

יעקב יהודה סרני

facablasna

32

h4

מעזבונו של אבא ז"ל.

שנפטר בי"ט תמוז

תרצ"ג

ספר

ישעיהו

עם באור רחב חדש

אור בהיר

הפורש אור בהיר על כל הספר הקדוש לגלות מצפוניו בדרך חדשה סלולה, אשר הָטבעה על יסודות נאמנים המבֹארים בההקדמה לספר זה.

מאתי

שמעון בן פינחס בערמאן
רב לקהילות ישראל בעיר וגליל טֶלְשִׁי פלך קאוונא.

חלק ראשון

ווילנא
בדפוס י. פיראָזשניקאָוו.
תרס"ד.

КНИГА ПРОРОКА ИСАИИ

СЪ НОВЫМЪ ПРОСТРАННЫМЪ НА ДРЕВНЕ-ЕВРЕЙСКОМЪ ЯЗЫКѢ КОММЕНТАРІЕМЪ

„ОРЪ БАГИРЪ"

(„Яркій Свѣтъ").

Комментарій разработанъ на основаніи строго научныхъ изслѣдованій и разъясняетъ текстъ, какъ въ грамматическомъ и филологическомъ, такъ и въ хронологическомъ, историческомъ, географическомъ и этнографическомъ отношеніяхъ.

СОСТАВИЛЪ

ТЕЛЬШЕВСКІЙ УѢЗДНЫЙ РАВВИНЪ

И. П. Берманъ.

ЧАСТЬ I.

ВИЛЬНА

Типографія И. I. Пирожникова. Завальная ул., д. № 1147.

1903.

DAS BUCH

des

PROPHETEN „JESAIA“

mit einem neuen ausfuehrlichen Commentar in althebraeischer Sprache:

„OR BAHIR”

(„Helles Licht“).

Der Text wird eroertert auf Grundlage streng wissenschaftlicher Untersuchungen in grammaticalischer, philologischer, chronologischer, historischer, geographischer und ethnografischer Beziehung.

Bearbeitet

von Telscher Kreis-Rabbiner

Sch. P. Bermann.

I THEIL.

WILNA

ruck von I. Pirojnikoff.

1903.

ספר ישעיהו

עם באור „אור בהיר"

חלק ראשון

Дозволено Цензурою 13-го Сентября 1903 года. Вильна.

הקדמה

אמר המחבר. הספר הזה „אור בהיר״ בְּאור חדש על הנביא הקדוש ישעיהו אשר אני נותן לפני קוראים המשכילים להבין בכתבי הקדש אשר לעם ישראל, הוא פרי אה״ מעמלי הגדול זה עשרים שנה לפרוש אור בהיר על כל כתבי קדשנו בבאור חדש ובדרך חדש אשר לא דרכו בו כל המבארים שקדמוני. בְּאורי זה „אור בהיר״ על ישעיהו ושארי כ״ק מיוסד על אדני חקירות חדשות בלשונות כתבי קדשנו ובמסתרי מליצותיהם וציוריהם ורמזיהם וחדותם. כל מלה ומלה מכתבי קדשנו הצריכה באור מתבארת בדקדוקה והוראתה לפי חקירת לה״ק ושארי לשונות בני שם אשר השתלמה מאד בימינו בידי חכמי הלשון הגדולים באיראפא, ועל כל הדבורים והספורים והמליצות והציורים והרמזים והחדות בכתבי קדשנו אשר לא התפרש בהם מתי נאמרו או לא התברר בהם על מי ועל איזה עם ועל איזה מקום נאמרו, או אשר הבנתם קשה ופעמים רבות סתומה לגמרי לפני מביני הפשט הישר בכ״ק, העברתי רוח חדש לגלות מצפוניהם ולמצוא פתרונם על פי יסודות דרכי לה״ק וניביה בספרי הקדש שבידינו ועל פי דברי הימים לבני ישראל והעמים כפי שהם כתובים בספרי קדשנו ובספרי הסופרים הקדמונים כותבי דברי הימים, וגם על פי ידיעות גלילות הארצות (ארץ ישראל ושארי ארצות) מימים קדמונים ועד עתה וידיעות הטבע אשר התרחבו בימינו, ובהרבה מקומות מאד נעזרתי בדברי הימים להעמים הקדמונים מצרים אשור ובבל ולראשית ממלכת פרס אשר נעלמו מכל הדורות שקדמו ונגלו בדורנו לפני החכמים הגדולים חוקרי ימי קדם באירופא מן הכתבות הרבות מאד שמצאו בחרבות מצרים ואשור ובבל ופרס שנכתבו בימים קדמונים בימי בית ראשון ובראשית ימי בית שני כאשר עוד מצרים אשור ובבל ופרס משלו על כל הארצות, ובעזרת דברי הימים אלה מהעמים הקדמונים שנגלו בימינו פרשתי אור חדש על הרבה ספורים ולשונות ומליצות ורמזים בכתבי קדשנו אשר נסתרה דרכם לכל המבארים טרם שנגלו דברי ימי אלה העמים הקדמונים, כאשר יראה הקורא בהרבה מקומות בספרנו הנוכחי על ישעיהו. בעברי על מרחבי שדי הבאורים בספרי זה על חזון ישעיהו, פגשתי מקומות הרבה בלשונות שארי כ״ק ובדברי רבותינו בעלי התלמודים הצריכים בְּאור ויש להם יחוס קרוב אל באורי בספרי זה, ואספתי לתוך ספרי זה גם באורים נכונים לאלה המקומות בכ״ק (כמו העתקה קצרה מבאורי על שארי כ״ק) ובדברי רבותינו, ובגלל החקירות הרחבות והרבות בדרכי לשונות כ״ק ובדברי ימי עמנו בימי בית ראשון ובראשית ימי בית שני שנאספו לתוך באורי זה על ישעיהו, הנה יהיה ספרי זה מַפְתֵּחַ גדול להבנת כל כתבי קדשנו בדרך חדשה הסלולה בין שדי מערכות שארי פירושי כ״ק שהגיעו אלינו עד היום. לבי נכון ובטוח בי הקורא

ישעיה

חלק ראשון

א [א] חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר || חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ

א הספר הקדוש הנוכחי מיוחס להנביא הגדול ישעיהו שנבא בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה, ומפני ההבדל האדיר והרב שיש בין רֹב נבואות פרקי א—לט ונבואות פרקי מ—סו בלשונם ובמליצותם, ועוד יותר בתֹכֶן עניניהם כאשר יתבאר להלן מ א, כבר חלקו המפרשים והמעתיקים את ספר ישעיה לשני חלקים גדולים, החלק הראשון הוא מפרקי א—לט, והשני הוא מפרקי מ—סו, החלק הראשון רֹב נבואותיו על ימי בית ראשון והחלק השני כל נבואותיו (בזולת אחת מן נו ט עד נז יג עמש״ש) הן על הימים שאחר חרבן בית ראשון, ועמ״ש להלן בראש פרק מ בזה בארוכה. והנה החלק הראשון מס׳ הקדוש הזה נִסדר מידי אבותינו הקדושים מסדרי כ״ק בלי ספק ממגלות נפרדות אשר התיחסו להנביא ישעיה, כנראה מהלשון בראש נבואות פרקי א ב יג שנזכר שֵׁם הנביא ישעיה להודיע מי חזה נבואות אלה, ואלו היו כל הפרקים כתובים מתחלה במגלה אחת, אין טעם להודיע שֵׁם הנביא על ראש איזה פרקים בזולת הראשון, ולפי שנזכר שֵׁם ישעיה בראש פרק שני, לכן יש להחליט כי פרק א הנוכחי הוא אחת מאלה המגלות. [א] חזון ישעיהו בן אמוץ אשר (1) חזה על יהודה וירושלם (ומעט על אפרים ושמרון ז ח; ח א—כג; ט ז עד יוד ד; יז ג—יא; כח א—ד) בימי עזיהו בשנת מותו ו א ח יותם עמ״ש יט א אחז יחזקיהו מלכי יהודה. — לא התפרש בימי איזה מלך נאמרה נבואת הפרק הנוכחי, ומהלשונות: „על מה תכו עוד תוסיפו סרה... ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אותה... ונותרה בת ציון כסכה בכרם... למה לי רב זבחיכם... כי תבואו לראות פני וגו׳״ בפסוקי ה—יב היה נראה מאד שנאמרה בימי יחזקיה ומלחמת סַנחריב שהחריב מאד ארץ יהודה ועריה ותפש כל ערי יהודה הבצורות בזולת ירושלים (לו א; לז כו לג), וישרף עריה (עמ״ש להלן ז יז בהערה), ובימים לפני המלחמה הביא קהל יהודה במצות יחזקיה זבחים לה׳ לרב מאד (דהי״ב כט לא לב לג; ל כד), אך אחר העיון רחוק מאד לאמר שבאה אז נבואת תוכחה הנוכחית, כי אין בה אף רמז קל מהמלחמה הנוראה ההיא ומהסכנה אשר רחפה אז על יהודה מסנחריב אשר חפץ לכבוש ירושלם ולהגלות יושביה ולשום קץ למלכות יהודה (לו יז), ולא מהבטחת הנביא לְהִגָּאֵל משבט אשור אם ישובו מדרכם, וגם לא מתוכחת מוסר על מה שפנה אז יהודה לעזרת מצרים, כאשר נמצא כל זה בשארי נבואות ישעיה על זמן יחזקיה וסנחריב (ט א—ו; יוד ה—לד; יד כד—כז; פרקי כב כט ל לא לב לג; לז ו כא—לה), וכן זר הלשון „איכה היתה לזונה (אחרי אלהים אחרים) קריה נאמנה״ (ירושלם) פסוק כא בימי יחזקיה וסנחריב, כי שב יחזקיה ועמו לה׳ בשנה ראשונה למלכו והכרית האלילים מן הארץ טרם בא סנחריב בשנת יד למלכו (להלן לו א) כנראה דהי״ב כט ג יז כח לב; ל א; לא א (2), ועוד יותר זר לאמר שנבואה זאת נאמרה בימי יחזקיה לפני עלות עליו סנחריב (שכבר עברו שנים רבות אחרי שהכו פקח ורצין את אחז אביו בראשית מלכות אחז, ושלום ואשר היו בימי אחז אח״כ, עמ״ש להלן ז א טו) שהצליח אז יחזקיה מאד וישבו בני יהודה במנוחה

(1) „אשר״ נמשך על „ישעיהו״ ולא על „חזון״, כי „חזון״ זה הוא רק מפרק הנוכחי (שהיה במגלה מיוחדת כמש״ל) ובימי מלך אחד אחז, עמ״ש להלן בפסוק זה, וכן דעת רש״י שפסוק זה „חזון ישעיהו וגו׳״ נמשך רק על הנבואה הנוכחית ואיננו כפתיחה לכל הספר.

(2) כמה שנזכר בכל הפרק הנוכחי שחטא העם מאד לה׳ ולא ידעו משפט צדק וגם חטאו בעבודת אלילים (ע׳ פסוקי כא כט ל לא) אין ראיה שלא נאמר זה הפרק בימי המלך הצדיק יחזקיה, כי אף בימיו לא

הקדמה

המבין אשר רק האמת נר לרגליו ומשכיל בלשונות כ"ק להבין ולהבחין בין פשט ישר וזך המתקבל אל הלב בלשונות הכתובים והמשכם ובין פשט רחוק ומעוקל הנדחק בהם בכח אמיץ מהמפרשים, הוא ימצא בבאורי אור חדש פרוש על כתבי קדשנו מחמדי עינינו אשר הנחילונו אבותינו הקדושים כותבי הספרים הקדושים ומסדריהם לנחלת עולם.

ספרי „אור בהיר" על ישעיהו הקדשתי לזֵכֶר נשמת אבי המופלג היקר והנעלה רבי פינחס (נפטר בעיר קאָוונאָ יד תשרי תרל"ו) בן הרב הנכבד רבי יצחק (נפטר בעיר פאָניוויז יב אייר תרכ"א) בערמאן ולזכר נשמת חותני הרב היקר והנעלה רבי שלמה (נפטר בעיר נאָוואָאַלקסאַנדראָווסק א דר"ח טבת תרל"ח) בן הרב רבי אברהם בנטובים. יקר לי זכרם כל ימי חלדי. יהי זכרם לברכה, תהי נפשם צרורה בצרור היי עד וינוחו בשלום על משכבותם.—

שמעון בן פינחס בערמאן.

אבקש מאת הקוראים, בקראם ספרי זה לראות בסוף הספר לוחות ראשי התבות וההשמטות והתיקונים.

מֵרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־
יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ
אָחוֹר׃ [ה] עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה
כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־
רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע
וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא
חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם
שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם

תאר נסמך מהנפרד אָרֵךְ שלא נמצא). עוד יתכן כי כָּבֵד ש"מ נרדף עם כּ׳בֶ ד (כמו עֹצֶב עֶצֶב, אֹרֶךְ אֶרֶךְ), וטעם הלשון כטעם עַם מְרִי ל ט, וכן עֲרֵל יתכן שהוא ש"מ נרדף עם ערלה כמ"ש יחזקאל שם. זרע מרעים זרע שהוא מְרֵעִים (5) או עושי רע (6) בנים משהיתים אשר (עמ"ש להלן ז כ) עזבו את ה׳ נאצו מאסו או בזו את קדוש ישראל כן נקרא ה׳ אלהי ישראל במליצות כ"ק פעמים רבות (ע׳ ה יט כד; יוד יז כ ועוד הרבה), נזרו אחור (7) מקדוש ישראל (כהלשון וינזר מאחרי יחזקאל יד ז). — [ה. ו] על מה למה תכו? בימי המלך אחז מכל אויביו מסביב כמש"ל פסוק א, ומשיב הנביא בעצמו (כמו ה ה; כב א ב ג; ס ח ט ועוד) עוד מאד (8) תוסיפו סרה אָוֶן וָעָוֶל (כטעם שֵׁם סרה בכל המקומות, אבל סָרָה להלן יד ו; מ"א כא ה הוא תאר ובמעמים אחרים כמש"ש). ונראה לי כי יתכן מאד אשר „עוד" שבפסוק נמשך למעלה ולמטה (והרבה כן כמש"ל ה יד בהערה), וטעם הפסוק הנוכחי „על מה תכו עוד (מאד)? [עוד] (מאד) תוסיפו סרה". והולך ומתאר במליצה מַכָּתָם הגדולה בגופם, והוא מָשָׁל לצרות רבות ורעות (המצוירות בכ"ק כחלי ומכאוב ומכה וחבורה בגוף, ע׳ יז יא; נג ד ה; שמות ג ז; ירמיה ו ז; יוד יט; יד יז; טו יח; מה ג; תהלים לח ד ו ח; סט ל; איכה א יב יח ועוד): כל ראש לחלי בחלי (וכן דהי"ב כא יח, ע"ש פסוק טו, כי בא פעמים רבות ל היחס במקום ב היחס כמש"ל ז טו) וכל לבב דַּוָּי כואב (ע׳ סה יד; משלי יד יג) וכן ירמיה ח יח (ע׳ איוב יד כב); איכה א כב (9), — מכף רגל ועד ראש אין בו מתם מקום תמים בלא מכה (וכן תהלים לח ד ח, אבל מְתִם שופטים כ מח=מְתִם) ורק פצע Wunde, рана (כאשר יכו את העור בכלי חד ויקרעוהו, מפעל פצע בארמית בטעם קרע גזר) וחבורה Strieme, синякъ (כאשר יכו את העור בכלי עב והדם נצרר והבשר מתקשה תחת העור, וכן חברבורות ירמיה יג כג טעמו כתמים טבעים בעור, ויש מזה פעל חבר בערבית בטעם עשות חבורה בעור) (10) ומכה טריה לחה (שופטים טו טו), כן נקרא פֶּצַע אשר יזוב ממנו לַחַ רָקָב, לא זֹרו, לא ז׳ר רו (בחסרון ר כפול עמ"ש להלן פסוק כה, והוא פֻּעַל מן זור שבטעם פעל יוצא סָ ח׳ט מָ ע׳ךְ שופטים ו לח; להלן נט ה; איוב לט טו) או לא נסחטו ולא חבשו (ע׳ הושע ו א ועוד) הפצע והמכה הטריה, כי כן המנהג לסחטם ואח"כ לחבשם, ולא רככה בשמן החבורה. — [ז] ארצכם שממה Wüste пустыня (והוא שֵׁם, כי התאר שָׁמֵם שְׁמֵמָה). עריכם שרפות אש בימי מלחמת רצין ופקח שהכו את אחז מלך יהודה מכה גדולה והגיעו עד שערי ירושלם כמש"ל

---

(5) דוגמת הלשון זרע מנאף להלן נז ג, זרע ברוכי ה׳ סה כג, ואין הטעם פה זרע של מְרֵעִים, כי כל הדבור פה הוא מהחוטאים עצמם ולא מאבותיהם, וכן זרע מְרֵעִים להלן יד כ טעמו זרע שהוא מְרֵעִים כנראה מהמשך הלשון שם.

(6) מהיחיד מֵרַע ט טז; משלי יז ד, והוא בינוני הפעיל מן רעע, אבל מְרֵעִים והיחיד מֵרֵעַ שופטים יד יא כ ועוד טעמו רֵעִים ואהובים, והוא שֵׁם מפעל רעה, כמו מַ׳עַל נחמיה ח ו מפעל עלה, מַעַר מ"א ז לו; נחום ג ה מפעל עָרָ׳ה.

(7) פעל עומד זור בא בנפעל (בפסוק הנוכחי; יחזקאל יד ה) וקל (תהלים עח ל; איוב יט יג) בטעם אחד סור, וביחוד סור מה׳ (וכן קל ונפעל סוג נסוג הנרדפים עמם), ומזה עוד בקל ע"מ פָּ ע׳ל (כמו בוש, טוב, אור) ז׳ר וּ תהלים נח ד, והנה קל ונפעל מנע"ו זור נרדפים עם נפעל הפ"נ הִנָּזֵר. יש עוד זור פעל יוצא בטעם סָ ח׳ט מָ עֹךְ, ע׳ להלן פסוק ו.

(8) כטעם „עוד" בראשית מו כט; רות א יד; ירמיה לא יט, אבל „עוד" בראשית ח כב; במדבר יט יג; תהלים פד ה נראה טעמו לָעַד, לעולם, ובשלילה „לא... עוד" רגיל בזה הטעם להלן סב ד; בראשית ח יב; קהלת ד יג ועוד.

(9) אבל דְּוַי הוא ש"מ בטעם חֳלִי תהלים מא ד; איוב ו ז (עמ"ש להלן כה יב), נרדף עם מַדְוֶה.

(10) על חבורה שנפתחה אח"כ ויזוב לֵחָה בא הלשון נמקו חַ ב וּ ר׳תַ י תהלים לח ו, חַבֻּרוֹת פצע משלי כ ל, וע"ד

יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ [ב] שִׁמְעוּ
שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים
גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃

[ג] יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃
[ד] הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע

ושלוה מ"ב יח ז ח; דהי"ב פרקי כט ל לא, או אחר מלחמת סנחריב שהצליח יחזקיה בכל מעשיו והי' לו עשר וכבוד רב דהי"ב לב כג—ל. לכן נראה בעיני להחליט כי נבואה זאת נאמרה בימי אחז בראשית ממלכתו כאשר עלו עליו רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל והכוהו מכה גדולה והגיעו עד שערי ירושלם וצרו עליה ולא יכלו ללכדה כמש"ל ז א, וגם האדומים הכוהו ופלשתים פשטו אז בערי השפלה והנגב ליהודה וישבו שם דהי"ב כח יז יח (3), והנה אחז אם שעבד בראשית ממלכתו לאלהים אחרים (מ"ב טז ג ד; דהי"ב כח ב ג), לא נמנע הוא ועמו מלעבוד גם לאלהי ישראל עד אחרי מפלת רצין ופקח מיד מלך אשור (שסגר אז אחז דלתות בית ה' ובנה בחצר בית ה' מזבח לאלהי ארם מ"ב טז יוד — טו; דהי"ב כח כב—כה; כט ו ז), וכן נראה מהלשון מ"ב טז ב; דהי"ב כח א ב כב שרק אחרי מפלת רצין ופקח הוסיף אחז לחטוא לה' בעבודת אלילים, לכן יתכן כי בראשית ממלכת אחז בעת מלחמת רצין ופקח הקריב עם יהודה זבחים הרבה לה' להצילם מיד אויביהם, ועל זמן זה יתכנו כל הלשונות מפסוקי ה—יד כא כט ל לא מפרק הנוכחי וכאשר יתבאר. ויש לשאול למה הציבו מסדרי כ"ק מגלת נבואה הנוכחית מפרק א מימי אחז בראש הספר ולא נבואת ישעיה הראשונה מפרק ו בשנת מות עזיה (ו א ח), והטעם הוא מפני שבראש מגלת הנבואה הנוכחית בא מפֹרש כל שמות המלכים אשר בימיהם נבא ישעיה (כמו בירמיה א ב ג). — [ב] שמעו שמים והאזיני ארץ אמרי פי כי ה' דבר מְדַבֵּר (עמ"ש פסוק הבא ופסוק כ) בפי: בנים גדלתי ורוממתי וגו', כפל ענין במלות שונות בטעם אָמַּנְתִּי וְחָנַּכְתִּי (ע' כג ד; יחזקאל לא ד), או ורוממתי טעמו נִשֵּׂאתִי למעלה, והוא מליצה למה שעשם ה' לגוי בארץ מצרים ואח"כ הוציאם משם מבית עבדים וינשאם לעם גדול בארץ כנען (ודומה לזה המליצה להלן מו ג). — [ג] ידע שור קנהו וחמור ידע (מכיר) אבוס, רֶפֶת, Stall хлѣвъ (4) בעליו ישראל לא ידע קונהו ובעליו, והוא ה' במליצה ע' שמות טו טז; דברים לב ו; תהלים עד ב; הושע ב יח (עמ"ש"ל מג א), עמי לא התבונן לא קנה בינה (כטעם התבונן תהלים קיט ק קד) או לא ישים לב (כטעם הרגיל מן התבונן) לדעת קונהו ובעליו שנזכרו. פעל ידע רגיל לבוא בזמן עבר תחת בינוני הושע ה ד; ז ט; ח ב; בראשית ד ט ועוד הרבה, ובכלל רגיל בלשון לבוא פעל עבר תחת בינוני (וביותר במליצה ובחזיונות הנביאים) לעיל פסוק ב ועוד הרבה כמ"ש להלן ה יג. —[ד] הוי גוי וגו', הוי הוא מלת הקריאה לעורר אֹזן לשמוע דברי הנביא כמ"ש להלן ה ח בהערה, וכל הפסוק הנוכחי הוא דבור של קרואה לפני הנבואה מפסוקים הבאים (כאלו אמר שְׁמַע גוי וגו' נזרו אחור!). עם כֶּבֶד עון כְּבַד עון (דוגמת הלשון עם קְשֵׁה עֹרֶף שמות לב ט), כָּבֵד בעון (שכבד עליו עונו ע' כד כ; תהלים לח ה) עמש"ל פסוק ל בהערה. תאר כָּבֵד בא בנסמך כְּבַד (שמות ד יוד) או כֶּבֶד (בפסוק הנוכחי ולא נמצא יותר), וכן עָרֵל בא בנסמך עֲרַל, וגם עֶרֶל יחזקאל מד ט, עָשֵׁן בא בנסמך עֲשַׁן, וגם עֶשֶׁן שמות יט יח, וכן באים יָרֵךְ כָּתֵף גָּדֵר בנסמך יֶרֶךְ כֶּתֶף גֶּדֶר (וכן אֶרֶךְ בכל מקום בכ"ק בזולת ירמיה טו טו הוא

שב העם אל ה' בכל לבם (עמש"ל כט יג), ורבים לא נמנעו בסתר גם מלעבוד אלהים אחרים כנראה ברור יוד יא; ל כב; לא ז; מיכה פרק ג' (ע' ירמיה כו יח), ודומה לזה היה בימי המלך הצדיק יאשיה כמ"ש להלן נז א בהערה.

(3) גם אח"כ כאשר בא תגלת פלאסר לעזור לאחז, עזרהו רק מיד רצין ופקח (מ"ב טו כט; טז ז ט) ולא מהאדומים והפלשתים (ולזה יכוון דהי"ב כח כא).

(4) אבוס שבפסוק לדעתי טעמו רֶפֶת (אשר יכירנו החמור, וכן דרך כל בהמה), ובא עוד אבוס בטעם כלי למאכל בהמה Krippe, ясли איוב לט ט, וכן בלשון התלמוד שבת קמ א ב; קנה ב; עירובין כ ב (וע"ד השאלה גם לקערה ארוכה כאבוס לתת בה מאכל לפועלים בלשון המשנה נדרים פ"ד מ"ד), ובא אבוס ע"ד השאלה עוד בטעם בית אוצר לתבואה משלי יד ד (הטעם שם לדעתי: באין אלפים אבוס באין בר), נרדף עם מאבוס ירמיה נ כו, ומהשם אבוס בטעמו השני כנראה נבנה הפעל אבס בטעם פַּטֵּם בהמה ועוף (בבלי אֵבוּס), מ"א ה ג; משלי טו יז, והנה כן בארמית בא השם אוריא בטעם רֶפֶת ובטעם כלי למאכל בהמה ובטעם בית אוצר לתבואה, ע' תרגום בפסוק הנוכחי; איוב שם; מ"א ה ו; דהי"א כא יג; דהי"ב לב כח; תרגום שני אסתר ו יוד יא. יש אומרים כי אבוס בכ"ק טעמו גֹּרֶן, וטעם זה בטל בלא ספק כי אין לו יסוד בלשונות כ"ק ובלשון התלמוד.

[יב] כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת
מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ [יג] לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא
מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ
וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן
וַעֲצָרָה׃ [יד] חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה
נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃

[טו] וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם
גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם
דָּמִים מָלֵאוּ׃ [טז] רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ
מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃
[יז] לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ
חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃

[יב] לֵרָאוֹת פני (כעני בלה״ק כמו לִרְאוֹת פְּנֵי ע׳ להלן לח יא; בראשית כב יד; לג י; תהלים יז טו, עמש״ל נז ח בהערה, ועמ״ש שמות כג טו בארוכה) בג׳ המועדים ולהקריב קרבן בבית ד דברים טז טז.—[יג] לא תוסיפו הביא מנחת שוא קרבן אָוֶן (12), כי בעת יקריבו מנחה יעשו אָוֶן להלן בפסוק, קטרת תועבה היא מנחת שוא שנזכרה לי (כל קרבן נקרא לפעמים במליצה קטורת תהלים סו טו), חדש ראש חדש (עמש״ל סו יג) ושבת [ושבת] קרא מקרא („שבת קרא מקרא" הוא מועדי ד׳ מקרא, קדש) בהתאספם לבית ד׳ להשתחוות (ע׳ סו כג; יחזקאל מו א ג ט) לא א כל נְשׂוּא (ע׳ תהלים קא ה; איוב לא כג) אָוֶן ועצו ה, טעמו עצרת (אסיפת און (13). גם כל המועדים מקראי קֹדֶשׁ (יו״ט בלשון התלמוד) נקראים בכ״ק בשם שבת כמו שקבלו רבותינו בתלמוד מנחות סה א ב; סו א; מגילת תענית פ״א, וכמו שכתבתי ויקרא כג יא בארוכה בראיות מוכיחות (14), וכן שבת של יום ז (בלשון התלמוד שבת בראשית) נקראת לפעמים מועד ומקרא קדש להלן פסוק יד; ויקרא כג ב ג; יחזקאל מו ט (ע״ש פסוק ג) מפני שהיא בזמן קבוע ויש בה אסיפת עם (15) בבית ד׳ כנראה ברור יחזקאל מו א ג, ובכדי להבדיל טעמם קרא הנביא פה ליו״ט בשם „שבת קרא מקרא" בטעם שבת שמכריזים בה הכרזה (מפעל קרא שבטעם העביר קול או הכריז, ומהשם מקרא אשר יסוד טעמו הכרזה כמש״ל מד ז בהערה) להודיע לכל העם שהיום יו״ט, ולא כן בשבת שביום ז בכל שבוע וידועה לכל העם שאין בה הכרזה ע׳ ויקרא כג ד כא ומש״ש, והנה „ושבת" שבפסוק הנוכחי עומד במקום שנים ונמשך למעלה ולמטה, והרבה כן בכ״ק כמ״ש להלן ה יד בהערה בארוכה. המפרשים שקדמוני הבינו כי „קרא מקרא" לבד הוא יו״ט, וזה לא יתכן, כי מלבד שיחסר פה ויו החבור, הנה רחוק לשמוע „מועד מקרא קדש" בלשון „קרא מקרא". —[יד] חדשיכם ומועדיכם וגו׳ מפסוק שעבר (עמש״ש), כי גם שבת נקראת לפעמים מועד כמש״ש. — [טו] ובפרשכם כפיכם וגו׳ להתפלל (שמות ט כט ועוד) בבית ד׳ בהתאספם לשם (יג, וע׳ מ״א ח לח), ידיכם דמים מלאו מפני המרצחים שבכם (ע׳ פסוק כא). —[טז] רחצו התרחצו (כי בא לפעמים רחץ פעל עומד שמות ב ה ועוד, או הטעם רחצו הדמים מפסוק שעבר), הזכו, ומפרש טעם מליצה זו: הסירו רע מעלליכם וגו׳ עמ״ש יב ד בהערה חדלו הרע (מקור הפעיל) עשות רע.— [יז] למדו התרגלו (16) היטב (מקור) להיטיב, דרשו משפט משפט צֶדֶק עמ״ש יוד ב, אשרו חַיקו

(12) תשע פעמים בנביאים מנחה כוללת גם עולה וזבח: בפסוק הנוכחי; מלאכי א יוד יא יג (עמש״ש); ב יב; ג ג ד; ש״א ב יז; מ״ב טז טו, ועמ״ש ויקרא ב א. שָׁוְא בא לפעמים בטעם אָוֶן בפסוק הנוכחי; הושע יב יב; תהלים קיט לז; איוב יא יא; טו לא (שוא ראשון), ועמש״ל ה יח עוד בטעמי שוא.

(13) כי במקום נסמך וסומך בא במליצה לפעמים הנסמך אחר הסומך בחבור ויו, ומזה עוד צרה וחשכה (חשכת צרה ע׳ ז ל) להלן ח כב, כלה ונחרצה (נחֶרֶצֶת כלה) יוד כג; כח כב, גבר וביתו ואיש ונחלתו (בית גבר ונחלת איש) מיכה ב ב, ומצרים ואין קצה (ואין קצה למצרים) נחום ג ט, בסוד ישרים ועדה (בסוד עדת ישרים, או עדת ישראל עמ״ש להלן מד ב) תהלים קיא א, דממה וקול (קול דממה ע׳ מ״א יט יב) איוב ד טז, חליפות וצבא (צבא חליפות) יוד יז, ואולי מזה גֶּפֶן וְזֶרֶם (זֶרֶם גֶּפֶן) להלן ל ל.

(14) ומזה שבת להלן סו כג בטעם יו״ט; מ״ב ד כג עמש״ש; וביחזקאל מו א ג יב (ע״ש פסוק ט); נחמיה יוד לב (ביום השבת) בטעם כולל יום ז ויו״ט, וזה שאמר בנחמיה שם „לא נקח מהם בשבת (ביום ז) וביום קֹדֶשׁ" (כיו״ט ע׳ להלן נח יג).

(15) „מועד" טעמו בין שארי הוראותיו זמן קבוע עמ״ש להלן יד יג, „מקרא" רגיל לבוא בטעם אסיפת עם עמ״ש להלן ד ה, ויסוד טעמו קריאה בקול רם או הכרזה בפסוק הנוכחי, או קריאה בספר נחמיה ח ח. ועמש״ל מד ז בהערה.

(16) פעל למד בא הרבה פעמים בטעם הפעל התלמודי התרגל sich gewöhnen, привыкать, בקל

לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה
כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ [ח] וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן
כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר
נְצוּרָה׃ [ט] לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ
שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה
דָּמִינוּ׃ [י] שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם
הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃
[יא] לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה
שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים
וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃

פסוק א, והחריבו מאד הם והאדומים והפלשתים את ארץ יהודה ושרפו הרבה ערי יהודה שלא נכנעו להם (עמש״ל ה ט יוד יג, אף שלא נזכר זה מפו״ש בספרי מלכים ודה״י, עמש״ל ט יא בהערה), אדמתכם לנגדכם זרים עמים זרים אוכלים אתה את פריה (ע׳ ה יז; בראשית ג יז), ירמוז לערי הנגב והשפלה שלקחו הפלשתים וישבו שם כמש״ל פסוק א, ושממה ארצכם כמהפכת זרים עמים זרים. מפני שפקח מלך ישראל (עַם אחד עִם יהודה) הכה את ארץ יהודה יותר מרצין מלך ארם כנראה מהלשון דהי״ב כח ה-ח, לכן אמר שארץ יהודה שממה כאלו החריבוה עמים זרים. — [ח] ונותרה בת ציון (שם מליצה לירושלם יוד לב; טז א, ועמ״ש להלן יוד ל) אחרי שכבשו רצין ופקח כל ערי יהודה והחריבון מאד (ז) והגיעו עד שערי ירושלם וצרו עליה ולא יכלו ללכדה כמש״ל פסוק א כסכה סכת השומר בכרם אחרי שנבצרו הענבים, כמלונה סכה קטנה וקלה ללינת שומרי הגן (כד כ) במקשה בשדה קשואים (ולא נמצא יותר מִקְשָׁה בטעם זה, בערבית מַקְתַּאַה) אחרי שנלקטו, וסביבות הסכה והמלונה נראה כשממה, כעיר נצורה שבאה במצור (נצורה בינוני פעול קל מפעל נצר אשר מטעמו הרגיל שָׁמֹר הושאל לטעם צור, וכן ירמיה ד טז; יחזקאל ו יב, כמו שבא לפעמים שמר ש״ב יא טז בטעם צור, ועמש״ל מח ו) אשר סביבה ביד האויב. מפני שלא יכלו רצין ופקח ללכוד ירושלם כמש״ל, וגם לא יכלו להלחם עליה כמ״ש להלן ז א, לכן עזבו את ירושלם ועמדו בשארי ערי יהודה (עמ״ש בפסוק הבא, וכן נראה מ״ב טז ז, כי אם לא חדלו לצור על ירושלם לא יכל אחז לשלוח מלאכים מירושלם אל תגלת פלאסר), ולכן בא פה בכ׳ הדמיון כעיר נצורה. — [ט] הותיר לנו שריד ירושלם כמעט זה זמן מעט ([11]) כאשר לא יכלו רצין ופקח ללכוד ירושלם ועלו מעליה כמ״ש בפסוק שעבר, כסדום היינו וגו׳ שנהפכו ולא נשאר שריד, והכוונה על מה שחפצו רצין ופקח ללכוד ירושלם ולבטל מלכות יהודה ולעשותה לאחת מארצות ארם ולהמליך בה איש ארמי בן טבאל כמש״ל ז ו. „כמעט" נמשך למעלה לפי מסורת הטעמים. עוד יתכן כי „כמעט" נמשך למטה (וכן הבין רש״י), וטעמו „עוד זמן מעט" או טעמו почти, fast כמש״ל בהערה בטעמי כמעט. — [י] קציני סדם. מפני שהזכיר בפסוק ט דמיון מה מארץ יהודה לסדם ועמורה, לכן יקרא הנביא לבני יהודה קציני סדום ועַם עמורה בטעם חטאים כמוהם, כי הנביא ידמה חטאתם לחטאת סדום להלן ג ט. תורת לקח טוב, עמ״ש להלן ח טז. — [יא] למה לי רוב זבחיכם וגו׳ שהעלו אז בני יהודה לה׳ לגאלם מיד רצין ופקח, ועמש״ל פסוק א. זבחים (שטעמו על הר״ב שְׁלָמִים שמות יוד כה; ויקרא יז ח; במדבר טו ג ה; דברים יב כז; ש״א ב יג ועוד הרבה, עמ״ש ויקרא ג א) כולל לפעמים כל מיני קרבן דם הנזבחים (היפך מנחת קמח) בפסוק הנוכחי; ש״א ב כט; ג יד; הושע ח יג, עמ״ש ויקרא ג א בארוכה. מריאים מין בקר שָׁמֵן הגדל בבשן יחזקאל לט יח, נזכר עוד מריא להלן יא ו עמש״ש; עמוס ה כב, ונחשב כמין נבדל משור ובקר הרגיל ש״ב ו יג; מ״א א ט יט כה. —

השאלה בא חבורה בטעם פֶּצַע להלן נג ה בנקוד חַבֻּרָה (שלא נמצא יותר) להבדילו מן חַבוּרָה שבטעמו הרגיל (בפסוק הנוכחי; בראשית ד כג; שמות כא כה).

([11]) „כמעט" בא בכ״ק באלה הטעמים: 1) עוד זמן מעט בראשית כו יוד; יחזקאל טז מז; תהלים פא טו; דהי״ב יב ז, ואולי גם בפסוק הנוכחי. 2) זה זמן מעט недавно, nicht lange בפסוק הנוכחי; תהלים קה יב; עזרא ט ח; דהי״א טז יט. 3) תיכף немедленно, gleich כו כ; תהלים ב יב; איוב לב כב; שה״ש ג ד. 4) почти, fast תהלים עג ב; צד יז; קיט פז; משלי ה יד, ואולי גם בפסוק הנוכחי, 5) едва ли, kaum ש״ב יט לז; משלי יוד כ (נמשך על „כסף", והטעם כמעט כסף ולא כסף ממש, והוא כסף סיגים ע׳ משלי כו כג).

וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ [כא] אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ [כב] כַּסְפֵּךְ הָיָה

נמשך גם למטה, והרבה כן. עמ״ש ח כג) **תאֻכלו** (נופל על לשון תאֹכֵלו) תְּשָׁמדו כי פי ד׳ דבר מְדַבֵּר (עמ״ש פסוק ב), הטעם ואין איש יעצור בגדי לעשות דברי (וכן נח יד; מיכה ד ד, ולא כן לעיל פסוק ב). הפעיל הלבין (בזולת דניאל יא לה) האדים הם פעלים עומדים. פעלי יכח נכח נרדפים ביסודם (כמו יפח נפח), ונוכחה (נפעל מן יכח) טעמו נהיה נכ׳חים וישרים, ומזה ואת כל ונכחת (ואל כל תהיי נכֹחה וישרה, שידעו שלקחה אבימלך בחזקה) בראשית כ טז עמש״ש, ובהפעיל אוכית איוב יג טו בטעם אצדיק (עמש״ל לז ג). עוד יתכן לפרש „ונוכחה״ בטעם נְקַבֵּל תוכחה ומוסר (של הנביא מפי ד׳, ולא נמצא יותר פעל יכח בטעם זה), כמו שבא נפעל הִוָּסֵר בטעם קַבֵּל מוסר ותוכחה בכל המקומות בכ״ק ירמיה לא יז ועוד, והנה לאלה שני הפירושים „ונוכחה״ היא מלה בפי הנביא במקום „והָוָכחו״ שמפי ד׳ עמ״ש להלן ב ו. ויש להעיר שלפי שלא נמצא יותר הִוָּכַח בטעמים שזכרנו, וגם בבראשית ואיוב שם יש לפרש באופן אחר כמש״ש, ויותר רגיל פעל יכח בנפעל (איוב כג ז) והתפעל (מיכה ו ב) והפעיל (איוב טז כא) על דבור של ויכוח, וכן המלה „ונוכחה״ כנראה מפי ד׳ ולא מלשון הנביא, לכן נראה יותר כי גם בפסוקים הנוכחים טעמו כן, והמשך הפסוקים כן הוא: „לכו נא ונוכחה (נתוכח עם מי הצדק) יאמר ד׳, אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, אם יהיו חטאיכם וגו׳ כצמר יהיו, ואם תמאנו ומריתם וגו׳״, כי בהרבה מקומות מאד בכ״ק בא המשך המלות או המשפטים או המאמרים או הפרשיות שלא כסדרם (ובזה יאירו לעינינו מקומות רבים מאד בכ״ק), ע׳ להלן ב כ כא; ה כד; ז ח ט; ח כ; י ה; יד כד; טז ב; כז ט; כט ט; לז ג ועוד מקומות הרבה בכ״ק כמ״ש בראשית כד כט ל; הושע ב א בארוכה, וכבר מסרו לנו רבותינו בתלמוד ומדרשים הכללים הגדולים „אין מוקדם ומאוחר בתורה״ בבלי פסחים ו ב; ירושלמי ר״ה פ״א ה״א; מגילה פ״א ה״ז; שקלים פ״ו ה״א; סוטה פ״ח ה״ג; שה״ש רבה א ב, „סרס את המקרא״ סוטה לח א; ויקרא רבה פכ״ב; רות רבה א ב, ובל״ב מדות של ר״י הגלילי מנאו ב׳ מדות: „מוקדם שהוא מאוחר בענין״, „מוקדם שהוא מאוחר בפרשיות״. — [כא] **איכה היתה לזונה** מליצה לזונה אחרי אלהים אחרים עמ״ש להלן כו יג (ועמ״ש לעיל פסוק א) **קריה נאמנה!** вѣрный, treu לד׳ ([22]) היא ירושלם. **מלאתי** מְלֵאַת ([23]) **משפט** משפט צֶדֶק (עמש״ל פסוק יז) היתה, **צדק ילין** (בטעם עבר מתמיד עמ״ש ה יג בהערה) ישכון (ירמיה ד יד; זכריה ה ד ועוד הרבה) **בה ועתה** מלאת **מרצחים** פסוק טו. היתה, מלאתי עומדים במקום שנים. — [כב] **כספך היה לסיגים** הוא כסף מעורב במיני מתכות פשוטים משלי כו כג ([24]), והוא ציור מליצה לרשעי העם תהלים קיט קיט; יחזקאל כב יח יט; משלי כה ד ה; ירמיה ו כט ל, סבאך (הושע ד יח, שֵׁם מהנפרד סֹבֶא, אבל

([22]) פעל אמן בא בנפעל והפעיל, ורגיל בנפעל: 1) בטעם צָדֹק, היות אמת, היות חזק ומתמיד באהבה למי וביחוד לד׳, быть справедливъ, вѣренъ, gerecht treu sein בפסוק הנוכחי ובפסוק כו; ז ט; דהי״ב כ כ; במדבר יב ז; ש״א ב לה (נאמן ראשון); כב יד; תהלים יט ח; קא ו ועוד הרבה. 2) בטעם היות קבוע ומתמיד או מתקיים זמן ארוך (כי דבר אמת יצויר קבוע ומתקיים) постояненъ, standhaft להלן כב כג כה; לג טז; נה ג; דברים כח נט; ש״א ב לה (נאמן שני); ג כ; ש״ב ז טז ועוד הרבה (אבל נאמנים משלי כז ו; איוב יב כ הם מפעלים אחרים כמש״ש, עמ״ש להלן יז יוד), ובהפעיל: 1) בטעם ח ש׳ב לאמת вѣрить, glauben ז ט; בראשית טו ו ועוד הרבה. 2) פעם אחת בהפעיל בטעם נפעל היות עומד קבוע על מקום אחד זמן ארוך איוב לט כד, ואולי גם איוב טו לא (אבל ההפעיל ישעיה ל כא; איוב כט כב הוא מפעל ימן כמש״ש), והנה מהפעל אמן נבנו השמות אמונה אֹמֶן אָמֵן אֵמוּן אמת, עמ״ש להלן יא ה; טז ה; לח יח; סה טז. פעל אמן בא עוד בטעם גַּדֵּל חָנֹךְ ונמצא רק בבינוני קל להלן מט כג; במדבר יא יב ועוד, ובעתיד נפעל להלן ס ד בטעם הִנָּשֵׂא מהאומן, ומזה אֱמוּנים איכה ד ה, אָמוֹן משלי ח ל בינוני קל פעול, ומזה השם אָמְנָה אסתר ב כ בטעם גידול וחינוך, והוא משרש אחר.

([23]) ביוד נוסף בכ״ף בבינוני ותאר נקבה, וביותר בסמיכות ובלשון מליצה, וכן גנובתי בראשית לא לט, אהבתי הושע יוד יא, רבתי, שרתי, איכה א א ועוד, ובכתיב יושבתי ירמיה יוד יז; כב כג; איכה ד כא, מקננתי ירמיה שם, וכן בשם ובינוני ותאר זכר כמ״ש להלן יב ב בהערה, ועמ״ש עוד להלן לג כד בהערה.

([24]) לפעמים מיני מתכות לבד המעורבים בכסף נקראים סיגים משלי כה ד.

[יח] לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ [יט] אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ [כ] וְאִם־תְּמָאֲנוּ

חמוץ וגו׳=חמוץ בשורק (בינוני פעול קל, וכן הבינו ע זקנים ורש״י, וכן אָמוּן משלי ח ל בחולם הוא בינוני פעול קל ועמש״ל כה ז בהערה) או גזול (ומזה חומץ תהלים עא ד נרדף עם חומס, גוזל ע׳ תרגום יונתן עמוס ד ה, ועמ״ש לא ה), ריבו ריב אלמנה, טעמו עשו לה משפט צֶדֶק עם עושקיה (17). פעל „אשר״ רגיל בקל בטעם הָלֹךְ בדרך, ובפיעל ופֻעַל בטעם נַהֵג או נהוג בדרך, ע׳ ג יב; ט טו; משלי ד יד; ט ו; כג יט (ומזה השם אָשׁוּר בספרי אמ״ת בטעם צַעַד תהלים יז ה יא ועוד), ובא עוד בפיעל בטעם חַזֵּק בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר), וכן בארמית (נרדף עם שרר בארמית כתובות יוד ב; כא א ועוד, ומזה השם תאשור להלן מא יט; ס יג למין עץ חזק, והשם הארמי אשרנא עזרא ה ג לחומה חזקה (18). ר״ב המפרשים יבינו טעם הפסוק הנוכחי אַשְּׁרוּ (נהגו בדרך ישר) חמוץ (=חומץ, חומס, כי בינוני שבטעם תאר יבוא לפעמים בחלוף נִקוד פועל ופעול עמ״ש להלן ח כג בהערה בארוכה), אך רחוק בעיני שאל זה יכוון הכתוב, ועוד פעל אשר בא ג״כ על דרך רע משלי ד יד (19). — [יח. יט. כ.] לכו נא (20) ונוכחה נהיה נְכֹחים וישרים (צדיקים) יאמר ד׳, ואז אם יהיו חטאיכם אדומים (חטא גדול יצויר כנכתב על סֵפֶר בדם אדום עמ״ש להלן לח ט, וכן חטא מות יצויר בדם האדום ע׳ שמות כב א; ויקרא יז ד ועוד) כשנים כשלג ילבינו (וכן איש נקי מעון יצויר לָבָן כשלג תהלים נא ט) ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו, כפל ענין במלות שונות, כי שני תולעת ויקרא יד ד ועוד (צמר אדום שצבעו בביצי תולעת ידועה עמ״ש שמות כח ב) נקרא ג״כ שָׁנִי בראשית לח ל ועוד, או ברבים שָׁנִים בפסוק הנוכחי; משלי ל כא, או תולע בפסוק הנוכחי; איכה ד ה, וצמר כבשים בא״י היה לבן תהלים קמז טז; דניאל ז ט (וע״ע תרגום אונקלס וירושלמי בראשית מט יב), ועמ״ש בראשית ל לב, אם תאבו ושמעתם וגו׳ תקשיבו gehorchen, послушаться (תהיו בנים מקשיבים) (21), ואם תמאנו ומריתם תבגדו עמש״ל סג יוד בהערה חרב מחרב (מם האחרון מן ומריתם

בפסוק הנוכחי; דברים ד יוד; יד כג; יז יט; יח ט; לא יג; ירמיה יוד ב; יחזקאל יט ג ו, ובפיעל (הַרְגֵל) דברים ד יוד; כ יח; ירמיה ט ד יג, ובפֻעַל (הורגל) להלן כט יג; ירמיה לא יז; הושע יוד יא, ומזה תאר לָמוּד בטעם רָגִיל gewohnt, привыклый ירמיה ב כד; יג כג, אולם בא לָמוּד עוד בטעם מְלֻמָּד ורגיל לדבר בלשון משל ומליצה Redner, ораторъ להלן נ ד (לשון למודים), ובטעם תַּלְמִיד Schüller, ученикъ להלן שם (כלמודים); ח טז; נד יג (ודומה לזה בלשון התלמוד, „תלמיד חכם״ ובלשון טורקי „שָׁפְטַּם״ טעמו תלמיד שהוא חכם, וגם חכם בכלל).

(17) הפעל ריב ביחס הפעול באיש טעמו שָׁפֹט את מי להענישו ג יג; כז ח; מט כה; דברים לג ח; תהלים לה א; איוב יוד ב, ורק בפסוק הנוכחי; נא כב טעמו עשות משפט צדק למי עם עשקיו, ובטעם זה רגיל הלשון לריב ריב פלוני ש״א כד טו; כה לט; ירמיה נ לד ועוד.

(18) מן מושג הַחֹזֶק שבפעל אשר נבנה השם אֹשֶׁר בטעם הצלחה (המצוירת כחֹזֶק לאדם) בראשית ל יג, ובארמית אֻשּׁוּר, ומהשם אֹשֶׁר נבנה אח״כ פעל אשר בפיעל ופועל בטעם הַלֵּל באשר והצלחה בראשית שם; מלאכי ג יב טו; תהלים מא ג ועוד.

(19) כי הלשון משלי כג יט „וְאַשֵּׁר בדרך לבך״ טעמו בדרך ישר מפני שלפעמים בא „דרך״ על דרך ישר ביחוד, ע׳ להלן ל יא; ירמיה ב יז; בראשית כד כז, ולדעתי הטעם משלי שם: ואשר בדרך (ישר) דרך לבך (המצויר כדרך רע להלן נז יז; קהלת יא ט), „דרך״ נבלע במלת „בדרך״ שקדמה, והרבה כן כמ״ש להלן ה יד בהערה בארוכה.

(20) הפעל הלך (ועוד פעלים אחרים עמש״ל ל ח) בא לפעמים בלשונות כ״ק כפעל עֵזֶר לפעל שני שאחריו לְזָרֵז הפעולה, ע׳ בראשית ל יד; לה כב; מ״א יד ט; מ״ב ג ז; ה ה; יג כא ועוד, וביותר רגיל פעל זה לבוא נוסף בצווי בטעם קרוב למלת הקריאה עד שלא ישמור לפעמים הגוף והמין והמספר שבמשפט, ומזה בפסוק הנוכחי; להלן ב ה; ש״א ט ט; בראשית יט לב; לז יג; שמות ג יוד; יט כד; לג א; שופטים ט יד; מ״א טו יט; תהלים צה א; קהלת ב א ועוד.

(21) ובזה הטעם בא פעל שמע בלא יחס נוטה אחריו בפסוק הנוכחי; סה יב; סו ד; מיכה ה יד ועוד, ומזה כנראה הלשון נעשה ונשמע (נהיה בנים מקשיבים) שמות כד ז, ומזה הטעם פעל שמע הכפול ירמיה לד יוד; לה ח יוד; מ״ב יח יב, „שמע״ השני בטעם היות בנים מקשיבים.

שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה
אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה
נֶאֱמָנָה׃ [כז] צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ
בִּצְדָקָה׃ [כח] וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים

יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ [כט] כִּי יֵבֹשׁוּ
מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת
אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃ [ל] כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת
עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃ [לא] וְהָיָה

כבימי המלכים הצדיקים. ויעציך כבתחלה כבימי קדם (ולא נמצא יותר „בתחלה" בטעם זה), הכוונה על יועצי המלך שייעצו עצת טוב ולא רע (כביחזקאל יא ב), כי היו למלכי יהודה שרים מיוחדים בשם יועצים ש"ב טו יב; טז כ; דהי"א כז לב; דהי"ב כה טז (כמו למלכי העמים להלן יט יא; עזרא ז כח; ח כה), אחרי כן יקרא וגו' נאמנה כבראשונה (כא). — [כז. כח.] ציון ירושלם במשפט ד' בפושעי ישראל (כח) להענישם עמש"ל נט ט בהערה תפדה מהאויבים שיפלו על יהודה (עמש"ל פסוק כד) ושביה השבים לד' כבפסוקי טז-יט ([29]) יִפָּדו (עמ"ש ה יד בהערה) בצדקה במשפט צֶדֶק בפושעי ישראל (וכן בא צדקה בטעם משפט צֶדֶק להלן ה ז טז; יוד כב; כח יז; לב טז יז; נז יב; נט טז יז; סג א; ירמיה נא יוד; עמוס ו יב ועוד) ([30]), והולך ומפרש דבריו מה יהיה משפט הפושעים: ושבר בויו הַבאור ([31]) פשעים לפושעים (כי הרבה פעמים יחסר ל היחס עמ"ש להלן יג ב) וחטאים יחדו כולם, ועזבי ד' יכלו כעב"ש. יחדו בא לפעמים בטעם כולם וכן יוד ח; יח ו; כב ג ועוד הרבה (וכן בא יַחַד בטעם כל, הכל, כלו, כלה, כולם דברים לג ה; איוב ג יח; יז טז; להלן כב ג; מ"ב יד; מיכה ב יב; תהלים סב יוד ועוד). — [כט] כי יבשו הפושעים והחטאים (כח) מאילים Eichen дубы עמ"ש ו יג אשר חמדתם ותחפרו תבֹשו (כד כג ועוד, ועמש"ל לג ט) מהגנות אשר בחרתם להעמיד שם אלילים תחת האילים (עי' פסוק הבא) וכל עץ רענן ע' הושע ד יג; להלן נז ה; סה ג; סו יז; ירמיה ב כ; דברים יב ב. לפי הענין ראוי בנוכח „תבשו", רק שבא לפעמים בלשון כ"ק גוף אחד בנוכח ונסתר בדבור אחד, ע' להלן כב טז; לח יב; מז ז; נב יג יד; נג יוד; נט כא; סא ז; סה ז; ירמיה ד ב; מלאכי ב טו; איוב לח יא; שה"ש א ב; רות ד ד ועוד, עמ"ש דברים לג ג. — [ל. לא.] כי תהיו אתם עובדי אלילים תחת אילים רעננות בגנות רטובות (עמ"ש פסוק שעבר) כאלה (יחיד מן אילים) נבלת עלה כאלה נובלת העלים וכגנה (אשר בה האֵלה) אשר מים אין לה (שלכן האֵלה היא נובלת עליה, וכן נראה מהלשון להלן בפסוק שכוונת הדבור הוא מהאֵלה לבד), והכוונה כאֵלה יבשה שתבער ותכלה מהרה (מדה כנגד מדה, הם בחרו באילים, לכן יהיו כאלה יבשה), וכאשר הולך ומפרש דבריו: והיה החסן החזק (עמוס ב ט, ועמ"ש להלן כג יח), הוא עץ אלה שנזכרה

בעמק כח כא, כתמם מז ט, וכנהרות ירמיה מו ח עמש"ש, כמריבה כיום מסה תהלים צה ח, ובכלל ב היחס יחסר לפעמים, ומזה ושלש בראשית יד ד, ששת שמות כ יא, מים ל כ, ראשי עם דברים לג כא, שלֹשת ש"ב כ ד, ולהבה להלן ה כד, ואפלה ח כב, גבע מלון יוד כט, ושאיה כד יב, מצב כט ג, ארמנתיה לד יג, מחליק פטיש מא ז, וזבחיך מג כג, וכל עצביכם נח ג עמש"ש, חלקם סא ז; עפר מיכה א יוד, פשעי, חטאתי ו ז, חרם ז ב, וְחֵמה זכריה ח ב, גיא יד ד, פי תהלים סו יז ועוד.

([29]) פעל שוב בלא יחס שאליו אחריו בא לפעמים ביחוד בטעם שוב לד', וכן להלן ו יוד; יוד כא כב; ירמיה ג יב יד כב; ה ג; מלאכי ג ז; דהי"ב ו כד, ועמ"ש ירמיה ד א.

([30]) השם צדקה בטעמו היסודי נרדף עם צֶדֶק (תֹם וישֶׁר), справедливость, Gerechtigkeit, честность, Ehrlichkeit, בראשית טו ו; יח יט ועוד הרבה, ובא צדקה ע"ד השאלה: 1) בטעם משפט צֶדֶק כמש"ל, 2) בטעם ישועה וברכה (הבאות עֵקֶב צֶדֶק) להלן מה כג כד; מו יג; מח יח; נא ח; נד יז; נו א (צדקה שני); נט ט; סא יוד יא; תהלים כד ה; נא טז; סט כח ועוד הרבה, 3) שתי פעמים בטעם זכות право, Recht ש"ב יט כט; נחמיה ב כ (בלשון התלמוד בא צדקה ביחוד על המתנה לעני, בארמית צִדקא, ובערבית צַדַקָה, ולא נמצא טעם זה בכ"ק). כן השם צֶדֶק מטעמו הרגיל תֹם וישֶׁר בא בטעם משפט צֶדֶק דברים א טז; טז יח כ ועוד, ובטעם ישועה להלן מב כא; נא ה; סב א ב; ירמיה לג טז; תהלים לה כז; קלב ט (ע"ש פסוק טז). גם הפעל צָדֹק בא בקל בטעם הִוָּשֵׁעַ להלן מה כה, ואולי מזה בהפעיל בטעם הושיע עמ"ש להלן נ ח בהערה.

([31]) בלשון כ"ק בא לפעמים ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות עמש"ל בסוף חלק ראשון מבאורי על ישעיה) בטעם ויו הבאור, ומזה בשמות בפסוק הנוכחי; להלן ב יג; ז יז; יד כב; כב ו; בראשית יט

לְסִגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ [כג] שָׂרַיִךְ
סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד
וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ
וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ [כד] לָכֵן
נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל
הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
[כה] וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר
סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ [כו] וְאָשִׁיבָה

וכסָבאם נחום א יוד הוא מקור עם כנוי בטעם שָׁתה יין הרבה) משקה יינך מהול (לא נמצא יותר) כרות (מן מהל בארמית הנרדף עם מול) במים, הוא מליצת הלשון על יין שנשחת בבלילת מים (וכן בלשון ערב בא על יין כזה הפעלים קטב קטע שחט ועוד, ויש דמיון לזה גם בלשון רומי), ויין מָשחת הוא ג״כ ציור מליצה לרשעי העם ע׳ ה ב ז; הושע ד יח. המפרשים הראשונים הבינו מהול שבפסוק בטעם מעורב, אך אין לטעם זה יסוד בלה״ק, וגם לא בשארי לשונות בני שֵׁם. — [כג] שריך סוררים (לנע״ל, וכן הושע ט טו) מורים ומורדים непо-слушны, widerspenstige (כטעם פעל סרר בכל המקומות בזולת סורר איכה ג יא שהוא פיעל מנע״ו סור בטעם הטה מדרך הישרה) וחברי גנבים חֲבֵרים לגנבים, כלו כל אחד ואחד מהשרים (מן כל שבטעם всякій jeder) אהב וגו׳ שלמנים (לא נמצא יותר) שִׁלּוּם כסף (שחד, כטעם שִׁלּוּם מיכה ז ג, ועמ״ש להלן לד ח). יתום וגו׳ וריב (ומשפט, וכטעם ריב בהרבה מקומות, ע׳ מא כא; ש״ב טו ד; ועוד) אלמנה וגו׳ ע׳ פסוק יז. — [כד] לכן וגו׳. הנבואה הנוכחית נאמרה בימי אחז אחרי שהוכה מאויביו כמש״ל פסוק א, ובפסוקי כד-לא יאמר הנביא שעוד יוסיף ד׳ להכות פושעי יהודה ולהכריתם עם אליליהם ואח״כ תִּפָּדֶה ירושלם מהגוים אויבי ישראל ותהיה קריה נאמנה, ונראה שירמוז על ימי יחזקיה ומלחמתו הנוראה עם סנחריב כמש״ל כח יז. אֲבִיר ישראל וגו׳ כנוי לד׳ (וכן אֲבִיר יעקב מט כו ועוד). הוי עמש״ל ה ח בהערה אנחם מצרי ואנקמה מאויבי רשעי ישראל להשמידם (כח). הנקמה מצוירת כנחמה לנוקם, בנפעל בפסוק הנוכחי ואולי גם נז ו (ועמ״ש עוד אסתר ט טז), וכן יש בהתפעל התנחם עמש״ל נא ג בהערה. — [כה] ואשיבה ידי עליך ליסרך (25) ואצרף (עמש״ל מח יוד בהערה) כבר כ בַ ב׳ר מין מלח המנקה את הידים щелочь Laugensalz ע׳ איוב ט ל (26) סגיך מליצה שישמיד רשעי העם (כב) ואסירה כל בדיליך שבסיגי כסף, ע׳ יחזקאל כב יח. במליצת כ״ק הושאל פעל צרף בטעם זקק את העם מחטאיו אם בצרות הבאות עליו או בהֲבָרת פושעי העם, ע׳ להלן מח יוד; ירמיה ו כט; ט ו; זכריה יג ט; מלאכי ג ב ג; תהלים סו יוד. כ ב׳ר=כ ב ב׳ר וחסר לפעמים אות מאותיות היחס בכלם אם הוא כפול במלה כמ״ש למטה בהערה (27). עוד יתכן כי כ ב׳ר=כ בַ ב׳ר בחסרון רגיל מן ב היחס כמ״ש למטה בהערה (28). עוד יתכן כי כ כ׳ר=ב ב׳ר בחלוף ב כ הרגיל מאד בכ״ק כמ״ש להלן ז ט. יש אומרים כ ב׳ר=בכֻּר (שיצרפו בו כסף יחזקאל כב כא כב) בהיפך מצב אותיות (והרבה כן בכ״ק כמ״ש להלן יב ד בהערה), והוא נכון מאוד בהמשך הפסוק. — [כו] ואשיבה שפטיך להיות שופטי צדק כבראשונה (כא) כבימי קדם (ע׳ ירמיה לג ז יא),

(25) „השיב יד״ על מי או על מה או במה או בלא יחס אחריו טעמו בלשון הֵניח יד על מי לְיַסֵּר או לשלול או לכבוש (עמש״ל ל טו בהערה), וכן ש״ב ח ג; ירמיה ו ט; יחזקאל לח יב; עמוס א ח; זכריה יג ז; תהלים פא טו, ואולי „השיב יד״ בלשונות אלה טעמו הֵסֵב יד עמ״ש סו טו.

(26) כנראה ב׳ר נרדף עם ב׳רית ירמיה ב כב; מלאכי ג ב, אבל ב׳ר ש״ב כב כא כה; איוב כב ל טעמו ש״מ נקיון.

(27) ומזה עוד בית (בבית) מ״ב יוד כט; יח טו (בית ראשון); ירמיה לו כב (עמ״ש עוד להלן ח כג בהערה), במתיך (בבמתיך) ירמיה יז ג, במותם (בבמותם) יחזקאל מג ז, ברזל (בברזל) תהלים קה יח, ברית (בברית) דהי״ב יג ה, וכל (וככל) דברים ב לז, כל (ככל) אשר צפניה ג ז, כסף (ככסף) מלאכי ג ג, לא (ללא) איוב לג יד, מבוא (ממבוא) להלן כג א, משמני (ממשמני) בראשית כז כח, ממלכת (מממלכת) דברים ג ד; מיכה ד ח, מקרה (ממקרה) דברים כג יא, מְרַאֲשׁוֹתַי (מִמְּרַאשׁתי) ש״א כו יב, מַרְאֲשֹׁתֵיכֶם (מִמַּרְאֲשֹׁתֵיכֶם) ירמיה יג יח, מֵעָדָנַי (מִמַּעֲדָנָי) נא לד, מבליגיתי (ממבליגיתי) ירמיה ח יח, מזבחותם (מִמִּזְבְּחוֹתָם ע׳ תרגום יונתן) הושע ד יט ועוד, ובכלל יחסר לפעמים אות כפול מאותיות השִּׁמּוּש או השׁ׳רש, ומזה ז׳רו (ז׳ררו) לעיל פסוק ו, שׁוּשׁתי (שוששתי) להלן יוד יג, מאן (ממאן) שמות ז כז ועוד (עמ״ש עוד להלן כח טז), ונשים (ונשימם) במדבר כא ל, ותמוגני (ותמוגגני) ישעיה סד ו, למחות (לְמַמְחוֹת) משלי לא ג ועוד, ועמ״ש להלן יז יד.

(28) וכן עוד כדברם, וכעבות להלן ה יז יח, כיום מדין ט ג, כנקף יז ו, כח׳ם, כעב יח ה, כהר,

לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־
יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד
מִלְחָמָה׃ [ה] בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה
בְּאוֹר יְהוָה׃ [ו] כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ
בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים
כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ׃

(כנראה שהוא משֹרש אחד עם השם אות, כי כלי אֵת עושה אות ורושם בארץ) וחניתותיהם למזמרות (להלן יח ה; יואל ד יוד, נמצא רק ברבים) -виноград-ные ножи, Winzermesser מין כלי ברזל דק וחד בצדו בתבנית סכין לכרות בו ענפי הגפן היבשים (מפעל זמר, ע' ה ו). ולא ילמדו עוד מלחמה, ע' שופטים ג ב. — [ה] פסוקי ה—כב הם נבואה חדשה, ומהלשון בפסוקי ז ח ט כב נראה בעיני שנאמרה על מלכות יהודה בימי המלך הרשע אחז אשר התמכר הוא ועמו לעבודת אלילים (מ"ב טז ג ד; דהי"ב כח ב ג ד כד כה) ויכוהו פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם מכה גדולה כמש"ל א ב, ואחז פנה לעזרה לתגלת פלאסר מלך אשור (מ"ב טז ח) נגד רצון הנביאים עמש"ל ז יג, ובנבואה הנוכחית יתאר הנביא שביום ד' הגדול והנורא (עמ"ש בפסוק יוד) תהיה מפלתם שְׁלֵמָה. בית יעקב בני מלכות יהודה (עמש"ל ט ז) לכו ונלכה (עמש"ל א יח בהערה) באור ד', מליצה בטעם כפול: 1) ללכת בתורת ד' (אשר עזבוה בפסוק הבא) שנמשלה לאור תהלים קיט קה; משלי ו כג; להלן ס א ב ג (מפני שתורת ד' מצוירת בחכמה ובינה דברים ד ו ח; משלי כח ז, המצוירות כאור כמ"ש למטה בהערה הבאה), 2) ללכת בתשועת ד' (ולא בתשועת אלילים בפסוק הבא) שנמשלה לאור ע' תהלים ד ז; כז א; לו יוד; מג ג; מד ד; פט טז; להלן ס יט כ [2], ולכן ד' נקרא אור ישראל (ג"כ בטעם כפול תורתו וישועתו) להלן יוד יז. — [ו] פסוקי ו—ט הם דִבור הנביא לד' (כמו נתינת טעם לדבריו מפסוק ה „לכו ונלכה באור ד'", כי עזבו בני מלכות יהודה את ד' והוא עזב עמו), וכן בהרבה מקומות בכ"ק אשר במאמר אחד וגם בדבור אחד יתחלפו גופי הנוכחים כמ"ש להלן כג ב [3]. כי נטשתה אתה ד' מפסוק ה עמך בית יעקב בני מלכות יהודה (ה), כי מלאו מקדם, הכוונה מחכמת בני קדם (מ"א ה יוד), והיא מיני קסמים וכשפים (ע' דניאל ב ב יב), ועננים קוסמים עמ"ש ויקרא יט כו כפלשתים (ע' ש"א ו ב) ואין להם חֵפֶץ בד', ובילדי נכרים וְיַלְדֵי נכרים [4], הם קסמי העמים אשר התורה אסרתם לבני ישראל (ויקרא יט כו; במדבר כג כג; דברים יח ט—יד) ויצוירו במליצה יַלְדֵי נכרים [5] ישפיקו יַרבו (בישראל). הפעל שפק (בשין שמאלית) בקל הוא פעל עומד בטעם היות די מ"א כ יוד, ובהפעיל השפיק פעל יוצא בטעם הַרבות בפסוק הנוכחי, ולפעמים בא גם הקל בטעם הפעיל בלשון יספוק וירב (כעב"ש) איוב לד לז, ויותר לא נמצא מפעל זה בטעמים אלה בכ"ק [6], וממנו השמות שֶׂפֶק סֵפֶק איוב לו יח; כ כב בטעם רבוי וְשֶׁפַע. עוד פירושים רבים נאמרו על הדבור הקשה „ובילדי

[2] ובכלל האור הוא ציור לחכמה ובינה להלן ה כ; קהלת ב יג, ולהצלחה וישועה להלן ט א; ל כו; נח ח; סב א; עמוס ח ט; תהלים צז יא ועוד, וחֹשֶך ציור לסכלות להלן ה כ; ס ב; קהלת ב יג יד, וכן בא חֹשך ואפלה ולילה וצלמות ציור לצרה וגלות להלן ה ל; ח כב; ט א; כא יא; כו ט; מב ז; מז ה; מט ט; נ יוד; נח יוד; נט ט; עמוס ח ט; מיכה ז ח; נחום א ח; תהלים קז יוד יד; קיב ד ועוד הרבה, ועמ"ש עוד ה כ; כד יא; מב ו; ס כ.

[3] יש עוד לפעמים בדבורי הנבואה שבכ"ק אשר בדבור אחד יבאו דבר ד' ודבר הנביא יחד, ע' לעיל א ב ט יח; ה א—ו; יוד יב כד כו; יג ג ד יא; טו ה ט; נא ז—יב; ירמיה ח יג—יט; ט א—יוד; יח יט; טז יח—כא; עמוס ד ז; זכריה ב יג טו; ט ז; שמות ז יז; דברים יא יג יד טו; כח כ; כט ה ועוד הרבה, ובמקומות רבים מאלה הלשונות יש להבין לשון ד' במקום לשון הנביא, או בהיפך לשון הנביא במקום לשון ד'.

[4] ב היחס בא לפעמים בטעם ויו החבור, וב בטעם ויו החבור כפול, ומזה בכל בראשית ט ב; כג יח; יחזקאל מד ה; מה יז, בלא איכה ד יד, בחית הושע ד ג, ובעוף הושע שם, ובילדי בפסוק הנוכחי, ובכל בראשית ט ב; שמות כג יג; יחזקאל כז כז (ע' מסורה רבתי יחזקאל שם), ובאדם, ובתרבית (כתיב) משלי כח ב ח, כמו שבא לפעמים בהיפך ויו החבור בטעם ב היחס כמש"ל ה יב.

[5] ודומה לזה המליצות לֶדֶת ח'ק צפניה ב ב, יֵלֶד יום משלי כז א.

[6] עוד בא פעל שפק ספק בקל בטעם הַכּות איוב כז כג; במדבר כד יוד; ירמיה לא יח ועוד, והוא משרש אחר.

הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃

ב [א] הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ
בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ׃ [ב] וְהָיָה ׀
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה
בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ
אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃ [ג] וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים
וְאָמְרוּ לְכוּ ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָםִ׃ [ד] וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם
וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם

החזק מאד כמש״ל ו יג, ופה מליצה על גדול העם (עמש״ל יוד לד) לנערת של פשתן паклЯ Werg דומה לנערת מפני יָבשו אשר תבער ותכלה מניצוץ אש (שופטים טז ט), ופעלו (מהנפרד פֹּעַל, וכן ירמיה כב יג; מיכה ב א, כמו תֹּארו להלן נב יד מן תֹּאר, ולפי הדקדוק היה ראוי פָּעלו תָּארו) מעשהו בטעם מעשה ידיו האלילים עמש״ל מא כט לניצוץ (לא נמצא יותר, ומזה הפעל נצצים יחזקאל א ז) שביב אש אשר יבער את הנערת ובערו וגו׳, הוא מליצה שעובדי האלילים יכלו מהרה בגלל אליליהם. נבל פעל עומד, ואֵלָה מתיבשת (שעליה נובלים) נקראת „אֵלָה נבלת״, או ליתר ביאור אֵלה נבלת העלים, או אֵלה נבלת עָלֶהָ (בְּעָלֶהָ) [32]. עָלֶהָ הוא מיחיד עָלֶה בכנוי נקבה (כמו מַרְאֶהָ ויקרא י״ג ד כ כה, מִקְרֶהָ רות ב ג, ואיננו רבים בכנוי נקבה בחסרון יוד הרבים עמש״ל טו ה בהערה), והוא ג״כ שם הקבוץ בראשית ג ז ועוד, כי הרבים עלים נמצא רק בספרים אחרונים (נחמיה ח טו, ועמש״ל כז ג בהערה), ועוד ברבים היה ראוי להנקד עָלֶיהָ ע׳ נחמיה שם.

ב. [א] הדבר עמש״ל ט ז אשר חזה ישעיהו וגו׳, עמש״ל א א. הנבואה מפסוקי ב ג ד היא נבואת נחמה קצרה אשר התיחסה (בשנוים קטנים) גם להנביא מיכה בן דורו של ישעיהו ע׳ מיכה א א; ד א ב ג (עמ״ש להלן בראש פרק מ), רק שנבואה זו יותר ארוכה ומפרשת במיכה פרק ד, ומשם נראה שבאה הנבואה בימי מלחמת סנחריב עם יחזקיה כמש״ש, והנה נבואה זו מה שיהיה באחרית הימים לא נתקיימה עוד, עמש״ל פסוק יוד; ז כא; יא א. — [ב] והיה (עמ״ש להלן ז כג בהערה) באחרית הימים נכון גבוה ורם (כטעם נפעל נכון יחזקאל טז ז; משלי ד יח, ועמש״ל נא יג בהערה) יהיה הר בית ד׳ בראש ההרים ונשא מגבעות, הטעם בגובה ממש (וכן נבא יחזקאל מ ב; מג יב) ובגובה מוסרי (שיהיה נכבד וקדוש לכל העמים יותר מכל ההרים והגבעות אשר עליהם בנו מקדשי אלהיהם ע׳ מ״א יא ז), ועל גובה מוסרי זה בא הלשון „בראש ההרים״, כי הדבר הנכבד משארי דברים יצויר שהוא בראשם, כמו שהמלך וגדולי העם הם בראש העם (דברים א יג; כ ט ועוד), ונהרו ילכו ויסעו, כטעם פעל נהר ירמיה לא יא; נא מד. [1] — [ג] לכו ונעלה וגו׳, ודומה לזה הנבואה להלן ס ג עמש״ש. תורה לֶקח טוב עמ״ש ח טז (עמ״ש עוד כד ה). — [ד] ושפט ד׳ מפסוק ג בין הגוים (בבואם לבית ד׳ בפסוק ג) בריבם ולא ילחמו עוד זע״ז (להלן בפסוק) והוכיח וישפוט (כטעם הוכיח בהרבה מקומות להלן יא ג ד; בראשית לא לז מב; איוב ט לג ועמש״ל לז ג) לעמים רבים כעב״ש, ולפי שלא תהיה עוד מלחמה בין הגוים, לכן וכתתו חרבותם לאתים (ש״א יג כ כא; יואל ד יוד) заступы, Grabscheite מין כלי ברזל רחב וחד בראשו לחפור בו את הארץ

יב; שמות יג יב; כה יב; ש״א ט כ ועוד הרבה, וכן בפעלים יש ויו הבאור, ועל הרוב הוא ג״כ ויו המהפך, ע׳ שמות כב ד; כה ט; ויקרא יד ח; במדבר כ טו; מלאכי א יג ועוד.

[32] בינוני שראוי אחריו לבוא השֵׁם בא בהרבה מקומות בנסמך לשם זה בלא אותיות היחס, ומזה נבלת עלה (בעלה) בפסוק הנוכחי, ונְלוז דרכיו (בדרכיו) משלי יד ב, ולשֵׁם בלא כנוי נטויות גרון (בגרון) להלן ג טז, שָׁבי פשע (מפשע) נט כ, חֲמוּץ בגדים (בבגדים) סג א, שובי מלחמה (ממלחמה) מיכה ב ח, זבת חלב ודבש (בחלב ודבש) שמות ג ח ועוד, ובתאר נסמך לשֵׁם רגיל הרבה לבוא השם בלא אותיות היחס, ומזה כבד עון פסוק ד, מְהיר צדק (מָהיר בצדק) טז ה, גדל העצה (בעצה) ורב העליליה (בעליליה) ירמיה לב יט, רבת בנים (בבנים) ש״א ב ה ועוד הרבה.

[1] עוד בא נהר בטעם זָרֹח, האיר להלן ס ה; תהלים לד ו (ומזה השם נהרה איוב ג ד), נבנו אלה ההוראות מיסוד טעמו שָׁטֹף זָרֹם (ומזה השם נָהָר). כי נסיעת עָם מצוירת כנָהָר ושֶׁטֶף מים להלן ח ז ח; נט יט; נחום א ח; דניאל יא כו, וכן קרני האור יצוירו כזורמים מגוף המאיר, וכן בערבית פעל נהר בא בטעמי שָׁטֹף נָסֹע זָרֹחַ.

אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃
[יב] כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה
וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל׃ [יג] וְעַל כָּל־
אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל
כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן׃ [יד] וְעַל כָּל־הֶהָרִים
הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת׃
[טו] וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה
בְּצוּרָה׃ [טז] וְעַל כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה׃ [יז] וְשַׁח
גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים
וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃
[יח] וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף׃ [יט] וּבָאוּ
בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי
פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ

ב ז ועוד הרבה (וכן בא לפעמים תאר למתאר נסמך במין ומספר של הסומך, ומזה דקה מ״א יט יב, הפנימי יחזקאל מב טו), והיה ראוי שְׁפָלָה בלשון נקבה, רק שלפעמים במליצה לא נשמר המין ע׳ כח ד; זכריה יוד יא (בים צרה=בים צַר, והוא לשון ים סוף כמש״ש); יג ז, וביותר אם יקדים הנשוא להנושא אז רגיל הרבה שלא ישמור הנשוא מין (וגם מִספר) הנושא, ע׳ פסוק יז; מז יא; יחזקאל יד א; איוב מב ט ועוד הרבה, ועמ״ש להלן פסוק יח; כב יא ([10]). גבהות, רום שמות מפשטים במקום תארים, והטעם אדם גבוה (גֵּאֶה) ואיש רם ע׳ פסוק הבא. — [יב—טז] כי יום לד׳ צבאות עמ״ש בפסוק יא על כל גאה ורם ועל כל נשא אשר על הארץ, ושפל (עבר בויו המהפך לעתיד, וכן הבינו אב״ע ורד״ק) וְיִשְׁפַּל כל גאה ורם ונשא שנזכרו, והולך ומפרש מאיזה גאה ורם ונשא ידבר: ועל (בויו הבאור עמש״ל א כח) כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני (עמש״ל ו יג) הבשן (עמ״ש לג ט), שם מליצה לשרי העם הגדולים (עמש״ל יוד לד) להכריתם, ועל כל ההרים וגו׳ שהעמידו עליהם אליליהם (יחזקאל יח ו; הושע ד יג, ועמש״ל פסוק ב) להשפילם, ועל כל מגדל וגו׳ להרסם (ע׳ מיכה ה יוד), ועל כל אניות תרשיש הידועים בכ״ק בחסנם ועשרם (ע׳ס ט; מ״א יוד כב ועוד, ועמש״ל כג א בשם תרשיש בארוכה) להטביעם (ע׳ דהי״ב כ לז), ועל כל שכיות החמדה שיביאו באניות תרשיש, להטביעם עם האניות. שכיות לא נמצא יותר, ונרדף עם משכיות (משלי כה יא) בטעם כלים יקרים (כלי חמדה ירמיה כה לד ועוד) שנחרתו עליהם תבניות מצבא השמים או מבעלי חיים שבארץ, посуда съ фигурами, Geräthe mit Figuren ([11]). — [יז] וישח וגו׳ ככתוב בפסוק יא. — [יח] והאלילים כליל הַכֹּל (תה״פ ganz, совершенно וכן ויקרא ו טו; דברים יג ז, ולפעמים הוא תאר בטעם שָׁלֵם עמ״ש שמות כח לא) יחלף יִכָּרֵת וִיכֻלֶּה (עמש״ל ט ט) כל אחד מהאלילים, כי ישליכום עובדיהם מפני פחד ד׳ פסוקי כ כא. לפי ההמשך ראוי ברבים יחלפו, רק שלפעמים הנשוא לא ישמור המספר של הנושא, ע׳ להלן יג כב; טז ד ח; יואל ג ה; זכריה ו יד; בראשית כז כט; ויקרא יט ח; במדבר כד ט ועוד, וביותר אם הנשוא יקדים להנושא יחזקאל יד א; מיכה א ט; תהלים קיט קלז ועוד הרבה (עמש״ל פסוק יא), ובכלל במלות המשפט והמאמר לא נשמר בכ״ק המספר בכל תֹּקֶף ע׳ פסוקי ח כ; ג יב; ה כג; יט יא; לה ז; לז יד; מו ז; סה טו; שמות כח ג; דברים ז יוד; לב יא; יהושע ב ד; שופטים ט כה; הושע ד ח; מיכה א יא; קהלת ב יב ועוד הרבה מאד, ובכל אלה הלשונות יש להבין הרבים בטעם כל אחד ואחד, או היחיד בטעם כל אחד מהרבים, ועמ״ש עוד להלן כב יא בהערה ([12]). — [יט] ובאו וגו׳ כמש״ל פסוק יוד. ובמחלות (לא נמצא יותר, והוא מפעל חלל) בחורים. לערץ להפחיד ולהחריד הארץ ביום משפט ד׳. פעל ערץ בא בכ״ק בקל פעל יוצא

([10]) עוד יתכן כי ויו ממלת „וישח" נמשך גם למלה שלפניה „שפל", והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה.

([11]) אבן או קיר החדר או כלי אשר עליהם חרותות תבניות מצבא השמים או מבעלי חיים שבארץ נקראים אבן משכית ויקרא כו א, חדרי משכית יחזקאל ח יב (ע״ש פסוק יוד), או משכית סתם במדבר לג נב; משלי יח יא; כה יא, או שכיות בפסוק הנוכחי, ובמליצה חדרי הלב שבהם בלשון כ״ק מקור ציּוּרֵי מחשבות האדם ובינתו (להלן יוד ז; בראשית ו ה; שמות לא ו; דברים כט ג; משלי טו יד ועוד) נקראים משכיות לבב תהלים עג ז, ואולי גם שכוי איוב לח לו הוא קיצור מן שכיה ושם מליצה לחדר הלב, ונבנו השמות שכיות משכית מהפעל הארמי שכה שבטעם רָאָה, כמו שנבנה השם מַרְאֶה (שבטעם תמונה) מפעל ראה.

([12]) עוד יתכן פה כי הויו ממלה הבאה „ובאו" מפסוק הבא נמשך גם למלה שלפניה „יחלף", והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה.

[ז] וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה
לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה
לְמַרְכְּבֹתָיו׃ [ח] וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים
לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ
אֶצְבְּעֹתָיו׃ [ט] וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ
וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם׃ [י] בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן
בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ׃
[יא] עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם

נכרים ישפיקו״, וכולם רחוקים מיסודי לה״ק למבינים. — [ז. ח. ט] פסוקים אלה נמשכים על „כי נטשתה״ מפסוק ו, ואומר שבזולת הכשפים עוד מלאו ארצם אלילים. ותמלא ארצו של בית יעקב (מלכות יהודה) כסף וזהב וגו׳ אלילים, כי שכחו את ד׳ מרב כסף וזהב וסוסים ע׳ דברים ח יג; יז טז יז; לב טו; הושע ב יוד, למעשה ידיו (עמש״ל מא כט) ישתחוו וגו׳ ישתחוה כל אחד ואחד (עמ״ש בפסוק יח), וישח (עתיד נפעל מן שחה) לכן שח (7) אדם וישפל איש (כעב״ש, וכן ה טו), удрученъ gebeugt (ע׳ כט ד) מרב צרות שבאו על מלכות יהודה כמש״ל פסוק ה ואל תשא ולא תשא (8) אתה ד׳ להם לא תכפר עונם (כטעם נשא ל בראשית יח כד כו ועוד, עמ״ש להלן נג יב בארוכה), ועוד תרבינה צרותיהם. — [י] אחרי שהשלים הנביא דבריו לד׳ מפסוקי ו—ט פנה שנית לבית יעקב מפסוק ה להודיעם שמפני עונותיהם ירבו צרותיהם כמו שאמר בפסוק ט, כי בזמן קרוב או רחוק יבוא עליהם ועל כל הגוים יום ד׳ (בטעם עת וזמן לד׳, כי בא יום בטעם עת וזמן בהרבה מקומות עמש״ל ז יח) הידוע בקבלה בעם ישראל אשר נבאו עליו הרבה נביאים (ע׳ פסוק יב; ג יח; ד א ב; יג ו ט; יחזקאל ל ג; יואל א טו; ב א יא; ג ד; ד יד; עמוס ה יח כ; עובדיה א טו; צפניה א ז יד; זכריה יד א; מלאכי ג כג) אשר בו יבוא ד׳ במשפט עם בני אדם, ויש לד׳ ימים רבים כאלה בזמנים שונים רחוקים וקרובים, לגוי ישראל או לגוי ומשפחה מהעמים או לכל בשר יחד, להכרית את הרשעים והאלילים ולרומם ולהצליח את הצדיקים שישארו בארץ, ונקרא יום (עת וזמן) זה אצל הנביאים שָׁם בשם „יום ד״ או „יום ד׳ הגדול והנורא״, או „ביום ההוא״ וגם בקיצור „היום״ לבד בטעם יום משפט ד׳ (כמו בלשון האחרונים יום הדין) (9) ומצויר יום זה אצל הנביאים פה ושם בציורים רבים ושונים, ובכלל עֹנֶשׁ הרשעים והצלחת הצדיקים מצויירים בספרי הנביאים במליצה בציורים שונים, ובמקומות רבים מצויירים בדרך נפלא היוצא מדרך הטבע וגם נאמרו על תנאי, עמש״ל ז כא. בוא בצור והטמן וגו׳ מקורים בטעמי עתיד (עמש״ל ה יג), יבואו בצור ויִטָּמנו בעפר ביום ד׳ שזכרנו, כי כן יעשו בני אדם ביום ד׳, ע׳ פסוקי יב יט. — [יא] עיני גבהות אדם שָׁפֵל יִשְׁפַּל ושח רום אנשים ונשגב ד׳ לבדו ביום ההוא ביום (הזמן) הידוע בעם, הוא יום ד׳ שבארנו בפסוק יוד, כמפרש עוד להלן פסוק יז, וזה שאמר בפסוק הבא „כי יום לד׳ וגו׳״. שפל שח פעלי עבר בטעמי עתיד (עמש״ל ה יג), ובא שפל ביחיד כהסומך גבהות, כי רגיל מאד לבוא הנשוא לנושא נסמך במין ומספר של הסומך, ע׳ בראשית ד יוד; ויקרא יג ט; ש״א ב ד; ש״ב יוד ט; ירמיה יוד כב; תהלים מ ח; איוב טו לד; כט יוד; לב ז; שה״ש א ג (עמש״ש); קהלת

(7) ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות עמש״ל בסוף חלק ראשון) בא לפעמים בטעם לכן, ומזה וישח בפסוק הנוכחי, וישגב ט יוד, והיה ל ג, וגם הוא לא ב, ונתן במדבר יא יח, וימאסך ש״א טו כג, והנה ש״ב יט כא, וצרעת מ״ב ה כז, ודמיתי, ואמאסך, ופקדתי הושע ד ה ו ט, ואני ה ב, ובאשור ט ג, וגם מלאכי ב ט, ותרד איכה א ט ועוד.

(8) „אַל״ (שבא תמיד לפני פעל עתיד ורגיל לבוא בדבור של בקשה וחֵפֶץ ועצה, ולפעמים כמו „לא״ בדבור של צווי ואזהרה), בא לפעמים (כמו „לא״) גם בדבור סִפּורי בפסוק הנוכחי, ירמיה יד יז; מו ו; תהלים לד ו; מא ג; נ ג; איוב ה כב; מ״ב ו כז; דהי״ב יד יוד, כמו שבא בהיפוך לפעמים „לא״ בטעם „אַל״ על הבקשה והחֵפֶץ, ומזה לא יִקָּרא להלן יד כ, ולא תעשה, ולא תכרית ש״א כ יד טו (עמ״ש) ועוד.

(9) יש הרבה לשונות קצרים בכ״ק עם מלת „יום״ אשר יש להשלימם במלות לפי הענין, ומזה יום ד׳ או היום (יום משפט ד׳) כמש״ל (ומזה ג״כ איוב כד א), יום אשמתו (יום כפרת אשמתו) ויקרא ה כד, יום הקהל (יום אסיפת הקהל לפני הר סיני) דברים ט יוד ועוד, יום מדין (יום מלחמת מדין) להלן ט ג, יום יזרעאל (יום אסיפת יזרעאל) הושע ב ב, ימי הבעלים (ימי חגי הבעלים) שם פסוק טו, יום מלכנו (יום הולדת מלכנו) ז ה, יומו (יום הולדו) איוב א ד; ג א, יום מִצְרַיִם (יום אֵד מצרים) יחזקאל ל ט, ועוד כמ״ש הושע ב ב (ועמש״ל יב ד בהערה),

כָּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם׃
[ב] גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא
וְקֹסֵם וְזָקֵן׃ [ג] שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא
פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃
[ד] וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים
יִמְשְׁלוּ־בָם׃ [ה] וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ

הצדיקים ביום ד׳ (יח; ד א ב) הידוע בקבלה בישראל כמש״ל ב יוד, ולא התפרש בימי איזה מלך (א א) אמרה ישעיה, ויתכן ג״כ שאמרה בימי המלך הצדיק יחזקיה, כי עמו לא שב לד׳ בכל לבבו כמש״ל א א בהערה, אולם ממה שתתחיל הנבואה הנוכחית בלשון „כי הנה״ קרוב לאמר שנאמרה בימי המלך הרשע אחז כמו הנבואה שקדמה (עמש״ל ב ה), כי לפי שבא פה ציור יום ד׳ כבנבואה שקדמה (אף שהוא מצויר פה בציורים חדשים, עמש״ל ב יוד), לכן מתחברות שתי הנבואות בלשון „כי הנה״ (1). כי הנה וגו׳ (עמש״ל) מסיר וגו׳ (בינוני בטעם עתיד, עמ״ש ה יג בהערה) ביום ד׳ כמש״ל משען ומשענה כל משען, והולך ומפרש מה הם: כל משען לחם וכל משען מים, ועוד יסיר „גבור וגו׳ ונבון לחש״ בפסוקי ב ג הבאים, והנה הכוונה במליצת פסוקי א—ז שישלח ד׳ בהם רעב (שלא יֵרֵד גשם) ידֶבֶר וחרב (ע׳ פסוק כה), ולא יהיה להם לחם ומים (2) ור״ב גדולי העם וגבוריו ימותו בדבר וחרב, ומעט גדוליהם שישארו יהיו לבוז בעיני העם שנפלו ברעה גדולה, עד שתהיה כל הממשלה פרועה בלא סדרים. מַשען ומַשענה (לא נמצא יותר כי רגיל מִשְׁעָן מִשְׁעֶנֶת) נרדפים ובאים פה בלשון כפול לחַזֵּק (כל משען), ובשני משקלים זכר ונקבה ליפי המליצה, וכן אמונה אֹמן כה א עמש״ש. — [ב] פסוקי ב ג נמשכים על „מסיר״ מפסוק א עמש״ש. גבור ואיש מלחמה גבור חיל (אשר כחו גדול) ואיש רגיל במלחמה ע׳ ש״א טז יח; יז לג. ונביא, נראה הכוונה נביא שקר המחטיא את העם בשקריו. וקסם, כי היו אז קוסמים בישראל, וע׳ פסוק הבא, עוד יתכן כי הטעם פה נביא שהוא קוסם, כי נביאי השקר היו ג״כ קוסמים מיכה ג ו יא עמש״ש, וזקן שהוא איש נכבד ויועץ, עמ״ש בפסוק הבא. — [ג] פסוק זה הוא כפל ענין במלות שונות עם האמור בפסוק ב. שר חמשים כל שר חמשים, והוא איש מלחמה מפסוק שעבר, כי איש רגיל במלחמה הוא ג״ב שר על מחנה קטנה, ונשוא פנים איש נכבד (וכן להלן ט יד; מ״ב ה א; איוב כב ח, ועמ״ש במדבר ו כו), והוא שופט וגם זקן מפסוק שעבר (ע׳ פסוק יד; ט יד; דברים כח נ) ויועץ הוא ג״כ זקן (ע׳ מ״א יב ו; יחזקאל ז כו) וחכם חֲרשים חֲכַם לְחָשִׁים ונבון לחש (כעב״ש, והוא קוסם מפסוק שעבר), שלחשו על כשפים ושדים ושארי פגעים רעים שלא יזיקו עמש״ל פסוק כ, וביותר על הנחשים שלא ישכו ע׳ ירמיה ח יז; תהלים נח ו; קהלת יוד יא. חֲרָשִׁים מהיחיד חֶרֶשׁ שבטעם לַחַשׁ (שהוא קול דממה של המלחשים והקוסמים ירמיה שם; קהלת שם, ופעם אחת גם מהמתפללים לד׳ להלן כו טז), ולא נמצא יותר חֶרֶשׁ בטעם לַחַשׁ, ויש מזה חֶרֶשׁ יהושע ב א תה״פ בטעם בלָט. רוב המפרשים וחוקרי הלשון יבינו חרשים שבפסוק מהיחיד חָרָשׁ (אומן במלאכת ברזל ואבן ועץ, והוא על משקל פַּעָל והקמץ לתשלום דגש כמו פָּרָשׁ), אך הרבים ממנו לפי הדקדוק הוא חָרָשִׁים (מד יא ועוד), ורק בספרים אחרונים בא ע״ד הזרות חֲרָשִׁים דהי״א ד יד; נחמיה יא לה, ועוד כל פסוק ג הוא כפל ענין עם האמור בפסוק ב, לכן אם הטעם הוא חָרָשִׁים (שלא נזכרו בפסוק ב), היה ראוי להיות חכם חרשים בסוף הפסוק. — [ד. ה.] נערים שריהם (הוא קללה ע׳ קהלת יוד טז) אחר שיסיר ד׳ שריהם המבינים למשול בפסוקי ב ג ותעלולים ועוללים (ולא נמצא יותר, כי תעלולים סו ד הוא מטעם אחר) עמש״ל מ יא בהערה ימשלו בם (כעב״ש) וממשלתם תהיה בלא סדרים, לכן ונגש (נפעל, כי לא נמצא בפיעל) יִנָּגֵשׂ העם איש באיש על ידי איש ואיש ברעהו על ידי רעהו, ואולי ראוי להנקד בקל וְנָגַשׂ (ע׳ ט ג), ירהבו ילעיגו הנער בזקן והנקלה הנבזה והשָּׁפָל ילעיג בנכבד (בב׳ היחס ע׳ דהי״ב ל יוד). פעל רהב בא בסורית בטעם שָׁא״ה הָמ״ה סָע״ר, ובארמית הושאל פעל זה בטעם לָע״ג, הלעיג, כי כן בדפוסים ישנים ילעיגו תהלים כב ח מתורגם ירהבון, ותלעג איוב יא ג מתורגם ורהיבתא (ואף שנוסחתנו בתרגום שם ידהכון ודחכתא נראה עיקר, כי דהך דחך בארמית טעמו

איזה פעולה תחדל, ע׳ שמות יד יב; ש״א ט ה; יחזקאל ב ה ז; עמוס ז ה; משלי כג ד; איוב ז טז ועוד.

(1) אם שיתכן ג״כ „כי הנה״=הנה בתוספת „כי״ עמ״ש ז כ בהערה.

(2) לחם ומים שעליהם יחיה האדם נקראים במליצת הלשון משען לחם ומשען מים, וכן נקרא במליצה מטה לחם ויקרא כו כו; יחזקאל ד טז; ה טז; יד יג; תהלים קה טז, כי הלחם יסעד את הלב בראשית יח ה; שופטים יט ח; תהלים קד טו.

הָאָֽרֶץ׃ [כ] בַּיּ֣וֹם הַהוּא֮ יַשְׁלִ֣יךְ הָֽאָדָם֒
אֵ֚ת אֱלִילֵ֣י כַסְפּ֔וֹ וְאֵ֖ת אֱלִילֵ֣י זְהָב֑וֹ
אֲשֶׁ֤ר עָֽשׂוּ־לוֹ֙ לְהִֽשְׁתַּחֲוֺ֔ת לַחְפֹּ֥ר פֵּר֖וֹת
וְלָעֲטַלֵּפִֽים׃ [כא] לָבוֹא֙ בְּנִקְר֣וֹת הַצֻּרִ֔ים
וּבִסְעִפֵ֖י הַסְּלָעִ֑ים מִפְּנֵ֨י פַּ֤חַד יְהוָה֙
וּמֵהֲדַ֣ר גְּאוֹנ֔וֹ בְּקוּמ֖וֹ לַעֲרֹ֥ץ הָאָֽרֶץ׃
[כב] חִדְל֤וּ לָכֶם֙ מִן־הָ֣אָדָ֔ם אֲשֶׁ֥ר נְשָׁמָ֖ה
בְּאַפּ֑וֹ כִּֽי־בַמֶּ֥ה נֶחְשָׁ֖ב הֽוּא׃
ג [א] כִּ֣י הִנֵּה֩ הָאָד֨וֹן יְהוָ֜ה צְבָא֗וֹת
מֵסִ֤יר מִירֽוּשָׁלִַ֙ם֙ וּמִ֣יהוּדָ֔ה מַשְׁעֵ֖ן וּמַשְׁעֵנָ֑ה

(הפחיד, החריד בפסוקי יט כא; להלן מז יב; תהלים יוד יח; איוב יג כה, ומזה הנפעל נערץ תהלים פט ח בטעם היות נורא), ופעל עומד (ירא, פָּח֗ד, חָר֗ד דברים א כט; ז כא; כ ג; לא ו; יהושע א ט; איוב לא לד עמש"ש), ובהפעיל פעל עומד (להלן ח יב יג; כט כג) (13). — [כ. כא] פסוקים אלה הם כעב"ש עם פסוקי יח יט שקדמו. המשך פסוקים אלה כן הוא (עמש"ל א יח): ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אליליו של כסף וזהב (כי רגיל לבוא כנוי הנסמך על הסומך עמש"ל יא יוד בהערה) אשר עשו לו אשר עשה לו כל אחד ואחד עמש"ל פסוק יח (או הטעם אשר עשו להאדם צורפי כסף וזהב ע' מ יט) להשתחות, לבוא הכוונה להתחבא בנקרות במערות (שמות לג כב, עמ"ש להלן לז כה; נא א) הצרים (יט) ובסעפי ובבַדי הסלעים לחפר פרות (14), Maulwürfe ,кроты ולעטלפים עבברים פורחים (15) -Fleder ,летучія мыши mäuse, לשכון אצלם בחשך, כי אלה השרצים שוכנים במקומות אפלים בנקרות צורים ובסעפי הסלעים, מפני פחד ד' וגו' לערץ הארץ (יט). סעפים להלן יז ו; כז יוד, סְעַפּוֹת יחזקאל לא ו ח, סרעפות שם פסוק ה טעמם בַּדֵי (ענפי) העץ, ובפסוק הנוכחי ושופטים טו ח יא סעפי הסלעים אין טעמם בקיעי הסלעים (כאשר הבינו ר"ב חוקרי הלשון) אך בַּדֵי הסלעים (היוצאים מהרי סלע לכל הצדדים, וביניהם ותחתם בקיעים ונחלים וטוב להסתר בהם) כנראה ברור מהלשון בנחלים תחת סעפי הסלעים להלן נז ה (16). — [כב] חדלו לכם מן האדם לבטוח בו (רק בד' וכן משלי כג ד) (17) אשר נשמה באפו (בראשית ב ז) וגופו הוא בשר ולא רוח (שם ו ג), כי במה באיזה דבר נחשב (עמש"ל יג יז) הוא? האדם נגד ד', הלא כאפס ותהו נחשב לו (מ יז), והנה רומז פה על מה ששלח אחז לעזרה למלך אשור נגד רצון הנביאים כמש"ל פסוק ה.

ג. [א] הנבואה הנוכחית נמשכת עד סוף פרק ד ומתחלקת לשני חלקים: 1) פסוקי א—יא, 2) מן פסוק יב עד סוף פרק ד, והיא נאמרה על ירושלם ויהודה (פסוקי א ח טז; ד ג), ומציירת חטאי עם יהודה ושריהם, ומפלת הרשעים והצלחת

(13) ומזה השם עריץ בטעם איש נורא, איש אביר לב אשר ייראו ממנו, וכן בערבית בא פעל ערץ בטעם חָר֗ד. השם ערוץ איוב ל ו שבטעם פֶּרֶץ, בֶּקַע הוא מפעל ערץ הנרדף עם פעל רעץ (בחלוף מצב האותיות עמ"ש יב ד) שבטעם שָׁב֗ר רָצ֗ץ או מפעל ערבי ערץ שבטעם בָּקַ֗ע גָּז֗ר, ולא נמצא פעל ערץ בטעם זה בכ"ק, ויש ממנו עוד שֵׁם מערצה להלן יוד לג בטעם גרזן גדול.

(14) לא נמצא יותר, וטעמם כמלה אחת חפרפרות עמש"ל ח יד בהערה (וכן יש פה באיזה כתבי יד), והם מין חיה שאמרנו שחופרת תמיד בארץ, ובלשון תורה נקראת עוד ה֗לֶד ויקרא יא כט עמש"ש.

(15) וכן שמם בשרידי לשון צ"ר, עמ"ש ויקרא יא יט.

(16) ע"ד השאלה בא שְׂעִפִּים מ"א יח כא; איוב ד יג; כ ב, שרעפים תהלים צד יט; קלט כג בטעם מחשבות הלב (המצוירות כמו בדים היוצאים מהלב מקור מחשבות עמש"ל הערה 11) על דבר האלהים (בהלשון מ"א שם „שתי השעפים" הכוונה על שתי האמונות Religionsgedanken ,религіозныя думы בד' ובבעל), ומזה לדעתי התאר סֵעֲפִים לאנשים בעלי מחשבות כאלה בהלשון „סֵעֲפִים שנאתי ותורתך אהבתי" תהלים קיט קיג, וטעמו שהוא שונא איש העוסק במחשבות על דבר האלהים והנהגתו עם האדם כמו איוב וקהלת בספריהם, כי עֵסק כזה לדעתו יביא את האדם לדעות כוזבות (כנראה בספרי איוב וקהלת), והוא אוהב רק את התורה ושמח מאד לעסוק בה ולקיימה כנראה לכל קורא בתהלים שם בכל הפרק. והנה נבנו כל אלה השמות מפעל ישן שעף בטעם קָר֗ע פָּר֗ד (כי הבדים מתפרדים מהמַצֶּבֶת), ויש בערבית פעל שעף (בשין שמאלית) בטעם היות העור קרוע, ואולי מזה השרש הפעל שסף ש"א טו לג (שבטעם קרע) בחלוף שין ימנית ושמאלית עמש"ל לח יז, וחלוף סע (כמו סגל עגל, סהד עֵד, מאפע להלן מא כד מאפס, ובכתב שמרוני אות ע יש לו דמות סמך של כתב אשורי, עמ"ש בספרי צפנת פענח מאמר שני).

(17) הפעל חדל (עמש"ל נג ג בהערה) יש לפעמים להשלימו בפעל אחר (המובן מהענין) המורה

לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם
רָעָה׃ [י] אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי
מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃ [יא] אוֹי לְרָשָׁע רָע
כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ [יב] עַמִּי
נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי
מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ׃
[יג] נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים׃
[יד] יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ

כסדום (בראשית יג יג) ע׳ א ט הגידו בפה לא כחדו לא הסתירו (ע׳ תהלים מ יא), כי לא בשו מחטאתם (ע׳ ירמיה ו טו). עוד יתכן כי הגידו טעמו הללו בשיר, כטעם פעל הגד מב יב; מח כ; דברים כו ג עמש״ש; תהלים ט יב; יב ט; עא יז; עה יוד; צב ג, וכן יש בפעל אמר בפסוק יוד. — [י. יא] פסוקים אלה הם דבורי הקריאה בהשלמת החלק הראשון מנבואה הנוכחית (עמש״ל פסוק א). אמרו בשיר (הַללו בשיר, עמ״ש בפסוק שעבר, וכן טעם אמר יב א ד; כה ט; מח כ; תהלים מ יא; קמה ו יא, ולפעמים טעמו אמר בשיר בכלל במדבר כא כז, וגם בטעם אמר בקינה דהי״ב לה כה) צדיק (את הצדיק, ולא את החטאת כבפסוק ט עמש״ש) כי טוב (תאר) שָׂמֵח וצולח (מ״א ח סו; ירמיה מד יז; עמוס ו ב; איכה ד ט ועוד) הוא (ע׳ בראשית א ד יוד ועוד) כי וגו׳ יאכלו! אוי לרשע, רע לרשע כי גמול וגו׳! כאשר אמר בפסוק ט. עוד יש לפרש „טוב״ שבפסוק שָׁם בטעם שֶׁפַע וברכה (תהלים כה יג; איוב כא יג, נרדף עם טוב בשורק), „יאכלו״ נמשך גם על „טוב״ שיאכל הצדיק טוב, וכהלשון להלן נה ב; משלי יג ב. -- [יב] פה מתחיל חלק שני מהנבואה הנוכחית ונמשכת עד סוף פרק ד בציור חדש מיום ד׳ כמש״ל פסוק א, וכל הפסוק הנוכחי הוא דבורים

של קריאה, עמי נגשיו מושליו (כטעם נוגש ס יז; זכריה יוד ד, ובלשון איטיאפית שהיא מלשונות בני שם „נֶ גֻ ש״ טעמו מֶלֶךְ, ועמש״ל פסוק ז), כל אחד ואחד ממושליו (עמ״ש ב יח) מעולל עושה להעם מעשים קשים (כטעם פיעל עולל בכל מקום איכה א יב; ב כ, והתפעל התעלל התעולל, עמ״ש יב ד בהערה) обижаетъ, misshandelt, ונשים משלו בו! בהעם שנזכר, כי המושלים התמכרו לאהבת נשים אשר תְּצַוֶּינָה להם לעשוק דלים ולהביא להן ע׳ פסוק טז (וכן עמוס ד א); עמי, מאשריך מְנַהגיך בדרך (הם השרים) עמש״ל א יז מתעים מוליכים בלא דרך עמ״ש יט יג, ודרך אורחותיך בלעו! השחיתו (5). ר״ב המפרשים יבינו מעולל שם הקבוץ לעוללים ונערים, אך לא נמצא מעולל בטעם זה, ועוד מהלשון בפסוק ד נראה כי „נערים שריהם״ הוא קללה לעתיד. — [יג. יד. טו] נצב לריב (מקור קל) ד׳ ועמד לדין עמים עם ישראל (מפסוק שעבר) שנקרא במליצת הלשון בלשון רבים עמים (6) („עמים״ נמשך גם על נצב לריב, וכל הפסוק הוא כעב״ש, עמש״ל א יז בהערה), וזה שאמר עוד: ד׳ במשפט בדברי ריבות בדין עמש״ל מא א בהערה יבוא עם זקני עמו נכבדי העם (ע׳ פסוקי ב ג) ושריו מפסוק יב (ובכללם הנשים המושלות עמש״ש),

שָׁם „הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני״ הוא בהמשך המליצה מאמר מוסגר אחר הדבור שקדם „איומה כנדגלות״. מפעל רהב בטעמו שָׂ א׳ה גְ א׳ה נבנו השמות ר׳הַ ב (תהלים צ יוד) בטעם שאון (מליצה לכל עמל האדם בחייו ע׳ להלן ה יד), רַהַב בטעם ש״מ גָּאוֹן (איוב ט יג) ובטעם תאר גֵּאֶה (תהלים מ ה), וע״ד השאלה בא רַהַב שם מליצה לחית הים גדולה ונשאה (נחש בריח עמש״ל כז א) בהגדות הלאומיות להלן נא ט; איוב כו יב, ואח״כ הושאל רַהַב שֵׁם כנוי במליצה למצרים להלן ל ז; נא ט; תהלים פז ד; פט יא (וגם איוב כו יב, ואולי גם איוב ט יג עמש״ש) על שֵׁם חית הים הגדולה רהב, וגם מפני שבני מצרים יצוירו בגאון ושאון ל ז; יחזקאל לב יב, עמש״ל כז א בהערה (ודומה לזה הושע ה יג), ואולי גם מהיות רַהַב נופל על לשון לַהַב (בחלוף ר ל הרגיל מאד בכ״ק, כמו ארמנות אלמנות יג כב, חֶבֶר חֶבֶל, מזרות מזלות, מְפָרֵשׂ מִפְלָשׂ, שרשרת בארמית שלשלת, חלצים בארמית הרצין ועוד), כיחיד מהרבים לְהָבִים, הוא עַם לְהָבִים שיצא ממצרים בראשית יוד יג.

(5) כטעם בלע בפיעל בהרבה מקומות יט ג; מט יט ועוד, ומזה בֻּעַל ט טו; ש״ב יז טז, ובנפעל להלן כח ז, ובהתפעל תהלים קז כז.

(6) ע׳ בראשית יז טז; כח ג; מח ד; מט יוד; דברים לב ח; שופטים ה יד; מ״א כב כח; יחזקאל יח יח; מיכה א ב; צפניה ג ט; תהלים מז יוד, וגם בשם גוים בראשית יז טז; לה יא; מח יט; דברים לב מג; יחזקאל לו יג יד; תהלים קו ה.

וְאִ֣ישׁ בְּרֵעֵ֑הוּ יִרְהֲב֗וּ הַנַּ֙עַר֙ בַּזָּקֵ֔ן וְהַנִּקְלֶ֖ה
בַּנִּכְבָּֽד׃ [ו] כִּֽי־יִתְפֹּ֨שׂ אִ֤ישׁ בְּאָחִיו֙ בֵּ֣ית
אָבִ֔יו שִׂמְלָ֣ה לְכָ֔ה קָצִ֖ין תִּֽהְיֶה־לָּ֑נוּ
וְהַמַּכְשֵׁלָ֥ה הַזֹּ֖את תַּ֥חַת יָדֶֽךָ׃ [ז] יִשָּׂ֩א
בַיּ֨וֹם הַה֤וּא ׀ לֵאמֹר֙ לֹא־אֶהְיֶ֣ה חֹבֵ֔שׁ

וּבְבֵיתִ֕י אֵ֥ין לֶ֖חֶם וְאֵ֣ין שִׂמְלָ֑ה לֹ֥א
תְשִׂימֻ֖נִי קְצִ֥ין עָֽם׃ [ח] כִּ֤י כָשְׁלָה֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם
וִיהוּדָ֖ה נָפָ֑ל כִּֽי־לְשׁוֹנָ֤ם וּמַֽעַלְלֵיהֶם֙ אֶל־
יְהוָ֔ה לַמְר֖וֹת עֳנֵ֥י* כְבוֹדֽוֹ׃ [ט] הַכָּרַ֤ת
פְּנֵיהֶם֙ עָ֣נְתָה בָּ֔ם וְחַטָּאתָ֛ם כִּסְדֹ֥ם הִגִּ֖ידוּ

חסר יוד

לעג ע' תרגום תהלים ב ד; איוב ט כג ועוד, מכל זה גם הנוסחא הישנה יש לה יסוד בלשון, כי הלועג וְהֵלֵץ יצויר כהומה משלי כ א, ואולי דהך רהב נרדפים בחלוף כ ב עמ"ש ז ט, וחילוף ד ר כמו ריפת דדנים חמדן הדר בראשית יוד ג ד; לו כו לט, דיפת רודנים המרן הדר דהי"א א ו ז מא נ, רבלה מ"ב כג לג ועוד, דבלה יחזקאל ו יד, צָדו איכה ד יח = צָרו, וכן רגיל בערבית חלוף דר), וכן יש מפעל רהב בסורית וארמית בנין ספעל סרהב בטעם מַהֵר (עוֹמד ויוצא, ע' תרגום תהלים ז ז; סט יח ועוד, וכן בתלמוד), ובלשון כ"ק בא פעל רהב בכל אלה הטעמים: בפסוק הנוכחי (בטעם הלעיג); ס ה (ורהב לפי גי' איזה כתבי יד והמסורה להלן ל ז; תהלים פט יא, בטעם יהמה ויסער); משלי ו ג (בטעם מַהֵר) (3), וע"ד השאלה בא פעל רהב בטעם גָּאֹה (כי הגאון יצויר בשָׁאוֹן ע' יג ג, ואולי מזה ירמיה מח כט מה), ומזה ההפעיל תרהיבני תהלים קלח ג בטעם תתן לי גאון (4). — [ו. ז.] כי טעמו אם יתפש איש באחיו בית אביו טעמו ממשפחתו (כטעם בית אב ב ר"ב מקומות בכ"ק שמות ו יד; יב ג כא ועוד, עמ"ש במדבר א ב) אשר יחשבנו לעשיר במשפחתו (כאשר יוָרש העם מאד ואיש את רעהו ידחקו פסוקי א—ה) ויאמר (עמ"ש יד ח) לו: שמלה יפה ויקרה (הראויה לקצין ומושל) לכה שאתה איש עשיר קצין תהיה לנו לכל משפחתנו והמכשלה преткновеніе, das Strau-cheln הזאת מליצה לממשלה פרועה ע' פסוק ח (ואולי מזה ג"כ צפניה א ג) תהיה תחת ידך לעצור בבני המשפחה, ישא וגו' קול לדַבֵּר: לא אהיה חובש, שם מליצה למושל וקצין (אשר יַחבש את הפושעים בעם, וכן איוב לד יז, וכן בא נָגֹשׂ בטעם מָשֹׁל בפסוק יב עמש"ש, עָצֹר בטעם מָשֹׁל ש"א ט יז; דהי"ב יד יוד, ועמ"ש להלן נג ח), ובביתי אין לחם ואין שמלה וגו' יקרה אשר אמרתם, כי אני עני ורש כמוכם. „שמלה" סתם לפעמים טעמה שמלה יפה ויקרה ביחוד, וכן רות ג ג; מ"א יוד כה, כמו שבא לפעמים „בגדים" סתם מ"א כב יוד; זכריה ג ה בטעם בגדים יקרים ויפים ביחוד, ועמ"ש להלן פסוק כב. פעל נשא (בין שארי הוראותיו) בא בלשון בטעם נָשֹׂא קול (לדבר, לרנן, לצעוק ולבכות) ע' במדבר יד א; כג ז; להלן יד ד; מב ב יא; תהלים טו ג; טז ד; נ טז; פא ג; איוב כא יב. יש אומרים ישא שבפסוק טעמו יִשָּׁבע, אך בטעם זה בא נשא יד שמות ו ח; דברים לב מ ועוד הרבה (עמש"ל מט כב; סב ח) או נשא שם ד' שמות כ ז, ורק פעם אחת תהלים קלט כ (נשוא=נשאו) בא „נשא" לבד על שבועה. — [ח. ט.] כי כשלה (לשון נופל על לשון מכשלה מפסוק ו) ירושלם ויהודה נפל, טעמם עתיד תכשל ירושלם ויפול יהודה (תֵּהָרס מלוכת ירושלם ויהודה, עמש"ל כו יח), כי לשונם וגו' ההמשך הוא כי לשונם על ד' (לדבר על ד' תועה ע' לב ו), ומעלליהם למרות (הפעיל=להמרות, עמש"ל כג יא, לבזות ולחלל עמש"ל סג יוד בהערה) עיני כבודו (שם כנוי לאלהים, ע' ירמיה ב יא; תהלים קו כ), הכרת (לא נמצא יותר, והוא שם מפשט מההפעיל הכיר узнаваніе, Erkennung) פניהם ענתה העידה (נט יב; בראשית ל לג ועוד) בָּם שהם חַטָּאִים ע' קהלת ח א וחטאתם שהיא

(3) וכן הבין משלי שם התרגום הארמי שתרגם „הביל" שטעמו מהרה בסורית וכן בארמית פסחים כ ב לגי' הערוך, והטעם בפסוקי א ב ג במשלי שם לדעתי כן הוא: בני אם ערבת לרעך (בעבור רעך העני, שמפני שהוא רֵעַ יערב בעבורו, וכן מזה לפני רעהו יז יח, וגם ביחס הפעול בראשית מג ט; להלן לח יד; איוב יז ג; תהלים קיט קכב) תקעת לזר (הוא המַלוה ע' יא טו אשר ערב מעמו בראשית מד לב) כפיך וגו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך (המַלְוֶה): לך התרפס (הִכָּנַע לרעך העני) ורהב (ומַהֵר בבקשות הכנעה את) רעיך" (הלוה שישלם להזר), רעיך=רֵעֲךָ ביחיד (וכן הבינו שם תרגום ארמי וע' זקנים), וכן בהרבה שמות ממשקל פֶּעֶה בא לפעמים יחיד בכנוי ע"ד רבים, כמו מקני מקניך (להלן ל כג) מקניכם מקניהם, מחניך מחניכם מחניהם, מראיהן מראיהם, מכסיך (יד יא), עֹשיה (כב יא), עליה (כז ג), מוריך (ל כ), נוטיהם (מב ה) עֹשָׂי איוב לה יוד (ועמ"ש עוד להלן סב ה).

(4) אבל הרהיבֻני שה"ש ו ה לדעתי טעמו הפחידוני מפעל רהב בערבית בטעם פָּחֹד, וכל הדבור

אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים
וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃ [יט] הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁרוֹת
וְהָרְעָלוֹת׃ [כ] הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּשֻּׁרִים
וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃ [כא] הַטַּבָּעוֹת

ד׳ במשפט עם זקני עמו ושריו (יד) יסיר וגו׳, הכוונה שלא תלבשנה נשי ציון את עדיין מפני שיביא ד׳ עליהן צרות גדולות ע׳ פסוק כה וגם מכות גדולות בגופן ע׳ פסוקי יז כד. **העכסים** שרשרות או שלשלאות של זהב מרגל לרגל אצל נשי ארצות הקדם (למען תלכנה בצעד שוה ויפה, או אולי רק ברגלי הבתולות להצר צעדיהן ולשמור בתוליהן, כנזכר מזה ג״כ בתלמוד שבת סג ב, וכן נראה מפסוק טז כמש״ש), ומזה היחיד עֶכֶס משלי ז כב שלשלת לאסור רגלי החוטאים. כנראה שהשם עֶכֶס יסוד טעמו נחש וכן בערבית, ובלה״ק הושאל על שלשלת המתגלגלת ומתעקמת כנחש. **והשביסים** (לא נמצא יותר), שבים מין רצועה יפה ארוכה סביב שבכת נשים לנוי, כי כן שמה בלשון המשנה „שבים של שבכה״ כלים פכ״ח מ״י; נגעים פי״א מי״א, וכן הבינו בירושלמי שבת פ״ו ה״ד, ונראה שהיא הנקראת кружева, Spitzen. ויש אומרים שביסים עֲדִי מן שמשות קטנות של זהב וכסף, וכן שמו בערבית, והוא מקביל אל העדי הבא „השהרנים״ שהוא עדי בתמונת לְבָנוֹת. **והשהרנים** Mondchen, луночки, עדי לאשה (וגם לגמלים ולמלכים שופטים ח כא כו) על הצואר בדמות לְבָנוֹת קטנות עמש״ל טו ט בהערה (שהר בשין שמאלית=סהר הוא לְבָנָה בסורית, ובארמית סיהרא, ומזה אגן הסהר שה״ש ז ג, ועמ״ש בראשית לט כ). — [יט] **הנטיפות**, נזכר עוד שופטים ח כו, הוא מין נזם אֹזן עם מרגליות תלויות למטה (שנראות כטִפות נוטפות, או מפני כי מרגלית בערבית נַטַפַה) לנשים וגם למלכים, ולא נזם אֹזן בכלל (אף שבערבית נַטַפַּה בא גם בטעם נזם אזן בכלל) כאשר מוכח מהלשון שופטים שם. **והשרות** (לא נמצא יותר), מהיחיד שֵׁרָה, והיא טבעת גדולה (חָח) של זהב סביב הצואר Halsband, ожерелье, וכן העתיקו ע׳ זקנים (ולא עדי סביב הזרוע שנקרא צעדה בפסוק הבא), והוא חָח בלשון תורה שמות לה כב ([10]). **והרעלות** (לא נמצא יותר), מהיחיד רְעָלָה, כנראה שהוא צעיף בלשון תורה בראשית כד סה; לח יד ט׳ Schleier, вуаль לכסות הראש והפנים ותלוי למטה, שנקרא בערבית רַעְל (עמ״ש עוד להלן פסוק כג), ומזה בתלמוד פעל רעל שבת סה א בטעם עט׳ף ברעלה ([11]). — [כ] **הפארים**, מהיחיד פאר בטעם מגבעת על הראש לכהֵן שמות לט כח (ע״ש כח מ); יחזקאל כד יז (יחזקאל כהן היה א ג) כג (גם שם הכוונה על הכהנים); מד יח (עמ״ש עוד להלן סא ג ו), לנשים כבודות בפסוק הנוכחי, ולחתן להלן סא יוד עמש״ש, והנה פאר הוא מין כובע шляпа, Hut גבוה ולכן נקרא מגבעת (מהיותו דומה לגבעה). **והצעדות** (לא נמצא יותר), מהיחיד צעדה, וברור שהוא נרדף עם עדי הזרוע „אצעדה״ (כמו זרוע אזרוע) במדבר לא נ; ש״ב א יוד браслетъ, Armband (עמש״ל פסוק יט) וכן העתיקו ע׳ זקנים, נבנה מהשם הערבי עַצֻד בטעם זרוע. **והקשרים**, נזכר עוד ירמיה ב לב כמו עדי לכלה (ע״ע להלן מט יח), והוא מין חגורה יפה (ע׳ פסוק כד) поясъ, Gürtel לחגור בה בגדיה, וכן העתיקו ע׳ זקנים. **ובתי הנפש** (לא נמצא יותר עדי זה), לדעת ר״ב חוקרי הלשון וע׳ זקנים „בית הנפש״ הוא צלוחית

מצאנו בלשון התלמוד (חולין עז ב, ועוד) פעל סקר ושֵׁם סיקרא בטעם צֶבַע וסַם צֶבַע, וכן הבינו טעם משקרות בתלמוד שבת סב ב; ויקרא רבה פט״ז. ויש להעיר כי בתלמוד שם יש אומרים עוד משקרות בטעם מרמזות בעיניהן winken, мигать (להבחורים), אך לא נמצא פעל סקר על רמיזות העינים בעברית וארמית וסורית, ובא על זה בעברית קרץ עינים (משלי יוד יוד; תהלים לה יט, וגם קרץ בעינים משלי ו יג), מפעל קרץ בעברית (איוב לג ו; ירמיה מו כ) ובלשון המשנה (יומא פ״ג מ״ד; נדה פ״ו מי״ב ועוד) בטעם קרע גזר כרת, כי הרומז בעינים יצויר כקורע עיניו, וכן בא הלשון קרץ שפתים משלי טז ל בטעם קרע שפתים על האיש הקופץ פיו ושותק ואח״כ יפתחהו (עמ״ש להלן יוד כה).

([10]) בארמית שיר טעמו חָח או טבעת גדולה של ברזל לשום באף חיה רעה או בלחיה למשכה תרגום ישעיה לז כט; יחזקאל כט ד; לח ד, או סביב לצואר בהמה וחיה למשכן שבת נא ב, ושל זהב לעדי על היד או הרגל תרגום בפסוק הנוכחי ובפסוק הבא; בראשית כד כב, ובלה״ק בא שֵׁרָה (בפסוק הנוכחי) ביחוד על חָח סביב הצואר כמש״ל. בארמית בא לפעמים הרבים שירין בטעם שרשרת או שלשלת של ברזל (המחוברת מחחים) לאסור, תרגום תהלים קח יח; קז יוד; קמט ח; איוב לח לא, כמו שבא הרבים חחים בלה״ק לפעמים בטעם זה, ע׳ יחזקאל יט ד ט; כט ד; לח ד; דהי״ב לג יא.

([11]) יסודם מהפעל רעל בארמית (ע׳ תרגום ישעיה לה ג) וסורית וערבית בטעם רָעֹד התנודד

וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי
בְּבָתֵּיכֶם׃ [טו] מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי
עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃
[טז] וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן
וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם
הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃
[יז] וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה
פָּתְהֵן יְעָרֶה׃ [יח] בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר

מח לכם קרי

נטויות קרי

ויאמר (עמש"ל יד ח) ד' להם: „ואתם כי אתם (7) (זקני העם ושריו) בערתם אכלתם וכליתם (8) הכרם וגו' מליצה לבית ישראל שהוא כרם ד' (ה א ז) בבתיכם; מה לכם הזקנים והשרים (ובכללם הנשים המושלות כמש"ל) כי תדכאו הטעם למה תדכאו (ע' כב א; יונה א ו; תהלים נ טז, ועמ"ש להלן כב טז) או תרצצו עמי העניים ופני העניים תטחנו?" הוא מליצה על מכת לחי ביד למרוט הזקן (נ ו) או בשבט (מיכה ד יד) אשר תשחית פני האדם, ולא נמצא יותר לשון מליצה זה, והנה מתפרש הדין והמשפט בהעם והשרים בפסוקי טז—כו הבאים. בדבר הכתיב מלכם עמש"ל ח יד בהערה. — [טז] בפסוקי טז—כד יפרש ע̇נש הנשים המושלות מפסוק יב, ובפסוקי כה כו יפרש ע̇נש העם ושריו מפסוק יב. גבהו גָּאו בנות ציון שמשלו בעם (יב) ותלכנה נטויות גרון (עמש"ל א ל בהערה) בצואר מתוח (מפעל נטה בטעם מָתֹחַ, עמש"ל לד יא) וראש זקוף למעלה מגאוה ומשקרות עינים (עינים נושא) ועינים משקרות או מביטות לכל צד (על הבחורים העוברים לפניהן, ולא נמצא יותר פעל שקר בשין שמאלית בכ"ק), וכן מזה בלשון התלמוד שֵׁם סקרנית ב"ר פי"ח לאשה האוהבת לראות תמיד כל אשר סביבותיה, והוא מפעל סקר בארמית (תרגום איוב כ ט; כח ז; ויקרא רבה פכ"ב ועוד) וסורית בטעם הַבֵּט בעין חודרת. ויותר נראה כי „עינים" הוא יחס הפעול, ומפעל עומד בקל סקר שבטעם הַבֵּט בעין חודרת (כמש"ל) בא הפיעל כפעל יוצא, והלשון ומשקרות עינים טעמו ומבריקות עינים (ע' תרגום שני אסתר ג ח) להביט בעינים מפיצות ברק (זיקי אהבה) על הבחורים, ונראה שכן הבין תרגום יונתן שתרגם „ומסרבקן עיינין" שטעמו לדעת החוקר הגדול פְּלֵיישֶׁר כמו וּמְסַבּרקן (בנין ספעל מפעל ברק) עיינין, ופירוש זה נראה לי עיקר (9). הלוך וטפוף (לא נמצא יותר) וצוף (הילוך קל ונאה כמים צפים), ובא בעברית כפולים טפף נרדף עם נע"ו טוף בארמית (תרגום בראשית מט יב; אבות פ"ב מ"ו ועוד) בטעם צוף. וברגליהם תעכסנה (לא נמצא יותר) תשמיענה קול צלצול הָעֶכֶס (או השרשרת) שברגליהן (פסוק יח) למען ישמעו הבחורים ויביטו עליהן. ויותר נראה הכוונה למען עורר אהבה בלב הבחורים, כי הָעֶכֶס שברגליהן הוא אות לאשה שבתולה היא כמ"ש פסוק יח, וכן נראה מהע̇נש על זה בפסוק יז. עָכ̇ס פעל מהשם עֶכֶס. — [יז] ושפח (לא נמצא יותר) יַכֶּה בספחת (מין צרעת ויקרא יג ב) אדני קדקד בנות ציון לשים קרחה בראשן ע' פסוק כד, הוא נגד נטויות גרון בראש זקוף מפסוק טז, וד' פתהן ערותן יערה יְגַלֶּה (והוא חרפה גדולה, ומזה במליצה להלן מז ג; יחזקאל טז לז; נחום ג ה; מיכה א ח), כי תלבשנה בגדי קְרָעִים, כמשפט מצורע מוחלט ויקרא יג מה (ולפ' דרשת רבותינו בתלמוד סוטה כג א ב שמצורעת מוחלטת איננה קורעת בגדיה במשפט התורה, יתכן כי כן עשו הנשים בימי בית ראשון במנהג המקובל בעם), והוא נגד וברגליהן תעכסנה מפסוק טז. פ̇ת טעמו ערות האשה (מהפעל הערבי פַּאתַ בטעם היות פתוח) בפסוק הנוכחי, ומזה כנראה בתרגום איוב ג יוד פָּאתִי דַלְתָּתִי (ראוי להנקד דִּלְתַּתִי בטעם שלמַטה וכן תכונה ערות האשה בתלמוד סנהדרין ק א „פה של מַטה"), ובבכ"ק בא עוד הרבים פ̇תות מ"א ז נ (ובלשון המשנה היחיד פותה כלים פי"א מ"ב) בטעם נקבים במזוזות הפתח למעלה ולמטה לקבל צירי הדלת. יש מפרשים בפסוק הנוכחי פתהן בטעם מצחן מהשם הארמי אפותא ברכות מד א; תענית כה א ועוד בטעם מצח, אך אין לטעם זה המשך נכון בפסוק, ועוד לפי הנראה בהשם אפותא האלף הראשון מן השֹּרֶש. — [יח] ביום ההוא הוא יום ד' הידוע בקבלה בעם (כמש"ל ב יוד) כאשר יבוא

(7) ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות עמש"ל בסוף חלק ראשון) בא לפעמים בטעם „כי", „יען כי", ע' ח יד; ט יב טו; יט כב; כד ה; כח ז; לד יב; לח א; מא כח; סה ז; בראשית כב יב; כו לו; מד כח; שופטים ד א; יחזקאל יח יט; מד ז; הושע ב יוד; קהלת ג יט (ומקרה אחד) ועוד. עוד יתכן אשר „ואתם" בפסוק הנוכחי הוא בויו נוסף בראשית הדבור לתפארת הלשון או בטעם „הנה" ע' מב כב; מג כב; בראשית ט ט; יז ט; שמות ב כ; ד א; במדבר ט ב; יח א; יט ב; דברים ד כא; ש"ב ט יא; יח יא כג; כד ג; מ"ב ד מא ועוד. ועמ"ש עוד להלן לב ז בהערה.

(8) כטעם פיעל בֵּעֵר להלן ה ה; שמות כב ד על הבהמה האוכלת ומכלה בשדה ובכרם, ובא עוד בֵּעֵר בטעם כַּלֵּה והַשְׁמֵד בכלל להלן ד ד; במדבר כד כב; ש"ב ד יא ועוד.

(9) יש מפרשים עוד ומשקרות עינים טעמו וצובעות עינים (בפוך מ"ב ט ל; ירמיה ד ל), וכן

חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה
וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי־תַחַת
יֹפִי׃ [כה] מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ
בַּמִּלְחָמָה׃ [כו] וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ
וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃

ד [א] וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ
אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל
וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ
אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃ [ב] בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה
צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ

Binde חִתּול לחבוש המכות והפצעים שבגופן (ע׳ א ו), ותחת מעשה מִקְשֶׁה (לא נמצא יותר) כלי זהב וכסף מעשה מִקְשָׁה לעדי על שער הראש קרחה בראש בלא שער מפני צרעת שבראש ע׳ פסוק יז, או הכוונה שתקרחנה קרחה בראשן לאות צרה ואֵבל (ע׳ טו ב; כג יב ועוד, כמו מחגרת שק להלן בפסוק), ותחת פתיגיל (לא נמצא יותר) בגד עליון יפה (מהבגדים שנזכרו למעלה) מחגרת שק שק חגור (עמש״ל יג ג בהערה), שתחגרנה שקים כבגד עליון, כי כן דרך מוכי שחין (ע׳ איוב טז טו), או לאות צרה ואֵבל (ע׳ טו ג; כב יב; ירמיה מט ג ועוד), כי (לא נמצא יותר שֵׁם זה) מראה כהה, -дѣвичес кая блѣдность, Bleichsucht (הוא מין חלי לאשה) תחת יפי יפי תאר פני האשה. נִקְפָּה לדעתי הוא הנקרא ביחזקאל (ל כא) חִתּול (לחבוש שבר ומכה), נבנה שֵׁם נקפה מפעל נקף שבשני טעמיו: הַכּות וסַבֵּב (עמש״ל יוד לד), כי החִתּול הוא לחבוש את המכה סביב. מִקְשֶׁה נרדף עם מִקְשָׁה (שמות כה יח לא ועוד) שֵׁם מפשט למלאכת הפטיש молотовая работа, Hammerarbeit (היפך מלאכת ההַתָּכָה), וכלי עדי זהב וכסף שנעשה במלאכת הפטיש נקרא מעשה מקשה בפסוק הנוכחי. פתיגיל כנראה נרדף עם השם הארמי פתגא (תרגום תהלים כב יט; משלי לא כד) לסדין ולבוש עליון, וכנראה שנבנו השמות פתיגיל פתגא לבגד רחב עליון מהפעל הארמי פתק (בחלוף ג ק, כמו יצג יצק, גומץ קומצא, גדע קטע ועוד) שטעמו הַשְׁלֵךְ (תרגום ירושלמי בראשית מט ח; שמות יד יט ועוד), כי בגד עליון יצויר כמושלך על הכתף (וכן נקרא מין בגד עליון בלשונות אירופא накидка, Ueberwurf) ובתוספת ל, כי ל כאות המשקל רגיל בסוף הרבה שמות מרובעים בלה״ק, כמו כרמיל כרמל ערפל גבעל אשכל קרסל חרגל ועוד. „כי״ לדעתי הוא ש״מ על מראה כהה, מפעל כהה, כמו שבא נְי יחזקאל כז לב (בטעם נְהִי) מפעל נהה. ר״ב חוקרי הלשון יבינו „כי״ בטעם כויה מפעל כוה (כמו רְי איוב לז יא מפעל רוה; אי, צי, מפעלים אוה, ציה), אך לבד שאין טעם להזכיר פה מכת כוית

אש, לא יתיה „כי״ ההפך מן יפי. — [כה. כו] פסוקים אלה נמשכים על „ציון״ מפסוקי טז יז ומפרש ע״נש העם ושריו כמש״ל פסוק טז. מתיך אנשיך (עמ״ש דברים ג לד בטעם מתים), אנשי ציון בחרב יפלו וגבורתך (לשון מליצה, והכוונה גבורי מלחמה, וע׳ פסוק ב) תפול (עמש״ל ה יד בהערה) במלחמה, ואנו ויללו (וכן יט ח, ומזה השמות אֲנִיָּה תאניה) ואבלו פתחיה שעריה (כהלשון יד לא; ירמיה יד ב, ועמ״ש הושע ב יז) של ציון על שממותה (ואולי מזה עוד איכה א ד, עמש״ל נד א בהערה), והוא ציור מליצה עמ״ש טז ח בהערה. ונקתה (נפעל מן נקה) ותהיה (ציון) ריקה מאדם, לארץ תשב ציון (ציור מליצה כמש״ל) כאבלה, ע׳ מז א; ירמיה יד ב; יחזקאל כו טז; איכה ב יוד. פֶּתַח בא לפעמים בטעם שער, וכן יג ב; מיכה ה ה. נפעל נקה בא לפעמים בטעם היות רֵיק (הִשָּׁמֵד) מאדם, וכן זכריה ה ג (עמש״ש), ואולי מזה גם בפיעל נַקֵּה ירמיה ל יא; מו כח בטעם עשות רֵיק מאדם (הַשְׁמֵד), כי מי שנשמד אנשיו או רכושו יצויר כריק ונקי, וכן בלשון התלמוד יִאָמֵר על איש שאבד כל רכושו שיצא נקי מנכסיו פסחים כב ב ועוד.

ד. [א] פרק זה נמשך לפרק שעבר כמש״ל ג יב. והחזיקו שבע נשים אלמנות שמתו בעליהן בחרב (ג כה) באיש אחד מפליטת ישראל שישארו בחיים (ע׳ פסוק הבא) ביום ההוא שנזכר לעיל ג יח, הוא יום ד׳ כמ״ש, לאמר, טעמו ואמרו לאמר (עמש״ל ט ח בהערה) לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש, ולא מִשלך כדרך איש לאשתו שמות כא יוד (עמש״ש) רק יקרא שמך שם בעל עלינו אסוף חרפתנו, כי בימים קדמונים חרפה לאשה לשבת בלא בעל ע׳ נד ד, ועמ״ש בראשית לט ז. — [ב] פסוקי ב—ו הם נבואת נחמה לישראל מה שיהיה אחרי שיבוא ד׳ במשפט עם עמו ביום ד׳ להכרית הפושעים והמורדים (ג יד—כו), כמש״ל ב יוד. ביום ההוא הוא יום ד׳ שנזכר למעלה (עמ״ש בפסוק שעבר) יהיה צמח ד׳ שם מליצה למלך מבית דוד לצבי לתפארת וִיקָר ולכבוד לפליטת ישראל, ופרי הארץ מצמח ד׳

(של כנסת ישראל מקבלי התורה) שה״ש ב ה לדעתי בלא ספק יש טעות סופר וראוי רבידין, הוא רביד (עֲנָק) שלובשים על הצואר בראשית מא מב; יחזקאל טז יא, וישאול בתרגום שֵׁם רְבִיד (שלא נמצא בארמית מלה״ק, ולקוחה ההגדה בתרגום ממליצת הכתוב וענקים לגרגרתיך משלי א ט על דברי תורה ומוסר.

וְנִזְמֵי הָאָף׃ [כב] הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים׃ [כג] הַגִּלְיֹנִים* וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃ (כד) וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת

*נ"א והגליונים

קטנה מלאה משקה מריח флаконъ,Riechfläschchen אשר תשימנה הנשים על גופן מתחת לבגדיהן להעלות ריח טוב סביבותן (ע' פסוק כד), ומזה י"א עצת נפש משלי כז ט בטעם עץ בריח טוב או עץ מריח (כי דבר מריח או ריח טוב יכונה במליצת הלשון בשם „נפש" מפני שהשמות ריח רוח נפש קרובים ביסוד הוראתם על פעולות הנשיבה והנפיחה вѣяніе, Das Wehen, וכן יש בלשון רוסיא היחיד духъ בטעם נפש והרבים духи בטעם משקה מריח או ריח טוב), ובלשון המשנה „בית תבלין" כלים פ"ב מ"ז הוא כלי למיני בשמים. והלחשים (לא נמצא יותר בגד או עדי בשם זה), הוא עדי נשים שבו טמונים כתבי לַחַש талисманъ, Amulet, בלשון התלמוד קמיע, וכן העתיקו ע' זקנים, והנושא עדי זה יִנָּצֵל משדים וכשפים ושארי פגעים רעים (עמש"ל פסוק ג). ש"מ לְחָשִׁים הושאל להעדי הנזכר שבו טמונים כתבי לְחָשִׁים. — [כב] המחלצות, נזכר עוד זכריה ג ד, וכנראה מחלצה הוא מין בגד עליון плащъ, Mantel וכן העתיקו ע' זקנים, ונרדף עם חליצה שופטים יד יט; ש"ב ב כא, ובלשון ספרים אחרונים זכריה שם (עמש"ש) בא מחלצה על כל בגד אם הוא יקר ויפה (כמו שבא שמלה ובגד לפעמים ביחוד על שמלה ובגד יקר ויפה כמש"ל פסוק ו). והמעטפות (לא נמצא יותר), עוד מין בגד עליון רחב להתעטף (בערבית מִעְטַף), כנראה לבשו המעטפה על המחלצה שנזכרה. והמטפחות נזכר עוד רות ג ט, עוד מין בגד עליון (כנראה רות שם) קצר בלא תפירה сукно, Tuch, לכסות גב האדם (עמ"ש עוד יחזקאל יג יח), ובלשון התלמוד (כלים פכ"ד מי"ד ועוד) מטפחת היא חתיכת בגד בלא תפירה לקנח בה את הידים או לכרוך בה דבר מה, ועמש"ל מח יג בהערה בטעם פעל טפח והשמות שנבנו ממנו. והחריטים נזכר עוד מ"ב ה כג (וכנראה נרדף עם חֶרֶט שמות לב ד עמש"ש) טעמו כים кошелекъ, Beitel, וכן העתיקו ע' זקנים, והיו להנשים חריטים יפים כמו עדי לשאת על בגדיהן. בערבית חַרִיטַה הוא כים לשאת בו מטבעות. — [כג] הגליונים. ר"ב המעתיקים והמבארים יבינו טעמו מַרְאָה зеркало, Spiegel, ויסוד טעמו לוח חָלָק בלא כתב, ומזה גליון להלן ח א, מפעל גלה, כי לוח חָלָק בלא כְּתָב יצויר כמגולה, שלא יכסנו הכתב (בארמית ותלמוד גליון הוא המקום הֶחָלָק מצדי הספרים), אך מהמשך הפסוקים פה נראה שהדבור הוא רק מעדי שתשימנה הנשים עליהן, וכן לא נמצא עוד גליון בטעם מַרְאָה, ולכן נראה לעיקר דעת ע' זקנים בהעתקתם אשר גליון הוא בגד דק שקוף סביב הגוף (בערבית בגד כזה נקרא גַלְוַה) מפעל גלה, מפני שדרך בגד זה נראה הגוף כמגולה, והוא שונה מן רְעָלָה (יט) הוא צעיף המכסה רק הראש והפנים כמש"ש. והסדינים (נזכר עוד שופטים יד יב יג; משלי לא כד), סדין הוא простыня, Bettuch חתיכה גדולה מרובעת בלא תפירה מבגד פשתים לבן, והקדמונים התעטפו בו בימי הקיץ מפני החום (מנחות מא א), וכן בלשון ארמי ע' תרגום תהלים קד ב; איכה ב כ כב. והצניפות (נזכר עוד להלן סב ג; זכריה ג ה; איוב כט יד), тюрбанъ, Turban נרדף עם מצנפת אשר לכה"ג שמות כח ד ולמלך יחזקאל כא לא, כי צניף להלן סב ג הוא מצנפת של מלך, וצניף זכריה שם הוא מצנפת של כ"ג, והוא בגד צר וארוך אשר יצנפו עד היום בארצות המזרח סביב הראש הרבה פעמים, ומפסוק הנוכחי ואיוב שם נראה שהצניף לבשו גם נשים כבודות ואנשים נכבדים. והרדידים, נזכר עוד שה"ש ה ז, ומשם נראה שהוא בגד לילה покрывало, Decke להתכסות בו [12], ולא צעיף כבארמית [13] כאשר הבינו ר"ב המפרשים, כי צעיף נזכר לעיל פסוק יט בשם רעלות כמש"ש. — [כד] בפסוק הנוכחי יאמר שלא די שיכרית ד' כל עדי הנשים בבגדים וכלים מפסוקי יח—כג, רק שיגוף עוד את הנשים בגופן וילבישן שק. והיה תחת вмѣсто, anstatt בשם, הוא בתי הנפש מפסוק כ שנשאו על גופן להעלות ריח טוב כמש"ש מק רקבון (וכן ה כד) משחין (ע' איוב ז ה) יהיה בגופן ומעלה ריח רע, ותחת חגורה הוא קשורים שנזכרו בפסוק כ לחגור בגדיהן היקרים נקפה (לא נמצא יותר) обвязка,

---

(עמש"ל נז טז בהערה), כי הצעיף הנזכר מתנודד מן הרוח על ראש הנשים, ויש אומרים מזה הַפֹּעַל והברושים הָרְעָלוּ נחום ב ד בטעם התנודדו אנה ואנה, ועמש"ל נא יז בהערה.

(12) ולכן בשה"ש שם כאשר קמה בחפזה ממשכבה לצאת החוצה התעטפה ברדידה, ושומרי החומות הכוה שחשדוה שהיא גַּנָּבָה או שודדת לילה ונשאו את רדידה מעליה לראות אולי הטמינה דברים גנובים

(13) ע' תרגום ירושלמי בראשית כד סה; לח יד יט, אבל בלשון התרגום „והבו רדידין על צוארי"

וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃ לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃

ה [א] אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי [ב] וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק

יסוד טעמו קריאה בקול רם (הכרזה) או קריאה בסֵפֶר כמש"ל א יג, והושאל מקרא בטעם אסיפת עם (הרגילה ע"י הכרזה) בלשון הרגיל מִקרא ק֫דש שמות יב טז; ויקרא פרק כג; במדבר פרקי כח כט, וכן מזה מקראה בפסוק הנוכחי, למקרא העדה במדבר יוד ב. חפה הוא אהל יפה לחתנים ולכלות לשבת בה יואל ב טז; תהלים יט ו, וכן הבינו בתלמוד בבלי וירושלמי סוף סוטה טעם חופת חתנים, ובפסוק הנוכחי במליצה כל אהל יפה נקרא בשם חפה.

ה, מהלשון בפסוקי כה כו נראה כי בפרק הנוכחי נבא הנביא שתי רעות על עמו והאחרונה (ולא הראשונה) ממלך אשור, והנה מלכות שמרון הֻכתה בימי הנביא ישעיה שתי פעמים ממלכי אשור תִגלת פלאסר ושלמנאסר (מ"ב טו ל; יז ג—ו), ומזה וכן מהלשונות בפסוקי ב ג ז יש להחליט שנאמרה נבואה זו על מלכות יהודה בראשית ימי המלך הרשע אחז, וכוונת הנביא שיעלו תחלה עליה בימי אחז המלכים פקח ורצין ויכוה מכה גדולה ויקחו שם שביה גדולה, ואח"כ בימי יחזקיה בן אחז יעלה עליה אויב נורא סנחריב מלך אשור. [א] בפסוקי א—ו יביע הנביא חזיונו בלשון משל וחידה אשר פתרונו בא בפסוק ז. אשירה נא לידידי לידידים, שם מליצה לבני ישראל (שהם ידידֵי ד') תהלים ס ז; קח ז; ירמיה יא טו עמש"ש (וע"ע תהלים קכז ב; דברים לג יב) שירת דודי שם מליצה לד אלהי ישראל המצויר במליצת לה"ק כמו בעל ואיש לעם ישראל עמ"ש להלן כו יג לכרמו שם מליצה לעם ישראל ע' פסוק ז; לעיל ג יד; להלן כז ב ג (וכן יכונה גֶּפֶן עמש"ל סה ח), והולך ושר הנביא שירת דודו בפסוקי א—ו (רק שבפסוקי א ב בא בהשירה לשון הנביא במקום לשון ד', כנראה בפסוקי ג—ו, והרבה כן בכ"ק כמש"ל ב ו). כרם היה לידידי שם מליצה שני לד' אלהי ישראל (כמו דודי) בקרן בן שֶׁמֶן בראש ההר שָׁמֵן (כי נטעו כרמים על ההרים ע' ז כה ומש"ש), והוא מליצה לארץ ישראל שהיא כהר עמ"ש יא ט ואדמתה שמֵנה (נחמיה ט כה לה). „לידידי" הראשון לפי המשך פסוקי א—ז לדעתי טעמו לידידים בחסרון מ הרבים במליצה (ובא פה כן לעשותו נופל על לשון לידידי השני), ומזה עוד ר"ע י להלן לח יב, עַמִּי ש"ב כב מד; מיכה ו טז; תהלים קמד ב (ואולי ג"כ להלן נא ד; איכה ג יג), מְעֻנַּי ש"ב כב כד, מִנִּי תהלים מה ט, רִמּוֹנֵי שה"ש ח ב (1), רק שרגיל יותר בחסרון מ הרבים במליצה להשתנות החירק שלפניו לקמץ או פתח כמ"ש להלן יט ט. קֶרֶן טעמו (בין שארי הוראותיו) ראש ההר (המצויר כקרן בהמה), וכן בלשון ערב בא קַרְן על קרן הבהמה ועל ראש ההר. בן שֶׁמֶן הוא במליצה במקום תֹּאַר שָׁמֵן, כמו בן שחר (יד יב), בן חיל, בן עולה, בני עני ועוד. — [ב] ויעזקהו (לא נמצא יותר) את הכרם בפסוק שעבר, חָפְרוֹ לחַפֵּשׂ את האבנים הטמונות בחיק אדמת הכרם (לקבצן ולפנותן אח"כ מהכרם) (2) ויסקלהו פִּנה את האבנים (שנמצא בחיק האדמה כמש"ל) מהכרם לחוץ, ויטעהו ויטע בו (עמש"ל כז ד בהערה) שרק במקום אחד מהכרם (כן נראה מפתרון המשל בפסוק ז), שורק הוא זמורת גפן טיב שענביו אדומים, וכן ירמיה ב כא, נרדף עם שָׂרוּק להלן טז ח, שורקה בראשית מט יא.

(1) ומזה לדעתי לדוֹדִי למישרים שה"ש ז יוד בטעם לדודים של מישרים (מישרים שֵׁם מליצה לעם ישראל עמש"ל מד ב) עמש"ש, תבואתִי איוב לא יב בטעם תבואֹתַים=תבואות עמש"ל לח כ.

(2) וכן לדעתי ברור אחר העיון טעם פעל עזק בלשון התלמוד מנחות פה ב; אהלות פי"ח מ"ה. בערבית בא פעל עזק בטעם חפר באדמה קשה שלא נעבדה לרככה ולעשותה ארץ עושה פרי, возделывать, urbar machen, ודעת חוקרי הלשון שמטעם זה ויעזקהו בפסוק הנוכחי רחוקה בעיני, כי הכרם בקרן בן שמן איננו באדמה קשה שלא נעבדה מעולם, וכן דעת חוקרי הלשון שמפעל ערבי זה נבנה בארמית השם עזקא (דניאל ו יח; תרגום בראשית לח יח כה; מא מב; שמות כח יא; מ"א כא ח) לטבעת של חותם אשר עליה חרותָה (חפורה) איזה צורה, רחוקה בעיני, כי בא בארמית עזקא גם לטבעת בכלל שאין בה חותם (הרבה פעמים בתרגום שמות פרקי כה—כח לו—לט), ולדעתי השם הארמי עזקא נבנה מפעל ארמי עזק שבטעם סָגַר חולין צד א, כי הטבעת סוגרת בתוכה את האצבע, וכנראה שגם בלה"ק היה פעל ישן אזק (בחלוף א ע ועמ"ש יא טו) בטעם סָגַר, ומהם לדעתי נבנו השמות בעברית אזיקים ירמיה מ א ד ובארמית עזקיא (תרגום יונתן שם) לזיקים וכבלים לאסור (האסור מצויר כסגור), ומזה בלא ספק שע"פ בית יעזק ר"ה כג ב לחצר שבו היו סגורים עדי ראות הלבנה כל היום (בגמרא שם הביאו הפסוק ירמיה שם „והוא אסור באזיקים" לבאר השם בית יעזק, ובלא ספק כוונו לתרגום יונתן שם שתרגם אזיקים עזקיא). והנה ויעזקהו שבפסוק יתכן עוד לפרש (רש"י ורד"ק בפסוק הנוכחי ותוס' מנחות שם) בטעם גְּדָרוֹ סביב.

לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃
[ג] וְהָיָה ׀ הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַםִ
קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים
בִּירוּשָׁלָםִ׃ [ד] אִם ׀ רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת
בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַםִ יָדִיחַ
מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר׃
[ה] וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן
וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן ׀ יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ
לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃
[ו] וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב

ס"א מוגהים מלא י'

(מלך מבית דוד) שנזכר, שם מליצה לבית דוד אחריו לגאון ולתפארת לפליטת ישראל לשארית ישראל (עמ"ש בפסוק שעבר, ועמש"ל יוד כ בטעם פליטה), כי ימלוך בן דוד הוא וזרעו לעולם על ישראל ושמם יגדל בכל הארץ. „לפליטת ישראל" נמשך גם למעלה. בן דוד משיח ד' (בספרי התלמוד ואחריהם בפי כל ישראל בשם „משיח" סתם) אשר ימלוך הוא וזרעו לעולם על ישראל כהבטחת הנביאים (ישעיה יא א—יוד; ירמיה כג ה; ל ט; לג טו—כו; יחזקאל לד כג כד; לז כד כה; הושע ג ה) יכונה במליצות לה"ק בשם צֶמח ד' בפסוק הנוכחי, וגם צמח סתם ירמיה כג ה; לג טו; זכריה ג ח (עמש"ש); ו יב, כי בן דוד זה יצויר כצומח מדוד, ע' להלן יא א; ירמיה לג טו; תהלים קלב יז, ועמש"ל ה כד בהערה; יא א. — [ג. ד] ההמשך הוא (עמש"ל א יח): והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם (כעב"ש) כל הכתוב בספר החיים שבשמים לחיים בירושלם, קדוש יאמר לו אם רחץ כאשר רחץ אדני את צאת סחי ומאוס (עמ"ש כח ח), מליצה לחטא ועון זכריה ג ג (עמש"ש); משלי ל יב, בנות ציון ג טז ואת דמי ירושלם ע' א טו ידיח מקרבה ברוח משפט ג יד (עמ"ש כח ו) וברוח בער, בָּעֵר מקור פיעל בטעם שם מפשט ביעור או כליון, וכן להלן ו יג. בכ"ק יצויר שכל בני אדם הנולדים והחיים על הארץ כתובים בשמותיהם על ספר בשמים לפני האלהים (עמש"ל ח א) שנקרא ספר החיים, ושם כתובים מעשה איש ועלילותיו ומה שיגזור ד' עליו לטוב או לרע, ובהמָחות שֵׁם איש מהספר ימות האיש הזה, ומזה הלשונות בפסוק הנוכחי ולהלן סה ו; שמות לב לב; ירמיה יז יג; כב ל; יחזקאל יג ט; מלאכי ג טז; תהלים נו ט; סט כט; פז ו; קלט טז; איוב יג כו; דניאל ז יוד; יב א. „אם" בא לפעמים בטעם „כאשר", וכן להלן כד יג; ויקרא ב יד (עמש"ש); במדבר לו ד; עמוס ז ב; משלי ג כד. — [ה. ו] וברא ד' על כל מכון מעון, מקום מושב жилище, Wohnstätte של הר ציון הוא בית ד', שעל הר המקדש (עמש"ל כט ח בהערה) ועל מקראה אסיפת עַם ציון על הר ציון ענן יומם ועשן, כעב"ש, כי ענן כבד יצויר כעשן ע' שמות יט טז יח, ונגה אש להבה לילה כמו על משכן משה בעלותם ממצרים שמות מ לח; במדבר ט טז, כי על כל כבוד שעל הר ציון שנזכר, „כבוד" שם מליצה לקהל עם רב большое собранiе, grosse Versamlung כמש"ל ה יג, או הטעם על כל מְקום כבוד почет-ное мѣсто, Ehrenplatz (ומזה לדעתי כבוד להלן יא יוד; כד כג) שעל הר ציון תהיה חפה אהל יפה מענן ואש שנזכרו, והנה חפת נגה אש בלילה גלוי טעמה להאיר בלילה (כמו בעלותם ממצרים, ע' שמות יג כא; תהלים קה לט), והולך ומפרש עוד מה תועלת יש בחפת ענן יומם שנזכרה: וסכה תהיה מחפת ענן יומם שנזכרה לצל יומם מחרב מחֹם ושָׁרָב (כה ד ה; ירמיה לו ל; נ לח; בראשית לא מ; איוב ל ל, ובשארי מקומות חֹרב טעמו חֲרָבָה ויַבֶּשֶׁת, או חָרְבָה) ולמחסה ולמסתור מזרם מגשם שוטף וממטר אשר לא יוכל לעבור דרך עב הענן (1). מָכון טעמו מקום מושב קבוע, ובא בטעם זה רק במליצה על מקום מושב אלהים בארץ (בבית ד' על הר ציון) בפסוק הנוכחי ולהלן יח ד; שמות טו יז; מ"א ח יג; דניאל ח יא, או בשמים מ"א ח לט (ע"ש פסוק ל) מג מט; תהלים לג יד (2). מִקְרָא

(1) כי חצרות בית ד' היו מגולות, וכן נראה יחזקאל מו כב עמש"ש, וכן בבית שני כנראה היה כל הר בית ד' מגולה, רק שהיו שם ספסלים לשבת ועליהם גג להחסות מפני הגשם ע' פסחים יג ב ורש"י שם, ולזה כוון הירושלמי תענית פ"ג ה"ט, ולא כדברי המיימוני בה' בית הבחירה פ"ה ה"א שהבין שכל הר הבית היה מקורה.

(2) עוד בא מָכון בטעם יסוד חזק ומתקיים תהלים פט טו; צז ב; קד ה; עזרא ב סח, והושאלו אלה ההוראות מפעל כון (בהרבה בנינים) על החֹזק והאֹמץ והקיום לארך ימים להלן ט ו; מה יח ועוד הרבה, כי מקום מושב אלהים בשמים ובארץ יצויר כבית עולמים (ע' מ"א ח יג), ועמש"ל נא יג בהערה בטעמי פעל כון והשמות שנבנו ממנו.

בְּשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם
לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ [ט] בְּאָזְנָי יְהוָה
צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה
יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ [י] כִּי

קמץ בטפחא

מפסוק ב, והנה קרן בן שמן מפסוק א הוא משל לארץ ישראל כמש״ש, ויעזקהו ויסקלהו מפסוק ב הוא משל על הַשְׁמָדַת עמי ארץ כנען לפני בני ישראל, והמגדל והיקב מפסוק ב הם משל לבית המקדש שבנחלת יהודה אשר בו ישכון ד׳ שומר ישראל, ולהמזבח שבחצר המקדש אשר יסכו עליו נסך יין (וכן הבין מגדל ויקב תרגום יונתן), וחסר פה הפתרון להנ״שא המְּשָׁלִי מפסוקי ה ו „הסר משוכתו וגו׳ ועלה שמיר ושית וגו׳ מטר״ ומפרש להלן בהמשך הפרק שישלח ד׳ בעם ישראל עריצי גוים להכותם ולהחריב ארצם ולהגלותם, כי חיל האויב מצויר כשמיר ושית וכן להלן כז ד (ועמ״ש ט יז). נטע יקר ונחמד נקרא נטע שעשועים (ודוגמתו ילד שעשועים ירמיה לא יט), ושעשועים טעמו תענוג удовольствіе, Vergnügen כמ״ש להלן יא ח. מִשְׂפָּח (בשין שמאלית) טעמו שֶׁפֶךְ (במליצה בכוונה שֶׁפֶךְ דם), ומזה הפעל מְסַפֵּחַ חבקוק ב טו בטעם שופך (עמש״ש), ומזה כנראה השם סָפִיחַ להלן לז ל ועוד על גדולי הדגן שנשפך לארץ בעת קציר השנה שעברה, וכן יש בערבית פעל שפח (בשין שמאלית) בטעם שָׁפַךְ, והנה בא בכ״ק הפעל והשם שזכרנו רק בלשון מליצה. — [ח] פסוק זה יבאר צעקת עניים מפסוק שעבר. הוי אתם שרי העם וזקניו (ע׳ ג יד) אשר אליהם יפנה הנביא ברוב תוכחותיו וע׳ פסוקי כב כג מגיעי בית בבית וגו׳ עד אפס מקום לאיש אחר ביניכם, והכוונה להעני שיש לו בית או שדה קטן בין בתי השרים ושדותיהם, כי ירחיבו השרים בניני בתיהם וגבולי שדותיהם מעט מעט עד שלא ישאר דבר להעני היושב באמצע, והושבתם לבדכם בקרב הארץ! הוי הוא מלת הקריאה לעורר אזן לשמוע דברי הנביא כמ״ש למטה בהערה (5), וכל הפסוק הנוכחי הוא דבור של קריאה לפני דבור הנביא בפסוקי ט יוד הבאים. — [ט יוד] באזני קול ד׳ צבאות שמעתי: „אם לא הוא לשון שבועה (וכן להלן ח כ; יד כד; בראשית כד לח; במדבר יד לה; יהושע יד ט; מ״א כ כג; תהלים קלא ב; איוב א יא; ב ה; יז ב, ועמ״ש להלן כב יד) בתים וגו׳ מאין יושב כי עשרת צמדי (צמד מדת קרקע ידועה) (6) כרם יעשו יגַדלו (עמש״ל פסוק ב) בת אחת יין (והוא כלא נחשב לכרם גדול כזה) וזרע חמר ושדה גדול מִזֶּרַע חמר יעשה יגַדל איפה״ הוא 1/10 חֹמר (יחזקאל מה יא), כי יעלו אויבים על ארץ יהודה ויחריבו עריהם וכרמיהם ושדותיהם ויגלו יושביהם (ע׳ יג), מדה נגד מדה, בגלל אשר גזלו בתי העניים ושדותיהם (ח), והכוונה פה למה שבימי אחז החריבו מאד הארמים והאדומים והפלשתים את ארץ יהודה (עמש״ל א א ז) ולקחו משם שביה גדולה דהי״ב כח ה יז; כט ט. מלת „קול״ על קול ד׳ שבאזני הנביא חסרה לפעמים ומובנת מהענין, ומזה בפסוק הנוכחי; להלן כב יד; חבקוק ב יג; יחזקאל ב ב; מג ו, וכן חסר לפעמים ומובן מהענין הפעל שמע בדבור קצר או בדבור של קריאה, וכן יז יב; נב ח; סו ו; חבקוק ב יג; שה״ש ב ח; ה ב. עוד יש לפרש בפסוק הנוכחי באזני (אמר) ד׳ צבאות, כי חסר לפעמים בהמשך הדבור הפעל אמר, עמ״ש להלן יד ח, ופירוש ראשון נראה עיקר, מפני שכן דוגמתו בקול ד׳ שבאזני הנביא בהרבה מקומות שזכרנו. הדבור הפשוט „בתים רבים גדולים וטובים לשמה יהיו מאין יושב״ נחלק בדבור מליצה לשני דבורים: בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב, והרבה כן במליצת הנביאים עמ״ש להלן יוד לד; כא ב; לד ה; מא כו; נה א; נט טז; סה ט; במדבר כד יז; הושע ב יוד; יואל ב ט; מיכה ב יג; ז ג; צפניה ב יד; זכריה א ה; יוד ב; תהלים לד יג.

(5) „הוי״ בא בכ״ק רק במליצות הנביאים ישעיה ירמיה יחזקאל עמוס מיכה נחום חבקוק צפניה זכריה, ופעם אחת במ״א יג ל, והוא מלת הקריאה כמו !O בלשונות אירופא, ומורה על רגשת רוח המְדַבֵּר, בכוונה אם לעורר בהשומעים צער ואֵבֶל (ואז הוא נרדף עם „אוי״, увы, o weh) מ״א יג ל; ירמיה כב יח; לד ה; מח א; נ כז; יחזקאל יג ג יח (ובקיצור הו עמוס ה טז), או לעורר אזן לשמוע עצתו הטובה ישעיה נה א; זכריה ב יוד יא, או תוכחתו לישראל או לעמים פעמים הרבה בפרק הנוכחי; לעיל א ד; להלן יוד ה ועוד בכל שארי מקומות בכ״ק.

(6) „צֶמֶד״ טעמו זוג בהמות צמודים (קשורים) זב״ז, כמו חמורים שופטים יט ג, בָּקָר ש״א יא ז, פרדים מ״ב ה יז, וגם זוג אנשים רוכבים יחד זה בצד זה מ״ב ט כה; להלן כא ז, וצֶמֶד סתם הוא צמד בקר אשר יחרשו בהם מ״א יט יט; ירמיה נא כג, והושאל צמד על מדה ידועה מן שדה ש״א יד יד, וכרם בפסוק הנוכחי אשר יחרש בה צמד בקר במשך יום תמים (כי בא״י חורשים גם שדה אילן ע׳ שביעית פרק א׳).

וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ
וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃
[ג] וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וְאִישׁ יְהוּדָה
שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ [ד] מַה־
לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ
מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ
בְּאֻשִׁים׃ [ה] וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם
אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי הָסֵר
מְשׂוּכָּתוֹ* וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה
לְמִרְמָס׃ [ו] וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר
וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת וְעַל
הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃
[ז] כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו
לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה
צְעָקָה׃ [ח] הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה

הכ׳ בדגש

ובערבית שרוק טעמו ענבים אדומים (נבנו מהפעל סרק בארמית כלים פט״ו מ״ב; פכ״ט מ״ט, שרק בערבית בטעם צָבַע בצֶבַע אדום, ועמ״ש זכריה א ח), ויבן מגדל בתוכו, הוא סכת שומר הכרם א ח (ונקרא פה מִגְדָּל מפני שהוא פה משל ומליצה לבית המקדש אשר בו ישכון שומר ישראל כמ״ש להלן פסוק ז) וגם יקב הוא чанъ, Kufe בור שבו ירד התירוש מהענבים הנדרכים בבור הגת (ולפעמים גם הגת точило, Kelter נקרא יקב להלן טז יוד; איוב כד יא, ואולי גם בפסוק הנוכחי ולכן לא נזכר פה גת, ועמש״ל סג ג בהערה) חצב בו ויקו לעשות מקור בטעם עתיד אשר יעשה (³) או יְגַדל הכרם ענבים ויעש וִיְגַדל באושים ענבים רעים לאכול, וכן בלשון המשנה מעשרות פ״א מ״ב לגי׳ הירושלמי, וכן באשה איוב לא מ לירק רע לאכול (נבנה מהפעל באש אשר יסוד טעמו בעברית וארמית הוא היות רע ומאוס עמש״ל ל ה). פעל סקל בפיעל בא בטעמים הפוכים (⁴): השליך אבנים ש״ב טז ו יג, או פנות אבנים בפסוק הנוכחי ולהלן סב יוד. פעל עשה בא (בין שארי הוראותיו) בטעם גִּדֵּל הצמיח ע׳ פסוק יוד; בראשית א יא; יחזקאל יז ו ח ועוד, הוציא להלן ז כב; איוב טו כז. — [ה] ועתה אודיעה וגו׳ עמש״ל א ה. הסר משוכתו גדר קוצים משלי טו יט והיה לבער (מקור פיעל) לאכול לבהמה עמש״ל ג יד, פרץ גדרו והיה למרמס בהמה (ז כה) כעב״ש. הסר, פרץ, מקורים בטעמי עתיד עמש״ל ו יוד. — [ו] בתה מִדְבָּר (שֵׁם מהפעל בת בערבית בטעם גָּזֹר, כי המדבר הוא גזור מהישוב, כמו שנבנה שֵׁם גְּזֵרָה לַמִּדבר מפעל גזר), וברבים בַּתּוֹת להלן ז יט (עמש״ל יד ג בהערה), ולא נמצא יותר, לא יזמר לא יכרתו ענבי הגפן היבשים והמיותרים (כדרך שיעשו בכל כרם להרבות פריו) וכן בקל ויקרא כה ג ד, ולא יעדר לא יַחְפֹּר הכרם בכלי מַעְדֵּר לבער הקוצים ע׳ להלן ז כה ומש״ש, ולכן ועלה יִצמח ויִגדל (בראשית מא ה; דברים כט כב ועוד) הכרם שמיר ושית וגו׳ (יחסי הפעול, וכן לד יג; משלי כד לא) מיני קוצים ע׳ ז כג כד כה; ט יז; יוד יז; כז ד; לב יג (נזכרו רק בס׳ ישעיה, כי שָׁמִיר ירמיה יז א; יחזקאל ג ט; זכריה ז יב הוא אבן יקרה דיאַמאַנט כמש״ש). — [ז] פסוקי א—ו הם המשל, ופסוק זה הוא הנמשל, והנה שר הנביא המשל הזה לידידים הם ישראל כמש״ל פסוק א, ועתה יבאר להם הנביא למה שר להם המשל הזה, מפני שהנמשל הוא עַם ישראל עצמו, וזה שאמר: כי כרם ד׳ צבאות במשל מפסוק א הוא בית ישראל כל שבטי ישראל (עמ״ש להלן ט ז בהערה), ואיש יהודה שבט יהודה אשר בו בחר ד׳ להמליך בית דוד, ובנחלתו בחר לבנות ביתו (בירושלם) נטע שעשועיו נטע שעשועים שלו (עמש״ל יא יוד בהערה), הוא במשל מפסוק ב שורק שנטע בכרם (בבית ישראל), ויקו למשפט צֶדֶק (עמש״ל א כא) והנה משפח (לשון נופל על לשון) שֶׁפֶךְ דם (לא נמצא יותר מִשפח), ויקו לצדקה טעמו ג״כ משפט צֶדֶק (עמש״ל א כז) והנה צעקה (לנע״ל), טעמו צעקת עניים מפני עושקיהם (ע׳ פסוק הבא, וכן בראשית יח כ כא; יט יג) והוא כעב״ש ופתרון להמשל ויקו לעשות ענבים ויעש באושים

(בגדר של קוצים ע׳ פסוק ה), אך לדעתי רחוק לאמר כן, כי על עשית הַגָּדֵר יש פעלים גָּדֹר שוך, ולא נמצא יותר פעל עזק בטעם גָּדֹר סביב בעברית ובשארי לשונות בני שם, ועוד לטעם זה היה ראוי לומר בפסוק הנוכחי ויסקלהו ויעזקהו.

(³) לפעמים מקור בל היחס טעמו כמו דרך החלטה עם כנוי המושך „אשר" לפניו, ע׳ תהלים קד כז; ש״ב ז כא; מ״א ז יח; הושע ב יא; ועמ״ש להלן כא כא.

(⁴) והרבה כן, כמו הפעלים ברך, שרש, תאב, קלס, הלל, עזב, נכר, רגע, חלף, עמ״ש להלן ט ט; לד יד; מ כד, ועמ״ש עוד יוד לג.

עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב || וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃ [יד] לָכֵן הִרְחִיבָה

עתיד כנראה מהלשון בפסוקי ט יוד יז, וכן נראה מהפעלים יביטו תשפלנה בפסוקי יב טו, ורגיל בכ"ק חלוף זמני עבר בינוני ועתיד בפעלים ([10]), וביותר במליצה ובחזיונות הנביאים) עמי רומז לשבי גדול שלקחו הארמים והאדומים ביהודה בימי אחז עמש"ל פסוק ט מבלי דעת מפני שלא היה להם לב לדעת (את ד' ע פסוק שעבר) וכבודו (שֵׁם מליצה לקהל עם רב כאשר יתבאר) של העם הנזכר יהיה מתי רעב אנשי רעב (עמש"ל ג כה, ומתרגום יונתן נראה שקרא מֵתֵי רעב, וכן הבין רש"י) והמונו קהל עמו הרב (עמ"ש יג ד, והוא כעב"ש עם כבודו) יהיה צִחֵה צָמָא יָבֵשׁ מצָמָא, כי האויב יחריב את הארץ כמש"ל פסוק ט ולא יהיה שם לחם ומים, וימותו העם מרעב ומצמא. „כבוד" בא לדעתי במליצה בהרבה מקומות כשם כנוי לקהל עם רב (מפני שרבוי העם הוא כבודו, ועוד השרש כבד בא לפעמים במושג הרבוי, ולכן הפעל כבד והתאר כָּבֵד והשם כֹּבֶד באים לפעמים בטעם רָבָ֫ה רַב רִבּוּי, עמ"ש ירמיה ל יט; נחום ג ג), ומזה כבוד לעיל ד ה; להלן ח ז; יוד טז; טז יד; יז ג ד; כא טז, ומזה מליצות הלשונות כרבם כן חטאו לי (לכן) כבודם בקלון אמיר (שימעטו, ע' להלן טז יד) הושע ד ז, אפרים כעוף יתעופף כבודם (שימעט מספרם) מלדה ומבטן ומהריון ט יא. ר"ב חוקרי הלשון יבינו כבוד בפסוק הנוכחי; ח ז; יז ג ד כשם כנוי לשרי העם, ולא נראה בעיני, כי למה בפסוק הנוכחי רק שרי העם ירעבו והמונו יצמא, ועוד

הפשט הנבחר בלשונות שארי הכתובים שזכרנו מורה כי כבוד הוא שֵׁם מליצה לקהל עם רב. צִחֵה (לא נמצא יותר) תאר נסמך בטעם יָבֵשׁ, והלשון צחה צמא טעמו יבש מצמא (עמש"ל א ל בהערה), נבנה התאר צִחֵה מהפעל הארמי צחא בטעם צְמֵא (תרגום שמות יז ג ועוד), כי הצָמֵא יצויר יָבֵשׁ (ומזה צמאון דברים ח טו ועוד, ובארמית בית צחוונא תרגום דברים שם ועוד למקום יבש בלא מים, ואולי מזה בעברית השמות צחיח, צחיחה, צחצחות עם ע"פ כפול על מקום יבש וחָרֵב). ויותר נראה לי כי צִחֵה שבפסוק הוא פעל עומד עבר (בטעם עתיד כמש"ל) בפיעל בטעם צָמֵא (כבארמית), והלשון צִחֵה צָמָא=צָמֵא צָמָא ביחס הפעול (אף אחר פעל עומד) בשֵׁם המובן בהפעל, וכן צהלי קולך יוד ל, ותגל גילת לה ב, וכעסתה כעס ש"א א ו, איעצך עצה מ"א א יב, חרדת חרדה מ"ב ד יג, שֶׁקֶר כָּזָב מיכה ב יא, קָצַף קֶצֶף זכריה א ב, פחדו פחד תהלים יד ה, הבל תהבלו איוב כז יב, ועל הר"ב בא יחס הפעול זה בתוספת תאר „גדול", ע' לח ג; בראשית כז לג לד; ש"א יז כה; יונה א יוד טז; ד ו; זכריה א יד ועוד. ונראה לי כי יתכן עוד שיש לקרוא פה צָמֵא והוא פעל קל עבר (בטעם עתיד), והלשון צִחֵה צָמֵא הוא כעב"ש בפעל משני לשונות ארמית ועברית, והוא מדרך מליצות לה"ק, ומזה עוד וינטלם וינשאם סג ט עמש"ש, נשבעתי ואקימה תהלים קיט קו, זחלתי ואירא איוב לב ו. — [יד] לכן (עמ"ש להלן פסוק כה) הרחיבה תרחיב (עמ"ש בפסוק שעבר)

תהלים סח כו (כטעם מתופפות נחום ב ח). חליל ידוע, קנה חלול свирѣль, Rohrpfeife, ובו נקבים אשר יכו עליהם באצבע להבדיל הקולות (כהחלילים בימינו) ע' בכורים פ"ג מ"ד; ערכין יוד א (בארמית נקרא אבובא ערכין שם).

([10]) ומזה: 1) עבר בטעם עתיד בפסוקי יג יד טו הנוכחים; ב ט; ו ה; ח כג: בראשית יח יב; כא ז; כג יג; מ יד; מח כב; מיכה ב יג; ז ח ועוד הרבה; עבר בטעם בינוני לעיל א ב ג כ; יוד יג; בראשית מד כח; במדבר יד לה; דברים ל יח יט; ש"ב טז ד; יט ב; חבקוק ג ב; זכריה ד ב; רות ב ח ועוד, ובטעם בינוני מתמיד עמוס ו א; יונה א יד; מיכה ב יא; תהלים א א ועוד, 2) עתיד בטעם עבר ט ו; יוד ו כד; יב ב; סג יד; מ"ב ח כט (ע' דהי"ב כב ו); כ יד; הושע ח יב; חבקוק ג יד ועוד הרבה, ובטעם עבר מתמיד א כא; מלאכי ב ז; בראשית ב ו; שמות ח כג; לג ז ועוד הרבה; עתיד בטעם בינוני יוד לב; בראשית לז טו; ש"א א ח; מ"א ג ז; איוב א ז ועוד, ובטעם בינוני מתמיד לעיל א ה יב יג; מט ז; נב יג; הושע א ב; ז א; ח ב ועוד, 3) בינוני בטעם עבר סג יא יב יג; בראשית לח כט; במדבר לא כא; דברים ג כא; ח יד טו טז; יב יא יד; ש"ב כג יג; יחזקאל כו לד; לו יז ועוד; בינוני בטעם עתיד יוד לג; כג טו; יונה ג ד; דברים ד כב; יא לא; יח ט; ש"ב יח כב; כא ד ועוד. עוד בא לפעמים בלשונות כ"ק: 4) דרך החלטה במקום דרך ציווי מג ט; ויקרא יט יד; דברים ד לט; ה טו; כב יח; ירמיה ב ב ועוד (עמ"ש עוד להלן נג יוד); דרך החלטה במקום מקור, עמש"ל נב א ובהערה שם; נג יוד; סג יז בהערה, 5) דרך ציווי במקום דרך החלטה עמש"ל ו ט; דרך ציווי במקום מקור עמש"ל נב א בהע"ה, 6) מקור במקום דרך החלטה עמש"ל ו יוד; מקור במקום דרך ציווי להלן יד לא; שמות כ ח;

עֲשֶׂ֙רֶת֙ צִמְדֵּי־כֶ֔רֶם יַעֲשׂ֖וּ בַּ֣ת אֶחָ֑ת וְזֶ֣רַע
חֹ֔מֶר יַעֲשֶׂ֖ה אֵיפָֽה׃ [יא] ה֛וֹי מַשְׁכִּימֵ֥י
בַבֹּ֖קֶר שֵׁכָ֣ר יִרְדֹּ֑פוּ מְאַחֲרֵ֣י בַנֶּ֔שֶׁף יַ֖יִן
יַדְלִיקֵֽם׃ [יב] וְהָיָה֩ כִנּ֨וֹר וָנֶ֜בֶל תֹּ֤ף וְחָלִיל֙
וָיַ֔יִן מִשְׁתֵּיהֶ֑ם וְאֵ֨ת פֹּ֤עַל יְהוָה֙ לֹ֣א יַבִּ֔יטוּ
וּמַעֲשֵׂ֥ה יָדָ֖יו לֹ֥א רָאֽוּ׃ [יג] לָכֵ֛ן גָּלָ֥ה

הבת מדה לדבר לח, והאיפה לדבר יבש, והבת והאיפה שוים במדתם יחזקאל מה יא (7). — [יא] הוי! עמ"ש בפסוק ח משכימי בבקר המשכימים בבקר משרי העם (עמ"ש בפסוק ח) שכר עמ"ש פסוק כב ירדפו, ולא ישכימו לשפוט משפטי צדק בבקר ע' ירמיה כא יב; קהלת יוד טז (ועמ"ש להלן לג ב), מאחרי בנשף (8) המאחרים בערב יין ידליקם יבערם, בשתותם לשכרון ויאחרו על היין (כדרך השכורים משלי כג ל) ולא יאחרו לשבת לשפוט משפט צדק להעם (ע' פסוקי כב כג). פעל דלק בא בכ"ק כטעם בָּעֹר ובטעם רָדֹף, ונראה שבכוונה בחר הנביא פה בפעל דלק, מפני שבהוראתו השנית הוא נופל על לשון „ירדפו" שבפסוק. — [יב] והיה כנור ונבל תוף וחליל (9) ויין (יא) משתיהם סעודותיהם, пиры, gastmähler (כטעם משתה בראשית יט יג; כא ח; כו ל ועוד) ואת פעל ד' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, הכוונה שישמחו בכלי שיר שנזכרו בבקר ובערב (יא) רק על היין ולא על פעל ד' ומעשה ידיו (אשר ברא בשמים ובארץ ע' תהלים ח ז; יט ב; קב כו), כמו שאמר המשורר „להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שמחתני ד' בפעלך במעשה ידיך ארנן" תהלים צב ג ד ה, כי לא ישימו לבם לפעל ד' ומעשה ידיו וישכחו את ד'. ויש להעיר כי לפי שמהמשך פסוקי יא יב ומכוונת הפסוק הנוכחי שבארנו נראה שהדבור פה הוא רק מכלי שיר שבמשתה יין, לכן נראה לי כי יתכן מאד אשר „וָיַיִן משתיהם" טעמו כמו בְּיַיִן משתיהם (כהלשון דניאל א ה ח טז), כי בא לפעמים ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות עמש"ל בסוף חלק ראשון) במקום ב היחס (מפני שהברת ויו קרובה להברת ב, כנראה מהשמות והפעלים הנרדפים גֵו גַב, בת—שבע בת—שוע, שֵׁגֶל שולים, אָבָה אָוָה, נָבָל נְוָל בארמית ועוד), ומזה ולא להלן כט ט, וכֹבֶד ל כז, ורוחו מח טז (ע' זכריה ז יב), והרנך בראשית ג טז, וכל שמות לד יט; זכריה ט א, ועיר ויקרא כה לג, ומראה במדבר יב ח, והמחלות ש"א יח ו, ושני מ"א ז יח עמש"ש, ואשר ירמיה לג ה, וחילך יחזקאל כז יא, וקיר מא כ, וקרב תהלים סד ז, ותלאה איכה ג ה, והחדש אסתר ט כב ועוד, כמו שבא לפעמים בהיפך ב היחס בטעם ויו החבור כמש"ל ב ו. — [יג] לכן גלה יגלה (כל פעלי עבר שבפסוקי יג—טז כה טעמם

---

(7) החֹמֶר ויקרא כז טז ועוד, או הכֹּר (בלשון מאוחר, לקוח מארמית וסורית) מ"א ה ב כה; יחזקאל מה יד הם שני שמות למדה אחת יחזקאל מה יא יד, למוד בה דברים יבשים נשפכים ודברים לחים בפסוק הנוכחי; מ"א שם; יחזקאל שם, ובה 10 בת למדת דבר לח או 10 איפה למדת דבר יבש יחזקאל שם; באיפה 3 סאים (משנה מנחות עו ב), ובסאה 6 קבים (פרה פ"א מ"א), ובקב 4 לוגין (כן נראה מהחשבון פסחים קט א ב, וכן מפרש ירושלמי תרומות פ"י ה"ז), לכן בהבת (השוה למדת האיפה) יש 18 קבים או 72 לוגין (וכן כתב סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר שמיני בסוף פרק ב), ויין בת לעשרת צמדי כרם כלא נחשב הוא.

(8) מַשְׁכִּימֵי, מְאַחֲרֵי פעלי רבים נסמכים אל ב היחס, ובא לפעמים נסמך רבים לאותיות היחס בכלם, וביותר במליצה, ע' ט א; יד יט; כח ט; ירמיה כג כג; יחזקאל יג ב; צפניה ג יח; תהלים פד ז; שופטים ח יא; ש"ב א כא ועוד, וטעמם כמו פעלים נפרדים, ובכלל בא לפעמים נסמך במקום ובטעם נפרד, ומזה משרתֵי ירמיה לג כב, מֵימֵי (מֵיָמִים) נחום ב ט, ועמ"ש עוד להלן ט ב (כמו שבא לפעמים בהיפוך נפרד במקום ובטעם נסמך עמש"ל יז ח בהערה). נֶשֶׁף טעמו ראש הלילה (עֶרֶב) בפסוק הנוכחי; כא ד; ש"א ל יז; משלי ז ט, או ראש היום (שַׁחַר) מ"ב ז ה ז; תהלים קיט קמז; איוב ז ד, מפעל הארמי נשף בטעם הֶעְתֵּק הַנְּשִׁמָה, כי ראש הלילה יצויר בהֶעָתק היום, וראש היום בהֶעָתק הלילה, וכן הבינו רבותינו בתלמוד ברכות ג ב.

(9) אלה כלי שיר נזכרו הרבה פעמים בכ"ק: כנור הוא מין כלי שיר במיתרי מתכות שנקרא כן גם בארמית וערבית ויונית ונודע בלשונות החדשות בשם Gmtarre, Cyther, гитара, цитра. נבל הוא ג"כ מין כלי שיר במיתרי מתכות שנקראת ביונית ורומית נַבְלָא נַבְליום, ובלשונות החדשות ,арфа, лира, Harfe, Lyra ומהלשון להלן טז יא ובמשנה סוף קנים נראה שהעברים הקדמונים עשו מיתרים לנבל וכנור ממעי בהמה. תֹּף (בערבית דף) ידוע Pauke, литавра, אשר יכו בו ביד כנראה מהלשון עלמות תופפות

[טו] וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־־אִישׁ וְעֵינֵי
גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה: [טז] וַיִּגְבַּהּ יְהוָה
צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ
בִּצְדָקָה: [יז] וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם

למעלה ולמטה, והרבה כן כמ״ש למטה בהערה (12). עָלֵז טעמו שָׂמֵחַ בקול der frohlockende ликующій, והוא בינוני קל (ע״מ כָּבֵד) מפעל עלז או תאר (שלא נמצא יותר) ונרדף עם עַלִּיז (יג ג עמש״ש). — [טו] וישח וגו׳ (כעב״ש וטעמם עתיד כמ״ש בפסוק יג) מר״ב הצרות, ודומה לזה הלשון לעיל ב ט יא. — [טז] ויגבה... במשפט... בצדקה במשפט צֶדֶק (עמש״ל פסוק ז, והוא כעב״ש) מפסוקים שעברו שיעשה ברשעים (מב יב; סו יח; יחזקאל לח טז כג; לט יג כא כז). — [יז] ורעו כבשים כדברם

יח ב), וממליצות הכתובים במדבר טז כב; כז טז; ש״א ב ו; תהלים ל ד; מט טז; איוב ז ט; קהלת ג כא; יב ז נראה ברור כי רוחות בני אדם (בזולת הרשעים) לאחרונה עולים מהשאול אל אלהים אלהי הרוחות לחיות חיי רוח בשמים, רק שקהלת בחקירתו ואיוב בצרתו לא נמלטו בתחלה מלעורר ספק בזה.

(12) בלשונות כ״ק יש הרבה פעמים אשר מלה אחת (כמו אות אחד או יותר עמש״ל להלן ח כג בהערה) נמשכת למעלה ולמטה (ובזה יאירו לעינינו הרבה פסוקים קשים בכ״ק), ומזה בה בפסוק הנוכחי, עוד, שַׁבָּת, א ה יג, יחדו, מאשור יא ז יא, עָז׳ תְּצֹר כו א ג, וכפתחיהן יחזקאל מב יא יב עמש״ש מעשר מה יא, העיר מח ל, עמי הושע ד יא יב, זבחיהם ט ד, הגוים עמוס ט יב, הקיפוני תהלים כב יז, חום בראשית ל לב, ותמנע לו יב (ע׳ דהי״א א לו), ואחז דהי״א ט מב (ע״ש ח לה) ועוד (עמ״ש עוד, להלן ז כ), וגם אם המלה הנמשכת למעלה ולמטה היא בנקודות שונות והוראות שונות, ומזה [שָׁבֻעַ] שֶׁבַע שנים הנה חלום פרעה אחד הוא בראשית מא כו, [חָלָלת] חָללת מט ד, [מַלֵּא] מְלֹא שמות טז לב (עמ״ש עוד להלן לו ה), [מֹשֵׁל] מָשָׁל מיכה ב ד, [יַפִּלוּ] יִפְּלוּ תהלים מה ו, [הֹרָה] (בטעם אֵם) הֹרָה איוב ג ג ועוד, ועל דרך זה התקצרו לפעמים שתי מלות למלה אחת, ומזה כִּשְׁמַע (כְּשֵׁמַע שְׁמֵעַ) צ״ר להלן כג ה, מֵאָשֵׁר (מֵאֲשֶׁר אָשֵׁר) בראשית מט כ. גם דבור שלם נמשך לפעמים למעלה ולמטה (אף שלפעמים ראוי בנקוד אחר), ומזה מפני שני מלכיה להלן ז טז, בחדש השביעי בעשר לחדש ויקרא טז כט, שלש שנים יט כג, וביום השביעי (הראשון) במדבר יט יב, וביום השביעי דברים טז ח, ויהיו הטבי עצים וגו׳ לכל העדה יהושע ט כא (הראשון וִיהִיו והשני וַיִּהְיוּ), וחצי שבט המנשה יג ז ועוד (עמש״ל נה א). לפעמים כותבי כ״ק הבליעו מלה או מִלות שיש להשלימן ממלות דומות שאחריהן או לפניהן אף שהן שונות מעט באותיותיהן, או שהשמיטו מלות שיש להשלימן ממלות דומות שיש בהמשך הדבור, אף שלפעמים אינן דומות לגמרי, ומזה ושביה [יִפָּדוּ] לעיל א כז, וגבורתך [תפ״ל] ג כה, [בחרבות מחים] והרבות מחים להלן פסוק יז, אפרים ובן רמליהו [יעצו עליך רעה] ז ה, [לאבן נגף ולצ״ר מכשול] ולאבן נגף ולצור מכשול ח יד, עַם אל אלהיו ידרש [וַעַם ד׳ ידרש] שם פסוק יט, החוקקים [חקקו] חקקי און להלן יוד א, [ירבצו] יחדו יא ו, בריחה [ברחו] טו ה, [הַמְלַקֵּט] כִּמְלַקֵּט יז ה, [מִלאו] זרע שיחור כג ג, ומשפטי [יֵצֵא] לאור נא ד, באה [בא] סו יח, עשו [אעשה] בראשית יח כא, [שֶׁבֶר] וישבר מא נו, לא תאחר [לתת לי] שמות כב כח, [נשיא] לבית אבתיו במדבר מ מד, לא נחש [יפעל] ביעקב ולא קסם [יפעל] בישראל כג כג, [גַּר] גרה דברים יד ח, [אשר ידאה] כאשר ידאה כח מט, כבוא וגו׳ [הביאו] משכב ש״ב יז כז כח, בא אל המלך [להשיבו] אל ביתו יט יב, [נשמעה] באזניו כב ז, תעיק [תחתיה] עמוס ב יג, [יחמסו] קריה חבקוק ב ח יז, [דעת] לדעת שם פסוק יד, [יסוב] על כבודך שם פסוק טז, [לְחַמֵּי] לחמך עבדיה א ז, [הבריחה] בריחיה יונה ב ז, ואשר בדרך [דרך] משלי כג יט (עמש״ל א יז בהערה), [מחר] ומחר אסתר ה ח ועוד (עמ״ש עוד להלן יא יוד בהערה), ובכלל בלשונות כ״ק תחסר לפעמים מלה אחת או יותר וגם לפעמים משפט שלם אשר יש למלאותם מהמשך הענין או ממקום אחר, ומזה [לשלוח] ידו להלן יא יא עמש״ש, [לא אביט אל ביתכם] ואל זה אביט סו ב, [לבוא לראות כבודי] ובאו וראו את כבודי שם פסוק יח, ויתן [האחד] יד בראשית לח כח, הביא [אישי] לט יד, [להביאך] אל ארץ שמות לג ג, ויאמר [איש בשת] ש״ב ג ז, וישלח עזה [את ידו] ו ו (ע׳ דהי״א יג ט), ישלח [ידו] כב יז, תשלחנה [ידך] עבדיה א יג עמש״ש (עמש״ל יא יא), [נפש] דוד ש״ב יג לט, [חרב] חדשה כא טז, יבוא [בבית] הושע ז א, חגרו [שקים] יואל א יג, ולמה זה לי בְּכֹרה [הנני מוכרה לך] בראשית כה לב, [שב עמי] וישב עמו כט יד, [לך דותינה] כי שמעתי לז יז, [לא אוכל עלות] פן אראה מד לד, [ננסה את ד׳] היש ד׳ בקרבנו שמות יז ז, כי אמרה לאישה [לא אעלה] ש״א א כב, אל תסתר פניך ממני [פן תסתר פניך ממני] תהלים קמג ז ועוד הרבה כמ״ש בראשית יח כא; מא נו.

שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק || וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ׃

שאול (11) נפשה תאותה (לבלוע להלן בפסוק), וכן הרחיב כשאול נפשו חבקוק ב ה, כי בא לפעמים נפש בטעם תאות נפש, ומזה עזי נפש נו יא, כנפשך דברים כג כה, בעל נפש משלי כג ב (ע״ש פסוק ג), כי התאוה היא בנפש דברים יב טו כ ועוד, ויתכן עוד לפרש נפשה שבפסוק (וכן חבקוק שם) בטעם את עצמה, עמש״ל מז יד בהערה, себя, sich ופערה פיה (כי יש פה לשאול כמש״ל בהערה) לבלי ח׳ק בלא גבול (כטעם ח׳ק ירמיה ה כב; משלי ח כט; איוב יד יג) לבלוע רוחות המתים מרעב וצָמָא מפסוק שעבר (כי שאול לא תשבע משלי כז כ; ל טז), וירד הדרה הֲדַר עמי שנזכר בפסוק שעבר (כי בא לפעמים עַם בלשון נקבה שמות ה טז; שופטים יח ז; ירמיה ח ה) הוא כבודו (ע׳ תהלים ח ו; קמה ה) מפסוק שעבר שבטעם קהל עם רב כמש״ש והמונה הוא המונו (קהל עם רב) מפסוק שעבר ושאונה עם שאונה (עמ״ש להלן ז א) מההמון שנזכר ועלז בה בעמי [בה] (ירד בה) בשאול שנזכרה, „בה״ נמשך

במדבר ו כג; ירמיה ב ב ועוד. בס׳ תהלים רגילים מאד חלופי הזמנים ודרכי הפעלים, ובהרבה מקומות מאד בס׳ תהלים הנראים קשים וגם סתומים יסודם בחלופים אלה.

(11) בכ״ק אין שאול נרדף עם קֶבֶר, רק שאול הוא במעבה הארץ מקום רחב כללי לכל רוחות המתים (כאשר יתבאר) Unterwelt, преисподняя, כנראה מהלשונות בראשית לז לה; ישעיה יד ט; יחזקאל לא יז; לב כא, ולפי ציורי כ״ק שאול (או שאול תחתית דברים לב כב; תהלים פו יג) הוא עולם תחתון עמוק מאד בארץ (כבלשון האחרונים גן עדן התחתון וגיהנם) ישעיה נז ט; משלי ט יח; איוב יא ח, מתחת לתהום יחזקאל לא טו; איוב כו ה ו; לח טז יז (מָוֶת וצלמות נרדפים עם שאול כאשר יתבאר), ויש לו שערים ישעיה לח יוד; תהלים ט יד; קז יח; איוב לח יז, ובריחים איוב יז טז (וע״ע יונה ב ז ומש״ש), ויש לו פֶּה ישעיה ה יד; תהלים קמא ז (שנקרא ג״כ פי האדמה בראשית ד יא; במדבר טז ל, אשר לפעמים יִפָּתַח לבלוע אנשים חיים לתוך השאול במדבר טז ל לג; תהלים נה טז; משלי א יב), ובטן יונה ב ג, וחדרים משלי ז כז, ובור (בלשון יורדי בור, ירכתי בור) ישעיה יד טו; תהלים כח א; ל ד ועוד (שנקרא ג״כ בור תחתיות תהלים פח ז; איכה ג נה, או שַׁחַת להלן לח יז; תהלים טז יוד ועוד הרבה), והשאול הוא רחב ידים מאד, ואחרי שיובלו גופות המתים לקבר, ירדו רוחותיהם לחיות חיי רוח ולנוח בקברי שאול (ומזה קבר שנזכר תהלים פח יב), כל רוח הוא צֵל דמות גוּף המת (הנביא במעילו, והמלך כיושב על כסאו, והגבור בכלי מלחמתו), ורוחות מתים מאנשים בזוים ושפלים ירדו לנוח בקברי ירכתי בור (קְצֵה הבור בתחתיתו עמש״ל לז כד) שבשאול, ונקראים יורדי בור, ולשם ירדו ג״כ רוחות אנשים רשעים, כנראה כל זה למשכיל מבין ש״א כח יד; ישעיה יד ט יוד; יחזקאל לא יד—יח; לב יח—לב (ובזה יאירו לעינינו כל הפסוקים הסתומים שם), והמלאך הנורא המושל על השאול הוא המלאך חמביא מָוֶת על האדם, ונקרא בשם „המשחית״ או „המלאך המשחית״ שמות יב כג; ש״ב כד טז; דהי״א כא טו, או „השטן״ זכריה ג א ב; איוב א יב; ב ו, או „מלך בלהות״ איוב יח יד, (כי שאול נקרא בלהות כאשר יתבאר), ונקרא עוד בשם „מָוֶת״ (על שֵׁם פעולתו, וכן באמונת דת מחמד), ומשרתיו הם „מלאכי מָוֶת״ (או „ממיתים״ איוב לג כב), וראש משרתיו הוא „בכור מות״ להלן כח טו; תהלים מט טו; פט מט; משלי טז יד; איוב יח יג; כח כב, ועל דרך השאלה השאול עצמו נקרא מָוֶת להלן לח יח (כעב״ש, והכוונה שָׁם על יורדי שאול); תהלים ו ו; קז יח; משלי ב יח; ה ה; ז כז; איכה א כ, או בהיפך מָוֶת שר השאול נקרא שאול ישעיה יד ט; כח טו יח; הושע יג יד (כעב״ש), ונקרא עוד שאול בשמות צַלְמָוֶת (לטעם שיתבאר) איוב יוד כא כב; לח יז; תהלים כג ד, אֲבַדּוֹן תהלים פח יב; משלי טו יא; כז כ; איוב כו ו; כח כב; לא יב, ארץ תחתית, ארץ תחתיות, תחתיות ארץ יחזקאל כו כ; לא יד; לב יח כד; תהלים סג יוד, דומה (להטעם שיתבאר) יחזקאל כז לב; תהלים צד יז; קטו יז, בַּלָּהוֹת, בֶּהָלָה עמש״ל סה כג, והרוחות יורדי שאול נקראים רפאים (וכן בשרידי לשון צור, ונמצא רק ברבים, כנראה מהיחיד רָפָא שבטעם רָפֶה, כי רוחות המתים יצוירו חַלָּשִׁים ורָפִים להלן יד יוד) ישעיה יד ט; משלי ב יח; ט יח; איוב כו ה ועוד, ולכן שאול נקרא עוד ארץ רפאים ישעיה כו יט, והנה בשאול חֹשֶׁךְ גדול איוב יוד כא כב; תהלים פח ז יג; קהלת יא ח (ולכן נקרא צלמות ועמש״ל נט יוד), והרוחות שוכבים בקברי שאול יחזקאל לב יט—לב ומתאבלים איוב יד כב, ונרדמים ישעיה יד ט, ודוממים (בלא דבור) ישעיה לח יח; תהלים ו ו; קטו יז (ולכן נקרא השאול דומה), ואם יעלו מהשאול את המת באוב, יאמר המת שהרגיזו אותו לעלות ש״א כח טו, ולעתים רחוקות (ואולי הוא רק מליצות הלשון) יקיצו וידברו הרוחות זה עם זה ישעיה יד יוד; יחזקאל לב כא (וכן יספרו בתלמוד ברכות

שָׂמִ֨ים חֹ֤שֶׁךְ לְאוֹר֙ וְא֣וֹר לְחֹ֔שֶׁךְ שָׂמִ֥ים
מַ֛ר לְמָת֖וֹק וּמָת֥וֹק לְמָֽר׃ [כא] ה֕וֹי
חֲכָמִ֖ים בְּעֵֽינֵיהֶ֑ם וְנֶ֥גֶד פְּנֵיהֶ֖ם נְבֹנִֽים׃
[כב] ה֕וֹי גִּבּוֹרִ֖ים לִשְׁתּ֣וֹת יָ֑יִן וְאַנְשֵׁי־חַ֖יִל
לִמְסֹ֥ךְ שֵׁכָֽר׃ [כג] מַצְדִּיקֵ֥י רָשָׁ֖ע עֵ֣קֶב
שֹׁ֑חַד וְצִדְקַ֥ת צַדִּיקִ֖ים יָסִ֥ירוּ מִמֶּֽנּוּ׃

[כד] לָכֵן֩ כֶּאֱכֹ֨ל קַ֜שׁ לְשׁ֣וֹן אֵ֗שׁ וַחֲשַׁ֤שׁ
לֶֽהָבָה֙ יִרְפֶּ֔ה שָׁרְשָׁם֙ כַּמָּ֣ק יִֽהְיֶ֔ה וּפִרְחָ֖ם
כָּאָבָ֣ק יַֽעֲלֶ֑ה כִּ֣י מָאֲס֗וּ אֵ֚ת תּוֹרַת֙ יְהוָ֣ה
צְבָא֔וֹת וְאֵ֛ת אִמְרַ֥ת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵ֖ל
נִאֵֽצוּ׃ [כה] עַל־כֵּ֡ן חָרָה֩ אַף־יְהוָ֨ה בְּעַמּ֜וֹ
וַיֵּ֨ט יָד֤וֹ עָלָיו֙ וַיַּכֵּ֔הוּ וַיִּרְגְּזוּ֙ הֶהָרִ֔ים וַתְּהִ֥י

(עמ"ש נא יב) חשך... למר! הרע שיעשה האדם והסכלות יצויר כחשך ומר, והטוב והחכמה כאור ומתוק, ע' ירמיה ב יט; ד יח; תהלים פב ה; משלי ב יג; טז כד; כד יג יד; איוב כ יב, ועמש"ל ב ה בהערה. — [כא] הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נגד פני עצמם (ולא נגד פני ד') בעיני עצמם נבונים! כעב"ש. — [כב. כג] הוי גבורים לשתות יין רב (פסוק יא), ולא להתחזק נגד האויב (ע' קהלת יוד טז), ואנשי חיל למסך לערוב (במיני בשמים לחזק טעמו) (17) שכר (18), ולא לשפוט משפט צדק (שמות יח כא), מצדיקי רשע פסוק ז עקב בגלל שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו! עמש"ל ב יח. — [כד] פסוקי יח—כג הם דבורי הקריאה כמש"ש לעורר אזן לשמוע פסוקי כד—ל, והמשך הפסוק הנוכחי כן הוא; „כי (יען כי, ובא לפעמים כי בטעם זה גם במשפט טפל לפני משפט עקרי ע' להלן ט יז; יז יוד; כח טו; ל ט; בראשית ג יד יז; הושע ב ז; ד ו טז; תהלים כב יוד—יב ועוד) מאסו את תורת ד' וגו' נאצו (מאסו כעב"ש) לכן כאכל קש וגו' כאבק יעלה", כי בא הרבה פעמים בכ"ק המלות או המשפטים או המאמרים או הפרשיות שלא כסדרם כמש"ל א יח. לכן כאכל קש (יחס הפעול) לשון אש אש חזקה, שעולה בה הקש באבק, וחשש חציר יבש להבה בלהבה (עמש"ל א כה בהערה) ירפה טעמו פה יתפרד חלקיו разлагаться, zerlegt werden, כן שרשם של הרשעים שנזכרו למעלה כמָק כרקבון (ג כד) אשר חלקיו מתפרדים יהיה ופרחם וצִמְחָם (במדבר יז כג; נחום א ד, ועמ"ש בראשית מ יוד) כאבק יעלה, מליצה שיכלו הם ובניהם מהאויב (עמ"ש בפסוק ט) (19). קש הוא הנשאר בארץ אחרי קצירת הדגן жниво, Stoppel שמות ה יב ועוד, והוא קצר וקל והרוח ישאהו תהלים פג יד והאש תאכלהו מהרה בלא שארית להלן מז יד; שמות טו ז, כי יעלה באבק. חשש הוא חציר יבש (בערבית חשיש), נזכר עוד להלן לג יא, וגם הוא כלה מהרה מהאש. — [כה] על כן חרה וגו', זה נמשך ג"כ על „כי" (יען כי) מאסו וגו' מפסוק שעבר, וכן בא בפסוקי יג יד „לכן" כפול נמשך על פסוק יב, וכן להלן יוד טז כד; מיכה ב ג ה, ויט ידו וגו' יושיט ידו (עמ"ש לד יא) להכות (20), הכוונה על מה שהִכו בני יהודה מכה גדולה מאד מכל שכניהם בימי המלך אחז כמפרש דהי"ב פרק כח וכמש"ל פסוק ט, והנה כל פעלי עבר שבפסוק זה הם בטעם עתיד כמש"ל פסוק יג. וירגזו ויחרדו

ז; משלי א כא; קהלת ב ב, ובנפעל להלן יט יח; לב ה; סא ו; סב ד; הושע ב ג (ע"ש א ו ט), והנה בטעם קרא לפעל אמר יתפרשו היטב הפסוקים הקשים בראשית ד ח; ש"ב יד ד; דהי"ב א ב ועוד כמ"ש בראשית שם.

(17) וכן טעם פעל מסך משלי ט ב ה (ועל דרך השאלה להלן יט יד; תהלים קב יוד), ומזה השם מֶסֶךְ תהלים עה ט, מִמְסָךְ להלן סה יא; משלי כג ל ליין חזק כזה מתערובת מיני בשמים.

(18) בשם שֵׁכָר נקרא כל משקה מְשַׁכֵּר, וגם היין נקרא שֵׁכָר במדבר כח ז, ונראה כי ביותר רגיל בכ"ק שֵׁכָר על משקה מְשַׁכֵּר מתמרים, וכן בערבית שַׁכַר רגיל ביותר על שֵׁכָר תמרים, ולכן רגיל בכ"ק לבוא יין ושכר כשני מיני משקה נבדלים ויקרא יוד ט; במדבר ו ד; דברים יד כו; כט ה ועוד.

(19) השֹׁרש והצֶמַח והענף והפרי הם מליצה לבנים ובני בנים הקיימים ומצליחים אחרי מות אבותם, ואבוד השֹׁרש והצמח והענף והפרי הוא מליצה על כליון גמור מהאדם ע' ד ב; יא א יוד; יד כט ל; כז ו; לז לא; מ כד; נג ב; שופטים ה יד; ירמיה יב ב; יז ח; הושע ט טז; יד ו; מלאכי ג יט; תהלים כא יא; פ יוד; משלי יב ג יב; איוב ה ג; ח יז; יח טז; כט יט; דניאל ד כג; יא ז (ועמ"ש ויקרא כה מז), ועמ"ש עוד יא א; מ כד; מד יד.

(20) כטעם נטה יד ברב מקומות ט יא; לא ג; ירמיה נא כה ועוד הרבה, וכן מזה בהפעיל הטה יד להלן לא ג; ירמיה ו יב; טו ו, ולפעמים נטה יד הוא לאות מה ע' יהושע ח יט; משלי א כד.

וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ׃ [יח] הוֹי
מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת
הָעֲגָלָה חַטָּאָה׃ [יט] הָאֹמְרִים יְמַהֵר ׀
יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב
וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה׃
[כ] הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע

כְּדָבְרָם (כבתוך מִרְעָם) עמש״ל א כה בהערה [בחרבות מחים] בחרבות שרי ישראל (בתיהם וכרמיהם ושדותיהם) שנזכרו בפסוקי ט יוד, וחרבות מחים אלה גָרים אנשים זרים שיבואו לגור בא״י יאכלו פִּרְיָם (כהלשון א ז), והוא הכבשים שנזכרו שירעו שם, והנה הכוונה למה שבימי אחז פשטו הפלשתים על הרבה ערי השפלה והנגב שביהודה וישבו שם דהי״ב כח יח. ד֗בֶר טעמו שדה מִרְעֶה пастбище, Weide, וכן מיכה ב יב (בסורית דִּבְרָא ובערבית דַבְר). מֵחים יסוד טעמו תאר בטעם שְׁמֵנִים (ומזה השם מ֗חַ, מהיותו שָׁמֵן, ועמ״ש כה ו), ובא ביחוד בטעם כבשים שְׁמֵנִים תהלים סו טו (כן נראה מהמשך הפסוק שם), ועי״ד השאלה שרי העם נקראים מחים בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר), כמו שנקראים עוד דְשֵׁנִים תהלים כב ל (ודומה לזה נקראים גבורי העם בשם מִשְׁמנים להלן יוד טז; תהלים עח לא). הדבור „בחרבות מחים״ חסר ויש להשלימו מדבור שאחריו וחרבות מחים, והרבה כן, כמש״ל פסוק יד בהערה. פעל גור בא על השוכן בארץ או בבית לא לו, אם איש אחד בראשית יב יוד; שמות ג כב ועוד, או עַם שלם שמות ו ד; תהלים קה כז (ומזה השם גֵר על איש אחד בראשית כג ד ועוד, וגם על עַם שלם בראשית טו יג; שמות כב כ), וגָרים שבפסוק הוא בינוני קל והכוונה על גוי הבא לגור בחרבות שרי ישראל. לפי המשך הפסוק נראה יותר כי גָרים=זָרים (ע׳ א ז) בטעם עמים זרים, בחלוף ג ז באיזה מקומות בכ״ק, ומזה לַבַג (לַבַז) יחזקאל כה ז (ע״ש כו ה), גה (זה) מז יג עמש״ש, ויגל (ויזל) עמוס ה כד. — [יח. יט] פסוקי יח—כג הם ארבעה דבורי הקריאה (עם „הוי״ לפניהם) לעורר אזן לשמוע דברי הנביא שבפסוקי כד—ל. הוי עמש״ל פסוק ח משכי העון בחבלי השוא בחבלים מְשֻׁחָתִים (בָּלִים אשר יִנָּתקו בקלות כאשר ימשכו בהם) [13] וכעבות וכבעבות (עמש״ל א כה בהערה, או טעמו ובעבות בחלוף כ ב כמש״ל ז ט) העגלה שהוא חבל עב וחזק ימשכו חטאה ע֗נש [14] להם, שהם קשורים (כבהמה, המושכת בע֗ל) בחבלים בלים למשוך העון ובעבות העגלה למשוך הע֗נש, והוא מליצה שיכלו בנקל להנצל מעון לבלי לעשותו, אך לא ינצלו בשום אופן מהע֗נש אחרי עשותם את העון, לפי שהם עצמם יבקשו (בלשון הִתול) שימהר הע֗נש לבוא, וזה שאמר האמרים בלשון הִתול ימהר יחישה (פעלים יוצאים לפעמים, ע׳ בראשית יח ו; מ״א כב ט; אסתר ה ה; ישעיה ס כב; תהלים נה ט) ד׳ מפסוק טז מעשהו לענוש את הפושעים כדברי הנביאים מפי ד׳ ונראה אם יקום דבר ד׳, ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל (ע׳ א ד) מחשבת ד׳ המוסכמת והחרוצה [15] ונדעה! ודומה לזה אמרו הפושעים בימי נביאים אחרים יחזקאל יב כב כז; צפניה א יב. יש אומרים ימהר יחישה פעלים עומדים כבר֗ב המקומות (ואולי גם בר֗ב מקומות שזכרנו שנראים שם כפועלים יוצאים כאשר יתבאר שם), והנושא הוא „מעשהו״ (מעשה ד׳ כמש״ל). — [כ] הוי האומרים הקוראים [16] לרע... שמים

[13] שוא (שיסוד טעמו שֶׁקֶר וְכָזָב) הושאל לפעמים בטעם אָוֶן כמש״ל א יג, ובטעם ש״מ רָעָה איוב טו לא (שוא השני, כי הראשון טעמו אָוֶן), ובהיותו סומך טעמו לפעמים כמו תאר רָע וּמְשׁחת להנסמך, ומזה חבלי שוא (החבלים מְשֻׁחתים) בפסוק הנוכחי, נפת שוא (נפה מְשֻׁחתה וקרועה) להלן ל כח עמש״ש, ירחי שוא (ירחים ר֗עים) איוב ז ג.

[14] עָוֹן חֵטְא חַטָּאת חַטָּאָה פֶּשַׁע באים בלשונות כ״ק לפעמים ע״ד השאלה בטעם ע֗נֶשׁ (הבא בגלל העון) ומזה עון נג ו יא עמש״ש; בראשית ד יג; יט טו; ש״א כח יוד; איכה ד ו, חטא איכה ג לט, חטאת במדבר לב כג; זכריה יד יט; משלי יוד טז; איכה ד ו, חטאה בפסוק הנוכחי, פשע משלי יז יט, ובפסוק שלפנינו בא עון בהוראתו הרגילה, וחטאה בהוראתו השאולה. גם פעל חטא בא לפעמים בטעם נָשׂ֗א ע֗נש עמש״ל סד ד (ודומה לזה בפעל אשם עמש״ל כד ו).

[15] עצה בא לפעמים בטעם מחשבה וביותר מחשבת תחבולה המוסכמת והחרוצה בלב, определѣніе, Rathschluss, וכן להלן יד כו; יט יז; כח כט; מו יוד; מז יג; הושע יוד ו; מיכה ד יב; תהלים יג ג; יד ו; כ ה; דהי״א יב ט, וכן בא בטעם זה מועצות ירמיה ז כד; הושע יא ו; מיכה ו טז; תהלים ה יא; פא יג; משלי א לא, כמו שבא לפעמים הפעל יעץ בטעם חָשׁ֗ב, חָר֗ץ או הִסְכִּם בלב לעשות איזה דבר ומזה להלן ז ה; ט ה; יד כד כו כז; יט יב; כג ח; לב ז ח; מיכה ו ה, ובנפעל מ״א יב כח; מ״ב ח; דהי״ב ל כג; לב ג, ועמ״ש עוד להלן יא ב.

[16] וכן בהרבה מקומות בא אמר כטעם קרא, בקל ח יב; בראשית כב א; ש״ב טו יוד; יונה ג

וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃
ו [א] בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ
וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם
וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃
[ב] שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ
כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀
יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם
יְעוֹפֵף׃ [ג] וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר
קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא
כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ [ד] וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת

יהודה לארץ והנה חשך צר השך של צרה, ואור שָׁם כנוי להשמש (וכן חבקוק ג ד; איוב יח ו; כד טז; לא כו; לז כא) חשך (וכן הלשון איוב יח ו) בעריפיה בעננים של הארץ שנזכרה (דוגמת הלשון שמש בענן אכסנו יחזקאל לב ז), ולכן חשך על פני הארץ, ודומה לזה הלשון על עלות מלך אשור על אפרים „ופנה למעלה (עַם שמרון) ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה" להלן ח כא כב עמש"ש, ועמ"ש להלן יג יוד. החשך והלילה וצלמות הוא מליצה רגילה בכ"ק לצרה, ובהיפוך אור הוא מליצה לישועה והצלחה כמש"ל ב ה, וכן בֹּקֶר עמ"ש כא יב. צַר נרדף לפעמים עם צָרָה ע' להלן כו טז; ל כ; דברים ד ל; תהלים קיט מג; איוב טו כד; לו טז; לח כג. עריפים לא נמצא יותר, ונראה שהוא נרדף עם ערפל (ענן עב) שמות כ כא ועוד הרבה בתוספת ל (עמש"ל ג כד), אשר יזילו מטר, נבנו מהפעל ערף דברים לב ב כח בטעם נָזַל המטר והטל, ובלא ספק הפעל ערף נרדף עם הפעל היותר רגיל רעף (עמ"ש להלן יב ד בהערה) בקל תהלים סה יב יג; משלי ג כ; איוב לו כח, ובהפעיל להלן מה ח. יש מפרשים „צַר" שבפסוק נמשך למטה, וטעמו כמו סַהַר בסורית הוא לְבָנָה (עמש"ל ג יח), והלשון צר ואור טעמו לְבָנָה ושמש, אך רחוק מאד בעיני לפרש צר בטעם סהר, ועוד למה בא פעל חשך ביחיד.

ו. [א] בשנת מות המלך עזיהו ואראה את ד', במראה הנבואה (וכן כל הציורים והדבורים שבפרק הנוכחי), הוא החזון הראשון להנביא ישעיה ע' פסוקי ה ח (וע"ל א א ומש"ש), ישב על כסא רם ונשא אשר ממעל לראשי הכרובים (לפי ציור חזון יחזקאל א כב כו; יוד א), ועזב כבוד ד' עם כסאו את ראשי הכרובים ובא בכסאו לעיני הנביא (כן נראה מהלשון בפסוקי ג ד כמש"ש) להיכל ד להלן בפסוק (וכן ברור בחזון יחזקאל ט ג; יוד ד עמש"ש, וכן יבוא תמיד כבוד ד' להיכל עם כסאו, ולכן נקרא בית ד' בשם כסא ד' ע' ירמיה יד כא; יז יב; יחזקאל מג ז, ועמש"ל סו א), לקה"ק לשבת על כרובי הארון במדבר ז פט; ש"ב ו ב (עמש"ל יוד יג), ושוליו שולי מעילו (אשר במחזה הנבואה נראה לבן כשלג דניאל ז ט) מלאים את ההיכל כל ההיכל. — [ב] שרפים מין מלאכי אש (1) (נזכרו רק בפסוקי ב ו, ובשארי מקומות שרף הוא מין נחש ארסי) עם כנפים ופנים ורגלים (להלן בפסוק) וידים (פסוק ו), וקרוב לזה דמות הכרובים אשר תחת כסא כבוד ד' במראה יחזקאל א ו ז ח כו עמש"ש, עמדים ממעל לו לד' היושב על כסאו לשרתו (כל עומד המשרת ליושב נראה גבוה ממנו, וע' ירמיה לו כא). בשתים יכסה פניו שלא לראות פני ד' ובשתים יכסה רגליו מפני כבוד ד' ובשתים יעופף, ודומה לזה במראה הכרובים יחזקאל א יא כג כד עמש"ש. — [ג] וקרא זה אל זה הרים קול זה נגד זה (ע' תהלים מב ח) ואמר קדוש וגו' מְלֹא מָלֵא (עמש"ל ח ח בהערה) את כל הארץ כבודו. השרפים ברכו ברכה זו בבא כסא ד' לקה"ק (כמש"ל פסוק א), כמו שמצאנו במראה הנבואה מחוץ למקדש שכרובי כסא ד' יברכו בצאת כסא ד' ממקומו „ברוך כבוד ד' ממקומו" יחזקאל ג יב עמש"ש, והוא על דרך דמיון, כמו שאיש מברך את רעהו בבואו לביתו ובצאתו בראשית יד יט; כט לא נט; כח א; ש"א יג יוד ועוד (עמ"ש עוד להלן לו טז). „קדוש" כפול שלשה לחזק, ודומה לזה ירמיה ז ד; כב כט; יחזקאל כא לב, ובתלמוד מנחות סו א. — [ד] אמות הספים אמות של כל סף וסף. כַּף על הר"ב טעמו מסגרת

ז יוז כא בטעם הִמָּלֵט, נוס (ומזה השמות פָּלִיט, פליטה מִפְלָט), וכמו שנבנה מן קל נוס ההפעיל הניס שמות ט כ בטעם הֵרִיץ, ושופטים ו יא בטעם מַלֵּט (לבד טעמו גָּ ר"ם לנוס דברים לב ל), כן נבנה מן קל פלט ההפעיל הפליט בפסוק הנוכחי בטעם הֵרִיץ (ומזה פָּלִיט שבטעם רָץ עמש"ל מה כ) והפיעל פַּלֵּט תהלים יח ג ועוד בטעם מַלֵּט. באיוב כג ז „וַאֲפַלְּטָה", ושם כ כ „יְמַלֵּט" כנראה מובן אחריהם יחס הפעול נפש (עמ"ש עוד להלן נז ח בהערה), וע"ד השאלה בא פַּלֵּט, הפליט מיכה ו יד (עמש"ש); איוב כא יוד בטעם יָלֹד, כמו שבא מַלֵּט, המליט להלן לד טו; סו ז בטעם יָלֹד, כי יסוד טעם הפעלים פלט מלט הוא היות חָלָק (בערבית מַלַּטַ), ומזה ע"ד השאלה בבניניהם בטעם נוס הריץ הציל, והילד מצויר כמחליק מבטן אמו והאם מצוירת כאלו תריצנו מבטנה, ודומה לזה באים על הלידה הפעלים הפיל להלן כז יט, בקע לד ט; נט ה, גוח מיכה ד יוד, פרץ בראשית לח כט, פַּלַּחַ איוב לט ג.

(1) וכן הבינו בעלי התלמוד שאין שרף נרדף עם מלאך סתם (בהגדה של ליל פסח ותרגום ירושלמי

נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חֻצוֹת בְּכָל־זֹאת
לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ [כו] וְנָשָׂא־
נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה
הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃ [כז] אֵין־
עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן
וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ
נְעָלָיו׃ [כח] אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־
קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר
נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ [כט] שְׁאָגָה לוֹ
כַּלָּבִיא וְשָׁאַג* כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז
טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ [ל] וְיִנְהֹם עָלָיו
בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ

* ישאג קרי

(עמ"ש כח כא) ההרים מפני חרון ד' (ע' תהלים יח ח), ותהי נבלתם כסוחה וגו' (בכ הדמיון) (21) כמו סוחה (לא נמצא יותר) או סחי (איכה ג מז ולא נמצא יותר) הוא זֶבֶל, בארמית סחיתא (תרגום יונתן בפסוק הנוכחי; צפניה א יז), וכהלשון ולחומם (בשרם וגופם) כגללים צפניה שם, בכל זאת לא שב לא ישוב כמש"ל אפו ועוד ידו נטויה (וכן הלשון ט יא טז כ; יוד ד) להוסיף להרע לו ע"י אויב נורא שיבוא מרחוק בפסוקים הבאים. — [כו] ונשא נס הוא סימן להתאסף למלחמה, וכן להלן יג ב; לא ט; ירמיה ד ו כא; נא יב כז (עמ"ש עוד להלן יח ג) לגוים מרחוק ושרק לו pfeifen ,свистать ג"כ לאות להתאסף, וכן ז יח; זכריה יוד ח (22) מקצה הארץ והנה מהרה קל (כעב"ש, וכן יואל ד ד, ועמ"ש להלן יט א) יבוא, ובפסוקים הבאים יצויר כמה נורא הגוי ההוא, ובלא ספק פה הכוונה (עמש"ל ז יז) על חיל אשור המצויר כגוי מרחוק (יוד ג; ל טז, וע"ע בפסוק הבא, ועמ"ש מא ט) ועל האויב הנורא מלך אשור שנתן חתיתו על כל העמים בימי המלכים אחז ויחזקיה (מ"ב פרקי טז—יט), והלשון „גוים" ברבים ירמוז בלא ספק להעמים הרבים שנכנעו לאשור ובאו עם חיל מלך אשור לעזור לו במלחמותיו, ע' ח ט; יוד ח כה; יד כו; טז ח; יז יב; כב ו; כט ז; ל כח; לג ג יב, לכן בא אח"כ בפסוק הנוכחי ובפסוקים הבאים רק לשון יחיד, והכוונה על חיל מלך אשור. הנבואה הנוכחית נאמרה בימי המלך אחז כמש"ל בפסוק א, ויאמר הנביא שיעלה עליו מלך אשור, והתקיים זה בימי בנו יחזקיה (פרקי לו לז), וכן באו נבואות כאלה בימי אחז א כד; ז יז; ח ח; כח יח כמש"ש. — [כז] אין עיף (וכן יתואר חיל אשור ח כג) ממרחק הדרך ומהירות ההליכה (כו) ואין כושל בו כדרך העיף, לא ינום ולא יישן בדרך כדי למהר לבוא ולא נפתח אזור חלציו כדרך איש ישן ולא נתק שרוך נעליו (בראשית יד כג) בחלוץ נעליו, כי לא יחלצם בדרך מפני שלא יישן. — [כח] קַשתותיו (23) דרכות פרסות סוסיו כצַר כצ"ר (כאבן, ולא נמצא יותר צַר בטעם צ"ר) נחשבו ולא יכאבו רגליהם מר"ב הדרך (עמ"ש לו ח), וגלגליו (רבים מן גלגל וכן ירמיה מז ג) מין מרכבה המתגלגלת מהרה כסופה. גַלְגַל ביסוד טעמו נרדף עם אופן Rad ,колесо (ע' יחזקאל א טו; יוד ב ו), ומהלשון בפסוק הנוכחי; יחזקאל כג כד; כו יוד; ירמיה מז ג נראה שאין הכוונה באלה המקומות על אופני הרכב, רק שהיה מין מרכבה המתגלגלת מהרה שנקראת גַלְגַל (ואולי נקראת עוד „מרכבה מרקדה" נחום ג ב ועמש"ל סו כ), ועליה נאמר וכסופה מרכבותיו להלן סו טו; ירמיה ד יג. — [כט] כלביא שֵם מליצה לאריה, עמ"ש ל ו. ככפירים, כפיר הוא ארי צעיר כנראה יחזקאל יט ג ה ו. וינהם ויאחז טרף, כלביא וכפיר אשר ינהמו על טרפם להלן לא ד; עמוס ג ד (עמש"ש); תהלים כב יד, ויפליט וַיָריץ (24) antreiben ,торопить את טרפו למעונו (מליצה על השבי שיוליך מלך אשור לארצו עמש"ל ז יז) ואין מציל. — [ל] וינהום אשור (כמו הכפיר מפסוק שעבר) בהמון עמים אשר אתו (כמש"ל פסוק כז) עליו וגו' על עם יהודה מפסוק כה כנהמת ים וכן הלשון יז יב עמש"ש, ונבט (נפעל שלא נמצא יותר ובטעם הפעיל הביט)

(21) ואיננו מש"רש כסח שטעמו גזר קציץ ע' לג יב, כי אז היה ראוי פה כְּסוּחָה כבינוני פעול.

(22) הפעל שרק מורה בכלל על המוציא קול הברה מבין שפתיו או שניו שאיננו דומה לקול האדם, וקולות שונים יכול האדם להוציא מבין שפתיו או שניו, כל קול לאות מיוחד, לאות להתאסף כמש"ל, או לאות לעג והרפה על מפלת האויב איכה ב טז, או לאות תמהון על ג"דל המפלה (והוא יותר רגיל בכ"ק) מ"א ט ח; ירמיה יט ח; איכה ב טו ועוד, וקול הברה כזה נקרא בכ"ק שְׁרֵקָה או שריקות (ודומה לזה בהפעיל הניע ראש, עמ"ש לז כב).

(23) מהיחיד קֶשֶׁת, וכן עַצְּבֵיכֶם נח ג מהיחיד עֶצֶב עמש"ש, באותיות ש צ דגושות, נגד הדקדוק, כי ראוי להיות הדגש באותיות ת ב, וכן עַשְּׁבוֹת (מהיחיד עֵשֶׂב) הרים משלי כז כה בשין דגושה נגד הדקדוק.

(24) פעל פלט (כנראה ביסוד טעמו נרדף עם פעל מלט בחלוף מ פ, עמש"ל לז כז) בקל יחזקאל

[יא] וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד
אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים
מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃
[יב] וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ [יג] וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה
וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן
אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ
מַצַּבְתָּהּ׃

סליחת עון בהרבה מקומות להלן נג ה; נז יח יט; ירמיה ג כב; הושע יא ג; יד ה; דהי״ב ל כ, ועמש״ל יז יא). „פן״ נמשך גם על „ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו״, וכל הדבור „שמעו שמוע וגו׳ ורפא לו״ הוא מליצה ומשולש ענין במלות שונות שהעם איננו רוצה לשמוע ולהבין מוסר ולשוב לד׳ למען לא יסלח להם. הַשמן, הַכבד, הָשע הם פעלי מקור בהפעיל בטעם בינוני קל שָׁמֵן כָּבֵד שַׁע (מכפולים שעע), ורבים כן מקור בטעם דרך החלטה, ע׳ ה ה; ח א; יוד טו יח; בראשית ל לב; שמות ח יא; במדבר ו ה; הושע ו ט; חבקוק ב טו; צפניה א יד; זכריה ג ד ועוד הרבה, וגם בבוא המקור עם ל היחס בראשו כמש״ל כא א, והנה באים פה פעלו הפעיל הַשמן הַכבד הָשע כפעלים עומדים בלא ספק, וכן בא עומד הפעיל הַשמן נחמיה ט כה (ולא נמצא יותר בהפעיל), הַכבד דהי״ב כה יט (ע׳ מ״ב יד יוד, ואולי גם שמות ט לד; זכריה ז יא), וההפעיל השע (מכפולים שעע) לא נמצא יותר ונרדף עם קל והתפעל להלן כט ט; לב ג; מא יוד (עמ״ש להלן יא ח בהערה) בטעם היות מֻכה בעִורון [5]. הלב השָׁמֵן והאזן הכבדה והעין המֻכה בעִוָּרון הם ציורים ללב שלא יבין ולאזן ולעין שלא יבינו לשמוע ולראות, ע׳ להלן מד יח; נט א; זכריה ז יא; תהלים קיט ע; עג ז. — [יא] עד מתי אדני לא תרפא (תסלח) להם אם לא ישובון אליך (פסוק שעבר), וע״ז באה התשובה להלן בפסוק הנוכחי ובפסוקי יב יג הבאים שאם לא ישובו לד׳ לא יסלח להם לעולם עד אשר יאבדו לגמרי ואדמתם תהיה שממה מאין אדם. עד אשר אם שאו שממו וחרבו (וכן טעמו בנפעל להלן בפסוק, ומזה ההפעיל להשאות לז כו בטעם להחריב) [6] ערים... ובתים וגו׳. „עד אשר אם״ בא לפעמים בטעם „עד אשר״ או „עד אם״ לבד, וכן בראשית כח טו; במדבר לב יז, כי בא לפעמים אם בטעם אשר, עמש״ל ל יז. והאדמה והשדות תשאה תֵשם ותחרב כמש״ל שְׁמָמָה הטעם לשְׁמָמָה (למדבר ציה עמש״ל א ז), ודומה לזה להשאות גלים (לגלים) נצים ערים בצרות להלן לז כו, כי חסר לפעמים ל היחס כמש״ל יג ב בהערה. — [יב] ורחק ד׳ את האדם מהערים והבתים והאדמה החרבים מפסוק שעבר, ורבה העזובה, ש״מ запущеніе, Verlassenheit למקומות עזובים מאדם וכן יז ט, ואולי גם צפניה ב ד בקרב הארץ כעב״ש. — [יג] ועוד תשאר בה בהארץ עשיריה (לא נמצא יותר) חלק עשירית מיושב מאדם, והכוונה בלא ספק שתחרב תחלה מלכות אפרים ארץ עשרת השבטים (וכן היה מ״ב פרק יח) וישאר עוד חלק עשירית הוא מלכות יהודה (וכהלשון מ״א יא לא לב לה לו עמש״ש) ושבה והיתה גם היא לבער לכליון (עמש״ל ד ד), ובזה כל ארץ ישראל תהיה שממה מאין אדם, וזה שהוסף לאמר: כאלה וכאלון אשר בשלכת (לא נמצא יותר שַׁלֶּכֶת) בעת נפילת (הַשְּׁלָכַת) העלים листопадъ, Laubfall תשאר רק מצבת בם הוא גוף העץ בלא עלים, стволъ, Stamm (לא נמצא יותר מַצֶּבֶת בטעם זה, ורגיל בטעם עמוד נִצב לזכרון בראשית לה יד; ש״ב יח יח) כן זרע קֹדש שם כנוי לזרע ישראל (עזרא ט ב) תשאר בו רק מצבתה=מַצַּבְת־ה, והיא במליצה ארצם בלא אדם (הארץ לאנשיה תצויר במליצה כמצבת העץ לעליה),

טפל אחר משפט עקרי, ומזה בראשית כד ו; לא כד; דברים ד כג ועוד, 3) בטעם „אַל״ (המורה אזהרה או בקשה או עצה שלא יֵעָשה איזה דבר כמש״ל ב ט) על זמן עתיד ובמשפט עקרי, ומזה להלן לו יח; מח ז; ש״א יג יט; ירמיה נא מו; איוב לב יג (עמש״ש), 4) לפעמים רחוקות בטעם מלת השלילה „לא״ משלי ה ו (וכן הבין שם התרגום הארמי), והטעם שם: אורח חיים לא תפלס (אשה זרה, כי רגליה יורדות מות בפסוק שעבר, וכן ז כז) נעו מעגלותיה (מעגלותיה מתנודדות ולא ישרות) לא תדע (ולא תבין האשה הזרה שהן מתנודדות ורעות), 5) בטעם „אולי״ (ונבדל ממנו בזה כי „פן״ בא תמיד על ספק אשר יֵרָא הַמְדַבֵּר ממנו וחָפֵץ שלא יהיה) במשפט עקרי, אם על זמן עבר ש״ב כ ו (אף שהכוונה שם זמן עתיד); מ״ב ב טז, או על זמן עתיד בראשית ג כב; לא לא; לח יא; מב ד; שמות יג יז; במדבר טז לד; דברים כט יז, ואולי גם להלן לו יח.

[5] הפעל שעע יסוד טעמו היות העינים טַחות (עמש״ל מד יח), מפעל ארמי שעע או שוע, ע׳ תרגום ויקרא יד מב; יחזקאל יג יוד ועוד, רק שבארמית הוא פעל יוצא דַבֵּק בטיח.

[6] ומזה השמות שאִיָּה משואה שואה בטעם שְׁמָמה, וע״ד השאלה בא שואה להלן יד יג; מז יא;

הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃
[ה] וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ
טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא
שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה
צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ [ו] וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד
מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ [ז] וַיַּגַּע עַל־פִּי
וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ
וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ [ח] וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח
וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃
[ט] וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ
שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃
[י] הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד
וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו
יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃

קמץ ברביע

של פתח הבית והשער Thür- дверной косякъ, rahmen, שופטים יט כז; מ"א יד יז; עמוס ט א ועוד, והרבים ספים שבפסוק הם מסגרי כל הפתחים והשערים שבבית ד', ובשם רבים „אמות" נקרא קבוץ קורות Gebälk חלקי הסף (משקוף ומזוזות ומפתן, ולא נמצא יותר אמות בטעם זה), כנראה שנבנה שם זה מן אַמָּה שבטעם קורה בלתי עבה, ומזה בלשון התלמוד אמת הבנין שבת לא א, אמת המגרה כלים פכ"א מ"ג (ויש עוד הוראות לשֵׁם אַמה בלשון התלמוד כמ"ש דברים ג יא). והבית ימלא עשן בבוא לעיני הנביא (כמש"ל פסוק א) כסא ד' להיכל, וכן ראה יחזקאל יוד ד, וכן מ"א ח יא. — [ה] אוי לי כי נדמיתי עבר בטעם עתיד (עמש"ל ה יג) אָדָמה או אֹבָרת (מחיים), כי איש טמא שפתים מליצה לאיש לצון (אשר יְטַמֵּא שפתיו, ולא נמצא יותר מליצה זו) אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנשי לצון (שבירושלם ע' להלן כח יד) אנכי ישב, זה נתינת טעם על „אוי לי", כי את המלך ד' צבאות ראו עיני, זה נתינת טעם על „נדמיתי", כי חשב שימות בראותו את ד', כמו שחשב גדעון ומנוח שופטים ו כב; יג כב. מהלשון בפסוק זה ובפסוק ז נראה כי גם הנביא טרם נבחר לנביא (בפסוק ח) לא היה נזהר בשפתיו מאד. — [ו] ויעף אלי מן ההיכל אחד מן השרפים מפסוק ב. רצפה גחל אש, ומזה מ"א יט ו (ומזה יש אומרים הפעל רצף שה"ש ג יוד בטעם בָּעַר הֻדְלַק, וכן יש בערבית), ולא נמצא יותר בכ"ק, ורגיל יותר רִצפה יחזקאל מ יז ועוד בטעם מַרְצֶפֶת אבנים. מעל המזבח שבחצר בית ד'. — [ז] ויגע את הרצפה על פי. שפתיך הטמאות כמ"ש בפסוק ה וסר עונך וגו', כי נטהרו השפתים באש כמו במדבר לא כג. — [ח] קול אדני מהיכל (א) אמר את מי אשלח לעם ישראל (ט) ומי ילך לנו טעמו מאתנו, עמש"ל לג יד, והכוונה ממלאכיו עושי דברו.— [ט. יוד] לך ואמרת לעם הזה: „שמעו שמוע ואל תבינו, הוא דבור של צווי (וכטעם „אַל" בהרבה מקומות עמש"ל ב ט) במקום בינוני ([2]) אתם שומעים (דברי הנביאים ותוכחתם לשוב אל ד') ואינכם מבינים, וראו רָאוֹ ([3]) ואל תדעו, הוא ג"כ דבור של צווי (כמש"ל) במקום בינוני, אתם רואים משפטי ד' ברשעים ואינכם מבינים על מה (ולכן המשפט לא יחדל ע' פסוקי יא—יג), השמן שַׁמֵּן לב העם הזה ואזניו הכבד כבדות ועיניו השע מַכות בעִוָּרון ослѣп- лены, verblendet פן למען אשר לא ([4]) יראה בעיניו וגו' ושב ופן (ולמען אשר לא) ישוב לד' (עמש"ל א כז) ורפא לו" ד' (ממכותיו, או טעמו מעונותיו שלא יסלח לו ד', כי בא פעל רפא על

שני בראשית ל כב), ואולי בלשון כ"ק שרף נרדף עם מלאך סתם מפני שהוא אש מסתתרת (שופטים ו כא; יג כ), וכנראה שגם בלשון ארמית שרף נרדף עם מלאך, ע' תרגום יונתן זכריה ג ז.

([2]) דרך הצווי בא פעמים הרבה בכ"ק בטעם דרך החלטה מזמני עבר בינוני או עתיד, ומזה שמעו וראו בפסוק הנוכחי, רעו, וחתו, והאזינו, התאזרו, עצו, דברו להלן ח ט יוד, צהלי, הקשיבי, עניה יוד ל, עלי, צורי כא ב, הקיצי ורננו כו יט, ענו כז ב, ספו כט א, חרדו לב יא, זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו לז ל, רחקי נד יד, שישו וגילו סה יח, וחיה בראשית כ ז, זכור מ"ב ט כה; איכה ג יט, שים עבדיה א ד, עברי מיכה א יא, תנה תהלים ח יב, שמר קהלת ח ב ועוד.

([3]) מקור נל"ה בויו, וכן נט יג; ירמיה כב יוד; שבות לב ו ועוד.

([4]) מלת „פן" בכ"ק באה באיזה טעמים קרובים: 1) בטעם „למען אשר לא" domit nicht, дабы не, על זמן עתיד ובמשפט טפל אחר משפט עקרי, ומזה בפסוק הנוכחי; כז ג; בראשית ג ג; לח כג; מד לד (עמש"ל ה יד בהערה) ועוד, 2) בטעם „אשר לא" dass nicht, чтобы не, ג"כ על זמן עתיד ובמשפט

הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃
[ד] וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־
תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת
הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין

ברור בעיני כי שם עמד אחז לְבַצֵּר ירושלם במקום זה מפני רצין ופקח, כי ירושלם משלש רוחות מזרח ודרום ומערב בצורה מאד בטבע בעמקים רבים (נחל קדרון, גי הנום ועמק רפאים), ורק בצפון וצפונית מערבית היא פתוחה, ושם בצרוה בחומות ומגדלים מלכי יהודה שלמה עזיה יותם ויחזקיה ומנשה (ע' מ"א ט טו; דהי"ב כו ט; כז ג; לב ה; לג יד), ושם קרוב להבריכה העליונה בצרה אחז בפסוק הנוכחי (עמ"ש עוד בפסוק הבא), כי היה מקום זה מסוכן מאד מהאויב, כנראה ברור ממה שבימי יחזקיה בא בתעלת הבריכה העליונה במסלת שדה כובס רבשקה שר צבא סנחריב עם חילו לדבר עם יחזקיה ולהפחידו להלן לו ב (2). — [ד] השמר מהאויב (ש"א יט ב מ"ב ו ט) במה שתבצר את ירושלם כמ"ש בפסוק שעבר (הכוונה טוב תעשה שתבצר) והשקט (צווי והוא פעל עומד) (3) אך הי̤ה שוקט (4), אל תירא ולבבך אל ירך (כעב"ש דברים כ ג ועוד) משני זנבות האודים העשנים האלה (בחרי אף): רצין וארם ובן רמליהו. אוד בפסוק הנוכחי טעמו מטה עץ ארוך להגיע בו אש בתנור клюка, Schürscheit, וכן בלשון התלמוד שבת קמג א; ביצה לג א (אבל אוד עמוס ד יא;

ומצות שמות יב ח, ואשכול במדבר יג כג, ואנשים, ומשה, טז ב יח, ובני ש"א יד יח, והמחלות יח ו, (עמ"ש עוד לעיל ה יב), ועבדי כט יוד, והכרתי ש"ב ח יח, ואבישי כ יוד, וילדי הושע א ב ועוד (כמו שבא לפעמים בהיפך עם במקום ו החבור ש"א טז יב; יז מב).

(2) אחרי העיון בלשונות הכתובים: תעלת הבריכה העליונה בפסוק הנוכחי; לו ב, ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הבריכה התחתונה וגו' ומקוה עשיתם בין החמתים למי הבריכה הישנה (ולכן היתה ג"כ בריכה חדשה) להלן כב ט יא עמש"ש, ויועץ (יחזקיה) וגו' לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר וגו' ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבאו מלכי אשור ומצאו מים רבים דהי"ב לב ג ד, ויבן (יחזקיה) את כל החומה וגו' החומה אחרת שם פסוק ה (לכן היו בימי יחזקיה שתי חומות), והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון (ולכן היה ג"כ גיחון התחתון שלא נזכר בכ"ק) ויישרם למטה מערבה לעיר דוד שם פסוק ל, בנה (מנשה) חומה חיצונה לעיר דוד מערבה לגיחון בנחל דהי"ב לג יד, יש להחליט כי גיחון היה מעין מים גדול ממערב לירושלם שהתפרד לשנים, לצפוני בשם גיחון העליון ולדרומי בשם גיחון התחתון, ומגיחון העליון נמשכו מימיו בתעלה לצפון מחוץ לעיר לבריכה שנקראה בריכה עליונה, ומגיחון התחתון נמשכו מימיו לבריכה שנקראת בריכה התחתונה מערבה לעיר דוד וחומותיה וסמוכה מאד לחומה החיצונה, ויחזקיה סתם מוצא המים מן גיחון העליון לבריכה עליונה שבצפון, ויעש תעלה חדשה ובריכה חדשה (כנראה היא „הבריכה העשויה" נחמיה ג טז) מדרום בין החומותים מערבה לעיר דוד ולשם המשיך מי גיחון העליון לשני טעמים: א) למען לא ימצאו האשורים מים מחוץ לעיר, ב) לְבַצֵּר בזה ירושלם (ע' נחום ג ח), כי המים בין החומותים יפריעו את האויב להרוס החומה הפנימית אחרי שיהרס החומה החיצונה (וכן מי הבריכה התחתונה אשר ממערב לחומה החיצונה מעיר דוד בצרו את החומה ההיא כמש"ל כב ט), ואחרי שעשה בריכה חדשה, נקראה הבריכה העליונה בשם „בריכה ישנה" (שאבדה מימיה שנמשכו לבריכה חדשה), והנה היתה מסלה מירושלם לקצה תעלת הבריכה העליונה ומשם הלאה לשדה שנקרא שדה כובס בפסוק הנוכחי ולהלן לו ב מפני ששם כבסו בני ירושלם בגדיהם במימי הבריכה העליונה, ועד היום יש בריכות כאלה ממערב ומערבית צפונית לירושלם בשמות חדשים רק שהן חֲרֵבוֹת בלא מים או מעט מים יש בהן. הלשון „ואשר עשה (יחזקיה) את הבריכה ואת התעלה ויבא את המים העירה" מ"ב כ כ כנראה רומז לבריכה ותעלה אחרת בפאת דרומית מזרחית מירושלם, היא בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח כמש"ל ח ו בהערה בארוכה.

(3) וכן להלן נז כ; ירמיה מט כג ההפעיל הַשְׁקֵט הוא מקור ופעל עומד, ולפעמים ההפעיל הוא יוצא משלי טו יח; איוב לד כט, ועמ"ש להלן ל טו.

(4) ויו והשקט הוא בטעם אך, וכן בא ו החבור בטעם אך, רק, אכן, אולם, בהרבה לשונות בכ"ק, ומזה ולא יוכל טז יב, וגער יז יג, ונדיב לב ח, וישכן בראשית ט כז, ואלהי, ולבנתי לא ה כט מג, ועבדיך מב יוד, ואם בני אדם ש"א כו יט, ובעיני הסרנים כט ו, והאמת זכריה ח יט, ונשוב מלאכי א ד, ויכינו משלי ל כה, וגם רות ג יב ועוד הרבה.

ז [א] וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ [ב] וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ [ג] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה

ויתכן שיש בדבור האחרון הזה מנבואה הנוכחית גם נבואת נחמה, שכמו מצבת האלה והאלון מארכת ימים מאד (עמ״ש להלן) ואחרי השַׁלֶּכֶת תמלא שנית עלים, כן מצבת ב״י, היא ארצם, תאריך ימים ואחרי שתחרב תמלא שנית מאדם. כנראה שראוי להנקד מצבת֗ה (כי זרע קדש לשון זכר), וכן מזה לדעתי יעדָה (יעד֗ה) מיכה ו ט, כי בא הרבה פעמים ה בחולם במקום ו בכנוי, בראשית ט כא; שמות לב כה; דברים לד ז; יחזקאל לא יח ועוד, ואולי פה ומיכה שם הם כתיב לקרי מצבתו יעדו, כמו שבא כתיב וקרי כזה בראשית מט יא; שמות כב ד; לב יז; ויקרא כג יג; מ״ב ו יוד; יחזקאל יב יד ועוד. אֵלה (ברבים אֵלים) ואַלון (ברבים אלונים) כבר נשכחה הוראותם הברורה בימי המעתיקים הקדמונים, ולכן העתיקום על פנים שונים, אֵלה אונקלס ויונתן תרגמו בוטמא, והוא עץ Terebinte ,теребинтъ (אשר מעצו יטף שמן טֶרֶפֶּנְטִין טוב ונבחר) שנקרא בערבית אל בוטם (וכן הבינו בתלמוד שאמרו שביעית פ״ז מ״ה „לולבי האלה״ כי עץ הבוטמא עליו כלולבים), ואלון יונתן תרגום בלוטא, הוא עץ Eiche ,дубъ, שנקרא בערבית אל בלוט, ויש מהמעתיקים הקדמונים שיבינו בהיפך אשר אֵלה היא בלוטה ואלון בוטמא, ואין בידינו להכריע בזה, רק זאת נוכל להחליט כי אלה ואלון הם המינים שנזכרו המצוינים בגדלם וחזקם ואריכת ימיהם (ע׳ לעיל א לא; ש״ב יח ט; עמוס ב ט), ועמ״ש עוד הושע ד יג.

ז. [א] **ויהי בימי אחז בן יותם וגו׳**, בראשית ממלכתו, כי הושע בן אלה הרג את פקח בשנת ג לאחז ע׳ מ״ב טו כז; טז א (עמ״ש עוד מ״ב טו ל ובספרי צפנת פענח מאמר רביעי), ועוד בימי יותם החלו רצין ופקח להצר ליהודה מ״ב טו לז, **עלה רצין מלך ארם** דמשק (ע׳ פסוק ח; מ״ב טז ט) **ופקח** עם פקח **בן רמליהו מלך ישראל ירושלם** על ירושלם (ע׳ בראשית מט ד; במדבר יג יז; שופטים ט מח; יואל ב ז; משלי כא כב) **למלחמה עליה** ויצורו עליה (כן נראה מ״ב טז ה) אחרי שהכו את אחז מכה גדולה מאד ביהודה דהי״ב כח ה ו, **ולא יכל** רצין **להלחם עליה** (וכן מסופר גם מ״ב שם) להתגבר עליה כטעם הִלָּחֵם ש״א ד ט; זכריה יוד ה. ויותר נראה שהטעם פה שלא יכלו להִלָּחֵם ממש, מפני שעזיה ויותם אבות אחז בצרו מאד את ירושלים במגדלים ובכלי משחית לירות בחצים ואבנים גדולות דהי״ב כו ט טו; כז ג. במ״ב טז ה כתוב „ולא יכלו״ ברבים, ומפני שפה בא ולא יכל ביחיד נראה כי ופקח טעמו עִם פקח ([1]), כי מלך ארם היה גדול וחזק ממלך ישראל (מ״א טו כ; כ ד; מ״ב יוד לב; יג ג) וממלך יהודה (מ״ב יב יח יט), וממנו ירא אחז ביותר ע׳ פסוק ב; מ״ב טז ו ז; דהי״ב כח ה, ועמש״ל יז א. — [ב] **ויגד** טרם שבאו רצין ופקח בארץ יהודה (ע׳ פסוק ו). **נחה** (עבר קל נקבה מן נוח) חנתה **ארם על אפרים** על ארץ מלכות אפרים או ארץ מלכות ישראל (עמש״ל יז ג), שבא רצין לשם להתחבר עם פקח וללכת משם על יהודה (כי הדרך מדמשק ליהודה הוא על מלכות אפרים כנודע לכל יודע מפת ארץ ישראל).— [ג] **ושאר ישוב בנך**, כי היה לישעיה הנביא בן בשם נפלא „שאר ישוב״ (שלא נמצא עוד שֵׁם כזה) לאות ורמז לישראל ויהודה שיכריתום האויבים וישאר בם רק שאָר (שארית עמש״ל יוד יט) אשר ישוב לד׳ עמש״ל יוד כא, והיה נודע ביהודה רֶמֶז שֵׁם בנו זה (ח יח), לכן לְקָחוֹ הנביא אתו למען יראהו המלך ויזכור רמז שמו אולי ישוב לד׳. והנה עוד בן שני היה להנביא בשם נפלא „מהר שלל חש בז״ ח ג לאות המבואר שם, כי בני ישעיה היו לאותות ולמופתים בישראל ח יח, וכבר קדמהו במנהג זה הנביא הושע פרק א בראשית נבואתו (כי הושע החל להנבא בימי ירבעם בן יואש הושע א א שמת שנים הרבה לפני עזיהו מ״ב טו ח, וישעיה החל נבואתו בשנה שמת עזיהו לעיל ו א). **אל קצה תעלת הברכה** העליונה אל מסלת שדה כובס.

תהלים לה ח יז; סג יוד; משלי ג כה, וכן שאֵת איכה ג מ ז בטעם שֶׁבֶר וצרה. — פעל שאה בא עוד; 1) בטעם הָמ֗ה בנפעל להלן יז יב יג, ומזה השם שואה בטעם סופה וסערה יחזקאל לח ט; משלי א כז; איוב ל יד, והשמות שאון תשואות לקול המון, 2) בטעם השתומם בהתפעל בלשון משתאה לה בראשית כד כא (כמו שבא פעל שמם על שממון ותמהון). ועמ״ש עוד להלן יא ח בהערה.

([1]) כטעם ויו החבור בהרבה מקומות, כמו ושאונה לעיל ה יד, וצאצאיה, ועזוז מב ה כה,

טָֽבְאַל׃ [ז] כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא
תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ [ח] כִּי רֹאשׁ אֲרָם
דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ [ט] וְרֹאשׁ

בהערה. — [ז. ח. ט.] המשך פסוקים אלה כן הוא (עמש״ל א יח יט): כה אמר אדני ד׳ לא תקום ולא תהיה (עמ״ש כב יא בהערה) עצת (ה) רצין ופקח לכבוש ירושלם ולהמליך שם על יהודה מלך הנכנע להם כמ״ש בפסוק שעבר, כי ראש ארם ולא ראש יהודה יהיה דמשק, וראש דמשק ולא ראש ירושלם יהיה רצין, וראש אפרים ולא ראש יהודה יה׳יה שמרון, וראש שמרון ולא ראש ירושלם יהיה בן רמליהו, ובעוד ובהיות עוד (בְּמֶשֶׁךְ) ([7]) ששים וחמש שנה יחת (עתיד נפעל מן כפולים חתת) ([8]) יִשָּׁבֵר ויֵהָרס אפרים מעם לבלי היות (וכן ירמיה מח ב מב, ועמ״ש להלן ח יא בהערה) עָם, כי תתבטל מלכותו וילך בגולה (גלות שמרון מ״ב פרק יז), אם לא תאמינו בי (מה שאמרתי מביטול מלכות אפרים) עמ״ש כח טז הוא יען כי לא תאָמֵנוּ אינכם נאמנים (בנים נאמנים לד׳ כטעם נפעל מן אמן כמש״ל א כא), וכן מזה הלשון האמינו בד׳ אלהיכם ותֵאָמֵנוּ (וִיהְיוּ בנים נאמנים לד׳) דהי״ב כ כ. הנביא הבטיח לאחז בראשית מלכותו (עמש״ל פסוק א) בשם ד׳ כי במשך ס״ה שנה יבא הקץ למלכות אפרים (מבלי לקצוב השנה בבירור), אך אח״כ מהר ד׳ את הקץ לאפרים (מפני הטאתם מ״ב פרק יז) בשנת 23, כי אחז מלך 17 שנה ובשנת 6 ליחזקיה בנו נלכדה שמרון מ״ב טז ב; יח יוד ([9]). ויש להעיר כי ממה שבא פה ההפעיל תאמינו בלא יחס נוטה אחריו (כדרכו ברוב המקומות), וכן ממה שבא תֵאמנו בעתיד ולא בעבר או בבינוני לכן יש אומרים שבא בפסוק הנוכחי „כי׳ בטעם „בי״, והלשון אם לא תאמינו בי לא תאמנו (לא תהיו בנים נאמנים) דומה להלשון האמינו בד׳ אלהיכם ותאמנו דהי״ב כ כ, כי מתחלפים ב כ לפעמים בכ״ק (מדמיון תמונתם) וביותר בהיותם אותיות היחס, והם באים לפעמים כמו קרי וכתיב, ע׳ יהושע ד יח; ו ה טו; שופטים יט כה; ש״א יא ו; ש״ב ה כד; מ״ב ג כד; אסתר ג ד; נחמיה ג כ, או בלא קרי, ומזה כבר (בב׳ר) לעיל א כה, וכעבות ה יח, ואשכרם סג ו, ובמשרפות ירמיה לד ה (ע׳ דהי״ב כא יט), וכדמי יחזקאל טז לו, בעיר (כעיר או כאויב) הושע יא ט, בטיט זכריה יוד ה, כגבה תהלים יוד ד, במתים פח ו, בעשן קב ד ועוד. —

([7]) „בעוד״ בא: 1) בטעם „בהיות עוד״, בטרם שכלה הזמן בפסוק הנוכחי; ירמיה טו ט; משלי לא טו, או הפעולה להלן כח ד; בראשית כה ו; דברים לא כז; ש״ב יב כב; תהלים לט ב; איוב כט ה, 2) בטעם „כאשר יִתֹּם״, השנה להלן כא טז, או מספר הימים בראשית מ יג יט (עד יום אחרון ע״ש פסוק כ); יהושע א יא (ויום אחרון בכלל), 3) בטעם „כאשר נשאר עוד״, זמן עמוס ד ז, או איזה מרחק בראשית מח ז. „בעוד״ ירמיה כח ג יא טעמו מסופק אם בהיות עוד או כאשר יִתּוֹם, וכן „עוד״ על מספר ימים לפעמים טעמו ברור עד יום אחרון מ״א יב ה (ע״ש פסוק יב), ולפעמים טעמו כסופק אם גם יום אחרון בכלל יונה ג ד.

([8]) ויש אומרים כי יֵחַת הוא עתיד קל מכפולים שבא לדעתם לפעמים בנקוד כזה, וכן פעלי עתיד מכפולים ותֵקַל, ו׳יַחֲנְךָ, וְיֵצֶר, תֵשַׁם בראשית טז ד; ל לח; לב ח; מז יט, יֵרַךְ לעיל פסוק ד ועוד, יֵמַר להלן כד ט, ויֵחַר יחזקאל טו ה, אִיתָם (=אֶתָּם) תהלים יט יד יש יחשבום לעתיד נפעל ויש שיחשבום לעתיד קל. — פעל כפולים חתת יסוד טעמו: 1) הִשָּׁבֵר, הֵהָרֵס (בקל ונפעל) שַׁבֵּר (בפיעל והפעיל) בפסוק הנוכחי; ח ט; ט ג; נא ו; ירמיה נא נו ועוד, ולפי שבלה״ק הפחד והבושה והיגון יצוירו כשֶׁבֶר רוח או שֶׁבֶר לב (ישעיה סה יד; ירמיה כג ט; תהלים נא יט; משלי טו ד; וכן מִשְׁבָּרִים איוב מא יז יש אומרים טעמו מפחד ואימה), לכן רגיל מאד בלה״ק הפעל חתת על דרך השאלה: 2) בטעם פָּחֹד, נבעת בקל ישעיה ל לא; לא ט ועוד הרבה, בפיעל איוב ז יד (ומזה השמות חַת, חִתָּה, חִתַּת, חַתְחַתִּים בטעם פַּחַד), 3) בטעם ב״ש והִכָּלֵם (בקל ונפעל) ישעיה כ ה; לז כז; ירמיה יז יח; נ ב, הֹבִישׁ הַכְּלִם (בהפעיל) איוב לא לד, ומהפעל חתת בשלשת הוראותיו נבנה השם מְחִתָּה ג״כ בשלשת הוראות: בטעם שֶׁבֶר ופֶרֶץ להלן נד יד; תהלים פט מ; משלי יוד טו עמש״ש. ובטעם פַּחַד ירמיה יז יז; משלי יוד כט; כא טו, ובטעם ב״שת וכלמה ירמיה מח לט; משלי יג ג; יד כח; יח ז.

([9]) ברעתי היה לאמר כי „ששים״ שבפסוק הוא רבים מן שֵׁשׁ (ע״ד כפולים שבא כמן עֵת. קֵן חֵץ ברבים עִתִּים קִנִּים חִצִּים) כמו אֲחָדִים. עֲשָׂרוֹת מאות אלפים, וטעמו איזה פעמים שֵׁשׁ שנים מבלי לקצוב מספר הפעמים (כי ברב הנבואות לעתיד לא נקצב מספר השנים), והנה נמלאה אח״כ נבואת „ששים וחמש שנה״,

וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ [ה] יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ [ו] נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן

זכריה ג ב טעמו בול עץ שרוף סביביו שלא נשרף עוד תוכו головня, Feuerbrand, וכן בלשון התלמוד סנהדרין צג א), ומפני שאויב נורא יצויר בְּמַטֶּה ע' ט ג; יוד ה, לכן יכנה הנביא בלשון התול את רצין ופקח בשם זנבות האודים העשנים, הם מַטּות האודים שנשרפו מעט מעט במלאכתם ונשארו רק הזנבות המעלים עשן (קצה האוד אשר יחזיקו בו ביד נקרא ע"ד השאלה זנב האוד, וכן נבנה מהשם זנב פעל זִנֵּב דברים כה יח; יהושע יוד יט על הכות אנשי קצה המחנה) ולא יפול עליהם שֵׁם מַטה רק זנב שהוא שם כנוי לכל דבר שפל וחלש דברים כח יג מד; להלן ט יג יד; יט טו, ויכנם הנביא „העשנים" מפני חרון אפם (המצויר כמו יעשן דברים כט יט; תהלים יח ט; עד א) על יהודה, והמלות „בחרון אף" הוא דבור מוסגר לבאר מלת „העשנים" שלפניו. כפי הנראה „בן רמליהו" בלא שמו העצמי פקח בפסוקי ד ה ט הוא בפי הנביא שם בוז (ואולי מזה גם בן טבאל פסוק ו עמש"ש) כמו בן קיש, בן ישי, בן אחיטוב ש"א יוד יא; כ כז; כב יב (5). — [ה] יעץ עמש"ל ה יט. אפרים ובן רמליהו (עמ"ש בפסוק שעבר) יעצו עליך רעה עמש"ל ה יד בהערה, לאמר ויאמרו לאמר עמ"ש ט ח. — [ו] נעלה ביהודה ונקיצנה ונקַצֶּנָּה (6) (ונַכֶּנָּה, ומזה לַקצות מ"ב יוד לב, קְצות חבקוק ב יוד), והכוונה את ירושלם מפסוק א ונבקיענה (פעל יוצא לשלישי) אלינו נָכֹּף את ירושלם לבקוע אלינו (לפתוח לנו שעריה) ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל. לא נדע מי הוא, והדעת מכרעת שהיה איש ארמי נכבד מאד מבית רצין, כי אם היה עברי ממלכות ישראל היה בא זכרו במקום אחר, וכן השם טבאַל מוכיח על זה, כי נמצא בכ"ק רק עוד פעם טָבאל עזרא ד ז לשר פרס בסוריה אשר שמו מוכיח עליו שלא היה פרסי רק ארמי, והנה קראהו הנביא בן טבאל בלא זכרון שמו לבוז כמש"ל פסוק ד (אם שיתכן ג"כ ששמו בארמית היה בן טבאל, דוגמת השם הארמי בן הדד מ"א טו יח; מ"ב יג ג), ונראה בעיני להחליט, שחפצו רצין ופקח להמליך ביהודה איש ארמי כדי לבטל לגמרי מלכות יהודה ולעשותה לאחת מִמַּמְלְכות ארם אשר תִּכָּנע לדמשק ארם (ע' פסוקי ח ט), ואל זה ירמוז הלשון לעיל א ט כמש"ש. הפעל בקע (אשר ביסוד טעמו קרוב לפעל פרץ, ומזה בְּקִיע להלן כב ט נרדף עם פֶּרֶץ) מושאל לפעמים בקל והפעיל בטעם вторгаться, einbrechen פָּרֹץ במחנה האויב ש"ב כג טז; מ"ב ג כו או בארץ האויב דהי"ב כא יז, ומזה עוד ע"ד השאלה בנפעל ותבקע העיר מ"ב כה ד בטעם שנפתחו שעריה (שפרץ האויב לתוכה ופתח שעריה), ונֹא תהיה להבקע (תהיה נכונה להבקע או להפתח בשעריה) יחזקאל ל טז, ופֻעל מבוא עיר מְבֻקעה כו יוד, והָפעל הָבקעה העיר ירמיה לט ב, ומזה עוד הלשונות בקל לבָקעם אליו דהי"ב לב א בטעם לפתוח לו שעריהן, ובהפעיל ונבקיענה אלינו בפסוק הנוכחי בטעם יוצא לשלישי נָכֹף אותה לפתוח לנו שעריה, ועמ"ש עוד בטעם פעל בקע להלן נח ח

(5) כפי הנראה גם בלא בוז קראו לאנשים צעירים לימים „בן פלוני" לבד, ומזה מ"א ד ח ט יוד יא יג: בן חור, בן דקר, בן חסד, בן אבינדב (חתן שלמה, ואביו אבינדב כנראה הוא הנזכר שם פסוק יד), בן גבר (כנראה אביו גבר הוא הנזכר שם פסוק יט, וכן יש שֵׁם בן גבר במשנה שקלים פ"ה מ"א) בין שמות הנצבים אשר לשלמה (ואף שיש ג"כ שע"פ עם בן כאשר יתבאר, אך רחוק לאמר אשר בין י"ב הנצבים באו במקרה חמשה בשם בן), ולדעתי אם היה אחד מאלה הצעירים נודע מאד בעם בחכמתו או בעשרו אז נשאר שמו בעם „בן פלוני" כל ימי חייו, ומזה הרבה בתלמוד: בן זומא, בן עזאי (אבות פ"ב), בן בג בג, בן הא הא (שם פ"ה), בן קטין, בן קמצר (יומא פ"ג), בר קפרא ברכות סג א, בן אחיה, בן גבר, בן בבי, בן ארזא (שקלים פ"ה מ"א) ועוד הרבה, אולם היו ג"כ שמות פרטים עם „בן", כמו בן עמי, בן אוני בראשית יט לח; לה יח, בן הדד (שֵׁם לשני מלכי ארם דמשק) מ"א טו יח; מ"ב יג ג, בן יוספיה עזרא ח יוד, בן חנן, בן זוחת, בן חיל דהי"א ד כ; דהי"ב יז ז, ואולי גם בן טבאל להלן פסוק ו.

(6) בחלוף פעלי „נע"ו ונל"ה", כמו עור ערה, בוז בזה, גור גרה, שור שרה, נוד נדה ועוד הרבה, וכן בהיפך לקצות בישראל מ"ב יוד לב יתכן לפרשו כמו לקוץ (למאס, כהלשון ויקרא כ כג; מ"א יא כה). יש מפרשים ונקיצנה שבפסוק=ונציקנה (בחלוף מצב האותיות עמ"ש יב ד), ופירוש זה קרוב לשמוע. עוד יתכן כי ונקיצנה הוא פעל יוצא לשלישי בטעם גָרֹם שיקוצו (בחייהם), כמו שיאמר בענין זה בקל בפסוק טז „אשר אתה קץ מפני שני מלכיה" עמש"ש.

שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל׃ [טו] חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל
לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ [טז] כִּי
בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר
בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה קָץ

שמו ותקרא שמו תיכף כאשר יוָּלֵד (כן היה לפעמים דרך הנשים היולדות בימים קדמונים ע' בראשית פרקי כט ל; לה יח ועוד) עמנואל, והנה מה שידע הנביא כי ברגע ההוא יולדת העלמה אשת אחז בן ותקרא לו בשם עמנואל, שלא נמצא יותר בין השמות שבכ"ק, ומורה בטעמו (עמנו־אל) על ישועת ד', הוא נבואה סימנית על ישועת ד' הקרובה כאשר יפרש הנביא דבריו בפסוקי טו טז, וכנראה שהשם עמנואל לקחה העלמה היולדת ממליצות המשוררים ומושלי משל בעת ההיא שקראו לארץ יהודה בשם כנוי „עמנואל" (היפך ארץ אפרים שהסתיר ד' פניו ממנה ח יז) כמ"ש להלן ח ח. בלה"ק עַלְמָה היא אשה יַלְדָּה הראויה לאיש אף שאיננה בתולה ע' משלי ל יט; שה"ש ו ח, ולפי שהיו לאחז עוד נשים (12) ואחת היתה יַלדה, לכן קראוה השרים בשם העלמה, ולפי שהסתירו לאיזה טעם את הריונה מהעם (אולי מפני עין רעה), לכן אמר הנביא הנה העלמה הרה ג"כ כדבור נבואי. הרבה מפרשים יבינו כי העלמה היא אשת הנביא, והאות (שבלשון יתן ד' לכם אות) הוא שֵׁם בנו עמנואל, והוא סימן פשוט נבואי (עמש"ל פסוק יא בהערה) על ישועת ד' הקרובה, כמו ששארי בני הנביא „שאר ישוב" (ג), „מהר שלל חש בז" (ח ג) הם לאותות מסימן פשוט נבואי כמש"ש, אך זר מאד אשר בפני המלך יקרא הנביא את אשתו בשם העלמה לבד ושיאמר למלך שיתן לו ד' אות על הישועה בכה שאשת הנביא תקרא בנה הנולד לה עמנואל. — [טו. טז.] פסוקים אלה הם פתרון האות (סימן נבואי) מפסוק שעבר. חמאה сливки, Rahm ודבש תמרים (עמ"ש בהערה הבאה) יאכל (הוא מליצה בלשון על שלום ואשר גדול בארץ, וכן בפסוק כב; איוב כ יז; כט ו) (13) הנער עמנואל בן המלך שנזכר לדעתו (מקור עם כנוי) בדעתו (14) (כאשר יגדל מעט וידע ויבין) מאס ברע ובחור בטוב, כי בטרם וגו' תעזב האדמה אשר אתה קץ בחייך מפני שני מלכיה, היא אדמת ארם ואפרים

נוסף לחַזֵּק הדבור להלן סג יוד; שמות ד יד (עמש"ש); ויקרא יג לט; יז יא; במדבר יח כג; לה לג; ש"א כ כו (עמש"ש); קהלת א טז; ב א יא יג יח; ד ד ועוד, ועמש"ל מד ז בהערה. ויתכן עוד כי „הוא" פה כנוי לאלהי ישראל (אחרי אדֹנָי שבפסוק שאין בו הוראה ברורה מאלהים, ועמ"ש בראשית יח ג), וכן בהרבה מקומות בכ"ק כמש"ל מא ד בהערה.

(12) העלמה ההיא איננה אֵם יחזקיה בן אחז, ועמנואל איננו יחזקיה בלא ספק, כי מהאמור מ"ב טז ב; יח ב נראה שהוליד אחז את יחזקיה בהיותו בן יא שנה, ולכן כאשר מלך אחז בן עשרים שנה (שאז החלה מלחמת רצין ופקח כמש"ל פסוק א) היה יחזקיה בן ט שנים, ולאֵם יחזקיה לא פחות מן כ שנה, ורחוק לאמר אשר בת כ שנה שיש לה בן ט שנים תִּקָּרֵא בשם כנוי „העלמה" בימים קדמונים בארצות המזרח שכל נערה היתה לאיש בהיותה צעירה לימים מאד.

(13) ונראה שמליצה זו לקוחה מִשֵּׁם מליצה הרגיל לא"י „ארץ זבת חלב ודבש" שמות ג ח ועוד הרבה מפני ר"ב עצי תמר (אשר מפריו יִסָּחֵט דבש, הוא דבש תמרים תרומות פי"א מ"ב ועוד, עמ"ש ויקרא ב יא) ועדרי צאן ובקר (אשר יעשו חלב) שבא"י, ובהיות שלום בארץ והחָלָב והדבש רב מאד יצויר שיאכלו חמאה (במקום חָלָב) ודבש, וכהלשון מר"ב עשות חלב יאכל חמאה להלן פסוק כב. חמאה טעמו החָלָב העב הצף על החָלָב בפסוקי טו כב; שופטים ה כה; איוב כ יז; או החֵלֶב אשר יוציאו מהחָלָב масло, Butter משלי ל לג, ומזה כנראה ג"כ בראשית יח ח; דברים לב יד; ש"ב יז כט.

(14) כי בא לפעמים ל היחס בטעם ב היחס ובטעם עם, ומזה לכל במדבר יח ז; ש"א יח יד, למי מריבה במדבר כ כד (ע' דברים לב נא), למשפט דברים יז ח, לעינים, ללבב ש"א טז ז, לָבֶן כ ל, למאות ולאלפים כט ב, לאבשלום ש"ב יד כז, לו טו ה, לעֹשר ולחכמה מ"א יוד כג, לחלי ישעיה א ה, למכמש יוד כח, לאפי יג ג, לצדק, למשפט לב א, לרכב ולפרשים לו ט, למעצבה נ יא, ללבבם הושע ז ב, לרקמות תהלים מה ט, להדרת דהי"ב כ כא ועוד, ובמקור לדעתו בפסוק הנוכחי, לריב, ולהכות נח ד, להפרכם ויקרא כו טו, לשמור דברים ו ב, לברך כז יב, לעשות קהלת ד יז, למצוא ז כז. גם אֶל בא לפעמים בטעם ב היחס, ע' בראשית ו ו; כה ט; דברים טז ו; ש"א יא טז ועוד, וכן על בטעם ב היחס להלן כד כב; לח טו כ; שמות יב ז; כח כד; כט ג; יחזקאל כב ג; הושע יא ח (ע' איכה א כ); זכריה ז יד; דהי"ב לב ט (ע' מ"ב יח יד יז) ועוד.

אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ
אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ [י] וַיּוֹסֶף
יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ [יא] שְׁאַל־
לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק
שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַ לְמָעְלָה׃ [יב] וַיֹּאמֶר
אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃
[יג] וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט
מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־
אֱלֹהָי׃ [יד] לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת
הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת

[י] ויוסף ד׳ דבר בפי ישעיה בהיותו עומד עוד עם אחז בקצה תעלת הבריכה העליונה מפסוק ג, וכן נראה ממה שכתוב בפסוקי יא יד. — [יא] שאל לך אות שתבוא ישועת ד׳ מפסוק ז. העמק שאלה או הגבה למעלה, שְׁאַל להעמיק אות (שנזכר) או להגביה למעלה אות, והכוונה שְׁאַל אות בארץ או בשמים ([10]). שְׁאָלָה צווי בהא נוסף, כמו שְׁמָעָה סְלָחָה ועוד הרבה, העמק הגבה מקורי הפעיל. — [יב] לא אשאל אות (יא) ולא אנסה את ד׳, כי השואל אות מד׳ יצויר כמנסה את ד׳ אם יושיענו מצרתו ע׳ שופטים ו לט, והכוונה בדבריו אלה גלויה, שלא האמין אחז שיוכל ד׳ להושיעו ע׳ דהי״ב כח כג גם אם יתן לו אות, ובטח רק במלך אשור אשר שלח לו אחז לעזרה מ״ב טז ז ח, ולכן היו דברי אחז אלה קשים ומרים בעיני הנביא כמ״ש בפסוק הבא. ויש להעיר כי לפי שבשארי מקומות בכ״ק (בזולת שופטים שם) הלשון נַסֵּה או בָּחון את ד׳ נופל רק על המתאונן בצרתו על דרכי ד׳ למה לא יושיענו (כי בזה הוא מנסה את ד׳ לדעת אם יש ד׳ עמו) שמות יז ב ז; במדבר יד כב; דברים ו טז; מלאכי ג טו; תהלים עח יח מא נו; צה ט; קו יד, לכן נראה לי שגם בפסוק הנוכחי הכוונה שלא יתאונן אחז בצרתו על ד׳ למה לא יושיענו, לפי שחשב שאין יכלת ד׳ להושיעו כמש״ל. — [יג] ויאמר ישעיהו. המעט מכם (וכן הלשון במדבר טז ט; יחזקאל לד יח; איוב טו יא, ולפעמים בא המעט לנו יהושע כב יז, ועמ״ש עוד שמות יב ד) הלאות אנשים בלקיחת כספם (דוגמת הלשון הוגעתיך בלבונה להלן מג כג), והכוונה על מה שלקח אחז אוצרות בית ד׳ ובית המלך והשרים לשלח למלך אשור שוחד לעזור לו מ״ב טז ח; דהי״ב כח כא, והיה דבר זה נגד רצון הנביאים ע׳ פסוק יז; ב כב; יוד כ; ירמיה ב יח; הושע ה יג ומש״ש, כי תלאו גם את אלהי בדבריכם הרעים מפסוק יב כמש״ש (דוגמת הלשון הוגעתם ד׳ בדבריכם מלאכי ב יז, ועמש״ל מג כד). — [יד] לכן אם אתה לא תבקש אות (יב) שתבוא ישועת ד׳ יתן ד׳ הוא ([11]) לכם אות (אות זה הוא נבואה סימנית כטעם הרביעי מן אות שבארתי לעיל פסוק יא בהערה), הנה העלמה אשתך (אשת אחז) הרה וילדת בן ברגע ההוא (כי עמדו אז אחז וישעיה בקצה תעלת הבריכה העליונה פסוק ג כמש״ל פסוק יוד) וקראת

כי $3\times6+5=23$, אך לפי מ״ש מ״ב שם ובספרי צפנת פענח מאמר רביעי ולהלן ט ה בהערה יש ראיות מוכיחות שאחז בשנת 14 או 15 למלכו מסר המלוכה לבנו יחזקיה, והשנה שמלך בה יחזקיה לא עלתה לו לשנה, ולכן יוקצר הסך 23 שנה עוד על שתים או שלש.

([10]) „אות״ טעמו העיקרי סימן Zeichen ,знакъ, ובפרט הונח בכ״ק שם אות: 1) בטעם סימן פשוט לבד להכיר מי סו יט; בראשית ד טו; שמות יב יג; במדבר ב ב; יהושע ב יב, או לזכרון על דבר בראשית ט יב; שמות יג ט; במדבר יז ג ה; דברים ו ח; כח מו ועוד הרבה, 2) בטעם סימן פשוט נבואי, והוא שהסימן הפשוט שיעשה ד׳ או הנביא יורה להעם מה יהיה לעתיד בראשית א יד; ירמיה יוד ב; ישעיה כ ג; יחזקאל ד ג, 3) בטעם סימן מופתי במעשה פלא שיעשה ד׳ או הנביא למען יאמינו בד׳ ובהנביא עושה הפלא בפסוק הנוכחי; להלן לז ל; לח ז; שמות ד יז; ז ג; ח יט ועוד, ובטעם זה אות נרדף עם מופת ע׳ שמות ד יז כא, ולכן נעשו אות ומופת נרדפים לפעמים בלשון ובא לפעמים מופת לבד ג״כ בטעם סימן פשוט נבואי יחזקאל יב ו יא; כד כד כז, או שבא אות ומופת ביחד כפל ענין במלות שונות אם בטעם סימן פשוט לבד דברים כח מו, או בטעם סימן פשוט נבואי ישעיה ח יח עמש״ש; כ ג, או בטעם סימן מופתי במעשה פלא שמות ז ג; דברים ד לד; ו כב; ז יט ועוד הרבה, 4) בטעם נבואה סימנית, והוא שנבואה אחת מהנביא שתתקיים תהיה סימן מובהק להעם שגם הנבואה האחרת מהנביא תתקיים, או סימן מובהק מד׳ להנביא עצמו כדי שיאמין שנבואותיו אמת, ומזה הטעם להלן פסוק יד; שמות ג יב עמש״ש; דברים יג ב ג (בהלשון שם „אות או מופת״ אות הוא מטעם הרביעי ומופת מטעמו הרגיל אות פלא); ש״א ב לד; יוד ז ט; ירמיה מד כט.

([11]) „הוא״ נוסף לחזק ההיפך, שאתה לא תבקש אות וד׳ יתן לך אות, או שהוא מלת הגוף

לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה
אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ [יח] וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא
יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי
מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר׃
[יט] וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת
וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל

סנחריב כמש״ל) ימים. הכוונה ימי רעה אשר לא באו למיום לְמִזְּמַן (עמ״ש בפסוק הבא) סור אפרים מעל יהודה בימי רחבעם בן שלמה וירבעם (מ״א פרק יב), הכוונה מאז החלה מלכות יהודה נבדלה, שבאה על מלכות יהודה אז רעה גדולה אשר לא סרה ממנה כל ימיה, כי מפני שנחלקה אפרים מיהודה נהיתה יהודה לממלכה שפלה וגם נלחמו אח״כ תמיד עם אפרים; את מלך אשור! הוא דבור הקריאה קצר (עמ״ש לו ה) לבאר הדבור שקדם, והטעם את מלך אשור יביא ד׳ עליך. ימים שבפסוק כנראה טעמו שנים, כטעם ימים בהרבה מקומות בכ״ק, עמ״ש להלן לב יוד. — [יח. יט] והיה ביום ההוא בזמן ההוא ([17]) שנזכר בפסוק שעבר ישרק (עמש״ל ה כו, למען יתאספו לארץ יהודה) ד׳ לזבוב אשר בקצה יארי מצרים (נהר נילוס עם תעלותיו הרבות (עמש״ל יט ה) בקצהם התחתון (כי השם קצה נופל על ראשית וסוף כל דבר שיש לו ארך) בצפון מצרים מרם נפלם לים הגדול אשר שם ארץ בִּצָה כנודע בגיאגרַפיה, וּמְלֵאָה זבובים נושכים רבים לאין מספר (הסופר הקדמון היראדאט ב 95), או הכוונה פה על קצה יאורי מצרים העליון, והוא ארץ כוש אשר מדרום למצרים, כי משם ישטפו יאורי מצרים לצפון עד הים הגדול כנודע, וארץ כוש (היא איטיאָפיה) ידועה בזבוביה הרבים כחול הים (עמ״ש לחלן יח א) ומהם רבים נושכים וארסים כנודע בספרי הגיאָגרַפיה (והם כנראה זבוב שבארץ מצרים הארסי שנזכר בתלמוד שבת קכא ב), וזבוב מצרים או כוש הוא פה מליצה על החיל הרב והעצום של תרהקה מלך כוש ומצרים הבא אל ארץ יהודה להלחם עם סנהריב, ולדבורה אשר בארץ אשור שהיתה כנראה ג״כ רבה מאד בארץ אשור וממנה מינים ארסים (והם כנראה הצרעה שבנינוה הארסית שנזכרה בתלמוד שבת שם), והוא מליצה לחיל הרב והעצום של מלך אשור הבא לארץ יהודה (בעת ההיא היו מלכי אשור ומצרים גדולים ועצומים מכל מלכי הארץ, ועמש״ל יט כג), ובאו ונחו כלם הזבוב והדבורה בארץ יהודה בנחלי הבתות בנחלי הַמִּדְבָּרוֹת (עמש״ל ה ו) ובנקיקי ובנקרות הסלעים (וכן ירמיה יג ד; טז טז) ([18]) ובכל הנעצוצים (וכן נה יג), מין קוץ דוקר (מפעל נעץ בארמית בטעם דָּקַ֫ר) ובכל

וישלמנאסר מ״ב יז ד; יח ט, וסוא זה כנראה הוא הנקרא בשפת מצרית הישנה שַׁבַּתַקָא (ואצל הסופר המצרי מניטא סֶבֶכוס) אבי תרהקה ובן שַׁבַּקָא (סאבאקאָן), ושַׁבַּקָא זה היה מלך כוש ולכד את מצרים (בימי יותם או אחז מלך יהודה) ויסד במצרים בית מלוכה החמשה ועשרים או הכושי. ומלך במצרים הוא ובנו סוא ובן בנו תרהקה (עמ״ש להלן יט א), כנודע כל זה לקורא דברי ימי מצרים הישנה. ויש להעיר עוד, כי מהאמור להלן כ ה ו נראה ברור שעוד בימי סרגון בקש יחזקיה למרוד בו ושלח בסתר לעזרה במצרים, אך יש להחליט כי לא השלים יחזקיה חפצו למרוד (ולכן לא עלה עליו סרגון כמש״ל), כי הכה סרגון חיל מצרים שם פסוק ד ולא באו לעזור ליחזקיהו, ועמ״ש להלן יד לב; כ א; לו ה.

([16]) בכתֹבות סנחריב שמצאו חוקרי קדם בימינו בחרבות נינוה כתוב אשר סנחריב בהלחמו עם יחזקיה הגלה עַם רב מיהודה ולקח עדרי בהמה לאין מספר עמ״ש כט ח; לב כ, ושרף ערי יהודה בזולת ירושלם, ושם כתוב עוד שהסגיר סנחריב את יחזקיה כמו בכלוב בצורו על ירושלם, ודבר זה איננו אמת רק יֶתֶר שבח מגבורות סנחריב, כי לא באה ירושלם במצור מסנחריב כנראה להלן לז לג, ואולי הכוונה בהכתֹבות שם שנחבא יחזקיה וחילו בירושלם מפני מלך אשור, אך לא באה ירושלם במצור ממש, ועמ״ש מיכה ד יוד.

([17]) „יום״ בא בלה״ק לפעמים גם בטעם עת וזמן בכלל ע׳ פסוק יז; להלן יא טז; ל כג כה כו; בראשית ב ד; ג ה; דברים ט כד; שופטים יח ל; תהלים נו ד יוד; איוב ל כה ועוד, ומזה הלשון הרגיל יום ד׳ (עמש״ל ב יוד), ומזה בהרבה מקומות הלשון הרגיל בַּיום ההוא, והיה ביום ההוא בפסוקי יח כ כא כג; לעיל ב יא יז כ; ג ז יח; ד א ב ועוד בטעם בעת ההיא או בכוונה מיוחדת על יום ד׳ כמש״ל ב יוד, ועמ״ש עוד לז לו.

([18]) בארמית נקעים בתלמוד מ״ק ג א; סוכה כה א ועוד בחלוף ע ק, כמו שפַע שֶׁפֶק, עברות קברות איוב כֵא לֹ לב, ארעא ארקא בארמית, וכֵן רגיל חלוף זה בפי הרבה שבטי ערב,

מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ [יז] יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ || וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר

ומלכיה רצין ופקח, [מפני שני מלכיה], „מפני שני מלכיה" נמשך למעלה ולמטה והרבה כן כמש"ל ה יד בהערה, הראשון נמשך על „אתה קץ", והשני על „תעזב האדמה", שתֵּעָזֵב האדמה ממלכיה רצין ופקח (ע' ויקרא כו מג, ובא לפעמים „מפני" „מן" נרדפים, כמו ירא מפני או מן שמות יט ל; ויקרא יט יד לב, גור מפני או מן דברים א יז; יח כב ועוד), כי יֵהָרְגוּ בזמן קרוב, וכן היה, כי מלחמתם עם אחז היתה בראשית ממלכתו כמש"ל פסוק א, ובשנת ג לאחז הרג הושע את פקח כמש"ש, ורצין נהרג בעוד זמן יותר קצר כאשר בא תגלת פלאסר לעזור לאחז והמית רצין וחגלה ארץ הגליל שבמלכות אפרים בעוד פקח חי ע' מ"ב טז ט; טו כט. הלשון „קץ מפני פלוני" טעמו בלה"ק כמו קץ בחייו (מפני שאין לו מנוחה) מפני פלוני בפסוק הנוכחי; שמות א יב; במדבר כב ג, ולפעמים בא בפירוש קצתי בחיי מפני בנות חת בראשית כז מו. — [יז] מפסוק הנוכחי עד סוף הפרק הוא בלא ספק נבואה חדשה נבדלת מהנבואה שקדמה, רק שחסרה ראשיתה (ולכן נראה כקשורה עם הנבואה שקדמה, והרבה נבואות כאלה בספר הזה כאשר יתבארו במקומותם, ע' ח יא; יד כד; יז יב; כח ט כג; כט ט; ל יט; נ ד ועוד, ועמ"ש בפתיחת חלק שני מס' ישעיה), ונאמרה ג"כ (כמו הנבואה שקדמה) בימי מלחמת רצין ופקח עם אחז כאשר שלח אחז לעזרה אל מלך אשור (ע' פסוק כ) נגד רצון הנביאים כמש"ל פסוק יג, ונבא אז הנביא עליו שבשביל חטאו זה יבא מלך אשור עליו (בימי יחזקיה בנו, ודומה לזה לעיל ה כו כמש"ש) ויחריב את הארץ ויגלה מיהודה עם רב וגם שריו וזקניו, וישארו אנשים רק מעט מזער אשר יחיו אח"כ בשלוה והשקט וברֹב טוב. והנה למען הבין נבואות ישעיה במקום הנוכחי ובמקומות אחרים יש להעיר לב כל משכיל לעיין היטב בלשונות הכתובים אשר אביא להלן, ומשם יראה ויבין כי אחז מלך יהודה מאז שבקש עזרה מתגלת פלאסר מלך אשור (מ"ב טז ז; יחזקאל כג יב; הושע ה יג) היה עבד למלך אשור (מ"ב שם), ובנו יחזקיה היה עבד לשלמנאסר מלך אשור (שמלך אחרי תגלת פלאסר, ולכן לא עשה לו שלמנאסר רעה כאשר צר על שמרון והגלה מלכות אפרים בשנת ג־ו ליחזקיה מ"ב יח ט יוד) ואחריו לסרגון מלך אשור (אבי סנחריב כנודע כעת לחוקרי ימי ארץ אשור ובבל, לכן לא עשה לו סרגון רעה במלחמתו עם פלשתים ומצרים וכוש ישעיה כ א ד, ועמ"ש להלן בהערה הבאה), ורק בימי סנחריב מלך אשור מרד בו יחזקיה (מ"ב יח כ, וגם בפסוק ז שם הכוונה על סנחריב) מפני שבטח בתרהקה מלך כוש ומצרים [15] אשר שלח אליו יחזקיה לעזרה (להלן כ ג ד ה; ל ב; לא א; לו ו; לז ט), כי היו בעת ההיא מלכי מצרים ומלכי אשור גדולים ועצומים מכל מלכי ארץ (עמ"ש בפסוק הבא), והיו מלכי מצרים אויבים גדולים למלכי אשור (מ"ב יז ד) מיראתם שלא יבאו מלכי אשור על מצרים (וכן היו מלכי מצרים אויבים גדולים אח"כ למלכי בבל אשר לכדו ארץ אשור ע' מ"ב כג כט; ירמיה לז ה—ח; מו ב; דהי"ב לה כ; יחזקאל יז טו; כט ו), ויעל סנחריב על יהודה בשנת יד ליחזקיה וכבש כל הערים הבצורות בזולת ירושלם והחריב מאד את הארץ (ע' פסוק כד; ל כ; לב יג יד; לו א ב יוד; לז ל לג) והגלה עַם רב מיהודה וגם מִשריו וזקניו (להלן פסוק כ; ה כט; יוד כ כא; כב ג; מיכה א יא; ה ב) [16] ובא עד ירושלם, ואח"כ הלך סנחריב בדרך מצרים נגד תרהקה מלך מצרים שיצא ממצרים לגבול ארץ יהודה לעזור ליחזקיה ולהלחם עם סנחריב (לו ב; לז ט), ונמשכה מלחמת סנחריב שתי שנים (כט א; לב יוד; לז ל) בגבולי ארץ יהודה ועל גבולה מדרום בדרך העולה מצרים (בפסוקי יז יח יט; להלן ח ח ט; יוד כד; לז ח ט), אך אח"כ נפל ר"ב חיל סנחריב במגפה בגבולי א"י (להלן יד כה, ועמ"ש לא ה), ולא סמוך לירושלם (להלן לז לג לד לו) רק בדרך העולה מצרים (להלן יוד כו) במקום המלחמה עם תרהקה (ולא יכל סנחריב להכניע את תרהקה עד ימי בנו אסר הדון כמש"ל כה א; לא ג) וישב סנחריב לארצו ולעירו נינוה ושם נהרג (לז לז לח), ויהי יחזקיה אח"כ בשנותיו האחרונות איש מצליח מאד וישב בשלוה ושלום, והיה לו (ובלא ספק גם לעמו) עֹשר וכל טוב (ע' להלן לט ב; דהי"ב לב כז—ל). ויש לי להוסיף עוד כי אולי הנבואה הנוכחית לא תחסר ראשיתה רק מקומה בסוף פרק ה (והרבה כן בכ"ק כמש"ל א יח), כי אחרי שצייר הנביא שם בפסוקי כו—ל עלות אויב נורא בכוונה על אשור כמש"ש מבלי לפרש שמו, לכן הוסיף הנביא בנבואה הנוכחית לפרש דבריו שכוונתו על אשור ומצייר את עלותו עוד בציורים חדשים. ואחרי כל אלה הדברים נבוא לבאר הכתובים הנוכחים. — ..... יביא ד' עליך והולך ומפרש טעם „עליך" שאין הכוונה עליו ממש רק ועל (בויו הבאור עמ"ש א כח) עמך ועל בית אביך בית דוד, והכוונה בימי יחזקיה בנו (אשר עליו עלה

[15] תרהקה מלך כוש ומצרים שבימי יחזקיה וסנחריב מָלַךְ אחרי סוא מלך מצרים שהיה בימי יחזקיה

כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ׃ [כג] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־
מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף
כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ [כד] בַּחִצִּים
וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה
כָל־הָאָרֶץ׃ [כה] וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר
יֵעָדֵרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר
וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃

כי חמאה ודבש יאכל וגו׳, ציור מליצה לשלום ואשר גדול בארץ כמש״ל פסוק טו.—[כג. כד.] והיה ביום ההוא יהיה כל מקום וגו׳ אלף גפן באלף כסף הכוונה כרמים עם עצי גפן יקרים (ע׳ שה״ש ח יא) לשמיר ולשית יהיה (20), בחצים ובקשת יבא שמה האיש מפסוק כא מפני פחד חיות רעות ונחשים (עמ״ש בפסוק כה) אשר ירבצו במקום שָׁמִם (אשר בו יגדל שמיר ושית ע׳ לב יג) שמות כג כט; דברים ח טו; להלן לה ט, כי שמיר ושית תהיה כל הארץ, זה באור על הדבור שקדם „לשמיר ולשית יהיה״ (מקום הכרמים), כי שמיר ושית יהיו בכל הארץ בגלות בעליה (פסוק כ, כי בכרם ושדה ובית עזובים יעלו שמיר ושית ע׳ ה ו; לב יג), והנה הכוונה באלה הפסוקים שלא יוסיפו אז לנטוע כרמים, עמ״ש בפסוק הבא.— [כה] בפסוק זה יאמר עוד, כי גם אם יבערו הקוצים מהכרמים הטובים ויגרשו חיות רעות ונחשים, לא יוסיפו לעבוד כרמים, רק יהיו למרעה בהמה, כי לא ישתו עוד יין. וכל ההרים, הכוונה על הכרמים (שנזכרו בפסוק כג) שבהרים (כי כרמיהם הטובים היו על ההרים ע׳ לעיל ה א; ירמיה ו א; לא ד; מיכה א ו; מ״א טז כד, וע׳ תרגום אונקלס וירושלמי בראשית מט יב, ועמש״ל כח א) אשר במעדר (לא נמצא יותר) יעדרון אשר יחפרו בם במעדר, והוא כלי חפירה בעל שני שִׁנַּיִם, кирка, Karst לבער הקוצים מפסוק כג לא תבוא שמה יראת שמיר ושית טעמו לא יבואו שמה חיות רעות ונחשים, „יראת שמיר ושית״ שֵׁם מליצה לחיות רעות ונחשים הרובצים במקום שמיר ושית ויירא האדם מהם (כד), ודומה לזה האלהים אשר ייראו ממנו יכונה בשמות מפשטים מורא, מעריץ להלן ח יג; תהלים עו יב, פחד בראשית לא מב נג, אימים ירמיה נ לח, ובתלמוד יִרְאָה סנהדרין סד א (21), ובארמית דַּחֲלְתָא (פַּחַד) תרגום שמות כ כ ועוד, והיה הרי כרמים אלה למשלח שור ולמרמס שה, הטעם לרעות שם בהמה (ע׳ להלן לב כ; שמות כב ד; יחזקאל לד יח יט) ולא לכרמים, כי לא ישתו יין המשחית את שותיו (ה יא יב; כח א ז ועוד), ולזה כוונת כל הפסוק הנוכחי ופסוקי כג כד שקדמו, ולכן

לעיל ג טו, (אשר או כי) יבקשו ש״א טז טז, (אשר או כי) קראת כו יד, (אשר או כי) כל הבא ש״ב כ יב ועוד הרבה, כמו שבא לפעמים „אשר״ נוסף ומיותר נט כא; דברים א לא; ל טז; לג כט; זכריה ח כ כג; דניאל א יוד (אשר השני) ׳ עמ״ש עוד להלן נט יח בהערה.—גם מלת החיבור „כי״ חסרה לפעמים: 1) כי שבטעם „אשר״ כמש״ל, 2) כי שבטעם „יען כי״ ומזה (כי) אמללה כד ז, (כי) יתן בעפר מא ב, (כי) אני ד׳ ויקרא כו יג, (כי) אף אני שם פסוק מא, (כי) משם אנכי שופטים יט יח, (כי) כשחר הושע ו ג, (כי) ישועתה יונה ב יוד ועוד, כמו שבא לפעמים כי נוסף ומיותר ע׳ ג א; ח יא; ל לא; לב יג; מט יט (כי השני) כה שמות לד יד; דברים ג יא; כט טו; ש״א יב כא; ש״ב ג ט; טו כא; דהי״ב יא כב ועוד (עמ״ש לג כא).

(20) דרך לה״ק בהרבה מקומות להקדים פעל המציאות „היה״ נוסף לפני המשפט (עקרי או טפל) ובזמן הפעל שבמשפט עקרי (מבלי לשמור המין והמספר שבמשפט) לחזק מושג הזמן שבמשפט העקרי, ומזה פעם אחת בגוף מדבר בעדו הייתי ביום אכלני חרב בראשית לא מ, ובגוף נסתר עתיד יהיה... יהיה... בפסוק הנוכחי, וְיִהְיוּ... ימותו ירמיה מב יז, ובגוף נסתר עבר וְהָיָה (בטעם פעל עבר) להלן טז ב עמש״ש; בראשית לח ט; שמות לג ז ח ט; במדבר כא ט; שופטים ו ג; יט ל; ש״א א יב; יג כב; טז כג; יז מח; ש״ב ו טז; יד כו; טו ה; מ״ב ג טו, וביותר רגיל לבוא נוסף הפעל היה בגוף נסתר בויו ההיפך, ומזה לזמן עתיד וְהָיָה בראשית ד יד; מד לא; מז כד עמש״ש; שמות ד ח ט טז; יב כה כו; ויקרא כז יוד לג; דברים כח סג; ישעיה ב ב; יא יא; טז יב ועוד הרבה, ולזמן עבר וַיְהִי בראשית ז יוד; טו יז; כב א; כז ל; מב לה; שמות יב מא; ש״א ז ב; יא יא; חבקוק א ג; רות א א ועוד הרבה, ואחר פעל המציאות היה הנוסף הזה לא יבוא תיכף הפעל העקרי ממשפט העקרי בזמן עבר או עתיד כי אם בהקדם איזה מלה או מלות מהמשפט, כאשר יראה המעיין בכל המקומות שזכרנו, ורק ביחזקאל מז יוד כב בא אחרי הנוסף „והיה״ תיכף הפעל העקרי בזמן עתיד עמש״ש.

(21) ומזה לדעתי המליצה יחזקאל ל יג והאבדתי גלולים והשבתי אלילים וגו׳ ונתתי יראה (ואני אתן יראה ממש במקום יראתם היא גלוליהם) בארץ מצרים.

הַנַּהֲלֹלִים׃ [כ] בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי
בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ
אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם
אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃ [כא] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן׃
[כב] וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה

הנהללים (לא נמצא יותר) מקומות השקות העדרים водопой, Tränke (מפעל נהל בטעם נַהֲ ג, ובערבית ביחוד על הנהגת העדר למקום מים להשקותו), כי בכל אלה המקומות ינוחו הזבובים והדבורים, והוא פה מליצה שחיל מלכי מצרים ואשור יפרצו בכל פנות ארץ יהודה. — [כ] ביום ההוא בזמן הנזכר בפסוקי יז יח יגלח ד׳ בתער השכירה нанятое, gedungene, אשר [19] בעברי נהר פרת, והוא שם מליצה למלך אשור הנורא המושל על ארצות נהר פרת (ע׳ ח ז) אשר שְׂכָרוֹ אחז מלך יהודה לעזור לו כמש״ל פסוק יג (שכירה תאר נקבה מתאר זכר שָׂכִיר) ואח״כ נהפך לאויב נורא ליהודה, כאשר הולך ומבארו בדבור מוסגר (במלך אשור) את הראש, „הראש" בא פה בשתי הוראותיו: המלך והראש ממש (ראש המלך), שיגלח ד׳ את המלך את ראשו (שער ראשו) ושער הרגלים (של המלך הנזכר) שער הערוה (וכן מזה לא עשה רגליו ש״ב יט כה, מימי רגליהם בקרי להלן לו יב) וגם את הזקן (של המלך) תספה תְּכַלֶּה (תגלח) התער, והוא מליצה שיקח מלך אשור בשבי שרי העם וזקניו וגם מעם הארץ להוליכם לארץ אשור (כמש״ל פסוק יז), כי במליצת הלשון שער ראש המלך הוא שריו ושער זְקָנוֹ הוא זְקֵנָיו, ושער רגליו הוא עם הארץ, ולא נמצא יותר מליצה זו (ויש דומה לזה אצל הפרסים הקדמונים שקראו לשרי מלך פרס לפי דרך משמרתם בשם כנוי עיני המלך, אזני המלך, ידי המלך, רגלי המלך ועוד כנודע בדברי ימי עולם). „הנהר" סתם טעמו הנהר הגדול נהר פרת ח ז; יא טו; ובראשית לא כא; שמות כג לא; הושע כד ג; ש״ב יוד טז ועוד הרבה, ובמליצה גם בלא ה הידיעה „נהר" בפסוק הנוכחי; ירמיה ב יח; מיכה ז יב; תהלים עב ח (עמ״ש עוד להלן יט ה), והלשון עֶבְרֵי נהר ברבים (שלא נמצא יותר, כי רגיל הלשון ביחיד „עבר הנהר" על עֶבְרוֹ ממזרח או ממערב) הוא מפני שממשלת אשור פשטה משני עברי נהר פרת ממזרח (עד נהר חדקל בראשית ב יד) וממערב. „הראש" לדעתי בא פה בשתי הוראותיו יחד, ראש הממלכה (מלך, כמו לעיל פסוקי ח ט ועוד) וראש ממש, וכן לדעתי בא ראש בשתי הוראותיו אלה יחד חבקוק ג יג יד; תהלים קי ו עמש״ש (ודומה לזה לדעתי פָּרָשׁ נחום ג ג כולל שתי הוראותיו סוס ורוכבו כמש״ש). ובכלל לפעמים מלה אחת נמשכת למעלה ולמטה במקום שתים אף בהיותן בהוראות שונות כמש״ל ה יד. הפעל ספה (שבטעם כליון) בא בקל כפעל יוצא בפסוק הנוכחי; בראשית יח כג; תהלים עח טו, או כפעל עומד ירמיה יב ד; עמוס ג טו; תהלים עג יט. —[כא. כב.] פסוקי כא—כה הם נבואת נחמה גדולה להנשארים בארץ אהרי חרבנה ע״י סנחריב מפסוק שעבר, וכפי הנראה הכוונה פה על ימי יחזקיה האחרונים שהיו ימי שלום ואשר רב כמש״ל פסוק יז, רק שבלשון מליצה יצויר פה האשר הזה בדרך נפלא כיוצא מדרך הטבע, אם שיתכן ג״כ שהנבואה ההיא לא התקימה עוד בכל פרטיה, וכן בנבואות רבות מאד אחרית רעה לרשעים והצלחה לצדיקים מצוירות בלשון מליצה בדרך נפלא שלא כדרך הטבע (עמש״ל ב יוד) וגם נאמרו על תנאי (ע׳ אב״ע בראשית טו ז), וקיומן תולה על דרכי העם אחרי הנבואה, כאמור יחזקאל פרק לג; יונה פרקי ג ד; ירמיה יח ז—יוד; כו יח יט ועוד (עמש״ל נב יג בהערה), ועמ״ש דברים יח כב. —[כא]והיה ביום ההוא בזמן מפסוקי יז—כ כאשר יְגַלֶּה מלך אשור סך עצום מיהודה ושריו וזקניו (כ) יחיה יכלכל, кормить, ernähren (וכן ש״ב יב ג; מ״א יח ה; ירמיה מט יא; תהלים לג יט; קהלת ז יב, ומזה מִחְיָה בטעם מזון בראשית מה ה ועוד) איש מהנשארים בארץ עגלת בקר ושתי צאן ולא יותר, כי תהיה האדמה שמנה מאד (ע׳ לב טו כ), ומפני המרעה הטוב גם מעט בהמה יתן חלב למכביר, וזה שאמר והיה מרב עשות חלב תֵּת חלב (ולא נמצא יותר לשון זה, והוא מושאל מפעל עשה שבטעם הצמיח, הוציא עמש״ל ה ב) יאכל האיש שנזכר חמאה (הצָף על החלב (כמש״ל פסוק טו) במקום חָלָב,

(19) כִּנוּי המושך „אשר" חסר לפעמים בלשונות כ״ק, ומזה (אשר) בעברי בפסוק הנוכחי, (אשר) עזבו לעיל א ד, (אשר) יחדיו ט כ, (אשר) בשבט יוד כד, (אשר) עשה טו ז, (אשר) מְלאוך כג ב, (אשר) בשבט יכה ל לא, (אשר) רוח נט יט, (אשר) בהרתי מד א, (אשר) יש לו בראשית לט ד (ע״ש פסוק ח), (אשר) בארץ מצרים שמות ט כב, (אשר) תעשה כט מ״א, (אשר) לפני ד׳ ויקרא ד ז (ע״ש פסוק יח), (אשר) ירשנו דברים ג יב, (אשר) לחצו שופטים יוד יב, (אשר) היו לפלשתים ש״א יד כא ועוד הרבה (עמ״ש עוד להלן נא א), וכן חסרה לפעמים מלת החבור „אשר" (שבטעם „כי"), ומזה (אשר או כי) תדכאו

בֶּן־יְבֶרֶכְיָהוּ׃ [ג] וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה
וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא
שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ [ד] כִּי בְּטֶרֶם
יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא ׀ אֶת־
חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי
מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ [ה] וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי
עוֹד לֵאמֹר׃ [ו] יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה
אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ

הלשון בפסוק הנוכחי מורה בבירור כי לְמַהֵר חָשׁ (²) הם מקורי פיעל וקל ופעלים עומדים (עמש"ל ה יט) בטעם עתיד ימהר השלל ויחיש הבז (שלל ובז הם הנושאים), כי בא לפעמים מקור וגם בל היחס בטעם דרך החלטה כמש"ל ו יוד. — [ג. ד.] בפסוק ג מְסַפֵּר הנביא כי בעת אשר צוהו ד' לכתוב על הגליון „למהר שלל חש בז" (א) נולד לו בן אשר מפי ד' קראהו בשם „מהר שלל חש בז", ובפסוק ד יפרש טעם הכתָב והשם. ואקרב (כהלשון בראשית כ ד; ויקרא יח יד; דברים כב יד; יחזקאל יח ו ועוד) באיזה זמן לפני הדבור מפסוק א אל הנביאה וגו' היא אשת הנביא ישעיה (ואולי היתה ג"כ מתנבאת, כי כן טעם נביאה בשארי מקומות), כי (זה באור ג"כ על הנבואה הקצרה „למהר שלל חש בז" מפסוק א) בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי (הוא זמן יותר קצר מהנאמר בענין זה „בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב" ז טז, כי הנער הנוכחי נולד אחרי הילד עמנואל ז יד כמש"ל פסוק א) ישא הוא פעל סתמי ביחיד בטעם ישאו (וכן בראשית מג לד, והרבה כן בשארי פעלים שבא פעל סתמי בלשון יחיד, ע' ט ה; כא ד; בראשית יא ט; מא מט; מב כה; שמות יוד ה יא; במדבר לה כה ל ועוד הרבה, ועמש"ל כב יא), והכוונה שרי הצבא של מלך אשור את חיל רכוש (יוד יד; ל ו; סא ו; בראשית לד כט; במדבר לא ט ועוד הרבה) דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור (כדרך המלכים הקדמונים המנצחים שיעברו לפניהם את השבי והשלל כנודע בדברי ימי עולם, ומזה לדעתי הלשון נהגו לפני [דוד] המקנה ההוא ש"א ל כ), וכן היה בזמן קצר (עמש"ל ז טז) כאשר לכד תגלת פלאסר דמשק מ"ב טז ט והגלה החלק הצפוני והגלעד שבמלכות שומרון טו כט (³). — [ה] ויוסף ה' דבר אלי עוד בהעת מהפסוקים שעברו (בימי מלחמת רצין ופקח עם אחז) לאמר האמור בפסוקי ו ז „יען כי מאס וגו' גדותיו". — [ו] יען כי מאס העם הזה הכוונה עַם ישראל במלכות שומרון (כן מוכח מהמשך פסוקי ז ח יא) את מֵי הַשִּׁלֹחַ (לא נמצא יותר) שע"פ לפלג מים קטן בירושלם ההלכים לאט במתינות ונחת (עמ"ש יט ג), כנוי מליצה למלכי בית דוד אוהבי השלום והמנוחה, כי מֵי הַשִּׁלֹחַ גזלו במתינות בירושלם דרך גן המלך כמ"ש למטה בהערה (⁴)

שמו חרט אנוש, ומפני גדולותיו אלה נקרא על שמו כל מין האנושי שיצא ממנו (מנח בדור שביעי מאנוש).

(²) חָשׁ במקור במקום חוש, ואולי חש בפסוקי א ד ראוי להנקד ח"ש (כמו מקור ש"ב יהושע ב טז, וכן בצווי מ"ל יהושע ה ב, ר"ע ו להלן פסוק ט עמש"ש, צוּר שם פסוק טז, דוּשי מיכה ד יג), או שראוי חָשׁ במקף אל בַז, כמו שבא במקור במקף בשארי הגזרות אֲכָל־, מְלָךְ־, נְתָן בראשית ג יא; לו לא; לח ט.

(³) מהאמור מ"ב טו כט ל; טז ז ח ט; יז ג—ו; דהי"א ה כו נראה, כי כאשר בא תגלת פלאסר לעזרה לאחז נגד רצין ופקח לא לכד את העיר שומרון ולא הגלה יושבי העיר ההיא ולא הרג את פקח (כאשר עשה לדמשק ולרצין), רק הגלה החלק הצפוני (ארץ נפתלי וצפון אָשֵׁר) והגלעד (עבר הירדן מזרחה ארץ ראובן וגד וחצי מנשה) שבמלכות שומרון (עמ"ש מ"ב טו כט), ולזה רמז להלן פסוק כג עמש"ש, ולכן שומרון שבפסוק הנוכחי טעמו ארץ מלכות שומרון (וכן מ"א יג לב; מ"ב יז כד; כג יט), והכוונה פה על שלל ארץ צפון והגלעד אשר הגלה יושביה, ולא התפרש בכ"ק למה לא עשה תגלת פלאסר למלכות שומרון כאשר עשה למלכות דמשק (וכאשר עשה אח"כ שלמנאסר לכל מלכות שומרון), כי מהאמור מ"ב יז ג גראה שלא נכנע פקח ואחריו הושע לפני מלך אשור עד שעלה שלמנאסר על הושע, ויש לשער כי לפי שהעיר שומרון היתה בצורה מאד (עד כי אח"כ צר עליה שלמנאסר ג' שנים מ"ב יז ה), לכן נמלט פקח לעיר שומרון כאשר עלה עליו תגלת פלאסר, ומפני המלחמות הגדולות שהיו לתגלת פלאסר עם שארי העמים לא יכל להתמהמה הרבה במלחמותיו בארץ אפרים והגלה רק ארץ הצפון והמזרח (עבר הירדן מזרחה) שבמלכות שומרון ולקח השלל הנמצא שם, אולם יתכן עוד שפקח בהיותו סגור בשומרון שלח כסף וזהב רב משומרון שוחד למלך אשור לשוב מעליו (כדרך ששלח אח"כ יחזקיה בהיותו סגור בירושלם מנחה לסנהריב לשוב מעליו מ"ב יח יד), ושלל שומרון בפסוק הנוכחי יהיה טעמו שלל עיר שומרון, כי השוחד אשר יקח האויב מהארץ אשר עלה עליה כדי לשוב מעליה יצויר במליצה כשלל הארץ ההיא.

(⁴) בלא ספק מֵי הַשִּׁלֹחַ נמשכו לַבְּרֵכָה שנקראה בראשית ימי בית שני „בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לגן המלך",

ח [א] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ [ב] וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ

לא זכר הנביא שיעשו כן בשדות לבער הקוצים ולזרוע דגן, וברכת פרי בהמתם ופרי אדמתם נכללה בהדבור מפסוק כב. הפעל עדר בקל רגיל בתלמוד (נגעים פ״ב מ״ד; ב״ק קיט ב ועוד) בטעם חָפֹר בארץ להוציא מה, ובכ״ק נמצא מזה בנפעל בפסוק הנוכחי ולעיל ה ו על החפירה לעקור הקוצים, ומהפעל נבנה השם מעדר לכלי חפירה זו.

ח [א. ב.] הפרק הנוכחי הוא משתי נבואות (הראשונה בפסוקי א—יוד, והשניה בפסוקי יא—כג) שנאמרו בימי מלחמת רצין ופקח עם אחז כמו הנבואה מפרק שעבר, רק שהנבואה הראשונה היא מאוהרת מעט מהנבואה שקדמה (ע׳ פסוק ד). גליון לוח חָלָק בלא כְּתָב (מפעל גלה כמש״ל ג ב, והוא של לְבֵנָה או אבן או עץ או מתכות כמו פַּח מרוקע, ושונה מן מְגִלָּה שהיא של עור או קלף וְרַבָּה ירמיה ל כג; יחזקאל ג ב ג ונגללה להלן לד ד. מפעל גלל) גדול וכתוב עליו בחקיקה (כדרך הכתב של לוחות עמ״ש להלן יוד א) בחרט אנוש בִּכְתָב אנשים (בכתב מובן וידוע בעם) נבואה קצרה זו: „למהר שלל חש בז״, הטעם ימהר ויחיש (לבוא) השלל והבז, והכוונה על שלל דמשק ושמרון כמבואר בפסוק ד, וְאָעִידָה (עתיד בויו המהפך וראוי וָאָעִידָה. כמו נחמיה יג כא) הזמנתי, заказать bestellen לחתום (עמ״ש פסוק טז בהערה) לי עדים נאמנים עדי אמת לחתום על הגליון תחת הַכְּתָב הנזכר לקיים כתב ידי (כמו בספר המקנה ירמיה לב יוד כה מד) את אוריה הכהן בלא ספק הוא אוריה הכהן (כה״ג) בימי אחז הנזכר מ״ב טז יוד ואת זכריהו בן יברכיהו, אולי הוא זכריה הנביא מימי עזיה הנזכר דהי״ב כו ה שהיה זקן בימי אחז, או הוא זכריה חותן אחז מ״ב יח ב, או זכריהו מבני אסף שבימי יחזקיה הנזכר דה״יב כט יג (ואין זה הנביא זכריה בן ברכיה מבית שני הנזכר בספרו זכריה א א), והכוונה בקיום זה כדי שיהיה אחרי מפלת רצין ופקח הגליון הזה אות זכרון לעם לימים רבים אשר מראש נבא על זה ישעיה בשם ד׳, ולתכלית זאת נבחר גליון גדול כדי שלא יאבד ברבות הימים וכדי שיהיו אותיות הכתב על הגליון גדולות (כי באותיות ממוצעות נוכל לכתוב הדבור למהר שלל חש בז ושמות העדים על גליון קטן) למען ירוץ כל קורא בו (כמו חבקוק ב ב), ולטעם זה נכתב בחרט אנוש כמש״ל. חֶרֶט יסוד טעמו עט ברזל לחרות בו (מפעל חרט בסורית בטעם חָרֹת חרֹץ בעברית) באיזה דבר קשה לעשות בו צורה או כְּתָב (ואולי מזה חֶרֶט שמות לב ד עמש״ש), וע״ד השאלה בא חֶרֶט בטעם כְּתָב מפני שהיה רגיל אצל הקדמונים לכתוב על ידי חקיקה בלוח כמש״ל יוד א (ודומה לזה בלשונות אייראפא Stylus בטעם דרך לשון הכותב, בהשאלה מיסוד טעמו עט לחרות בו), והלשון חרט אנוש טעמו כְּתָב אנשים (כי אנוש הוא לפעמים שם הקבוץ לאנשים להלן כד ו; תהלים ט כ כא) או כתב הידוע ומובן בעם [1]. המשך

[1] ויש לי להוסיף עוד כי לפי שמהלשון בחרט אנוש (בטעם כתב הידוע ומובן בעם) נראה שהיה עוד כתב בלתי ידוע ומובן בעם, לכן חרצתי מזה לי ימים רבים אשר בימי בית ראשון היו לבני ישראל שני מיני כתב, אחד כְּתָב קֹדש להכהנים שנקרא „מכתב אלהים״ שמות לב טז, מפני שהתיחס כתב זה לאלהים לכְתָב ספרי הזכרונות בשמים (עמש״ל ד ג), ובו כתב אלהים על הלוחות (שמות שם; לד א), ובו כתב משה את התורה אשר היתה למשמרת במקדש ד׳ אצל הכהנים (דברים יז יח; לא ט כד כה כו), והוא כתב אשורי שבידינו, והשני כְּתָב של חול לעם שנקרא „חרט אנוש״ (היפך מכתב אלהים), והוא כתב עברי הנזכר בתלמוד סנהדרין כא ב ועוד (והוא דומה לכתב השמרוני), עמש״ל סו א בהערה, ודומה לזה לדעתי „אמת איש״ דברים ג יא היא אמה פשוטה הרגילה בעם להבדילה מאמת קֹדש שהיתה גדולה ממנה טפח עמש״ש ויחזקאל מ ה בארוכה, והארכתי הרבה בדבר שני מיני הכתב עוד בראיות מוכיחות בספרי צפנת פענח מאמר שני ושם בארתי טעם השמות כתב אשורי וכתב עברי ואיך ולמה נשכח אצלנו כתב עברי ונשאר בידינו רק כתב אשורי, וקרוב מאד בעיני לאמר עוד, כי נקרא בימי בית ראשון הכתב אשר לעם „חרט אנוש״, מפני שבהגדות הלאומיות אנוש בן שת בן אדם (בראשית ד כו) הוא הממציא כְּתָב זה, כי מהלשון אז (בימי אנוש) הוחל לקרוא בשם ד׳ בראשית שם, וגם ממה שהשם ע״פ אנוש נעשה (כמו השע״פ אָדָם) שֵׁם כללי לכל איש, נראה ברור כי האיש אנוש נכבדות דֻבּרו בו בהגדות הלאומיות (שנשכחו מאתנו), וקרובה מאד דעת חוקרי הלשון כי אנוש יסוד טעמו ידיד (כי יש לזה יסוד בלשון ערבית), ולכן לדעתי בהגדות שנזכרו היה אנוש ידיד ד׳ והראשון אשר למד לעם לקרוא בשם ד׳ (לעבדו בכל דרכי העבודה, בתפלה בתהלה, בהשתחויה ובמיני הקרבן עמ״ש להלן יב ד), וכי הוא הממציא לעם הכְּתָב שנקרא על

הָעֲצוּמִים֙ וְהָ֣רַבִּ֔ים אֶת־מֶ֥לֶךְ אַשּׁ֖וּר וְאֶת־
כָּל־כְּבוֹד֑וֹ וְעָלָה֙ עַל־כָּל־אֲפִיקָ֔יו וְהָלַ֖ךְ
עַל־כָּל־גְּדוֹתָֽיו׃ [ח] וְחָלַ֤ף בִּֽיהוּדָה֙ שָׁטַ֣ף
וְעָבַ֔ר עַד־צַוָּ֖אר יַגִּ֑יעַ וְהָיָה֙ מֻטּ֣וֹת כְּנָפָ֔יו
מְלֹ֥א רֹֽחַב־אַרְצְךָ֖ עִמָּ֥נוּ אֵֽל׃ [ט] רֹ֤עוּ
עַמִּים֙ וָחֹ֔תּוּ וְהַאֲזִ֕ינוּ כֹּ֖ל מֶרְחַקֵּי־אָ֑רֶץ

(עמש״ל ז כ) העצומים והרבים (הוא נגד מי השלח ההולכים לאט שמאסו בו מפסוק שעבר, מדה כנגד מדה), ציור מליצה להמלך הגדול מלך אשור (לו ד), עם עמו המושל בעברי נהר פרת כמש״ל ז כ (ודומה לזה המליצה להלן יח ב ז כמש״ש; נט יט) וכאש׳ הולך ומבאר את מליצתו במאמר מוסגר: (את מלך אשור ואת כל כבודו) קהל עמו הרב כמש״ל ה יג, ועלה הנהר (מימיו) שנזכר על כל אפיקיו נחליו (של עם שומרון מפסוק ויו) (6) והלך על כל גדותיו (נמצא רק ברבים) שפותיו (הם שפות אפיקיו אחרי שנמלאו האפיקים מים), והוא מליצה שצבאות מלך אשור יפרצו בכל פנות ארץ מלכות שומרון, והנה רומז פה למה שעלה תחלה תגלת פלאסר מלך אשור בימי פקח והגלה החלק הצפוני והגלעד שבמלכות שומרון כמש״ל פסוק ד, ואח״כ עלה שלמנאסר מלך אשור בימי הושע והגלה כל יושבי מלכות שומרון מ״ב טו כט; יז ו. — [ח. ט. יוד.] בפסוקים אלה יוסיף הנביא על הנבואה שקדמה נבואה מלשון עצמו (ולא מלשון ד׳ כבפסוקים שעברו) כי מלך אשור יעלה אח״כ (בזמן מאוחר) גם על יהודה, אך שם יִגָּף וְיֵחַת. וחלף והיה כאשר יחלף (7) הנהר מפסוק ז (משל למלך אשור וכבודו שם) ביהודה שטף ועבר ביהודה (כפל ענין במלות שונות), עד צואר יהודה יגיע, מליצה לירושלם עיר המלוכה ולמלכה (ודומה לזה המליצה חבקוק ג יג עמש״ש), ורומז לסנחריב מלך אשור אשר עלה בימי יחזקיה על יהודה, והגיע עד שערי ירושלם עמש״ל ז יז, ובדעתו לבטל מלכות יהודה ולהוליך יושביה לאשור (לו טז יז), ועתה עוזב הנביא את המשל (הנהר) ומזכיר את הנמשל (מלך אשור): והיה מטות (8) נטית או פישוט כנפיו של מלך אשור, והוא מליצה לשדרות צבאותיו הפושטים מהמחנה לכל צד (וכן ירמיה מח מ, ובספר יחזקאל יב יד ועוד נקראים אֲגַפִּים שטעמו ג״כ כנפים עמ״ש ל כ) מְלֹא מָלֵא את (9) רחב ארצך יהודה שנזכרה „עמנו אל״, כן נקראה אז ארץ יהודה במליצות המשוררים ומושלי משל כמש״ל ז יד (והזכיר הנביא פה שם מליצה זה בהיותו נופל על לשון „כי עמנו אל״ בפסוק יוד, ודומה לזה מצאנו „בעולה״ שם מליצה לארץ יהודה להלן סב ד, ועוד דומה לזה עמ״ש להלן ט ה), אז רעו עמים וחתו (צווי במקום עתיד עמש״ל ו ט, וכן כל הצווים בפסוקי ט יוד) תריעו אתם עמים (שיבואו עם סנחריב על יהודה עמש״ל ה כו) לאות להתעורר להתגבר במלחמה (עמ״ש להלן טו ד) על יהודה וְתֵחַתּוּ, תִּשָּׁבְרוּ (עמש״ל ז ח) או תִּגָּפוּ, רומז למפלת צבא סנחריב במגפה בגבולי ארץ ישראל כמש״ל ז יז, והאזינו ותאזינו ממפלה זו אתם כל מרחקי

במדבר יוד ב, למסע (לנסוע) דברים יוד יא, למשחית (להשחית) שמות יב יג (עמ״ש); יחזקאל ט ו, למשאות (לשאת) יחזקאל יז ט עמ״ש, מוכיח משלי כה יב (הוכיח, מקור בטעם שם מפשט תוכחה, כי רגיל מאד מקור בטעם שם מפשט ע׳ להלן יד כג; יט ז; כט יד; ש״א א ט; מ״א ב יג; עמוס ד ט; משלי טז טז; יז יוד ועוד הרבה), משלוח (לשלוח) אסתר ט כב, מוסד (הוסר) דהי״ב ח טז ועוד, ואולי מזה ג״כ כְּמְלַקֵּט (=כְּלַקֵּט מקור בטעם שם מפשט כְּלֶקֶט) להלן יז ה.

(6) אפיק בכל מקום נרדף עם נחל בשתי הוראותיו: זרם מים שבבקעה או הבקעה עצמה, ורק בס׳ איוב (יב כא; מ יח; מא ז) נמצא עוד אפיק בטעם תאר חזק (מפעל אפק בטעם חָזֹק שנמצא ממנו רק בהתפעל התאפק).

(7) ויו החבור בא לפעמים בטעם והיה כאשר, ואם, אם, ומזה וחלף בפסוק הנוכחי, ודפקום בראשית לג יג, ועזב מד כב, ושכבתי מז ל, ואתם נ כ. ואמרו שמות ג יג, והעמיד במדבר ה יח, והקרבת ח יוד, ואביה יב ד, ושמעו יד יג, וראית כז יג, ונכבשה לב כט, ובקשתם דברים ד כט, ועברתם יב יוד, והצר (השני) כח נב, ויש שופטים ו יג, והיטב ש״א כה לא, ולא ש״ב יג כו; מ״ב ה יז, ואיש ש״ב כג ז, וצמית רות ב ט ועוד.

(8) (מהיחיד מֻטָּה ומפעל נטה) לא נמצא יותר, ויש מֻטֶּה יחזקאל ט ט בטעם נטית משפט.

(9) מְלֹא (שטעמו היסודי שם מפשט מילוי) בא לפעמים בטעם בינוני קל מָלֵא, ומזה מְלֹא בפסוק הנוכחי; לעיל ו ג; בראשית מח יט, ורגיל לבוא בהרבה מקומות פעל מלא בקל כפעל יוצא עם יחס הפעול אחריו על המקום ועל הדבר הממלא את המקום לעיל ו א; כז ו; בראשית א כב; ט א; שמות מ לד לה; ירמי׳ טז יח; כג כד; יחזקאל ל יא; מג ה ועוד (ואולי גם להלן יג כא; יד, כא), ועמש״ל לא ד בטעמי מְלֹא.

אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ [ז] וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר

ובהיפך מלכים אדירים שודדי ארצות מכונים במים שוטפים בכח בפסוקי ז ח, ומשוש וישיש את רצין ובן רמליהו עם הברית שכרתו אלה המלכים נגד מלך יהודה (ז א ה ז). משוש שֵׁם מפשט (שמחה ששון), אך שֵׁם מפשט שמובן בו פעולה שממנה הוא נבנה, בא לפעמים במקום הפעל עצמו שבדרך החלטה או מקור, וגם בא אחריו יחסים שונים וביותר יחס הפעול כאחר הפעל עצמו, ומזה ומשוש את (עם) בפסוק הנוכחי, מבליגיתי (מְמַבליגיתי עמש״ל א כה) עלי יגון ירמיה ח יח, דעה את ה׳ להלן יא ט, כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה יג יט, יראתם אותי כט יג, למקרא העדה ולמסע את המחנות במדבר יוד ב, בשנאת ה׳ אתנו דברים א כז, כאהבת ה׳ את בני ישראל הושע ג א, ומשלוח מנות אסתר ט כב, ולמשא במדבר ד כד, למסע דברים יוד יא, נקיון (הַנָּקה) הושע ח ה, עריה (הָעָרה) תעור קשתך חבקוק ג ט, לרעה (להרע) זכריה א טו (עמ״ש עוד להלן יב ד) ועוד. ויש להעיר כי לפי שלדעתי פעמים הרבה בא בכ״ק בפעלים המקור עם מ בראשו ע״ד לשון ארמית כמ״ש למטה בהערה (5), לכן יותר נראה לי כי בפסוק הנוכחי ובאיזה מקומות מהפסוקים שהבאתי באים מקורים ע״ד לשון ארמית, ומשוש הוא מקור קל=ושוש ובטעם וישישו כדרך פעלי מקור בהרבה מקומות כמש״ל ו יוד. — [ז] עליהם על בני מלכות שומרון את מי הנהר נהר פרת

או „בְּרֵכַת המלך״, שהיא בפאת דרומית מזרחית מירושלם נחמיה ג טו; ב יד, הוא גן המלך שנזכר ירמיה לט ד; נב ז, ונמצא זכר לבְרֵכַת השלח בסוף ימי בית שני אצל סופרנו יוסף בן מתתיהו במלחמות ספר ה פ״ד וספר ו פ״ז ואצל יוחנן ט ז יא, וכהיום שמה עֵין שֶׁלְוָן, וכנראה כי מֵי הַשִּׁלֹחַ יצאו מעין רוגל אשר במזרחית דרומית לירושלם יהושע טו ז; ש״ב יז יז; מ״א א ט, והיה בדעתי לאמר שיתכן שיכונה בית דוד במליצה „מי השלח״ מפני שמשחו שם מלכי בית דוד, כדרך שהמליכו את אדוניהו אצל עין רוגל מ״א שם אשר משם יצאו מי השלח, אך הלא שלמה בן דוד נמשח על מי גיחון מ״א א לג לח מה והוא ממערב לירושלם בלא ספק כמש״ל ז ג, ולא נמצא בשום מקום שמשחו מלכי בית דוד בעין רוגל (ע׳ מ״ב יא יב; כג ל). בימינו אלה בשנת תר״מ מצאו חוקרי קדמוניות שארית פליטת כתֹבֶת ישנה בכתב עברי ישן (עמש״ל פסוק א בהערה) חרותה על הסלע בתעלה (החצובה בסלע) בפאת דרומית מזרחית מירושלם הנמשכת מהמעין הנקרא כעת „עין מִרְיָם״ (כנראה הוא עין רוגל) אל בְּרֵכַת השלח, היא הכתֹבת הנודעה אצל חוקרי קדמוניות בשם „כתֹבֶת שִׁלֹחַ״, שנשארו ממנה ששה טורים בלתי שלמים אשר נעתיקם להלן, ובה יסופר בלה״ק צחה דרך חציבת התעלה ההיא, ולשונה מעיד שהיא מימי בית ראשון, וכנראה מימי יחזקיה והוא חצב התעלה ההיא, כי כנראה לזה ירמוז הכתוב מ״ב כ כ „ואשר עשה (חזקיהו) את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה״, ויהושע בן סירא איש ירושלם בספרו מח יח יט „חזקיהו החזיק חומות הקריה ויכלכל אותה במים, בקע בצור תעלה ויבא מימיו העירה״, ואף שמצאנו „מֵי הַשִּׁלֹחַ עוד בימי אחז (בפסוק הנוכחי), יתכן שבימי אחז לא היו עוד תעלה וברֵכה, רק שמֵי עין רוגל הלכו בדרכים עקלקלות בפֶלֶג מים קטן ועברו במתינות (לאט בפסוק הנוכחי) דרך גן המלך בשם מי השלח, ויחזקיה חצב תעלה ישרה בצור להמשיך מי עין רוגל בפֶלֶג גדול לגן המלך, ובגן עשה בְּרֵכה בשם ״בְּרֵכַת השלח״ לקבץ המים למשמרת לעיר לשתות. וזה לשון „כתֹבת שִׁלֹחַ״ שזכרנו: „... הנקבה. וזה. היה. דבר. הנקבה. בעוד... הגרזן. איש. אל. רעו. ובעוד. שלש. אמת. להכ... קל. איש. קרא. אל. רעו. כי. הית. זדה. בצר. מימן... ובים. הנקבה. הכו. החצבים. איש. לקרת. רעו. גרזן. על. גרזן, וילכו. המים. מן. המוצא. אל. הברכה. במאתים. ואלף. אמה. ומאת. אמה. היה. גבה. הצר. על. ראש. החצב...״, וכל קורא רואה כי בכתֹבת ההיא רגיל חסרון אותיות הנחים אהו״י וכן רגיל חסרון זה בכתֹבות צור וצדון שנגלו לחוקרי ימי קדם.

(5) בלשון ארמית בא מקור קל במ בראשו, כמו למימני, למשלט, למיכל, מִמַּת, למדע, למפלח, מֵימַר מיעל ועוד (תרגום בראשית א יד טז ל; ב ג ד כב כג כד; שמות כא ה; ויקרא כה כב), ולפעמים גם בבנין פַּעֵל (שהוא בארמית כמו בנין פיעל בעברית), כמו לְמַעֲכבא, לִמְכַוונא ועוד (ע׳ תרגום ירושלמי ויקרא יט יג; במדבר כב כג), ולדעתי גם בעברית בא לפעמים המקור במ בראשו, ומזה לדעתי משוש בפסוק הנוכחי, למרבה להלן ט ו, מקרקר כב ה, וישב מצרף ומטהר (לצרף ולטהר את העם) כסף (ככסף עמש״ל א כה) מלאכי ג ג עמ״ש, מחשף (לחשף) בראשית ל לז, למקרא וגו׳ ולמסע (לקרוא ולהסיע)

מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ [יד] וְהָיָה
לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל
לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב
יְרוּשָׁלִָם׃ [טו] וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ
וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ [טז] צוֹר תְּעוּדָה
חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃ [יז] וְחִכִּיתִי לַיהוָה

קֶשֶׁר על הר"ב טעמו אגודה של מֶרֶד, заговоръ Verschwörung ש"ב טו יב ועוד, אך לפעמים בא קֶשֶׁר בטעם אגודת אנשים בכלל союзъ, Bund יחזקאל כב כה, ומזה קֶשֶׁר בפסוק הנוכחי, וכנראה שטעם זה מן קֶשֶׁר שאול בעברית מהשם הארמי קיטרא (מפִּעֵל קטר שטעמו בארמית כפעל העברי קשר) ע' תרגום יונתן לעיל ז יח. מהלשון „לכל וגו' קשר" נראה שהדבור הוא מְקֻשָּׁר יותר מאחד, לכן לדעתי הכוונה על קשר רצין ופקח וקשר העם עם אלהים אחרים. — [יד. טו.] והיה כי יהיה (עמש"ל ג יד) מוראו של בני שומרון (כנוי לאליליו) שנזכר בפסוק יב (אם לא ישמעו לדברי הנביא שם וייראו ממנו ויעבדו לו) למקדש [לאבן נֶגֶף ולצור מכשול] כי יחרב מקדש ה' בשביל חטא זה ע' ירמיה יא טז; כו ו; יחזקאל ח ו; כד כא, ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל ליהודה ואפרים (ע' שמות טז לא; תהלים קלה יט), לפח ולמוקש ליושב ירושלם, וכשלו בם באבן נגף וצור מכשול שנזכרו רבים ונפלו ונשברו, ונוקשו וְיֵאָחֲזוּ בפח ומוקש שנזכרו ונלכדו, כל זה מליצה שבשביל חטא עבודת אלהים אחרים ינגפו לפני אויביהם ויפלו בידם (וכן המליצה כח יג). הדבור „לאבן נגף ולצור מכשול", חסר ויש להשלימו מדבור שאחריו „ולאבן נגף ולצור מכשול", והרבה כן כמש"ל ה יד בהערה. יש אומרים כי ההמשך הוא „והיה למקדשו לאבן נגף, ולצור מכשול לשני בתי ישראל", ויו ולאבן נמשך למעלה להמלה שלפניה, והרבה כן בכ"ק כמ"ש למטה בהערה (12), אך מהלשון „בם" נראה כי אבן נגף נמשך למטה. פח ומוקש הם כלי מצודה עמ"ש בטעמם עמוס ג ה בארוכה, והפעל יקש (שנמצא בקל ונפעל והֻפעל) בא בקל בטעם טמן פח ומוקש ללכוד להלן כט כא; ירמיה נ כד; תהלים קכד ז; קמא ט, ונפעל והֻפעל בטעם הֵאָחֵז בפח בפסוק הנוכחי; כח יג; דברים ז כה; תהלים ט יז; משלי ו ב; קהלת ט יב. — [טז] פסוק זה הוא דברי ד' להנביא ישעיה עצמו. צור (מפעל צור או צרר) קשור (אתה ישעיה לעצמך, עמ"ש בפסוק יז) תעודה לקח טוב חתום תורה לקח טוב (כטעם תורה לעיל א יוד; ב ג; משלי א ח; ד ב; יג ד: לא טו ועוד) אשר שמעת מפי בפסוקי

וכאישה רות א ה, מֵרעה דהי"א ד יוד, או בטעם „מהיות" „לבלי היות", ומזה מֵעָם לעיל ז ח; ירמיה מח מב, מעיר להלן יז א, מבית כג א, מרועה ירמיה יז טז עמש"ש, מגוי מח ב, מזונה יחזקאל טז מא, מגבירה מ"א טו יג, וכן יש אומרים „וחקר כבודם כבוד" משלי כה כז=וחקר כבוד מִכָּבוד (עמ"ש להלן פסוק יד בהערה), בטעם בלא כבוד, וכמליצת התלמוד עירובין יג ב המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו.

(12) יש בכ"ק אשר חֻלַּק ממלה אחת נתך עם המלה שלפניה או שלאחריה, ועל איזה מהן בא הקרי לנתחן, ומזה ש"ב ה ב; כא יב; יחזקאל מב ט; איוב לח יב; עזרא ד יב (ע' מסורה ש"ב ה ב; עזרא ד יב), ויש שנשארו בלא קרי כזה, ומזה כל נביאו כל (נביא וכל) חזה מ"ב יז יג, למקדש ולאבן (למקדשו לאבן) נגף בפסוק הנוכחי, בסעפיה פריה (בסעיפי הפריה) יז ו עמש"ש, כלה מקללוני (כֻּלְּהֶם קללוני ע' ש"ב כג ו) ירמיה טו יוד, את מה משא (אתם המשא) כג לג, תבנית ואם (תבניתו אם) נכלמו יחזקאל מג יוד יא עמש"ש, ומשפטיך אור (ומשפטי כאור, תיב"ע) יצא הושע ו ה, ישר ממסוכה (יְשָׁרָם מסוכה) מיכה ז ד, זכרם המה (זכר מהמה) תהלים ט ז, ואחריתה שמחה (ואהרית השמחה) משלי יד יג, כבודם כבוד (כבד מכבוד) משלי כה כז כמש"ל הערה 11, אמרה קהלת (אמר הקהלת ע' יב ח) קהלת ז כז (ועמ"ש עוד להלן יז יא בהערה). יש עוד בכ"ק אשר שתי מלות נתכו למלה אחת, ועל איזה מהן בא הקרי להפרידן, ע' לעיל ג טו; בראשית ל יא; שמות ד ב; דברים לג ב; ירמיה ו כט; יח ג; יחזקאל ח ו; תהלים יוד יוד; נה טז; קכג ד; דהי"א ט ד; כז יב (ע' מסורה דהי"א כז יב), ויש שנשארו בלא קרי כזה, ומזה באשרי (בא אשרי) בראשית ל יג, פי המדבר (פי הוא מדבר) מה יב עמש"ש, בדבר (בא דבר) שמות יח יא, ומספר (ומי ספר) במדבר כג יוד, לבא (לא בא) דברים כ יט, מקול (מה קול) שופטים ה יא, ככל (כי כל) ש"ב ג לו, תבליתם (י"א טעמו תֶּבֶל יִתֹּם) ישעיה יוד כה עמש"ש, במעזי (בי מעזי) כז ה, כמשק (כי משק) לג ד, מִשְׁחַת (מי שָׁחַת) נב יד, עשיר (עֹשֵׂי רע), מעמל (אם עמל) נג ט יא, לטוב (לא טוב) מיכה א יב, אתמול (את מול) ב ח, להיטיב (לא היטיב, תיב"ע) ז ג, כצאן (כי צאן) עמו כי אבני (כאבני עמ"ש להלן) נזר זכריה ט טז, מתלאה (מה תלאה, אב"ע) מלאכי א יג, הרכם (הר כמו, תרגום) צפור תהלים יא א, למותם (לָמוֹ תם) עג ד, לישמע (לא-שֹׁמֵעַ) משלי יט כז, בלילו (בלי לו,

הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ [י] עֻצוּ
עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי
עִמָּנוּ אֵל׃ [יא] כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי
בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־
הַזֶּה לֵאמֹר׃ [יב] לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר
לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר
וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃
[יג] אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא

ארץ, התאזרו תתאזרו עַמֵּי אשור חַיִל וע"ז למלחמה (ע' מה א ה ומש"ש) וחתו וגו' וְתֵחַתּוּ, עצו (וכן שופטים יט ל, צווי מפעל עוץ שבטעם יעץ, ולא נמצא יותר פעל עוץ) תיעצו עצה ללכוד את ירושלם, רומז לדברי רבשקה לאנשי ירושלם לפתותם לבלי לשמוע ליחזקיה ולפתוח לו שערי ירושלם (לו יג — כ) ותפר, דברו תדברו דבר רומז לדברי רבשקה ליחזקיה ולעמו שלא יצילם ד' מיד מלך אשור להלן לו יח — כ; לז יוד—יג (עמ"ש עוד להלן נח יד בהערה) ולא יקום כי עמנו אל (כשם מליצה עמנו אל לארץ יהודה כמש"ל), והוא יושיענו. „ר"עו" שבפסוק (שהתקשו בו כל מפרשי כ"ק וחוקרי הלשון) לדעתי הוא צווי קל מנע"ו רוע (כמו מ"ל יהושע ה ב, ועמש"ל פסוק א בהערה), וטעמו כמו ההפעיל הריע, ואף שלא נמצא יותר בכ"ק קל מן רוע, אין מזה ראיה שלא היה בנין זה בלשון. — [יא] מפסוק הנוכחי עד סוף הפרק באה נבואה חדשה מישעיה מפי ד' (עם מאמר מוסגר מפסוקי יז יח מדברי ישעיה עצמו) ג"כ בימי מלחמת רצין ופקח עם אחז כהנבואה שקדמה, והוא מוסר ולקח טוב ליהודה וחזון על מפלת מלכות שומרון. כי (נוסף ומיותר בראשית הנבואה עמש"ל ז ב בהערה, או שנבואה זו חסרה ראשיתה עמש"ל ז יז) כה אמר ד' אלי כאשר כרתו ברית פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם נגד אחז מלך יהודה בחזקת היד הנבואה שנפלה עלי [10], וְיִסְּרֵנִי = וַיְּיַסְּרֵנִי (עתיד קל מן יסר בויו ההיפוך) או = וְיִסְּרַנִי (פיעל עבר בויו החבור), כאשר יִסְּרַנִי או לִמְּדַנִי מלכת לבלי לכת [11] בדרך העם הזה, הוא עם ישראל במלכות שומרון (כבפסוק ו, וכן מוכח מפסוק כא), לאמר: לא תאמרון וגו' בפסוקים הבאים. פעל יסר בלה"ק בא בטעם עָנַשׁ (את הגוף להכותו) בקל (רק בינוני ועתיד) ופיעל והפעיל (הושע ז יב), ובטעם לִמֵּד, הוכיח (בדברים) בקל ונפעל ופיעל, ומהפעל נבנה השם מוסר ג"כ בטעם ע'נש ובטעם דברי תוכחות, עמ"ש דברים ד לו; יא ב (אבל מוסר משלי ז כב; איוב יב יח הוא כמו מוסר מפעל אסר). ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות עמש"ל בסוף חלק ראשון) בא לפעמים בטעם „כאשר", ומזה ויסרני בפסוק הנוכחי, והלכו לה ט, והמבול, ויכסו בראשית ז ו כ, ופניהם ט כג, ויגדל שמות ב יא, וישמעו ד לא, ואל כה כא, ואתם ויקרא כו לד, [וטהרת במדבר ח טו, ואולך דברים כט ד, ויסקלו יהושע ז כה, והיא ש"ב יא ד, וכל זכריה יב ד, ודרכו תהלים לז כג ועוד. — [יב. יג.] לא תאמרון לא תקראו (עמש"ל ה כ) אתם בני יהודה קשר לכל אשר יאמר יקרא העם הזה שנזכר בפסוק יא הוא עם מלכות שומרון קשר, כי הם קראו קֶשֶׁר לברית שכרת פקח עם רצין נגד מלך יהודה, וכן קראו קֶשֶׁר לברית שכרתו עם אלילי ארם (ע' פסוק כא), ואתם לא תקראו לאלה הבריתות קֶשֶׁר כי יופר ולא יתקיים (פקח ורצין יֵהָרְגוּ ע' לעיל ז טז, וארם ישוב להיות אויב ישראל ט יא כבימים לפני רצין, לכן יעזבו בני שומרון אליליהם ויקללום בצר להם להלן פסוק כא), ואת מוראו אלהיו (אליליו) של בני שומרון לא תיראו ולא תעריצו ולא תחרדו (עמש"ל ב יט), והכוונה שלא תעבדוהו, את ד' וגו' והוא מוראכם והוא מעריצכם, מורא, מעריץ שמות כנוים לאלהים כמש"ל ז כה.

[10] כטעם יד ד' יחזקאל א ג; ג כב; ח א; לז א; מ א; מ"ב ג טו, הושאלה הוראת הנבואה מהוראת יד ד' שבטעם כח ד' הנח על האדם או על המקום לעשות בו איזה פעולה בכלל יחזקאל ג יד; מ"א יח מו, או בפרט להרע להלן כה יוד; שמות ט ג; דברים ב טו; יחזקאל יג ט ועוד, ולפעמים גם להיטיב להלן סו יד; עזרא ז ו כח; ח יח לא; דהי"ב ל יב (ולכן בא לפעמים ליתר ביאור יד ד' לרעה שופטים ב טו), כמו שבא בכלל יד בטעם כח ע' כח ב; לז כז; דניאל ח כה ועוד (עמש"ל מה ט), כי הנבואה הנופלת על האדם תצויר ככח ד' המכריחו להִנָּבֵא (ירמיה כ ט; עמוס ג ח).

[11] מ היחס במקור בא לפעמים בטעם „לבלי" ומזה מלכת בפסוק הנוכחי, מבוא כג א; כד יוד מקציף, ומגעד נד ט, מעשות, ממצוא נח יג, מקסם מיכה ג ו, מהרבת ש"ב יד יא, ממלך מ"ב כג לג, ובמליצה לפעמים גם בדרך החלטה, ומזה מן (לבלי) יקומון דברים לג יא, וכן בא לפעמים מ היחס בשמות בטעם „בלא" ומזה מדם, מחלב ש"ב א כב, מכח ירמיה מח מה, מהזון מיכה ג ו, ממועד צפניה ג יח עמש"ש, מצבה מעבר ומשב זכריה ט ח, ממים איוב יא טו, ומבשרי יט כו, מפחד כא ט, משני ילדיה

יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־
הַיִּדְּעֹנִים הַֽמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־
עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־
הַמֵּתִים׃ [כ] לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־

לעיל פסוק ג ; ז ג ([15]) הם לאותות ולמופתים בטעם לסימני נבואה מעם ד׳ על מה שיהיה בישראל כמש״ל ז יא בהערה בטעם אות ומופת בארוכה, וכן על יחזקאל הנביא בשביל מעשיו הנפלאים בעיני העם לסימן נבואה על מה שיהיה, נאמר שהוא מופת לבית ישראל יחזקאל יב ו יא ; כד כד כז, ועמ״ש עוד זכריה ג ח. — [יט] אחרי מאמר מוסגר מפסוקי יז יח בא עד סוף הפרק המשך הנבואה מפסוקי יב—טו לעם יהודה. פסוק יט הוא לשון מקוצר מדבורי הקריאה (עמש״ל לו ה). וכי וכאשר (ע׳ פסוק הבא) יאמרו העם (עם שמרון) מפסוקי יא יב אליכם בני יהודה מפסוק יב „דרשו (על נסתרות ועתידות עמש״ל נח ב בהערה) כמונו (ככל עמים עובדי אלהים אחרים ע׳ יט ג) אל האבות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים״! ([16]) הם מיני קסמים להעלות את המת המגיד בקול צפצוף או הֶמְיָה את העתיד להיות כאשר יתבאר למטה בהערה ([17]), ולא תדרשו לנביאים (אשר הם לאותות ולמופתים בישראל על מה שיהיה כמ״ש בפסוק יח), והכוונה שכאשר ידרשו לאובות וידעונים אז ידעו כי הקשרים שקשר עם שמרון (פסוק יב) ייטיבו (ולא יָרֵעוּ כדברי הנביא מפסוקי יב—טו), אז תענו להם „הלא עם כל עַם מגויי הארץ אל אלהיו ידרש ולא לאלהי עמים אחרים (ע׳ ירמיה ב יא ; יח יג) [ועם ד׳ ידרש] בעד החיים אל המתים״?! הכוונה שעם שמרון לא די שלא ידרוש לאלהיו, אך ידרוש בעד החיים אל המתים (ע״י קסמי אוב וידעוני), ולכן אתם בני יהודה לא תשמעו לדברי רוח של בני שמרון. „ועם ד׳ ידרש״ חסר בדבור הקריאה הקצר (כמש״ל) ויש להשלימו מדבור שקדם „עַם אל אלהיו ידרש״, והרבה כן כמש״ל ה יד בהערה, או שהתקצר פה הלשון מן „ידרש״ הראשון עד „ידרש״ השני, והרבה כן כמש״ל לו יט בהערה. —[כ] המשך הפסוק הוא (עמש״ל א יח): אם לא, הוא לשון שבועה כמש״ל ה ט, לתורה ולתעודה תחת תורה ותעודה ([18]) אשר ילמדם הנביא מפי ד׳ פסוק טז יאמרו בנ,

והשם תעודה בטעם לֶקח טוב ובטעם ח״ק ומשפט כמ״ש למעלה. — פיעל מן עוד בא פעם אחת ע״ד השלמים עִוְּדֵנִי תהלים קיט סא בטעם סַבּוּנִי, וכן טעמו באיטיאפית שהיא אחת מלשונות בני שם.

([15]) ויתכן שהיו להנביא ישעיה עוד בנים ובנות בשמות נפלאים כאלה שלא בא זכרם בספר הזה, כמו שהיו להנביא הושע שני בנים ובת בשמות נפלאים לסימני נבואה ע׳ הושע פרק א.

([16]) מַהגים הפעיל (שלא נמצא יותר) מן הגה, ונרדף עם הקל שבטעם הָמ״ה (טז ז ; לא ד ; לח יד ; נט יא ; ירמיה מח לא, ומזה הֶגֶה בטעם קול אנחה יחזקאל ב יוד ; תהלים צ ט ; איוב לז ב).

([17]) מהלשונות מ״ב כא ו ; כג כד ; דהי״ב לג ו נראה כי אוב וידעוני הם מיני פסל לקסום בהם שני מיני קסם, ולפעמים גם שני מיני קסם אלה נקראים אוב וידעוני ויקרא כ כז ; ש״א כח ג ז ח ט ; בפסוק הנוכחי ; להלן כט ד (היחיד אוב וידעוני הוא לפעמים בטעם שם הקבוץ לאובות וידעונים), ולפעמים גם הקוסמים עצמם באלה שני מיני הקסם נקראים אוב וידעוני להלן יט ג ; ויקרא יט לא ; כ ו ; דברים יח יא, ומהאמור בפסוק הנוכחי ; ש״א כח יא—טו נראה ברור כי קסמי אוב וידעוני הם לשאול את המתים על העתיד (ולכן בא בכ״ק תמיד ידעוני עם אוב, ושֵׁם ידעוני הוא מפעל ידע, מפני שיודע העתידות, כמו שנקרא הנביא בשמות רואה, חוזה, מפני שרואה וחוזה העתידות), ומהאמור ש״א שם נדע עוד כי קוסם אוב יעלה את המת מן הארץ, אשר בעלותו מגיד את העתידות אשר ידרשו, ולא נדע בבירור דרך קוסם ידעוני ובמה נבדל מקוסם אוב (אף שהוא נבדל ממנו בלא ספק ע׳ ויקרא כ כז), אך מהלשונות אל האבות ואל הידעונים (קסמי אוב וידעוני כמש״ל) המצפצפים והמהגים בפסוק הנוכחי, והיה כאוב (כקסם אוב כמש״ל) מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף להלן כט ד נראה בעיני, כי בקסם אוב המת העולה מדבר בקול דק דומה לקול צפצוף הצפרים (ע׳ לח יד, ואולי היה קול צפצוף בקסם אוב קרוב לקול מין עוגב או סימפניה שהוא כלי שיר הדומה לנאד שהוא אוב ע׳ איוב לב יט, ומזה שם אוב לקסם זה) волынка, Sackpfeife, ובקסם ידעוני המת העולה מַהגה או מְדַבֵּר בקול הומה (כיסוד טעם פעל הגה), ובכלל נראה כי מעשה אוב וידעוני הוא כמעשה דוברי—בֶּטֶן Bauchredner, чревовѣщатели, בימינו, אשר האיש דובר—בֶּטֶן ע״י פעולה עזה בגרונו יוציא מקרבו קול דברים בקולות מקולות שונים הנשמעים לאזן כאלו יצאו ממקומות הרבה (מתחת לארץ, ממעל לראשו ומכל עבריו, מבטנו ומשארי חלקי גופו) ומאנשים שונים סביביו, והשומע יתפלא למראה עיניו ולמשמע אזניו כנודע.

([18]) ל לתורה ולתעודה בא בטעם „תחת״, והרבה כן, ע׳ בראשית יא ג ; שמות ד טז ; ה יב ; יד יד ; דברים לא כא ; ש״ב ז יד ועוד הרבה.

הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ׃ || יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם

[יח] הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי || יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃ [יט] וְכִי־

יב טו בלמדי בתלמידי (עמש״ל א יז בהערה), בתלמידי ד׳ (כהלשון למודי ד׳ להלן נד יג), והם נערי הנביא השומעים תמיד לקח מפי נביא ד׳ (13) וכותבים ומשמיעים דבריו בין בני העם (כמו ברוך בן נריה אצל ירמיה, ע׳ ירמיה פרק לו, ועמש״ל טז יג), ופה כנראה הכוונה על בני הנביא ישעיה (עמ״ש בפסוק יח) שיהיו יראי ד׳ כאביהם, והנה הלשון צר... חתום הוא מליצה בטעם שיזכור הנביא עצמו וגם ילמוד את נעריו לזכור הלקח הטוב הזה שלא ישכחהו, וכן באה מליצה כזו בפעלי צרר חתם על החטא והפשע שלא ישָׁכַח הושע יג יב; איוב יד יז. פעל עוד בהפעיל (בין שארי הוראותיו) טעמו הַזְהִיר, לַמֵּד כמ״ש למטה בהערה (14), ומהפעל נבנה השם תעודה בטעם לקח טוב ביראת ד׳ ותורתו בפסוקי טז כ בפרק הנוכחי, ובטעם חק ומשפט (אשר ילמדום לדעת) רות ד ז, ויותר לא נמצא שם תעודה בכ״ק. — [יז. יח.] פסוקי יז יח הם מאמר מוסגר מדברי ישעיה עצמו אל בני יהודה שיאמר

אליהם שהוא ובניו יעשו כדברי ד׳ אליו „צר תעודה (מפסוקי יב—טו) וגו׳ בלמדי״ מפסוק שעבר. (וחכיתי אחכה לד׳ המסתיר פניו מבית יעקב מבני מלכות שמרון (עמ״ש להלן ט ז) שהתמכרו לעבודת אלהים אחרים (מ״ב פרק יז; עמוס ה כו) וקויתי ואקוה לו (ולא לאלהים אחרים, כמו שצוה בפסוקי יב יג) אנכי והילדים אשר נתן לי ד׳, הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד׳ הם לאותות ולמופתים בישראל מעם ד׳ וגו׳ בהר ציון) בהר המקדיש (עמ״ש כט ח) ולא מאלילי שמרון, ולכן נקוה לד׳ לבד. „אנכי והילדים אשר נתן לי ד׳״ עומד במקום שנים ונמשך גם למעלה. ישעיה במעשיו הנפלאים בעיני העם כמו לעיל פסוק ב; כ ב (ובלא ספק עוד מעשים נפלאים בעיני העם עשה הנביא ישעיה, כאשר עשו שארי הנביאים, ע׳ ירמיה יג א ד; יט א ב יוד; כז ב; כח יג; לח ב׳ יחזקאל ד א—יב; ה א—ד; לז טז—כ; הושע א ב ד ו ט; ג א; זכריה יא ז יוד טו), וכן יְלָדָיו בשמותיהם הנפלאים „שאר ישוב״ „מהר שלל חש בז״

תרגום) איוב כד ו, מעזים (י״א טעמו מָעֹז יָם, ע׳ ישעיה כג ד) דניאל יא לח לט, באימה (בא אימה) עזרא ג ג, בכלב (בא כלב, שמות רבה פ״מ ותנחומא כי תשא אות יג, אל אשתו) אפרתה דהי״א ב כד (ע״ש פסוקי יט נ). וכן יש בהיפך שמלה אחת נחלקה לשתים, ועל איזה מהן בא הקרי לחברן, ע׳ שופטים טז כה; ש״א ט א; ישעיה מד כד; איכה ד ג; דהי״ב לד ו (ע׳ מסורה דהי״ב שם), ויש שנשארו בלי קרי כזה, ומזה ערב רב (ערברב, ע׳ תרגום אונקלס במדבר יא ד) שמות יב לח, ה לד׳ (הלד׳) דברים לב ו, בא שנה (בַּשָּׁנָה, בכל שנה) מ״ב יג כ עמש״ש, לחפר פרות (לחפרפרות) ישעיה ב כ, כי בליל (כבליל) טו א עמש״ש, פי הוא (פיהו לד טז, כי מֵי (כְּמֵי) נד ט, פקח קוח (פקחקוח) סא א, הן היתה (הנהיתה) ירמיה ב יוד, בת אשורים (בתאשורים, תיב״ע ורש״י ורד״ק) יחזקאל כז ו, סביב אותה (סביבותה) מג יז, כמו יין (כמיין) זכריה ט טו; יוד ז, כי אבני (כאבני) ט טז, כי אין (כאין) רועה יוד ב, לכן עניי (לכנעני) הצאן יא ז עמש״ש, כן עניי (כנעני) הצאן שם פסוק יא, כל עמת (כלעמת, רד״ק בשרשים) קהלת ה טו, ועמ״ש עוד להלן ט ו בהערה; סא א.

(13) שנקראו בימים לפני ישעיה במלכות אפרים בימי אליהו ואלישע בשם בני הנביאים ע׳ מ״א כ לה; מ״ב פרקי ב ד ה ו ט, ואולי גם בימי הנביא עמוס ז יד.

(14) נע״ו „עוד״ בא בכ״ק בבניני פיעל הפעיל הָפעל התפעל, וטעמו בפיעל והתפעל (שבא רק בס׳ תהלים) חִזֵּק, התחזק תהלים כ ט; קמו ט; קמז ו, וכן טעם ההפעיל איוב כט יא; איכה ב יג („מה״ איכה שם טעמו איך, כמו בראשית כח יז; במדבר כד ה ועוד הרבה, ובלשון התלמוד „מה לו לאב״ ברכות ג ב ועוד), ובשארי מקומות בא ההפעיל העיד: 1) בטעם הזמין עדים, заказать, bestellen, אם להעיד דברים ד כו; ל יט; לא כח, או לחתום תחת כתב לעיל פסוק ב; ירמיה לב יוד כה מד (בטעם זה הפעיל נע״ו העיד קרוב בטעמו להפעיל נפ״י הועיד, רק ששם בא ביחוד בטעם הזמין למשפט ירמיה מט יט; נ מד; איוב ט יט), 2) בטעם הַזהיר ולַמֵּד לבלי עשות או לעשות איזה דבר lehren, warnen, учить, остерегать (עם ב היחס אחריו, ולפעמים אחריו עַל, או בין... ובין, או בלא יחס כלל) בראשית מג ג; שמות יט כא כג; ש״א ח ט; מ״ב יז יג טו; ירמיה ו יוד; מלאכי ב יד; תהלים נ ז; פא ט; נחמיה ט לד; יג טו כא ועוד, וכן בהָפעל שמות כא כט, ומהפעל נבנה השֵׁם עֵד תאר או ש״מ, Zeige, свидѣтельство, свидѣтель, והשם עֵדוּת בשורק (והרבים עֵדוֹת או עֵדְוֹת) בטעם תורהומצוה וחוק ומשפט (אשר ילמדום לדעת), Zeigniss

מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבוּלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

סנהדרין צד ב המלות מועף מוצק בטעם עָיֵף מֵצִיק), כי הבינונים הפועלים והפעולים מתחלפים ונרדפים לפעמים בהיותם בטעם תארים כמ״ש למטה בהערה ([22]), והנה בחר הנביא פה במלות מועף מוצק לעשותם בהברתם נופל על לשון שקדם „מעוף צוקה״. — אחרי שזכר הנביא בלשון מליצה צרת שמרון בכוונה על ימי עלות שני מלכי אשור, יבאר בדבור יותר מבורר שתי עליות מלכי אשור על שמרון. **כעת הראשון** (לפעמים בא עת לשון זכר, ע׳ יג כב; עזרא יוד יד; נחמיה יוד לה) בעת הראשון ([23]), בעלות פעם ראשונה המֵצִיק שנזכר לעיל בפסוק (הוא תגלת פלאסר מלך אשור שעלה על פקח מלך ישראל מ״ב טו כט) **הקל** ידו על מלכות שמרון בלכתו **ארצה זבלון וארצה נפתלי** לארץ זבלון ונפתלי, והכוונה שאז הגלה רק החלק הצפוני (ארץ נפתלי וצפון אָשֵׁר) והמזרחי (עבר הירדן מזרחה) שבמלכות שמרון ולא כל מלכות שמרון כמש״ל פסוק ד בהערה. **והאחרון** (נמשך על „כעת״) וכעת האחרון בעלות המֵצִיק פעם שניה (הוא שלמנאסר מלך אשור שעלה על הושע מלך ישראל מ״ב יז ג) **הכביד** ידו על מלכות שמרון בלכתו **דרך הים** לדרך מערב (כטעם ים בהרבה מקומות עמ״ש יא ט, ולא כעת הראשון אשר אחרי שלכד מלך אשור דמשק והמית רצין מ״ב טז ט הלך מדמשק לארץ זבלון ונפתלי, והוא מצפונית מזרחית לדרומית מערבית כנודע לכל מבין במפת א״י) **עבר הירדן** מעבר הירדן (מזרחה) ([24]) **גליל הגוים** לגליל הגוים, (עמיש״ל יג ב בהערה). הוא ארץ פלשתים (כאשר יתבאר), כי בא שלמנאסר תחלה לארץ עבר הירדן מזרחה לנחלות גד וראובן שירשון מואב (אחרי גלות תגלת פלאסר) והשחיתה כמש״ל טו א, ומשם הלך למערב לארץ שמרון, ומשם הלאה למערב לגלילות פלשתים (שהן למערב

([22]) הבינונים הפועלים באים לפעמים בנקוד בינוני פעול, ומזה חָמוּץ (חומץ) לעיל א יז עמש״ש, מוּצק (מֵצִיק) בפסוק הנוכחי, בטוח (בוטח) כו ג; תהלים קיב ז, הֲרֻגָיו (הורגיו) להלן כז ז, שְׁבֻרַת (שֹׁבֶרֶת) נא כא, נהוגים (נוהגים) ס יא, בָּגוּדָה (בוגדה) ירמיה ג ז, שחוט (שוחט כהכתיב) ט ז, עָשׁוּק (עושק) ירמיה כב ג (ע״ש כא יב); משלי כח יז, תפוש (תופש) חבקוק ב יט (וכן בלשון התלמוד כמ״ש להלן), השכוני (השוכני) שופטים ח יא, זכור (זוכר) תהלים קג יד, השדודה (השודדה) קלז ח, וצפוי (וצופה) איוב טו כב, אחוזי (אוחזי) חרב שה״ש ג ח, מֻעָף (מֵעִיף או מעופף) דניאל ט כא, ומזה כנראה הרבה בינונים פועלים בקל נע״ו בנקוד בינוני פעול, אם בחולם כמו קומים מ״ב טז ז, כחולה ירמיה ד לא, בוסים זכריה יוד ה, גוחי תהלים כב יוד, גוזי עא ו, או בשורק לנוס (לנס) במדבר כה לב, שובי מלחמה מיכה ב ח (וכנראה מזה עוד סוּרָה, סוּרֵי שׂוּרָי ישעיה מט כא; ירמיה יז יג; תהלים צב יב, ועמש״ל נז ט בהערה), וכן התארים ערום עצום ביסודם הם בינונים פועלים (מפעלים עומדים שאין להם בינונים פעולים) בנקוד פעול, ולפעמים בהיפך הבינונים הפעולים באים בנקוד בינוני פועל, ומזה הבוגד בוגד (בגוד) השודד שודד (שדוד) להלן כא ב (בא לנע״ל בשתי הוראות), המעטירה (המועטרה) כג ח, מתָעב (מתועב) מט ז, וכמַסְתֵּר (וכמְסֻתָּר) נג ג, ועוד, והנה כל אלה הבינונים שלא ישמרו הנקוד הם כמו תארים על משקל פָּעוּל (כמו בָּרוּךְ שָׂבוּעַ ועוד), פועל (כמו חותן יונק ועוד) מַפְעִיל (כמו משכיל מכביר מנגינה ועוד), ולכן טעמם פועל או פָּעוּל איננו תלוי בנקודם. גם בלשון התלמוד באים לפעמים בינונים פועלים בנקוד פעול: יָקוּד אבות פ״ב מי״ט, מָסוּר ב״ק קיט א, כפוי טובה ע״ז ה א, רָכוּב תענית כ א, תָּפוּשׁ שבת כב ב ועוד.

([23]) „כעת״ בכל מקום בכ״ק לדעתי טעמו כמו בעת או לעת ע׳ ש״א ד כ; כ יב; מ״א כ ו; דניאל ט יא ועוד, וכן הלשון „כעת חיה״ בראשית יח יוד יד; מ״ב ד טז יז טעמו בעת חיה או בשנה הבאה עמש״ש, ורגיל „כעת״ להתחבר עם מחר בלשון „כעת מחר״ שמות ט יח; ש״א ט טז; מ״א יט כ; כ ו; מ״ב ז א יח; יוד ו בטעם לעת מחר או למחר, ורק במדבר כג כג; שופטים יג כג; כא כב בא „כעת״ בטעם עתה.

([24]) הלשונות עבר הירדן, מעבר הירדן, מעבר לירדן באים בכל מקום בכ״ק על עבר הירדן מזרחה, ורק פעם אחת דהי״א כו ל בא הלשון מעבר לירדן מערבה, ופעם אחת בכתיב מעבר (הקרי בעבר) הירדן ימה יהושע כב ז (וכן האיש העומד בעבר הירדן מזרחה אומר לפעמים על עבר הירדן מערבה „מעבר לירדן והלאה״ במדבר לב יט), והלשון „בעבר הירדן״ רֻבּוֹ טעמו בעבר הירדן מזרחה, ומיעוטו (דברים ג כה; יא ל; יהושע ה א; ט א; יב ז; כב ז; ש״א לא ז) טעמו בעבר הירדן מערבה.

לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ
שָׁחַר׃ [כא] וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב
וְהָיָה כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ
וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ [כב] וְאֶל־אֶרֶץ
יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה
וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃ [כג] כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר

שמרון לבני יהודה כדבר הזה מפסוק שעבר (לדרש אל האובות והידעונים) אשר אין לו שחר חקירה אם יש ממש בו, מליצת הלשון לדבר שהוא הבל וריק בלא ספק. עוד יש לפרש המשך הפסוק בלא סירוס מלות, רק שהדבור „לתורה ולתעודה" נמשך לפסוק שעבר, והטעם שם „[ועם ד' ידרש] בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה" (תחת תורה ותעודה של הנביא מפי ד' כמש"ל). הפעל שחר מטעמו הרגיל בַּ.קֵ ש הושע ה טו ועוד הושאל בטעם חָקור (להבין דבר זר וקשה) להלן מז יא (וכמו שהפעל דרש בא בטעם בַ.קֵ ש עמוס ה יד ועוד ובטעם חָקֹר דברים יג טו; ש"ב יא ג ועוד), ומזה השם שַׁחַר בטעם חקירה изслѣдованіе, Untersu-chung בפסוק הנוכחי, והנה הדבור „אין לו שחר" הוא נגד הדבור „דרשו אל האובות וגו'" מפסוק שעבר, שמפני שיש להבינו שם עוד בטעם חִקרו אל האובות (כטעם שני של פעל דרש כמש"ל), לכן יאמר פה כי לאובות אין שַׁחַר (חקירה). יש מפרשים אין לו שחר בטעם אין לו אור (כטעם הרגיל מן שַׁחַר לאור הבֹקר), והוא מליצה בלשון על סכלות ואולת, כי חכמה ודעת נמשלו לאור וחשך לסכלות כמש"ל ב ה, ובעיני רחוק טעם זה. — [כא. כב. כג] ועבר בה ילך בה, בדרך שנזכרה בפסוק יא, עַם שמרון נקשה (נפעל מן קשה) מדוכא ואומלל (וכן קְשֵׁה יום איוב ל כה, קשת רוח ש"א א טו) несчастный, Unglücklicher ורעב, הכוונה שעַם שמרון ההולך בעבודת אליליו יהיה נקשה ורעב, כי יעלו אויבים נוראים עליו (ירמוז למלכי אשור תגלת פלאסר בימי פקח ושלמנאסר בימי הושע כמש"ל פסוק ז וכמפרש בפסוק כג), והיה

כי ירעב עַם שמרון ולא ימצא לחם בעלות עליו האויב והתקצף וקלל במלכו ([19]) שבחר (כמלכי ישראל האחרונים פקח והושע שבימיהם עלו מלכי אשור) ע' הושע י ג ובאלהיו (אלהים אחרים ע' פסוק יב) שלא יצילוהו מיד אויביו, ופנה למעלה ואל ארץ יביט מליצה שישאו עיניהם לכל צד אולי ימצאו עזרה (ע' תהלים קכא א, ועמש"ל כב יא) והנה בכל מקום צרה וחשכה חשכת צרה (עמש"ל א יג בהערה, ודומה לזה הלשון לעיל ה ל „חשך צר" על עלות מלך אשור על יהודה), מעוף צוקה חֲשֵׁכַת מצוקה (כעב"ש, מעוף נסמך; צוקה נרדף עם מצוק, מצוקה, צרה), ואפלה ואח"כ באפלה ([20]) הוא (המביט סביבותיו) מְנֻדָּח (נרדף עם דחוי), מליצת הלשון על ההולך בגולה או נודד ותועה בארץ אחרת (ע' להלן מז ה; מט ט, וע' דברים ל א ד; להלן טז ד; כז יג ועוד, ועמש"ל ב ה בהערה). ורומז פה לגלות תגלת פלאסר ושלמנאסר עמש"ל פסוק ז, כי לא מועף אין עָיֵף לאשר מוצק לה להאויב המֵצִיק לה (לארץ שמרון אשר ממנה הדבור בכל הפרק הנוכחי), הוא חיל אשור. וכמפרש להלן עד סוף הפרק איך עלה מלך אשור על שמרון פעם ראשונה ושניה, וכן יצויר חיל אשור לעיל ה כז „אין עיף ואין כושל בו". מָעוּף לא נמצא יותר, והוא נרדף עם עיפה, עיפתה עמוס ד יג; איוב יוד כב, תעופה איוב יא יז בטעם חשך, והוא מהפעל הסורי עוף בטעם כַּסֵּה, כי הדבר המכוסה יצויר כחָשוך. מוּעָף הוא תאר או בינוני הָפעל מפעל יעף ([21]) וטעמו יָעֵף; מוצק הוא תאר או בינוני הָפעל מפעל צוק, וטעמו מֵצִיק (וכן הבינו בתלמוד

([19]) אחר פעל קלל שבטעם קללה יבוא הדבר המקולל תמיד ביחס הפעול, ורק פעם אחת בל היחס ש"א ג יג, ופעם אחת בב היחס בפסוק הנוכחי (ודומה לזה בחרפם בפלשתים ש"ב כג ט, עמ"ש עוד להלן הערה 25).

([20]) ואפלה טעמו כמו ובאפלה בחסרון ב היחס (עמש"ל א כה), ויו ואפלה הוא בטעם ואחרי כן, כי בא ויו החבור (בין שארי הוראותיו הרבות) לפעמים בטעם ואחרי כן, ואז, אז, ומזה עוד ותחת להלן יוד ד, ומלאו יד כא, והיה כאבק כט ה, ולא יכנף ל כ, והוא ידע ויקרא ה ג, והמתה במדבר יד טו, ויורש את האמרי אשר שם (ביעזר עצמה) כא לב, ואתם יהושע ג ג, וקח ש"א ב טז, וישב בהר כג יד, ויואב ש"ב ג כג, ויבאו, ויבאו, ויצאו כד ו ז, וגם אני הושע ג ג, ויתר מיכה ה ב, וגם אתה זכריה ג ז, ומחסרך משלי ו יא; כד לד ועוד.

([21]) אבל מֻעָף דניאל ט כא הוא תאר או בינוני הָפעל מפעל עוף, וטעמו מעופף летающій fliegender עמ"ש בהערה הבאה, והלשון שם (אשר התקשו בו כל חוקרי הלשון והמפרשים) לדעתי טעמו כן: „והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה (ח טז יז) מֻעָף (מעופף), בִּיָעֵף (בעופפות) נוגע אלי", מֻעָף נמשך למעלה, בִּיָעֵף נמשך למטה, יָעֵף שם מפשט מפעל עוף בטעם עופפות (כמו יְקוּם מן קום ועוד).

נֹגַהּ עֲלֵיהֶם׃ [ב] הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל׃ [ג] כִּי ׀ אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן׃ [ד] כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃

לו קרי

בהערה. — [ב] הרבית אתה ד׳ הגוי גוי יהודה (עמש״ל יד לב) בימי יחזקיה, ורומז למה שפרש יחזקיה ממשלתו גם על בני ישראל שנשארו בארץ שמרון (אחרי שבטלה מלכות שמרון ע״י שלמנאסר מלך אשור) דהי״ב ל א—יא; לא א, וע׳ פסוק ו; כו טו; לג יז (ואולי רומז פה עוד למה ששבו ליחזקיה מן הגולה אחר מגפת סנחריב הרבה מבני יהודה וישראל כמש״ל י כא) לו הגדלת היום במפלת סנחריב השמחה, שמחו לפניך בבואם אחרי מפלת סנחריב לבית ד׳ בקרבן ומנחה משלל האויב מיכה ד יג כשמחת בקציר (ע׳ להלן טז ט י) כאשר יגילו בחלקם שלל (ע׳ תהלים קיט קסב), הטעם וכאשר גָלו בני יהודה בחלקם שלל מחנה אשור ע׳ לג א ד כג; מיכה ד יג ומש״ש. כשמחַת נפרד בתמונת נסמך במליצה (עמ״ש עוד ה יא בהערה), וכן מַכַּת, עגלַת, ציצַת, פנַת, יקרַת, גילַת, חכמַת, שכרַת, מזוזַת, גאוַת, חַיַת להלן יד ו; טו ה; כח ד טז; לג ה; נא כא; יחזקאל מא כא עמש״ש; תהלים י ב; עד יט (עמ״ש עוד להלן נז י), ובקמץ זִמְרָת, פרָת, תהלָת, נחלָת, עזרָת, שנָת להלן יב ב ושמות טו ב; בראשית מט כב; ירמיה מט כה; תהלים טז ו; ס יג; קלב ד. — [ג] כי את על סבלו ע״ל כֹּבֶד שלו (של גוי יהודה) עמש״ל מו ד בהערה, או עֻלו הכָּבֵד (עמ״ש בהערה להלן יא י; יג ג) אשר עַל צוארו ואת מטה שכמו שבט של הנוגש בו (כעב״ש), הוא המטה והשבט אשר בו יכה הנוגש (מְנַהג הבהמה ע׳ איוב לט ז) את הבהמה על גבה (שכמה), וכל אלה שמות מליצה לע״ל מלך אשור הכבד על יהודה מאז היה לו אחז עֶבֶד (ע׳ מ״ב טז ז ח יח; יח ז יד טו טז כ; דהי״ב כח כ), וכן יצויר אשור בשבט ומטה וסֹבֶל על שכם יהודה ו ע״ל על צוארו להלן י ה כד כז; יד כה,

החתת שברת (עמש״ל ז ח) כיום מדין כביום (עמש״ל א כה) מלחמת מדין (עמש״ל ב י בהערה) עִם ישראל המסופרת שופ׳ פרקי ו ז ח, שבתחלה כבדה מאד יד מדין על ישראל ואח״כ נגף מדין בדרך פלא שהיתה חרב איש ברעהו ומלכיהם נהרגו אחרי נוסם, והיתה מגפת מדין ידועה מאד בהַגדות עם ישראל ונזכרה עוד להלן י כו; תהלים פג י יב, ואליה דִמה הנביא מפלת סנחריב, כי חילו נפל בדרך פלא, והוא אחרי שובו לארצו נהרג מידי בניו להלן לז לו לז לח. סֻבֳּלו מהנפרד סֹבֶל הנרדף עם סֵבֶל בטעם כֹּבד ומשא (עמש״ל מו ד בהערה). — [ד] כי כל סְאוֹן (נסמך) סַנְדַל (מין נעל) של סוֹאֵן (בינוני קל) נועל סנדל (במחנה אשור) ברעש, הכוונה על סנדל מסומר (במסמרי ברזל בשוליו) המשמיע קול רעש בלבישתו ובהליכתו (ע׳ שבת ס א), ושמלה (נמשך על „כל״) וכל שמלה (במחנה אשור) מגוללה בדמים והיתה היתה ([1]) (השמלה והסאון שנזכרו, ועמש״ל כב יא בהערה) לשרפה מאכלת אש אכילת (כליון) אש (יח), כי המגפה ששלח ד׳ במחנה אשור תצויר כאש שירדה מד׳, וכן להלן י טז יז; כט ו; ל כז ל לג; לג יא יב יד. מפני שמחנה אשור הצטיין אז במה שלבשו סנדל או סאון מסומר ברגלם, והמשוררים בישראל ציירו שמלתם מגוללה בדם, מפני ההרג הרב שעשו מלכי אשור בכל העמים ע׳ י ז יג יד, לכן יכנה הנביא פה מחנה אשור בשמות כנוים סאון (סנדל) רועש ושמלה מגוללה בדמים. עוד יתכן שהכוונה פה ששרפו בני יהודה סנדלים המסומרים ממחנה אשור ושמלותם שנשארו בארץ יהודה אחרי שנגף מחנה אשור והנשארים ברחו לארצם אשור, כדרך ששרף יהושע מרכבות עמי כנען אשר הכם יהושע יא ו ט. ונראה לי כי יתכן מאד שהכוונה פה על הסנדלים המסומרים והשמלות מאנשי מחנה אשור

ב, ואפסו סח יט, מצֻלָה פ יא, וימלטם קז כ, דמך משלי א טז יז, בחכמה יוד לא (ע׳ תהלים צב טו), לבני בנים יג כב, אראהו, הנהו איוב ט יא יט, לא יחרף לבבי בי כז ו (ע׳ ש״ב כג ט, ועמש״ל פסוק כא בהערה), ובראש כט כה, ממעשה לג יז, יבול מ כ, ע״ל עליו איכה ג כח, וזקנים ד טז, ולא, ואינם ה ה ז, משם קהלת א ז, משיאכל ב כד (ע׳ ג כב), ותלך ח ג, מלבנות עזרא ד ד, חצים נחמי׳ יג כד, ימלאו דהי״א יז יא (ע׳ ש״ב ז יב) ועוד הרבה (עמ״ש עוד להלן יז יד בהערה).

([26]) אשדוד היא העיר היותר נכבדה בארץ פלשתים עמוס ג ט; זכריה ט ו. שהיתה בצורה דהי״ב כו ו מאד מאד וגדולה כעדות הסופר הקדמון הירדאט (ב157).

([1]) והיתה בויו החבור בנשוא אחר הנושא, ובא לפעמים כן כמש״ל לב ז.

ט [א] הָעָם֙ הַהֹלְכִ֣ים בַּחֹ֔שֶׁךְ רָא֖וּ || א֣וֹר גָּד֑וֹל יֹשְׁבֵי֙ בְּאֶ֣רֶץ צַלְמָ֔וֶת א֖וֹר

ארץ שמרון כנודע לכל מבין במפת א״י) לכבשן כאשר יתבאר, ובדרכו זאת לכד מלך אשור את עיר המלוכה שמרון והגלה כל ארץ שמרון (מ״ב יז ו). מהמשך הפסוקים נראה כי פעלי עבר הֵקל הִכביד הם בטעם פעלי עתיד (עמש״ל ה יג) יָקל יַכְבּיד, והוא נבואה מישעיה בימי מלחמת פקח עם אחז (כמ״ש פסוק יב) על עליות תגלת פלאסר ושלמנאסר על מלכות שמרון. הפעיל הָקל בא לפעמים בלא יחס הפעול המובן מהענין, ומזה הֵקל (ידו, ע׳ ש״א ו ה) בפסוק הנוכחי, והקל (משאך, ע׳ דברים א ט יב) מעליך ונשאו אתך שמות יח כב, להקל (המשא) מעליהם יונה א ה, וכן הפעיל הכביד בא לפעמים בלא יחס הפעול המובן מהענין, ומזה הכביד (ידו, כמו בקל ש״א ה יא ועוד) בפסוק הנוכחי, הכבידו (עלם, ע׳ מ״א יב יוד) על העם נחמיה ה טו, והנה בפסוק הנוכחי התקצר עוד הלשון וחסר הפעל „בלכתו״, וכן להלן יוד כד; סו יז. מ ממלת „הים״ עומד במקום שנים ונמשך גם למטה למלת „עבר״, ויש מקומות הרבה מאד בכ״ק אשר אות אחד (ולפעמים גם יותר) נמשך לשתי מלות למעלה ולמטה (נבלע האות באות דומה שלפניו או שלאחריו) כמ״ש למטה בהערה (25), כמו שלפעמים מלה או מלות נמשכות למעלה ולמטה כמש״ל ה יד. חוקרי קדמוניות אשור ובבל בימינו (עמ״ש להלן כ א) יודעים כי שלמנאסר מלך אשור מת בימי מצור שמרון (שנמשך שלש שנים מ״ב יז ה; יח יוד) וימלך אחריו סרגון (אבי סנחריב) אשר לכד שמרון, הוא סרגון אשר הכה עיר עזה בפלשתים ואת מלך כוש ומצרים שבא לה לעזרה, ואח״כ לכד את אשדוד בפלשתים אחרי מצור שלש שנים להלן כ א ג עמש״ש (26), ומשם עלה על מלך כוש ומצרים ויכהו להלן כ א ד ויהי לו

מלך כוש לעבד, ולכן בלא ספק כבש סרגון כל ארץ פלשתים עמ״ש להלן יד ל לא, ולכן לדעתי מֶלֶךְ אשור בלכתו מעבר הירדן מזרחה לעלות על פלשתים ומצרים, עבר על שמרון ויצר עליה וילכדה, ולזה ירמוז הפסוק הנוכחי. בלשון עמי כנען הקדמונים כל עַם מתערובת גוים זרים רבים נקרא בשם „גוים״ (כמו השם סקיטים בפי עמי אירופא הקדמונים לתערובת עמים מארצות הצפון), ויישב עֶרֶב־עַם כזה בארצות רחוקות מארץ כנען וגם במקומות בארץ כנען עצמה (שבאו לשם בימים קדמונים וישבו בשלום עם כנען יושב הארץ), ומזה תדעל מלך גוים בראשית יד א שֵׁם לְעֶרֶב-עם כזה במקום בלתי ברור לנו קרוב לבבל ופרס, מלך גוים לגלגל יהושע יב כג, חרשת הגוים שופטים ד ב יג טז לְעֶרֶב-עם שישב בגלגל ובחרשת (מקום קרוב לחצור) בארץ כנען עצמה, ומפסוק הנוכחי אני מחליט שגם ארץ פלשתים או גלילות פלשתים (יהושע יג ב) נקראה בפי יושבי כנען „גליל הגוים״, מפני שיושביה הם עֶרב עמים זרים כסלוחים וכפתורים וכְּרֵתִים (בראשית י יד; דברים ב כג; ש״א ל יד טז; ירמיה מז ד; יחזקאל כה טז; עמוס ט ז; צפניה ב ה) שבאו בזמנים שונים לארץ כנען לשפלה שעל שפת הים הגדול וישבו שם (עמ״ש במדבר כד כד בענין זה בארוכה). כל קורא רואה כי פרשתי אור בהיר על פסוקי כא כב כג אשר נבוכו בהם כל המפרשים וחוקרי הלשון.

ט. [א]. פסוקי א—ו הם נבואה בימי יחזקיה אחרי מפלת חיל אויבו הנורא סנחריב במגפה (להלן לז לו עמש״ש). **העם וגו׳** עם יהודה. **חֹשֶׁךְ וצלמות** הם מליצה לצרה, ואור מליצה לישועה והצלחה, כמש״ל ב ה. **ישבי בארץ וגו׳**, עמש״ל ה יא

(25) ומזה עוד: מעלות שמות יט יב, מלפני יהושע ז ה, בני בנימין שופטים כ יג, מעם ש״א יוד ב; צפניה א ד (עמ״ש עוד להלן לח יא), בידו ש״א יט ט יוד, ואתה כד יח, והמביא ש״ב ה ב, החדשה ו ג, מביא מ״א כא כא; ירמיה יט טו; לט טז, יקחו מ״ב כ יח (ע׳ ישעיה לט ז), מחרב ישעיה א כ, שפלו, יחלפו ב יא יח יט, בלבוש יד יט, ולא כן טז ו, יעבר כח טו, מלרחמכם ל יח, הוכנה ל לג, במדרתה שם, פיהו לד טז, נִקרתי לז כה, ויבוס מא כה, בתהו מה יט, יבאו ירמיה כז יח; יחזקאל כ לח, מראשון ישעיה מא כז, כנים נא ו, תכזבי בי נז יא, מעולם סד ד, מכליהם סה ד, כי מעשיהם סו יח, וחכמתם ירמיה ח ט, הארץ יוד יג, הכי יב א, שלחם טו א, יעבדו כה יד, בשמחה לא ו (עמ״ש עוד להלן סא ז), בבית לו כב (עמ״ש עוד לעיל א כה), מֵימָו מו ח, יחדו מח ז ח, הדיחוה, נוהם נ יז מה מו, וחללוהו יחזקאל ז כא, הכלה יא יג, התצלח יז ט, המְקֻדָּשִׁים מח יא, התעהו הושע ד יב, יתנום ה ד׳, כאור ו ה, ולי ח א ב, העוד יב א, עניתיו יד ט, והשליכה יואל א ז, ועברו נחום א יב, דוממה חבקוק ב יט (עמש״ל מז ה), מפורה חגי ב טז (עמש״ל סג ג בהערה), המשוטטים זכריה ד יוד, בספר מלאכי ג טז, חלבמו (שֵׁם הקבוץ) לָבָמוֹ סגרו תהלים יז יוד (ע׳ קיט ע; ישעיה ו יוד), כאַיֶּלֶת מב

עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ [ז] דָּבָר

(את שלום ע׳ הושע י א) אין קץ שיהיה שלום עד עולם על כסא דוד ועל ממלכתו אחרי שינגפו כל אויביו (וביותר אשור שנזכר בפסוקים שעברו) להכין למען הכין (לתַזֵק עמש״ל נא יג בהערה) אתה את ממלכתו ולסעדה וגו׳ ועד עולם; קנאת ד׳ צבאות תעשה זאת (וכן הלשון בענין הנוכחי על מפלת סנחריב לז לב), טעמו קנאת ד׳ בגוים השאננים אויבי יהודה ומהרסיה (ע׳ זכריה א יד טו), וביותר באשור אשר חרף את ד׳ (לז יז, ועמש״ל יא יג בטעם פעל קנא והשם קנאה) עשתה (עמש״ל ה יב) זאת הישועה ממפלת סנחריב מפסוקי א—ד. מהמשך כל הלשון בפסוקי ה ו וכן ממה שהזכיר פה יֻלַּד וּבֵן אני מחליט, שהדבור „ותהי המשרה על שכמו״ אחרי הדבור „ילד... בן נתן לנו״ יכוון על מה שמלך יחזקיה יורש הכסא בחיי אביו, והדבור „ויקרא שמו וגו׳ שר שלום״ הוא לשון חדה לרמוז מי הוא הילד והבן שנתנה המשרה על שכמו. משוררי העם בשיריהם קראו ליחזקיה המלך הצדיק והאהוב לכל העם (ע׳ דהי״ב לב לג) בשמות מליציים (ודומה לזה עמש״ל ח ח): „פלא יועץ״ (יועץ פלא), שֵׁם כנוי הרומז לעצתו הנפלאה לסתום מימי המעינות מחוץ לעיר שלא ימצאו מלכי אשור מים דהי״ב לב ג ד; „אֵל גבור״ שֵׁם כנוי כמו העתקה מליצית מִשֵּׁם חזקיה (חִזְקִ־יָּה) עמש״ל י כא, ובהוראת גבור גדול (כי בא אֵל ג״כ בטעם גבור יחזקאל לא יא; לב כא; איוב מא יז, והלשון אל גבור הוא כעב״ש ומחזק מושג הגבורה עמש״ל כט ט, וכן יחזקאל לב כא), ורומז לגבורתו בנצחונו על פלשתים מ״ב יח ח, ועמש״ל יד כח; „אבי עד״ שֵׁם כנוי בטעם מֶלֶךְ (כטעם אב ש״א יב טו; כד יא; איכה ה ג, ועמש״ל מג כז) נִצְחִי, והוא ברכה למלך שיחיה לעולם, וכולל גם טעם שני מורה ומלמד (כטעם אב בראשית מה ח; מ״ב ב יב; ו כא; יג יד, ואולי גם להלן כב כא) נִצחי לעם ישראל ללכת בדרכי ד׳, ורומז להמסופר בדהי״ב פרקי כט ל לא; „שר שלום״ שֵׁם כנוי לחזקיה מפני השלום שהיה לארצו בראשית ממלכתו כאשר השכיל בכל אשר יצא (מ״ב יח ז), ומפני שֵׁם כנוי זה נקראו שריו מלאכי שלום להלן לג ז. ויש לי להוסיף עוד כי לדעתי אלה השמות המליציים למלך הצדיק יחזקיה הושאלו בפי המשוררים משמות כנוים לאלהים ומלאכיו (5), כי האלהים הוא מפליא עצה להלן כח כט (עמש״ש), והוא אל גבור ע׳ י כא; מב יג; צפניה א יד; ג יז; תהלים כד ח, והוא אבי עַד (כמו שנקרא שוכן עד נז טו), כי האלהים נקרא אב להלן סג טז; סד ז; דברים לב ו ועוד (עמש״ל מה י), ושַׂר שלום לדעתי שֵׁם למלאך בשמים שהוא שר על מלאכי השלום שבשמים (הם מלאכים מליצים איוב לג כג), דוגמת הלשון שר צבא ד׳ יהושע ה יד טו, וכן נקרא מלאך גדול שבשמים בשם שַׂר בדניאל פרקי ח י יב. כל קורא רואה שפרשתי אור בהיר על פסוקי ה ו אשר נבכו בהם מאד מאד כל המפרשים והמעתיקים. — [ז, ח.] מפסוק הנוכחי מַתְחֶלֶת נבואה חדשה על מלכות שמרון אחרי שמלך בשמרון הושע בן אלה אשר הרג את פקח בן רמליהו שכרת ברית עם רצין מלך ארם והֵצַר למלך יהודה (מ״ב טו ל לז; טז ה), ונמשכת נבואה זו עד י ה. דָּבָר דבַר נבואה (ע׳ ב א; טז יג; ל יב כא; ירמיה לז יז; איוב ד יב)

גם בהיפך שבאות בסוף המלה מ פתוחה הם פרוצים נחמיה ב יג, או נונין כפופות מנ הסערה, מנ סערה איוב לח א; מ ו, והסוד הכמוס באלה הזרות הוא, שכפי הנראה ברור ממסורה רבתי דהי״א כז יב; דהי״ב לד ו בנוסחאות עתיקות היה בפסוק הנוכחי בכתיב לם רבה שתי מלות והקרי חברן למלה אחת, ובהיפך היה בנחמיה שם ואיוב שם בכתיב המפרוצים, מנהסערה, מנסערה מלה אחת והקרי הפרידן לשתי מלות (אף שלא נמצא כתיב אלה בנוסחאות שבידינו, ויש עוד הרבה קרי וכתיב שהיו אצל הקדמונים ולא נמצא אצלנו ע׳ הקדמת מעתיק המסורה במקראות גדולות, וכן יש בחלוף המקרא שבין מערבאי ומדנחאי אשר במקראות גדולות בסוף מסורה רבתי הרבה כתיב שנמצא רק אצל מערבאי או רק אצל מדנחאי, וכן יחסרו לפעמים אצלינו הקרי להפריד המלות או לחברן כמש״ל ח יד בהערה), לכן נשארו בכתיב מ סתומה ממלת לם ומ פתוחה ונונין כפופות ממלות המ מנ, כמו שנשארה נון פשוטה בהכתיב משתי מלות „מבן ימין״ ש״א ט א אשר הקרי חברן למלה אחת „מבנימין״, ובהיפך נשארה נ כפופה בהכתיב ממלה אחת „לבנימיני״ דהי״א כז יב אשר הקרי הפרידה לשתי מלות „לבן ימיני״, והנה לפי שבקרי התחברו בפסוק הנוכחי לם רבה למלה אחת והתפרד בנחמיה שם המפרוצים לשתי מלות ויצאה מ סתומה באמצע המלה ומ פתוחה בסוף המלה, לכן נמצא בזה דרש לרבותינו, ע׳ סנהדרין צד א ורד״ק בפסוק הנוכחי והאב״ע נחמיה שם. מהלשון מדרש רבה רות ג טו נראה שהיתה עוד נוסחא בפסוק הנוכחי למרבה כתיב חסר מ. ויש לי לחוסיף עוד,

[ה] כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי
הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא
יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃
[ו] לְםַרְבֵּה* הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ

מם סתומה

שנפלו במגפה בגבולי ארץ יהודה (עמש"ל ז יז) אשר צוה יחזקיה לשרפם לבל יקחום בני העם ויִנָּגפו בם, כדרך ששורפים היום כל לבושי מתי מגפה, כי יש בלבושיהם ארס חלי המגפה (וי"א שמזה ומְסָרפו עמוס ו י=ומשָׂרפו בשין שמאלית כבהרבה כ"י, והכוונה על השורף את המתים בעת דֶּבֶר עמש"ש). השם סאון והפעל סאן לא נמצא יותר, וברורה דעת חוקרי הלשון האחרונים, כי סאון הוא מין נעל שנקרא בלשון התלמוד סנדל ובלשונות אירופא Сандалій, Sandale, ומהשם נבנה הפעל סָאן בטעם נָעַל סנדל כזה, כי כן בלשון סוריא טעם השם סאונא והפעל סאן (ובארמית ותלמוד כל נעל נקרא סינא תרגום שמות ג ה; יבמות לט ב ועוד, או מסאנא תרגום בראשית יד כג; גטין נו א ועוד), ולפי שבנ"י לא לבשו סנדל, לכן לקחו השם והפעל סאון סאן מהסורים והאשורים, ואם הסנדל הוא מסומר אמרו על הנועלו שהוא סֹאֵן ברעש. — [ה. ו.] בפסוקים אלה יאמר הנביא בלשון חדה ורֶמֶז כי ד' עשה לנו התשועה הגדולה מפסוקי א—ד בשביל המלך הצדיק יחזקיה (ע' לח ו), כי מָלַךְ עוד בחיי אביו (כאשר יתבאר), למען הרחיב אח"כ ממשלתו ולהרבות שלום כסאו ולכונן ממלכתו במשפט וצדקה: כי ילד ילד לנו בשנים שעברו, בן נתן לנו בשנים שעברו (כעב"ש), לשון מליצה לבכור יורש כסא המלוכה, והכוונה פה על יחזקיה (שיזכור להלן בפסוק בשמותיו המליציים) יורש כסא אחז, כי בלשון העם או במליצות המשוררים שביהודה בהוָּלֵד יורש הכסא מארץ יהודה יֵאָמֵר כי ילד יולד לנו (לכל יהודה) או בן נִתן לנו, ותהי המשרה (2) הממשלה על שכמו על שכם הילד והבן (יורש כסא) שנזכר, הכוונה בהיותו עוד יורש הכסא, ורומז למה שאחז מסר המלוכה לבנו יחזקיה עוד בחייו כמש"ל ז ח ולמטה בהערה (3), ויקרא (פעל סתמי בטעם ויקראו, וכן בא קרא פעל סתמי בהרבה מקומות בראשית יא ט; טז יד; דברים טו ב; יהושע ז כו, וכן יש בפעלים אחרים כמש"ל ח ד) שמו הכוונה ויקראו משוררי העם בשיריהם את הילד והבן שנזכר (שלא התפרש פה שמו) אחרי שנתנה המשרה על שכמו (אחרי שמלך) בשמות מליציים: „פלא יועץ", „אל גבור", „אבי עד" „שר שלום", ירמוז הנביא למלך יחזקיה אשר כן קראוהו המשוררים בשיריהם (כאשר יתבאר להלן טעמם), למרבה (4) (זה נמשך על הדבור „ותהי המשרה על שכמו", כי הדבור שאחריו „ויקרא שמו וגו' שר שלום" הוא רק לשון חדה לרמוז מי הוא הילד והבן שנתנה המשרה על שכמו שלא התפרש פה שמו) למען הרבות (עמש"ל ח ו בהערה) המשרה לפרוש ממשלתו על ארץ מלכות שמרון כמש"ל פסוק ב ולשלום (נמשך על „למרבה") ולהרבות לשלום

(2) משרה (בשין שמאלית) נמצא רק בפסוקי ה ו הנוכחים וטעמו ממשלה, והוא מפעל שרה שיסוד טעמו מָשֹׁל ונרדף עם שרר, ובא פעל שרה בכ"ק רק ע"ד השאלה בטעם הֵאָבֵק בראשית לב כט; הושע יב ד, כמו שבא לפעמים גם פעל שרר בטעם הֵאָבק הושע שם.

(3) העתקה מספרי צפנת פענח מאמר רביעי אות כט. אחז מלך יהודה מָלַךְ 16 שנה ואחריו מלך יחזקיה (29 שנה) בשנת 3 להושע בן אלה מלך ישראל (מ"ב טז ב; יח א ב), וכבר שאלו כל המפרשים איך יתכן זה, הלא הושע מלך בשנת 12 לאחז (יז א), והנה אין בידינו להכריע מן הכתובים אם שנת 12 לאחז עלתה גם להושע אם לא, ואם מת אחז בשנת 16 לו או בשנת 17 לו (שלא עלתה לו), ולפי זה מת אחז ומָלַךְ יחזקיה בשנת 6 או 5 או 4 להושע, ולא בשנת 3 להושע? ונראה לי שאחז (לטעם שיתבאר להלן) מסר את המלוכה לבנו יחזקיה לפני מותו בשנת 15 או 14 למלכו בשנת 3 להושע, כדרך שעשה אביו יותם לבנו אחז כמש"ל אות כח (כן נראה בהַשוות הפסוקים מ"ב טו ל לג; טז א), ועוד מלכים אחרים (דוד ואחריו יהושפט ויהורם מלכי יהודה ואחאב ויהואחז מלכי ישראל, אף שבזולת דוד לא נמצא מזה בפירוש בספרי מלכים ודה"י שבידינו, ועמש"ל פסוק יא) לבניהם כמש"ל אות יז, ולכן אמרו סופרי דה"י שמלך יחזקיה בשנת 3 להושע, והנה לא נדע בבירור למה מסר אחז את המלוכה לבנו יחזקיה בחייו, אך יש לשער שעשה כן מפחד מלכי אשור, כי בימי אחז נפלה על העמים אימה ממלכי אשור אשר פרצו ועלו על כל העמים והכניעום וגם הגלום לארצות אשור.... ובעת רעה החיא, כאשר הפחד ממלכי אשור התגבר יותר ויותר (ע' מ"ב טז יח) מסר אחז בסוף ימיו את המלוכה לבנו יחזקיה שהיה גבור חיל בנראה מ"ב יח ח וגם חכם וירא אלהים כנראה מ"ב פרקי יח יט כ; דהי"ב פרקי כט—לב ואהוב לכל העם דהי"ב לב לג, ועמ"ש עוד בדומה לזה לעיל ביותם בן עזיה וביהואחז בן יהוא.

(4) מ סתומה שבכתיב שבאמצע מלת לםרבה היא כחדה סתומה בעיני כל חוקרי כ"ק, אולם מצאנו

נַחֲלִיף׃ [י] וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין
עָלָיו וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ [יא] אֲרָם מִקֶּדֶם
וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל
בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ

פקח השחיתו מלכי ארם מאד במלכות שמרון (מ״א טו כ; כ א; מ״ב ה ב ז; ו כד; יוד לב לג; יג ג—ז כב), ועתה בכרות ברית פֶּקח ורצין חשבו בני שמרון שיצליחו יותר מלפנים, לכן „וישגב ד׳ וגו׳״ בפסוק הבא. שקמים מין עץ תאנה פשוט הגדל לרוב בעמקים ובשפלות בא״י מ״א יוד כז, וכן שמו בלשונות אירופא (הושאל מהצורים) сикоморъ, Sykomoren Baum עמ״ש מ״א שם. פעל חלף בא בטעמים הפוכים (עמש״ל ה ב בהערה): 1) גָדל בקל תהלים צ ו, ובהפעיל (גַדֵל) בפסוק הנוכחי; איוב יד ז, 2) הִכָּרת, בָלה בקל לעיל ב יח; תהלים צ ה; קב כז; שה״ש ב יא (8). — [יוד. יא.] וישגב לכן (עמש״ל ב ט) שַׂגַּב (נִשָּׂא ורומם) ד׳ את צרי אוהבו רצין הם בני אשור עליו על אפרים, ירמוז על תגלת פלאסר מלך אשור שהמית את רצין והגלה ארץ גדולה ממלכות אפרים (מ״ב טו כט; טז ט) ואת אויביו של אפרים יסכסך (עתיד בטעם עבר) סִכסך או הסית על אפרים, והולך ומפרש מי הם אויביו שזכר: ארם אחרי מות רצין ששבו להיות כבראשונה אויבי ישראל (עמש״ל ח יב) מקדם ממזרח ע׳ בראשית כט א; במדבר כג ז, ופלשתים מאחור ממערב ע׳ יא יד; שמות יג יז (כי גם הפלשתים היו אויבים גדולים לאפרים כנראה עמוס א ו), ויאכלו את ישראל אפרים (ז) בבל פה каждый, jeder בכל פה ופה (וכן פסוק טז) מארם ופלשתים, והכוונה שכל ארם ופלשתים השחיתו באפרים אחרי מות רצין (9), בכל זאת לא שב אפו אף ד׳ מאפרים ועוד ידו נטויה להרע לו עוד (וכן הלשון פסוקי טז כ; יוד ד; לעיל ה כה), ובזה נשלם החלק הראשון מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק ח. מזרח נקרא „פנים״ בלשון „על פני״ בראשית כה יח; דברים לב מט; ש״א טו ז; מ״א יא ז; יז ג, ולכן מערב נקרא אחור בפסוק הנוכחי; איוב כג ח (ומזה ג״כ אחרי קרית יערים שופטים יח יב, על אחריה יחזקאל מא טו עמש״ש), ודרום נקרא ימין וצפון שמאל בראשית יד טו; ש״א כג כד; מ״א ז לט; מ״ב כג יג; ישעיה נד ג; יחזקאל יוד ג; איוב כג ט (ומזה הימנית מ״א ו ח; ז לט; מ״ב יא יא; יחזקאל מז א ב, השמאלית מ״ב שם בטעם הדרומית והצפונית). הפעל סכסך (פיעל מן סכך) נמצא רק בפסוק הנוכחי ולהלן יט ב, ולפי הענין נראה עיקר דעת המעתיקים הראשונים (תרגום יונתן והסורי והרומי) שטעמו הסית, גָרָה, ויאמרו חוקרי הלשון כי הוא מיסוד טעם סכך או שכך (בשין

לפעמים בא לאמר בטעם „בְּאָמוֹר״ עם כנוי בגוף ומספר לפי הענין, ע׳ שמות ה יד יט; ט ה; יז ז ועוד הרבה, 3) לפעמים בא „לאמר״ עם ל היחס אחריו במקום דרך ההלטה לבד במין ומספר לפי הענין, ומזה ולאמר (ויאמר) לירושלם ישעיה מד כח, לאמר לו (ויאמרו לו, ויאמר לו) בראשית כג ה יד, לאמר אליהם (ויאמר אליהם) ויקרא יא א (כמו שבא בכלל מקור במקום דרך ההלטה כמש״ל ו יוד). 4) לפעמים בא לאמר בטעם כאמור למעלה ע׳ בראשית מב יד (ט); במדבר כו ג (ב) עמש״ש; ש״ב יג לג (ל); מ״א ב ד (לאמר השני, ע״ש פסוק ג); מ״ב ט יב (ויו), או כאמור למטה ירמיה ל א; זכריה א ז; ז ה. 5) לפעמים בא לאמר בטעם „כלומר״ שבתלמוד das heist, то есть ע׳ בראשית ה כט; ל כד; לח כח; שופטים ו לב; ש״א ד כא; ט כד עמש״ש; יג ג; ש״ב ה ו (לאמר השני); דהי״א ד ט.

(8) עוד בא חלף בקל בטעם פעל יוצא עָבֹר (הֵפֵר) חוק ומצוה להלן כד ה, ובטעם עָבֹר בדקירה (קרוב לפעל פלח בחלוף מצב האותיות עמ״ש יב ד) שופטים ה כו; איוב כ כד (ע׳ משלי ז כג), ובהפעיל בטעם הֵמִיר בראשית לא ז ועוד, ובטעם חִדֵּשׁ כֹּחַ להלן מ לא; מא א; איוב כט כ, וכל אלה הטעמים נבנו מהטעם הראשי מן חלף „עָבֹר בהליכה״ לעיל ח ח ועוד, ולשון חָלֹף ח״ק טעמו כהלשון הרגיל עָבֹר תורה וברית ומצוה (כד ה; דברים יז ב; ש״א טו כד; אסתר ג ג ועוד, כי יעביר מפניו המצוה לבלי לקיימה, וכהלשון בפעל עומד עָבֹר מִמִּצְוָה דברים כו יג), וכן הדבר שֶׁכָּלָה יצויר כעובר ואיננו (ע׳ תהלים לז לו), והדוקר יצויר כעובר דרך הגוף המדוקר, והגָדֵל מארץ יצויר כדוקר את הארץ ועולה, והממיר דבר בדבר והמְחַדֵּשׁ כֹּח יצויר כמעביר מפניו הדבר המומר והכח שנחלש. מפעל חלף בהוראותיו נבנו בב״ק חשמות, חליפה (בטעמי תמורה, מָוֶת המצויר במליצה כתמורת החיים), חֵלֶף (תמורה), חֲלוֹף (מָוֶת, „בני חֲלוֹף״ משלי לא ח לשון מליצה ליתומים אשר אביהם לקוח לַמָּוֶת), מַחֲלָף (סכין הדוקר, בלשון אחרונים חֲלִיף, חָלָף), מַחְלָפוֹת (תלתלי שער ארוך העוברים ומתגלגלים על גב האדם).

(9) אף שלא נזכר מזה בספרי מלכים, כי ספרי מלכים וספרי דה״י שבידינו הם רק ראשי דברים והעתקה קצרה מאד מספרי דה״י למלכי יהודה וישראל (שנאבדו מאתנו, עמש״ל מ א) כנראה מ״א יד יט כט; טו ז; דהי״ב טז יא ועוד הרבה, ועמ״ש פסוק ה; א ז; כה ו.

שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ [ח] וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה
וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר׃ [ט] לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ* וַאֲרָזִים

קמץ בז״ק

שלח אדני ביַעֲקֹב (ע׳ משלי כו ו; להלן לז יז; שופטים יא כח) ביעקב ונפל (ע׳ יחזקאל ח א; יא ה; דניאל ד כח) בישראל (כעב״ש) בני מלכות שמרון[6], וזה שאמר וידעו (בטעם צווי) העם כלו אפרים ויושב שמרון דבר הנבואה שבפי, והולך ומפרש נבואתו אשר תִּפָּרֵד לארבעה חלקים (פסוקי ח — יא; פסוקי יב—טז; פסוקי יז—כ; י א—ד, אשר כל אחד נשלם בדבור „בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה"), שלשה הראשונים נבואות על זמן עבר, והרביעי על זמן עתיד:

א) בגאוה ובגדל לבב לאמר אמרו (אפרים ויושב שמרון) לאמר „לבנים נפלו וגו׳ נחליף" בפסוק הבא. רגיל מאד בכ״ק שהמקור „לאמר" יכלול בתוכו הפעל „אמר" לפניו בדרך החלטה או בדרך צווי ובזמן וגוף ומספר לפי הענין כמ״ש למטה בהערה ([7]). — [ט.] אמרו לאמר [ח] בימי פקח בן רמליהו כאשר כרת ברית עם רצין מלך ארם: „לבנים בתי לבנים נפלו וגזית ובתי גזית (עמוס ה יא) נבנה שקמים גדעו וארזים נחליף" נגַדֵּל, והוא מליצה על מה שלפני

כי אם יש יסוד גם להכתיב לם רבה (שתי מלות) יתכן כי רַבֵּה=רַבָּה (פיעל עבר ונשוא להנושאים ילד, בֵּן, והמשפטים שקדמו יַלַּד (אשר יָלַד), נִתַּן (אשר נִתַּן), ותהי המשרה, ויקרא שמו הם משפטים טפלים), „לם" הוא קרי למלה שלפניו „שלום", והכוונה שהיא חסרה ויו בהרבה נוסחאות (כמו שָׁלֹם בראשית לז ד; מ״א ב ה ו; ה כו; ירמיה טו ה; יחזקאל יג טז), והוא קרי אחד מן כתיב וקרי עתיקים מאד מזמן לפני בעלי המסורה (שבסוף ימי בית שני) שבאו בספרי הקֹדש פנימה, ומזה לדעתי יתכן והיתה להיות שמות מ טו, רש לרשת דברים ב לא, לו לא לב ה, וילך הלוי ויואל הלוי שופטים יז יוד יא, הוא היה ש״א ו ט, המלך למלך ש״ב כד כג, והשתחויתי בית רמון מ״ב ה יח, בתוך מרמה במרמה ירמיה ט ה, וראית וקראת נא סא, מאחזתם מאחזתו יחזקאל מו יח, עת בא עת בית חגי א ב, שבעה ושבעה זכריה ד ב, לולא (=לו לא) תהלים כז יג, על כן על כל אסתר ט כו, ועוד הרבה כמ״ש חגי שם.

([5]) ודומה לזה מצאנו שם אלהים מושאל למלך המשיח מבית דוד „ה׳ צדקנו" ירמיה כג ו, ולמקומות קדושים: ד׳ צדקנו ירמיה לג טז, ד׳ יראה בראשית כב יד, ד׳ נסי שמות יז טו, ד׳ שלום שופטים ו כד, ד׳ שמה יחזקאל מח לד, אל אלהי ישראל בראשית לג כ, אל בית אל, אלהים בית אל לה ז טו; ש״א יוד ג, וביותר רגיל בלה״ק לחַבֵּר שם ד׳ או אֵל לשע״פ בתחלה או בסוף, כמו יהושע יהושפט יהונתן ועוד, אלעזר אלקנה ועוד, אליהו חזקיה ירמיה ועוד, שמואל יחזקאל רעואל ועוד (וכן בשע״פ מעמי כנען בשם בעל: בעל חנן, בעל גד, בעל המון, אתבעל ועוד, ומהם הושאלו להעברים השמות יְרֻבַּעַל, אֶשְׁבַּעַל, מרי בעל, בְּעֶלְיָדָע).

([6]) יעקב וישראל (אשר יסודם שע״פ ליעקב אבי כל שבטי ישראל) וכן בית יעקב ובית ישראל באים בכ״ק בלשון מליצה ובלשון ספורי (יעקב רק בלשון מליצה): 1) לפעמים ביחוד על בני מלכות ישראל (שמרון או אפרים) בפסוק הנוכחי; לעיל ח יז; להלן יא יב; יז ד; ירמיה ג יח; מח יג; יחזקאל ד ד ה; הושע א ד; ה א ג ה; ה ב ג ח יד; יוד יא; יב א (כעב״ש); עמוס ג יג יד; מיכה א ה; זכריה יא יד; מ״א יד יד טו טז ועוד הרבה, 2) לפעמים ביחוד על בני מלכות יהודה ישעיה ב ה; כט כב; מ כז; מא ח יד; מב כד; מג כב כח; מח א עמש״ש; סה ט; עבדיה א יח; מיכה א ה יג טו; ג א; זכריה ח יג (כעב״ש עמש״ש), 3) לפעמים על עם ישראל כלו ישעיה ה ז; יוד כ כא כב; כז ו (כעב״ש); עמוס ו א; עבדיה א יז; מלאכי א ב; תהלים קיד א; שמות ד כב; ה ב; ט ד ועוד הרבה.

([7]) המקור „לאמר" בא בכ״ק בהרבה הוראות קרובות; 1) הוראתו הרגילה היא „בזה הלשון" או „בלשון הבא" слѣдующее, das folgende, וטעם זה עקרי ובא ברוב המקומות בכ״ק: בראשית א כב; כד ל; לא א; שמות טו א ועוד הרבה, רק שלפעמים לשון הבא הוא מקוצר מאד ע׳ בראשית כד ל; ש״א יז כז; יח כד; כז יא (לאמר השני); ש״ב יז ו; מ״א ב ל, ולפעמים בא בטעם זה כפול לשון, „כה וגו׳ לאמר" מ״א כ ה; ירמיה כח ב; כט כה; לב; מד כה; חגי א ב; זכריה ז ט, או „זה הדבר לאמר" ויקרא יז ב, וכן במדבר לו ו; זכריה ד ו, ורגיל מאד בכ״ק שבמקור „לאמר" שבטעם הנזכר יִבָּלַע פעל אמר הראוי לפניו בדרך החלטה או צווי בזמן ובגוף ובמספר לפי הענין, ומזה בראשית טו יח (ויאמר לאמר); יח יב יג טו (ותאמר לאמר); יט טו (ויאמרו לאמר); כו כ; לב ז; לט יב; מא טו (אומרים לאמר); שמות ג טז; יא ח; יט יב (ואמרת לאמר); ישעיה ד א; ט ח; כט יא יב; ירמיה ג א (אָמֹר לאמר); כה ה (אמרתי לאמר) ועוד הרבה. 2)

תֹּאכַל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ
גֵּאוּת עָשָׁן׃ [יח] בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
נֶעְתַּם אֶרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ
אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ׃ [יט] וַיִּגְזֹר

עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאול וְלֹא
שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃ [כ] מְנַשֶּׁה
אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו
הֵמָּה עַל־יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־

הוא מליצה לחיל האויב כמש"ל ה ז) תאכל אכלה איש הרשעה שנזכרה ומשם פשטה האיש ותצת (קל מנפ"י) ובערה בסבכי היער בסבכים שביער (ענפי עצי היער השרוגים וסבוכים זה בזה сплетшiяся вѣтви, Gezweig נקראים סְבַךְ או סְבָךְ וברבים סְבָכִים בפסוק הנוכחי; יוד לד; בראשית כב יג; תהלים עד ה, או סֹבֶךְ ירמיה ד ז ([14]) או פֻארה להלן יוד לג) משל לבני מרומי עם הארץ ולהשרים הממוצעים ([15]) לאכלם ויתאבכו ויתאבקו (בְּהִשָּׂרֵף סבכי היער שנזכרו) ([16]) גאות עשן גאוני עשן, שֵׁם מליצה לעמודי עשן נשגבים, המתנשאים למעלה מתבערה גדולה ועולים תכופים ודחופים זאח"ז ונראים כמתאבקים. והולך ומפרש בלשון מליצה כוונת המשל „שמיר ושית וגו' עשן" שנזכר: בעברת ד' צבאות המצוירת כאש (יחזקאל כא לו; כב כא לא; לח יט) נעתם בָּעַר וְחָשַׁךְ (מעשן התבערה) ארץ ([17]), ויהי מהאש הגדולה שבתוך העשן העם כמאכלת אש כאכילת איש [ד] שהיא מתפשטת מסביב, מליצה שכן כל איש השחית מאד

את רעהו, וזה שאמר במליצה שניה איש אל על אחיו לא יחמלו לא חמלו בעת הרעה ויגזר על ימין גזר אחיו שעל ימינו לאכול בשרו מפני הרעב (ודומה לזה ירמיה יט ט) וְרָעֵב כי היתה מארה בבטנו ולא שבע (ודומה לזה ויקרא כו כו; הושע ד יוד; מיכה ו יד, ועמ"ש להלן נה ב; חגי א ו), ויאכל על שמאל אכל אחיו שעל שמאלו ולא שבעו, איש בשר זרעו בטעם עוזרו יאכלו אכלו, והולך ומבאר מי הוא זרעו (עוזרו): מנשה אכל את אפרים שהם אחים (בני יוסף) ועוזרים זל"ז (כי שניהם במלכות שמרון אשר עליה באה הנבואה הנוכחית כמש"ל פסוק ז) ואפרים את מנשה אשר (עמש"ל ז כ) יחדו המה על יהודה כמש"ל פסוק ז, והכוונה לדעתי במליצה זו על השערוריות הגדולות ומלחמת אחים שהיו בעם ישראל במלכות שמרון ע"ד המלוכה אחרי שנהרג פקח מיד הושע עד שמלך הושע, כי עברו ביניהם 7 או 8 שנים כמ"ש למטה בהערה ([18]) בכל זאת וגו' להרע לו עוד (לבטל לגמרי מלכות שמרון וכמפרש

מיכה ד יא; תהלים קו לח, ובהפעיל בטעם חַלֵּל במדבר לה לג; ירמיה ג ב, ובא עוד פעל חנף בטעם בַּבֵּר חלקות (לרמות, כי גם דובר חֲלָקוֹת עוזב דרך הישר ונפרד ממנו ע' תהלים יב ד; לו ג), ומזה בקל ירמיה כג יא, ובהפעיל דניאל יא לב, ומטעם האחרון הזה נבנו השמות חָנֵף בפסוק הנוכחי; יוד ו; לג יד; תהלים לה טז ועוד בטעם דובר חֲלָקוֹת (לרמות), חֹנֶף ישעיה לב ו, חֲנֻפָּה ירמיה כג טו בטעם מרמה (וכן רגיל בתלמוד הפעיל החניף והשמות חָנֵף חנופה בטעם האחרון שכתבנו).

([14]) ובא שֹׂבֶךְ בשין שמאלית גם על ענפי עץ סבוכים מעץ גדול אחד בלשון שׂוֹבֶךְ האלה ש"ב יח ט, ואולי מזה גם סֹבְךְ ירמיה שם.

([15]) וכן להלן יוד לד, ומכונים עוד בשם עצי יער יוד יט, אבל השרים היותר גדולים מכונים בעצים גבוהים ונשאים ע' יוד יח לג לד ומש"ש. לפעמים בכלל חיל צבא גדול מכונה יער ירמיה מו כג, וכן להלן לב יט חיל אשור מכונה יער.

([16]) גֵּאוּת (מפעל גאה) יסודו שם מפשט ונרדף עם גאון וגאוה ע' כו יוד; כח א; תהלים יז יוד; צג א (ע' איוב מ יוד), וע"ד השאלה בא גאות (שלא בא ברבים) במליצה כשם הקבוץ לדברים נעלים ונשגבים, אם דברים נשגבים בכלל, ומזה גאות (מעשים נשגבים וגדולים) עשה להלן יב ה (ודומה לזה עשה גאוה תהלים לא כד בטעם עושה מעשה גאוה), או דברים נשגבים בפרט, כמו עמודי עשן נשגבים בפסוק הנוכחי, וגלי הים תהלים פט יוד (ע' איוב לח יא), ובכלל כל שם מפשט בבואו במקום שם עצם או תאר (ב יא ועוד הרבה, ועמש"ל יג ג בהערה) לא ישמור המין והמספר שבמשפט, וכזה ותהיין מֹרַת (מורות) רוח בראשית כו לה, ידיו אמונה (אמונות) שמות יז יב, עֵזֶר (עוזרת) כנגדו בראשית ב כ, עֶזְרוֹ (עוזריו) יחזקאל יב יד ועוד.

([17]) ארץ בא לפעמים בלשון זכר בפסוק הנוכחי; לג ט; סו ח; בראשית יג ו.

([18]) הושע הרג את פקח (מ"ב טו ל) בשנת 4 לאחז (כי פקח מלך 20 שנה ואחז מלך בשנת 17 לפקח מ"ב טו כז; טז א), וימלוך הושע בשנת 12 לאחז (מ"ב יז א), לכן עברו בין מלוכת פקח והושע 7

נְטוּיָה׃ [יב] וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ
וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃ [יג] וַיַּכְרֵת
יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה
וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד׃ [יד] זָקֵן וּנְשׂוּא־
פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־
שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב׃ [טו] וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי
הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃
[טז] עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח ׀ אֲדֹנָי
וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנוֹתָיו לֹא יְרַחֵם
כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה
בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃
[יז] כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת

שמאלית) בהוראת דָקֹר (ומזה השמות שֵׂכָה משוכה מסוכה לקוץ וגדר של קוצים), כי המגרה יצויר כדוקר, ויתכן עוד כי יסוד טעמו הַבְעֵר, הַדְלֵק, כי מצאנו בתלמוד ב״ק יא א; כב א הפיעל סכסך בטעם זה, והמגרה יצויר כמבעיר אש השנאה והקנאה. — [יב.] פסוקי יב — טז הם החלק השני מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק ח. ב) והעם יען כי (עמש״ל ג ד) העם (עַם שמרון) לא שב עד המכהו (10) הוא ד׳ אחרי מכתם מפסוקי יוד יא ואת ד׳ צבאות לא דרשו (לשוב לו לעבדו ולעשות מצותיו עמש״ל נח ב בהערה) אחרי שהכם, והולך ומפרש בפסוקי יג יד הדבור „המכהו״ (איך הכהו) ובפסוק טו הדבור „ואת ד׳ צבאות לא דרשו״ (במה לא דרשו), ובפסוק טז הע׳נ׳ש הבא עליהם בשביל חטאם זה. — [יג. יד.] ויכרת ד׳ מישראל מאפרים (ז) במכתם שנזכרה בפסוקי יוד יא (ע״י אשור וארם ופלשתים) ראש וזנב כפה ענף עץ תמר שהוא עץ ישר גבוה וענפיו יגדלו בראשו כנודע (11) ואגמון קנה רך ושפל הגדל באגמי מים Schilfrohr ,тростъ (12), יום אחד בזמן אחד (עמש״ל ז יח), הלשון „ראש וזנב כפה ואגמון״ הוא משל רגיל בפי המליצים לשרים גדולים וקטנים וכן יט טו, אך הנביא פה יכוון בשם ראש לזקן ונשוא פנים (עמ״ש ג ב ג), ובשם זנב לנביא שקר (עמש״ל כט יוד), ולכן יבאר הנביא כוונתו במאמר מוסגר (זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב). הנביא נקרא מורה ע׳ להלן ל כ. — [טו.] פסוק זה הוא ביאור על „ואת ד׳ צבאות לא דרשו״ מפסוק יב כמש״ש. ויהיו מאשרי העם הזה (אפרים) מנהיגיהם בדרך (מנהיגי העם אחרי שהכרית ד׳ מהם ראש וזנב כפה ואגמון מפסוקי יג יד) מתעים (וכן הלשון ג יב עמש״ש) ומאשריו ונהוגיו (העם) מבלעים מושחתים (ע׳ ג יב). — [טז.] פסוק זה מפרש הע׳נ׳ש שבא עליהם בשביל חטאם מפסוק טו. על כן על בחוריו אנשי המלחמה צעירים וגבורי כ׳ח (עמש״ל לא ח) שנשארו בחיים אחרי שהִכו מאשור וארם ופלשתים בפסוקי יוד יא לא ישמח אדני (עתיד בטעם עבר) לא שמח ד׳ להיטיב להם (כי ד׳ ישמח בעמו ההולך בדרך הטוב להיטיב לו, ע׳ סב ה; סה יט; דברים כח סג; ל ט; ירמיה לב מא; צפניה ג יז) ואת יתומיו ואת אלמנותיו של אלה שנפלו בחרב האויב מפסוקי יוד יא לא ירחם (עתיד בטעם עבר) לא רִחַם, והכוונה שלא הושיעם ד׳ בענים אחרי מגפתם הגדולה מאשור וארם ופלשתים, כי (זה ביאור על „ויהיו מאשרי העם וגו׳ מבלעים״ מפסוק שעבר) כלו גוי חנף (יוד ו) דובר חלקות (לרמות) (13) ומרע עושה רע (עמש״ל א ד) וכל פה דבר נבלה אָוֶן (ע׳ לב ו; נח ט, ועל הרוב בא הלשון עשה נְבָלָה בטעם עשה תועבה), בכל זאת לא שב וגו׳ להרע לו עוד, ובזה נשלם החלק השני מנבואה הנוכחית. — [יז.—כ.] פסוקים אלה הם החלק השלישי מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק ח. ג) כי יען כי (עמש״ל ה כד) בערה כאש רשעה באפרים, הרשעה הגדולה של הרשעים מצוירת כאש בוערת להלן נ יא (אשר תכלה את הרשעים להלן בפסוק וכן נ יא, ועמ״ש עוד הושע ז ז), לכן שמיר ושית מיני קוצים (עמש״ל ה ו), משל לעם הארץ ולאנשי הצבא הפשוטים (וכן יוד יז, ולפעמים

---

(10) בהא הידיעה על שֵׁם עַם כנוי, וכן יהושע ז כא; ח לג; מ״ב טו טז; מיכה ב יב.

(11) נזכר עוד כִּפָּה יט טו; איוב טו לב, וברבים בא בנקוד כַּפּוֹת תמרים ויקרא כג ח, ולא נמצא יותר.

(12) נזכר עוד אגמון יט טו; נח ה; איוב מ כו, בלשון התלמוד גמי, אבל אגמון איוב מא יב טעמו אגם מים, כמו שבא בהיפך אגם ירמיה נא לב בטעם אגמון, עמש״ל מב טו.

(13) בערבית וסורית יש פעל חנף בטעם הִפְרִד (באחד מבניניו) (ולכן הוא קרוב בטעמו והברתו להפעל העברי חלף), ומזה הושאל בעברית פעל חָנֵף בקל בטעם התחלל (כי המתחלל יצויר נפרד מהקהל, כמו שהעוזב דרך ישר נקרא נפרד משלי יח א), ומזה ישעיה כד ה; ירמיה ג א ט (את הארץ נושא);

וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ׃ [ב] לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ׃ [ג] וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃ [ד] בִּלְתִּי כָרַע

התועבות ויקרא יח ל), ומכתבים וסופרי השופטים הכותבים פסקי דינם בכל ריב אנשים עמל עָוֶל (וכן נט ד עמש״ש; במדבר כג כא; חבקוק א ג ועוד הרבה) כִּתֵּבוּ כמפרש בפסוק הבא. „חָקקו״ חסר ויש להשלימו ממלת „חִקְקי״ הבאה, והרבה כן כמש״ל ה יד. חִקְקֵי נסמך רבים מן חֵקֶק שבטעם ח̇ק, נמצא רק בפסוק הנוכחי ושופטים ה טו (²). פעל כתב בפיעל נמצא רק בפסוק הנוכחי, ולפי הענין נראה שבא הפיעל ביחוד על סופרי השופטים הכותבים פסקי דינים. — [ב.] להטות לנטות בחקקי און וכתבי עמל מפסוק א מדין דלים לבלי לעשות להם דין צדק ולגזל משפט עניי עמי (כעב״ש) לבלי לעשות להם משפט צדק (כי המונע לעשות משפט צדק יצויר כאלו יגזול את המשפט, וכן מזה הלשון עשק רש וגזל משפט וצדק קהלת ה ז) להיות למען היות אלמנות וגו׳ יתומים יבזו (הם הדלים והעניים שנזכרו) כאשר לא יעשו להם שרי אפרים משפט (ע׳ הושע יוד ד; עמוס ב ו ז; ג יוד; ה יא). הפעיל הַטֵּה בא לפעמים בטעם קל עומד נטה בפסוק הנוכחי, וכן הטו מני ארח להלן ל יא, יַטּוּ עמוס ב ח, המטים תהלים קכה ה, ולא אָט איוב כג יא (ולכן בא אחריו בפסוק הנוכחי ולהלן ל יא מ היחס, ולא יחס הפעול כמו שמות כג ו; דברים כז יט ועוד). ונראה לי עוד כי אולי בלשון מליצה בא לפעמים מִדִּין בטעם דין (מהפעל דון, על משקל מִשּׁוֹט יהזקאל כז ו מפעל שוט), כי יתכן מאד שבא מִדִּין בטעם דין בלשון מליצה הקשה „ישבי על מִדִּין״ שופטים ה יוד עמש״ש, ואם כן הדבר, בא פה ההפעיל להטות פעל יוצא עם יחס הפעול אחריו על נכון. דין ומשפט בא הרבה פעמים בטעם דין ומשפט צדק ביחוד א יז כא; בראשית יח יט כה; דברים יוד יח; ירמיה ה כח; תהלים ט ה; קמ יג ועוד, ולפעמים בא בפ׳רוש משפט צדק, משפט אמת. — [ג. ד.] ליום פקדה ליום זכרון вспоминаніе, Erinnerung לרעה לפני ד׳ (³) ולשואה לְשֶׁבֶר וצרה עמש״ל ו יא ממרחק תבוא רומז לשלמנאסר מלך אשור שיעלה על מלכות שמרון מ״ב יז ג ה (וכן יצויר לעיל ה כו חיל אשור כגוי מרחוק מקצה הארץ). על אל מי תנוסו תרוצו לעזרה, ירמוז למה שבטחו לשוא על עזרת מצרים מ״ב יז ד, ואנה תעזבו כבודכם רכושכם (כטעם כבוד להלן סא ו; סו יב; בראשית לא א; נחום ב יוד עמש״ש;

מתכות לזכרון עולם, ע׳ ח א; ל ח; שמות כד יב; דברים כז ח; יהושע ח לב; ירמיה יז א; חבקוק ב ב; משלי ח טו; איוב יד כד, ובכלל היו העמים הקדמונים רגילים לכתוב ביותר בחקיקה בעט סופר על לוח משוח ב ד̇נ̇ ג ולמחוק הכתָב במָרחם ה ד̇נ̇ ג. ע״ד השאלה בא פעל חקק גם על כתיבה בסֵפֶר להלן ל ח; איוב יט כג.

(²) בשופטים שם „חִקְקֵי לב״ הוא שם מליצה למחשבות חלב חרוצות בהחלט שהן כחקוקות על לוח לבם (ע׳ ירמיה יז א), והלשון שם „בפלגות ראובן גדולים חקקי לב״ טעמו בפלגות ראובן (בדבר הפרדם משארי השבטים), חִקְקֵי לֵב (חקי לבם) קשים להבין (כטעם גדול שמות יח כב (ע״ש פסוק כו); תהלים קלא א; ירמיה לג ג; איוב ה ט ועוד), והוא לשון הִתּוּל, אבל הלשון „לפלגות ראובן גדולים חקרי לב״ שופטים שם פסוק טז (לפלגות בל היחס, כי משפט הלשון לאמר „חֵקֶר ל״, „חָק̇ר ל״, ע׳ להלן מ כח; תהלים קמה ג; איוב כח ג) טעמו לפלגות ראובן (להבינן), חִקְרֵי לֵב (חקירות והתבוננות הלב של כל חוקר) הם רבים (כטעם גדולים נחמיה יב מג, וביחיד שופטים טז כג; מ״ב יוד יט, ומזה עוד הלשונות רכוש גדול, גוי גדול, ע̇ש̇ר גדול ועוד), וגם זה לשון התול.

(³) הפעל פקד בא בכ״ק בהוראות רבות: מָנ̇ה, מַנֵּה (במדבר א מד; כז טז ועוד) צַוֵּה (איוב לו כג; עזרא א ב; דהי״ב לו כג, וכן בארמית), הניח למשמרת (בהפעיל להלן פסוק כח ועוד, ולפעמים גם בקל מ״ב ה כד), חָס̇ר (בנפעל, ולפעמים גם בקל ופִעל עמ״ש כז ג), בָּח̇ן ובַקֵּר (תהלים יז ג; איוב ז יח), שַׁחֵר פני מי (להלן כו טז; שופטים טו א; ש״א יז יח), זָכ̇ר (ירמיה ג טז; יחזקאל כג כא), ובהוראת „זָכ̇ר״ רגיל ביותר לבוא בפרט: ¹) זָכ̇ר לטוב (כדי להיטיב) בקל „את מי״ כג יז; בראשית כא א; נ כד ועוד, ובנפעל להלן כד כב; כט ו, ²) זָכ̇ר לרע (כדי לענוש): א) בקל „את מי״ ירמיה ו טו; מט ח; תהלים נט ו, או „את מה״ שמות ג טז; ירמיה יד יוד; הושע ח יג; איכה ד כב, או „את מה על מי״, או „את מה על מה״, או „במה על מי״, או „במי״, „על מי״ לבד, או „על מה״ לבד, או בלא יחס נוטה אחריו, שמות כ ה; לב לד; ויקרא יח כח;

שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ ‖ י [א] הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן

בחלק הרביעי מנבואה הנוכחית להלן יוד א—ד), ובזה נשלם החלק השלישי מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק ח. הפעל אבך לא נמצא יותר בכ״ק ורבו פירושיו, ולדעתי ויתאבכו טעמו כמו ויתאבקו (איש עם רעהו כהתפעל התראה ועוד) בחלוף כ ק הרגיל בכ״ק (כמו חשקת להלן לח יז חשכת, קבע כבע, עקב עכב, קהה כהה, נקה זכריה ה ג נכה ועוד, עמ״ש להלן נב ח; יואל ב ו), ובכ״ק נמצא מפעל אבק רק בנפעל בראשית לב כה כו ([19]) ומפעל אבך רק בהתפעל בטעם אחד לדעתי, וראיה לדבר, כי יש בסורית וארמית שם אַבָּבָא לתרנגול גדול בעל שתי כרבלות (בהעתקה הסורית משלי ל לא ובתרגום שם, ויש לגרוס בתרגום שם אַבָּבָא כמו שהוא בסורית, ולא אככא) שהוא עז פנים ביותר ונאֱבק מאד עם שארי התרנגולים. והנה יתכן שבחר הנביא פה בפעל התאבך לעשותו בהברתו נופל על הברת מלת „סבכי״ שקדמה. ר״ב חוקרי הלשון יבינו ויתאבכו בטעם ויתהפכו (יתגלגלו עמודי עשן) בחלופי א ה (עמש״ל מד ח), ב פ (עמש״ל ל ו), ולדעתי הטעם ויתאבקו יותר מתקבל שיש בו רק חלוף אחד כ ק, וביותר שלדעתי יש יסוד לפעלי אבך על ההתאבקות בהשם הסורי והארמי אַבָּבָא כמש״ל. הפעל עתם לא נמצא יותר, אך נמצא בערבית בטעם חָשַׁךְ ([20]) ובטעם בָּעַר, ובפסוק הנוכחי לדעתי בא בשני טעמים יחד, והמליצה „בעברת ד׳ נעתם (בָּעַר וְחָשַׁךְ) ארץ ויהי העם כמאכלת אש״ מקבילה להמליצה שקדמה „שמיר ושית תאכל וגו׳ ויתאבכו גאות עשן״. לפי המשך הענין בפסוקי יט כ נראה ברור כי „בשר זרֹעו״ שבפסוק אין טעמו בְּשַׂר זְרֹעוֹ ממש או בשר עצמו (כמו להלן מט כו), רק זרוע (שבא בשם כנוי לכח וגבורה שמות טו טז; יחזקאל יז ט; ל כא; תהלים יוד טו ועוד, ואשר ישית ישועה להלן נא ט; נט טז; סג ה; תהלים מד ד ועוד) בא פה ע״ד השאלה בטעם עוזר (או עוזרים) או עֵזֶר, וכן להלן לג ב; נא ה; ירמיה יז ה; יחזקאל לא ז; תהלים פג ט. יש מפרשים זרֹעו שבפסוק הוא זַרְעוֹ, אם בחלוף הנקוד או ע״ד השאלה מטעם כ״ח ו (כי זֶבַע האדם מצויר כחו ואונו בראשית מט ג; איוב יח יב), שיאכל ברעב בשר זרעו (כמו דברים כח כג; ירמיה יט ט; יחזקאל ה יוד), וכן אולי בא זרוע בטעם זרע להלן סג יב עמש״ש; ש״א ב ל; יחזקאל לא יז (ובן הבינו ע׳ זקנים ש״א שם ויחזקאל שם), אך לא נראה כן טעמו פה לפי המשך הענין בפסוקי יט כ.

י, [א.] פסוקי א—ד הם החלק הרביעי והאחרון מהנבואה שהתחילה לעיל ט ח, וחלק זה הוא נבואה על זמן עתיד כמש״ש, על בטול מלכות שמרון כאשר יתבאר. ד) הוי עמש״ל ה ח, החקקים (מאפרים שממנו הדבור בכל הנבואה הנוכחית) כן נקראים השרים השמים חקים ומשפטים לעם ([1]) (וכן שופטים ה ט, законодатели, Gesetzgeber), וביותר רגיל בבינוני פיעל מחוקקים להלן לג כב; דברים לג כא; שופטים ה יד ועמ״ש בראשית מט יוד) [חָקְקוּ] חִקְקֵי און חִקֵּי עָוֶל (דוגמת הלשון חִקּוֹת

או 8 שנים, ויש להחליט כי מפני המהומות והשערוריות הגדולות שהיו אז בישראל ע״ד המלוכה בשמרון (אף שלא נזכר מזה בספר מלכים שבידינו עמש״ל פסוק יא) לא מלך הושע תיכף במות פקח, ורק אחרי עבור שנים הרבה (וכן עברו שנים רבות בין שנה שמת ירבעם בן יואש מלך ישראל ובין שנה שמלך בנו זכריה, כנראה ברור מחשבון שנות אלה המלכים בספר מלכים ב), כי לא נקבעה במלכות שמרון הַבְּכֹרָה בעָם מזכות המלוכה לבית אחד (כבמלכות יהודה לבית דוד), וכל קורא בספרי מלכים רואה המהומות הגדולות בבתי מלכות ישראל, עד כי רבים נפלו שדודים מהקושרים אשר מלכו תחתם, והארכתי בזה בספרי צפנת פענח במאמר רביעי.

([19]) הפעל אבק נבנה לדעת ר״ב חוקרי הלשון מהשם אבק, כי הנאבקים מעלים אָבָק, וכן עיקר, ובלשון המשנה (שביעית פ״ב מ״ב; מועד קטן ג טו; אבות פ״א מ״ד) יש פעל אבק גם בפיעל והתפעל בטעם העלות אָבָק או התכסות באבק.

([20]) יש אומרים כי נפעל נעתם בטעם חָשַׁךְ נבנה מהפעל העברי עמם שבטעם החשיך בקל יחזקאל כח ג; לא ח, ובהָפעל איכה ד א (ובארמית ותלמוד בא פעל עמם בטעם זה כפעל עומד חָשַׁךְ), בתוספת ת, כמו הפעל שתן מן שון (עמש״ש לו יב), והשמות כפתר בראשית יוד יד, צנתרת, עשתרת מן כפר צנר עשר.

([1]) נקראו חוקקים מפני שדרך העברים הקדמונים (וכן האשורים והבבלים והמצרים והרומים הקדמונים בידוע בדברי ימי עולם) לכתוב חקי המדינה או מאורעות נכבדות בעָם בחקיקה על לוח עץ ואבן ולְבֵנָה ומיני

מְעָט׃ [ח] כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו
מְלָכִים׃ [ט] הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־
לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק
שֹׁמְרוֹן׃ [י] כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת
הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃
[יא] הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן

דור עברתו ירמיה ז כט (ועמש״ל לד ה). — [ח—יא] בפסוקים אלה ישים הנביא בפי מלך אשור דִּבּוּר (לקוח מדבריו להלן לו יט כ; לז יוד יב יג) על דבר נצחונותיו על שארי העמים לפני בואו לארץ יהודה. כי יאמר „הלא האם לא (כטעם היסודי מן הלא ע׳ להלן מ כא כח; בראשית כ ה; איוב א יוד) שרי יחדו כולם (עמש״ל א כח) מלכים? אשר הורידם מכסאותם ולקח ארצם (פסוק יג) ובתור מלכים נכנעים באו עם בני עמיהם לעזור למלך אשור במלחמותיו כמש״ל ה כו ולהלן כד כא (ודומה לזה אח״כ במלכות בבל מ״ב כה כח; יחזקאל כו ז, ועמ״ש להלן לו ד), הלא האם לא ככרכמיש כלנו ערים בארץ בבל וסביבותיה (4), אם לא האם לא (וכן הלא... אם לא להלן מ כח, אם לא איוב לא כ לא, וכן בא „אם״ בטעם „האם״ הרבה פעמים ע׳ להלן כט טז; מ״א א כז; איוב לא ה יג טז כד כה כו כט לג ועוד, ובכלל חסר לפעמים ה השאלה והתמה כמ״ש להלן כט טז) כארפד חמת ערים בארץ ארם דמשק (5), אם לא האם לא כדמשק שמרון? אשר לכדתים (ארפד וחמת לז יג, ודמשק ושמרון יז א ג; מ״ב טז ט; יז ו, וכרכמיש וכלנו לא נזכרו יותר בנצחונות מלכי אשור), כאשר טעמו באשר (וכן במדבר כז יד; ש״א כח יח; מיכה ג ד, והוא בחילוף ב כ עמש״ל ז ט) או יען אשר (הוא דבור בפי מלך אשור לְפָרֵשׁ שלכד שמרון שנזכרה על נקלה יותר מִלְּכֹד שארי הערים שנזכרו) מצאה ידי יָכְלָה ידי (כחי) לרשת (6) לממלכות (7) האליל לממלכות אלהי שארי ארצות, ופסיליהם אשר פסיליהם (8) (צלמיהם) מירושלם (9) רבים מפסילי ירושלם (שגם בירושלם היו פסילים כמ״ש להלן) ומשמרון (ולכן בעיני מלך אשור ממלכות אלהי שארי הארצות היו חזקות יותר מירושלם ושמרון, כי רבוי הצלמים היה נחשב בעיני עובדיהם למבטח ועֹז מפני האויב, עמש״ל מו א; נז יג). הלא בטעם דנה (10) כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה (ולצלמיה) שלכדה מלך אשור כמש״ל והוביל צלמיה

(4) כלנו (או כלנה) נזכרה עוד בראשית יוד יוד; עמוס ו ב, והיא לדעת תרגום ירושלמי בראשית שם ובראשית רבה פל״ז ויקרא רבה פ״ה וסופרי הנוצרים הקדמונים העיר קטיסיפון (העומדת על תלה עד היום) בצפונית מזרחית לארץ בבל על שפת חדקל המזרחית, כי כל חבל הארץ סביבותיה נקרא בפי הסופר הקדמון פליניוס בשם כַּלָּנִיטִים. כרכמיש נזכרה עוד ירמיה מו ב; דהי״ב לה כ, והיא העיר Circesium (בכתבות אשור גַּרְגַּמִישׁ) על שפת פרת המזרחית.

(5) כנראה ירמיה מט כג, ונזכרו ביחד חמת וארפד עוד להלן לו יט; לז יג. חמת עיר על גבול צפוני מא״י בגבולי משה במדבר לד ח (עמש״ש ובראשית יוד יח ומ״א ח סה), והיא עומדת על תלה עד היום בשם חַמַּאה במרחק קצר לצפון מהלבנון המזרחי (בזמן ממשלת הרומים נקראה אפיפאניה, וזה שאכרו ב״ר פל״ז החמתי פיפני). ארפד סמוכה לחמת, ועד היום המקום ההיא נקרא תֶּל־אַרְפַּד בצפון עיר אַלֶּפָּא. יש עוד עיר חמת בארץ מָדַי, עמ״ש להלן יא יא.

(6) ובא עוד מצאה יד פלוני בטעם יָכְלָה ידו לרכ״ש כסף ורכוש בפסוק יד; ויקרא יב ח; כה כח; איוב לא כה, או בכלל לעשות איזה פעולה לפי הענין שופטים ט לג; ש״א יד ז; כג יז; כה ח; תהלים כא ט; קהלת ט יוד (וכן „השיגה יד פלוני״ טעמו יָכְלָה ידו לִרְכ״ש כסף או רְכוּשׁ ויקרא ה יא; כה כו מט ועוד הרבה).

(7) בל היחס וכן בפסוק יד; תהלים כא ט.

(8) כי בא לפעמים ו החבור (בין שערי טעמיו הרבים עמש״ל בסוף חלק ראשון) בטעם אשר (מלת החבור או כנוי המושך), ומזה עוד ויִבחרך מט ז, ותיראי נא יב, ונחמדהו נג ב, ותזנה נז ג, וישׂ בראשית מז ו, ויעזרך, ויברכך מט כה, וישלח שמות ו יא, וישובו, ויסעו יד ב טו, ויקחו כה ב, ואַל ויקרא טז ב, ונשקפה במדבר כא כ, ויכזב, ויתנחם כג יט, ויתן מ״א ב ז, ויסגר מלאכי א יוד, ולא להלן ל יד; איוב כט יב, ויחיל איכה ג כו ועוד.

(9) במם היתרון עמש״ל מ יז בהערה בארוכה.

(10) כטעם הלא ברֹב המקומות דברים ג״ יא; ש״א כ לז; ש״ב טו לה; מ״א א יא; טו כג; מ״ב יד ח (ע׳ דהי״ב טז יא; כה כו); משלי ח א; יד כב ועוד, ולפעמים בא ביחד „הלא הנה״ חבקוק ב יג.

תַּ֣חַת אַסִּ֔יר וְתַ֥חַת הֲרוּגִ֖ים יִפֹּ֑לוּ בְּכָל־
זֹאת֙ לֹא־שָׁ֣ב אַפּ֔וֹ וְע֖וֹד יָד֥וֹ נְטוּיָֽה׃
[ה] ה֥וֹי אַשּׁ֖וּר שֵׁ֣בֶט אַפִּ֑י וּמַטֶּה־ה֥וּא
בְיָדָ֖ם זַעְמִֽי׃ [ו] בְּג֤וֹי חָנֵף֙ אֲשַׁלְּחֶ֔נּוּ וְעַל־
עַם֙ עֶבְרָתִ֔י אֲצַוֶּ֑נּוּ לִשְׁלֹ֤ל שָׁלָל֙ וְלָבֹ֣ז בַּ֔ז
וּלְשִׂימ֥וֹ מִרְמָ֖ס כְּחֹ֥מֶר חוּצֽוֹת׃ [ז] וְהוּא֙
לֹא־כֵ֣ן יְדַמֶּ֔ה וּלְבָב֖וֹ לֹא־כֵ֣ן יַחְשֹׁ֑ב כִּ֚י
לְהַשְׁמִ֣יד בִּלְבָב֔וֹ וּלְהַכְרִ֥ית גּוֹיִ֖ם לֹ֥א

ולשומו קרי

תהלים מט יז יח; משלי ח יח) שרַבַּשתם בלא צדק בפסוק ב, כאשר תפלו בחרב לפני אויבכם, כאשר הולך ומבאר דבריו: **בלתי כרע תחת אַסיר**, מי שלא כרע לשום אדם להתחנן או להשתחות לו (מ״ב א יג; תהלים עב ט; אסתר ג ב) הוא המלך, יהיה תחת (בין) האסירים, ורומז למה שאסר שלמנאסר מלך אשור את הושע מלך ישראל עוד טרם שעלה על כל ארץ שמרון ויצר על עיר שמרון כנראה מ״ב יז ד ה כמש״ש (ועמש״ל כח ג), **ותחת** ואח״כ (עמש״ל ח כב, אחרי שנפל מלכם בשבי) תחת (בין) **הרוגים יפלו** חוקקי און ומכתבי עמל מפסוקי א ב ג כאשר יעלה מלך אשור על כל ארץ שמרון (מ״ב יז ה, וע׳ להלן פסוק ו), **בכל זאת וגו׳** להרע להם עוד, ורומז על גלות מלכות שמרון לאשור, אחרי שתִּלָּכֵד שמרון (מ״ב יז ו), ובזה נשלם החלק הרביעי והאחרון מנבואה הנוכחית כמש״ל ט ח. פעל נוס (מלבד טעמו הרגיל רוץ להמלט מהאויב) בא ג״כ בטעם רוץ בכלל, ומזה בפסוק הנוכחי; להלן כ ו; ל טז עמש״ש; עמוס ט א עמש״ש; זכריה ב יוד (ודומה לזה בפעל ברח כמש״ל מח כ). אַסיר (במקום הרגיל אָסיר תהלים עט יא; קב כא, שממנו הרבים אֲסירים להלן יד יח ועוד) נמצא רק ג פעמים בס׳ ישעיה בפסוק הנוכחי; כד כב; מב ז, ולא נמצא ממנו הרבים, ויען שלפי הענין באלה ג מקומות הכוונה על רבים, לכן לדעתי אַסיר הוא שם הקבוץ לאֲסירים. „תחת״ בא לפעמים בטעם „בין״ בפסוק הנוכחי ובפסוק טז; ירמיה לח יב („מתחת״ בטעם בין לחבלים ואצילות ידים); איוב ל ז (וכן בלשון גרמנית unter, שטעמו העקרי תחת יבא גם בטעם בין). כל קורא רואה כי פרשתי אור בהיר על פסוקי א—ד אשר נלאו כל המעתיקים והמפרשים להבינם.—[ה.] מפסוק הנוכחי מתחלת נבואה חדשה (עד סוף הפרק) על מפלת סנחריב מלך אשור בימי מלחמתו עם יחזקיה מלך יהודה בזמן קצר טרם שנגף מחנה אשור במגפה עמ״ש להלן פסוק כה (והוא כשתי שנים אחרי שעלה סנחריב על יחזקיה, כאשר נלחם סנחריב עם תרהקה בגבולי ארץ יהודה ובדרך העולה מצרים כמש״ל ז יז, ועמ״ש להלן פסוקי כד כו). **הוי!** עמש״ל ה ח. **אשור הוא שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי** הטעם ומטה זעמי הוא בידם (עמש״ל א יח) לְיַסֵּר בם את הגוים החַטאים ע׳ פסוק הבא. הדבר אשר בו יענוש אלהים את החַטאים יצויר כשבט או שוט אלהים או שבט אפו, או מטה זעמו, או כלי זעמו בפסוק הנוכחי ופסוק כו; יג ה; מיכה ו ט עמש״ש; תהלים פט לג; איוב ט לד; כא ט (כמו שהגוי החזק משחית גוים אחרים יצויר בשבט או במטה פסוק כד; ט ג; יד ה כט; ל לב; יחזקאל כא טו יח), וכן הגוי אשר יָצֵר או ייטיב לישראל או לגוי אחר, יצויר שלוח מד׳ להעניש או להיטיב ע׳ פסוק הבא; ה כו; ז יז; ח ז; ט יוד; יג ג; יט ד; מד כח; מה א ועוד הרבה בכל ספרי כ״ק.—[ו. ז.] **בגוי חָנֵף** הוא אפרים ט טז (עמש״ש) **אשלחנו** (בטעם עבר עמש״ל ה יג בהערה) שלחתיו (את אשור) עמ״ש בפסוק שעבר **ועל עם עברתי** הוא אפרים (שהתעברתי בו לעיל ט יח; מ״ב יז יח) **אצונו** (עבר) צויתיו לבוא (עמש״ל יג ג) **לשלל שלל ולבז בז** בימי פקח מלך ישראל לעיל ח ד **ולשומו מרמס כחמר חוצות** (ע׳ פסוק ד) בימי הושע בן אלה והריסת מלכות שמרון מ״ב יז ה ו, **והוא לא כן ידמה וגו׳**, כי דמה שהרס אפרים ועוד עמים בכח ידו וחכמתו לבד (יג) ולא ברצון ד׳ ולכן חשב להכרית עוד גוים לא מעט בכחו, ובתוכם ירושלם (יא), וזה שאמר **כי להשמיד וגו׳ גוים לא מעט** (גוים לא מעט נמשך גם על להשמיד). עם עברתי טעמו בלשון עם שהתעברתי בו, וכן מזה

ש״ב ג ח; ישעיה יוד יב; יג יא; כד כא; כו יד; כז א; ירמיה ט ח כד; מד יג; הושע א ד; ד יד; יב ג; עמוס ג ב יד; צפניה ג ז; איוב לא יד; לה טו ועוד, ב) בנפעל במדבר טז כט ועוד, ג) בהָפעל ירמיה ו ו, והנה מהפעל פקד בהוראותיו נבנו שמות הרבה: פִּקָּדוֹן פְּקוּדִים פָּקִיד פְּקוּדִים פְּקִידוּת פְּקֻדָּה מִפְקָד, והשם פְּקֻדָּה בין שארי הוראותיו (שירות ומִשְׂרָה במדבר ג לב לו; ד טז; דהי״א כד ג; דהי״ב כג יח, רכוש להלן טו ז; תהלים קט ח, ועל דרך השאלה בטעם פָּקִיד מ״ב יא יח; ישעיה ס יז; יחזקאל ט א; דהי״ב כד יא, ועמ״ש שמות לח כא) בא בטעם זכירה לפני ד׳ לרעה (להענש) ומזה בפסוק הנוכחי; במדבר טז כט (הַמָּוֶת הרגיל יצויר כפקודת כל אדם לפני ד׳ כאשר יגזור מות על האדם, וכן מזה הפעל פקד במדבר שם; ירמיה לב ה, ע׳ שם לד ה); ירמיה יוד טו ועוד הרבה.

[יד] וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀ יָדִי לְחֵיל
הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־
הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף
וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃ [טו] הֲיִתְפָּאֵר

הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר
עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו
כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ [טז] לָכֵן יְשַׁלַּח
הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן

הדקדוק ראוי וָאסיר וָאוריד, כי לפי הענין הם פעלי עתיד בויו המהפך. מפעל עתד (משלי כד כז; איוב טו כח) שטעמו הכין גבנו התאר עתיד (איוב ג ח; טו כד; אסתר ג יד; ח יג בקרי לכתיב עתודים) בטעם מוכן, והשמות עתידות (דברים לב לה) בטעם זמן המוכן לבוא (זמן הבא, כטעם „עתיד" בלשון הסופרים האחרונים), עתודות (בפסוק הנוכחי בקרי להכתיב עתידות) בטעם אוצרות מוכנות, והקרי עתודות עיקר להבדילו מן עתידות (דברים שם) שבטעם זמן הבא (וכן בהיפך הקרי עתידים אסתר שם עיקר כמו ג יד שם ובשארי מקומות). שוֹשֵׂתִי (שין שני שמאלי, ובהרבה כ"י הגירסא שוסתי) פיעל מן שסס (הנרדף עם שָׁסה, ולא נמצא יותר פעל ששש או שסס) והיה ראוי שוֹשַׁשְׁתִּי, רק שהתקצר שין אחד, עמש"ל א כה. וראוי להנקד שוֹשַׁתִי. ויתכן עוד שבא שוֹסְתִי פיעל מורכב מפעלים הנרדפים שסס שסה, ראשיתו מן שסס וסופו מן שסה, ודומה לזה והושבותים זכריה יוד ו (ע"ש פסוק יוד) הפעיל מורכב מן פעלי ישב שוב (הנרדפים לפעמים בטעם שוב עמ"ש להלן ל טו), ועמ"ש עוד להלן טז ט; כח ז; לד ו. הפעל ישב (בלא יחס המקום „כסא" אחריו) בא לפעמים בטעם ישב על כסא המלוכה ביחוד, ומזה בפסוק הנוכחי; יד יג; כו כא; זכריה ט ו; תהלים סא ח ([15]). —[יד.] ותמצא כקן ידי ותמצא ידי (עמ"ש פסוק יוד) כקן (כקן עוף אשר האם תגן על האפרוחים. והביצים והאדם יקחם על נקלה) לחיל לרכוש (עמש"ל ח ד) העמים לקחתיו על נקלה מיד בעליו אשר לא אבו לתת לי, וכאסף ביצים עזובות בקן אשר האם לא תפריע אף מעט לקחתן כל הארץ אני אספתי לספחה אל ארצי (פסוק יג) ולא היה נדד (פעל יוצא וכן לח טו עמש"ש; תהלים מב ה, ובשארי מקומות נדד עומד) מניע כנף ופוצה פה ומצפצף" (זה נמשך על הדבור האחרון „וכאסף וגו' אספתי") כדרך העוף המגין על קנו נגד האויב, והוא מליצה שרכוש העמים לקח בכח קל וארצם בלא כח כלל כי נכנעו העמים ברצונם למלך אשור. — [טו.] היתפאר בפעולתו הגרזן קרדֹם (דברים יט כ; כ יט; מ"א ו ז) топоръ, Axt על החצב בו, אם יתגדל המשור מ ג.זָרָ ה пила, Säge על מניפו האיש המְניעו אנה ואנה (כטעם פעל נוף ב ר"ב המקומות עמ"ש להלן ל כח), כהניף כאלו מֵניף (מניע) שבט יד המַשור את מרימיו את יד האדם הגוזר (גם הגוזר במַשור ירים וישפיל ידו מעט או הרבה בהניעו את המַשור אנה ואנה), כהרים כאלו מֵרים מטה יד הגרזן את לא־עץ?! את יד האדם החוצב, „לא־עץ" שם מליצה לאדם חי היפך השבט והמטה של עץ שאין בהם רוח חיים ([16]), והגרזן והמַשור אשר יתגדלו על מרימם הוא מליצה למלך אשור חמכרית גוים (ז) אשר יתגדל על ד' אשר שלחהו ויאמר כי בכח ידי עשיתי כל אלה (יג). „התפאר על" טעמו בלשון כמו התגאה על מי, וכן שמות ח ה עמש"ש; שופטים ז ב. מַשור (בשין שמאלית) לא נמצא יותר, ויש ממנו הפעל שור דהי"א כ ג בטעם גָזר במַשור, ובארמית יש מזה הפעל נסר, והשם נסרא ללוח עץ גזור במַשור מהקורה. כהניף כהרים מקורים בטעם בינוני, עמש"ל ו יוד. — [טז.] לכן ישלח האדון ד' צבאות במשמניו (יז ד ועוד) בשְׁמָנָיו או בחֲלָבָיו של מלך אשור רזון (תהלים קו טו ועוד) ש"מ худоба, Magerkeit על חסרון השֻׁמֶן (וכן הפעל

([15]) ומזה בא מליצות הלשון על ד' הפעל ישב בטעם מָלַךְ תהלים כט יוד; קב יג; איכה ה יט, והבינוני יושב בטעם מֶלֶךְ בלשונות יושב בשמים תהלים ב ד, יושב תהלות ישראל כב ד (מלך שבזמירות ישראל, הוא ד', דוגמת הלשון נורא תהלות שמות טו יא, עמ"ש להלן יב ב), ויֹשֵׁב קֶדֶם נה כ (מֶלֶךְ קדם, שם כנוי לד', דוגמת הלשון אלהי קדם דברים לג כז, וכן תהלים עד יב; חבקוק א יב), וכן הלשון הרגיל ארון ד' צבאות יושב הכרובים ש"א ד ד; ש"ב ו ב; דהי"א יג ו, או ד' אלהי ישראל יושב הכרובים להלן לז טז טעמו יושב הכסא שעל הכרובים, כי ד' יצויר במראה הנבואה כיושב על כסאו אשר על ראש הכרובים יחזקאל א כב כו; יוד א, וכן יצויר במראה הנבואה כי יבוא ד' לקה"ק בכסאו מעל ראשי הכרובים לשבת על הכרובים שעל ארון הברית כמש"ל ו א.

([16]) דרך הלשון לחבר „לא" למִלה ולבנות בזה מלה חדשה בטעם הפוך, ומזה לא־עץ (אדם חי) בפסוק הנוכחי, לא־איש, לא־אדם (מלאך) לא ח, ועוד בלשונות לא־כן (שֶׁקֶר), לא-בנים (בני נָבָל), לא־עָם

וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃ [יב] וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃ [יג] כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד כַּאַבִּיר יוֹשְׁבִים׃

ועתודותיהם קרי כביר קרי

לארץ אשור ושברם הושע ח ו; יוד ו כן אעשה לירושלם ולעצביה״! הדבור שבפי מלך אשור „ממלכות אלהי שארי הארצות״ (ע׳ להלן לו יח כ; לז יב; דהי״ב לב יג יז) נחלף בפי הנביא לדבור „ממלכות האליל״ (עמ״ש עוד כד יוד), היפך ארץ ישראל שהיא ארץ ד׳ אלהי ישראל מ״ב יז כו כז, ולפי שגם בימי יחזקיה לא חדלה לגמרי עבודת האלילים ביהודה כמש״ל א א, לכן הניח הנביא בלא שנוי הדבורים שבפי מלך אשור „ופסיליהם מירושלם״, „לירושלם ולעצביה״. צלמי אלהים אחרים נקראים ברבים אלילים (לעיל ב ח כ; ויקרא כו א ועוד) ולפעמים אלהים אחרים עצמם נקראים אלילים להלן יט ג; ויקרא יט ד; תהלים צז ז, וביחיד אליל שנמצא בכ״ק רק ארבע פעמים (11) הוא תמיד בטעם שם הקבוץ לאלהים אחרים, ובפסוקים הנוכחים „אליל״ טעמו אלהים אחרים, „אלילים״ הם צלמי אלהים אחרים.—[יב.] והיה כי יבצע יכַלה או ישלים (כטעם פיעל בצע זכריה ד ט; איכה ב יז) אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם (עמ״ש כט ח), הוא מליצה על מה שהביא ד׳ את סנחריב על ירושלם כדי שיעזבו בני יהודה פשעיהם וישובו לד׳ בכל לבבם, וכהלשון בענין זה „ולא הבטתם על עושיה ויצרה מרחוק לא ראיתם ויקרא אדני ד׳ צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק״ להלן כב יא יב עמש״ש (12) אפקד אזכור לרעה (לענוש בפסוקי טז — יט וכמש״ל פסוק ג בהערה) על פרי גדל לבב מלך אשור ועל פרי תפארת רום עיניו (כעב״ש) (13), גדל לבבו ותפארת רום עיניו הוא מה שהכרית גוים רבים (בזולת ירושלם) לפי דעתו בכחו לבד בפסוקי ז—יוד, ופרי גדלו ותפארתו הוא חפצו ותקותו להכרית בכחו גם ירושלם בפסוק שעבר, והולך ומפרש בפסוקים הבאים בלשון מליצה גודל לבבו ותפארת רום עיניו. „פרי״ נמשך גם למטה. בפסוק הנוכחי ד׳ ידבר על עצמו בלשון נסתר ומדבר בעדו יחד, והרבה כן כמש״ל סב א בהערה.—[יג.] כי אמר „בכח ידי עשיתי ובחכמתי עשיתי את האמור למעלה בפסוקי ח ט יוד כי נבנתי (עבר בטעם בינוני עמש״ל ה יג) נבון אני ואסיר גבולות עמים גבולי ארצותם, כי ספחן לארצו כארץ אחת, ועתודותיהם ואוצרותיהם שושתי שסיתי (בָּזַזְתִּי) ואוריד מכסאותם כביר (14) הרבה יושבים על כסא מלכותם, או מלכים (ח). לפי

(11) לממלכות האליל בפסוק הנוכחי, חזון שקר וקסם ואליל ירמיה יד יד „חזון״ נסמך אל שלשה סומכים („שקר וקסם ואליל״ עמש״ל כא ט), רעי האליל זכריה יא יז (מליצה לרועה או מלך מעם זר העובד אלהים אחרים עמש״ש), רפאֵי אליל איוב יג יד (מליצה לרופאים בשם אלהים אחרים ללא יועיל, ולא בשם ד׳ כמו להלן לח יא; מ״ב ב כא). ביסוד שם אליל (אשר התקשו בו חוקרי הלשון) נראה בעיני שהוא מורכב מן אֵל—אִיל, „אֵל״ הוא אלהים בפי העברים, „אִיל״ הוא אלהים בפי בני שֵׁם קדמונים אחדים (אִיל בלשון אשור, אילא בסורית, וכן השם בָּבֶל הוא בכתב היתדות בב—אִיל או שער אלהים), ולכן אֵל—אִיל ובקצור אליל היה בפי העברים שֵׁם לאלהי עמים אחרים, ואח״כ בא ע״ד השאלה בעברית הרבים אלילים בטעם צלמי אלהי עמים אחרים.

(12) עוד יש לפרש שבלשון „כי יבצע ד׳ את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם״ ירמוז למעשה המלך הצדיק יחזקיה שבצר ירושלם וסתם מימי העינות מחוץ לירושלם כאשר עלה עליו סנחריב להלן כב ח—יא; דהי״ב לב ב—ה, כי נתן ד׳ עצת חכמה בלב יחזקיה לעשות כן, עמש״ל כח כט (אף שלא הסכים ד׳ להנהגת השרים בעת ההיא שלא בטחו כלל בד׳ ע׳ כב יא יב יג), אך ממה שבא להלן כב יא; לז כו על ד׳ אשר שלח את סנחריב ביהודה הלשונות עֹשֶׂיהָ, עשיתי נראה כי גם „מעשהו״ שבפסוק הנוכחי רומז על מה ששלח ד׳ את מלך אשור ביהודה כמש״ל.

(13) רום עיניו הוא גאותו משלי ו יז; כא ד; ל יג; תהלים יח כח; קלא א, וכן גבה עינים תהלים קא ה.

(14) תה״פ בטעם הרבה, וכן טז יד; איוב לד כה, ועל הרב כביר תאר בטעם רַב וגדול וְחָזָק, ונמצא רק בס׳ ישעיה (יז יב; כח ב) ובס׳ איוב, וכן יש מזה בס׳ איוב הפעל יכביר לה טז, והשם מַכְבִּיר לו לא. הכתיב פה כַּאביר הוא באלף נוסף, עמש״ל יח ב.

עֵ֥ץ יַעְר֖וֹ מִסְפָּ֣ר יִהְי֑וּ וְנַ֖עַר יִכְתְּבֵֽם׃
[כ] וְהָיָ֣ה ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא לֹֽא־
יוֹסִ֨יף ע֜וֹד שְׁאָ֤ר יִשְׂרָאֵל֙ וּפְלֵיטַ֣ת בֵּֽית־
יַעֲקֹ֔ב לְהִשָּׁעֵ֖ן עַל־מַכֵּ֑הוּ וְנִשְׁעַ֗ן עַל־יְהוָ֛ה

ושארית ([19]) עֵץ יערו הם העצים הממוצעים (מליצה לשרים ממוצעים ולבני מרום עם הארץ כמש״ל ט יז) שישארו אחרי שיכלו העצים הגדולים שהם כבוד יערו מפסוק שעבר (ומליצה לשריו הגדולים כמש״ש) מספר מספר מעט (כטעם מִסְפָּר בלשונות מספר קשת כא יז, מתי מספר, ימים מספר, שנות מספר, אנשי מספר) יהיו, כי גם הם יכלו וישארו מעט, ונער יכתבם יוכל לכתוב כל שמותיהם (ע׳ שופטים ח יד), כי מעטים הם (עמ״ש עוד בספרי צפנת פענח מאמר שני בסוד הכתב).—[כ.] והיה ביום ההוא בעת ההיא (עמש״ל ז יח) אחרי מפלת סנחריב לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת ([20]) בית יעקב (כעב״ש לאפרים ויהודה, עמש״ל ט ז) שנשארו במלכות ישראל אחרי גלות תגלת פלאסר (עמש״ל ח ד) ושלמנאסר (עמש״ל ט ב) ובמלכות יהודה אחרי גלות סנחריב (עמש״ל ז יז) להשען על מכהו על מלך אשור, ורומז למה שלפני יחזקיה קראו מנחם מלך ישראל ואחז מלך יהודה את מלך אשור לעזרה מ״ב טו יט; טז ז; הושע ה יג; ח ט; יב ב; יחזקאל כג ה יא יב (עמש״ל ז יג) ונשען על ד׳

כהר הכרמל (ע׳ לה ב; ירמיה מו יח), וכל הלשון שם לדעתי טעמו כן: „ראשך עליך ככרמל (כמש״ל) ודלת (תלתלי שער) ראשך (משתלשלת למטה ברב הדר) כארגמן מלך (של מלך בהיכלו) אסור ברהטים״ (בקורות מתוקנות של תקרת היכל המלך, אשר גדולים של ארגמן יקר בתבנית תלתלים משתלשלים מהן למטה), רהטים נרדף פה עם רהיטים שה״ש א יז; תענית יא א; חגיגה טז א (לגי׳ הערוך) שבטעם קורות מתוקנות בכלי מַקְצועה להלן מד יג, רהיטני בלשון התלמוד שבת צז א; ב״ק קיט ב. עוד יש שע״פ „כרמל״ לעיר בנגב יהודה יהושע טו נה; ש״א טו יב; כה ב, בלא ספק מפני שהיו שם גני עץ פרי טובים. והנה יסוד שֵׁם כרמל הוא כרם (בתוספת ל עמש״ל ג כד) שבטעם ארץ פ׳ר׳י׳ה (כטעם כַּרַם בערבית), וממנו נבנה השם כרמל לגן עץ פרי בארץ פ׳ר׳י׳ה. יש עוד כרמל ויקרא ב יד; כג יד; מ״ב ד מב בטעם תבואת דגן גמולה רכה שלא יבשה בשמש (שהקדמונים אכלוה חיה ע׳ דברים כג כו; מעשרות פ״ד מ״ה, ועל הר״ב חרכוה מעט בשבלים על האש למתק טעמה, ואז נקראת בשם קלי או קלוי), ובטעם שֵׁם זה אמרו בתלמוד מנחות סו ב כי כרמל=רכמל (כמו כבש כשב ועוד עמש״ל יב ד), והוא התכה משתי מלות רך מל, או רך ומלא (מפני שדגן גמול שלא יבש הוא רך ומלא לֵחַ). ונראה לי כי יתכן מאד אשר יסוד שֵׁם כרמל בשתי הוראותיו שזכרנו (גן עץ פרי טוב ותבואת דגן רכה) הוא הפעל כרם שבלשון המשנה כלים פרק כ״ג מ״ד; שבת פח ב שטעמו אָגֹר, אָסֹף, ונקרא גן עץ פרי טוב כרמל מפני שבפריו אגור לֵחַ רב, וכן בתבואת דגן גמולה לַחָה אגור לֵחָה, ודומה לזה השם מְלֵאָה שמות כב כח עמש״ש; במדבר יח כז; דברים כב ט לתבואת דגן ועץ גמולה המלאה לֵחַ ולשד (ודומה לזה בלשון התלמוד „זית אגורי״ כלים פי״ז מ״ח; בבלי ברכות לט א; ירושלמי בכורים פ״א ה״ג, למין זית ששמנו אגור בתוכו ולא יפליטנו בגשמים, „חטים אגורי הם״ במדבר רבה רפ״ד למין חטים שאגור בו קמח טוב או רב, כי הנוסח שבידנו במדרש שם „חטים אגודיהם״ אין לו פירוש והוא טעות הדפוס). ויש לי להוסיף עוד כי יתכן שמפעל כרם שזכרנו נבנה השם כרם לגן עצי גפן ועצי זית (שופטים טו ה), לפי שבאשכלות הגפן ופרי זית אגור לֵחַ רב, ואולי גם השם הארמי כורמיזא לאגרוף תרגום שמות כא יח; ישעיה נח ד (עמש״ש) שרשו מפעל כרם שזכרנו (בתוספת ז בסוף כמו ארגז, פרשז) מפני קבוץ האצבעות לתוך כף היד, כי גם השם העברי אגרף הוא מפעל גרף אשר יסוד טעמו אָסֹף קָבֹץ.

([19]) Rest, остатокъ, כן טעם שְׁאָר בספרים ראשונים בפסוקי יט כ כא כב הנוכחים; יא יא טז; כח ה; צפניה א ד, ופעם אחת בדהי״ב כד יד (בארמית שְׁאָרָא דניאל ז ז יט), ובספרים אחרונים רגיל לבוא שְׁאָר במקום תאר הנותרים übrige, остальные, אסתר ט יב טז; עזרא ג ח ועוד הרבה (וכן רגיל שְׁאָר בארמית דניאל ב יח; עזרא ד ט ועוד), ופעם אחת בא בספרים אחרונים שְׁאָר בטעם יתרון „ושאר רוח לו״ מלאכי ב טו (כטעם שארותא בארמית תרגום קהלת ג יט, וכנראה שלשון ושאר רוח הוא בפי הנביא העתקה מלשון ארמי רוח יַתִּרא דניאל ה יב; ו ד), וכן בא יֶתֶר יֹתֵר (בין שארי הוראותיהם) בטעמי שארית, יתרון, עמש״ל נו יב.

([20]) פליטה ברב המקומות טעמו שארית מכליון (ועל הרב בכפל ענין במלות שונות) בראשית לב ט; מה ז; ישעיה ד ב; טו ט; לז לא לב; יואל ב ג ועוד, ומזה הלשונות לתוספת ביאור יתר הפלטה

וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ׃
[יז] וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ
לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ
בְּיוֹם אֶחָד׃ [יח] וּכְבוֹד יַעְרוֹ
וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה
וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃ [יט] וּשְׁאָר

רזה להלן יז ד; במדבר יג כ), והוא מליצה אשר גבוריו (המכונים במליצה מִשמנים, וכן תהלים עח לא, וכן בא התאר שָׁמֵן שופטים ג כט לגבור, והשם שֶׁמֶן להלן פסוק כז; משלי כז טז בטעם כֹּחַ, עמש״ל ה יז) ימעטו מאד במגפה, וכן המליצה יז ד, ותחת כבודו ובין (עמש״ל פסוק ד) קהל עמו הרב (וכן ח ז עמש״ש) יקד יקד תבער בְּעֵרה (עמ״ש ל יד) כיקוד אש, מגפת ד׳ במחנה אשור מצוירת כאש שירדה מד׳ כמש״ל ט ד, וע׳ פסוק הבא. — [יז.] והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, אש ולהבה ציורים למגפת ד׳ במחנה סנחריב, אור ישראל וקדושו שמות כינוים לד׳ אלהי ישראל כמש״ל א ד; ב ה; ט ד. שיתו ושמירו מליצה לאנשי הצבא הפשוטים עמש״ל ט יז (כי מהשרים הגדולים הדבור בפסוק יח, ומהשרים הממוצעים הדבור בפסוק יט) ביום אחד, הכוונה פה בלילה אחד (ע׳ מ״ב יט לה), ועמש״ל לט א בהערה, רק שבלה״ק בשם יום נקרא גם משך זמן לילה ויום שאחריו (מעת לעת בתלמוד) сутки, 24 Stunden ע׳ בראשית א ה; ז יז כד; נ ג ועוד הרבה. — [יח.] וכבוד יערו וכרמלו (כרמל הוא גן עצי פרי נחמד כאשר יתבאר) עצי יערו הגדולים ועצי כרמלו הגדולים (ודוגמתו הלשון כבוד הלבנון לה ב; ס יג לארזיו הגדולים), מליצה להשרים הגדולים (ע׳ פסוקי לג לד, ועמש״ל ט יז) מנפש ועד בשר הכוונה רוח החיים (כטעם נפש בהרבה מקומות בראשית ט ה; שמות כא כג ועוד) והגוף יכלה ד׳ אור ישראל מפסוק שעבר, כי מגפת ד׳ המצוירת כאש (כמ״ש בפסוק טז) תשרף את נפשם (וכן מצויר לג יא), ומַחלת המגפה שבכ״ק שהיא מגפת הטחורים (עמ״ש דברים כח כז; ש״א ה ו, המצויה באזיה ומצרים מימים קדמונים ועד עתה כנודע היום בבירור לחכמי הרפואה החדשים, וסימניה אבעבעות גדולות צומחות במקומות ידועים בגוף כנודע לכל קורא בספרי הרפואה) תצויר כמו תַּמְסֶה ותכַלה את גופם (עמ״ש עוד להלן לא ח), וזה שאמר עוד והיה וכן יהיה ([17]) כמסס כנָמֵס נסס (לנע״ל) נושא הנֵס במחנה, שגם הוא יפול במגפה ויכלה בשרו כמש״ל, ובזה תגדל מפלת המחנה, כי אין מחנה בלתי נושא נֵס. כרמל יסוד טעמו גן עצי פרי נחמד בארץ דשנה ושמנה (עמ״ש בהערה הבאה) בפסוק הנוכחי; טז יוד; כט יז (כרמל ראשון); לב טו (כרמל ראשון); לז כד עמש״ש, ומזה ע״ד השאלה ארץ ישראל (שהיא ארץ שמנה ומלאה כל טוב ועצי מאכל לר״ב דברים ו יא; נחמיה ט כה לה) נקראת במליצה ארץ הכרמל או „הכרמל״ לבד להלן לב טז; ירמיה ב ז; ד כו; מיכה ז יד עמש״ש, ומזה הר נחמד ידוע דשן ושמן עם גני עץ וכרמים נבחרים על חוף ים הגדול על גבול הדרומי מנחלת אשר נקרא בשם הר הכרמל מ״א יח יט כ; מ״ב ב כה; ד כה, או כרמל הכרמל לבד יהושע יב כב; יט כו; מ״א יח מב; ישעיה כט יז (כרמל שני); לב טו (כרמל שני); לג ט; לה ב; ירמיה מו יח; נ יט; נחום א ד; שה״ש ז ו ([18]) ועוד הרבה. מסס מקור קל בטעם בינוני נפעל (עמש״ל פסוק טו) נָמֵס, והנה לא נמצא עוד פעל מסס בקל (רק בנפעל והפעיל) עמ״ש עוד לא ח, ובא פה בקל לעשותו נופל על לשון נֹסֵס. מהשם נֵס נבנה הפעל נסס בבינוני קל בפסוק הנוכחי בטעם נושא הנֵס, ובהתפעל בלשון נתת ליראיך נס להתנוסס תהלים ס ו בטעם להרים נֵס לרנן ולשמוח (ודומה לזה נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל תהלים כ ו בטעם נרים דֶגֶל לרנן, נבנה הפעל נדגל מהשם דֶּגֶל ועמש״ל סו יט בהערה), ועמ״ש להלן נט יט; זכריה ט טז. — [יט] ושאר

(עם נָבָל), לא־אלוה (אלהים אחרים), לא־אל, לא־אלהים, לא־הידד, לא־צֶדֶק, לא־משפט, לא־דבר, לא־לו (של זרים), לא־לה, אַל־מות, לא־סדרים, לא־חמס, לא־אור, לא־כח (איש רך וחלש), אין־אונים, לא־ע׳ז, לא־חכמה (איש־פתי), לא־בנים (ערירי), ע׳ טז ו; מ כט; דברים לב ה יז כא; ירמיה ה ז; כב יג; מח לג; הושע ב כה; עמוס ו יג; ב ו; משלי יב כח; חבקוק א ו; איוב יד כב; יב כה; טז יז; כו ב ג; לט טז; דהי״א ב ל לב; דהי״ב יג ט.

([17]) כי יש ו החבור בטעם וכן, וגם, ועוד, ומזה והיה בפסוק הנוכחי, ואשר נה א, ויראו בראשית יב טו, ולָבָן לא כה, ואת כל אשר בבית לד כט, ויסעו (וכן נסעו בכל מסעיהם) במדבר יוד כח, ומן יג כג, ושלל דברים ב לה, ובחומה יהושע ב טו (עמש״ל ל יג), וירגל ש״ב יט כח ועוד.

([18]) מהלשון שה״ש שם „ראשך עליך ככרמל״ נראה ברור הכונה שראשך עליך מתנשא בגאון והדר

וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃
[כה] כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי
עַל־תַּבְלִיתָם׃ [כו] וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה
צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב

בטעם עבר הכך, ורומז לערי הבצורות ביהודה שלכד (לו א) ומטהו (עמש״ל ט ג) ישא בטעם עבר נשא ([23]) לאַיָּם (וכן בפסוק לב) עליך יושב ציון בלכתו (אחרי שלכד כל ערי הבצורות שביהודה) בדרך מצרים לקראת הרהקה מלך מצרים שיצא לעזור ליחזקיה עמש״ל ז יז, ורומז פה לדברי סנחריב בצאתו מלכיש לקראת תרהקה להלן לז ט—יג, כי עוד מעט מזער עוד זמן מעט מאד ([24]) וכלה זעם זעמי ואפי על תבליתם על עֶרֶב עמים רבים אשר עלו עם מחנה אשור, כי עמים רבים אשר נכנעו לאשור עלו עמו לעזור לו במלחמותיו כמש״ל פסוק ח; ה כו, ורומז פה על מגפת מחנה אשור בזמן קרוב כמש״ל פסוק ה. „בלכתו" חסר ומובן מהענין, וכן לעיל ח כג; סו יז. זַעַם בא בכל המקומות בכ״ק (בזולת ירמיה טו יז; יחזקאל כב כד, ואולי גם שָׁם, ועמש״ל סו יד; כו כ בהערה) רק על זעם (חרון אף) ד׳, ולכן בא פה זעם בלא כנוי, ויתכן עוד כי בפסוק הנוכחי זעם חסר כנוי שיש להשלימו מהמשך הענין או משארי הכנוים שבפסוק, והרבה כן בכ״ק כמ״ש למטה בהערה ([25]). על האיש אשר ברב כעסו או ברֹעַ לבו ירבה להרע לרעהו יֵאָמר בלשון בקל שכָּלָה (גָּמַר, שָׁלַם, תַּם) זעמו, אפו, רעתו, שבט עברתו על מי או אל מי בפסוק הנוכחי; יחזקאל ה יג; ש״א כ ז ט; כה יז; אסתר ז ז; דניאל יא לו, ובפיעל יֵאָמר שכִּלָּה אפו, חמתו, רעתו, חציו במי או במה דברים לב כג; יחזקאל ה יג; ו יב; ז ח; יג טו; כ ח כא; משלי טז ל ([26]); איכה ד יא. תבלית לא נמצא יותר ורבו פירושיו, ונראה ברור בעיני כי תבלית טעמו עֶרֶב עמים רבים, ונבנה השם תבלית מפעל בלל שבטעם עָרֹב, כמו שלדעת הרבה חוקרי הלשון השם שַׁבְּלוּל (תהלים נח ט) שהוא מין שרץ אשר ירטיב דרכו בליח לָבָן נבנה מפעל בלל שטעמו היסודי הוא הרטיב בליח תהלים צב יא (הטעם שם בַּלֹּתִי את קרני שנזכר שם לפניו), והשם תְּהִלָּה נבנה מפעל הלל, או שנבנו אלה השמות מפעלי בלל הלל מבנין ישן תַּפְעֵל (ומזה הבנין תרגלתי הושע יא ג, תִּתְחָרֶה, מִתַחְרֶה ירמיה יב ה; כב טו) שַׁפְעֵל (שנמצא בארמית וסורית, ומזה בעברית השמות שלהבת, שקערורה, סגורים). ריש״ד לוצאטי יפרש תבליתם=תֶּבֶל יַתֹּם (עמש״ל ח יד בהערה), וטעם הפסוק הנוכחי כי עוד זמן מעט ויכלה ויתֹּם על תבל זעם ד׳ ואפו, זעם ואף ד׳ הוא שם מליצה לאשור ע׳ פסוק ה, ורומז למגפת אשור הקרובה, ולדעתי אין צורך לזה, ועוד לעיל פסוק ה נקרא אשור שבט אף ד׳ ומטה זעם ד׳ ולא זעמו ואפו, ועוד הלשון כלה זעם ואף טעמו בכל מקום הָרֵעַ מאד בזעם ואף כמש״ל.—[כו.] ועורר ויעיר לעלות עליו ד׳ צבאות שוט להכותו (כח טו ועוד) כמכת מדין שנִגַּף בדרך פלא כמש ל ט ג (כן יִנָּגֵף בדרך פלא מחנה אשור בלילה אחד עמש״ל פסוק יז ולהלן לט א בהערה), בצור כבצור עורב שנהרג שם שר מדין עורב אחרי נוסו מהמלחמה

([23]) פעלי עתיד יככה, ישא שבפסוק הם בטעם פעלי עבר (עמש״ל ה יג), כי נבואה זו היתה זמן קרוב למפלת אשור להלן בפסוק, וכן נראה בפסוקי כח—לב שהנבואה ההיא היתה אחרי שלכד סנחריב כל ערי הבצורות שביהודה.

([24]) מִזְעָר נמצא רק בס׳ ישעיה (בפסוק הנוכחי; טז יד; כד ו; כט יז, ונרדף עם מִצְעָר בחלוף ז צ, כמו צעק זעק, צהר זהר, חפץ איוב מ יז חפז ועוד) בטעם מְעַט, והלשון מעט מזער (בפסוק הנוכחי; טז יד; כט יז) טעמו מעט מאד, ובא מִזער לפעמים ביחוד על זמן מעט בפסוק הנוכחי ולהלן כט יז (כמו שבא לפעמים מְעַט ביחוד על הזמן שמות יז ד; ירמיה נא לג; הושע א ד; חגי ב ו; תהלים לז יוד).

([25]) ומזה עוד בשמות וזמרת (וזמרתי) יב ב, רעה (רעתם) יג יא, אדמה (אדמתה) טו ט, כבוד (כבודו) כד כג, עַם (עמך) כו יא, המון (המונך) לג ג, יתן (יתנם) כעפר מא ב, תצמיח (תצמיחם) מה ח משא (משאם) מו ב, ציד (צידו) בראשית כה כח, ארץ (ארצו) לו ו, במחקק (במחקקם) במדבר כא יח, ושטרים (ושטריו) יהושע ח לג, ביד (בידי) ש״א כו כג, חפץ (חפצי) ש״ב כג ה, נגד (נגדך) תהלים קלח א ועוד, ובפעלים כראת (כראתו) בראשית כד ל, להוריד (להורידם) לז כה, ורבו (ורבוהו) מט כג, וידע (וידעם) שמות ב כה, ונשים (ונשימם) במדבר כא ל (עמ״ש עוד לעיל א כה), ימחץ (ימחצם) כד ח, וישלח (וישלחם) ש״ב טו יב, ויקברו (ויקברום) כא יד, החלי (החליאו) להלן נג יוד, השליכו (השליכוהו) ירמיה לח ט ועוד.

([26]) הטעם בפסוקי כט ל שם: איש חמס יפתה רעהו וגו׳ עצה עיניו (עוצם עיניו איש חמס שנזכר, הוא כדי) לחשוב תהפוכות (על רעהו), קרץ שפתיו (פותח שפתיו לדבר אחרי שקפץ פיו בעת שעצה עיניו, ועמש״ל ג טז) כלה רעה (הוא אחרי שכִּלה רעה במחשבתו לעשות לרעהו).

קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃ [כא] שְׁאָר יָשׁוּב
שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃ [כב] כִּי אִם־
יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר
יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃
[כג] כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת
עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ [כד] לָכֵן כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא
עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה

וגו׳ באמת בכל לבבו, ולא בפיו לבד, כאשר הוכיחם הנביא על זה בעת ההיא להלן כט יג עמש״ש.—[כא. כב. כג.] אחרי מפלת סנחריב שָׁבוּ הרבה מבני אפרים ויהודה מהגולה (מגלות תגלת פלאסר ושלמנאסר וסנחריב עמ״ש בפסוק שעבר, וכנראה שלזה ירמזו הלשונות לעיל ט ב; להלן יא יא; הושע יד ח; מיכה ה ב עמש״ש) ליחזקיה מלך יהודה (שפרש ממשלתו גם על ארץ שמרון כמש״ל ט ב), ומפני שזה נראה כסותר למה שקרא הנביא בפסוק שעבר לעם ישראל בא״י אחר מפלת סנחריב בשם שאר ופליטה, לכן יאמר פה בפסוקי כא כב כג במאמר מוסגר שגם השבים מהגולה ליחזקיה יהיו רק שאר (שארית) מבני הגולה, מפני שיִכלו בגולה (שיתערבו שם בגוים), כי כן גזרת ד׳ (ורק באחרית הימים ישוב שנית שאר ישראל שנשארו בגולה להלן יא יא טז עמש״ש). (שאר ישוב, בטעם כפול שארית תשוב לד׳ ושארית תשוב מהגולה ([21]) וחולך ומפרש יותר דבריו מי ישוב למי: שאר יעקב ישוב אל אל גבור, טעמו כפול שאר יעקב (אפרים ויהודה כמש״ל ט ז) שבא״י ישוב לד׳ ושאר יעקב שבגולה ישוב משם אל ד׳ ואל יחזקיה, כי „אל גבור״ הוא שם כינוי לאלהי ישראל ושם מליצה לחזקיה כמש״ל ט ה, כי אם יהיה בטעם עבר היה עמך אתה ישראל (אפרים ויהודה) שנזכר בפסוק כא כחול הים, שאר ישוב לד׳ ומהגולה כמש״ל בו בעם שנזכר, והולך ומפרש למה: כליון חרוץ (יחס הפעול) שוטף צדקה (צדקה נושא), צדקה או משפט צֶדֶק (עמש״ל א כז, שיעשה ד׳ בעם ישראל בעבור חטאם) שוטף כליון חרוץ (כליון גזור ומוסכם מד׳ בעם ישראל, ותשאר בו רק שארית, ועמ״ש להלן כח כז בטעמי חרוץ), כי כלה ונחרצה כליון ומשפט חרוץ או משפט חרוץ של כליון אדני וגו׳ עושה בבני ישראל בקרב כל הארץ) בכל מקום שיהיו, בא״י ובגולה (עמש״ל יד כו), ותשאר רק שארית. „ישוב״ עומד במקום שנים. הלשון „שאר ישוב״ ורמזתו היה נודע מאד ביהודה עוד מראשית ימי אחז מהשם שאר ישוב לבן ישעיה (ז ג; ח יח) אשר רמז שישאר בישראל ויהודה רק שְׁאָר (שארית) אשר ישוב לד׳, לכן בא בפי הנביא בפסוקי כא כב הדבור הקצר שאר ישוב כלשון ידוע בטעמו, ועם תוספת ביאור לפי ענין הנבואה הנוכחית בימי יחזקיה וסנחריב ([22]). כָּלָה שָׁם בטעם כליון בראשית יח כא; ירמיה ה יח ועוד הרבה, נחרָצָה (ובנסמך נחרֶצֶת) שֵׁם (נבנה מבינוני נפעל נקבה) בטעם משפט חרוץ בפסוק הנוכחי ולהלן כח כב; דניאל ט כו כז; יא לו, והלשון „כלה ונחרצה״ בפסוק הנוכחי ולהלן שם טעמו כמו נחרֶצֶת כלה (משפט חרוץ של כליון), כי בא לפעמים בלשון מליצה הנסמך אחר הסומך בחבור ויו כמש״ל א יג.—[כד. כה.] לכן, זה נמשך על פסוק טו שבא אחריו „לכן״ כפול בפסוק טז ובפסוק הנוכחי עמש״ל ה כה, כה אמר אדני וגו׳ מאשור אשר (עמש״ל ז כ) בשבט יככה

שמות יוד ה, שארית הפלטה דהי״א ד מג, ולפעמים בא פלטה בטעם ש״מ מנוס бѣгство, Flucht להמלט, ומזה כנראה ש״ב טו יד; ירמיה כה לה, ואולי גם ירמיה נ כט; דניאל יא מב (ע״ש פסוק מא).

([21]) כי פעל שוב בא לפעמים בטעם שוב לד׳ ביחוד כמש״ל א כז, וגם בטעם שוב מהגולה ביחוד, ומזה בקל בפסוק הנוכחי; לה יוד; נא יא; ירמיה לא כ; הושע יד ה; מיכה ה ב; זכריה יוד ט, ובהפעיל זכריה יוד ו (וע״ע ירמיה ל יוד; לא יז; מו כז; איכה ה כא; תהלים פ ד ח כ, ולפעמים בא בביאור מארץ האויב, מן הגוים, מן הגולה, מן השבי ירמיה לא טו; מג ה; עזרא ו כא; נחמיה ח יז), ומזה הלשון הרגיל שוב את שבות (או שְׁבִית) דברים ל ג; הושע ו יא; צפניה ב ז; ועוד הרבה בטעם הָשֵׁב השבי מהגולה.

([22]) המפרשים יבינו „שאר ישוב״ בפסוקי כא כב בטעם אחד לבד אשר שארית תשוב לד׳, אך לפי טעם זה יהיו פסוקי כא כב כג מיותרים, כי בפסוק כ שלפניהם כתוב שהשארית תשוב לד׳, ועוד לטעם זה הכליון החרוץ שנזכר בפסוקי כב כג כבר נעשה לפני הנבואה הנוכחית ע״י מלכי אשור, ומלשון אלה הפסוקים נראה ברור שהם נבואה לעתיד.

נָסָה׃ [ל] צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי || לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ [לא] נָדְדָה

כז לג ועוד, או מיראת הכבוד מ"ב ד יג (27); הושע יא יוד יא; איוב לז א, ולפעמים פעל חרד כולל בתוכו מושג התנועה הלאה (חרדו והלכו או נסו), ומזה בפסוק הנוכחי; ש"א יג ז; טז ד; כא ב; הושע יא יוד יא, ובהפעיל (בטעם החריד והניס) שופטים ח יב; זכריה ב ד (ואולי גם להלן יז ב; דברים כח כו; ירמיה ז לג; נחום ב יב), ודומה לזה מצאנו שבאים לפעמים פעלי פָּחֹד הושע ג ה; מיכה ז יז (ואולי גם להלן יט יז), רָגֹז מיכה שם בטעם פָּחֹד או רָגֹז (מיראת כבוד ד') וְהָלֹךְ. — [ל.] מהמשך הלשון בפסוקי כח — לא נראה ברור כי הדבור בהם הוא מזמן עבר וכמש"ל פסוק כד, לכן פעלי צווי מפסוק הנוכחי הם בטעמי פעלי עבר, והרבה כן כמש"ל ו ט. צהלי (בטעם עבר כמש"ל צָהַלְתְּ קולך קול שאון בצעקה מפחד האויב (אשור) הקרוב לבא בת גלים בני עיר גלים (28) שהיתה קרובה לגֶּבַע בנימין מפסוק שעבר, הקשיבי הִקְשַׁבְתְּ לישה עיר ליש בקצה צפון א"י שופטים יח יד כט את צעקת גלים, עֲנִיָּה ענתות (לשון נופל על לשון) עָנִית או צָוַחַתְּ (מפחד) ענתות, עיר הכהנים בנחלת בנימין מקום מולדת הנביא ירמיה הכהן יהושע כא יח; ירמיה א א. צהל פעל עומד וטעמו כשארי מקומות הרים קול שאון משמחה (וע"ד השאלה ג"כ על קול שאון נחרת הסוס בראותו נקבה), ורק בפסוק הנוכחי בא בטעם הרים קול שאון בצעקה מצרה, ובא אחריו יחס הפעול „קול", כמו צחה צמא לעיל ה יג ועוד הרבה כמש"ש. גלים נזכרה עוד ש"א כה מד (ואולי ר' יודן דמן גליי ב"ר פנ"א הוא גלים), ולא נדע היום מקומה בבירור, ומהמשך הפסוקים נראה שהיתה קרובה לגבע מפסוק שעבר ובראש ההר וקולה נשמע למרחוק (כמו יג ב; מ ט; נב ז; נחום ב א), ולכן אמר במליצה שקולה היה נשמע עד ליש שהוא בקצה צפון א"י, ובא פה לישה בהא נוסף בסוף על משקל לַיִל לַיְלָה, וכן בא לפעמים ה נוסף בסוף הרבה שמות וביותר במליצה, כמו ביתה יד יז, צפונה ירמיה א טו, מבבלה כז טז, חרסה שופטים יד יח, מָוְתָה תהלים קטז טו, נַחְלָה קכד ד, ובכולם הנגינה מלעיל (עמש"ל לח טו בהערה), ועמ"ש עוד להלן יג ג בהערה. עֲנִיָּה צווי קל נקבה מן ענה בתוספת ה (כמו שרגילה תוספת ה בצווי זכר: גְּשָׁה שְׁקָה שִׁלְחָה שָׁמְרָה ועוד הרבה, ועמ"ש כד יט; לח טו), והנה הפעל ענה (בין שארי הוראותיו כמ"ש בהערה (29) למטה) טעמו בקל שָׁאֹג בקול יללה בפסוק הנוכחי; להלן יג כב, או בקול שמחה ירמיה נא יד. רש"ד לוצטי רוצה לפרש „עניה" שבפסוק בטעם שע"פ וקיצור מן עֲנָנְיָה (כי אות כפול רגיל הרבה להתקצר כמש"ל א כה), והיא שֵׁם עיר בבנימין סמוכה לענתות ונ"ב נחמיה יא לב, והפירוש הזה אם שהוא מחודד ומתקבל אל הלב בטעם „עניה", אך אין צורך בזה בפסוק הנוכחי, ועוד לפי ביאורנו אשר לישה הוא ליש שבקצה צפון א"י וכי כוונת הפסוק היא שקול גלים נשמע למרחוק עד ליש, לא יתכן לאמר שפעל הקשיבי נמשך גם על עניה וענתות. — [לא.] נדדה נעה

(27) הלשון שם חרדת אלינו טעמו בגללנו, ודומה לזה הלשון שמחו לך, רגזה לך, עורר לך להלן יד ח ט, אליו יפחד יט יז (כי בא לפעמים אל בטעם בגלל ש"א ד כא; ש"ב כא א; יחזקאל כא יב ועוד, וכן בא ל היחס בטעם זה כמש"ל יד ח), אבל הלשון ויחרדו איש אל אחיו בראשית מב כח טעמו בלשון שפָנו איש אל רעהו בחרדה, ודוגמתו הלשונות איש אל רעהו יתמהו להלן יג ח; בראשית מג לג, פחדו איש אל רעהו ירמיה לו טז, ונהמתם איש אל אחיו יחזקאל כד כג.

(28) במליצת לה"ק קיבוץ בני עיר אחת או בני ארץ אחת או בני עם אחד יצויר כבת העיר או הארץ או העם, ומזה בת גלים בפסוק הנוכחי, ועוד בת ציון, בת ירושלים, בת יהודה, בת צור, בת צדון, בת תרשיש, בת דבון, בת בבל, בת כשדים, בת מצרים, בת אדום, ולפעמים גם העיר או הארץ עצמה מצוירת במליצה כבת העיר או הארץ, ומזה בת ציון (מליצה לירושלם, כי ציון שם מליצה לירושלם עמ"ש כט ח) פסוק לב; א ח; טז א, בת מצרים ירמיה מו יט, בת בבל זכריה ב יא; תהלים קלז ח, וכן כל עיר או עָם אשר לא שלטו בהם זרים (במליצה שלא יבעלום עמ"ש כו יג) מצויר במליצות לה"ק כבתולת בת (או כבתולה), ומזה הלשונות בתולת בת צדון (בת צדון הבתולה), בתולת בת ציון, בתולת בת בבל להלן כג יב; לז כב; מז א, בתולת בת עמי, בתולת בת יהודה, בתולת בת מצרים, בתולת ישראל (ישראל הבתולה) ירמיה יד יז; יח יג; מו יא; איכה א טו ועוד.

(29) הפעל ענה יסוד טעמו הָשֵׁב דָבוּר למי על קריאתו בקל בראשית יח כז; מ"א ב ל; יח כא; ישעיה מו ז ועוד הרבה (ואם ד' הוא העונה אז על הר"ב טעמו שישמע לעזור לקוראיו ע' מא יז; תהלים ג ה; ד ב; יח מב; כב כב; הושע יד ט ועוד), ועל דרך השאלה בא עָנה בקל עוד באלה

וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃
[כז] וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל
שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל
מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ [כח] בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן
לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ [כט] עָבְרוּ מַעְבָּרָה
גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל

שופטים ז כה (כן סנחריב מלך אשור יפול בחרב אחרי נוסו מהמלחמה להלן לז לח), **ומטהו** וכמטהו (מטה ד׳) **על הים**, הכוונה כאשר בקע משה במטה אלהים את ים סוף להעביר את ב״י ולהטביע את מחנה מצרים בדרך פלא שמות ד כ; יד טז כז (כן יגף ד׳ בדרך פלא מחנה אשור), **ונשאו** וישא ד׳ את השוט שנזכר (אחרי העירו) **בדרך מצרים** להכותו שם (מדה כנגד מדה, לפי שמלך אשור נשא על ישראל מטהו בדרך מצרים בפסוק כד), כי נִגַּף מחנה אשור בגבול א״י (יד כה), בדרך העולה מא״י למצרים כמש״ל ז יז. כ „כמכת" נמשך גם על בצור, ומטהו. הפעל עור טעמו הרגיל הוא הָקִיץ עמש״ל נא יז בהערה, ובמליצה פעל עור כולל בתוכו המושג לעלות ולבוא, בקל ונפעל ירמיה ו כב; כה לב; נ מא; זכריה ב יז; תהלים נט ה; שה״ש ד טז, ובפיעל והפעיל להלן מא ב כה; יואל ד ז; זכריה ט יג (ולפעמים בא אחריו הפעל עלה בפירוש בנפעל ובהפעיל ירמיה נ ט; יואל ד ט יב), וכן בא במליצה פעל עור בבניניו גם על דברים שאין בהם רוח חיים בעשותם איזה פעולה כאילו יעורו משנתם ומזה בפסוק הנוכחי; נ ד; ירמיה כה לב; תהלים נז ט; ש״ב כג יח (עמש״ש) ועוד.—[כז.] **והיה ביום ההוא** בעת ההיא (אחרי מפלת מחנה סנחריב) עמש״ל פסוק כ, **יסור סבלו** וגו׳ **ועלו מעל צוארך** עמש״ל ט ג **וחבל** ויְשֻׁחַת וישָׁבר ע״ל שנזכר **מפני שמן** שבצוארך, כי הע״ל לא יִצָּמֵד היטב על צואר שָׁמֵן מאד ויתנודד (כי יֵחָלֵק מפני שמנו, או מפני שה ע״ל לא יכיל היטב בחללו צואר כזה הרחב ממנו) וישָׁחת וישָׁבר, **והוא** מליצה בטעם שישָׁבר ע״ל מלך אשור מגבורת ד׳ אלהי ישראל, כי שֶׁמֶן בא ע״ד השאלה בטעם כח כמש״ל פסוק טז. עוד יתכן כי שֶׁמֶן פה רומז במליצה לשמן המשחה אשר בו משחו מלכי יהודה (עמש״ל ח ו בהערה), וטעם המליצה הוא שישָׁבר ע״ל מלך אשור מחזקיה מלך יהודה המשוח (הכוונה מצדקתו עמש״ל ט ה), וכן הבין תרגום יונתן.—[כח.] בפסוקי כח—לד יתאר הנביא דרך מחנה מלך אשור על ערים הרבה בנחלת בנימין (שהיא מצפון לירושלם יהושע יח טו טז) עד שהגיע קרוב לירושלם והֵפֵץ מלך אשור לעלות על ירושלם ללכדה, אך לא ילכדנה כי יִנָּגֵף מחנהו. **בא** מלך אשור **על עית** (לא נמצא יותר) הוא עַי או עַיָּה שבבנימין ממזרח לבית אל נחמיה ז לב; יא לא; בראשית יב ח ועוד, **עבר במגרון**, נזכר עוד ש״א יד ב והרבותיה נקראות עד היום מַאַגרון ממערב לעי ואצל בית אל מדרום (שווארץ), **למכמש** (במכמש עמש״ל א ה) או למכמס עיר בבנימין ממזרח לבית אל ומצפון לגֶבַע (שנזכר בפסוק הבא), ועמק גדול (שבין הר אפרים והר יהודה) מפסיק בין מכמש ובין גבע, ובעמק יש מעברות ממכמש לגבע פסוק הבא; נחמיה ז לא; יא לא; ש״א יג ה; יד ד ה ועוד ועד היום שם כפר מיכמאָס (שווארץ), **יפקיד** יניח למשמרת (עמש״ל פסוק ג בהערה) **כליו** כלי מלחמתו (כטעם כלים להלן לט ב; נד טז יז; ש״א יד א; מ״ב יא ח; תהלים ז יד, ולפעמים בא בפירוש כלי מלחמה שופטים יח יא טז; ש״א ח יב), אולי כדי להקל מעל מחנהו משא כליו הרבים בעברו דרך המעברה אשר בין מכמש לגבע בפסוק הבא.—[כט.] **עברו** ממכמש **מעברה** שבין מכמש וגבע כמ״ש בפסוק שעבר, **גבע מלון לנו** בגבע במלון עמש״ל א כה (במקום מיוחד ללון ночлегъ, Nachtlager) לנו, גֶּבַע עיר בבנימין יהושע יח כד; נחמיה יא לא ועוד, והוא הנקרא ג״כ גֶּבַע בנימין או גבעה או גבעת בנימין ע׳ שופטים יט יד; כ ד יוד; ש״א יג ב ג, ועד היום שם כפר גְּבִיע (הנוסע ראבינזאן), **חרדה הרמה** חרדו ונסו (כי מהמשך הענין בפסוקי כט ל לא רחוק מאד לאמר שהרמה הקרובה מאד לגבע חָרדה לבד ולא נָסה) אנשי עיר הרמה שבנחלת בנימין הקרובה לגבע (גבעת בנימין) שנזכרה ע׳ יהושע יח כה; שופטים יט יג יד; מ״א טו כב; דהי״ב טז ו; עזרא ב כו, ועד היום שם כפר אל־ראם במרחק חצי שעה מגבע למערב (ראבינזאן), **גבעת שאול נסה** (נסו יושביה), גבעת שאול עיר בבנימין שממנה יצא שאול המלך ע׳ ש״א ט א טז; יוד כו; יא ד; טו לד; ש״ב כא ו, ובביאורי לס׳ יהושע יח כח הראיתי בראיות מוכיחות כי גבעת שאול היא חלק נבחר מעיר גבעון שבבנימין (יהושע יח כה ועוד) אשר שם ישב שאול ונקרא על שמו אחרי שנמשח למלך וקבע עיר מלכותו בחלק ההוא (כמו עיר דוד למצודת ציון בירושלם ש״ב ה ט). הפעל חרד טעמו הרגיל הוא רָעַ״ד או הִסָּעֵר בלב מפחד רעה בראשית

בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים
וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ [לד] וְנִקַּף סִבְכֵי
הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃
יא [א] וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר

מסעף פארה יקצץ סבך הענפים שביער במערצה בגרזן (קרדם) גדול ורמי הקומה גדעים (בטעם עתיד עמש"ל ה יג) והעצים רמי הקומה יְגֻדעו (במערצה שנזכרה) והגבהים ישפלו והעצים הגבוהים ישפלו ויפלו לארץ אחרי שיְגֻדעו, ומפני שהפעל סעף והשמות פארה מערצה אינם רגילים בלשון (לא נמצא יותר בכ"ק), לכן הולך ומבאר דבריו במליצה שניה: ונקף (פיעל) ויַקֵּץ ד' סבכי היער (הוא פֻארה) בברזל אדיר, בגרזן (כטעם ברזל דברים יט ה; כז ה; ש"ב כג ז; מ"ב ו ה ו) גדול (הוא מערצה שנזכרה), והלבנון ארזיו הגדולים (הוא עצי רמי הקומה והגבוהים שנזכרו) באדיר בברזל אדיר (הוא מערצה) יפול לארץ, וזה מליצה בכוונה ששרי מלך אשור הממוצעים והגדולים יְנֻגפו במגפה גדולה לפני ד' ככתוב לעיל פסוקי יח יט ודהי"ב לב כא, כי השרים הממוצעים מכונים סבכי היער או עצי היער, והשרים הגדולים (וגם המלכים) מכונים עצי היער והכרמל הגדולים כמש"ל פסוקי יח יט; ט יז, או אלוני בשן וברושים וארזי הלבנון בפסוק הנוכחי; לעיל א לא; ב יג; להלן יד ח; ירמיה כב ז; יחזקאל יז ג כב כג; לא ג ח; זכריה יא א ב ועוד (עמ"ש להלן לז כד), והנה לא בא פה בפירוש הפתרון למליצת פסוקי לג לד שהיא על מפלת אשור, ולדעתי פתרון זה מפ"רש בנבואה קצרה להלן יד כד—כז שמקומה בסוף הפרק הנוכחי כמש"ש. הפיעל מסעף נבנה מהשם כעיף (ענף העץ עמש"ל ב כא) בטעם קצץ הסעיפים ([32]). פֻארה טעמו שם הקבוץ לסבך ענפי העץ או הפארות (שנמצא רק בס' יחזקאל פרקי יז לח) שביער. מערצה בלא ספק אין טעמו פַּחַד ואימה (מהפעל הרגיל ערץ בטעם זה כמש"ל ב יט) כאשר הבינו ר"ב המעתיקים והמפרשים, אך טעמו גרזן גדול (כנראה מהלשון בפסוק לד, וכן הבין רש"י) מפעל ערץ בערבית (בָקַע, גָזֹר) או רעץ בעברית (שָׁבֹר רָוֹצֹץ) כמש"ל ב יט בהערה. הפעל נקף טעמו הַכּוֹת חָבֹט קַצֵּץ, בפיעל בפסוק הנוכחי; איוב יט כו, ובהפעיל ויקרא יט כז עמש"ש, ומזה השם נֹקֶף להלן יז ו; כד יג על חביטת עין הזית (דברים כד כ) להסיר פריו ([33]). הלשון הפשוט „ונקף (ד') בברזל אדיר סבכי היער ויפיל הלבנון" נחלק במליצה לשני דבורים: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול, ויש הרבה דומה לזה כמש"ל ה ט.

יא. הנבואה הנוכחית נמשכת עד סוף פרק יב ונאמרה אחרי מפלת סנחריב (ע' פסוק יא) על המלך המשיח מבית דוד באחרית הימים (עמש"ל ד ב), ועוד לא התקימה, עמש"ל ז כא.—[א.] ויצא יצמח ויגדל (ע' לז לב; מ"א ה יג; איוב יד ב; כח ה) חטר ענף חדש רך או יונק ([1]) מגזע пень, Wurzelstamm ([2]) ישי אבי דוד המלך, ונצר ענף חדש רך היוצא מהשרשים (וכן יד יט; ס כא; דניאל יא ז) משרשיו של ישי יפרה יצמח ([3])

([32]) כמו שנבנו מִשְּׁמוֹת הפעלים בפיעל: שֵׁרֵשׁ בטעם עָקֹר הַשֹּׁרֶשׁ תהלים נב ז; איוב לא יב, דִּשֵּׁן בטעם הסיר הַדֶּשֶׁן שמות כז ג; במדבר ד יג, פֵּאֵר בטעם הסיר הפרי המפוזר על הפארות דברים כד כ, קַרְקַר בטעם הרס הקיר להלן כב ה, עִצֵּם בטעם שַׁבֵּר העצמות ירמיה נ יז, וכן גֵּרֵם בטעם שַׁבֵּר הַגֶּרֶם במדבר כד ח; יחזקאל כג לד.

([33]) הפעל נקף בהפעיל רגיל יותר לבוא בטעם סָבֹב סביב יהושע ו ג יא ועוד הרבה, ומזה ע"ד השאלה פעל נקף על צאת זמני השנה (זמני השנה יצוירו כאלו הולכים וסובבים לשוב בשנה הבאה), בקל להלן כט א; ובהפעיל בלשון הקיפו (סבבו ועברו) ימי המשתה (מכל הבנים במשך כל השנה) איוב א ה, ומהפעל נבנה השם נִקְפָּה לעיל ג כד לחתול סביב המכה עמ"ש, והשם תקופה בטעם סיבוב מקום תהלים יט ז, ובטעם סיבוב (צאת) ימי השנה שמות לד כב (תקופת טעמו עת תקופת, או לתקופת עמ"ש); ש"א א כ (הימים טעמו השנה); דהי"ב כד כג.

([1]) בערבית חִטְר, אבל ח'טר משלי יד ג טעמו שֵׁבֶט וּמַקֵּל, בארמית חוטרא.

([2]) הוא העץ העב הנשאר בארץ אחרי שנקצץ האילן סמוך לארץ, וכן להלן מ כד; איוב יד ח כמש"ש, וכן לדעתי טעמו בלשון התלמוד בלא ספק למעי [היטב ב"ב פ ב; פא א; פב א; עירובין ק ב ועוד.

([3]) כטעם פעל פרה בקל להלן מה ח, ובהפעיל (בטעם קל) ע"ד נל"א יפריא הושע יג טו (כנראה ביסודו נרדף עם פרח בחלוף ה ח עמש"ל יט יח, שבא בו ג"כ ההפעיל הפריח לפעמים עומד), ובשארי מקומות בא פעל פרה בקל בטעם עשה פרי דברים כט יז; להלן לב יב; יחזקאל יט יוד; תהלים קכח ג; בראשית מט כב, ורגיל מאד בכ"ק ע"ד השאלה פעל פרה בקל בטעם הוֹלֵד למַרבה ובהפעיל בטעם הרבות פרי בטן באדם ובבהמה בראשית א כב כח; מא נב ועוד הרבה.

מַדְמֵנָה יָשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ [לב] עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר || בֵּית־צִיּוֹן* גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ [לג] הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה

בת קרי

ממקומה והלכה מדמנה יושבי מדמנה, ישבי הגבים העיזו נסו למקום בטוח. פעל עוז בא פעם אחת בקל להלן ל ב בטעם מָצוא מִבְטָח (безопасность, Sicherheit), ובהפעיל בא כפעל עומד בטעם נוס למקום בטוח בפסוק הנוכחי; ירמיה ד ו; ו א או כפעל יוצא בטעם הניס (торопить, antreiben) למקום בטוח שמות ט יט, ויותר לא נמצא מגע"ו עוז בכ"ק (רק מכפולים עזז בקל והפעיל בטעם חָזֹק חַזֵּק). הרבה חוקרי הלשון יבינו הפעיל העיז בטעם התאסף או אסף למקום בטוח, וטעם הראשון נראה יותר נכון בהמשך הכתובים. שע"פ מדמֵנה וגבים לא נמצא יותר בכ"ק ולא נדע מקומם, ובלא ספק הן ערים בבנימין כשארי הערים מפסוקים שעברו ומפסוק הבא שפחדו ונסו מפני האויב אשר קרב אל ירושלם (ע' עוד מיכה א ט—יג ומש"ש), ולכן אין מדמֵנה נרדף עם מדמַנה שבנגב ארץ יהודה יהושע טו לא שהיתה רחוקה ממחנה סנחריב שעמד בבנימין מצפון לירושלם, ואולי גֵבים הוא ג"ב הנזכר ש"ב כא יח יט במלחמת דוד ופלשתים.—[לב.] עוד היום עוד למחר (אחרי שלן מלך אשור בגבע כט) יומם (טרם שבא השמש) בנ"ב לעמוד עֲמֹד (עמש"ל ו יוד), נ"ב עיר הכהנים בבנימין ש"א כב יט; נחמיה יא לב (ולא נדע כעת מקומה בבירור), והיתה קרובה מאד לירושלם, וזה שאמר ינופף ידו, מ נ"ב ינופף (לנע"ל) או יניע ידו (עמש"ל פסוק טו) לְאַיֵּם (וכן לעיל בפסוק כד) [30] על [31] הר בת ציון שם מליצה לירושלם (ע' כט ח ומש"ש, ועמש"ל פסוק ל בהערה), גבעת ירושלם שם מליצה להר המקדש, וכן מזה להלן לא ד; יחזקאל לד כו, והנה דבור זה „ינופף ידו וגו' ירושלם" (לְאַיֵּם בעמדו בנוב) הוא מליצה בפי הנביא, מפני שכן היתה מחשבת סנחריב ללכוד ירושלים והמקדש, כאשר אמר בשלחו אח"כ מלכיש (שבשפלה יהודה יהושע טו לט) אל יחזקיה להלן לז יוד כד עמש"ש. „היום" בא לפעמים בטעם תאר הפעל „יומם" днемъ, am Tage (טרם בוא השמש), וכן הושע ד ה; נחמיה ד טז.—[לג. לד.] בפסוקים אלה יאמר הנביא בלשון מליצה שמחשבת מלך אשור (ללכוד ירושלם בפסוק שעבר) לא תקום כי יִשָּׁמֵד מחנהו. הנה האדון ד' צבאות

הטעמים: 1) בטעם הָחֵל לְדַבֵּר דברים כא ז; ישעיה יד יוד; זכריה א יא; ג ד; איוב ג ב; שה"ש ב יוד ועוד, 2) בטעם גַּלֵּה אזן הנביא בחזון מד' ש"א ט יז; ירמיה כג לה לז, 3) בטעם הַסְכֵּם בדבור שמות כג ב, 4) בטעם מַלֵּא משאלות מי (זה יצויר כעונה על קריאת השואל) להלן מט ח; סה כד; הושע ב כג כד; זכריה יוד ו; קהלת יוד יט (הכסף יענה את הכל טעמו ימלא כל משאלות הלב), 5) בטעם הָעִיד בְּדִבּור (עָנ"ה במי) בראשית ל לג; במדבר לה ל ועוד, 6) בטעם שָׂא ג"א בקול יללה או בקול שמחה כמש"ל בפנים, 7) בטעם זַמֵּר, רַנֵּן שמות טו כא; במדבר כא יז; דברים כו ה; ש"א יח ז; כא יב; הושע ב יז; תהלים קמז ז; עזרא ג יא, — ובפיעל בא פעל ענה רק בטעם זַמֵּר להלן כז ב; שמות לב יח; תהלים פח א, והנה מפעל ענה בהוראותיו נבנה השם מַעֲנֶה בטעם תשובה משלי טו א כג ועוד, או גלוי אזן (בנבואה) מיכה ג ז, או מלוי משאלות מי משלי כט יט, או הסכמה בְּמָה קהלת ה יט (ההמשך שם „כי מענה האלהים בשמחת לבו).—יש עוד פעל ענה (בהרבה בניגים) בטעם הִכָּנַע, הִשָּׁפֵל, הֵאָנֵס, התיגע, התעמל, הצטער, והוא משרש אחר, ועמ"ש להלן כה ה.

[30]) אבל בהפעיל הניף יד בא לאות להראות אנה ללכת להלן יג ב, וגם בטעם נשא יד (עמ"ש ל כח) להכות להלן יא טו; יט טז; זכריה ב יג; איוב לא כא, אולם הניף יד אל אלהים טעמו נשא יד להתפלל מ"ב ה יא („המקום" שֵׁם כנוי לאלהים בפי נעמן הארמי, וכן בלשון בעלי התלמוד ע' ב"ר פס"ח; ברכות טז ב; שבת יג ב ועוד, ולא נמצא כנוי זה בלה"ק, ועי' אב"ע בראשית כח יא), כמו בלשונות נשא ידים תהלים כח ב (ובמליצה חבקוק ג יוד), נשא כפים סג ה; איכה ב יט, פָּרַשׂ או פֵּרֵשׂ כפים לעיל א טו; שמות ט כט ועוד, פֵּרֵשׂ יָדים תהלים קמג ו, הרים יד שמות יז יא עמש"ש (וע"ע תהלים קמא ב, ועמ"ש עוד להלן מט כב בהערה).

[31]) מלת היחס „על" חסרה לפעמים בלשונות מליצה, ומזה ידו (על) בפסוק הנוכחי, (על) מעברות להלן טז ב, יכתב (על) ידו מד ה, ויעלו (על) ש"ב כג ט (עמש"ל פסוק כו), תעיר קשתך (על) חבקוק ג ט עמש"ש, ישבו (על) תהלים קכב ה, (על) עיר משלי כא כב.

וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃
[ז] וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן
וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ [ח] וְשִׁעֲשַׁע
יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי
גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ [ט] לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ
בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה

ומריא מין בקר שָׁמֵן בבשן כמש״ל א יא (ובבשן היו אריות דברים לג כב עמש״ש) [ירבצו] יחדו וגו׳ ופרה ודוב תרעינה [יחדו] יחדו ירבצו וגו׳ תבן, כי חיות טורפות לא יוסיפו לטרוף וכן הנחשים לא ישכו (ח) בא״י (ט עמש״ש), וכן באה הבטחה כזו עוד להלן סה כה. ירבץ, יחדו עומד במקום שנים, עמש״ל ה יד בהערה. — [ח.] ושעשע (⁷) יְשַׂחֵק וישמח забавляться, sich vergnügen יונק על חור פתן ולא יצא הפתן מחורו לנשכו, ועל ואל (ואל תוך) מאורת חור צפעוני גמול משדי אמו (שהוא שולט בידיו יותר מהיונק) ידו הדה (עבר בטעם עתיד) יוליך וִינַהֵג (כטעם פעל הדי בסורית וערבית ולא נמצא יותר פעל הדה בכ״ק) והצפעוני לא ישכנו. פתן ехидна, Otter (וכן בארמית, בערבית בַּתַן) וצפעוני (או צפע להלן יד כט, והוא לדעת ר״ב המעתיקים базилискъ, Basilisk) מיני נחשים ארסים ע׳ להלן נט ה; ירמיה ח יז; דברים לב לג; תהלים נח ה ועוד. מאורה לא נמצא יותר, ולפי הענין נראה שהוא נרדף עם חור, אם בחלוף א ח (⁸), או שנקרא כן מפני שהאור נכנס בו (כמו שי״א מנהרות שופטים ו ב טעמו מערות הרים שנכנס בהן אור, מפעל נהר בטעם האיר), ויש אומרים מאורת=מְעָרת בחלוף א ע, עמ״ש להלן פסוק טו. — [ט.] לא ירעו ולא ישחיתו חיות רעות ונחשים שנזכרו פסוקי ו—ח בכל הר קדשי (וכן הלשון סה כה, וע״ע הושע ב כ), כן נקראת לפעמים כל ארץ ישראל להלן נז יג; ירמיה לא כב; עובדיה א טז; צפניה ג יא; תהלים טו א שהיא מישור הררי (הר יהודה ואפרים ונפתלי יהושע כ ז, ועמש״ל נו ז; נח יד; סד ט; סה ט), ונקראת גם בשם הר לבד שמות טו יז; דברים ג כה; תהלים עח נד, ועמש״ל ה א, כי מלאה הארץ דעה את ד׳ וְתִכַּסֶּה כמים

והוא רגיל מאד בכ״ק בפסוק הנוכחי; להלן כה א; דברים לב ד; ש״א כו כג; מ״ב יב טז; ירמיה ז כח; ט ב; תהלים לו ו; פט כה לד ועוד הרבה, ולפעמים בא בטעם זה אֹמֶן ישעיה כה א, אֵמֻן דברים לב כ, וברבים אֱמוּנות משלי כח כ, או אֱמֻנִים ישעיה כו ב; משלי יג יז; יד ה; כ ו (אבל אֱמוּנים ש״ב כ יט; תהלים יב ב; לא כה הוא תאר רבים מהיחיד אֵמון שלא נמצא, וטעמו אנשי אמונה או אנשי אמת וצדק), וע״ד השאלה בא עוד אמונה בטעם קביעות וקיום ו חֹסֶן постоянство, крѣпость, Standhaftigkeit, Festigkeit להלן לג ו; שמות יז יב עמש״ש, ואולי גם הושע ב כב (אבל „אמונה״ בטעם דָּת הוא בלשון מאוחר ולא נמצא בכ״ק), והנה השם אמונה בכל אלה ההוראות נבנה מהפעל אמן בכל הוראותיו כמש״ל א כא בהערה.

(⁷) פעל שעה בא: 1) בטעם התענג בשחוק או בשאר דבר забавляться, sich vergnügen בקל (עם ב היחס אחריו) שמות ה ט; תהלים קיט קיז, ובפיעל (ע״ד המרובעים) עומד בפסוק הנוכחי; תהלים קיט ע, או יוצא забавлять, vergnügen צד יט, ובהֻפעל והתפעל (ע״ד המרובעים ובטעם קל) להלן סו יב; תהלים קיט טז מז (ומזה השם שעשועים בטעם התענג удовольствіе, Vergenügen לעיל ה ז ועוד הרבה), 2) (עם אל, על, מ אחריו) בטעם פָּנֹה להביט אל מי או על מה ברגש אהבה, או ברגש תפלה ותחנונים ובטחון בקל בראשית ד ד ה; להלן יז ז ח עמש״ש; לא א; ש״ב כב מב, ובהתפעל משתאה (=משתעה עמ״ש בפסוק טו) לה בראשית כד כא (ועמ״ש עוד לעיל ו יא), או בטעם פָּנֹה (מלהביט) ממי, לבלי לצערו, או לבלי לעצרו לעשות מה, בקל להלן כב ד; איוב ז יט; יד ו, ובהפעיל הָשַׁע תהלים לט יד (ע״ד כפולים עמ״ש להלן) בטעם הָסֵב (עינים מלהביט) ממי, 3) פעם אחת להלן מא כג בהתפעל בטעם סַפֵּר דברים איש לרעהו, והוא לקוח מארמית ע׳ תרגום בראשית כד סו; שיפטים ו יג ועוד. — להלן לב ג; מא יוד בא הפעל שעה בקל והתפעל במקום פעל שעע (בחלוף נל״ה וכפולים, כמו מצה מצץ, שרה שרר, דלה דלל, גלה גלל, רבה רבב, מרה מרר, רצה רצץ ועוד) על הָעִוָּרוֹן כמש״ל ו יוד, כמו שבהיפך תהלים לט יד בא שעע (בהפעיל) במקום פעל שעה כמש״ל.

(⁸) כמו אוחים (יג כא) חוחים, חמוץ (סג א) אמוץ (זכריה ו ג ז), ארזים (יחזקאל כז כד) חרוזים (שה״ש א יוד), אבק חבק, וכן בארמית אמיטתא חומטא (בטעם עַלְטָה ע׳ ב״ר פ׳ מ״ד ותרגום ירושלמי בראשית טו יז), וכן התחלפו א ח בלשון בני הגליל בא״י כנזכר עירובין נג ב.

מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ [ב] וְנָחָה עָלָיו רוּחַ
יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה
וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ [ג] וַהֲרִיחוֹ
בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט
וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ [ד] וְשָׁפַט
בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־
אֶרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ
שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ [ה] וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר
מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ [ו] וְגָר
זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל

(כעב"ש), גזע שם מליצה לבן הנשאר אחרי מות אביו, וכן להלן מ כד (וכן במליצת התלמוד ב"ב פ ב; מ"ק כה ב), והשרש והחטר והנצר הם ג"כ שמות מליצה לבנים הקיימים אחרי מות אביהם כמש"ל ה כד, ובפסוק הנוכחי גזע ישי הוא דוד בן ישי, והחטר שיצא מגזע זה הוא מלך חדש שיצא מדוד, ושרש ישי (פסוק יוד, ועמש"ל יד כט) הוא בית דוד בן ישי, ושרשי ישי הם מלכי בית דוד, והנצר משרשי ישי הוא מלך חדש ממלכי בית דוד שימלוך הוא וזרעו על ישראל לעולם (פסוק יוד), עמש"ל ד ב.—[ב. ג. ד.] ונחה עליו על המלך מבית דוד מפסוק א רוח ד', והולך ומפרש איזה רוח הוא (עמ"ש מב א בטעמי רוח בארוכה): רוח חכמה ובינה, רוח עצה רוח לֶקַח טוב (4) (ללמד לעמים, ע' פסוקי ט יוד) וגבורה ורוח גבורה למלחמה ע' כח ו (ופה הכוונה על גבורה נפלאה להכות האויב ברוח פיו בקללתו בפסוק ד), רוח דעת ויראת ד' ורוח יראת ד' (וכן החכמה תצויר בדעת ויראת ד' ועצה ובינה וגבורה משלי ח יב יג יד), והריחו ביראת ד', הטעם רוח ד' שנזכר יריחנו durchwehen ,продувать (את כל חלקי גופו) ביראת ד' שנזכר, והוא מליצה שתהיה בו יראת ד' שלמה, ולא למראה עיניו וגו' יוכיח ישפוט (עמש"ל ב ד), רק ברוח חכמה ובינה שנזכר יבין מי הצדיק ומי הרשע, וזה שאמר ושפט בצדק דלים והוכיח ושפט כמש"ל במישור לענוי ארץ להצדיקים (5) שבארץ, והכה ארץ יושבי ארצות זרות אויבי ישראל ע' פסוקי יג יד בשבט פיו שיקללם (כמו בלעם במדבר כב ו, ומשה יא כח. ואלישע מ"א יט יז; מ"ב ב כד, וכנראה שמזה בראשית מב לז) ברוח גבורה שנזכר, ובזה יסור כחם וייהו לשלל לישראל (יד), וברוח שפתיו ימית רשע מארץ העמים שנזכרה, והוא כעב"ש. הפעיל הריח בפסוק הנוכחי לדעתי נבנה מהשם רוח וטעמו נָפֹּח והעביר הרוח בעד מי, וכן בערבית יש פעל ראח פעל עומד בטעם נָשֹׁב הרוח, ולא נמצא יותר הריח בטעם זה. — [ה.] והיה צדק אזור מתניו והאמונה נרדף עם צֶדֶק (6) אזור חלציו (כעב"ש), מליצה שיחזיק בצדק (ודומה לזה המליצה ירמיה יג יא) וישפוט בצֶדֶק ומישור כמ"ש בפסוק שעבר. מתנים הם החלק התחתון מהגב, וחלצים הם המתנים עם החלק העליון מהשוק (יָרֵךְ) יחד עמ"ש בראשית לה יא; שמות כט מא. —[ו. ז.] וגר זאב עם כבש וגו' ירבץ ועגל וכפיר ארי צעיר עמש"ל ה כט

(4) עֵצָה לבד טעמו הרגיל Rath ,совѣтъ, בא עוד: 1) בטעם מחשבה ומחשבת תחבולה החרוצה בלב עמש"ל ה יט, כמו שהפעל יעץ בא לפעמים בטעם חָשֹׁב חָרֹץ או הַסְכֵּם בלב לעשות איזה דבר כמש"ש, 2) בטעם לֶקַח טוב, תורה, חכמה ובינה בפסוק הנוכחי; ירמיה לב יט; תהלים יד ו; משלי ח יד; איוב יב יג; לח ב; מב ג, וכן בא בטעם זה מועצות משלי כב כ, כמו שבא לפעמים הפעל יעץ בטעם לַמֵּד, הורות הדרך הטוב תהלים טז ז; לב ח; איוב כו ג, וע"ד השאלה גם בטעם הורות והודיע את העתיד להיות במדבר כד יד; להלן מא כח.

(5) עָנָו (מפעל ענה, עמש"ל כה ה בהערה), יסוד טעמו איש נדכה ומְעֻנֶּה או דל ועני להלן סא א; עמוס ב ז; תהלים יוד יז, ורגיל עָנָו ע"ד השאלה בטעם איש שְׁפַל רוח (שאין בו גאוה) וצדיק בפסוק הנוכחי; כט יט; במדבר יב ג; תהלים כב כז; כה ט ועוד הרבה, כמו שבא לפעמים עָני כטעם איש שפל רוח וצדיק זכריה ט ט; תהלים יד ו; יח כח, ומפני אשר עני עָנָו נרדפים לפעמים בטעמם, לכן בא לפעמים הקרי עני להכתיב ענו עמוס ח ד; איוב כד ד, או בהיפך הקרי ענו להכתיב עני תהלים ט יג; יוד יב; משלי ג לד; יד כא; טז יט בטעם איש שפל רוח או בטעם איש מְעֻנֶּה, והנה הקרי והכתיב עני ענו שקולים, והרבה כן, ומזה עוד קרואי קריאי במדבר א טז; כו ט (עמ"ש עוֹד טז ב), זעוה זועה ירמיה טו ד ועוד (ע' דברים כח כה; ישעיה כח יט), שבות שבית יחזקאל טז נג; לט כה; צפניה ב ז; תהלים פה ב; קכו ד, איכה ב יד ועוד, בינו ביניו יהושע ג ד (ע' בראשית ל לו; ויקרא כו מו), ועוד קרי וכתיב שקולים לעיל ה כט; סו יז; ירמיה ו כה; יח ג; לט יב; יחזקאל ט יא; ש"א ב טז; כד ח; ש"ב יב כד; כא יב; תהלים קה יח כח משלי טז כז; כז כד; איוב ב ז; רות ג ה יז; איכה א ו ועוד, ולפעמים הכתיב עיקר כמ"ש להלן כה יוד.

(6) אֱמוּנָה טעמו העקרי אמת וצדק (וע"ד השאלה בטעם „חסד" שיעשה ד' או אנשי אמת וצֶדֶק)

וּמִכּ֗וּשׁ וּמֵֽעֵילָם֙ וּמִשִּׁנְעָ֣ר וּמֵֽחֲמָ֔ת וּמֵאִיֵּ֖י
הַיָּֽם׃ [יב] וְנָשָׂ֥א נֵס֙ לַגּוֹיִ֔ם וְאָסַ֖ף נִדְחֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֑ל וּנְפֻצ֤וֹת יְהוּדָה֙ יְקַבֵּ֔ץ מֵאַרְבַּ֖ע
כַּנְפ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃ [יג] וְסָרָה֙ קִנְאַ֣ת אֶפְרַ֔יִם

פתרוס בשפת מצרים הקדומה ועמ״ש בראשית יוד יד, ומכוש, נודעת בכ״ק כשכֵנה למצרים ע׳ יח א; כ ג; מג ג; ירמיה מו ט; תהלים סח לב ועוד, היא איטיאפיה (הביסיניה) אשר מדרום לפתרוס שקדמה (ומשם באו ב״י לכוש ועמ״ש להלן יח ז) ([10]), בערבית חַבַּש, באשורית כוסי (בהברה קרובה לכוש), ועמ״ש בראשית יוד ו, ומעילם, נזכרה עוד להלן כא ב; כב ו; ירמיה כה כה ועוד, והוא השם הקדום לארץ פרס ע׳ דניאל ח ב, ועמ״ש בראשית יוד כב, והיא ממזרח לאשור שנזכרה (ולשם הגלו מלכי אשור את ב״י, כי עילם ומדי היו נכנעים לאשור, ע׳ כב ו; מ״ב יז ו), וכן היה בפרס מגולי יהודה שהגלה נבוכדנצר מלך בבל אסתר ב ה ו; ד טז (ועל גולי אפרים ויהודה שבפרס בראשית ימי בית שני ירמזו הלשונות להלן מג ה; זכריה ח ז כמש״ש), ומשנער, נזכרה עוד בראשית יוד יוד; יא ב ועוד, והוא השם הקדום לארץ בבל טרם שנבנתה העיר בבל ע׳ בראשית יא ב ט; דניאל א ב, ועמ״ש בראשית יוד יוד, והיא מדרום לאשור שנזכרה (ולשם הגלו מלכי אשור את ב״י, כי בבל היתה נכנעה לאשור עמש״ל יג א), ומחמת, כנראה אין זה חמת שנזכרה לעיל יוד ט שהיא על גבול צפוני מא״י כמש״ש, אך חמת אחרת שנזכרה מ״ב יז כד עמש״ש; עמוס ו ב עמש״ש, היא עיר המלוכה במדי הקדומה (אשר ממזרח לפרס) שנקראת עזרא ו ב בשם אחמתא, ובלשונות אירופא Ekbatana, כעת Hamadan (ולשם הגלו מלכי אשור את ב״י ע׳ מ״ב יז ו וכמש״ל), ומאיי הים, שם זה כולל איים ממש שבים ועוד ארצות הנשענות על שפת הים (ע׳ כ ו ומש״ש), ונראה שהכוונה פה על האיים שבים הגדול ועל ארצות אזיה הקטנה ויון הנשענות על הים הגדול והים השחור, והנה ברחו לאלה האיים והארצות ע״י אניות תרשיש (אשר סחרו עם יון יחזקאל כז יג), מאפרים (הושע יא יוד) מפני תגלת פלאסר ושלמנאסר, ומיהודה מפני סנחריב, ועל גולי אפרים ויהודה שבאלה האיים והארצות (שהם ממערב לא״י כנודע) בראשית ימי בית שני ירמזו הלשונות להלן מג ה; מט יב; נט יט; ס ט; סו יט כ; זכרי׳ ח ז כמש״ש, וכנראה שברחו לשם בני יהודה גם מנבוכדנצר, וכן מצאנו אחר גלות בבל גולי יהודה וירושלם בארץ יון יואל ד ו, ובספָרַד עובדיה א כ שהיא לדעת כל חכמי הלשון האחרונים עיר או מחוז באזיה הקטנה או בארץ יון כמש״ש. הלשון יוסיף ידו הוא לשון קצר וחסר הפעל „לשלח״ המובן מהענין, כמו שלפעמים אחר פעל שלח יחסר יחס הפעל ידו ש״ב ו ו; כב יז; עובדיה א יג (עמש״ל מג יד), ובכלל בלשונות כ״ק תחסר לפעמים מלה אחת או יותר אשר יש למלאותן מהמשך הענין או ממקום אחר כמש״ל ה יד בהערה. „מאשור״ נמשך למעלה ולמטה (והרבה כן כמש״ל ה יד), הראשון בטעם מגליות אשור (וכן הטעם להלן פסוק טז), והשני בטעם מארץ אשור. — [יב.] ונשא ד׳ מפסוק שעבר נס לגוים, נס הוא אות להתאסף עמש״ל יח ג, ופה הכוונה לאות לנדחי ישראל שבגוים שנזכרו בפסוק שעבר להתאסף בא״י (ודומה לזה סב יוד), וזה שאמר ואסף נדחי ישראל אפרים (עמש״ל ט ז) ונפצות ונפוצֵי יהודה וגו׳ כנפות הארץ קצות הארץ (וכן יחזקאל ז ב; איוב לז ג; לח יג, וביחיד להלן כד טז). נפוצות שם מפשט מפעל נפץ, נרדף עם שם מפשט תפוצות ירמיה כה לד (עמש״ש) שמפעל פוץ, וטעמם נפוץ ופיזור разсѣянie, Zerstreuung ובאים במקום תאר (עמש״ל ט יז בהערה) נפוצים (ודומה לזה נוספות להלן טו ט הוא ש״מ נרדף עם תוספות שבלשון התלמוד). — [יג.] וסרה קנאת ревность,

ט ב, מדרכך זמה יחזקאל טז כז, מרכבותיך ישועה חבקוק ג ח, מעזי חיל ש״ב כב לג, מלכי צדק תהלים קי ד, עזרתנו הבל איכה ד יז ועוד, טעמם במליצה כמו נסמך וסומך ידי חטאכם, אלהי נקמכם, קשת שקרם ועוד (בטעם ידי-חטא שלכם, אלהי-נקם שלכם קשת-שקר שלהם ועוד, כי בלה״ק הזכה בא כנוי הנסמך בסומך, כמו אלילי כספו אלילי זהבו ב כא, נטע שעשועיו ה ז, על סבלו ט ג, עליזי גאותי יג ג, נשף חשקי כא ד, אניות רנתם מג יד, זרוע כחו מד יב, זרוע קדשו נא י, בבית תפלתי נו ז, מלאך פניו סד י, בני תענוגיך מיכה א טז, לאל חיי תהלים מב ט, גֶּדֶר אבניו משלי כד לא ועוד, ובשני נסמכים: צפוי פסילי כספך, אפדת מסכת זהבך להלן ל כב טעמם צפוי כסף של פסיליך, אפדת זהב של מסכתך עמש״ש), רק שבא לפעמים הכנוי בנסמך ולא בסומך במליצה, ולפעמים גם בלשון פשוט כמו כתבם המתיחשים עזרא ב סב, וביותר בהיות הסומך שע״פ שלא יקבל כנוי, כמו בלשונות בריתי יעקב (ברית-יעקב שלי) בריתי יצחק, בריתי אברהם ויקרא כו מב, אלהיך דן עמוס ה ד עמש״ש, ועמ״ש עוד להלן כה יב.

([10]) ואולי מפסוק הנוכחי תהיה ראי׳ שיש יסוד מה למסרת הפלאַשים יהודי כוש שבאו לשם מארץ

אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ [י] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ [יא] וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס

לים מכסים (וקרוב לזה הלשון חבקוק ב יד) כמים מכסים למערב (כטעם ים, הים ח כג; מט יב; שמות יוד יט; כז יא; יחזקאל מא יב; מב יט ועוד), וכן בא „כסה ל״ יחזקאל א כג, והכוונה פה על מי ים הגדול אשר ממערב לא״י שנקרא ג״כ הים האחרון (דברים יא כד; לד ב; יואל ב כ; זכריה יד ח), המכסים כל הארץ אשר ממערב לא״י, כי לדעת הקדמונים אין יַבָּשָׁה עוד ממערב א״י, והנה אומר הנביא שמפני שתמלא הארץ דעה את ד׳ וצֶדֶק ומשפט (ד) לכן ישנה ד׳ טבע חיות טורפות ונחשים, ולא יוסיפו להרע, וכדרך שלא הרעו טרם שחטא אדם הראשון ע׳ בראשית א ל; ג טו; ד יד ומש״ש (וכן הבין הרמב״ן בפירושו ויקרא כו ו). דֵּעָה (בפסוק הנוכחי; כח ט ועוד) הוא שם מפשט познаніе, Erkennen, ובא פה יחס הפעול אחריו, כמו שבא ש״מ דַּעַת לפעמים ביחס הפעול אחריו בראשית ב ט; ירמיה כב טז, ועמש״ל ח ו. כל המעתיקים והמפרשים יבינו „ים״ בפסוק הנוכחי וחבקוק שם בטעם קרקע הים, אך לא נמצא בשום מקום אחר „ים״ בטעם זה.— [י.] והיה ביום ההוא בעת ההיא (עמש״ל ז יח) שרש ישי הוא בית דוד כמש״ל פסוק א אחרי שיקום ממנו מלך המשיח מפסוק א, אשר עמד מתקיים כל הימים (כמש״ש) לנס עמים כמו נס לעמים (שהוא סימן להתאסף לשמוע מה כמש״ל יח ג, כי יתאספו העמים תמיד אל בית דוד להלן בפסוק), אליו אל שרש ישי (אל בית דוד) גוים ידרשו, יבאו לשמוע מבית דוד דברי אלהים ותורותיו (כטעם דָּרֹשׁ להנביא, או דָּרֹשׁ מעמו, מאותו יחזקאל יד ז; מ״א יד ה; כב ז ח; מ״ב ג יא, ועמש״ל נח ב בהערה), כי רוח ד׳ תנוח על המלך המשיח מבית דוד (א) ובניו אחריו, והיתה מנוחתו (של שרש ישי, הוא בית דוד) שם מליצה לעיר המלוכה столица, Residenz, כבוד מנוחת כבוד (9) (דוגמת הלשון מלך הכבוד תהלים כד ז), או הטעם מקום כבוד כמש״ל ד ה. פעל „עמד״ בא (בין שארי הוראותיו, עמש״ל מז יב; מח יג) בטעם התקיים לארך ימים או לנצח ע׳ סו כב; ירמיה לב יד; תהלים לג יא; קב כז; קהלת א ד. מנוחה טעמו העקרי ש״מ שֶׁקֶט ושלוה ע׳ כח יב; סו א; זכריה ט א; ש״ב יד יז; דהי״א כב ט; כח ב; תהלים כג ב, ורגיל מנוחה ע״ד השאלה בטעם מקום מנוחה להלן לב יח; במדבר יוד לג ועוד, ובמליצת הלשון בא עוד כשם מליצה לכל ארץ ישראל דברים יב ט; מיכה ב יא; תהלים צה יא, ולעיר המלוכה ירושלם בפסוק הנוכחי (ואולי מזה שר המנוחה ירמיה נא נט בטעם שר העיר ירושלם, כמו שהיה שר להעיר שמרון מ״א כב כו), ולמקדש ד׳ בירושלם תהלים קלב ה יד.—[יא.] והיה ביום ההוא בעת ההיא (עמ״ש בפסוק שעבר) יוסיף אדני אחרי מפלת סנחריב (עמש״ל בראשית הפרק) והשָּׁבַת שאר (שארית) ישראל מהגולה אשר הגלום מלכי אשור עמש״ל יוד כא שנית לשלוח ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור, טעמו מגליות אשור (פלאסר ושלמנאסר וסנחריב כמש״ש) שנשארו ב״י עוד בגולה בארצות רבות (כן נראה מהלשון בפסוק טז כמש״ש) לקבצם (ע׳ פסוק הבא), והולך ומפרש מאיזה ארצות יקבצם: [מאשור] טעמו מארץ אשור שנשארו שם מגלות אפרים ע״י תגלת פלאסר ושלמנאסר ומגלות יהודה ע״י סנחריב כמש״ש, וממצרים כי ברחו לשם מאפרים מפני תגלת פלאסר ושלמנאסר ומיהודה מפני סנחריב (כי סוא מלך מצרים היה בעל ברית אפרים ותרחקה מלך מצרים בעל ברית יהודה מ״ב יז ד; יט ט, וכדרך שברחו בימי חרבן הבית למצרים הרבה מבני יהודה מפני נבוכדנצר מלך בבל ירמיה מג ז; מד א, ואל גולי אפרים ויהודה שבמצרים בראשית ימי בית שני ירמזו הלשונות להלן מג ו; סו יט; זכריה ו ו כמש״ש), אף שלא נמצא בפירוש בכ״ק שברחו למצרים מפני מלכי אשור, וכן נראה מהלשונות להלן כז יב יג; ירמיה כד ח; הושע ט ו; יא יא; זכריה יוד יוד עמש״ש, ומפתרום, נזכרה עוד ירמיה מד א (שישבו שם מבני יהודה שברחו מפני נבוכדנצר); יחזקאל כט יד, היא מצרים העליונה (ובשם „מצרים״ שקדם נכללו מצרים התיכונה והתחתונה). וכן שמה

(9) בלשון כ״ק בבוא שֵׁם עם כנוי או ה התנועה ואחריו ראוי שֵׁם זה להכָּפֵל בנסמך, אז רגיל לפעמים שחסר השם הכפל (כי יבלע בהשם שקדם, עמש״ל ה״יד בהערה בארוכה) ומובן מהענין, ומזה מנוחתו [מנוחת] כבוד בפסוק הנוכחי, האהלה [אהל] שרה בראשית כד סז, נביאכם [נביא] ד׳ במדבר יב ו, בריתי [ברית] שלום כה יב, בריתי היתה אתו [ברית] החיים והשלום מלאכי ב ה, כסאך [כסא] אלהים תהלים מה ז ועוד, אבל הלשונות ידיכם חטא להלן לא ז, אלהיכם נקם לה ד, קשתם שקר ירמיה

עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה
נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ [טז] וְהָיְתָה
מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר
כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יב [א] וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ

הנהר נהר פרת (עמש״ל ז כ) בעים בַּחֲמַת רוחו והכהו את הנהר לשבעה נחלים (כי יִבָּקע הנהר בששה מקומות) כדי שיעלו ב״י מאשור ומעילם ומשנער ומחמת (מפסוק יא) דרך נהר פרת לא״י (כל אלה הארצות הן ממזרח לפרת כנודע), והדריך ויוליך (כטעם הרגיל מן הדריך) שאר עמו (מפסוק יא) בלשון ים מצרים ובנהר בנעלים הכוונה בַּגְּלִים ולא באניות, והיתה מסלה בלשון ים מצרים ובנהר לשאר עמו אשר ישאר מאשור מגליות אשור (כמש״ל פסוק יא) בכל הארצות שנזכרו בפסוק יא כמש״ש כאשר היתה מסלה בלשון ים מצרים לישראל ביום עלותו מארץ מצרים שמות יד כט. הפעל חרם (שנמצא רק בהפעיל והָפעל) מלבד הוראתו הרגילה הקדיש לאלהים בלא פדיון או השמיד כמ״ש להלן בהערה, היתה לו עוד הוראה בָּקֹעַ כָּרֹת גָּזֹר, ומזה והחרים בפסוק הנוכחי בטעם בָּקֹעַ (ולא נמצא יותר פעל חרם בטעם זה), ומזה השם חֶרֶם חבקוק א יז (ע' שמות טו ט ועוד) בטעם חרב לגזור ולכרת, והשם חֶרְמֵשׁ (בתוספת ש כמו פלגש, חלמיש, עכביש) למַגָּל לקצור (לכרות) תבואת דגן (13). לשון ים מצרים (דוגמת הלשון לשון ים המלח יהושע יח יט) הוא הלשון המערבי מים סוף אשר שם עברו ב״י בצאתם ממצרים עמ״ש שמות יד ב, ולא נמצא יותר ים מצרים. ‏עְיָם לא נמצא יותר ורבו פירושיו, אך יש בערבית שֵׁם ‏עְיָם בטעם צָמָא ובטעם חֵמָה, וממנו בעברית השם עַיָם בטעם חֵמָה (14), והלשון בעים רוחו טעמו בַּחֲמַת רוחו כהלשון יחזקאל ג יד עמש״ש. יש מפרשים בַּעְיָם רוחו כמו באַיָם (15) או באימת רוחו, אַיָם שם מהתאר איום, ופירוש זה רחוק ואין צורך בו.

יב. פרק זה עד סופו נמשך לפרק שעבר כמש״ל יא א. [א. ב.] ואמרת בשיר (עמש״ל ג יוד) ביום ההוא בעת ההיא (עמש״ל יא יוד) אחרי כל מעשי ישועת ד׳ מפרק שעבר: „אודך ד׳! כי טעמו אם

יא כה) משמעתך, כאשר הבין תרגום יונתן והיוני והרומי, כמו שבא בהיפך בשורי הושע ט יב בטעם בסורי.

(13) הפעל חרם מיסוד טעמו הַבְדֵּל הַפְרֵשׁ (בערבית חַרַם, ומזה בערבית השם חַרַם לדְבַר איסור או קָדוש אשר יֻבְדלו ממנו, חַרים לבית הנשים, ומזה בלשונות אירופא Harem, гаремъ) הושאל לטעם 1) הַקְדֵּשׁ איזה דבר לאלהים בלא פדיון ויקרא כז כח; מיכה ד יג, 2) הַשְׁמֵד (והוא טעם רגיל בכ״ק) שמות כב יט; במדבר כא ב ג; מ״ב יט א ועוד, 3) בָּקֹעַ כָּרֹת גָּזֹר בפסוק הנוכחי, ומזה השם חֵרֶם בטעם 1) דבר המקודש לאלהים בלא פדיון ויקרא כז כא כח; במדבר יח יד ועוד, 2) דָּבָר חרוץ להַשָּׁמד (והוא טעם רגיל בכ״ק) ויקרא כז כט; דברים ז כו; להלן לד ה ועוד, וגם כשם מפשט הַשְׁמָדָה יהושע ו יח (לחרם); ז יב (לחרם); להלן מג כח; זכריה יד יא; מלאכי ג כד, 3) חֶרֶב חבקוק א יז כמש״ל, ועמש״ל טו ט, 4) רֶשֶׁת ומִכמר יחזקאל כו ה יד ועוד.

(14) שֵׁם ‏עְיָם נבנה מפעל עום הנרדף בשרשו עם הפעל העברי חָמֹם בחלוף ע ח כמו עוש חוש, עוג חוג, וישמע מ״ב כ יג, וישמח להלן לט ב, וכן בארמית עובא חובא (חיק), חייבא עייבא (מדרש רבה איכה ב א), עכנא חכנא (נחש), וכן התחלפו בא״י בלשון בני הגליל עירובין נג ב; ב״ר פכ״ו, וכן היה חלוף זה בלשון ערב ויקרא רבה פ״ל, וכן בכתב היתדות נראה שקראו האשורים אות ע שבשע״פ העברים בחית.

(15) בחלוף ע א, כמו געל גאל, תעב תאב, עטר אטר, פתע פתאום, מאורת לעיל פסוק ח מערת, משתאה משתעה (עמש״ל פסוק ח בהערה), וכן התחלפו בלשון בני הגליל בא״י עירובין נג ב, וכן אמרו ב״ר פ״כ בתורתו של ר׳ מאיר מצאו כתוב כתנות אור (במקום עור בראשית ג כא), ומזה חלוף אתה עתה ש״ב יח ג; מ״א א יח (ועתה השני, וע׳ תרגום יונתן) כ ועוד, ומזה לדעתי תדע יחזקאל לח יד (נמשך לפסוק שאחריו, וע״ש פסוק ט); איוב לז טז טעמו תֵּדָא׳ מֵעִיר הושע ז ד, טעמו מֵאִיר, ועמ״ש עוד יחזקאל מ מט.

וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא
אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃
[יד] וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו
יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ
יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ [טו] וְהֶחֱרִים
יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ

אפרים (11) завидованіе, Eifersucht, Beneiden ביהודה, וצררי יהודה הטעם וצררים (לאפרים) מיהודה יכרתו, וזה שאמר אפרים לא יקנא ревновать, завидовать, eifern, beneiden (כמש״ל בהערה) את יהודה ויהודה לא יצר לא ילחץ את אפרים. אפרים (עשרת השבטים) היה תמיד עינו רעה ביהודה, ובשביל זה נפלג אח״כ מיהודה והרבו להלחם זע״ז, ע׳ ש״ב יט מד; מ״א יב כ; יד ל; טו ו טז; מ״ב יד ח; טו לז; טז ה. — [יד.] ועפו (יעופו) מליצה בטעם ירוצו (אפרים ויהודה מפסוק שעבר) בכתף בצד פלשתים ימה למערב (כי ארץ פלשתים היא ממערב לא״י כמש״ל ט יא) להחרימם ולרשת את ארצם (ע׳ עובדיה א יט; צפניה ב ז; זכריה ט ז), כי פלשתים היו מעולם אויבים גדולים לישראל כנראה לכל קורא ספרי שופטים שמואל ומלכים, ועוד יחזקאל כה טו; יואל ד ד; עמוס א ו; צפניה ב ה; זכריה ט ה ו; תהלים פג ח, וארץ פלשתים היא בגבולי א״י ולא יכלו ב״י לרשתה כנראה יהושע יג ב; שופטים ג ג ועוד, יחדו אפרים ויהודה יבזו את בני קדם (עמי מזרח היפך פלשתים אשר מִיָּם) שונאיהם ע׳ שופטים ו ג לג, אדום ומואב יהיו משלח ידם סחורתם (בנפש אדם כמו יחזקאל כז יג, כי יִשבום וימכרו מהם לעבדים), ובני עמון יהיו משמעתם משרתיהם (השומעים בקולם) прислуга, Dienerschaft, כ, אדום ומואב ועמון היו אויבים גדולים לישראל ע׳ יחזקאל כא לג; כה א— יד; עמוס א יא יג; ב א; ט יב; עובדיה; צפניה ב ח; תהלים פג ז ח, והנה נבאו על מפלת פלשתים ואדום ומואב ועמון עוד הרבה נביאים שם, ועמ״ש להלן כה יוד; לד א. כָּתֵף טעמו צַד (שמות כז יד; במדבר לד יא ועוד), והנה הוא פה נסמך וראוי לפי הדקדוק להנקד כֶּתֶף (כי כן הנסמך מן כָּתֵף גָּדֵר יָרֵךְ), עמש״ל א ד. יש מפרשים (תרגום יונתן ורש״י) בְּכָתֵף בטעם בדעה אחת מוסכמת, כטעם הלשון שְׁכֶם אחד צפניה ג ט (כָּתֵף נרדף עם שְׁכֶם) וכטעם פה אחד יהושע ט ב; מ״א כב יג, אך לפי׳ זה היה ראוי פה בכתף אחת. „משלוח יד״ (לא נמצא יותר) רגילים לפרשו כטעם ביזה ושלל (שישלחו ידם לקחת רכוש זרים, כטעם הפעל שלח יד שמות כב ז), ולדעתי הוא נרדף עם הלשון הרגיל מִשְׁלַח יד דברים יב ז יח; טו יוד; כג כא; כח א כ שטעמו כל מעשי ידי האדם במלאכה או בסחורה, ופה הכוונה על הסחורה בנפש אדם. משמעת מיסוד טעמו ש״מ שמיעה בקול מי, послушанье, Gehorsam הושאל בלשון כשם קבוץ להמשרתים השומעים למצות אדוניהם בפסוק הנוכחי; ש״א כב יד (12); ש״ב כג כג. —[טו. טז.] והחרים ובקע ד׳ את לשון ים מצרים לשון ים סוף כדי שיעלו ב״י ממצרים ופתרוס וכוש מפסוק יא דרך לשון ים מצרים לא״י (כל אלה הארצות הן ממערב ללשון ים מצרים כנודע), והניף ידו (ישא ידו להכות להלן בפסוק, עמש״ל יוד לב) על

יהודה בימי בית ראשון, אף שהם מוסיפים לספר שבאו עם מני חלקה בן מלכת שבא אשר ילדה לשלמה בן דוד.

(11) פעל קנא נמצא בפיעל והפעיל, בפיעל טעמו היות עין איש רעה במי או במה (בשביל עצמו או בשביל רעהו וַעֲמו וארצו, כאשר מי או מה יגדל עליהם או ירמה אותם או יבגד בם), ревновать, завидовать, eifern, beneiden במדבר כה יא, ואחריו בא האיש או העם או הארץ אשר יקנאו בשבילם בל היחס במדבר יא כט; כה יג; ש״ב כא ב; מ״א יט יוד יד; יחזקאל לט כה; יואל ב יח; זכריה א יד; ח ב (עמש״ל ח כב), והאיש או העם או הארץ המקונא ביחס הפעול בפסוק הנוכחי; יחזקאל לא ט; בראשית כו יד; במדבר ה יד, או בבית היחס בראשית ל א; לז יא; תהלים לז א ועוד, ופעם אחת בל היחס תהלים קו טז, ובהפעיל טעמו הכעיס מי (יסוד טעמו העיר חמת קנאת מי) במה או במי דברים לב טז כא; תהלים עח נח (ושתי פעמים דברים לב כא; מ״א יד כב בא קנא בפיעל בטעם הפעיל), ופעם אחת בא ע״ד נל״ה הַמַּקְנֶה (המעלה חמת קנאה) יחזקאל ח ג בלא יחס הפעול. מפעל קנא נבנה השם קנאה בטעם ר״ע עין כזה ревность, завидованіе Eifersucht, Beneiden (ונסמך להַמְקַנֵּא או להדבר אשר יקנאו בשבילו) בפסוק הנוכחי; ט ו; כו יוד; לז לב; תהלים סט יוד; קהלת ד ד; במדבר פרק ה ועוד הרבה (ופעם אחת ע״ד נל״ה מִקְנֶה איוב לו לג בטעם קנאה), והשם קַנָּא (או קַנּוֹא) בטעם ревнитель, Eiferer כנוי לאֵל אשר תרע עינו בעובדי אֵל זולתו שמות כ ה; לד יד; דברים ד כד; ו טו; יהושע כד יט; נחום א ב.

(12) הלשון שם וסר אל משמעתך בלא ספק טעמו ושר (בשין שמאלית) על (ע׳ ש״ב כג כג; דהי״א

עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ [ה] זַמְּרוּ
יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מיֻדַעַת זֹאת
בְּכָל־הָאָרֶץ׃ [ו] צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן
כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

מודעת קרי

(4), הזכירו הַללו (בעמים, עלילותיו שנזכרו) כי נשגב שמו", ועל זה תענה המקהלה השניה ותאמר לבני ישראל להודות לד' על עלילותיו ואין צורך להודיען לעמים, כי כבר יודעים העמים עלילותיו (הכוונה ממה שחרים נֵס לעמים ובקע ים סוף ופרת לעיל יא יב טו), וזה שאמרה: „זמרו הללו בשיר ורנה ד' כי גאות מעשים נשגבים (עמש"ל ט יז) עשה, מודעת (בינוני הָפעל מן ידע) זאת הגאות בכל הארץ", וכשמוע המקהלה הראשונה מפי השניה שכבר גדול שֵׁם ד' אלהי ישראל בכל הארץ, תשוב ותאמר שנית בעליצות לבה לבני ישראל: „צהלי עמש"ל יוד ל ורני וגו' כי גדול בקרבך קדוש ישראל" (עמש"ל א ד). באשר בכל הארץ יודעים גדולתו, וכל זה מליצה ודרך השיר במקהלות. הפעל זמר בא לפעמים ביחס הפעול אחריו בפסוק הנוכחי; תהלים ט ג; כא יד; מז ז; נז יוד; קמז א. הפעל זכר יסוד טעמו בקל помнить, gedenken (וע"ד השאלה בא בטעם שום לב להלן מז ז; איכה א ט), וההפעיל הזכיר יסוד טעמו השמיע בפה דבר חדש באזני רעהו erwöhnen, упоминать, או העלה על לב דבר ישן שנשכח erinnern, припоминать להלן יט יז; סג ז; בראשית מ יד; מא ט ועוד הרבה (ולפעמים גם הקל טעמו כן ירמיה יז ב; כ ט; כג ל) (5), ובהרבה מקומות בא ההפעיל הזכיר בטעם הַלֵל ביחס הפעול אחריו תהלים מה יח; עא טז; עז יב; שה"ש א ד, ובל היחס אחריו דהי"א טז ד (כעב"ש), ויש אומרים מזה להזכיר תהלים לח א; ע א בטעם להלל בעת הקריב זבח ומנחה על המזבח (עמ"ש עוד לעיל בהערה), ואולי מזה גם בנפעל יִזָּכֵר איוב כח יח, ומפעל זכר בטעמו זה נבנה השם זֵכֶר בטעם „שֵׁם תהלה" להלן כו ח; הושע יב ו; יד ח; שמות ג טו; תהלים ל ה; צז יב; קלה יג; אסתר ט כח ועוד. עוד יש לפרש בפסוק הנוכחי הזכירו בטעם קראו בקול (6) (בעמים עלילותיו שנזכרו), כי בא לפעמים פעל זכר בטעם קרא (וביותר בטעם קרא לאלהים בתפלה), ומזה בקל סד ד; יונה ב ח; נחום ב ו; תהלים כב כח; מב ז; סג ז; עז ד; קיט נה; איוב יד יג, ובהפעיל שמות כ כד (עמש"ש); כב יג; יהושע כג ז; להלן כו יג; מג כו; מח א; מט א (עמש"ל בהערה 3); סב ו; ירמיה ד טז; תהלים עט ו; פ יט; קה א; קטז ד יג יז, ולפעמים בא בטעם זה ביחס הפעול קרא שם ד' דברים לב ג עמש"ש; תהלים צט ו; איכה ג נה, וגם „קרא ד'" לבד להלן מג כב; תהלים יד ד; יז ו. הלשון קרא בשם איש פלוני בא בטעם בָּחֹר באיש ההוא שמות לא ב; לה ל; ישעיה מג א; מה ג ד, וכן בא בטעם זה ביחס הפעול קרא איש פלוני ישעי' כב כ; מח יב; מט א; נא ב; במדבר א טז עמש"ש, וכן בא בטעם זה הלשון הזכיר שֵׁם פלוני ישעי' מט א עמש"ל בסוף הפרק הנוכחי.

(4) השם עלילה יסוד טעמו פעולה גדולה, וביחוס אל אלהים עלילתו היא פעולה רמה ונשאה בפסוק הנוכחי; תהלים ט יב; עז יג; עח יא; קג ז; קה א, ומזה עליליה ירמיה לב יט, וביחוס אל האדם עלילתו היא קשה ורעה יחזקאל יד כב כג; כ מג מד; כא כט; כד יד; לו יז יט; צפניה ג ז יא; תהלים יד א, ופעם אחת בא ליתר ביאור עלילות בְּרֶשַׁע תהלים קמא ד, ואם עלילת האדם (פעולתו הקשה) היא בדבור לבד (רכילות, מלשינות), אז נקראת הפעולה ההיא בלה"ק „עלילות דברים" דברים כב יד יז, וכן השם מעללים (שנמצא רק ברבים, וכן תעלולים להלן סו ד הנרדף עם מעללים) יסוד טעמו פעולה גדולה, וביחוס אל אלהים מעלליו הם פעולה רמה ונשאה תהלים עז יב; עח ז, וביחוס אל האדם מעלליו על הר"ב פעולה קשה ורעה ירמיה ד יח; ז ה; הושע ה ד; ז ב ועוד, אך לפעמים מעללים טעמו פעולה בכלל (רעה או טובה) ירמיה יז יוד; כא יד; משלי כ יא, ולכן בא לפעמים ליתר ביאור ר"ע מעללים לעיל א טז; דברים כח כ ועוד, מעללים רעים זכריה א ד; נחמיה ט לה, מעללים לא טובים יחזקאל לו לא, והנה נבנו השמות עלילה מעללים מהפעל עלל, אשר טעמו עשות פעולה גדולה או קשה ורעה, בפיעל לעיל ג יב; איכה א כב; ב כ, ובהתפעל שמות יוד ב; במדבר כב כט; שופטים יט כה ועוד.

(5) אבל מזכיר לבונה להלן סו ג טעמו מקריב אַזכרת המנחה שהיא קֹמֶץ סלת ושמן מהמנחה עם כל לבונתה (ויקרא ב ב עמש"ש), והוא פעל נבנה מהשם אזכרה, ומזה יש אומרים להזכיר תהלים לח א; ע א טעמו לָשיר בהקריב אזכרת המנחה.

(6) בארמית הכריזו ע' דניאל ה כט ותרגום יונה ג ז ועוד (וכן בלשון התלמוד), ואולי פח וירמיה

יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃
[ב] הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד
כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃

[ג] וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי
הַיְשׁוּעָה׃ [ד] וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ
לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים

אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (עמש״ל נא ג בהערה), פעלי עתיד בטעם עבר (עמש״ל ה יג); הנה אל הוא ישועתי! ישועה שם תאר לאלהים ע׳ תהלים לה ג; סב ג; פט כז ועוד, אבטח אהיה שוקט ושָׁלֵו (כטעם פעל בטח בלא יהם אחריו בט״ו מקומות בכ״ק בפסוק הנוכחי; לב ט יוד יא; מז יוד; שופטים יח ז יוד כז ועוד) ולא אפחד עוד מָרָעה, כי עזי וזמרת עזי וזמרתי (שמות תארים לאלהים) הוא יה ד׳ ויהי ד׳ לי לישועה״! וזמרת חסר הכנוי שיש להשלימו מכנוי השני שבפסוק (עמש״ל יוד כה). אל נושא, ישועתי נשוא ע״ז בא בכ״ק כשֵׁם מליצה לד׳ אלהי ישראל להלן כו א; תהלים עא ז; צט ד; קמ ח, וביותר בכנוי (ומנוקד עָזִּי, עָזְךָ או עֻזִּי עֻזְּךָ) ע׳ מט ה; ירמיה טז יט; תהלים כח ז; נט נח; סב ח; פא ב (עמש״ל יז יוד), וכן זמרה בכנוי שם מליצה לאלהי ישראל (ולא נמצא יותר), כמו שנקרא אלהי ישראל בכ״ק בשם מליצה „תהלה״ בכנוי בלשונות הוא תהלתך דברים יוד כא, כי תהלתי אתה ירמיה יז יד, בך תהלתי תהלים עא ו, אלהי תהלתי קט א, ונקרא אלהים בתארים תהלה וזמרה מפני שמזמרים לו שירים בתהלות ותשבחות, ומזה הלשון נורא תהלות (נורא שבתהלות או בזמירות ישראל עמש״ל א ל בהערה אשר שם יצויר מוראו) שמות טו יא, יושב תהלות (מֶלֶךְ שבזמירות ישראל אשר שם תצויר מלכותו, עמש״ל יוד יג) תהלים כב ד (1), כמו שנקרא דוד „נעים זמירות ישראל״ ש״ב כג א עמש״ש מפני שהוא ידיד עמו בזמירות ישראל אשר שרו מתהלות דוד וגבוריו. מליצה הנוכחית „עזי וגו׳ לישועה״ יש עוד תהלים קיח יד, והיא לקוחה משירת הים שמות טו ב, רק שבשמות ותהלים שם כתוב רק „יה״ ופה „יה ד״״, והוא לשון כפול לחזק (כי יה הוא קיצור מן יהוה), וכן ביה ד׳ להלן כו ד (עמש״ש פסוק ה), יה יה לח יא, ועמ״ש להלן כה א; כט ט. יש מפרשים עזי במליצה=ע״ז ביוד נוסף כמ״ש למטה בהערה (2), וזמרת במליצה=וזמרה, כמו פֹּרָת, נחלָת ועוד כמש״ל ט ב, וטעם הפסוק ע״ז וזמרה (תארים לאלהים כמש״ל) הוא יה ד׳, אך ממלת החבור „כי״ בפסוק הנוכחי נראה הפירוש הראשון עיקר, ועוד זמרה בלא כנוי קשה להבינה כמו תאר לאלהים. — [ג.] ושאבתם מים לשפוך לד׳ בששון ממעיני הישועה. בימי כותבי כ״ק היתה אחת מעבודת ד׳ לשאב מים ולשפך לפני ד׳ (הוא סימן עבדות לד׳, כשאבי מים יהושע ט כא), ע׳ ש״א ז ו; ש״ב כג טז; איכה ב יט (ומזה בקבלת התלמוד סוכה מד א; מח א ב ניסוך המים במקדש בחג הסכות), ולפי שלפעמים שאבו ושפכו מים לד׳ בעת צרה (כמו ש״א שם), לכן אמר ושאבתם מים בששון, ובמליצה המעינות שישאבו מהם מים לשפך לפני ד׳ בעת ישועה נקראים מעיני הישועה, ודומה לזה המליצות כובע ישועה להלן נט יז, כוס ישועות תהלים קטז יג. — [ד. ה. ו.] ואמרתם בשיר (עמש״ל פסוק א) ביום ההוא כאשר תשאבו מים בששון (ג) לשפך לפני ד׳ (בזולת השיר הכתוב בפסוקי א ב), והולך ומפרש דברי השיר שיהיה בשתי מקהלות משוררים (וכן בהרבה שירי כ״ק, ע׳ להלן כו א—ו; כז ג—ה. ובספר תהלים יד ז; טז יא; כד ח יוד; כט ט; לב יא; פז ז; צא ב ג ט יוד יד; צה א ח; קטו יד; קכ ד; קכא ב; קכב ו; קלב יד; קלד ג; קלו א ועוד, וכן הרבה בס׳ שיר השירים), המקהלה האחת תאמר לבית ישראל: „הודו לד׳ קראו בשמו לעבדו בכל דרכי העבודה: בתפלה ובתחנונים, בתהלה ותודה, בהשתחויה ובזבחים (3), הודיעו בעמים עלילותיו פעולותיו הגדולות

(1) אולי נקרא עוד אלהים בתאר ר״ן (נרדף עם רנה), והלשון הקשה רָנֵּי פַּלֵּט תהלים לב ז טעמ׳ רָנֵּי (ר״ן שלי, אלהַי) פַּלֵּט (מצרה).

(2) בלשון מליצה וביותר בסמיכות בא לפעמים שֵׁם ובינוני ותאר זכר (וכן בינוני ותאר נקבה כמש״ל א כא) ביוד נוסף בסוף, ומזה חצבי, חקקי להלן כב טז, אסרי, בני, חכלילי בראשית מט יא יב, נאדרי שמות טו ו, שכני דברים לג טז; עובדיה א ג, המגביהי, המשפילי, מקימי, ההפכי, הישבי תהלים קיג ה ו ז; קיד ח; קכג א ועוד (ועמש״ל יד יט), ולפעמים גם המקור ביוד נוסף ע׳ נחום ג טו; צפניה ג ח; תהלים קיג ח, ועמש״ל לג כד.

(3) כטעם לשון קרא בשם ד׳ (או אלהים) בראשית ד כו (עמש״ל ח א); יב ח; יג ד; כא לג; כו, כה; מ״א יח כד כה כו; מ״ב ה יא; ישעיה מא כה; סד ו; ירמיה יוד כה; יואל ג ה; צפניה ג ט;

נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים׃ [ג] אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי׃ [ד] קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת

נשפה הר חלק (בלא צמח עצים שלא יפריעו לראות הנס שעל ההר מרחוק, ע' יח ג) שאו נס, הוא לשון קצר וטעמו שאו נס לגוים והוא אות להתאסף למלחמה עמש"ל ה כו, הרימו מהר נשפה שנזכר קול להם לאלה הגוים אחרי שיתאספו, להגיד להם איפה להלחם, וגם הניפו יד להם להראות להם הדרך לאיזה צד ילכו עמש"ל יוד לב בהערה, והולך ומפרש כוונת כל הדבור שקדם ויבאו הגוים שיתאספו פתחי לפתחי (²) נדיבים לשערי (עמש"ל ג כו) המושלים, והוא לשון מליצה בטעם לשערי ערי מלכי בבל (שנקראו מושלים יד ה מפני שמשלו על כל העמים) להלחם עליהם, ומוסיף הקול באזני הנביא לאמר כי לא! יעיזו הגוים למאן להתאסף בנשוא נס להם: אני ד' (אל גדול על כל האלהים) צויתי בטעם בינוני (עמש"ל ה יג) מְצֻוֶּה לבוא למקדשי לנועדי למלחמה, назначенные, Bestimmte גם קראתי קורא אני גבורי לאפי באפי (על בבל עמש"ל ז טו, הם עליזי גאותי עליזי גאוה (העליזים הגאים) שלי мои гордые ликующіе, meine stolze Frohlockende, והכוונה על מדי שנזכר בפסוק יז ועוד עמים רבים (ע' פסוק ד) שנזכרו ירמיה נא כז כח; להלן כא ב שבאו עם מדי והרסו מלכות בבל (עמ"ש פסוק יז), והנה כל פסוקי ב ג הם מליצה נבואית על חריצת משפט ד' להביא על בבל עמים רבים להרסה. נשפה (בינוני נפעל) טעמו חָלָק וגלוי (בלא צמח), ומזה בפועל יכל בשרו מראי (ממראה, שלא נראה בשר עוד) ושֻׁפּוּ עצמותיו לא רֻאּוּ (ונגלו עצמותיו אשר לא נראה תחלה מפני הבשר שעליהן) איוב לג כא, ומהפעל נבנה השם שְׁפִי (וברבים (שפיים לראש צור חלק וגלוי להלן מא יח; מט ט ועוד, וכנראה כי יסודו הוא מפעל הארמי שפא שבטעם ג ר"ר הַחליק תרגום משלי טו יט; ב"ב ג א ועוד, כי הדבר החלק יצויר ערום וגלוי. נדיב טעמו העיקרי הוא איש נדיב לב щедрый, Freigebiger שמות לה ה כב; להלן לב ח; תהלים קיח ט; משלי יט ו (מפעל נדב שטעמו בכל מקום התעורר לעשות טוב לעמו ברכושו או במעשיו), ורגיל מאד בלשון בטעם שר ומושל (כשם כבוד, כמו בלשונות אירופא милостивый государь, genädiger Herr) במדבר כא יח; תהלים מז יוד; קיג ח; משלי ח טז; שה"ש ו יב (עמי נדיב=נְדִיב עמי) ועוד, אף אם הוא רשע בפסוק הנוכחי; תהלים פג יב; איוב כא כח (ושם כזה שבפי העם למושל רשע לא ישר בעיני הנביא ישעיה להלן לב ה). פעל צוה בין שארי הוראותיו (³) כולל לפעמים בתוכו גם המושג לבוא בפסוק הנוכחי; לעיל יוד ו; להלן לד טז; ש"א כ כט; ירמיה מז ז; איכה א יז. פיעל קִדֵּשׁ בא לפעמים בטעם הָכִין יָעֵד (וכולל לפעמים גם מושג אָסַף) יהושע ז יג; מ"ב יוד כ; יואל א ד; ב טז, ובהתפעל (בטעם היות מאוסף ומוכן) במדבר יא יח; יהושע ג ה; ז יג (ואולי גם להלן ל כט), ומפני שרגיל הפיעל קִדֵּשׁ על ההכנה למלחמה ירמיה ו ד; נא כח; יואל ד ט; מיכה ג ה, לכן בא בינוני פועל לפעמים ביזוד בטעם אנשים הנכונים להלחם, ומזה מְקֻדָּשַׁי בפסוק הנוכחי. עַלִּיז (נרדף עם עָלֵז עמש"ל ה יד) טעמו הוֹמֶה בשמחה, ואיש הומה מצויר בלשון כ"ק כאיש גֵּאֶה עמש"ל ג ה, ולכן נקרא „עליז גאוה" בטעם עליז גֵּאֶה כמ"ש למטה בהערה (⁴), בלשונות עליזי גאותי בפסוק הנוכחי, עליזי גאותך צפניה ג יא (ולא נמצא יותר לשון זה), והכנוי גאותי גאותך נמשך על הנסמך עליזי, כי כן דרך הלשון כמש"ל יא יוד בהערה. — [ד.] פסוקי ד—יוד הם דברי הנביא אשר ראה בחזיונו כי קמו דברי ד' מפסוקי ב ג אל הגוים לבוא על בבל והם מתאספים מארץ רחוקה ונראים מרחוק לאיש העומד על ההרים. קול המון קול קהל עם

יוד), חֵפֶץ (יחזקאל כד כה), משל ומליצה ושיר וחזון (כמש"ל), וכן בא מַשְּׂאַת בטעמים אלה (עמ"ש עמוס ה יא), ופעם אחת יש „מַשֹּׂא פנים" דהי"ב יט ז בטעם נשיאת פנים, והנה נבנו השמות משא משאת מהפעל נשא שבא בלשונות כ"ק על כל מושגי ההוראות שזכרנו.

(²) ל היחס חסר בהרבה לשונות בכ"ק, ומזה פושעים א כח, שממה ו יא, אסיריו יד יז, חומות כו א, איש לב ב, גלים לז כו, כלם (השני) נו יוד, תלבשת נט יז, שפחה בראשית כט כד, מקנך ל כט, תקופת שמות לד כב, מלחמה במדבר יוד ט, וזרעו יד כט, שבעך דברים כג כה, עבדיך ש"א טז טז, בן ש"ב ד ב, ודוד טו לא, בניו יחזקאל מו יז ועוד (עמ"ש עוד להלן כח כה), וכן חסר לפעמים בשמות ל היחס שבמקום ה התנועה שבסוף, כמו אשור (לאשור או אשורה) בראשית יוד יא עמש"ש, ארץ מה כה (ע' מסרה שם); עמוס ט ט, עיר ש"ב ו יב, ירושלם ש"ב טו לז; מ"א ג טו; ירמיה לה יא, בבל מ"ב כה ז (ע' ירמיה נב יא), ציון זכריה ב יא ועוד, ובהפוך לפעמים בא ל היחס וכן ה בסוף השמות מיותרים כמ"ש להלן לב א; לעיל יוד ל.

יג [א] מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה ‖ יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ׃ [ב] עַל הַר־

כ ח (ואולי מזה נ״כ בנפעל נזכרים אסתר ט כח בטעם נקראים בקול או מוכרזים בעם להודיעם כשארי המועדים, עמש״ל א יג).

יג. [א.] משא חזון בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ (עמש״ל א א), היא נבואה על המפלה הגדולה מבבל (שנבא עליה בארוכה גם ירמיה פרקי נ נא), ונמשכה הנבואה ההיא עד יד כד, ובא פה בהמשך הדבור דבר ד׳ ודבר הנביא יחד, והרבה כן בדבורי הנבואה שבכ״ק כמש״ל ב ו. בנבואה הנוכחית יבשר הנביא ישעיה במליצה נשגבה מאד שמידי מָדַי (פסוק יז) תבוא מפלה נוראה על בבל שמשלה על כל העמים באכזריות חמה (יד ה—כא), וינחם את בני ישראל גולי בבל עם ההבטחה שישובו לארצם (יד א ב ג), ולפי שהנביא ישעיה חיה בימי יחזקיה (א א), ובימיו עוד משלה אשור גם אחרי מפלת סנחריב בימי בנו אסר חדון על כל הארצות וגם על בבל (ע׳ דהי״ב לג יא) כנודע בדברי ימי אשור, עמש״ל כג יג; כה א; לט א, ובבל גדלה למעלה רק בימי המלך יאשיהו (בן אמון בן מנשה בן יחזקיה) אשר בימיו נהרסה נינוה ומלכות אשור (צפניה א א; ב יג ועמש״ל כה ו) ע״י נבופלאסר (אבי נבוכדנצר) הכשדי אשר מרד באשור (עמש״ל כא ב; כג יג) ויתחבר עם ציאַקסאַר המדי ויצורו על נינוה וילכדוה ויהרסוה, וימלוך נבופלאסר בבבל וירגיז הוא ובנו נבוכדנצר (אשר שרף בית ד׳ ויהרס מלכות יהודה והגלה יושביה לבבל) כל ממלכות תבל, ואחריהם מלכו עוד מלכים בבבל עד אשר בא הקץ למלכות בבל מידי מדי ופרס בימי מלכיהם דריוש המדי וכורש הפרסי כמש״ל פסוק יז וכנודע כל זה בדברי ימי בבל, לכן יתפלאו מאד חוקרי כ״ק לשמוע מפי הנביא ישעיה בן דורו של יחזקיה אשר בימיו ישבו עוד בני יהודה על אדמתם ובבל לא הרימה עוד ראשה, נבואה על מפלת עיר בבל הנקראת בפי הנביא „צבי ממלכות" (פסוק יט) ומַלכה הנקרא בפי הנביא „מכה עמים בעברה, רודה באף גוים, חולש על גוים, מרגיז הארץ, מרעיש ממלכות, השם תבל כמדבר ועריו הרס" (יד ו יב טז יז), עם דברי תנחומים לגולי בבל שהגלם נבוכדנצר בימי חרבן הבית, וביותר יפלא שמהלשון בפסוק כב נראה שהנבואה תְבַשֵּׂר מפלת בבל לימים קרובים, ועמ״ש בזה בראש פרק מ בפתיחת חלק שני מס׳ ישעיה בארוכה. משא בין שארי הוראותיו (1) בא בטעם משל ומליצה ושיר משלי ל א; לא א; דהי״א טו כז (ואולי גם דהי״ב כד כז), וביחוד בטעם חזון ונבואה (שבאים בלשון מליצה) יא פעמים בס׳ ישעיה (בפסוק הנוכחי; יד כח; טו א ועוד); יחזקאל יב יוד; נחום א א; חבקוק א א; זכריה ט א; יב א; מלאכי א א; מ״ב ט כה, ופעם אחת מַשָּׂאוֹת (הרבים מן משאת) איכה ב יד, וירמיה הנביא מאס בשם „משא" לנבואה ע׳ ירמיה כג לג לט בלא ספק מפני שאנשי לצון בימיו קראו לחזון בשם משא בכוונה נסתרת לטעמו השני כ״בֶד (לרמוז שהחזון כ״ב ד להם ולא ירצו בו). — [ב. ג.] פסוקים אלה הם קול ד׳ ששמע הנביא במראה הנבואה. על הר

ד טז הזכירו = הכריזו הארמי, כמלות הפוכות רבות בכ״ק בחלוף מצב האותיות, אם מהיותן מוסכמות בלשון חחי או שיצאו מרהיטות הכתיבה (ולכן על הרבה מהן בא הקרי להפכן כאשר יתבאר), ומזה בפעלים: רעף ערף, פחז חפז, נקיצנה (נציקנה) לעיל ז ו, יעערו (ירעעו) טו ה, אריוך (ארויך) טז ט, ישברו (יבשרו) לח יח, נגרש (נרגש) נז כ, חלקו (לקחו) יהושע יח ב, חלק (לקח) דהי״ב כח כא, ויאל (וַיְלֶא) ש״א יז לט, העמדת (המעדת תהלים סט כד) יחזקאל כט ז; תהלים ל ח, תכשלי (תשכלי) יחזקאל לו טו, ויבוא (ויבאו) שם פסוק כ, והערל (והרעל) חבקוק ב טז, עברו (בערו ש״ב כב יג) תהלים יח יג, ויחרגו (ויחגרו ש״ב כב מו) שם פסוק מו, תמחץ (תחמץ) סח כד (עמש״ל סג א), נשוא (נשאו) קלט כ, ירוזמון (ירמזון) איוב טו יב, יספר (יפרס=יפרש בשין שמאלית) לח לז ועוד, ובשמות כשב כבש, שמלה שלמה, בהלה בלהה, עֹלָה עַוְלָה (הושע יוד ט), זועה זועה, מַלְתעות מְתַלְעות, אלמגים אלגמים, כ ב ר (בִּכֵּר) לעיל א כה, עֶלֶג (להלן לב ד) לַעֵג, סחיש שחיס (להלן לז ל), חלד חדל (לח יא), כתוא (כתאו) נא כ, כמהו (כמוה) שמות יא ו, ושבית (ושבתי) שבותיך יחזקאל טז נג, כאשר (כְּשְׁאֵר) מיכה ג ג, לרעה (להרע) זכריה א טו (עמ״ש עוד לעיל ח ו), ביום קְרָב (לדעתי = ביום בָּקָר, ורומז על שופטים ד טו; ה כ, וכהלשון יום מדין ועוד, עמש״ל ב יוד בהערה, ובזה יאיר לנו הלשון הקשה ההוא) יד ג, כחי (חִכִּי) תהלים כב טז, קרבם (קברם ע׳ תרגום) מט יב, מֵהֶבֶל (מבהל) משלי יג יא (ע׳ כ כא), עֲמָדִי (מעדי) איוב ט לה, לַיּוֹם (לְוִיִּם, ע׳ בבלי תמיד כז א) דהי״א כו יז ועוד (ועמש״ל ט ט; יוד יח), ויש שבא על מלות כאלה הקרי להפכן, ע׳ ש״א יד כז; כז ח; ש״ב טו כח; כ יד; מ״א ז מה; ירמיה ב כה; כט כג; מב כ; יחזקאל לו יד; מב טז; תהלים קלט ו; משלי כג כו; לא כז; איוב כו יב; קהלת ט ד; עזרא ב מו; ד ד; נחמיה יב יד; דהי״א כו כט.

(1) משא בא בכ״ק באיזה טעמים: טעינה ונשיאה, כ״בֶד ודבר כָּבֵד, מִס ומנחה (עמ״ש הושע ח

תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ [ח] וְנִבְהָלוּ ׀
צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים
פְּנֵיהֶם׃ [ט] הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי
וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה
וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ [י] כִּי־כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ
הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ׃

מורה על גֹּדֶל וחֹזֶק של השם הנסמך, כהלשונות נפתולי אלהים, קללת אלהים, חרדת אלהים, פלג אלהים, הררי אל, ארזי אל, אריאל, תרדמת ד׳, עצי ד׳, שלהבת יה, מאפליה, ולפעמים באה ההוראה שזכרנו גם בתמונת נפרד, בלשונות גבור ציד לפני ד׳ (גבור ציד גדול) בראשית יוד ט עמש״ש, עיר גדולה לאלהים (עיר גדולה מאד) יונה ג ג, ומזה ג״כ שֹׁד משדי (שֹׁד גדול) בפסוק הנוכחי; יואל א טו, ומפני שהשם שֹׁד יסוד טעמו ב ר״ב המקומות חמס ועֹשֶׁק, לכן בא (פה ויואל שם) כ שֹׁד משדי בכף הדמיון מפני הכבוד, או אולי הוא בכף נוסף לתפארת הלשון או להוראת הפלגה ויתרון, ע׳ עוד יחזקאל טז לו (עמ״ש עוד לעיל ז ט); נחום ב ג; שמות כב כד; במדבר יא א; ש״א יוד כז; איוב כד יד; שה״ש א ז; איכה א כ; ב ג; קהלת ח א; נחמי׳ ז ב (כמו שחסר לפעמים כ היחס כמיש״ל יד יט בהערה). בלשון מליצה על שֶׁבֶר העם יילילו גם אויביו, ודומה לזה מצאנו שבלשון מליצה יליל הנביא גם על שֶׁבֶר עם זר אויב ישראל טו ה; טז ט יא; כא ג; כד טז. מליצת הפסוק הנוכחי נמצאת עוד ביואל א טו, ומהנביא ההוא (שחיה בימי בית ראשון כמ״ש יואל א א) הושאל המליצה בפי הנביא הנוכחי. — [ז. ח.] על כן מפני שקרוב יום ד׳ על בבל (ויו) כל ידים וגו׳ ימס מבני בבל; ונבהלו (נמשך על „על כן”) ועל כן נבהלו בני בבל, צירים וחבלים של יולדה עמ״ש כו יח יאחזון יאחזום (עמש״ל לה א), כיולדה יחילון (בנון נוסף הרגיל בסוף פעלי עתיד עמ״ש כו יא) יכאבו (עמש״ל נא ב בהערה), איש אל רעהו יתמהו (וכן הלשון בראשית מג לג) יביטו בתמהון לבב (בבלבול דעת מפני הפחד עמש״ל יוד כט בהערה ולהלן כט ט), פני להבים פניהם, פניהם שחורים מצרה ומפחד (ע׳ יואל ב ו; נחום ב יא; איכה ד ח ועמש״ל ס ה) כפני עם להבים בראשית יוד יג (הוא עם לובים השכנים למצרים כמש״ש) שפניהם ממראה שחרחר ככל עמי צפון אפריקא. ר״ב המפרשים יבינו שפני בני בבל אדומים כלהב אש מפני הפחד, אך מפני הפחד הפנים יֶחֱוָרוּ ולא יאדימו, ורק מפני חבשת הפנים יֶחוֹרוּ ע׳ כט כב, וכהלשון בתלמוד מלבין פני חברו ב״מ נח ב, וגם יאדימו, כי חַמִּץ בארמית טעמו הַכלים תרגום משלי כה ח ועוד, ויסודו אָדֹם (עמ״ש להלן סג א), וכן הלשון ופניהם אל יחפרו תהלים לד ו טעמו ילבינו מבשת, כי כפי הנראה פעל חָפֵר יסוד טעמו חָור (הלבין) בחלוף פ ו (כמו בארמית טפזא טווזא תרגום אונקלוס וירושלמי ויקרא יא ה, אפשר אוושר תרגום ירושלמי בראשית יח ב יז כה), ורגיל בכ״ק פעל חפר ע״ד השאלה בטעם הלבין מבשת בקל והפעיל עמ״ש לג ט בהערה. — [ט.] יום ד׳ מפסוק ו בא, יום אכזרי ועברה וגו׳. אכזרי פה הוא שם מפשט נרדף עם אכזריות וסומך אל יום (כמו עברה וחרון אף), וכן טעם אכזרי משלי יב יוד, ובשארי מקומות אכזרי הוא תאר נרדף עם אכזר. לשום הארץ ארץ בבל (ה) לשמה, וכן נבא ירמיה נא כט, ועמש״ל פסוק יט. — [יוד.] בפסוקי יוד יג יצייר הנביא אשר בעת תפול בבל ירגזו השמים ויחשכו המאורות ותרעש הארץ מפני עברת ד׳, והוא מליצה נבואית על המפלה הגדולה של מלוכת בבל שמשלה על כל העמים, ודומה לזה בנבואות אחרות על העמים וישראל וגם בכלל על פעולה נוראה לעיל ה ל; להלן מב טו; לד ד עמש״ש; ירמיה ד כג; יוד יוד; נ מו; יואל ב יוד; עמוס ח ט; נחום א ה; חגי ב ו כא ועוד, ועמש״ל סה יז; סו כב (ולפעמים הכוונה על חשך ורעש ממש יחזקאל לח יט כ; יואל ג ד ה). כוכבי השמים וכסיליהם של הכוכבים, והם צורות הכוכבים או המזלות созвѣздія, Sternbilder, כל מזל הוא מכוכבים רבים אשר נחברם במחשבתנו בקוים עד אשר תצא מהם איזה צורה, וכן עשו חכמי התכונה לכל כוכבי השמים להפרידם לצורות שונות כאלה (עמש״ל מז יג), ועמ״ש למטה כהערה [6] בטעם כסיל, יהלו יאירו, והוא עתיד הפעיל מן הלל (עמש״ל מד כה בהערה), וכן איוב לא כו; מא יוד, ומזה הקל פעל עומד איוב כט ג בטעם

[6]) כסיל נזכר ביחד עם כימה עוד עמוס ה ח; איוב ט ט; לח לא, והן מזלות שנקראו כן גם בארמית וסורית (ע׳ תרגום עמוס שם; ברכות נח ב), ונקרא כסיל בארמית עוד בשם ניפלא (תרגום איוב שם), וקבלו המעתיקים הקדמונים אשר כימה (מהשם כום בערבית בטעם גדוד) הוא המזל בעל שבעת

עַם־רָ֑ב ק֚וֹל שְׁא֔וֹן מַמְלְכ֤וֹת גּוֹיִם֙
נֶֽאֱסָפִ֔ים יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת מְפַקֵּ֖ד צְבָ֥א
מִלְחָמָֽה׃ [ה] בָּאִ֛ים מֵאֶ֥רֶץ מֶרְחָ֖ק מִקְצֵ֣ה
הַשָּׁמָ֑יִם יְהוָה֙ וּכְלֵ֣י זַעְמ֔וֹ לְחַבֵּ֖ל כָּל־
הָאָֽרֶץ׃ [ו] הֵילִ֕ילוּ כִּ֥י קָר֖וֹב י֣וֹם יְהוָ֑ה
כְּשֹׁ֖ד מִשַּׁדַּ֥י יָבֽוֹא׃ [ז] עַל־כֵּ֖ן כָּל־יָדַ֣יִם

רב (5) נשמע מרחוק (ע' פסוק הבא) בהרים לאיש העומד שם, דמות עם רב נראה מרחוק בהרים לאיש העומד שם (אומר „דמות" מפני שלא נִכר היטב מרחוק, ע' שופטים ט לו), קול שאון (נשמע מרחוק בהרים לאיש העומד שם) של ממלכות גוים וגו' ירמיה נא כז כח וכמש"ל פסוק ב. מְפַקֵּד וגו' (לא נמצא יותר בפיעל) מונה וסופר (כטעם פעל פקד בקל שמות ל יב ועוד הרבה). — [ה.] באים מארץ מרחק מארץ רחוקה (עמש"ל פסוק ג), כנוי לארץ פרס ומדי ע' מו יא ומש"ש, מקצה השמים הכוונה מקצה צפון ע' ירמיה נ ג ט; נא מח (כי כל הגוים שנזכרו ירמיה נא כז כח הם מצפון לבבל, וקצות הארץ מצוירים בקצות השמים ירמיה מט לו, ועמש"ל מ כב בהערה), ומפרש מי הם הבאים, ד' וכלי זעמו (הגוים העריצים שישלח ד' להכות את החַטאים נקראים כלי זעמו עמש"ל יוד ה) שנזכרו בפסוק שעבר, לחבל כל הארץ כל ארץ בבל אשר עליה באה הנבואה הנוכחית (א), וכן טעם הארץ בפסוק ט, ודומה לזה בא „הארץ" על ארץ אשור בפרק כד, בנבואה על מפלתה כמש"ש פסוק א. — [ו.] הילילו כל העמים (כן נראה מהמשך הלשון בפסוקי ו ז) על צרת בבל כי קרוב יום ד'! לשפוט את בבל עמש"ל ב יוד, כשד משדי (לשון נופל על לשון) שֹׁד (שבר) וכליון разоренiе, ги-бель, Zersterung, Untergang (עמש"ל טז ד) גדול יבוא! לבבל. הסמיכות אל אלהים, אֵל, ד', יה

*) (3) הפעל צוה לבד הוראתו הרגילה לתת צו ופקודה (ואחריו באים לפעמים היחסים על, אל, ל, על הדבר אשר למענו בא הצווי) להלן כג יא; בראשית ב טז; יב כ; במדבר לב כח; מלאכי ג כב; תהלים צא יא ועוד, בא עוד בטעם מַנָּה איש לנגיד ושופט על העם במדבר כז יט כג; דברים ג כח; לא יד כג; ש"א יג יד; כה ל; ש"ב ו כא; ז ז יא; מ"א א לה; נחמיה ה יד; ז ב; דהי"א כב יב, ולפעמים הפעל צוה כולל בתוכו מושגים אחרים שיש להשלימם מענין הדבור, כמו בטעם צוה ושלח בראשית נ טז; שמות ו יג; ירמיה כז ד; עמוס ו יא; ט ט; אסתר ד ה יוד; עזרא ח יז, או בטעם צוה והיה להלן מה יב; מח ה; דברים כח ח; תהלים מד ה; קלג ג; איוב לח יב, או בטעם צוה לבוא בפסוק הנוכחי ועוד כמש"ל, או בטעם צוה לשמור בראשית יב כ; ש"ב יד ח, או בטעם צוה לאמר שמות כה כב; דברים א ג; זכריה א ו.

(4) לפעמים בא התאר בתמונת שם מפשט עמש"ל ט יז, בהערה, וביותר בסומך או בנסמך (ושם מפשט כזה לא ישמור המין והמספר שבמשפט), ומזה בסומך עליזי גאותי (עליזים גֵאִים שלי) בפסוק הנוכחי, עליזי גאותך צפניה ג יא, על סבלו (עלו הכָּבֵד) לעיל ט ג, כסף משנה (כסף כפול) בראשית מג יב, לחם משנה שמות טז כב, עיר מבחור (עיר נבחרה וטובה) מ"ב ג יט, ארץ מרחק (ארץ רחוקה) להלן פסוק ה; ירמיה ד טז, עיר תהלה (עיר המהוללה) מט כה, אשת רע (אשה רעה) משלי ו כד ועוד, ובנסמך נִקֹף זית (זית מנוקף) יז ו; כד יג, קומת ארזיו, מבחר ברושיו (ארזיו הגבוהים, ברושיו הנבחרים) לז כד, חלקת צואריו (צואריו החלקים) בראשית כז טז, משנה כסף (כסף כפול) מג טו, שכבת הטל (טל שוכב) שמות טז יג יד, לבנת הספיר (ספיר לָבָן) כד יוד, רקועי פחים (פחים מרוקעים) במדבר יז ג, מבחר נדריכם (נדריכם הנבחרים והטובים) דברים יב יא, משנה התורה (התורה הנשנה, היא ס' דברים) דברים יז יח; יהושע ח לב, מחגרת שק (שק חגור) ישעי' ג כד, זעם לשונם (לשונם הזועם) הושע ז טז עמש"ש, חלקת לשון (לשון חָלָק) משלי ו כד ועוד, ועמ"ש עוד להלן מ כו בהערה.

(5) המון בא: 1) בטעם קול שאון ורעש והמולה (נרדף עם הֶמְיָה להלן יד יא) להלן יז יב; לב יד; ש"א ד יד; יד יט; מ"א יח מא; יחזקאל כו יג; עמוס ה כג; תהלים סה ח; איוב לט ז (וע"ד השאלה לחלן סג טו), 2) בטעם קהל עם רב בפסוק הנוכחי; ה יג יד; טז יד; ס ה; שופטים ד ז; ש"א יד טז; מ"א כ יג כח; מ"ב ז יג; כה יא; יואל ד ד; דניאל יא יא יב יג; דהי"ב יג ח; כ ב ועוד, 3) בטעם ר"ב (רבוי) בכלל множество, Menge, אם ר"ב גוים בראשית יז ד ה, או ר"ב אנשים ונשים להלן כט ה; דהי"ב יא כג, או ר"ב רכוש והון יחזקאל כט יט; תהלים לז טז; קהלת ה ט, או ר"ב הרים או ר"ב מים וגלי הים ירמיה ג כג; יוד יג; נא טז מב, והנה להלן לא ד; דניאל יוד ו „המון" יתכן לפרשו בשני הטעמים: רעש או קהל עם רב.

*) הערה (3, 4) שייך לעמוד הקודם.

יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ [יח] וּקְשָׁתוֹת
נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ
עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃ [יט] וְהָיְתָה
בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים
כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃

[כ] לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר
וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־
יַרְבִּצוּ שָׁם׃ [כא] וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ
בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה
וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃ [כב] וְעָנָה אִיִּים

טז, ובנפעל לעיל ב כב; מ״א יוד כא) ולא יקחו כ״פ ר נפש בני בבל בכסף וזהב, ע׳ מז יא ומש״ש, וכן יספרו הסופרים הקדמונים כי כורש אמר לאנשי חילו שלא יכבושו ארצות לשלול כסף, וקשתות של צבא מדי ועילם (ע׳ ירמיה נ יד כט מב; מט לה) נערים תרטשנה (טז) ופרי בטן וגו׳ על בנים וגו׳ כפל ענין במלות שונות. — [יט.] פסוקי ט יב יט — כב המבשרים חרבן וכליון עיר וארץ בבל (וכן הרבה פסוקים בירמיה פרקי נ נא על חרבן עיר בבל) חם נבואה אשר התקיימה רק בסוף ימי בית שני (אשר אז החלה עיר בבל לרדת מַטה מָטה עד אשר היתה שממה ותל עולם עד היום), ולא בימי כורש אשר לכד עיר בבל ומלכות בבל אך לא הרס והחריב עיר וארץ בבל כנודע בדברי ימי עולם, ועמש״ל מ׳ א. בבל עיר בבל (כן נראה מהלשון להלן בפסוק „תפארת גאון כשדים״), היא עיר המלוכה במלכות בבל שהיתה נפלאה מאד בגדלה ויפיה בין כל ערי תבל כנודע לכל קורא בספרי דברי ימי קדם. כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ([7]), וכן נבא ירמיה נ מ על כל ארץ בבל. — [כ.] לא תשב וגו׳ לא תהיה נושבת מאדם (כטעם פעל ישב ירמיה יז ו כה; נ יג לט; יחזקאל כו כ; יואל ד כ; זכריה ז ז; ט ה) ולא תשכון ולא תהיה נושבת (כעב״ש. כטעם פעל שכן ירמיה לג טז; מו כו; נ לט), וכן נבא ירמיה נ לט על כל ארץ בבל. ולא יהל לא יֵאהל שם ערבי היושב במדבר ירמיה ג ב (עמ״ש להלן כא יג), כי מפני חרבנה הרב לא תהיה ראוי׳ לישיבת אדם ורעים לא יַרְבִּצוּ (פעל יוצא בבל המקומות) את עדריהם (ע׳ שה״ש א ז) שם. נפ״א אהל וכפולים הלל בא לפעמים נרדפים (וכן אשם שמם, וכן התאחד יחזקאל כא כא י״א טעמו התחדד), ומזה יַהֵל (הפעיל מן הלל) בפסוק הנוכחי בטעם יאהל, יַאֲהִיל (הפעיל מן אהל) איוב כה ה בטעם יָהֵל (יאיר) עמש״ל פסוק יוד, ועמ״ש עוד יח ב. — [כא.] ורבצו שם ציים... אחים... בנות יענה וגו׳, ובפסוק הבא איים... תנים, והם מיני חיה ועוף השוכנים במדבר כאשר יתבאר, וכן נבא ירמיה נ לט; נא לז על כל ארץ בבל. מהלשון ורבצו נראה כי ציים (מהיחיד צִיִּי, ונמצא רק ברבים, ועמ״ש כג יג) הוא חיה (כי פעל רבץ בא רק פעם אחת על עוף הרובץ על האפרוחים או הביצים דברים כב ו), ויסוד טעמו חיות המדבר (חיות צִיָּה), כמו שבא ציים כג יג (עמש״ש) בטעם פראי אדם היושבים במדבר צִיָּה, ומהלשון „ציים את איים״ (שהוא מין עוף מיוחד עמ״ש בפסוק הבא) לד יד; ירמיה נ לט נראה שנקבע בלשון ציים למין חיה מדברית מיוחדת, וקרוב לאמר שהוא חתול מדברי הנקרא дикая кошка, wilde Katze בערבית צַיְּוַן. אחים לא נמצא יותר, ולדעתי ברור שהוא נרדף עם חֹחִים (קוצים, בחלוף א ח, עמש״ל יא ח) העולים בחרבות ע׳ לד יג; הושע ט ו, ולכן אח״כ בפסוק יצויר שישכנו שם בנות יענה כמו לד יג, ולכן לא נזכרו אחים לד יג יד; ירמיה נ לט. בת היענה עוף ידוע страусъ, Straus השוכן במדבר לד יג ועוד, וצועק בקול יללה מיכה א ח; איוב ל כט, ועמ״ש ויקרא יא טז ומיכה שם. שעירים הם שֵׁדִים בתבנית עֵז או שעיר השוכן ומרקד בארץ ציה ושממה לד יד; דהי״ב יא טו; ויקרא יז ז (עמש״ש). בלשון „ומלאו בתיהם אוחים״ בתיהם נושא, ויתכן ג״כ לפו״ש אוחים נושא בתיהם יחס הפעול, עמש״ל ח ח בהערה. — [כב.] וענה (ביחיד עמש״ל ב יח) יצעק בקול יללה (עמש״ל יוד ל) איים

המליצה איוב לח לא „התקשר מעדנות (אגודות) כימה (שבעת כוכבי כימה הנראים כקשורים) או מושכות (חֲבָלים, בערבית מַשַּׁבָּה) כסיל (שבהם הוא קשור בשמים) תפתח״, ומפני שהרבה מזלות בשמים נחשבו אצל הקדמונים לענקים בשמים, לכן הושאל לפעמים כסיל גם לשארי מזלות, ומזה בפסוק הנוכחי, וכן בתרגום יונתן פה כסילים מתורגם נפילין (ענקים).

([7]) וכן הלשון ירמיה נ מ; עמוס ד יא, ביחס הפעול אחרי שם מפשט עמש״ל ח ו, ולפעמים בא בסמיכות כמהפכת סדם ועמורה דברים כב כט.

[יא] וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים
עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים
אַשְׁפִּיל׃ [יב] אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם
מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃ [יג] עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז
וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה
צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ [יד] וְהָיָה כִּצְבִי
מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ
יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃ [טו] כָּל־
הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃
[טז] וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ
בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה׃ [יז] הִנְנִי
מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדַי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא

תשכבנה קרי

זָרַ֫חַ, ומזה השם הֵילֵל לכוכב מאיר להלן יד יב. — [יא.] ופקדתי עמש"ל יוד ג בהערה על תבל רעה וגו' רעתם עמש"ל יוד כה, והכוונה על ארץ בבל, כי מפני שמשלה בבל בכל הארצות (עמש"ל פסוק א) קרא לה תבל, וכן תבל להלן כד ד; כו ט יח לאשור שמשלה על כל הארצות טרם עמדה מלכות בבל. רשעים הם בני בבל, ע' יד ה; מח כב; נז כ כא, וע' עוד חבקוק א ד יג ומש"ש. עריצים נוראים ואבירי לב (עמש"ל ב יט), כן נקראו בני בבל להלן כה ג עמש"ש; יחזקאל כח ז; ל יא; לא יב; לב יב (ואולי גם ירמיה טו כא), ובני אשור כט ה כ. — [יב.] אוקיר אעשה יקר ורחוק למצוא (וכן משלי כה יז) рѣдкій, selten בארץ בבל אנוש מפז ואדם מכתם אופיר מזהב אופיר, כי תהיה הארץ שממה מאין יושב ע' פסוקי ט יט ומש"ש. כֶּתֶם הוא זהב אדמדם עמש"ל לח ט, כֶּתֶם אופיר = זהב אופיר דהי"א כט ד, והוא מין זהב מארץ אופיר הנודעת מאד בזהבה הרב בכ"ק מ"א ט כח; יוד יא; כב מט; דהי"א כט ד, פָּז (תהלים יט יא ועוד) הוא מין זהב מארץ אופז ירמיה יוד ט; מ"א יוד יח (מופז = מאופז); דניאל יוד ה, שנקרא ג"כ כֶּתֶם כנראה מהלשון כֶּתֶם פז (כתם שהוא פז) שה"ש ה יא, ועמ"ש בשמות אופז אופיר מ"א ט כח; יוד יח. — [יג.] על כן כדי לקיים את האמור בפסוקי יוד — יב, או טעמו כמו „כי על כן" (יען כי, והוא טעם לפסוקי יוד — יב), וכן טעם על כן טו ז; תהלים א ה; מב ז; מה ג ועוד. שמים ארגיז אחריד (עמ"ש כח כא) ומזה יחשכו המאורות (יוד), ותרעש הארץ ממקומה, ומזה תהי' הארץ (ארץ בבל) שממה מאין אדם (פסוקי ט יב) בעברת וגו' (ט). — [יד.] והיה איש (כל איש מבבל) כצבי מדח (תועה עמש"ל ח כב), וכצאן מדח (תועה) ואין מקבץ, איש אל עמו וגו', הכוונה על חיל עמים זרים שנכנעו לבבל ונספחו לצבאותיו ועל סוחרי עמים זרים שהיו תמיד בבבל, ובנפול בבל נסו לארצם בחפזה ובבהלה, וכן נבא הנביא להלן מז טו; ירמיה נ טז; נא ו ז ט. איש, מדח עומד במקום שנים. — [טו.] כל הנמצא הנתפש והנלכד מהנסים מפסוק יד ידקר וכל הנספה וגו' הנאסף (בשבי) מהנדחים מפסוק יד. פעל מצא בא לפעמים בטעם תָפש לָכ֫ד דברים כב כג כז; ש"ב כ ו; ירמיה ב כד לד; יוד יח, ובנפעל בטעם נתפש נלכד בפסוק הנוכחי; כב ג; שמות כב א ו; דברים כב כב כח; שופטים כ מח; ירמיה ב כו; מח כז: נ כד; משלי ו לא, ומזה בהפעיל הַמצא בטעם הַסגיר לתפוש ש"ב ג ח; זכריה יא ו. פעל ספה (מלבד טעמיו הוסיף, כָּלֹה, אָבֹד, כַּלֵּה, אַבֵּד) נרדף לפעמים עם פעל אסף (ואולי מזה ההפעיל אַספה דברים לב כג), וכן טעם ספי בארמית ע' תרגום שמות כז ג. — [טז.] ירטשו (ע' יח) ינֻפצו וירוצצו מהאויב, וכן דרך האויב מ"ב ח יב; הושע יד א; נחום ג יוד; תהלים קלז ט. — [יז, יח.] פסוקים אלה הם פתרון להמליצות מהפסוקים שקדמו שלא פֵרש שָׁם מי הוא האויב הנורא אשר ישחית את בבל בלא חמלה. מדי, שיבוא על בבל עם עוד עמים רבים שנזכרו ירמיה נא כז כח, ובתוכם גם עילם להלן כא ב ט, הוא פרס כמש"ל יא יא. מהאמור דניאל ה כח; ו א כט; ט א; עזרא א א ז נראה כי דריוש המדי כבש מלכות בבל ומלך עליה ואחריו מָלַךְ על בבל כורש מֶלֶךְ פרס, ואומרים חוקרי דברי ימי קדם, כי דריוש המדי שבספר דניאל הוא הנקרא בפי סופרי העמים ציאַקסאַר השני, והוא כבש בבל בעזרת בן אחותו כורש מלך פרס, ובמות דריוש זה מָלך כורש על פרס ומדי ובבל (ואולי לזה יכוון הלשון הקשה ירמיה נא מו), ועמש"ל מט א בהערה. אשר כסף לא יחשבו וגו' לא יוקירו (ע' לג ח; נג ג; מלאכי ג

כוכבים הנקראים בלשונות איראפא פְּלֵיַאדים (וכן אמרו אליהו רבה פ"ב) אשר לצפון ממזל שור, וכסיל הוא המזל הנקרא בלשונות איראפא אָרְיָאן לדרום ממזל שור (ולכן בברכות שם הקיר יתיחס לכימה והחום לכסיל), ונקרא כסיל (מהשם כֶּסֶל בטעם חֹזֶק) או ניפלא (מהשם נָפִיל בטעם ענק) כי על מזל זה ספרו הקדמונים שהוא ענק שמרד באלהים ועבור חטאו נקשר בשלשלאות אל השמים, וכנראה שאל זה תכוון

בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ
וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃
[ד] וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל
וְאָמָרְתָּ אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה׃

[ה] שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט
מֹשְׁלִים׃ [ו] מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת
בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי
חָשָׂךְ׃ [ז] נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ פָּצְחוּ

בנ״א ב׳ הממי״ם בצירי

בהם ויקרא כה מו), ודומה לזה יצויר עוד בגאולת בבל להלן מה יד. — [ג.] לך בית ישראל מפסוק שעבר, מעצבך (מהנפרד עֹ֫צֶב) מִכְּאֵבְךָ (²) ומרגזך ומחרדתך (עמ״ש כח כא), עבד בך ע״י מלך בבל ע׳ פסוק הבא. — [ד.] ונשאת (קול עמש״ל ג ז) המשל (וכן הלשון במדבר כג ז; מיכה ב ד) דבור מליצה притча, изреченіе, Gleichniss, (³) Denkspruch הזה וגו׳ ואמרת איך שבת וגו׳ עד „ומלאו פני תבל ערים״ בסוף פסוק כא. שבתה מדהבה (לא נמצא יותר) מַדְאֵבָה (בחלוף א ה עמ״ש מד ח בהערה, נרדף עם דְאָבָה איוב מא יד) אנחה ויגון, מכל העמים (פסוק ז; כא ב). עוד יש לפרש כי מדהבה היתה מלה ארמית בטעם ארץ זהב, ובפי עם ארם שֵׁם כנוי לארץ בבל (מפני עשרה, ואולי בשביל זה נקרא מלך בבל רישא די דהב דניאל ב לב), כי דְהַב בארמית זהב, ופי׳ הראשון עיקר בעיני, כי תהיה המליצה שבתה מדהבה כהמליצה על מפלת בבל „כל אנחתה השבתי״ כא ב. — [ה. ו׳] מטה... שבט (עמש״ל יודה) משלים, מלכי בבל (עמש״ל נב ה); מכה עמים בעברה, ярость Wuth (פסוק טז) מַכַּת מַכָּה עמש״ל ט א בלתי סרה (תאר עמש״ל א ה) בלתי מפסקת, רדה לוחץ (עמ״ש פסוק ב) באף גוים ציורים למלך בבל האכזר (ע׳ פסוקי ח טז יז; חבקוק א ט יוד; ב ה ו ח יוד) מרדף עתה מאויביו בלי חשך בלא מעצור והֶפסק, והוא מקביל אל „בלתי סרה״, מדה כנגד מדה (⁴). — [ז.] נחה וגו׳ אחרי מפלת מלך בבל כל הארץ כל אנשי הארץ, פצחו (⁵) פתחו כל הארץ לרַנֵּן

(²) השמות עֹ֫צֶב, עֶ֫צֶב, עִצָּבוֹן, עַצֶּבֶת, מַעֲצֵבָה נרדפים ביסודם, ונמצא בכ״ק היחיד עֹ֫צֶב בטעם כְּאֵב בפסוק הנוכחי; דהי״א ד ט, והיחיד עֶ֫צֶב בטעם כְּאֵב בראשית ג טז; משלי טו א, ובטעם עבודת עמל ויגיעה משלי יוד כב; יד כג, והרבים מהם עֲצָבִים ג״כ בטעם עבודת עמל ויגיעה תהלים קכז ב; משלי ה יוד, ומזה ג״כ וכל עַצְּבֵיכֶם (בטעם ובכל עצביכם עמש״ל א כה) להלן נח ג (בדגשת הצדי וב רפויה נגד הדקדוק, כמו קַשְּׁתֹתָיו לעיל ה כח עמ״ש), וכן בא עִצָּבוֹן בטעם כְּאֵב בראשית ג טז ובטעם עבודת עמל ויגיעה בראשית ג יז; ה כט, עַצֶּבֶת (והרבים עַצְּבוֹת) בטעם כְּאֵב תהלים קמז ג (ע׳ איוב ה יח); משלי יוד יוד; טו יג; איוב ט כח (פסוק זה שם נמשך על „אם״ מפסוק כז, והטעם אם יגרתי או כנשתי וצמצמתי כל מכאובי בקרבי לבלי להראותם החוצה להתאונן, גם זה לא יועיל לכפר פניך ד׳, כי ידעתי כי לא תנקני; יגרתי לקוח מארמית שהיה בה פעל יגר בטעם כנש כנראה מהשם יגר שהדותא בראשית לא מז, נרדף עם הפעל העברי אגר, בחלוף א י, עמש״ל ל כא בהערה), וכן טעם מעצבה להלן נ יא, נבנו אלה השמות מפעל עצב (בהרבה בנינים) בטעם הַכְאֵב לב, צַעֵר. — יש עוד עֶ֫צֶב עֹ֫צֶב בטעם צורת אדם ירמיה כב כח, וביותר בטעם פֶּסֶל דמות אלילים להלן מח ה; תהלים קלט כד, וברבים עֲצַבִּים (כמו מיחיד עָצָב שלא נמצא, ע״ד קָטָן קְטַנִּים, גָּמָל גְּמַלִּים, שָׁפָן שְׁפַנִּים, ודומה לזה בַּתָּה בַּתִּים ה ו; ז יט) לעיל יוד יא ועוד הרבה, או עַצָּבוֹת תהלים טז ד, מהפעל עצב בטעם עשות דמות מה איוב יוד ח, ואולי גם ירמיה מד יט, ובלשון התלמוד אין מעצבין את הקטן שבת קמז א.

(³) הפעל מָשַׁל (מלבד טעמו רָ״דָ״ה שָׁלֹ״ט) בא בטעם דַּמֵּה הַשְׁוֵה сравнить, vergleichen (בנפעל הפעיל התפעל להלן פסוק יוד; מו ה; איוב ל יט), וע״ד השאלה בא בטעם דַּבֵּר דבור בלשון שיר ומליצה וחידה (כי דִבּוּר שיר רגיל לבוא בדמיון דבר לדבר ברוח השיר), ומזה בקל להלן כח יד; במדבר כא כז; יחזקאל יב כג; טז מד ועוד, ובפיעל יחזקאל כא ה, ומזה השם מָשָׁל על דִבּוּר של שיר ומליצה וחידה בפסוק הנוכחי; במדבר כג ז יח; ש״א כד יד; מיכה ב ד; חבקוק ב ו; משלי א א; יוד א ועוד הרבה.

(⁴) חֲשָׂךְ לא נמצא יותר, והוא שֵׁם מפעל חשך, או שראוי פה להנקד חָשֹׂךְ, והוא מקור בטעם שם מפשט עמש״ל ח ו בהערה.

(⁵) הפעל פצח ביסוד טעמו נרדף עם פתח (וכן בארמית ע׳ תרגום אונקלס וירושלמי במדבר יג יט), ובא פעל פצח בכ״ק בקל (רק בס׳ ישעיה, ופעם אחת בס׳ תהלים) ביחוד בטעם „פָּתֹחַ (הָחֵל, וכן טעם פתח תהלים מט ה) לְרַנֵּן״, ביחס הפעול רנה בפסוק הנוכחי; מד כג ועוד, או בלא יחס הפעול רנה נב ט; תהלים צח ד, ופעם אחת בא פצה בפיעל בטעם שָׁבֹר (שָׁבֹר ופָּתֹחַ) עצם להוציא ממנה המֹחַ מיכה ג ג.

בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב
לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

יד [א] כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם
וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית
יַעֲקֹב׃ [ב] וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל־
מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל
אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ
שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃ [ג] וְהָיָה

(מהיחיד אִי, ונמצא רק ברבים), לדעתי הוא עוף (אחד ממיני הינשוף Eule ,сова) филинъ, uhn אשר יאהב לשכון בחרבות בתים וצועק בלילה בקול יללה „הו" או „אוהו", נבנה שם איים אם ממלת הקריאה של יללה אִי (קהלת ד יוד; יוד טז = אוי), או מפני שצעקתו דומה להברת אִי, באלמנותיו בארמנותיו (וכן יחזקאל יט ז, ועמש"ל ג ה בהערה). רוב חוקרי הלשון והמפרשים יבינו אשר איים הוא שועל שאַקאַל הצועק בקול יללה ונקרא בערבית אבן אַוַי ובסורית בְּנָת אַוַי, אך חיה זו היא תנים להלן בפסוק, וכן נראה מהלשון להלן לד יג יד אשר תנים ואיים שני מיני חיה. ותנים (מהיחיד תַּן ונמצא רק ברבים תנים בפסוק הנוכחי; לד יג; לה ז; איכה ד ג ועוד, ופעם אחת תַּנּוֹת מלאכי א ג (8), ועמ"ש לה ז) יענו (וענה שבפסוק נמשך גם על תנים) בהיכלי וגו' עתה (עת בבל) עת משפט לענוש אותה, כטעם עת ירמיה כז ז; יחזקאל ל ג; קהלת ג יז; ט יא (ומזה ע"ד השאלה בא לפעמים עת ברבים בטעם משפט ודין בכלל לג ו; תהלים לא טז; איוב כד א (9); אסתר א יג, וכן בא לפעמים יום בטעם יום משפט עמש"ל ב יוד). חית תנים (כבנות יענה) ידועה בכ"ק לשוכנת במדבר להלן לד יג; לה ז ועוד, וצועקת בקול יללה מיכה א ח; איוב ל כט, והסכימו רוב המעתיקים שהיא שועל שאַקאַל השוכן במדבר וצועק בקול יללה גדולה, נבנה שם תנים מפעל תנה (שופטים יא מ) שבטעם הֵילִיל.

יד. פסוקי א — כג נמשכים לפרק שעבר כמש"ל יג א. [א.] כי ירחם וגו' עמש"ל יג א. ונלוה הגר וגו' ע' נו ג ומש"ש. — [ב.] ולקחום וגו' את ישראל מפסוק א, ע' מט כב; ס ד; סו כ; ירמיה טז טז. והתנחלום (בטעם קל, וכן במדבר לב יח) וינחלום (את העמים שנזכרו) בית ישראל וגו', הכוונה במליצה זאת שיקנו ב"י מהעמים (ולא מאחיהם ב"י) עבדים ושפחות, והיו ב"י שובים לשוביהם ע' פסוק יז ומש"ש ורדו וימשלו (1) בנגשיהם שישבו וירדו בבני בבל ובשארי העמים אויבי ישראל, והכוונה על העבדים שנזכרו מהעמים כמש"ל (כי העבדים היו על הרב שבוים דברים כח סח; יואל ד ו; דהי"ב כח יוד יא, ורדו

(8) אבל תַּנִּים ירמיה יד ו; יחזקאל כט ג; לב ב הוא יחיד וטעמו חית קראָקאָדיל ולא נמצא ברבים, עמ"ש להלן כז א.

(9) הטעם איוב שם: משדי לא נצפנו (לא נסתרו) עתים (דין ומשפט הראוי לעשות לכל איש לפי מעשיו) מדוע יודעיו (יראי ד') לא חזו (לא יחזו) ימיו (ימי משפטו כמש"ל ב יוד בטעם יום, והכוונה משפטי ברשעים השודדים ואין מציל מידם כמפורש איוב שם בפסוקים הבאים).

(1) הפעל רד"ה עם היחס „במי" אהריו טעמו מָשַׁל או עָצַר במי ,властвовать, управлять herscheu, vervalten, בפסוק הנוכחי; ויקרא כו יז; מ"א ה ד ל ועוד, ועם יחס הפעול „מי" אחריו טעמו לָחַץ הָצַר להלן פסוק ו; ויקרא כה נג; יחזקאל לד ד (וכן בא רדה בלא יחס אחריו באלה שני הטעמים ירמיה ה לא; תהלים עב ח), ומזה ההפעיל יַרְדְּ להלן מא ב בטעם הכניע, וע"ד השאלה בא פעל רָדָה בטעם דָּרַךְ ענבים (בלחיצה) יואל ד יג, ובטעם נָתַק חלות דבש המדובקות בכוורת שופטים יד ט (וכן בלשון התלמוד שביעית פ"י מ"ז; ב"מ סד א ועוד, וכן בא עוד רדה רדא בתלמוד ובארמית בטעם נָתַק את הלחם המדובק בתנור כמ"ש למטה, כי המנַתֵּק איזה דבר בכח לקחתו יצויר כתופשו למשול בו), אבל לְרַד לפניו גוים להלן מה א לְרַד הוא מקור קל מן רדד (כמו כשַׁךְ ירמיה ה כו, לְבָרָם קהלת ג יח מן שכך ברר, ואולי גם לָמַס להלן לא ח הוא מקור קל מן מסס) שבטעם שָׁטַח רָקַע (גוי, והוא מליצה בטעם השפיל הכניע, כמו שטח לגוים איוב יב כג), ומזה הרודד עמי תחתי תהלים קמד ב, ובהפעיל וַיָּרֶד (רִקַּע וצפה הזהב) על הכרובים מ"א ו לב, ולדעתי גם בלשון הקשה שלח אש בעצמותי וַיִּרְדֶּנָּה איכה א יג בא נל"ה רדה נרדף עם כפולים רדד (והרבה כן כמש"ל יא ח) בטעם שָׁטַח רָקַע (האש על העצמות). בארמית בא הפעל רדא בטעמי מָשַׁל, יָסַר, חָרַשׁ (שָׂדֶה), נָתַק הלחם המדובק בתנור (ע' שבת ד א; כ א ורש"י שם), והפעל רדד בטעם שָׁטַח רָקַע (כמו בעברית).

בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ [טו] אַךְ אֶל־
שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃ [טז] רֹאֶיךָ
אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ
מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃ [יז] שָׂם
תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־
פָתַח בָּיְתָה׃ [יח] כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם
שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃ [יט] וְאַתָּה
הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֻשׁ

בדמיון לשם אהל מועד של משה) הר אחד המתנשא בגבהו עד השמים (פסוק יד) על אי בלב ימים בצפון, ושם גן ערן ומושב אלהים ומלאכיו על הארץ, ונקרא ההר ההוא עוד בשם „הר קדש אלהים" או „הר אלהים", והגן בשם „עדן גן אלהים" כנראה ברור למבין במליצות הכתובים יחזקאל א ד; כח ב יג יד טז עמש"ש, ולכן המשורר תהלים מח ג יְפֵה נוֹף ירושלם עיר הק"ד ש להר ירכתי צפון הידוע בקדושתו וכבודו ([8]). חוקרי הלשון והמפרשים האחרונים יבינו כי הר מועד ירכתי צפון הנוכחי הוא הר אסיפת האלילים באמונת עַם בבל (כמו הר אֳלימפּ להיונים הקדמונים, אַלְבֹּאָרְדְשׁ להפרסים הקדמונים, מֵרוּ לבני הודו ועמש"ל נז יג) שהיה לפי אמונת הבבלים בקצה צפון, אך לדעתי אין צורך לזה, וביותר שלא נמצא מהר כזה בקצה צפון זֵכֶר בשרידי זכרונות הבבלים הקדמונים. ויש לי להוסיף עוד כי יתכן שמליצת הכתוב הנוכחי תרמוז להגנים הנפלאים הגבוהים והתלוים באויר שהיו למלכי בבל בעיר בבל אשר הפליאו כל עמי קדם, כידוע לכל קורא בדברי ימי בבל, ויצייר הנביא פה במליצה אלה הגנים הגבוהים והנחמדים אשר בבבל שהיא לצפון א"י (עמש"ל מג ו) כעדן גן אלהים בהר מועד בירכתי צפון.—[יד.] אעלה על במתי ג'בַה ([9]) עב וגו', הוא הר מועד מפסוק שעבר המגיע עד שמים כמש"ש.—[טו.] ירכתי בור (הוא נגד ירכתי צפון מפסוק יג) קְצֵה בור שבשאול עמש"ל ה יד בהערה. — [טז.] ראיך ברדתך שאול (טו). יתבוננו (עמש"ל נב טו) ויאמרו (עמש"ל פסוק ח) „הזה האיש מרגיז מחריד (עמ"ש כח כא) הארץ וגו' לא פתח ביתה" בפסוק הבא.— [יז.] תבל וגו' כל הארץ שלכד ועריו של תבל הרס ע' פסוק כא. אסיריו לאסיריו (עמש"ל יג ב) של מלך בבל, הם האנשים שלקחם בשבי ואסָרם וּנְתָנם בבתי האֵסור ע' פסוק ב; מב ז כב; מט ט; נא יד; נב ב; סא א; ירמיה מ א ד; איכה א יח לא פתח ביתה (בהא נוסף בסוף במליצה עמש"ל יוד ל) בָּיִת, הכוונה בית אֵסור לשלחם לחפשי, ונשארו שם כל הימים, ואולי רומז פה ליהויכין מלך יהודה שהיה בבית האסור כל ימי נבוכדנצר מ"ב כה כז (וכן הבינו ויקרא רבה סוף פי"ט). — [יח. יט.] כל מלכי וגו' בביתו בקברו (ע' פסוק הבא) ש"א כה א, וביותר במליצה ע' תהלים מט יב; איוב ג טו; קהלת יב ה, ואתה השלכת מקברך כנצר עמש"ל יא א נתעב נמאס (איוב טו טז; דהי"א כא ו) ורע אשר יעקרוהו מהארץ וישליכוהו (ע' יז

ומזה בפסוק הנוכחי; להלן לג כ; במדבר טז ב; איכה א טו, ומזה השם הרגיל אהל מועד (אשר אליו יתאסף העם להשתחות ולשמוע דברי ד') שמות כז כא; לג ז ועוד הרבה, מועדי אל בארץ תהלים עד ח הם בתי תפלה, מועדו איכה ב ו הוא בית המקדש (ועמ"ש עוד להלן פסוק לא), 2) בטעם מקום קבוע יהושע ח יד; ש"א כ לה (ע"ש פסוק יט), 3) ויותר רגיל מועד בטעם זמן קבוע בראשית כא ב; שמות ט ה; יג יוד; ש"ב כ ה ועוד, ומזה השם מועד על זמנים קבועים בשנה הקדושים לד' ויקרא פרק כג ועוד (עמש"ל א יג, ועמ"ש ויקרא כג ב בארוכה), ומפני שיש טעמים שונים לשֵׁם מועד, לכן בא לפעמים ליתר ביאור הלשונות מועד הימים ש"א יג יא, עת מועד ש"ב כד טו.

([8]) הלשון הקשה תהלים שם לדעתי טעמו כן הוא: יפה נוף (נוף יפה עמש"ל מ כו בהערה) משוש כל הארץ (הוא) הר ציון (מליצה לירושלם עמש"ל כט ח), [הר] ירכתי צפון (הוא) קרית מלך רב (ירושלם), „הר" נמשך גם למטה. גם גן „עֵדֶן (גן שבארץ עדן) שבתורה שישב בו אדם הראשון בראשית ב ח — טו הנודע בכ"ק בהדרו וכבודו להלן נא ג; יחזקאל לא ט טז יח; לו לה; יואל ב ג, יצויר בירכתי צפון, כי הוא במקום שמתפרדים נהרות חדקל ופרת (בראשית שם פסוק יוד) בדרום קויקאז (כנודע בגיאגראפיה) הנקרא בכ"ק ירכתי צפון יחזקאל לח ו טו; לט ב (כי ארץ מגוג ורש ומשך ותובל שנזכרה שם לח ב היא בקויקאז הדרומי כנודע וכמש"ש), ונקרא גן עדן זה בשֵׁם גן ד' להלן נא ג; בראשית יג יוד, גן אלהים יחזקאל לא ט, ובו מתהלך ד' בראשית ג ח, אך לא נמצא בשום מקום זֵכֶר קל שהוא על הר גבוה מאד עד שמים, ולכן נראה לי להחליט כי הר מועד ירכתי צפון הנוכחי הוא מקום אחר, והציור ממנו הוא מאוחר לציור גן עדן שבתורה, והשם „עדן גן אלהים" יחזקאל כח יג לגן הר מועד ירכתי צפון מושאל מן „עֵדֶן שבתורה.

([9]) במליצה הרבים בָּמוֹת בָּמֳתַיִם טעמו ג'בַה בפסוק הנוכחי; איוב ט ח, וביחוד ג'בַה הרים

רִנָּה׃ [ח] גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ אַרְזֵי
לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת
עָלֵינוּ׃ [ט] שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ
לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־
עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי
גוֹיִם׃ [י] כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־
אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃
[יא] הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ
תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃
[יב] אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן שָׁחַר
נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃ [יג] וְאַתָּה
אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל
לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־
מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃ [יד] אֶעֱלֶה עַל־

קמץ בז"ק

רנה. — [ח.] גם ברושים Cypressen, кипарисы שמחו לך בגללך (בגלל מפלת מלך בבל, ודומה לזה להלן מד כג כמש"ש) ע' תהלים לה יט כד; לח יז, ארזי לבנון שמחו לך (ברושים וארזי לבנון נודעים בגדלם ותפארתם עמ"ש להלן לז כד; מא יט, ובאים כמו שמות מליצה למלכים ולשרים גדולים כמש"ל יוד לג) וְאָמרו „מאז שכבת מַתָּה (עמ"ש נ יא) לא יעלה הכרת עלינו" מליצה על מה שהסיר מלך בבל ראשי שרי העמים ומלכיהם והתקלס בם ע' חבקוק א יוד, ונראה לי שמליצה זו לקוחה ממה שחיל בבל גלחמו בקרדומות כחוטבי עצים ירמיה מו כב, ועמש"ל מט כב בהערה. לפעמים בא ל היחס (וכן אֶל עמש"ל י כט בהערה) בטעם בגלל, בעבור, למען, ע' פסוק ט; יט יז; ל יט; מט כ; נה ה; ס ט; מיכה ב יא; מלאכי ב ג; ברא' ד כג; במדבר טז לד ועוד, ובמקור רגיל הרבה ל בטעם למען בראשית יא לא ועוד. פעל אמר חסר לפעמים וביותר במליצה ולפני או אחרי העתק לשון הַמְדַבֵּר, והוא מובן מהמשך הדבור, עמ"ש פסוק טז; ג ו יד; ה ט; טז ג; כב יג טז; לג יד יח; לח טז כ; סג יא; מז ד; נ ז; נב יד; ירמיה ג כב; ו יז; בראשית מט יח; ש"א כ טז; ש"ב יח כג; תהלים ח ה; דהי"א יב יח. — [ט.] שאול מתחת עמש"ל ה יד בהערה ולהלן מד כג, והכוונה שר השאול כמש"ש (כן נראה מהלשון להלן) רגזה חרדה (עמ"ש כח כא) לך בגללך (עמ"ש בפסוק ח) לקראת בואך, כי חשב שר השאול שבא מלך בבל (מלך מלכים דניאל ב לז) עליו למלחמה, עורר השאול (שר השאול) מֵהַשֵּׁנָה (עמש"ל נא יז בהערה) לך בגללך רפאים הם הרוחות יורדי שאול הנרדמים בשאול כמש"ל ה יד בהערה כל עתודי ארץ שם מליצה לשרים גדולים זכריה יוד ג, הקים השאול מכסאותם כל מלכי גוים רוחותיהם שבשאול (עמש"ל שם) לצאת לקראת האויב מלך בבל למלחמה, אך אח"כ הבינו שוכני שאול כי גם הוא ירד שאול

כמוהם ואז אמרו לו „גם אתה וגו' תולעה" בפסוקי יוד יא, וכל זה מליצה על מפלת מלך בבל הנורא אשר פחדו ממנו כל העמים. — [יוד. יא.] יענו עמש"ל יוד ל ויאמרו אליך: גם אתה חלית חָלשת (כבקל שופטים טז ז) כמונו וגו' כשארי הרפאים עמש"ל ה יד בהערה נמשלת עמש"ל פסוק ד בהערה, הורד שאול גאונך המית (מפעל המה, ולא גמצא יותר) שאון נבליך (ודומה לזה המליצה ה יד, נבל מין כלי שיר עמש"ש פסוק יב), תחתיך יצע רמה ומכסיך (הוא לשון יחיד עמש"ל ג ה בהערה) עמ"ש להלן כג יח תולעה. יתכן מאד שיש לקרוא פה יֻצַּע, הוא מין כַּר לשכב עליו עמ"ש להלן כח כ, והוא מקביל אל מכסיך שבפסוק. — [יב.] פסוקי יב — כא הם המשך דברי משל שבפי ישראל מפסוק ד. נפלת משמים (ע' איכה ב א) עמ"ש בפסוק הבא הילל כוכב מאיר (עמ"ש יג יוד) בן שחר (עמש"ל ה א) של שַׁחַר, כן נקרא במליצה כוכב נוגה, Morgen- утренняя звѣзда, венера, stern, venus המאיר בבקר באור חזק יותר משארי הכוכבים, ופה ישם מליצה למלך המלכים מלך בבל, נגדעת ונפלת (כב כה, ועמ"ש כא ט) לארץ חולש על גוים, טעמו מפיל גורל על גוים (וכן הבינו בתלמוד שבת קמט ב), מהשם חלש בלשון המשנה שבת קמח ב בטעם גורל (6), ורומז פה לדעתי על מה שהי' רגיל מלך בבל בצאתו למלחמה להפיל מיני גורל באיזה דרך ילך ועם איזה עַם ילחם יחזקאל כא כו כז. — [יג.] השמים אעלה וגו' ואשב על הכסא שנזכר (אמלוך עמש"ל יוד יג) בהר מועד בהר האסֵפה (7) (אלהים עם צבא השמים מלאכיו הבאים להתיצב עליו מימינו ומשמאלו ע' מ"א כב יט; איוב א ו) אשר בירכתי צפון בקצה צפון עמ"ש לז כד, כן נקרא בפי ישראל (או בפי משורריו,

(6) מהפעל חלש בלשון המשנה ערכין לא ב בטעם הַפיל, וכנראה שגם בכ"ק בא פעל חלש בטעם זה יוצא (הפיל) שמות יז יג, ועומד (נפל) איוב יד יוד, ומזה התאר חַלָּש (איש באין כח) יואל ד יוד, והשם חלושה (אפיסת כח) שמות לב יח, כי הנופל מצויר באין כח.

(7) השם מועד (מפעל יעד בטעם הכין, הזמין) בא בכ"ק באיזה טעמים: 1) בטעם אסיפת עָם,

עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל
שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃
[כג] וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם
וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ [כד] נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר
יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃ [כה] לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר
בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם
עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ [כו] זֹאת
הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד
הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ [כז] כִּי־יְהוָה
צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי
יְשִׁיבֶנָּה׃ [כח] בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז
הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ [כט] אַל־תִּשְׂמְחִי

קמץ בז״ק

עליהם על בני מלך בבל (כא). והכרתי לבבל שם ושאר ונין (בויו הבאור למלת ושאר, עמש״ל א כח) ונכד וגו׳ בן ובן הבן (עד סוף הדורות) מבני מלך בבל שנזכרו, למורש לירושת (וכן עובדיה א יז, נרדף עם מוֹרָשָׁה וע׳ לד יא) קפוד מין עוף מדברי עמ״ש לד יא ואגמי מים (ובְּרֵכוֹת מים ע׳ ירמיה נא מב ומש״ש, ועמש״ל מב טו בהערה) וטאטאתיה במטאטא השמד (מקור בטעם שם מפשט עמש״ל ח ו בהערה) מטאטא של השמדה (מטאטא משמיד), מליצה על כליון גמור. פעל טאטא (פיעל מרובע מפעל טוא או טאה וממנו השם מטאטא) לא נמצא יותר, ולפי הענין טעמו וִיָעָה выметать, ausfegen אותה בְיָעֶה метла, Besen (וכן העידו בתלמוד ר״ה כו ב שעוד בימי רבנו הקדוש לא נשתקעו פעל וְשֵׁם אלה בטעמים שזכרנו). נין ונכד באים תמיד ביחד בפסוק הנוכחי; בראשית כא כג; איוב יח יט (ויותר לא נמצא), ולפי הענין טעמם במליצת הלשון כמו בן ובן הבן (דברים ו ב ועוד) ובטעם זרע וזרע הזרע עד סוף הדורות, נין מפעל נון (תהלים עב יז) בטעם צָמ֗ח (עמ״ש עוד משלי כט כא), נכד מפעל הארמי נגד (תרגום בראשית לז כח ועוד, ובחלוף כ ג כמו מזג מסך, סגר סכר, רגל רכל, כהה ג ה׳ה ועוד) בטעם משך, כי זרע האדם יצויר כצומח (עמש״ל ה כד) ונמשך ממולידם, ולכן בתורת השמרונים בראשית כא כג כתוב נֶגֶד במקום נֶכֶד, ולכן בלשון איטיאפית (אחת מלשונות בני שם) נַגַד טעמו משפחה ושבט הנמשך מאב אחד. — [כד.] פסוקי כד — כז הם נבואה חדשה מישעיה על מפלת אשור בימי יחזקיה, ולפי שנבואה זו נראה כחסרה בראשיתה, וכן ממה שהנבואה על מפלת אשור לעיל פרק יוד נראה כחסרה בסופה (הנמשל לפסוקי לג לד שם), וכן ממה שבא פה לשונות דומות ללשונות מפרק יוד (כאשר יתבאר), לכן אני מחליט כדעת האומרים כי פסוקי כד — כז הנוכחים מקומם בסוף פרק יוד, והרבה כן בכ״ק עמש״ל א יח, ועמ״ש עוד להלן יז יב. אם לא כאשר דמיתי לעשות לאשור יוד כה כו כן היתה כן תהיה (עמש״ל ה יג). יעצתי חרצתי בלב עמש״ל ה יט. — [כה.] לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו עמש״ל יוד כו, וסר מעליהם עלו וגו׳ כהלשון יוד כז. — [כו.] זאת העצה היעוצה המחשבה החרוצה בלב עמש״ל ה יט על כל הארץ, הכוונה על בני ישראל בקרב כל הארץ ונמשך על מה שכתוב לעיל יוד כג עמש״ש, וזאת היד הנטויה (עמש״ל ה כה) על כל הגוים, הכוונה על אשור עם הגוים אשר עמה עמש״ל ה כו לשברם בארצי (כה). — [כז.] יעץ (כו), וידו הנטויה היא נטויה (כו) ומי ישיבנה לאחור עמש״ל מג יג. בכ״ק רגילים מאד שמות הגוף הוא היא הם הן להתקצר על ה ולהנָתֵך עם השם או הבינוני שאחריו, ומזה הנטויה בפסוק הנוכחי, הישב (הוא יושב) מ כב, הזלים מו ו, הַמְדַבָּר ירמיה ד כו, ההפכים (הם הופכים), השמחים, הנוגע עמוס ה ז; ו יג; ט ה, המתעבים, האמרה מיכה ג ט; ז יוד, הַמְדַבֵּר בראשית מה יב, הנעדים במדבר טז יא, הראות, ההלך דברים ג כא; כ ד, הדם ש״ב כג יז, הקבר מ״ב כג יז, הנחמדים תהלים יט יא ועוד. עוד יתכן שבפסוק הנוכחי ובמקומות רבים מפסוקים שהבאתי בא ה הידיעה נוסף עמש״ל טז ו בהערה. — [כח.] פסוקי כח — לב הם נבואה חדשה, והיא קשה וסתומה מאד, ונלאו לבארה כל חוקרי כ״ק והמפרשים, ואנחנו נפרוש עליה אור בהיר כאשר יראה הקורא. המשא עמש״ל יג א. — [כט.] אל תשמחי פלשת פלשתים כלך עוד אחרי מות אחז

כג, ויהודה הושע ח יד, בגבעה יוד ט, לילה עמוס ה ח, תאנים נחום ג יב, צפור תהלים יא א, אריה כב יד, נהר קה מא, עורים איכה ד יד ועוד (כמו שבא לפעמים כ היחס נוסף כמש״ל יג ו).

הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס׃ [כ] לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרַגְתָּ לֹא־יִקָּרֵא
לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים׃ [כא] הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אֶרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃ [כב] וְקַמְתִּי
קמץ בז"ק

יוד יא), והכוונה על בלשאצר מלך בבל שנהרג בלילה בחרב בעת מצור בבל דניאל ה ל (כנראה מעבדיו שקשרו עליו, עמש"ל מט ד) כאשר פרץ פתאום (ע' להלן מז יא; מח ג; ירמיה נ כד; נא ח לא) חיל כורש מלך פרס לתוך העיר ובלשאצר מושך בשרו ביין במשתה גדול שעשה לשריו (דניאל שם פסוק א ולהלן כא ה, וכן יספר הירודאט א 191 שפרץ חיל כורש בעיר בבל בעת שבני בבל משכו בשרם במשתה יין ולא ידעו שהאויב הצר על העיר פרץ בעיר), ועבדיו קברוהו בחפזה בקברי מלכים בבגדיו שנהרג, וחיל פרס ומדי שלכדו בבל השליכוהו מקברו לדעת אם באמת מת (ולא נחבא) ולבזותו, וזה שאמר שהָשלך לבוש בלבוש (ב מן נתעב נמשך גם למטה עמש"ל ח כג) הרגים מְ ט ע נ י (בינוני פֻ ע ל) מדוקרי חרב (מפעל טען בטעם דקר, וכן בערבית, ולא נמצא יותר, כי טען בראשית מה יז טעמו העמס); הָשְׁלַכְתָּ מקברך יורדי כיורדי [10] או כיורדים (עמש"ל ה יא) אל אבני בור לאבני קֶבֶר (לקבר פשוט כאשר יתבאר) כפגר מובס (הָפעל מן כוס) נרמס, הכוונה שהָשלכת מקברך שבין קברי מלכים (ולא חסו על כבודך) כמו איש פשוט שנקבר בקברי בני העם וכמו פגר מובס תחת רגלי העוברים המָשלך מהם לכל צד, „השלכת מקברך" נמשך גם למטה, כן נראה לי בטעם הפסוק הקשה הזה אשר נבכו בו כל המבארים. אם לא תנוח נפש הקורא בפירושי זה מפני חסרון כ הדמיון במלת „יורדי", וגם מפני שלא נזכר פה איפה נקבר אחר שהָשלך מקברו ומפסוק כ נראה שיש מזה זכרון בפסוק הנוכחי, נאמר כי יתכן מאד שיש לקרוא פה יורְדִי (בינוני יחיד וביוד נוסף במליצה עמש"ל יב ב), וטעם הכתוב „ואתה הָשלכת מקברך (שבין קברי מלכים) וגו' חרב, יורְדִי (ואתה יורד) אל אבני בור (לקבר פשוט) כפגר מובס" (אשר ישליכוהו לְקֶבֶר מה, כי השליכו אותך אח"כ לאבני בור), והוא פירוש מתקבל מאד, וגם בא יורדי כמשפט (בתוספת יוד) ואיננו נסמך זר. בור בא לפעמים בטעם קֶבֶר משלי כח יז; קהלת יב ו, ואבני בור (לא נמצא יותר) שֵׁם מליצה לקבר פשוט חצוב באדמה קשה מאבני סיד שלא ימלאוהו בבשמים שונים כדרך שיעשו לקברי גדולי העם דהי"ב טז יד. — [כ. כא.] לא תחד (עתיד קל מן יחד) תתחבר (להיות יחד וכן בראשית מט ו) соединяться, sich vereinigen אתם עם המלכים (יח) בקבורה בְּקֶבֶר (כטעם קבורה בראשית מז ל ועוד), כי הָשלך מקברי מלכים (יט), כי ארצך שחת עמך הרגת במלחמות אין קץ שנלחמו מלכי בבל עם כל העמים. כל הדבור בפסוקי ד — כא הוא משל ומליצה בפי ישראל על מלך בבל כמש"ל פסוק ד, והוא נחלק לשנים: [1]) הדבור שקדם בפסוקי ד — כ „איך שבת נגש וגו' עמך הרגת" הוא מליצה בנוכח אל מלך בבל האחרון, [2]) הדבור הבא „לא יקרא וגו' ערים" הוא מליצה בדבורי קריאה בבקשת ישראל בנוכח לכל העמים להכרית שֵׁם ושארית מבית מלך בבל אחרי שנהרג מלך בבל האחרון (יט). לא (לשון בקשה, עמש"ל ב ט בהערה) אַל יקרא עוד בשמם לעולם זרע מרעים! זרע שהוא מְרֵעִים (עמש"ל א ד), כנוי למלכי בבל, והכוונה הַשמידום וימח שמם, הכינו לבניו לבני מלך בבל האחרון מטבח (לא נמצא יותר) טֶבח והֶרג בעון אבתם מלכי בבל הרשעים, בל יקומו וירשו ארץ הטעם כל הארץ או תֵּבֵל (וכן תהלים ב ב; איוב ט כד, וע' להלן בפסוק) мiръ, Welt כאבותם מלכי בבל שירשו כל הארצות (עמש"ל יג יא) ומלאו ואז יְמַלאו (עמש"ל ח כב) פני תבל ערים! (עמש"ל ח ח בהערה) כי לא תהרסנה עוד ממלכי בבל (יז). — [כב. כג.] בפסוק שעבר נשלם המשל שבפי ישראל מפסוקי ד — כא, ועליו יענה הנביא מפי ד' בפסוקים הנוכחים שלא לבד שבקשת ישראל מפסוקי כ כא (השמדת בית מלך בבל) תקום, אך גם עיר בבל עצמה תהיה שממה (כאמור יג יט — כב עמש"ש). וקמתי

להלן נח יד; חבקוק ג יט (עמש"ש); ש"ב א יט כה ועוד, ולפעמים הוא כנוי מליצה לְקֶבֶר עמש"ל נג ט, ובלשון פשוט הרבים במות (ולפעמים בית במות, בתי במות) הוא מהיחיד במה בטעם הר וגבעה שעליו בית מקדש (ע' טז ב; ש"א ט יג יד כה ועוד) או בית מקדש שעל הר וגבעה (ש"א יוד יג; מ"א יא ז, ועוד) לד' או לאלילים.

[10]) כי חסר לפעמים כ הדמיון או „כמו" בלשונות כ"ק, ומזה עוד וזמורת להלן יז יוד, אסף, משרפות, קוצים לג ד יב, חסדי נה ג, מעולם סג יט, הטוב במדבר יוד לב, וכל דברים ב לז (עמ"ש עוד לעיל א כה בהערה), בני ט ב, שְׁנֵי יהושע כד יב, מספר ש"א ו ד יח, לקחי ש"ב ד ו, לארצך ז

וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃ [לב] וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־
גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

טו [א] מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד
עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־

עם מוֹעֵד שבטעם אסֵפה ומקהלה כמש״ל פסוק יג, ואולי מוֹעָד טעמו אספת הצבא ביחוד כבפסוק הנוכחי. — [לב.] **ומה יענה** עשן מפסוק שעבר (מליצה לסרגון מלך אשור) את **מלאכי גוי**? את מלאכי ישראל אשר ישלחם יחזקיה לסרגון עם מנחה לאות הכנעה (14) (ודומה לזה ירמיה כט ג) כאשר יעלה סרגון על פלשתים (לא), **כי ד׳ יסד** בנה (עמ״ש כח טז) בזמן עבר **ציון ובה יחסו** בזמן עתיד **עניי עמו** (ל), מליצה שמלך אשור השקיט רוחם שלא יעלה על יהודה כמו שעלה על פלשתים (פסוק שעבר), כי היא נחלת ד׳. גוי (וכן עָם עמש״ל מב ו) בא במליצה לפעמים בטעם גוי ישראל ביחוד, וכן ט ב; כו טו; יהושע יוד יג. עוד יתכן כי גוי פה הוא כנוי מליצה למלך יחזקיה, כי בא במליצות הלשון „גוי״ (וכן עָם) כשם כבוד לאיש גדול שבראש העם כמש״ל כו ב. ויתכן עוד שראוי להנקד פה (וגם יהושע שם בדבור שירי לקוח מס׳ הישר) גוֹיִ כמו צפניה ב ט.

טו. [א.] **משא מואב.** היא נבואה על מפלת מואב ונמשכת עד סוף פרק טז ומתחלקת לשלשה חלקים: 1) מן טו א עד טז ו, 2) טז ו—יב, 3) טז יג יד, ולפי שמפסוקי ב ד ו; טז ח נראה שבעת הנבואה כבר ישבו מואב בארץ ראובן וגד, לכן מזה נראה שנאמרה הנבואה ההיא אחרי שהגלה תגלת פלאסר את הגלעד הוא ראובן וגד וחצי מנשה מ״ב טו כט; דהי״א ה כו, ובאו אז בני מואב (שישבו על גבול ראובן מדרום כנודע) וישבו בערי ראובן ובחלק המערבי מנחלת גד (1) ולפי שמהאמור טז א ה נראה שהיה אז לבני מואב מקום פליטה רק במלכות יהודה ומהמשך הנבואה בפרק הנוכחי נראה שנהרסו ערי מואב שהיו לפנים לראובן ולגד, לכן יש להחליט שנאמרה הנבואה ההיא בימי יחזקיה מלך יהודה כאשר עלו שלמנאסר וסרגון על ארץ עבר הירדן מזרחה ללכת משם על שמרון ופלשתים ומצרים עמש״ל ח כג, ואז שטפו מלכי אשור כל ארץ מואב שהיתה לְפָנים לראובן וגד והשחיתוה (כנראה מרדו בני מואב במלך אשור ולא השיבו לו מנחה) ולקחו משם רבים בשבי, ורבים ברחו לדרום בארץ מואב עצמה וגם שם לא מצאו מנוחה בערים מפני פחד חיל מלך אשור, ובשדות מפני האריות (ט), וברחו רבים לארץ יהודה למצא שם מפלט, כי מלכי אשור שלמנאסר וסרגון לא עלו על מלך יהודה שהיה עבד להם כמש״ל יד לב. גם ירמיה פרק מח נבא על מפלת מואב (ע״י נבוכדנצר) והרבה מליצות שם לקוחות ממליצות ישעיה בפרקי טו טז הנוכחים, ומזה נראה שהיתה הנבואה הנוכחית כתובה ושגורה בפי נביאי ישראל אחרי ישעיה, עמש״ל טז יג. — **כי בליל** כבליל **שדד ער מואב**, כבליל **נדמה**! **כי בליל** כבליל **שדד** разграбленъ ausgeplündert (עמש״ל טז ד) **קיר מואב**, כבליל **נדמה**! עָר וקיר מואב שתי ערי המלוכה במואב, וער היתה על גבול מואב מצפון וגבול ראובן מדרום, וקיר בארץ מואב עצמה ורחוקה מֵעָר לדרום 6 שעות כמ״ש למטה בהערה (2), וכאשר עלו שלמנאסר וסרגון על מואב בנחלת ראובן והגיעו קרוב לערי המלוכה עָר וקיר, עזבון יושביהן בלילה (כמו ירמיה נב ז, כדי שלא יראם האויב וירדוף אחריהם) וברחו עם רכושם, ובבקר היו אלה הערים נטושות וריקות כאלו שֻׁדדו בלילה משודדי לילה, כן נראה ברור בעיני טַעם „כי בליל״ שבפסוק, כי הריסת כל ערי מואב שבנבואה הנוכחית היתה ע״י אויב נורא (אשור) ביום, ולמה ערי המלוכה ער וקיר שֻׁדדו בלילה ולא ביום, ועוד מלת החבור „כי״ איננה רגילה בראשית נבואה, וכן נראה מהלשון בפסוק ב (שלא נזכרו שם ערי המלוכה) שערי המלוכה עָר וקיר לא נהרסו ויושביהן לא הלכו בגולה. „כי״ בא לפעמים בטעם כ היחס או „כמו״,

(14) כי יחזקיה בתחלה בקש למרד בסרגון ושלח לעזרה למצרים, אך לא השלים יחזקיה חפצו ולא מרד בו (ולכן לא עלה עליו כאשר עלה על פלשתים) כמש״ל ז יז בהערה, ושלח יחזקיה אליו בעת עלותו על פלשתים מלאכים עם מנחה לאות הכנעה.

(1) וכן באו אז בני עמון שעל גבול גד ממזרח (כנודע, וע׳ יהושע יג כה) וישבו בערי גד ירמיה מט א שבמזרח (ועוד לפני זה התחילו בני עמון להרחיב גבולם בגלעד עמוס א יג). וע״ע צפניה ב ח, אבל בחצי מנשה אשר על גבול ארם מדרום (כנודע, וע׳ דהי״א ה כג) נראה שבאו הארמים וישבו שם, ועמ״ש מ״א כב ג.

(2) קיר מואב הוא בלא ספק קִיר חרש טז יא או קיר חרשת טז ז; מ״ב ג כה, שהיתה עיר המלוכה ובצורה מאד כנראה ת״י גם עמש״ש (והיא קיימת עד היום בשם קֶרֶק על ראש סלע, והיא

פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־
מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף
מְעוֹפֵף׃ [ל] וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים
לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ
וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ [לא] הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־
עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא

כאשר שְׂמַחְתְּ עד כה (עד מות אחז, אחרי שהכו את אחז מכה גדולה דהי״ב כח יח), והולך ומפרש שמחתם עד מות אחז: כי נשבר שבט מכך שבט המכה אותך, הוא מלך יהודה שהכה אותם מכה רבה, והכוונה על עזיהו שהכה את פלשתים והכניעם דהי״ב כו ו ז עד ימי אחז, כי משרש נחש מליצה בטעם משרש ישי (כהלשון יא יוד שטעמו בית דוד בן ישי כמש״ש), כי ישי נקרא עוד בשם נָחָשׁ כנראה ש״ב יז כה; דהי״א ב טז יז (ונקרא פה בשם זה נחש לבנות בו המליצה הבאה בצפע ושרף מעופף) יצא צפע מין נחש ארסי כמש״ל יא ח ונשיכתו ממיתה, משל ליחזקיה בן אחז שיכם מכה רבה מ״ב יח ח, ופריו של הצפע (המצויר פה כנֵצֶר מן השרש), מליצה לבנים כמש״ל ה כד שרף מעופף (ל ו) נחש ארסי (במדבר כא ו) מעופף (בהגדות לאומיות, כי לא נמצא כעת נחשים פורחים ארסים), והכוונה על מלכי בית דוד אחרי יחזקיה שיוסיפו להכותם (אף שלא נמצא זה מפ׳רש בכ״ק). — [ל.] ורעו לָבֶטַח (מליצה לשלום ואֹשֶׁר ע׳ ירמיה נ יט; יחזקאל לד יד) בכורי דלים (דלים תאר להמתאר בְּכורי, עמש״ל יז יוד) בְּכורים (שֵׁם כנוי כבוד לישראל שמות ד כב עמש״ש) שהם דַלִּים (כנוי לישראל כה ד; כו ו שדַלּו מגדודי האויבים כהלשון שופטים ו ו) ע׳ פסוק לב [11] ואביונים וּבְכורי אביונים (ג״כ כנוי לישראל להלן כה ד; מא יז) לבטח ירבצו באין פחד מגדודי פלשתים („בכורי" „לבטח" עומדים במקום שנים), והמתי ברעב שרשך (מליצה לזרע האדם כמש״ל ה כד) כאשר יצור אויב ימים רבים על ערי פלשתים כאשר יתבאר, ושאריתך מהרעב יהרג הצפע שנזכר, הוא יחזקיה שהכם מכה גדולה כמש״ל, ולכן ירעו ב״י וירבצו לבטח מפלשתים. בלא ספק יחזקיה בראשית מלכותו היה עבד למלכי אשור שלמנאסר וסרגון (אבי סנחריב) ולכן לא עלו עליו למלחמה, ורקבימי סנחריב מרד בו יחזקיה בהשענו על מצרים כמש״ל ז יז בארוכה, וסרגון הנזכר צר שלש שנים על עיר המלוכה אשדוד בפלשתים וילכדה ואת כל ארץ פלשתים כמש״ל ח כג, ולדעתי הכה יחזקיה את פלשתים אחרי שהכם סרגון וסר כחם, ולכן לדעתי ברור שהנבואה הנוכחית רומזת לימי סרגון שעשה רעה לפלשתים ולא לישראל עמ״ש בפסוקים הבאים, והמליצה והמתי ברעב שרשך תרמוז על מה שסרגון איזה שנים יחריב ארץ פלשתים ויצור על עריהם הבצורות והרעב יכבד בהערים שתבאנה במצור ובכל הארץ, והמליצה ושאריתך יהרג תרמוז על מה שיֻכו מיחזקיה מ״ב יח ח. — [לא.] הלילי שער (שער נֹושא וע׳ ג כו, ובא שער במליצת הלשון בטעם עיר שמות כ יוד; דברים יב יב ועוד, ולא נמצא יותר שער נקבה [12], ויש הרבה בתורת השמרונים) זעקי עיר (עיר נושא) מהפלשתים [13], נמוג מקור נפעל מן מוג (כמו נסוג נט יג, נָכון משלי ד יח) בטעם צווי (עמש״ל ה יג בהערה) הַמּוֹגִי (מפחד ע׳ שמות טו טז) פלשת כלך כי מצפון עשן מליצה לאש (וכן נחום ב יד עמש״ש) בא מליצה למלך אשור (סרגון) שיבוא על פלשתים כמ״ש בפסוק שעבר, כי אשור מצפון לא״י ולפלשתים (אשר ממערב לא״י יא יד) צפניה ב יג (עמ״ש להלן מג ו), ואין בודד ולא יהיה איש בודד (יושב בָּדד) במוֹעָדיו במַקהלות צבאותיו, רק כולם יעלו למלחמה, ומליצה זו לדעתי רומזת למה שקראו בעת ההיא מושלי מָשָׁל בישראל את עַם אשור בשם ציורי „פֶּרֶא בודד" הושע ח ט (מהיותו שובב ואי אפשר לשבת במנוחה עמו כעָם פרא בודד במדבר, ודוגמתו הלשון פרא אדם בראשית טז יב, וכן קראו בעת ההיא מושלי מָשָׁל לכל מלך אשור בשם ציורי מֶלֶךְ יָרֵב הושע ה יג; יוד ו מהיותו רב ונלחם כל ימיו עם שארי העמים), ורומז פה במליצה שבעַם „פרא בודד" הציורי אין בודד (לא יהיה איש בודד) בצבאותיו. מוֹעָד לא נמצא יותר, והוא נרדף

---

(11) דעת חוקרי הלשון כי בכורי דלים טעמו הדלים מאד (הנעלים בדלותם כהבכור הנעלה בבנים) אם שאיננה רחוקה בלשון (ומזה לדעתי הלשון בתלמוד יבמות טז א „בכור שטן" בטעם מְנַגֵּד ומסית גדול, אבל בכור מות איוב יח יג הוא מטעם אחר כמש״ל ה יד בהערה), אך רחוקה בפשט הכתוב, כי הי׳ ראוי לאמר בכורֵי דלַי, אביונַי בכנוי לדעת כי מישראל ידבר.

(12) כי שער הפנימית יחזקאל ח ג הוא לשון קצר בטעם שער החצר הפנימית כמש״ש.

(13) יש מפרשים טעם הכתוב הלילי (פלשתים) בשער וזעקי בעיר, וחסר ב היחס לפעמים כמש״ל א כה בהערה, אך אין פה צורך לזה.

יִזְעָק בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה
כִּי ׀ מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי
דֶּרֶךְ חוֹרֹנַיִם זַעֲקַת שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ׃ [ו] כִּי־
קמץ בז״ק

מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר
כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה׃ [ז] עַל־כֵּן
יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים

(7) של מואב ברחו עד צער עיר קרובה לקצה ים המלח מדרום ע׳ בראשית יג יוד; דברים לד ג ומש״ש, ושם הוא גבול דרום של מואב כנודע ולשם הגיעו בורחי מואב כדי לנוס משם הלאה לדרום לאדום (שהוא על גבול דרומי ממואב כנודע) ולארץ יהודה ע׳ טז א ג ד עֶגְלַת עגלה (עמש״ל ט ב) שלישיה! עגלה שלישית לבטן שחשבוה הקדמונים יפה ובריאה בין העגלים (8), שם מליצה בפי ישעיה לצ֫ער (ובפי ירמיה מח לד לח֫ר֫נַ֫ים) שהיתה עיר יפה, ודומה לזה עגלה יפהפיה ירמיה מו כ שם מליצה למצרים, כי („כי״ זה וכל „כי״ עד סוף הפרק נמשכים על הדבור „לבי למואב יזעק״ מפסוק שעבר) מעלה הלוחית (וכן ירמיה מח ה) דרך העולה לעיר הררית או מקום הררי „לוחית״ במואב (ודומה לזה הלשונות בכ״ק מעלה בית חורן, מעלה עקרבים, מעלה אדמים, מעלה גור, מעלה הציין), ובדרך זה הלכו הנסים לצער, בבכי יעלה מואב בו, כי דרך חרנים שם עיר הררי במואב (ירמיה מח ג ה לד), וגם בדרך עיר זאת הלכו הנסים לצער, זעקת שבר יְעֹעֵרו = יר֫עעו (בהיפך אותיות עמש״ל יב ד בהערה, והוא פיעל מן רוע) ירימו קול צוחה (ולפעמים טעמו הרים קול שמחה, ומזה בפועל טז יוד, וכן בא ההפעיל הריע בטעמים אלה כמ״ש בפסוק שעבר בהערה). הפעל ברחו חסר ונבלע במלת בריחה שקדמה, והרבה כן כמש״ל ה יד. — [ו.] כי מי נמרים מעין ונהל הנקרא עד היום ואַדי נימרין, והיה בנחלת גד (9) (והוא נופל לירדן, ועל שפתו בעמק הירדן יש חרבות בית נמרה שהיתה עיר לגד במדבר לב לו; יהושע יג כז, היא בית נמר פאה פ״ד מ״ה) משמות שְׁמָמוֹת (מקומות שוממים) יהיו (בטעם עבר היו), כי הרס האויב שטף הנחל ומוצאו, כי יבש חציר כלה דשא (עמש״ל לה ז) יֶרֶק (עמ״ש לז כז) לא היה בארץ פוריה סביב מי נמרים שנחרבו, כי הם השקו את הארץ (ודומה לזה עמש״ל יט ה). — [ז.] על כן כי על כן (עמש״ל יג יג) או יען כי ונמשך (כשארי „כי״ שבפסוקי ה—ט) על „לבי למואב יזעק״ מפסוק ה יתרה רכוש (ונרדף עם יֶתֶר תהלים יז יד; איוב כב כ, עמש״ל נו יב, כי הרכוש יצויר כיתרון על הלחם לבד שעליו יהיה האדם) אשר (עמש״ל ז כ) עשה מואב בנחלת ראובן ופקודתם ורכושם (וכן תהלים קט ח, אשר יהיה לאדם למשמרת, מפעל פקד שבטעם נתן למשמרת עמ״ש יוד ג בהערה) והוא כעב״ש על נחל הערבים ישאום לנוס עם רכושם מן האויב. לדעתי ברור כי נחל הערבים או נחל הערבה עמוס ו יד הוא שם שני לנחל ארנון הנופל לים המלח הנקרא ים הערבה (דברים ג יז; יהושע ג טז; יב ג, ועמ״ש דברים א א בארוכה), ולפי שהיה נחל ארנון הגבול הדרומי מנחלת ראובן וכל ארץ עבר הירדן מזרחה והגבול הצפוני ממואב ע׳ במדבר כא יג כד; יהושע יב א; יג טז, לכן אמר הנביא עמוס שם „ולחצו אתכם מלבוא חמת (הגבול הצפוני מא״י במדבר לד ח) עד נחל הערבה״, ולכן אמר ישעיה על בני מואב בפסוק הנוכחי שרכושם מעריהם שירשו

כתיב זה יורה כי כן היה דרך סופרים הקדמונים לְחַסֵּר לפעמים יוד הרבים לפני כנוי יחיד זכר, ועמ״ש ויקרא א ד (עמ״ש עוד בדבר חסרון יוד להלן לג כד בהערה).

(7) בְּרִיחָה מהנפרד בָּרִיחַ, תאר (ע״מ שָׂכִיר) בטעם בינוני בורח (ולא נמצא יותר בָּרִיחַ בטעם זה, עמ״ש כז א; מג יד), וכן הבינו תרגום יונתן ורד״ק ועוד, כי דעת המפרשים וחוקרי הלשון אשר בְּרִיחָה הוא מהנפרד בְּרִיחַ (מוט מְחַבֵּר) הבא במליצה כשם כנוי לעיר מבצר מג יד; עמוס א ה; נחום ג יג; איכה ב ט אי אפשר לישבה בהמשך הפסוק הנוכחי.

(8) ע׳ שבת יא א; עירובין סג א; סנהדרין סח ב, ומזה הטעם כנראה עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש בראשית טו טז עמש״ש, ואולי מזה בקיצור שלישיה להלן יט כד שם מליצה לעם נבחר ואהוב (כמו שנחשבה גם בהמה שניה לבטן טובה ומובחרת ונקרא בקיצור מִשְׁנִים ש״א טו ט עמש״ש).

(9) יש אומרים כי מי נמרים הוא הנחל הנקרא כעת ואַדי נֻמֵּרָא בדרום ארץ מואב עצמה בקצה מזרחית דרומית מים המלח, אך מהמשך הנבואה הנוכחית נראה שלא הלך האויב מנחלת גד וראובן לארץ מואב עצמה.

מוֹאָב נִדְמָה׃ [ב] עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן
הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב
יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן
גְּרוּ*עָה׃ [ג] בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק עַל

גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד
בַּבֶּכִי׃ [ד] וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־
יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב
יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ׃ [ה] לִבִּי לְמוֹאָב

* בס״א גדועה

עמש״ל מג כב בהערה, ויתכן עוד כי פה ובלשונות שזכרנו שם באה מלה אחת נחלקת לשתים, והרבה כן כמש״ל ח יד. — [ב.] עלה הבית ודיבון (שני נושאים) הבמות שעל ההר (עמש״ל יד יד) לבכי לבכות לפני אליליהם לישועה ע׳ טז יב, על נבו ועל מידבא וגו׳ אשר הרס שלמנאסר או הגלה יושביהן. „הבית" שם עיר במואב מקוצר מן בית דבלתים ירמיה מח כב, ונקראת בהא הידיעה הבית לעשותה לשע״פ, כמו הבעל הנהר (נהר פרת) הכרמל האדם ועוד. דיבון נבו מידבא ערים בנחלת ראובן במדבר לב לח; יהושע יג טז יז אשר ירשום אח״כ בני מואב כמ״ש בפסוק שעבר. בכל ראשיו של מואב קרחה כל זקן גרועה (וכן ירמיה מח לז) ([3]) מגולחה (וכן בארמית תרגום ש״ב יוד ד לגי׳ הערוך; קדושין פב א; כלים פי״ב מ״ד ועוד ובסורית) ([4]) לסימן צרה ואֵבֶל ויקרא כא ה; ירמיה מא ה; מיכה א טז. — [ג.] בחוצותיו של מואב (בעריו). על גגותיה וגו׳ ייליל יבכו לפני אלהיהם, ומזה כב א; דניאל ו יא, כי היה דרכם לעבוד לאלהים על הגגות ולהקים שם מזבחות מ״ב כג יב; ירמיה יט יג; לב כט; צפניה א ה. ירד מהגגות שנזכרו בבכי. עוד יתכן כי ראוי להנקד יָרֹד (עתיד הפעיל נע״ו רוד) בטעם יתעה וכהלשון אריד בשיחי תהלים נה ג, ומזה בקל רַדנו ירמיה ב לא (ועמש״ל נח ז), או שבא פה נפ״י יֹרֵד נרדף עם נע״ו רד (כמו יטב טוב, יבש בוש, יצר צור, ישב שוב ועוד) בטעם תועה, ומזה אולי וְיָרַדְתִּי שופטים יא לז. — [ד.] ותזעק כאשר נפל מלך אשור על ערי ראובן וגד שירשן מואב כמש״ל פסוק א חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם, ערים בנחלת ראובן (שירש אח״כ מואב) במדבר לב לז; יהושע יג יח, ומהן יהץ על גבול מזרח כנראה במדבר כא כג. חשבון עיר נכבדה מאד שהיתה עיר המלוכה לסיחון מלך האמורי טרם ירשוה ב״י במדבר כא כו, ועד היום במקום חשבון יש כפר חשבאן, ובמרחק חצי שעה ממנו יש חרבות אלעלה הנקראות כהיום בשם אֶל עאל, ועמ״ש טז ח ט. על כן מפני כל האמור בפסוקי א—ד חלוצי (עמש״ל נח יא בהערה) מואב אנשי מואב החגורים כלי מלחמה (שלא יכלו לעזור לעמם) יריעו ירימו קול צוחה מפחד ויגון ([5]), נפשו של כל אחד מהחלוצים (עמש״ל ב יח) ירעה (עבר קל מן ירע) היתה רעה לו, במושג שָׁקֵץ בחייו (וכן יונה ד א, ע״ש פ:וק ג). פעל רעע (לבד טעמו יוצא ועומד כָּצ׳ץ רָצַץ) בא עומד בטעם היות רע (במושגים שונים) בעבר דברים טו ט; ש״ב יט ח, ובעתיד יֵרַע בראשית כא יב; דברים טו יוד; יונה ד א ועוד הרבה, ופעל נפ״י ירע נמצא רק בפסוק הנוכחי ונרדף עם כפולים רעע (כמו יזם זמם, יחם חמם, יתם תהלים יט יד תמם), ואולי כל פעלי עתיד יֵרַע שזכרנו (המנוקדים ע״ד קל עתיד נפ״י) הם מפעל ירע. —[ה.] לבי של הנביא (עמש״ל יג ו) למואב על מואב (על צרתו) יזעק! בְּרִיחֶהָ ([6]) בורחיה

כנראה „המשגב" ירמיה מח א, עמ״ש להלן כה כו); עָר מואב (או עָר לבד) עיר מלוכה שניה במואב על גבול מואב מצפון וגבול ראובן מדרום במדבר כא טו כח; דברים ב יח ועוד, היא „עיר מואב" במדבר כב לו עמש״ש, והיונים קראוה אַריאֶפּאָלים, וכעת חרבותיה נקראות רַבַּה במרחק 6 שעות לצפון מן קיר מואב.

([3]) רק בפסוק הנוכחי וירמיה שם בא זָקָן בלשון נקבה.

([4]) הטעם גלח לפעל גרע הושאל מטעמו גדע יחזקאל ה יא. ויש ספרים הגורסים פה גדועה, ע׳ מנחת שי.

([5]) וכן טעם ההפעיל הריע מיכה ד ט; שופטים ז כא, ועמ״ש עוד בפסוק הבא, ולפעמים טעמו הרים קול להתעורר להתגבר במלחמה להלן מב יג; ירמיה נ טו; ש״א יז כ, או הרים קול להפחיד את השודדים איוב ל ה, ועל הר״ב טעמו הרים קול לשמחה או לאיזה אות בפה או בשופר או בחצוצרות, וכן בא שם תרועה בטעם קול רם בפה לשמחה ש״א ד ה, או לאות להתעורר להתגבר במלחמה ירמיה ד יט; עמוס א יד; איוב לט כה, ועל הר״ב טעמו קול בשופר או בחצוצרת לשמחה או לאיזה אות.

([6]) בחסרון יוד הרבים לפני כנוי נקבה הָ, וכן ואסרֶהָ במדבר ל ח, מגרשֶׁהָ יהושע פרק כא (הרבה פעמים, וע׳ דהי״א פרק ו), מכתֶּהָ ירמיה יט ח; מט יז, ואולי מזה מִקְרָאֶהָ לעיל ד ה, ויותר רגיל בכ״ק חסרון יוד הרבים לפני כנוי זכר ־ו, בכתיב בהרבה מקומות בכ״ק ע׳ בראשית לג ד; שמות כז יא; כח כח; דברים ב לג; ז ט ועוד הרבה מאד (ע׳ מסורה רבתי אות יוד), ואף שבא תמיד עליהם הקרי יָו, אך רִבּוּי

מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ [ב] וְהָיָה
כְּעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת
מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן׃ [ג] הָבִיאוּ* עֵצָה
עֲשׂוּ* פְּלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ
צָהֳרָיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נוֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃
[ד] יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ
מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד
תַּמּוּ רֹמֵס מִן־הָאָרֶץ׃ [ה] וְהוּכַן בַּחֶסֶד

הביאי קרי   עשי קרי

למדבר יהודה ומשם אל הר בת ציון לירושלם (עמ״ש כט ח בהערה) למלך יהודה (ליחזקיה) מנחה (כדרך ששלח מלך מואב בימים קדמונים מנחה כרים למלך שמרון מ״ב ג ד), בבקשה להסתיר נדחי מואב ואמרו לציון „הביאי עצה וגו׳ מפני שודד ומהיר צדק" בפסוקי ג ד ה. „הסלע" עיר המלוכה באדום בגי מלח אשר בין קצה ים המלח הדרומי ובין הר שעיר ע׳ מ״ב יד ז ומש״ש, היא העיר שנקראה אצל היונים והרומים פֶּטְרַא (סלע בלשון יון ורומי, כעת שמה ואדי מושי, או עֵמֶק משה) בגי מוקף בהרי סלע גבוהים, הנפלאה מאד בבניניה החצובים בצור אשר יפליאו עד היום עין כל רואה (אף שהעיר כעת חרֵבה), והוא כנראה כלע או הסלע ירמיה מט טז; עובדיה א ג; שופטים א לו, וההולך מעיר הסלע לירושלם הוא ילך תחלה למערב לסבוב קצה ים המלח הדרומי עד מדבר יהודה (המתחיל מקצה ים המלח הדרומי ע׳ שופטים א טז ונמשך ברצועות ארץ ממערב לים המלח עד מנגד לירושלם כנודע, וע׳ יהושע טו כ ט; ש״ב טו כג) ומשם לירושלם. — [ב.] קשה לישב המשך פסוק זה עם מה שלפניו ושלאחריו, וכל עמל המפרשים לא הועיל להסיר הזרות מהמשך פסוקי א ב ג, ולדעתי פסוק ב הניכחי מקומו בסוף פרק שעבר (והרבה כן בלשונות כ״ק כמש״ל א יח), כי אחרי שצייר בפרק שעבר גרת בני מואב ונוסם דרך נחל ארנון (כמש״ל טו ז) לדרום לארץ אדום, יאמר שגם בנות מואב היו נודדות ומשולחות על מעברות נחל ארנון. והיה בעת מפלת מואב הגדולה מפרק שעבר כעוף נודד קן וכקן משלח נעזב (כז יוד; משלי כט טו) תהיינה (בטעם עבר) היו בנות מואב בנוסן על (עמש״ל יוד לב) מעברות לארנון כבני מואב כמש״ל. לפי המשך הענין מפרקי טו טז וְהָיָה הוא פעל עבר (כהיותר רגיל וַיְהִי), תהיינה עתיד בטעם עבר (ודומה לזה שמות לג ז ח ט), והלשון וְהָיָה... תהיינה טעמו וְהָיָה... היו („והיה" פעל נוסף רגיל בראשית המשפט כמש״ל ז כג בהערה), ודוגמתו הלשונות בעבר וְהָיָה... ותהי מ״ב ג טו, וַיְהִי... היו בראשית ז יוד, ויהי... ויהי רות א א, ובעתיד וְהָיָה... יהיה לעיל ב ב; שמות ד טז; ויקרא כז יוד לג, והיה... תהיה זכריה יד יג, ועמש״ל ז כג בהערה עוד בזה. — [ג. ד. ה.] פסוקים אלה נמשכים על פסוק א כמש״ש (כי פסוק ב מקומו בסוף פרק טו כמש״ש). אִמרו (שחסר לפעמים עמש״ל יד ח) אתם שלוחי מלך מואב בשם מלך מואב לבת ציון מפסוק א בהביאכם מנחת מלככם לציון: „הביאי עצה (דוגמת הלשון ונביא לבב חכמה תהלים צ יב, ואולי ראוי פה קרי הבי, וכהלשון הבו עצה ש״ב טז כ, כי יש פה קרי וכתיב להפעל הביאי) עשי פלילה (כעב״ש, וכהלשון לעשות עצה ל א) משפט שכלי בשאלה קשה суждение, Urtheil (עמ״ש להלן כח ז) איך להסתיר בארצך נדחי מואב מאשור (כי בגלוי לא יכל יחזקיה לקבל נדחי מואב מפני פחד אשור, כי היה אז עבד למלך אשור כמש״ל טו א), וזה שאמרו במליצה שיתי וגו׳ אל תגלי לאשור, יגורו בך נדחַי (הם דברי מלך מואב כמש״ל) מואב בני מואב, הוי סתר למו מפני שודד" (עמ״ש בהערה הבאה) שם כנוי למלך אשור (ע׳ לג א), ועתה מפרש הנביא למה מְעַצֵּם כל הכתוב בפסוקי א — ד, לפי שיבוא יום וישָׁבר ע״ל מלך אשור מצאורי הגוים, ובירושלם ימלך מלך על כסא צדק, אשר בצדקו ישיב אז נדחי מואב הנסתרים בארצו לארצם, וזה שאמר כי אפס (עבר בטעם עתיד וכן כל פעלי עבר בפסוקי ד ה הם בטעם פעלי עתיד) יִכלה הַמֵּץ (בינוני קל מן מוץ ע״מ מות, ולא נמצא יותר פעל מוץ, והוא נרדף עם מצץ) המוצץ (דם האדם) כנוי למלך אשור השודד רכוש כל העמים (יוד יד) כלה יכלה שֹׁד אֹנֶם ([1]) של השודד שנזכר תמו יתמו כל רמס וגו׳ (עמש״ל ב יח) עמ״ש נז יד בהערה, שם מליצה לצבאות אשור, והוכן וגו׳, ההמשך הוא והוכן (וְיֶחזק וְיִוָּסֵד,

מִכְתָּם · חֶרֶב חָרֵם (חבקוק א יז, ועמש״ל יא טו), אֲבָנָה (כתיב) אָמָּנה (מ״ב ה יב), עקב עקם (בארמית), ובארמית וסורית מַתנן בושנן (בָּשָׁן בעברית), טבע טמע, מבולא ממולא (מבול בעברית), מלטיתא בלטיתא (יָרָקָב בעברית), זְמָן זְבָן ועוד, וכן רגיל חלוף אותיות היחס ב מ, ומזה לדעתי ב בטעם מ ביום (מיום) ויקרא ו יג; ז לה לו; יחזקאל מג כז, בקדש ובכליו במדבר ד טז, בד׳ לו ב, בשנה שופטים יוד ח, בשערי יחזקאל מד יז, יסורו בי (ממני) הושע ז יד ועוד, מ בטעם ב (בשני טעמיו съ, въ, mit. in) מרבבת דברים לג ב, מֵרָעָה ירמיה ג כ· מדרך, ומדרכו יחזקאל מד ג, ומן המדה (ובמדה) מה ג, מנחלה מח כט, ומשירי תהלים כח ז, מחֹרף משלי כ ד, ומחזיונות איוב ז יד, מנשיקות שה״ש א ב, מתנובות

יִשָּׂאוּם׃ [ח] כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל
מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים
יִלְלָתָהּ׃ [ט] כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־
אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב
אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃
טז [א] שִׁלְחוּ־כַר מוֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע

בנחלת ראובן ישאו אל נחל הערבים לנוס מנחלת ראובן ולשוב לארצם, ועמ״ש טז ב. — [ח.] כי הקיפה הזעקה את גבול מואב: עד אגלים מצד אחד, הוא עגלים (בחלוף ע א עמש״ל יא טו) שעל קצה ים המלח הצפוני יחזקאל מז יוד למזרח (בנחלת ראובן) שהוא על גבול מערב ממואב (אחרי שירש את ראובן) יללתה, ובאר אלים ועד באר אלים מצד שני יללתה, הוא לדעתי המקום בְּאֵר במדבר כא טז שהוא על גבול מזרח ממואב עמש״ש, שנקרא עוד באר אֵלים מפני שחפרוה שרי העם שם פסוק יח עמש״ש (אֵלים = אילים בטעם שרים להלן סא ג; יחזקאל יז יג; מ״ב כד טו; שמות טו טו). „עד״ נמשך גם על „ובאר״. — [ט.] כי מי דימון (נמצא רק בפסוק הנוכחי) הוא דיבון שבנחלת ראובן מפסוק ב (כאשר יתבאר), וסביבותיה בְּצות מים רבים, מלאו דם (לשון נופל על לשון דימון) חללים, כי אשית אתן („אשית״ דברי ד׳, ולפי ההמשך הוא במקום דברי הנביא „ישית ד׳״, והרבה כן כמש״ל ב ו בהערה) על דימון המלא דם עוד נוספות (בטעם ש״מ תוספת שבלשון התלמוד, ודומה לזה נפוצות לעיל יא יב עמש״ש) דם נוסף בארץ מואב, כאשר הולך ומבאר: לפליטת לשארית (עמש״ל יוד כ) מואב שבארץ מואב עצמה (שנשארו שם אחרי שהֻכו בנחלת ראובן וגד בפסוקים שעברו) אשית אריה (שם הקבוץ) אשלח בם אריות (כמו מ״ב יז כה) לטרפם ולשפך דמם, ולשארית אדמה אדמתה (עמש״ל יוד כה, אדמת מואב) אשית אריה (אריה שבפסוק נמשך גם למטה) והוא כעב״ש, והכוונה שהאריות יטרפו בני מואב וישפכו דמם בארץ מואב עצמה, בזולת מה שישפך דמם האויב בנחלת ראובן וגד שירשו. נראה לי כי שע״פ „דימון״ לקוחה פה במליצה בטעם שני דם מעט, כי וֹן בסוף המלה בא לפעמים לסימן קְטַנּוּת כמ״ש למטה בהערה ([10]), ולכן אומר במליצה כי מי דימון (דם מעט) ימלאו דם, וכי ישית על דימון (דם מעט) עוד נוספות של דם. דיבון נקרא לפעמים בשם דימון ([11]) בפסוק הנוכחי (ובא פה שם זה לעשותו לשון נופל על לשון כמש״ל), או מַדְמֵן ירמיה מח ב, מַדְמֵנָה להלן כה יוד עמש״ש (כמו שדיבון שני ביהודה נחמיה יא כה כנראה הוא דימונה יהושע טו כב), והיו סביבות דיבון בְּצות מים רבים כנראה כה יוד יא; ירמיה מח יח, וגם השם דיבון עצמו, הנבנה (כמו השם דִּביונים) מפעל הארמי דוב שבטעם זוב, מורה על זיבת מים (ע׳ מח כא) רבים סביבותיה. — לדעתי אחרי הפסוק הנוכחי ראוי לבוא פסוק ב מפרק הבא „והיה כעוף נודד וגו׳ לארנון״ אשר אין לו שם המשך מקובל כמש״ש.

טז. פרק זה נמשך למשא מואב מפרק שעבר, ובפסוקי א—ה יעץ הנביא (הדואג לצרת מואב טו ה עמש״ש) למואב לבקש מפלט ומנוס בארץ יהודה. [א.] שלחו אתם בני מואב בעת מפלתם הגדולה מפרק שעבר, כַּר (נסמך ושם הקבוץ לכָרים, חם כבשים טובים ושמֵנים) של מושל ארץ של מלך מואב מסלע מדברה, הכוונה שבריחי מואב שברחו מארצם עם רכושם (טו ז) דרך עיר צער לאדום (כמש״ל טו ה) ישלחו כָּרֵי מלך מואב מעיר סלע שבאדום

([10]) בלשון סורית (אחות לה״ק) לעדות חכמי הלשון יש הברת „וֹן״ או „ונא״ בסוף המלה לסימן קטנות, ולכן ברורה בעיני דעת ר״ב חוקרי הלשון בטעם השם אישון עין דברים לב יוד; תהלים יז ח; משלי ז ב להשחור שבעין Pupille, зрачекъ, מפני שנראה בו דמות איש קטן, וביותר כי בלשון ערבית (ג״כ אחות לה״ק) נקרא האישון בשם אנשאן אלעין (איש העין) או צבי אלעין (נער העין), וקרוב מאד בעיני שמזה שָׁם מליצה „בת עין״ תהלים יז ח; איכה ב יח להשחור שבעין, ודומה לזה מכונה אישון העין לעדות חכמי הלשון בלשונות מצרית פרסית יונית רומית ספאנית ופרטוגלית, וכן יש שהרוגים לעיל ג יח לעדי מדמות לְבָנות קטנות (מהשם שהר ללְבָנה כמש״ש), ולדעתי בא בלה״ק (כמו בלשונות אירופא) סימן הקטנות לבוז וגם לחִבה ואהבה, ומזה אמינון ש״ב יג כ לאות בוז (ובא במקום אַמְנון להכיר שאיננו שע״פ הרגיל, וכן יש בערבית שע״פ עם סימן בוז), צַוָּארֹון שה״ש ד ט לאות חִבה Hälschen, шейка, ואולי מזה יְשֻׁרון שֵׁם חִבָּה במליצה לעם ישראל כמש״ל מד ב. אישון שבטעם השחור שבעין בא ע״ד השאלה בטעם „שַׁחרות״ בלשון אישון לילה, אישון חשך משלי ז ט; כ כ לחַזק מושג החשך. בתרגום ירושלמי בא אישון בטעם עִידָן (בחלוף ד ש, כמו בעברית דַּד שַׁד), „עת, כנראה ברור בתרגום זה בראשית כח יוד; כט ז; מז יד ועוד, ואין לו ענין לאישון שבכ״ק כאשר חשבו רבים שלא בצדק.

([11]) בחלוף ב מ הרגיל בלשונות בני שם, כמו מראדך בראדך (לט א; מ״ב כ יב), מִכְתָּב (לח ט)

חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם
הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ
מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם׃
[ט] עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה

דגש אחר שור״ק

עמש״ש) שדמות (4) חשבון אשר סביב לחשבון (עמ״ש בפסוק הבא) שגדלו שם עצי תאנה (ט) וגפן טובים ומשם היו מביאים ענבים טובים לקיר חרשת לעשות אשישים בפסוק שעבר אמלל נָבֵ׳ל (והכוונה נָבְ׳לוּ עמש״ל ב יח) (5), גפן שבמה עיר בנחלת ראובן במדבר לב לח (כר״ב הערים מפרק שעבר) שהיתה לפי עדות הסופר הקדמון היראנימוס קרובה מאד לחשבון והתהללה בכרמיה הרבים והטובים, וגם משם היו מביאים ענבים לקיר חרשת לעשות אשישים, בעלי גוים שם כנוי למלכי אשור שמשלו על גוים רבים (יוד ח יד, ועמש״ל ה כו), ופה הכוונה על שלמנאסר וסרגון כמש״ל טו א הלמו שברו וכתתו (תהלים עד ו) שרוקיה זמורות גפניה הטובים עמש״ל ה ב, עד יעזר עיר בנחלת גד המזרחית (שירשה עמון כמש״ל טו א) על גבול צפונית מזרחית מנחלת ראובן (שירשה מואב כמש״ש) כנראה במדבר כא לב; יהושע יג כה; ש״ב כד ה עמש״ש נגעו הגיעו (כטעם קל נגע ירמיה ד יוד יח; נא ט; מיכה א ט) שרוקי שבמה השבורים שהפיצם הרוח לכל צד. תעו (עמ״ש יט יג) אלה השרוקים השבורים מדבר במדבר דֶּשֶׁא (כטעם מדבר בהרבה מקומות) הסמוך ליעזר שנזכרה, היא ארץ יעזר שהיתה ארץ מרעה טוב (במדבר לב א), שלחתיה זמורותיה (לא נמצא יותר, נרדף עם שְׁלָחִים שה״ש ד יג, והם שֵׁמוֹת מפעל שלח שבא בפיעל בטעם גַּדֵּל שֹׁרֶשׁ וענף ירמיה יז ח; יחזקאל יז ו ז ועוד) הם השרוקים שנזכרו נטשו (נפעל) נָפֹ׳צוּ ונפזרו (עמ״ש כא טו) או טעמו כמו נִתְשׁוּ (6) או נעקרו (ואולי מזה ג״כ עמוס ה ב כמש״ש, כמו שבא בהיפך ירמיה יח יד יִנָּתְשׁוּ בטעם יִנָּטְשׁוּ או יֵעָזְבוּ) עברו ים של עיר יעזר (ירמיה מח לב) שנזכרה ללכת הלאה להתפזר שם. עד היום לעדות חוקרי הארץ יש במרחק שש שעות לצפון חשבון חרבות עיר יעזר בשם זֵעִיר ושם מעין מים בשם וַאדִי זֵעִיר (נחל יעזר), והוא כנראה ים יעזר (יתכן שמקור המעין היה אז בדמות בְּרֵכָה מלאה מים שנקראת לפעמים בשם יָם עמש״ל יט ה, וכן כלי גדול מלא מים במקדש שלמה נקרא יָם מ״א ז כג). — [ט.] על כן בשביל חרבן כרמי חשבון ושבמה מפסוק שעבר אבכה (עמש״ל יג ו) בבכי יעזר לך גפן שבמה

שמזה בלשון נקבה אשישה ש״ב ו יט, אשישות שה״ש ב ה, וכן דעת ר״ב חוקרי הלשון (וכנראה שהוא מפעל אשש שבטעם היות חזק וקשה ע' להלן מו ח ומש״ש), נקרא עוד צִמּוּק (נמצא רק ברבים צִמּוּקִים ש״א כה יח; ל יב; ש״ב טז א; דהי״א יב מא. בלשון התלמוד יש אשישים נדרים פ״ו מ״י לחלות כבושות מעדשים, וכן יש אשישה, אשישיין פסחים לו ב; מכלתא שמות יב כו; תרגום ירושלמי שמות טז לא (אשישיין בִּדְבַשׁ) למין עגות לחם ערבות לחיך, ולכן יש מבינים כן טעם אשיש אשישה בכ״ק, ואשישי ענבים הם עגות אפויות בענבים", כמו שיש בארמית אשישיין אפויות בדבש, אך לא נראה טעם אשיש זה פה מהמשך הענין בפסוקי ז ח, ועוד יותר לא נראה מִשָּׁם דעת הרבה חוקרי הלשון אשר אישישי קיר חרשת טעמו יסודות חומות (כמו אשיש בערבית, אושא בארמית, אָשְׁיָה בעברית ירמיה נ טו) עיר קיר חרשת שנהרסה, וביותר כי אין כן טעם אשיש אשישה בשארי מקומות בכ״ק בבירור, ועוד קיר חרשת לא נהרסה רק שעזבוה יושביה כמש״ל טו א.

(4) (היחיד שְׁדֵמָה נמצא רק להלן לז כז) נרדף עם שדות, רק כי שדה לא יפול על כרם מעצי גפן או זית (ע' שמות כב ד; במדבר טז יד; ש״א ח יד ועוד, ורק במלאכי ג יא בא הלשון גפן בשדה, אבל „גפן שדה" מ״ב ד לט איננו עץ גפן רק מין קִשּׁוּא ארסי). ושדמות בא על שדה דגן לז כז; חבקוק ג יז, וכרם בפסוק הנוכחי; דברים לב לב.

(5) פעל אמל (הקרוב בטעמו והברתו לפעל קמל ע' יט ו) ביסוד טעמו נרדף עם מלל, נבל, вянуть, verwelken, נמצא בקל רק בבינוני פעול אֲמֻלָה יחזקאל טז ל ובטעם נובלת (מר״ב זמה ע' כג מג), ורגיל לבוא בבנין פֻּעַל אֻמְלַל (בכפילת ל הפעל כמו נפלל, צמתת, רענן) בטעם נָבֵ׳ל בפסוק הנוכחי; כד ז; יואל א יוד יב; נחום א ד, וע״ד השאלה בא אמלל על האדם בציור התעלף, הִדָּכֵא, כָּלֹ׳ה ואָבֹ׳ד ש״א ב ה; להלן יט ח; כד ד; ירמיה טו ט; הושע ד ג; תהלים ו ג, וגם על דומם בציור חָרֹ׳ב ושָׁמֹ׳ם, הֵהָרֵס להלן לג ט; ירמיה יד ב; איכה ב ח (ומזה התאר אֲמֵלָלִים נחמיה ג לד בטעם מדוכאים, несчастные, unglückliche), וכן בא הפעל נבל ע״ד השאלה על האדם (בציור כָּלֹ׳ה ואָבֹ׳ד, התעלף, הִבָּזֵה) סד ה; שמות יח יח; תהלים לז ב; משלי ל לב (וכן בפיעל בטעם בַּזּוֹת דברים לב טו; ירמיה יד כא; מיכה ז ו; נחום ג ו), וגם על הדוממים (בציור חָרֹ׳ב ושָׁמֹ׳ם, הֵהָרֵס) כד ד; איוב יד יח, ודומה לזה בפעל אבל

כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד
שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃
[ו] שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ
וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ [ז] לָכֵן יְיֵלִיל
מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־
חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ [ח] כִּי שַׁדְמוֹת

עמש״ל נא יג בהערה, בלא ע״ל אשור) בחסד (בְּצֶדֶק עמש״ל נז א בהערה) כסא (ע׳ משלי כ כח) באהל דוד (שם מליצה לירושלם ע׳ לג כ; נד ב; איכה ב ד, אשר דוד כוננה לעיר מלוכה ש״ב ה ה) וְיָשַׁב עליו (וימלוך) באמת (בְּצֶדֶק, ע׳ לב א, כטעם אמת בהרבה מקומות לח ג; סא ח; שמות לד ו; שופטים ט טו טז יט ועוד ועמ״ש להלן לח יח) שֹׁפֵט (מֶלֶךְ) ודרש משפט וּמְהִר צֶדֶק (מָהִיר בְּצֶדֶק, עמש״ל א ל בהערה, חרוץ וזריז לעשות משפט צדק), והכוונה על יחזקיה אחרי מפלת סנחריב מלך אשור, וכן באה הנבואה להלן לב א. יש אומרים הַמֵּץ (שלא נמצא יותר כמש״ל) = ח׳מֵ׳ץ (בחלוף ה ח עמש״ל יט יח) בטעם חומס עמש״ל א יז, וטעם זה קרוב לשמוע. — [ו.] פסוקי ו—יב הם החלק השני מהנבואה על מואב כמש״ל טו א, ואיננו המשך החלק שקדם. שמענו גאון מואב גא (תאר מקוצר מן גֵּאֶה ע׳ ירמיה מח כט, ולא נמצא יותר) הַגֵּאֶה (²) מאד, כי מואב היה נודע לעם גֵּאֶה ע׳ כה יא; צפניה ב יוד, שמענו גאותו וגאונו ועברתו, עברה ярость, Wuth כנוי לגאון (וכן ירמיה מח ל; תהלים ז ז), כי הַגֵּאֶה יעשה זדון בעברה (משלי כא כד) לא־כן ולא־כן בדיו ו שֶׁ֫קֶר תהלותיו (מר״ב גאותו). ויו אחרון של ועברתו נמשך גם למטה (עמש״ל ח כג, וע׳ ירמיה מח ל. כֵּן טעמו (בין שארי הוראותיו עמש״ל נא יג בהערה) אמת וצדק, לא־כן (עמש״ל יוד טו) טעמו שֶׁקֶר בפסוק הנוכחי; ירמיה ח ו; כג יוד; מח ל; משלי טו ז. בדים (בין שארי הוראותיו) בא בטעם מְשַׁקְּרִים (שֵׁם כנוי לקוסמים) להלן מד כה; ירמיה נ לו, או בטעם תהלות שֶׁ֫קֶר, хвастовство Prahlerei איוב יא ג, וגם בטעם תהלה בכלל איוב מא ד, ולכן ליתר ביאור בא על תהלת שקר לא־כן בדיו בפסוק הנוכחי; ירמיה מח ל. — [ז.] לכן כאשר האויב אשור השפיל גאות מואב ייליל מואב, למואב כלו ייליל (כעב״ש במליצה), לאשישי ענבים יבשים כבושים בתבנית עוגות (³) קיר חרשת היא קיר מואב טו א עמש״ש, ושם עשו אשישים מהוללים בארץ מהענבים הטובים שהביאו מכרמי חשבון ושבמה (בפסוק הבא), יעתה הכרמים חרבו (שם) וגם העיר קיר חרשת נעזבה מיושביה כמש״ל טו א, תהגו תהמו (בקול אנחה, עמש״ל ח ט) אתם בני מואב אך נכאים נְכְאֵי רוח (סו ב) בלא גאוה (מדה כנגד מדה ע׳ פסוק שעבר, ודומה לזה על מואב ע׳ כה יא). — [ח.] כי (זה נמשך על לאשישי קיר חרשת תהגו מפסוק שעבר

איכה ד ט ועוד (אם שיותר נראה כי שם בדברים ותהלים ואיוב ושה״ש בא „מ" מקוצר מן עם כמש״ל ל ו).

*) (¹) ש״ד בא בכ״ק בטעם פעולה רעה בכח, אֹנֶס, לַחַץ, насилie, притѣсненie Gewaltthat, Bedrückung בפסוק הנוכחי; ירמיה ו ז; כ ח; הושע ט ו; יב ב ועוד, או בטעם שֶׁבֶר, הריסה וכליון разоренie, гибель, Zerstörung, Untergang ישעיה יג ו; כב ד; ס יח; ירמיה מח ג; הושע ז יג; יוד יד ועוד, ולפעמים בא ש״ד בטעם גְּזֵלָה (דברים גזולים) עמוס ג יוד, נבנה שם ש״ד מפעל שדד שבא בטעם עשות למי פעולה רעה בכח, לָ֫חַץ, אָנַס, דִּכָּא, насильничать, притѣснять, Gewalt üben, bedrücken תהלים יז ט; משלי יט כו; כד טו; שופטים ה כז (שָׁדוּד תה״פ gewaltsam, насильственно), שָׁלַל, грабить, plündern ישעי׳ טו א; כא ב; לג א; ירמיה טו ח ועוד, הָרַס, הַחֲרִים, הכרית разру- щить, zerstören ישעיה כג א; ירמיה ה ו; כה לו; מז ד; מט יוד; תהלים צא ו, ומזה בינוני שודד בטעמי תאר לוחץ, שולל, מְהָרֵס, Bedrüker‘ Rauber, насильникъ, грабитель, разрушитель, Zerstörer בפסוק הנוכחי; כא ב; לג א; ירמיה ו כו; נא נו ועוד, ועמ״ש להלן כג יב; נג ט בטעמי הפעלים עָשַׁק חָמַס והשמות עֹשֶׁק חָמָס.

(²) ה הידיעה חסר לפעמים, וכן סג א; יחזקאל מח כא (חלקים, וע׳ מה ז), ואולי גם להלן כג טו, וביותר יחסר לפעמים ה הידיעה בתאר סה ז; במדבר ו יט; טז כב; כח ד; ש״א טו ט; ש״ב ג ג; ירמיה ב כא; כב כו; יחזקאל יוד ט ועוד, או במתואר בראשית א לא; יחזקאל ב ג; ט ב; מ לא; תהלים קד יח ועוד, וכן בא לפעמים יחס הפעול בחסרון ה הידיעה אחר „את" (נגד הדקדוק), ע׳ ש״א כד ה; ש״ב יח יח; מ״א יב לא; מ״ב ט כה; יחזקאל לא טו; מ יד עמש״ש; מג יוד עמש״ש; משלי יג כא; איוב יג כה; קהלת ג טו. — לפעמים בהיפך נוסף ה הידיעה במדבר טז יא (הנעדים); יחזקאל מג יג (האחד עמש״ש; זכריה ו א (שני ההרים, ועמ״ש עוד להלן יז יד); אסתר ט כט (השנית, ע״ש פסוק כ); נחמיה ו יב, עמ״ש עוד לעיל יד כז.

(³) Rosinenkuchen, виноградный пластъ, כן נראה מהלשון אשישי ענבים הושע ג א, וכנראה

*) הערה 1) שייך לעמוד הקודם.

[יב] וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־
הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא
יוּכָל׃ [יג] זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃ [יד] וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה
לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה
כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר
מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃
יז [א] מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק

ממעי הבהמה כמש״ל ה יב — . [יב.] פסוק זה הוא חתימה לשני חלקי הנבואה שקדמו (מן טו א עד טז יא), ויאמר הנביא לשומעיו שלא תועיל למואב גם תפלתו לאליליו. **והיה** וַיְהִי (פעל נוסף בראשית המשפט, עמש״ל פסוק ב) **כי נראה כי נלאה** גם כי (хотя, obgleich) נראָה גם כי נלאָה (נפעל ביחיד נסתר ופעלי עבר) **מואב על הבמה** על הר הבמה (עמש״ל יד יד) בעלותו לשם (טו ב) **ובא** (פע׳ עבר) **אל מקדשו** שעל הר הבמה **להתפלל**, **ולא** אולם לא (עמש״ל ז ד), **יוכל** להתגבר, והכוונה על שונאיו, וכן בא פעל יכל בטעם זה בלא יחס אחריו בראשית ל ח; לב כט; ירמיה כ ז יא (ועל הר״ב בא אחריו יחס שאליו או יחס הפעול). „מואב על הבמה״ נמשך גם על „כי נראה״. „כי״ בא (בין שארי הוראותיו) בטעם גם כי, ומזה כי קרוב הוא שמות יג יז, כי רכב ברזל לו כי חזק הוא יהושע יז יח, רפאה נפשי כי חטאתי לך תהלים מא ה, יבטח (יהיה בוטח ושָׁקֵט) כי יגיח ירדן אל פיהו איוב מ כג, ואולי מזה עוד כי בשררות דברים כט יח.— [יג. יד.] כל הנבואה שעברה על מואב בשני חלקים כתבה ישעיה בעת עלות שלמנאסר וסרגון על עבר הירדן מזרחה עמש״ל טו א, ובאיזה זמן אח״כ הוסיף עליה בכתב דברי נבואה חדשים בחלק שלישי ([10]). **זה הדבר** וגו׳ שנאמר למעלה בפרקי טו טז, **ועתה דבר ד׳ לאמר** להגביל זמן צרת מואב שתארך עוד שלש שנים שלמות ואח״כ תחדל (ודומה לזה בנבואות אחרות על מפלת מצרים ומואב ועמון ירמיה מו כו; מח מז; מט ו לט; יחזקאל כט יג); **בשלש שנים כשני שכיר** (וכן הלשון כא טז), טעמו בלשון בשלש שנים שלמות, כי היו רגילים לשכור שכירים לעבודת האדמה על שנים שלמות מתשרי לתשרי (על שנות תבואות שבתורה ויקרא כה טו, עמ״ש בספרי צפנת פענח מאמר שלישי בחשבון השנים והחדשים בימי בית ראשון בארוכה), **ונקלה** (עבר נפעל בויו המהפך) יִבָּזֶה וְיִשָּׁפֵל **כבוד מואב** אשר **בכל ההמון הרב** מאנשיו (עמש״ל יג ד בהערה, אשר זה הוא כבודו כמש״ל ה יג), כי יאבדם האויב במשך שלש שנים שלמות, **ושאָר** (=וִישָּׁאַר, עבר קל בויו המהפך) וישאר מההמון שנזכר **מעט מזער** מספר מעט מאד (ומזה מזער כד ו בטעם מעט, ובא עוד מעט מזער על זמן מעט מאד לעיל יוד כה, עמ״ש) **לא כביר** לא הרבה (עמש״ל יוד יג) כעב״ש. פעל שאר בקל בבירור נמצא רק ש״א טז יא, ובשארי מקומות בא במקומו הנפעל, לכן בעלי הנקוד נקדו פה ולהלן כא יז שְׁאָר כמו שֵׁם הרגיל בטעם שארית (עמש״ל יוד כ), אך קשה מאד לישב הלשון פה ולהלן שם בטעם זה, ויש להחליט כי ראוי לנַקֵּד פה ושם שָׁאַר.

יז. [א.] **משא דמשק**. פסוקי א—יא הם נבואה בימי אחז כאשר שכר את תגלת פלאסר מלך אשור להושיעו מיד רצין מלך ארם דמשק ופקח מלך ישראל אשר קשרו עליו ויעל תגלת פלאסר ויכבוש דמשק והגלה יושביה, והגלה עוד מן מלכות ישראל החלק הצפוני ועבר הירדן מזרחה (ראובן וגד וחצי מנשה) מ״ב טז ז—ט; טו כט, עמש״ל ח ד, ולפי שמלך דמשק היה גדול וחזק ממלך ישראל, וממנו ירא אחז ביותר כמש״ל ז א, לכן נקראה הנבואה ההיא משא

התלמוד מוקצה שביעית פ״ח מ״ו) בפסוק הנוכחי; ירמיה מ יוד יב; עמוס ח א; מיכה ז א, בלשון התלמוד קציצות מעשרות פ״ג מ״ד (וכן הגי׳ במשניות בירושלמי וכן עיקר, ולא „קציעות״ שהן תאנים יבשות תרומות פ״ד מ״ו; מ״ק יג ב ועיד, שנקראות ג״כ גרוגרות פאה פ״ח מ״ה ועוד), ולפעמים בא קַיִץ על תאנים יבשות שנכבשו יחד לדבֵלה ש״ב טז א ב, וע״ד השאלה בא קַיִץ על זמן בישול התאנים וקציצתם (בא״י בחדש אב) להלן כח ד; ירמיה ח כ. ומזה עוד ע״ד השאלה טעמו הרגיל ימי החמה (היפך חֹרֶף) בראשית ח כב; עמוס ג טו ועוד.

([10]) מהלשון בפסוקי יג יד יש ראיה נכונה שהנביאים בעצמם או בידי תלמידיהם הסופרים (עמש״ל ח טז) היו כותבים נבואותיהם לקרוא אותן באזני העם, וכן נראה להלן כט יא יח; ל ח, וכן מצאנו בירמיה לו ב ד ו לב; נא ס סא, ועוד יש ראי׳ לזה ממה שהושאלו הרבה לשונות נביא אחד לנביא אחר, עמש״ל טו א; ירמיה כג ל; עובדיה א ב. והנה לפעמים הנביא הוסיף אח״כ דברים לנבואתו שקדמה כמש״ל, כמו שמצאנו הרבה פעמים בכ״ק אשר נביא מאוחר בכתבו דברי הנביא שלפניו הוסיף בהם דברים מלשון עצמו כמ״ש להלן לד טז,

אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־
קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל׃ [י] וְנֶאֱסַף
שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־
יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ
הַדֹּרֵךְ הֵידָד הִשְׁבַּתִּי׃ [יא] עַל־כֵּן מֵעַי
לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ׃

(וכן הלשון ירמיה מח לב) מפסוק שעבר, והוא מליצה שיבכה בדמעה (בְּכִי ע״ד השאלה בא בטעם דמעה תהלים קב יוד; איוב כח יא) רַבָּה (הפורצת מעיניו) כדמעת מי ים יעזר (הפורצת מהארץ, עמ״ש בפסוק שעבר), כי במליצה נטפי מי מעינות ונהרות במקום פִּרצם מהארץ יצוירו כבכי נהרות איוב שם ([7]). לפי שהזכיר בפסוק שעבר ששלוחות גפן שבמה עברו ים יעזר, לכן אמר בלנע״ל שיבכה לגפן שבמה בבכי יעזר (בנטפי ים יעזר). אריוך אֲרַוֶּךְ דמעתי ([8]) הַרַבה (כמש״ל) אותך חשבון ואלעלה על אבֵדת התאנה והגפן משדמות חשבון (ח), כי אלעלה (שהוא במרחק חצי שעה מחשבון כמש״ל טו ד) נחשב לשדמות חשבון, ולכן בא תמיד בכ״ק אלעלה עם חשבון (בפסוק הנוכחי; טו ד; במדבר לב ג לז; ירמיה מח לד, ואולי מטעם זה לא נזכר אלעלה בנחלת ראובן ביהושע פרק יג), כי על קיצך תאניך הקצוצות ([9]) ועל קצירך בצירך או ענבים הנבצרים „הידד" הוא קול צעקת השודדים ירמיה כה ל; נא יד נפל (דוגמת הלשון קל מן שמיא נפל דניאל ד כח), במקום „הידד" קול שמחה של דורכי ענבים בפסוק הבא; ירמיה כה ל; מח לג. אֲרַיָּוֶךְ טעמו כמו אֲרַוֶּךְ ביוד נוסף (עמ״ש להלן כו יא; לג כד), כמו בפעלי עתיד ישליו, יהמיון, יחזיון ועוד, ובפעלי עבר חסיו, דַליו (עמ״ש לח יד), ובציווי אֵתיו כא יב, ובבינוני פוריה יז ו, הומיה כב ב, אותיות מא כג, צופיה משלי לא כז, עוטיה שה״ש א ז, בוכיה איכה א טז. עוד יש לפרש אֲרַיָּוֶךְ=אֲרַוָּיֵךְ (בהיפוך אותיות, עמש״ל יב ד בהערה), כמו שבא בקל ירוין תהלים לו ט. ויתכן עוד כי אֲרַיָּוֶךְ הוא פֹּעל מורכב מפעל ריה (שלא נמצא יותר) ומפעל רוה הנרדף עמו (ויש דוגמתו כמש״ל יוד יג), כמו שמצאנו לפעל רוה נרדפים

עוד פעלים ירה (בהפעיל) הושע ו ג, ירא (בהָפעל) משלי יא כה (יוֹרֶא=יוֹרָא). בירמיה מח לב בא בענין הנוכחי „על קיצך ועל בצירך שודד נפל", והנה הידד הנוכחי הוא קול השודדים כמש״ל, אך גם „קצירך" הנוכחי (והדבור פה הוא מגפן היין) נרדף עם בצירך שם, כי השם קציר (בין שארי הוראותיו עמש״ל יח ה) בא לפעמים אם בטעם עת בצירת ענבים להלן יח ה, או בטעם ענבים נבצרים בפסוק הנוכחי, וכן בציר שטעמו הרגיל עת בצירת הענבים בא לפעמים בטעם ענבים נבצרים שופטים ח ב; ירמיה שם. מתרגום יונתן פה נראה שהבין או שגרס על קצירך ועל בצירך שודד נפל. —
[יוד.] ונאסף וגו' (נמשך על „כי" מפסוק שעבר) הכרמל גן עץ פרי יקר וטוב כמש״ל יוד יח, ובכרמים לא ירנן לא ירעע (פועל מן רוע) לא יורם קול שמחה כמש״ל טו ה, יין ביקבים עמש״ל ה ב לא ידרך הדרך. ובזה „הידד" שהוא קול שמחה של דורכי ענבים כמ״ש בפסוק שעבר השבתי, והוא מקביל אל הידד מפסוק שעבר, כי הידד של דורכי יין השבתי, ותחתיו יִשָּׁמע הידד של השודדים. —
[יא.] על כן בשביל כל הרעה על מואב הכתובה בפסוקי ח ט יוד מעי למואב ככנור יהמו (עמש״ל יג ו), מעי ירגזו ויחרדו (לצרת מואב) וישמיעו קול הֶמְיָה ככנור (המוציא גם קול אֵבֶל איוב ל לא) וקרבי יהמה לקיר חרש לעיר המלוכה במואב כמש״ל טו א. במליצת הלשון יצויר אשר מהרגשת צרה ורחמים ותשוקה חזקה ירגזו ויהמו מֵעֵי האדם סג טו; ירמיה ד יט; לא יט; שה״ש ה ד (וכן לב האדם וקרבו בפסוק הנוכחי; ש״א ד יג; ירמיה ד יט; מח לו; תהלים נה ה; איוב לז א), והמליצה הנוכחית מעי ככנור יהמו (שלא נמצאת יותר) טעמה כמיתרי הכנור, ולקוחה ממה שעשו מיתרי הכנור

(שבא בקל רק במליצה) שבא ע״ד השאלה גם על הצֶמח והדומם (כאלו יתאבלו על שממותם) ג כו; כד ד; לג ט; יחזקאל לא טו; עמוס א ב; איכה ב ח.

*) ([6]) בחלוף ט ת, כמו טעה תעה, חטף חתף, רטט רתת, חרט חרת, תמנו (תהלים סד ז) טמנו, טפל תפל ועוד, והפעלים קטר קטל שקט פלט שבעברית הם בערבית קתר קתל שקת פלת.

([7]) טעם מליצה זו הוא מפני שעַיִן בהרבה מקומות נרדף עם מַעְיָן, לכן עין האדם יצויר כמעין להדמעה, ומזה עוד המליצה ירמיה ח כג.

([8]) אחר פיעל רִוָּה והפעיל הִרוה בא הדבר אשר בו ירוו ביחס הפעול ע' להלן מג כד; ירמיה לא יג; איכה ג טו, ועמש״ל לד ה ז; נג יא.

([9]) קַיִץ (מפעל קוץ או קצץ) יסוד טעמו תאנים גמולות קצוצות (בסכין מיוחד שנקרא בלשון

הערה 6) שייך לעמוד הקודם

יִשְׂרָאֵל׃ [ז] בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם
עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
תִּרְאֶינָה׃ [ח] וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת
מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא
יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים׃ [ט] בַּיּוֹם הַהוּא
יִהְיוּ ׀ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר

בפסוק הנוכחי (ולכן בא בנפרד קָציר) ולא נמצא יותר. אמיר נמצא רק בפסוק הנוכחי ובפסוק ט, ולפי הענין טעמו שם הקבוץ ענפים עליונים שבעץ בפסוק הנוכחי, או ראשי ההרים בפסוק ט, מפעל אמר בטעם היות גבוה ורם, ומזה י״א בהפעיל האמיר דברים כו יז יח, ובהתפעל התאמר תהלים צד ד (וע״ע להלן סא ו ומש״ש), ומזה האמֹרי שע״פ לַעם שישב בהר במדבר יג כט; דברים א מד. פֹּרִיָּה הוא בינוני קל (עמ״ש טז ט) או תאר לגפן העושה פרי רב להלן לב יב; יחזקאל יט יוד; תהלים קכח ג (עמש״ל יא א בהערה), וע״ד השאלה בא בפסוק הנוכחי פֹּרִיָּה שָׁם בטעם גפן עושה פרי רב, והנה בא פה פֹּרִיָּה כמו מלת הבאור לכנוי בסעפיה, ודומה לזה משמו אֵל במדבר כד כג (עמש״ל מד ז), בבאו האיש, בבאם הכהנים יחזקאל יוד ג; מב יד, בהלו נרו איוב כט ג, נפשו עצל משלי יג ד, ואחריתה שמחה יד יג, וביותר רגילה לבוא מלת הבאור כאלה ביהם גוטה, כמו וכפר אדמתו עמו (עַמו באור לכנוי אדמתו) דברים לב מג, ועוד שמות ב ו; לה ה; ירמיה לא א; יחזקאל מד ז; משלי ה כב; שה״ש ג ז (אם שיתכן שבאיזה מקומות מהפסוקים שזכרנו בא ויו נוסף בסוף המקור והשמות, עמש״ל כט כג בהערה), וכן בא לפעמים מלות הבאור לשֵׁם הגוף שקדם להן, ומזה והמה רעים להלן נו יא, להם לבני ישראל יהושע א ב, אתו את נבוכדנצר ירמיה כז ח, אליהן אל דלתות יחזקאל מא כה ועוד. עוד יתכן שהטעם בפסוק הנוכחי בסעִיפֶי הפֹּריה (הגפן הפריה), ובמשלי יד יג ואחרית השמחה, והרבה כן כמש״ל ח יד בהערה. —[ז.] ישעה יפנה בתפלה ותחנונים ובבטחון (עמש״ל יא ח) האדם על אל עושהו ד׳ (עמ״ש מג א), ועיניו אל וגו׳ תראינה יפנה אליו בתפלה ובבטחון וע׳ פסוק הבא (ודוגמתו עוד לשונות עמ״ש להלן כב יא). — [ח.] ולא ישעה בתפלה ובבטחון (ז) אל המזבחות של מעשה ידיו (4) הם האלילים (ב ח), ואשר ואל אשר עשו אצבעותיו אליליו (ב ח) לא יראה לא יפנה להם בתפלה ובבטחון (ז), והאשרים ואל האשרים והחַמנים לא יראה. „אל״ נמשך גם למטה. אשרים (או אשרות) מהיחיד אשרה, והוא אצל עמי כנען עץ קדוש נטוע לפני מזבח הבעל שמות לד יג; דברים טז כא ועוד, ולפעמים הוא נרדף עם שֵׁם האלילה עשתרות שופטים ג ז; מ״א יח יט; מ״ב כא ז; כג ד ועוד, ומזה הטעם בפסוק הנוכחי, ועמ״ש שמות שם בארוכה. חַמנים (בפסוק הנוכחי; ויקרא כו ל ועוד) לא נמצא ביחיד, והוא אליל אשר העמידו על מזבח הבעל דהי״ב לד ד, וברור כי חַמָּן הוא דמות מיוחד מאליל הבעל (כי עשו הבעל בדמותים שונים, ומזה בכ״ק בעל פעור, בעל ברית, בעל זבוב), וכן בשרידי לשון צור נקרא בַעל בשם בַעַל חַמָּן (חַמָּן=חַמָּה או שמש).—[ט.] ביום ההוא בעת גלות תגלת פלאסר (ד) יהיו ערי מעוז או ערי מבצר (עמ״ש כג ד) שלו (עמש״ל יא יוד בהערה), של אפרים (מלכות ישראל) שיִשָּׁבתו (ג), עזובות כעזובת החרש היערים והאמיר וראשי ההרים (עמש״ל פסוק ו) אשר שם בנו ב״י ערי מעוזם שנזכרו, ע׳ דהי״ב כז ד; מ״א טז כד, והיו אלה המקומות למעוז לפנים להכנעני טרם כבישום ב״י (כי החרש וראש ההר עצמם הם למחסה מהאויב, ע׳ כא יג, ש״א כב ה; כג טו יז יח; שופטים ט ז; טו ח;

בטעם גרעין зерно, Korn על כל פרי קטן מאד ממיני הצמח, או על גוש קטן מאד ממיני הדוממים, גרור של אפר שביעית פ״ט מ״א, גרגירי חטה תרגום ירושלמי דברים לב יד, גרגיר מלח שבת פ״ו מ״ה ועוד.

(4) המִזבחות נפרד במקום נסמך, כי בא לפעמים נפרד וגם בהא הידיעה במקום נסמך, ומזה עוד מִצְפֶּה כא ח, מַיִם ל כ, האל בראשית לא יג, גוים דברים לב מג, מתנים לג יא, הארון יהושע ג יד, העם ח יא, צֵדה שופטים ז ח, הצבא ש״ב כ כג, האמנים מ״ב יוד א, היום יחזקאל ז ז, החצר מ יד, הפר מג כא, העם מה טז, הארץ צפניה ג יט, דברים (השני) זכריה א יג (עמש״ל נז יח בהערה), והנבואה דהי״ב טו ח ועוד (כמו שבאו לפעמים בהיפוך נסמך במקום ובטעם נפרד כמש״ל ה יא בהערה).

מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃
[ב] עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה
וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ [ג] וְנִשְׁבַּת מִבְצָר
מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם
כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ [ד] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד
יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה׃ [ה] וְהָיָה
כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר
וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים׃
[ו] וְנִשְׁאַר־בּוֹ עֹלֵלוֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם
שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה
חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי

דמשק, אף שרוב דבריה הם על מלכות ישראל (ודומה לזה עמש"ל ל ו). **דמשק מוסר מעיר** מהיות עיר (עמש"ל ח יא) כי יהרסנה תגלת פלאסר אחרי שיכבשנה (אף שלא פ"רש זה במ"ב שם וכן נבא על דמשק עמוס א ג ד ה עמש"ש), **והיתה מעי מַפָּלָה** גל מַפֵּלָה. מְעִי, מַפָּלָה לא נמצא יותר, מְעִי=עִי (ובא מְעִי לעשותו נופל על לשון מעיר שקדם), מַפָּלָה=מַפֵּלָה. — [ב.] **עזובות ערי ערוער** (לנע"ל), שתי ערים בשם ערער בנחלת גד ובנחלת ראובן יהושע יג טז כה, שהיו במלכות ישראל והגלם תגלת פלאסר כמש"ל פסוק א, **לעדרים תהיינה**, כי ארץ גד וראובן מקום מקנה טוב במדבר לב א, **ורבצו ואין מחריד** מרעיד (עמש"ל יוד כט) אותם ברעותם במנוחה. — [ג.] **ונשבת מבצר מאפרים** ממלכות ישראל ([1]), כי היו ר"ב ערי מבצריה בחלק ארצה שכבש והגלה תגלת פלאסר, אך לא נשבתה הממלכה מאפרים (כמו מדמשק להלן בפסוק) עד שלמנאסר מ"ב יז ו, **וממלכה מדמשק**, כי המית תגלת פלאסר את רצין מלך ארם והגלה יושבי עיר המלוכה דמשק מ"ב טז ט והשבית ממלכתה, **ושאר** ושארית **ארם** בני ארם שלא הגלם והמיתם תגלת פלאסר, יהיה מעט מזער: **ככבוד** שם מליצה לקהל עם רב כמש"ל ה יג **בני ישראל** (אפרים) אשר יִדַּל מאד (בפסוק הבא) וישארו מתי מספר (פסוקי ה ו) אחרי גלות תגלת פלאסר יהיו. — [ד.] **ביום ההוא** בעת ההיא (עמש"ל ז יח), בעת גלות תגלת פלאסר **ידל** (עתיד נפעל מן דלל עמש"ל לח יד) יהי' דל ומעט **כבוד יעקב** אפרים (עמש"ל ט ז), קהל עמו הרב כמ"ש בפסוק שעבר, שישארו בו מתי מספר, **ומשמן בשרו ירזה**, מליצה שימעטו גבוריו, וכן יוד טז עמש"ש. — [ה. ו.] פסוקים אלה יציירו ג"דֶל מיעוט בני מלכות ישראל מפסוק ד בשלשה דמיונות מליצה. **והיה** יעקב (אפרים) מפסוק שעבר **כאסף קציר** קוצר **קמה וזרעו שבלים** בודדות (הוא לֶקֶט הנשאר אוזרי קציר הקמה) **יקצור**, שישאר אח"כ לֶקֶט שני מעט מאד שנעלם מעיני הקוצר, כן תהיה שארית יעקב מעטה מאד, ועוד דמיון שני: **והיה** [הַמְלַקֵּט] (עמש"ל ה יד בהערה) את יעקב שנזכר, שאריתו ([2]), **כמְלַקֵּט** (עמ"ש עוד ח ו בהערה) **שבלים בעמק רפאים** אשר בדרומית מערבית ירושלם וממערב לגי הנם (יהושע טו ח ועוד הרבה) ואדמתו היתה רזה ורעה ולא נעבדה מהאדם, וגדלו שם שבלי דגן (מעצמן בלא חרישה וזריעה מאדם, ועד היום יש מקומות בלתי מיושבים שיגדל שם דגן פרא מעצמו) מעט מאד, ועוד דמיון שלישי: **ונשאר בו** ביעקב שנזכר **עללות** ענבים מפוזרים בגפן אחרי בצירתה כד יג ועוד (מליצה בלשון למתי מספר מהעם להלן שם; ירמיה ו ט; מט ט; שופטים ח ב; כ מה) במספר קטן יותר ממספר הרגיל בעוללות הגפן, רק **כנקף זית** כ ב נֹקֶף זית (עמש"ל א כה בהערה), כבזית מנוקף (עמש"ל יג ג בהערה), או חָבוט (עמש"ל יוד לד; דברים כד כ) אשר מספר זיתיו הנשארים בו קטן מאד ממספר ענבי עוללות הגפן, והולך ומפרש מספר הענבים הנשארים: **שנים שלשה גרגרים** ([3]) ягоды, Beeren (ולא נמצא יותר גרגרים, רק גרגרות משלי ג ג בטעם צואר) **בראש אמיר** בראש ענפים עליונים שבגפן שלא תגיע שם יד הבוצר להסירם, **ארבעה חמשה** גרגרים **בסעפיה** בבדיה (עמש"ל ב כא), **פֹּריה** (גפן פריה), הוא ביאור לחכנוי ממלות „בסעפיה" שקדמה שהכוונה על סעיפי גפן פ"ריה. קָציר בין שארי הוראותיו (דגן שנקצר ועת קצירת דגן, ענבים שנבצרו ועת בצירת ענבים כמש"ל טז ז, ענף העץ עמ"ש בפסוק יא) בא עוד בטעם קוצר

([1]) במליצות הנביאים לעיל ז ב ח ט יז; ט ח כ; הושע ד יז ועוד הרבה נקראת כל מלכות ישראל (אחרי חלוקת שבטי ישראל לשתי ממלכות יהודה וישראל) בשם אפרים על שם השבט הראשי ממלכות ישראל, לפעמים נקראת מטעם זה עוד בשם בית יוסף או יוסף לבד עמ"ש עמוס ה ו.

([2]) ודומה לזה יצויר להלן כז יב נדחי ישראל כשבלים בודדות מפוזרות, ואסיפתם כלקיטת הדגן החבוט מאלה השבלים המפוזרות.

([3]) כן נקראים פרי עץ או אדמה קטנים כענבים וזיתים ודומיהם, ובלשון התלמוד והתרגום בא גרגר

אָנוּשׁ׃ [יב] הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים
כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים
כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃ [יג] לְאֻמִּים
כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס
מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ
וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ [יד] לְעֵת עֶרֶב
וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק
שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

השאלה עמש"ל א ה) בפסוק הנוכחי; ירמיה טו יח; י"ז טז (ע' קהלת ב כג); תהלים סט כא (9) ועוד, וע"ד השאלה בא עוד אנוש על הלב החוטא מאד (המצויר כמו כואב וחולה מאד) ירמיה יז ט, כי החוטא יצויר כחולה וכואב, והחֵטְא כחלי וכמכאוב להלן לג כד; נג ד (ואולי גם ירמיה יוד יט), וסליחת עון כרפואה עמש"ל ו יוד. — [יב.] פסוקי יב יג יד עם פרק יח הבא הם שני חלקי נבואה חדשה בימי יחזקיה וסנחריב עם בשורה ממפלה קרובה לסנחריב, ולפי שלא נזכר בנבואה זו שֵׁם סנחריב ובא במקומו גוף נסתר בפעל ובכנוי ע' פסוקי יג יד, וכן בא בפסוק יג „וגער" בכוונה על ד' שלא נזכר תחלה, לכן מזה יש להחליט כי הנבואה הנוכחית נאמרה אחרי נבואה אחרת (שלא הגיעה אלינו עמש"ל ז יז) על מפלת סנחריב, ויתכן מאד שנאמרה אחרי הנבואה הארוכה על סנחריב (המתחלת עם מלת הקריאה „הוי" כמו בפסוק הנוכחי; יח א) לעיל יוד ה—לד (עם תשלומה יד כד—כז עמש"ש). הוי! מלת הקריאה לשמוע דברי הנביא כמש"ל ה ח בהערה, המון שאון (עמש"ל יג ד בהערה) עמים רבים! (שמעתי, עמש"ל ה ט) עם אשור ועוד עמים שבאו עם סנחריב לעזור לו במלחמותיו עמש"ל ה כו, כהמות (מקור קל) ימים יהמיון! (עמ"ש להלן כו יא) ע' ה ל; לג ג, ושאון לאומים! (שמעתי), כשאון וגו' ישאון יהמיון (עמש"ל ו יא בהעו ה), כעב"ש. — [יג.] לאומים וגו' ישאון, וגער אכן יגער (עמש"ל ז ד) ד' (אשר מגערתו יאבדו גוים תהלים עו ז; פ יז) (10) בו בסנחריב (עמ"ש בפסוק שעבר) ונס ממרחק ממקום רחוק (רחוק מארצו אשור), ורומז על סנחריב ושריו ושארית מחנהו שנסו מארץ יהודה לשוב לאשור אחרי ששלח ד' מגפה נוראה במחנהו (ע' לא ח; לג ג) במקום רחוק מאשור בגבולי ארץ יהודה (עמש"ל ז יז), ורדף סנחריב ושריו ושארית מחנהו, אשר בנוסם אחרי המגפה מארץ יהודה ירדפום בני יהודה ע' להלן ל לב; לא ט ומש"ש, כמץ הרים לפני רוח כמו Spreu ,плева הקש הקצר והקל הנחבט משבלי התבואה הגדלה על ההרים (אשר עליהם הרוח חזק ומתמיד יותר מבעמק) הנרדף למרחוק מהרוח (תהלים א ד; לה ה), וכגלגל (נרדף לפעמים עם מוץ תהלים פג יד, בארמית גַּלְגְּלָא בערבית גַּל) לפני סופה (איוב כא יח) רוח סערה כעב"ש. לפי שבענין מפלת סנחריב בא להלן ל כז הלשון „בא (ד') ממרחק (משמים)" לכן נראה בעיני כי המשך הפסוק הנוכחי הוא וגער בו ממרחק ונס ורֻדף כמץ הרים, וזה נכון מאד בפשט הכתוב. — [יד.] לעת ערב והנה בלהה (נרדף עם בהלה עמש"ל סה כג) פַּחַד וּבְעָתָה על סנחריב, בטרם בקר איננו הכוונה מחנהו, ורומז למגפת מחנה אשור בלילה מ"ב יט לה (עמש"ל לז לו), זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (הם מלכי אשור ע' יוד ו יג; לג א) כעב"ש. חלק ונחלה וגורל באים לפעמים נרדפים בטעם מזל שבתלמוד Schücksal ,судьба, וכן איוב כ כט; כז יג; לא ב; ירמיה יג כה; תהלים טז ה; קכה ג; משלי א יד; דניאל יב יג, ועמש"ל נז ו בהערות. לפי הנראה ל לבזזינו מיותר עמ"ש להלן לב א, או שנמשך נוסף מסוף מלת גורל שלפניו, וכן ישׂשׂוּם (ישׂשׂוּ) מדבר לה א, שמים מטל (טל) חגי א יוד, ובכלל יש לפעמים אות אחת כפולה מיותרת, ומזה לדעתי ללבושך סג ב, בן בקר תמימם יחזקאל מו ו, שני ההרים זכריה ו א (עמ"ש עוד לעיל טז ו בהערה), ממקומו איוב ח יח (ע' ז יד), ממדיה לח ה, ואולי מזה ג"כ בבין להלן מד ד, אוהב בהמון (המון) קהלת ה ט, נפלל יחזקאל כח כג, צמתתוני תהלים פח יז (כמו שאות כפולה חסרה לפעמים כמש"ל א כה בהערה).

---

(9) לדעתי הלשון הקשה שם חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד וגו' טעמו כן: „חרפה שברה לבי ואנוש הוא (הלב, כמו ירמיה יז ט) ואקוה לנוד וגו'", „וא" מן ואקוה עומד במקום שנים ונמשך גם למעלה (והרבה כן כמש"ל ח כג בהערה) אל ה ואנושה וְיֵצֵא „הוא" (והרבה דוגמתו כמש"ל ח יד) הנראה כחסר.

(10) גערת ד' הוא ציור לְקֶצֶף ד' וקללתו עמש"ל נא כ בהערה, ויתכן עוד שמגפת מחנה אשור (שממנה הדבור פה) שהיתה ברעם ורעש ואש וגשם שוטף ואבני ברד עמש"ל כט ו, תצויר פה בגערת ד'.

אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה
שְׁמָמָה׃ [י] כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ
וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל־כֵּן תִּטְּעִי
נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃
[יא] בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ
תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב

עמוס ט ג, ועמ"ש עוד כט יז בהערה; ירמיה נא לב) אשר עזבו יושבי הארץ לפָנים (הכנעני) מפני בני ישראל, הכוונה שיֵעָזבו מפני האויב ערי מבצרי אפרים שנבנו בהחרש והאמיר כמו שלפנים נעזבו החרש והאמיר האלה מפני ב"י, והיתה שם (בערי מעוזו) שממה, והנה נזכר פה רק ה ח'ר ש והאמיר (אף שעזב הכנעני כל הארץ), וכן לא נזכר פה בפירוש באיזה ארץ הם החרש והאמיר ומי עזבם, כי הדבור הוא רק מהח'רש והאמיר אשר במקום ערי מבצרי אפרים, וידוע שירשום מהכנעני, כן נראה לדעתי טְעם הפסוק הזה נכון וישר בלא לחץ, וכל המבארים נבכו בו מאד. — [יוד.] כי יען כי (עמש"ל ח כד) שכחת אַת אפרים (ג) מאז שנחלקה מיהודה בימי ירבעם והחלו לעבוד את הבעלים (מ"א פרק יב) אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת כעב"ש (יֵשַׁע, צור, מעוז ע'ז כנוים לד' אלהי ישראל יב ב; כה ד; כו ד; ל כט; סב יא; ש"ב כב ג; ירמיה טז יט; מיכה ז ז; חבקוק ג יח; תהלים לא ג ועוד, עמש"ל כג ד בהערה), על כן תטעי בטעם עבר אַת נטעת נטעי נעמנים נטעים נעימים ונחמדים ([5]), וזמרת זר וכזמורת (לפעמים חסר כ היחס כמש"ל יד יט בהערה) נֶטַע זר (עץ רע; כל דבר בלתי רגיל ורע נקרא „זר", או „נכרי" ע' כח כא; ירמיה ב כא) תזרענו בטעם עבר זרעתו או נטעתו (את הנטע שנזכר), כאלו נטעתו נֶטַע רע אשר יעקרוהו מן הארץ וישליכוהו (יד יט) ע' פסוק הבא, והוא משל (שנמשך גם בפסוק הבא) שאַת בנית ערי מעוז (ט) טובות והאויב יהרסן וישמידן (ג). נעמנים תאר מפעל נעם ([6]), נרדף עם נעימים, ולדעתי מזה נאמנים (=נעמנים בחלוף א ע עמש"ל יא טו) משלי כז ו ([7]). זר, תזרענו נמשכים על „נטעי". פעל זרע בא לפעמים בטעם

נטע בפסוק הנוכחי (ובחר הנביא פה פעל זרע לעשותו נופל על לשון זר), כמו שבא לפעמים השם זֶרַע בטעם נֶטַע בפסוק הבא; יחזקאל יז ה (עמ"ש עוד במדבר כד ז). תזרענו נוכח זכר, ולפי ההמשך ראוי בנוכחת תִּזְרָעִיהו, ועמש"ל ב יא. — [יא.] בפסוק זה יוסיף לצייר המשל מפסוק שעבר, כי נטעי נעמנים גדלו ופרחו מהרה מאד, אך יֵעָקרו ג"כ מהרה, בכוונה להנמשל שערי מעוזם גדלו והעשירו מהרה, אך מפלתם מהאויב תבא ג"כ מהרה. ביום נטעך (מקור קל, כמו בִשְׁכבה, בשִׁברי) את נטעי נעמנים מפסוק שעבר תשגשגי (פיעל מרובע מן שגה בשין שמאלית שבטעם צָמֹחַ גָּדֹל תהלים צב יג) בטעם עבר גִּדַּלת אותם, ובבקר למחר מיום הנטיעה זרעך נֶטַע שלך (עמ"ש בפסוק שעבר) תפריחי (פעל יוצא, וכן יחזקאל יז כד) עשית שהוציא פֶּרַח, נֵד קציר ביום, עוד ביום ההוא (שפרח בו בבקר הנֶּטַע) נָד הקציר או הנֶּטַע ואיננו כי יעקרוהו וישליכוהו, ועתה מפרש הנמשל בקצרה: [נֵד] נחלה נַחֲלָתָם אשר שם בנו ערי מעוזם שנזכרו (כי יקחן מהם תגלת פלאסר), וכאב אנוש! (וכן ירמיה ל טו) וּכְאֵב מסוכן (בלבם מצרה גדולה). נֵד שבפסוק איננו שֵׁם (כבשארי מקומות בכ"ק), רק בינוני קל מן נוד ע"מ מֵת, או ראוי לנקד פה (כבשארי מקומות בראשית ד יב יד) נָד. קציר בין שארי הוראותיו (עמש"ל פסוק ה) טעמו ענף ונֶטַע (וגם כשם הקבוץ ענפים וסעפים) בפסוק הנוכחי; כז יא; איוב יד ט ([8]). „ביום" נמשך למעלה. נד עומד במקום שנים, ובא נד נחלה בלשון זכר, ודומה לזה במדבר כו סב; דברים יח ב. פעל אנש יסוד טעמו הסָּבֵן מן חלי כָּבֵד, פעם אחת בנפעל ש"ב יב טו, ובשארי מקומות בא רק בינוני פעול קל אָנוש בטעם תאר מסוכן או כואב מאד, על מכה גדולה או על צרה גדולה (ע"ד

([5]) לפעמים בא המתאר נסמך להתאר, ע' עוד יד ל; נג ה; במדבר ה יח; ש"א כד יג; מ"א ו ד; מ"ב יב יוד; ירמיה כד ב; תהלים יח כו; עח מט; שה"ש ז יוד; דניאל ט א ב; עזרא א א; דהי"ב לו כב.

([6]) ודומה לזה תאר נאמנים איוב יב כ מפעל נאם, רחמניות (מיחיד זכר רחמני) איכה ד יוד מפעל רחם, ובלשונות מיסדי התפלה בַּחְמָן מָחְלָן, סַלְחָן, ובלשון התלמוד גַּזְלָן תַּמְסָן ועוד.

([7]) לדעתי הטעם שָׁם: נעמנים (נעימים) פצעי אוהב ונעתרות (רבות, אך לא נעימות) נשיקות שונא.

([8]) הטעם שם ועשה (העץ הזקן הנכרת עד הגזע) קציר (ענפים חדשים) כמו נֶטַע (חדש נטוע בארץ).

[ג] כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־
נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃
[ד] כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי אֶשְׁקוֹטָה
יתיר ו

וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר
כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר׃ [ה] כִּי־לִפְנֵי קָצִיר
כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה
ה״א רפויה

ש״ב יז יוד, הוא (הֹוֶה, בטעם יש) ירמיה ה יב, היא (הֹוָה, יש) ג כה, היא (תהיה) להלן לג ו; מיכה ב ג, ולפעמים ליתר ביאור בא בסימן הזמן „יהוא" (יהיה) קהלת יא ג, ולפי שהבינוני תמונתו שוה לכל שלשת הגופים, לכן בא לפעמים „הוא" „היא" בטעם הֹוֶה הֹוָה לכל הגופים כמש״ל מא ד, „אל" נמשך גם למטה. נל״א בזאו נמצא רק בפסוקי ב ז וטעמו ככפולים בָּזוּ, כמו שבא לפעמים נל״א רצוא יחזקאל א יד בטעם נע״ו רוץ, ויתכן עוד כי בזאו=בָּזוּ בתוספת א בפעלים, כמו והאזניחו יט ו, אבוא, אדוש, כח יב כח, מאזרי נ יא (עמ״ש בהערה שם), שאסיך ירמיה לטז, ואמאסאך הושע ד ו, וקאם יוד יד, וראמה זכריה יד יוד (עמ״ש עוד להלן נג יא), ויראו המוראים ש״ב יא כד, תמָלא (תִמָל) איוב טו לב, יאהיל (יָהֵל) כה ה (עמ״ש עוד לעיל יג כ), ויָנאץ קהלת יב ה ועוד, ובשמות לעיל יוד יג (בכתיב); ש״ב יוד יז; יא א; יב א ד; יחזקאל מז יא; משלי כד ז; נחמיה יב לח; יג טז ועוד (2). — [ג.] במראה הנבואה הנוכחית יצויר שמלאכים קלים מפסוק ב אשר קראם הנביא למהר ללכת לארץ ישראל, כבר באו לפני הנביא שבירושלם, ובפניהם הוא פונה אל כל שוכני ארץ בנבואה מפי ד׳ עם בשורה ממפלה קרובה ממחנה אשור (ודומה לזה דברי הנביא עם בשורה ממפלה קרובה מאשור להלן לג יג). כל ישבי וגו׳ ארץ! כנשא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו! הוא לשון קצר בדבור של קריאה (עמש״ל לו ה), וטעמו ראו (במושג שְׁמעו עמש״ל מד טז בהערה) ושמעו דְּבָרִי (בשם ד׳ בפסוקי ד—ז הבאים) כאלו תראו שישאו נס בהרים, שהוא אות להקהל להתאסף לשמוע מה לעיל יא יוד; ירמיה נ ב (3), וכאלו תשמעו שיתקעו שופר, שהוא ג״כ אות להקהל להתאסף לשמוע מה ש״ב טו יוד; מ״א א לד; הושע ה ח; ח א ועוד (4).—[ד.] אשקטה ואביטה אהיה שוקט ומביט במנוחה (5) במכוני במקדשי (עמש״ל ד ה) שבירושלם, ויהיה ערב לי לשבת במקדשי (כי לא ירגיז אותי עוד מחנה מלך אשור אשר נפל על יהודה בחפצו ללכוד ירושלם והר בית ד׳ להלן לז יוד כג כד עמש״ש, כי יפול מחנהו במגפה בפסוקי ה ו הבאים) כחם כבחם (עמש״ל א כה) צח כן נקרא חום נעים שאיננו בוער וחונק (6) (כהחום הגדול הרגיל בקיץ בא״י) עלי אור יָרָק овощи, Gemüse (ומזה ברבים אורות להלן כו יט; מ״ב ד לט, ע׳ תרגום יונתן מ״ב שם), כעב כבעב טל בחום קציר, הכוונה כאשר יערב לאיש בחם צח עלי אור (בלַקטו אורות) ובעב טל ביום קציר (בקְצרו קמה, כי הטל ממעיט החום והקוצרים לא ייעפו), ע׳ איוב כט יט. — [ה.] כי לפני קציר בָּציר (עת בצירת ענבים עמש״ל טז ט, ובא פה קציר בלשון נופל על לשון קציר מפסוק שעבר) כתם (מקור) כאשר יתם (יכלה ויפול) פרח цвѣтокъ, Blüthe של ענבי הגפן, ובסר גמל יהיה

שזכרנו, רק נמצא הרבים צֶלְצְלִים (ובסמיכות צִלְצְלֵי) ש״ב ו ה; תהלים קנ ה שֵׁם למין כלי שיר מפעמונים (נרדף עם מְצִלְתַּיִם בספרי עזרא נחמיה ודה״י, מְצִלּוֹת זכריה יד כ), ועוד צְלָצַל דברים כח מב למין שרץ העוף המשמיע קול שאון, אבל צִלְצַל דגים איוב מ לא הוא מהנפרד צְלָצַל ומפעל צלל שמות טו יוד (עמש״ש) שבטעם שָׁקַע במים, וטעמו כלי ברזל כבד וחד Harpune להשליכו במים על הדגים הגדולים להרגם, ונקרא „צלצל דגים" להבדילו מן צְלָצַל מין שרץ העוף.

(2) ר״ב מפרשי עמנו יבינו בזאו = בזזו בחלוף אות כפול באלף, כמו ימאסו (ימססו) תהלים נח ח, וימאס (וימסס) איוב ז ה, אך שם בא מאס פעל ארמי שבטעם מסס (ע׳ תרגום תהלים לח ו; נח ט), חוקרי הלשון האחרונים יבינו בזאו=בזעו בארמית שטעמו בקעו, קרעו, והוא לדעתם מליצה לארץ כוש שנהרות יעברו בה מקצה אל הקצה ויקרעוה לגזרים, אך לא יתכן זה לפי פירושנו שהדבור פה מארץ ישראל, ועוד מליצה זו זרה בלה״ק ונמצאת רק על המים הבוקעים את הארץ במקום צאתם בראשית ז יא; להלן לה ו; חבקוק ג ט; תהלים עד טו, ועוד כפי הנודע בגיאוגרפיה לא יתאמת זה במציאות בארץ כוש.

(3) ולפעמים הַנֵּס הוא אות להתאסף לבד יא יב; מט כב; סה יוד, או אות להתאסף למלחמה כמש״ל ה כו.

(4) לפעמים השופר הוא רק אות להתאסף לבד להלן כז יג, וביותר רגיל לאות להתאסף למלחמה ש״א יג ג; ירמיה ד ה; נא כז; יחזקאל לג ג ועוד הרבה, ולפעמים הוא אות להעם לשוב איש לביתו ויקרא כה ט; ש״ב ב כח; יח טז; כ א כב, או אות לשמחה לבד ש״ב ו טו; דהי״ב טו יד.

(5) כטעם פעל הביט חבקוק א יג; תהלים יוד יד ביחס הפעל או „אל" אחריו.

(6) אבל רוח צח ירמיה ד יא הוא כנוי לרוח צפון המפיץ את העבים ומביא אור השמש איוב לז כב

יח [א] הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר
מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ [ב] הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם
צִירִים וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ ׀
מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט
אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־
קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃

יח. [א. ב.] הפרק הנוכחי הוא החלק השני וההמשך מנבואת פסוקי יב יג יד מפרק שעבר כמש״ש, ובישורה טובה לבני ארץ כוש (איטיאָפיה) ממפלה קרובה לאויבם סנחריב מלך אשור בגבולי ארץ יהודה (עמש״ש), כי סרגון מלך אשור הכם להלן כ ג ד עמש״ש, ואח״כ סנחריב בן סרגון מלך אשור בהיותו בארץ יהודה יצא בדרך מצרים להלחם עם תרהקה מלך כוש ומצרים (אשר יצא לעזור ליחזקיה) כמש״ל ז יז. **הוי ארץ צלצל** הֲמִיַּת, жужжаніе, звонъ, Sumsen, Klang **כנפים אשר מעבר לנהרי כוש**, הוא דבור מליצה ארוך במקום דבור פשוט קצר „הוי ארץ כוש", כי ארץ צלצל כנפים הוא שם מליצה לארץ כוש (עמ״ש כא א) המלאה שרץ העוף לאין מספר (ע׳ לעיל ז יז ומש״ש) המצלצלים בכנפיהם, וארץ כוש המוקפת נהרות (הנקראים כעת בשמות אַזְרֶק, אַטְבַּארַא) תצויר במליצה בארץ שמעבר לנהרי כוש בפסוק הנוכחי ובצפניה ג יוד (עמ״ש להלן פסוק ז), **השולח** הרגיל לשלוח **בים** בים סוף (כי ארץ כוש נסמכת לים סוף) **צירים ובכלי גמא** ובספינות קלות מן קְנֵה גמא (הגדל במצרים) שולח צירים **על פני מים**! (כעב״ש) לכל הממלכות אשר באו בברית עִמו, ובתוכם גם לארץ יהודה אשר קשרה עם כוש נגד מלכי אשור (כ ה ו; לו ו; לז ט), וכל הדבור „הוי וגו׳ על פני מים" הוא דבור של קריאה לארץ כוש לשמוע הדבור הבא בפסוק זה „לכו מלאכים וגו׳ ארצו". עוד פירושים רבים אמרו המפרשים וחוקרי הלשון על הדבור ארץ צלצל כנפים, ופירושי נראה לי עיקר מהאמור ז יח ומיסוד טעם המלות (1). גֹּמֶא (נזכר עוד שמות ב ג; להלן לה ז; איוב ח יא) מין קנה אגמון הגדל באגמי מי מצרים, וכן שמו גֹמי בשפת מצרית הישנה, והוא עולה כעשר אמות על פני המים, וממנו קלעו המצרים והכושים הקדמונים ספינות קלות בפסוק הנוכחי ותבות מצופות בחֵמָר וזפת שמות ב ב (בלשונות אירופא נקרא הגמא פאַפירוס, וממנו עשו המצרים הקדמונים מין נייר שנקרא על שמו פאַפירוס), וע״ד השאלה בא גמא לכל קנה ואגמון להלן לה ז; איוב ח יא. — בדבור הבא „לכו מלאכים וגו׳ ארצו" יקרא הנביא בלשון מליצה לצירי ארץ כוש שנזכרו (שבאו פעמים רבות למלך יהודה כמש״ל) שילכו מהרה לארץ ישראל לטעם שיתבאר בפסוק הבא. **לכו מלאכים קלים** מהירים (לשוט, וכן איוב כד יח, עמ״ש להלן יט א) מארץ כוש, הם הצירים בכלי גמא קלים שנזכרו **אל גוי ממשך** סָחוב (בגולה ע׳ ירמיה מט כ, וכן בא מָשַׁךְ בטעם סָחַב יחזקאל לב כ; תהלים יוד ט; איוב כד כב; מ כה) **ומורט** (בינוני פֻּעַל = מְמֹרָט, וכן אֻכָּל שמות ג ב, היוּלָּד שופטים יג ח, לֻקָּח מ״ב ב יוד הם בינוני פֻּעַל בלא מ השמוש, וכן בא לפעמים בינוני פיעל בלא מ השמוש כמש״ל כח טז בהערה) שער ראשו וזקנו (כאשר סחבוהו הגולה) ע׳ נ ו; עזרא ט ג; נחמיה יג כה, שֵׁם כנוי לעם ישראל אשר הוליכוהו בגולה מלכי אשור תגלת פלאסר ושלמנאסר מ״ב טו כט; יז ו, וסנחריב עמש״ל ז יז, **אל עם נורא מן הוא והלאה** (שם כנוי שני לעם ישראל) מן אז (שהיו לעם בצאתם ממצרים) והלאה (ע׳ שמות טו יד טו; עזרא ד יט כ) עד אשר עמדו עליהם מלכי אשור, **אל גוי קו קו ומבוסה** (שם כנוי שלישי לעם ישראל), הוא לשון קצר במליצה בטעם גוי המָדוד קו קו (מדה מדה ע׳ לד יז) ונתון למרמס (כטעם מבוסה כב ה, מפעל בוס), וירמוז למנהג המלכים הקדמונים לוכדי ארצות להשכיב ארצה הגוי שנכבש ולמדדם בחבל להמית שני חבלים ומלא חבל להחיות ש״ב ח ב, ויתכן שגם מלכי אשור עשו כן להרבה ערי ישראל (אף שלא נזכר מזה בכ״ק, עמש״ל ט יא בהערה, כמו שעשו שארי אכזריות בשמרון ע׳ הושע יד א). **אשר בזאו** בַזו (בזזו) **נהרים ארצו** (כהמליצה איוב מ כג), נהרים שם כנוי לארץ אשור אשר בין נהרות גדולים פרת וחדקל ולמלכיהם (ודומה לזה לעיל ח ז, ועמ״ש להלן כז א) אשר בזזו ולכדו ארץ ישראל ויהודה. „הוא" „היא" בא לפעמים בטעם פעל היה באחד מהזמנים לפי הענין, וע״ד השאלה עוד בטעם אז (מושג מזמן עבר ועתיד), יש (מושג מזמן בינוני), ומזה הוא (היה, בטעם אז) בפסוק הנוכחי; מ״א כ יב, הוא (יהיה) במדבר א ד; יהושע ב כא; מיכה ז יב, והוא (והיה) ש״א כא ו, והוא (ויהיה, ואז)

(1) השם צלצל שבטעם הֲמִיָּה הוא מהפעל צלל שבטעם הָמֹה בקול מה··· жужать, звенѣть, скры-
пѣть, sumsen, klingen, knarren ירמיה יט ג; חבקוק ג טז; נחמיה יג יט (ע׳ יומא לט ב; תמיד ל ב),
ולדעתי הנפרד הוא צְלַצַל או צִלְצָל (כמו גַּלְגַּל להלן כח כח, גַּלְגַּל, מן גלל), ולא נמצא יותר צִלְצַל בטעם,

וְהֻלָאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ
נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה
צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן׃
יט [א] מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה
רֹכֵב עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי
מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ׃
[ב] וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ
אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר
מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה׃ [ג] וְנָבְקָה רוּחַ־
מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ וְדָרְשׁוּ

כושי זה יביאו שי (נדחי ישראל) שנזכר (וכמו שנבא צפניה ג יוד כמש״ל), יובל שי גוי קו קו וגו׳ ארצו (נדחים מהם) עוד כנוי לעם ישראל כמש״ל פסוק ב אל מקום וגו׳ הר ציון ירושלם עמש״ל כט ח. „יובל שי" נמשך גם למטה. מפני שבפסוק ב הלשון „אל עם וגו׳ והלאה" טעמו לעם ישראל כמש״ש, ובפסוק הנוכחי הלשון „מֵעַם וגו׳ והלאה" טעמו מעם כוש, לכן בא „ומעם" בויו בטעם אולם (עמש״ל ז ד) מֵעַם (ולא אֶל ־עם כבפסוק ב) להעיר אזן השומע על הבדל הכוונה באלה הלשונות.

יט. [א. ב.] משא מצרים. מהלשון בפסוקי יא כג כד כה נראה שבימי הנבואה הנוכחית היה עוד „פרעה" למלך במצרים והיתה עוד אשור במרום עזה טרם שנהרסה בימי יאשיהו (עמש״ל יג א), ולכן אין הדבור פה מכַּמביזוס בן כורש מלך פרס אשר לכד ארץ מצרים וישחיתה מאד ויסר את פרעה (פסַאמיניט) המלך המצרי האחרון מכסאו ויספחה למלכותו פרס כנודע, ומהלשון בפסוקי ב ד יא טו נראה כי הנבואה הנוכחית נאמרה בימי יותם או אחז כאשר רבו הריבות ומלחמות אחים בארץ מצרים, ושַׁבַּקָה (סאַבאַקאָן) מלך כוש בראותו כי כשל כח מצרים עלה עליה ועל המלך המצרי האחרון מבית המלוכה העשרים וארבעה במצרים וילכדה וימלך עליה (הוא ובנו סוא ובן בנו תרהקה, הם בית מלוכה החמשה ועשרים או הכושי במצרים) כנודע בדברי ימי מצרים הישנה (ועמש״ל ז יז בהערה), ומפלת מצרים ההיא באה בפסוקי א—ד הנוכחים בציור מליצה אשר ד׳ ירד למצרים וינועו ויפלו מפניו אלילי מצרים (כמו שמות יב יב; במדבר לג ד; ש״א ה ג ד) ואימה גדולה תפול על בני מצרים בראותם אליליהם נופלים לארץ, ומזה ימוטו מוסדות הממשלה במצרים וילחמו איש באחיו, ואז יסגירם ד׳ ביד מלך זר ועז. ועמ״ש עוד בפרטי ציורים אלה בכ״ק להלן כד כא. הנה ד׳ רוכב על עב קל מהיר ([1]), דוגמת המליצה השם עבים רכובו תהלים קד ג, ובא מצרים ונעו יתנודדו ויפלו אלילי מצרים מפניו כמש״ל, ולבב מצרים ימס בקרבו, מפני האימה בראותו אליליו נופלים לארץ כמש״ל, וסכסכתי אסית (עמש״ל ט יוד) מצרים במצרים וגו׳ ע״י האימה שאפיל עליהם כמש״ל, ממלכה בממלכה, כי היתה מצרים חלוקה לשלש ארצות העליונה, התיכונה והתחתונה, ובהרבה זמנים משלו בכל אחת מלך מיוחד כנודע, לכן נקראת בשם ממלכות. — [ג.] ונָבְקָה ([2]) והורק ([3]) רוח מצרים (רוח חכמתו ובינתו, עמש״ל מב א בהערה) אשר בקרבו (ע׳ כו ט; סג יא; זכריה יב א), ועצתו איך לעמוד נגד אויבם (מלך כוש) אשר יבוא אז עליהם אבלע אשחית (ג יב) ולא תועיל להם, ואז ודרשו על

(1) ־קל יסוד טעמו תאר (או בינוני קל מן קלל) היפך כָּבֵד легкій, leicht, וע״ד השאלה בא ־קל בכ״ק בכל המקומות בטעם מהיר (לרוץ, לעוף, לשוט) בפסוק הנוכחי; לעיל יח ב; ירמיה ב כג; מו ו ועוד (ומזה קל ברגליו ש״ב ב יח; עמוס ב טו בטעם מהיר לרוץ ביחוד), ורק בשני מקומות לעיל ה כו; יואל ד ד בא ־קל בטעם תה״פ מהרה.

(2) נפעל עבר מן בקק=נָבַקָה, כי בא לפעמים בכפולים פ״פ בשוא במקום תנועה, וכן עוד בנפעל עבר נָסַבָּה יחזקאל מא ז, נָקְטָה איוב יוד כא (עמ״ש עוד להלן סד א), ובקל עתיד יָזְמוּ, נָבְלָה בראשית יא ו ז, ובהפעיל עתיד יַכְּתוּ במדבר יד מה; דברים א יד, ובהָפעל עבר הֻכְּמוֹ איוב כד כז.

(3) הפעל בקק נמצא רק במליצה, וטעמו הֵרִק, אם את הבינה בפסוק הנוכחי; ירמיה יט ז, או את הרכוש נחום ב ג, או את הארץ (מהאדם) להלן כד א ג; ירמיה נא ב, ומזה בוקה ומבוקה נחום ב יא שמות מופשטים בטעם ריקות пустота, Leere, ורק פעם אחת הושע יוד א בא גפן בוקק בטעם גפן סורחת (השופכת ופושטת שריגיה לכל רוח, ודומה לזה בפעל ערה שמטעמו שפך הריק בראשית כד כ ועוד בא לפעמים ע״ד השאלה בהתפעל מתערה תהלים לז לה בטעם מתפשט בענפיו), ונראה כי בקק ביסודו פעל ישן בטעם שָׁפַךְ מים רבים, כי בערבית יש פעל בק בטעם יָרַד גשם חזק (אשר יריקו העבים).

וְכָרַ֤ת הַזַּלְזַלִּים֙ בַּמַּזְמֵר֔וֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁ֖וֹת
הֵסִ֥יר הֵתַֽז׃ [ו] יֵעָזְב֤וּ יַחְדָּו֙ לְעֵ֣יט הָרִ֔ים
וּלְבֶהֱמַ֖ת הָאָ֑רֶץ וְקָ֤ץ עָלָיו֙ הָעַ֔יִט וְכָל־
בֶּהֱמַ֥ת הָאָ֖רֶץ עָלָ֥יו תֶּחֱרָֽף׃ [ז] בָּעֵ֣ת
הַהִ֡יא יֽוּבַל־שַׁ֣י לַיהוָה֩ צְבָא֨וֹת עַ֣ם
מְמֻשָּׁ֞ךְ וּמוֹרָ֗ט וּמֵעַ֥ם נוֹרָ֛א מִן־ה֥וּא

פתח בס"פ

נצה (נצה נושא, כסר נשוא), והנצה אחרי שכלה ונפל הפרח (7) יהיה בֹּסֶר (ענבים שלא בָּשלו) גומל, הולך וגומל (8), וכרת ד' הזלזלים (לא נמצא יותר, כנראה נרדף עם המלות הבודדות סַלְסִלּות ירמיה ו ט, סַנְסִנִּים שה"ש ז ט) הענפים (שריגי הגפן) עם הבֹּסֶר שבהם במזמרות (ע' ב ד), ואת הנטישות הענפים (ירמיה ה יוד; מח לב) הסיר התז (עבר בטעם עתיד) כרת (הפעיל מן תוז או תזז, ולא נמצא יותר, וכן טעם התיז בתלמוד, תיז בערבית), כעב"ש, וכל זה משל על מפלת מחנה סנחריב ופגריו (ע' פסוק הבא) בגבולי ארץ יהודה (כמש"ל פסוק א) טרם הגיעה הצלחתו למרום קצה (כבוש ירושלם), כי במליצות לה"ק עם שהגיע למרום ההצלחה יצויר כגפן עֹנֶפֶה ופריה יחזקאל יז ו ח; יט יוד יא. — [ו.] פסוק זה הוא המשך המשל מפסוק שעבר. יעזבו הזלזלים עם הבֹּסֶר שנכרתו מפסוק שעבר, והם מליצה פה לפגרי מחנה אשור (שיפלו במגפה, כי ממחנה אשור כל הדבור בנבואה הנוכחית, עמש"ל יז יב) יחדו כולם (א כח) לעיט הרים, עיט שֵׁם כללי וגם שם הקבוץ לכל עוף טורף хищныя птицы, Raubfögel (כנראה בראשית טו יא; ירמיה יב ט; יחזקאל לט ד) ולבהמת הארץ שם כללי גם לכל חיה טורפת (דברים כח כו; לב כד; ש"א יז מד; משלי ל ל) לאכלה, וכן הלשון יחזקאל לט ד, וקץ (פעל מהשם קַיִץ, ולא נמצא יותר) ישכון בקיץ עליו על בֹּסֶר שנכרת מפסוק שעבר, ופה במליצה הכוונה על אנשי מחנה אשור (פגריו) העיט לאכול, וכל וגו' תחרף (פעל מהשם חֹרֶף, ולא נמצא יותר) תשכון בחֹרף לאכול הנותר מהעיט, כי בין עופות טורפים יש הרבה אוכלי נבלות, ולא כן כחיות טורפות אשר רובן לא יאכלו נבלות רק בעת ירעבו מאד כאשר ימעט אָכלם בחֹרף, ומטעם זה נזכר העוף תחלה לחיה באכילת פגרי אדם גם בכל שארי מקומות (דברים כח כו; ש"א יז מד מו; ירמיה ז לג; טו ג; טז ד; יט ז; לד כ; יחזקאל לב ד; לט ד יז; תהלים עט ב, בזולת יחזקאל כט ה). עוד יתכן כי נזכר העוף תחלה, מפני שעופות טורפים רבים מחיות טורפות וגם העוף בעופו יראה תחלה למרחוק פגרים (ע' איוב לט כט), ויש בעופות טורפים איזה מינים הנוסעים בחרף לארצות חמות לדרום כמו הנֵץ ע' איוב לט כו, והתחמס сокол, Falke (ע' תולדת הטבע לאבראמאוויץ חלק שני), לכן יצויר פה שהחיה תאכל בחֹרף מה שנותר מהעיט. — [ז.] בפסוק זה יאמר הנביא למלאכי כוש (ב), שאחרי מפלת סנחריב בגבולי ארץ יהודה (עמש"ל פסוק א) יביאו בני כוש כמו שי ומנחה לד' בירושלם הרבה נדחי ישראל שבכוש (ע' לעיל יא יא ומש"ש), כדרך שיביאו עמים רבים שארי מיני מנחה לה' לירושלם אחרי מפלת סנחריב בארץ יהודה דהי"ב לב כג, ועמ"ש להלן כג יח; לט ב, ודומה לזה נבא הנביא צפניה ג יוד (עמש"ש) שיביאו בני כוש מנחה נדחי ישראל אחרי מפלת מלכות אשור, ודומה לזה באה עוד נבואה להלן סו כ. בעת ההיא אחרי מפלת מחנה אשור בגבולי ארץ יהודה יובל שי לד' צבאות עם ממשך ומורט שם כנוי לבני ישראל כמש"ל פסוק ב, והכוונה פה אנשים נדחים מהם, ומעם נורא מן הוא (מאז, מימי קדם עמש"ל פסוק ב) והלאה שם כנוי לעם כוש האדיר מימי קדם, כמו זרח הכושי בימי אסא מלך יהודה דהי"ב יד ח (9), ומעם

(לפעמים בהיפוך רוח צפון בא"י מוליד גשם כנראה משלי כה כג וכמ"ש מהר"י שווארץ בספרו תבואות הארץ בסוף חלק ראשון).

(7) לדעתי נֵצה איננו נרדף עם פֶּרַח, רק הוא ראשית הפרי אשר תחת עלי הפרח, завязь, Frucht-knoten אחרי נפילת עלי הפרח כנראה מהלשון בפסוק הנוכחי; בראשית מ יוד; איוב טו לג (ויותר לא נמצא נצה).

(8) הולך ומתבשל הפרי, וגומל זה הוא פעל עומד, ולפעמים הוא פעל יוצא בלשון ויגמל שקדים במדבר יז כג, וטעמו הבשיל שקדים לגמרי, ויותר לא נמצא פעל גמל על בישול הפרי.

(9) הוא הנקרא בדברי ימי מצרים הקדמונים Osorkon המלך השני מבית מלוכה העשרים ושנים במצרים שמלך אחרי שישק מלך מצרים שמלך בימי שלמה ורחבעם אבי אסא (מ"א יא מ; יד כה) על מצרים וגם על כוש (דהי"ב יב ג), וכנראה שהיו שניהם שישק וזרח כושים ומלכו על מצרים וכוש (כמו אח"כ בימי אחז ויחזקיה בית מלוכה העשרים והחמשה או הכושי במצרים עמש"ל יט א), ולכן לא נקרא שישק וזרח בכ"ק בשם פרעה ככל שארי מלכי מצרים המצריים.

וְסוּף קָמֵלוּ׃ [ז] עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי
יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ׃
[ח] וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי
בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־
מַיִם אֻמְלָלוּ׃ [ט] וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי
פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרָי׃

הם נהר נילוס עם תעלותיו וברכותיו (7), מָצוֹר שם מליצה למצרים (שנקראת בערבית מִצְר), וכן מיכה ז יב עמש״ש (ולא כן טעם יארי מצור להלן לז כה עמש״ש), קנה тростникъ, Schilfrohr (הַגָּדֵל במים ובצות עמש״ל לה ז) שבתוך יאורי מצרים שנזכרו ועל שפתם וסוּף осока, Wassergras קמלו (נמצא פעל קמל רק פה ולהלן לג ט) אֻמלו או נָבְלוּ вянуть, verwelken עמש״ל טז ח (בסורית טעמו ע״ד השאלה חָלֹה, חָלַשׁ) כאשר ייבשו המים ביאורי מָצור. סוּף הוא העשב הארוך הגדל בקרקע הים יונה ב ו והנהר והיוצא ממעל להמים, וביותר בתוך נהר נילוס ותעלותיו וברֵכותיו ועל שפתם בפסוק הנוכחי; שמות ב ג ה, ומזה השם ים סוּף מפני שגדל בו סוּף זה למרבה. לא אכחד כי לא תנוח נפשי בפירושי אשר „נהרות״ הוא יחס הפעול להנושא מצרים שלא נזכר בפסוק, ומהמשך הלשון בפסוק הנוכחי והבא נראה שאין בהם יחס הפעול, ונראה לי כי יתכן מאד, כי „נהרות״ הוא הנושא, וראוי להִנָּקד פה והָאזניחו (ונעזבו מיושבי מצרים), והוא עבר הָפעל שבא לפעמים בגוף נסתר בנקוד הִפעיל, וכן והִניחה זכריה ה יא (עמ״ש להלן לד ו בהערה), ומזה לדעתי הפעלים הקשים הֶחתים (=הָחתים) ויקרא טו ג, תַחרימו (תָחרימו) יהושע ו יח, הִשליכו (=הָשליכו) ירמיה ט יח, הִשליך (=הָשליך) עמוס ח ג, מַעמיד (מָעמיד) דהי״ב יח לד (ע׳ מ״א כב לה), והוא ע״ד לשון ארמית שבכ״ק שבא בו בהָפעל הֳקימת דניאל ז ד (וכן לדעתי והִשלכתנה עמוס ד ג = והָשלכתנה בהָפעל) ועמ״ש עוד להלן נז ח בהערה. — [ז.] עָרוֹת (יחיד כמו אָחות חָמות, ולא נמצא יותר, והוא נרדף עם מַעַר ושמות מופשטים על הגלוי בלא מְכַסֶּה מפיעל ערה שבטעם גִּלָּה, או עָרוֹת הוא מקור פיעל כמו עָרוֹת חבקוק ג יג, שבא פה בטעם ש״מ מַעַר, ועמש״ל ח ו בהערה) голь, Kahlheit, תהיה על יאור על פי יאור (יאור שם הקבוץ לנהר נילוס ותעלותיו וברֵכותיו עמ״ש בפסוק שעבר), כי יִגָּלוּ קרקע היאור ושפת היאור אחרי שייבשו המים שביאור ויבולו קנה וסוף הגדֵלים שם כמ״ש בפסוק שעבר. עוד פרושים אחרים נאמרו על „ערות״ שבפסוק וכולם אין להם יסוד חזק בלה״ק וגם לא בארמית. וכל מזרע (לא נמצא יותר) זֶרַע יאור, כן נקרא הזרע אשר יזרעו בארץ מצרים אשר יְגַדלום מי היאור כמש״ל (וכן להלן כג ג תבואת ארץ מצרים נקראת זרע שיחור קציר יאור) יבש (עתיד קל) נִדַּף (נפעל עבר מן נדף ובטעם עתיד) יִזָּרֶה לכל רוח. — [ח.] ואנו וגו׳ (עמש״ל ג כו) חכה, удa, Angel ופרשי מכמרת וגו׳ сѣть, Netz אמללו דְּכאו (מצרה) удручены, niedergebeugt עמש״ל טז ח, כי אם אין מים ביאור (ז) אין שם דגים. — [ט.] ובשו משפלותם וענים (8) עובדי פשתים שריקות (מיחיד זכר שריק, והוא תאר ארמי מפעל ארמי, ע׳ תרגום יונתן; דמאי פ״א מ״ד; כלים פי״ב מ״ב ולא נמצא בכ״ק יותר) פשתים מנוקות במַסְרֵק чесанный, gehechelt, והכוונה הפועלים היודעים לנקות הפשתה, כי לא תגדל פשתה, ואורגים חורי חורים (הוא בגד לבן הארוג מפשתים שריקות שנזכרו) ג״כ יבֹשו, כי לא יהיה להם מה לארוג, והכוונה לדעתי על מין פשתה מובחרת ולבָנה שגדלה במצרים ונקראת שֵׁשׁ יחזקאל כז ז, נזכרה בתורה בראשית מא מב; שמות כה ד ועוד הרבה, ובנביאים

וכן נהר פרת להלן מב טו; מג ב; מד כז; מז ב; תהלים פט כו (ע ש״ב ח ג), ונהר חדקל נחום ב ז, והירדן להלן נ ב; חבקוק ג ח; תהלים עד טו נקראים במליצה ברבים נהרות, נהרים.

(7) יאר בראשית מא א ב; שמות א כב; ב ג ה; עמוס ח ח; ט ה ועוד הוא שֵׁם מצרי לנהר נילוס כנודע לחוקרי הלשון, ולפעמים יאור הוא שֵׁם הקבוץ לנהר נילוס עם תעלות וברֵכותיו שמות ז יח כא כד כה כח; ח ה ז (ע׳ ז יט: ח א); להלן פסוקי ז ח; כג ג, והרבים יאורים בא לפעמים ביחוד על תעלות נהר נילוס שמות ז יט; ח א, ובשארי מקומות בכ״ק יאורים כולל נהר נילוס עם תעלותיו וברֵכותיו בפסוק הנוכחי; ז יח; יחזקאל פרק כט; ל יב; נחום ג ח; תהלים עח מד, ורק ע״ד השאלה בא יאור יאורים בטעם נהרות ונחלים וברֵכות בכלל להלן כג יוד; לג כא; לז כה; איוב כח יוד (ע״ש פסוק יא); דניאל יב ה ו ז (ע״ש יוד ד ה).

(8) הפעל בוש בקל טעמו הֻכְלַם מתוחלת נכזבה או משפלות או מאִוֶּלֶת או ממעשים רעים ע׳כ ה; כג ד; כד כג; כט כב; לז כז; נד ד; ירמיה ו טו; ט יח; לא יח ועוד הרבה, וכן בא בטעמים אלה לפעמים בעבר ההפעיל הוביש כמ״ש להלן ל ה, ועמ״ש לג ט, וכן השם בֹּשֶׁת בא בטעם כלימה מתקוה נכזבה

אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־הָאֹבוֹת
וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃ [ד] וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם
בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם
נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת׃ [ה] וְנִשְּׁתוּ־
מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ [ו] וְהֶאֶזְנִיחוּ
נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה

העתיד להיות (על אחרית המלחמה) עמש״ל נח ב בהערה אל האלילים אל אלהיהם (עמש״ל יוד יוד) ואל האטים (לא נמצא יותר) הקוסמים המלחשים ([4]) ואל האובות ואל הידעונים (עמש״ל ח יט) אשר תורתם היא הבל וריק (ירמיה יוד ג). — [ד.] וסכרתי וגו׳ וסגרתי (בחלוף כ ג עמש״ל יד כב) או אמסור ([5]) אדנים (כן דרך הלשון לכנות האדון בלשון רבים בראשית כד נא; לט כ; שמות כא ד ו ח ועוד) קשה אכזרי (עמש״ל מח ד בהערה), ומלך עז וגו׳ חזק ו<u>ע</u>ז פנים (כשני טעמו <u>ע</u>ז עמש״ל מג טז בהערה). מלשון הפסוק נראה כי מלך זה איננו איש מצרי, רק איש זר, הוא סאַבאַקאָן המלך האדיר הכושי כמש״ל פסוק א. — [ה.] בפסוקי ה— יוד יצייר הנביא שלבד מה שיסגיר ד׳ את מצרים ביד מלך קשה, עוד ייבש נהר נילוס ותעלותיו ובְרֵכותיו (כי ינוסו מימיהם מפני ד׳ בבואו מצרים פסוק א, עמ״ש עוד יחזקאל לא טו, כמו ים סוף והירדן בצאת בנ״י ממצרים תהלים קיד ג; עז יז), והנה כל הציור הזה מיבֹּשֶׁת הנהר הוא משל ומליצה על הרעב שיהיה במצרים (וכן הבינו רש״י ורד״ק ועוד חוקרי כ״ק), כי מפני מהומות המלחמות תהיינה התעלות והברכות עזובות ונהרסות ונהר נילוס לא ישקה את הארץ (ודומה לזה עמ״ש יד ל; טו ו; לב יוד), וכן עד היום אם ימעטו מי נהר נילוס יהיה רעב בארץ מצרים, כי לא ירד שם הגשם, רק מי נהר נילוס יגדלו ויפרצו בכל שנה בחדשי תמוז אב אלול, ואז מי הנהר עם תעלותיו יחזקאל לא ד (הם היאורים שמות ז יט; ח א, עמ״ש בפסוק הבא) ובְרֵכותיו (הם האגמים שמות שם, וביניהם הבְרֵכה הגדולה והנפלאה מאד הידועה בשם בְרֵכת מֶרים) אשר כרו מלכי מצרים יעלו על הארץ וישקוה, ומלכי מצרים הקדמונים דאגו תמיד להרבות אלה התעלות והבְרֵכות ולחזק בדקיהן ולאסוף לתוכן מים רבים למשמרת להשקות כל חלקי הארץ (ע׳ דברים יא יוד יא) כנודע כל זה לקורא דברי ימי המצרים. ונשתו (נפעל מן נשת) יבשו (וכן טעמו בקל מא יז; ירמיה נא ל) מים מהים ונהר יחרב ויבש, בשם הים מכונה בְרֵכת מֶרים הגדולה שזכרנו (וביחזקאל לב ב נקראו כל בְרֵכות נילוס בשם ימים, ועמש״ל טז ח), ונהר (בלא ה הידיעה במליצה, וכן „נהר״ לפרת עמש״ל ז כ) הוא נהר נילוס, ויתכן עוד כי נהר נילוס עצמו יכונה במליצה בשם ים (ובא פה כעב״ש), וכן נחום ג ח; זכריה יוד יא עמש״ש, או ימים יחזקאל שם (כמו שנקרא ברבים נהרות עמ״ש בפסוק ו), וכן מצאנו שנקראו במליצה נהרי פרת וחדקל והירדן בשם ים להלן כא א; כז א; ירמיה נא לו; חבקוק ג ח עמש״ש; תהלים פט כו (ע׳ ש״ב ח ג), כמו שבהיפך ים ממש נקרא לפעמים במליצה נהר, נהרות נהרים יונה ב ד; תהלים כד ב, ואולי גם להלן נ ג; חבקוק ג ה (עמש״ש); תהלים עד טו. בס׳ איוב יד יא נמצא לשון דומה לפסוק הנוכחי „אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש״, ואם מחבר ס׳ איוב חיה אחרי ישעיה, יתכן שלקח מליצתו מפסוק הנוכחי. — [ו.] והאזניחו והזניחו (באלף נוסף עמש״ל יח ב, ומפני תוספת אות הגרון א בא והֶאזניחו, כמו הֶאביד) או יעזבו המצרים בעת מהומת המלחמות (כמ״ש בפסוק שעבר) נהרות, הם נהר נילוס עם נחליו הרבים במצרים התחתונה (אשר שם יתפרד הנהר להרבה נחלים הנופלים לים הגדול כנודע, וכן נקרא נהרות שמות ז יט; ח א; יחזקאל לא ד טו; לב ב יד) ([6]), מבלי למשוך מהם מים להתעלות והבְרֵכות, דללו (ע״מ שלֵמים, ולא נמצא יותר) <u>ד</u>לו ושפלו (עמ״ש לח יד) וחרבו יאורי נהרי מצור,

([4]) כנראה השרשים אט לאט לט נרדפים ביסודם כמו קול הקריאה לאות לעשות איזה פעולה במתינות ונחת, ומהם נבנו בלה״ק: 1) אָט מ״א כא כז, לאַט לעיל ח ו (ועם מלת הגוף וכנוי נוסף: לאט לי ש״ב יח ה, לאִטי בראשית לג יד=לאט לי עמ״ש בהערה להלן כז ד; מד ז) בטעם תה״פ בנחת, במתינות langsam, медленно, 2) בלָאט שופטים ד כא, בלָט ש״א יח כב; כד ד; רות ג ז בטעם תה״פ בקול דממה still, тихо (קול בנחת ומתינות יצויר כקול דממה ע׳ קהלת ט יז), 3) הפעל לָאַט איוב טו יא בטעם <u>ד</u>בר בקול דממה, 4) לָט שמות ז כב; ח ג יד (ופעם אחת <u>ל</u>הט שמות ז יא) שֵׁם ללחשי הקוסמים, 5) אִט בפסוק הנוכחי שֵׁם כנוי להקוסמים המלחשים (אבל לאט ש״ב יט ה, לוט ישעיה כה ז; ש״א כא ט; מ״א יט יג הם משרש אחר בטעם <u>ה</u>עטה <u>כ</u>סה).

([5]) וכן בא פעל סכר בנפעל בראשית ח ב; תהלים סג יב בטעם הֻסגר, היות נעול, סתום, אטום וכן בארמית, ויתר לא נמצא פעל סכר בכ״ק, ועמיש״ל פסוק יוד.

([6]) עוד יתכן שבפסוק הנוכחי ויחזקאל שם נהר נילוס לבד נקרא במליצה ברבים נהרות, וכן ירמיה מו ח

[יב] אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ
וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת עַל־
מִצְרָיִם׃ [יג] נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי
נֹף וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃
[יד] יְהוָה מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים
וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ
כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ [טו] וְלֹא־יִהְיֶה
לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ
וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃ [טז] בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה
מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת
יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו׃
[יז] וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם
לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד
מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ

במצרים, **אים אפוא חכמיך** וגו׳ הוא נוכח לפרעה מפסוק שעבר, ולפעמים בלשונות כ״ק בדבור אחד יתחלפו גופי הנוכחים כמ״ש להלן כג ב. **יעץ** חרץ (עמש״ל ה יט) ד׳ לעיל פסוק ד. — [יג.] **נואלו** נסכלו ([12]) שרי צען בעצתם (יא), **נשאו** (בשין ימנית, נפעל מן נשא, ולא נמצא יותר בנפעל) תָעו ושָגו ([13]) שרי נף שרי עיר המלוכה נף (Mem-phis במצרים התיכונה ירמיה ב טז; יחזקאל ל יג טז, היא מֹף הושע ט ו) היושבים בערי המלוכה שנלחמו זע״ז (ב), **והתעו** הוליכו בדרך לא־הַשְׂכֵּל ([14]) вести въ заблужденіе, in Irre führen **את מצרים פנת** (הוא נושא) **שבטיה** של מצרים, פנות או ראשי שבטיה (הם שרי נוף שנזכרו) התעו את מצרים להלחם איש באחיו (ב), ובזה סר כחה ולא יכלה לעמוד נגד האויב כמש״ל פסוק א. **פנה** (שטעמה זוית הבית או החומה, ובא גם בטעם מין מגדל המתנשא עליהם) בא ע״ד השאלה בטעם ראש העם שופטים כ ב; ש״א יד לח; זכריה יוד ד (וכן יתד זכריה שם; להלן כב כג, ועמ״ש עוד לעיל פסוק יוד), וגם כשם הקבוץ לראשי העם בפסוק הנוכחי (וכן הבינו תרגום יונתן וע׳ זקנים). — [יד.] **מסך** יָצַק. **רוח עועים** (לא נמצא יותר, והוא שם מפעל עוה עמ״ש כא ג עם פ״פ כפול, כמו כרכב, זרזיף, קיקלון, טוטפת, או הוא מרובע מקוצר מן עְוַעְוִים) רוח תהפוכות (טרוף הדעת ע׳ כט יוד; מב א ומש״ש. **והתעו** הוליכו בדרך לא־הַשְׂכֵּל פנות שבטיה מפסוק שעבר **את מצרים בכל מעשהו כהתעות** כַּהֲלוך נבוך ומבולבל בדעת (עמ״ש בפסוק שעבר) **שכור בקיאו** (ע׳ כח ז; איוב יב כה). —[טו.] **ולא יהיה למצרים** להמצרים יושבי הארץ **מעשה** פעולה בהנהגת המדינה **אשר יעשה ראש** וגו׳ **ואגמון** שמות מליצה לשרים גדולים וקטנים כמש״ל ט יג, כי כל השרים יהיו כושים שבאו עם סאבאקאן המלך הכושי (ד). — [טז. יז.] **ביום ההוא** בעת ההיא (עמש״ל ז יז) אחרי שיבוא על מצרים כל האמור למעלה ויבינו כי יד ד׳ עשתה זאת (כנראה הכוונה בפסוקי טז יז על מה שישמעו המצרים כי נביאי יהודה נבאו בשם ד׳ את הרעה שתבא על מצרים) **יהיה מצרים** רכי לבב וחלשים ויראים **כנשים** וגו׳ ירמיה נ לז; נא ל; נחום ג יג, **מניף עליו** להכותו עמש״ל יוד לב, **והיתה** וגו׳ **לחגא** (לא נמצא יותר, שֵׁם מפעל חגג שבטעם רָעֹד מאימה תהלים קז כז או רָקֹד משמחה ש״א ל טז; תהלים מב ה) לרעדה וכאשר הולך ומפרש דבריה: **כל אשר יזכיר אותה** את אדמת יהודה **אליו** בגללו (בגלל יהודה) **יפחד** עמש״ל יוד כט בהערה, **מפני עצת** וגו׳ **יועץ עליו** מפני מחשבה חרוצה אשר חרץ עליו (עמש״ל ה יט), כי יבינו כי

([12]) נפעל מנפ״י יאל, ונמצא רק בנפעל עוד במדבר יב יא; ירמיה ה ד; נ לו, ובטעם זה נפ״י יאל נרדף עם נע״ו אול (עמש״ל טו ג) שנמצא ממנו רק הַשֵּׁם אויל אִוֶּלֶת, אבל ההפעיל מן יאל הואיל הוא משרש אחר בטעם רָצֹה, חָפֹץ, הָחֵל.

([13]) וכן ההפעיל השיא טעמו הַתְעֵה, הַשְׂגֵּה להלן לו יד; לז יוד; בראשית ג יג ועוד הרבה. לפעמים בא פעל נשא (בשין ימנית) נרדף עם נשה, אם בטעם נָגֹשׂ, תָּבֹעַ חוב בקל להלן כד ב; ש״א כב ב; נחמיה ה ז, ובהפעיל תהלים פט כג, או בטעם שָׁכֹחַ בקל ירמיה כג לט עמש״ש, אבל בלשון ישיא מות עלימו תהלים נה טז כנראה ראוי בשין שמאלית, וטעמו יעמים, וכטעם הפעיל והשיאו ויקרא כב טז; ש״ב יז יג (בטעם על שכמם).

([14]) תָעֹה טעמו היסודי הָלֹךְ בלא דרך herumirren ,блуждать בקל לעיל טז ח; בראשית לז טו ועוד, וע״ד השאלה בטעם הָלֹךְ נבוך ומבולבל בדעת, או נָטֹה מדרך הַשְׂכֵּל ע׳ כא ד; כח ז; משלי כא טז ועוד, או נטה מדרך ה׳ עמש״ל נג ו, וכן הנפעל בטעם קל בפסוק הבא; איוב טו לא, ומזה ההפעיל

[י] וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר
אַגְמֵי־נָפֶשׁ׃ [יא] אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי
יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־
פַּרְעֹה בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃

וכתובים יחזקאל טז יוד יג ; משלי לא כב (ובלשון מצרית הישנה נקראת שֶׁנֶס או שֶׁנְתִי) (9), וכן נראה מהלשון „ואת מכנסי הבד (פשתה לבָנה) שש משזר" שמות לט כח כי שֵׁש היא פשתה מובחרת, ואולי „אטון מצרים" משלי ז טז הוא חוטי פשתה מן שֵׁש המצרי, וראיה לדבר כי ביונית השם אטון (שהושאל להם מהצורים) הושאל לטעם בגד פשתים. חוּרַי הוא במליצה בסימן הרבים מקוצר מן חורים (10), והיחיד ממנו כנראה חור (בשורק) אסתר א ו; ח טו (ויתכן עוד כי חוּרַי הוא יחיד על משקל כִּילַי להלן לב ה), והוא שֵׁם לבגד לָבָן מן שֵׁש שזכרנו, נבנה השם מהפעל חור להלן כט כב ובארמית (תרגום בראשית מט יב ועוד) בטעם היות לָבָן, ומזה יש אומרים ח̇ר̇י בראשית מ טז ללחם לָבָן (ע' רמב"ן שם). — [י] והיו שתותיה סְכָרִיה של плотины, Dämme מצרים (או של היאור מפסוק שעבר שבא פה ולהלן כג ג בלשון נקבה, אף שבשארי מקומות הוא לשון זכר), והכוונה על סְכרי תעלות וברֵכות נילוס (פסוקי ו ז) לעצור בהם מים למשמרת להשקות את הארץ כמש"ל, מדכאים נהרסים, כי אין איש מחזק בדקן מפני מהומות המלחמה כמש"ל פסוק ה, כל עשי שֶׂכֶר (נרדף עם שתות שנזכרו) האנשים היודעים לעשות מלאכה זו הם אגמי נפש עוגמי נפש (עצובי רוח). שתות (לא נמצא ביחיד) נמצא רק בפסוק הנוכחי ותהלים יא ג, ולדעתי טעמו סֶכֶר סביב התעלות והברֵכות לעצור בהן המים, ומפני שבהריסת הסֶכֶר יפרצו המים וישחיתו הארץ מסביב, לכן בתהלים שם יצוירו מעשי הרשעים מהרסי העם בהריסת השתות, והנה שָׁתוֹת קרוב בטעמו להשמות שַׁתְיָא, שְׁתִיָּה, שִׁתָּאסָא בארמית (תרגום ירושלמי כח ל; תרגום קהלת ג יא; תהלים קלז ז ועוד), שָׁת, שית בסורית בטעם יסוד, כי הסֶכֶר דומה

בבנינו ליסוד החומה, נבנו אלה השמות מפעל שות (שום, הניח), כי על היסוד יושת הבנין (כמו שנבנה מפעל שות השם שֵׁת להלן כ ד; ש"ב יוד ד לחלק אחורים באדם אשר יושב עליו ומצויר כיסוד לגוף). שֶׂכֶר (בשין שמאלית) שֵׁם מפעל סכר שבטעם סגר, סתם, אטם עמש"ל פסוק ד. ר̇ב̇ המפרשים יבינו שתות בטעם יסוד (כטעם השמות בארמית וסורית שזכרנו), והוא מליצה פה ותהלים שם על ראשי העם (כמו פִּנָּה עמ"ש להלן פסוק יג), ושֶׂכֶר נרדף עם שָׂכָר (כמו שֶׂכֶר אמת משלי יא יח), ועושי שֶׂכֶר הם בני דלות העם עושי המלאכה בשָׂכָר, אך רחוק פירוש זה במלות עושי שכר, ועוד כבר נזכרו עושי מלאכה שונים בפסוקי ח ט, לכן יש להחליט כי שֶׂכֶר בפסוק הנוכחי הוא סֶכֶר לעצור המים (11), ולכן לפי ההמשך לא יתכן ג"כ שתות בטעם מליצה לראשי העם, רק הוא נרדף עם שֶׂכֶר (סֶכֶר) כמש"ל. אַגְמֵי מהנפרד יחיד אָגֵם (כמו חַצְרֵי עַרְלֵי מן חָצֵר עָרֵל) תאר (שלא נמצא יותר) בטעם עצוב ונדכא, מפעל אגם בארמית (תרגום תהלים קיט כח, וכן מ"ק יד ב לגי' הערוך) הנרדף עם עגם איוב ל כה בטעם היות עצוב, והלשון אגמי נפש כהלשון עגמה נפשי איוב שם, אגמת נפשי תרגום תהלים שם. — [יא. יב.] אך אוילים שרי צען (Tanis) עיר קדומה מאד וראשית במצרים התחתונה במדבר יג כב; להלן ל ד ועוד), חכמי יעצי פרעה אלה שרי צען שהיו החכמים שביועצים הם [יעצי] עצה נבערה (ג) לעמוד נגד האויב, כי לא תועיל עצתם. „יעצי" עומד במקום שנים. איך תאמרו כל אחד משרי צען וחכמי היועצים (עמש"ל ב יח) אל פרעה מלך מצרי האחרון מבית מלוכה העשרים וארבעה, אשר עליו עלה סאַבאַקאָן הכושי כמש"ל פסוק א „בן וגו' מלכי קדם" מבתי מלוכה הקדמונים

או משפלות או מאֱוִלֶת או ממעשים רעים, ע' להלן ל ג ה; נד ד; סא ז; ירמיה ג כה; חבקוק ב יוד ועוד.

(9) יש מין שֵׁש שהובא מארם הנקרא בוץ (וכן בסורית וארמית, ובערבית בַז) יחזקאל כז טז; אסתר א ז; ח טו; דהי"א טו כז ועוד, אולם גם השֵׁש המצרי נקרא בארמית בוץ, כי שֵׁש בכל המקומות מתורגם ארמית בוץ, ומזה בוץ דהי"ב ג יד בטעם שֵׁש ע' שמות כו לא.

(10) וכן חשופַי כ ד, נגינותַי לח כ עמ"ש, שָׂדָי או שדַי נו ט; ירמיה ד יז ועוד, שבַי שופטים ה טו, סורַי ירמיה יז יג, חלוּנָי כב יד, הבהבַי הושע ח יג, ג̇בַי, גוֹבָי עמוס ז א; נחום ג יז, הרַי זכריה יד ה, וי"א שמזה בלשון פשוט חוזָי (חוזים) דהי"ב לג יט, ועמ"ש עוד לעיל ה א.

(11) יתבן מאד כי שֶׂכֶר יש לו רק טעם אחד סֶכֶר, ובלשון שֶׂכֶר אמת משלי שם שכר איננו נפרד רק נסמך מן שָׂכָר, כמו עֶשֶׁן שמות יט יח מן עָשָׁן, וממשקל פָּעָל יש נסמכים יֶרֶךְ כֶּתֶף גֶּדֶר גֶּזֶל מן יָרֵךְ כָּתֵף גָּדֵר גָּזֵל, ועמש"ל א ד.

מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה
אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃ [כ] וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד
לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ
אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם
מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם׃ [כא] וְנוֹדַע יְהוָה
לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם
הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר
לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃ [כב] וְנָגַף יְהוָה אֶת־
מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר
לָהֶם וּרְפָאָם׃ [כג] בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה
מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא אַשּׁוּר
בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם

צור הישנה שנתגלו בימים האחרונים, ואבינו הארמי אברהם (בראשית כד יוד; כה כ) בבואו לארץ כנען ונאחז בו הוא ובניו קבלו מהכנעני יושב הארץ את שפתם אשר לא עזבוה אח״כ גם בשבתם שנות מאות בגשן שבמצרים, וקראוה שפת כנען, ונראה שבשביל שֵׁם שפתם נקראו ב״י במליצה כנען הושע יב ח, ״עם כנען צפניה א יא ובכוונה גם להוראתו השניה סוחרים כמש״ש, ויתכן מאד כי אחרי שהגלו תגלת פלאסר ושלמנאסר יושבי מלכות אפרים והושיב מלך אשור בערי שמרון גוים זרים (מ״ב טו כט; יז ו כד), אשר הביאו לארץ אפרים את שפתם עמם בלא ספק, החלו בני יהודה לקרוא שפתם „יהודית״ (בטעם שפת בני יהודה) להלן לו יא יג; נחמיה יג כד, מפני שנבדלה מן שפת העמים יושבי מלכות אפרים, ומאז כנראה החלו לקרוא לכל איש עברי „יהודי״ מ״ב טז ו (מחבר ס׳ מלכים ב חיה אחר חרבן בית ראשון); ירמיה לב יב; לד ט; לח יט; נחמיה שם; אסתר ג ו ועוד.—[יט. כ.] מזבח להקריב עליו קרבן לד׳ וגו׳ ומצבה אצל גבולה המזרחי במצרים התחתונה הסמוך לגבול ארץ ישראל לד׳ והיה המצבה לאות ולעד (עמש״ל מג ט) לד׳ וגו׳ מצרים, הכוונה שיעמידו המצרים מצבה בין שתי הארצות מצרים וא״י לאות ולעד קים לכל הדורות הבאים (כי האבות ימסרו להבנים ענין המצבה) כי ד׳ (ככתבו אלהי ישראל) הוא אלהים לשתי הארצות, לקוח בנבואה זו אות זה ממעשה ב״י יושבי עבר הירדן מזרחה שעשו כן בימי יהושע כב כז (ומענין זה המצבה בראשית לא נב בין שני אנשים שנפרדו זמ״ז כמו ״עד ״קָ֫ם על קֶ֫שר מה ביניהם). כי טעמו אם יצעקו וגו׳ ורב וגדול (ואיש גדול) ירמיה לט יג; מא א; תהלים מח ג ועוד (עמש״ל נג יב בהערה), והצילם מושיע ורב שנזכר, או הכוונה והצילם ד׳. ויותר נראה לי ורב פעל עבר (בויו המהפך) מן ריב, והטעם ונלחם (מושיע שנזכר) ויצילם, וכן מזה לדעתי וירב ש״א טו ה, ומזה מֶלֶךְ יָרֵב הושע ה יג; יוד ו שם מליצה למלכי אשור שנלחמו כל ימיהם עם כל הארצות ללכדן כנודע (עמש״ל יד לא).—[כא. כב.] ונודע ד׳ (ככתבו) למצרים וידעו וגו׳ (כעב״ש), ולא כפרעה שבימי משה שאמר לא ידעתי את ד׳ שמות ה ב, ועבדו זבח ומנחה וגו׳ (17) על מזבחם שבמצרים, ונגף וגו׳ נגף ורפא הכוונה (כבלשונות דומות בראשית ח ז; יחזקאל א יד ועוד) שלפעמים יכם ד׳ במטה אויבם בעבור חטאם ואח״כ ירפאם ממכתם (ולא יעשה אתם כלה), ושבו כי ישובו (עמש״ל ג יד) עד ד׳ ונעתר быть упрошену, sich erbitten lassen להם ורפאם. ונראה לי כי בא לפעמים „נודע למי״ בטעם הֵעָתֵר למי למשוך לו חסד, ומזה הלשון הקשה אז תרפאו ונודע לכם ש״א ו ג (כמו ונעתר להם ורפאם בפסוקים הנוכחים), לכן יתכן מאד כי מטעם זה הוא ג״כ „ונודע ד׳ למצרים״ בפסוק הנוכחי ונמשך להדבור „כי יצעקו וגו׳ והצילם״ מפסוק שעבר ובזה יהיה המשך פסוקי יט—כב נכון וישר מאד, והדבורים שם „ביום ההוא יהיה מזבח וגו׳ ונודע ד׳ למצרים״, „וידעו מצרים את ד׳ וגו׳ ורפאם״ מקבילים בכפל ענין במליצות שונות כנראה לכל מעיין.—[כג.] תהיה מסלה וגו׳ דרך טובה עמש״ל נז יד בהערה באשור, הכוונה שתהיה ברית שלום ביניהם (ע׳ פסוק הבא), נזכרו מצרים ואשור מפני שהיו בימי הנביא ממלכות היותר עצומות בארץ ומלכי מצרים אויבים גדולים למלכי אשור כמש״ל ז יז, ועבדו מצרים את ד׳ (פסוקי יט כא) את

וכן אמרו ירושלמי פאה פ״ז ה״ו „לא מתמגעין רבנין בין הא לחית״, ועל חלוף זה נבנו בתלמוד דרשות בהרבה מקומות.

(17) הלשון עָבֹד זבח ומנחה לא נמצא יותר וטעמו כמו עָבֹד בזבח ומנחה (שלא נמצא ג״כ בקל רק בהפעיל העבדתיך במנחה להלן מג כג), ומזה מה (במה, באיזה זבח) נעבד את ד׳ שמות יוד כו, כי בא לפעמים עָבֹד את ד׳ ביחוד בְּזֶבַח שמות ג יב; ד כג (ועוד שם בפרקי ז ח ט יוד יב); ש״ב טו ח.

עָלָֽיו׃ [יח] בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן
וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס*
יֵאָמֵר לְאֶחָת׃ [יט] בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה

*החרס ק׳ לד״ק

יד ד׳ היושב במקדשו בירושלם שביהודה עשתה להם כל האמור למעלה כמש״ל. עוד יתכן לפרש „אליו (אל ד׳ מפסוק שעבר) יפחד״ בטעם שיפחדו וילכו אליו (אל מקדשו בירושלם לעבדו שם) עמש״ל יוד כט, אך לא נראה כן מהמשך הענין בפסוק הנוכחי, ועוד מהלשון להלן מפסוקי יט כ כא נראה שלא ילכו מצרים לעבוד את ד׳ בירושלם רק יעבדוהו במקדשו במצרים. — [יח.] הנבואה מפסוקי יח—כה היא נבואה לעתיד על מצרים שלא התקיימה עוד (עמש״ל ז כא), שיבנו מצרים מזבח לד׳ בארצם ויעבדו המצרים (ממש ע׳ פסוקי כא כב כד, ולא היהודים יושבי ארץ מצרים כאשר חשבו רבים שלא בצדק) את ד׳ אלהי ישראל [15]. **ביום ההוא** אחרי שיכירו בני מצרים את ד׳ וידו החזקה כמ״ש בפסוק שעבר יהיו חמש ערים וגו׳ שפת כנען (לא נמצא יותר), כן נקראת אז לשון הקֹדש כאשר יתבאר, ונשבעות לד׳ צבאות הטעם לעבדו (ולכן בא לד׳ בל׳ היחס, וכן מה כג; צפניה א ה; דהי״ב טו יד), עיר ההרס יאמר יִקרא (עמש״ל ה כ) לאחת, הכוונה לאון עיר נכבדה מאד במצרים התחתונה בראשית מא מה, שטעמו בשפת מצרית הישנה שמש, כי שם היה היכל גדול לעבודת השמש, ולכן נקראת בפי היונים Heliopolis (עיר השמש), ובפי סופרי ישראל בימי ירמיה „בית שמש״ וידועה באליליה הרבים ירמיה מג יג (ולכן יחזקאל ל יז קראה בכנוי לגנאי בלנע״ל אָוֶן, שהוא שם כנוי לאלילים עמש״ל מד כ בהערה, ודומה לזה אָוֶן הושע יוד ח, או בית אָוֶן הושע ד טו; ה ח ועוד כנוי לבית אל, ועמ״ש להלן לא ב), ובפי סופרי ישראל בימי ישעיה נקראה עיר החרס (בטעם עיר השמש כטעם חרס שופטים יד יח; איוב ט ז, ומזה הר חרס שופטים א לה כנראה נרדף עם עיר שמש יהושע יט מא), ומפני שנקראה כן על שם עבודתה להשמש, לכן יאמר הנביא שתהיה מוּסַבַּת שֵׁם (כמו במדבר לב לח) בלשון נופל על לשון עיר ההרס [16] לרמוז בזה שהרסו כל בתי אלילי עיר החרס (כדרך שנבא עליה ירמיה שם) וכן הבינו טעם „עיר ההרס״ בתרגום יונתן ומנחות קי א. יש מפרשים עיר ההרס טעמו עיר האריה (הִרִים בערבית אריה) והוא שם עברי להעיר במצרים התחתונה שקראוה היונים Leontopolis (עיר האריה), ופירושנו הראשון עיקר בלא ספק, כי העיר און נכבדה מאד במצרים וידועה באליליה הרבים, לכן יזכיר הנביא שנוי שמה ביחוד, ועוד למה יקראו להעיר ליאֹנטאָפּאָלים בשם ערבי ולא בשם עברי עיר לְבָאוֹת או בית לְבָאוֹת כמו יהושע יט ו. באיזה כתבי יד הגי׳ פה עיר החרס (עיר השמש), ונזכר מזה בס׳ מנחת שי, ולגי׳ זו הכוונה פה שהעיר בשֵׁם מצרי און תִּקָּרא בשם עברי עיר החרס (העתקה משם מצרי און שטעמו שמש כמש״ל) מפני שידברו שפת כנען, אך הגי׳ שבידינו ההרס עיקרית בלא ספק, כנראה מהלשון „דעתידא למחרב״ בתרגום יונתן ומנחות שם. ארבע ערים הנשארות לא יזכיר הנביא בשמותן ולא נדע לאיזה ערים יכוון, וכפי הנראה כלן במצרים התחתונה אשר על גבול מצרים הסמוך לארץ כנען (ע׳ פסוק הבא), ושם ערים רבות ידועות בכ״ק (און, צֹעַן, תחפנס, פי בסת, פִּתֹם, רעמסס, מגדל, סין, בעל צפון), ולכן יקבלו מהעברים שפתם שפת כנען. שפת הכנעני יושב הארץ לפנים היתה לה״ק שבידינו, כאשר יעידו על זה הרבה כתֹבות

התעה בטעם הוליך בלא־דרך או הטה מדרך (ממש או דרך הַשֵּׂכֶל או דרך ד׳) בפסוק הנוכחי; לעיל ג יב; ט טו ועוד, ובא עוד פעל תעה בטעם לָעֹג, לוץ (כי הלועג יצויר כנוטה מדרך השכל) בפיעל בראשית כז יב עמש״ש, ובהתפעל דהי״ב לו טז, ומזה השם תּוֹעָה בטעם לעג ולצון להלן לב ו, ובטעם מבוכה (בלבול הדעת מפני הפחד) נחמי׳ ד ב׳.

(15) אחד מרבותנו בתלמוד מנחות קט ב ועוד מפרשים מבני עמנו יבינו כי נבואה הנוכחית התקיימה בבנין מקדש ד׳ במצרים שבנה חניו מזרע הכה״ג שמעון (השני) הצדיק בימי בית שני ברשיון המלך היוני במצרים תלמי פהילאָמיטאָר, הוא בית חניו הנזכר הרבה פעמים בשני התלמודים (בבלי מנחות שם; ירושלמי יומא פ״ו ה״ג ועוד) ואצל כל הסופרים הקדמונים ונחרבה איזה שנים אחר חרבן בית ד׳ שבירושלם, אך הלא בית מקדש זה נבנה רק להיהודים שבמצרים ולא לַעַם מצרים, וגם אותו החריבו העמים כמקדש ד׳ שבירושלם, אולם זאת היא אמת בלא ספק כי חניו בבנותו בית ד׳ במצרים סמך (שלא בצדק) על דברי נבואת ישעיה הנוכחית, וכן אמרו בתלמוד ירושלמי שם, וכן יספר לנו גם סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות (ספר יג פרק ג).

(16) ה ח הקרובים בצורתם קרובים ג״כ מאד בהברתם, ומזה השרשים הנרדפים פרה (יא א) פרח, היה חיה, צהר צחר, הבר חבר ועוד, דהך דחך (לעג) בארמית ועוד הרבה בלשונות בני שם,

יְשַֽׁעְיָ֫הוּ עָר֣וֹם וְיָחֵ֑ף שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֗ים א֣וֹת
וּמוֹפֵ֔ת עַל־מִצְרַ֖יִם וְעַל־כּֽוּשׁ׃ [ד] כֵּ֣ן
יִנְהַ֣ג מֶֽלֶךְ־אַ֠שּׁוּר אֶת־שְׁבִ֨י מִצְרַ֜יִם וְאֶת־
גָּל֥וּת כּ֛וּשׁ נְעָרִ֥ים וּזְקֵנִ֖ים עָר֣וֹם וְיָחֵ֑ף
וַחֲשׂוּפַ֥י שֵׁ֖ת עֶרְוַ֥ת מִצְרָֽיִם׃ [ה] וְחַתּ֖וּ

הפ"א בפתח

וָבֹ֑שׁוּ מִכּ֖וּשׁ מַבָּטָ֑ם וּמִן־מִצְרַ֖יִם תִּפְאַרְתָּֽם׃
[ו] וְ֠אָמַר יֹשֵׁ֨ב הָאִ֜י הַזֶּ֗ה בַּיּ֣וֹם הַהוּא֒
הִנֵּה־כֹ֣ה מַבָּטֵ֗נוּ אֲשֶׁר־נַ֤סְנוּ שָׁם֙ לְעֶזְרָ֔ה
לְהִ֨נָּצֵ֔ל מִפְּנֵ֖י מֶ֣לֶךְ אַשּׁ֑וּר וְאֵ֖יךְ נִמָּלֵ֥ט
אֲנָֽחְנוּ׃

שלש שנים כל ימי מצור אשדוד הוא אות ומופת על מצרים ועל וכוש שיכם מלך אשור ויוליכם בשבי ערום ויחף, וכאשר הולך ומפרש כוונת אות זה: כן (כמו שהלך ישעיה ערום ויחף) ינהג מלך אשור וגו' (אחרי שיכה את מצרים כמש"ל פסוק א) ערום ויחף וחשופי שת (אחורים באדם עמש"ל יט יוד) ערות (בחסרון ויו החבור עמש"ל לח יד) וערות (וחשופי ערות) מצרים. „כאשר" בא לפעמים בטעם „אשר", וכן עוד נא יג; יהושע ב ז; יג ח; חגי א יב, וכן במסורה יונה א יד מונה יוד פעמים כאשר סבירין אשר (אך רובם שם בלתי מוכרחים) (1). הזמן שלש שנים לא נזכר במצות ד' בפסוק ב ואין טעם לזמן זה, אם לא שנאמר כי מצור אשדוד (שהיתה בצורה מאד כמ"ש פסוק א) נמשך שלש שנים (כמו מצור שמרון מ"ב יז ה), וישעיה פִּתַּח שקו וחלץ נעלו כל שנות מצור אשדוד לאות כי אחרי שתלכד אשדוד שבפלשתים ילכו כן שבויי מצרים וכוש (כי ינגפו לפני סרגון כמש"ל פסוק א). מהציור „יחף וחשופי שת ערות מצרים" נראה ברור כי „ערום" שלפניו אין טעמו ערום ממש רק בבגד קל ככתנת וכן בפסוק שעבר כמש"ש. וחשופַי (עמש"ל מז ב) הוא במליצה כמו וחשופים כמש"ל יט ט. ויתכן עוד כי וחשופַי הוא נסמך ישן בטעם וחשופֵי, ומזה בלעדַי בראשית יד כד, ואולי גם שם מא טז כמש"ש.— [ה.] כבר כתבנו למעלה ז יז שיחזקיה היה נכנע לשלמנאסר וסרגון מלכי אשור, ולכן לא עלו עליו בהלחמם בשמרון ופלשתים, ומהאמור פה בפסוקי ה ו הנוכחים נראה שגם יחזקיה נפתה לבו בתחלה לבטוח על מלך מצרים (כמו שעשו מלך שמרון מ"ב יז ד ופלשתים כמש"ל פסוק א) וישלח בסתר לסוא מלך מצרים לעזרה, אך לא השלים יחזקיה חפצו למרוד בסרגון (ולכן לא עלה עליו גם אחרי מפלת פלשתים), כי הכה סרגון חיל מצרים (כמש"ל פסוק א) ולא באו לעזור ליחזקיה, ועמש"ל יד לב. וחתו ובשו (כעב"ש כמש"ל ז ח) עמש"ל יט ט „יושב האי הזה" מפסיק הבא שבטעם בני יהודה כמש"ש מכוש מַבטם מִבְטַחָם (נרדף עם מֶבָּט זכריה ט ה, עמש"ש פסוק א) (2) ומן מצרים תפארתם, כי התפארו בברית שלום אשר כרתו עם המלך הגדול מלך מצרים וכוש, אשר לא דרש להיות לו עבד ולהעלות לו מנחה כל שנה כמלכי אשור. מלכי אשור ומצרים היו בימים אלה גדולים ועצומים מכל מלכי ארץ כמש"ל ז יח.—[ו.] האי הזה הוא ארץ ישראל (הנשענת על ים הגדול ממערב), כי בשם אי נקרא ג"כ הארצות הנשענות על הים ע' יא יא; כג ב ו; כד טו; סו יט; יחזקאל לט ו; בראשית יוד ה; אסתר יוד א (עמ"ש עוד להלן מב יד; נט יח), ולכן לפעמים בא על אי ממש הלשון האיים אשר בים יחזקאל כו יח. הנה כה אחרית מבטנו מבטחנו (ה) הוא כוש ומצרים (שם) אשר נסנו וגו' רַצנו עמש"ל יוד ג, ואיך נמלט אנחנו ממלך אשור בעזרת כוש ומצרים, וכן הוכיחם ישעיה פעמים רבות לבלי לבטוח במצרים פרקי ל לא, ובלא ספק לִמדם לבלי למרוד במלך הנורא מלך אשור (כמו שלִמדם ירמיה לבלי למרוד בנבוכדנצר כז יב יג; לח יז) ולבטוח בעזרת ד', ועמ"ש להלן כב טו.

---

(1) וכן בהיפך בא לפעמים אשר בטעם כאשר נד ט; שמות לד יח; במדבר ד מט; דברים ד כג (אשר השני); יהושע א טו (אשר השני); ש"ב יד כב, מ"א טו יג; ירמיה לג כב; מח ח; זכריה ח ט (עמש"ש) ועוד, וכן במסורה ויקרא ז לח מונה ה מקומות אשר סבירין כאשר (אך רובם שם בלתי מוכרחים).

(2) כמו שבא לפעמים הפעל הַבֵּט בטעם הַבֵּט אל מי בבטחון עמש"ל כב יא, והדומה לזה באים הפעל צִפָּה והשם צִפִּיָּה לפעמים בטעם בָּטֹחַ, מִבְטָח, מיסוד טעם פעל צפה (הַבֵּט).

אֶת־אַשּׁוּר׃ [כד] בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל
שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ׃ [כה] אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת
לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי
אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃
כ [א] בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה
בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם
בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ [ב] בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר
יְהוָה בְּיַד־יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ
וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ
מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃
[ג] וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי

אשור עִם אשור, כי גם אשור יעבוד את ד׳ כנראה ברור בפסוק כה. פעל עָבֹד בא לפעמים בלה״ק בלא יחס הפעול על עבודת ד׳ ביחוד, ע׳ ירמיה ב כ (כתיב); איוב לו יא. הפירוש הזה בטעם ועבדו הוא מוכרח בפסוק, כי בזולת זה יחסר בכל המשך הדבור פה שאשור יעבוד את ד׳, ויהיה הלשון בפסוק כה סתום.—[כד. כה.] יהיה ישראל אשר ארצו היא על הדרך ממצרים לאשור שלישיה שלישית (לפעמים בא ישראל בלשון נקבה וביותר במליצה להלן כז ח; מח טז; ירמיה ג ו; הושע ח יד; ט ב; ש״א יז כא) למצרים ולאשור, הכוונה לברית שלום שביניהם שנזכרה בפסוק שעבר, ויהיו לברית שלום משולשת (משלשת עמים Dreibund), ברכה (בחסרון ו החבור עמש״ל לח יד) וברכה בקרב הארץ, הכוונה שבכל הארצות יברך איש את רעהו בלשון יְבָרֶכְךָ ד׳ כישראל (ודוגמתו בראשית מח כ, ועמש״ל סה טז בהערה) אשר, טעמו יען אשר עמ״ש כח יב ברכו את ישראל ד׳ צבאות לאמר: „ברוך עמי מצרים ומעשה ידי (עמ״ש ס כא) אשור אשר יעבדו את ד׳ (כג) ונחלתי ישראל״ („ברוך״ נמשך גם על אשור וישראל), ובדבור זה ברכה יותר נעלה לישראל, כי גם אחרי שישובו מצרים ואשור אל ד׳, רק את ישראל לבדו יקרא ד׳ נחלתו כדרך שנקרא מאז (דברים ד כ; ט כו כט; לב ט; מ״א ח נא נג ועוד ועמש״ל נז ו בהערה). יתכן לפרש עוד כי שלישיה שבפסוק הוא קיצור מן עגלה שלישיה שם מליצה לעם נחמד ואהוב עמש״ל טו ה ובהערה שם, ואומר פה שיהיה ישראל בעיני העמים העצומים מצרים ואשור עגלה שלישיה (עם נחמד ואהוב).

כ. [א.] תרתן, היה אח״כ שר גדול לסנחריב (בן סרגון) מ״ב יח יז. בשלח אותו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה אחרי מצור שלש שנים (ע׳ פסוק ג ומש״ש), כי היתה בצורה מאד מאד, עמש״ל ח כג ובהערה שם. מדברי הימים למלכי אשור ומהכתבות הרבות מאד שמצאו חוקרי קדמוניות האחרונים בחרבות ערי אשור נדע כי סרגון יסד בית מלוכה האחרון באשור והוא היה אבי סנחריב, ועוד נדע כי שלמנאסר מלך אשור מת בצורו על שמרון (מ״ב יז ה) וימלך אחריו סרגון, והוא לכד את שמרון ומשם הלך על מלך עזה בפלשתים אשר לא נכנע לו ובקש עזרה מן סבכא (סוא) מלך כוש ומצרים שבא לעזרו (מלכי מצרים היו אויבים גדולים למלכי אשור עמש״ל ז יז), ויכום סרגון וינס סוא לארצו, ואח״כ נלחם סרגון באשדוד עיר פלשתים שלא נכנעה לפניו וילכדה ויולך את אליליה ואת יושביה בשבי, וילכוד גת פלשתים (מיכה א יד עמש״ש) וכל ארץ פלשתים, ויך במלחמה גדולה את מלך כוש (סוא) ויהי לו לעבד (ולזה ירמוז להלן כג ה; לא ג עמש״ש), ועמ״ש ז יז; ח כג; יד ל לא.—[ב.] בעת ההיא כאשר בא תרתן אשדודה (א) בתחלת המצור (עמ״ש פסוק ג) דבר ד׳ ביד ישעיהו, הטעם פה כמו אל ישעיהו (כי הוא צווי לישעיה לעשות מה בעצמו), וכן חגי ב יוד; במדבר ד לז מה מט, ובשארי מקומות בא בנבואה „ביד״ בטעם על יְדֵי durch, чрезъ על שליחות הנביא להגיד דברי ד׳ להעם. ופתחת השק וגו׳ (תהלים ל יב) תַתיר קשריו ותסירנו ותחלץ נעלך לאות על מצרים וכוש פסוקי ג ד (ועמש״ל ח יח). שַׂק הוא בגד עב ופשוט (וכן בלשונות אירופא) אשר לבשו לאות אֵבֶל לעיל ג כד ועוד, ואם השק נֶארג מִשֵּׂעָר לבגד עליון אז נקרא עוד אדרת שֵׂעָר (בראשית כה כה) אשר לבשוהו הנביאים עם אזור עור במתניהם זכריה יג ד; מ״א יט יג; מ״ב א ח (בעל שֵׂעָר טעמו לבוש אדרת שֵׂעָר, ולכן הבינו כי הוא הנביא אליהו); ב ח יג יד, ומזה שק בפסוק הנוכחי, וכן הנזירים באיטיאפיה (כוש) ילבשו אדרת שֵׂעָר כזאת שיקראוה בלשונם (אחות לה״ק) שַׂק, ואולי בני כוש הקדמונים שהיו קרובים מאד אל היהודים בדתם כנודע קבלו מנהג נביאי ישראל ונזיריהם. ערום, אין טעמו פה ערום ממש, כי חרפה היא לכל איש שאיננו פרא אדם, רק טעמו הולך בבגדים קלים (בכתנת לבד, וכן נראה מהלשון בפסוק ד כמש״ש) שלא כדרך כל העם, וכן טעם ערום ש״א יט כד; איוב כב ו; כד ז יוד.—[ג. ד.] ויאמר ד׳ ביד נביאו ישעיה בסוף ג שנים כאשר נלכדה אשדוד: כאשר אשר הלך וגו׳

כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ [ג] עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ [ד] תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ [ה] עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מָגֵן׃ [ו] כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ [ז] וְרָאָה

לא מפיק ה״א   פתח בס״פ

(אחרי שהכניעם נבוכדנצר ע׳ ירמיה כה כה; מט לד לז; יחזקאל לב כד) ויִשַׁדדוה, כל אנחתה אנחה (בתוספת ת, כמו אימתה, עזרתה, ישועתה, עולתה ועוד, ואיננו בכנוי, לכן ההא רפויה) בארץ מפני ע״ל מלך בבל השבתי״, וכן בא הלשון על מפלת בבל שבת נוגש שבתה מדהבה לעיל יד ד עמש״ש. בינוני פעול בא בהרבה מקומות בניקוד בינוני פועל כמש״ל ח כג בהערה בארוכה, ובא פה בניקוד זה לעשותו לשון נופל על לשון בשתי הוראות. — [ג.] מלאו מתני (עמש״ל יא ה) חלחלה (וכן הלשון נחום ב יא) צירים וגו׳ יולדה כבני בבל עצמם יג ח. בלשון מליצה יצויר שייליל הנביא גם על שֶׁבֶר עם זר אויב ישראל כעַם בבל כמש״ל יג ו. — מלבד מה ששמע הנביא חזות קשה בפסוק ב, שמע וראה עוד במראה הנבואה פרטים ממפלת בבל אשר יציירם בדבור הבא נעויתי משמוע וגו׳ עד סוף פסוק ט, והוא דִבור נבדל מִדבור שעבר כמש״ל פסוק א. נעויתי שחותי (מכאב לב) [3] משמוע! בחזון דברי אחד משרי מלך בבל בפסוקי ד ה הבאים, נבהלתי מראות! החזון מפסוקי ו—ט הבאים כאשר יתבאר שם. — [ד. ה.] פסוקים אלה נמשכים על „נעויתי משמוע״ מפסוק שעבר ומפרש הנביא מה שמע בחזון, ורומז הנביא למעשה בלשאצר מלך בבל האחרון אשר עשה בלילה משתה גדול לכל שריו בעת שצר כורש מלך פרס על עיר בבל, ובעת המשתה פרץ פתאום חיל פרס לתוך העיר (ובלילה ההוא נהרג בלשאצר) כמש״ל יד יט, וכאשר הגיעה בעת המשתה השמועה אל המלך שפרצו האויבים בעיר, צוה המלך לשריו לקום ולמשוח מגן ולצאת נגד האויבים, והנביא במראה הנבואה שמע דברי אחד השרים מהמשתה שצעק אז במר נפשו כל הדבור המליצי מפסוקי ד ה: תעה לבבי הלך נבוך ומבולבל בדעת (עמש״ל יט יג), פלצות יראה ורעדה בעתתני, את נשף חשקי נֶשֶׁף—חֵשֶׁק שלי (עמש״ל יא יוד בהערה) мой желанный вечеръ, mein gewüschter Abend, הָעֶרֶב (עמש״ל ה יא בהערה) אשר חשקתי בו, הוא ליל משתה המלך, שם לי פעל סתמי (וכן בפסוק ט, עמש״ל ח ד) בטעם שמו לי (האויבים) לחרדה, והולך ומפרש דבריו: ערך סַדֵּר וְהָכֵן השלחן להמשתה צָפֹה טעמו כמו בפיעל צַפֵּה או כַּסוּת (ולא נמצא יותר קל צָפֹה בטעם זה) הצפית (לא נמצא יותר) מְכסה השלחן שנזכר (בתלמוד ציפא, скатерть, Tischdecke צפתא טעמו מַחְצֶלֶת לשבת עליה), אכל שתה (כולם מקורים בטעמי עבר עמ״ש פסוק א), רומז למשתה גדול שעשה בלשאצר לשריו, והנה פתאום קול המלך נשמע באזני: „קומו. השרים, משחו מגן!״ (כן היה דרך הקדמונים למשוח מגיניהם בצאתם למלחמה ש״ב א כא כדי שיחליק החץ מעליו), כי פרץ פתאום האויב בעיר כמש״ל. יש מפרשים צפה הצפית בטעם האיר המנורה (בנשף על השלחן שנזכר בעת המשתה), כי פעל צפי בערבית טעמו האיר, ומהפעל נבנה השם צפית למנורה, וכן אמרו בב״ר פס״ג בטעם הפסוק הנוכחי אית אתרא דקריין למנרתא צפיתא, ופי׳ זה איננו רחוק. רבים מפרשים צפה הצפית בטעם צָפֹה המְצַפֶּה (הצופה יְצַפֶּה על המצפה אם לא קרב האויב), ופי׳ זה רחוק בטעם המלות ובהֶמשכם בפסוק. — [ו. ז.] פסוקי ו—ט עם הפעולות הכתובות בהם הם כולם מראה נבואה על בבל ונמשכים על „נבהלתי מראות״ מפסוק ג (ולכן יתחילו במלת החבור „כי״) ומפרש הנביא מה שראה בחזון שממנו נבהל, כי ראה רוכבים רבים רצים לירושלם לבשר שנפלה בבל: כי כה אמר אלי אדני במראה הנבואה בירושלם כמ״ש פסוק א: לך העמד המצַפה הצופה (ובשארי מקומות בא לבינוני תאר זה רק הקל צופה) על חומות ירושלם (שנראו שלֵמות במראה הנבואה, אף שכבר נהרסו מידי נבוכדנצר מ״ב כה יוד, ודומה לזה במראה הנבואה להלן נב ח; סב ו כמש״ש, ועמ״ש להלן פסוק ח), אשר יראה יגיד לך, וכן עשה הנביא במראה הנבואה והעמיד צופה (וכן להלן סב ו), ועתה מספר הנביא מה שראה במראה הנבואה מפעולת הצופה: וראה

[3] פעל עוה ביסוד טעמו נרדף עם עַוֵּת, עִקֵּשׁ, עִקֵּל, הָפֹךְ, ובלשון כ״ק רגיל ביחוד בטעם עַוֵּת דרך מוסר (חָטָא) או דרך הדעת (הִסְכִּל) בקל ונפעל והפעיל, ומזה השמות עָוֹן בטעם חֵטְא, רוח עועים לעיל יט יד בטעם רוח תהפוכות, ובא עוד בנפעל בטעם היות שְׁחוּחַ וּשְׁפַל מכאב לב בפסוק הנוכחי; תהלים לח ז, ובא ע״ד השאלה בפיעל בטעם הָפֹךְ והַשְׁמֵם דרך או ארץ להלן כד א; איכה ג ט, מזה השם עַוָּה יחזקאל כא לב בטעם שְׁמָמָה.

כא [א] מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כִּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ [ב] חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד ׀ בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד ׀ שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי

כא. [א.] פסוקי א—יוד הם מליצה נשגבה מאד ונבואה על מפלת בבל בלא ספק (ט) שנהרסה בידי עילם (פרס) ומדי (ב) כמש״ל יג יז, וכבר באה נבואה אחרת על מפלת בבל לעיל פרקי יג יד, ומהלשונות פה בפסוקי ב יוד נראה שבבל רדה אז באף בכל הגוים ורצץ ושבר את יהודה, ועמ״ש להלן בראש פרק מ בפתיחת חלק שני מס׳ ישעיה. והנה הנבואה הנוכחית היא משני חלקים: 1) „כסופות בנגב וגו׳ יולדה״ פסוקי א—ג, 2) „נעויתי משמוע וגו׳ שבר לארץ״ פסוקי ג—ט. **משא מדבר ים.** „מדבר ים״ שם מליצה לארץ בבל (ולא נמצא יותר) שבה מדבר דשא (נאות מדבר הרגיל בבקעה, כי ארץ בבל בבקעת שנער בראשית יא ב ט) וגם מדבר ציה עמש״ל כג יג (ועד היום בקעה שנער או מֶסֻפֹּטַמְיָה רבה מדבר ציה כנודע בגיאָגראַפיה), ומוקפת מנהרי פרת וחדקל שנקראים במליצה בשם ים כמש״ל יט ה (עמ״ש עוד להלן נט יח, וכן עיר בבל שעבר בה פְּרָת נקראת במליצה יָם כמש״ל מב טו), וכן נקראת ארץ בבל „מדבר״ להלן בפסוק; ירמיה ד יא; יחזקאל יט יג; כג מב עמ״ש. והנה המליצים והנביאים קראו לפעמים בשמות מליצה את הארץ או העיר או העם אשר עליהם נשאו את מליצותם, ומזה משא מדבר ים בפסוק הנוכחי על בבל, משא גי חזיון כב א על ירושלם, משא בהמות נגב ל ו על מצרים, ומזה עוד הלשונות ארץ צלצל כנפים יח א (כוש), אריאל כט א (ירושלם עמ״ש); יחזקאל מג טו (מִזְבֵּחַ); ש״ב כג כ (שר גבור), רהב להלן ל ז (מצרים עמ״ש עוד כז א), הררי בשדה, יושבת העמק, צור המישור ירמיה יז ג; כא יג (ציון וירושלם), צור שַׂדַי יח יד (הר הלבנון), אָהֳלָה, אָהֳליבה יחזקאל פרק כג (שמרון וירושלם), מלך יָרֵב הושע ה יג; יוד ו (מלך אשור ועמש״ל יט כ), שֵׁשַׁךְ, לֵב קָמָי ירמיה כה כו; נא א מא (בבל וכשדים), וע״ע משלי ל א; קהלת א א. **כסופות** כסערות אשר **בנגב** שהן חזקות זכריה ט יד; תהלים עח כו **לחלוף** יחלוף על פני, כי הנבואה מצוירת בכ״ק כרוח חזק אשר יחלוף על פני הנביא ע׳ מ״א יט יא; חבקוק א יא (עמש״ש); איוב ד טו; ט יא, **ממדבר** הוא בבל כמש״ל **בא** הרוח הנזכר לירושלם במראה הנבואה (אשר לשם בא הנביא במראה הנבואה ע׳ פסוק ו, ודומה לזה במראות יחזקאל ח ג; מ א ב), והוא אות שד׳ בא מארץ בבל אשר שם מלאכה לד׳ להרסה ירמיה נ כה ע״י כורש מלך פרס ע׳ מה ב (ודומה לזה יט א; סג א; שמות יא ד), **מארץ נוראה** מבבל, אשר שם יושב עם נורא (כשדים) חבקוק א ז. **לחלוף** טעמו כמו יחלוף, כי בא לפעמים מקור בטעם דרך החלטה כמש״ל ו יוד, ואף בבוא המקור בל היחס, כמו לחלוף בפסוק הנוכחי, לעשות, ולדבר, להריק לב ו, לקבץ סו יח, להיות ש״א יד כא; מיכה ה א, להסך ירמיה מד יט, להוציא הושע ט יג, להזכיר עמוס ו יוד, להקטין, ולהגדיל, לעות, לקנות ח ה ו, לשאול לדרוש דהי״א יוד יג; דהי״ב כו ה ועוד (1). —[ב.] **חזות** חזון (2) **קשה הגד לי** על בבל במראה הנבואה שחלף על פָּנַי מפסוק שעבר, וזה לשון החזות: „**הבוגד** שם כנוי לבבל (ע׳ כד טז) שהיה תחת ממשלת אשור ובגד בו כמש״ל כג יג (ולכן נקרא בבל איכה ה ח בשם עבדים) **בוגד** בָּגוּד (בינוני קל פעול), כי בגדו בו עילם ומדי להלן בפסוק, **והשודד** שם כנוי לבבל שודד כל הארץ (ירמיה ד כ; ו כו; מט כח ועוד) **שודד** שָׁדוּד (כי בא עליה שודד ירמיה נא נג נו). **עלי עילם צורי מדי** צווי בטעם עבר (עמש״ל ו ט), וטעמו בלשון פשוט (עמש״ל ה ט) עלתה וצרה (על בבל) עילם (פרס עמש״ל יא יא) ומדי (לעיל יג יז עמ״ש; ירמיה נא כח), כי בגדו בבבל עילם ומדי

(1) לפעמים מקור בל היחס טעמו כמו דרך החלטה עם כנוי המושך „אשר״ לפניו כמש״ל ה ב.

(2) וכן כט יא (נרדף עם חֲזוּת דהי״ב ט כט), ובא עוד חָזוּת בטעם התראות פנים לכרות ברית שלום свиданіе, Zusammenkunft כח יח (נרדף עם חֹזֶה שם פסוק טו), ומארמית (ב״מ כא ב; חולין מו ב ועוד) הושאל חָזוּת בטעם מראה ותמונה בדניאל ח ה ח (קרן חָזוּת טעמו קרן גדולה למראה כהלשון בפסוק ח, ודומה לזה איש מראה ש״ב כג כא), והנה בא חָזוּת בקמץ קָיָם בכל נטיותיו כמו גָּלוּת.

[ח] וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה אֲדֹנָי אָנֹכִי עֹמֵד
תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־
הַלֵּילוֹת׃ [ט] וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ
צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה
בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃
[י] מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃
[יא] מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר

סכנה קרובה להעיר או לבית המלך ([7]), והנה הצופים על החומות היו רגילים (כדרך שומרי העיר בלילה בימינו) לקרא בפיהם בזמנים קרובים תמיד ביום ובלילה איזה דבור קבוע, למען ידעו הכל כי הם צופים מסביב ולא יישנו, ולדעתי הצופה על חומת ירושלם עיר האלהים היה רגיל לקרוא תמיד הדבור שבפסוק הנוכחי „על מצפה ד׳ וגו׳ הלילות״, ואל זה המנהג כוון לדעתי בלא ספק גם הלשון להלן סב ו כמש״ש. ויקרא אריה שם כנוי להצופה כמש״ל: „על מצפה וגו׳ הלילות״, הוא דבור הרגיל בפי הצופה על חומות ירושלם כמש״ל, ולכן כאשר העמיד הנביא שָׁם צופה אשר הגיד להנביא מה שראה כמ״ש בפסוק שעבר, שמע אח״כ ממנו קול קריאתו הרגיל. מִצְפֶּה נפרד במקום נסמך (עמש״ל יז ח), וכן הבין תרגום יונתן, או שראוי להנקד פה מִצְפֵּה. — [ט.] והנה זה בא הראשון שראה הצופה בפסוק ז רכב איש צמד פרשים, דבור זה טעמו בלשון כ״ק רֶכֶב שעליו רוכב איש אחד, ווזג פרשים לְוים אותו כמש״ל פסוק ז בהערה, ובא בלשון זה נסמך אחד רֶכֶב לשני סומכים „איש״ „צמד פרשים״, וכן כב ו ועוד הרבה פעמים בלשון כ״ק, ע׳ להלן כח א; סג יא; שמות כו יוד; לז כט; במדבר יד לז; יח יט; יהושע ג יא (ע״ש פסוק יג), וביותר בספרים אחרונים דניאל ט כ; נחמיה יוד לד; יב לו; דהי״א כב יח; דהי״ב א ג, ועמ״ש עוד בראשית יוד ט; הושע ח יוד ([8]). ויען איש הרכב שנזכר ויאמר נפלה נפלה (עמש״ל כט ט) בבל מליצה על הריסת המלוכה עמש״ל כו יח, וכן מזה נפלה בבל ירמיה נא ח, ויותר נראה הטעם פה נפלה ונהרסה חומת עיר המלוכה בבל (כמו ירמיה נא מד נח, ולכן נזכרה פה אח״כ מפלת אלהיה כמו בירמיה שם) מיד חיל פרס ומדי שפרצו בעיר, וכל פסילי אלהיה שבר פעל סתמי (עמש״ל פסוק ד) בטעם שברו האויבים והפילו לארץ מו א ב (עמש״ש); ירמיה נ ב; נא מד. הפעל שִׁבַּר לפי הענין טעמו שִׁבֵּר והפיל, ודומה לזה נגדעת (ונפלת) לארץ לעיל יד יב. — [יוד.] מדושתי ובן גרני! (כעב״ש), שמות מליצה ליהודה בני עם הנביא אשר רמסם ורצצם מלך בבל, כי רמיסת העם (וגם איש אחד) ופזורו מצוירים בקצירת התבואה בשדה ודישתה וְזֵרִיתָהּ בגרן, ע׳ מא טו; ירמיה טו ז; נא לג; יואל ד יג; מיכה ד יב יג; חבקוק ג יב, ומזה אופן משלי כ כו הוא אופן כלי הדישה להלן כח כז, ועמ״ש להלן כח כג. מדושה (לא נמצא יותר) שֵׁם לתבואה נְדוֹשָׁה בגרן Ausdrusch, измолотъ וכן טעם שֵׁם מליצה בן־גרן (שלא נמצא יותר), ודומה לזה שמות מליצה בני אשפה איכה ג יג, בן קשת איוב מא כ לחצים, בני היצהר זכריה ד יד לענפי עץ זית. אשר שמעתי וגו׳ במראה נבואה בפסוקים שעברו על מפלת בבל. כל המפרשים נלאו מאד למצא מסלה ישרה בנבואה הנוכחית מפסוקי א — יוד ולא מצאו, וכל קורא מבין רואה כי לפי פירושי כל מליצות הנבואה ישרות ונעימות בלא לחץ. — [יא, יב.] פסוקים אלה הם נבואה קצרה על עם דומה, ומהלשון נראה כי היתה אז עת צרה גדולה לכל העמים ושלחו להנביא שביהודה לשאול אם יבוא קץ לצרתם, והנביא בשר להם כי הגאולה קרובה, וזה יתכן רק בימי יחזקיה כאשר עלה סנחריב על כל העמים סביב לארץ ישראל והחריבם ושם נפל מחנהו במגפה, ולכן יש להחליט כי הנבואה הנוכחית היא מהנביא הגדול ישעיה בלא ספק, כמו הנבואה הבאה מפסוקי יג—יז כמש״ש. משא דומה נבואה לעם דומה (ששלחו לשאול פי הנביא להלן בפסוק), הם בני דומה בן ישמעאל בראשית כה יד, אחד מי״ב בני ישמעאל אבות יב שבטי ישמעאל (שם פסוקי יג—טו) שישבו במקומות שנקראו על שמותם מדרום לא״י ולארם על חֶבֶל הצפוני מארץ עֲרָב עמ״ש בראשית כה יח ולהלן פסוק יג, ולפי עדות חוקרי הארץ יש שָׁם עד היום מקומות רבים בשמות דומה, והנה דומה שבפסוק הנוכחי היתה קרובה לשעיר כאשר יתבאר. אלי קרא דומה שנזכר משעיר, הכוונה ע״י מלאכי דומה אשר מדרום לא״י שהלכו מדומה לירושלם דרך שעיר הוא אדום (בראשית לב

([7]) ודומה לזה מצאנו במס׳ תמיד פ״ג מ״ח; יומא כ ב שהפליגו לספר מפלאי קול איש ממונה בבהמ״ק (שקלים פ״ה מ״א) „גביני כרוז״, שהיה מכריז בקול רם מאד בבקר בכל יום „עמדו כהנים לעבודתכם ולוים לדוכנכם וישראל למעמדכם״.

([8]) כמו שבא לפעמים בהיפך שני נסמכים לסומך אחד דברים כט כב; ש״ב כ יט; ירמיה מו ט; איוב כ יז; דהי״ב לב לא ועוד.

רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב || גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃

הצופה מרחוק רכב צמד פרשים (רֶכֶב נסמך), דבור זה טעמו בלה"ק רֶכֶב מלחמה עם שני רוכבי סוסים (עמש"ל ה יוד) הלָוים את הרכב (4), ואח"כ (ע' פסוק ט) רכב חמור ואח"כ רכב גמל הטעם חֶבֶר רוכבים על חמורים וגמלים (5), וכולם רצים לירושלם, ואח"כ והקשיב קשב слухъ, Gehör שָׁמַע הצופה שֵׁמַע קול, והכוונה קול גלגלי הרכב וקול מִדְרַךְ רגלי הסוס והחמור והגמל (ע' מ"ב ז ו; ירמיה מז ג; יחזקאל כו יוד), כי מתחלה ראה מרחוק ואח"כ שמע (כמו שנראה תחלה הבָּרָק ואח"כ נשמע הרעם), ואח"כ והקשיב רב קשב שֵׁמַע קול גדול, כאשר התקרבו הרכב והרוכבים אל ירושלם, והנה הצופה הגיד מה שראה להנביא (ויו) ועלה הנביא במראה הנבואה על החומה לראות גם הוא את הרצים.—[ח.] מהאמור בפסוק הנוכחי; סב ו; מ"ב טו כה נראה לי כי בימי בית ראשון הצופה שעמד על מגדל חומת העיר או ארמון המלך נקרא בשם כנוי „אריה", מפני שהיו בוחרים לצופה באיש שקולו חזק מאד כקול אריה (6), כדי להשמיע מראש המגדל קולו לכל העיר או לבית המלך אם יראה מרחוק

(4) בשם פָּרָשׁ נקרא בכ"ק סוס טוב ממהר לרוץ מיוחד לרכיבה (עמש"ל כח כח) ש"ב א ו; מ"א א ה (ע' ש"ב טו א); ה ו; כ כ; יחזקאל כז יד; הושע א ז; חבקוק א ח (פרשיו), או איש הרוכב על סוס כזה, או ביחד הסוס ורוכבו בפסוק הנוכחי; בראשית נ ט; שמות יד ט כח (ע"ש טו א כא); ש"ב ח ד; יוד יח; ירמיה ד כט; יחזקאל כג ו יב; חבקוק א ח; עזרא ח כב ועוד, וכל רֶכֶב לָוּו רוכבים פרשים (על הר"ב שנים) כב ו; לא א; בראשית נ ט; ש"א יג ה (כנראה ראוי שָׁם קרי „שלשת אלפים רכב" והיו שני פרשים לכל רכב, כי בכל המקומות מספר הרכב קטן ממספר הפרשים, ועוד שלא נמצא בשום מקום בכ"ק אצל כל העמים אף שלשת אלפים רכב, ואיך יֵאָמֵן מספר 30,000 רֶכֶב? כי 32,000 רֶכֶב דהי"א יט ז טעמו קיבוץ האנשים רוכבי הרֶכֶב עם רוכבי הפרשים כמ"ש בהערה הבאה); ש"ב א ו; יוד יח; מ"א ה ו; יוד כו ועוד הרבה, ומזה טעם הדבורים בלה"ק רכב צמד פרשים (רֶכֶב אשר זוג פרשים לוים אותו) בפסוק הנוכחי, רכב איש צמד פרשים (רֶכֶב שעליו רוכב איש אחד ע' ירמיה נא כא, וזוג פרשים לוים אותו, ועמש"ל מ יב בהערה בטעם שָׁלִשִׁים) פסוק ט עמש"ש, רֶכֶב אדם פרשים (רֶכֶב שעליו רוכב אדם, ופרשים לוים אותו) כב ו עמש"ש, כי הסוסים הרתומים לרֶכֶב לא נקראו בלה"ק פרשים רק סוסים כנראה ברור מהלשונות שמות יד ט; מ"א ה ו; מ"ב ב יא; ז יד (הטעם שם שני רכב רתומים לסוסים); דהי"ב ט כה; שה"ש א ט, ועמ"ש בהערה הבאה. רֶכֶשׁ שטעמו סוס ממהר לרוץ נופל על סוס פרש (לרכוב) מ"א ה ח (ע"ש פסוק ו); אסתר ח יוד יד, וגם על סוס של מרכבה מיכה א יג.

(5) רֶכֶב יסוד טעמו רֶכֶב מלחמה колесница, Kriegswagen וביותר כשם הקבוץ לרֹכבי מלחמה, ועל הר"ב כולל גם הסוסים הרתומים לרֶכֶב, או גם האנשים הרוכבים על הרֶכֶב בראשית נ ט; שמות יד ז כח ועוד הרבה, ולפעמים בא רֶכֶב ביחוד על הסוסים אשר אליהם רתום הרֶכֶב ש"ב ח ד (ע' יהושע יא ט), או על האנשים הרוכבים על הרכב ש"ב יוד יח, ומהיות רֶכֶב שֵׁם מפעל רָכֹב, לכן הושאל לפעמים רֶכֶב ג"כ כשם הקבוץ לרוכבי הרכב עם רוכבי הפרשים דהי"א יט ז יח (ע' שם פסוק ו; ש"ב יוד יח), או לרֹכבי מלחמה עם סוסיהם ועם סוסי הפרשים בלשון ערי הרכב מ"א יוד כו; דהי"ב א יד; ט כה (אבל ערי הרכב מ"א ט יט; דהי"ב ח ו הן ערים לרכב וסוסיהם בזולת סוסי הפרשים). או כשם הקבוץ לחֶבֶר רוכבי סוס וחמור וגמל (בערבית רַכְּב) יחזקאל לט כ; תהלים עו ז, ומזה רכב חמור רכב גמל בפסוק הנוכחי, כי להרכב ממש רתמו רק סוסים כמ"ש בהערה שעברה, ולא נמצא בשום מקום שרתמו רֶכֶב או מרכבה או עגלה לחמור וגמל או שלָוו רוכבי חמור וגמל את הרֶכֶב (החמור והגמל היו רק לרכוב ולהעמים עליהם משא בראשית כד סא; לז כה; מה כג; שמות ד כ; ש"א כה כ; ל יז, ואת העגלות נהגו הבָּקָר במדבר ז ג; ש"א יא ז; ש"ב ו ו). לפעמים בא רֶכֶב מרכבה נרדפים מ"א א ה (ע' ש"ב טו א); ה ו; כב לה ועוד. האו̇כתי בשתי הערות אלה מפני שבהן יאירו מקומות הרבה מפסוקים שזכרנו אשר התקשו בטעמם כל המפרשים וחוקרי הלשון.

(6) „ארגב" מ"ב שם ברור לדעתי שהוא שם כנוי לצופה שני על ארמון המלך, והוא קיצור מן ארי—ג̇ב או ארי בור (ע' ש"ב כג כ; דניאל ו ח), שאול שֵׁם זה מחבל ארץ „ארגב" שבבשן (מ"א ד יג) שנקרא כן בשביל האריות הרבות שבבשן דברים לג כב שצדום שם בבורות (ש"ב שם).

[יד] לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי
אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃
[טו] כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי ׀
חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה
וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ [טז] כִּי־כֹה אָמַר
אֲדֹנָי אֵלַי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־
כְּבוֹד קֵדָר׃ [יז] וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי
בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

ה; כג טו, עמ"ש בפסוק הבא, ואף שערָב רָבה מדבר כמש"ל, אך גם במדבר יִמָּצאו לפעמים יערות כנראה ש"א כג טו) שבארץ תימא בפסוק הבא, והכוונה בברחם מחרב שלמנאסר וסרגון מלכי אשור אשר הכו את השבטים שישבו בחבל הצפוני מערָב על גבול דרומי מבבל וארם (סוריה) ארצות מלכי אשור, כי הדדנים היו מבני קטורה בראשית כה ג שישבו בחבל הצפוני מערָב כמש"ל (עמש"ל הערה 11), עמ"ש עוד להלן ס ו בהערה. — [יד.] לקראת צמא מהדדנים הבורחים שנזכרו התיו (צווי הפעיל מן אתה, וכן ירמיה יב ט, והוא מקוצר מן האתיו, וכן בקל ויֵתא דברים לג כא מקוצר מן ויאתא) הביאו מים אתם יושבי ארץ תימא! תימא מבני ישמעאל בראשית כה טו עמש"ש, שישבו בחבל הצפוני מערב כמ"ש בפסוק שעבר, והיתה ארץ תימא בצורה בטבע מפני היערות שנזכרו עמש"ל יז ט ולא בא האויב עליה, והיו שם מעינות מים (הרגילים במקום יערות) ולחם להלן בפסוק, ולכן ברחו לשם הדדנים (שישבו ג"כ בחבל הצפוני מערָב כמ"ש בפסוק שעבר) שישבו במקום קרוב לתימא ירמיה כה כג, בלחמו של תימא שנזכר (או ויו בלחמו מיותר עמ"ש כט כג בהערה) קִדמו אתם יושבי ארץ תימא שנזכר נ'ד ד בני דדנים שנדדו (טו) לארץ תימא. — [טו.] חרב נטושה פרושה בארץ, היא חרב מלכי אשור כמש"ל פסוק יג. נטש הוא פעל יוצא, וטעמו פָּרֹש במדבר יא לא; הושע יב טו, ומזה בינוני פעול נטוש בפסוק הנוכחי; ש"א ל טז בטעם פרוש, ונפעל שופטים טו ט; ש"ב ה יח כב בטעם פעל עומד פֻּשַּׁט (ורק פעם אחת ותִטש ש"א ד ב בא הקל בטעם נפעל), וע"ד השאלה בא נטש בטעם הפיץ לעיל טז ח; יחזקאל כט ה; לב ד; עמוס ה ב (עמש"ש), ועמש"ל לג כג בשארי טעמי פעל נטש. תרגום הסורי והרבה מפרשים יבינו חרב נטושה בטעם חרב לטושה בחלוף ל נ הרגיל בלה"ק ובשארי לשונות בני שם, כמו רגן להלן כט כד רגל, נועז לג יט לועז, לשכה נשכה, לחקנחץ ועוד, וכן מזה אבל הגדולה ש"א ו יח = אבן הגדולה (תרגום יונתן וע' זקנים והסורי) ע"ש פסוק יד, ופירוש זה קרוב לשמוע, כי יהיה דבור חרב נטושה דומה להדבור שאחריו קשת דרוכה מתארים את החרב והקשת המוכנות למלחמה. — [טז. יז.] בעוד שנה כשני שכיר טעמו בעוד שנה שלמה כמש"ל טז יד (ועמש"ל ז ח בטעם בעוד) וכלה כל כבוד קדר (הוא דדנים מפסוק יג כאשר יתבאר), כבודו הוא המון עמו הרב עמש"ל ה יג, כי יאבדם מלך אשור. ושְׁאָר טעמו ושְׁאַר כמש"ל טז יד מספר מספר מעט עמש"ל יוד יט קשת אנשי קשת (מושכי קשת), גבורי וגו' ימעטו כעב"ש. קדר שבט אחד מבני ישמעאל בראשית כה יג (הידוע ג"כ לסופרי יון הקדמונים שטראבא, תלמי ועוד), הידוע בכ"ק לעם רועה צאן ויושב אהלים להלן ס ז; ירמיה מט כט; יחזקאל כז כא; תהלים קכ ה; שה"ש א ה, ולמושך בקשת בפסוק הנוכחי, וכהדדנים וככל שבטי ישמעאל ישבו בני קדר בחבל ארץ בצפון ערָב (יחזקאל כז כא) על גבול דרומי מבבל וארם כמש"ל פסוק יג, ומהמשך הפסוקים פה נראה כי דדנים מפסוק יג וקדר מפסוקי טז יז נחשבים לפעמים לעם אחד, כי אלה השבטים ישבו יחד בחבל ארץ שזכרנו, עמש"ל הערה 11. קשת לשון קצר בטעם אנשי קשת וכן כב ג, כי רגיל בהרבה מקומות שיחסר הנסמך איש או אנשים המובן מהענין ונשאר רק הסומך, ומזה ברכה בראשית יב ב; זכריה ח יג, קללה זכריה שם, ברכות

סיני, והם הכושים שנזכרו במדבר יב א; חבקוק ג ז כמש"ש, וכנראה ששם היה המקום גור בעל בלשון ויעזרהו ד' על פלשתים ועל הערבים היושבים בגור בעל דהי"ב כו ז.

*) (11) מהלשון בירמיה כה כד „ואת כל מלכי ערָב ואת כל מלכי העֶרֶב השכנים במדבר" (זה נמשך גם על מלכי ערָב) נראה ברור שאין מלכי ערָב ומלכי העֶרֶב נרדפים, ולפי שמלכי העֶרֶב ישבו בחבל הצפוני מערָב ובין מלכי ערָב כמש"ל, לכן אין זרות אם נקראו לפעמים מלכי העֶרֶב בשם מלכי ערָב, ולכן יתכן כי בדה"י ב ט יד בא מלכי ערָב במקום מלכי העֶרֶב מ"א יוד טו, ואין הלשונות סותרים זל"ז. ולפי שישבו שבטי ישמעאל ושבטי קטורה יחד במקומות מפוזרים על כל חבל הצפוני מערָב כמש"ל, לכן יתחלפו ג"כ לפעמים בשמותיהם, ונקראו המדינים מבני קטורה (בראשית כה ב) בשם ישמעאלים בראשית לז כח; לט א; שופטים ח כד, וכן שבט קדר מבני ישמעאל (בראשית כה יג) נקראו דדנים (שמבני קטורה שם פסוק ג), כנראה מפסוקי יג טז יז הנוכחים.

*) שייך לעמוד הקודם.

מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃ [יב] אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃ [יג] מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃

ד ועוד) אשר על גבול דרומי מא״י (במדבר לד ג), ואמרו להנביא „שומר מה מלילה? שומר מה מליל?״ מה יהיה מהלילה, אם יבוא קץ לו, לילה כנוי לצרה כמש״ל ה ל, שומר שם כנוי לנביא (נמצא רק בפסוקים הנוכחים, עמ״ש להלן בזה, ומזה הלשון ולא תשמור מב כ, ובנביא נשמר הושע יב יד), כמו צופה ירמיה ו יז; יחזקאל ג יז; לג ז, יען שהנביא רואה מה שיהיה ומזהיר את העם להִשָּׁמֵר מכל פגע (כהשומר והצופה), והנה יצויר במליצה כי מלאכי דומה כפלו שאלתם (בשנוי לשון מעט ליפי המליצה עמ״ש כה א), להפציר בנביא לענותם מהרה כדי למהר לשוב לדומה אשר שם כלו עיניהם לדברי הנביא, ולכן ענה אותם הנביא בשלשה דבורים קצרים: אמר שמר הנביא כמש״ל „אתא בקר וגם לילה, פעלי עבר בטעם עתיד, יאתה בקר (כנוי לגאולה מצרה ע׳ תהלים ל ו; איוב יא יז, ועמש״ל ה ל; ס א) ויכרית לילה (צרה), והיא בשורה שיִגָּאלו בקרוב מן האויב סנחריב; אם תבעיון בעיו אם תמַהרו (לשוב לביתכם לבַשֵּׂר עַמכם), מַהרו; שבו אתיו״ באו שנית אלי ואגידה לכם יותר באריכות מגאולתנו, והנה הפעלים אתא גמם בעה הם ארמים כאשר יתבאר, ויתכן שבחר הנביא בפעלים ארמים אלה וגם בשם שומר מפני שנמצאו בלשון בני דומה אשר דברו בלא ספק בלשון קרוב לארמית וערבית ועברית. אתא או אתה פעל ארמי (תרגום בראשית יט ט; שמות טז יז יח ועוד) בטעם בוא, ובלה״ק בא רק בלשון מליצה להלן מא כה; דברים לג ב ועוד. „גם״ לדעתי הוא קל עבר מפעל ארמי גמם (בסורית גַמי) שבטעם כָּרת קָטע, חָפר הרגיל מאד בספרי התלמוד כלאים פ״ב מ״ד; שביעית פ״ד מ״ד ומ״ה ועוד הרבה (ומזה בארמית גומא בטעם בור קטן חפור, וכן יגַמא ארץ איוב לט כד הבין התרגום הארמי יעשה גומות בארץ). תבעיון בעיו לדעתי הם קל מפעל ארמי בעה שטעמו מַהֵר (מלבד טעמיו דָרש בִּקש שָׁאל רָנן), נמצא בתרגומים רק בבנין אִתְפְּעֵל (נפעל בעברית ש״א כג כו; ש״ב ד ד; מ״ב ז טו; תהלים לא כג, ובבנין אַפְעֵל (הפעיל בעברית) תרגום אונקלס וירושלמי במדבר לב יז ותרגום ירושלמי דברים לב לה (וגם ע״ד כפולים בעע תרגום אונקלס דברים שם ויונתן יחזקאל כד ה), אך אין מזה ראיה שלא בא פעל זה גם בקל כמו בפסוק הנוכחי. כל קורא רואה כי פרשתי אור בהיר על הנבואה הקצרה הסתומה החיא אשר נלאו לפרשה כל המעתיקים וחוקרי הלשון והלכו בארחות עקלקלות מאד. מהעתקת ע זקנים נראה שהבינו פה דומה בטעם אדום, ויתכן שקראו „משא אדומה (באדום) [9] אלי קֹרְאִים משעיר״ (הוא אדום כמש״ל), א משא וכן מ משעיר נמשך למעלה ולמטה (והרבה כן כמש״ל ח כג), וטעם זה מתקבל, אך אין הכרח בזה בפשט הכתובים.—

[יג.] פסוקי יג—יז הם נבואה על דדנים וקדר שינודו מפני חרב לעֲרָב, והנה מצאנו שנבוכדנצר הכה קדר ואת בני קדם אשר נסו ונדדו מפניו כאשר נבא עליהם ירמיה מט כח—לג עמש״ש, אך אין הנביא הנוכחי בן דורו של ירמיה ולא נבא על נבוכדנצר, כי מלבד אשר בנבואה זו לא נחרץ כליון גמור על קדר כמו בירמיה שם, הנה הלשונות בפסוקי טז יז שגורים בפי ישעיה לעיל טז יד, לכן יש להחליט כי נבואה הנוכחית היא מישעיה, והכוונה על מלכי אשור שלמנאסר וסרגון (אשר לכדו כל הארצות) שיכו דדנים וקדר שישבו על גבולי ארץ בבל וארם מדרום כאשר יתבאר. משא בערב על ארץ ערב (וכן משא וגו׳ בארץ חדרך זכריה ט א). בשם עֲרָב או עֲרַב Арaвія, Arabien (בערבית עַרַב) נקראת אצל הסופרים הקדמונים ועד היום הארץ הגדולה והרחבה אשר מדרום לא״י ולסוריה (ארם) עד ים פרס, והמתפשטת ממערב למזרח מים סוף עד לשון ים פרס, ובלשון כ״ק כנראה נקרא בשם עֲרָב רק החבל הצפוני מארץ הגדולה ההיא, ושם היו ממלכות קטנות רבות אשר מלכיהן נקראו מלכי עֲרָב ירמיה כה כד; דהי״ב ט יד (עמ״ש עוד בהערה 11), וארצם רְבה מדבר ירמיה כה כד; ג ב, ויושביה ערבים ירמיה שם; לעיל יג כ (ואלה מהם שישבו במקום קרוב לפלשתים ויהודה נזכרו נחמיה ד א; דהי״ב יז יא; כא טז [10]; כו ז), אולם בחבל הצפוני הזה מעֲרָב ישבו ג״כ יחד עֶרֶב עמים אחרים מפוזרים בהרבה מקומות, והן יב שבטי בני ישמעאל בן אברהם ושבטי בני קטורה אשת אברהם, כנראה למעיין בראשית כה א—ו יג—יח עמש״ש; יחזקאל כז כא, ומלכי עֶרֶב אלה השבטים נקראו מלכי הָעֶרֶב (בהא הידיעה) ירמיה כה כד; מ״א יוד טו [11] (וכן בא הָעֶרֶב בהא הידיעה שֵׁם לְעֶרֶב עמים זרים במצרים ירמיה כה כ; יחזקאל ל ה, ובבבל ירמיה נ לז). ביער בערב תלינו אתם ארחות דדנים בברחם מחרב מלחמה (טו) להסתתר ביערי ערב (ע׳ ש״א כב

[9] כמו משא בערב פסוק יג, משא וגו׳ בארץ חדרך זכריה ט א, ובא לפעמים ה התנועה בטעם ב היחס, כמו חוצה להלן לג ז, ארצה בראשית כח יב, בבלה ירמיה כט טו, זבולה חבקוק ג יא עמש״ש.

[10] בהלשון שם „הפלשתים והערבים אשר על יד כושים״ הכוונה על יד עם מדין—כוש שישב בחצי אי

אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה
מָגֵן׃ [ז] וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב
וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה׃ [ח] וַיְגַל
אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־
נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃ [ט] וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־
דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי
הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ [י] וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם
סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃
[יא] וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי
הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־

חת׳ רפה

הביאור עמש״ל א כח, כי כל פסוקי ו—יא הם ביאור להדבורים מהומה ומבוסה ומבוכה מקרקר קיר מפסוק שעבר) פרס עמש״ל יא יא, שהיו ידועים למושכי קשת טובים ירמיה מט לה **נשא אשפה** עם חצים לעזור לחיל סנחריב הבא לארץ יהודה (כי עילם ומדי היו נכנעים למלכי אשור כנראה מ״ב יז ו; לעיל יא יא עמש״ש) **ברכב אדם פרשים** (רֶכֶב נסמך לשני סומכים „אדם" „פרשים" עמש״ל כא ט), טעמו בלשון בְּרֶכֶב שעליו רוכב אדם ופרשים לָוים אותו כמש״ל כא ז ט, **וקיר** (לנע״ל קיר מפסוק שעבר) שֵׁם ארץ שנכנעה לאשור מ״ב טז ט (²) **ערה** (פיעל עבר מן ערה) **גלה מגן** לתפשו בצאתו למלחמה, כי בבית היה המגן מכוסה בבגד שלא תתקלקל חלקתו (ע׳ כא ה) מליח מים, וכן חקשת היתה מכוסה בבית בבגד, כנראה מלשון עריה תעור קשתך חבקוק ג ט עמש״ש. — [ז. ח.] **מבחר עמקיך** בארץ יהודה **מלאו רכב** רכבי עילם מפסוק שעבר בעלותו עם סנחריב על יהודה, כי ברכב ילחמו בעמק ע׳ יהושע יז טז; שופטים א יט, **והפרשים** שנזכרו בפסוק שעבר **שת שתו השערה**, טעמו בלשון נלחמו בשערי הערים (בשערי ערי יהודה הבצורות ללכדן לו א), ומזה הלשונות סביב שתו עלי תהלים ג ז, שימו וישימו על העיר מ״א כ יב, ויתנו עליו גוים סביב יחזקאל יט ח, ישימו עליך סביב כג כד (³), ואחרי אשר נלחם האויב בשערי ערי יהודה הבצורות **ויגל** האויב **את מסך יהודה**, מליצה בטעם שכבש אלה ערי יהודה הבצורות (לו א), כי ערי מבצר שביהודה יצוירו כמו מסך занавѣсъ, Vorhang לירושלם אשר לא יתנו את האויב לגשת ולראות עיר המלוכה, **ותבט** אתה יהודה שנזכר **ביום ההוא** כאשר גלה האויב מסך יהודה (לכד ערים הבצורות) **אל נשק** אל כלי מלחמה (מ״א יוד כה; מ״ב יוד ב ועוד) **בית היער** לראות אם יש שם די כלי מלחמה לאנשי המלחמה שבירושלם, הוא בית יער לבנון אשר בנה שלמה בארמונו בירושלם (⁴) וישם שם צנות זהב ומגני זהב מ״א ז ב עמש״ש; יוד יז כא (ואולי מזה יער ירמיה כא יד ועמ״ש עוד להלן גו ט), ואחרי שלקחם שישק מ״א יד כו היה בית היער לאוצר מגיני נחשת (שם פסוקי כז כח עמש״ש) וכל כלי מלחמה. — [ט. יוד.] **בקיעי** חומת **עיר דוד** היא מצודת ציון ש״ב ה ז (אשר בירושלם מדרום כנודע) **ראיתם כי רבו**, ובכדי לבצרה מהאויב עשו לה שני תקונים: **ותקבצו את מי הברכה התחתונה** שהיתה סמוכה מאד לעיר דוד כמש״ל ז ג, והכוונה שסתמו מוצא המים מברכה זאת וגם לא לקחו בירושלם מים מהברכה, למען יתקבצו בהבְּרֵכָה מים רבים, ובזה התבצרה עיר דוד, כי לא יוכל האויב לקרב אליה כמש״ל שם, **ואת בתי ירושלם ספרתם** לראות כמה יש מהם בלתי הכרחים ליושבי העיר **ותתצו** הבתים העודפים **לבצר החומה** (ע׳ ירמיה לג ד) חומת עיר דוד שנזכרה ע׳ דהי״ב לב ה (שנקראת „המלוא" דה״י שם; מ״א יא כז עמש״ש). — [יא.] **ומקוה עשיתם** הכוונה שחפרו ברכה חדשה (עמש״ל ז ג) **בין החומותים** (עמ״ש לְהלן לח כ בתמונת רבים זאת) **למי הברכה הישנה**, למשוך ממנה המים להברכה החדשה בין החומותים למען לא יצאו המים מחוץ לעיר ולא ימצא האויב מים לשתות דהי״ב לב ג ד ולמען בצר ירושלם כמש״ל ז ג בהערה בארוכה, **ולא הבטתם** הטעם בתפלה ותחנונים ובבטחון (⁵) **אל עשיה** (עמ״ש סב ה; ג ה בהערה)

ומחוצה להרים והעמקים שזכרנו ירושלם מוקפת במשור הררי (הר יהודה יהושע כ ז; כא יא), לכן נקראת ירושלם במליצה עוד צור המשור, הררי בשדה ירמיה כא יג; יז ג.

(²) לפי הקבלה יצא ממנה ארם עמוס ט ז עמש״ש, וקרובה מאד לשמוע דעת האומרים כי קיר היא ארץ גרוזיה ברוסיה (בקויקאַז הדרומי) אשר בה ישטוף נהר קור (גרוזיה וקור דומים בהברתם להשם הקדמון קיר), ועמ״ש עוד להלן כה ד בהערה.

(³) ודומה לזה בא פעל ערך בלא יחס הפעול על הערכת המלחמה ביחוד, ע׳ שופטים כ ל; ש״ב יוד יוד; ירמיה נ ט יד ועוד.

(⁴) נקרא בית יער לבנון מפני שתקרת הבית נשענה על ארבעה טורי עמודי ארזים רבים (בדמות יער) מ״א ז ב שהובאו מיער לבנון (עמ״ש בדומה לזה להלן לט ב).

(⁵) וכן זכריה יב יוד; תהלים לד ו, וכן טעם דבורים דומים לזה לעיל ח כא; יז ז;

כב [א] מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ
אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃ [ב] תְּשֻׁאוֹת ׀
מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ
לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃
[ג] כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ
כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק
בָּרָחוּ׃ [ד] עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ
מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי
עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃ [ה] כִּי יוֹם
מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר
וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃ [ו] וְעֵילָם נָשָׂא

תהלים כא ז, שיבה ויקרא יט לב, חסד ואמת ש״ב טו כ, בע׳שק להלן ל יב, דמים, ברע לג טו, צֶדֶק, תועבה מא ב כד, שלום, צדקה ס יז עמש״ש, היין, יין, שֵׁכָר חבקוק ב ה עמש״ש; זכריה ט טו; יוד ז; משלי כ א, מֵרַע, שֶׁקֶר משלי יז ד, חמודות דניאל ט כג ועוד.

כב. [א. ב.] **משא גיא חזיון**. הנבואה מפרק הנוכחי היא בלא ספק על ירושלם ובימי יחזקיה וסנחריב כאשר עלה סנחריב על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם (לו א) כנראה מענינה ומהלשון בפסוקי ח ט יוד טו ודהי״ב לב א—ה. גיא חזיון בפסוקי א ה הוא שם מליצה לירושלם (והרבה דוגמתו כמש״ל כא א), כי ירושלם (ממקדש ד׳ אשר בה) תצויר מקור כל חזון להנביאים (ע׳ ו א ח; סו ו), והיא מוקפת בעמקים גדולים (נחל קדרון, גי הנם, עמק רפאים), משלש רוחותיה מזרח ודרום ומערב כנודע, ולכן יושביה נקראים במליצה יושבת העמק ירמיה כא יג [1]. הנביא שואל את ירושלם (יושביה): **מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות** לבכות ולהתחנן לאלהים ע׳ כט ד; ל יט (כמו טו ג עמש״ש), אַת [עיר] **תשאות** שאון **מלאה, עיר הומיה** (עמ״ש טז ט) מר׳ב אדם, **קריה עליזה?** (הומה בשמחה עמש״ל יג ג), כפול משלש במלות שונות, הלא **חלליך** מֵתיך שבירושלם **לא חללי חרב ולא מתי מלחמה?** כי לא נלחם סנחריב על ירושלם כמש״ל א ז, ולמה עלית לגגות? עיר עומד במקום שנים. במליצה בא לפעמים חללים גם על המתים בטבע מחלי תהלים פח ו; משלי ז כו, ומזה חלליך בפסוק הנוכחי. — [ג.] הנביא משיב בעצמו (כמו א ה ועוד כמש״ש) על שאלתו מפסוק א למה עלתה ירושלם על הגגות לבכות: **כל קציניך** בארץ יהודה (אשר לכדה סנחריב בזולת ירושלם כמש״ל ז יז) אשר (עמש״ל ז כ בהערה) **נדדו יחד** (כולם עמש״ל א כח) מחרב אשור, **מקשת** מאנשי קשת (עמש״ל כא יז) שבחיל אשור **אסרו**, כי נתפשו על הדרך בברחם ונאסרו להוליכם שבי לאשור (עמש״ל ז יז), וזה שאמר עוד **כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו**, ההמשך הוא כל נמצאיך (כל נתפשיך עמש״ל יג טו, אשר) מרחוק (למקום רחוק עמש״ל פסוק יא בהערה) ברחו אֻסרו יחדו (כולם עמש״ל א כח, מאנשי קשת שנזכרו). — [ד.] **על כן אמרתי** אומר אני **שעו** פנו (לבלי לעצרני עמש״ל יא ח) **מני** ממני (במליצה, וכן עוד ט פעמים בכ״ק, וכן יש בכנוי נסתר מנהו, מנהם איוב ד יב; יא כ בטעם ממנו, מהם ועמ״ש עוד ל יא) **אמרר** אתאבל (במרירות) **בבכי, אל תאיצו** (הפעיל עומד, ולפעמים יוצא בראשית יט טו, וכן הקל בא עומד ויוצא) אל תחפזו **לנחמני על שד** שֶׁבֶר (עמש״ל טז ד) **בת עמי** עמש״ל יוד ל. רק בפסוק הנוכחי בא פיעל מרר בלא יחס הפעול, וטעמו התאבל במרירות, וכן בא בטעם זה ההפעיל הָמֵר זכריה יב יוד בלא יחס הפעול. — [ה.] כאשר עלה סנחריב על יהודה ויתן על כל הערים הבצורות (לו א) גדלה המבוכה בירושלם ויהרסו בתים רבים למען בַּצֵּר החומה (פסוק יוד; דהי״ב לב א—ה) בעפרם ואבניהם, וגם צעקו לד׳ לישועה (א), וזה שאמר **כי יום מהומה ומבוסה** וּמִרְמָס (עמש״ל יח ג), כן יצוירו הבתים הנהרסים, **ומבוכה** וגו׳ ובלבול הדעת (מפני הפחד, וכן מיכה ז ד) **בגי חזיון** ירושלם (א), **מקרקר** (מקור פיעל עמש״ל ח ו בהערה) קַרְקַר או הרוס **קיר** הבתים לבצר החומה כמש״ל **ושוע** (מקור קל גע״ו בטעם פיעל, ולא נמצא יותר בקל) וצָע׳ק והתחנן אל ד׳ לישועה (א) **אל ההר** אל הר ד׳ (וכן ההר יחזקאל מג יב, ועל הר׳ב נקרא הר הקדש נו ז; סה יא; זכריה ח ג ועוד) אל מקדשו שעל הר המוריה דהי״ב ג א, כי פנו בתפלתם על הגגות (א) אל הר ד׳ שבירושלם (מ״א ח ל לה לח מד), כמו דניאל ו יא (עמש״ל מה יד). מקורים מקרקר שוע הם במקום בינונים (עמש״ל ו יוד) מקרקרים, מְשַׁוְּעִים. קרקר פיעל מרובע נבנה מהשם קיר, וטעמו הרס הקיר (ודוגמתו פעלי פיעל סעף שרש ועוד עמש״ל יוד לג), וע״ד השאלה בטעם הָר׳ס בכלל במדבר כד יז עמש״ש ולהלן לז כה, ויותר לא נמצא פעל זה. — [ו.] **ועילם** (בויו

---

[1] ומפני שירושלם מוקפת ג״כ בהרים תהלים קכה ב (הם הר הזיתים, הר המוריה. הר ציון).

וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל
וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃ [יד] וְנִגְלָה בְאָזְנָי
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֺן הַזֶּה לָכֶם
עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃

קמץ בטרחא

[טו] כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת לֶךְ־
בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־
הַבָּיִת׃ [טז] מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ פֹה כִּי־
חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ

בפסוק שעבר) „הרג בקר וגו׳ כי מחר בימים הבאים [9] נמות" ביד מלך אשור (כן דרך המתיאשים לבלי לדאוג לעתיד וייטיבו לבם בזמן ההוה אם יש לאל ידם), כי לא בטחו מאד בבצרם את ירושלם ולא בטחו כלל בד׳ שיעזרם, ונגלה באזני קול (עמש"ל ה ט) ד׳ צבאות אם יכפר וגו׳ הוא לשון שבועה [10] עד תמתון בלא עתכם כדבריכם, אף שאציל את העם מחרב אשור, וקצר הנביא פה בלשונו, כי כבר נבא שינצלו מאשור לעיל יוד כד; יד כד; יז יד; יח ה.— [טו.] פסוקי טו—כה הם כפי הנראה נבואה חדשה (עמ"ש להלן עוד בזה) והיא חזות קשה על הסוכן שבנא אשר על הבית, אשר העיר חמה עזה בנפש הנביא, ולא התפרש חטא האיש שבנא ורבו הדעות בזה [11], ולדעתי האיש הזה אשר על הבית (ותמיד עם המלך בביתו), הסית את המלך הצדיק יחזקיה למרוד במלך אשור ולבטוח במצרים (לו ה ו) ולבלי לשמוע לדברי הנביא מפי ד׳ (ל א; לא א), ובזה הביא על יהודה אסון גדול, שלכד סנחריב כל ערי יהודה והחריב את הארץ מאד כמש"ל ז יז. אל הסוכן הזה על אל שבנא אשר על הבית על בית המלך, סֹכֵן הוא פקיד לכלכל צרכי הבית экономъ, Haushalter, ומזה סֹכֶנֶת מ"א א ב [12], וכן מצאנו משרה זאת בשם „על הבית" אצל פרעה ויוסף בראשית מא מ; מג יט, ושלמה מ"א ד ו, ומלכי ישראל ויהודה מ"א ט"ז ט; יח ג; מ"ב יוד ה; טו ה. הנביא יחרץ על שבנא שיסירנו המלך ממשמרתו מלהיות סוכן על הבית אשר יתננה לאליקים בן חלקיהו (יט), וגם יגרשהו מירושלם (יח) עמ"ש בפסוק טז, ומצאנו להלן לו ג; לז ב כאשר לכד סנחריב כל הערים הבצורות ורבשקה שר מלך אשור קרב אל ירושלם היה אליקים בן חלקיהו על הבית ושבנא סופר, ולכן נראה מזה שנבואה הנוכחית באה לפני עלות סנחריב על הארץ וקדמה להנבואה שעברה מפסוקי א—יד שבאה כאשר לכד סנחריב ערי יהודה (ח), אך יתכן עוד שהנבואה הנוכחית היא חלק שני והמשך מנבואה שעברה, ותיכף אחרי הנבואה הנוכחית הוסר שבנא טרם קרב רבשקה אל ירושלם, והנה לא התפרשו שבנא הסוכן ושבנא הסופר בשמות אבותיהם, ואולי שניהם איש אחד אשר אחרי שהסירו יחזקיה מהיות על הבית מנהו לשעה לסופר ואח"כ גרשו מירושלם (יח). — [טז.] כפי הנראה מלשון הפסוק הנוכחי לא היה שבנא מילידי ירושלם, והיה איש בלי שם שבא לירושלם ומצא חן בעיני המלך אשר גִדלו מאד ועשהו לסוכן על ביתו ולא היה לו בירושלם משפחה רק בנים (כה) וחצב לו בירושלם קבר יפה ונעלה. וְאָמוֹר (עמ"ש יד ח׳, לשבנא מפסוק שעבר): מה לך פה? למה תשב פה [13] בירושלם, ומי לך פה בירושלם כי חצבת לך פה בירושלם קבר? הכוונה הלא אתה איש זר בתוכנו ולמה תשב אתנו (ע׳ פסוק הבא), וגם אין לך פה קברי אבות כדרך הגדולים שיִקָבְרוּ עם קברי אבותיהם ע׳ ש"ב ב לב; יז כג; כא יד (ומזה הלשון הרגיל קָבַר עם או אל אבותיו בראשית מט כט; מ"א יד לא; טו כד; כב נא; מ"ב ח כד; יב כה; טו ז לח; טז כ), ולמה תחצב לך אתנו קבר (כדרך השרים והעשירים החוצבים להם בחייהם קבר יפה ע׳ להלן בפסוק, וקוראים קברם בשמותם „קֶבֶר פלוני ע׳ תהלים מט יב ומש"ש); חצבי הוא (עמש"ל מט ז בהערה) שבנא חוצב (עמש"ל יב ב בהערה) מרום במקום רם (כו ה עמש"ש; ירמיה לא יא ועוד) קברו, חקקי חוקק

[9] מחר בא לפעמים בטעם זמן הבא בכלל, קרוב או רחוק לפי הענין, בפסוק הנוכחי; בראשית ל לג; שמות יג יד; דברים ו כ; יהושע ד ו כא; כב כד כז כח.

[10] וכן בא „אם" בלשון שבועה שופטים ה ח; איוב ו כח, ואחריו בא הדבר המתנגד להשבועה, ויותר רגיל „אם לא" בלשון שבועה כמש"ל ה ט, ואחריו בא הדבר הנרצה בהשבועה.

[11] דעת המפרשים ששבנא קשר בסתר על יחזקיה לפתוח שערי ירושלם לפני סנחריב רחוקה מאד, כי לא היה נמנע הנביא לזכור מחטא כבד כזה בנבואה הנוכחית, ועוד מורד כזה משפטו למות ולא להגָרש מירושלים לבד (יח), ועוד סנחריב חפץ להגלות יושבי ירושלם (לו יז) ולמה חצב לו שבנא קבר נעלה בירושלם (טז), ועוד יותר רחוקה דעת האומרים כי הנביא קצף עלשבנא על גאון לבו ועזותו נגד הנביא, אשר גם מזה אין זֵכֶר בנבואה הנוכחית.

[12] בינוני תאר מפעל סכן, שבא בקל בטעם הועיל איוב טו ג; כב ב; לד ט (גֶּבֶר=לְגֶבֶר וחסר ל היחס עמש"ל יג ב); לה ג, ובהפעיל בטעם היות רגיל במדבר כב ל; תהלים קלט ג (וכל דרכי=ולכל דרכי, כי תדעם היטב ע׳ פסוק ב); איוב כב כא, והסוכן על הבית יצויר כאיש רגיל להיות אצל אדון הבית והמועיל להבית.

[13] וכן בא מזה הטעם מה לי פה (למה אני יושב פה) להלן נב ה, ודומה לו יש הרבה לשונות

עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם׃ || לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק׃
[יב] וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא || [יג] וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר

אל מי שעושה (חורץ) הגזרה ההיא (ביאת סנחריב על יהודה) ויצרה ומי שיוצר (חושב) הגזרה ההיא (ביאת סנחריב על יהודה) מרחוק מזמן רחוק (6) לא ראיתם בתפלה ותחנונים כמ״ש למעלה בהערה, והכוונה שלא פנו בתפלה אל ד׳ אשר חרץ וחשב (7) מזמן רחוק להביא מלך אשור על יהודה ע׳ ה כו; ז יז; ח ח; כט ב ג; לז כו (עמש״ל יוד יב) למען ישובו אל ד׳ ע׳ פסוק הבא, והנה הדבור פה משרי המלחמה (שבצרו החומה) שלא שבו לד׳, אך בני העם בכו וזעקו לד׳ כנראה מהלשונות בפסוקי א ה; ל יט (וכן נראה מהלשון דהי״ב לב ו ח שרק המלך והעם בטחו בד׳ ולא השרים). עשיה ויצרה הם בכנוים סתמים שבאים לפעמים בלשון נקבה כמ״ש למטה בהערה (8) והכוונה בלא ספק את הגזרה מביאת סנחריב כמש״ל, וכן בא בכוונה זאת לשון דומה בכנוים סתמים „למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה״ להלן לז כו עמש״ש. — [יב. יג. יד.] ויקרא ד׳ וגו׳, ולחגר שק, הכוונה שהביא ד׳ יום רעה זה למען ישובו לד׳ כמ״ש בפסוק שעבר, והנה ששון ושמחה ויאמרו עמש״ל יד ח (שרי המלחמה עמ״ש

להלן לח יד; זכריה ט א; תהלים כה טו; קכג א ב; קמא ח; איוב טז כ; כב כו, ועמש״ל כ ה.

(6) וכן כה א; ירמיה לא ב, וכן למרחוק להלן לז כו; איוב לו ג (ולפעמים למרחוק טעמו לזמן רחוק ש״ב ז יט), ועל הר״ב „מרחוק״ טעמו ממקום רחוק בראשית כב ד; שמות ב ד ועוד הרבה, או למקום רחוק לעיל פסוק ג; כג ז; נז ט; משלי ז יט.

(7) הפעל עשה בא לפעמים בטעם חָרַץ במחשבה או בדבור לעשות מה, ומזה בפסוק הנוכחי; ל א; לב ו; לז כו; בראשית לט כב (ע״שה); מא לד; קהלת ג יד (יעשה), וכן בא לפעמים פעל יצר בטעם חָשַׁב בפסוק הנוכחי; לז כו; מו יא; ירמיה יח יא; תהלים צד כ (עמש״ל כו ג), ועמש״ל מה ט בהערה. לפעמים פעל עשה טעמו הוציא לפֹעַל verwirklichen, осуществлять, את המחשבה או הדבור ירמיה מד כה; מיכה ב א, ובטעם האחרון הזה בא הרבה פעמים פעל עשה בלא יחס הפעול, ע׳ להלן מא ד (כעב״ש); מד כג; ירמיה יח כג; כג כ (כעב״ש); יחזקאל כב יד; כד יד (כעב״ש); לו כז עמש״ש; חגי ב ד עמש״ש; בראשית נ כ; ש״א כו כה; ש״ב ג יח; תהלים כב לב; לז ה ז (כעב״ש); נב יא; דניאל ח כד, אבל בלשונות ועשית ועשית ושפטת, ועשית ונתת מ״א ח לב לט בא פעל עשה בלא הוראה מיוחדת ורק כפעל עֵזֶר להפעל שאחריו לזרז הפעולה, והרבה פעלים באים לפעמים כפעלי עזר להפעלים שאחריהם כמש״ל ל ח.

(8) בלשון כ״ק כאשר יבוא בגוף נסתר נשוא בלא נושא מבורר, או תואר בלא מתואר מבורר, או כנוי הפעל וכנוי מלת היחס או שם הגוף והמספר בלתי מבוררים בחלקי המשפט, אז לפעמים הם באים כמו מלות סתמיות, אם בלשון זכר יחיד ורבים, או (ועל הר״ב כן) בלשון נקבה יחידה ורבות, מבלי לשמור לפעמים המין והמספר הראוי בהמשך הענין (עמ״ש עוד ב יא יח), ובכל אלה המקומות יש להשלים נושא לפי הנשוא, מתואר לפי התואר, שֵׁם לפי כנוי הפעל ולפי כנוי מלת היחס ולפי שֵׁם הגוף והמספר, ומזה: 1) פעל נשוא בלא נושא מבורר לעיל ז ז; ס ח; סה ו; בראשית ד כה כו; כא ל; לב ח; מה טז; במדבר יח יא יג; יט ט יוד כא; דברים לג טז; ש״א יוד יב; טז כג; ל ו; זכריה יד ח ועוד, וכן מזה הרבה פעלים סתמים שנושאם בלתי ידוע, שבאים לפעמים בלשון זכר יחיד (במקום רבים הרגיל לבוא בפעל סתמי זה) כמש״ל ח ד, 2) תאר בלא מתואר מבורר מג יח יט; בראשית מב ז; במדבר כב יח; דברים כט כח; ירמיה לג ג; הושע ה ט; חבקוק א טז; זכריה ד יוד; משלי יח כג; איוב ה ט ועוד, 3) כנוי הפעל בלתי מבורר בפסוק הנוכחי; ל ח; לז כו; מד ז; בראשית טו ו; במדבר יח יוד יג; כג יט ועוד, 4) כנוי מלת היחס בלתי מבורר להלן לז כו; נו ב; בראשית מז כו; במדבר יח יוד יא; יואל א ג ועוד, 5) שֵׁם הגוף בלתי מבורר להלן כג ז ח; כח כט; מג ט; נד ט; בראשית לו יט; מג לב; שמות ח טו; יג יד; זכריה יד יט ועוד, 6) שם המספר בלתי מבורר ש״ב כד יב; מ״ב ו יוד; תהלים כז ד; משלי ל יח ועוד. גם פעל המציאות „היה״ רגיל מאד לבוא כנשוא סתמי מבלי לשמור המין והמספר שבנושא, ובא ביחיד זכר במקום נקבה שמות יב מט; ויקרא כד כה; במדבר טו כט; דברים יח ב; כב כג; דהי״ב יז יג ועוד, או ביחיד זכר במקום רבים או רבות בראשית ט טו; במדבר כ ב; דברים כה טו; יהושע ח כ; יחזקאל מ כא; מה יז; קהלת ב ז; דהי״א ב לד; דהי״ב יב יב ועוד, או ביחידה נקבה במקום זכר שמות ל כא; יחזקאל כט יט; צפניה ב ו ועוד, או ביחידה נקבה במקום רבים או רבות ישעיה ט ד; לד יג ועוד.

וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא וְקָרָ֙אתִי֙ לְעַבְדִּ֔י לְאֶלְיָקִ֖ים
בֶּן־חִלְקִיָּֽהוּ׃ [כא] וְהִלְבַּשְׁתִּ֗יו כֻּתָּנְתֶּ֙ךָ֙
וְאַבְנֵֽטְךָ֙ אֲחַזְּקֶ֔נּוּ וּמֶֽמְשַׁלְתְּךָ֖ אֶתֵּ֣ן בְּיָד֑וֹ
וְהָיָ֥ה לְאָ֛ב לְיוֹשֵׁ֥ב יְרוּשָׁלִַ֖ם וּלְבֵ֥ית יְהוּדָֽה׃
[כב] וְנָתַתִּ֛י מַפְתֵּ֥חַ בֵּית־דָּוִ֖ד עַל־שִׁכְמ֑וֹ
וּפָתַח֙ וְאֵ֣ין סֹגֵ֔ר וְסָגַ֖ר וְאֵ֥ין פֹּתֵֽחַ׃
[כג] וּתְקַעְתִּ֥יו יָתֵ֖ד בְּמָק֣וֹם נֶאֱמָ֑ן וְהָיָ֥ה
לְכִסֵּ֥א כָב֖וֹד לְבֵ֥ית אָבִֽיו׃ [כד] וְתָל֨וּ עָלָ֜יו
כֹּ֣ל ׀ כְּב֣וֹד בֵּית־אָבִ֗יו הַצֶּֽאֱצָאִים֙ וְהַצְּפִעוֹת֔
כֹּ֖ל כְּלֵ֣י הַקָּטָ֑ן מִכְּלֵ֣י הָאַגָּנ֔וֹת וְעַ֖ד כָּל־
כְּלֵ֥י הַנְּבָלִֽים׃ [כה] בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא נְאֻם֙ יְהוָ֣ה
צְבָא֔וֹת תָּמוּשׁ֙ הַיָּתֵ֔ד הַתְּקוּעָ֖ה בְּמָק֣וֹם
נֶאֱמָ֑ן וְנִגְדְּעָ֣ה וְנָפְלָ֔ה וְנִכְרַת֙ הַמַּשָּׂ֣א
אֲשֶׁר־עָלֶ֔יהָ כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּֽר׃

יהרסך = אהרסך בחלוף א יוד, עמש״ל ל כא. — [כ.] וקראתי אבחר עמש״ל יב ד. — [כא׳ כב.] והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וגו׳ אחגרנו (וכן טעם חזק נחום ב ב, עמ״ש מה א בהערה ונחום שם) והיה לאב וגו׳ לשר עמש״ל מג כז, או טעמו למורה ומְלַמֵּד עמש״ל ט ה, ונתתי מפתח וגו׳ על שכמו, כי היה לסוכן על בית המלך כתנת ואבנט מיוחדים (ע׳ מ״א יוד ה; יחזקאל כג טו), וגם מפתח הבית על שכמו לאות על מִשרתו, ופתח וגו׳ את השער ופְּתַח הבית, מליצה שלא ירים איש את ידו בבית המלך בלעדיו. — [כג.] בהיתד יחזקו את האהל לארץ (שופטים ד כא; להלן לג כ ועוד), ובמליצה יתד כזאת היא ציור למעמד גוי בטוח מעט בארצו, ואם היתד תקועה בקביעות היא ציור למעמד גוי בטוח תמיד בארצו להלן לג כ; עזרא ט ח, וכן באה במליצה יתד כזאת כשם כינוי לשר (כי השרים הם חוזק הגוי) זכריה יוד ד (עמש״ל יט יג), וזה שאמר במליצה ותקעתיו יתד במקום נאמן במקום קבוע ומתקיים (עמש״ל א כא) שתהיה היתד תקועה בקביעות, מליצה שיהיה שר (סוכן) במשרה קבועה, והיה לכסא כבוד לבית אביו למשפחתו (עמש״ל ג ו). כסא השר בשבתו בסוד גדולי הארץ נקרא כסא כבוד ש״א ב ח, ומזה המליצה שהשר הוא כסא כבוד למשפחתו. —[כד.] מפני שקרא בפסוק שעבר את אליקים בשם מליצה יתד קבועה, לכן אמר פה מליצה שניה על היתד ההיא. ותלו עליו על היתד מפסוק שעבר (כינוי לאליקים כמש״ש ע׳ יחזקאל טו ג כל כבוד בית אביו (נושא משפחתו (עמ״ש בפסוק שעבר), והולך ומפרש טעם „כבוד" זה שהוא הצאצאים הבנים (שהם כבוד אביהם ע׳ איוב יט ט; משלי יז ו; איכה א ה ו) והצפעות ילידי העבדים (שהם רכוש אדוניהם; יש כבוד בטעם רכוש עמ״ש יוד ג) את כל כְּלֵי הקטן (יחס הפעול) כָל כלים קטנים (אשר דרכם לתלותם על יתד) מכלי האגנות מין קערה לתת בו יין שה״ש ז ג או דם הקרבן שמות כד ו ועד כל כלי הנבלים כלי שיר (ה יב, אשר דרכם לתלותם על היתד ע׳ תהלים קלז ב), והם כלים פשוטים ויקרים, וכל זה מליצה שכל בני משפחתו ועבדיהם יהיו אחוזים בו ומתקיימים בשבילו (ע׳ הושע יא ז) ע׳ פסוק הבא. השם צאצאים (מפעל יצא) בא בלשון על הבנים יוצאי מעי האדם עמ״ש לד א, אבל צפעות בא לדעתי ביחוד על ילידי העבדים בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר), והוא מפעל צפע (שלא נמצא בכ״ק) על לֵדת אנשים שפלים, כמו שבערבית בא פעל צפע ביחוד על צֵאת צֶמַח האדמה והעץ ושְׁגַר הבהמה ממינים פשוטים (וגם על צאת הצֵאָה מהגוף, ומזה בעברית השם צפיעי הבקר יחזקאל ד טו, בערבית צַפְּע). קָטָן בכל מקום הוא תאר, ובפסוק הנוכחי כנראה קָטָן הוא ש״מ בטעם קְטַנוּת שבלשון האוזרונים малость, Kleinheit, ולכן נסמך לו כְּלֵי ברבים, ולשון כְּלֵי הַקָּטָן טעמו כלים קטנים (עמש״ל יג ג), כי בלה״ק לא נמצא ש״מ אחר על הַקְטַנוּת (כי קֹטֶן מ״א יב יוד הוא אצבע קטנה שביד). — [כה.] ביום ההוא וגו׳ כאשר אתקע יתד חדשה (סוכן חדש אליקים במקום נאמן אשר עליו יתלו כל כלי קטן (פסוקי כג כד) תמוש תֵּעָקֵר (נד יוד; זכריה יד ד, ע״ד השאלה, ויסוד טעמו סור, נוע, נָע ת׳ק ממקומו עמש״ל מו ז) מהארץ היתד התקועה מכבר ועד עתה (כטעם בינוני פעול קל) במקום נאמן הוא הסוכן שבנא (טו) ונגדעה ותִגָּזֵר (אחרי שתֵּעָקֵר) היתד ונפלה, מליצה שלא תהיה עוד תקומה להיתד (לשבנא) לעולם, ונכרת ויִגָּזֵר (כאשר תִּגָּזֵר היתד) המשא אשר עליה הוא כלים קטנים שתלו עליה (על שבנא) בניו ועבדיו (כמו בפסוק שעבר), מליצה שגם להם לא תהיה תקומה בירושלם (היפך בני משפחת אליקים ועבדיהם מפסוק שעבר), כי ד׳ דבר, ולכן כן יקום (עמש״ל א כ).

חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ [יז] הִנֵּה יְהוָה
מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃
[יח] צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ
רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת
כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ [יט] וַהֲדַפְתִּיךָ
מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ [כ] וְהָיָה

בסלע משכן מליצה לְקֶבֶר (וכן תהלים מט יב) לו כגדולי העם בימי קדם שחצבו להם קבר יקר במרום סלע (ע׳ להלן נג ט ומש״ש; יחזקאל מג ז; דהי״ב לב לג), אך לא תקום מחשבתו: הנה ד׳ מטלטלך וגו׳ בפסוק הבא, והנה בא בדבור זה גוף אחד בנסתר ונוכח, והרבה כן כמש״ל א כט. — [יז.יח.] הנה ד׳ מטלטלך טלטלה משליכך הַשְׁלָכָה, אתה גבר (לשון התול) איש גבור (כטעם גֶּבֶר איוב לח ג; מ ז), ועטך עטה וּמְקַפלך (בעת שישליכך) צנף יצנפך יְקַפּלך (כעב״ש) צנפה קִפּול כדור ככדור (למען תתגלגל אתה מהרה בהשליכו אותך) אל ארץ (זה נמשך על „מטלטלך") רחבת ידים כן יקרא הנביא במליצה לכל הארץ הרחבה מחוץ לירושלם, והכוונה שיגרשהו המלך בחפזה מירושלם, שמה תמות ולא בירושלם כאשר חשבת (טז) ושמה מחוץ לירושלם תהיינה מרכבות כבודך מרכבות — כבוד שלך (עמש״ל יא יוד, כי לסוכני המלך יש מרכבות כבוד) שהן קלון בית אדוניך, הטעם מרכבות קלון של בית אדוניך (הוא נגד „מרכבות כבודך"), כי בעיני הנביא מרכבות כבוד שנתנו לשבנא הן לקלון לבית אדוניו יחזקיה שנתן כבוד לאיש שפל ורע כמוהו, כן נראה ברור טעם אלה הכתובים שהתקשו בהם מאד כל המפרשים וחוקרי הלשון. מטלטלך פיעל (שלא נמצא יותר) מן נע״ו טול ונרדף עם הפעיל הטיל (השליך, עמש״ל מ טו בהערה), ומן פיעל זה נבנה ש״מ טלטלה (שלא נמצא יותר) בטעם הַשְׁלָכָה. עטה (לבד טעמו הרגיל כִּסָּה) בא בטעם כָּ ר ךְ קִפֵּל בפסוק הנוכחי; ירמיה מב יב עמש״ש. צנף בא בטעם כָּ ר ךְ מצנפת סביב הראש ויקרא טז ד, וגם בטעם כָּרַךְ־קִפֵּל איזה בגד (גָּ ל ם) בפסוק הנוכחי, לא נמצא יותר פעל צנף, וכן השם צנפה לא נמצא יותר וטעמו לדעתי שם מפשט קִפּול. כַּדור נמצא רק בפסוק הנוכחי בטעם גוף עָגֹל шаръ, Ball (וכן בלשון המשנה כלים פכ״ג מ״א; מקואות פ״י מ״ב), ולהלן כט ג בטעם עגולה кругъ, Kreis, ולדעת ר״ב חוקרי הלשון שרשו כדר (נרדף עם כתר) בטעם הִקִּיף, ומזה השם כידור איוב טו כד בטעם מָצוֹר סביב לעיר ([14]), ולפי זה ראוי פה ולהלן כט ג ככדור בכף היחס, רק שחסר כ הראשון, והרבה כן כמש״ל א כה, ולי נראה כי כדור בפסוק הנוכחי טעמו ככדור, אך כדור כט ג הוא בכ היחס בטעם כמו דור או עגולה, כטעם דור כלים פט״ז מ״ג, וכן בארמית דְּיר טעמו זָר סביב שמות כה יא, והוא מפעל ישן דור (בערבית דאר) בטעם ס ב״ב. — [יט.] והדפתיך ממצבך состоянie, Zustand מהיות סוכן על בית המלך, והכוונה שיהדפנו יחזקיה על פי ד׳, וזה שאמר וממעמדך נרדף עם מַצָּב מ״א יוד ה יהרסך יִתָּשְׁך (יעקרך) ([15]) אדוניך מפסוק שעבר (יחזקיה). יש אומרים

קצרים בטעמים שונים לפי הענין: מה לכם תדכאו (למה תדכאו) לעיל ג טו עמש״ש, מה לי ולך, מה לי, ולכם (למה תרגיזוני או תפריעו מנוחתי) שופטים יא יב; ש״ב טז יוד; יט כג; מ״א יז יח; מ״ב ג יג; דהי״ב לה כא, מה לך ולשלום (למה תשאל לשלום, אל תשאל) מ״ב ט יח יט, מה לך לדרך מצרים וגו׳ ומה לך לדרך אשור (למה תלכו בדרך מצרים ואשור) ירמיה ב יח, מה לתבן את הבר (למה תערבו את התבן עם הבר) כג יח, מה לי עוד לעצבים (למה תערבו עוד שמי בשמות העצבים) הושע יד ט, מה אתם לי (למה תרגיזוני או תפריעו מנוחתי) יואל ד ד.

([14]) באיוב שם הלשון „תתקפהו (המצוקה) כמלך עתיד לכידור" רגילים לפרשו כמלך מוכן למצור. ודע הקורא כי פירוש זה באיוב שם עמל הוא בעיני, כי תהיה המליצה קשה ורחוקה בטעם כידור, ונראה לי כי יתכן מאד כי רומז פה למפלת כ ד ר ל ע״מ ר אשר נפל עליו אברהם פתאום והכהו בראשית יד טו, והטעם „תתקפהו (המצוקה פתאום) כמלך עתיד (שם כינוי במליצה לאברהם אשר ממנו היו עתידים לצאת מלכים בראשית יז יוד) לכידור" (כידור שם מקוצר מן כדרלעמר, כמו שלמן הושע יוד יד מקוצר מן שלמנאסר, פול מ״ב טו יט לדעת חוקרי ימי אשור מקוצר מן תגלת פלאסר שמלך לפני תגלת פלאסר הנזכר שם פסוק כט, ע׳ דהי״א ה כו, כי הרבה מלכים בשם תגלת פלאסר היו לאשור עמ״ש לט א, וכן לדעתי עפלה חבקוק ב ד שם מקוצר מן נבופלאסר אבי נבוכדנצר עמש״ש), כי יש לדעתי בס׳ איוב הרבה מקומות מְרַמְּזִים לספורי התורה, ע׳ טו ז (לאדם הראשון); כב טז (לדור המבול) כ (לאנשי סדום); כו יב (לבקיעת ים סוף ולמכות מצרים); לא לג (לאדם הראשון); לד כ (למכת בכורות); לח יב—טו (לדור המבול שחשכה אז השמש, עמש״ש ובראשית ח כב).

([15]) נתש ע״ד השאלה רגיל לבוא בטעם הרס ירמיה יב יז; תהלים ט ז ועוד, ומזה בלשון מליצה ע״ד השאלה גם הרס בטעם נתש בפסוק הנוכחי, ולא נמצא יותר.

כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ [ב] דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר || צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃ [ג] וּבְמַיִם רַבִּים

ס"א מוגהים ך

לבלי לבוא (עמש"ש) בבית ב צ"ר (וכן הלשון סגר כל בית מבוא להלן כד יוד טעמו לבלי לבוא בבית), והכוונה כי בבוא אניות תרשיש מהמושב לצ"ר עיר המלוכה לא ימצאו בית לבוא שם, כי האויב הרס את העיר, מארץ כתים, היא הנקראת בלשונות אירופא אי קיפר Кипръ, Cypern בים הגדול הסמוך לארץ צידון, אשר שם היתה עיר בשם כתים, ויושביה נקראים כתים, וכן שמם בכת"בות צ"ר שמצאו באי זה, והם מבני יון בראשית יוד ד (עמש"ש) שסרו למשמעת צור עמ"ש להלן פסוק יב, ועל אי זה עברו אניות תרשיש בלכתם מתרשיש לארץ צידון, נגלה למו לאניות תרשיש כי שֻׁדד צֹ"ר. עוד יתכן לפרש מְבוא בטעם מִמָּבוא (ששֻׁדד צור לבלי היות בו מָבוא), מִמְּבוא הים למעמד האניות пристань, Hafen כי צ"ר ישבה על מבואות הים יחזקאל כז ג, ונשמט לפעמים מ ממלת „מָבוא" בבואה עם אות היחס (וביותר בבואה עם מ היחס, שיחסר אות הכפול עמש"ל א כה), ומזה לדעתי עוד מְבוא (מִמְּבוא) בראשית כד סב; מ"ב כג יא עמש"ש, בבואן (בְּמְבואן) יחזקאל מב יב עמש"ש, וכן בלשון „סגר כל בית מבוא" להלן כד יוד יתכן לפרש מְבוא = מִמָּבוא, כי סֻגר הבית ממקום מְבוא הבית. *) תרשיש שנזכר הבפסוקי א ו

יוד יד היא בלא ספק חבל ארץ ועיר תַּרְתֵּשׁוּשׁ Tartessus הידועים מאד אצל הסופרים הקדמונים למושב נכבד אשר יסדו הצורים בדרומית מערבית מארץ שְׁפַניה (ממקום שֶׁטֶף הנהר הגדול Guadal-quivir עם הנחלים הקטנים הרבים הנופלים לתוכו, ועמ"ש פסוק יוד), הנשען על שפת ים אַטְלַנְטִי אשר משם הוציאו הצורים כסף הרבה ושארי מיני מתכות, וכן תצויר תרשיש בכ"ק למקום מוצא כסף וברזל ובדיל ועפרת להצורים ירמיה יוד ט; יחזקאל כז יב, והיא תרשיש להלן סו יט עמש"ש; יונה א ג (שהלכה לשם ספינה מיפו שעל שפת ים הגדול בא"י יהושע יט מו; דהי"ב ב טו), והיו לתרשיש אניות רבות לצאת בהן לסחור לכל ארצות הים, והן אניות תרשיש מפסוקי א יד; ס ט; יחזקאל כז כה (3). — [ב. ג.] דמו האָלמו מרב צרה (4) ישבי אי, כן נקראו בפסוקי ב ו יושבי ארץ צידון הנשענת על ים הגדול עמש"ל כ ו (וכן קרא מלך צ"ר את ארצו בשם אִי לעדות סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר שמיני פרק ב), ד"מו סחר צידון עבר ים (הוא שם הקבוץ בטעם סוחרי ארץ צידון ועוברי ים) אשר (עמש"ל ז כ) מלאוך מלאו אותך צידון שנזכרה (5) ובמים רבים מִלאו (סוחרי צדון עוברי ים שנזכרו באניותיהם, וע'

(3) לפי שאניות תרשיש אשר בנו הצורים מעצי הלבנון הגדולים והחזקים (יחזקאל כז ה) נבדלו בתבנית ובבנינן משארי האניות, לכן הושאל אח"כ שֵׁם אניות תרשיש לכל אניות כאלה בכלל ההולכות לארצות הים הרחוקות לסחורה, ומזה בבירור אניות תרשיש של חירם מלך צ"ר ושל שלמה ויהושפט מלכי יהודה שנזכרו מ"א יוד כב (ע' מ"א ט כו כז כח); כב מט שהלכו מים סוף לארץ אופיר להביא זהב (בלשון אניות תרשיש לעיל ב טז; תהלים מח ח אין להכריע אם הכוונה על אניות ממושב תרשיש או אניות כאלה), ולפי שבימי כותב דה"י הושאל שם תרשיש לכל מושב בארצות הים הרחוקות, לכן בא דהי"ב ט כא; כ לו לז על האניות ההולכות לאופיר הלשון שהולכות לתרשיש, וקרוב מאד לשמוע דעת חוקרי הלשון כי יסוד שם תרשיש טעמו חזק וקשה (רַשִׁישׁ בערבית דבר חזק וקשה), כי מושב בלב ימים יצויר חָזָק וְקָשֶׁה בערך אל המים סביביו (וכן בלשונות אירופא Festland, твердь), והונח שֵׁם תרשיש מתחלה ביחוד על המושב בשפניה בים האַטְלַנְטִי שזכרנו, ובזמן מאוחר הושאל לכל מושב בימים. יש עָם בשם תרשיש מבני יון בן יפת בראשית יוד ד, והוא תרשיש שנזכר יחזקאל לח יג; תהלים עב יוד, ואולי גם להלן ס ט עמש"ש.

(4) בְּצָרַת כליון אין אֵבֶל בדבור ובכי רק נאלמים ונאנחים ע' מז ה; ירמיה ח יד; יחזקאל כד יז (ע"ש פסוקי טז כב כג); איכה ב יוד.

(5) פעמים רבות בלשונות כ"ק בדבור אחד יתחלפו גופי הנוכחים, והם מפורשים בדבור או מובנים מהמשך הענין, ומזה בפסוק הנוכחי; לעיל ב ה ו; יט יא יב; מא כג; מה יד טו עמש"ש, אלהיך (ישראל)... בפיך (הנביא) נא טו טז, שברת (חנניה) ועשית (ירמיה) ירמיה כח יג, דרכת (ד') בים סוסיך (סוסי יבין מלך כנען) חבקוק ג טז עמש"ש, שבותיכם (ישראל) לעיניכם (עמי הארץ) צפניה ג כ, בניך ציון על בניך יון זכריה ט יג, אם אשכחך ירושלם תשכח (ד') ימיני תהלים קלז ה, תפריעו (משה ואהרן)... לכו (אתם הזקנים ע' ג יח) שמות ה ד עמש"ש, ושמתם (הלוים)... בך (ישראל) דברים לא כו, אחריך (אפרים) בנימין בעממיך (בנימין) שופטים ה יד, כעמך (ד')... לכם (לישראל) ש"ב ז כג, ואולי מזה כי אתה ד' האלהים ואתה (אחאב, ע' פסוק יח) הסבת מ"א יח לז.

*) ע' כהשמטות בסוף הספר.

כג [א] מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת || תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ

כג. [א.] הפרק הנוכחי הוא נבואה על מפלת צור וצדון, ורב המפרשים וחוקרי ב"ק הבינו כי תרמוז לנבוכדנצר שעלה על צור וצדון והחריבן יחזקאל פרקי כו כז כח, אף שלא יכל ללכוד עיר צור עצמה יחזקאל כט יז יח (כי היתה בצורה מאד בחומות ומגדלים שם כו ד ט) (1), וכן הסופרים הקדמונים מן העמים כמעט כולם יספרו כי נבוכדנצר צָר על צור יג שנים ולא יכל לה, ולפי שיושבי צ״ר ראו שלא יכלו להמלט מיד נבוכדנצר הצר עליהם, ועירם צ״ר שעמדה על שפת הים (יחזקאל כז ג) הגדול לא באה במצור מצד הים (כי לא היו לנבוכדנצר אניות מלחמה), לכן העתיקו בעזרת אניותיהם הרבות את מושבם עם אוצרותיהם מן העיר אל אי אחד בים קרוב לה ויסדו שם עיר שנקראה בשם צ״ר החדשה ויבצרוה מאד ושם ישבו לבטח, ועזבו את העיר צ״ר הישנה ביד נבוכדנצר אשר הרס אותה (ומאז והלאה צ״ר החדשה גדלה והצליחה יותר מצ״ר הישנה עד ימי אלכסנדר המוקדני אשר הרסה), אך לדעתי לא יתכן בשום אופן שבנבואה הנוכחית הכוונה על נבוכדנצר, כי בפסוק יג יצוירו הכשדים כעם חדש שהסיעו מלכי אשור לבבל, וזר לצייר הכשדים כעם חדש בבבל בימי נבוכדנצר המלך האדיר והנורא שמלך על הכשדים בבבל, ועוד מכל הציורים שבנבואה הנוכחית נראה שלא היתה פלטה לצור בצור החדשה בים אשר שם יכלו לבוא אניות תרשיש לבטח, ועוד מפסוק יח נראה שעמד אז בית ד׳ לבטח ונבוכדנצר נלחם עם צ״ר בשנה שהרס ירושלם ובית ד׳ ובשנים שאחריה כנראה יחזקאל כו א ב; כט יז (ועוד יש קצת ראיה שלישית עמ״ש להלן), לכן נראה ברור בעיני כי נבואה זו נאמרה בימי סרגון (אבי סנחריב עמש״ל כ א) מלך אשור ויחזקיה מלך יהודה (עמ״ש להלן פסוק יח), וסרגון בעלותו על ארץ פלשתים והכם (עמש״ל כ א), נלחם גם ב צ״ר שהיתה תמיד בעצה אחת עם פלשתים ובעלת בריתם כנראה ירמיה מז ד; יואל ד ד; זכריה ט ג ד ה; תהלים פג ח, והרסה ע״י חיל כשדים שבבבל (פסוק יג, כי הכניע סרגון את בבל תחת ממשלתו כמש״ל לט א), וגם כבש כל ארץ צדון, וכן נראה מהלשון בפסוק ה עמש״ש, וכן נמצא זכר למלחמת סרגון עם צ״ר בכתבות סרגון שמצאו בימינו בחרבות היכלות ערי אשור, והנה נמצא עוד זֵכֶר למלחמת שלמנאסר (שמלך לפני סרגון כמש״ל כ א) עם צ״ר אצל סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר ט פי״ד בשם סופר יוני מֵינַנְדֶר (אשר העתיק דברי ימי צ״ר מלשון צ״ר ללשון יון), אך לא יתכן כי הכונה בנבואה הנוכחית על שלמנאסר במלחמתו עם צר, כי שלמנאסר לא יכל ללכוד צ״ר כמ״ש בקדמוניות שם, וגם לא יכל להכניע בבל כל ימיו כמש״ל לט א, ועוד כי מפסוק יב נראה שמרדו אז הכתים בצור, ובימי שלמנאסר הכניע מלך צור את הכתים שמרדו בו כמש״ש. — ארץ הנקראת בלשונות אירופא פיניקיה (אשר יושביה הצטיינו מכל העמים הקדמונים במסחרם הרב עם כל ארצות תבל כנודע בדברי ימי עולם) נקראת אצל העברים הקדמונים בשם צדון בראשית מט יג; שופטים א לא; יוד ו; יח כח; מ״א יז ט, על שם העיר הראשית „צדון רבה״ יהושע יא ח; יט כח, וארץ צדון נשענת על ים הגדול במערבית צפונית מארץ כנען ולארץ כנען תֵּחָשֵׁב להלן פסוק יא; בראשית יוד טו; שופטים א לא; ג ג (וכן מצאו חוקרי קדמוניות בשרידי כתבות צדון שהצדונים קראו עצמם כנענים וארצם כנען), ואחת מערי צדון היתה מבצר צור (שלא נמצא זכרה בתורה) יהושע יט כט; ש״ב כד ז אשר בימי דוד ואחריו התנשאה מאד על כל ערי צדון כנראה ש״ב ה יא; מ״א ה טו; יחזקאל פרק כז; עמוס א ט; תהלים פג ח; פז ד וכידוע בדברי ימי עולם, עד כי נקראת בכתבות שעל מטבעות צ״ר (שמצאו בימינו) בשם „צ״ר אֵם צדונים״, ויושביה נודעים בכ״ק לעם סוחר נפלא מאד מכל העמים יחזקאל פרקי כו כז כח אשר יסחר עם כל הממלכות להלן פסוק יז, ונקראה „רֹכֶלֶת העמים״ יחזקאל כז ג, ומהאמור ירמיה כה כב; כז ג; מז ד; יחזקאל כח ב כא; יואל ד ד; זכריה ט ב נראה כי בסוף ימי בית ראשון התחלקה ארץ פיניקיה לשתי ארצות צור וצדון עם מלכים נבדלים, אולם העם היושב באלה שתי הארצות נקראים בשם אחד צדוני או צדונים שופטים ג ג; יוד יב; יח ז; מ״א ה כ; יא א ה לג; טז לא; יחזקאל לב ל, ורק בספרים אחרונים מימי בית שני נבדלו יושבי אלה הארצות בשמות צורים וצדונים עזרא ג ז; נחמיה יג טז; דהי״א כב ג (2), והנה גם בנבואה הנוכחית תצויר צ״ר (פסוקי א ה ח טו יז) כעיר הראשית לכל ארץ פיניקיה, וכל הארץ נקראת צדון (פסוקי ב ד) ויושביה נקראים במליצה בתולת בת צידון (פסוק יב), וגם מזה קצת ראיה שאין הנבואה על ימי נבוכדנצר, שאז היו צ״ר וצדון שתי ממלכות במלכים נבדלים כמש״ל. משא צר, הילילו אניות תרשיש, תרשיש שֵׁם מושב колонія, Kolonie אשר יסדו הצורים בארץ שְׁפַנְיה כאשר יתבאר, כי שדד נהרס (עמש״ל טז ד) צ״ר שנזכר (ע׳ פסוקי יא יג יד) מבית לבלי היות בו בית (עמש״ל ח יא בהערה), מבוא

(1) לדעתי תרמוז לנבוכדנצר גם הנבואה על צ״ר זכריה ט ג ד עמש״ש.

(2) הלשון איש צ״ר י מ״א ז יוד טעמו איש מעיר צ״ר,

[ח] מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר
סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃
[ט] יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־
צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ [י] עִבְרִי
אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד׃
[יא] יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת
יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ׃
[יב] וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז

עם שארי יושבי צידון (ויו). — [ח. ט.] מי יעץ חרין (עמש״ל ה יט) זאת „זאת״ האמורה בפסוק שעבר עמש״ש על צר המעטירה וגו׳ המעוטרה (הכוונה בעטרת צבי, ע׳ פסוק ט; כח ה) כנעניה סוחריה (8) נכבדי ארץ? ד׳ צבאות וגו׳ גאון כל צבי עטרת צבי שנזכרה להקל כל נכבדי ארץ שנזכרו. פעל עטר לא נמצא יותר בהפעיל, והפעיל זה הוא פעל משֵׁם עֲטָרָה בטעם היות מעוטר, כמו ההפעיל מקרין, מפרים, משכים (ירמיה ה ח) בטעם היות למי קרן, פרסה, אשך. ויתכן עוד כי מעטירה טעמו כמו מעוטרה בחלוף בינוני פיעל ופעול הרגיל בכ״ק כמש״ל ח כג. הנקוד כִּנְעָנִיה הוא זר כי ראוי כְּנַעֲנִיה (מהרבים כְּנַעֲנִים), ואולי היה עוד בלשון יחיד ורבים כִּנְעָנִי כִּנְעָנִים בטעם סוחר סוחרים (להבדיל טעמם מן כְּנַעֲנִי כְּנַעֲנִים שבטעמם הרגיל איש מֵעַם כנען) שלא נמצא בכ״ק במקום אחר. — [יוד.] עברי ארצך תרשיש כיאור אַת בת תרשיש שֵׁם מליצה לבני מושב תרשיש (כמו בת צדון פסוק יב ליושבי ארץ צידון), אשר עד כה עברו ימים באניות תרשיש, והוא מליצה בטעם שעתה יעברו באניותיהם לא בימים אך בנחלי ארצם תרשיש כַּיְאֹר (כַּנָּהָר עמש״ל יט ו, והכוונה על הנהר הגדול הידוע גְוַדַלְקְוִיוִיר השוטף במושב תרשיש כמש״ל פסוק א, או הכוונה על היאור בטעמו הרגיל הוא נהר נילוס עם תעלותיו וברֵכותיו עמש״ל יט ו השוטפים בכל רחבי ארץ מצרים), כי לא יוסיפו לעבור ימים באניותיהם, וכאשר הולך ומפרש למה: אין מזח עוד אין לך עוד חגורה (כטעם מֵזַח תהלים קט יט, מְזִיח איוב יב כא), מליצה שאין לך עוד כח לעבור יַמים (כי שֻׁדד מעוזך פסוק יד, הוא צור), כי הסרת המֵזַח הוא ציור להסרת הכח (עמש״ל מה א בהערה), כהלשון ומזיח אפיקים רִפָּה איוב יב כא (וע״ע משלי לא יז) כן נראה לדעתי טעם הפסוק הזה אשר נלאו המפרשים וחוקרי הלשון לבארו, ויתכן מאד כי כַּיְאֹר = ביאר בחלוף ב כ הרגיל בכ״ק (עמש״ל ז ט), וטעם הפסוק הנוכחי עברי ארצך (באניותיך) ביְאֹר (בנהר הגדול שזכרנו שבארצם תרשיש ולא בימים), וזה נכון מאד בהמשך הכתוב. ויש לי להוסיף עוד כי יתכן שרומז פה בשֵׁם מזח על מה שסבבו אניות תרשיש כחגורה דרך ימים כל ארץ אפריקא כאשר יתבאר, ואמר פה במליצה כי אין לך עוד חגורה כזו לסבוב ימים (לא תוסיפי לעבור ימים). הסופרים הקדמונים יספרו שמֵלְחֵי צ״ר במצות פרעה נכה מלך מצרים יצאו באניותיהם בים סוף וסבבו ארץ אפריקא דרך ים סוף וים הודו וים האַטְלַנְטִי וים הגדול (ים התיכון) ושבו מקצה שלש שנים לחופי ארץ מצרים, ועל מַסַּע גדול כזה אשר ידעו רק הצורים ירמוז בלי ספק הלשון בימי שלמה „אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וגו׳״ מ״א יוד כב. — [יא. יב.] ידו נטה (עמש״ל ה כה) ד׳ (ט) על הים הרגיז ממלכות ממלכות הים שנזכר (ע׳ יהושע ה א), והכוונה על הממלכות הנשענות על ים הגדול. כמו צ״ר (יחזקאל כז ג) ופלשתים (צפניה ב ה) ומצרים (על ים הגדול וים סוף) אשר הכם סרגון מלך אשור כמש״ל פסוקי א ה, ד׳ צוה אל על כנען בטעם כפול: ארץ צידון אשר לארץ כנען תחשב ונקראה כנען בפי הצידונים כמש״ל פסוק א, ועַם סוחר (הם יושבי ארץ צידון כמש״ל פסוק ח בהערה) לשמד להשמיד (9) מעזניה מעֻזיה (10) או מבצריה (עמש״ל פסוק ד בהערה, ובתוכם גם צ״ר הבצורה כמש״ש, ועמש״ל פסוק א) שיפלו ביד האויב, ויאמר „לא תוסיפי עוד לעלוז, המעושקה -aus ,разграбленная

(8) כטעם כנעני כנענים זכריה יד כא; משלי לא כד; איוב מ ל, ובמליצה בא ג״כ כנען בטעם סוחר להלן פסוק יא (על יושבי ארץ צידון); הושע יב ח (מבני אפרים); צפניה א יא (מבני יהודה), וכל זה ע״ד השאלה מהשם כנען אשר לארץ צידון אשר עַמה הצטיין מכל עמי תבל במסחרה הרב כמש״ל פסוק א.

(9) בחסרון ה הבנין במקור עם אותיות היחס ב כ ל, ומזה לַמרות, לַסתיר, לַנְפיל, לַעשר, לַעביר, לַשבית, לַשמיע ועוד הרבה בל היחס, בַגלותו ירמיה כז כ, בַעשר נחמיה יוד לט, כַנלתך להלן לג א. ונעתקה תנועת ה הבנין על אות היחס (וכן יש בהיפוך לפעמים ה הבנין בהפעיל נוסף, עמש״ל נב ה בהערה).

(10) מעזניה בנון נוסף תמורת דגש באות שלפניו, וכן תמנו תהלים סד ז; איכה ג כב, כפנה (כפה) יחזקאל יז ז, וְקבנו במדבר כג יג.

זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי
סְחַר גּוֹיִם׃ [ד] בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי אָמַר יָם
מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי
וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃

[ה] כַּאֲשֶׁר־שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע
צֹר׃ [ו] עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי
אִי׃ [ז] הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם
קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר׃

פסוק הבא) זרע שחור, קציר יאור, תבואתה של יאור (שבא לפעמים בלשון נקבה, וכן לעיל יט יוד) שהביאו ממצרים, והוא כפול משולש במלות שונות, זרע טעמו תבואת דגן ויקרא יא לח עמש״ש; כז ל; דברים יד כב; חגי ב יט; איוב לט יב, תבואת מצרים נקראת על שם היאור הוא נילוס, וכן לעיל יט ז עמש״ש, והיאור נקרא במליצה שחור בפסוק הנוכחי; ירמיה ב יח, מהיות מימיו דלוחים ושחרחרים ע׳ יחזקאל לב ב ומש״ש (6), ותהי (נוכחת, וכן יחזקאל טז לד; נחום ג יא, בטעם ותהיי יחזקאל טז ח) את ארץ צידון שנזכרה סְחַר גוים! מִסְחָר, торговля Handel הגוים. לפי שצור העיר הראשית בארץ צידון (אֵם צידונים כמש״ל פסוק א) היא רֹכֶלֶת העמים יחזקאל כז ב, לכן נקראת ארץ צידון במליצה סְחַר גוים. „מלאו״ חסר ויש להשלימו מן „מלאוך״ שעבר, והרבה כן כמש״ל ה יד בהערה. סְחַר נסמך מן סַחַר (כמו הנסמכים שְׁגַר נְטַע חֲדַר זְרַע שְׁבַע חֲמַת הֲבֵל, ומזה לדעתי יְבַק להלן לז כז עמש״ש), וכן מה יד; משלי ג יד, ובכנוי סַחְרָהּ להלן פסוק יח; משלי ג יד; לא יח, וטעמו מִסְחָר. ונראה לי כי יותר נכון לפי הענין להבין סַחַר בכל המקומות בטעם דברים שיסחרו בם Waare ,товаръ, וכן הבין תרגום יונתן סַחַר בפסוק הנוכחי ובפסוק יח, וכן לדעתי טעם סחֹרה יחזקאל כז טו כטעם סחורא בארמית בתרגום יונתן פה בפסוקי ג יח וביחזקאל פרק כז, ולפי זה נקראת פה במליצה ארץ צידון „סחורת גוים״ מפני מִסחרה עם כל הגוים. — [ד.] בושי משפלותך (עמש״ל יט ט) צידון ארץ צידון כמש״ל פסוק א, כי אמר ים ים הגדול וכן מעוז הים מבצר הים (7), שם מליצה לצור שהיתה על שפת ים הגדול ובצורה מאד כמש״ל פסוק א לאמר: לא חלתי וגו׳ עמש״ל נא ב בהערה ולא גדלתי בחורים

ולא רוממתי גדלתי (עמש״ל א ב) בתולות (ולא נמשך גם למטה), מליצה כאלו יאמר הים (אחרי שיחדלו לעבר בו סוהרי צידון אשר מלאוהו פסוק שעבר) והעיר צור (העיר הראשית בארץ צידון או אֵם צידונים כמש״ל פסוק א, אחרי שנהרסה כמש״ש, ויושביה ועוד הרבה מארץ צידון ברחו לארצות רחוקות ע׳ פסוקי ו ז יב) שלא ילדו בנים (ודומה לזה המליצה להלן נד א), ולכן הם ריקים מאדם. — [ה.] הפסוק הקשה הזה הוא לשון קצר, וטעמו לדעתי כן הוא: כאשר שֵׁמַע למצרים כאשר בעת שֵׁמַע למצרים (על מצרים, ע׳ הושע ז יב, והכוונה על מפלת מצרים מסרגון מלך אשור כמש״ל כ א) חלו ורגזו אז כל העמים, יחילו ירגזו כל העמים כְּשֵׁמַע צֹר כְּשֵׁמַע שֵׁמַע צֹר (שהרסה סרגון בפסוק א). הדבור השלם „כְּשֵׁמַע שֵׁמַע״ התקצר על לשון „כְּשֵׁמַע״, עמש״ל ה יד בהערה. שֵׁמַע (בין שארי הוראותיו: שם תהלה, מַהֲלָל סו יט ועוד, ופעם אחת בטעם קול תהלים קנ ה) טעמו כמו שמועה ,вѣсть, слухъ Kunde Gerücht, ורגיל לבוא בנסמך וכנוי בפסוק הנוכחי (שמע צר); בראשית כט יג; ירמיה לז ה; נ מג (וכן בא בטעם זה שֵׁמַע ירמיה ו כד), ולפעמים בא אחריו ל היחס בפסוק הנוכחי (שמע למצרים); הושע ז יב. — [ו.] עברו לכו (מפני האויב) יושבי האי (יושבי ארץ צידון עמ״ש בפסוק ב) שנזכרה להלן בפסוק תרשישה לתרשיש מושבם בשפניה כמש״ל בפסוק א. — [ז.] הזאת האם זאת לכם עליזה קריה עליזה (כהלשון כב ב, בטעם הומה בשמחה עמש״ל יג ג) מימי קדם קדמתה! היא עיר צור שהיתה קריה עליזה (ע׳ פסוק יב; יחזקאל כו יג; כח יג), והולך ומפרש על איזה פעולה כוונתו במלת „זאת״ (שהיא מלת הגוף סתמית עמש״ל כב יא): יבלוה רגליה מרחוק למקום רחוק (עמש״ל כב יא) לגור! לתרשיש

(6) ונקרא ג״כ נחל מצרים להלן כז יב, אבל שִׁחור אשר על פני מצרים יהושע יג ג, שִׁחור מצרים דהי״א יג ה הוא נחל אחר שעל גבול מערבית דרומית בכנען וגבול מזרח ממצרים, הנקרא ג״כ נחל מצרים ברוב המקומות במדבר לד ה; יהושע טו ד; מ״א ח סה, או נהר מצרים בראשית טו יח, והוא הנחל הנקרא בעת ואַדי אֶל עריש.

(7) מָעֹז יסוד טעמו עֹז ומחסה Schutz ,Stärke ,крѣпость, защита להלן פסוק יד; ל ב ג; נחום ג יא; תהלים ס ט; משלי יוד כט, ומזה מעוז שם כנוי לאלהים כמש״ל יז יוד, ורגיל מאד מעוז ע״ד השאלה כטעם עיר בצורה או מקום מבצר בפסוקי ד יא; לעיל יז ט; שופטים ו כו; דניאל יא ז יוד יט לא לח לט, ויתכן מאד כי מעוזים דניאל שם פסוקי לח לט=מָעֹז—יָם (עמש״ל ח יד), בכונה על צֹר כמו בפסוק הנוכחי.

בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה
כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה
יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה׃ [טז] קְחִי כִנּוֹר
סֹבִּי עִיר זוֹנָה נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי־
שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי׃ [יז] וְהָיָה מִקֵּץ | שִׁבְעִים
שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־צֹר וְשָׁבָה
לְאֶתְנַנָּה* וְזָנְתָה אֶת־כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ [יח] וְהָיָה סַחְרָהּ
וְאֶתְנַנָּה* קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא
יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ

לא מפיק ה״א

כנראה ב׳חַ ן להלן כח טז כמש״ש. — [טו. טז.] ונשכחת (בינוני בטעם עתיד עמש״ל ה יג ובויו החבור, או הוא עבר עמש״ל נז יוד ובויו המהפך) ותִשָּׁכַח צר אחרי שנהרסה (הכוונה שיחדל מסחרה הגדול עם כל העמים כנראה מהלשון בפסוקי טו טז יז) שבעים שנה כימי מלך אחד. צ״ר בימי ממשלתה ותהלתה חטאה לד׳ היא ומַלכה ועשו רעה לישראל ע׳ עמוס א ט; יחזקאל כח ב טו; יואל ד ד, והנביא ישעיה חזה עליה בעבור חטאה חרבן והריסת מסחרה במשך דור שלם שבעים שנה (תהלים צ יוד) עד שיקום דור חדש ומלך חדש שלא חטאו, ומפני שהנביא תולה חטא העם במַלכו, לכן אמר כימי חיי מלך אחד והכוונה עד שיקום מלך חדש בעת שכבר מת המלך והעם החוטאים. עוד יתכן כימי מלך אחד = כימי המלך האחד, כי חסר לפעמים ה הידיעה כמש״ל טז ו, ובטעם המלך הראשון, כי בא לפעמים „האחד״ בטעם הראשון בראשית ב יא; שמות כח יז, ולפעמים גם „אחד״ טעמו ראשון בלשון יום אחד בראשית א ה על יום ראשון לבריאה או בשבוע (14), וכן בערבית יום אלאחד (אבל בארמית וסורית יבואו כל ימי השבוע במספר יסודי: בחד בשבא, בתרין בשבא, בתלת בשבא... בשתא בשבא ע׳ תרגום שני אסתר ג ז), רומז לדוד המלך הראשון מבית דוד שחיה שבעים שנה ש״ב ה ד (וכן דעת רש״י, ולזה נוטה דעת רד״ק), אשר כרת ברית עם חירם מלך צ״ר ש״ב ה יא; מ״א ה טו, ולפי שעשתה צ״ר אח״כ רעה לישראל ולא זכרה ברית אחים עמוס א ט עם דוד, לכן יֵעָנשו שבעים שנה כימי דוד. מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה: „קחי כנור וגו׳ תזכרי״, הנביא מעתיק פה חֵלֶק משיר לעג אחד משירי העם בימי הנביא על זונה עזובה, ודומה לזה עמ״ש כו א; כז ב; נו יב. במליצות להק ‑עם הבא במסחר עם שארי העמים יצויר כזונה, ומסחרו זנות, וסחורתו אתנן, ע׳ נחום ג ד (ודומה לזה בא במליצה על ‑עם ישראל שקשר עם עמים זרים עובדי אלילים, עמש״ל כו יג בהערה), וכן תצויר במליצה בפסוקי טו טז יז הנוכחים צ״ר רכלת העמים (יחזקאל כז ג), ומפני שתִשָּׁכח צור (יחדל מסחרה הגדול עם כל העמים) שבעים שנה ואח״כ תִזָּכר (תשוב לסחור עם כל העמים כמקדם פסוק יז), לכן ידמה הנביא את צ״ר לזונה עזובה המצוירת באחד משירי העם כנשכחה אשר השתדלה לשוב לתזנותה. — [יז.] פסוק זה הוא ביאורלהדבור „מקץ וגו׳ לצור כשירת הזונה״ מפסוק טו. יפקד ד׳ לטוב (עמש״ל יוד ג) את צר ושבה לאתננה מליצה לסחורתה וזנתה וגו׳ מליצה למסחרה כמ״ש בפסוק טו. — [יח.] בפסוק זה יאמר הנביא שבני צ״ר אחרי שתשוב לאתננה (פסוק יז) יביאו מנחות גדולות לירושלם למקדש ד׳, ואולי החל להתקיים זה במלכות יחזקיה אחרי מפלת סנחריב, כנראה מהלשון „ורבים (מהגוים) מביאים מנחה לד׳ לירושלם ומגדנות ליחזקיה מלך יהודה וינשא לעיני הגוים מאחרי כן״ דהי״ב לב כג, ועמש״ל יח ז ולהלן לט א, אף שלא עברו אז שבעים שנה למפלת צ״ר (שהיתה ג״כ במלכות יחזקיה כמש״ל פסוק א), כי אין הכוונה בפסוק טו שיחדל מסחר צור לגמרי שבעים שנה, רק שיהי׳ קטן ודל. והיה סחרה סחורתה (ג) בתבואת דגן (שם) ובגדים ושארי כלי חֵפֶץ (יחזקאל פרק כז) ואתננה (כעב״ש) שֵׁם ציורי לסחורתה כמש״ל פסוק טו שיביאו בני צ״ר מנחה לירושלם כמש״ל קדש לד׳ למקדש ד׳ שבירושלם, לא יאצר ולא יחסן (כעב״ש) באוצרות בית ד׳ ובית המלך (מ״א יד כו ועוד), כי לישבים לפני ד׳ הם הבאים לירושלם להשתחוות ולהתפלל לד׳ (15) יהיה סחרה לאכול לשבעה מתבואת דגן שיביאו מנחה

(14) אבל סדר ימי החדש יבוא רק במספר יסודי ולא במספר סדורי, כנראה מלשונות כ״ק: ביום אחד לחדש או באחד לחדש, בארבעה לחדש, בחמשה לחדש, בשבעה לחדש או בשבעה בחדש, ביום שמנה לחדש, בתשעה לחדש, בעשור לחדש, וכן סדר השנים רגיל לבוא בכ״ק במספר יסודי: שנת שתים, שנת שלש, שנת ארבע... שנת תשע (אך לפעמים בא גם במספר סדורי: בשנת הרביעית, שנת השביעית, בשנת התשיעית), ועמ״ש בספרי צפנת פענח מאמר שלישי.

(15) כטעם הלשון „ישב לפני ד׳״ בבל מקום בכ״ק שופטים כ כו; ש״ב ז יח (בלא הֶפסק מלה אחר פעל ישב כמו יחזקאל מד ג).

הַֽמְעֻשָּׁקָ֔ה בְּתוּלַ֖ת בַּת־צִיד֑וֹן כִּתִּיִּ֤ים
ק֣וּמִי עֲבֹ֔רִי גַּם־שָׁ֖ם לֹא־יָנ֥וּחַ לָֽךְ׃ [יג] הֵ֣ן ׀
אֶ֣רֶץ כַּשְׂדִּ֗ים זֶ֤ה הָעָם֙ לֹ֣א הָיָ֔ה אַשּׁ֖וּר

יְסָדָ֣הּ לְצִיִּ֑ים הֵקִ֨ימוּ בַחִינָ֜יו עֹרְרוּ֙
אַרְמְנוֹתֶ֔יהָ שָׂמָ֖הּ לְמַפֵּלָֽה׃ [יד] הֵילִ֖ילוּ
אֳנִיּ֣וֹת תַּרְשִׁ֑ישׁ כִּ֥י שֻׁדַּ֖ד מָעֻזְּכֶֽן׃ [טו] וְהָיָ֞ה

כתִּים קרי   בחוניו קרי

geplünderte (11) ממלך אשור בתולת בת צידון מליצה ליושבי ארץ צידון (עמש״ל יוד ל) ובתוכם גם יושבי עיר המלוכה והעליזה צור (ז), ארץ כתים שנזכרה פסוק א מבני יון שסרו למשמעת צ״ר כמש״ש קומי עברי! בברחך לתרשיש (ויו) ותעברי על כתים (א), גם שם בכתים לא ינוח לך!״, רומז שיבגדו הכתים בני יון בצור (אחרי מפלתה מיד סרגון מלך אשור), וכן בגדו כתים בצ״ר בימי שלמנאסר מלך אשור, רק שאז הכניעם מלך צ״ר שנית כאשר יְסַפֵּר זה סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר תשיעי פי״ד בשֵׁם הסופר היוני מֶנַנְדֶּר שזכרנו למעלה בפסוק א. — [יג. יד.] אחרי המליצות מפסוקים שעברו יסיים הנביא בקיצור מי הרס צ״ר ומצַוה שנית לאניות תרשיש (כבפסוק א) שיילילו על מפלת צ״ר, אך למען הבין פסוק יג יש לנו לדעת תחלה דברי ימי אשור ובבל הקדמונים, ועמ״ש בסוף הספר קיצור נמרץ מדברי הימים האלה, ומשם יראה הקורא, כי 1) מלכי אשור בסוף ימי השופטים בישראל הכניעו את ארץ בבל ומשלו עליה שנות מאות הרבה (עד ימי יאשיהו מלך יהודה), ובמשך אלה השנים מרדו בני בבל באשור פעמים רבות ומלכי אשור נלחמו תמיד עמהם להכניעם, 2) עַם כשדים ישבו מעולם בצפון אשור ונכנעו לאשור, ומלכי אשור בימי ממשלתם על בבל הסיעו לארץ בבל ר״ב עַם כשדים (שהיו פראי אדם וגבורי מלחמה נוראים חבקוק א ו—יוד), אולי להפיל אימתם על מורדי בבל, ומאז החלו לקרוא ארץ בבל בשם ארץ כשדים (בפסוק הנוכחי ועוד הרבה בספרי ירמיה ויחזקאל). הן ארץ כשדים הוא שם מאוחר לארץ בבל אחרי שבאו לשם הכשדים כמש״ל (זה העם כשדים שנזכרו לא היה לא נמצא (12) בימי קדם בארץ כשדים שנזכרה, אשור יסדה יִעֵד או קִבַּע (עמ״ש כח טז) ארץ כשדים שנזכרה לציים) לפראי אדם (13) (פראי אדם מכונים ציים, כי על הר״ב יושבים בארץ ציה ע׳ איוב ל ג), הם הכשדים פראי אדם (כמש״ל) שהסיעו מלכי אשור לארץ בבל כמש״ל, הקימו בחוניו מגדליו (מגדלי אשור שנזכר) לפני חומות צ״ר (לראות מה יֵּעָשֶׂה בעיר כדרך הנלחמים) עוררו ארמנותיה וגו׳ של צ״ר (א), שדד מעוזכן עֻזְּכֶם ומַחְסכם (עמש״ל פסוק ד), הוא צ״ר (א) שנקראת מָעוז הים (פסוק ד, בטעם מבצר הים כמש״ש; מעוז הים מעזכן לנע״ל). „הקימו״ נשוא להנושא ארץ כשדים שבפסוק, ובא הנשוא במספר של הסומך כשדים, עמש״ל ב יא. לפי ההמשך „זה העם וגו׳ לציים״ הוא מאמר מוסגר. בַּחון (בשורק ולא נמצא יותר) נרדף עם (המלות הבודדות ג״כ) בַּחַן לב יד, בָּחוֹן ירמיה ו כז, בטעם מגדל הצופים לראות מעליו מרחוק (כהפעל בחן, אשר יסוד טעמו לראות היטב בשימת לב), ומזה

(11) פעל עשק יסוד טעמו עשות למי עָוֶל בכח (עַוְלָ) בגופו או בממונו, לָחֹץ, דַּכֵּא насиль-ничать, притѣснять, Gewalt üben, bedrücken (בזולת גְזֵלָה, דרך משל מי שאיננו משלם שכר שכיר או שיזרע בשדה איש אחר ויחרש בחמורו בחזקה, או שיעבד בו עבודת עבד בחזקה) להלן נב ד; ויקרא ה כא כג; דברים כד יד; כח כט; ש״א יב ג; מלאכי ג ה; איוב יוד ג; קהלת ד א, ולפעמים בא ג״כ בטעם גָּזֹל, שָׁדֹד (שָׁלֹל) בפסוק הנוכחי; ירמיה כא יב; איוב מ כג (ע״ד השאלה ע״ל יח ב ז), ומהפעל נבנה השם עֹשֶׁק על הדבר שבו נעשה העָוֶל ויקרא ה כג, או בטעם ש״מ עָוֶל וצרה ולחץ להלן ל יב; נד יד; נט יג; תהלים עג ח; קיט קלד (ומזה עָשְׁקָה להלן לח יד), והתאר עָשׁוּק (וברבים עֲשׁוּקִים) בטעם עושק (עמש״ל ח כג) או לוחץ ומַעֲוֵל וגוזל ירמיה כב ג; תהלים קג ו; עמוס ג ט; איוב לה ט, והשם מעשקות בטעם בצע (רכוש בלתי צודק) להלן לג טו; משלי כח טז.

(12) כטעם פעל היה על המציאות ועל החיים להלן ל ח; סו ב; ירמיה כח ח; בראשית ב ה; קהלת ב ז יח; ד ג טז; דניאל א כא ועוד, ועמ״ש שמות ג יד.

(13) וכן טעם ציים תהלים עב ט; עד יד, וכן בא ציים לחית צִיָּה לעיל יג כא ועוד עמ״ש, והוא מהיחיד (שלא נמצא) צִיִּי, אבל צים במדבר כד כד; יחזקאל ל ט הוא מהיחיד צִי להלן לג כא לאניות מלחמה עם אנשי הצבא, ורק פעם אחת דניאל יא ל בא צִיִּים בטעם צִים, ועמ״ש במדבר שם.

תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ [ד] אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ
אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־
הָאָרֶץ׃ [ה] וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ
כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית
עוֹלָם׃ [ו] עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ
וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ
וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ [ז] אָבַל תִּירוֹשׁ
אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃
[ח] שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן
עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ [ט] בַּשִּׁיר
לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃
[י] נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת
מִבּוֹא׃ [יא] צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה

הארץ אשור (א) והבוז תבוז (עתיד נפעל מן בזז וכן נחום ב יוד, כי ד׳ דבר וגו׳ בימים שעברו להשחית ארץ אשור ע׳ כה א ומש״ש. — [ד.] אבלה נבלה הארץ אשור (א) אמללה נבלה (כעב״ש עמש״ל טז ח) תבל אשור (וכן כו ט יח, ועמש״ל יג יא), אמללו נבלו מרום עם הארץ של ארץ אשור, והם קציני העם (משלי ט יד), עמש״ל כו ה בהערה. במליצה באים הפעלים הנרדפים נבל אמלל ע״ד השאלה גם על האדם בציור כָּלֹה ו אָבֹד, התעלף, הִדָּבֵא, ועל הדוממים בציור חָרֹב, שָׁמֹם, הֵהָרֵס, וכן במליצה הדוממים יתאבלו על שממותם כמש״ל טז ח. — [ה. ו.] והארץ יען (עמש״ל ג יד בהערה) הארץ (זוין אשור) חנפה התחלה (עמש״ל ט טז בהערה) תחת ישביה כי עברו תורת חלפו עברו (עמש״ל ט ט בהערה) חק (כעב״ש), הם תורות וחקים צדיקים המקובלים אצל כל העמים (ע׳ ב ג; מב ד) ועברו אותם כנינוה נחום ג א, הפרו ברית עולם, וכן יקרא הנביא להלן לג א ח לאשור בשמות בוגֵד ומֵפֵר ברית, ונקראו לדעתי מלכי אשור בפי מליצי ישראל בשמות אלה מאז שלקח סנחריב בערמה המנחה הגדולה אשר דרש מיחזקיה ולא שב מעליו אחרי שהבטיח תחלה סנחריב למלאכי יחזקיה (בשבועה, יוסף בקדמוניות ספר עשירי פרק א) להשלים עמו לעולם ולשוב מעליו אם ישלח לו המנחה אשר דרש מ״ב יח יד — יז. והיתה נְבָלָה זו של סנחריב ידועה מאד בישראל עד שקראוהו בשם בוגֵד ומֵפֵר ברית, על כן אלה היא הברית שהופרה (כי ברית רגילה לבוא בלשון אָלָה ע׳ דברים כט יא יג: יחזקאל טז נט; יז יג, מפני שתחול אלה על מי שמֵפֵר ברית עמש״ל סה טו בהערה) אכלה ארץ (ע׳ ירמיה כג יוד) אשור (וכן טעם „ארץ״ בפסוקי יח יט כ) ויאשמו וגו׳ וישממו (2) חרו (קל עבר מן חרר) בערו (יחזקאל כד יא; איוב ל ל, וכן טעמו בנפעל), מליצה לכליון (א לא ועוד), ויתכן ג״כ הכוונה על שְׂרֵפָה ממש בשְׂרֵפַת ערי אשור נחום ג יג טו. ונשאר באשור אנוש מזער מעט (עמ״ש טז יד), ע׳ פסוק יג. — [ז.] אבל תירוש (עמ״ש פסוק ד) יין חדש מיקב (3), כי (עמ״ש ז כ בהערה) אמללה נבלה (ד) גפן שבארץ אשור (ע׳ לו יז) הנהרסה, נאנחו כל שמחי לב ששמחו על תירוש הגפן שנזכר ע׳ פסוקי ט יא. — [ח.] שאון עליזים (עמש״ל יג ג) כנוי לבני אשור ע׳ צפניה ב טו. — [ט.] בשיר לא ישתו יין בארץ אשור ע׳ כה ה ומש״ש (רק בצוחה פסוק יא) ימר שכר לשותיו, מליצה מפני שישתוהו מרי נפש (משלי לא ו). — [יוד.] נשברה קרית תהו קרית אלילים (דוגמת הלשונות ממלכות האליל יוד יוד, ארץ פסילים ירמיה נ לח) הנקראים תהו (שטעמו ע״ד השאלה הֶבֶל ואָוֶן עמש״ל לב יא) מא כט; מד ט עמש״ש; נט ד; ש״א יב כא, ובחר הנביא פה במלת תהו בכוונה ללשון נופל על לשון נשברה ותהי תהו (שממה ע׳ פסוק יב) קרית תהו (אלילים), והנה הכוונה על עיר המלוכה באשור נינוה אשר החריבה נבופלאסר עד היסוד ומאז היא שממה וציה כמדבר (צפניה ב יג) עד היום. ונראה לי שיתכן מאד שבלשון קרית תהו (שבטעם קרית אלילים כמש״ל) ירמוז הנביא על שְׁמָה נינוה אשר הבינוהו מליצי ישראל בהוראת נין נָוֶה או נוה נין (כמו „רחובות עיר״ שבאשור בראשית יוד יא בטעם עיר רחובות), או עיר האליל נין (שהקדישו את העיר לו) שהיה בתמונת דג (נון בארמית וערבית דג), כמו דגון אצל פלשתים (ש״א פרק ה). וכן יש מהוקרי הלשון האחרונים שיבינו נינוה בטעם זה. סגר כל בית מבוא לבלי לבוא בבית (עמש״ל כג א). כל בית שָׁמֵם יצויר כאלו הוא סגור ואין פותח, וכן עיר שְׁמֵמָה בלשון ערי הנגב סגרו ואין פותח ירמיה יג יט. — [יא.] צוחה (ולא שיר פסוק ט, עמש״ל מב יא בהערה) על היין אשר ישתוהו מרי נפש (ט) בחוצות

(2) הפעל אשם מטעמו הרגיל חָטֹא (ויקרא ד כב ועוד) הושאל לטעם נָשֹׂא עֹנש האשמה הושע ה טו; יוד ב ועוד (ודומה לזה בשמות עון חטא ופשע ופעל חטא עמ״ש ה יח). ולפעמים אשם נרדף עם שמם (בחלוף נפ״א וכפולים עמש״ל יג כ) בקל בפסוק הנוכחי; יחזקאל ו ו, ובנפעל יואל א יח, ועמ״ש עוד להלן נט יוד.

(3) תירוש ויצהר הם יין ושמן חדשים בעודם ביקב טרם שהריקום לתוך כלים ונאדות, ולכן בא

לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃
כד [א] הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ
וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃

[ב] וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו
כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה
כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא* בוֹ׃ [ג] הִבּוֹק

*כצ"ל

ולִמְכַסֵּה עתיק ולִכְסוּת מפֹאָרה (וכן עתיק בערבית) ([16]) מהבגדים שיביאו מִנְחָה. פעל חסן לא נמצא יותר, וטעמו אָצַר (בערבית טמן למשמרת), ומזה השם חֹסֶן בטעם אוצר ורכוש ירמי' כ ה; יחזקאל כב כה; משלי טו ו; כז כד, בערבית מַחְזַן (ומזה בלשונות אירופא Magasin), וע"ד השאלה בא ח֯סן בטעם כ֯ח וע֯ז (כי רכוש האדם הוא כחו) להלן לג ו, ומזה השם חָס֯ן לעיל א לא ועוד, חָסִין תהלים פט ט בטעם חזק ואמיץ ([17]). מכסה שם עצם בתמונת בינוני פיעל (ע"מ מְזַמְּרוֹת מ"ב יב יד, מְקַדְּשֵׁיהֶם יחזקאל ז כד, מבשלות מו כג, מְקָרֶה קהלת יוד יח, מְקַשְּׁרוֹת דהי"ב ל יד) לְחֵלֶב המכסה את הקרב ויקרא ט יט, ולשמיכה Bettdecke, одѣяло לעיל יד יא, ולִכְסוּת להתכסות בפסוק הנוכחי; יחזקאל כז ז.

כד. [א.] בארבעת פרקי כד כה כו כז לא התפרש על מי ובאיזה זמן נאמרו, ורבו בזה הדעות אצל כל מפרשי כ"ק הראשונים והאחרונים מישראל ומהעמים, האומרים שהם נבואה על בני ישראל והעמים בימי שלמנאסר (גלות שמרון) או בימי סנחריב (מְשַׁסַּת יהודה והעמים ומפלת מחנה סנחריב) או בימי נבוכדנצר (חרבן ירושלם וגלות יהודה) או בימי בלשאצר וכורש (קץ מלכות בבל ועלות הגולה לירושלם) או בימי מלכי יון והחשמנאים (מְשַׁסַּת ארץ ישראל ונצחון כהני החשמנאים), או כולם נבואה לעתיד על ישראל ועמים שלא התקיימה עוד, אך אין קץ להלחץ והזרות אשר ימצא כל קורא בפירושי הפסוקים לכל אלה הדעות, ולדעתי כל אלה המפרשים שגו מאד בדעתם, ומלשונות הנבואה ההיא (כאשר יתבארו במקומותם) נראה לי ברור כי כל ארבעת הפרקים הם נבואה על מפלת ארץ אשור והריסת נינוה ע"י נבופלאסר הכשדי (אבי נבוכדנצר) וַעם הכשדים בימי יאשיהו מלך יהודה (עמש"ל יג א), עם בשורה על הצלחת עולמים גדולה לישראל לעתיד (אשר כלה לא התקיימה עוד, עמש"ל ז כא), והיה ראוי לאמר בראשיתם „משא נינוה" (כמו נחום א א), רק שנשמט דבור זה מיד הנביא הכותב או מיד מסדרי כ"ק. והנה נבואה ארוכה זאת מתחלקת לארבעה חלקים: 1) פרק כד, 2) מן כה א עד כו ו, 3) מן כו ז עד כז ה, 4) כז ו — יג. בוקק מֵרִיק מאדם (עמש"ל יט ג) הארץ ארץ אשור (אשר עליה באה הנבואה הנוכחית כמש"ל, וכן הרבה פעמים בפרק הנוכחי „הארץ" בכוונה על אשור, ודומה לזה בא „הארץ" על ארץ בבל בנבואה על מפלתה כמש"ל יג ה, ועל ארץ ישראל עמש"ל מט ח) ובולקה ומחריבה (ולא נמצא יותר, ומזה ומבולקה נחום ב יא בטעם ש"מ חרבן, ויש מזה שֵׁם בערבית בַּלוּקָה בטעם מדבר ציה, ובסורית בלוקותא בטעם רֵיש ומסכֵּנות), וכן בא על חרבן נינוה לשון דומה לזה נחום שם, ועוה הָפַך והשמים (עמש"ל כא ג) פניה פני הארץ, ויותר נראה שהכוונה על פני יושביה שנהפכו לירקון (כמו ירמיה ל ו) או לִשְׁחוֹר (איכה ד ח) וכהלשון בחרבן נינוה „ופני כלם קבצו פארור" נחום ב יא, והפיץ ישביה, וכן נחום ג יח. — [ב.] והיה כעם ככהן וגו' ([1]) כאשר כמי אשר (עמש"ל מז טו בהערה) נשא (עמש"ל יט יג) הנושה שנזכר בו, שכלם יפוצו (א). — [ג.] הבוק תבוק

([16]) פעל עתק (שנמצא רק בקל והפעיל) יסוד טעמו עָ֯ב֯ר סור, העביר הסיר בראשית יב ח; כו כב; איוב ט ה; יד יח; יח ד; לב טו, ומזה העתיקו משלי כה א בטעם העבירו מִכְּתָבִים (משלי שלמה) ממגילות יְשָׁנוֹת מפוזרות לספר אחד (בלשון התלמוד בא הפעיל העתיק על הכותב מִסֵּפֶר ישן בכתב חדש או בלשון אחר), וע"ד השאלה בא עתק בקל בטעם זָקֵ֯ן (שעברו לו שנים) תהלים ו ח (הטעם שם עתקה מכעס בין כל צוררי עמ"ש להלן כד יג בהערה); איוב כא ז, וכן בארמית וסורית וערבית, ומאלה טעמי עתק נבנה התאר עָתִיק בטעם מוסר מֵשַׁד להלן כח ט, ובטעם יָשָׁן דהי"א ד כב (וכן בארמית וסורית, וכן בלשונות אירופא antik בהברה קרובה), ולפי שהזקנה תצויר כתפארת וכדבר יקר וְנִשָּׂא ע' משלי טז לא, לכן נבנו עוד מפעל עתק התארים הבודדים עָתִיק בפסוק הנוכחי בטעם מפֹאר, עָתֵק משלי ח יח (ע' א יג; כד ד) בטעם יָקָר (בשני טעמיו: במחיר ובמציאות), והתאר עָתָק בטעם גבוה תהלים עה ו (ע' ישעי' ג טז; איוב לט יט; מא יד), וגם בטעם דִבּוּרִים גבוהים (דברי גָּאוֹן) ש"א ב ג; תהלים לא יט; צד ד.

([17]) גם בארמית בתרגום בא ח֯סֶן חסנא בטעם אוצר (יואל א יז) או כ֯ח (שה"ש ה טז; דניאל ד כז), חָסִין בטעם חָזָק (עמוס ב ט), וגם הפעל חסן בא בארמית בטעם היות חָזָק (תרגום להלן סג טו; עמוס ב ו ועוד).

([1]) כ הדמיון רגיל לבוא על הדומה והנדמה אם הם שוים לגמרי, וכן בראשית יח כה; מד יח; הושע ד ט; חגי ב ג ועוד, ולפעמים בא בטעם זה כ... וכ יהושע יד יא; ש"א ל כד.

לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי
בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ [יז] פַּחַד
וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃
[יח] וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־
הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח

כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי
אָרֶץ׃ [יט] רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר
הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃ [כ] נוֹעַ
תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה
וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם׃

קמץ בז״ק

לצדיק! כנוי לד׳ (7), אשר שלח ידו להכות הרשעים עַם אשור (ע״י נבופלאסר הכשדי עם עם כשדים), ולפי שבמליצה יליל הנביא לפעמים על שבר עַם זר אויב ישראל כמש״ל יג ו, לכן נבהל הנביא במליצה פה בשמעו הזמירות על מפלת אשור, וזה שאמר במאמר מוסגר: (ואמר אמרתי בשמעי זמירות שנזכרו „רזי לי רזי לי! אוי לי!”), רזי (לא נמצא יותר, והוא ע״מ שָׁנִי קלי) נרדף עם רזון (כַּחַש הבשר), „רזי לי” היה בימי הנביא לשון קללה בפי המקלל את עצמו כאשר נפשו מרה לו (ודומה לזה עמש״ל מז ח בהערה), ועתה מפרש בפסוקי טז—כ הזמירות ששמע: „בגדים כן קראו במליצה לבני בבל (כא ב עמש״ש) שבגדו פעמים רבות במלכי אשור כמש״ל כג יג בגדו גם עתה באשור, ובגד בוגדים בגדו כעב״ש, בֶּגֶד (בגידה) יחס הפעול, וכהלשון בוגדי בגד ירמיה יב א, פחד ופחת ופח (לנע״ל) עליך יושב הארץ ארץ אשור (א), והיה הנס וגו׳ ילכד בפח, משל לקוח מפעולת הצַיָּדִים החופרים פחתים וטומנים פחים, ויפחידו החיה מרבצה אשר בנוסה תפול בפחת ואם תעלה משם תלכד בפח. והולך ומתאר פתרון משל זה במליצה הבאה: כי ארבות ממרום משמים (עמ״ש כו ה) נפתחו על ארץ אשור בגשם חזק ודומה למבול בראשית ז יא, ויפול פחד גדול על יושבי אשור (הוא נגד „פחד” שנזכר) וירעשו מוסדי ארץ אשור (עמש״ל פסוק ו, ועמש״ל מ כא בטעם מוסדי ארץ בארוכה) שיהיה רעש הארץ (שמזה תתקלקל הארץ ירמיה ד כד) והארץ תתבקע וגם תנוע, כמו שרגיל זה ברעש הארץ (והוא נגד פחת ופח כאשר יתבאר), וכאשר הולך ומתאר פעולת הרעש: רֹעָה (8) רֹעַ התרעעה נשברה והתפוצצה (כטעם פעל רעע בקל עומד ויוצא ירמי׳ יא יז; מיכה ה ה; משלי כה יט, ובנפעל משלי יא טו; יג כ, וכן בארמית דניאל ב מ) הארץ (אשור) מהרעש, פור התפוררה וגו׳ (קל והתפעל מנע״ו או כפולים בטעם הִשָּׁבֵר והתפוצץ, וכן בפיעל בטעם שב״ר פוצץ תהלים עד יג; איוב טז יב) כעב״ש, וזה ציור לבקיעת הארץ לפחתים מהרעש ובה יפלו יושבי אשור (והוא נגד „פחת” שנזכר), מוט וגו׳ נוע וגו׳ כעב״ש כשכור כט ט; תהלים קז כז, והתנודדה כמלונה (א ח) המתנודדת מרוח קל, וזה ציור לנדידת הארץ בעת הרעש, ואם יעלו יושבי אשור מן הפחת (בקיעי הארץ) יפלו על הארץ הנודדת (והוא נגד „ילכד בפח” שנזכר, כי הנס ונופל יצויר כנלכד בפח), והנה כל פסוקי יז—כ הם לשון מליצה בהזמירות (טז) על השבר הגדול מארץ אשור אשר רעוה האויבים (ע׳ מיכה ה ה, ועמ״ש בפסוק הבא) ולא יהיה מפלט ותקומה לבני אשור בארצם, וזה שסיים בקצרה טעם המליצה שנזכרה: וכבד עליה על ארץ אשור פשעה ונפלה מליצה להריסת המלוכה עמש״ל כו יח (ומקבילה להמליצה שקדמה, „רעה התרועעה הארץ וגו׳ והתנודדה כמלונה”) ולא תוסיף קום” מכבד הפשע. ויו וכבד הוא ויו הבאור (עמש״ל א כח). הלשון „פחד ופחת וגו׳ ילכד בפח” בא עוד בירמיה מח מג מד על מפלת מואב בימי נבוכדנצר, ובלא ספק לקוחה שם המליצה מהנביא הנוכחי על אשור. — [כא. כב.] מהאמור לעיל יוד ח נראה שמלכי הארצות שנכנעו למלך אשור עזרו לו במלחמותיו עם העמים, ואלה המלכים הנכנעים הם הרועים (9) של מלך אשור בעת חרבן נינוה שנזכרו נחום ג יח, ובימי יחזקיהו היו כנראה שבעה מלכים

(7) וכן כו ז (צדיק הראשון); מא כו; תהלים יא ג; לא יט; קמא ה; איוב לד יז, כי ד׳ הוא צדיק דברים לב ד; ירמיה יב א ועוד הרבה.

(8) מקור קל מכפולים רעע בתוספת ה, וכן במקור הָפְעַל כפולים הָשַּׁמָּה ויקרא כו לד לה עמש״ש, ובמקור קל נע״ו ערה להלן לב יא, ובשארי פעלי מקור רָגְזָה׳ פָּשְׁטָה׳ חֲגוֹרָה׳ להלן שם, אָכְלָה ש״א א ט, שחטה הושע ה ב, זמרה תהלים קמז א, וביותר במקור עם ל היחסכמו לְמָשְׁכָה, לְקָרְבָה, לאהבה. ליראה, לְחֶמְלָה ועוד, כמו שבא תוספת ה בסוף פעלי צווי ועתיד ובסוף הרבה שמות, עמ״ש יוד ל; לח טו.

(9) רועים במליצה כנוי למלכים ע׳ ירמיה ו ג; יב יוד; כג א—ד; יחזקאל פרק לד ועוד (ומזה הפעל רעה ירמיה כג ד; ש״ב ה ב; ז ז ועוד בטעם מָלֹךְ), ולפעמים גם השרים נקראים רועים להלן נו יא; ירמיה ב ח; ג ו ועוד, עמש״ל מ יא.

כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ [יב] נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ [יג] כִּי־כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃

[יד] הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ [טו] עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ [טז] מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי

שבערי ארץ אשור, ערבה חָשְׁכָה (כטעם פעל ערב שופטים יט ט, ומזה עֶרֶב) כל שמחה (המצוירת באור אסתר ח טז, ועמש״ל ב ה בהערה) על היין (ז) שנהפכה לאֵבֶל גלה חלף ועבר (כטעמו ש״א ד כא; הושע יוד ה; משלי כז כה, ובנפעל בטעם קל להלן לח יב, ולפעמים גם בפיעל עמש״ל נז ח ובהערה שם) משוש הארץ (ח). מתרגום יונתן והיוני והסורי נראה שהבינו עָרְבָה=עָבְרָה (בחלוף מצב האותיות עמש״ל יב ד בהערה), והוא מקביל אל „גלה״ שבפסוק, וטעם זה קרוב מאד לשמוע.— [יב.] נשאר בעיר נינוה (עמ״ש כה ב בהערה) שמה (יוד) שְׁמָמָה, ושאיה (לא נמצא יותר, נרדף עם שואה שבטעם שְׁמָמָה) ובשאיה (עמש״ל א כה) יכת שער שער העיר, כי אין אדם משגיח עליו לחזק בדקיו (כבעיר נושבת אשר שער העיר הוא מחסה מהאויב) והוא נשבר ונפץ. — [יג.] כי כה יהיה בקרב הארץ בקרב אשור (א) בתוך בין (4) העמים (הכוונה לעיני כל העמים), והולך ומפרש איכה יהיה באשור: כנקף זית כזית מנוקף (עמש״ל יז ו) בעללות אם וגו׳ כאשר (עמש״ל ד ד), והכוונה שישאר מאשור אנוש מעט (ויו). הלשון „בתוך העמים״ קשה מאד בהמשך הפסוק, ולא אכחד כי לא תנוח נפשי בביאורי ובשארי הביאורים על הלשון ההוא, ונראה לי כי פסוקי יג יד הם דבור אחד, וטעמם: כי כה יהיה בקרב הארץ (בארץ אשור כמש״ל), בתוך העמים (וכה יהיה בתוך העמים, והכוונה בתוך כל שארי העמים): כנקף זית וגו׳ בציר (זה ביאור על „כה יהיה בקרב הארץ״), המה ישאו וגו׳ (בפסוק הבא, והוא ביאור על „בתוך העמים״).— [יד.] המה וגו׳ העמים שנזכרו בפסוק שעבר ירנו על מפלת אשור (אשר הכביד עלו על כל הגוים, והכריתם ושללם יוד ז — יוד), בגאון ד׳ בגלל (5) גאון ד׳ במפלת אשור (כה א) צהלו ירימו קול שמחה (עמש״ל יוד ל) מים ממערב, מהארצות אשר למערב אשור (הם ארץ יהודה וצ׳ר ופלשתים ודמשק ועוד אשר עליהם הכבידו מלכי אשור עלם, ע׳ יז א ג; כ א; כג א; דהי״ב לג יא). — [טו.] על כן בגלל גאון ד׳ (יד) בארים כלהבות אש (ומזה היחיד אור בשורק לא ט; מד טז ועוד) (6) כבדו ד׳ אתם בני יהודה (אשר אליהם פנה הנביא בנבואותיו), ללכת לבית ד׳ בלפידים факели, Fackeln ובדברי שירות ותשבחות וכמנהג כל עמי אירופא עד היום במסע דתי נכבד Prozession ללכת בלפידם בידיהם, או הכוונה לרקד בחצרות בית ד׳ בלפידים כמו בבית שני בשמחת בית השואבה סוכה פ״ה מ״ד, באיי הים הכוונה בהארצות הנשענות על ים הגדול (עמש״ל כ ו), והם „מים״ מפסוק שעבר, כַּבדו (אתם העמים יושבי איי הים) שם ד׳ אלהי ישראל בזמירות (ע׳ פסוק הבא). כבדו עומד במקום שנים.—[טז—כ.] אחרי שצוה הנביא בפסוק שעבר לאיי הים לכבד את ד׳, שמע הנביא במראה הנבואה כי יזמרו לד׳ בשיר בציור מליצה ממפלת אשור בפסוקי טז — כ. מכנף מקצה (יא יב) הארץ זמרות שמענו! על מפלת אשור, צבי תפארת ויָקר (שמענו בזמירות שנזכרו)

הושע ד יא יין ותירוש כשני מיני משקה, וע״ד השאלה בא תירוש ויצהר על פרי עץ הגפן והזית להלן סה; הושע ט ב; יואל א יוד; מיכה ו טו; חגי א יא; דברים יא יד, ואולי מזה גם בפסוק הנוכחי, וגם על עץ הגפן והזית עצמם זכריה ד יד; נחמיה יוד לח, ופעמים רבות יִזָּכֵר בקיצור רק תירוש והכוונה תירוש ויצהר יחד בפסוק הנוכחי; לו יז (ע׳ מ״ב יח לב); הושע ב יא (ע״ש פסוק יוד); ד יא; ז יד; ט ב ועוד.

(4) יש „בתוך״ בטעם בין, בראשית לה ב; שמות כח לג; ויקרא כ יד; במדבר א מט; ב יז; יחזקאל ו יג ועוד, וכן ב היחס לבד בא לפעמים בטעם בין להלן נז ה ו; תהלים ו ח; שה״ש א ח; רות ב ז; איכה א א ג ועוד.

(5) ב היחס בא לפעמים בטעם בעבור, בגלל, ע׳ בראשית יח כח; כט יח; שמות יוד יב; דברים ט ד ה ו; ש״ב ג כז; הושע יב יג ועוד.

(6) וכן בלשון המשנה: אחת לאור חלה פ״ד מ״ח, אבוקות של אור סוכה פ״ה מ״ד; תמיד פ״א מ״ג, מהבהבים אותו באור מנחות פ״י מ״ד, בכל אלה המקומות יש לקרוא אור בשורק.

אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחֹק
אֱמוּנָה אֹמֶן׃ [ב] כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל
קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר
לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃ [ג] עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ
עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃
[ד] כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן
בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ
עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃ [ה] כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן שְׁאוֹן

אתה! וגו׳ עשית פלא בהריסת הארץ הנוראה אשור (כד יד). עשית עצות (כהלשון ל א; תהלים ג ג) מחשבות חרוצות ומוסכמות (עמש״ל ה יט) להשחית אשור מרחוק מזמן רחוק (עמש״ל כב יא) ע׳ כד ג, כי כבר גבאו הנביאים בימי יחזקיה וסנחריב בשם ד׳ כי חרץ להרוס את אשור אם יוסיף לבוא על ארץ ישראל כנראה מיכה ה ד ה, ובלא ספק אסר חדון בן סנחריב בא על יהודה והכניעה (עמ״ש כו יח) בעלותו על תרהקה מלך מצרים וכוש, כי מהכתבות הרבות שמצאו חוקרי ימי קדם בימינו בהרבות ערי אשור ובבל נדע בבירור כי אסר חדון היה מלך אדיר מאד והכניע בבל שמרדה בו (עמש״ל כג יג) והעתיק עיר ממלכתו מנינוה לבבל (עמ״ש לב יט; לט א) ועלה על תרהקה והכניעהו והושיב במצרים עשרים נציבים הנקובים בשמותם בהכתבות שנזכרו, וכפי הנראה נכנעה לו ארץ יהודה בלא מלחמה, ולכן לא נזכר ממלחמה זו בכ״ק, והוא מלך אשור אשר שלח שרי צבאו ולקחו את מנשה בן יחזקיה ויוליכוהו בבלה (כי אסר חדון קבע עיר מלכותו בבבל כמש״ל) דהי״ב לג יא ג״כ בלא מלחמה כנראה מהלישון שם (כפי הנראה מצאו במנשה קֶשר ששלח אל תרהקה לבקש לבוא לעזרו נגד מלך אשור), עשית אמונה אמן אמונה ואמן עמש״ל לח יד (והוא לישון כפול לחַזֵק ובמלות שונות זכר ונקבה ליפי המליצה, וכן לעיל ג א, ולפעמים בא ליפי המליצה שנוי קטן אחר בהמלות ע׳ יב ב; כא יא; כו ד ה; כז ה, ועמ״ש עוד להלן כט ט; לד יוד) אמת וצדק (לא״י בהריסת אשור), עמש״ל יא ה בהערה. „עשית" נמשך גם על עצות, אמונה. — [ב.] מעיר נינוה ([1]) לגל, קריה בצורה נינוה (נחום ב ב ו; להלן כז יוד) למפלה כמפרש כד יוד יב; צפניה ב יג יד, ארמון זרים אויבים כנוי לאשור וכן בפסוק ה מעיר נינוה לעולם לא יבנה נחום ב ז; צפניה שם. „זרים" בא לפעמים בטעם אויבים, ע׳ כט ה; ירמיה נא ב; יחזקאל כח ז יוד; ל יב; לא יב; תהלים נד ה.—[ג.] פסוק זה לפי המשך הענין הוא מאמר מוסגר. (על כן בגלל מפלת נינוה, יכבדוך עם עז עם עז פנים (עמש״ל מג טז בהערה) הוא עַם הכשדים (שהיה עַם נורא חבקוק א ז, וכן נקרא אשור עם נועז להלן לג יט) אשר לכדו ארץ אשור והרסו נינוה (כמש״ל כד א) בעזרת ד׳ (א), קרית גוים עריצים היא בבל עיר מלוכת כשדים הגוים העריצים עמ״ש יג יא ייראוך).—[ד. ה.] כי היית (זה נמשך על פסוק ב אחרי מאמר מוסגר מפסוק ג) מעוז מבצר (עמש״ל כג ד) לדל... לאביון בצר לו (עמש״ל סג ט בהערה) כנוים לבני ישראל אשר דַלו מגדודי האויבים כמש״ל יד ל. מחסה מזרם צל מחרב מחֹם ושָרָב (כמו ד ו), והולך ומפרש טעם מליצת זרם וחרב: כי רוח חֵפֶץ נֶפֶש (כטעם רוח בהרבה מקומות ל א; לז ז; יחזקאל א יב; יא ה; כ לב; שמות לה כא; דהי״א ה כו; כח יב ועוד) עריצים בני אשור (וכן כט ה) שאין מעצר לרוחם, הוא קשה לכל העמים כזרם קיר בקיר אשר יהרסנו ע׳ ל יג ([2]), כחרב בצָיוֹן (לב ב) בארץ ציה אשר יְבַהל ויבַעת את כל אדם הבא שם כן שאון זרים בני אשור (ב), שאון מחנותיהם (יז יב יג) בשירותיהם

יהושע ה יד טו; מ״א כב יט; מ״ב כג ה; דניאל ח יוד, או מאורות השמים והמלאכים יחד בפסוק הנוכחי; מ״ב יז טז; כא ג; כג ד; ירמיה ח ב; יט יג; צפניה א ה.

([1]) וכן נקרא נינוה עיר המלוכה לפעמים בשם „עיר" סתם להלן בפסוק; כד יב; כז יוד; לב יט, ובכלל עיר המלוכה נקראת לפעמים בשם עיר סתם, וכן להלן סו ו; יחזקאל ז כג; מיכה ו ט לירושלם, במדבר כד יט לעיר הסלע באדום, חבקוק ב יב לעיר בבל, ובתלמוד פסחים קיט א; תענית יח ב; מעילה יז ב לרומי, כתובות קיא ב לירושלם.

([2]) ואולי טעמו כזרם נהר קור בארץ קיר הידועה בכ״ק עמש״ל כב ו, הוא נהר קור בקויקאז הדרומי כמ״ש. אשר מימיו ישטפו בכח עז מאד כנודע בגיאגרפיא.

[כא] וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא יִפְקֹ֧ד יְהוָ֛ה
עַל־צְבָ֥א הַמָּר֖וֹם בַּמָּר֑וֹם וְעַל־מַלְכֵ֥י
הָאֲדָמָ֖ה עַל־הָאֲדָמָֽה׃ [כב] וְאֻסְּפ֨וּ אֲסֵפָ֤ה
אַסִּיר֙ עַל־בּ֔וֹר וְסֻגְּר֖וּ עַל־מַסְגֵּ֑ר וּמֵרֹ֥ב
יָמִ֖ים יִפָּקֵֽדוּ׃ [כג] וְחָֽפְרָה֙ הַלְּבָנָ֔ה וּבוֹשָׁ֖ה
הַֽחַמָּ֑ה כִּֽי־מָלַ֞ךְ יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת בְּהַ֤ר צִיּוֹן֙
וּבִ֣ירוּשָׁלַ֔ם וְנֶ֥גֶד זְקֵנָ֖יו כָּבֽוֹד׃
כה [א] יְהוָ֤ה אֱלֹהַי֙ אַתָּ֔ה אֲרוֹמִמְךָ֙

כאלה ושמונה נסיכים (מלכים קטנים הנכנעים למלך גדול שבארצם ע' יהושע יג כא) נכנעים למלך אשור, והם שבעה רועים ושמונה נסיכי בני אדם שנזכרו מיכה ה ד ה עמש"ש, ורובם כנראה נשארו נאמנים לאשור עד מפלתה נחום ג יח, ורק בבל ומדי (שנכנעו ג"כ לאשור עמש"ל כב ו; כג יג) מרדו באשור, כי נבופלאסר הכשדי התחבר עם ציאַקסר המדי ויעלו על נינוה ויחריבוה ויהרסו מלכות אשור עד עולם כמש"ל יג א, ומפסוקים הנוכחים נראה לי כי נבופלאסר לקח בשבי הרבה מהמלכים עוזרי אשור ולזה הכוונה נחום ג יוד. בכ"ק יצויר כי כל עַם נכרי וגם עם ישראל יש לו שר בשמים אשר יעזר לו, כמו שר פרס ושר יון דניאל יוד יג כ (וכן בתלמוד: שרו של אדום מכות יב א ועוד), מיכאל שר ישראל דניאל יוד יג כא; יב א, ולפעמים ילחם עם שרי העמים השר הגדול מיכאל שר ישראל (דניאל שם) ויכניעם ובזה יסור כח עמיהם לבלי להרע לישראל, ואלה שרי העמים בשמים נקראים בכ"ק הראשונים בשם אלהים שמות יח יא; דברים יוד יז; שופטים יא כד ועוד הרבה, או בפירוש אלהי העמים דברים ו יד; יג ח; שופטים ב יב (ומזה אלהים הושע יב ד לשר של עשו, שנקרא ג"כ מלאך שם פסוק ה, ועמ"ש בראשית לב כה), ואלהי ישראל הגדול מכל אלהים (שמות יח יא) נקרא אלהי אלהים דברים יוד יז, ובכ"ק יצויר כי כאשר יחטא מאד איזה עם נכרי, יעשה ד' לפעמים שפטים בשמים באלהי העם הזה (שרו בשמים), ובזה יסור כח העם הזה, ואח"כ יֵרֵד ד' לארץ העם ההוא (אשר יִגָּלה לפעמים ע"י נפילת צלמי אלהיו ושבירתם, וע"י האימה הגדולה הנופלת על העם ההוא) להכותו או להסגירו ביד אויביו, ולזה יכוונו הלשונות בפסוקים הנוכחים; יט א — ה; לד ד ה; צפניה ב יא; שמות יב יב; במדבר לג ד; ש"א ה ג ד ז (ואולי גם מזה ירמיה יוד יא טו; במדבר יד ט, עמ"ש הרמב"ן שם) ולפעמים יקדיר ד' את מאורות השמים אשר יעבדו להם (דברים ד יט ועוד) בפסוק הנוכחי; ירמיה יוד ב. **והיה ביום ההוא** בעת מפלת אשור יפקד ד' לרעה (עמש"ל יוד ג) **על** **צבא המרום במרום** הם מאורות השמים (שיקדרו כמש"ל וע' פסוק כג) שעבדו להם עמי אשור, והמלאכים (10) שרי השמים אשר להעמים שעזרו למלך אשור, ובזה יסור כח מלכי אלה העמים כמש"ל ויפלו שבי ביד נבופלאסר הכשדי כמש"ל אשר יביאם לבבל, וזה שאמר **ועל מלכי האדמה על האדמה**, **ואספו אֲסֵפָה** המלכים שנזכרו שנפלו בשבי **אסיר** אסירים עמש"ל יוד ד **על בור** אל בור השבי **וסגרו על מסגר** בְּבֶלֶא ע' מב ז ומש"ש (יש על בטעם ב היחס כמש"ל ז טו בהערה), **ומרב ימים** (ע' יהושע כג א; יחזקאל לח ח) ואחרי ימים רבים **יפקדו** לטובה (עמש"ל יוד ג) להוציאם מבור השבי (כמו אח"כ יהויכין בבבל מ"ב כה כז). — [כג.] **וחפרה ובושה** (א כט ועוד) **הלבנה ובושה החמה** מליצה בטעם שיקדרו, כי עבדו להן עמי אשור, כמש"ל פסוק כא, וכן עבדו להן רבים מב"י בעת הריסת נינוה (בימי יאשיהו כמש"ל פסוק א), ע' מ"ב כג ד ה, והכוונה במליצה זו שלא יוסיפו עוד ב"י לעבדם (ע' מ"ב שם), **כי מלך ד' צבאות בהר ציון ובירושלם** (עמ"ש כט ח) ולו יעבדו, **ונגד זקניו** זקני עמו (כמו ג יד, הם זקני ישראל עַם ד') יהיה (עמש"ל לח טז בהערה) **כבוד** (יְקָר ותפארת) בירושלם שנזכרה (ישכון שם כבוד כהלשון תהלים פה יוד), ודוגמתו הלשונות נגד כל עמך אעשה נפלאות שמות לד יוד, נגד אבותם עשה פלא תהלים עח יג, וכסאו כשמש נגדי פט לז. עוד יתכן שהטעם הוא ונגד זקניו כבודו (כנוי זקניו נמשך גם על כבוד, ויש הרבה דוגמתו כמש"ל יוד כה), והכוונה על עלילותיו הגדולות באויבי ישראל שיכניעם ובזה יִכָּבד (שמות יד ד) נגד זקני ישראל, ודוגמתו הלשונות ועל פני כל העם אכבד ויקרא יוד ג, כבדני נא נגד זקני עמי ש"א טו ל. ויותר נראה לי טעם הכתוב ונגד זקניו (תהיה ירושלם) מְקום כבוד כמש"ל ד ה בטעם כבוד. —

כה. [א.] פה יתחיל החלק השני מהנבואה על מפלת אשור, ונמשך עד כו ו כמש"ל כד א. **ד'** ככתבו שהוא שם אלהי ישראל (שמות ג טו), **אלהי**

(10) בשם „צבא השמים" נקראים מאורות השמים (השמש והירח והכוכבים) להלן לד ד (וכל צבאם); מה יב; בראשית ב א; דברים ד יט (בכפל ענין במלות שונות); ירמיה לג כב, או המלאכים להלן לד ד;

עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ [ח] בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח
וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים
וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי
יְהוָה דִּבֵּר׃ [ט] וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה
אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה
קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃
[י] כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ
מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוֹשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי* מַדְמֵנָה׃

במו קרי

הרב מלכי אשור היו עטופים במעטה אֵבֶל, וד׳ יבליע המעטה הזה בהר הנזכר שיהיה ירושת ב״י, מליצה בכוונה שלא יוסיפו ב״י להתאבל עוד, בלע יבליע ד׳ בהר הזה המות מחרב האויב (ע׳ ירמיה ט כ, וכן הבין הרד״ק) לנצח וגו׳ וחרפת עמו וגו׳, הריסת העם תצויר כחרפה לו (יחזקאל לו טו; מיכה ו טז; איכה ה א ועוד, וגם הרעב בעם יצויר כחרפה וכלמה לו יחזקאל לד כט; לו ל), כי יבזוהו אויביו. לדעתי הפיעל בִּלַּע בהר, בִּלַּע המות הם בטעמי הפעיל (יוצא לשלישי) הבליע בהר, הבליע המות, כי לא נמצא הפעיל זה בכ״ק ובא לפעמים במקומו פיעל, אבל נמצא ההפעיל בלשון התלמוד ברכות כד ב (הבליעו בטליתו); סוכה לט א; ב״מ סד א ועוד, וכן במדרש רבה שמות פ״ל הבינו בלע המות בטעם הבליע המות, ולדעתי גם כְּבַלַּע את הקדש במדבר ד כ טעמו כהבליע (בְּכַסּוֹי) את הקדש, והוא ע״ד השאלה כי הדבר המכוסה יצויר כנבלע. פעל לוט טעמו עָטָה, עָטַף ש״א כא יוד; מ״א יט יג, פָּרַשׂ בפסוק הנוכחי, ומהפעל נבנה השם לוט (שנמצא רק בפסוק הנוכחי) בטעם מַעֲטֶה, והלשון הקשה „פני הלוט״ (שהתקשו בו מפרשי כ״ק) לדעתי טעמו בלשון מעטה העליון, וכן הלשון הקשה „פני לבושו״ איוב מא ה לדעתי טעמו לבוש העליון (שריון קשקשים על עור לויתן), כי לבוש עליון יצויר כשֶׁטַח עליון המכונה פנים כח כה; בראשית א ב; ויקרא יד ז ועוד הרבה. מַסֵּכָה (מלבד טעמו הרגיל אליל מנוסך ממיני מתכות, ופעם אחת בטעם ממשלה עמש״ל ל א כב) בא בטעם מְכַסֶּה, וכן כח כ, מפעל נסך שבטעם פָּרַשׂ (7), ומזה הנסוכה בפסוק הנוכחי, ולא נמצא יותר פעל נסך ושם מַסֵּכָה בטעמים אלה.—[ט.] ואמר עמי מפסוק שעבר בשירותיו (עמ״ש ג יוד) ביום ההוא: „הנה אלהינו זה שבשמים (בשיר יורו עליו באצבע נטויה למעלה, וכן הבינו רבותינו תענית לא א) קוינו לו ויושיענו! ואח״כ יפרשו שֵׁם אלהיהם: זה ד׳ ככתבו שהוא שֵׁם אלהי ישראל (א) קוינו וגו׳ בישועתו״.—[יוד.] מואב ועמון היו אויבים גדולים לישראל ושכנים רעים להם מאז בואם לארץ כנען (במדבר כב ו; שופטים ג יד יד; יוד ח ט; ש״א יא א; ש״ב יוד ו; מ״ב כד ב; יחזקאל כא לג; כה ג ו ח; עמוס א יג; דהי״ב כ א; תהלים פג ז ח), ואחרי גלות שמרון ירשו עמון ומואב ארץ נחלת ראובן וגד כמש״ל טו א, לכן שנאום ב״י מאד והרבה נביאים נבאו שתחרב ארצם (יחזקאל שם; עמוס שם; ב ב ג; ירמיה פרק מח; מט ב ג; צפניה ב ט) ותהיה ירושה לעמים אחרים (יחזקאל שם) או לישראל (ירמיה מט ב; צפניה שם), וכן נבא הנביא הנוכחי בפסוקי יוד יא יב; כו ה ו שמואב (ובלא ספק הכוונה ג״כ על עמון כמו אצל שארי הנביאים שזכרנו, רק שקיצר הנביא פה בלשונו) תחרב ותהיה ירושה לישראל, ונראה הכוונה פה וירמיה מט ב ג וצפניה שם שארץ מואב ועמון עצמם אם שתהיה ירושת ישראל תהי׳ רַבָּה שממה מאין אדם, ונחלת גד וראובן תשוב לב״י לשבת בהם (ע׳ עבדיה א יט), והנה נבואה זו שתהיה ארץ עמון ומואב ירושה לב״י היא לעתיד שלא התקיימה בימי יאשיהו (בעת מפלת אשור) וגם לא אחריו בימי בית ראשון כנראה ירמיה שם ויחזקאל שם, ועוד ירמיה כז ג; מד יד; ועמש״ל ז כא.—פסוקי יוד יא יב הם ביאור להמשל „משתה שמרים״ (לעמון ומואב) מפסוק ו (אחרי פסוקי ז ח ט שהם ביאור להמשל „משתה שמנים״ לבני יהודה מפסוק ו כמש״ש). כי תנוח יד ד׳ כחו לְיַסֵּר (עמש״ל ח יא) בהר הזה מפסוק ו אשר עליו יושבים עמון ומואב כמש״ש ונדוש וְיֵרָמֵס מואב תחתיו במקומו (שמות טז כט; שופטים ז כא; ש״ב ב כג ועוד הרבה) או בארצו (וכן ש״ב ז יוד; עמוס ב יג) מואב, מליצה על הכליון כהדוש מתבן (לא נמצא יותר, והוא שם הקבוץ לְתֶבֶן) אגודת תֶּבֶן במו מדמנה (לא נמצא יותר ונרדף עם דֹּמֶן) בְּזֶבֶל (תחת רגלי בהמה כהמנהג בארצות אירופא) לְזַבֵּל בהם השדות (מ״ב ט לז; ירמיה ט כא). „בְּמוֹ״ בא במליצה בטעם ב

(7) בטעם זה נסך נרדף עם סכך בחלוף חפ״נ וכפולים, וכן נָשַׁם (מב יד) שַׁמּוֹת (יחזקאל לו ג), נקב קבב (עמ״ש סב ב בהערה), נזל זלל, נבל בלל (סד ב ה), נפל פלל (התפלל, עמש״ל כח ז בהערה) ועוד.

זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר
עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ [ו] וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת
לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים
מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים
מְזֻקָּקִים׃ [ז] וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט
הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה

במשתה היין במחנה (כד ח ט, וע' מ"א כ יב טז) יבהל ויבַעת כל העמים; תכניע אתה ד' חרב הוא ח'ר ב בצָיון שנזכר בצל עב ענן כבד (ע' לב ב) ולא יהיה עוד ח'ר ב (והוא מָשָל). זמיר (שה"ש ב יב) קול זמרת עריצים בני אשור (כמש"ל) הוא שאון זרים שנזכר יַענה (קל) יִשָׁפל (3), ולא יוסיפו עוד לשיר (הוא הנמשל). תכניע נמשך למטה. כל קורא רואה שלפי פירושי אין לחץ בפסוקי ד ה אשר התקשו בהם מאד כל המפרשים. במליצה בא הכניע גם על דבר שאין בו רוח חיים.— [ו.] בפסוקים הבאים יאמר הנביא בלשון מליצה שמלבד מפלת אשור מפסוקים שעברו יוסיף ד' להכות עוד שכני בני ישראל הרעים (עמון ומואב) ואח"כ יחדלו חללי מלחמה בישראל, ולפי שנזכרה מפלת מואב להלן פסוק יוד ומפלת פלשתים ועמון ומואב צפניה ב ד—טו (עמש"ש) בעת מפלת נינוה, לכן יש לשער כי בעת הרס נבופלאסר מלכות אשור וימלך בבבל שלח גדודי כשדים להשחית ארצות עמון ומואב ופלשתים שכני יהודה אשר לא חפצו להכיר ממשלתו עליהם ולא שלחו לו מנחה, והנה לא ידענו למה לא עשה רעה ליהודה, אך יש לשער כי יאשיהו מלך יהודה (אשר בימיו מלך נבופלאסר כמש"ל יג א) הכיר ממשלת בבל עליו ושלח לו מנחה אף שלא נמצא מזה בספרי מלכים ודה"י שבידינו (עמש"ל ט יא), וזכר לדבר יש ממה שמצאנו שיצא יאשיהו בחרב לקראת פרעה נכה מלך מצרים בעלותו דרך ארץ יהודה ללכת להלחם במלך בבל מ"ב כג כט (4); דהי"ב לה כ, וכפי הנראה מ"ב פרקי כב כג; דהי"ב פרקי לד לה היו שלום ושלוה לבני יהודה כל ימי יאשיהו (ע' מ"ב כב כ; דהי"ב לד כח), אך הרבה נביאים ראו גם אז מרחוק כי לא תאריך שלות יהודה ולא תמלט גם היא מחרב מלכי בבל העריצים כנראה מ"ב ודה"י שם; ירמיה א ב יד; חבקוק פרקי א ב. ועשה ד' צבאות לכל העמים בהר הזה (ע' פסוקי ז יוד), הכוונה על משור הררי של ארצות ישראל ועמון ומואב (הוא החלק הדרומי ממשור הררי הסורי כנודע לכל קורא בגיאגרפיא), משתה שמנים לבני יהודה, מליצה על השמחה (ע' נחמיה ח יוד) שתהיה לבני יהודה היושבים בהר הזה ע' פסוקי ז ח ט, משתה שמרים (שמרי יין) לעמון ומואב, מליצה על הרעה שיעשה להרשעים (ע' תהלים עה ט; להלן נא יז כב) עמון ומואב היושבים בהר הזה, כי יִשָׁמדו וארצם יירשו בני ישראל כמ"ש להלן פסוק יוד, שמנים יהיו ממחים (5) שמנים מאד (עמש"ל ה יז). שמרים יהיו מזוקקים שלא נשאר בהם יין מאומה (ע' תהלים עה ט), מליצה על שמחה גדולה ועל מפלה גדולה.—[ז. ח.] פסוקי ז ח ט הם ביאור להמשל „משתה שמנים" מפסוק שעבר לבני יהודה ופסוקי יוד יא יב הם ביאור להמשל „משתה שמרים" מפסוק שעבר לעמון ומואב כאשר יתבאר שם. ובלע ויבליע ד' בהר הזה מפסוק שעבר, שתהיה בו נחלת ב"י אחרי מפלת עמון ומואב, פני הלוט (שֵׁם) הלוט (הַמְעֻטֶּה) העליון הלוט (בינוני פעול קל (6) מנע"ו) הפָּרוש (על הראש) על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים כעב"ש, והכוונה על מעטה האבלים (ויקרא יג מה; יחזקאל כד יז; מיכה ג ז), ויצויר במליצה שכל העמים אשר רבו בהם חללי

(3) הפעל עָנה בא בבניני קל ונפעל פועל והתפעל כפעל עומד בטעם הִכָּנַע (עמש"ל נג ז) הִשָּׁפֵל הֵאָנֵס הִדָּכֵא התיגע התעמל הצטער, ובפיעל כפעל יוצא מאלה הטעמים, אבל ענה שבטעם הרים קול (שנמצא רק בקל ופיעל) עמש"ל יוד ל הוא משרש אחר.

(4) מלך אשור שָׁם טעמו בלא ספק מלך בבל (ע' ירמיה מו ב), ונקרא מלך אשור מפני שמשל אז גם על ארץ אשור אחרי שנהרסה נינוה, וכן אשור להלן נב ד (ואולי גם בראשית ב יד) טעמו בבל, וכן כותב ספר יהודית (מספרי אפקריפא) א ח; ה א ועוד סופרים קדמונים קראו ארץ בבל בשם אשור, כמו שאח"כ מלך פרס (שמשל גם על אשור ובבל) נקרא בשם מלך אשור עזרא ו כב ובשם מלך בבל עזרא ה יג; נחמיה יג ו.

(5) הוא פעל (בבנין פועל) מהשם מ'חַ, ולא נמצא יותר פעל זה, ואולי מזה למחות משלי לא ג = לַמְמַחוֹת, והוא בינוני פיעל נקבה רבות בטעם למסירות המ'חַ (לנשים נואפות המסירות מ'ח הנאפים), כמו שָׁרָשׁ בַּשֵּׁן ועוד כמש"ל יוד לג.

(6) כהפעל „הנסוכה" שאחריו, וראוי לפי הדקדוק הלוט בשורק, כמו ש"א כא יוד, ובא בחולם לעשותו לנע"ל „הלוט" הראשון (וכן בא לפעמים בשלמים בינוני פעול קל בחולם, עמש"ל א יז).

הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ [ב] פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ [ג] יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם | שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃

ישועתו בארץ יהודה, והולך ומפרש דברי השיר (הנמשך עד סוף פסוק ד) [1] אשר ישירו בשתי מקהלות משוררים (עמש״ל יב ד), מקהלה אחת תאמר: **עיר עָז** [עָז] [2] **לנו**, הטעם ע״ז (שם מליצה לד׳ כמש״ל יב ב) הוא עיר עז לנו, מליצה שנבטח בו מפני האויב כמו בעיר ע״ז, וכהלשון היית מחסה לי מגדל ע״ז מפני אויב תהלים סא ד, וע״ע משלי יד כו. **ישועה** (יחס הפעול) **ישית** ע״ז (ד׳) שנזכר (ע׳ תהלים יב ו) **חומות וחל** [3] לחומות וחל (עמש״ל יג ב), במקום חומות וָחֵל, וכהלשון ואני אהיה לה נאום ד׳ חומת אש סביב זכריה ב ט, **פתחו שערים** שערי בית ד׳ (כמו תהלים כד ז ט; קיח יט כ) **ויבוא** למקדש להודות לד׳ על חסדו, **גוי צדיק** (כהלשון זה השער לד׳ צדיקים יבואו בו תהלים קיח כ) הוא גוי ישראל ששב אל ד׳ בימי יאשיהו המלך הצדיק (שאז היתה מפלת אשור כמש״ל כד א) מ״ב פרקי כב כג; דהי״ב פרקי לד לה; **שומר אמונים**! (עמש״ל יא ה בטעם אמונים) כנוי לד׳ השומר אמת וצדק לעולם תהלים קמו ו, **יֵצֶר סמוך** מחשבות סמוכות או נאמנות וישרות מגוי צדיק שנזכר ששב לד׳ **תִּצֹּר** (לשון נופל על לשון יֵצֶר) אתה שומר אמונים שלא ישוב להיות יֵצֶר רע, וכהלשון שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך (שלא יהיה רע) והכן לבבם אליך דהי״א כט יח, נצרה על דל שפתי אל תט לבי לדבר רע תהלים קמא ג ד, [תִּצֹּר] **שלום שלום** (בלשון כפול לחזק עמ״ש כט ט) לגוי צדיק שנזכר אחרי מפלת אשור **כי בך בטוח**. „עָז" „תִּצֹּר" נמשכים למעלה ולמטה והרבה כן כמש״ל ה יד, כן נראה לי טעם אלה הפסוקים הקשים אשר נלאו כל המפרשים למצוא פתרונם. ונראה לי כי יתכן מאד אשר עיר שבפסוק שאול מארמית בטעם שומר (דניאל ד יוד יד כ מפעל עור בטעם היות עֵר), עָז (=עַז) תאר זכר, וטעם הפסוק עיר עז (שומֵר חזק, כנוי לד׳ שומר ישראל, ע׳ תהלים קכא ד; ירמיה נ לד; משלי כג יא) לנו. ויש לי להוסיף עוד כי אולי גוי צדיק הוא שם מליצה ליאשיהו המלך הצדיק (שחיה בעת מפלת אשור כמש״ל), וכן לדעתי צדיק נז א; חבקוק ב ד הכוונה על יאשיהו כמש״ש, וכן מכונים במליצה „צדיק" מלכי בית דוד אחרים ע׳ ש״ב כג ג; להלן נג יא; ירמיה כג ה, כי במליצת הלשון בא לפעמים „גוי" כשם כבוד לאיש גדול שבראש העם לעיל יד לב עמש״ש; להלן ס יב; ירמיה לג כד עמש״ש; בראשית כ ד (גוי צדיק כמו בפסוק הנוכחי); כה כג, וכן בא לפעמים עָם בטעם זה איוב יב ב. יֵצֶר טעמו מחשבות הלב [4] בראשית ו ה (יצר מחשבות לבו כעב״ש); ח כא; דהי״א כח ט (כעב״ש); כט יח (כעב״ש), ולפעמים ביחוד מחשבות רעות דברים לא כא; תהלים קג יד, ולכן ליתר ביאור מחשבות נאמנות וישרות נקראות „יֵצֶר סמוך" בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר), כי בינוני פעול סמוך מיסוד טעמו מחֻזק (שלא ימוט) תהלים קיא ח; קיב ח הושאל לטעם נאמן וישר, כמו שהנפעל נכון מיסוד טעמו מחֻזק מ״א ב יב; תהלים קיב ז ועוד הושאל לטעם נאמן וישר תהלים ה יוד; נא יב; נז ח ועוד. —

[1] כנראה היה השיר הזה ידוע למשוררים בעם בימי הנביא הכותב, ואומר פה שאחרי מפלת מואב ישירו שיר זה בכל ארץ יהודה, והנה נעתק פה רק חלק קטן משיר זה, ודומה לזה עמ״ש להלן כז ב; נו יב; לעיל כג טז.

[2] ש״מ ע״ז לפני מקף (כמו בפסוק הנוכחי) מנוקד עָז (כמו רָב־, כָּל־), ולפעמים גם בלא מקף בראשית מט ג, והמקף בפסוק הנוכחי מיותר לפי המשך הלשון והענין.

[3] חֵל בפסוק הנוכחי; ש״ב כ טו; איכה ב ח, או חֵיל נחום ב ח; תהלים מח יוד; קכב ז טעמו מיני מצודות חיצונות מסביב להומת העיר כמו דיק וסוללה וחומה קטנה ותעלה (וכן אמרו בתלמוד פסחים פו א חיל וחומה „שורא ובר שורא" הם חומה גדולה וקטנה), ובא עוד חֵל על מקום פנוי סביב לעיר מ״א כא כג עמש״ש (וכן בבית שני נקרא חיל מקום פנוי סביב לבית המקדש סנהדרין פה ב; מדות פ״ב מ״ג; כלים פ״א מ״ח), וכנראה שהוראות אלה נבנו מפעל חול מטעמו היסודי סָבֹב הַקֵּף, אשר מזה בא פעל חול (בין שארי הוראותיו) בהתפעל בטעם התגלגל ובקל ופיעל בטעם רקֹד פַּזֵּז, עמש״ל נא ב בהערה.

[4] שם יֵצֶר (מפעל יצר) יסוד טעמו תבנית כל דבר שנעשה בידי אדם (שהאדם יְצָרוֹ ע׳ מד ט יב; נד יז), ובפרט כלי חרס של היוצר כט טז ופסילי האלילים חבקוק ב יח, וביותר רגיל יֵצֶר ע״ד השאלה על מחשבות הלב כמש״ל, כמו שבא ע״ד השאלה פעל יצר על המחשבה כמש״ל כב יא (המחשבה מצוירת כיצירת הלב).

[יא] וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר
יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ
עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ [יב] וּמִבְצַר מִשְׂגַּב
חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ
עַד־עָפָר׃
כו [א] בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־

היחס (מג ב ועוד), וכן במליצה לְמו (איוב כז יד ועוד) טעמו ל׳ היחס, וכן כְּמו יסודו כ׳ היחס. מהלשון בפסוק הבא נראה שהכתיב בְּמֵי עיקר בלא ספק (8), מַדְמֵנָה נרדף עם מַדְמֵן ירמיה מח ב שהיא שֵׁם עיר במואב וסביבותיה בִּצּוֹת מים רבים כמש״ל טו ט, והנה בָּסו בהם תבן למען ירקב לְזַבֵּל בו את השדות.—[יא.] ופרש מואב ידיו בקרבו בקרב ארצו (אשר שם יהיה גדוש בפסוק שעבר לאות בקשת עזרה איכה א יז (9) כאשר יפרש ידיו השוחה לשחות, והשפיל מואב או הטעם והשפיל ד׳ מפסוק יוד (וכן בפסוק הבא) גאותו גאות מואב (טז ו) עם ארבות ידיו הם קִשְׁרֵי הזרוע התחתונה עם העליונה Ellbogen ,локти, ורומז לדרך הגַּאֲוָה (עד היום) לסמוך ידיו על חלציו (10) וארבות ידיו בולטות, לכן אמר פה במליצה שבפָרֵשׂ מואב ידיו לעזרה תְשָׁפֵל גאותו (תֶחדל) עם ארבות ידיו (מדה כנגד מדה, ודומה לזה על מואב ע׳ טז ז), כן נראה לי בטעם הלשון הזה אשר התקשו בו כל המפרשים ואמרו בו פירושים רבים וכולם רחוקים לשמוע לאוהבי הפשט. ארבות (מהיחיד אָרְבָּה, ולא נמצא יותר) טעמו קשרי האֵבָרים Gelenke ,суставы, בערבית אֻרְב (מפעל ארב בערבית בטעם קָשׁר שני דברים יחד בקציהם). מפני שדִמה בפסוק שעבר רמיסת מואב ברמיסת מתבן במים (לפי הכתיב כמש״ש), לכן אומר פה שמואב יפרש ידיו (לעזרה) כשוחה במים.—[יב.] ומבצר משגב חוֹמֹתֶיךָ וחומות—מבצר—מִשְׂגָּב שלך, הוא עיר המלוכה קיר מואב השח וגו׳ (הפעיל מן שחח) ד׳. מִשגב (מפעל שגב) יסוד טעמו ש״מ גֹבַה ורוֹם, והושאל בלשון בטעם מעוז ומַחסה להלן לג טז; תהלים ט יוד ועוד הרבה, ועיר המלוכה קיר מואב שהיתה בצורה מאד ורמה על ראש סלע להלן כו ה וכמש״ל טו א נקראה מבצר משגב בפסוק הנוכחי, או „המשגב״ לבד ירמיה מח א. בלשונות כ״ק בא לפעמים הנסמך לסומך והסומך לנסמך כמ״ש למטה בהערה (11), ומזה גם בפסוק הנוכחי.

כו. [א. ב. ג.] פסוקי א—ו נמשכים לפרק שעבר כמ״ש כה א. ביום ההוא כאשר אחרי מפלת אשור (בפרקי כד כה) תבוא מפלת מואב השָׁכֵן הרע לישראל (כה יוד—יב) יושר השיר הזה לד׳ על

(8) ויש בכ״ק הרבה מקומות שהכתיב עיקר כו כ (דלתיך); ל לב (בה); מד כד (מי אתי); בראשית ח יז; יהושע ג טז; ש״ב כב ח טו (ע׳ תהלים יח ח טו); מ״א ה יז; כא ח; ירמיה ב כז; יז ח; מט כה; יחזקאל מב ט עמש״ש; מז ז (ע״ש פסוק כב ומש״ש); זכריה יא ב; תהלים כד ד; נא ד; משלי יז כז, כב יט; כו ב; איוב מא ב ד, ולפעמים הקרי והכתיב שקולים כמש״ל יא ד.

(9) ולפעמים פֵּרֵשׂ (בפיעל) יד טעמו בקשה בכלל להלן סה ב, או בקשה בתפלה לד׳ תהלים קמג ו, אבל פָּרֹשׂ (בקל) יד איכה א יוד טעמו לשלול ולָבֹז, ויותר לא נמצא פרש יד בכ״ק.

(10) לפעמים יסמוך איש ידיו על חלציו גם מכאב גדול ירמיה ל ו.

(11) ומזה בלעגי שפה (בשפת לְעַגים) כח יא, המון עיר (עיר הָמון) לב יד, לברית עם (לעם ברית) מב ו; מט ח עמש״ש, כימי שכיר (כִּשְׂכִיר ימים) ויקרא כה נ, ראש נזרו במדבר ו ט יח, משמרת תרומתי יח ח, שְׂכַר שכיר (שְׂכִיר שָׂכָר) דברים טו יח, ערות דבר כג טו; כד א, אש דת לג ב, בארץ שעריו מ״א ח לז, והמה (תְפֵל וריר חלמות) כדוי לחמי (כלחם דְוָיִי, כלחם חליי עמש״ל א ה, שמפני חליי לא אמצא טעם בלחמי) איוב ו ז, וביותר בבוא לפי דרכי הלשון הסומך בכנוי הראוי על הנסמך כמש״ל יא יוד, אז יבוא לפעמים חלוף נסמך וסומך לבלי לטעות ולאמר שהכנוי הוא באמת של הסומך, ומזה מבצר משגב חומותיך בפסוק הנוכחי (כי בלשון וחומות מבצר משגבך יש להבין משגב מואב ולא משגב חומות מואב), דם זבחי (זבח דמי, זבח-דם שלי) שמות כג יח, כעס קרבנם (קרבן-כעס שלהם, המעלה כעס ד׳) יחזקאל כ כח, מזעם לשונם (מלשון-זעם שלהם, לשון המעלה זעם ד׳ ועמש״ל יוד כה) הושע ז טז.

יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ [י] יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד
צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת
יְהוָה׃ [יא] יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן
יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ
תֹאכְלֵם׃ [יב] יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ
כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃ [יג] יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ
נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃ [יד] מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים

ילמדו ישבי תבל יושבי ארץ אשור (וכן פסוק יח ועמש״ל כד ד) אשר לא למדו צדק עד כה (פסוק הבא), ולא יוסיפו להכותינו. „תפלס״, „בלילה״ נמשך גם למטה. לפי המשך הלשון היה ראוי לאמר נפשי אִוִּתִיךָ, רוחי ישחרך, אך במליצות כ״ק בא לפעמים לנושא נסתר נשוא מדבר בעדו אם לפי הכוונה מדבר בעדו זה הוא הנושא, ומזה עוד מעי אוחילה... לבי לא אחריש ירמיה ד יט, קולי... אקרא תהלים ג ה, נפשי... אשכבה נז ה, פי קראתי סו יז, ואבכה... נפשי סט יא, אשירה ואזמרה אף כבודי קח א, קולי... אתחנן קמב ב, אאריך נפשי איוב ו יא.—[יוד.] יחן הוחן רשע מלך אשור מה׳ עד כה (שלא עשה בו משפט) לכן בל למד צדק (ט) בארץ נכחות יֹשֶׁר ואמת (עמש״ל נז ב בהערה), שָׂם מליצה בפי הנביא לארץ יהודה בימי המלך הצדיק יאשיהו אשר כרת ברית הוא ועמו ללכת בתורת ד׳ מ״ב כג ג; דהי״ב לד לא לב יעול עשה עָוֶל והמס (ע׳ תהלים עא ד) ובל יראה ולא ראה (לא אבה לראות) גאות ד׳ גאון ד׳ (ע׳ מש״ל ט יז), ולכן לא יירא לעשות עול בארץ אחוזת ד׳.—[יא.] ד׳! רמה ידך בגבורה [8] על אויביך (מיכה ה ח) בימים שעברו, וגם על אשור עצמו בימי יחזקיה וסנחריב בל יחזיון (ביוד ונון נוספים בפעלי עתיד כמו יחילון יהמיון ירביון ועוד, עמ״ש להלן פסוק טז; לעיל טז ט) לא חזו בני אשור (לא אבו לחזות), לכן יחזו ויבשו קנאת עם ישראל (עמש״ל מב ו), או הטעם עמך (עמש״ל יוד כה), הכוונה יחזו (חזו אשור) קנאת עמך (כהלשון קנאת ביתך תהלים סט יוד, ועמש״ל יא יג) בהנקמך מאשור (נחום א א ב) ויבשו (ו ב׳ש ו, ועמש״ל יט ט), אף אש (נושא) צריך (יחס הפעול) אשור תאכלם אכלתם בעריהם נחום ב יד; ג טו.—[יב.] ד׳! תשפת תשים (שמת) [9] שלום לנו (כהלשון וישם לך שלום במדבר ו כו) במפלת אשור, כי גם כל מעשינו הטעם המעשים שנעשו לנו [10] או טעמו גמול מעשינו (בעבור עונותינו) עמש״ל לב יז, והכוונה על הצרות מאשור פעלת לנו לכן בכחך לעשות לנו ג״כ שלום.—[יג.] ד׳ אלהינו! בעלונו היו אדונים לנו [11] או משלו בנו אדנים זולתך, לבד בך לבד ממך (זולתך, לבד בך כעב״ש, וכן בא „לבד על״ עזרא א ו בטעם לבד מן, ולא נמצא יותר לבד ב, לבד על), והכוונה על האשורים שנכנעו להם בני יהודה, נזכיר הזכרנו שמך קראנו לך בתפלה (ע׳ מש״ל יב ד) להושיענו. עוד יתכן שהטעם לבד בך נזכיר (בתפלה כמש״ל), בשמך (נזכיר) ע׳ מח א; יהושע כג ז; תהלים כ ח, ב היחס מן „בך״ נמשך גם על „שמך״.—[יד.] מתים היו האדונים (האשורים) מפסוק שעבר מאש וחרב האויב (כשדים) לעיל פסוק יא; נחום ב יד; ג טו בל יחיו, רפאים מתים עמש״ל ה יד בהערה

ולבהמה ויקרא ז כו, לכל נפש אדם במדבר יט יא, למטר השמים דברים יא יא, למלכי ישראל מ״א ד יט. לרכבו ירמיה מז ג, לכספם הושע ט ו, לחסידיו תהלים קטז טו ועוד הרבה.

[8] כטעם רום יד שמות יד ח עמש״ש; במדבר לג ג; דברים לב כז; מיכה ה ח; תהלים פט יד ולפעמים טעמו בחָזְקָה (במֵזיד) היפך שגָגָה במדבר טו ל.

[9] מ״ב ד לח; יחזקאל כד ג; תהלים כב טז, ומזה השם שְׁפַתַּיִם יחזקאל מ מג עמ״ש לְיָתֵד אשר ישימו בקיר או בארץ, או לגָדֵר מיתדות תהלים סח יד, נרדף עם מִשְׁפְּתַיִם לגדר כזה בראשית מט יד; שופטים ה טז.

[10] וכן חסדי דוד נה ג חסדים שנעשו לדוד, מעשהו שופטים יג יב מעשים שנעשו לו ע״ש פסוק ח, חמסי בראשית טז ז ח ה; ירמיה נא לה (עמש״ש) חמס שנעשה לי, חמס בני יהודה (חמס שנעשה להם) יואל ד יט, כמו שבא לפעמים כנוי השם בטעם יחסים שונים בזולת יחס הקנין כמש״ל כז ד בהערה.

[11] כטעם פעל בעל בכ״ק בכל מקום ואחריו יחס הפעול או ב היחס או ל היחס בפסוק הנוכחי; סב ה; ירמיה ג יד; לא לא; דהי״א ד כב (ועמש״ל יוד ל בהערה), והונח ביחוד הקל על היות אדון לאשה (בקחתו לאשה) סב ה; דברים כא יג; כד א; מלאכי ב יא, והנפעל על היות אשה לאיש סב ד, משלי ל כג; ואישה (אדונה) נקרא בַּעַל (אדון) דברים כד ד ועוד, וגם בועל (בינוני קל) להלן נד ה, וְאשת איש נקראת בעולה (בינוני פעול קל) נד א; סב ד, או בעולת בעל בראשית כ ג; דברים כב כב,

[ד] בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה
צוּר עוֹלָמִים׃ [ה] כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם
קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־
אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ [ו] תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל
רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ [ז] אֹרַח לַצַּדִּיק
מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃
[ח] אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ
לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ [ט] נַפְשִׁי
אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ
כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ

[ד.] פסוק זה תענה בשיר המקהלה השניה (עמ״ש בפסוק א) „בטחו בד׳ עדי עד עולם (וכן עדי עד סה יח; תהלים פג יח; צב ח; קלב יב יד, ובלשון זה עֲדֵי הוא מלת היחס עַד בסמיכות עמש״ל מה כד בהערה, עַד הוא שם בטעם עולם עמש״ל נז טו), כי ביה ד׳ (5) (עמ״ש בפסוק הבא ולעיל יב ב) הוא צור עולמים״ מעוז ומחסה עד עולם (להבוטחים בו), והוא מענה על „תצור שלום שלום כי בך בטוח״ מפסוק שעבר, שאם יבטחו בו יהיה מעוזם לעולם. צור רגיל מאד לבוא ע״ד השאלה בטעם מעוז ומחסה וכשם כנוי לאלהים להלן ל כט; מד ט; דברים לב טו יח לז; תהלים לא ג; צד כב ועוד (עמש״ל יז יוד). — [ה. ו.] כי (נתינת טעם על „ביום ההוא יושר״ מפסוק א על מפלת מואב כמש״ש) השח ד׳ ישבי מרום וגו׳ במקום רם וגבוה (6), הוא קיר מואב שעל ראש הסלע כמש״ל כה יב, ולשון פסוק זה קרוב להלשון שם על מפלת קיר מואב, ישפילנה ישפילה וגו׳ כפל לשון לחזק ובשינוי מעט ליפי המליצה כמו „יה ד׳״ מפסוק שעבר, ועמ״ש כה א, תרמסנה וגו׳ את קיר מואב עני... דלים כנוים לב״י כמ״ש כה ד אשר יירשו את מואב כמש״ל כה יוד. — [ז. ח. ט.] מפסוק הנוכחי יתחיל החלק השלישי מהנבואה על מפלת אשור ונמשך עד כז ה כמש״ל כד א, והוא תהלה לד׳ אחרי מפלת אשור, עם ספור דברים במליצה איך שהתפללו לד׳ לפני מפלת אשור ומה ענם ד׳. ארח לצדיק של צדיק (7) כנוי לד׳ (עמש״ל כד טז) הוא מישרים יֹשֶׁר וָצֶדֶק;

יָשָׁר! אַתה ישר, כנוי לד׳ (דברים לב ד; תהלים כה ח), מעגל צדיק מעגל צודק וְיָשָׁר (כהלשון ומשפטים צדיקים דברים ד ח, ולא נמצא יותר צדיק על דבר בזולת איש, ובא פה „צדיק״ בלנע״ל „צדיק״ הראשון) תפלס (טעמו בינוני, עמש״ל ה יג) אתה מְפַלֵּס או מְיַשֵּׁר (משלי ד כו; ה ו; ועמש״ל מ יב בהערה), אף ארח משפטיך (לעשות משפט ברשעים) תְּפַלֵּס (אתה מְפַלֵּס בארץ ע׳ פסוק ט, והכוונה על המשפט שעשה ד׳ בארץ אשור הרשעה); ד׳! קוינוך קוינו לך (לפעמים אחר פעל קוה בא יחס הפעול את מי תהלים כה ה ועוד, או את מה איוב ז ב; ל כו; איכה ב טז), לאורח משפטיך שנזכר בהרשעים אויבי ישראל (לפני מפלת אשור), לשמך ולזכרך ולשֵׁם תהלתך (עמש״ל יב ד) תאות נפש תקות נפש (מכל איש מישראל) כטעם תאוה תהלים יוד יז; קיב יוד (ע׳ משלי יוד כח); משלי יוד כד; יא כג (ע׳ יוד כח); יג יב; כא כה (הטעם שם שהעצל יְקַוֶּה ואיננו עושה מאומה), וכן בא לפעמים הפעל אוה בטעם קִוָּה פה בפסוק ט; עמוס ה יח; משלי יג ד (הטעם שם שהעצל יְקַוֶּה ואיננו עושה מאומה), נפשי אויתיך קויתיך (כמש״ל) בלילה בצרה (עמש״ל ה ל), לאורח משפטיך בהרשעים, אף רוחי אשר בקרבי (עמש״ל יט ג) אשחרך (עתיד בטעם עבר עמש״ל ה יג, וכן טעם הרבה פעלי עתיד בפסוקי יוד—יג) שחרתיך או בקשתיך (פניתי לך להתחנן לישועה, ע׳ הושע ה טו; תהלים עח לד; איוב ח ה) בלילה, כי כאשר משפטיך לארץ לעשות משפט בהרשעים צדק למדו

(5) לפעמים בא ב היחס ללא ענין רק לתפארת הלשון ולחזקו, ומזה ביה בפסוק הנוכחי; תהלים סח ה, ברבים תהלים נה יט (הטעם שם רבים היו בְּקְרָב עמדי), במלים איוב טז ד, באחד, באחת, בשתים כג יג; לג יד, וכנראה מזה בבין להלן מד ד, בעתה ס כב, ולפעמים ב היחס בא להורות ההפלגה והיתרון, ומזה ברע (רע מאד) שמות לב כב, בעכרי (הגדולה שבעוכרי) שופטים יא לה, בסמכי נפשי תהלים נד ו, בכהניו... בקוראי שמו צט ו, בעזרי קיח ז, ואולי מזה בחזק להלן מ יוד עמש״ש.

(6) כטעם מרום לעיל כב טז ועוד כמש״ש, ובא מָרום עוד בטעם ש״מ רוֹם גֹּבַה (וש״מ זה וביותר בנסמך מְרום בא לפעמים במקום תאר רָם ונשא במין ומספר לפי הענין, כי ש״מ שבטעם תאר לא ישמור המין והמספר שבמשפט כמש״ל יג ג) כד ד; לז כד; ירמיה מט טז; תהלים יוד ה; איוב ה יא ועוד, וכשם כנוי לשמים כד יח כא; לג ה; לז כג; נז טו ועוד, וכשם כנוי לאלהים תהלים נו ג.

(7) ל היחס רגיל מאד לבוא בטעם של, ומזה עוד: למולת שמות ד כו. למשחית יב יג, לעוף

טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃ [כ] לֵךְ עַמִּי
בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְיךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי
כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָור־זָעַם׃ [כא] כִּי־
הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־
הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ
וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃

כז

[א] בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה
בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל
לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ
עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃

יתיר י׳, יתיר ו

טל שעל ירקות (עמש״ל יח ד) המחיה אותם ומצמיחם (כאשר אין גשם) יהיה טלך להחיות מתיך. וארץ (נושא) רפאים (יחס הפעול) מתים (יד) תפיל תֵּלֵד (תְּחַיֶּם), והוא מליצה על התחדש מלכות יהודה (בלא ע״ל זרים) ורבות יושביה (שמעטו מאד מחרב אשור) אחרי מפלת אשור [15]. הפעיל הפיל בא פה בטעם יָלֹד (ולא נמצא יותר בטעם זה, ועמש״ל ה כט, וכנראה שבא פה כנופל על לשון „יפלו״ מפסוק שעבר), ובארמית (תרגום ירושלמי שמות כא כב; כד יוד) ותלמוד בא ביחוד על הַלֵּדָה לפני זמנה, ומזה בעברית נֵפֶל תהלים נח ט ועוד (בארמית נפילא) על יֶלֶד מת שנולד לפני זמנו.—[כ. כא.] במליצות לה״ק יצויר שד׳ יֵרֵד בעצמו לארץ להכות הרשעים ע׳ יט א; שמות יב יב, ואז הצדיקים לא יצאו מפתח ביתם (שמות יב כב, וע״ע איוב יד יג) שלא יפגע בהם המלאך המשחית (וכן בתלמוד ב״ק ס ב), ומזה מליצת הכתובים הנוכחים. דְּלָתְךָ וגו׳ [16] חבי הֵחָבְאִי (בחדריך שנזכרו) את עמי שנזכר (שבא לפעמים בלשון נקבה כמש״ל ה יד) כמעט רגע (וכן הלשון עזרא ט ח) תיכף זמן מעט (עמ״ש בהערה א ט; לד יד) עד יעבר זעם ה׳ (עמש״ל יוד כה) בעשות נקמתו באשור, כי הנה ד׳ וגו׳ לפקד לזכור (עמש״ל יוד ג) עון ישב הארץ מושל (עמש״ל יוד כג) כל הארץ (הוא מלך אשור) עליו על יושב הארץ (על המושל) וגלתה הארץ ארץ ישראל (ע׳ כז ב) את דמיה אשר שפכו מלכי אשור (עמ״ש פסוק יט) ולא תכסה עוד על הרוגיה, מליצה שלא יִשָּׁכח עוד לפני ד׳ עון מלכי אשור בשפיכת דמי ישראל (כי כסוי הדם שנשפך הוא ציור לשִׁכחת הרעה ההיא בראשית ד יוד; לז כו; איוב טז יח) ויענישם קשה כמפרש בפסוק הבא (כז א). חבי צווי קל מנל״ה חבה (ומזה חביון חבקוק ג ד) הבא לפעמים במקום נל״א חבא ע׳ יהושע ב טז; מ״א כב כה; מ״ב ז יב; ירמיה מט יוד, ובא פה חבי בקל בטעם נפעל ולא נמצא יותר קל מפעלי חבא חבה. יש אומרים „חבי״=חֲבִי בחלוף ב כ עמש״ל ז ט, „כמעט״ טעמו עוד זמן מעט עמש״ל א ט בהערה (כמעט רגע כעב״ש), והוא קרוב לשמוע.—

כז. [א.] פסוקי א—ה נמשכים לפרק שעבר במענה ד׳ על תפלת ישראל כמש״ל כו יט. ביום ההוא כאשר יצא ד׳ ממקומו לפקוד עון אשור עליו (כו כא, אשר שם לא התפרש ענשם, ומפרש פה בלשון מליצה) יפקד ד׳ יזכר לרעה לענוש (עמש״ל יוד ג) בחרבו וגו׳ ציור לנקמת ד׳ באויביו ע׳ לד ה ו; סו טז; ירמיה מו יוד; דברים לב מא מב ועוד על לויתן נחש בָּרִיחַ [1] נחש שהוא בְּרִיחַ (גופו ישר כבְריח, נזכר נחש בריח עוד איוב כו יג) ועל לויתן נחש עקלתון מעוקל (גופו מעוקל, ולא נמצא יותר תאר עקלתון), שמות מליצה לאשור כאשר יתבאר, והרג את התנין אשר בים (הוא לויתן נחש בריח ועקלתון שנזכרו) מליצה על מפלת אשור. „לויתן״ (נמצא רק ביחיד) חיה גדולה מאד בים בהגדות הלאומיות (וכן בהגדות התלמוד) תהלים עד יד; קד כו; איוב מ כה (ע״ש מא כג כד). בדמות נחש בפסוק הנוכחי, ומהלשון פה נראה שהיו שני מיני לויתן (שנבדלו בתבנית גופם) לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון, והם כנראה התנינים הגדולים (שני מיני לויתן) שנבראו ביום ה בראשית

([15]) הנביאים נבאו ג״כ על תחית המתים ממש לעתיד רחוק ע׳ יחזקאל לז יב יג יד; דניאל יב ב, אך פה הנבואה היא על עתיד קרוב (כ) ביום מפלת אשור, לכן יש להחליט כי התחיה שבפסוק היא מליצה כמש״ל ולקוחה מנבואת הנביאים על תחית המתים בכלל לעתיד רחוק.

([16]) בנקוד זר כי ראוי דַּלְתֵּךְ (כמו דַּלְתּוֹ מ״ב יב יוד), ונראה כי פה הכתיב דלתיך עיקר (עמש״ל כה יוד) והנקוד דְּלָתֶיךָ כ ח״ק (כמו זכריה יא א).

([1]) בָּרִיחַ (במקום בַּרִּיחַ, קמץ לתשלום דגש ברי״ש) נרדף עם בְּרִיחַ (מוט ישר מְחַבֵּר), ומזה הרבים בָּרִיחִים להלן מג יד עמ״ש, ובלשון נחש בריח אין בריח סומך (ולכן אין מנוקד נְחַשׁ) רק מחובר במליצה אל נחש להורות איכותו, ודומה לזה אנוש רמה ובן אדם תולעה איוב כה ו, ועמ״ש להלן מ ז. עוד יש בָּרִיחַ תאר (ע״מ פָּלִיט שָׂכִיר) בטעם בורח, ואין הקמץ לתשלום דגש, ולכן מזה הרבים בְּרִיחִיה לעיל טו ה

בַּל־יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם
וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ׃ [טו] יָסַפְתָּ לַגּוֹי
יְהוָה יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־
קַצְוֵי־אָרֶץ׃ [טז] יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן
לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ׃ [יז] כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב
לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ
מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ [יח] הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ
רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ
יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ [יט] יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן
הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת

בל יקמו (כעב״ש), לכן טעמו כי [12] פקדת וגו׳ זכרת לרעה לענוש עמש״ל יוד ג. — [טו.] יספת לגוי וגו׳ ישראל ע׳ מש״ל יד לב, רחקת כל קצוי ארץ מארץ יהודה, והכוונה למה שאחר גלות שמרון ספחו יחזקיה וגם יאשיהו למלכות יהודה ארץ מלכות שמרון ויושביה כנראה דהי״ב ל א—יא; לד ו; מ״ב כג יט כ, ועל זה ירמוז לעיל ט ב ו ולהלן לג יז.— [טז.] ד׳! בצר בְּצָרָה (ה ל ועוד) ממלכי אשור פקדוך שחרוך (ט ועמש״ל יוד ג) בתחִנה לעזרה, צָקוּן צָקוּ [13] (מנע״ו צוק הנרדף לפעמים עם יצק, וכן איוב כח ב; כט ו) או שפכו לחש קול דממה בתפלה עמש״ל ג ג ולהלן כט ד (כהלשון ולפני ד׳ ישפוך שיחו תהלים קב א) כאשר [14] מוסרך ענשך (עמש״ל ח יא) למו (ע׳ הושע ה ב), והולך ומפרש בפסוקי יז יח הלשון שהתפללו לד׳. — [יז. יח.] פסוקים אלה הם התפלה שנזכרה בפסוק שעבר שהתפללו לפני מפלת אשור, רק שבפי הנביא המליץ תצויר פה תפלתם במליצה נשגבה. במליצת לה״ק צָרַת העם מצוירת בחבלי לֵדָה והגאולה בלֶדֶת הילד ע׳ יג ח; לז ג; ירמיה ד לא; ו כד; יג כא; כב כג; נ מג; מיכה א יב; ד ט יוד; ה ב; תהלים מח ז (ועמ״ש להלן לג יא ובהערה שם במליצת כ״ק ציורים אחרים דומים לזה על ענינים אחרים), וזה שאמר „כמו הרה תקריב ללדת תחיל וגו׳ תכאב בלדתה (עמש״ל נא ב בהערה) כן היינו מפניך ד׳, הכוונה על ימי יחזקיה וסנהריב, וכמו שהתפלל אז יחזקיה „כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה״ להלן לז ג, אך הרינו חלנו כאבנו ללדת כמש״ל כמו ילדנו רוח וגו׳ ההמשך הוא ילדנו כמו רוח (כי יש יולדת רק רוח ע׳ פסחים ט ב, ונזכר מזה ג״כ בספרי הרופאים) ולא יֶלֶד (שהוא מליצה על הגאולה כמש״ל), הכוונה שכאשר נושענו מסנחריב לא ארכה לנו התשועה, כי אסר חדון בנו הכניע שנית את יהודה כמש״ל כה א, ובל יפלו יושבי תבל יושבי ארץ אשור (וכן פסוק ט, ועמש״ל כד ד), לא נפלה (לא נהרסה) ממשלתם (ודומה לזה בא פעל נפל ג ח; כא ט; כד כ; ירמיה נא ח; עמוס ה ב; מיכה ז ח ועוד). — [יט.] מפסוק זה עד כז ח יגיד הנביא בלשון מליצה מענה ד׳ על תפלת ישראל (מפסוקי יז יח) עם הבטחה על מפלת אשור קרובה. יחיו מתיך שנפלו בחרב אשור (פסוק כא; נחום ג א ג) נְבֵלָתִי (בנקוד זר כי ראוי נִבְלָתִי, כמו שבא בשארי מקומות בכ״ק נִבלתך, נִבלתו, נִבלתה, נִבלתם, וכן בסמיכות נִבלת, ולא נמצא בכ״ק ברבים) נבלת עמי יקומון הקיצו ורננו וגו׳ יקיצו וירננו (עמש״ל ו ט) כי טל אורות

ובמליצות לה״ק יצויר ד׳ אלהי ישראל כבעל ודוד וידיד לעַמו (הנקרא במליצה בת יהודה עמש״ל יוד ל בהערה, ובמליצת התלמוד כנסת ישראל) או לירושלם וא״י, ועַמו או ירושלם וא״י כאשה לאלהי ישראל וכאֵם לבני ישראל בפסוק הנוכחי; ה א; מט יז; נ א; נד ד—ו; סב ד ה; ירמיה ב ב; ג א יד; לא לא; הושע ב ד ו ז ט יח; ד ה, ולכן על קֶשֶר עם ישראל עִם אלהים אחרים וגם על קשר עם ישראל עִם עמים זרים עובדי אלילים בא פעל זָנֹה, שָׁכֹב, והעם נקרא זונה ורכושו אתנן זונה לעיל א כא, כז ג—ח; ירמיה ג א; יחזקאל פרקי טז כג; הושע ב ז יד ועוד הרבה (ודומה לזה בא במליצה על עם זר הבא במסחר עם כל העמים כמש״ל כג טז). — בלשון התלמוד וארמית בא פעל בעל על משכב איש ואשה (אף שאיננה אשתו), בעולה על אשה שידעה איש (אף שאיננו אישה), ולא כן טעמם בכ״ק.

[12] „לכן״ בא לפעמים בטעם „כי״ (יען כי) בפסוק הנוכחי; כז ט; כט כב; לז לג; סא ז; ירמיה כג ז; עמוס ה טז; איוב לד כה, או בטעם „אכן״ להלן נא כא; ירמיה ה ב (ע׳ מסורה ש״א כז ו); יחזקאל לט כה; מיכה ה ב, או בטעם „בכל זאת״ (בערבית לַכִּן) ירמיה טז יד; הושע ב טז; איוב כ ב; שופטים יא ח (ועמ״ש להלן מ ז בטעמי אכן, כן).

[13] בנון נוסף בסוף פעל עבר, וכן יָדעון דברים ח ג טז, ויותר לא נמצא נון נוסף בסוף פעלי עבר, ורגיל הרבה בסוף פעלי עתיד כמש״ל פסוק יא.

[14] שחסר לפעמים וביותר במליצה כו ח; מא א; נה ט; סו יח; זכריה יב ט; בראשית מט ט; ג כה; דברים ט יא (ע״ש פסוקי ט יוד); לא כ; יהושע ב יב; ש״א יג ד (ע״ש פסוק ג) ועוד.

יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ [ד] חֵמָה
אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה
אֶפְשְׂ*עָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ [ה] אוֹ יַחֲזֵק
בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־
לִּי׃ [ו] הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח
יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃

* השין בח״ק

יותר בטעם זה בנפעל ש״א שם פסוק ז; במדבר לא מט ועוד, ובפִעל להלן לח יוד) **עליה וגו׳** (6), ея листья, ihre Bläter מחסרון מים (תהלים א ג), **חמה אין לי** (ד׳), כי אני ארך אפים (שמות לד ו ועוד), אך **מי יתנני** יתן לי (7) בכרמי שנזכר **שמיר שית במלחמה**, שיעלה חיל האויב על הכרם וירמסנה ויעלו בה שמיר ושית (ה ו), **אפשעה** (בשין שמאלית, ולא נמצא יותר, והוא מארמית פסע תרגום ש״ב כ ח; ב״ק כג ב; יבמות נה ב ועוד בטעם צָעֹד ורמֹס ברגל) (8) ארמסה **בה** בכרמי **אציתנה** (הפעיל מן חפ״י יצת וראוי א בפתח) אצית בה (עמ״ש בהערה 7) אדליק בכרמי **יחד**״ כולם (עמש״ל א כח), כל שמיר ושית שנזכר, והנה כל זה משל בשיר, והנמשל הוא שד׳ ישמור את עם ישראל (שנמשל לכרם ד׳ כמש״ל) מהאויבים, ואם יבואו עליו אויביו למלחמה ישמידם ד׳, כי היל האויב יצויר לפעמים כשמיר ושית כמש״ל ה י, ועי״ז תענה המקהלה השניה לד׳ מפי ישראל שהם בוטחים תמיד בד׳: „**או יחזק** ויַחזק (ד׳ שנזכר) יֶאחז (שמות ד ד ועוד) **במעזי** במחסי (עמש״ל כג ד) ולא ירפני, **יעשה שלום לי, שלום יעשה לי!**״ כפל לשון לחזק ובשנוי מעט לתפארת המליצה כמש״ל כה א. יש או בטעם ויו החבור ע׳ ויקרא יג טז; כו מא; במדבר טו ו; משלי ל לא; איוב לה ז. לא אכחד כי הלשון ויחזק במעזי הוא קשה ולא נמצא דוגמתו, ונראה לי כי יתכן מאד כי הטעם הוא ויַחזק כי (לעזרני ע׳ ויקרא כה לה; נחמיה ה טז, ויותר רגיל בזה הלשון החזיק ביד מי להלן מב ו; נא יח; ירמיה לא לא; איוב ח כ; עזרא א ו, ועמש״ל מא יג) מעזי (כנוי לד׳ כמש״ל יז ט), „בי״ נתק עם „מעזי״ למלה אחת במעזי, והרבה כן כמש״ל ח יד. — [ו.] פסוקי ו — יג הם חלק רביעי מהנבואה על מפלת אשור כמש״ל כד א, עם בשורה על הצלחה גדולה לישראל לעתיד. **הבאים** טעמו בזמן הבא (ובזה הטעם יש לשון יותר מבורר „הימים הבאים״ קהלת ב טז) **ישרש** ישלח שרשיו בארץ (כטעם הפעיל זה בכל מקום תהלים פ יוד; איוב ה ג) **יעקב וגו׳** שֵׁם מליצה לַעם ישראל (עמש״ל ט ז) **ומלאו** יעקב וישראל (אחרי שיפרחו) **פני תבל תנובה** פרי (פני תבל, תנובה שני יחסי

ייגר ובמצרים התחתונה בדרכים עקלקלות), ועוד ביחוד בשם רַהַב, מפני שהשם רַהַב שנבנה מפעל רהב יסודו גאון ושאון כמש״ל ג ה, ומצרים יצויר בגאון ושאון להלן ל ז; יחזקאל לב יב, ועמ״ש עוד לעיל ג ה בהערה.

(6) ביוד יתרה (עמש״ל ג ה בהערה), עָלֶהָ יחיד בכנוי נקבה עמש״ל א ל (ולכן בא יפקד ביחיד), מהנפרד עָלֶה שבא ג״כ כשם הקבוץ לעָלים כמש״ש.

(7) וכן מי יתנני (מי יתן לי) ירמיה ט א, ובכלל כנוי הפעל מורה לפעמים על שארי היחסים בזולת יחס הפעול, ומזה אציתנה (אצית בה) בפסוק הנוכחי, יבואנו (יבוא עלינו) כח טו, תְגשני (תִגשה ממני) מד כא, קדשתיך (קדשתי ממך) סה ה, ועבדום (ועבדו בם) בראשית טו יג, דַבּרוֹ (דַבר לו) לז ד, נתתני (נתת לי) יהושע טו יט, וחזקהו (וחזק עליו) ש״ב יא כה, בשלם (בשל להם) מ״א יט כא, יצאוני (יצאו ממני) ירמיה יוד כ, חזקתני (חזקת ממני, או חזקת עלי) כ ז, משכתיך (משכתי לך ע׳ תהלים לו יא) לא ב, לעמדה (לעמד בה) יחזקאל יז יד, עשיתִני (עשיתי לי) כט ג, יגרך (יגר אתך) תהלים ה ה, ויפילם (ויפיל להם) עח נה, תמגנך (תמגן לך) משלי ד ט, מתעברוֹ (מתעבר עמו ע׳ תהלים פט לט) כ ב, יערכנה (יערך לה) איוב כח יז יט (עמש״ל מ יח), ולתתנו (ולתת לנו) עזרא ט ח, ויזעקוך (ויזעקו לך) נחמיה ט כח ועוד. גם כנוי השם בא לפעמים בטעם יחסים שונים (בזולת טעם כנוי הקנין), ומזה הפככם (הֹפֶךְ בכם) להלן כט טז, חריה (חורים לה) לד יב, לאטי (לאט לִי) בראשית לג יד (עמש״ל יט ג), לרצונו (לרצון לו) ויקרא א ג, נביאכם (נביא לכם) במדבר יב ו, תנואתי (התנואה ממני) יד לד, מומם (מום בם) דברים לב ד, למשובתי (להמשובה ממני) הושע יא ז עמש״ש, ידיהם (ידים להם) ... רגליהם (רגלים להם) תהלים קטו ז, וחליו (וחלי לו) קהלת ה טז ועוד (ועמ״ש עוד לעיל כו יב), כמו שבא לפעמים בהיפך יחס שאליו במקום כנוי השם, כמו וראש לו (וראשו) ש״ב טו ל, חסיד לו (חסידו) תהלים ד ד, ונפשות לכנה (ונפשותיכן) יחזקאל יג יח ועוד.

(8) ומזה השמות הבודדים בשין שמאלית פֶּשַׂע ש״א כ ג בטעם צַעַד, מִפשעה דהי״א יט ד בטעם שֵׁת או ערוה (מקום הֵפָּרד רגלי האדם).

[ב] בַּיּ֖וֹם הַה֑וּא כֶּ֥רֶם חֶ֖מֶר עַנּוּ־לָֽהּ׃ || [ג] אֲנִ֤י יְהוָה֙ נֹֽצְרָ֔הּ לִרְגָעִ֖ים אַשְׁקֶ֑נָּה פֶּ֚ן

א כא (וכן הבינו בתלמוד ב״ב עד ב), והם ראשי לויתן (נחש בריח ועקלתון, ולכן „ראשי״ ברבים, רק שלא בא „לויתן״ ברבים כמש״ל) תהלים עד יד, והם התנינים עד יג (2); קמח ז, והם התנין אשר בים (כולל שני מיני לויתן) בפסוק הנוכחי, כי תנין הוא שם כללי לנחשים גדולים (בפסוק הנוכחי; שמות ז ט טו; דברים לב לג; ירמיה נא לד; תהלים צא יג) (3) השוכנים ביבשה ובמים (ושואפים רוח, שיש להם ריאה כנודע), והנה במליצות כ״ק הממלכות האדירות מצוירות בחיות נוראות (נחום ב יב; תהלים סח לא; דניאל פרק ז ועוד), וכן בפסוק הנוכחי מלכות אשור שעל נהרות פרת וחדקל (עמש״ל ז כ), הנקראים לפעמים במליצה בשם ים כמש״ל יט ה, מכונה לויתן נחש בריח ועקלתון (4) ותנין אשר בים, וכן מצאנו שמלכות מצרים מכונה תנין ולויתן להלן נא ט; תהלים עד יג יד, ותנים יחזקאל כט ג; לב ב (שָׁם תנים למצרים מושאל עוד מהתנים הוא הקראקאדיל כמש״ל בהערה, השוכן ביאוריו), רַהַב (5) להלן ל ז; נא ט; תהלים פז ד; פט יא; איוב כו יב, ואולי גם בהמות נגב להלן ל ו, חַיַּת קָנֶה

תהלים סח לא, ועמש״ל כא א.—[ב.] ביום ההוא בעת מפלת אשור „כרם חמר״ ענו תְּעַנּו או תשירו (עמש״ל ו ט; יוד ל בהערה) לה לארץ ישראל שנזכרה כו כא, „כרם חמר״ שֵׁם שיר ידוע בימי הנביא הכותב למשוררי העם בתהלת עַם ישראל, ואומר פה שאחר מפלת אשור ישירו שיר זה בכל ארץ יהודה, והולך ומעתיק הנביא בפסוקי ג ד ה חלק קטן משיר זה, ודומה לזה עמ״ש כו א; כג כז; נו יב. חֶמֶר טעמו במליצה יין וכן דברים לב יד, מושאל מארמית (חֲמַר). מתרגום יונתן וע׳ זקנים נראה שגרסו „כֶּרֶם חמד״ (כמו עמוס ה יא), וכן הגי׳ באיזה כתבי יד.—[ג. ד. ה.] פסוקים אלה הם חלק מהשיר „כֶּרֶם חמר״ מפסוק שעבר בתהלת עַם ישראל שנמשל לכרם ד׳ לעיל ג יד; ה א ז, וישירו אותו בשתי מקהלות משוררים (עמש״ל יב ד) מקהלה אחת תאמר מפי ד׳: אני ד׳ נצרה את הכרם (שבא בלשון נקבה רק בפסוקי ג ד הנוכחים) שנזכר בשיר זה (כי נעתק פה רק חלק ממנו כמש״ל), לרגעים אשקנה פן למען אשר לא (עמש״ל ו יוד) יפקד יֶחסר (כטעם פקד בקל לד טז; ש״א כה טו, ורגיל

עמש״ש, ויש אומרים שמזה ג״כ נחש בריח הנוכחי בטעם נחש בורח או רץ (עמש״ל מח כ), וזה רחוק, ועוד כפי הנראה נחש בריח בטעמו היפך טעם נחש עקלתון.

(2) הלשון שם „שברת ראשי תנינים על המים״ טעמו כאשר מושיטים ראשם על המים לשאוף רוח כאשר יתבאר, והכוונה על שני מיני לויתן (שבהם יכונה שם מצרים כאשר יתבאר), וזה שאמר תהלים שם בפסוק שאחריו רצצת ראשי לויתן (כולל שני המינים כמש״ל).

(3) אבל היחיד תַּנִּים לדעתי ברור שהוא הקראָקאָדיל (המצרי שהיה נודע לעם ישראל) יחזקאל כט ג; לב ב, והוא תנים ירמיה יד ו (הטעם שם שהושיטו הפראים היעפים את ראשם על שפיים לשאוף רוח (קַר הנושף על ההרים ע״ל יז יג) כתנים קראקאדיל המושיט את ראשו מן המים לשאוף רוח כנודע בספרי הטבע, כי יש לו ריאה), ולא בא תַּנִּים זה ברבים, אבל יש עוד תַּנִּים שהוא לשון רבים ולא בא ביחיד, והוא מין חית היבשה הצועקת בקול יללה עמש״ל יג כב.

(4) יתכן שנקראת מלכות אשור בשני השמות לויתן נחש בריח ונחש עקלתון עוד בדמיון ציורי לשני נהרותיה הגדולים פרת וחדקל (עמש״ל יח ב), כי פרת הולך דרכים עקלקלות וחדקל ישר ממנו, ואולי הבינו העברים אז שֵׁם פרת בטעם שבורה (מפעל פור) ושם חדקל מהיותו ישר כ דֶּקֶל (עץ תמר עמש״ל ט יג), ובתורת השמרונים בראשית ב יד כתוב הַדֶּקֶל במקום חִדֶּקֶל.—ע״ד השאלה נקרא בהגדות הלאומיות בשם „לויתן נחש בריח״ מין חיה נוראה בשמים אשר לדעת הקדמונים (ועד היום אצל אנשי חינא) נופלת לפעמים על השמש והלבנה ונושכתם ומחשיכתם (לקוי השמש והלבנה), והוא לויתן איוב ג ח, נחש בריח כו יג עמש״ש, ואולי הלשון „לקה״ בארמית (הִכָּה) במכילתא שמות יב ב; סוכה כט א על חשכת השמש והלבנה יסודו בההגדה שנזכרה, אם שיתכן ג״כ שבא פעל לקה על חשכת האור בכלל (ע׳ נדה יט א ועוד).

(5) רהב הוא חית הים גדולה ונשאה בהגדות הלאומיות להלן נא ט; איוב כו יב, ולפי שמהלשון להלן נא ט נראה כי רהב ותנין נרדפים, ומהלשון איוב כו יב יג נראה כי רהב מקביל אל לויתן נחש בריח, לכן לדעתי רהב הוא שֵׁם שני ללויתן נחש בריח, ובמליצות לה״ק נקרא מצרים (כמו אשור בפסוק הנוכחי) בשם תנין ולויתן להלן נא ט; תהלים עד יג יד (שני מיני לויתן נחש בריח ועקלתון כנראה תהלים שם, אולי עוד בדמיון ציורי לנהר נילוס שבמצרים השוטף במצרים העליונה והתיכונה בדרך

[י] כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב
כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה
סְעִפֶיהָ׃ [יא] בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה
נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־
קמץ בטרחא
בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ
וְיוֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ [יב] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל
מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי

ח) אשר להם בנו מזבחות שנזכרו, והכוונה על יאשיהו (שבימיו נפלה אשור) אשר הרס וכתת המזבחות והאשרים והחמנים דהי״ב לד ד; מ״ב פרק כג. — [יוד. יא.] וזה כל פרי הסר חטאתו (פסוק ט כמש״ש) **כי עיר בצורה** נינוה (עמש״ל כה ב) היא **בדד** (תה״פ) גלמוד מאין עובר ושב כה ב (וכן טעם בדד איכה א א), נוה והיא נָוֶה (משכן רועים ועדריהם ע׳ להלן בפסוק וצפניה ב יד) (12) **משלח ונעזב** (כעב״ש, עמש״ל טז ב) **כמדבר** וגו׳ צפניה ב יג, **וכלה** העגל (באכילה ע׳ ירמיה יוד כה) **סעפיה** (עמש״ל ב כא) ענפיה, והכוונה מהקוצים שיצמחו בחרבות נינוה בהיותם רכים וראוים לאכילת בהמה, **ביבש קצירה** הוא סעיפיה שנזכרו עמש״ל יז יא ולא תהיינה ראויות לאכילת בהמה **תשברנה** אלה הסעיפים (13) (שהם לשון נקבה ע׳ מ״א יח כא, ומובנות במלת קצירה) מאליהן, **נשים** נשי הרועים (אשר ירעו שם עדריהם כמש״ל) **באות מאירות** מדליקות (וכן טעם האיר מלאכי א יוד, ואולי ג״כ שמות כה לז; במדבר ח ב עמש״ש, בערבית אָנָר) **אותה** הקציר הנשבר שנזכר (שבא רק פה בלשון נקבה) לאפות ולבשל בו (כי זה מלאכת הנשים בראשית יח ו; ש״ב יג ח; כתובות פ״ה מ״ה) לאנשיהן הרועים, **כי לא עם בינות הוא** וגו׳ אשור להבין גאון ד׳ ולירא מפניו (ע׳ כו יוד יא; יוד ו ז; לו כ), וכן אמר הנביא על אשור „אין בינה״ להלן לג יט. ויותר נראה שהנביא קרא לאשור כן מפני שהוא השמיד גוים (יוד ז; לז יא) בלא דעת כחיה רעה, וכן אח״כ קראו הנביאים לבבל וכשדים שהשמידו גוים רבים (יד יז) בשם אנשים בוערים יחזקאל כא לו, גוי נמהר (נסכל עמש״ל לב ד) חבקוק א ו. **עשהו ויצרו** אלהים עמש״ל מג א. — [יב.] **והיה ביום ההוא** בזמן ההוא (עמש״ל ז יח) כאשר יתחיל יעקב וישראל להשריש מפסוק ו עמש״ש **יחבט** ד׳ את בני ישראל **משבלת הנהר עד נחל מצרים** משבלת דגן הגדלה על נהר פרת (עמש״ל ז כ) עד שבלת הגדלה על נחל מצרים הוא נילוס (עמש״ל כג ג), הטעם משבלים בודדות מפוזרות הגדלות על כל מרחב הארץ מן אשור עד מצרים (ולכן יֵחָבֵט במטה ולא יודש בכלי דישה כמש״ל כח כז, והדגן הנחבט ילוקט אחד אחד להלן בפסוק), **ואתם** אחרי שתֵּחָבטו **תלקטו לאַחַד אחד** (14) einzeln, поодиночкѣ (ומזה בלשון נקבה אחת לאחת קהלת ז כז, ולא נמצא יותר לשון זה) בלא שארית, **בני ישראל**! „בני

(12) נָוֶה הוא שֵׁם מליצה, וטעמו לפעמים ביחוד מקום משכן הרועים ועדריהם Herden-lager, паства, בפסוק הנוכחי; ש״ב ז ח, ועל הר״ב בא במליצה נָוֶה (ופעם אחת בלשון נקבה יחידה נָוָה איוב ח ו ורבות נְוֹת צפניה ב ו, ויותר רגיל בתוספת א נאות ירמיה ט ט ועוד) בכלל בטעם מקום לשכון, обиталище, Wohnplatz לאדם ולבהמה ולחיה להלן לב יח; לג כ; לד יג; סה יוד; ירמיה יוד כה; לג יב; מט כ; נ יט; יחזקאל כה ה; משלי ג לג; כא כ ועוד (ואולי גם בפסוק הנוכחי), ופעם אחת בא נָוָה בטעם תאר נקבה יושבת או שוכנת בבית תהלים סח יג, ומזה הפעל יִנְוֶה (ישכון במנוחה בביתו) חבקוק ב ה, אבל התאר נָוָה ירמיה ו ב שבטעם יָפָה (ולא נמצא יותר) הוא מפעל נוה בטעם היות יפה שנמצא רק בהפעיל ואנוהו שמות טו ב, ונרדפים עם התאר והפעל נאוה (מן פעל נאה שנמצא בכ״ק רק בתוספת ויו, כמו בפעלים השתחוה, טחוה, ראוה), ובלשון התלמוד רגיל מאד התאר נאה בטעם יפה שבת קלג ב; כתובות יז א ועוד הרבה,

(13) ממה שבא אחר זה בפסוק בלשון יחיד „אותה״ נראה לי כי יתכן מאד כי תשברנה=תִּשָּׁבֵר (הקציר שבא אח״כ בפסוק בלשון נקבה) בתוספת נה בסוף הפעלים, ומזה כנראה עוד תרמסנה כח ג, תשלחנה שופטים ה ו; עובדיה א יג עמש״ש, תרדנה (התקוה) איוב יז טז, תמלאנה לט ב, יענגה מ ב, ואולי מזה ג״כ תקראנה (בלא מפיק ה) שמות א יוד, ואולי בא לפעמים בסוף הפעלים גם תוספת „נו״, ומזה חנונו שופטים כא כב, קחנו ש״א כ כא, והקמנו מיכה ה ד (הכוונה שם ד׳ מפסוק ג, וכן בא „והציל״ ביהיד שם פסוק ה, עמש״ש ולעיל כד כא).

(14) לפעמים בא אַחַד גם בנפרד. בפסוק הנוכחי; בראשית מח כב; יחזקאל לג ל; זכריה יא ז.

[ז] הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו
הֹרָג׃ [ח] בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה
בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ [ט] לָכֵן בְּזֹאת
יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ
בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר
מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃

הפעול, עמש״ל ח ח בהערה), מליצה שיפרו וירבו מאד (ע׳ הושע ב א) ויצליחו כמש״ל ה כד, וזרעם ימלאו הגוים, וכנראה הכוונה כי אף ארץ ישראל לא תכיל כל אנשיה ע׳ מט יט כ; זכריה יוד יוד (ואולי לזה כוון יעקב אבינו בנבואתו על אפרים „וזרעו יהיה מלא הגוים״ בראשית מח יט). — [ז. ח.] הכמכת מכהו של ישראל שנזכר (הוא אשור אשר עליו באה הנבואה הנוכחית עם ציור מכת כליון שהכהו ד׳ כמש״ל כד א) הכהו ? ד׳ את ישראל, אם כהרג הֲרֻגָיו של ד׳ (הנזכר בפעל „הכהו״), כן יקרא הנביא להרוגי אשור אשר הרגם ד׳ (פסוק א) הֹרָג ? ישראל, הכוונה שלא הִכה ישראל מכה שלמה כאשור (המַכה בו) ורק מכה חֶלקית, כאשר הולך ומבאר דבריו: בסאסאה בשלחה תריבנה, הטעם תריב (תשפוט להעניש עמש״ל א יז) אתה ד׳ את ישראל (שבא לפעמים בלשון נקבה כמש״ל יט כד) בשַׁלַּח אותה או בגָרשה [9] (הכוונה בגולה, ורומז לגלות תגלת פלאסר ושלמנאסר וסנחריב עמש״ל יוד כ) בסאסאה או במִדה (ששלח רק חֵלק ישראל ולא כולה), כאשר (שחסר לפעמים כמש״ל כו טז) הגה הסיר ד׳ לפניו (כהלשון הגו רשע לפני מלך משלי כה ה) את ישראל (לשלחו בגולה) ברוחו הקשה הוא רוח קדים היבש, רוח ד׳ שמות יד כא; טו ח; הושע יג טו; להלן ל כח; מ ז, החזק מאד בא״י וסביבותיה (ירמיה יח יז; תהלים מח ח) ביום קדים ביום רוח קדים (כטעם קדים בראשית מא ו; הושע שם ועוד), והנה רוח קדים הוא ציור לחמה גדולה מד׳, כי בא רוח בטעם כעס וחמה משלי טז לב; כט יא; איוב טו יג ועמש״ל מב א בהערה. מפני שבמלת „הֲרֻגָיו״ לא נראה היטב שההרוגים הם אויבי ישראל ולא ישראל עצמם (ע׳ כו כא), לכן נראה בעיני יותר נכון כי הֲרֻגָיו=הֹרְגָיו (והרבה כן כמש״ל ח כג), והטעם הורגי ישראל (כמו מַכֵּהו שבפסוק, והם אשור).

סאסאה לא נמצא יותר ורבו פרושיו, ולפי המשך וטעם הכתוב יש להחליט כי העיקר הוא כדעת האומרים כי סאסאה הוא שם מקוצר מן סאה—סאה (שֵׁם מִדה עמש״ל ה יוד), בסאסאה תאר הפעל ע״ד השאלה בטעם במִדה mässig, умѣренно. ונראה לי כי יתכן מאד אשר המלה הבודדת סאסאה טְעמה כהמלה הבודדת מַלְמַד הבקר (שופטים ג לא) שהוא המקל אשר יכו בו את הבקר החורשות להדריכן בדרך ישרה, כי מַלְמַד זה נקרא בארמית מסאסאה (ויקרא רבה פכ״ט) ובסורית מְסָסָא, ואומר פה שד׳ שפט את ישראל בסאסאה להדריכו בדרך ישרה ולא בחרב מכַלה ומשמדת כאשר שפט את אשור. ויש להעיר עוד כי לפי שחסר יחס הפעול אחר פעל הגה נראה שיש לקרוא פעל זה במפיק ה (עמ״ש כח ד), ולפי שמצאנו לשון „אשר הוגה (הפעיל מן יגה) ד׳ ביום חרון אפו״ איכה א יב בלשון דומה ללשון הפסוק הנוכחי, נראה מאד בעיני שיש לקרוא פה הֹגָה (ובמפיק ה) והוא הפעיל מן יגה, וטעמו הכאיב, עִנה [10]. — [ט.] בפסוקי ט יוד יא יבאר טעם פסוקי ז ח למה הֵקַל ד׳ מעל ישראל והכביד על אשור. לכן טעמו כי עמ״ש כו יד בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר (מקור בטעם שם מפשט הסָרַת) חטאתו, ההמשך הוא וזה פרי הסר כל חטאתו (עמש״ל א יח), והולך ומפרש בפסוק הנוכחי במה יכופר עון יעקב (שיכופר בעזיבתו עבודת האלילים), ובפסוקי יוד יא מה הוא פרי הסרת חטאתו (שהפרי הוא הריסת נינוה עיר מלוכת אויביהם הנורא אשור): בזאת יכפר עון יעקב בשומו כל אבני מזבח (של אשרים וחמנים להלן בפסוק) שבורים וכתותים כאבני גִר [11] כאבני סיד (כטעם גיר בארמית דניאל ה ה; תרגום ירושלמי דברים כז ב (מנפצות שבורות וכתותות (כאשר ישפכו על אבני גיר מים), לא יקמו ולא יתקיימו (עמ״ש לב ח; לח יד, כי ישברום) אשרים וחמנים (עמש״ל יז

(9) כטעם פיעל שַׁלַּח בהרבה מקומות בראשית ג כג; כו כז; לאמב; ויקרא יח כד; ש״ב יוד ד; ירמיה טו א; תהלים מד ג; פא יג.

(10) כן לדעתי טעם פעל יגה בכל המקומות כנראה מהלשונות איכה שם; ג לג; איוב יט כ (ואולי הנפעל בתולותיה נוגות איכה א ד טעמו מְעֻנות במשכב. ע״ש ה יא), ומזה השמות יגון תוגה על עֹצֶב וכאב לב.

(11) ולא נמצא יותר גִר, ולדעתי יתכן מאד כי בלשון הקשה „פרץ נחל מעִם גָר״ איוב כח ד גָר=גִר (סלע או צור של גיר), והטעם שם שהאדם בקע את הנחל היוצא מעִם צור גיר (ודומה לזה הלשון שם פסוק יוד) למצוא במעבה האדמה זהב ואבני חֵפץ (ע״ע שם כב כד).

קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ
לָאָרֶץ בְּיָד׃ [ג] בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת
גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ [ד] וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל
צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים
כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה
אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ [ה] בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי
וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ [ו] וּלְרוּחַ
מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה
מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ [ז] וְגַם־אֵלֶּה

מְהָרֵס, [לד'] כזרם מים כבירים שטפים כעב"ש הניח (עבר בטעם עתיד עמיש"ל ה יג) יַנִיח או ישליך (ע' יחזקאל כב כ; עמוס ה ז; להלן ל לב) הרוח שנזכר כל דבר לארץ ביד בכח (עמיש"ל ח יא), והוא ישליך ג"כ לארץ עטרת גאות מפסוק א, וזה שאמר ברגלים תרמסנה תֵּרָמֵס (עמיש"ל כז יא) על הארץ עטרת גאות וגו' מפסיק א (שהוא פה כנוי למלך כמיש"ש), מליצה לרמוז על מה שלקח מלך אשור את הושע מלך שמרון בשבי ויאסרהו בית כלא טרם שצר על שמרון מ"ב יז ד ה (ועמיש"ל יוד ד). „לד'" נמשך גם על שער קטב. עוד יתכן כי המשך הפסוק הוא: הנה שער קטב חזק ואמיץ לד' כזרם ברד כזרם מים וגו'. — [ד.] והיתה ציצת נבל וגו' גיא שמנים מפסוק א שהוא שֵׁם מליצה לשמרון כמיש"ש כבכורה ([3]) כתאנה גמולה ([4]) בטרם קיץ לפני זמן בישול תאנים (עמיש"ל טז ט) והאדם יחמד מאד לאכלה (ע' הושע ט יוד) אשר יראה הרואה אותה (משפט טפל למשפט עיקרי שלפניו): בעודה בכפו כאשר יאחזנה לראותה יבלענה יאכלנה באחזו בה ולא יעצור כח לעזבה, והוא מליצה לרמוז שאחרי שיפול הושע מלך שמרון ביד מלך אשור בשבי בפסוק שעבר כמש"ש, יבוא מלך אשור על שמרון ויצור עליה ולא יעזבנה עד שיאכלנה (עד שילכדנה ויגלה יושביה) מ"ב יז ד ה ו. ציצת הוא נפרד כמש"ל ט ב, וטעמו נרדף עם ציץ (א) ולא נמצא יותר, והיה ראוי פה ציצת נובלת, רק שלפעמים לא ישמור התאר את המין של המתואר עמש"ל ב יא. —[ה.] ביום ההוא כאשר תֵּרָמֵס עטרת גאות אפרים (מַלכו) וִיבֻלַּע צבי תפארתו (עיר מלכותו) בפסוקי ג ד יהיה ד' צבאות לעטרת צבי ולצפירת ולנ"גה התפארה לשאר עמו הוא בני יהודה שישארו אחרי גלות אפרים, והנה הטעם שיהיה ד' לעטרת צבי למלך יהודה (לחזקיה הצדיק, והוא נגד עטרת גאות של אפרים מפסוק א) ולצפירת תפארה לעיר המלוכה ירושלם (הוא נגד צבי תפארה של אפרים מפסוק א). כפי הנראה בכוונה שנה הנביא עטרת גאות לעטרת צבי, כי עטרת גאות יש להבין ג"כ בטעם עטרת גאוה (עמ"ש ט יז), ואין להלל את המלך יחזקיה בגאוה, ושנה עוד צבי תפארה לצפירת תפארה שלא יבוא „צבי" כפול. צפירה טעמו נֹגַהּ, ומזה עוד הצפירה יחזקאל ז ז יוד (ולא נמצא יותר) בטעם בֹּקֶר (מארמית צַפְרָא תרגום בראשית מד ג ועוד על שם אור הבקר, ובא מזה עוד הפעל יִצְפֹּר שופטים ז ג (עמיש"ש) בטעם ישכים בבֹּקר. — [ו.] ולרוח משפט יהיה ד' מפסוק שעבר ליושב על המשפט להשופטים משאר עמו (יהודה) מפסוק שעבר (שינוח עליהם רוח משפט וצדק מד', ע' יא ב—ה, אבל „רוח משפט" לעיל ד ד טעמו רוח לענוש הפושעים ועמ"ש בהערה נט ט; מב א) ולגבורה ולרוח גבורה יהיה ד' (ע' יא ב) משיבי למשיבי (ל ליושב נמשך גם על משיבי) מלחמה שערה משאר עמו. בשם „משיבי מלחמה" נקראו שרי המלחמה שלא יתחילו מלחמה רק ישיבו (יענו) מלחמה נגד האויב שהחל להלחם, ולפי שאין חֵפֶץ לד' שילחמו ב"י עם העמים השוקטים (לבלי לשפך דם חנם, ע' דברים כ יא; דהי"א כב ח), לכן אמר שד' יהיה לרוח גבורה למשיבי מלחמה שערה (בשער, כי המלחמה מצוירת בשערים ע' כב ז; שופטים ה ח; מ"א ח לז; תהלים קכז ה).—[ז. ח.] וגם כי גם (עמש"ל ג יד בהערה, והוא טעם למה יהי' ד' לרוח משפט וגבורה לבני יהודה שאר עמו מפסוק שעבר) אלה

([3]) במפיק ה מיותר (ולא נמצא בהרבה כתבי יד) ואיננו כנוי (וכן דעת הרד"ק וכן נראה מתרגום יונתן), וכן גשמה יחזקאל כב כד, וגלה זכריה ד ב, ותעלומה איוב כח יא (ע"ש מנחת שי), ועמ"ש עוד בראשית מ יוד; עמוס ה ב; נחום ב יד, כמו שחסר לפעמים מפיק ה (ונזכרו הרבה במסורה רבתי אות ה), ע' כז ח; ל לב; שמות ב ג; ט יח; ויקרא יג ד; במדבר טו כח לא; ירמיה ו ו; יחזקאל טז מד; כד ו; מז יוד; עמוס א יא; איוב לא כב.

([4]) אחרי העיון בכל המקומות נראה לי ברור כי בלשון כ"ק בִכּוּרָה (וברבים בַכּוּרוֹת) אין טעמו תאנה שנגמלה לראשונה (כאשר הבינו חוקרי הלשון שלא בצדק) רק תאנה חדשה גמולה בכלל מיכה ז א (היפך אָספי קיץ מיכה שם שהם תאנים האחרונות שנשארו בעץ אחרי קיץ ולא תגמלנה לעולם); ירמיה

יִשְׂרָאֵל׃ [יג] וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע
בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר
וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה
בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ׃

כח [א] הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי
אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר
עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ [ב] הִנֵּה
חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר

ישראל" נמשך גם למעלה (ובזה לא יחסר יחס הפעול להפעל יחבט), ובני ישראל הפזורים בארצות זרות יצוירו כשבלים בודדות מפוזרות (ודומה לזה המליצה לעיל יז ה עמש"ש), וחבוט אלה השבלים הבודדות ולקיטת דגנם הוא משל וציור מליצה על קבוץ אלה נדחי ישראל לארצם וכמפרש הנמשל בפסוק הבא. שבלת שבפסוק לדעתי טעמו שבלת דגן (כטעמו הרגיל, ולא זרם מים כבתהלים סט ג טז), ובזה הפסוק הנוכחי (אשר נלחצו בהבנתו כל המבארים) יתפרש בלא לחץ. — [יג.] פסוק זה הוא הנמשל לפסוק שעבר. יתקע בשופר גדול לאות לבנ"י להתאסף עמש"ל יח ג ובאו האבדים בארץ אשור שעל הנהר מפסוק שעבר (עמש"ל יח ב) והנדחים בארץ מצרים וגו' שעל נחל מצרים מפסוק שעבר, ועמש"ל יא יא בארוכה.

כח. [א.] הנבואה הנוכחית נמשכת לדעתי עד סוף פסוק ח ומפ̊רש בה שהיא על מלכות שמרון, ויש להחליט שנאמרה מישעיה בימי המלך הצדיק יחזקיה מלך יהודה והושע המלך האחרון בישראל כאשר יתבאר. כל פסוק א הוא דבור של קריאה אשר בו יפנה הנביא להושע מלך אפרים ולעיר מלכותו שמרון, ובפסוקי ב ג ד יאמר שיוסר המלך מִמלוכה ואח"כ גם עיר המלוכה תִלָּכֵד מהאויב. הוי (מלת הקריאה כמש"ל ה ח) עטרת גאות עטרת גאון (עטרת נעלה ונשגבה עמש"ל ט יז, שעל ראש המלך ש"ב יב ל; ירמיה יג יח; תהלים כא ד), הוא פה כנוי להמלך עצמו (וכן איכה ה טז), להמלך האחרון הושע, של שכורי אפרים, שהיו להם כרמי חמד עמוס ה יא; ירמיה לא ה, וישתו יין לר̊ב הושע ד יא; ז ה; עמוס ד א; ו ו (כרמי שמרון היא סְבַסְטִי היו נודעים עוד בימי המישנה ערכין פ"ג מ"ב) וציץ נובל שהוא צבי תפארתו (כנוים לעיר המלוכה שמרון) של אפרים שנזכר אשר על ראש גיא שמנים (שֵׁם מליצה להחר שעליו נבנתה שמרון) של (אפרים השכורים שנזכרו) הלומי יין! „עטרת" נסמך לשני סומכים גאות, שכורֵי, וכן „גיא" נסמך לשני סומכים שמנים, הלומֵי, והרבה כן כמש"ל כא ט. שמרון עיר מלוכה היפה (עמוס ג טו) והבצורה מאד (מ"ב יז ה) שנבנתה על ההר (מ"א טז כד; עמוס ו א) אשר סביבותיו מישור (עובדיה א יט) עם כרמי זית רבים וטובים (הושע יב ב; עמוס ו ו, כי כרמי זית טובים אוהבים מקומות שפלים ורטובים כנודע לכל קורא בספרי תולדות הטבע, ובהיפך כרמי גפן טובים נטעו על ההרים כמש"ל ז כה) נקראת במליצה בשם „ציץ (ובלשון התול ציץ נובל כאשר יתבאר) וצבי תפארה אשר על ראש גיא שמנים", ודומה לזה הלשון „בבל (עיר המלוכה) צבי ממלכות תפארת גאון כשדים" לעיל יג יט. לפי שהיונים והרומים הקדמונים במשתה היין עטרו ראשיהם בעטרות ציץ פרחים כתרופה להפיג יינם כעדות סופרי היונים והרומים הקדמונים, לכן יתכן כי גם העברים הקדמונים עשו כן (וכן נראה מס' חכמת שלמה ב יוד), וממנהג זה לקוחה מליצת הפסוק הנוכחי, ובכוונה מושאלת שבארנו למעלה. שכורים נקראים במליצה הלומי (מֻכי) יין מפני שמושלכים לארץ כְּמֻכים (ויש לשון מליצה כזה על השכורים בערבית וגם ביונית ורומית), או מפני שיהלמום ויכום מבלי שידעו משלי כג לה. הנביא יקרא לעיר שמרון היפה בלשון התול ציץ נובל מפני שקרב קצה ע' פסוק ד, ואולי חפץ הנביא לכנות העיר „ציץ נֹבֵל" מפני ששתו בה יין לשִׁכָּרון (כמש"ל) מִנֵּבֶל יין (ש"א א כד; ירמיה יג יב ועוד), ומפני שפרטו בה הרבה על פי נֵבֶל (כלי שיר) עמוס ו ה, וקרא לה בשינוי לשון מעט ציץ נובל להתול. —[ב. ג.] הנה חזק רוח חָזָק (כטעם חָזָק מ יוד) ואמיץ לד' כזרם ברד, שער קטב (שער נסמך אל קטב) וסער [1] של הריסה [2] או סַעַר

[1] וכן שערה=סערה נחום א ג; איוב ט יז, ובשארי מקומות שער בשין שמאל יחזקאל כז לה; לב יוד; איוב יח כ טעמו בַעַד וְחַרָדָה (מפעל שער בטעם חָר̊ד).

[2] קֶטֶב (מפעל ארמי קטב בטעם חָט̊ב חָצ̊ב) יסוד טעמו ש"מ הריסה והשחתה ומזה בפסוק הנוכחי, אבל בשארי מקומות בא ע"ד השאלה בטעם דֶבֶר (המשחית בָעָם) דברים לב כד; הושע יג יד; תהלים צא ו.

[יא] כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת
יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה: [יב] אֲשֶׁר ׀
אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ
לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא* שְׁמוֹעַ:
[יג] וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו
לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם
לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ
וְנִלְכָּדוּ: [יד] לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי
לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם:
[טו] כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת
וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט* שׁוֹטֵף כִּי־
*עֵבֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ

יתיר א

שוט קרי יעבור קרי

הנביא, והטעם כי הנביא תמיד בלי חָשָׂךְ יורה את העם לעשות מצות שונות (בין איש לרעהו ובין איש לאלהים) בכל מקום שבתו, כמו שמְּלַמְּדִים את הילדים תמיד על כל צעד, והנה צַו היה בפי העם לשון לעג למצות הֶבֶל וריק, וכן הושע ה יא, וכן קַו (שבא לפעמים בטעם קַו הגבול ירמיה לא לח) היה לשון לעג לחֹק (שבא ג״כ בטעם גבול כמש״ל ה יד), וכן זְעֵיר (שהוא מלה ארמית תרגום שמות יז ד ועוד, ומארמית הושאל איוב לו ב, במקום המלות העבריות מִזְעָר מִצְעָר מעט) היה בימי הנביא בפי העם לשון לעג, וזה שאמר הנביא על לשונם „צו לצו וגו׳ זעיר שם" (שהוא לשון לעג ולצון ע׳ פסוקי יג יד כב): כי בלעגי שפה בשפת לְעָגִים ([7]) עמש״ל כה יב בהערה ובלשון אחרת זרה (דברים כח לב; כט כז; שופטים יא ב), כי השם זעיר מושאל מארמית כמש״ל, או שפת לעגים מכונה לשון אחרת מפני שאיננה מובנת לכל, ידבר (אל) העם הזה, „העם" הוא הנושא, „אל" מיותר ונוסף על ה הידיעה מן העם כמש״ל לב א בהערה, כן נראה לדעתי נכון וישר טעם אלה הפסוקים הסתומים, כי נלאתי נשוא בהם הלחץ הגדול שבכל פירושי המפרשים. — [יב. יג.] אשר טעמו כי ([8]) אמר אליהם הנביא (אשר עליו אמרו העם „את מי יורה וגו׳ זעיר שם" בפסוקי ט יוד, ואולי „אמר" בפסוק הנוכחי; ש״א כד יא יש לקרוא אֹמַר עתיד בטעם עבר אמרתי) „זאת הדעה והשמועה אשר הורם והבינם הנביא (ט) היא המנוחה לעם ישראל לשבת במנוחה מהאויב (כאשר ישמעו למה שיורם ויבינם הנביא), הניחו תנו מנוחה דברים ג כ ועוד (בשמעם להנביא) לעיף! לכל איש עיף מהעם (אחרי שנפדו מהלחץ הגדול מאויבי יהודה פקח ורצין בימי אחז כמש״ל פסוק ט, לבל יבוא עליהם אויב יותר גדול מלך אשור עמ״ש בפסוקים הבאים) וזאת המרגעה" (מפעל רגע עמ״ש לד יד) המנוחה (כעב״ש), ולא אבוא (באלף נוסף עמ״ש יח ב) שמוע (וכן המליצה ירמיה ו טז „עמדו וגו׳ אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך"), והיה להם דבר ד׳ „צו וגו׳ שם" (כלשונם בפסוק יוד) למען ילכו וכשלו וגו׳ הַעֲיֵפִים שנוכרו ונלכדו (וכן הלשון ח טו עמש״ש), והוא מליצה שבשביל חטאם יִנָּגְפוּ לפני אויבים חדשים ויפלו בידם. ההמשך הוא זאת המנוחה וזאת המרגעה הניחו לעיף (עמש״ל א יח). — [יד.] אנשי לצון (פסוק יוד, וע׳ כט כ) משלי מָשָׁל (עמש״ל יד ד) העם וגו׳. — [טו.] כי יען כי (עמש״ל ה כד) אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חֹזֶה (מות ושאול פה הם כנוים למלאך המות שר השאול כמש״ל ה יד בהערה), כל הפסוק הוא מליצה נשגבה בפי הנביא בכוונה שיתברכו בלבבם שלום יהיה להם מהאויב הנורא לכל העמים מלך אשור (בימי אחז אחרי שנפדו מיד פקח ורצין בעזרת מלך אשור כמש״ל פסוק ט) בבטחון שוא באליליהם (מ״ב טז ג; דהי״ב כח כג כד כה) להלן בפסוק. חֹזֶה הוא ש״מ בטעם התראות פנים (לכונן ברית שלום) свиданіе, Zusammenkunft (ע׳ פסוק יח), ולא נמצא יותר חֹזֶה בטעם זה (ונמצא עוד מ״ב יז יג בטעם חזון או נבואה כמש״ל פסוק ז, ובשארי מקומות טעמו נביא). שוט שם מליצה לכל אסון ופגע איוב ט כג; ה כא שוטף כי יעבר לא יבואנו לא יבוא עלינו (עמש״ל כז ד בהערה), הכוונה על אשור כמש״ל, וכן ממנו הלשון וחלף ביהודה שטף ועבר לעיל ח ח, כי שמנו כזב מחסנו מליצה לאליליהם אשר בטחו בם כמש״ל, הנקראים במליצה בשמות כנוים כָּזָב הושע יב ב;

מגואל) אבל צֵאָה (בצירי) דברים כג יד; יחזקאל ד יב טעמו גללי אדם, ורק בקרי להלן לו יב; מ״ב יח כז בא צֹאָה נרדף עם צֵאָה.

([7]) מהיחיד הרגיל לַעַג בטעם צחוק ולצון, וכן מזה הרבים לַעֲגֵי מעוג תהלים לה טז כעב״ש, „מעוג" שָׁם טעמו ג״כ לַעַג, ובתלמוד יש בטעם זה „עגה" סנהדרין קא ב.

([8]) „אשר" בא לפעמים בטעם יען אשר (עמש״ל מז טו בהערה), יען כי. כי, על אשר, ומזה בפסוק

בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ
בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר
שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ [ח] כִּי כָּל־
שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃

[ט] אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין
שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃
[י] כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו
קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃

יושב על המשפט ומשיבי מלחמה שנזכרו בפסוק שעבר מבני יהודה עד ימי המלך הצדיק יחזקיה (שבימיו באה הנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק א), או הכוונה במלת „אלה״ על יושב למשפט ומשיבי מלחמה מבני אפרים (שמהם הדבור בנבואה הנוכחית) ביין שגו ֽעסקו (כטעם שגה משלי ה יט כ; כ א) ובשכר עמש״ל ה כב תעו; כהן שהוא ג״כ שופט העם (ע׳ סוף פסוק) ויקרא יוד יא; דברים יז ט; יט יז; כא ה; יחזקאל מד כד; הושע ה א (עמש״ש) ונביא שגו ֽעסקו בשכר נבלעו נשחתו (עמש״ל ג יב) מן היין תעו מן השכר: והולך ומפרש במה תעו הנביאים והכהנים: שגו תעו (כטעם הרגיל מפעל שגה) הנביאים שנזכרו בראה במַראה (הנבואה ולא היתה נבואתם אמת, ולא נמצא יותר ר׳אֶה בטעם מַרְאֶה, ודומה לזה ח׳זֶה מ״ב יז יג בטעם חזיון עמש״ש) פקו נכשלו הכהנים השופטים שנזכרו פליליה בפליליה (ב בראה נמשך גם על פליליה) במשפט (5) (שלא שפטו משפט צדק), כי כל שלחנות שעליהם שתו יין מלאו קיא צאה סְחִי ומאוס (6) нечистота, Schmutz מפני השכרות (כדרך מושב השכורים המקיאים ע׳ יט יד) בלי מקום נקי בשלחן, חוא ציור לג׳דֶל שָׁקְעָם ביין. פוק טעמו הִכָּשֵׁל בקל בפסוק הנוכחי, ובהפעיל (בטעם קל) ירמיה יוד ד, ומזה השמות פִּיק ברבים נחום ב יא (ע׳ להלן לה ג), פוקה ש״א כה לא (אבל ההפעיל הפיק בשארי מקומות טעמו הוציא עמ״ש נח יוד). כל קורא רואה כי פרשתי אור בהיר על כל פסוקי א — ח אשר נלאו בהם כל המפרשים לבארם. — [ט. יוד. יא.] פסוקי ט — כב הם נבואה על יהודה וירושלם בלא ספק (יד), וכל עמל המפרשים לחַברה עם הפסוקים שקדמו הוא ללא יועיל ופירושיהם לא ינעמו לחיך מביני הפשט, ונראה ברור בעיני כי הם נבואה נבדלה חדשה על יהודה וירושלם, כנראה בימי אחז אחרי שנפדה מחרב פקח ורצין בעזרת מלך אשור, ועוד עליו פחד מלך אשור (מ״ב טז ז יח) ע׳ פסוקי יב טו, והעם חטא אז מאד לד׳ (עמש״ל א א) ובזו דברי הנביא מפי ד׳ (ה כד; ז יב), רק שנבואה זו חסרה ראשיתה (עמש״ל ז יז), ולכן נראה כקשורה עם הנבואה שקדמה.— ..... העם בפסוקי ט יוד יְהַתֵּל בנביא אשר יוכיחם ויורם כמו נערים קטנים: „את מי יורה הנביא דעה ואת מי יבין (יורה כטעם הבין תהלים קיט כז; דניאל ח טז ועוד) שמועה? כן נקראת לפעמים נבואה ששמע הנביא מפי ד׳ ירמיה מט כד; עובדיה א א, גמולי גמולים (עמש״ל ה יא) מחלב? עתיקי (עמש״ל כג יח) עתיקים משדים? כי צו לצו מִצוה על מִצוה (ל היחס בא לפעמים בטעם ֽעל כמש״ל כט טז בהערה) יורה הנביא, קו לקו על קו (כנוי לח׳ק) יורה הנביא, והוא כעב״ש, זעיר מעט (צו וקו) שם במקום אחד זעיר שם!״ במקום שני יורה

כד ב, ועל תאנים גמלות בראשונה בא לשון ברור בְכורה בטרם קיץ בפסוק הנוכחי, בִכורה בראשיתה הושע ט יוד, וכן בִכורים (מהיחיד בִכור שלא נמצא) טעמו פרי האדמה והעץ חדשים גמולים בכלל שמות כג טז; לד כב ועוד, ועל אלה שנגמלו ראשונה בא הלשון ראשית בִכורים שמות כג יט; לד כו; יחזקאל מד ל, או „ראשית״ לבד דברים כו ב.

(5) הפעל פלל (שנמצא רק בפיעל והתפעל) בפיעל יסוד טעמו עשות משפט, ורגיל לבוא אם ביחוד בטעם עֽנ׳ש במשפט תהלים קו ל, או ביחוד בטעם חַצְדֵּק במשפט ש״א ב כה; יחזקאל טז יב, וע״ד השאלה בא פיעל פלל בטעם שָׁפ׳ט משפט שכלי voraussetzen предполагать, בראשית מח יא, ומאלה טעמי הפעל נבנו השמות פליליה בטעם משפט בפסוק הנוכחי, פלילה בטעם משפט שכלי בשאלה קשה לעיל טז ג עמש״ש, פלילים בטעם מִשְׁפַּט השופט שמות כא כב; איוב לא יא (יש לנַקֵּד שם ֽעון בנסמך, וכן בהרבה כתבי יד ובדפוסים ישנים), והתאר פלילי (וברבים פלילים) בטעם ֽענוש במשפט איוב לא כח; דברים לב לא (עמש״ש) אבל התפעל „התפלל״ על המתחנן לד׳ (ומזה השֵׁם תפלה) הוא מכפולים פלל בחלוף עם חפ״נ נפל (עמש״ל כה ז בהערה), כי המתפלל יפול וישתחוה לארץ, ואולי ונפלל יחזקאל כח יג הוא פעל מרכב משתי גזרות (עמש״ל יוד יג) נפל פלל ובטעם נפל, ועמ״ש עוד יז יד.

(6) כטעם צאה (בחולם) בכל מקום לעיל ד ד; משלי ל יב (ומזה תאר צֹאִי זכריה ג ג ד בטעם

[יח] וְכֻפַּ֨ר בְּרִֽיתְכֶ֜ם אֶת־־מָ֗וֶת
וְחָזוּתְכֶ֛ם אֶת־שְׁא֖וֹל לֹ֣א תָק֑וּם שׁ֤וֹט
שׁוֹטֵף֙ כִּ֣י יַעֲבֹ֔ר וִהְיִ֥יתֶם ל֖וֹ לְמִרְמָֽס׃
[יט] מִדֵּ֤י עָבְרוֹ֙ יִקַּ֣ח אֶתְכֶ֔ם כִּֽי־־בַבֹּ֥קֶר
בַּבֹּ֛קֶר יַעֲבֹ֖ר בַּיּ֣וֹם וּבַלָּ֑יְלָה וְהָיָ֥ה רַק־
זְוָעָ֖ה הָבִ֥ין שְׁמוּעָֽה׃ [כ] כִּֽי־קָצַ֥ר הַמַּצָּ֖ע
מֵֽהִשְׂתָּרֵ֑עַ וְהַמַּסֵּכָ֥ה צָ֖רָה כְּהִתְכַּנֵּֽס׃
[כא] כִּ֤י כְהַר־פְּרָצִים֙ יָק֣וּם יְהוָ֔ה כְּעֵ֖מֶק

להסתר, והנה פסוקים אלה והבאים הם משל ומליצה, ורומז הנביא בנבואה הנוכחית (שנאמרה בימי אחז כאשר נפדה מחרב פקח ורצין בעזרת מלך אשור כמש״ל פסוק ט) שלא תאריך ישועת יהודה ממלך אשור, כי יֵהָפֵך להם לאויב יותר נורא מפקח ורצין, והכוונה על עלות סנחריב על יהודה בימי המלך יחזקיה בן אחז (וכן באו עוד נבואות בימי אחז על עלות סנחריב בימי יחזקיה לעיל א כד; ה כו; ז יז; ח ח), אשר יכרית סנחריב פושעי ישראל (כי לכד כל ערי יהודה בזולת ירושלם והחריב את הארץ והגלה עם רב, עמש״ל ז יז ולהלן כט יח). „אבן״ נמשך ג״כ על פנת יקרת. לדעתי יתכן מאד כי „בֹּחַן״ בא בלה״ק בשני טעמים: 1) מגדל צופים כמש״ל, 2) ש״מ בחינה, והלשון „אבן בֹּחַן״ שבפסוק בא ג״כ בטעם כפול, בטעם מגדל צופים ובטעם אבן של בחינה, היא האבן הנקראת בלשונות אירופה пробирный камень, Probirstein לָגְרֹד עליה את הזהב לבחנו אם יש בו סיג (עמש״ל מח יוד), ופה מליצה לבחון אנשי ירושלם מי הצדיק ומי הרשע כמש״ל. תרגום יונתן והסורי הבינו „לא יחיש״ שבפסוק בטעם לא יחרד (מאבן בחן שנזכרה), ולדעתם הפעל חוש פה לקוח מארמית וערבית שבא בהם פעל חוש בטעם הִרְגִּישׁ (דאגה או כְּאֵב, ע׳ תרגום דברים לב יא; ש״ב כד יוד; תהלים עג כא; משלי כו יוד ועוד, וכן בתלמוד חוש חייש חושש), ומזה ע״ד השאלה ומי יחוש (ירגיש טעם אכילה ושתיה geniessen) קהלת ב כה, ומזה השם חוש בטעם הֶרְגֵּשׁ איוב כ ב, ובלשון אחרונים (וכן בערבית) חמשה חושים שבאדם. — [יח.] וכפר ויִמָּחֶה (ויופר, וכן באים הלשונות הָפֵר הסד תהלים פט לד, מָחֹה חסד נחמיה יג יד בטעם אחד), לקוח מארמית[14] ע׳ תרגום משלי ל כ; חולין ח ב ועוד, וכנראה שמזה ג״כ הלשון הוה לא תוכלי כפרה להלן מז יא עמש״ש, בריתכם וגו׳ בפסוק טו עמש״ש, וחזותכם וגו׳ היא חֹזֶה מפסוק טו ועמש״ל כא ב, שוט וגו׳, הכוונה על מלך אשור כמש״ש. —[יט.] בבקר בבקר בכל בקר (שמות טז כא ועוד) ביום ובלילה הטעם בכל יום ובכל לילה (ע׳ תהלים קיט קסד; עז ז), והכוונה במשך ימים רבים (כי מלחמת סנחריב נמשכה יותר משתי שנים עמ״ש ז יז), והיה רק זועה הבין (מקור בטעם ש״מ הֲבָנַת) שמועה ממחנה סנחריב, והכוונה לדעתי שתחת מה שאמרו „ואת מי יבין שמועה״ (בטעם את מי יורה נבואת ד׳ כמש״ש) בפסוק ט, יבינו שמועה (בטעמו הרגיל вѣсть, Nachricht) שהיא רק זועה (חרדה). — [כ.] כי קצר המצע מהשתרע מהִמָּתַח האיש השוכב עליו (מפעל שרע בערבית בטעם מָתֹחַ, נמצא עוד מזה בינוני פעול קל שרוע ויקרא כא יח; כב כג על חוטם ארוך מאד עמש״ש) והמסכה והמִכְסֶה עמש״ל כה ז צרה כהתכנס (כהֵאָסֵף רגליו אליו) האיש השוכב תחת המִכסה, והנה פסוק זה לדעתי הוא משל המוני בימי הנביא על מי שאין לו מקום להסתתר, בדמיון למי שלא יוכל להסתתר במטתו אם המצע שעליו ישכב הוא קצר ולא יוכל להושיט רגליו ויִכָּנֵס אליו, והמִכסה שבו יתכסה הוא צר ורגליו הכנוסות בולטות לחוץ ונראות, והכוונה פה במשל זה שלא ימצאו מקום להסתתר מפני האויב (יז). מַצָּע (לא נמצא יותר, והוא מפעל יָצַע, ע״ל יד יא) הוא מין כַּר матрацъ, Matratze שבמִטה, וכן טעמו בארמית תרגום ירושלמי שמות כב כו; ב״מ קיג ב, ונרדף עם יצוע בראשית מט ד ועוד (ואין טעמו עֶרֶשׂ ומטה כאשר הבינו חוקרי הלשון, ע׳ תהלים קלב ג; איוב יז יג), ומצע זה ארכו ורחבו כאֹרך ורֹחב המטה. — [כא.] פסוק זה יצייר הרעה הגדולה (מסנחריב) אשר יביא ד׳ עליהם. כהר כבהר (עמש״ל א כה) פרצים יקום ד׳, בלא ספק הכוונה על המקום בעל פרצים שבעמק רפאים ששם נתן ד׳ בראשונה את פלשתים ביד דוד ויכם ש״ב ה יח יט כ, והיה מקום זה בהר (על גבול עמק רפאִים) ונקרא ג״כ הר פרצים, כעמק

[14] הפעל כפר יסוד טעמו בערבית כַּסָּה חַפָּה כָּפֹּה, ובארמית מָחֹה כמש״ל, ומזה בא בלה״ק הפיעל כִּפֵּר: 1) בטעם כִּפֵּר (מָחֹה) ברית או צרה כמש״ל, 2) בטעם כִּפֵּר (כָּפֹה) כעס וחמה בראשית לב כא; משלי טז יד (וכהלשון יכפה אף כא יד, ויתכן עוד שבא על כעס כִּפֵּר בטעם מָחֹה וְהָפֵר כהלשון והפר כעסך תהלים פה ה), 3) בטעם כִּפֵּר (כַּסֵּה או מָחֹה) עון ויקרא ד כו ועוד הרבה (וכהלשון כִּסָּה או

וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ [טז] לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן
בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין
לֹא יָחִישׁ׃ [יז] וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט
לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת וְיָעָה בָרָד
מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃

דגש אחר שור״ק

עמוס ב ד; תהלים מ ה, הבל ושוא דברים לב כא; מ״ב יז טו; ירמיה ב ה; ח יט; יח טו; יונה ב ט; תהלים לא ז (ועוד כנוים עמש״ל מד כ בהערה), ובשקר המצויר סביבות הכזב המליצי (אלילים) שנזכר נסתרנו. — [טז. יז.] פסוקים אלה והבאים הם ג״כ מליצה נשגבה ומענה על מליצת העם מפסוק שעבר. הנני יִסַּד (9) בציון אבן הנני בונה בציון יסוד (10) אבן (שם הקבוץ לאבנים ויקרא כד כג ועוד), אבן (הכוונה יסוד אבן שנזכר) של בֹּחַן של מגדל צופים (בֹּחן נרדף עם בַּחון, בַּחַן, בָּחוֹן עמש״ל כג יג, אבל בֹּחַן יחזקאל כא יח לפי ההמשך נראה שיש לנקד שם בְּחֹן, והוא צווי קל, כמו סְפֹּק בפסוק יז שם), לבנות על היסוד מגדל צופים, אבן פנת יקרת (בטעם נפרדים פִּנָּה יְקָרָה עמש״ל ט ב) אבן פִּנה כְּבֵדה (גדולה, כי כן דרך הבונים להניח אבן גדולה בפנות יסוד הבית, ומזה אבן פנה ירמיה נא כו; איוב לח ו), מוסד מוסד (11) יסוד חזק שלא יֵהָרֵס בֹּחַן (מגדל צופים) שאבנה עליו להלן בפסוק, המאמין בד׳ (12) הוא איש צדיק לא יחיש (פעל עומד עמש״ל ה יט וצווי) אל ימהר (לראות הבנין החדש בֹּחַן שנזכר, כי יתאחר בנינו עד ימי יחזקיה כאשר יתבאר, רק שכן יאמין שיִבָּנה), ושמתי בבנותי בֹּחַן על היסוד החזק שנזכר משפט לקו לקו הבונים והחרשים מד יג; זכריה א טז; איוב לח ה וצדקה נרדף עם צֶדֶק (עמש״ל א כז) למשקלת לאבן משקלת התלויה על קצה קו הבונים לד יא; מ״ב כא יג (13), והכוונה בציור בנין בֹּחן בציון בקו משפט ובמשקֹלת צדקה לראות מהמגדל את בני ציון ולבחנם מי הוא צדיק ומי רשע (ודומה לזה המליצה בָּחוֹן נתתיך וגו׳ ובחנת את דרכם ירמיה ו כז) ולהכרית את הרשעים אשר לא ימצאו מקום להִסָּתר (כאשר חשבו בפסוק טו), וזה שאמר עוד במליצה ויעה (לא נמצא יותר, ומזה השם יעים שמות כז ג ועוד מין כלי לגרוף) ויְגָרֵף ברד מחסה כזב מפסוק טו וסתר של שקר שנזכר שם מים ישטפו ולא יהיה מקום

הנוכחי; יט כה; סה טז; בראשית ל יח; לא מט; לד יג כז; שמות ה כא; ויקרא ה ז יא; דברים ג כד; כח נא; ש״א טו טו; ש״ב ב ו; מ״א ג יט; ח לג (ע׳ דהי״ב ו כד); ירמיה מא ב; זכריה א טו; קהלת ד ט; ח יא ועוד.

(9) נקודו כפיעל עבר נסתר הוא זר פה, כי ראוי בינוני מדבר בעדו, ובלא ספק יש לקרא יֹסֵד, והוא בינוני פיעל (=מְיַסֵּד) שבא לפעמים בלא מ השמוש, וכן וְשַׁבֵּחַ אני קהלת ד ב, מָאֵן שמות ז כז ועוד (עמ״ש נא ט; נז ט בהערה), וכן חסר לפעמים מ השמוש בבינוני פֻּעַל עמש״ל יח ב, ואולי לפעמים בהיפך יש מ נוסף בבינוני קל בלשונות מְלושני (בכתיב) תהלים קא ה, מְשֹׁפְטִי איוב ט טו, וכן כִּי־שֹׁפְטֵךְ צפניה ג טו קרא תרגום יהונתן מְשֹׁפְטַיִךְ וכן עיקר כמש״ש, אם שיתכן עוד כי מְלושן מְשֹׁפט הם שמות (ע״מ מְאזן שממנו הרבים מאזנים) בטעם מַלשין, שופט, ודומה לזה בא מְדין (ע״מ מְשוט יחזקאל כז ו)=דין כמש״ל יוד ב, ועמ״ש עוד להלן לד ו בהערה; מט ז.

(10) כטעם פיעל יִסַּד יהושע ו כו; מ״א ו לז; זכריה ד ט; עזרא ג יוד (וכן טעמו בבנין פועל ונפעל), וע״ד השאלה בטעם בָּנֹה בכלל לעיל יד לב; מ״א ה לא, וכן בא הקל בשני הטעמים להלן מח יג; נד יא; תהלים כד ב ועוד, ובא עוד ע״ד השאלה הקל והפיעל בטעם יָעֹד קָבֹעַ לעיל כג יג; תהלים קד ח; אסתר א ח ועוד.

(11) הראשון שֵׁם בטעם יסוד, ומזה הרבים בחולם מוֹסדים מוֹסדות, והשני תאר בטעם חָזָק ע׳ ל לב עם דגש מיותר בסמך, כנראה להבדילו מן מוסד הראשון שבטעם יסוד. עוד יש מוסד דהי״ב ח טז בטעם ש״מ הֲנָחַת היסוד, ואולי שָׁם מוסד הוא מקור הָפעל (עמש״ל ח ו) בטעם הוסד.

(12) בא פה האמין בלא יחס אחריו והוא מובן מהענין (ואולי בלשון החי בא לפעמים האמין סתם בטעם האמין בד׳ כמו בלה״ק המאוחר), וכן תאמינו (בי) לעיל ז ט.

(13) מפני שהבונה יטה לפעמים קו המשקלת ג״כ לחקור את הבנין אם הוא נוטה על צד ומסוכן לאדם ויש להרסו, לכן הושאל לפעמים במליצה נטה קו ומשקלת בטעם להרוס ולהשחית להלן לד יא; מ״ב כא יג; איכה ב ח, ומזה ג״כ „שָׁם אנך״ (קו משקלת עם אבן עפרת) עמוס ז ח.

[כד] הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח
וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃ [כה] הֲלֹא אִם־שִׁוָּה
פָּנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה
שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃

קץ מד׳ להחרישה והדישה העצמית בעבודת האדמה. — ..... הכל היום הכל הימים (כטעם כל היום נא יג ועוד כמש״ש) יחרש וגו׳ יפתח בטעם יְחָרֵשׁ (18) והוא כעב״ש וישדד (בשין שמאלית, נמצא עוד הושע יוד יא; איוב לט יוד) יְשַׁוֶּה פני האדמה אחרי החרישה (ע׳ פסוק הבא) בכלי חרישה מיוחד боронить, eggen (בערבית פעל שדד טעמו שִׁוָּה פני הדרך). — [כה.] אם שוה יִשֵּׁר (עמיש״ל לח יג) פניה במה שישדדה (כד) והפיץ קצח וכמן יזרק (19) על פני השדה במקומות מפוזרים (ולא במקום אחד כמיני הדגן להלן בפסוק), ושם חטה שורה, הטעם וישם שורה (שורת תלמים בשדהו) לחטה, ושערה (לשון נופל על לשון שורה) נסמן ושָׂם (בשין שמאלית) נִסמן (מקום מסומן בשדהו באיזה סימן) לשעורה, וכסמת (20) גבולתו וישם גבולתו (ע׳ תהלים קד ט; קמז יד) או גבולת שדהו לכסמת. לדעתי שורה, נסמן, גבולתו הם יחסי הפעול מן „ושם״ (שלא בא בשום מקום בטעם זָרַע), אבל חטה, שעורה, כסמת ראוים בל היחס (ע׳ בראשית מז כו; שמות כא יג ועוד), רק שלפעמים יחסר ל היחס (עמש״ל יג ב), ויבוא אחר פעל שום שני יחסי הפעול ע׳ נ ב; יהושע ח כח; ש״א ח א ועוד. שורה (לא נמצא יותר) נרדף עם טור תור ряд, Reihe, וכן שורה בלשון התלמוד (כלאים פ״ג מ״ד; פסחים פ״א מ״א ועוד), ופה הכוונה על שורת תלמים. נסמן (בינוני נפעל) טעמו מקום מסומן באיזה סימן, помѣченный, bezeichnet, מפעל סמן שלא נמצא עוד בכ״ק ויש בארמית בטעם עשות אות, ומזה עוד בארמית סימן בטעם אות (תרגום ירושלמי במדבר ב ב; שמות ג יב, וכן בלשון התלמוד), והנה הכוונה פה שעובד אדמה הולך כל שנה שדהו בסימנים וזורע כל שנה חליפות בחלק אחד חטים ובשני שעורים, ע׳ ב״מ קו ב ובתוספות שם קז א וברשב״ם ב״ב נו ב, ולדעתי יתכן עוד שרומז הכתוב להמנהג בישראל לזרוע שעורים במקום מסומן (בגדר או בחריץ) אצל חטים בשביל שלא יהיו כלאים בשדה ויקרא יט יט (21), וכן קבלו רבותינו במשנה כלאים פ״ב מ״ח שבדרך זה אין כלאים. בפסוק הנוכחי נבכו מאד כל המפרשים, וכל קורא רואה כי לפי פירושי אין בו כל לחץ. — [כו.] הנביא יצייר כי האלהים הורה את האנשים הראשונים משפטי עבודת האדמה, וכן יש באמונת

(18) ולא נמצא יותר פַּתַּח בטעם חָרַשׁ, וכן בא בהיפך פעם אחת חרושה ירמיה יז א בטעם מְפֻתָּחָה (חקוקה).

(19) קצח וכמון נזכרו רק בפסוקי כה כז, כמון הוא הצמח לטעים המאכל הנקרא בלשונות אירופא בהברה קרובה тминъ, Kümmel, וכן בארמית וערבית, קֶצַח הוא כמון שחור чернуха, Schwarzkümmel, וכן שמו בארמית וערבית.

(20) נזכרה עוד שמות ט לב, וברבים כסמים יחזקאל ד ט, והסכימו רב המעתיקים שהוא מין חטה полба, Spelt, Dinkel, ושִׁבֹּלֶת נראה כגזוזה וכסומה ומזה שמה כסמת. וכן הבינו בלי ספק רבותינו בעלי התלמוד שחשבו כסמת לאחד מחמשת מיני דגן חלה פ״א מ״א; פסחים לה א; מנחות ע א, ואמרו פסחים שם ומנחות שם כסמת מין חטין, וכן נראה מתרגום ארמי שתרגם בכל מקום כסמת כונתא שהוא מין דגן מ״ק יג ב. יש אומרים כי כסמת היא журавлинный горохъ, Wicke הנקרא בארמית (וכן בערבית) כרשינא תרומות פי״א מ״ט; מעשר שני פ״ד מ״ד ועוד, והוא מין קטניות ומיוחד למאכל בהמה (תרומות שם; ב״מ צ א), ונאכל מהאדם רק בהיותו רך (מעשר שני שם) או מעורב ומתוקן במאכל (חולין ו א). והדעה הראשונה עיקרית בלא ספק, כי השם כסמת (בטעם כסומה וגזוזה) מעיד עליה, ועוד הדעה המקובלת לכל בעלי התלמוד שכסמת מין דגן היא בלא ספק קדומה מאד בעם ישראל מאז שהיתה לה״ק עוד חיה בפי העם.

(21) כי יתכן ששמרו ב״י מצות כלאים בקבלה לאומית גם בעת שלא שמרו שארי מצות התורה וכן נראה ששמרו תמיד בקבלה לאומית מִצְוֹת מַצּוֹת וקרבן פסח ובכורים ע׳ ל כט ומש״ש (אף שלא שמרו מצות קרבן פסח בכל ת״קף כמש״ש), ומצות שבת לעיל א יג; הושע ב יד (אף שלא שמרוה בכל ת״קף ע׳ ירמיה יז כא; יחזקאל כ טז), ומצות מילה ע׳ ירמיה ט כד כה (אף שלא שמרוה בכל ת״קף ע׳ יחזקאל מד ז ט ומש״ש), ומצות שנת השמיטה עמוס ח ה עמש״ש ושנת היובל שנקראה בימי בית ראשון בשם חָדָשׁ „שנת הדרור״ יחזקאל מו ו (אף שלא שמרוה בכל ת״קף ע׳ דהי״ב לו כא; ויקרא כו לד), והמספרים

בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ
וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃ [כב] וְעַתָּה
אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־
כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ [כג] הַאֲזִינוּ
וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃

כבעמק (כמש"ל) **בגבעון** אצל גבעון (15) (כי גבעון הוא על הר ע' תבואות הארץ להר"י שווארץ, וכאשר מוכיח על זה שמו) **ירגז** יִרְגַּשׁ (16) шумѣть, lärmen ד' בקצפו וחמתו, הכוונה על גבעון אשר שם נתן ד' שנית את פלשתים ביד דוד ויכם ש"ב ה כד כה; דה"א יד טז (17), ונראה לי שפעל ירגז ירמוז פה לקול צעדה (מהרות הנושב) בראשי הבכאים שנזכר שם, המצויר במליצה כקול ד' וקצפו, **לעשות מעשהו** (זר רע מעשהו) **ולעבד עבדתו** (נכריה רעה עבדתו) (כעב"ש), מעשה ועבודה באים פה בטעם גמול (עבור חטא יהודה) עמש"ל לב יז. כל דבר בלתי רגיל ורע יצויר כמו זר ונכרי כמש"ל יז יוד, זר מעשהו, נכריה עבדתו מאמרים מוסגרים, והנה הכוונה במליצת פסוק זה על סנחריב אשר ישלחהו ד' (עמש"ל כב יא) להחריב מאד ארץ יהודה כמש"ל. — [כב.] **אל התלוצצו** (יד) **פן יחזקו מוסריכם** מוסרי עלכם נב ב; ירמיה ה ה; נחום א יג ועוד ממלך אשור (ט ג; יוד כז) **כי כלה ונחרצה וגו'** כי נֶחרצת כלה או משפט הרוץ של כליון כמש"ל יוד כג, **על כל הארץ** ארץ יהודה. — [כג. כד.] פסוקי כג—כט הם נבואה חדשה נבדלה מנבואה שעברה, והיא סתומה מאד כי נאבדה ראשיתה (עמש"ל פסוק ט) וגם לא נוכל לדעת בבירור מתי נאמרה, ונראה בעיני שנאמרה בימי יחזקיה כאשר סנחריב החריב מאד ארץ יהודה (עמש"ל פסוק יז), והמלך יחזקיה סתם מימי המעינות מחוץ לירושלם למען לא ימצאו מלכי אשור מים דהי"ב לב ג ד, ע' להלן פסוק כט ומש"ש, ובחלק הראשון (שנאבד) מנבואה זו צִיֵּר הנביא צרת עמו במליצה שיֵחרוש בם וידושם סנחריב (כי החרישה באה כציור מליצה להלחץ וההשחתה בעם או באיש אחד, ע' שופטים יד יח; הושע יוד יא עמש"ש; תהלים קכט ג, וכן בא קצירת התבואה ודישתה וזריתה בציור מליצה כזה כמש"ל כא יוד), ובחלק הנוכחי נִחמם הנביא ויצייר כי יבוא קץ מד' להחרישה והדישה הציורית הזאת (לצרתם), כמו שיש

מָ ח̇ה עון ע' להלן מג כה; תהלים פה ג ועוד), 4) בטעם כַּפֵּר (מָ ח̇ה והסיר) טומאה וחלאה (טַהֵר) ויקרא ח טו; יב ז ח ועוד הרבה, 5) ע"ד השאלה בטעם הזות או תת דם הקרבן על המזבח ובאהל מועד (כדי לכפר עון או להסיר טומאה וחלאה) שמות ל יוד; ויקרא ו כג; טז יז כז, ועמ"ש שמות כט לג. מפעל כפר בטעמיו שכתבנו נבנו השמות כַּפֹּרֶת (שמות כה יז ועוד) לִמְכַסֵּה ארון הקֹדש, כִּפּוּרִים (שמות ל יוד טז ועוד) בטעם פדיון מחטא, כֹּפֶר (בין שארי הוראותיו) בטעם פדיון או כסף פדיון, אם מרעה בכלל (להלן מג ג), או בפרט: מָוֶת שמות כח ל; ל יב; במדבר לה לא לב; תהלים מט ח; משלי כא יח; איוב לג כד, מֵחֵמָה משלי ו לה; יג ח (מחמת המלך, ע' משלי טז יד; יט יב; כ ב), או מעֹנֶש במשפט ש"א יב ג; עמוס ה יב; איוב לו יח, ועמ"ש עוד להלן מז יא.

(15) ובא לפעמים ב היחס בטעם אצל, ע' בראשית ל מא; במדבר יח יוד; דברים כז יג (ע' יהושע ח לג); יהושע ג טז (כתיב, ועמ"ש עוד להלן ל יד ולעיל כה יוד); ה יג; מ"א טו כז; יחזקאל כג מב ועוד.

(16) פעל רגז בקל בא: 1) בטעם רָגַשׁ, אם מכעס וחֵמָה בפסוק הנוכחי; בראשית מה כד; משלי כט ט, או מפחד ש"א יד טו, או משמחה ירמיה לג ט (עמש"ל ס ה), וכן ההתפעל התרגז להלן לז כח כט טעמו רָגַשׁ מכעס וחמה, 2) בטעם חָרַד (והוא יותר רגיל בכ"ק) בקל לעיל ה כה; יד ט; לב יוד יא ועוד הרבה, ובהפעיל יג יג; יד טז ועוד (וכן בא פעל רעש בטעם רָגַשׁ תהלים עב טז, חָרַד), וע"ד השאלה בא ההפעיל הרגיז בטעם הכעיס (את ד' ביחוד) יחזקאל טז מג (ראוי שם וַתִּרְגְּזִי, והוא הפעיל ע' ש"א יד כב; לא ב; ירמיה ט ב; דהי"ב כח כג); איוב יב ו, ומזה התאר רַגָּז דברים כח סה בטעם חָרֵד, והשם רֹגֶז בטעם רֶגֶשׁ (מכעס או משמחה) איוב ג יז; לט כד, בטעם חֲרָדָה לעיל יד ג (ומזה רָגְזָה יחזקאל יב יח), ובטעם כעס וחמה (של ד' ביחוד) חבקוק ג ב; איוב ג כו; יד א (ע' ירמיה ו יא); לז ב.

(17) יש מפרשים כי גבעון שבפסוק ירמוז למפלת הכנענים שם בימי יהושע (יהושע יוד יוד), ופי' הראשון עיקר בלא ספק, כי נזכר פה בעל פרצים ואחריו גבעון, וכן הכה דוד את פלשתים פעם ראשונה ושניה, ועיד פעל „רגז" שבפסוק כנראה רומז לקול צעדה שנשמע לפני מפלת פלשתים כמש"ל.

[כט] גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

הפירושים לא סר הקושי מהלשון „כי לא לנצח וגו׳ ידוקנו״ , וגם אין ללשון זה המשך מקובל עם מה שלפניו , לכן אגלה לו את דעתי כי נראה בעיני אשר „לא״ הוא כתיב לקרי לוֹ (בטעם אִלו), ובזה הדבור „כי לוֹ לנצח וגו׳ לא ידוקנו״ זך וישר והוא ביאור להדבור שקדם להם יודק , וכן מצאנו קרי מפורש לוֹ להכתיב לא ש״ב יח יב; יט ז, וקרי בלתי מפורש יחזקאל ג ו (לא הראשון); בראשית כג יא (ע״ש פסוק יג); ש״א יג יג; איוב ג טז; לב יד כב , ואולי גם שופטים כא כב (לא השני), ועמ״ש בדומה לזה להלן סג ט בהערה, והנה יצא קרי וכתיב זה מפני שלפעמים כתבו „לוא״ בטעם לוֹ להלן מח יח; סג יט; ש״א יד ל. מפני שלא נמצא במקום אחר שרשו בסוסים , וכן ממה שסוס פרש הוא בכל מקום מיוחד לרכיבה כמש״ל כא ז, וכן ממה שלא נזכר בפסוק כח חרוץ מפסוק כז , קרובה מאד בעיני דעת הרד״ק כי פרשיו שבפסוק הם שִׁנֵּי ברזל מהחרוץ, ונקראים פָּרָשִׁים (ולא נמצא יותר) מפעל פרש בטעם דָּקֹר, ומזה בהפעיל משלי כג לב (ומזה בארמית פרש תרגום שופטים ג לא למלמד הבקר אשר בראשו דָּרְבָן דוקר). — [כט.] גם זאת (מלת הגוף סתמית עמש״ל כב יא) תכלית (קץ) החרישה והדישה הציורית, היא חרישת ודישת סנחריב (אשר מהם היה הדבור בחלק ראשון מנבואה זו כמש״ל פסוק כד) מעם ד׳ צבאות יצאה כמו שיצא מד׳ לאדם מתי לעשות קץ לחרישת השדה ודישת הדגן בפסוקי כד — כח; ומסיים הנביא בקול קריאה ברמז עוד על פעולה אחת ידועה ונפלאה בעיני העם שתהיה לְעֵזֶר נגד סנחריב: הפלא עצה (26) עשה ד׳ עצה נפלאה (עמש״ל כט יד), ורומז על מה שנתן ד׳ עצת חכמה בלב יחזקיה (עמש״ל יוד יב) בעת הנבואה הנוכחית (עמש״ל פסוק כג) לסתום מימי המעינות מחוץ לעיר ולא ימצאו מלכי אשור מים לשתות דהי״ב לב ג ד, ובעבור עצת יחזקיה זאת קראוהו משוררי העם בשם מליצה פלא יועץ לעיל ט ה כמש״ש, הגדיל ד׳ תושיה! עצת חכמה, והוא כעב״ש. תושיה טעמו בכל המקומות עצת חכמה בפסוק הנוכחי; מיכה ו ט (איש תושיה); משלי ב ז; ח יד; איוב ה יב; יא ו (לתושיה מקוצר מן „לתושית יה״); כו ג ועוד, ורק באיוב ל כב „ותמוגגני תושיה״ נראה טעמו רפיון כח, בארמית תָּשׁוּת כח תרגום איכה א ו (וכן בתלמוד), ונראה שכן הבין תרגום ארמי איוב שם.

כט [א] הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃

כט. [א. ב.] הנבואה הנוכחית נמשכת עד סוף פסוק ח (עמש״ש) ונאמרה בימי יחזקיה בשנת יד למלכותו בראשית עלות עליו סנחריב (לו א), ואומר הנביא פה בשם ד׳ כי יציק האויב מאד להם שתי שנים ע׳ לב יוד; לז ל במשך ימי מלחמתו עם תרהקה בגבולי ארץ יהודה (עמש״ל ז יז), אך לאחרונה יִנָּגֵף במגפה גדולה. הוי! (מלת הקריאה כמש״ל ה ח) אריאל אריאל, קרית חנה דוד! קריה שבה חנה דוד (1) *), היא ירושלם אשר דוד כוננה לעיר המלוכה ש״ב ה ה. אריאל בפסוקי א ב ז היה שם מליצה כפי המשוררים לירושלם, כנראה שֵׁם כנוי בשביל חָזְקָה (מהיותה בצורה מאד ע׳ איכה ד יב), אריאל=ארי-אל או ארי גבור ונורא (2) (כדרך הרבה שמות בהתחברם אל אֵל, אלהים, ד׳, יה כמש״ל יג ו), כמו שבמליצות להק״ק (וכן בערבית) נקרא כל שר גבור בשם אריאל ש״ב כג כ עמש״ש, או בקיצור אֶרְאֶל להלן לג ז (וכן יש שע״פ אריאל עזרא ח טז, ובקיצור אַרְאֵל בראשית מו טז), וכן אריאל יחזקאל מג טו טז הוא בפי המשוררים שֵׁם מליצה להעמוד השלישי העליון (הוא עצם המזבח אשר עליו הקריבו זבח ומנחה עמש״ש) של המזבח במקדש בירושלם במקום שְׁמוֹ המליצי שבפי הכהנים הַהַרְאֵל פסוק טו שם (מהיותו חלק העליון ממזבח ד׳ עמש״ש), להשוות שֵׁם מליצי של המזבח בירושלם עם שֵׁם מליצי אריאל של ירושלם עצמה (3). ויש לי להוסיף עוד כי לדעתי בשם אריאל נקרא בהגדות הלאומיות הארי הנורא מאד הנקרא בפי התלמוד אריה דבי עילאי חולין נט ב, ומשם הושאל בפי המשוררים אריאל לכל ארי נורא. ספו (צווי קל נל״ה במקום עתיד עמש״ל ו ט) תוסיפו (כטעם ספה ל א; ירמיה ז כא; במדבר לב יד, ועמש״ל יג טו) שנה על שנה, הכוונה תעברנה שתי שנים, חגים ינקפו יקיפו (יָם״ב ו ויעברו) חגי אלה שתי השנים עמש״ל יוד לד בהערה, ובמשך

,הושע יוד יוד; תהלים יח טו, וע״ד השאלה בטעם אַבֵּד את האויב דברים ב טו ועוד, ולפעמים בא המם בטעם הרעיש בקול המון בפסוק הנוכחי, וכן נע״ו הום בקל (דברים ז כג) טעמו החריד בַּלְבֵּל (כקל המם), ובנפעל (ש״א ד ה ועוד) והפעיל (מיכה ב יב; תהלים נה ג) בא בטעם הרים קול שאון ונרדף עם הָמֹה נָהֹם (שנמצאים רק בקל, ואולי פעל נהם גם בהפעיל עמש״ל ל ו), ומאלה הפעלים נבנו השמות מהומה המון הֶמְיָה נַהַם נְהָמָה.

(26) לדעתי „מפליא עצה״ היה אחד משמות כנוים לאלהים (עמש״ל ט ה), כמו שנקרא עוד „גְּדֹל העצה״ ירמיה לב יט, ומשָׁם כנוי זה הושאל הלשון הפליא עצה בפסוק הנוכחי עוד בכוונה לרמוז על עצת יחזקיה כמש״ל בביאורי.

*) הערה (1) (2) (3) תמצא בעמוד שלאחריו 170.

[כו] וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ [כז] כִּי
לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־
כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח

דגש אחר שור"ק

וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ [כח] לֶחֶם יוּדָק כִּי
לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם
גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃

קמץ בז"ק

היונים הקדמונים. ויסרו (עבר פיעל מן יסר בויו החבור) למשפט אלהיו (אלהיו נושא אל הנשוא ויסרו), אלהיו לִמְּדוֹ (עמש"ל ח יא) למשפט (ע' תהלים יח לה; קמד א) או למנהג (22), המקובל לעובדי האדמה, יורנו (בטעם עבר הוֹרָהוּ) אלהיו שנזכר (כעב"ש), והולך ומפרש בפסוקי כז כח איזה מנהג לִמְּדוֹ והוֹרָהוּ. — [כז. כח.] בימים קדמונים דשו את מיני הדגן בכלי דישה שנקרא מורג ש"ב כד כב; דהי"א כא כ כג, או מורג חרוץ להלן מא טו, או חרוץ לבד בפסוק כז, והוא מין גלילי עץ כבדים עם שִׁנֵּי ברזל, ושור (ש"ב שם ודה"י שם; דברים כה ד) או עֲגָלָה (ירמיה נ לא; הושע יוד יא) ימשכום ויגלגלום על התבואה, והיה עוד כלי דישה בַּעֲגָלָה עם אופנים בפסוקי כז כח (ומזה אופן משלי כ כו כמש"ל כא יוד), אשר הבהמה תסבבם על התבואה, ומעט תבואה או במקום צר (ולא ב ג"ר ןָ, בשביל שלא יראו האויבים) דשו בַּמַּטֶּה לבד לעיל כז יב; רות ב יז; שופטים ו יא. — הורהו אלהיו משפט (כו) כי לא בחרוץ (23) יודש קצח שנזכר בפסוק כה ואופן ולא אופן („לא" נמשך גם על „ואופן") עגלה על כמן מפסוק כה יוסב (חרוץ ועגלה שני כלי דישה למיני דגן כמש"ל), כי זֶרַע הקצח והכמן יודשו מגבעוליהם בנקל במטה ושבט, ועוד הורהו כי לחם כן נקרא לפעמים מיני דגן שעושים מהם לחם ע' ל כג; איוב כח ה יודק (24) יִטָּחֵן (ברחים לקמח) אחר שידושנו בחרוץ ועגלה שנזכר, כי לא לנצח זמן רב (ירמיה טו יח; תהלים יג ב; איוב לד לו) אדוש (מקור דוש באלף נוסף עמ"ש יח ב) ידושנו בעל השדה מפסוקי כד כה כו את הלחם והמם ולא לנצח ירעיש בעל השדה בקול המון (25) את גלגל עגלתו (מהנפרד עֲגָלָה, והוא אופן עֲגָלָה שנזכר) ופרשיו וסוסיו (הסובבים גלגל העגלה ומשמיעים קול שאון במלאכתם) כמו שלא לנצח יחרוש וישדד אדמתו (כד), לא ידוקנו (עתיד קל מן דקק) האיש הדש את הלחם לקמח בגלגל עגלתו ופרשיו, לכן צריך להדיקו ברחים. ופרשיו נמשך על פעל והמם. יודע אני כי הקורא המבין טעם פשט ישר בלשונות כ"ק ימצא כי לכל

הקשים מקץ ארבעים שנה ש"ב טו ז, בשלשים שנה יחזקאל א א הם משנת היובל, בשנה הרביעית ירמיה כח א היא משנת השמיטה כמו שבררתי זה בארוכה בראיות מוכיחות בספרי צפנת פענח מאמר שלישי בסוד חשבון השנים והחדשים בימי משה ואחריו כל ימי השופטים וכל ימי בית ראשון, וכן שמרו מצות מחזיר גרושתו ירמיה ג א, ומצות יבום רות ד ה, שהיתה בקבלה בישראל גם לפני משה בראשית לח ח, ומצות חג ביום א בתשרי נחמיה ח ב (בקבלה לאומית, כי לא ידעו מה שכתוב בתורה ע"ש פסוק יד), ואולי שמרו גם מצות ירושת פי שנים להבכור שהיתה בקבלה לפני משה בראשית כה לא; דהי"א ה א.

(22) כטעם משפט שופטים יג יב; יח ז; ש"א ב יג; כז יא; מ"א יח כא; מ"ב יא יד; יז לג; תהלים קיט קלב.

(23) יש חָרוּץ שֵׁם, ובא באיזה טעמים: 1) מורג עם שִׁנֵּי ברזל חדים בפסוק הנוכחי כמש"ל, 2) כלי חד ודוקר בכלל איוב מא כב, ומזה ברבים חֲרוּצוֹת הברזל עמוס א ג, 3) תְּעָלָה חפורה סביב העיר דניאל ט כה, 4) בֶּקַע באבר רך (כי שֶׁבֶר הוא באבר קשה עם עצם) ויקרא כב כב, 5) מין זהב טוב אשר יחפרו אחריו בארץ זכריה ט ג ועוד, ויש עוד חָרוּץ תאר, ובא בשני טעמים: 1) חַד ודוקר ומזה מורג חרוץ להלן מא טו, 2) (איש) מהיר וזריז (היפך עָצֵל) וברבים חָרוּצִים (בקמץ קָיָם, כי יחיד חָרוּץ זה בא בתשלום דגש במקום חַרוּץ) משלי יוד ד; כא ה ועוד, אבל חָרוּץ (ברבים חֲרוּצִים) לעיל יוד כב; איוב יד ה הוא בינוני פעול קל בטעם גזור ומוסכם (ומזה שע"פ „עמק החרוץ" יואל ד יד מקוצר מן עמק המשפט החרוץ, מפני שנגזרה שם מפלה על הגוים). יש עוד שֵׁם חָרִיץ (וברבים חֲרִיצִים) נרדף עם חָרוּץ על כלי חד דוקר, ומזה חריצי הברזל ש"ב יב לא, ובא עוד חָרִיץ בטעם נֵתַח גבינה ש"א יז יח, ובלשון התלמוד בטעם בֶּקַע בארץ כלאים פ"ה מ"ג ועוד, והנה נבנו השם והתאר ובינוני פעול בהוראותם מפעל חרץ (שמות יא ז; ש"ב ה כד; מ"א כ מ) אשר יסוד טעמו קָרַץ כָּרַת גָּזַר פָּסַק בָּקַע קָצַב חַדַד.

(24) הוא עתיד הָפעל מן דקק בטעם יִטָּחֵן, וכן להלן יְדֻקֶּנּוּ בקל בטעם יטחננו, כי פעלי דקק טחן נרדפים, רק שבא לפעמים קל דקק פעל עומד, ומזה שמות לב כ; דברים ט כא (הטעם שם טָחֹן עד אשר יִטָּחֵן).

(25) פעל המם (נמצא רק בקל) טעמו הרגיל הרעיש החריד בִּלְבֵּל את האויב שמות יד כה; כג כז;

וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃ [ז] וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן
לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־
אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים
לָהּ׃ [ח] וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה
אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר
יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה
עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן
כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃

להלן לז לו שירד מן השמים ברעם ורעש ואש וגשם שוטף ואבני ברד בפסיק הנוכחי; ט ד; יוד טז יז; יז יג; ל כז ל לא לג; לב יט; לג יא יב יד, וכן במפלת נינוה נחום א ג יצייר שירד ד׳ בסופה וסערה. תִּפָּקֵד תִּזָּכֵר לטובה (עמ״ש יוד ג) ירושלם היא אריאל מפסוק א להנקם מאויביה. — [ז.] כחלום חזון לילה אשר יעוף פתאום ואיננו (איוב כ ח), כן בלילה (מ״ב יט לה) תאבד מחנה אשור פתאום (ה) המון כל הגוים שבאו עם חיל אשור עמש״ל ה כו (וע״ע מיכה ד יא יב יג ומש״ש) הצבאים המתאספים להלחם (6) על אריאל וכל (נמשך על „הצבאים על״) ועל כל צֹבֶיהָ (בינוני קל מפעל צבה שבטעם צבא, וכן בא שֵׁם צָבָה זכריה ט ח בטעם צָבָא) לוחמיה של אריאל (אנשי מלחמתה מיהודה שנסגרו בירושלם) כמש״ל הערה 6, ומצֹדתה (=ומצודתה ע׳ יחזקאל יט ט, או מִבְצָרָהּ של אריאל) ועל מצודתה, והכוונה על מצודת ציון שבירושלם (ש״ב ה ז), והמציקים לה (ב), זה נמשך על „והיה כחלום״, כן נראה לדעתי טעם פסוק זה אשר נבכו בו כל המפרשים. רק בפסוק הנוכחי בא „חזון״ בטעם מראה בכלל, וכן חזיון איוב ז יד; כ ח, ובשארי מקומות בא חזון חזיון רק על מראה הנבואה. — [ח.] והיה כאשר יחלם וגו׳ וריקה נפשו וגו׳ (גופו, עמש״ל מו ב), ונפשו שוקקה (7) כוספת לשתות, כן יהיה המון כל הגוים הצבאים על הר ציון (ז) ירושלם (8), הכוונה על הנשארים מחיל סנחריב אשר שבעה נפשם מהשלל הגדול שלקחו ביהודה (עמש״ל ז יז) ובכל הארצות (עמש״ל לג א), ואלה הנשארים השכימו בבקר (לז לו) ונסו לארצם (לא ח) ועזבו ר״ב שללם בארץ

נז יד בהערה, מבחוץ בצורו עליה, ורק פעם אחת ירמיה לג ד יש סללה סביב החומה מבפנים למחסה מהאויב אם ילכוד החומה) כנראה יחזקאל ד ב; יז יז; כא כז; כו ח, והלשון ויבנו (הכשדים) עליה דָּיֵק סביב מ״ב כה א (ומשם הועתק ירמיה נב ד) הוא בלא ספק מקוצר מן ויבנו עליה דיק וישפכו עליה סללה סביב, כי נבוכדנצר נלחם בדיק וסללה כנראה יחזקאל שם וירמיה ו ו.

(6) כטעם פעל צבא בפסוק הבא; זכריה יד יב; במדבר לא ז, ולפעמים בא הפעל צבא בטעם לָחֹם, ומזה כבינוני צֹבֶיהָ להלן בפסוק, הצבאים במדבר לא מב, ובמקור לצבא להלן לא ד, ובא עוד פעל צבא בטעם להתאסף לעבודה שמות לח ח עמש״ש; ש״א ב כב; במדבר ד כג; ח כד. — השם צָבָא בא בטעם אֲסֵפַת עָם תהלים סח יב, וביחוד אֲסֵפַת עָם לעבוד במדבר ד ג כג; ח כד כה ועוד, וביותר רגיל לבוא צָבָא בטעם חיל מלחמה לעיל יג ד; במדבר לא כא ועוד הרבה (ומזה ביחד חיל צָבָא דהי״ב כו יג), וע״ד השאלה מאורות השמים ומלאכי מרום נקראים צבא השמים וצבא ד׳ עמש״ל כד כא, ובא עוד צָבָא בטעם עבודה בחיל מלחמה военная служба, Kriegsdienst במדבר לא כז כח; דברים כד ה, ומזה הושאל צָבָא בטעם ימי עבודה קשה (חיי עמל) להלן מ ב; איוב ז א; יוד יז (עמש״ל א יג); יד יד, ואולי גם דניאל יוד א.

(7) כפולים שקק יסוד טעמו הָמֹה, בקל להלן לג ד; יואל ב ט; משלי כח טו (ד״ב שוקק כהלשון נהמה כדבים להלן נט יא), ובהתפעל נחום ב ה (ואולי גם בהפעיל יחזקאל ג יג, מַשִּׁיקוֹת=מְשִׁיקוֹת ע״ד נע״ו), ומזה השמות מַשָּׁק (הֶמְיָה והמולה) להלן לג ד, מִמְשָׁק צפניה ב ט עמש״ש, וע״ד השאלה בא פעל שקק על כֹּסֶף (המית הנפש) הצמא למים בפסוק הנוכחי; תהלים קז ט, ומזה השם תשוקה בראשית ג טז; ד ז; שה״ש ז יא על הכֹּסֶף (המית הנפש) לנפש אוהבו (כמו שבא על כֹּסֶף כזה הפעל המה ירמיה לא יט; שה״ש ה ד), אבל פיעל שוקק תהלים סה יוד והפעיל השיק יואל ב כד; ד יג הם מנע״ו שוק שבטעם נל״ה שקה (שלא נמצא בקל), וטעם שוקק השיק כטעם הַשְׁקָה.

(8) ציון (שהיא מצודת ציון או עיר דוד שבירושלם ש״ב ה ז; מ״א ח א) רגיל כשם מליצה לירושלם א כז; יב ו; יד לב ועוד הרבה, וכן בא הר ציון ב ר״ב המקומות בפסוק הנוכחי; יוד לב; יח ז; לא ד; לז לב; עובדיה א יז כא; מיכה ד ז; תהלים מח ג יב; עח סח; קכה א, או הר בת ציון ישעיה יוד לב; טז א כשם מליצה לירושלם, ועל המעט בא הר ציון על הר המקדש (הר המוריה) לעיל ד ה; ח יח;

[ב] וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה
תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃
[ג] וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ
מֻצָּב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃ [ד] וְשָׁפַלְתְּ
מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ
וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ
תְּצַפְצֵף׃ [ה] וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ
וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע
פִּתְאֹם׃ [ו] מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד
בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה

זמן זה והציקותי לאריאל ירושלם ע״י סנחריב כמש״ל (כי כן חרץ ד׳ על ירושלם מזמן רחוק כמש״ל כב יא) והיתה תאניה ואניה (וכן איכה ב ה ולא נמצא יותר, והוא מפעל אנה, עמש״ל ג כו) יגון ויללה, ע׳ לג ז; לו כב; לז א, והיתה לי ירושלם היא אריאל הציורי כאריאל ממש אשר יתאספו עליו חיל גדול להכותו (ע׳ לא ד), וזה שאמר וחניתי כדור וגו׳ בפסוק הבא. — [ג.] וחניתי אני ד׳, והכוונה ע״י האויב (סנחריב) ע׳ פסוקי ז ח כדור כעגולה (עמש״ל כב יח) עליך סביב וצרתי עליך מֻצב במֻצב (עמש״ל א כה), ולא נמצא יותר מֻצב בכ״ק, ובלא ספק הוא נרדף עם מַצָּב ש״א יג כג; יד א ד ו יא טו; ש״ב כג יד, והוא החלוץ ההולך לפני המחנה avantgarde כנראה שם, ורומז פה על רבשקה עם חיל כבד ששלח סנחריב מלכיש (ששם עמד עם כל חילו) לירושלם אל יחזקיה (שנסגר שם הוא וחילו) להפחידו לו ב ד; לז ח, והקימותי עליך מצרות (4), הכוונה דָיֵק (5) дозорная башня, Spähthurm, מגדל לראות מעליו מרחוק (בסורית דוקא בשורק, והוא בַּחַן לב יד), כי לא בנה חיל אשור סוללה על ירושלם ולא באה ירושלם במצור לז לג (ועמש״ל ז יז בהערה), ויתכן שרבשקה בעמדו אצל חומת ירושלם בנה שם דָיֵק לראות מה יֵעָשה בירושלם אף שלא נזכר מזה בכ״ק, וזֵכר לדבר יש בהלשון „כה אמר ד׳ אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה״ לז לג; מ״ב יט לב, ולא נזכר שם דָיֵק, והנה לא עמד רבשקה עם חילו ימים רבים אצל ירושלם רק שב אל מלכו סנחריב לז ח. — [ד.] ושפלת תִּשְׁפְּלִי או תהיי שְׁפֵלָה Gebeugt удручена, (כמו וישפל איש ב ט) מר״ב צרות, מארץ תדברי ומעפר תשח (עתיד נפעל מן שחח) תהיה שְׁפֵלָה אמרתך, קולך יהיה שָׁפֵל (ע׳ קהלת יב ד), והיה כאוב וגו׳ (עמש״ל ח יט), ונראה הכוונה שתשתחוי לארץ להתפלל לד׳ (ע׳ לז טו) בְּקוֹל שָׁפֵל (עמש״ל כו טז) ובוכה (ע׳ כב א; ל יט) עמ״ש בפסוק הבא. — [ה] והיה וגו׳ ואז יהיה (עמש״ל ח כב) אחרי שתתפללי לד׳ כמ״ש בפסוק שעבר, זריך אויביך עמש״ל כה ב וכמץ ע׳ יז יג עובר חולף ואובד ירמיה יג כד ועוד המון עריצים אשור עמ״ש יג יא, והיה זה הדבר לפתע פתאום (ל יג; במדבר ו ט), ירמוז למפלה פתאומית מחיל סנחריב במגפה לז לו בלילה אחד עמש״ל לט א בהערה. — [ו.] המגפה מצוירת בכ״ק ע״י מלאך ד׳ ש״ב כד טז, וכן מגפת חיל סנחריב מצוירת ע״י מלאך ד׳

(1) לפעמים בא נסמך גם אל משפט שלם, ומזה קרית חנה דוד בפסוק הנוכחי, חלקת (חלקה שבה) מחוקק ספון דברים לג כא, תחלת (תחלה אשר) דבר ד׳ הושע א ב, ואדירי (ואדירים אשר) כל חפצי בם תהלים טז ג, כימות עניתנו שנות ראינו רעה צ טו, ועמ״ש בראשית א א.

(2) ולא רחוקה דעת המפרשים שהיה לעיר ירושלם חותָם אשר עליו חרותה תבנית ארי נורא לאות גבורה להעיר, או לאות למלכות בית דוד שיצא מיהודה שנקרא גור אריה בראשית מט ג, ונקראה ירושלם בפי המשוררים בתבנית חותמה, ודומה לזה יחזקאל כב יב „חותֵם תכנית״ לדעתי טעמו חותָם שעליו חרותה תבנית יפה מעיר המלוכה צ״ר, והוא שֵׁם מליצה למלך צ״ר (תָּכְנִית טעמו לדעתי תַבנית יפה, וכן יחזקאל מג יוד יא „תָכנית ואם נכלמו״=תָכניתו אם נכלמו עמ״ש ולעיל ח יד).

(3) ביחזקאל שָׁם בא לשֵׁם אריאל כתיב אראיל, ואם יש יסוד לכתיב זה יתכן מאד שקראו המשוררים להמזבח אראיל כמו קיצור מן ארי-אַיִל Löwenwidder מהיות המזבח בירושלם שנקראת אריאל וקרניו (ככל קרנות המזבח עמ״ש שמות כז ב) דומות לקרני האַיִל.

(4) בשם מצורה נקראים כל הבנינים אשר יקים האויב הצר על עיר בצורה ללכדה осадныя строенія, Belagerungswerke, כמו דָיֵק וסללה, ומזה בפסוק הנוכחי (בכוונה על דָיֵק לבד), וביותר רגיל „מצורה״ על חומת עיר בצורה крѣпость, Festung נחום ב ב; דהי״ב יא יוד יא; יד ה, וכן בא מָצוֹר באלה שני הטעמים להלן לז כה; דברים כ כ; חבקוק ב א (ובא עוד מָצוֹר בטעם שם מפשט חנות סביב עיר בצורה ללכדה осада, Belagerung, ובטעם מָצוֹק מ״ב כד יוד; דברים כח נג נה ועוד).

(5) דָיֵק איננו סללה (שהיא בכל מקום בכ״ק תל עפר שישפוך האויב סביב חומות העִיר, עמש״ל

[יא] וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כְּדִבְרֵי
הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ
אֶל־יֹדֵעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה
וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא׃ [יב] וְנִתַּן
הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר
קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃
[יג] וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה
בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי

ספר קרי

ועלה אח"כ עליהם סנחריב והחריב מאד ארצם, ומתפרש להלן פסוקי יג יד שעשה ד' להם כן מפני חטאתם בעת כרתו השרים ברית עם מצרים בימי סרגון שלא שמעו אז לדברי הנביאים מפי ד' לחדל מברית ההיא, וגם צוו אז על הנביאים לבלי להנבא בשם ד' (ל ו — יח), ואף שלא השלים יחזקיה חפצו למרוד בסרגון כמש"ל ז יז, לא עשה זה מיראת ד' ורק מפחד סרגון שהכה חיל מצרים כמש"ש, ולכן אחרי מות סרגון כרת ברית שנית עם מצרים נגד סנחריב. הפעל תמה מטעמו הרגיל (בקל והתפעל) חָרֹד וּפָחֹד או הַבֵּט בחרדה ופחד (בראשית מג לג; לעיל יג ח; חבקוק א ה; תהלים מח ו; איוב כו יא) או התפלא (קהלת ה ז וכן בארמית) בא ע"ד השאלה בטעם היות נבוך ומבולבל בדעת בקל והתפעל בפסוק הנוכחי; ירמיה ד ט (ומזה השם תִּמָּהוֹן, תִּמְהוֹן לבב זכריה יב ד; דברים כח כח על בלבול הדעת), וראוי ההתפעל המרובע בפסוק הנוכחי להיות מנוקד הִתַּמְהַמְהוּ (עמ"ש עוד בהערה הבאה), כמו שבא ההתפעל הפשוט הִתַּמְּהוּ חבקוק שם, והנה בא תמה שעע בלשון כפול בשני בנינים (בקל והתפעל) לחזק טעמו (תמהו ושעו מאד) (10). — [יא. יב.] **ותהי לכם** להעם ולנביאיו בפסוק שעבר **חזות הכל** (חזות נסמך בְּקָמַץ קָטָן עמש"ל כא ב) חָזוֹן (עמש"ש) של כל החוזים שקדמו שכתבו בְּסֵפֶר (כי היו רגילים הנביאים לכתוב נבואותיהם בספר לקרוא באזני העם כמ"ש בפסוק ט) **כדברי הספר החתום** שאין שום איש יודע סֵפֶר או בלתי יודע סֵפֶר יכל לקרוא אותו, **אשר יתנו אתו וגו'**, כן לא יבינו הנביאים (יודעי סֵפֶר) עִוְרֵי הדעת מפסוק שעבר ולא ישמעו העם (שלא ידעו סֵפֶר) מהם דברי כל החוזים שקדמו הכתובים בְּסֵפֶר (ע' פסוק יח ומיש"ש). „הכל" לפי הענין הכוונה מכל הנביאים, ודומה לזה הלשונות כל בכורי כל (מכל פרי האדמה) וכל תרומת כל (מדגן ותירוש ויצהר) יחזקאל מד ל, כל פקודי כל (מכל מצות ד') תהלים קיט קכח. — [יג. יד.] בפסוקים אלה יתפרש הטעם למה החשיך ד' בינת העם ונביאיהם מפסוק יוד. **ויאמר אדני** כאשר שלחו למצרים בימי סרגון לכרות ברית ולא שאלו פי ד' בנביאיו (ל ב) וגם לא שמעו אז לדברי הנביאים שאמרו מפי ד' לבלי לכרות ברית זאת (ל ט יב טו): **יען כי נגש** (נפעל, כי לא נמצא בפיעל, והנפעל טעמו כהקל, רק שבא נגש בעבר תמיד בנפעל ובעתיד תמיד בקל) **העם הזה** אלי ע' בראשית כז כא כו, לעבדני בעולה וזבח (ע' שמות יט כב), ורומז לעולות וזבחים רבים שהקריבו לד' בימי יחזקיה דהי"ב כט לא לב לג, **בפיו ובשפתיו כבדוני** שם פסוק כח **ולבו רחק** הרחיק ממני, רומז למה ששלחו למצרים לכרות ברית ולא

(10) וכן התמהו תמהו חבקוק א ה, ס֫גֹרת (קל) ומסגרת יהושע ו א, התקוששו וקושו צפניה ב א, ובלשון בעלי התלמוד כפול ומכופל ב"ר פנ"ח, כפולה ומכופלת בהגדה של פסח, בטלים ומבוטלים בכל נדרי, וכן בא לפעמים לחַזֵּק כפול לשון בשם או תאר עם פעל, ומזה הַפְלֵא ופלא בפסוק יד, בָּשֵׁל מבושל שמות יב ט, ישן נושן ויקרא כו יוד, תמנו חֻפֶּשׂ מחפש (טמנו בסֵתֶר מִסְתָּר) תהלים סד ז, חכמים מחכמים משלי ל כד, ובכלל מלה כפולה (בלא ו החבור או עם ו החבור) מורה על חזוק הטעם, ומזה שֵׁם ותאר ופעל ותאר הפעל כפולים: פסוק א; ט ה (כעב"ש); כא ט; כד טז; כו ג; לח יא יט; מ א; מג כה; מה יז (כעב"ש); מח יא טו; נב יא; נז ו יד; סה ו; שמות לד ו; ויקרא יג מה; במדבר ג ט; ה כב; יד ז; יז כח; דברים ב כז; טז כ; לב לט; ש"א ב ג; מ"ב יוד טו; יחזקאל כב ב; לד יא; מא ז; הושע ה יד; נחום ב ט; מלאכי ב ב; תהלים מא יד; סח יג; עו ח; איכה א טז; ד טו ועוד, ועמ"ש עוד להלן לד יוד בשם כפול בנסמך וסומך לחזק טעמו או להורות על הרבוי, ולעיל כה א בשינוי קטן בלשון כפול ליפי המליצה. ויש להעיר כי יתכן עוד אשר הִתְמַהְמְהוּ שבפסוק הנוכחי מנוקד כ ח֫ק והוא התפעל מפעל מהה (שנמצא רק בהתפעל) אשר בשארי מקומות (בראשית יט טז ועוד) רגיל בטעם בושש התעכב, ופה נרדף עם פעל תמה (היות נבוך כמש"ל), כמו שבארמית פעל שְׁהִי רגיל בטעם התעכב תרגום ירושלמי בראשית מג יוד; שמות יב לג לט (וכן בתלמוד) ובא גם בטעם תמה (התפלא) תרגום יונתן בפסוק הנוכחי; תרגום אונקלוס בראשית כד כא.

[ט] הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ
וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא
שֵׁכָר׃ [י] כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם
יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־
עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־
רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה׃

יהודה (לג א ד כג ; ט ב ; מיכה ד יג) , והנה נשלמה פה הנבואה מפסוקי א—ח, ועמ״ש להלן ל יט שלדעתי כל הנבואה הארוכה מן ל יט עד לב ט (בזולת הנבואה הקצרה לא א ב ג שמקומה פה לפני פסוק ט כמ״ש בפסוק הבא) היא המשך הנבואה הנוכחית ומקומה פה אחר פסוק ח (עמש״ל א יח) . — [ט. יוד.] פסוקי ט—יד הם נבואה חדשה שאיננה קשורה עם הנבואה שקדמה והיא סתומה מאד , כי לא ידענו מתי נאמרה ועל מה נאמרה , ולפי שפשט הנבואה הבאה מפסוקי טו — כד מורה שנאמרה אחרי ששלח יחזקיה למצרים לכרות ברית נגד מלך אשור כאשר יתבאר שם , ופסוק יח שם נראה כמקביל לפסוקי יא יב מנבואה הנוכחית , לכן קרוב מאד לאמר כי גם הנבואה הנוכחית נאמרה על דבר ברית זאת אף שלא נזכר ממנה בנבואה זו בפירוש , ואולי חסרה ראשיתה (עמש״ל ז יז) ושם היה זֵכֶר לברית ההיא , ויש לי להוסיף עוד , כי לפי שהנבואה הקצרה על ברית זאת להלן לא א — ג „הוי היורדים מצרים לעזרה וגו׳ כלם יכליון״ אין לה שָׁם שום המשך עם מה שלפניה ושלאחריה כאשר יראה הקורא שָׁם, ורק מַפְסֶקֶת שם המשך הנבואה מן ל יט עד לב ח , לכן קרוב מאד בעיני שנבואה הקצרה שזכרנו מקומה לפני הנבואה הנוכחית (עמש״ל א יח) , ולכן יִפָּקֵד פה זֵכֶר ברית מצרים , והנה היתה ברית זו עם מצרים נגד רצון נביאי אמת (ע׳ כ ה ו; ל ב; לא א ; ירמיה ב יח , וכן כל ברית ישראל עם עַם זר, ע׳ ב כב; ז יג; יוד כ; ירמיה שם ; הושע ה יג; ח ט, כאלו עזבו בטחונם בד׳) , ונבאו בשבילה רעה על יהודה, כי ראו כי ברית זו לְלֹא הועיל (ל ה) ומרה תהיה אחרית יהודה מִקֶּשֶׁר זה (וכן היה בזמן מאוחר שמפני בטחון צדקיה במלך מצרים נהרסה מלכות יהודה וחרבה ירושלם ובית ד׳ מ״ב כד כ; כה א — יוד; ירמיה לז ג — ח; יחזקאל יז טו) . — יחזקיה כרת ברית עם מצרים נגד מלכי אשור בתחלה עם סוא מלך מצרים בימי סרגון אבי סנחריב (כ ה ו עמש״ש) ואח״כ עם תרהקה בן סוא מלך מצרים בימי סנחריב (לו ה ו). ולדעתי לפי ענין הכתובים נאמרה הנבואה הקצרה לא א — ג והנוכחית פסוקי ט — יד ולהלן ל א — יח בימי סרגון וברית ראשונה עם מצרים , והנבואה להלן פסוקי טו — כד בימי סנחריב וברית שניה עם מצרים . — התמהמהו ותמהו (צווי בטעם בינוני עמש״ל ו ט) אתם שרי העם (כאשר יתבאר) נבכים ומבולבלים בדעת сумасбродны, blödsinnig השתעשעו ושעו (ג״כ צווי בטעם בינוני) אתם הנביאים (כאשר יתבאר) מֻכים בעִוָּרון (בעורון הדעת) ослѣплены, verblendet עמש״ל ו יוד , שכרו ולא בלא (עמש״ל ה יב) יין נעו (כדרך השכורים ע׳ כד כ) ולא בלא שכר (עמש״ל ה כב) , כי נסך יָצַק או שָׁפַךְ עליכם ד׳ רוח תרדמה עמ״ש מב א בהערה (ודוגמתו הלשונות יט יד; לב טו עמש״ש ; מד ג ; יחזקאל לט כט ; יואל ג א ; זכריה יב יוד) , ודעתכם מבולבלת (והוא ביאור על „תמהו״ שנזכר , בכוונה על שרי העם) , וַיְעַצֵּם [9] ויסגר את עיניכם , הם את הנביאים, המכונים במליצה עיני העם (כי יראו להם חזון) , ולא יראו חזון מד׳ לכתוב נבואותיהם בספר ולקרוא באזני העם (כמש״ל טז יג בהערה), ע׳ פסוק יח, וגם לא יבינו כל חזון הכתוב בסֵפֶר מהנביאים שקדמו ע׳ פסוקי יא יב (והוא ביאור על „שעו״ שנזכר, בכוונה על הנביאים) , ואת ראשיכם, הם החזים, המכונים במליצה ראשים (והכוונה פה על נביאי האמת נגד נביאי השקר שנקראו בפי ישעיה בשם זָנָב ט יד) כסה ועיניהם לא יראו (כעב״ש) , והיא נבואה אחרי שכרת יחזקיה ברית עם סוא מלך מצרים נגד סרגון מלך אשור ומליצה על מה שמחזיקים השרים בבריתם עם מצרים ולא יחללוה , ואינם מבינים שהיא לא לעזר ולא להועיל (ל ה), וגם אינם שומעים דברי ד׳ לסור מדרכם מפי נביאים (אחרים בזולת הנביא הנוכחי ישעיה) מפני שלא ימצאו הנביאים חזון וגם אבדה בינתם להבין דברי נביאים שקדמו , והנה לא התפרש פה למה עשה ד׳ ככה להחשיך בינת השרים ובינת נביאיהם , אשר מזה הגיעה רעה גדולה ליהודה, כי לא עזבו ברית מצרים נגד מלך אשור

תהלים עד ב; איכה ה יח, ואולי גם בלשון „הר ציון וירושלם״ לעיל יוד יב; כד כג; יואל ג ה (אם שיתכן שגם שם הר ציון הוא ירושלם ובא שם כעב״ש) .

[9] בא רק על סגירת העינים , וכן בקל לג טו , ופעם אחת בנל״ה עצה משלי טז ל, ובלשון התלמוד עצם שבת קנא ב , עמץ או אמץ שבת עז ב : תוספתא שבת פי״ח. ועוד בסנהדרין לגי׳ הערוך ערך עמץ.

וּמִי יֹדְעֵנוּ׃ [טז] הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר
יֵחָשֵׁב כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא
עָשָׂנִי וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין׃
[יז] הֲלֹא־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן
לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ [יח] וְשָׁמְעוּ
בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר וּמֵאֹפֶל
וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה׃ [יט] וְיָסְפוּ
עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם

וגו׳. — [טז. יז.] הפככם! הֹפֶּךְ (דעת הפוכה) בכם (עמש״ל כז ד), אם האם (עמש״ל יוד ט) כחמר היוצר (נושא) העושה כלי חרס מן החֹמר (מא כה; מה ט; סד ז ועוד) יחשב? כי הכי (13) יאמר מעשה, произведеніе, Werk של היוצר שנזכר (כלי חרס) לעשהו על (14) עשהו לא עשני ויֵצֶר כן נקרא כלי חרס של היוצר Thonwerk глиняное произведеніе, עמש״ל כו ג אמר ליֹצרו על יוצרו לא הבין? לעשות כלי (ודומה לזה המליצה מה ט), והוא משל, כי מה ששלחו למצרים בלי שאלת פי ד׳ וגם לא שמעו לדברי נביאי ד׳ לחדל מברית מצרים (ל ב ט יב טו), יצויר כאלו יכחשו בד׳ (ע׳ ל ט) שהוא עושם ויוצרם (עמ״ש מג א) והם בידו כחמר ביד היוצר עמ״ש מה ט, וכאלו יאמרו שלא יבין ד׳ צרכי העם אם לא יסכים לעצתם לכרות ברית עם מצרים, והולך ומפרש בלשון מליצה כמה נסכלו בזה. הלוא ד׳ (ולא מלך מצרים) יעזרום בזמן קרוב מהאויב (סנחריב במגפה): הלא עוד מעט מזער בעוד זמן קצר מאד (עמש״ל יוד כה) ושב וְיֵהָפֵךְ (15) לבנון יער לבנון שנחרב מסנחריב (לג ט) לכרמל לגן עצי פרי נחמד עמש״ל יוד יח, והכרמל הר הכרמל שעליו גני עץ וכרמים נבחרים כמש״ש, שנחרב ג״כ מסנחריב (לג ט) ליער יחשב (וכן הלשון לב טו) שעצי הכרמל יהיו גדולים ורבים כיער (16), והוא מליצה שיִפָּדוּ מהאויב המחריבם (לב יג יד), ויש במליצה זו עוד כוונה מסותרת, שהר הלבנון שהיה אז ביד הצידונים (מ״א ה כ; יחזקאל כז ה, אף שהוא בגבולי א״י רק שלא יכלו ב״י להורישו דברים ג כה; יהושע יג ה ו; שופטים ג ג) ישוב לנחלת ארץ ישראל שנקראת במליצה הכרמל כמש״ל יוד יח, וארץ־ישראל־כרמל תשוב להיות כרמל חדש טוב מהראשון, ע׳ ל כג כד כה; לב כ. מלשון הפסוק הנוכחי ובפסוק כב נראה שנאמרה הנבואה בימי סנחריב בזמן קצר לפני מפלתו כמש״ל פסוק ט. — [יח.] בפסוקי יח—כא יבטיח הנביא שעם מפלת סנחריב יכלו ג״כ שרים רבים ראשי הפושעים בישראל אשר הכריתם והגלם סנחריב בימי המלחמה הנוראה עמש״ל א כד; ז יז; יוד כ כא; כב ג; כח יז, ואלה שישארו ישובו לשמוע מפי הנביאים הנבואות הכתובות בסֵפר, כי הנביאים (שלא ראו חזון ולא הבינו ספרי נבואה מנביאים שקדמו כמש״ל פסוק ט) ישובו לראות חזון ולכתוב נבואתם בספר לקרוא באזני העם, וגם ישובו להבין הנבואות בספרי הנביאים שקדמו להשמיען להעם. ושמעו אחרי מפלת סנחריב החרשים כנוי להעם שלא ישמעו דברי הנביא (ע׳ לב ג) וכן מב יח יט דברי ספר, ישמעו מפי הנביא הנבואות הכתובות בספר ממנו ומהנביאים שקדמו, ומאפל ומחשך כן יצויר מקום מושב העורים או שהנביאים שלא יראו חזון יצוירו כיושבים בחשך לילה ע׳ מיכה ג ו עיני עורים כנוי לנביאים שלא יחזו או לא יבינו חזון (ע׳ פסוק יוד; לב ג, וכן מב יח יט) תראינה חזון. — [יט.] ויספו ענוים וגו׳ הצדיקים עמש״ל יא ד, ואביוני אדם וגו׳

פצה פה שופטים יא לה לו; תהלים סו יד שיסוד טעמו קָרַע הפה, ונראה לי כי יתכן מאד שההפעיל יפלא שם (בחסרון יוד ההפעיל) ראוי לקרוא יְפַלֵּא, והתיחד בלה״ק פַלֵּא בבנין פיעל על הנדר, להבדילו מפעלי פלא פלה בשארי הוראותיהם שלא בא בהם בנין פיעל כמו שכתבתי לעיל.

(13) וכן נד ו; הושע ה ג; מ״ב יח לד (עמ״ש להלן לו יט), כי ה השאלה והתמה יחסר לפעמים ע׳ בראשית כז כד; ש״א ל ח; יחזקאל יז ט; מיכה א יא; חבקוק ב יט; זכריה ח ו ועוד.

(14) וכן בא ל בטעם על לעיל כח יוד; מד כו כח; מו א; בראשית יז כ; כ יג; כו ז; שמות יד ג; שופטים ט נד; ש״א ה ג (לפניו=על פניו); ירמיה יז א; שה״ש ד ד ועוד, ורגיל מאד אֶל בטעם על בראשית כ ב ועוד הרבה מאד, כמו שבא לפעמים בהיפך על בטעם אֶל או ל, ע׳ ל ו; ס ז; בראשית לח יב כט; שמות ט כב כג; במדבר ז ג; מ״א יז כא (על השני); יחזקאל כז ה; משלי כט ה (על ראשון, וע׳ תהלים לו ג) ועוד.

(15) וכן ישוב (כמו פעל יוצא לפעמים, עמש״ל ל טו; נחום ב ג) יהפך (כעב״ש) איכה ג ג, מושיבי (ע״ד נפ״י עמ״ש ל טו, וטעמו מְשִׁיבִי) תהלים קיג ט, וכן בא קל כפולים יסוב זכריה יד יוד בטעם יֵהָפֵךְ עמש״ש.

(16) בהר הכרמל אין יער, והלשון שכני לבדד יער בתוך כרמל וגו׳ מיכה ז יד טעמו כמש״ש

וַתְּהִ֤י יִרְאָתָם֙ אֹתִ֔י מִצְוַ֥ת אֲנָשִׁ֖ים
מְלֻמָּדָֽה׃ [יד] לָכֵ֗ן הִנְנִ֥י יוֹסִ֛ף לְהַפְלִ֥יא
אֶת־הָֽעָם־הַזֶּ֖ה הַפְלֵ֣א וָפֶ֑לֶא וְאָֽבְדָה֙

חָכְמַ֣ת חֲכָמָ֔יו וּבִינַ֥ת נְבֹנָ֖יו תִּסְתַּתָּֽר׃
[טו] ה֛וֹי הַמַּעֲמִיקִ֥ים מֵיהוָ֖ה לַסְתִּ֣ר עֵצָ֑ה
וְהָיָ֤ה בְמַחְשָׁךְ֙ מַֽעֲשֵׂיהֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מִ֥י רֹאֵ֖נוּ

שמעו לדברי הנביאים מפי ד׳ כמש״ל, **ותתהי יראתם אתי** (עמיש״ל ח ו) איננה יראה באמת, ורק **מצות אנשים מלמדה** מורגלה (עמיש״ל א יז), פקודה מורגלה מאנשים, ורומז למה שיחזקיה צוה להכהנים והעם (שסרו מד׳ בימי המלך הרשע אחז) לשוב אל ד׳ ולשמור מצוותיו דהי״ב כט ה לא; ל ה ו; לא ד, והנה שבו לד׳ רק בפקודת יחזקיה ולא בכל לבבם (עמ״ש לעיל יוד כ ולהלן ל כב), ולכן תיכף אחרי מותו במלוך בנו הרשע מנשה שבו לעבודת האלילים מ״ב כא ט; דהי״ב לג ט יוד, לכן בעבור שהסכילו לרַחֵק לבם ממני, אֲסַכֵּל לבם עוד יותר: **הנני יוסִף**[11] יוֹסֵף **להפליא** להבדיל (לרעה, וכהלשון והבדילו ד׳ לרעה דברים כט כ) обособлять, absondern **את העם הזה הפלא** (מקור הפעיל בטעם שם מפשט פֶּלֶא עמש״ל ח ו בהערה) **ופלא** הַבְדָּלָה обособленіе, Absonderung וַהַבְדָּלָה (הבדלה גדולה עמש״ל פסוק ט), והולך ומבאר במה יהיה נבדל לרעה מכל העמים: **ואבדה חכמת חכמיו וגו׳** מהשרים ומהנביאים (שהם מורי העם ט יד; ל כ) כאמור בפסוקי ט יוד כמש״ש. נל״א פלא (שנמצא בנפעל הפעיל התפעל) ביסוד טעמו נרדף עם נל״ה פלה (שנמצא בנפעל והפעיל שמות לג טז; ח יח ועוד) בטעם היות נבדל, הִבדיל, ומזה הפעל והשם הפלא, פֶּלֶא בפסוק הנוכחי בטעם הַבְדֵּל, הַבְדָּלָה, ובשארי מקומות בא פעל פלא ע״ד השאלה בנפעל בטעם היות איזה דבר בלתי רגיל ומתמיה, או בלתי מובן ונעלם ונסתר, או קשה ובלתי אפשרי (כן יצויר כל דבר נבדל בתכונותיו משארי דברים סביביו)[12], והנה לפעמים בא ג״כ בהיפך הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ תהלים יז ז בטעם הַפְלֵא חֲסָדִים (ע׳ תהלים לא כב). — [טו.] פסוקי טו — כד הם נבואה בעת שלח יחזקיה למצרים לכרות ברית נגד מלך אשור, כנראה בהשוות הלשון בפסוק טו עם הלשון ל א ב, ולדעתי לפי הענין (כאשר יתבאר להלן) נראה שהנבואה הנוכחית נאמרה בימי הברית השניה מיחזקיה עם תרהקה נגד סנחריב כמש״ל פסוק ט. **הוי המעמיקים מד׳ לסתר** להסתיר (עמיש״ל כג יא) **עצה** ההמשך הוא „הוי המעמיקים לסתר עצה (מחשבה חרוצה עמיש״ל ה יט) מד׳״ **והיה במחשך** בחֹשֶׁךְ **מעשיהם** (כל דבר סֵתֶר יצויר כאלו הוא בַּמַּחשך תהלים יח יב, או מפני שעצה נבערה מצוירת חשוכה איוב לח ב, כמו שהסכלות בכלל תצויר כחשך כמש״ל ב ה), בשַׁלחם למצרים לכרות ברית ולא שאלו פי ד׳ (ודומה לזה הלשון ל א ב) כאלו לא יראה ד׳ ולא ידע, וזה שאמר **ויאמרו**

[11] יוֹסִף בפסוק הנוכחי וכן לח ה הוא בינוני קל בנקוד זר, כי ראוי יוֹסֵף (ומזה הרבים יוֹסְפִים דברים ה כב), ודומה לזה תומיך תהלים טז ה, הס׳ב י ב (כתיב) מ״ב ח כא, ואולי לפי שפעל יסף בקל לא יבוא בעתיד, ובמקומו בא עתיד הפעיל, לכן בא לפעמים בינוני קל יוֹסִיף מורכב משני הבינונים, ראשיתו מבינוני קל וסופו מבינוני הפעיל, והרבה כן כמש״ל לד ו.

[12] ומזה בנפעל בראשית יח יד; דברים יז ח; ל יא; ש״ב א כו; יג ב; זכריה ח ו; תהלים קלט יד; משלי ל יח ועוד, והנה מפעל פלא במושגים שזכרנו נבנו השמות פֶּלֶא (לעיל כה א; שמות טו יא ועוד, ומזה קץ הפלאות דניאל יב ו טעמו קץ התעלומה או קץ הנעלם), נפלאות (שמות לד יוד ועוד, ומזה יְדַבֵּר נפלאות דניאל יא לו טעמו יְדַבֵּר קשות), מִפְלָאוֹת (איוב לז טז), ותה״פ פְּלָאִים (איכה א ט), ותארי השם פליא (שופטים יג יח), פָּלִיא (פליאה תהלים קלט ו). ההתפעל התפלא בא רק פעם אחת בלשון תתפלא בי איוב יוד טז (בטעם תֵּעָשֶׂה בי אֵל נפלא ובמובן אֵל נסתר וקדוש בענשך צדיק כמוני, דוגמת הלשון בקרובי אקדש ויקרא יג ג). ההפעיל הפליא יואל ב כו; דהי״ב ב ח (וְהַפְלֵא מקור בטעם בינוני ומפליא) בא מטעם הַתְמִיהַ את הרואים והשומעים, ואם אחר הפעיל הפליא בא יחס הפעול שם או מקור, אז טעמו עשות איזה פעולה נפלאה, ומזה הפליא עצה (עָשָׂה עצה נפלאה) לעיל כח כט, והפלא ד׳ את מכותיך (וְעָשָׂה ד׳ לך מכות נפלאות) דברים כח נט, הַפלא חסדיך (עֲשֵׂה חסדיך הנפלאים) תהלים יז ז, הִפליא חסדו (עָשָׂה חסדו הנפלא) לא כב, הפליא להעזר (עָשָׂה דברים נפלאים לְהֵעָזֵר או להתחזק על אויביו, ע׳ דהי״א ה כ) דהי״ב כו טו, ולפעמים בא על עשות מעשים נפלאים לשון מבורר „ומפליא לעשות״ שופטים יג יט. — יש עוד פעל פלא בפיעל (ויקרא כב כא; במדבר טו ג ח) והפעיל (יַפְלִא ויקרא כז ב; במדבר ו ב) בטעם פָּצָה פה בנֶדֶר, ונראה שטעם זה מושאל מפעל ארמי פלא שבטעם פָּלַח בקע קרע יומא פז א; חולין יא א ועוד (כי הפותח פיו יצויר שיקרעהו, ע׳ משלי טז ל), כמו שבא על נדרים הלשון

בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃

ל [א] הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה
לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה
וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־
חַטָּאת׃ [ב] הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי

לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת
בְּצֵל מִצְרָיִם׃ [ג] וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה
לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃
[ד] כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס
יַגִּיעוּ׃ [ה] כֹּל הֹבְאִישׁ עַל־עַם לֹא־

(עמ״ש מב א) אשר לא יבינו דרכי ד׳ (פסוקי טו טז) בינה ורוגנים ורוגלים או הולכי רכיל ומלשינים על ד׳ клеветники, Verleumder (שאמרו שיוצרם לא יבין פסוק טז) ילמדו לקח אִמְרֵי מוסר וחכמה ,поученіе, Belehrung. הפעל רגן נמצא בקל רק בפסוק הנוכחי, ולדעתי ברורה דעת רש״י דברים א כז שטעמו נרדף עם רגל (ואין טעמו התאונן התרעם, כאשר הבינו שארי המפרשים וחוקרי הלשון), כנראה מהבינוני נפעל נרגן משלי טז כח; יח ח; כו כ כב, ומזה עוד הנפעל (שבטעם קל) דברים שם; תהלים קו כה, וראיה ברורה לדברי ממה שבתרגום ירושלמי דברים א כב כד בא פעל רגן בטעם הפעל העברי רגל בהוראתו השניה לְרַגֵּל או לחפור את הארץ, והנה פעלי רגל רגן נרדפים בחלוף ל נ הרגיל בלה״ק ובשארי לשונות בני שם כמש״ל כא טו.

ל. [א.] פסוקי א—יח הם נבואה כאשר שלח יחזקיה בפעם ראשונה שרים למצרים לכרות ברית עם סוא נגד סרגון כמש״ל כט ט, והיא מתחלקת לשני חלקים: פסוקי א—ה נאמרו אחרי שבאו שרי יחזקיה לצוען מצרים וטרם שהגיעו לחָנֵס (ד), ופסוקי ו—יח טרם שבאו למצרים בהיותם בדרך מדרום לא״י במדבר שבין א״י ומצרים (ע׳ פסוקי ו טז). סוררים עמש״ל א כג. לעשות לחרוץ עמש״ל כב יא עצה לשלוח לכרות ברית עם מצרים (ב) ולא מני ממני (עמש״ל כב ד) או מרצוני (דוגמת הלשון המליכו ולא ממני הושע ח ד, מֵאִתִּי להלן מד כד) ולנסך מסכה ולהמשיל ממשלה עליהם (את מלך מצרים, כי חפצם לחסות בצל מצרים פסוק ב יצויר בעיני הנביא כאלו המשילו את מצרים עליהם) ולא רוחי מרוחי (מ מני נמשך גם על „רוחי״) או מחֵפֶץ נפשי (עמש״ל כה ד) למען ספות הוסיף (כט א) חטאת על חטאת, הכוונה שבכרתם ברית ובהמשילם עליהם מצרים הוסיפו חטאת (ע׳ הושע ח ד) על חטאתם בכלל, כי היו השרים והעם בעת ההיא חטאים לד׳, ע׳ פסוק כב; כט יד כ, ועמש״ל א א בהערה. פעל נסך טעמו (בין שארי הוראותיו) הַמשיל, ומזה בקל לנסך בפסוק הנוכחי, נסכתי תהלים ב ו, ובנפעל נִסכתי (מָשלתי) משלי ח כג, ומזה השם נסיך בטעם מושל מיכה ה ד ועוד, והשם מַסֵּכָה (בין שארי הוראותיו עמש״ל כה ז) בטעם ממשלה בפסוק הנוכחי, ולא נמצא יותר מַסֵּכָה בטעם זה. — [ב.] ההלכים וגו׳ שהלכו ע׳ פסוק ד, ופי בנביא לא שאלו אם אסכים לזה, אולם לא שמעו ג״כ לדברי הנביאים שאמרו להם מפי ד׳ לבלי לרדת ע׳ פסוקי ט יב טו. לעוז למצוא מִבְטָח безопасность, Sicherheit עמש״ל יוד לא במעוז וגו׳ ב ע״ז крѣпость, Stärke עמש״ל כג ד, ולחסות וגו׳ защищаться, sich schützen.— [ג.] והיה לכן יהיה (עמש״ל ב ט) לכם מעוז וגו׳ לבשת (מתוחלת נכזבה עמש״ל יט ט בהערה), וכן כ ה, כי הכה סרגון חיל מצרים כמש״ש ואבד מִבְטַח יהודה, והחסות וגו׳ (לא נמצא יותר) והמחסה защита, Schutz לכלמה כעב״ש. — [ד.] כי (זה נמשך על פסוקי א ב) היו באו בצען עיר קדומה במצרים התחתונה (הקרובה לא״י) כמש״ל יט יא שריו של עם יהודה (מלכות יהודה בימי יחזקיה) שממנו הדבור באלה הנבואות, ומלאכיו חָנֵס (לא נמצא יותר) עיר רָאשית במצרים התיכונה (הרחוקה יותר מא״י), וכן שמה במצרית הישנה (אצל היונים הֶרַקְלֶאָפּאָלִים, כהיום חרבותיה נקראות אַהְנַאַס) יגיעו יבואו לשם בזמן קרוב מצוען שבמצרים התחתונה כמש״ל פסוק א. — [ה.] כל עם יהודה הבאיש ה׳ב י ש (לפי המסורה) או עשה מעשה בושה וכלמה [1] על בעבור (וכן טעם על לב ח; נב טו; במדבר לה כד; דברים כד טז) עַם לא

([1]) הפעיל עבר מנע״ו בוש בא תמיד (בזולת תהלים מד ח; נג ו) ע״ד נפ״י הוביש, שבא (מלבד טעמו הרגיל הפעיל מן יבש) אם כפעל עומד בטעם עשות מעשה בושה וכלמה בפסוק הנוכחי; הושע ב ז, או כפעל יוצא (וכן הבישות תהלים שם) בטעם הַכְלֵם ש״ב יט ו, ויותר רגיל העבר הוביש זה בטעם קל בוש או הָכְלַם (מתוחלת נכזבה או משפלות או מאולת או ממעשים רעים עמש״ל יט ט) ירמיה ב כו; ו טו; יואל א יא; זכריה ט ה ועוד. — הפעיל בינוני ועתיד מנע״ו בוש בא תמיד ע״ד נע״ו כ ח״ק, הבינוני בא

בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃ [כ] כִּי־אָפֵס עָרִיץ
וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃
[כא] מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ
בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃ [כב] לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר
פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב
וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ [כג] כִּי בִרְאֹתוֹ
יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי
וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃ [כד] וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ

ישראל שדלו מאד מהאויב (עמש"ל יד ל) יגילו, אחרי שיכלה האויב אשור וגם השרים הרשעים לוחציהם מישראל בפסוקי כ כא (ולכן יוסיפו שמחה וגיל). — [כ. כא.] עריץ אשור (ה). לֵץ מאנשי יהודה (אשר יליץ לתורת ד' ע"י נביאיו), הם אנשי לצון כח יד, ולֵץ מצויר כרשע וָזֵד, ע' תהלים א א; משלי כא כד. ונכרתו כל שקדי שומרי [17] און מאנשי יהודה מַחטיאי המחטיאים אדם בדבר בצַו ופקודה (כטעם דָבָר שמות לד כח; ש"א כא ט; תהלים לג ו; משלי כו ו; אסתר א יט ועוד), ולמוכיח בשער (כן היה דרך הנביאים המוכיחים להוכיח בשער העיר עמוס ה יוד; ירמיה יז יט) יקשון יטמנו פח ומוקש ללכדם עמש"ל ח יד, ויטו בתהו בישימון לא דָרֶךְ (לְהַתְעוֹת תהלים קז מ; איוב יב כד) צדיק עם צדיק, והכוונה על מה שצוו אז השרים על הנביאים שלא להנבא בשם ד' ע' ל יא, וגם טמנו בסתר רעה לאלה שנִבאו בשם ד', ובאין חזון מנביא יתעו צדיקי העם מדרך ד' (משלי כט יח). — [כב. כג.] לכן, כי עמ"ש כו יד. ההמשך הוא: כה אמר ד', אשר פדה הבדיל אותו מכל אדם להקריבו אליו (כיסוד טעם פעל פדה, ומזה השם פְּדוּת שמות ח יט בטעם הֶבְדֵל וְהֶפְרֵשׁ) את אברהם בהוציאו אותו מאור כשדים בראשית טו ז; נחמיה ט ז [18], אל בית יעקב לבני מלכות יהודה עמש"ל ט ז: „לא עתה בזמן קרוב (פסוק יז, וכן טעם „עתה" מג יט; מט יט; מ"א יב כו; הושע יוד ב; מיכה ד יד) אחרי מפלת סנחריב יבוש יעקב מעונותיו (כי הרשעים יכלו פסוק כ) עמ"ש יט ט, ולא עַתָּה בזמן קרוב פניו יחורו (לא נמצא יותר פעל חור, הושאל מארמית ע' תרגום ישעיה א יח ועוד) ילבינו מִבֹשֶׁת (מעונותיו) ומפחד (ממלך אשור) עמש"ל יג ח, כי בראותו ילדיו בראות ילדיו [19] של בית יעקב מעשה ידי את מִשְׁפָּטַי (תהלים קיא ז) בהאויב אשור והרשעים מיהודה (כ) בקרבו בקרב בית יעקב (רומז על מלחמת אשור ומגפתו בקרב ארץ יהודה כמש"ל יד כה), יקדישו שמי ויחדלו לחטוא; והקדישו (דברי הנביא אחרי דברי ד') את קדוש יעקב וגו' כגוי לד' (עמ"ש א ד). יעריצו ייראו (עמ"ש ב יט). — [כד.] וידעו תעי רוח

שוכן לבדד בתוך הכרמל (כנוי לא"י כמש"ל יוד יח) כביער (מתחבא מפני האויב כביער עמש"ל יז ט) ירעו (בגלוי) בשן וגו'.

[17] פעל שקד יסוד טעמו היות עֵר בלא שֵׁנָה бдѣть, wachen תהלים קב ח, וביחוד לשמור תהלים קכז א; משלי ח לד; איוב כא לב; עזרא ה כט, או לארוב ירמיה ה ו, ובא עוד „שקד על" בטעם היות עֵר למהר איזה פעולה (הממהר פעולתו יצויר כעֵר שלא ינום), ומזה ירמיה א יב; לא כז; מד כז; דניאל ט יד.

[18] אולי בא פה פעל פדה בטעמו הרגיל גאל, ורומז להמקובל בהגדות הלאומיות בישראל פסחים קיח א; ב"ב צא א; ב"ר פל"ח ותנחומא פ' לך לך; פרקי ר"א פכ"ו ועוד וכן בהגדות עמי עֲרב כי נִצל אברהם מסכנה באור כשדים מפני שלא רצה לעבוד לאליליהם, ונזכר מזה ג"כ בס' טוביה פרק ה.

[19] ויו בראותו מיותר, ובא לפעמים ויו מיותר (בחולם או בשורק) בסוף פעלי מקור, ומזה עוד לכהנו שמות כח א ד, לְהַחֵלּוּ ויקרא כא ד, הלכו (הראשון) ש"א יז יג, מהכותו ש"ב ח יג, באו ירמיה כז יח, כמו שבא לפעמים ו נוסף בסוף השמות כמו בלחמו כא יד, וזרעו מ יוד, נכחו נז ב, לבו עָמוס ב טז; שמות לה ה, שורו דברים לג יז, וביותר בנסמך (והוא משקל ישן לנסמך, ורגיל בכ"ק במליצה) כמו חיתו בראשית א כד; להלן נו ט ועוד, בנו במדבר כג יח; כד ג, אדמתו דברים לב מג, ובגאותו לג כו, למעינו תהלים קיד ח, נפשו משלי יג ד (עמ"ש עוד לעיל יז ו).

עֲוָרִים חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים
אוֹצְרוֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃ [ז] וּמִצְרַיִם
הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת

רַהַב הֵם שָׁבֶת׃ [ח] עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ
עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי
לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃

עירים קרי

הפעיל מן נהם (עמש״ל כח כח), ולפירושי זה שרף מעופף הוא נגד ליש נוהם. עירים חמורים זכרים ([5]), והנקבה נקראת אתון. חיליהם רכושם עמש״ל ח ד. ודבשת (לא נמצא יותר) הוא תֵּל או גַּב בולט Höcker ,горбъ מלא חֵלֶב שעל גב הגמל (בארמית ותלמוד חיטורת, חטוטרת), כנראה שנבנה שם דבשת מהפעל טפש תהלים קיט ע (בחלוף הרגיל מן ט ד, פ ב; כמו נוד נוט, מוד מוט, גב גף, בזר פזר, נשב נשף, אבך לעיל ט יז הפך ועוד הרבה, עמ״ש סה ד; דברים טו ז; חבקוק ג ו) שטעמו היות שָׁמֵן ([6]), על אל עַם לא יועילו (לא יעזרו), הוא מצרים לעיל פסוק ה. — [ז.] ומצרים הבל וריק להבל ולריק (תארי הפעל, כמו מט ד) יעזרו (ה), לכן קראתי אני ד׳ (כן נראה מלשון פסוק הבא) לזאת למצרים בשֵׁם „רהב—הם—שבת״. עוד לפני ישעיה קראו המליצים למצרים בשם רַהַב כמש״ל ג ה; כז א, מפני שמצרים יצויר בגאון ושאון, וכן יסוד טעם רַהַב כמש״ש, ולפי שעתה יִראו כל העמים כי לשוא גאון מצרים ושאונם שלא יוכלו לעזור לבעלי בריתם, לכן יכנם הנביא ישעיה מפי ד׳ בשם חדש (המבטל שמו הקדום רַהַב) „רהב—הם—שבת״ (כי שע״פ מליצים לפעמים מורכבים מהרבה מלות ע׳ ט ה) בטעם רהב (גאון) ושאון שָׁבַת ואיננו, כי בא הֵם יחזקאל ז יא בטעם שאון. ונראה לי כי יתכן מאד כי „הם״ שבפסוק הוא (בחלוף ה ח הרגיל בכ״ק עמש״ל יט יח) בפי הנביא שם כנוי למצרים ולקוח מלשון המצרים הקדמונים שקראו את ארצם חֶמִי כנודע היום לחוקרי קדמוניות מצרים (ובזמן מאוחר קראו גם משוררי העברים את ארץ מצרים בהברה קרובה חָם בס׳ תהלים עח נא; קה כג כז; קו כב, מפני הקבלה שמצרים יצא מחָם בראשית יוד ו, ומפני שהמצרים קראו ארצם חֶמִי), והנה „הֵם״ שע״פ למצרים, שֶׁבֶת יש ג״כ עצם פרטי ש״ב כג ח (יושב בשֶׁבֶת), ולכן השם רהב—הם—שבת כשע״פ למצרים (בטעם גאון מצרים שָׁבַת) הוא מתקבל מאד. — [ח.] עתה בוא ([7]) אתה ישעיה כתבה (צווי קל עם כנוי) כתוב אותה בחקיקה על לוח אשר אתם, כי כן דרך העמים הקדמונים לכתוב מאורעות נכבדות על לוח כמש״ל יוד א, והיו למושלי העם לצורך זה לוחות מוכנים, ועל וגם על ספר מְגִלָּה Rolle ,свитокъ ([8]) חקה (צווי קל עם כנוי) כְּתוב (עמש״ל יוד א) אותה בדיו (כמש״ל בהערה, ולא בחקיקה), והכוונה באלה כנויי הפעלים כתבה חקה (שהם כנוים סתמים בלשון נקבה עמש״ל כב יא) על הנבואה הכתובה למטה בפסוקי ט — יח הבאים, ותהי (במציאות שלא תאבד עמש״ל כג יג) הנבואה ההיא ליום אחרון לזמן מאוחר (וכן משלי לא כה, וכן דור אחרון תהלים מח יד; עח ד ו בטעם דור מאוחר) לעד עד עולם כעב״ש. מתרגום יונתן והרומי נראה שקראו

([5]) כנראה ברור בראשית לב טז, ונראה שנקרא עַיִר ביחוד חמור זכר צעיר (ולא קטן) שהוא חָזָק ויפה ומתהולל בפסוק הנוכחי ובפסוק כד; שופטים יוד ד; יב יד; איוב יא יב, ולכן נקרא במליצה בן אתון (כמו פר בן בקר) בראשית מט יא; זכריה ט ט. בערבית חמור בייתי או פֶּרֶא נקרא עַיִר.

([6]) עוד יתכן כי בלה״ק כל גַּב בולט באדם ובבהמה נקרא גִּבֵּן ויקרא כא כ (כן נראה שָׁם מהמשך הפסוקים שהוא שֵׁם המום ולא שֵׁם איש בעל המום עמש״ש), ואחרי שמצאו האנשים הראשונים כי טוב למשוח בדְבַשׁ מקולקל פצעי גִּבֵּן הגמל (משחיקת המשא) וממנו ירפא ב״מ לח ב, החלו לקרוא גִּבֵּן הגמל בשם מיוחד דַּבֶּשֶׁת (ולזה נוטה דעת רש״י).

([7]) הפעל „בוא״ בא לפעמים כפעל עֵזֶר להפעל שאחריו לזָרֵז הפעולה, ע׳ בראשית יט לג; שופטים יט טו; מ״ב ד לז; ט ב ועוד, ובצווי בפסוק הנוכחי; שמות ו יח; ש״ב יג יא; מ״ב ה ה; ירמיה לה יא; נ ה ועוד, וכן יש הרבה פעלים שבאים לפעמים כפעלי עֵזֶר להפעלים שאחריהם לזרז פעולתם, כמו פעל הלך (עמש״ל א יח), עשה (עמש״ל כב יא בהערה), שוב (דברים כג יד; יהושע כד כ; מ״א יג לג; מ״ב ד לה; זכריה א ו; תהלים ו ה יא; פ טו ועוד), קום (בראשית כז יט; שמות לב א; ש״א ט כו; עובדיה א א ועוד), לקח (בראשית לח כח; במדבר טז א; דברים כב יח; שופטים יד יא ועוד), נתן (דברים ה כו; רות א ט; ש״א ל כג; יחזקאל לז כו ועוד).

([8]) סֵפֶר טעמו מגלה (שהיא נגללת עמש״ל ח א, ועל הר״ב סֵפֶר הוא מגלה כתובה, והוא ארוך Buch ,книга או קצר Brief ,письмо) מעור או קלף, והוא רך ונגלל וכותבים עליו בדיו (ולא בחקיקה בעל לוח) ע׳ לד ד; לז יד; ירמיה לו ב יד יח כג ועוד.

יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי
לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה׃ [ו] מַשָּׂא בַּהֲמוֹת
נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם
אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף

יועילו לא יעזרו (עמ"ש מז יב) למו הוא מצרים, עַם לא לעזור ולא להועיל כעב"ש כי כי אם ([2]) לבשת וגו׳ (ג) לכל הבוטחים בו. עַם נמשך גם למטה. הכתיב הבאיש הוא הפעיל מן באש בטעם פעל יוצא תֵעֵב מָאֹס ([3]), ולפי כתיב זה אין „כל" שבפסוק נושא רק יחס הפעול, וטעם הפסוק „כל (הכוונה כל דברי נביאי ד׳ אלהיהם) הבאיש" (תֵעב עַם יהודה ע׳ פסוקי ב יא). עוד יתכן כי „כל" שבפסוק הוא נושא, והכתיב הבאיש שבפסוק מושאל מארמית בטעם הֵבַע (עשה רעה) ע׳ תרגום שמות כג ב; במדבר יא יא ועוד. — [ו.] פסוקי ו—יח הם חלק שני מהנבואה הנוכחית בהיות שרי יהודה (שהלכו למצרים) בדרך מדרום לא"י במדבר שבין א"י ומצרים כמש"ל פסוק א. משא חזיון (עמ"ש יג א) בהמות נגב על בהמות נגב, והכוונה על העירים והגמלים אשר עליהם נשאו שרי יהודה מנחה גדולה למצרים (להלן בפסוק שהיא מנגב לא"י כאשר יתבאר) לכרות ברית, ועל סוסי שרי יהודה שהלכו למצרים (טז), וחזון זה יצייר כי לשוא יכרתו ברית, כי מלך מצרים לא יוכל לעזור להם. ויותר נראה כי בהמות שבפסוק הוא יחיד והוא בהמות שנזכר איוב מ טו (ואולי גם תהלים נ יוד), היא החיה הגדולה מאד שנקראת בשפת מצרית הישנה ובלשונות אירופא בֶהֱמָת Behemoth (טעמו במצרית שור המים) השוכנת באגמי נהר נילוס, „בהמות נגב" הוא שם כנוי למצרים (אשר שם תגדל החיה שנזכרה), כי מצרים היא מנגב לא"י להלן מג ו; זכריה ו ו עמש"ש; דניאל יא ה ו, כמו שנקראת מצרים עוד בשמות כנוים רַהַב (עמ"ש בפסוק הבא) לויתן ותנין ותנים כמש"ל כז א, והלשון משא בהמות נגב טעמו כמו משא מצרים (שלא יוכלו לעזור ליהודה, אף שר"ב דברי הנבואה הוא על יהודה, ודומה לזה משא דמשק יז א עמש"ש). בארץ של צרה וצוקה (עמש"ל ח כב), כן תצויר ארץ מדבר שממה מעון אריות ונחשים אשר האיש הבא שמה יהיה בצרה ומצוקה, בארץ לביא ([4]) וליש (בארמית לֵיתא, בערבית לַית) שמות מליצה לאריה ה כט; במדבר כג כד; משלי ל ל ועוד, מהם עמהם (עם לביא וליש) אפעה (נזכר עוד נט ה; איוב כ טז) מין נחש ארסי שכן שמו בערבית, והוא ממיני Exидна, Otter. ושרף מעופף וגו׳ עמש"ל יד כט, שישכנו במדבר שבין א"י ומצרים, וכהלשון המוליכך במדבר וגו׳ נחש שרף ועקרב דברים ח טו. המלה הקשה „מהם" (מלשון תרגום יונתן נראה שקרא „מקום") שלא ידעו כל המפרשים לבארה, לדעתי טעמה כמו עמהם, וכן לדעתי „מהם" נז ח טעמו עמהם. כי „עם" יתקצר לפעמים על „מ", ומזה מרב אונים להלן מ כו, מרבבות דברים לג ב, ומזקני העם ומזקני הכהנים ירמיה יט א (ע"ש פסוק יוד), מכל יחזקאל מד ל, ומשירי תהלים כח ז, ומחזיונות איוב ז יד, מנשיקות שה"ש א ב (עמ"ש עוד בהערה לעיל טו ט ולהלן נ ט), ואולי קיצור זה יסודו בהשמטת העין בכלל הרגילה בכ"ק במקומות הרבה כמש"ל לה ח. ודע הקורא כי לדעתי יתכן מאד כי המלה הנוכחית „מהם" נמשכת למעלה אל לביא וליש, וטעמו נוהם, כי היא הפעיל (בטעם קל) מחפ"נ נהם (על שאגת אריה ה כט; משלי כח טו), וראוי לקרא מֵהֵם (הצירי לתשלום דגש, כמו מַציל מַגיע ועוד), כי יחסר לפעמים פ"נ גם בע"פ גרונית (כמו יָחַת יִנְחַת), ואולי וְתֵהֹם ש"א ד ה ועוד הוא עתיד קל מן נהם, ואֶהימה תהלים נה ג עתיד

עומד (עשות מעשה כלמה) משלי יוד ה; יב ד; יד לה; יז ב, ויוצא (הַכְלֵם) משלי יט כו (הטעם שם מביש ומחפיר אביו ואמו, ועמש"ל לג ט); כט טו, ובעתיד תמיד יוצא תהלים יד ו; קיט לא קטז.

([2]) ובא כי בטעם „כי אם", „אך" בהרבה מקומות (כמו שבא ג"כ בהיפך „כי אם" בטעם „כי" עמש"ל לג כא), ע׳ לט ח; בראשית ג ה; מה ח; דברים ז ח; כט יד; ש"א יח כה; תהלים קטו א ועוד.

([3]) ההפעיל הבאיש בא כפעל יוצא בטעם תֵעֵב מָאֹס עוד בראשית לד ל; שמות ה כא; ש"א כז יב; משלי יג ה (הטעם שם יבאיש ויחפיר את הצדיק, ועמש"ל לג ט), וכן מזה בנפעל נבאש ש"א יג ד; ש"ב יוד ו; טז כא והתפעל התבאש דהי"א יט ו בטעם נתעב נמאס, ואלה הטעמים הושאלו מיסוד טעם באש (בקל והפעיל) בטעם הַעֲלָה בְּאֹשׁ (ריח רע וסרחון) שמות ז כא; טז כד ועוד.

([4]) „לביא" בא על אריה זכר וגם על נקבה (ע׳ נחום ב יב; איוב ד יא), ולפעמים הנקבה נקראת לְבִיָא יחזקאל יט ב, וברבים לזכר לְבָאִים תהלים נז ה, ולנקבה לְבָאוֹת נחום ב יג (כמו שבא צְבָאִים צְבָאוֹת רבים ורבות מן צבי צביה).

כְּתוֹת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ
חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם
מִגֶּבֶא׃ [טו] כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא
כצ״ל

אֲבִיתֶם׃ [טז] וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־סוּס
נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל נִרְכָּב עַל־
כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ [יז] אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי
גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ
עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר
קמץ בז״ק

של עור ליין, ויש נֵבֶל מין כלי זמר) כתות (נמשך על „נֵבֶל", והטעם נֵבֶל כתות או נִפָּץ раздробленный, zerschmettert) (לא יחמל) פרץ מים שנזכר על החומה, ולא אשר לא (עמש״ל יוד יוד) ימצא במכתתו (שֵׁם מפעל כתת, ולא נמצא יותר) בקבוץ שבריו של נֵבֶל Bruchschtücke ломъ, חרם שנזכר חרש שֶׁבֶר כלי חרש (עמש״ל מה ט בהערה) לחתות לגרוף אש מִיָּקוד (לא נמצא יותר) מן מדורת עצים בוערים горящій костеръ, brenender Scheiterhaufen ([14]), נרדף עם מוקד לג יד; תהלים קב ד (=כבמוקד), מוקדה ויקרא ו ב, ולחשוף ולשאב (חגי ב טז, ועמ״ש להלן מז ב) מים מגבא מבור (ומזה הרבים גבאיו יחזקאל מז יא נרדף עם גב מ״ב ג טז; ירמיה יד ג), והנה כל זה משל, שבשביל העון שבטחו על מצרום תהרסנה ערי יהודה הבצורות בחומות גבוהות, ורומז על סנחריב מלך אשור שילכד כל ערי יהודח הבצורות (לו א), ואולי הרס ג״כ חומותיהן (כמו שעשה אח״כ נבוכדנצר בלכדו את ירושלם מ״ב כה יוד), ובפסוקי טו—יח הבאים בא עוד ענש העון שזכרנו בלשון מפ״ר ש יותר. לפי ההמשך „לא יחמל" הוא מוסגר. כן נראה לדעתי טעם פסוקי יג יד, כי כל הפירושים שנאמרו פה קשים מאד לישבם במלות הפסוקים והמשך הענין. — [טו. טז.] כי כה אמר אדני וגו׳ ע״י נביאיו (עמ״ש בפסוק ב) טרם שלחו לסוא מלך מצרים מנחה (ויו) לכרות ברית נגד סרגון מלך אשור כמש״ל פסוק א, בשובה (לא נמצא יותר) ([15]) במנוחה ונחת (מפעל נוח קהלת ד ו; ו ה; ט יז) כעב״ש תושעון ממלך אשור (סרגון), בהשקט ובבטחה כעב״ש (בְּשֶׁקֶט ובשַׁלְוָה; הַשְׁקֵט מקור הפעיל ועומד בטעם ש״מ שֶׁקֶט, וכן לב יז; יחזקאל טז מט, ועמש״ל ז ד, בִּטְחָה שלא נמצא יותר הוא שֵׁם כמו בֶּטַח להלן לב יז שבטעם שַׁלוה ומנוחה) תהיה גבורתכם וגו׳, הכוונה לבלי לירא ממלך אשור ולבטוח בד׳ (ז ד), על סוס ננוס נרוץ (למצרים לכרות ברית) עמש״ל יוד ג על כן תנוסון ממש מהאויב (אשור), ועל קל סוס קל ומהיר לרוץ עמש״ל יט א נרכב על כן יקלו (עתיד נפעל מן קלל) יהיו קלים ומהירים (ה כו) רדפיכם, והכוונה על המכה הגדולה שהכם אח״כ סנחריב בלכדו כל ערי יהודה הבצורות (לו א) בזולת ירושלם והנשארים נסו לכל רוח ע׳ פסוק הבא; יוד כט ל לא (ועמש״ל ז יז). — [יז.] אלף אחד מפני גערת אחד מהאויב [חמשה] חמשת אלפים מפני גערת חמשה תנוסו (ודוגמתו דברים לב ל) עד אם טעמו עד אשר ([16]) נותרתם מפוזרים אחד אחד על ההרים בברחם מפני האויב (ע׳ ש״א יא יא; מ״א כב יז; יחזקאל ז טז; לד ו) סנחריב ע׳ כב ג כתרן . . .

ב טו, לדעתי טעמו כן הוא: כי ביתה בקיר (עד קיר, מגיע עד קיר) החומה (שהיה ביתה מחוץ לחומה ונסמך לחומה, ובביתה היה חלון לחוץ גבוה מעל הארץ, אך פתח הבית היה רק לתוך עבי החומה ומשם לתוך העיר) ובחומה (וגם בחומה עצמה בעָביה) היא יושבת (ולכן אח״כ כאשר נפלה החומה נשאר ביתה שָׁלֵם יהושע ו כ כב, עם תקות השני שקשרה בחלון ב יח כא), כי בא לפעמים ב היחס בטעם _עד, ע׳ יהושע ג טז (בכתיב, ועמ״ש עוד לעיל כה יוד; בראשית יא ד; כח כא); תהלים לו ו, וכן בא ויו החבור לפעמים בטעם וגם כמש״ל יוד יח.

([14]) אבל יָקוד שנמצא רק לעיל יוד טז טעמו ש״מ בְּעֵרָה Feuerbrunst, пожаръ.

([15]) הוא שֵׁם מפעל שוב שבא (בין שארי הוראותיו, עמ״ש כט יז; מג יג; מו ח; מז יוד; נח יג; סו טו) לפעמים בטעם פעל עומד נוח הושע יב ז; יד ח, ובטעם פעל יוצא הָניח (תת מנוחה) במדבר יוד לו; תהלים פה ה, וכן בפיעל ופועל יחזקאל לח ח; תהלים כג ג; ס ג, ובהפעיל עמוס א ג; תהלים לה יז, ויתכן כי הוראת נוח לפעל שוב הושאל מפעל ישב (שבא בקל והפעיל במושג נוח הָניח הֵניח), כי הפעלים שוב ישב (כמו עוד פעלי נע״ו ונפ״י, עמ״ש טו ג) מתחלפים לפעמים, ע׳ ש״ב טו ח; ירמיה מב יוד; תהלים כג ו; קיג ט (עמש״ל כט יז); נחמיה ב טו (ואשוב שני), ומזה והושבותים (והשיבותים) זכריה יוד ו תמונה מורכבת מן ישב שוב (עמש״ל יוד יג). ההפעיל הֵשִׁיב בא לפעמים ג״כ בטעם הֵניח (הַשְׁכֵּן) דברים כח ס, ומזה הלשון „השיב יד על מי" לעיל א כה ועוד בטעם הניח ידו על מי לְיַסֵּר לשלול או לכבוש.

([16]) וכן „אם" בראשית כד יט לג; לא נב ועוד, וכן בהיפך בא אשר בטעם אם לא ד; לו ו;

[ט] כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים לֹא־
אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃ [י] אֲשֶׁר אָמְרוּ
לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא־תֶחֱזוּ־לָנוּ
נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃
[יא] סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח
הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

[יב] לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן
מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק
וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃ [יג] לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם
הֶעָוֹן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה
נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא
שִׁבְרָהּ׃ [יד] וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים

לְעַד (9) עמש"ל מג ט, והוא נכון, ועוד נראה מתרגום יונתן שקרא כתבה חקה בלא מפיק ה, והוא צווי לבד הרגיל בתוספת ה, אך לא נראה כן מהפעל „ותהי" שאחריהם. — [ט. יוד. יא.] פסוקי ט—יח הם נבואה אשר צֻוה ישעיה לכתוב על לוח וספר (ח). כי יען כי (עמש"ל ה כד) עם מרי (10) עם מֶרֶד (עם מורֵד) הוא בנים כֶּחָשִׁים (תאר ולא נמצא יותר) בנים מְכַחשים בד' (כמו נט יג ועוד, ובלא יחס אחריו משלי ל ט עמש"ל נז יא), עמש"ל כט טז, לא אבו וגו' שלא שמעו לדברי הנביאים מפי ד' שלא ללכת למצרים כמש"ל פסוק ב, וגם צִוו השרים אז על הנביאים לבלי להוסיף להנבא בשם ד' כמש"ל כט כא, וזה שאמר במליצה אשר אמרו לראים הם החוזים הנביאים (ש"א ט ט; להלן לב ג) לא תראו גלחוזים וגו' נכחות יֹשֶׁר ואמת (כו יוד עמש"ש) דברו לנו חלקות דברי חֹנֶף (להסכים למעשיהם) חזו מהתלות (שם מִפעל התל, ולא נמצא יותר, עמש"ל מד כ) דברי לצון וָשֶׁקֶר סורו מני דרך ישר (עמש"ל א יז בהערה) הטו וגו' (פעל עומד כמש"ל יוד ב) כעב"ש, השביתו וגו' הכריתו, הוא מליצה על מה שצִוו שלא להגיד עוד לפניהם נבואה מד' (ודומה לזה היה בימי נביאים אחרים עמש"ל מב יח; נ ו). „מִנֵּי" בא במליצה בטעם מִן רק שתי פעמים בפסוק הנוכחי, ויותר רגיל בכ"ק במליצה מִנִּי בטעם מִן (31 פעם, ומזה בישעיה שתי פעמים מו ג). עוד יש במליצה מִנִּי בטעם ממני בפסוק א ועוד, עמש"ל כב ד. — [יב.] בדבר בְּדָּבָר נבואה (ע' פסוק כא ועמש"ל ט ז) הזה שנזכר בפסוק יוד. ותבטחו בעֹשֶׁק באיש עֹשֶׁק או באיש עָוֶל עמש"ל כג יב (כי הנסמך איש חסר לפעמים כמש"ל כא יז) (11) ונלוז (בינוני נפעל מן לוז) הולך בדרך מעוקל (ע' משלי ב טו; ג לב; יד ב), כן יכַנה הנביא לדעתי במליצה את סוא מלך מצרים (עמ"ש פסוק א) אשר לקח מנחה גדולה מיחזקיה (ויו) ובלא ספק גם מהושע מלך ישראל (מ"ב יז ד, וע' הושע יב ב) ולא הושיעם, ויתכן עוד שלפי שאבי סוא, הוא סאַבאַקאָן הכושי, לכד ארץ מצרים וימלך עליה הוא ובנו סוא ובן בנו תרהקה כמש"ל יט א, לכן אלה המלכים יצוירו כאנשי עֹשֶׁק, ולדעתי מטעם זה יקרא הנביא אלה המלכים בשם פועלי און להלן לא ב, ותשענו עליו להלן לו ו; יחזקאל כט ו. — [יג. יד.] העון הזה הבטחון מפסוק שעבר (יפרוץ ויהרום בכם) כפֶרֶץ Wasserfall, водопадъ הפורץ (הזורם משלי ג יוד) בכח ממקום גבוה (וכן לדעתי טעם פֶּרֶץ איוב ל יד, פֶּרֶץ מים ש"ב ה כ), נופל ממקום גבוה נבעה (בינוני נפעל מן בעה, ומזה הקל סד א) עולה אבעבעות (12) (במקום שיפול, כדרך המים הנופלים ממקום גבוה) בחומה בחומת עיר בצורה (13) נשגבה גבוהה (ע' דברים ג ה; כח נב), שעליה יפול פרץ המים, אשר פתאם לפתע (כט ה) יבוא שברה שבירתה Bruch, крушенiе, ושברה וישבור פרץ המים את החומה לרסיסים (כדרך חומה גבוהה נופלת) כשבר כשבירת נבל יוצרים כַּד חרס של היוצרים איכה ד ב; ירמיה מח יב (כי יש עוד נֵבֶל לנאד

(9) ודומה לזה לָעַד הושע יד ב; צפניה ג ח כפי הנראה בילקוט רמז תקלב תקסו דרשוהו או קראוהו לָעַד.

(10) מְרִי הוא ש"מ, וטעמו בכל המקומות מֶרֶד במדבר יז כה ועוד, ורק איוב כג ב טעמו מרירות.

(11) ואולי יש לקרוא פ"ה ב עֹשֵׁק (הוא איש עֹשֵׁק ירמיה כא יב ועוד), והוא בינוני קל.

(12) יש עוד פעל בעה בטעם חָפַשׂ (בשין שמאלית) עובדיה א ו (בנפעל), מַהֵר לעיל כא יב, ואלה הטעמים הושאלו מארמית כמש"ש.

(13) חומה בכל מקום בכ"ק הוא קיר אבן סביב לעיר או לגבעה שבעיר (כמו חומת העֹפֶל נחמיה ג כז; דהי"ב כז ג; לג יד, ועמש"ל לב יד) לבצרם, ובמליצה נקראים קירות אבן של חצרות בית ד' בשם חומות להלן נו ה עמש"ש; איכה ב ז. הפסוק הקשה „כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת" יהושע

אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפֻדַּת
מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר
לוֹ׃ [כג] וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע
אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה
וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם
הַהוּא כַּר נִרְחָב׃ [כד] וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים
עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־
זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃ [כה] וְהָיָה ׀ עַל־כָּל־

את צפוי פסילי כספך צפוי כסף של פסיליך (עמש"ל יא יוד בהערה) ואת אפדת מסכת זהבך מַחֲגֹרֶת (שמות כח ח) זהב של מַסֵּכָתְךָ; תזרם תשחק ותזר לרוח את הכסף והזהב שנזכרו לאבדם כמצות התורה דברים ז כה; כמו דוה אשה דוה (ויקרא טו לג; כ יח, היא אשה נדה) אשר ינודו ויתרחקו ממנה (בראשית לא לה, ולכן נקראת נדה) „צא" תאמר לו הכוונה להאליל מהפסילים והמסכה שנזכרו לבל יְטַמְּאוּךָ, דוגמת הלשון סורו טמא קראו למו וגו' אל תגעו איכה ד טו, „כמו דוה" נמשך למטה, כן נראה לי ברור טעם הכתוב הנוכחי שהתקשו בו כל המבארים. פֶּסֶל (וברבים פסילים) הוא אליל פָּסוּל או חָצוּב מעץ או מאבן דברים ז ה כה; יב ג; להלן מ כ; מד טו יז; מה כ; חבקוק ב יח יט, והוא מצופה בכסף או בזהב דברים ז כה; חבקוק ב יט, וּמַסֵּכָה היא רק אליל מנוסך, והיא חגורה בחגורת זהב אף שהמסכה עצמה תהיה לפעמים ממתכת פשוטה, וכסף וזהב אלה שעל האלילים יחמד האיש לקחתם דברים ז כה, לכן יזכרם הנביא פה ביחוד לאבדם (ורק ע"ד השאלה בא בספרים אחרונים לפעמים פֶּסֶל גם על אליל מנוסך להלן מ יט; מד יוד, ואם הוא ממתכת פשוטה יצפוהו לפעמים בזהב מ יט). — [כג.] ונתן ד' בשנה השלישית אחרי מגפת אשור כאשר יזרעו את האדמה (לז ל) מטר זרעך וגו' כל מיני זֶרַע ולחם וממטר לחם תבואת האדמה היא מיני הדגן עמש"ל כח כח (תבואת האדמה הוא ביאור למלת לֶחֶם שהכוונה על התבואה ולא לֶחֶם אפוי), והיה דשן ושמן (כעב"ש) הזרע והלחם שנזכרו, ירעה מקניך (עמש"ל ג ה בהערה) ביום ההוא בעת ההיא (עמש"ל ז יח) כר מקום מִרעה שָׁמֵן (כטעם כַּר תהלים לז כ; סה יד, ועמ"ש צפניה ב ו) נרחב, כי מרֹב מטר ומים (כה) יהיו כרים גדולים לרעות. ונראה עיקר כי הדבור „והיה דשן ושמן" מקומו בסוף הפסוק ונמשך על מקנך שיהיה דשן ושמן. — [כד.] והאלפים וְהַשְּׁוָרִים והעירים עמש"ל פסוק ו עבדי האדמה שיחרשו בהם בליל (איוב ו ה; כד ואו) כן נקרא מאכל בהמה ידוע בלול מזרעים ועשבים שונים כנראה להלן בפסוק ([20]) חמיץ (לא נמצא יותר) ממולח מתערובת מיני עשב מַלּוּחַ (שאחד מהם הוא „מַלּוּחַ" איוב ל ד) שיגעם לחיך הבהמה (נבנה התאר חָמִיץ מפעל חמץ אשר יסוד טעמו הוא היות חַד בטעם, וביחוד הונח הפעל והשם חָמֵץ חֹמֶץ על טעם חמוצי кислый, sauer), אשר זרה (פֹּעַל) ברחת (לא נמצא יותר והוא מפעל רוח, כמו נַחַת מן נוח) מין כף עץ לזרות ברוח מאכל בהמה לנקותו מהאבק вѣялка, Futterschwinge ובמזרה (ירמיה טו ז) מין כף עץ לנקות ברוח הזרעים מהמוץ вѣяло, Wurfschaufel, ואמר פה שמרֹב ברכה גם הבהמה תאכל בליל נקי מאבק וממוץ. — [כה.] והיה על כל הר וגו' מרֹב מטר

ימין אם אשחק עליהם, רק יִכָּנְעוּ לעמוד לפני לשמוע חרפתם ולא יענו לי עזות, כי כן היה מנהגם לפנות ללכת דרך ימין כמאמר התלמוד „כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין" יומא טו ב ועוד, ואולי מזה וַאַשֵּׁר (וַיַּשֵּׁר, ע' משלי ג ו; יא ה; טו כא; איוב לז ג; דהי"ב לב ל) בדרך לבך משלי כג יט (עמ"ש עוד לעיל א יז), והנה רגיל הלוף א יוד בדרבה לשונות בכ"ק, כמו אִמִּים יְמִים (בראשית לו כד עמש"ש), אִישַׁי (דהי"א ב יג) יִשַׁי, דהֹ"א ג דוֹיֵג, אביאסף אביסף, אשראלה ישראלה (דהי"א כה ב יד), אִשׁ (ש"ב יד יט; מיכה ו יוד) יֵשׁ, האוצר היוצר (זכריה יא יג עמש"ש), ויש אומרים שמזה החלוף א יוד בא עוד יהרסך (אהרסך) לעיל כב יט, אנחמך (ינחמך) להלן נא יט, יהגה (אהגה) ירמיה מח לא, אטיף (יטיף) מיכה ב יא, האזכה (היזכה) ו יא, אשיב (ישיב) חבקוק ב א, עמ"ש עוד להלן סא ו; סה כ, ולדעתי יתכן כי גם הפסוק הקשה כאַיִן שפכו אשרי תהלים עג ב „כאין" טעמו כיין או כאיש יין (שכור אשר ינוע בלכתו ישעיה כד כ; תהלים קז כז), וכן בא יין בטעם איש יין חבקוק ב ה עמש"ש; זכריה ט טו; יוד ז משלי כ א, ובכלל חסר לפעמים הנסמך „איש" כמש"ל כא יז.

([20]) כנראה בְּלִיל נרדף עם מספוא שהוא ג"כ מאכל מיוחד לבהמה בזולת תבן ונשאוהו בשק בְּראשית כד כה לב; מב כז.

וְכַנֵּס עַל הַגִּבְעָה: [יח] וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה
לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי
מִשְׁפָּט יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ: [יט] כִּי־
עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלָםִ בָּכוֹ לֹא־
תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ

עָנָךְ: [כ] וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם
לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ
רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ: [כא] וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה
דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ
כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ: [כב] וְטִמֵּאתֶם

וכנס וגו' בודדים , שמעמידים על ההרים לאות (להתאסף) כמש"ל יג א. „חמשה" עומד במקום שנים, והראשון נמשך על אלף שבפסוק. תרן (עמש"ל מד יד) הוא מוט גבוה מעץ ישר גבוה שהוסרו ענפיו мачта, Mastbaum להעמידו על אניה (לג כג; יחזקאל כז ה), או על ההר לאות בפסוק הנוכחי, וכאשר יפרשו על ראש התרן רצועת בגד צבועה אז נקרא תרן כזה (ולפעמים רצועת בגד עצמה) בשם נֵס знамя, Panier ה כו; יג ב; לג כג; יחזקאל כז ז ועוד, או דֶגֶל במדבר א נב ועוד. — [יח.] ולכן בשביל חטאתכם ששלחתם למצרים לעזרה יחכה וגו' ימתין (ולא יְמַהֵר). ירום יִנָּשא למעלה (יתרחק מכם, ע' הושע ה טו, ועמ"ש פסוק כא) לרחמכם מלרחמכם (מ מן ירום נמשך גם למטה, עמש"ל ח כג), כי אלהי משפט ד' (מלאכי ב יז) ויעשה משפט צדק בהחוטאים, ומסיים הנביא נבואתו: אשרי כל חוכי (לא נמצא יותר בקל) מְקַוִּים לו, ולשוא חכו למצרים. — [יט.] פסוק הנוכחי (המתחיל במלת החבור „כי") וכל הנבואה הבאה לא יתקשרו עם הנבואה שקדמה בנראה לכל מעיין, ומלשונות הכתובים פה (כאשר יתבאר) נראה בעיני כי כל הנבואה הארוכה מפסוק הנוכחי עד לב ט (בזולת הנבואה הקצרה לא א ב ג) היא המשך הנבואה מן כט א — ח שנאמרה בימי יחזקיה על אשור (ע' פסוק לא; לא ח) בראשית עלות עליו סנחריב עם בשורה על מפלת האויב בעוד שתי שנים כמש"ש. כי עם בציון יֵשֵׁב ([17]) בירושלם. בכה לא תבכה! עמ"ש כב א; כט ד, חנן יָחְנְךָ (וכן בראשית מג כט, במקום יָחָנְךָ לפי הדקדוק, שמזה בהפסק וִיחֻנֶּךָּ במדבר ו כה) ד' שנזכר כט ו לקול בעבור קול עמ"ש יד ח זעקך כט ב, כשמעתו את זעקך ענך יענך. — [כ. כא.] ונתן

וגו' בתחלה יתן לחם צר ומים לחץ ([18]), טעמו בלשון לחם ומים מעט להחיות את נפשם, כאשר יחריב סנהריב את הארץ ולא יזרעו שתי שנים ע' לז ל, ולא יִכָּנֵף (ויו ולא בטעם ואחרי כן עמש"ל ח כב) ואחרי כן (בכלות שתי שנים ומחנה אשור יפול במגפה) לא יכוסה (ולא נמצא יותר פעל כנף, ויש בערבית בטעם כַּסֵה חַפֵּה חָפֹף, ומזה בערבית כַּנִיף בטעם מְכסה, ובעברית כָּנָף לכנף העוף המכסה את גופו וע"ד השאלה לשפת הבגד ולשְׁדֵרַת הצבא הפושט מהמחנה ע"ל ח ח) עוד מוריך מוֹרֶךָ (ביחיד עמש"ל ג ה בהערה) הוא הנביא (ט יד) והיו עיניך ראות את מוריך נביאך שלא יהיה עוד מכוסה, והוא מליצה שישוב הנביא להִנָּבא לכם, כי עד כה היו הנביאים מכוסים ולא נבאו, כהמליצה לעיל כט יוד, ואזניך תשמענה מהנביאים דבר דְבַר נבואה (עמש"ל פסוק יב) מאחריך, כן תצויר הנבואה שישמעו מד' כאשר ישוב אליהם, כי מתחלה כאשר חטאו יצויר ששב ד' מאחריהם (דברים כג טו) והתרחק מהם (יח), לאמר זה הדרך לכו בו כי כאשר תאמינו תיימינו ([19]) וכי וכאשר תשמאילו, הכוונה שיורם ד' דרך ישר בכל אשר יפנו. —[כב.] גם בימי המלך הצדיק יחזקיה אשר הסיר הבמות והמזבחות ושבר המצבות (לו ז; מ"ב יח ג—ו; דהי"ב לא א) לא מנעו רבים מהעם בסתר או בגלוי לסור מדרך הטוב (עמש"ל כט יג) וגם לעבוד לאלילים כנראה בפסוק הנוכחי; לא ז; יוד יא; ירמיה כו יח; מיכה פרק ג (ועמ"ש עוד צפניה א ב), ואמר הנביא פה (וכן לא ז) כי כאשר יִנָּגֵף אשור וישובו לשמוע דברי נביאיהם (כא) יטמאו את אליליהם ויסירום מקרבם, כי אלילים ובמות שנטמאו בעצם אדם היו משוקצים גם בעיני עובדי האלילים כנראה מ"ב כג יוד יג טז כ, וטמאתם כמש"ל

ויקרא ד כב; דברים יא כז; יהושע כב לא; שופטים ו לא, ועמש"ל ו יא.

([17]) עתיד בטעם בינוני יושב, וכן מב יא.

([18]) הוא מליצת הלשון ללחם ומים מעט כלאיש היושב בלחץ ומצוקה, וכן לחם לחץ ומים לחץ מ"א כב כז, „מים" נפרד במקום נסמך מֵי (עמש"ל יז ח). „צַר" (כמו לַחַץ) הוא ש"מ בטעם צרה ומצוקה (כמו ה ל ועוד) тѣсненіе, Bedrängniss, ולחם נסמך אל צַר או לַחַץ.

([19]) וכן הלשון הקשה לא יאמינו איוב כט כד לדעתי טעמו לא יֵימינו, והכוונה לא ילכו מִפְּנֵי דרך

בְּנֶפֶת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי
עַמִּים׃ [כט] הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל
הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ
בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר
יִשְׂרָאֵל׃ [ל] וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד
קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב
אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃
[לא] כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃

רבים שבאו עם חיל אשור עמש״ל ה כו; כט ז **בנפת** בכְבָרָה сито, Sieb (וכן נָפָה בלשון המשנה מנחות פ״י מ״ד ועוד) **שוא** מליצה לנפה רעה וקרועה (עמש״ל ה יח) המפיצה הקמח המונף לכל צד, ופה הוא מליצה שכן יפיץ ד׳ אלה הגוים, **ורסן** ולהניף (בטעם להרים) רסן узда, Zaum **מתעה** (היפך רֶסֶן הרגיל שהוא להדריך את הבהמה בדרך ישרה תהלים לב ט; איוב ל יא) **על לחיי עמים** הם הגוים שנזכרו, וג״כ מליצה על מה שיפיצם. „בְּ.עֹר״ נמשך גם על „וכבד משאה״. לפי ההמשך נראה יותר כי „וכֹבֶד״ = בכֹבֶד עמש״ל ה יב, והטעם פה בער אפו בכֹבֶד משאה (בעמוד אש וענן כָּבֵד). להנפה (בטעם להרים) נמשך גם על רסן מתעה. — [כט.] **השיר יהיה לכם** על מפלת סנחריב **כליל התקדש חג**, כליל התקדש של חג, בשם „ליל התקדש״ נקרא לילה הראשון של חג המצות שיאכלו בו קרבן פסח וכל טמא לא יאכל בו (במדבר ט ו) והיו מתקדשים ללילה ההוא (ע׳ דהי״ב ל יז), והיו שָׁרִים בו שירים לְזֵכֶר יציאת מצרים (ונקבע המנהג הזה עד היום בישראל), **ושמחת לבב יהיה לכם כהולך בחליל לבוא בהר ד׳** וגו׳ (זה נמשך על „כהולך בחליל״) רומז על המנהג בישראל להביא בכורים לבית ד׳ (דברים כו ב) בכלי שיר חליל, והיה מנהג זה בישראל גם בבית שני כנזכר משנה בכורים פ״ג מ״ג [25]. עוד יתכן כי נקרא לילה הראשון של חג המצות „ליל התקדש״ בטעם ליל אסיפה מוכנה, готовое собранie, bereîte Versammlung מפעל התקדש בטעם היות מאוסף ומוכן כמש״ל יג ג, ונקרא הלילה ההוא כן, מפני שלפני החג יתאספו אנשי כל בית ושכניו לְחֻבֵּר אנשים לקחת שה לקרבן פסח לאכלו בלילה הראשון בבית אחד שמות יב ד מו. — [ל.] **הוד קולו** ברעם (כט ו עמש״ש), **ונחת** (מפעל נחת) וירידת **זרועו** על אשור. **בזעף אף** (כז) רעם **ולהב אש אוכלה** (כז) ברק, **נֶפֶץ** (לא נמצא יותר, ומפעל נפץ) בנֶפֶץ (ב בזעף נמשך גם למטה), בטעם רוח סופה וסערה (כט ו) המְנַפֵּץ (מְשַׁבֵּר ומְפַזֵּר כל דבר) **וזרם** גשם חזק **ואבן ברד** (אבן שם הקבוץ) [26], וכן יצויר לב יט, הכוונה שֶׁיֵּרְדוּ אבני ברד על חיל אשור הנסים אחרי המגפה (לא ח) כמו ביהושע יוד יא וע׳ להלן פסוק לב, והנה כל זה ציור מליצה למפלת מחנה סנחריב כמש״ל כט ו. עוד יש לפרש „נֶפֶץ וָזֶרֶם״ טעמו כמו זרם נֶפֶץ עמ״ש א יג בהערה, נֶפֶץ הוא ש״מ בטעם שבירה ופיזור, זרם נֶפֶץ טעמו כמו זרם המנפֵּץ. — [לא.] **(כי) מקול ד׳** (ל) **יחת** יפחד ויִבָּעֵת עמש״ל ז ח ויגוס (לא ח; לג ג) **אשור אשר בשבט יכה** כל העמים (יוד

([25]) מלשון פסוק זה נראה כי שמרו ב״י מִצְוַת מַצּוֹת וקרבן פסח ובכורים בקבלה לאומית גם בעת שלא שמרו שארי מצות התורה (עמש״ל כח כה), אך ברור הוא שלא שמרו מצות קרבן פסח בכל תקף כל העם בכל שנה ובטהרה כנראה מהלשון מ״ב כג כא; דהי״ב ל א ב ג, כי מה שכתוב מ״ב כג כב כג; דהי״ב לה יח שלא נעשה פסח כזה מימי השופטים עד יאשיהו, אין הכוונה שלא נעשה כלל פסח, רק הכוונה שלא נעשה פסח כזה בקהל עם רב מאד בי״ד בניסן ובטהרה כמשפט התורה עד ימי יאשיהו, וראיה לדבר שהרי גם בימי יחזקיה עשו כל הקהל פסח רק שעשאוהו בי״ד באייר ושלא כמשפט התורה דהי״ב ל ב יג יח.

([26]) Hagelsteine, градные камни, כן נקרא פה ויהושע יוד יא בָּרָד מרסיסי קֶרַח, והם כנראה אבני אלגביש יחזקאל יג יא יג; לח כב, כי גָּבִישׁ בערבית טעמו קֶרַח. מהלשון יהושע שם „אבנים גדולות מן השמים״ (שנקראו אח״כ בפסוק שם אבני ברד), וכן ממה שבמכת ברד הכבד מאד במצרים (שמות ט יח—כה) לא נזכרה אבן, נראה בעיני נכונה מאד דעת האומרים כי אבני ברד הם אבנים קטנות וגדולות הנופלות לפעמים משמים כמו גשם בָּרָד Meteorsteine, метеоролиты השונות מאד בדמותן ובמבנה גופן מכל אבני הארץ כנודע היום בבירור לכל קורא בספרי הטבע (ואולי נקראות ג״כ אבני אש יחזקאל כח יד טז, מפני שבנפלן מן השמים הן בוערות כאש כנודע), ומינים רבים יש מאבני שמים אלה, ויש מהן שקופות כְּקֶרַח, ומין זה נקרא אבני בָּרָד ואבני אלגביש, וראיה לדבר שבשפת איטיאפית (אחת מלשונות בני שם) „אֶבֶן בָּרַד״ טעמו אבן שקופה Kristall, וכן גָּבִישׁ בלה״ק איוב כח יח הוא מין אבן יקרה שקופה.

הַר גָּבֹהַ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה
פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל
מִגְדָּלִים׃ [כו] וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר
הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם
כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה
אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃
[כז] הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר
אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם
וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ [כח] וְרוּחוֹ כְּנַחַל
שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם

(כג) שיפול שם פלגים שְׁטָפִים течения, Strömungen (הנפלגים מהמקור או מהנהר הראשי, וכן טעם פֶּלֶג פלגים בכל מקום) של יבלי מים (מד ד מהיחיד יָבָל שלא נמצא, נרדף עם יובל ירמיה יז ח, אובל דניאל ח ב ג ו) נחלי מים ручьи, Bäche אשר ישטפו מההרים והגבעות לכל רוח בכל הארץ ע׳ לב ב (מים רבים הם רוב טובה בא״י ע׳ לב כ; במדבר כד ז, וכן בתלמוד תענית כג א רוב מטר נקרא „רוב טובה") ביום בעת (עמש״ל פסוק כג) הרג רב גדול (עמ״ש נג יב) רומז למפלת חיל סנחריב בנפל מגדלים שהעמיד סנחריב בלכדו כל ערי הבצורות ביהודה (לו א), ואחרי שנגף חילו הרסום בני יהודה. ונראה לי שיתכן מאד אשר ב ביום בנפל טעמו כמו תחת, וכן נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל דברים יט כא (ע׳ שמות כא כג כד; ויקרא כד יח כ), והטעם פה תחת יום הרג רב ונְפֹל מגדלים שחשב האויב לעשות בירושלם. — [כו.] בעם ישראל היתה קבלה קדומה שאור הנברא ביום א משבוע הראשון לבריאת הארץ עד שנבראו מאורות השמים ביום ד (בראשית א ג טז) היה חזק שבע פעמים כאור החמה (וכן קבלו בתלמוד חגיגה יב א; ב״ר פ״ג). ואור החמה יהיה גדול שבעתים שבע פעמים, כאור שבעת הימים הידועים בבריאת השמים והארץ (בראשית פרק א), ביום בעת חבש וגו׳ ומחץ (לא נמצא יותר, והוא מפעל מחץ) ופצע מכתו ירפא, הכוונה על מגפת חיל סנחריב, והנה זה מליצה על הצלחת יהודה הגדולה, כי האור הוא ציור לישועה והצלחה כמש״ל ט א. — [כז. כח.] מפסוק הנוכחי עד סוף הפרק (וכן לעיל כט ו) יצויר במליצה שירד ד׳ משמים לירושלם ומשם הלך באש וקולות וברקים וברוח סערה על מחנה אשור להכותו. כי המגפה ששלח ד׳ במחנה אשור תצויר כאש שירדה מד׳ כמש״ל ט ד. שֵׁם ד׳ (כעב״ש), „שֵׁם" לפעמים כנוי לאלהים דרך כבוד, וגם בלי „ד׳" אחריו, ומזה ויקרא כד יא טז (ואולי גם בראשית יא ד) ([21]). בא ממרחק מהשמים עמש״ל יז יג, בער אפו, וכבד מַשָּׂאָה ([22]) וכֹבֶד עמוד אש וענן (ועמוד אש וענן כָּבֵד) בֹּעֵר (כי החרון יצויר כאש באף דברים לב כב; ירמיה טו יד; יז ד, או כעשן באף להלן סה ה; דברים כט יט; תהלים יח ט), שפתיו מלאו זעם מליצה לרעם (כט ו) ע׳ יחזקאל כב כד; איוב לז ב ולשונו כאש אכלת מליצה לברק, ורוחו (הוא רוח קדים וציור לזעמו הגדול כמש״ל כז ח) שיבוא בו (כט ו; לב טו) הוא חזק כנחל שוטף אשר עד צואר יחצה ([23]) יְחַלֵּק את הגוף (נחל עמוק עד הצואר השוטף בחזקה), לַהֲנָפָה (הפעיל מקור מנע״ו ע״ד לשון ארמי לַהֲזָדָה דניאל ה כ, ובא פה תמונה זו לעשותה נופלת על לשון „בְּנָפַת" שאחריה) להניף просѣвать, durchsieben ([24]) גוים

([21]) וכן בלשון התלמוד „אנא השם" יומא לה ב; מא ב; סו א, וכן עד היום אנחנו קוראים את השם המפ״רש „השם", והשמרונים „שִׁמָּא", לבלי להוציא שם המפ״רש מפינו, עמ״ש עוד נז ח בהערה.

([22]) מַשָּׂאָה לא נמצא יותר, וטעמו כמו מַשְׂאַת בטעם עמוד אש או עמוד ענן שופטים כ לח (משאת עָשָׁן, מפני שיש משאת אש) מ; ירמיה ו א, ובלשון התלמוד משואות משנה ר״ה כב ב, ונראה שבא פה מַשָּׂאָה לעשותו נופל על לשון „כֹּבֶד" הנרדף עם מַשָּׂא.

([23]) פעל חצה מורה ג״כ על חלוקה בכלל אף שאיננו לשני חלקים שוים שופטים ט מג; איוב מ ל.

([24]) הפעל נוף (נמצא רק בפיעל הפעיל הָפעל) נרדף עם נוע על התנועה אנה ואנה махать, Schwingen (למעלה ולמטה ולכל הרוחות) יוד טו; דברים כג כו ועוד הרבה, ומזה הניף על התנועה בכברה והשם נָפָה לכברה בפסוק הנוכחי (וע״ד השאלה בא ההפעיל גם בטעם הַזָּה תהלים סח יוד; משלי ז יז, כי המזה מניע ידו לכל הרוחות), ולפעמים בא הָניף בטעם נָשֹׂא, הָרים עמ״ש להלן בפסוק, וביותר בלשון הניף יד כמש״ל יוד לב.

הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ
וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית
בֹּעֲרָה בָּהּ׃
לא [א] הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה
וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי
רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא
שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוָה לֹא
דָרָשׁוּ׃ [ב] וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע
וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית
מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ [ג] וּמִצְרַיִם
אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ
וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר
וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלָיוּן׃ [ד] כִּי־כֹה אָמַר־
יְהוָה ׀ אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר

למלך אשור וחילו (לשרפם) הוכן הוכנה (ה מהמלה הבאה העמיק נמשך למעלה ולמטה עמ"ש ח כג), העמיק הרחיב ד' מפסוק שעבר את הת'פת מתחת לארץ (לתת שם מדורת גדולה להלן בפסוק), מדרתה במדרתה (גם ב מן הרחיב נמשך למעלה ולמטה) או בגַל עֵצִיה (של הת'פת) אש ועצים הרבה (ולכן אש גדול לה), והנה האש והעצים שבת'פת הוא רק משל, והנמשל הוא נשמת ד' (29) רוח היוצא מאפיו בנשימתו כנחל גפרית בערה בה בהת'פת בשלהבת תמיד ומוקדי עולם. מדרה נמצא עוד יחזקאל כד ט, וטעמו גַל עצים (להאחיז בהם האש או הנאחזים באש) Scheiterhaufen, костеръ, וכן טעמו בלשון המשנה והתלמוד שבת פ"א מי"א; ר"ה פ"ב מ"ד; תמיד פ"א מ"א; ביצה לב ב, והנה בפסוק זה עוד לא נשלמה הנבואה הנוכחית, ובא הֶמְשכה להלן לא ד כמש"ל פסוק ט.

לא. [א.] הנבואה הקצרה מפסוקי א ב ג אין לה שום המשך עם הנבואה שלפניה ושלאחריה כנראה לכל מעיין, ולדעתי מקומה לעיל לפני הנבואה כט ט, ונאמרה נבואה זו וכן הנבואות כט ט—יד; ל א—יח בימי סרגון מלך אשור וברית ראשונה של יחזקיה עם סוא מלך מצרים כמש"ש. הוי היורדים מצרים לעזרה ל ב ועל סוסים סוסי מצרים הטובים (מ"א יוד כח כט) ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים רוכבים (עמש"ל כא ז) כי עצמו מאד במצרים ע' ירמיה מו ד ט, ולא שעו וגו' ואת ד' לא דרשו! (עמש"ל נח ב בהערה) לשאול פי ד' (ל ב) ולשמוע דברי הנביאים מפי ד' לחדול מברית ההיא עם מצרים עם אזהרה שבשביל חטאם זה יביא ד' עליהם רעה גדולה (ל ט—יח). — [ב.] וגם לכן גם (עמש"ל ב ט) הוא ד' שנזכר (ואולי „הוא" זה כנוי לד' עמ"ש מא ד), חכם, כנוי לד' (איוב ט ד, ורומז ג"כ שנסכלו באמרם שלא יבין ד' (כט יז) צרכיהם אם אינגו מסכים לברית מצרים) ונוסף להנושא „הוא" (ואינגו נשוא), וַיָּבֵא הביא (כי הוא נשוא להנושא „הוא", ועמ"ש לב ז, ולפי המשך הענין והלשון בא עבר במקום עתיד יָבִא) רע צרה (כטעם רע בראשית מד כט לד; עובדיה א יג ועוד) בשביל בריתם עם מצרים וכאשר אמר ד' לעיל ל ט—יח, וזה שאמר ואת דבריו לא הסיר (בטעם עתיד יסיר), וקם בהביאו עליהם מלכי אשור כמ"ש בפסוק הבא על בית מרעים כן יקרא את בית יהודה שלא ישמעו לדברי ד' (וכן זרע מרעים א ד) ועל עזרת (ש"מ במקום עוֹזְרֵי ע' פסוק הבא, וכן בא עֵזֶר בראשית ב יח, עֶזְרוֹ יחזקאל יב יד, עֶזְרִי תהלים ע ו בטעם עוֹזֶרֶת עוזריו עוזרי) פועלי און כנוי למלכי מצרים כמש"ל ל יב, ואולי בלשון „פועלי און" נסתר עוד טעם שני „פועלי און" עיר נכבדה במצרים עמש"ל יט יח, שנקרא בכנוי לגנאי אָוֶן, וכן יחזקאל ל יז, ועמש"ל יט יח. — [ג.] ולא אל ולא יוכל להסיר ממנו יד ד' להלן בפסוק וסוסיהם (א) בשר אשר יכלה במותם ולא רוח ולא יוכלו לעמוד לפני רוח ד' החזק (המפיץ עמים ל כח ומפרק הרים ומשבר סלעים מ"א יט יא), וד' יטה ידו יושיט ידו להכות (עמש"ל ה כה) וכשל עוזר מצרים ונפל עֻזָר וגו' בני ישראל, והכוונה על מה שמלכי אשור סרגון (עמ"ש כ ג; כג ה) ואסר חדון (עמש"ל כה א) ובנו סרדנפל (שאליו יכוון נחום ג ח ט יוד כמש"ש) הכו את מלכי מצרים (סוא ותרהקה ועוד) מכות גדולות והכניעום כנודע כל זה היום בדברי ימי מלכי אשור, ועל סנחריב מלך אשור שהחריב מאד ארץ יהודה (לב יג יד וכמש"ל ז יז) מפני ברית יהודה עם מצרים (לו ה ו). — [ד.] הפסוק הנוכחי (המתחיל במלת החבור „כי") והבאים הם הֶמְשך הנבואה מפרק שעבר כמש"ש בסוף הפרק, עם ציורים חדשים ממפלת סנחריב ומישועת יהודה. יהגה יהמה עמש"ל ח יט. והכפיר ארי צעיר עמש"ל ה כט.

היה בית יוצר לעשות מחֹמֶר וטיט כלי חרש (לבשל בהם בשר קֹדש ע' ויקרא ו כא), וכלי חרש לַחים עשוים נשאו משם לכבשן אש אשר בגי בן הגם לשרפם כראוי, ואחרי שנגמרה שם מלאכתם השיבום לבית היוצר למכרם לכל איש.

(29) נְשָׁמָה יסוד טעמו רוח נשימה היוצא מהפה והאף בראשית ב ז; איוב כו ד, „נשמת ד'"

[לב] וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־בָּה׃ [לג] כִּי־
אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הִוא לַמֶּלֶךְ׃

בם קרי היא קרי

כד; לז יא). לפי המשך הפסוקים „כי" מיותר, והרבה כן כמש"ל ז כ בהערה. „אשר" חסר לפעמים כמש"ל ז כ, או שנבלע אשר במלת „אשור" שלפניו (עמש"ל ה יד). — [לב.] בפסוק זה יאמר כי בני ישראל אחרי מגפת אשור ילחמו בשמחה גדולה בתפים וכנורות ובתנופת יד (בלא כלי מלחמה) עם שארית מחנה אשור (כט ח; לז לו) הנסים (יז יג; לא ח; לג ג) אחרי המגפה בבהלה ובלי כלי מלחמה לארצם דרך א"י להכריתם (ואולי לזה ירמוז עוד מיכה ד יג). והיה כל מעבר כל דרך מַהלך (בא"י) מטה מוסדה (מוסדה חסר מפיק ה, וכן במסורה רבתי, עמש"ל כז ד) מטה מוסד (מטה חָזָק עמש"ל כח טז, דוגמת הלשון מטה ע"ז ירמיה מח יז; יחזקאל יט יב יד) של אשור מפסוק שעבר, כנוי לחיל מלך אשור המכונה מַטֶּה וְשֵׁבֶט (יוד ה) בברחם (לא ח) מקול ד' (פסוק שעבר; לג ג) לארצם דרך א"י אשר יניח יַניח (וכן יש בכתב יד ישן) או ישליך עמש"ל כח ב ד' עליו על מטה מוסד, והכוונה אבני ברד מפסוק ל (ודומה לזה בא השליך בלא יחס הפעול שיש להשלימו מהענין במדבר לה כ; מ"ב יוד כה; יואל א ז; עמוס ח ג; איוב כז כב; קהלת ג ו; דהי"ב כד יוד), בתפים ובכנרות (עמש"ל ה יב) ובמלחמות תנופה. בשם „מלחמות תנופה" נקראה מלחמה בתנופת היד לבד בלי כלי מלחמה Faustkampf, рукопашь, נלחם פעל סתמי (עמש"ל ח ד) ועבר בטעם עתיד ילחמו ב"י בם באשור (לפי ההמשך נראה הכתיב „בה" עיקר עמש"ל כה יוד) לכלותם, כן נראה לדעתי טעם הפסוק הסתום הזה אשר נלאו כל המפרשים למצוא פתרונו. — [לג.] במליצת הנביא להלן לא ד יצויר כי ירד ד' מתחלה לירושלם ומשם הלך לנגוף את חיל מלך אשור, ובפסוק הנוכחי ולהלן לא ט יצויר עוד כי אֵש מוקדי עולם שבתֹפת אשר בגי בן הנם שבירושלם (כאשר יתבאר) היא מוכנה מימים רבים למלך אשור ומשם תצא האש לשרוף חילו (המגפה תצויר כאש ד' כמש"ל פסוק כז). כי ערוך מסודר ומוכן מאתמול טעמו פה מימים רבים (וכן ש"א ד ז) תפתה (לא נמצא יותר), נרדף עם תֹּפֶת שהיא בגי בן הנום (מ"ב כג יוד; ירמיה ז לא) מדרום לירושלם (יהושע טו ח, שנקרא שם גם בקיצור גי הנם) אשר שם שרפו עובדי המֹלֶך את בניהם לאליל זה (מ"ב וירמיה שם, ועוד ירמיה לב לה ודהי"ב לג ו), ומהאמור פה ושם ולהלן לג יד (וכן מטעם השם תפת כמ"ש להלן בהערה) נראה לי להחליט בלא ספק שבימים קדמונים מאד היה בגי בן הנם מקום שיצאה בו מחיק האדמה שלהבת בוערת תמיד (שכבתה אח"כ בזמן בלתי מבורר לנו ומקומות רבים יש על כדור הארץ המעלים מהארץ שלהבת—תמיד עד היום כמו בקויקאז קרוב לעיר באַקו ועל נחל טאַימור בסיביר, ועוד מקומות באזיה ואמיריקה הצפונית והדרומית ואויסטראליה, וגם באירופה בארצות גרמַניה ואיטאליה ושְׁטְלַנְדיה, ויש מקומות שכבתה בהם השלהבת בימים שעברו כנודע בגיאגרפיה) ונקרא מקום זה בגי בן הנם בשם תֹּפֶת ([27]), ושלהבת—תמיד הנפלאה הזאת מצוירת בכ"ק כרוח בוער מאלהים, והיא מוקדי עולם להלן לג יד, ואליה הכוונה בפסוק הנוכחי, רק שמצוירת פה עוד במשל כמדורת אש ועצים הרבה ערוכים בתפת בחיק האדמה להלן בפסוק, והנה ראיה גדולה יש לדברי מהלשון ירמיה יט ב ה ו, כי נראה משם שהיה בגי בן הנם כבשן אֵש ליוצר חֶרֶש וסמוך לו שער בשם „שער החרסית" ([28]), ולדעתי בנו כבשן זה על אש־תמיד הטבעית שיצאה חנם מחיק האדמה מבלי להוציא כסף על עצים לבער את הכבשן, כמו שנבנה כבשן אצל מוקדי עולם אשר קרוב לעיר באַקו שזכרנו, כנודע לכל קורא בספרי גיאגראפיה. גם מאתמול שנזכר (לכן באה מלת החבור „גם") היא התפתה (ששמו הרגיל תֹּפֶת לשון נקבה) למלך

([27]) ע"מ בֹּשֶׁת, מפעל תוף בארמית (כתובות סא ב; נדה מב א) ובאיטיאפית בטעם רָקֹק (ומזה תֹּפֶת איוב יז ו בטעם רקיקה, ע"ש ל יוד), כי יצויר שהתֹּפת שבגי הנם תָּרֹק מתוכו האש, ודומה לזה בלשון גרמניה הר המשליך אש מתוכו נקרא feuerspeiender Berg, והנה הכנענים הקדמונים יחסו אש-תמיד ההיא בתֹפת לאלהי האש בַּעַל—מֹלֶךְ, ולכן בנו לו שם במות (ירמיה ז לא; לב לה) והקריבו לו זבחי אדם, ומפני אש מוקדי עולם שבגי הנם ומהציור שבפסוק הנוכחי שהיא מוכנת לענוש את בני אשור, הושאל בימים מאוחרים אחר חתימת כ"ק אצל העברים ושארי העמים השם גיהנם למקום משפט להמתים הרשעים בשאול.

([28]) מהלשון ירמיה יח ב; יט א ב ה ו; זכריה יא יג (עמש"ש) נראה לי כי בשפולי הר בית ד'

זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא׃
[ח] וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב
לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב
וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ׃ [ט] וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר
יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה
אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃

לב

[א] הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ
וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ׃ [ב] וְהָיָה־אִישׁ

(עמש"ל ב כ) וכן אמר הנביא לעיל ל כא כב, ידיכם חטא ידי—חֵטְא שלכם (עמש"ל יא יוד בהערה). — [ח.] ונפל אשור בחרב לא איש (עמש"ל יוד טו) ורק בחרב המלאך (כן תצויר המגפה, ע' לז לו; דהי"א כא טז) וחרב לא אדם תאכלנו כעב"ש, ונס לו (מלת הגוף נוספת, עמש"ל מד ז בהערה) שארית מחנה אשור (ל לב) מפני חרב שנזכרה (מהמגפה) ובחוריו ([3]) юноши, Jünglinge למס יהיו, כנראה הכוונה על רבים מבני אשור שגרו בבבל שיהיו למס (הנותנים מס בכסף או בעבודה) לבני בבל, כי בבל הי' נכנע מעולם לְשִׁבְטוֹ אשור כמש"ל כג יג, ובימי יחזקיה מרד מראדך בלאדן מלך בבל בסנחריב כנראה ברור להלן לט א עמש"ש, ולא נכנע עוד בבל לאשור כל ימי סנחריב עד ימי בנו אסר חדון (עמש"ל כה א) כנודע היום בדברי הימים למלכי אשור, אך לא יתכן לפרש לַמַּס לבני ישראל, כי לא היה אשור (הרחוק מאד מא"י) מעולם לַמַּס לב"י. ר"ב המפרשים יבינו לַמַּס בינוני קל מן מסס וטעמו לַמַּסִי לב, לנבהלים ורועדים וכהלשון בפעל מסס בנפעל יג ז; יט א ועוד, ובהפעיל דברים א כח; יהושע יד ח, אך בכל המקומות הנבהל מפחד רק לבו נמס. עוד יש לפרש מַס שבפסוק טעמי מַסִּי בשר ורומז על המגפה אשר הֵמַסָּה את גופם עמש"ל יוד יח, והמשך פסוקי ח ט כן הוא: וחרב לא אדם תאכלנו ובחוריו למס (למסי בשר) יהיו ונס לו (שארית המחנה) מפני חרב וסלעו ממגור יעבור וגו', והנה לאלה שני הפירושים הי' ראוי לַמַּסִים ברבים, ואולי לַמַּס הוא מקור קל מן מסס, עמש"ל יד א בהערה. — [ט.] וסלעו של אשור מפסוק שעבר, והוא כנוי למלך אשור (כמו שרגיל סֶלַע כשם כנוי לאלהים תהלים יח ג; לא ד; מב יוד, וכן לדעתי „סלע שופטיהם" תהלים קמא ו טעמו סלע שהוא שופטיהם כמש"ש, ואולי גם „אֶבֶן" תהלים קיח כב רומז לזרבבל פחת יהודה) ממגור מפחד המגפה יעבור ילך ויסע (כטעם פעל „עבר" בהרבה מקומות) מא"י לביתו (לז לז), וחתו ויפחדו (עמש"ל ז ח) מנס שיעמידו בני ישראל בכל עריהם לאות להתאסף למלחמה (עמש"ל ה כו) לרדוף אחרי שארית מחנה סנחריב (ל לב) הנסים (ח) לארצם שריו מעט שריו שישארו בחיים (ע' יוד יט) וינוסו גם הם (ולעיל יז יג יצויר שגם סנחריב עצמו ינוס מארץ יהודה לארצו), נאום ד' אשר אור להב אש (עמש"ל כד טו) לו בציון וגו', מליצה למוקדי עולם שבגי הנם בירושלם כמש"ל ל לג.

לב. [א.] פסוקי א—ח הם המשך מהנבואה מפרק שעבר (עמש"ל ל יט). הן אחרי מפלת אשור (לא ח ט) לצדק ימלך מלך ביהודה (יחזקיה), וכן באה הנבואה לעיל טז ה. ולשרים ושרים ([1]) למשפט ישרו ימשלו (משלי ח טז ועוד) לצדק למשפט טעמם בצדק במשפט, עמש"ל ז טו. — [ב.] והיה המלך שנזכר איש לאיש (בחסרון ל

([3]) בָּחוּר (וברבים בַּחוּרִים) בא אם בטעם איש צעיר מלא כח עלומים, והם ח'סֶן העם ותפארתו וששונו בפסוק הנוכחי; סב ה; ש"א ח טז; ט ב; רות ג יוד; קהלת יא ט ועוד, או ביחוד על איש מלחמה צעיר גבור כח לעיל ט טז; ירמיה יא כב; טו ח; יח כא; משלי כ כט ועוד. יש עוד בָּחוּר בינוני פעול קל מן בחר בטעם איש או שאר דבר נבחר בחזקו וטובו שמות יד ז; שופטים כ טז לד; ש"א כד ג; תהלים פט כ; שה"ש ה טו, ומזה הרבים בְּחוּרִים במדבר יא כח; ש"א כו ב; ש"ב יוד ט (אבל הרבים בְּחוּרוֹת קהלת יא ט; יב א הוא ש"מ על ימי הנעורים).

([1]) בל היחס מיותר (כמו שחסר לפעמים ע' פסוק הבא). ויש הרבה כן בכ"ק, ומזה לבזזינו יז יד, ללבושך סג ב, לשברך ירמיה ל יב, לשגגה במדבר טו כד, לכל בראשית כג יוד; שמות כז ג יט; לו א; במדבר ד לב; טו כו; יח ח; דברים כד ה; יחזקאל מד ה; דהי"ב ז כא (איזה מהם נזכרו במסורה רבתי שמות כז יט), לאיש יהושע יוד כא, לד' ש"א ב כ; תהלים פט יט, למלאכתו ש"א ח טז, למלך מ"ב ז ב, לגבי איוב יג יב, לריח שה"ש א ג, למעדנים איכה ד ה, לאבשלום דהי"א ג ב, לחיל, לרכב ולפרשים להרבה דהי"ב טז ח, ויתכן מאד כדעת האומרים כי ל נוסף זה הוא ל הידיעה במקום ה (ומזה למעלות תהלים קכא א, ללוים דהי"ב כג ו), כמו אֶל או אַל הערבי (שבטעם ה הידיעה) שנמצא מהם גם בכ"ק בהמלות אֶלתולד יהושע טו ל (ע' דהי"א ד כט), אֶלגביש, אַלמוגים, אַלקום משלי ל לא, ומזה לדעתי אֶל העם לעיל כח יא (אֶל הידיעה נוסף על ה הידיעה), אל יושב במדבר יד יד (עמש"ש, וע' דברים ט

עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים
מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן
יֵרֵד יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן
וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃ [ה] כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן
קמץ בז"ק

יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן
וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃ [ו] שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר
הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ [ז] כִּי בַּיּוֹם
הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי

אשר טעמו אם כמש"ל ל יז בהערה יקרא עליו מלא אֲסֵפַת (1) רעים מקולם לא יחת לא יפחד עמש"ל ז ח ומהמונם בשני טעמיו מקְהָלָם ומשאונם עמש"ל יג ד לא יענה לא יִכָּנַע עמ"ש כה ה; נג ז, כן ירד וגו', ההמשך והטעם הוא: כן ירד ד' צבאות (בקול אדיר ל ל לא, בדמיון לשאגת ארי שנזכרה) על הר ציון ועל גבעתה (הר ציון שם מליצה לירושלם, גבעתה שם מליצה להר בית ד' כמש"ל יוד לב) לִצְבֹּא (ללחום עמש"ל כט ז, עם אשור שנזכר ל לא, וע' פסוק ח, ולא יירא מקהל עמי אשור ושאונם ע' יז יג, בדמיון להמון מלא רועים שנזכר), וזה ציור מליצה שירד ד' תחלה לירושלם ומשם ילך להלחם עם חיל סנחריב הרב לנגפו כמש"ל ל לג. — [ה.] כצפרים עפות פרושות בכנפיהן בעופן (וכן מגילה עפה זכריה ה א טעמו מגילה פרושה בעופה, ע"ש פסוקי ב ג) (2) להגן על ילדיהן (ע' דברים לב יא; תהלים צא ד) כן יגן וגו' מסנחריב, גנון והציל יָגֵ.ן ויציל פסוח גָּנוֹן והמליט וּמִלֵּט (נמצא עוד בהפעיל להלן סו ז ובטעם יָלַד עמש"ל ה כט) כעב"ש. הדבור „להגן על ילדיהן" חסר פה ומובן מהדבור שאחריו כן יגן וגו' והרבה כן כמש"ל ה יד. הפעל פסח טעמו העקרי דלג קפץ ממקום למקום מ"א יח כא כו (וע"ד השאלה בא הנפעל בטעם צָלַע ש"ב ד ד, ומזה השם פִּסֵּחַ כי הצולע נראה כהולך ודולג), והלשון „פָּסֹחַ על" כולל ג"כ מושג הָגֵן (כאלו יְדַלֵּג על מי לבלי לנגוע בו לרעה) שמות יב יג כג כז, ומזה בא לפעמים פָּסֹחַ במושג הָגֵן לבד ובלא „על" בפסוק הנוכחי, וכן יש בסורית פעל פצח בטעם הָגֵן נרדף עם הפעל העברי פסח (בחלוף ס צ, כמו חמץ חמס, נתץ נתס, עלץ עלס, צפן ספן, ועמ"ש להלן לב יב; נט יט), ודומה לזה בלשון הרגיל „עָבֹר על פשע" בטעם כַּפֵּר פשע, שלפעמים בא בטעם זה „עבר" בלא על אחריו עמוס ז ח; ח ב. ויותר נראה לי כי פסוח בפסוק הנוכחי טעמו כמו שמות שם דָּלֹג וְהָגֵן, והכוונה על מגפת מחנה אשור שהיתה בגבול א"י כמש"ל ז יז, והרבה מבני ישראל פחדו שלא תפרוץ המגפה גם בעם ישראל (לג יד), ומלאך המשחית (לז לו) פסח (כמו במצרים שמות שם) על ערי ישראל ולא נגעה בהם הרעה. — [ו. ז.] שובו בטעם עתיד (עמש"ל ו ט) ישובו לאשר למי אשר (הוא ד') עמש"ל מז טו בהערה העמיקו סרה וגו' אָוֶן עמש"ל א ה (ודומה לזה הלשון הושע ה ב; ט ט), ורומז למה שאמר הנביא „המעמיקים מד' לסתיר עצה" (לכרות ברית עם מצרים) לעיל כט טו, כי ביום ההוא בעת מפלת סנהריב (ע' פסוק הבא) ימאסון איש אלילי כספו וגו'

במליצה כ"ק היא רוח היוצא מאפיו בנשימתו, ופעולתו שונה מאד, כמו לתת חיים (ומזה בהרבה מקומות נְשָׁמָה על רוח חיים שיתן ד' באדם), להמית, לתת בינה, להבעיר, להפיץ מי הים או להוליד ק"ר חזק ועוד שארי הפעולות, ומזה בפסוק הנוכחי; בראשית ב ז; ש"ב כב טז; איוב ד ט; לב ח; לג ד; לז יוד.

(1) מְלֹא (ע"מ חֲלוֹם שְׁכוֹל) טעמו היסודי ש"מ מילוי наполненіе, Anfüllung, ובלשון כ"ק רגיל לבוא מְלֹא: 1) בכנוי: על ים, ארץ, עיר, תבל (להלן לד א; מב יוד; דברים לג טז; עמוס ו ח; תהלים נ יב ועוד) בטעם כל הדברים הממלאים אותם (אדם וחיה וצמח ורכוש וכל יְקָר), 2) בנסמך: א) אם במקום התאר מָלֵא או שָׁלֵם שמות ט ח (מְלֹא חפניכם במקום חפניכם מלאים); טז לב לג; ש"א כח כ; ש"ב ח ב ועוד הרבה, ב) או בטעם אֲסֵפָה (המילוי יצויר כריבוי ואסיפה) בפסוק הנוכחי (וכן בא התאר מָלֵא בטעם אֲסֵפָה ירמיה יב ו, וצווי קל מִלְאוּ ירמיה נא יא בטעם אספו, וההתפעל יתמלאון איוב טז יוד בטעם יתאספו), ג) או בטעם בינוני קל מָלֵא כמש"ל ח ח. — התאר מָלֵא בא לפעמים בטעם תאר „רַב" נחום א יוד, „גדול" ירמיה ד יב, וגם בטעם „אֲסֵפָה" כמש"ל, או „מִקְוֶה" תהלים עג יוד (ומי מָלֵא ימצו למו, לדעתי מענו ומי מִקְוֶה או מִקוה מים הוא התהום בראשית א יוד יִמָּצְאוּ להרשעים, מליצה על ברכת ארצם מהתהום בראשית מט כה; דברים לג יג. יִמָּצוּ=יִמָּצְאוּ בחסרון א, וכן בקל במדבר יא יא ובהפעיל ש"ב ג ח).

(2) עפה עפות בינוני קל מנע"ו עוף שטעמו летать, fliegen, וע"ד השאלה בא פעל עוף בטעם היות העוף פרוש בכנפיו בעופו בפסוק הנוכחי, וגם בכלל בטעם היות פָּרוּשׂ איזה דבר בעופו זכריה שם.

וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב
וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר׃ [ז] וְכֵלַי כֵּלָיו
רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ לְחַבֵּל עֲנָוִים

קמץ בז״ק   עניים קרי

בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט׃
[ח] וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת
יָקוּם׃ [ט] נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה

ומהפעל „יחסיר״ בסוף הפסוק שהמקורים בל היחס בפסוק הנוכחי טעמם כפעלי עתיד, עמש״ל כא א) מִרְמָה (עמש״ל ט טז, וע׳ דניאל יא כג) ולדבר וידבר (כמש״ל) אל על ד׳ תועה לַעַג ולצון (עמש״ל יט יג) насмѣшки, Spöttereien, שאין אלהים יודע מחשבותיו (ע׳ תהלים יד א), להריק ריק נפש רעב, מליצה שיקח לחמו ובזה יקח את נפשו (ימות ברעב), דוגמת הלשון עָרה (הריק) נפש תהלים קמא ה, הערה נפש להלן נג יב. — [ז.] וְכֵלַי כִּילַי מפסוק ה או רע עין וחומד הון (ובא פה בנקוד כֵּלַי לעשותו לנע״ל „כליו״ שאחריו, וכן נָבָל נְבָלָה, נדיב נדיבות פסוקי ו ח) כליו כלי מלחמתו орудія, Werkzeige (עמש״ל יוד כח), מליצה לתחבולותיו לאסוף הון אשר יחמוד לו, רעים, והולך ומפרש מה הם כליו (תחבולותיו): הוא זמות מחשבות רע (4) יעץ יחשב ויחרץ בלבו (עמש״ל ה יט) לחבל עניים באמרי שקר על פי..עֵדֵי שֶׁקֶר ובדבר כְּדַבֵּר

(5) אביון מעניים שנזכרו משפט דברי ריבות כדי עם הכילַי עמש״ל מא א. — [ח.] ונדיב (ויו בטעם אך עמש״ל ז ד) אך נדיב מפסוק ה (לא יעשה כהנבל והכילי מפסוקי ו ז) נדיבות (לנע״ל נדיב נדיבות, כמו נָבָל נְבָלָה, כֵּלַי כליו) щедрость, Freigebigkeit (6) יעץ יחשוב ויחרוץ בלב (עמ״ש בפסוק שעבר) והוא על בשביל (עמש״ל ל ה) נדיבות שנזכרה יקום יתקיים (יאריך ימים), ע׳ עמוס ז ב ה; נחום א ו; לעיל כז ט; מו יוד; ש״א יג יד; כד כ ועוד. — [ט.] פסוקי ט—כ הם נבואה חדשה ונאמרה ג״כ (כמו הנבואה שקדמה עמש״ל ל יט; לא ד) בימי יחזקיה בראשית עלות סנחריב על ארץ יהודהעם בשורה על מפלת אשור בעוד שתי שנים, רק שפה יפנה הנביא אל נשי שרי יהודה (וכן עמוס ד א, ודומה לזה בראשית ד כג). נשים שאננות וגו׳ שְׁקֵטוֹת וּשְׁלֵוֹת (7) ruhige, спокойныя,

---

(4) כטעם זִמָּה משלי כא כז; כד ט, ולפעמים זִמָּה טעמו מחשבה בכלל איוב יז יא (מלבד טעמו הרגיל זנות ונאופים), וכן בא מְזִמָּה בשני הטעמים, וגם בטעם מחשבת חכמה (אבל זָמָם או זְמָם תהלים קמ ט הוא מחשבת רַע ביחוד).

(5) בויו החבור נוסף לפעמים (כמו שחסר לפעמים עמש״ל לח יד) לתפארת הלשון או בטעם הנה, הן, ומזה עוד ותבאנה מז ט, ואדני נ ז, ומעולם נז יא, ומעמים סג ג, וכי נפלה יהושע ב ט, ותמיד חבקוק א יז, ויושבי הערים זכריה ח כ, ואיה בראשית לו כד, וקנז דהי״א ד טו ועוד, וכן בא ו החבור לפעמים נוסף בראשית הדבור לתפארת הלשון או בטעם הנה כמש״ל ג יד. לפעמים משפט עקרי נקשר עם משפט טפל שלפניו בויו החבור נוסף, ומזה ובל יאמר לג כד, ולכבודי מג ז, ולא יחמד, ומשה שמות לד כד כט, ולא יסגירו יהושע כ ה, ולמה שופטים ו יג, והרעו ש״א יז כ, ויגע ש״ב ה ח, ולא יצאו יחזקאל מב יד ועוד. לפעמים נקשר משפט עקרי עם מלות ההשלמה שלפניו בויו החבור נוסף או בויו ההיפך, ומזה ויצרתיה לז כו, ואקרא מה ד, ונוֹשָׁע סד ד, והנותר ויקרא ז טז, וידע, והקריב במדבר טז ה, ועשו יז ג, והיה לד ו, ויקרב מ״ב טז יד, ויניחו יחזקאל מ מב, והיתה, ולא ימכרו, והיה מח יב יד כח, ולא אמיש איוב כג יב ועוד. לפעמים הנושא נקשר עם הנושא שלפניו בויו החבור נוסף או בויו ההיפך, ומזה והיתה לעיל ט ד, ויבא לא ב, ואשים נא טז, ולא יועילוך נז יב, וימחו בראשית ז כג, ויאכל במדבר יב יב, ויכס כב יא, ויעמדו יהושע ג יג, ויקהלו ש״ב כ יד, ויאמר כא טז, ויכה (השני) מ״ב ב יד, ולא ירפאו יחזקאל מז יא, ויאר תהלים קיח כז ועוד.

(6) ומזה ביחיד בתהלים נא יד ורוח נדיבה (נדיבתך, כנוי ישעך נמשך גם על נדיבה עמש״ל יוד כה, והרבה מאד כן בס׳ תהלים) תסמכני, ובאיוב ל טו תרדף (רדפה הבלהה, כנוי לשָׂטָן, ע׳ יח יד, שהאביד כל רכוש איוב הרב בפרק א) כרוח נדבתי (שהייתי רגיל בה בהיותי עשיר ע׳ איוב לא טז—כ) וכעב עברה ישועתי (הכוונה הצלחתי, המצוירת כישועת ד׳ וכן אולי נושע זכריה ט ט טעמו מצליח).

(7) ע׳ להלן בפסוק ובפסוקי יא יח; ירמיה מח יא; משלי א לג ועוד, ולפי שמצאנו פעם אחת שלאנן ושָׁלֵו איוב כא כג, לכן יתכן מאד כי שָׁלֵו שלאנן שניהם מפעל שלה (עם אות המשקל נ כפול ואולי גם גִּבְּן גַּבְנֹן הם מן גַב) על השֶׁקֶט והמנוחה, שאנן קיצור מן שלאנן בנפילת ל שרשית, וכן מַכּוֹת דהי״ב ב ט=מַכּלוֹת מ״א ה כה, ולדעתי גם המספר שֵׁשׁ במדבר ג כח טעמו שׁש=שְׁלֹש בנפילת הל (ובזה יאיר

כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם
בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה׃
[ג] וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים
תִּקְשַׁבְנָה׃ [ד] וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת
וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת׃*
[ה] לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי
לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ׃ [ו] כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר
וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף

פתח בס"פ

י"ס צד"י בקמץ

היחס עמש"ל יג ב), לכל איש ואיש **כמחבֵא רוח** וסתר זרם טעמו כמחבֵא מרוח וסתר מזרם (ע' כה ד), **כפלגי** (עמש"ל ל כה) **מים בציון** בארץ ציה (כה ה), **כצל סלע כבד בארץ עיפה** מליצה לארץ ציה (תהלים קמג ו) שכל איש הבא בו נפשו עיפה, והנה כל זה מליצה שימצאו במלכם מחסה מָעֹוֶל במשפט (פסוק א). מַחֲבֵא שֵׁם בטעם מִסְתָּר (מקום סֵתֶר) להֵחָבֵא ונרדף עם מַחֲבֹא ש"א כג כג, ולא נמצא יותר מַחֲבֵא מַחבֹא בכ"ק. — [ג.] **ולא תִשְׁעינה** (קל מגל"ה בטעם קל כפולים תָּשֹׁעֶינה) לא תהיינה מְכוּת בעורון (עמש"ל ו יוד; יא ח בהערה) **עיני רואים** הם החוזים הנביאים (ש"א ט ט; לעיל ל יוד) וישובו לראות חזון כמו שהבטיח לעיל כט יח; ל כ, ולא כמו שהיו עד כה שלא ראו חזון והיו כעורים (כט ט יוד יח). **ואזני שמעים** מכל העם **תקשבנה** חזון הנביאים כאשר הבטיח לעיל כט יח; ל כא, ולא כמו שהיו עד כה שלא שמעו לדברי נביאים מפני שהיו מבולבלים בדעתם ולא שמעו כחֵרשים (כט ט יוד יח). — [ד.] **ולבב נמהרים** נסכלים (2), הם העם תועי לבב שנזכרו כט ט **יבין לדעת** שבריתם עם עמים זרים היא ללא עזר כמש"ש, **ולשון עִלְּגים** (עִלֵּג לא נמצא יותר, והוא נרדף עם לֹעֵג עמ"ש יב ד בהערה, או לֵץ) לועגים, רומז אל אנשי לצון בעלי לעגי שפה אשר בירושלם שנזכרו כח יא יד; כט כ **תמהר לדבר** תדבר מהרה (בזמן קרוב) **צַחוֹת**, טעמו לשון צח ונקי ולא יוסיפו ללִיץ. — [ה.] עמש"ל יג ב שהשם נדיב טעמו העיקרי הוא איש נדיב לב щедрый, Freigebiger, והושאלה אח"כ כשם כבוד לשר ומושל, וגם לשר ומושל רשע (לעיל יג ב; תהלים פג יב; איוב כא כח ועמ"ש עוד להלן מט כד), וזה שקראו בשם נדיב גם לשר ומושל רשע לא ישר בעיני הנביא, כי בזה יֻקַּל כבוד נדיב לב באמת (3), וכן לא ישר בעיני הנביא שיקראו בשם שוע לשר אף שהוא כילַי (רע עין וחומד הון), כי שׁוֹע (שנזכר רק בפסוק הנוכחי ואיוב לד יט) יסוד טעמו איש אָציל ונכבד (כפעל ושע בערבית שבא בבניניו בטעם היות אָציל ונכבד, ואולי נבנה השם שוע מפעל העברי שוע בטעם קָרֹא, צָעֹק, כי איש נכבד נקרא קְרוא העדה במדבר א טז ועוד עמש"ש), ואמר הנביא בפסוק הנוכחי כי לא יוסיפו עוד לקרוא למושל נָבָל נדיב ולשר כילַי שוע, והכוונה שלא יהיה עוד שר נָבָל וכילַי, יען כי המלך וכל השרים יהיו אנשי משפט וצדק (פסוק א). **לא יקרא עוד לנבל** לאיש רע מעללים ופורע מוסר (ש"ב יג יג; תהלים יד א ועוד) изверг, Nîederträchtiger, והכוונה לשר נָבָל „נדיב" милостивый, Gnädiger, **ולכילי** скупой, жадный, Geizhals, Habsüchtiger, הכוונה ולשר כִּילַי **לא יאמר** לא יקרא (עמש"ל ה כ) **שוע** достопочтенный, Ehrwürdiger, כי לא יהיה עוד שר נָבָל וכִילַי כמש"ל. כִּילַי כֵּלַי (הוא יחיד ע"מ דוַבי לוּלַי, שמהם הרבים דוּדאים לולאות, שַׂדַי, חוֹרַי לעיל יט ט עמ"ש, ובשע"פ חַגַּי, מַהֲרַי) נמצא רק בפסוק הנוכחי ובפסוק ז עמש"ש, וטעמו רע עין וחומד הון ע' פסוק ז, נבנה מהפעל כלא שבטעם עָצֹר מָנֹע (כי הכילי ימנע מִתֵּת מה לרעהו או לעני), ויתכן מאד שנבנה כילי בטעם שזכרנו מפעל נכל (כמו שְׂאֵת שִׂיא מפעל נשא) שטעמו הערים עָקֹב (כי כן דרך רע עין וחומד הון ע' פסוק ז), וראיה לדבר כי הקל נוכל בא במלאכי א יד בטעם כילַי (רע עין) כמש"ש. — [ו.] בפסוקי ו ז ח יפרש הנביא בלשון מליצה פעולות הנָבָל והכילי והנדיב באמת, כדי להבין למה רע בעיני הנביא בפסוק שעבר לקרוא לנבל ולכילי נדיב ושוע. **כי נבל נבלה** אָוֶן (עמש"ל ט טז) **ידבר ולבו יעשה** יחרוץ במחשבה לעשות (עמש"ל כב יא) **און**, ידבר ויחשב אָוֶן (ע' להלן נח ט; זכריה יוד ב; מיכה ב א; תהלים לו ה), **לעשות חֹנֶף** יעשה (כן נראה מהמשך הפסוק

כח), ועמ"ש עוד להלן לז יב בהערה (ואולי מזה עוד אֶל עקד בראשית ל מ עמש"ש, אֶל אמיתך להלן לח יט, אֶל חֹק תהלים ב ז, ויתכן ג"כ כי „אֶל" אלה טעמם כמו יחס הפעול את, וכן שופטים ז כה; ירמיה יוד ב; כה ט; תהלים סט כז), והנה ל הידיעה שזכרנו בא ג"כ בשע"פ ועל שם שהוא בנסמך או בכנוי

(2) מפני שאיש עושה מעשיו בחפזה יצויר סָכָל, לכן בא הנפעל נִמהר בטעם נִסכל בפסוק הנוכחי; להלן לה ד (מפני הפחד ע' יחזקאל כא יב); חבקוק א ו (ע' יחזקאל כא לו, ועמש"ל כז יא); איוב ה יג (ע' ש"ב טו לא).

(3) ודומה לזה לא ישר בעיני הנביא ירמיה כג לג—לט שם מַשָּׂא לנבואה, כי מזה יֻקַּל בפי העם כבוד הנבואה להבינה כמַשָּׂא ומעמסה.

פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ [טו] עַד־יֵעָרֶה
עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל
וְ*כַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ [טז] וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ [יז] וְהָיָה
מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה
הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ [יח] וְיָשַׁב
עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים
וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ [יט] וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר
וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ [כ] אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי
עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃

* והכרמל קרי

בהם, מרעה טעמו פה (וכן נחום ב יב) מִרְבָּץ (ונראה שמזה ג"כ הלשון איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שה"ש א ז כעב"ש, וכן יש בערבית פעל רַעַ בטעם שָׁכַ֫ב, נוח) עדרים. מפני שחרבן כל הארץ ועפל ובחן לא יהיה רק לשתי שנים (פסוק יוד) עד מפלת אשור, וכן עפל ובחן חֳרָבִים לא יֵהָפכו למערות, לכן לדעתי „בעד" (מלבד טעמו כמלת היחס בעבור, לפני, על, דֶּרֶךְ) בא בפסוק הנוכחי בטעם מלת היחס בְּמָקוֹם, ועם כנוי בא בטעם שָׁם „בְּמָקוֹם" בלשון ותקדים בעדינו (במקומנו) הרעה עמוס ט יוד, והנה בחר הנביא לשון „בעד" לעשותו נופל על לשון „עד עולם", כי נכונה מאד דעת האומרים כי בחר הנביא בלשון „מערות עד עולם" (ולא בקיצור מערות עולם) מהיותו נופל על שֵׁם המערה הידועה „מערת עדולם" ש"ב כג יג. — [טו.] עד יערה (לנע"ל: מערות מרעה בפסוק שעבר) ישפך עלינו רוח ממרום (עמש"ל כט יוד), הוא רוח ד' שנזכר ל כח לְפַזֵּר גויי חיל אשור, והיה מדבר אדמת יהודה שהיתה מדבר (יג) לכרמל לגן עץ פרי נחמד (עמש"ל יוד יח), שתהיה אדמתם יותר מבורכת מבראשונה ל כג כד כה אחרי שיִפָּדו מהאויב המחריבם, והכרמל הר הכרמל שעליו גני עץ וכרמים נבחרים (כמש"ש) שנחרב ג"כ מסנחריב (לג ט) ליער יחשב (וכן הלשון לעיל כט יז עמש"ש) שעצי הכרמל יהיו גדולים ורבים כיער, והוא מליצה בכוונה מסותרת שארצם שנקראת במליצה כרמל (כמש"ש) תשוב להיות כרמל חדש טוב מהראשון כמש"ל. — [טז.] ושכן במדבר בארץ יהודה (טו) שתהיה לכרמל (שם) משפט וצדקה וגו' (פסוק א, ועמש"ל א כז) כעב"ש. — [יז. יח.] והיה מעשה גמול הצדקה שיעשו (טז) שלום, ועבודת גמול הצדקה שנזכרה השקט ובטח (עמש"ל ל טו) עד עולם מהאויב, כאשר הולך ומבאר דבריו: וישב עמי בנוה מָקוֹם—שֶׁבֶת (עמש"ל כז יוד) жилище, Wohnung שלום ובמשכנות מִבטחים בטוחים надежные, sichere (שיבטחו במשכנותם לשבת בהם במנוחה; מִבְטָח מִבְטָחִים טעמו בכל המקומות ש"מ בִּטָּחוֹן, ופה בא סומך ובמקום תאר בטוחים), ובמנוחות ובמקומות מנוחה עמש"ל יא יוד שאננות שְׁלֵוֹת (עמ"ש פסוק ט) כעב"ש. מעשה ועבודה באים לפעמים בטעם גמול המעשה והעבודה воздаянie, Vergeltung ע' כח כא; סו יח; קהלת ח יד, ואולי גם לעיל כו יב; עזרא ט יג, כמו שבא לפעמים פעולה (להלן מ יוד; מט ד; סא ח; סב יא; סה ז; תהלים קט כ, ועמ"ש יחזקאל כט כ), פֹּעַל (ירמיה כב יג; איוב ז ב) בטעם גמול או שכר הפעולה. — [יט.] בפסוק זה יתאר הנביא במליצה מפלת סנחריב. וברד (לא נמצא יותר ויֵּרֶד בָּרָד (וכן טעם פעל זה בערבית), הוא אבני ברד שנזכרו במליצת מפלת מחנה סנחריב לעיל ל ל לב שירדו על מחנה אשור הנסים עמש"ש, ברדת היער בנפול היער (דוגמת הלשון כי ירד יער הבציר זכריה יא ב, מהפעל ירד בטעם נפל או הושלך דברים כ כ; כח נב; להלן לד ז; ירמיה יג יח; יחזקאל ל ו; חגי ב כב ועוד, ועמש"ל מג כד), יער מליצה לחיל סנחריב הרב וכן לעיל יוד יח לד, ובשפלה (לא נמצא יותר) ובשִׁפלות униженie, Erniederung תשפל העיר עיר המלוכה נינוה (עמש"ל כה ב) אחרי מפלת סנחריב, ונראה בעיני שרומז למה שאחרי סנחריב בנו אסר חדון הכניע שנית את בבל (שמרדה בסנחריב עמ"ש להלן לג א) והעתיק עיר ממלכתו מנינוה לבבל כנודע היום בדברי ימי אשור וכמש"ל כה א ולהלן לט א. וּבָרַד בְּרֶדֶת בא בלנע"ל כמו ובשפלה תשפל. — [כ.] אשריכם אתם (בני יהודה שֶׁיֵּשְׁבוּ במנוחה. שלמה ובארץ מבורכת אחרי מפלת סנחריב פסוקי טו יח יט) זרעי על כל מים, „על כל מים" טעמו כפול: 1) על מים רבים (כמו וכל הָרֵעַ משלי יט ו בטעם רֵעִים רבים) שיהיו בארצם (והוא סימן ברכה בא"י) ע' ל כה והארץ תתן יבול רב וטוב ל כג, 2) על מים שבכל מקום מבלי לירא מצבאות אשור אשר השחיתו כל ארצם (יג), אשריכם אתם משלחי רגל השור והחמור, טעמו בלשון משלחי השור והחמור (שמות הקבוץ) חפשי (בלא שמירה) ללכת באשר ירצו בנאות דשא מבלי לירא מגדודי סנחריב ששללו ביהודה עדרי בהמה לאין מספר ככתוב בכתֹבות סנחריב שמצאו בימינו בחרבות נינוה וכמש"ל ז יז. הפעל שלח בא לפעמים ביחוד בטעם שַׁלַּח חפשי בהמה (בלא שמירה) ועוף ואדם שמות כב ד;

קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃
[י] יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי
כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ [יא] חִרְדוּ
שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה
וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ [יב] עַל־שָׁדַיִם
סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה׃
[יג] עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה
כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃
[יד] כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל
וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ

קמץ בז"ק

בנות בטחות וגו' שַׁלְוֹת (כעב"ש) עמש"ל יב ב, והן בנות יהודה שישבו בהשקט ובבטחה טרם בא סנחריב. — [יוד.] ימים שנה (8) על שנה הכוונה שתי שנים וככתוב כט א; לז ל תרגזנה תחרדנה (עמ"ש כח כא) מהאויב אַתֶּן בטחות! מפסוק שעבר, כי כלה אם יכלה בציר עת בצירת הענבים (כטעם בציר ב ר"ב המקומות), אך א"ס ף אִסְפָּה (לג ד) בלי יבוא! כי לא יאספו הענבים לדרוך יין כי סנחריב במשך שתי שני מלחמתו עם תרהקה בגבול ארץ יהודה (עמש"ל ז יז) השחית את הכרמים והשדות והערים (ע' פסוקי יב יג; לז ל). — [יא.] חִרְדוּ ... רגזה ... (כעב"ש), חִרדו צווי במקום עתיד תחרדנה (עמ"ש ו ט), רגזה מקור בהא נוסף ובמקום עתיד תרגזנה (עמש"ל ה יג), וכן הפעלים הבאים הם מקורים בהא נוסף (עמש"ל כד יט) ובמקום עתיד. פשטה פָּשֵׁט בגדיך (ע' הושע ב ה; דהי"א יוד ט) ו ע"ר ה ועור או הִתְעָרֵה (הגלות) (9) וחגורה ו חָ ג"ר (שַׂק ע' יואל א יג) על חלצים (עמש"ל יא ה) לאות אֵבֶל וצרה (ע' יחזקאל כו טז; יונה ג ו; מיכה א ח ועוד). — [יב.] על שדים ספדים סופדות הנשים מפסוקים שעברו על שדי חמד (שָׁדַיִם שְׂדֵי לנע"ל) על גפן פריה עושה פרי רב (עמ"ש יז ו) שישחית האויב (פסוק הבא). לפי הענין ראוי סופדות, רק שבא לפעמים פעלי זכר לנקבה, וכן חרדו בפסוק שעבר, יֵצאו שופטים כא כא, יתנו אסתר א כ ועוד טעמם תֵּחַרַדְנָה תצאנה תתננה ועוד (עמ"ש עוד לה א), ובא פה ספדים לעשותו נופל על לשון שָׁדַיִם בהברותם האחרונות, והנה לשון ספוד על שדים הונח בטעם הכות על שדים לקונן, וכהלשון מתופפות על לבביהן נחום ב ח (וכן הבינו בתלמוד מ"ק כז ב). לא אכחד כי מכל זה טעם הלשון על שדים ספדים עמל הוא בעיני, כי מלבד שזר לשמוע הבינוני ספדים במקום ספדות, הנה לפי המשך פסוקי ט—יב היה ראוי להיות בצווי או בעתיד על שָׁדַיִם ס פ"ד נ ה או תִּספדנה, וכן לא נמצא במקום אחר הלשון ספוד על שָׁדַיִם בטעם הכות על שדים לקונן, ונראה לי כי בא פה שדים ספדים בטעם שדים צ"פ ד י ם (בחלוף ס צ עמש"ל לא ה) או צומקים (יבשים ונקמטים ע' איכה ד ח), וכהלשון שדים צמקים הושע ט יד, והנה נמשך הפסוק הנוכחי לפסוק שעבר: חִרדו שאננות וגו' על שדים צמקים (מרעב ומצמא) על שדי חמד וגו'. — [יג.] שמיר (ה ו) תעלה, כי ישחית חיל סנחריב כל הארץ, כי (לפי ההמשך מיותר עמש"ל ז כ בהערה) על כל בתי משוש הם ארמנות השרים בערי יהודה, על כל קריה עליזה מארץ יהודה קוץ שמיר תעלה, כי יהרסם האויב ע' פסוק הבא; לג ח; לז כו. — [יד.] כי ארמון הוא בתי משוש מפסוק שעבר נטש מבעליו, המון עיר טעמו כמו עיר הָמון (עמש"ל כה יב) או עיר שיש בה שאון מ ר"ב עם (עמש"ל יג ד), היא קריה עליזה מפסוק שעבר (עמ"ש כב ב) עזב, כי כלם יברחו מחיל אשור (ע' כב ג), עפל גבעה בצורה (10) ובַחַן (לא נמצא יותר) ומגדל הצופים (עמש"ל כג יג) מכל ערי יהודה היה יהיה בעד בְּמקום (תחת) מערות עד עולם вѣчныя пещеры, ewige Höhlen (שרגילים לרבוץ בהן פראים ועדרים) משוש פראים משוש חמורי הבר (הוא נגד „בתי משוש" מפסוק שעבר) שירבצו

לנו המספר הקשה שם פסוק לט), וכן יש בשרידי לשון צ"ר מ"ך=מֶלֶךְ, מ"כ ת=מַלְכות, וכן מצאנו הפעלים אליץ, איץ, הלך הך (בארמית) שוים בהוראתם.

(8) כטעם יָמים בהרבה מקומות (וכן בארמית עידן) ע' ז יז; סה כ; שמות יג יוד; ויקרא כה כט; במדבר ט כב; שופטים יז יוד; ש"א ב יט; כז ז ועוד.

(9) פעל עור בטעם הִתְעָרֵה (הִגָּלות) נמצא בקל בפסוק הנוכחי, ובנפעל תֵּ ע"ו ר חבקוק ג ט, ואולי מזה ג"כ פעל יוצא עוררתיך שה"ש ח ה, ויותר לא נמצא פעל עור בטעם זה, וממנו שם מפשט מְ ע"ר י ם (עֶרְוָה) חבקוק ב טו.

(10) וכן מ"ב ה כד, וגבעה בצורה בירושלם בחלק העיר הנקרא עיר דוד (דהי"ב לג יד) נקראת עפל בת ציון מיכה ד ח עמש"ש, ובספרים אחרונים „העפל" נחמיה ג כו כז ועוד (נבנה השם עֹפֶל מפעל עפל שבטעם היות גבוה, ומזה ויעפלו במדבר יד מד, עֻפלה חבקוק ב ד עמש"ש).

יְשׁוּעֹת חׇכְמַת וָדַעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא
אוֹצָרוֹ׃ [ז] הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי
שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃ [ח] נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת
עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא
חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ [ט] אָבַל אֻמְלְלָה אֶרֶץ
הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה

קמץ בז"ק — פתח באתנח

מעוז ישועות תהלים כח ח) של ציון מפסוק שעבר, כי כן יהיה גמול המשפט והצדקה שיעשו (לב טז יז); **חכמת** חכמה (עמש"ל ט ב) **ודעת** ועוד **יראת ד'** שהיא ראשית דעת ותחלת חכמה משלי א ז; ט יוד **היא** טעמו כמו תהיה (עמש"ל יח ב) **אוצרו** של ציון מפסוק שעבר (הכוונה על יושב ציון ולכן בא בכנוי זכר), הוא מליצה בטעם ולא אוצר חמס ושוד (ע' עמוס ג יוד), כי לא יעשו ע"ש ר שלא במשפט. — [ז.] פסוקי ז—יג הם החלק השני מהנבואה הנוכחית כמש"ל פסוק א, ובהם יצויר מעשה השודד והבוגד (סנחריב) מפסוק א ו ה ע"נ ש העתיד לבוא עליו. **הן אראלם** אֶרְאֶל או אריאל (שרים גבורים) של אשור **צעקו חוצה** (עמש"ל מב ב) בחוץ (עמש"ל כא יא בהערה), ירמוז למה שרבשקה ותרתן מלאכי סנחריב צעקו בתעלת הברכה העליונה לקרוא ליחזקיה לבזותו (לו ב יג; מ"ב יח יז יח כח), **מלאכי שלום** הם מלאכי יחזקיה שנקרא אצל משוררי העם בשם מליצה „שר שלום" כמש"ל ט ה **מר יבכיון**, ירמוז למה שבאו אליקים ושבנא ויואח מלאכי יחזקיה בשמעם דברי רבשקה קרועי בגדים אל יחזקיה (לו כב). אריאל או בקיצור אֶרְאֶל (שלא נמצא יותר) הם שמות מליצה לשר גבור כמש"ל כט א, ולא נמצא מהם הרבים, ולכן בא היחיד גם בטעם רבים שרים גבורים בפסוק הנוכחי, וכן שני אריאל מואב ש"ב כג כ. — [ח.] **נשמו** וגו' לב יג. **הפר ברית** עם יחזקיה כמש"ל פסוק א **מאס ערים** תעבן והחריבן לב יג יד; לז כו **לא חשב אנוש** (עמש"ל יג יז) יוד ז. — [ט.] **אבל** אָבְלָה (עמש"ל ט יח) על שְׁממתה (עמש"ל טז ח) **אמללה** שָׁמֵמָה (עמש"ש) **ארץ** יהודה לב יג, **החפיר** ([2]) בוש (משפלותו עמש"ל יט ט) **לבנון** שנחרב מחיל סנחריב (ע' כט יז), **קמל** נָבֵל (עמש"ל יט ו), **היה השרון** שֵׁם בקעה נחמדה (לה ב) ידועה אשר בה יגדלו חבצלת (שה"ש ב א) ועוד פרחים יפים שונים ורבים (מהר"י שווארץ בספרו תבואות הארץ) ובה מרעה טוב לְבָקָר (דהי"א כז כט; מנחות פז א, ועמ"ש עוד להלן סה יוד) ([3]) **כערבה** כמדבר כי נחרב מחיל סנחריב,

---

רכושם בשִׁבלי התבואה וענפי עצי פרי שלא יטו לארץ מפני כָּבְדם, כי דגן ופרי מעט בהם, והפי' הראשון נראה עיקר.

([2]) הפעל חפר בא רק בקל (בעבר חָפֵר ובעתיד יֶחְפַּר) והפעיל, וביסוד טעמו נרדף עם חָוַר (בחלוף פ ו) או הלבין כמש"ל יג ח, וביחוד הלבין מבֹשֶׁת (כמש"ש), ומזה בקל עומד א כט; תהלים לד ו ועוד הרבה, ובהפעיל עומד בפסוק הנוכחי; נד ד, ויוצא משלי יג ה (הטעם שם יבאיש ויחפיר את הצדיק, ועמש"ל ל ה בהערה); יט כו (הטעם שם מביש ומחפיר אביו ואמו). והנה גם פעל בוש בהפעיל בא עומד ויוצא כמש"ל ל ה. ויתכן עוד כי בפסוק הנוכחי הפעיל החפיר בא ביסוד טעמו חָוַר, הלבין (אחרי שייבש, ע' יואל א ז). —עוד בא פעל חפר בקל בטעם כָּ ר"ה׳ רָגַל, והוא משרש אחר, ובו העבר חָפַר והעתיד יַחְפֹּר.

([3]) ואדמתה רטובה מאד, ולכן מגדלת חבצלת שה"ש ב א הַגְּדֵלָה בשדות רטובים כמש"ל לה א, ולכן אצל אנשי השרון לא התקיימו בתיהם של לְבֵנִים ע' בבלי סוטה מג א; מד א; ירושלמי יומא פ"ה ה"ב; סוטה פ"ח ה"ז; ויקרא רבה פ"כ, נזכר עוד שרון (ועל הר"ב בהא הידיעה) יהושע יב יח; להלן לה ב; סה יוד; שה"ש ב א; דהי"א ה טז; כז כט, ולדעת כל חוקרי כ"ק וארץ ישראל הוא הבקעה על חוף ים הגדול מן הר הכרמל עד עיר יָפוֹ, ומשם והלאה נמשכת בקעה זו לדרום על חוף הים עד עַזה בשם שפלת פלשתים (עבדיה א יט), ולדעתי אל שרון זה ג"כ הכוונה בלשון „וישבו (בני גד) בגלעד בבשן ובבנותיה ובכל מגרשי שרון" דהי"א ה טז, כי זר מאד לאמר אשר שם הכוונה על שרון אחר מעבר לירדן מזרחה שלא נמצא זכרו במקום אחר, ואף שבני גד ישבו בעבר הירדן מזרחה (דברים ג יב), יתכן שהלכו אח"כ רבים מבני גד שהיה להם מקנה רב (במדבר לב א) וישבו בבקעת השרון (שהיא מקום מרעה טוב כמש"ל) עַל חוף ים הגדול בעבר הירדן מערבה, כמו שהלכו אח"כ מבני גד וישבו בבשן (דהי"א שם) שהוא נחלת מנשה (דברים ג יג; יהושע יג ל), ואולי מטעם זה לא נזכרו דה"י שם ערי מגרשי שרון, כי ישבו רק במגרשי הערים שהם מקומות מרעה (במדבר לה ג; יהושע כא ב), ועמ"ש עוד יחזקאל מה ב.

לג [א] הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד
וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד
תּוּשַּׁ*ד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־בָךְ׃
[ב] יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם
לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃
[ג] מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרוֹמְמֻתֶךָ
נָפְצוּ גּוֹיִם׃ [ד] וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף
הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃ [ה] נִשְׂגָּב
יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה׃ [ו] וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן

* דגש אחר שורק

דברים כב ז; שופטים א כה ועוד (11), והלשון „שַׁלַּח רגל בהמה" הוא יותר מבורר בכוונתו שישלח הבהמה ללכת חפשי ברגליה. יתכן כי „על כל מים" (בשני טעמיו) נמשך גם על משלחי רגל השור והחמור (שישלחום חפשי לרעות ולשתות על עשב רב שעל כל מים מבלי לירא מגדודי אשור).

לג. [א.] מהלשון בפסוקי א ז—יב נראה שנבואת הפרק הנוכחי נאמרה בימי יחזקיה וסנחריב אחרי שכבש סנחריב כל ערי יהודה, ויחזקיה שלח לו מנחה גדולה לשוב מעליו, וסנחריב לקח בערמה המנחה ומעליו לא שב וישלח את רבשקה לירושלם לחרף אלהים חי (מ"ב יח יג—יז לה) והנביא יבשרם ממפלת אשור הקרובה בגבולי א"י (עמש"ל ז יז) וחיל אשיר יעזוב בארץ יהודה ר"ב שללם שלקחו ביהודה ובכל הארצות, והנה הנבואה הנוכחית מתחלקת לשלשה חלקים: 1) פסוקי א—ו, 2) פסוקי ז—יג, 3) פסוקי יד — כד. שודד כנוי למלך אשור (טז ד) שודד כל הארצות (יוד ז יד; לז יא). ובוגד כן יקרא הנביא לסנחריב שבגד בברית יחזקיה אחרי שלקח ממנו מנחה לשוב מעליו כמש"ל, וכן יאמר עליו הנביא בפסוק ח „הפר ברית" (ומזה לדעתי „הפרו ברית עולם" לעיל כד ה כמש"ש). כהתימך שודד (מקור פיעל) את ארצנו (ארץ יהודה שממנה הדבור בפסוק הנוכחי) תושד, רומז להשלל הגדול שלקחו בני יהודה מחיל אשור אחרי מגפתם ע' פסוקי ד כג; לעיל כט ח; ט ב; מיכה ד יג (עמ"ש עוד להלן לט ב), כנלתך (הפעיל=כְּהַנְלֹתְךָ עמש"ל כג יא) ככלותך לבגד ביחזקיה (שלקח ממנו מנחה ולא שב מעליו כמש"ל) ולשודד את יהודה, והוא כעב"ש עם המלות שקדם „כהתימך שודד" יבגדו בך, רומז למה שבגדה אז בבל במלך אשור כנראה להלן לט א, וכמש"ל כג יג. פעל נלה לא נמצא יותר ורבו פירושיו, ולפי המשך הלשון בפסוק הנוכחי יש להחליט כדעת האומרים כי הפעל נלה נרדף עם כלה, והוא בלה"ק ע"ד השאלה מיסוד טעם פעל נלה בהוראת הַשֵּׂג הגיע איזה דבר כמו בערבית נאל (כי המַשיג כלה מחשבתו וחפצו), ומהטעם היסודי הזה נבנה השֵׁם מִנְלֶה איוב טו כט (1) ובערבית מנאל בטעם רכוש. — [ב.] חננו וגו' בטעם עתיד (עמש"ל ו ט) תחננו, היה תהיה זרעם עֻזרם (עמש"ל ט יט) של ישראל לבקרים (תהלים עג יד; קא ח; איוב ז יח; איכה ג כג) בבקר בבקר ובטעם בכל יום ויום, וכן בא לפעמים בבקר בבקר ג ד; צפניה ג ה בטעם בכל יום ויום, כי בלשון כ"ק יצויר שכל פֹּעַל טוב או רע המתמיד כל יום ויום הוא מתחיל מ בֹּקר. — [ג.] מקול המון (שאון), מקול המונך (הכנוי יש להשלים מכנוי הבא „מרממתך" והרבה כן כמש"ל יוד כה), הוא קול ד' שנזכר כט ו; ל ל לא נדדו יִדדו עמים עַמֵּי אשור (עמש"ל ל כח) שינוסו (עמש"ל ל לב), מרממתך מגאונך (ע' פסוק יוד) נפצו יָפוצו גוים כעב"ש. — [ד.] ואסף שללכם של השודד מפסוק א עמש"ש, כמו (עמש"ל יד יט בהערה) אֹסֶף החסיל מין ארבה (מ"א ח לז ועוד) שיאספו הרבה בלא עמל, כמשק כי מַשַּׁק (עמש"ל ח יד בהערה) או הֲמִית והמולת (עמש"ל כט ח) גֵּבִים מין ארבה (לא נמצא יותר גֵּב בטעם זה ונרדף עם גוב עמוס ז א; נחום ג יז) ע' יואל א ד שוקק הומה (עמ"ש כט ח) בו בהשודד שנזכר (מליצה לשאון הגוים הרבים במחנה אשור ע"ל יז יב), ולכן אֹסף שללם יצויר למעלה כאֹסף החסיל. — [ה.] נשגב יִשָּׂגֵב ד' אחרי מפלת סנחריב, כי שכן מרום (נושא וכנוי לד' ועמש"ל כו ה) מלא (נשוא) יְמַלֵּא ציון משפט וצדקה (לב א טז). — [ו.] והיה אמונת עתיך קביעות (עמש"ל יא ה) משפטיך (עמש"ל יג כב, אתה ד', שתְּמַלֵּא תמיד את ציון משפט וצדקה בפסוק שעבר) תהיה חסן עֹז (עמש"ל כג יח) ישועת (כהלשון

(11) ולפעמים בא בטעם זה בפירוש שַׁלַּח חפשי דברים טו יב יג; איוב לט ה ועוד.

(1) בהלשון איוב שם „ולא יִטֶּה לארץ מִנְלָם" יִטֶּה פעל עומד (כי פעל נטה בא עומד ויוצא), וטעמו שלא יטה רכושו לארץ מפני כָּבְדוֹ, כי לא יהיה רב, כי רכוש רב יצויר כָּבֵד בלשונות כבד מאד במקנה בכסף ובזהב בראשית יג ב, הון יָקָר משלי א יג; יב כז; כד ד, ויש לפרש עוד שהכוונה על

מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ
בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם
עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע׃ [טז] הוּא מְרוֹמִים
יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן
מֵימָיו נֶאֱמָנִים׃ [יז] מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃ [יח] לִבְּךָ
יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה
סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים׃ [יט] אֶת־עַם נוֹעָז
לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ
נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃ [כ] חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת

קמץ בז"ק

יֹשֶׁר וָצֶדֶק (וכן מגיד מישרים מה יט), מאס בבצע ברכוש בלתי צודק (7) שהוא מעשקות כעב"ש עמש"ל כג יב וליתר ביאור כמש"ל בהערה, נער (ט) כפיו מתמך מאחוז (8) בשחד אטם אזנו משמוע דמים אנשי דמים, הכוונה לא יאבה לשמוע דברי רשעים (ע' משלי יז ד; כתובות ה ב) ועצם וסוגר (עמש"ל כט יוד) עיניו מראות ברע באנשי רע, והכוונה שלא יאבה לראות את הרשעים (ע' מ"ב ג כד). בהרבה לשונות בכ"ק חסר הנסמך איש או אנשים המובן מהענין כמש"ל כא יז. — [טז.] הוא האיש מפסוק שעבר מרומים במקומות רמים (ע' כו ה) ישכן וגו' משגבו מעוזו ומחסהו (עמ"ש כה יב), מליצה שיֵּשֵׁב במנוחה ושלוה, לחמו נתן טעמו כמו מוכן (יהיה מוכן תמיד וע' מ"ב כה ל) מימיו נאמנים קבועים ומתקיימים (עמש"ל א כא, והפכו מים לא נאמנו ירמיה טו יח ועמ"ש עוד להלן נח יא), לא ירעב ולא יצמא. — [יז.] מפסוק זה והלאה יְדַבֵּר הנביא לכל יהודה: מלך ביפיו וגו' הכוונה על המלך הצדיק יחזקיה אחרי שֶׁיִּפָּדֶה מאויבו סנחריב ויאירו פניו משמחה (ע' משלי טז טו, כי למר נפש יפול אור פניו איוב כט כד), ואולי ירמוז עוד שֶׁיֵּרָפֵא יחזקיה משחין רע שחלה בו בעת ההיא ימים רבים ע' לח א ו כא ומש"ש והשחית מראהו (ע' איוב ב יב), תראינה עיניך ארץ מרחקים, רומז למה שספת יחזקיה לממשלתו גם מלכות שמרון כמש"ל כו טו. — [יח. יט.] לבך יהגה הָגֹה או הָמֹה (עמש"ל ח יט) אימה קול אימה (ע' משלי כ ב) כאשר עלה סנחריב על ארץ יהודה, ואמרת (עמש"ל יד ח, להתעורר ולהתחזק נגד האויב): „איה סופר כן נקרא שר הסופר אנשי הצבא ועורכם למלחמה (מ"ב כה יט; ירמיה נב כה), איה שוקל, כן נקרא השר השוקל את הכסף לצרכי המלחמה, איה סופר את המגדלים", כן נקרא השר המשגיח על מגדלי עיר המלוכה שיהיו מספרם לפי הצֹּרֶךְ ובצורים וחזקים (וכן עשה יחזקיה כאשר עלה עליו סנחריב ע' דהי"ב לב ה), ועל פעולת השר המשגיח כזה בא הלשון סִפְרוּ מגדליה תהלים מח יג, וע"ז משיב הנביא שלא ייראו ולא יפחדו: את עם נוֹעָז (בינוני נפעל מן יָעֹז בטעם היות עַז פנים, ולא נמצא יותר פעל יָעֹז, והוא קרוב בשרשו לפעל עזז) טעמו עַם עז פנים עמש"ל מג טז בהערה הוא חיל אשור (עמש"ל כה ג) לא תראה בירושלם (לז לג), לא תראה (בירושלם) עם עמקי שפה משמוע מהבין (ע' לו יא), בשם עַם עמקי שפה נקרא בכ"ק (בפסוק הנוכחי; יחזקאל ג ה ו, ולא נמצא יותר) כל בני עם זר אשר לא נבין לשונם (כאלו לשונם עָמֹק ונסתר (9) непонятные, unverständliche (עמ"ש בהערה הבאה), עַם נלעג לשון כן נקרא ע"ד השאלה כל איש אשר לא נבין את לשונו (10), (כאלו לשונו מעורר לעג וצחוק) смѣшной, lächerlich והכוונה על עם אשור ולשונו, עַם אין בינה, וכן אמר על אשור „כי לא עם בינות הוא" לעיל כז יא עמש"ש. מפני שלא נמצא עוד פעל יעז, לכן קרוב מאד לשמוע דעת האומרים כי נוֹעָז = לוֹעֵז (בחלוף ל נ עמש"ל כא טו), והלשון עם לועז טעמו (כמו תהלים קיד א) עַם המדבר בלשון זר בלתי מובן, וכן טעם פעל לעז בערבית וסורית. — [כ. כא.] חזה בטעם עתיד תחזה (אחרי מפלת סנחריב) ציון קרית מועדנו אֲסֵפָתֵנוּ שם מליצה

(7) כטעם בֶּצַע נו יא; שמות יח כא; ש"א ח ג ועוד, וע"ד השאלה בא בֶּצַע בטעם תועלת בראשית לז כו; מלאכי ג יד; תהלים ל יוד; איוב כב ג, ולכן ליתר ביאור בא לפעמים על בצע בטעמו הראשון הלשון „בצע מעשקות" בפסוק הנוכחי.

(8) כטעם תָּמֹךְ בראשית מח יז; עמוס א ה ח; משלי ג יח; ד ד; ה ה; לא יט; איוב לו יז (יאחוז את הרשע שנזכר שם עמ"ש), ומזה בנפעל יִתָּמֵךְ (יֵאָחֵז בְּחֶבֶל הרשת) משלי ה כב, ורגיל לבוא תמך בטעם אחז לסמוך поддерживать, unterhalten להלן מא יוד; מב א; שמות יז יב; תהלים טז ה; יז ה; מא יג; סג ט; משלי יא טז; כח יז; כט כג.

(9) מהיחיד עֲמֻק שָׂפָה בטעם איש בלתי מובן בלשונו, והנה הנפרד הוא עָמֹק והוא תאר ולא נמצא בנפרד, ויש ממנו רק בנסמך רבים עִמְקֵי שפה, אבל עִמְקֵי שאול משלי ט יח הוא ש"מ מהנפרד עֹמֶק.

(10) מפני שמהלשון יחזקאל ג ה ו נראה כי איש כזה נקרא עוד כְּבַד לשון, וכן ממה שבארמית

וְנִעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃ [י] עַתָּה אָקוּם
יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה
אֶנָּשֵׂא׃ [יא] תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ
רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ [יב] וְהָיוּ עַמִּים
מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ
יִצַּתּוּ׃ [יג] שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃ [יד] פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן
חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר
לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי
עוֹלָם׃ [טו] הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים

קמץ בז״ק — פתח באתנח — פתח באתנח

ונער ומניד стряхнуть, abschütteln (4) עלי עציו בשן (שבעבר הירדן מזרחה דברים ג יג, ואלוני הבשן ידועים בגדלם לעיל ב יג; יחזקאל כז ו; זכריה יא ב) וכרמל והר הכרמל (עמש״ל יוד יח), מליצה בטעם שנחרבו מחיל סנחריב (חרבן כרמל נזכר עוד כט יז; לב טו). — [יוד.] עתה אקום וגו׳ (וכן הלשון תהלים יב ו) לנקום באויבי עתה ארומם וגו׳ כאשר אפיץ אויבי (ע׳ פסוק ג). — [יא.] במליצות לה״ק החושב מחשבה רעה אשר לא תקום יצויר כמו הרה חשש וילד קש (5) הנאכל מהרה מהאש (ה כד, עמ״ש שם בטעם חשש וקש), וזה שאמר על סנחריב והעמים אשר אתו (ג), אשר חשבו לעשות לירושלם כלשארי הערים (יוד יא) ומחשבתם לא תקום, כי יפלו במגפה המצוירת כאש ד׳ כמש״ל ל כז: תהרו וגו׳ עמי אשור מפסוק ג קש הנאכל מהרה מהאש, רוחכם אש תאכלכם, ההמשך הוא איש תאכלכם (כקש) רוחכם, „רוחכם" באור להכנוי תאכלכם, שישָׂרף רק רוחם ונשמתם ולא גופם, וכן תצויר מגפת חיל סנחריב לעיל יוד טז יח ששרפה רוחם והִמְסְתָּה גופם. — [יב.] והיו עמים עמי אשור מפסוק ג בשרפה גדולה (במגפה נוראה) כמו (עמש״ל יד יט בהערה) משרפות שיד, כמו קוצים כסוחים גזורים וקצוצים (וכן תהלים פ יז, וכן בארמית, ועמש״ל ה כה) אשר (עמש״ל ז כ) באש יִצַּתּו (עתיד קל מפעל עומד יצת בדגש נוסף בתיו) ישָׂרפו ש״ב כג ז. — [יג.] בפסוק זה יסיים הנביא החלק השני מנבואה הנוכחית (עמ״ש בפסוק ז) ויפנה לכל העמים לשמוע דברי ד׳ מפסוקים שעברו על מפלת אשור הקרובה, וכן לעיל יח ג. שמעו דברַי מפסוקים שעברו רחוקים אשר עשיתי וגו׳ אעשה בחיל סנחריב. — [יד.] פסוקי יד — כד הם החלק השלישי מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק א ומדַבר ג״כ ממפלת סנחריב. פחדו יפחדו בציון חטאים מישראל בראותם אש ד׳ הגדולה אשר שרפה מחנה סנחריב (פסוקי יא יב) אולי תאכל האש גם אותם מפני חטאם, והוא מליצה בכוונה שיפחדו שלא תפרוש מגפת סנחריב (שהיתה בגבולי א״י כמש״ל ז יז) גם בהם מפני חטאם (עמש״ל לא ה), אחזה תאחז רעדה חנפים דוברי חלקות (לרמות כמש״ל ט טז) מישראל, ויאמרו (עמש״ל יד ח): מי יגור ישכון (יָדור) לנו מאתנו (וכן מי ילך לנו לעיל ו ח, לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט עמוס ט א), מי יוכל לגור מאתנו (יושבי ציון) אש אכלה באש אכלה (ע׳ שופטים ה יז; תהלים קב ה) שבירושלם שמשם יצאה האש לאכול חיל סנחריב כמש״ל ל לג; לא ט, מי יגור לנו מאתנו מוקדי עולם במוקדי עולם, במקום מוקדי עולם, היא ירושלם שבה היו מוקדי עולם בגי הנם מוכנים מימים קדמונים לשרוף חיל אשור כמש״ל ל לג, וע״ז משיב הנביא שיגור בציון „הולך צדקות וגו׳" בפסוקים הבאים. — [טו.] משיב הנביא על שאלת החטאים מפסוק שעבר, כי יגור בציון הולך צדקות בדרך צדקות (6) (ע׳ משלי טז לא, צדקה בטעם צֶדֶק עמש״ל א כז) ודובר מישרים

(4) כטעם פעל נִעֵר בהרבה בניגים להלן פסוק טו; נב ב; נחמיה ה יג ועוד, ועמ״ש עוד שמות יד כז, והנה חסר פה יחס הפעול „עלים" המובן מהענין, כמו שיחסר לפעמים יחס הפעול אחר הפעיל השליך כמש״ל ל לב.

(5) וכן במליצות לה״ק החושב בלבו מחשבות רע ואח״כ יעשנו יצויר כמו הרה עמל או שֶׁקֶר וילד אָוֶן או שָׁקֶר ע׳ נט ד יג; תהלים ז טו; איוב טו לה. עוד יש ציור שלישי בכ״ק דומה לאלה ועל ענין אחר כמש״ל כו יח.

(6) „הולך צדקות" לשון קצר ומובן בו יחס הפעל „בדרך", וכן הולך חשכים להלן נ יוד (ע״ע איוב כט ג; משלי ב יג), הולך נכחו להלן נז ב עמ״ש, הַיָּשָׁר (בדרך הישר) הולך מיכה ב ז (ע׳ ירמיה לא ח), הולך רוח (בדרך רוח או הֶבֶל) שם פסוק יא, הולך תמים תהלים טו ב; משלי כח יח (ע׳ תהלים קא ו), הולך עקשות פה משלי ו יב (ע׳ משלי כב ה).

[כד] וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֹן׃

לד [א] קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל

ישלול (מליצה שהחַלש ישלול את הגבור, כי פִּסֵּחַ מליצה לגולה ומעונה עמ״ש לה ו), ובל יאמר שכן (הוא משפט עקרי שנקשר לפעמים עם משפט טפל שלפניו בויו החבור כמש״ל לב ז) לא יאמר גוי שָׁכֵן (כמו ירמיה יב יד) לציון מפסוק כ „חליתי״ חָלִית אַת ציון, הוא לשון מליצה בטעם שאַת חוטאת לאלהי ישראל (כי חלי כינוי לעון, ורפואה כנוי לכפרת עון עמש״ל יז יא), ולכן הוא מביא עליך רעה, כי יראה גוי שָׁכֵן את ישועת ד׳ לישראל מאשור, וזה שאמר הנביא העם הישב בה בציון (אשר אליה יאמר השכן חלית כמש״ל) נשא עון מְכֻפָּר עון (וכהלשון נְשוּי פשע תהלים לב א=נְשוּא פשע, כי נְשׂא עון טעמו כֻּפַּר עון, עמ״ש להלן נג יב בארוכה), כן נראה לדעתי טעם פסוקי כא — כד אשר נלאו כל המפרשים לבארם. לפעמים בא עבר נוכחת ביוד נוסף בסוף, ומזה שקמתי שופטים ה ז (ע״ש פסוק יב), דמיתי ירמיה ו ב, ראיתי יחזקאל טז נ, והחרמתי מיכה ד יג, ופעמים רבות בכתיב (אשר מזה נראה ברור כי גם להכתיב יש יסוד בלשון) למדתי ירמיה ב לג, קראתי ג ד, וירדתי ושכבתי רות ג ג ד, ועוד הרבה ביחזקאל פרק טז (אכלתי, נתתי, הייתי, זכרתי שתי פעמים, עשיתי ארבע פעמים), ע׳ מסורה בראש ס׳ מלכים א, ועמ״ש עוד זכריה ט יג ([17]).

לד. [א.] הפרק הנוכחי הוא נבואה על מפלת אדום שְׁלֵמָה, וכן באה על מפלת אדום עוד נבואה להלן סג א—ו, ומהמשך הלשון בפרק הנוכחי (עד פסוק טז עמש״ש) ומהלשון בפסוק ח נראה שנאמרה הנבואה הנוכחית על זמן אחר חרבן ירושלם ובית ראשון ולפני מפלת אדום המיועדת לבוא על אדום (אבל מהמשך הלשון להלן סג שם נראה שבאה שם הנבואה אחרי מפלת אדום כמש״ש) בשביל רעתם לישראל בעת החרבן (עמש״ל מ א בפתיחת החלק השני), כי אדום עזרו מאד להרע ליהודה ולירושלם ולהשחיתם כנזכר עבדיה א יד — כא; תהלים קלז ז; איכה ד כא כב, ובכלל היו אדום אויבים גדולים ליהודה מאז שמרדו ביהורם מלך יהודה (מ״ב ח כב) והרעו מאד ליהודה, והרבה נביאים נבאו עליהם מפלה גדולה (ע׳ דהי״ב כח יז; להלן סג א—ו; ירמיה מט ז — כב; יחזקאל כה יב — יד; יואל ד יט; עמוס א ו ט יא יב; ספר עבדיה; מלאכי א ב ג; תהלים פג ז), ולא נדע בבירור מתי היתה מפלת אדום ומי הכם מכה רבה, כי לא נזכר מזה בכ״ק ובדברי הסופרים הקדמונים, והנה בעת חרבן בית ראשון עוד ישבו האדומים בשלוה ועזרו להרום את יהודה כמש״ל, אך מהאמור מלאכי שם נראה כי בימי הנביא מלאכי כבר נהרסה אדום והיתה שממה, והנביא מלאכי חיה בלא ספק בימי ממשלת פרס על כל הארצות עמש״ל מא כה בהערה, ולדעתי חיה בימי אחשורש בן דריוש מלך פרס, אחרי זרבבל וחגי וזכריה (שחיו בימי דריוש) ולפני עזרא ונחמיה (שחיו בימי ארתחששתא בן אחשורש) עמ״ש מלאכי א א בארוכה, וממה שלא נזכרו האדומים אחרי עלות בני הגולה מבבל לא״י בספרי עזרא ונחמיה בין צרי ישראל ושארי העמים השכנים לא״י, וכן מהלשון להלן סג ד; ירמיה מט יט (ע׳ ירמיה נ מד) נראה כי כורש מלך פרס אשר הרס בבל הרס ג״כ ארץ אדום ([1]) בזמן קרוב טרם שעלו גולי יהודה ברשות כורש לארץ יהודה (עזרא א א) מפני שלא נכנעו אדום לפני כורש ובטחו במבצריהם (עמ״ש להלן), וכנראה שעבדיה הנביא חיה בעת ההיא ועל מפלת אדום מידי כורש בא חזיונו בספרו, ומהלשון בפסוק ז שם (בהַשְׁוֹתו עם הלשון ירמיה לח כב) נראה שעמים קטנים שכנים לאדום ובעלי בריתם הם הסיתו במרמה את אדום לבלי לְהִכָּנַע לכורש ולבטוח במבצריהם (שם פסוק ג) למען יבוא כורש ויהרום ארץ אדום והם יבואו וישבו בארץ אדום. לשמע הנבואה הבאה. הארץ ומלואה עמש״ל לא ד, תבל

([17]) וכן עבר נוכח כנראה בא לפעמים (ע״ד הזרות) ביוד נוסף בסוף, ומזה אמרתי להלן לו ה (ע׳ מ״ב יח כ), קפדתי לח יב, הייתי איוב יא ד, עמדתי ל כ, עשיתי (כתיב להקרי עשית) ש״ב יד כא, קניתי (כתיב להקרי קנית) רות ד ה, וכן בעתיד נוכח תֶּשִׁי דברים לב יח, תְּמַחי ירמיה יח כג, ובעתיד נסתרת תצרי להלן מט יט, ותזני ירמיה ג ו, תשקטי מז ז, ועמ״ש עוד טז ט, ודומה לזה יש לפעמים יוד נוסף בסוף הבינוני והמקור והשמות כמש״ל א כא; יב ב בהערה. מצאנו ג״כ בהיפוך שחסר יוד בכתיב במדבר בעדו עבר יחזקאל טז נט; תהלים קמ יג; איוב מב ב; מ״א ח מח (ע׳ מסורה איוב ז א), ואולי מזה אמרת תהלים טז ב=אמרתי.

([1]) אולם גם אחרי מפלת אדום שנזכרה בכ״ק לא נכרתה אדום לגמרי, ובימים מאוחרים בימי בית

מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַ͏ִם נָוֶה
שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו
לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃ * [כא] כִּי
אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים
יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־
שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃ [כב] כִּי
יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה
מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ׃ [כג] נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ
בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז
חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז׃

הע' בקמץ ח"ה בפסוקים פתח בס"פ

לירושלם (כמו אהל מועד למשכן משה, מהשם מועד בטעם אסֵפה כמש"ל יד יג), **עיניך תראינה ירושלם** (כעב"ש), והולך ומפרש דבריו מה יראו ויחזו ירושלם (איך מַצָּבָהּ): **נוה שאנן** מקום — שֶׁבֶת שָׁלֵיו (לב יח), **אהל** (שם מליצה לירושלם עמש"ל טז ה) **בל יצען** (לא נמצא יותר ונרדף עם טען בחלוף צ ט (11)), והוא פעל סתמי עמש"ל ח ד) לא יצענו או לא יטענו על הבהמה (וכן טעם פעל צען בערבית) יריעות האהל להוליכם למקום אחר, **בל יסע** (פעל סתמי יוצא) לא יעתיקו או לא יעקרו **יתדתיו** (כהלשון וַיִּסַּע את היתד שופטים טז יד) של האהל (נד ב ועוד) **לנצח, וכל חבליו** מיתריו של האהל (נד ב ועוד) **בל ינתקו**, כל זה מליצה על תקומת ירושלם לנצח, **כי אם** טעמו כמו „כי" בלבד (וכן בראשית מז יח; במדבר כד כב; מ"ב ה כ; יחזקאל מד יוד; משלי כג יח; איכה ה כב) (12) **שם** בירושלם **אדיר ד' לנו**; אבל **מקום נהרים יארים** (כעב"ש, עמש"ל יט ו) **רחבי ידים** רחבי מקום (עמש"ל נו ה), הכוונה על נהרי פרת וחדקל הגדולים שבמלכות אשור (עמש"ל ז כ), **בל תלך בו** במקום נהרות שנזכר **אני שיט** (13) אני מָשׁוּט Ruderschiff, гребное судно, **וצי** военный корабль, Kriegsschiff (ובשארי מקומות בא ממנו הרבים צִים כמש"ל כג יג) **אדיר לא יעברנו** (ע' פסוק כג), כי תהיה אשור ממלכה שְׁפָלָה. אדיר השני הוא נגד אדיר הראשון, לנו יהיה ד' אדיר, ובאשור לא יהיה צי אדיר. — [כב.] **כי ד' שפטנו** ויקום באשור. **מחקקנו** הנותן לנו חקים עמש"ל יוד א. — [כג. כד.] **נטשו** (נפעל ובטעם עתיד) יֵעָזְבוּ (14) **חבליך** מאניותיך (משלי כג לד) אשור (שנזכר בפסוק כא) **בל יחזקו כן** מַסָּד או בסיס Basis (שמות ל יח; מ"א ז לא ועוד) של **תרנם** (עמש"ל ל יז) מאניותיהם, **בל פרשו** לא יפרשו **נס** על ראש התרן (כמש"ש), כי לא יוסיפו לשלוח אניות במים (כא); חבליך שבפסוק הוא נגד „חבליו" מפסוק כ, חַבלי אהל ירושלם לא ינתקו, וחַבלי אניות אשור יִנָּטשו. עתה מסיים הנביא נבואתו בדבור קצר, שאחר מפלת אשור גם הגוים השכנים לא"י יכַבדו את ישראל ולא יחשבום עוד לגוי חוטא לאלהיו (ע' לו ז יוד; ירמיה מ ב ג; איכה ד טז עמש"ש): **אז** טעמו כאשר когда, wann (15) **חלק** יְחֻלק בישראל **עד שלל** (כעב"ש, עד בטעם שלל בראשית מט כז, ואולי גם צפניה ג ח, בארמית עדי) של אשור (א) **מַרְבֶּה** הַרְבֵּה (16) (הוא משפט טפל), וגם **פסחים בזזו** יָבֹזּוּ **בז** (הוא משפט שני טפל), שיהיה שלל רב מאד עד כי גם הפסח

כְּבַד לשון שמות ד יוד מתורגם עֲמִיק לִישָּׁן, ובפסוק הנוכחי עַם עמקי שפה מתורגם עֲמִיק מַמְלַל (ע"ע תרגום הושע ז טז), לכן לדעתי מזה נראה כי הלשונות עִמְקֵ שפה, נלעג לשון, כבד לשון הונח על איש כבד פה, ורק ע"ד השאלה בא על איש המדבר בלשון בלתי מובן לנו, ולכן ליתר ביאור בא על ההוראה השאולה הלשון „עמקי שפה משמוע" בפסוק הנוכחי.

(11) כמו נצר נטר, חצב חטב, שֶׁצֶף (נד ח) שֶׁטֶף, וכן צבי טְנֶא עָצַל צֵל צִפֹּרֶן צָלַע צָף בארמית טַבְיָא צַנָּא עֲטִילָא טְלָלָא טופרא טְלַע טָף ועוד (עמש"ל מח יג בהערה).

(12) כמו שבא לפעמים „כי אם" בטעם „אם" לבד בראשית מ יד; שמות כב כב; ש"א כה לד; ש"ב ג לה, וכמו שבא לפעמים בהיפך „כי" בטעם „כי אם" עמש"ל ל ה, ובכלל בא לפעמים „כי" מיותר כמש"ל ז כ, או „אם" מיותר מ"ב ב יט; משלי ג לד; איוב כא ד; לד טז; לו כט.

(13) שַׁיִט לא נמצא יותר (רק עוד בכתיב כח טו ובטעם הקרי שוט), וכנראה שנרדף עם משוט (יחזקאל כז ו כט) Ruder, гребло.

(14) הפעל נטש (מלבד טעמו פָּרֹשׂ, הֵפִיץ עמש"ל כא טו) רגיל לבוא בטעם עָזֹב (הסר ההשגחה מאיזה דבר) בפסוק הנוכחי; מ"א ח נז; ירמיה יב ז ועוד הרבה, ופעם אחת בא נטש בטעם תֵּת רשות בראשית לא כח, כמו שבא לפעמים עזב בטעם זה נחמיה ג לד.

(15) וכן אז טוב לו וגו' אז טוב ירמיה כב טו טז, אשר לא גזלתי אז אשיב תהלים סט ה (הטעם אז או כאשר אשיב אשר לא גזלתי).

(16) מַרְבֶּה נרדף עם מִרְבָּה יחזקאל כג לב בטעם שֵׁם או תה"פ (הַרְבֵּה), ולא נמצא יותר.

וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ [ז] וְיָרְדוּ
רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה
אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן׃ [ח] כִּי
יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב

צִיּוֹן׃ [ט] וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ
לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃
[י] לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה
עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים

קמץ בז״ק

יג; עמוס א יב, ועד היום לעדות חוקרי הארץ יש שָׁם כפר בשם בצירה על גבעה) אשר שם צאן הרבה מיכה ב יב. — [ז.] וירדו יושלכו (עמש״ל לב יט) לטבח מפסוק שעבר (ירמיה מח טו; נ כז) ראמים (4) שְׁוָרֵי הבר дикіе быки, wilde Ochsen עמם עם כרים ועתודים ואילים מפסוק שעבר ופרים עם אבירים שם מליצה לסוסים חזקים (שופטים ה כב; ירמיה ח טז, ולפעמים גם לפרים חזקים תהלים כב יג; נ יג), והנה כל אלה מליצה לגבורים ושרים גדולים ע׳ דברים לג יז; יחזקאל לט יח; תהלים כב יג, ורותה ארצם מדם וגו׳, פיעל רִוְּתָה בא פה עומד כהקל כמש״ל פסוק ה, וכן נראה ממה שבא מ היחס אחריו „מדם" כבקל (ירמיה מו יוד; תהלים לו ט, ועמש״ל נג יא), כי אחר הפיעל בא הדבר אשר ירוו בו ביחס הפעול כמש״ל טז ט. — [ח.] יום נקם לד׳ (וכן הלשון על מפלת אדום סג ד, ועמ״ש לה ד; מט ח) שנת שלומים גמול (וביחיד הושע ט ז) (5) לְרִיב ציון טעמו לָרִיב ריב ציון (לעשות לה משפט צדק עם עשקיה עמש״ל א יז כג), אשר אדום עזרו להשחיתה כמש״ל פסוק א. — [ט. יוד.] נחליה לזפת וגו׳ נוזלת בנחליה, והיתה ארצה נחליה ועפרה לזפת וגפרית (רק שקיצר הכתוב) בערה (ע׳ ל לג). לילה וגו׳ עשנה ציור מליצה (ע׳ פסוקי יא — טו) לחרבנה הגדול (ע׳ דברים כט כב; איוב יח טו טז). לנצח נצחים (6) לעולמי עד. —

הם מבנין שמיני הָתְפַּעַל), יוֹסַף (בינוני קל והפעיל) כט יד; לח ה, מְנֹאָץ נב ה, התג׳עשו, יתג׳עשו ירמיה כה טז; מו ח (התפעל ופֻעל, וי״א שיש בלה״ק בנינים יקרי המציאות פוּעַל הִתְפּ׳עַל בטעם בניני פֻּעַל הָתְפַּעַל, ומזה שׁוֹשֵׁתִי לעיל יוד יג=שַׁשֵּׁתִי אוֹ שְׁסַתִי, יודעתי ש״א כא ג=יָדַעְתִּי, ז׳רמו תהלים עז יח=זָרְמוּ, מלושני קא ה=מְלַשְׁנִי, מְשֹׁפְטִי איוב ט טו=מְשַׁפְּטִי, ועמ״ש עוד כח טז בהערה, מְנֹאָץ התג׳עשו יתג׳עשו=מִתְנָאֵץ התגָעשו יתגָעשו), נְגֹאֲלוּ (נפעל ופֻעל) נט ג, יְרַדֵּף (קל ופיעל) תהלים ז ו, הֲפָּתִית (הפעיל ופיעל) משלי כד כח, נְכַפֵּר דברים כא ח, נְוַסְּרוּ יחזקאל כג מח, נשתוה משלי כז טו (אלה השלשה מנפעל והתפעל, וי״א שהם מבנין נתפעל הרגיל בתלמוד), אך לא נמצא פעלים מורכבים מבנינים פועלים ונפעלים (אשר הוראותיהם מתנגדות), רק בלשון כְּהִנְּדֹף (מקור קל ונפעל) עשן תנדף תהלים סח ג ובטעם קל לבד כנראה מהפעל „תנדף". אבל וְהֻנִיחה זכריה ה יא טעמו כמו וְהֻנְּחָה כמש״ל יט ו.

(4) ראם בעל שתי קרנים דברים לג יז; תהלים כב כב אשר לא יִכָּנַע לאדם איוב לט ט יוד, ודומה לשור חורש איוב שם, כנראה כולל כל מיני שור הבר החזקים מאד, כמו Büffel, зубръ, буйволъ ועוד מינים (ומהם מין אחד נורא בהגדות הלאומיות ע׳ בתלמוד זבחים קיג ב ופרקי ר״א פרק Auerochs יט ומדרש תהלים שם), ועמ״ש עוד במדבר כג כב.

(5) ובא שִׁלּוּם ג״כ בטעם שׁ׳חַד מיכה ז ג, נרדף עם שלמונים לעיל א כג.

(6) לפעמים בא שֵׁם כפול בנסמך וסומך לחזק טעמו (ועל הר״ב נסמך יחיד וסומך רבים או בשינוי מעט בסומך), ומזה לנצח נצחים בפסוק הנוכחי. סרי סוררים ירמיה ו כח, שבות שביתיך יחזקאל טז נג, מלך מלכים כו ז, רעת רעתכם הושע יוד טו, נהי נהיה מיכה ב ד, עבד עבדים בראשית ט כה, קֹדש קדשים שמות כט לז, שבת שבתון לא טו, נשיא נשיאי הלוי במדבר ג לב (ובלשון התלמוד דלי דלות כריתות כז ב ועוד), ולפעמים בא הסומך בהא הידיעה קדש הקדשים שמות כו לג לד, שמי השמים דברים יוד יד, אלהי האלהים ואדני האדנים ת״ם פסוק יז, שיר השירים שה״ש א א, ועמ״ש לעיל כט ט. עוד בא בלשונות כ״ק לפעמים שם כפול בנסמך וסומך (בלא הא הידיעה, ועל הר״ב נסמך יחיד וסומך רבים) להורות על הרבוי, בלשונות רחם רחמתים שופטים ה ל, חמור חמורתים טו טז, עדי עדיים יחזקאל טז ז, ואולי מזה ושבות שביתיך שם פסוק נג (עמ״ש עוד לעיל יב ד בהערה), ברכב (כתיב) רכבי מ״ב יט כג, גוב גוֹבָי נחום ג יז, דור דורים תהלים עב ה, הבל הבלים קהלת א ב (ובלשון האחרונים כפל כפליים), ולפעמים בא שֵׁם כפול בטעם זה בויו החבור ומזה שִׂדָּה וְשִׂדּוֹת קהלת ב ח (שדות הרבה, והן לדעת רש״י והערוך גִּוכְבוֹת יפות מכוסות לשאת בהן אדם, בלשון התלמוד שידה שבת קכ א; מקואות פ״ו מ״ה ועוד).

וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ׃ [ב] כִּי קֶצֶף לַיהוָה עַל־
כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם
נְתָנָם לַטָּבַח׃ [ג] וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ
וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים
מִדָּמָם׃ [ד] וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם
וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל
כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃
[ה] כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־
אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט׃
[ו] חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה
מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב
כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה

וכל צאצאיה, כעב״ש. השם צאצאים (מפעל יצא ונמצא רק ברבים) רגיל בלשון על הבנים יוצאי מעי האדם כב כד; מד ג; מח יט; סא ט; סה כג; איוב ה כה; כא ח; כז יד (ובמליצה להלן מח יט גם על דגי הים אשר יצוירו כיוצאי מעי הים), ולפעמים גם על צמחי האדמה (היוצאים מהארץ) איוב לא ח, ולפעמים בכלל כל בעלי חיים וצמחי האדמה יחד נקראים במליצה צאצאי תֵּבֵל או ארץ произведенie, Erzeugniss בפסוק הנוכחי; מב ה (במליצה יצוירו כל בעלי חיים כיוצאי מעי הארץ, כמו דגי הים ממעי הים כמש״ל). — [ב.] על כל הגוים. מלשון זה וכן מהלשונות (במפלת אדום) ומעמים סג ג עמש״ש, כי קרוב יום ד׳ על כל הגוים עבדיה א טו נראה שעַם אדום נקרא לפעמים במליצה ברבים גוים או עמים, מפני שעם אדום שישב במקומות רבים מגבול דרומי מארץ כנען עד ים סוף וארץ ערב התחלק למשפחות רבות עם ממשלות נבדלות, לכל משפחה אלוף מיוחד בראשה, כנראה בראשית פרק לו, וכפי הנראה רק האדומים שישבו בגי מלח (בין ים המלח ובין הר שעיר עם עיר המלוכה הַסֶּלַע, עמש״ל טז א) בחרו להם מלכים, והם מלכי אדום שנזכרו בראשית לו לא—לט; במדבר כ יד; מ״ב ח כ (ורק מימי דוד עד יורם בן יהושפט לא היה שם מלך רק נציב ש״ב ח יד; מ״א כב מח; מ״ב ח כ, שנקרא לפעמים בשם מלך מ״ב ג ט יב כו). החרימם נתנם יחרימם יתנם. — [ד.] ונמקו ממכות חרבו (פסוק ה, וע׳ תהלים לח ו) כל צבא השמים, מליצה בכוונה שיעשה ד׳ שפטים בשרי השמים אשר להגוים אויבי ישראל, ובזה יסור כח אלה הגוים כמש״ל כד כא בארוכה, ונגלו (נפעל מן גלל) יִגָּללו כספר כמגילת ספר (ירמיה לו ב ד, ועמש״ל ל ח) השמים, מליצה שלא ירד מטר כאלו הוסרו השמים, וכל צבאם בטעם מאורות השמים כמש״ל כד כא יבול וגו׳ וכנובלת שֵׁם הקבוץ לעלים נובלים (ולא נמצא יותר) מתאנה, הכוונה שיחשכו המאורות, והוא מליצה נבואית על צרה גדולה מהעם כמש״ל יג יוד. — [ה.] כי (זה טעם על פסוקי ג ד) רותה (עומד כהקל) תִּרְוֶה בשמים חרבי (חרב ד׳ היא ציור לנקמת ד׳ באויביו כמש״ל כז א) מצבא השמים (שרי הגוים בשמים) שיִּמַּקּו פסוק ד ממכות חרבי כמש״ש, הנה אח״כ לארץ על אדום תרד חרבי (ומזה חלליהם יושלכו פסוק ג) ועל עם חרמי_עם חֵרֶם עַם החרוץ להשמד עמש״ל יא טו) ,осужденный Verdammter שלי ([2]) למשפט לעֹנֶש (להענישם, מליצה על חרב האויב אשר שלח ד׳ באדום עמש״ל יוד ה), כטעם משפט בהרבה מקומות (ירמיה מח כא; יחזקאל ה ח; חבקוק א יב; צפניה ג טו, ועמש״ל נט ט בטעמי משפט). רִוְּתה בפסוק הנוכחי ובפסוק ז פיעל ועומד כמו הקל (ירמיה מו יוד ועוד), ובשארי מקומות הפיעל רִוָּה פעל יוצא לעיל טז ט ועוד, ואולי יש להנקד פה ובפסוק ז (עמש״ש) בקל רָוְתָה, או בפועל רֻוְּתה כמו הפעל השני יְדֻשַּׁן בפסוק ז. — [ו.] מלאה תִּמלא דם באדום הֻדַּשְּׁנה (מפעל דשן, ומורכב משני בנינים הֻפְעַל והתפעל ([3]) כמו שבא לפעמים פעל מורכב משתי גזרות כמש״ל יוד יג) מחלב מדם כרים כבשים שְׁמֵנים ועתודים מחלב כליות אילים, מליצה לגבורים ונשיאים שמות טו טו; יחזקאל לט יח, כי זבח לד׳ מליצה להֶרֶג רב (יחזקאל לט יז; צפניה א ז) בבצרה עיר ראשית באדום (סג א; בראשית לו לג; ירמיה מט

שני התחזקו שנית (ע׳ דניאל יא מא) ושבו להיות אויבים לישראל, ויהודה החשמנאי המכבי הכם שנית כנזכר מזה בס׳ חשמנאים א (ה ג סב) וב (יוד יט—כח), עד כי בימי יוחנן הורקנוס החשמנאי אשר לכד כל ערי אדום נאותו האדומים להמול ולהתגייר ולהיות לעם אחד עם יהודה, עמ״ש נו ג בהערה, ומהם יצא אח״כ הורדוס מלך יהודה כנזכר מזה בקדמוניות ספר יג פ״ט ליוסף בן מתתיהו (וע׳ אב״ע בראשית כז מ), אולם אח״כ נהרסה אדום מעט מעט, וכעת היא חרבה ושממה מאין אדם.

([2]) וכן מזה איש חרמי מ״א כ מב, אבל בלשון דומה עַם עברתי לעיל יוד ו, דור עברתו ירמיה ז כט הטעם עַם שהתעברתי בו, דור שהתעבר בו.

([3]) וכן הֻכַּבֵּס ויקרא יג נה, הָתפקדו במדבר א מז, הֻטמאה דברים כד ד (וי״א כי כל אלה הפֻעלים

לִילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ׃ [טו] שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃ [טז] דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת

תנוח (וכן דברים כח סה) (9) לילית (לא נמצא יותר), שֵׁם שֵׁד — לילה נקבה בשער ארוך (עירובין ק ב) ובדמות אדם עם כנפים (נדה כד ב, וע' מיימוני הלכות איסורי ביאה פ"י ה"י), ויש לה בנים (ב"ב עג א), ואורבת לנפש היולדות ובניהן שנולדו (ידוע בספרי המקובלים) ומצאה לה מנוח כעב"ש. — [טו.] קננה תעשה לה .קֵן קפוז (לא נמצא יותר) מין עוף (10) נרדף עם קפוד מפסוק יא (בחלוף ד ז כמש"ש, וכן דעת רש"י) ותמלט ותלד (ובהפעיל סו ז, וכן בא בטעם זה פעל פלט בפיעל והפעיל מיכה ו יד, עמש"ל ה כט ומיכה שם) ביציה, ובקעה (כעב"ש עם „ותמלט") תגיח ותלד ביציה (וכן בפיעל נט ה, ועמש"ל נח ח בהערה) ודגרה ותרבץ על ביציה לחממן (ומזה דגר ירמיה יז יא עמש"ש, וכן טעם פעל דגר בארמית תרגום איוב לט יד ובערבית) בצלה בצל אדום בחרבותיה, אך עמ"ש בפסוק שעבר שם נקבצו דיות אשה רעותה שתים שתים (הכוונה שבהקבצם תעופינה שתים שתים), דיה (דברים יד יג, היא דאה ויקרא יא יד) הוא מין עוף טורף коршунъ, Geier (כמש"ש) והאחד מהעופות הטורפים האוהב לעוף ולחיות בחברות גדולות מבני מינו, ויעוף על הר"ב שתים יחד ככתוב על ספרי הטבע. — [טז. יז.] הנבואה על אדום מפסוקי א — טו נאמרה לפני מפלתה כמש"ל פסוק א, ופסוקי טז יז הם דברי נביא מאוחר ואחרי מפלתה, אשר בכתבו דברי הנביא שלפניו על אדום, הוסיף דברים אחרי דברי הנביא שקדם לו, ויאמר אל עמו לקרוא הנבואה על אדום לראות כי דְּבַר ד' על אדום הוקם בכל פרטיו, ויתכן ג"כ כִּי פסוקי טז יז הנוכחים הוסיף הנביא מפסוקי א — טו בעצמו אחרי מפלת אדום (עמ"ש עוד לה א), כי כן מצאנו שהנביא עצמו הוסיף לפעמים דברים לנבואתו שקדמה כמש"ל טז יג (11). דרשו מעל ספר ד', כן יִקָּרֵא לנבואת הנביא מפי ד' מפסוקי א — טו (ע' ירמיה לו יא) וקראו, אחת

א ב ועוד, נָ ט"ה צל, הִנָּטה צֵל ירמיה ו ד; תהלים קב יב (ולפעמים נָ ט"ה צל עומד מ"ב כ יוד; תהלים קט כג, ועמש"ל לח ח), נטה אהל (כמו מתח אהל להלן מ כב) בקל בראשית יב ח ועוד, ונפעל במדבר כד ו, והפעיל להלן נד ב; ש"ב טז כב.

(9) הפעל רגע בא בכ"ק בשני טעמים הפוכים (והרבה פעלים כן כמש"ל ה ד): 1) בטעם נוח, ומזה בנפעל ירמיה מז ו, ובהפעיל כפעל עומד נוח בפסוק הנוכחי; דברים כח סה, וכפעל יוצא הֵניח להלן נא ד עמש"ש; ירמיה לא א; נ לד, ומזה השם מרגועה, מרגוע (לעיל כח יב; ירמיה ו טז) בטעם מנוחה, והשם רֶגַע (תהלים לה כ) בטעם איש מנוחה, 2) בטעם הִרְגִּז (הפעלים רגע רגז קרובים בהברתם, רק כי בטעם זה רגע פעל יוצא, רגז פעל עומד), ומזה רגע הים להלן נא טו; ירמיה לא לד; איוב כו יב, עורי רגע (הרעיד השָׂטָן בהשחין) וימאס איוב ז ה (ויתכן עוד כי שם רָגַע=נָגַע בשחין, בחלוף ר נ עמ"ש להלן מח יוד), ומזה השם ותאר הפעל רֶגַע כְּרֶגַע (כו כ; מז ט; שמות לג ה; במדבר טז כא ועוד) על זמן קצר כרגזות (כרעידת) עפעפי עין (וכן בלשון התלמוד „הרף עין" ברכות ב ב ועוד, מפעל רוף בטעם רעד), ועוד תאר הפעל ארגיעה בטעם כְּרֶגַע ירמיה מט יט; נ מד; משלי יב יט (עד ארגיעה טעמו כמו עדי רגע איוב כ ה).

(10) כן נראה ברור מהמשך הלשון בכל הפסוק, וכן הבינו רש"י ואב"ע, ולא בצדק הבינו ר"ב המפרשים וחוקרי הלשון אשר קפוז הוא מין נחש קטן ארמי מְקַפֵּץ מעל העץ על טַרפו הנקרא בערבית קַפַּאזַה (מפעל קפז בערבית וארמית בטעם קַפֵּץ), כי הנחש אם שהוא יוֹלֵד ביצים אך לא ירבץ עליהן לחממן כנודע בספרי הטבע, והקפוז ירבץ על ביציו כמפורש להלן בפסוק, גם הפעל קנן והשם .קֵן באים בכ"ק רק על העוף ולא על בהמה וחיה ורמש.

(11) ויש עוד הרבה מקומות בכ"ק הוספות מאוחרות מנביא וסופר הכותב הספר, או מנביא וסופר מאוחר אשר הוסיף לדברי הנביא והסופר שקדם לו, ומזה לדעתי: ויאמר ישעיהו וגו' בית ד' להלן לח כא כב עמש"ש, אשר יקרא (הסופר הראשון) (בפסוקי יא—טז) אתהן בשם יהושע כא ט, ישראל (ביאור למלת „הצבא" שקדמה, כי הכרתי והפלתי שנזכרו אח"כ לא היו מישראל) ש"ב כ כג, העם (באור למלת „הרצין" שקדמה, שאינם הרצים מפסוק ד) מ"ב יא יג, את כל הכתוב וגו' על כל הגוים (הכוונה על פרקי מו — נא) ירמי' כה יג, ועודנו לא ישוב (לא שָׁב ע' ש"ב כג יוד, והכוונה עוד לא שב

אֵין עֹבֵר בָּהּ: [יא] וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד
וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־
תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ: [יב] חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם
מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס:

תיו רפה

[יג] וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ
וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר
לִבְנוֹת יַעֲנָה: [יד] וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים
וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה

[יא.] קאת (מפעל קוא) עוף Pelikan, על שם טבעו למלאות כיסו אשר מתחת לחרטומו בדגים ומים ויקיאם בקנו להאכיל ולהשקות את ילדיו עמ"ש ויקרא יא יח. וקפוד (נזכר עוד יד כג; צפניה ב יד, ונרדף עם קפוז להלן פסוק טו בחלוף ד ז, כמו דעך זעך, דלף זלף, שדף שזף, דחל זחל, וביותר מעברית לארמית, כמו זקן דקנא, זהב דהבא, זוב דוב, זבח דבח ועוד), מין עוף מדברי השוכן בחרבות הבתים, כנראה ברור מהלשון פה וצפניה שם, ולא נדע בבירור איזה עוף הוא, ורש"י (פה וצפניה שם) הבין שהוא עוף ממיני העוף הטורף сова, Eule, והוא נכון מאד, כי „הינשוף" שאחריו בפסוק הנוכחי הוא מין עוף זה כאשר יתבאר, וכן נראה מיסוד שם קִפוד שטעמו לדעתי פחד ואימה (כמו קְפָדָה יחזקאל ז כה, ועמ"ש להלן לח יב), ונקרא כן מפני שרבים ממיני הינשוף יפילו פחד ואימה על המון עָם בקול יללתם בלילה כנודע לכל קורא בספרי הטבע (7), וינשוף עוף טורף בלילה сова, Eule (מהשם נֶשֶׁף בטעם ערב) עמ"ש ויקרא יא יז. וערב воронъ, Rabe עמ"ש ויקרא יא טו. ונטה עליה קו ימתח עליה קו (8) הבונים של תהו ואבני המִשְׁקֹלֶת (שבקצה קו הבונים) של בהו (תהו ובהו טעמם שממה וריק, пустыня, пустота, Wüstenei, Leerheit, וע"ד השאלה בטעם הֶבֶל ואַיִן пустое, Nichtiges), הוא מליצה על המהרס את הבנין ומחריבו כמש"ל כח יז. — [יב.] העם הקדום בארץ אדום נקרא החֹרִי ובני עשו הורישום בראשית לו כ; דברים ב כב, נקרא החֹרי על שם חֹרֵי הרי סלע הרבים שבשעיר הוא אדום שבהם ישב העם הקדמון הזה (והרבה עמים קדמונים ישבו במערות ונקראים בשם жители пещеръ, Troglodyten כנודע בדברי ימי עולם), ומפני שהשם חֹרִים טעמו ג"כ שָׂרים מ"א כא ח יא; ירמיה כז כ; נחמיה ב טז ועוד, לכן יאמר הנביא על אדום בלשון התול „חריה חֹרִים לה (עמ"ש כז ד) ואין אך אין (עמ"ש ז ד) שֵׁם מלוכה"! יקראו כל העמים על אדום ובכוונה נסתרת בלנע"ל, שיש לה חֹרִים נִקרות צורים אך לא חֹרִים שָׂרים (שבָלו) שמהם תְּבָנה מלוכה, וזה שאמר וכל כי כל (עמש"ל ג יד) שריה יהיו אפס (יִכלו), כן נראה לדעתי טעם ישר ומתקבל מאד להכתוב הסתום חזה אשר נלאו כל המפרשים לבארו. — [יג.] ועלתה צָמחה וגָדלה (ע' ה ו) אדום ארמנותיה בארמנותיה (עמש"ל א כה, כמו במבצריה להלן בפסוק) סירים (יחס הפעול, וכן ה ו; משלי כד לא), קמוש וחוח תעלה (אדום) במבצריה, והיתה בארמנותיה ומבצריה שנזכרו נְוֵה מְקום רֵבֶץ (עמש"ל כז יוד) תנים ע' יג כב חציר וחציר לבנות יענה ע' יג כא, „חציר לבנות יענה" שֵׁם מליצה למיני הקוצים שנזכרו שיאכלום בנות היענה במדבר (ככתוב בספרי הטבע), כמו שתאכל הבהמה חציר, ועמ"ש עוד להלן לה ז. סירים (נמצא רק ברבים, אבל היחיד סיר טעמו קדרה וממנו הרבים סירות, ואולי גם סירים נחום א יוד כמש"ש) קמוש חוח שמות נרדפים לקוצים (הגדלים במדבר שופטים ח ז טז) הושע ב ח; ט ו ועוד. לפי ההמשך ראוי „והיו" ברבים (לשני נושאים נוה תנים וחציר), רק שפעל המציאות „היה" בא לפעמים כפעל סתמי מבלי לשמור המין והמספר שבנושא כמש"ל כב יא בהערה. — [יד.] ופגשו בחרבות אדום ציים את איים ע' יג כא כב, ושעיר שֵׁד בדמות שעיר או עֵז השוכן בארץ ציה כמש"ל יג כא על אל רעהו יקרא, אך אמנה да, вѣрно, ja, gewiss (וכן בפסוק הבא, ועמ"ש סג ח בטעם אך) שם הרגיעה

(7) ולא בצדק הבינו המפרשים וחוקרי הלשון שקפוד שבפסוק הוא קופד שבארמית (בתרגום פה וצפניה שם; כלאים פ"ח מ"ה) ובסורית (בערבית קֻנְפֻד) שהוא חיה קטנה הולכת על ארבע המכוסה בשֵׂעָר קשה וחד ежъ, Igel (ועמ"ש להלן לח יב), כי הלשון פה וצפניה שם מורה בבירור כי קפוד הוא עוף.

(8) פעל נטה (לבד טעמו הרגיל בקל והפעיל פָּנֹה והִפְנה לאיזה צד) בא בטעם פעל יוצא מָשֹׁחַ מָתֹחַ, שָׁרֹעַ, הושיט, בקל ג טז; מ כב; מב ה; סו יב; ירמיה יוד יב; שמות ח יב ועוד, ובהפעיל ש"ב כא יוד; עזרא ז כח; ט ט (ע' תהלים לו יא), ומזה הלשונות הרגילים נָטה קו, הִנָּטה קו בפסוק הנוכחי; מד ג; מ"ב כא יג; זכריה א טז; איוב לח ה; איכה ב ח, נְטֹה יד, הַטה יד לעיל ה כה; לא ג; שמות ח

עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃ [ב] פָּרֹחַ תִּפְרַח
וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־
לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ

כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ׃ [ג] חַזְּקוּ יָדַיִם
רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ׃ [ד] אִמְרוּ
לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה

ערבה (כעב״ש) כאשר יֵהָפֵך המדבר למבועי מים (פסוק ז), ותפרח כחבצלת (נזכרה עוד שה״ש ב א) луговой шафранъ, Wiesensafran (הגדלה בשדות רטובים ובבקעת השרון שה״ש שם שהיא רטובה כמש״ל לג ט, והיא מין בָּצָל בפרחים עבים אדומים, נקראת בסורית הַמְצַלִּיתָא בחלוף ב מ עמש״ל טו ט) ([2]), פרח תפרח הערבה ותגל אף גילת וגו׳ ([3]) גילה (עמש״ל ט ב), כבוד הלבנון (עמש״ל יוד יח) נתן לה שיצמחו בה עצים גדולים ונשאים (מא יט) כבלבנון (לז כד), הדר הכרמל והשרון, שיצמחו בה גני עין כרמים נבחרים כבכרמל והבצלת ושארי פרחים יפים כבשרון עמש״ל יוד יח; לג ט, כל זה מליצה כאלו יֵהָפֵך המדבר לכרמל וישיש בהדרו, והוא דמיון מליצי לגאולת הגולים העולים בדרך מדבר זה, כי ילכו במדבר זה ביד רמה ובשמחת וגיל (ע׳ נא יא; נה יב) ולא ירעבו ולא יצמאו ולא ייעפו ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות (ע׳ פסוקי ג ח ט) כמש״ל, ודומה לזה המליצות להלן פסוקי ו ז; מ ג ד לא; מא יח יט; מב טז; מג יט כ; מח כא; מט ט יוד יא; נז יד; סב יוד; ירמיה לא ח, וזה שאמר המה המדבר והערבה יראו כבוד ד׳ וגו׳ בעלות גולי יהודה עם ד׳ ביד רמה מגלות בבל לארץ יהודה. ר״ב המפרשים יבינו כי המדבר והציה יכוונו לארץ יהודה וירושלם אשר החריבום נבוכדנצר והכשדים (עמש״ל מד כו), ויאמר הנביא כי יֵהָפֵך המדבר הזה לכרמל (כמו אחרי מפלת אשור לב טו), אך מהלשון בפסוקי ו — ט נראה כי הדבור הוא מהדרך שבין בבל לא״י. —

[ג.] הנביא יפנה לראשי העם (וכן מ א ב ועוד) ואומר: חזקו ידים רפות וגו׳ מבני הגולה שבבבל אחרי שנכבשה בבל לפני כורש (כמש״ל פסוק א), כי רבים מבני הגולה פחדו לעלות מבבל לא״י פסוק ד; מא יוד יד; מג א ה; מד ח; נא ז יב יג; נד ד יד מפני טעמים שונים: 1) יש שפחדו מעמל הדרך וחיות רעות וגדודי עמים שבמדבר בין בבל לא״י (ע׳ פסוקי ג — ט; מ לא; מא יז יח יט; מב טז; מג יט כ; מח כא; מט ט יוד; נא ז, וע״ע עזרא ח כב לא), 2) ויש שפחדו מפני הכשדים שנכנעו לפני כורש אולי יגברו וימרדו בכורש וינקמו מב״י אם יעלו מבבל (ע׳ מט כד; נא יב יג; נב א), או שפחדו מפני העמים השכנים הרעים בא״י עצמה (ע׳ מא יוד — טז; מט כד; נא ז; נד ד יד), 3) ויש שהתייאשו מרחמי ד׳ וחשבו שד׳ עזבם וישכחם ולא יאבה לקחתם לו לעם בא״י ולשמרם שם ולא האמינו לדברי נביאיהם (באשמת נביאי השקר עמש״ל נה א) שֶׁחָפֵץ ד׳ לגאלם לו לעם בא״י (ע׳ מב יח כ; מט יד; נה א), או שהאמינו שלכן הסתיר פניו מב״י מפני שאין ביכלתו להצילם מיד אויביהם החזקים מהם (מ כז עמש״ש; מה ט יוד; מו ח; נ א—ג), וגם היו רבים מהעם שנטו להאמין באלילי הגוים עמ״ש מח א; נט ד; סה א, ומכל אלה הטעמים נשארו רבים מבני הגולה בבבל ולא עלו, ע׳ זכריה ב יוד; עזרא א ד ה ו; ז ו ז; ח טו, וכן קבלו רבותינו בתלמוד קדושין סט ב שר״ב המשפחות המיוחסות והנקיות בישראל לא עלו מבבל לא״י. — [ד.] לנמהרי לב לנִסכלים (מפני הפחד)

([2]) הרבה פרושים נאמרו על חבצלת וכולם ע״ד השערה לבד, והפירוש שהבאנו נראה עיקר כי יש לו יסוד בלשון סוריה אחות לה״ק, ונראה בעיני כי חבצלת או חמצליתא הוא שם מקוצר מן הַמְצֻבַּצֶּלֶת שבטעם בצל אדום, מפעל חמיץ שבטעם אָדֹם (צ ב ע בְּצֶבַע אדום), ע׳ סג א ומש״ש.

([3]) דוגמת הלשונות שָׂמֹחַ אל גיל הושע ט א; איוב ג כב, צעק צעקה, חרד חרדה ועוד (עמש״ל ה יג), ובפסוק הנוכחי ותגל אף גילת בא „אף״ לפני יחס הפעול שֵׁם נוסף, וכן וכעסתה צרתה גם כעס ש״א א ו, וכן בא „גם״ לפני מקור נוסף בראשית לא טו; מו ד; במדבר טז יג, ובכלל „גם״ או „אף״ הראוים לבוא בראשית המשפט יבאו לפעמים בין מלות המשפט, ומזה בראשית כ ד; כט ל; שמות יב לב (גם אתי); במדבר כב לג; ש״ב כ יד, וכנראה שברבים מאלה המקומות בא אף או גם נוסף לתפארת הלשון ואין להם טעם, ומזה עוד בראשית מב כב; שמות ד ד ה; ז יא; ויקרא כו מ; יהושע ז יא („וגם״ כפול חמשה); ט ד; ש״ב ב ז; יב יג; יחזקאל טז כח; הושע ט יב; יואל ב יב; עמוס ד ו; זכריה ט יא יב; מלאכי א יוד ועוד. לפעמים בא גם או אף בטעם ויו החבור לבד ש״א ב ז; יב טז; ש״ב יב יד; תהלים קכט ב; להלן מ כד; מו ו יא ועוד. יש עוד גם או אף בטעם ה השאלה בראשית ג א; ש״א כב ז; איוב ב יוד; ט יד, ומזה „האף״ בטעם ה השאלה כפול לחזק בראשית יח יג כג כד; עמוס ב יא, יש

מֵהֵ֤נָּה לֹ֣א נֶעְדָּ֔רָה אִשָּׁ֥ה רְעוּתָ֖הּ לֹ֣א
פָקָ֑דוּ כִּֽי־פִי֙ ה֣וּא צִוָּ֔ה וְרוּח֖וֹ ה֥וּא קִבְּצָֽן׃
[יז] וְהֽוּא־הִפִּ֤יל לָהֶן֙ גּוֹרָ֔ל וְיָד֛וֹ חִלְּקַ֥תָּה
לָהֶ֖ם בַּקָּ֑ו עַד־עוֹלָם֙ יִירָשׁ֔וּהָ לְד֥וֹר וָד֖וֹר
יִשְׁכְּנוּ־בָֽהּ׃
לה [א] יְשֻׂשׂ֥וּם מִדְבָּ֖ר וְצִיָּ֑ה וְתָגֵ֧ל

מהנה הכוונה מהחיות שנזכרו בפסוקי יא—טו [12] לא נעדרה בחרבות אדום, „אשה רעותה" ירמוז ללשון הנבואה על דיות בפסוק שעבר (עמש"ש טעמו) לא פקדו לא חסרו עמש"ל כז ג, כי פי הוא טעמו כמלה אחת פיהו (עמש"ל ח יד, וכן הבין תרגום יונתן, וכן יש באיזה כתבי יד, כי בכל הלשון בפסוקים הנוכחים בא ד' בנושא נסתר) [13], פי ד' שנזכר בפסוק צוה לבוא (עמש"ל יג ג) לאדום לכל החיות שנזכרו, ורוחו ורצונו או כעסו עמש"ל כה ד; כז ח הוא קבצן, והוא הפיל להן גורל איזה נחלה לתת להחיות (כי כן דרך מנחילי נחלה, ע' יהושע יח ח; יואל ד ג; עובדיה א יא; מיכה ב ה; תהלים כב יט; משלי א יד), והוא מליצה, וידו חלקתה חלקה את אדום להם בקו בחֶבֶל (כי כן דרך מנחילי נחלה ע' עמוס ז יז), עד עולם יירשוה וגו' החיות שנזכרו.

לה. [א. ב.] הנבואה מפרק הנוכחי היא נבואת נחמה ליהודה אחרי הרוס כורש מלך פרס את מלכות בבל (עמש"ל יג יז) ואת אדום (עמ"ש בפסוק ד ולעיל לד א) אויבי יהודה ובזמן קרוב לפני עלות בני הגולה (ברשיון כורש מלך פרס עזרא א א) מבבל לשוב לא"י, כנראה ברור בהמשך הפסוקים (ועמש"ל מ א בפתיחת החלק השני), והנה הנבואה מפרק שעבר היא נבואת פורעניות לאדום אחרי חרבן בית ד' וטרם שנהרסה אדום בשביל רעתם ליהודה כמש"ל לד א, והנבואה הנוכחית היא נבואת נחמה ליהודה אחרי מפלת בבל ואדום (ד) ע"י כורש, עם בשורה על שוב בני הגולה בזמן קרוב לא"י (וכן באה על זה הזמן נבואה כזאת להלן סג א—ו במש"ש), ולכן נסדרו פרקי לד לה זאח"ז, ויתכן מאד ג"כ שהם נאמרו ונכתבו מנביא אחד בזמנים שונים, ובזה יובן לנו מה שבאה הנבואה הנוכחית פה ולא בחלק השני מס' ישעיה (מפרק מ והלאה) אשר שם נקבצו הנבואות הרבות על עלות הגולה לארץ יהודה, והנה נראה מאד שהנביא שכתב זה הפרק הוא שהוסיף בסוף פרק שעבר פסוקי טז יז אחרי מפלת אדום כמש"ש. הנביא יצייר פה בלשון מליצה שיעלו בני הגולה בדרך המדבר שבין בבל לא"י ביד רמה ובשמחה וגיל ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות. ישׂשום ישושו [1] מדבר וציה הוא מדבר הידוע (מדבר סוריה) שבין בבל וא"י ע' מ ג; מא יח; מח כא (והוא מדבר העמים יחזקאל כ לה עמש"ש) ותגל

ירמיה אל גדליה, מפני שלפני זה סֵפר ששב ירמיה לט יג יד) ירמיה מ ה, את כל הדברים האלה הכתובים על בבל (הכוונה על פרקי נ נא עד פסוק נט) ירמיה נא ס, ועמ"ש עוד שופטים ג ב; יחזקאל לח יז.

(12) חיה כוללת לפעמים גם בהמה ועוף ורמש ודגים בראשית א כח; ג א; ח יז; ט ה; ויקרא יא יוד; תהלים קד כה.

(13) באלף נוסף פיהוא, מפני שנחלק הוא למלה מיוחדת, וכן בא שנה (בַּשָּׁנָה) מ"ב יג כ, סביב אותה (סביבותה) יחזקאל מג יז, כמו יין (כמיין) זכריה ט טו; יוד ז, כמש"ל ח יד. עוד יתכן כי פי הוא=פיהו הוא, „הו" נמשך למעלה ולמטה, והרבה כן עמש"ל ח כג, „פיהו הוא" מקביל אל „ורוחו הוא" שאחריו.

(1) במם נוסף בסוף במקום נון ישׂשון, כי רגיל לבוא נון נוסף בסוף פעלי עתיד כמש"ל כו יא, ומעט מאד מ נוסף בסוף פעלי עתיד (ומזה עוד ויכשילום ירמיה יח טו), ובכלל מ נ מתחלפים לפעמים בלשון כ"ק, כמו מוט נוט, שטם שטן, פדיום פדיון, וכן בא סימן הרבים נ תחת מ (ע"ד לשון ארמית) איין יחזקאל כו יח, עיין מיכה ג יב, מלכין משלי לא ג, אחרין איוב לא יוד, ובפעלי עבר בא עשיתן (עשיתם) יחזקאל לג כו, עשיתם (עשיתן) רות א ח, וכן בכנוים מתחלפים מ נ ובא כינוי מ על נקבות יחזקאל כג לט מה ועוד, או כנוי נ על זכרים לעיל יג ח; נחום ב ה; חבקוק ב יז (ועמש"ל לב יב). עוד יתכן כי בפסוק הנוכחי ישׂשום מ מיותר שנמשך מראש המלה הבאה „מדבר", ודומה לזה לעיל יז יד עמש"ש.

[ט] לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־
יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים׃
[י] וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃
לו [א] וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
עַל־כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם׃
[ב] וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֶת־רַבְשָׁקֵה
מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלְַמָה אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ
בְּחֵיל כָּבֵד וַיַּעֲמֹד בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ [ג] וַיֵּצֵא

בטעם „למו" על אלה שנזכרו בפסוקי ה ו, אגלה לו את דעתי שיתכן כי למו = לְעַמּוֹ (לעם ד'), כי בהרבה מקומות נשמט אות ע בלשונות כ"ק כמ"ש למטה בהערה (5). — [ט.] לא יהיה שם כדרך מפסוק שעבר אריה, ופריץ חיות כל פריץ או הומס מהחיות (מליצה לכל חיה טורפת) בל יעלנה כמ"ש בפסוק א, לא תמצא שם חיה מורפת (המוכנת מהדבור שקדם) והלכו גאולים, לפי המשך הלשון בפסוקי ח ט נראה טעמו כאשר ילכו (עמש"ל ח יא) גאולים, הם בני הגולה מבבל אשר גאלם ד' מיד בבל בפסוק הבא; מד כג; מח כ ועוד, ונקראים גאולים בפסוק הנוכחי, גאולי ד' סב יב; סג ד (ועמ"ש עוד נא ט). יעלנה ביחס הפעול טעמו כמו יעלה עליה, וכן ז א; בראשית מט ד; במדבר יג יז; שופטים ט מח; יואל ב ז. — [יוד.] ופדויי ד' הם הגאולים מפסוק שעבר ישבון לבטח בדרך שנזכר בפסוקים שעברו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם נא יא; סא ז על ראשם וגו'. פסוק זה נמצא עוד להלן נא יא עמש"ש.

לו. [א.] פרקי לו — לט בלשונם כתובים ג"כ בספר מ"ב פרקי יח יט כ, רק שנוסף פה שיר תהלה ליחזקיה כאשר נרפא מחליו (לח ט — כ), ולפי שבפרקים הנוכחים יש לשונות מקוצרים וקשים (וכן עוד שנוים קטנים וקשים על הר"ב) ובמ"ב שם באים אלה הלשונות בשלימותם ומתוקנים (עמ"ש להלן פסוקי ב ג ה ז יב יז יט; לז ט יד יח כא כד לו; לח ד — ח כא כב; לט א ח, בזולת שבעה מקומות שבאים פה יותר מתוקנים, עמ"ש לז יז כז לד; לט א ב ז), לכן יש להחליט מזה כי מסדרי ס' ישעיה אחרי שסדרו כל נבואות ישעיה (שנשמרו בידם מכליון עמש"ל בפתיחת החלק השני מס' ישעיה בהערה) מימי עזיהו יותם אחז יחזקיה (א א) בפרקים שעברו, שבהן נבואות רבות על ימי מלחמת סנחריב עם יחזקיה, חָפצו לסַפֵּר דברי המלחמה הנוראה ההוא עם דברי הנביא ישעיה אל יחזקיה בעת המלחמה הכתובים בספר מ"ב פרקי יח יט כ, ולכן העתיקו פרקי ספר מלכים אלה בסוף חלק ראשון מס' ישעי' (פרקי לו — לט) וקִצרו ושִׁנו מעט וגם הוסיפו תפלת יחזקיה (כנראה שהיתה כתובה בדברי הימים למלכי יהודה מ"ב כ כ), והנה יש לשאול למה הוסיפו אלה הפרקים בסוף חלק ראשון מס' ישעיה ולא בסוף כל הספר (כמו שהועתק בסוף ס' ירמיה פרק נב מִסֵּפֶר מ"ב פרקי כד כה עם הוספות רבות), ועמ"ש בזה בפתיחת החלק השני מס' ישעיה. ויהי בארבע וגו' מ"ב יח יג, כי מרד יחזקיה במלך אשור שם פסוק ז, ועמש"ל ז יז. — [ב.] את רבשקה ואת תרתן ואת רב סרים מ"ב יח יז מלכיש וגו' שנכבשה לפניו ע' מיכה א יג ומש"ש, בחיל כבד, כי חשב רבשקה לעמוד ממול ירושלם ולהפחיד את יחזקיה ועַמּו לפתוח לו שערי ירושלם (להלן בפרק הנוכחי), ואם לא יפתחו אז יחַכּה על מַלכו סנחריב שיבוא מלכיש לְהָחֵל מצור ירושלם עמ"ש להלן פסוק יב; לז ג ז ח ט. לכיש עיר בשפלת יהודה יהושע טו לט (ועד היום יש שם חרבות בשם „אֻם לַכִּיש"). ויעמד, במ"ב שם כתוב ויעמדו, מפני שנזכרו שם עוד שני שרי אשור כמש"ל. בתעלת הברכה וגו', עמש"ל ז ג. — [ג.] ויצא

יד; איוב לח כז), ואח"כ בשגדל כל צרכו נקרא חציר, כנראה ברור לעיל טו ו; משלי כז כה שאחרי אסיפת החציר יגדל הדשא הֶלֶקֶשׁ, ונקרא חציר מפעל חצר=קצר בחלוף ק ח, כמו קשר חשר, קטב חטב ועוד, כי חציר זה נִקצר לִיַבֵּשׁ, ואם לא יִקָּצֵר ייבש מהרה בלא מים או מרוח יבש ע' טו ו; מ ז; תהלים לז ב; קג טו טז; איוב ח יב, ועמ"ש בראשית א יא ולהלן לז כז.

(5) וכן מִמִּי (מִמְּעִי) מח א, בכו (בעַכּו, עיר באֶשֶׁר שלא הורישוה בני אשר שופטים א לא) אל תבכו מיכה א יוד עמש"ש, נשקה (כתיב להקרי נשקעה) עמוס ח ח, רַבִּים (עֲרָבִים) נחמיה ה ב (ע"ש פסוק ג), בי (מקוצר מן בְּעִי) בראשית מד יח ועוד, מִיר (מיער בעין תלויה, והוא קרי ישן) תהלים פ יד,

אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא
יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃ [ה] אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי
עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ [ו] אָז
יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־
נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃

[ז] וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי
מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה
וָגֹמֶא׃ [ח] וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ
הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא
וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ׃

כמש"ל לב ד. **אלהיכם נקם** אלהי — נקם (ע' נחום א ב) שלכם (עמש"ל יא יוד) אשר נקם באויביכם (בבבל מז ג; סא ב, ואדום לד ח; סג ד, ועמש"ל פסוק א) **יבוא**, **גמול אלהים יבוא** (כעב"ש), **הוא** אלהיכם שנזכר **יבוא ויושעכם** לעלות בשלום לא"י ולחיות בשלוה בא"י (ולא תיראו כמ"ש בפסוק שעבר). „יבוא" שבפסוק הוא עתיד בטעם עבר „בא", כי הנבואה נאמרה אחרי מפלת בבל כמש"ל פסוק א. — [ה. ו.] **אז תפקחנה** וגו' **ידלג כאיל** וגו' ע' שה"ש ב ט יז **אלם**, **עורים** וחֵרשים ופִסֵּחַ ואִלם מליצה לגולים ומעונים (ע' לג כג; מב ז טז; מג ח; נט יוד; תהלים לח יד; משלי לא ח; איוב כט טו), תפקחנה וגו' מליצה לשמחתם בראותם גאולה קרובה, **כי נבקעו** (עמש"ל נח ח) **במדבר** הוא הדרך שבין בבל לא"י (כמש"ל פסוק א) **מים** וגו' וַיֵּהָפֵך המדבר לכרמל (ב), שהוא מליצה לגאולת העולים בדרך זה כמש"ש. — [ז.] **והיה השרב** (נזכר עוד מט יוד) החָרָבָה (מדבר שבין בבל לא"י) **לאגם** לבְרֵכַת מים **וצמאון** וגו' (דברים ח טו; תהלים קז לג) מקום יבש בלא מים безводная страна, wasserlose Gegend (כעב"ש), **בנוה תנים** השוכנים במדבר (עמ"ש לד יג), **רבצה** ברבצה (ב בנוה נמשך גם על רבצה) של תנים שנזכרו (והכוונה בְּרֶבֶץ כל אחת מהתנים עמש"ל ב יח, תנים כנראה רבות נקבות, ולכן בא ממנו ג"כ תנות מלאכי א ג) יהי' **חציר** [4] **לקנה וגמא** (עמ"ש יח ב) הגדלים במים ובִצות (לעיל יט ו; מ"א יד טו; איוב ח יא; מ כא) בין חָציר (כמו שמצאנו עֲרָבים בין חציר על יבלי מים להלן מד ד). מפני שבא רבצה בלא ב היחס וגם ביחיד נראה לי כי יתכן מאד כי רבצה (שבא בלא מפיק ה לעדות רש"י, וכן יש באיזה כתבי יד ובדפוסים ראשונים) הוא שֵׁם ע"ד השאלה בטעם שֶׁפֶךְ דבר נוזלי разлитie, Ausgiessung, ומזה הפעל בתלמוד בַּבֵּץ שבת צה א; מכשירין פ"ג מ"ד בטעם זַלֵּף דבר נוזלי, ואולי מזה מרביץ להלן נד יא עמש"ש כהערה השָׁפוך והמזולף (יצויר כמַרְבָּץ במקום שנשפך, ודומה לזה בא הפעל שכב ע"ד השאלה בטעם שָׁפֹךְ איוב לח לז, שִׁכְבָה בטעם זילוף שֶׁפֶךְ שמות טז יג יד; ויקרא טו טז ועוד). שָׁרָב יסוד טעמו חֹרֶב וחֹם (וכן בארמית ע' תרגום לעיל ד ו; כה ד ועוד, וביסודו נרדף עם שרף), ומזה להלן מט יוד, וע"ד השאלה בא שָׁרָב בטעם חָרָבָה בפסוק הנוכחי. רבים מחוקרי הלשון אומרים כי שָׁרָב בפסוק הנוכחי הוא שַׁרַאב הערבי (ג"כ מושאל מן שָׁרָב בטעם חֹרֶב וחֹם), ובלשונות אירופא Wasserschein, миражъ, הוא מַרְאֶה — מים מוטעה הנראה לפעמים בארצות חמות מאד במדבר חול על שפת האופק (Horizont) כידוע בספרי חכמת הטבע, ואומר פה שהשָּׁרָב (שהוא מראה מים מוטעה) יהיה לאגם מים באמת, והפירוש הזה קרוב לשמוע, אף שאין בו הכרח. ר"ב המעתיקים והמפרשים יבינו בלשונות הקשים חציר לקנה וגמא בפסוק הנוכחי, חציר לבנות יענה לעיל לד יג חציר נרדף עם חָצֵר (כמו שבא יָשִׁישׁ יָשֵׁשׁ) וטעמו מקום, אך לא מצאנו בשום מקום אחר חציר בטעם חָצֵר, ולא חָצֵר בטעם מקום בכלל, כי חָצֵר יסוד טעמו מקום מוקף וגָדור עמש"ל מב יא בהערה, וקנה וגמא יגדלו בבִצות בלתי גדורות, ולפי ביאורנו למעלה אין שום הכרח להוציא השם חציר מהוראתו הרגילה. — [ח.] **והיה שם במדבר** שבין בבל וא"י (שממנו הדבור בפסוקים שעברו) **מסלול** (לא נמצא יותר) מְסִלָּה (היא דרך טובה, עמש"ל נז יד) **ודרך** (כעב"ש) שלא ידעוהו בני הגולה (מ ג ד; מב טז), **ודרך הקדש יקרא לה** (ולהלן מ ג; מט יא נקרא דרך ד' ומסילתו) מפני שבה יעברו ישראל עַם קדוש או עַם ד' (דברים ז ו; במדבר יא כט ועוד), **לא יעברנו טמא** כנוי לאיש מעמים זרים מאויבי ישראל (נב א; עזרא ו כא, וכן ארצם טמאה יהושע כב יט; עמוס ז יז, ולחמם טמא יחזקאל ד יג; הושע ט ג), והכוונה שלא יפלו על עולי הגולה בעברם דרך המדבר כמש"ל פסוק א, **והוא** הדרך **למו** להעורים והחֵרשים והפסחים והאִלמים מפסוקי ה ו (כנוים לבני יהודה הגולים והמעונים כמש"ש); **הלך דרך** מאלה (המובנים במלת „למו") **ואוילים** וגו' וגם אוילים, הם נמהרי לב מפסוק ד עמש"ש. אם לא תנוח נפש הקורא

עוד „גם" בטעם „גם כי" xотя, obgleich ירמיה לו כה; תהלים צה ט; נחמיה ו א, „אף" בטעם „אף כי" („מכל שכן" בלשון התלמוד) viel mehr, weniger тѣмъ болѣе, менѣе. איוב ד יט.

(4) דֶּשֶׁא הוא עשב מאכל לבהמה (ירמיה יד ה; איוב ו ה), בעוד שלא גדל כל צרכו (להלן סו

נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ
אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ
רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ [ט] וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת
פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים
וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃
[י] וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה עָלִיתִי עַל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהַשְׁחִיתָהּ יְהוָה אָמַר אֵלַי
עֲלֵה אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃
[יא] וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח אֶל־
רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית
כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ
יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל הַחוֹמָה׃
[יב] וַיֹּאמֶר רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ
שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה
לֶאֱכֹל אֶת־חֲרָ*אֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־
שֵׁ*י נֵ י הֶ ם עִמָּכֶם׃ [יג] וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה
וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ
אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
[יד] כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם
חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃
[טו] וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה

צואתם קרי   מימי רגליהם קרי

פעל מהשם ערבון, נמצא בטעם זה רק בפסוק הנוכחי ובמ"ב יח כג (כי בשארי מקומות טעמו התבולל). רכבים עליהם, כי היו סוסי חיל אשור חזקים ומתהוללים מאד (ע' ה כח) ויכלו לרכוב עליהם רק רַבָּבֵי אשור המהירים והמלומדים, ולא היו דוגמתם ביהודה. — [ט.] ואיך תשיב את פני פחת שר פֶּלֶךְ (מהנפרד פֶּחָה וכטעמו בכל מקום) אחד עבדי אדני הקטנים וגו' (ארבעה נסמכים זאח"ז, נסמך על נסמך, והטעם פני פֶּחָה שהוא אחד מעבדי אדני הקטנים), כן יקרא רבשקה את עצמו אשר קרא ליחזקיה לדבר אתו ויחזקיה לא יצא אליו, רק שלח את שריו כמש"ל פסוק ג. לרכב ולפרשים עם רכב ועם פרשים עמש"ל ז טו. — [יוד.] ועתה המבלעדי וגו' ד' אמר אלי וגו', הכוונה מפני שהרס יחזקיה במותיו ומזבחותיו (ז), ובדא רבשקה מלבו שאמר לו ד' כן (ע"י איזה נביא) להפחיד את יהודה, או ששמע שנִבא ישעיה עוד לפָנים שיביא ד' את מלך אשור על יהודה, עמש"ל כב יא, וכן נראה להלן לז כו שמלך אשור שמע מדברי הנביא אלה (ובפסוק כ יאמר עוד שאף אם ישוב ד' לרחמם לא יוכל להצילם מידו). — [יא.] שמעים מבינים (לג יט; בראשית יא ז ועוד). יהודית כן נקרא אז לה"ק, וכן בפסוק יג; נחמיה יג כד (ועמש"ל יט יח) באזני העם אשר על החומה (שומרים החומה לבל יגש אליה האויב), כי לא נאוה להעם לשמוע דברים ששלח מלך למלך (ד), וע"ז השיב להם רבשקה בפסוקים הבאים שמַלכו שְׁלָחוֹ לא אל מלך יהודה רק אל האנשים שעל החומה (שומרי החומה כמש"ל), וכוונתו היתה לבַהֵל אלה האנשים וילכד את העיר דהי"ב לב יח. — [יב.] ויאמר אליהם מ"ב יח כז. אדוניך וגו' (בכנוי יחיד), אל אליקים אשר על הבית (ג) יְדַבֵּר שהוא גדול משבנא הסופר ונבדל במלבושיו (כב טו יט כ כא), הישבים על החומה כמ"ש בפסוק שעבר לאכל את צואתם וגו' [3] (עמש"ל כח ח בהערה), אחרי שיכלה הלחם והמים בירושלם כאשר יצור סנחריב על ירושלם (עמש"ל פסוק ב), וכן דרך הלשון לאמר על הרעב והצמא היושב במצור, מפני שיאכל וישתה אז כל דבר מאוס. — [יד.] אל יַשִּׁא לכם (ע' ירמיה כט ח) אל יתעה אתכם (עמש"ל יט יג) להלחם

יא ב בטעם איש האוהב לדבר דברי ריק הרבה), וכן בא דָבָר בטעם דברי ריק ש"א יז כט, ואולי גם להלן נח יג.

[3] הנקודות הן לפי הקרי צואתם מימי רגליהם מהכתיב חֲרָאִים בפסוק הנוכחי או חָרִים מ"ב יח כז (ומזה הכתיב חריונים מ"ב ו כה, מחוראות מ"ב יוד כז), שינים בפסוק הנוכחי ומ"ב שם, וכל אלה הכתיב הם מהשם ח'ר שבטעם נֶקֶב (ומזה בערבית הפעל חרי בטעם הוציא צאה) ומהפעל סון באיטיאפית (אחות לה"ק), תאן בסורית, השתין (בתוספת ת, עמש"ל ט יח) בעברית בטעם הוציא מי רגלים, ולפי שבימי בעלי מסורה הראשונים היו שמות הכתיב שזכרנו לשון מגונה (מגילה כה ב), לכן בא בהם קרי בלשון יותר נקי בכל המקומות כתקון סופרים עמש"ל נז ח בהערה (ולכן על אחד מאלה הקרי לא הסכים ר"י בן קרחא מסברא מגילה שם).

אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־
הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף
הַמַּזְכִּיר׃ [ד] וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה
אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ
הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה
אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ [ה] אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־
שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־
מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ [ו] הִנֵּה בָטַחְתָּ
עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ [ז] וְכִי־תֹאמַר
אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא הוּא
אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־
מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַםִ לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ [ח] וְעַתָּה הִתְעָרֶב

אליו במ"ב יח יח כתוב ויקראו אל המלך ויצא אליהם (ברבים, מפני שנזכרו שם עוד תרתן ורב סריס) אליקים וגו׳ ושבנא הסופר עמש"ל כב טו ויואח בן אסף המזכיר хронографъ, Chronist הכותב והקורא ספרי הזכרונות למלך (מזכיר תואר מבינוני הפעיל, ועמש"ל יב ד בטעמי פעל זכר), וכן נזכר שַׂר המזכיר אצל דוד ושלמה ש"ב כ כד; מ"א ד ג, ואצל יאשיהו דהי"ב לד ח (וכן היתה מִשׂרה זאת אצל הרבה מלכי עמים קדמונים), — [ד.] המלך הגדול (וכן בפסוק יג) כנוי למלך אשור (נקרא ג"כ אסנפר רבא ויקירא עזרא ד יוד) שהיו מלכים רבים תחתיו לעיל יוד ח, כמו שנקרא מלך בבל (שנכנעו תחתיו מלכים רבים מ"ב כה כח) בשם מלך מלכים יחזקאל כו ז; דניאל ב לז. אשר בטחת כי מרדת בי (פסוק הבא). — [ה.] הדבור הבא „אמרתי וגו׳ למלחמה" הוא דבור של קריאה בלשון מקוצר כדרך הרבה לשונות של קריאה [1], וטעמו אמרתי תחלה כאשר שמעתי שמרדת בי אך דבר שפתים [2] דברי ריק пустыя слова, leere Worten דִּבַּרְתָּ למרוד בי (חשבתי שרק בפיך אמרת שמרדת בי, אך לא תלחם עמי ותשוב תיכף להכנע כאשר אעלה עליך, כאשר כן היה עם יחזקיה בימי סרגון אבי סנחריב כמש"ל ז יז), ועתה אני רואה כי עצה וגבורה אתה עושה (ע׳ ל א; מ"א טז כז) למלחמה אתי! עתה על מי וגו׳. עוד יש לפרש אמרתי (כאשר שלחת אלי כי חָטָאתָ ובקשת שאשוב מעליך מ"ב יח יד) אך דבר שפתים! (דברי ריק דבריך, כי לא היתה דעתך להכנע באמת, כי) עצה וגבורה למלחמה (אתה עושה, ולכן לא שבתי מעליך) עתה על מי וגו׳. במ"ב יח כ כתוב „אמרת (בנוכח) אך דבר שפתים וגו׳", ויתפרש ג"כ כפירושי השני: אמרת (בשָׁלְחֲךָ אלי כי חטאת כמש"ל) אך דבר שפתים! (כי לא היתה דעתך להכנע באמת, כי) עצה וגבורה וגו׳ וכמש"ל, ועמ"ש עוד לעיל לג כד בהערה. יתכן מאד כי „עצה" שבפסוק רומז לעצת יחזקיה לסתום את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ בשביל שלא ימצאו מלכי אשור מים דהי"ב לב ג ד, וכמש"ל ז ג; ט ה; יוד יב; כב יא. — [ו.] הקנה הרצוץ המָעוך измятый, zerknüllt וקל להִשָּׁבר, וכן טעם בינוני פעול קנה רצוץ להלן מב ג עמש"ש הזה על מצרים (כי עליו בטח יחזקיה ע׳ כ ה; ל ב; לא א, ועמש"ל כט ט) אשר טעמו אם (עמש"ל ל יז) יסמך איש עליו יִשָּׁבר ובא בכפו וגו׳, וכן יצויר בטחון מצרים יחזקאל כט ז. — [ז.] אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו בכל הארץ (ע׳ מ"ב יח ד) ויאמר וגו׳ לפני המזבח הזה תשתחוו בירושלם מ"ב יח כב, הכוונה לפני מזבח האחד שבמקדש שלמה ובעיר מלכותו ולא לפני מזבח אחר (דהי"ב לב יב) אף אם הוא לאלהי ישראל (כמו בהבמות בימי המלכים הצדיקים אסא יהושפט יואש אמציה עזיה יותם). האשורים עובדי אלילים בהרבה מקדשים שבארצם חשבו שפעולה זו של יחזקיה להשתחות רק לפני המזבח שבעירו תכעים את אלהיו, וע׳ פסוק יוד, ועמש"ל לג כד. — [ח.] התערב תִּתְחָרֶה בְּעֵרָבוֹן wetten, биться объ закладъ. התערב

מְרֻשָּׁעִים (מרשעים בעין תלויה) איוב לח טו, עמ"ש עוד לעיל ל ו, ובשמות ע"פ בעל צפון (בעל צפעון) שמות יד ב עמש"ש, שמואל (מן שמע אל), זרבבל (מן זְרַע בבל ע׳ סנהדרין לח א, שנולד בבבל), בָּלָה (בַּעֲלָה יהושע טו כט) יהושע יט ג, ובארמית טונא (טוענא או טעונא), מֵידם (מִדַּעַם), שותא (שועתא), דור קטי (דור קטיע כתובות יוד ב), זֶרֶת (אצבע קטנה=זְעֶרֶת עמש"ל מ יב).

[1] עמ"ש ז יז; ח יט; יח ג; לח יז; מ ט; מה כג; בראשית ד ז; יח ו כא; כב יג; מט ג; שמות טז לב; שופטים טז ט; ש"א טז ו; כ מב; זכריה ד ז; ו יב ועוד.

[2] כן נקרא בפסוק הוכחי ומשלי יד כג רבוי דברי ריק בלא מעשה (וכן מזה איש שפתים איוב

הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ
קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי
רַבְשָׁקֵה׃

לז [א] וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא
בֵּית יְהוָה׃ [ב] וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־
עַל־הַבַּיִת וְאֵת ׀ שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת זִקְנֵי
הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ
בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ [ג] וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה
קמץ בז"ק

אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה
הַיּוֹם הַזֶּה כִּי־בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ
אַיִן לְלֵדָה׃ [ד] אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵת ׀ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ
בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ
תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃
[ה] וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־
יְשַׁעְיָהוּ׃ [ו] וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה

אם ידבר אליהם, כי הבין יחזקיה שיתכן שידבר רבשקה אל העם להסיתם לבלי לשמוע למלכם (אבל השרים לא היו נמנעים לענותו) אם דָּבֵר אליהם דברים שראוי להשיב עליהם, כי על זה שלח יחזקיה אליו שרים).

לז. [ג.] **ויאמרו אליו.** מהלשון בפסוק ה נראה כי בא פה דרך החלטה בטעם מקור (עמיש״ל ה יג) לאמר אליו, ויותר נראה כי פסוקי ג ד מקומם אחר פסוק ה (עמש״ל א יח), ובזה יהיה המשך פסוקי ב—ו ישר בלא לחץ, **יום צרה**, כי חשב רבשקה לעמוד ממול ירושלם ולהַכּות על מַלכו סנחריב שיבוא מלכיש לְהָחֵל מצור ירושלם אם לא יפתחו לו שערי ירושלם כמש״ל לו ב. **ותוכחה** גְּדופה **ונאצה** (כעב״ש) злорѣчіе, руганье, Schimpf, Schmähung הכוונה על נאצת רבשקה לעיל לו יח יט כ שאין כח לאלהי ישראל להצילם מידו, ע׳ פסוק הבא. ההפעיל הוכיח מטעמו הרגיל (בין שארי הוראותיו הכין, התוכח, עָנַשׁ, שפ׳ט עמ״ש ב ד, ואולי גם הַצְדִּיק עמ״ש א יח) הגיד למי (בדברים קשים) פּשעו (בראשית כא כה ועוד) порицать, vorwerfen, הושאל בטעם גַּדֵּף חָרֵף בפסוק הבא, ומההפעיל בטעם זה הושאל השם תוֹכֵחָה בטעם גדופה בפסוק הנוכחי, ולא נמצא יותר הוכית תוכחה בטעמים אלה (כי בשארי מקומות בא תוכחה רק בטעם ע׳נ׳ש, תוכַחַת בטעם דברי מוסר, דברי ויכוח, ע׳נ׳ש). **כי באו בנים עד משבר** устье матки, Muttermund **וכח אין ללידה** ללדת (מקור נפ״י, וכן לְדֵעָה שמות ב ד, מֵרְדָה בראשית מו ג), ציור מליצה לצרה שהגיעה למרום קצה ולא יוכלו לְהִגָּאֵל ממנה כמש״ל כו יח. מַשְׁבֵּר בפסוק הנוכחי; מ״ב יט ג שֵׁם לפי הרחם הפתוח בעת הלֵדָה (המצויר כמו שבור, ומזה הפעיל אשביר להלן סו ט בטעם אפתח פי הרחם) ([1]), נקרא ג״כ „מִשְׁבַּר בנים״ הושע יג יג (הנסמך הוא מִשְׁבַּר כמו מַרְבֵּץ מִרְבַּץ), ויותר לא נמצא מַשְׁבֵּר בכ״ק. בלשון המשנה (כלים פכ״ג מ״ד) מַשְׁבֵּר הוא הכסא שתשב עליו היולדת, הושאל מארמית מַתְבְּרָא ע׳ תרגום בפסוק הנוכחי; שמות א טז; ש״ב כב ה, כי מלשונות הכתובים נראה שאין כן טעם מַשְׁבֵּר בלה״ק, וכסא היולדת כנראה נקרא אָבְנַיִם שמות שם. — [ד.] ההמשך הוא: **ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה** המתקיימת עוד (וכן יִמָּצֵא דניאל יא יט) מיהודה בירושלם שלא נלכדה מסנחריב (עמ״ש פסוקי כז לא לב), **אולי ישמע וגו׳** טעמו אולי ישמע בשימת לב внимать, aufmerken (כמו בראשית כט לג; משלי יח יג), או טעמו אולי ישמע לשפוט (כמו דברים א טז יז; ש״ב טו ג; מ״א ג ט), **לחרף וגו׳ והוכיח** (מקור) וגַדֵּף (עמ״ש בפסוק שעבר) **בדברים אשר שמע ד׳ וגו׳** הכתובים לעיל לו יח—כ. פרשנו כן למען לא יהיו הדבורים אולי ישמע, אשר שמע סותרים זל״ז. — [ו.] **ויאמר וגו׳.** הנביא התפלל לד׳ כבקשת

ישראל לבנות בית להיות שמי שם [ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל ואבחר בירושלם להיות שמי שם] ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל״, כי כן בא הלשון הזה בשלימותו דהי״ב ו ה ו, ב) מ״א ז טו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד [ושמנה עשרה אמה קומת העמוד השני וחוט שתים עשרה אמה יסב את העמוד האחד] וחוט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני, ג) מ״א יב ל: וילכו העם לפני האחד עד [בית אל ולפני האחד עד] דן (ע׳ שמות יח ג ד; ש״א יד ד ה ועוד), ד) ירמיה ט כד כה: ופקדתי על כל [עָרֵל ועל כל] מול בערלה: על מצרים ועל יהודה וגו׳ ערלי לב, ה) יחזקאל מה כא: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח [וממחרת הפסח] חג שבעות ימים (ע׳ במדבר לג ג; יהושע ה יא), ועמ״ש עוד ח יט; נב טו; זכריה יד יח; אסתר ג ז.

([1]) ודומה לזה בא על הלדה הפעלים פרץ בראשית לח כט, גוח מיכה ד יוד, פַּלֵּח איוב לט ג, ועמש״ל ה כט.

לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ [טז] אַל־תִּשְׁמְעוּ
אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר
עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־
גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃
[יז] עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם
וּכְרָמִים׃ [יח] פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ
לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ אֱלֹהֵי
הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
[יט] אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי
סְפַרְוָיִם וְכִי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃
[כ] מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־
הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה
אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ [כא] וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא־
עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא
לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ [כב] וַיָּבֹא אֶלְיָקִים
בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא

עמדי. — [טז. יז.] עשו אתי ברכה, לדעתי טעמו בלשון קדמו פָּנַי בברכה זל"ז взаимно привѣтствовать, gegenseitig begrüssen כאוהבים (הכוונה להשלים עמו), וזה שאמר וצאו אלי, כי כן דרך המְקַדם פני האֹרח לבָרכו או לקבל ברכתו ע' בראשית יד יט; כד לא; ש"א יג יוד; טו יג; ש"ב ח יוד; מ"ב יוד טו (עמ"ש עוד לעיל ו ג), ואכלו לבטח איש גפנו וגו' מי בורו אשר השחית מחנה אשור עד כה (לז כה ל; לב יב יג), עד באי ולקחתי וגו', כי כן עשו מלכי אשור להגוים שהכניעו ע' מ"ב טו כט; טז ט; יז ו כד כו. מפני שסנחריב חשב ללכת תחלה הלאה למצרים להלחם עם תרהקה מלך מצרים (לז ט עמש"ש) ואח"כ לשוב לארצו, לכן אמר רבשקה עד באי (שובי) ולקחתי וגו'. ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמותו ואל תשמעו אל חזקיהו (ע' פסוק הבא) מ"ב יח לב. — [יח.] פן טעמו אַל או אולי, עמש"ל ו יוד. — [יט. כ.] איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים הֵנַע וְעִוָּה (4) מ"ב יח לד, אשר הכניעום מלכי אשור (להלן לז יג), וכי הֲכִי (כי בא לפעמים ויו בטעם ה השאלה, ומזה ואנכי הושע ז יג) הצילו את שמרון מידי? (מ"ב יז ו), מי בכל אלהי הארצות האלה וגו' כי יציל ד' את ירושלם מידי! עמש"ל פסוק יוד. שני פסוקים אלה קשים מאד לפרש על נכון כי יש בהם שאלות קשות: 1) התחיל באלהי חמת וארפד וכו' וסיים בשמרון, 2) קשה לפרש „וכי" בטעם הֲכִי, 3 הדבור „מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי" הוא לשון כפול בלא טעם, והנה בהתרת שתי שאלות האחרונות נאמר כי באמת במ"ב יח לד לה כתיב כי (בטעם הֲכִי כמ"ש להלן) הצילו בלא ויו, והסרה מלת „האלה", והדבור „מי בכל אלהי הארצות" איננו מיותר, והכוונה על שארי ארצות שלא נזכרו פה ומ"ב שם ונזכרו להלן לז יב; מ"ב יט יב (גוזן חרן רצף ובני עדן); לעיל יוד ט (כרכמיש כלנו דמשק), וכבר אמרנו בפסוק א כי בהספור מפרקים הנוכחים הלשונות יותר מתוקנים בס' מלכים ב, ובהתרת השאלה הראשונה נראה ברור בעיני שבא בפסוק יט הנוכחי וכן במ"ב יח לב לשון מקוצר, והיה ראוי להיות „איה אלהי חמת וגו' ספרוים הנע ועוה כי הצילו [את ארצם מידי? איה אלהי שמרון כי הצילו] את שמרון מידי"?, „כי" בטעם הֲכִי כמש"ל כט טז. והנה התקצר אצלינו מן „כי הצילו" הראשון עד השני, ויש לדעתי הרבה מקומות כאלה בכ"ק כאשר אבאר במקום אחר (עמ"ש במדבר לג יז ובספרי צפנת פענח מאמר ראשון בסוד האורים והתמים), ובהערה למטה אביא פה איזה מקומות לדוגמא (5). — [כא.] ויחרישו העם מ"ב יח לו (כי אליהם דבר רבשקה ע' לעיל פסוקי יב יג) ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך וגו', כן צוה המלך על העם ביד שריו ששלח אל רבשקה (ג) שהעם לא יענו אותו

(4) חמת ארפד ספרוים הנע עוה שמות ערים; בבאור חמת וארפד עמש"ל יוד ט; ספרוים עיר נזכרה עוד להלן לז יג; מ"ב יז כד ועוד, לדעת חוקרי הארץ עיר בדרום ארם נהרים הנקראת כעת סִיפַּארַא (וי"א שהיא סְפָרַד שנזכרה עבדיה א כ); הֵנַע עִוָּה נזכרו להלן לז יג; מ"ב יח לד; יט יג, הֵנַע כנראה היא עיר הנקראת כעת עַאנַה על נהר פרת, עִוָּה כנראה נרדף עם עַוָּא מ"ב יז כד ויושביה נקראים עַוִּים שם פסוק לא (ואין זה עַוִּים יהושע יג ג; דברים ב כג שישבו בדרומית מערבית מארץ כנען), והיתה כנראה ג"כ בארם נהרים, ולא נדע כעת מקומה, ועמ"ש עוד להלן לז יג.

(5) א) במ"א ח טז בא לשון מקוצר כזה בבירור בלא שום ספק: „לא בחרתי בעיר מכל שבטי

חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים
וַיִּקְרָאֵהוּ וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ
חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ [טו] וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ [טז] יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא
הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ
אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃
[יז] הַטֵּה יְהוָה ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה
עֵינֶךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת כָּל־דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב
אֲשֶׁר שָׁלַח לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ [יח] אָמְנָם
יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־כָּל־
הָאֲרָצוֹת וְאֶת־אַרְצָם׃ [יט] וְנָתֹן אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי
אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃
[כ] וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ
וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה
יְהוָה לְבַדֶּךָ׃ [כא] וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־
אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־
סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ [כב] זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־

קמץ בז״ק

(עמ״ש בפסוק הבא), ועמש״ל לו יט בבאור השמות האלה. מפני שבשם ספרוים נקראו ג״כ אנשי עיר ספרוים מ״ב יז כד לא, לכן העיר נקראת לפעמים „עיר ספרוים״. מלשון הפסוק הנוכחי; מ״ב יח לד; יט יג נראה ברור כי מלך אחד ואלהים אחד לספרוים הנע ועוה. — [יד.] הספרים письма, Briefe, כי שלח סנחריב דבריו אל יחזקיה בכתָב וכתב אליו יותר מאשר כתוב בפסוקי יוד — יג (כי הלשון שם נראה מקוצר ומקוטע, וכן נראה מפסוק כד שבאו עוד דברים ביד מלאכיו, ובלא ספק הזכיר ג״כ בספר את תרהקה אשר יצא להלחם אתו ואשר עליו בטח יחזקיה לעיל לו ו), לכן כתב דבריו באיזה ספרים (גליונות) נפרדים בפסוק הנוכחי ומ״ב יט יד ודהי״ב לב יז, ועמ״ש עוד להלן בפסוק. ויקראהו במ״ב יט יד כתוב ויקראם, ויפרשהו (כי אצל הקדמונים סֵפֶר הוא מגלה נגללת כמש״ל ל ח) כל אחד מהספרים (עמש״ל ב יח). ויותר נראה כי הרבים „ספרים״ בא בלה״ק גם על מכתָב אחד, וכן נראה להלן לט א, אולי מפני שהיו כותבים באותיות גדולות ולכן לפעמים כתבו מִכְתָּב אחד באיזה גליונות, או אולי מפני שהיה דרכם לכתוב מכתב בשתי העתקות, שאם תאבד אחת תשאר השניה. — [טז.] ישב הכרובים עמש״ל יוד יג. אתה הוא האלהים עמש״ל מא ד. — [יז] אשר שלח וגו׳ במ״ב יט יז כתוב „אשר שלחו״ והכוונה על רבשקה ע׳ פסוק ד, והלשון פה יותר מתוקן (עמש״ל לו א), כי לא נזכר רבשקה בתפלת יחזקיה, ועוד הלא שלח סנחריב עוד הפעם לחרף ביד מלאכיו בפסוק יוד. — [יח. יט.] את כל הארצות יושבי הארצות (ומזה ביחיד ארץ בראשית ו יא; מא נז; מ״א יוד כד ועוד) שנזכרו פסוקי יב יג ואת ארצם ונתן וגו׳. במ״ב יט יז בא לשון יותר מתוקן (עמש״ל לו א) „את הגוים ואת ארצם״. — [כא.] אשר התפללת וגו׳ מלך אשור שמעתי מ״ב יט כ. —

עם חלח וחבור וערי מדי, והיא עיר במדי הנקראת אצל הסופר הקדמון בתלמיוס גויזאַניה, ויש אומרים שהוא בארם נהרים, והוא הנקרא אצל היונים גויזאַניטיס וכעת קוישַאן, והדעה האחרונה נראה עיקר, כי שארי המקומות שבפסוק הנוכחי הם ג״כ בארצות ארם כאשר יתבאר; חָרָן עיר וחבל ארץ בארם נהרים על הדרך מאור כשדים לא״י בראשית יא לא; כד יוד; כז מג ועוד, וכן ישמה באשורית ואצל הארמים והערבים, קאַררא אצל היונים (וכנראה שאין זה חָרָן שנזכר יחזקאל כז כג בין ערי ערב); רצף (נזכר רק בפסוק הנוכחי ומ״ב יט יב) הוא בארם תַּדְמֹר (מ״א ט יח) שנקרא אצל בתלמיוס ריסאַפאַ ואצל הערבים רֻצַאפַה; תְּלַשָּׂר (ובמ״ב יט יב תְּלַאשָּׂר, ויותר לא נמצא) כנראה עיר בין אשור ובבל אשר סופרי היונים קראוה חַלַּסַר, כי נכונה מאד דעת תרגום ירושלמי בראשית יד א כי תלשר או תלאשר שבשין שמאלית (שהוא שֵׁם מחובר מן תֵּל—אשר, כמו שמות מקומות בבבל תֵּל אביב יחזקאל ג טו, תֵּל מלח, תֵּל חרשא עזרא ב נט) הוא אֶלָּסָר (מקוצר מן אֶל—אסר, אֶל כמו ה הידיעה עמש״ל לב א) שנזכר בראשית שם בלשון „אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר״ הקרובה לשנער (בבל ועמ״ש בסוף הספר מדברי ימי אשור ובבל, וכן נראה מהשם אריוך שהוא שע״פ בבבל דניאל ב יד), והיונים קראו לאלסר חלסר בחלוף הרגיל באותיות אחה״ע, והנה יושבי תלשר באו מֵעֶדֶן שבערב (יחזקאל כז כג עמש״ש) או מבית עֶדֶן שבארם דמשק עמוס א ה, לכן נקראו בני עדן אשר בתלשר.

תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה
אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ
אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אוֹתִי׃
[ז] הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה
וְשָׁב אֶל־אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃
[ח] וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ׃
[ט] וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָה מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר
יָצָא לְהִלָּחֵם אִתָּךְ וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ [י] כֹּה
תֹאמְרוּן אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר
אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בּוֹ
לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלַםִ בְּיַד מֶלֶךְ
אַשּׁוּר׃ [יא] הִנֵּה ׀ אַתָּה שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר
עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת
לְהַחֲרִימָם וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ [יב] הַהִצִּילוּ
אוֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי
אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר
בִּתְלַשָּׂר׃ [יג] אַיֵּה מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד
וּמֶלֶךְ לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ [יד] וַיִּקַּח

יחזקיה (ד) ע' דהי"ב לב כ, ובאו לו הנבואות מפסוקי ו ז ומפסוקי כא—לב. נערי מלך אשור לשון לעג לשריו. — [ז.] פסוק זה הוא נבואה קצרה מאד ובלשון רֶמֶז מה שיעבור על סנחריב מעת ההיא והלאה. הנני נותן בו רוח חֵפֶץ נֶפֶשׁ (עמש"ל כה ד), הכוונה חֵפֶץ חָדָשׁ ורומז שלא ילך מלכיש לירושלם לרבשקה להחל מְצוֹר ירושלם כאשר חשב (כמש"ל פסוק ג), רק ילך להלחם בלבנה (פסוק הבא), ואח"כ ושמע שמועה רומז שישמע בלבנה שיצא תרהקה להלחם אתו ולעזור ליחזקיה (אשר בטח עליו לעיל לו ו) וילך אליו בדרך מצרים (פסוק ט; לעיל יוד כד), ואח"כ ושב אל ארצו רומז למגפת מחנה אשור בארץ ישראל בדרך העולה למצרים (יוד כו; יד כה) ושוב סנחריב לנינוה (להלן פסוקי כט לד לו לז), ואח"כ והפלתיו בחרב בארצו ביד בניו (פסוק לח). — [ח.] וישב רבשקה וגו' על לבנה כי שמע כי נסע מלכיש, ומפני שלא הלך סנחריב מלכיש לרבשקה לצור על ירושלם (כמש"ל פסוק ג), לכן שב רבשקה אליו מירושלם. לִבְנָה עיר בשפלת יהודה וקרובה ללכיש יהושע יוד לא לב; טו מב. — [ט.] וישמע מלך אשור בלִבְנָה (ח) על תרהקה מלך כוש ומצרים כמש"ל ז יז לאמר (עמש"ל ט ח) „יצא להלחם אתך" ממצרים, וישמע ויהי כאשר שמע (2) (ובזה לא יהיה „וישמע" כפול בלא טעם ועמ"ש עוד נט יח בהערה) השמועה מתרהקה וישלח וגו'. סנחריב חשב שאחרי לָכדו לִבְנָה ילך לצור על ירושלם, ואחרי שילכדנה ילך למצרים על אויבו תרהקה (אשר עליו בטח יחזקיה לו ו) (3), וכאשר שמע שיצא תרהקה ממצרים לקראתו להלחם עמו היה מוכרח לעזוב לבנה ולמהר לצאת לקראת תרהקה בדרך מצרים (יוד כד כו), ואז שלח מלאכים (עם ספרים פסוק יד) אל יחזקיה שלא יחשוב שבאה לו ישועה מאלהיו שיסית בסנחריב את אויביו ולא יוכל ללכוד ירושלם. כי אלהיו לא יוכל להציל ירושלם מידו בפסוקים הבאים, ונראה כוונת סנחריב בשליחות זאת להפחיד את יחזקיה למען יִכָּנַע ויפתח לו שערי ירושלם, במ"ב יט ט במקום „וישמע וישלח" כתוב „וישב וישלח" (שנית אחרי ששלח ראשונה לו ב), והוא לשון יותר מתוקן, עמש"ל לו א. — [יב.] גוזן וגו' ובני עדן אשר בתלשר (בשין שמאלית), שמות ערים וחבלי ארץ סביבותם (4) אשר לכדום מלכי אשור. — [יג.] מלך חמת וגו' ועוה, הוא לשון קצר, והכוונה ההצילו אותם אלהיהם לו יט

(2) כי בא לפעמים ו החבור בטעם „ויהי כאשר", או „וכאשר", ומזה עוד וירא בראשית יח ב (וירא השני); מח יז; שמות כ יח, וירדפו שמות יד ט, ויקרב במדבר טז יוד, וימאן כ כא, ויעזבו שופטים ב יג, ויבא ש"א ד יג, וילך כג כה, ויעשו ש"ב כא יד, ונכרים עבדיה א יא ועוד.

(3) כי היו מלכי מצרים אויבים גדולים למלכי אשור, ומלכי אשור סרגון (אבי סנחריב) ואסר חדון (בן סנחריב) וסרדנפל בנו הכום מכה רבה כמש"ל ז יז; לא ג, וכן סנחריב עלה בדרך מצרים על תרהקה שיצא לקראתו ממצרים למלחמה בארץ יהודה ונמשכה מלחמתם בגבולי ארץ יהודה שתי שנים, רק שלאחרונה נפל מחנה סנחריב במגפה בגבולי א"י ולא יכל להכניע את תרהקה עד ימי בנו אסר חדון כמש"ל ז יז בארוכה.

(4) גוזן יש אומרים שהוא בארץ מדי עיר וחבל ארץ על נהר גוזן שנזכר מ"ב יז ו; יח יא ביחד

קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ [כה] אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃

[כו] הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי

לדרום ואבוא יער כרמלו (כרמל טעמו פה גן עצי פרי נחמד כמש"ל יוד יח, ואם עציו מרובים אז נקרא במליצה יער הכרמל лѣсоподобный садъ, Gartenwald) יער הכרמל של הלבנון (במורד הר הלבנון היו גני כרמים מהוללים הושע יד ח), והוא (אחרי מליצתו „לבנון" לירושלם) מליצה להגן הנעלה הנקרא גן המלך עם בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח אשר בדרום (בדרומית מזרחית) לירושלם כמש"ל ח ו, שהוא עוד מליצה למלכי בית דוד עמ"ש, ופה הכוונה שיקח בית דוד בְּשֶׁבִי. במ"ב יט כג כתוב „מלון קצו" בטעם מלון אורחים (ירמיה ט א) של קצה הלבנון, או בית מלון שהוא על ראש הר לבנון (לעוברי אֹרַח הרים, וכן יש היום על הרבה הרים רמים כנודע), ולפי שהלבנון הוא פה מליצה לירושלם, לכן מלון קצו הוא מליצה לבית ד' שעל ראש הר המוריה (ע' יחזקאל מג יב), ולשון זה „מלון קצו" הוא מתוקן מאד, עמש"ל לו א. — [כה.] אני קרתי (טעמו עתיד כהפעל ואחריב להלן בפסוק) אָקוּר או אכרה (בורות) ושתיתי ואשתה מים (9) בצורי על ירושלם (שממנה הדבור בפסוק שעבר כמש"ש), כי יחזקיה משך המים מהמעינות שמחוץ לעיר שלא ימצאו האשורים שם מים וכמש"ל לו ה, ואחריב בכף פעמי פְּעָמַי חילי כל יארי מצור" יאורי חומת העיר הבצורה (עמש"ל יט ו; כט ג בטעמי יאור, מָצוֹר) (10), והכוונה על מה שקבץ יחזקיה מי הבְּרֵכָה התחתונה ועשה עוד בְּרֵכָה חדשה בירושלם להגן על העיר מן האויב כמש"ל ז ג; כב יא, והוא לשון מליצה בדרך גוזמא (כהלשון אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי מ"א כ יוד), בכוונה שגם יאורי מצור לא יצילו ירושלם מידי, והנה בדבור הנוכחי נשלמו דברי סנחריב, ובפסוק הבא בא דברי ד' מפי הנביא. פעל קור לא נמצא יותר בקל, וטעמו נרדף עם כָּרֹה, חָפֹר, ומזה ע"ד השאלה בהפעיל הֵקִיר ירמיה ו ז בטעם הביע מים מהבאר (כאלו המים מתחת לארץ יחפרו בארץ לצאת החוצה, ומזה השם מָקוֹר בטעם מַעְיָן), ואולי מזה

ג"כ בפיעל ע"ד המרובעים קַרְקַר לעיל כב ה; במדבר כד יז בטעם חָפֹר והָרֹס. מפני שלא נמצא יותר פעל קור בטעם כָּרֹה, וההפעיל הֵקִיר כנראה הוא מפעל קור בטעם יסודי נָבֹעַ, וגם קַרְקַר כנראה הוא פעל משם קיר כמש"ל כב ה, לכן נראה לי כי קַרְתִּי=נָקַרְתִּי בטעם חפרתי כאשר יתבאר (ומזה בפֻעל בור נֻקרתם להלן נא א) ויחסר לפעמים בקל עבר פ"נ, וכן תתה (נתתה תהלים יח מא) ש"ב כב מא, וכן יחסר לפעמים בקל עבר פ"ל כמו קח (לקח) יחזקאל יז ה, קחם (לקחם) הושע יא ג, או פ"י כמו רַד (ירד) שופטים יט יא, ושבתי (וישבתי) תהלים כג ו, ואולי מזה רַדנו (ירדנו) ירמיה ב לא (עמ"ש עוד נח ז), ויתכן עוד לדעתי אשר „אני קרתי" טעמו כמו אני נִקרתי (בפיעל, ומזה בפֻעל נא א) או חָפרתי, „נ" נבלע בהברת „נִי" שלפניו, והרבה כן כמש"ל ח כג. פעל נקר יסוד טעמו דָּקֹר והשליך (חפֹר, ודומה לזה בלשון גרמניה ausstechen), ומזה בפֻעל להלן נא א, ובפיעל בלשון ועצמי נקר מעלי איוב ל יז, ומזה השם נִקְרָה לעיל ב כא; שמות לג כב למערה חפורה בצור, ורגיל פעל נקר בטעם דָּקֹר בלשון „נקר עין" בקל ש"א יא ב; משלי ל יז, ופיעל במדבר טז יד; שופטים טז כא, ובלשון התלמוד בא פיעל „מנקר" על התרנגולת והחולדה והכלב החופרים באשפה או בגוף מת להוציא אֹכֶל פסחים ח ב; טהרות פ"ד מ"ג ועוד. — [כו.] בפסוקי כו—לד משיב הנביא על דברי סנחריב מפסוקי כד כה, כי לשוא יתפאר ללכוד ירושלם, כי מה שעלה על ארץ יהודה ולכד הערים הבצורות (לו א) הוא גְזֵרַת ד' מימים רבים, ועתה ישים ד' קץ לגאונו. הלוא שמעת עמש"ל לו יוד, כי למרחוק מזמן רחוק (עמש"ל כב יא) אותה בכנוי סתמי (עמש"ש) בטעם את הגזרה ההיא מעלות מלך אשור ולָכדו כל ערי יהודה עשיתי חרצתי (עמש"ש), מימי קדם ויצרתיה חשבתיה (עמש"ש) כעב"ש. עתה הבאתיה את הגזרה שזכרנו (הוצאתיה אל הפֹּעַל) ותהי להשאות (הפעיל מן שאה עמש"ל ו יא)

(9) במ"ב יט כד כתוב: קרתי ושתיתי מים זרים, וכן בא לשון „מים זרים" ירמיה יח יד, והוא לשון קשה ורבו פירושיו, ונראה לי כי „מים זרים" טעמו בלה"ק מים נְפוצים разливающаяся вода, sich ergiessendes Wasser ממעין או באר אשר יפוצו מימיו, זרים בינוני קל מפעל זור (קרוב בטעמו לפעל זרה) שלא נמצא בכ"ק בטעם זה, אך יש ממנו בפיעל זורר מ"ב ד לה בטעם התעטש, והוא ע"ד השאלה מפני שהמתעטש יפיץ נצוצות ר"ק מפיו ונחיריו.

(10) אבל יאורי מצור לעיל יט ו טעמו יאורי מצרים (ישעי' ז יח) כמש"ש. יש אומרים שגם פה

דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ [כג] אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ [כד] בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ ׀ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲ נִ י עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם

[כב.] בוזה (5) טעמו עתיד תבוז (עמש״ל ה יג, וכן כל פעל עבר שבפסוק) לך, לעגה תלעג לך בתולת בת ציון (עמש״ל יוד ל בהערה) אחרי מפלתך (פסוקי כט לד לו לז), אחריך כאשר תשוב לארצך בבשת פנים (שם ודהי״ב לב כא) ראש הניעה תניע בת ירושלם לאות לעג וחרפה, וכן תהלים כב ח; קט כה; איוב טז ד (עמש״ש) (6). — [כג.] ותשא מרום וגו׳ כנוי לשמים עמש״ל כו ה. — [כד.] ביד עבדיך חרפת אדני (לעיל פסוקי יוד — יג; לו יח — כ) ותאמר עוד ביד מלאכיו (רק שלא נכתב לעיל פסוקי יוד—יג, עמש״ל פסוק יד) „ברב רכבי אני עליתי אעלה (כשארי פעלי עתיד להלן בפסוק) מרום ש״מ רום או גֹּבַה (עמ״ש כו ה) הרים, ירכתי צִדֵּי (7) לבנון הוא באור להדבור שקדם מרום הרים (8), ואכרת קומת ארזיו גֹּבה ארזיו או ארזיו הגבוהים (עמש״ל יג ג) מבחר ברושיו (עמש״ל מא יט בביאור שמות אלה העצים) מיטב ברושיו או ברושיו הנבחרים (הגדלים על צדי הלבנון, כי ראשו מכוסה בשלג תמיד כנודע, וע׳ ירמיה יח יד, ואין שם צֶמַח), מליצה בטעם שיעלה על ירושלם (ע׳ פסוק הבא) וילכדנה, כי הלבנון בארזיו וברושיו הרמים והנשאים המצויר כמו חזק ומבוצר (ע׳ זכריה יא א ב) בא במליצה כשם כנוי לירושלם (החזקה והבצורה מאד) ולמלכיה ולשריה הגדולים ירמיה כב ו ז כג; יחזקאל יז ג כב כג; חבקוק ב יז (עמש״ש); זכריה יא א ב (עמש״ש, וגם בכלל מלכים ושרים גדולים נקראים במליצה ארזי לבנון וברושים ואלוני הבשן ועצי היער והכרמל הגדולים כמש״ל יוד לד), ואחרי שאבוא לירושלם דרך מבצריו שבצפון (עמש״ל ז ג) אלך הלאה לדרום ואבוא מרום גֹּבַה קצו ראשו (וכן בא ועלה אל ראש ההר יהושע טו ח, וירד אל קצה ההר יח טז בטעם אחד, כי בא פעל ירד לפעמים במובן עלה, ע׳ שופטים יא לז; טו יא יב; ש״א טו ה ו; כג כה) של הלבנון (ירושלם), מליצה להר בית ד׳ (ע׳ ירמיה יז יב) שחשב סנחריב ללכדו (ע״ל יוד לב ומש״ש), ואח״כ אלך הלאה

(5) עבר קל מן בוז, ובא פה הנגינה מלרע שלא כמשפט, וכן עוד בפעלי ע״ו ונחה יא ב, ושבה כג יז; ויקרא כב יג, ורעה דברים טו ט ועוד, וברבים מנע״ו הנגינה מלרע שלא כמשפט ונעו לעיל יט א, פקו כח ז, שמו בראשית מ טו ועוד.

(6) ולפעמים הניע ראש טעמו לאות תמהון על גֹּדֶל המפלה איכה ב טו (וכן צפניה ב טו לנוסח אחר שם), וכן טעם הניד ראש ירמיה יח טז, ומזה השם מְנוד ראש תהלים מד טו (וכן הפעל שרק בא לאותות כאלה כמש״ל ה כו), אבל בקל „נוד ל״ בלא ראש הוא אות לנַחֵם נא יט; ירמיה טז ה; כב יוד; מח יז; תהלים סט כא; איוב ב יא, וכנראה שאין זה מְנוד ראש (שהוא לאות אחר כמש״ל), אך תנועה מיוחדת בכל הגוף נהוגה אצל הקדמונים לאות נֹחַם.

(7) יָרֵךְ בא ע״ד השאלה בטעם צַד (כי הירך הוא בצד האדם והחיה, וכן בא כָּתֵף בטעם צַד) שמות מ כב; ויקרא א יא ועוד, ומהשם ירך נבנה השם יַרְכָה בטעם קָצֶה (כי הירך הוא החלק הקיצון באדם ובחיה) באֹרֶךְ או ב עֹמֶק, ומזה וירכתו על צדון בראשית מט יג, וביותר רגיל לבוא מן יַרְכָה ריבוי זוגי יַרְכָתַיִם אם בטעם צְדים בלשון ירכתי לבנון בפסוק הנוכחי, או בטעם קָצֶה (באֹרֶךְ או ב עֹמֶק, מן ארץ, בית, ספינה, הר, בור, מערה) בלשונות ירכתי צפון לעיל יד יג; יחזקאל לח ו טו; לט ב; תהלים מח ג, ירכתי בור לעיל יד טו; יחזקאל לב כג, ירכתי הספינה יונה א ה, ירכתים, ירכתי המשכן, ירכתי הר אפרים, ירכתי המערה, ירכתי הבית, ירכתי ארץ שמות כו כב כג; שופטים יט א; ש״א כד ד; מ״א ו טז; ירמיה ו כב ועוד.

(8) כי הלבנון הוא משני רכסי הרים גבוהים בין ארץ ישראל וארץ ארם, המערבי והמזרחי (הוא הלבנון מזרח השמש יהושע יג ה), הנקראים כעת לבנון ואַנטי—לבנון, וביניהם בקעת הלבנון יהושע יב ז, והלבנון ידוע בארזיו וברושיו הגדולים והנשאים ב יג; יד ח; ס יג; ירמיה כב ו ז; תהלים קד טז יז ועוד.

[ל] וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ
וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית
זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאָכוֹל* פִּרְיָם׃
[לא] וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה
שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ [לב] כִּי
מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר
צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
[לג] לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם
חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ
סֹלְלָה׃ [לד] בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּא בָּהּ יָשׁוּב
וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה׃

ואכלו קרי

חלוף ז נ בשע"פ זינה זיזה דהי"א כג יוד יא, נבחז מ"ב יז לא נבחן (לגי' תלמוד בבלי סנהדרין סג ב וירושלמי ע"ז פ"ג ה"ב, וכן יש בהרבה כתבי יד, ועמש"ל סו ג), ואולי מזה מעון תהלים עא ג; צ א; צא ט טעמו מעוז (ע' לעיל יז יוד; תהלים לא ג ה; נב ט). — [ל.] מלחמת סנחריב ותרהקה נמשכה שתי שנים בגבולי ארץ יהודה ועל גבולה מדרום בדרך העולה מצרים, עד שנפל מחנה אשור במגפה בגבולי א"י כמש"ל ז יז, ובימי מלחמה זו אשר צבאות אשור ומצרים מלאו ארץ יהודה (ז יט) לא זרעו יהודה שדותיהם ולא בצרו כרמיהם, כי השחיתם מחנה אשור (לב יוד יב), והנה הבטיח הנביא פה בנבואתו בראשית המלחמה עם תרהקה (ט) שבשנה השלישית ישובו לזרוע ולבצור. בפסוק זה ידבר הנביא אל יחזקיה, כי אליו שלח הנביא (כא). וזה לך האות המופת (עמש"ל ז יא בהערה בטעמי אות בארוכה) שיתקיים דברי מפסוק כט (שאשיב סנחריב בחָזקה לנינוה): אכל (מקור בטעם עתיד) תאכלו, והכוונה לשָׂבעה השנה ההיא (וכן הַשָּׁנָה ירמיה כח טז) ספיח Nachwuchs, самосѣвка, והוא הדגן הגדל מאליו (מגרגרי הדגן שנשפכו לארץ בקציר השנה שעברה, ועמש"ל ה ז) בלא זריעה ויקרא כה ה יא, ובשנה ההיא יגדל לר"ב, ובשנה השנית שחים (במ"ב יט כט סחיש), הוא ספיח של ספיח (משנה ראשונה) תאכלו לשבעה מפני שגם הוא יגדל לר"ב בשנה השנית, והוא פלא, כי בשארי השנים יגדלו מעט ולא יִמָּצאו לאכילת כל העם, וזה יהיה לאות שיתקיים ג"כ דברי בפסוק כט שאשיב בעוד איזה זמן את סנחריב בחזקה לנינוה; ומוסיף לאמר מתי יהיה זה: ובשנה השלישית זרעו וגו' (צווים בטעם תוכלו לזרוע ולנטוע באין מפריע), כי יְכֻלה האויב ותעבדו אדמתכם במנוחה (לב יז יח), והנה כן הבטיח הנביא לעיל כט א; לב יוד שרק שתי שנים יָצֵר להם סנחריב. שחים או סחיש (עמ"ש יב ד) לא נמצא יותר, ולפי הענין נראה טעמו ספיח של ספיח, ונראה שנקרא שחים מפני שהוא דל ורזה (בלא חֵלב חטה), כמו שהבשר הקשה באזן והגוף נקרא בארמית סחוס או חסחוס ע' תרגום ירושלמי שמות כט כ; פסחים פ"ז מי"א; בכורות פ"ו מ"א. — [לא. לב.] פליטת (נרדף עם שארית עמש"ל יוד כ) בית יהודה הנשארה (ד), הכוונה בירושלם שלא נלכדה מסנחריב ולא הֻכו ונשבו ונפזרו יושביה כיושבי שארי ערי יהודה (כמש"ל פסוק כז) שרש וגו' מליצה לבנים ובני בנים הקיימים ומצליחים כמש"ל ה כד, כי מירושלם שלא תִּלָּכד מסנחריב (לג) תצא תִצמח ותִגדל) עמש"ל יא א) ב שׁ"ר ש ופרי שנזכרו שארית שנזכרה, ופליטה שנזכרה תצא (תצמח) מהר ציון כעב"ש (עמש"ל כט ח), מליצה שאחרי מפלת סנחריב תשוב פליטת בית יהודה לפרות ולרבות ולהיות לגוי גדול ורב; קנאת ד' צבאות תעשה זאת (וכן הלשון על מפלת סנחריב ט ו עמש"ש טעמו) הישועה מפסוקי כט ל ליהודה. — [לג.] לכן, לפי ההמשך טעמו „כי", עמש"ל כו יד לא יבוא אל העיר וגו' אל תוך העיר (כטעם אל העיר ש"א ל ג; מ"א כ ל; מ"ב ז יב), כי קרוב לעיר בא רבשקה בחיל כבד (לו ב, וע' מיכה א ט), או הכוונה על סנחריב עצמו שלא בא לירושלם כחפצו כמש"ל פסוק ז, ולא יורה וגו', כי רבשקה שב מירושלם לסנחריב טרם החֵלו מָצור ירושלם כמש"ל פסוק ח. ולא יקדמנה יפגשנה מגן של הלוחמים (מליצה שלא ילחמו בה), ולא ישפך מלך אשור עליה סוללה עמש"ל כט ג. — [לד.] בדרך אשר בא וגו' (כט) ואל העיר וגו' עמ"ש בפסוק שעבר.

והעץ טרם שנלקטו (מפני שגם הם ירוקים טרם שנגמלו או יבשו) שמות יוד טו, ולכן בא לפעמים ליתר ביאור על צֶמַח האדמה בזולת הפרי הלשונות יֶרֶק עשב (יֶרֶק שהוא עשב) בראשית א ל; ט ג, יֶרֶק דֶּשֶׁא (יֶרֶק שהוא דשא או עשב למאכל בהמה שלא גדל כל צרכו כמש"ל לה ז) תהלים לז ב, או יְרַק דֶּשֶׁא בפסוק הנוכחי ומ"ב יט כו, כי לדעתי בלא ספק יְרַק זה הוא נסמך מן יֶרֶק, כמו שבא זֶבַע שֶׁגֶר בנסמך זְבַע שֶׁגֶר (שמות יג יב) או זֶבַע (במדבר יא ז) שְׁגַר ועמש"ל כג ג, ואיננו נסמך מן יָרָק (כדעת ר"ב חוקרי

לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃
[כז] וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב
שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה
לִפְנֵי קָמָה׃ [כח] וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ
יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ [כט] יַעַן
הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי
וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃

להחריב גלים נצים (בינוני נפעל מן נצה) לגלים (עמש״ל ו יא) שוממים ערים בצורות (לב יג; לג ח) אשר לכד סנחריב (לו א). פעל נצה מלבד שארי הוראותיו (11) בא בטעם חָר״ב, שָׁמ״ם, ומזה בקל תִּצֶּנָה ירמיה ד ז, ובנפעל (בטעם קל) נִצִּים בפסוק הנוכחי, נרדף עם פעל נצת שבא בנפעל בטעם חָר״ב ירמיה ב טו; ט ט יא; מו יט (אבל נִצְּתָה, נִצְּתוּ מ״ב כב יג יז; נחמיה א ג; ב יז הוא נפעל מן יצת בטעם בָּע״ר). בטעם ויו ויצרתיה עמש״ל לב ז בהערה. — [כז.] וישביהן של הערים שהרס (כו) היו קצרי יד בַּלִי כֹּחַ (עמ״ש ח יא, וע׳ נ ב; נט א; במדבר יא כג) להלחם עמך, חתו ובשו כעב״ש (עמ״ש ל ז ח) משפלותם וְעָנְיָם (עמש״ל יט ט), היו כמו עשב שדה וירק דשא כעב״ש חציר גגות (12) ושדמה ושְׂדֵה דגן (עמש״ל טז ח) לפני קמה בטרם היות קמה (בשבלים), שכל אלה ייבשו (יוכו) מהרה מאד ויפָּזרו מרוח יבש (כמש״ל בהערה), הוא רוח קדים היָבֵש ומיַבֵּש צמחי האדמה בראשית מא ו; שמות יד כא; יחזקאל יז יוד; יט יב; הושע יג טו, כן הֻכּוּ ונִשְׁבּוּ ונפזרו מהרה יושבי ערי יהודה בעלות עליהם סנחריב (ע׳ כב ג, ועמש״ל ז יז). במ״ב יט כו כתוב „ושְׁדֵפָה (לא נמצא יותר) לפני קמה״, כנראה שְׁדֵפָה היא הדגן המוכה במכת שִׁדָּפוֹן (דברים כח כב ועוד, מרוח קדים, ולכן שבלי דגן כזה נקראות שדופות קדים בראשית מא ו כג כז), כי הדבור במ״ב שם הוא מהצמחים המוכים ולא מהמַּכָּה, והטעם שם: היו עשב שדה וגו׳ חציר גגות (המוכים מהרה מרוח קדים) ושדפה (דגן המוכה מרוח קדים) לפני קמה (שאז הוא מוכה מהרה מרוח קדים), ומכל זה הלשון שְׁדֵמָה בפסוק הנוכחי מתוקן יותר (עמש״ל לו א), כי מלבד שלא נמצא עוד שְׁדֵפָה, הנה בעשב השדה וירק דשא וחציר גגות שבפסוק מַכָּתָם מובנה (מרוח קדים היבש) ולא כתובה, ואולי בא במ״ב שם שְׁדֵפָה בטעם שְׁדֵמָה בחלוף אותיות השפתים פ מ, כמו צפד צמד, קפד קמט, נשף נשם, פלט מלט, פרק (כתיב) מרק להלן סה ד. — [כח.] ושבתך וצאתך ובאך וגו׳, כן דרך הלשון בטעם כל פרטי מעשיך בביתך ומחוץ לביתך, ע׳ דברים כח ו; ש״א כט ו; ש״ב ג כה; תהלים קכא ח; קלט ב. ואת התרגזך רָגְזְךָ шумѣніе, das Lärmen (מכעס עמש״ל כח כא) אלי (פסוק יוד; לו כ) ידעתי. — [כט.] יען התרגזך אלי (כח) ושאננך ושאונך (כעב״ש) עלה (נמשך גם על התרגזך) באזני כתפלת יחזקיה (יז) ושמתי חחי באפך, הוא חָח (טבעת גדולה) שנותנים באף חיה רעה (ציור למלך אשור) או בלחייו למָשכה, עמש״ל ג יט, ומתגי узда, Zaum שנותנים בפי הבהמה להוליכה בדרך הנרצה בשפתיך והשיבותיך בחָזקה (כחיה ובהמה בחָח ומֶתֶג) בדרך אשר באת בה, הכוונה לנינוה (לז) שמשם בא. שאננך שבפסוק בלא ספק שם מֻפשט וטעמו ושאונך (וכן הבין תרגום יונתן ורש״י, וכנראה ברור מהדבור שאחריו „עלה באזני״, כי „שאנן״ בשארי מקומות הוא תאר וטעמו שָׁקֵט ושָׁלֵו, עמש״ל לב ט) בחלוף נ ו, כנראה מפני דמיון צורתם, ואולי מזה הלשון הקשה ירמי׳ ב כד „תאנתה (=תאותה, אַוַּת נפשה לשאוף רוח) מי ישיבנה״ (לאחור, עמש״ל מג יג בהערה), כמו שבא

הטעם יאורי מצרים (בלָכדו את מצרים אשר עליה סמך יחזקיה עמש״ל פסוק ט), אך המשך טעם הפסוק מורה בבירור שאין כן טעמו פה.

(11) עוד בא פעל נצה בקל בטעם עוף איכה ד טו, וע״ד נל״א נָצֹא ירמיה מח ט, ועל הר״ב רגיל נצה בנפעל בטעם התקוטט, ריב שמות ב יג ועוד.

(12) עשב הוא שֵׁם כולל לכל הצמחים הרכים (בזולת העצים) טרם גדלו כל צרכם, אם עשב רך מיוחד למאכל בהמה בפסוק הנוכחי; דברים יא טו; תהלים קו כ, או עשב רך שיגדלו בו אח״כ ירקות ודגן למאכל אדם תהלים קד יד (הוא עשב מזריע זרע בראשית א יא יב כט), או כולל שני מיני הצמחים הרכים שזכרנו טרם שגדלו כל צרכם בראשית ב ה; זכריה יוד א (ורק שמות ט כב; יוד טו בא „עשב השדה״ על כל צמחי האדמה שלא גדלו כל צרכם או שגדלו, שלא יגדלו בהם ירקות ודגן או שיגדלו), אך העשב עצמו איננו נאכל מהאדם רק ברעב גדול בראשית ג יח. יֶרֶק יסוד טעמו צֶמַח האדמה מצבע ירוק зелень, das Grüne טרם שנאסף לעיל טו ו; במדבר כב ד, ועל דרך השאלה בא יֶרֶק גם על פרי האדמה והדגן

לח [א] בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ [ב] וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ [ג] וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ [ד] וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃ [ה] הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ [ו] וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃ [ז] וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ [ח] הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה

לח. [א.] בימים ההם כאשר בא סנחריב על יחזקיה בשנת יד ליחזקיה (לו א) וכשתי שנים טרם נִגַּף מחנה סנחריב (עמש״ל לז ל) כנראה מפסוקי ה ו עמש״ש, אחרי שבא רבשקה לשערי ירושלם והבטיח הנביא ליחזקיה את הישועה מסנחריב (לז ז כט), עמ״ש להלן פסוקי יז כ, **חלה וגו׳** משחין רע מסוכן ע׳ פסוק כא. **צו לביתך** טעמו כבלשון האחרונים עֲשֵׂה צואה завѣщать, vermachen, וכן ש״ב יז כג. **ולא תחיה** לא תרפא מחליך עמ״ש בפסוק ט. — [ג.] **באמת** בְּצֶדֶק עמש״ל טז ה. **ויבך וגו׳ בכי גדול** עמש״ל ה יג. — [ה. — ז.] **ויהי וגו׳ שמעתי את תפלתך** מפסוק ג, ועוד לו תפלה שניה בפסוקי יד—יז כאשר יתבאר שם, **ראיתי את דמעתך** מפסוק ג **הנני יוסף** עמש״ל כט יד **על ימיך חמש עשרה שנה ומכף מלך אשור אצילך** (כהבטחת הנביא לעיל לז ז כט), כי חלה יחזקיה בשנה הראשונה שבא סנחריב בשנת יד למלכותו (לו א) ומת בשנת כט למלכותו (מ״ב יח ב), **ואת העיר הזאת וגו׳ אציל, וזה לך האות וגו׳** המופת (ע׳ דהי״ב לב כד), **אשר דבר**, מה שנזכר למעלה שיחיה עוד טו שנה ושיצילֶנו מכף מלך אשור. במ״ב כ ד—יוד כתוב לשון יותר מְאֹרך ושלם. ופה בא בפסוקי ד—ח לשון מקוצר (עמש״ל לו א), וקשה להבין פה טעם חסרון הדבורים הכתובים שם: „הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ד׳״, „ויאמר ישעיהו קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי״, „ויאמר יחזקיהו מה אות כי ירפא ד׳ לי ועליתי ביום השלישי בית ד׳ ויאמר ישעיהו זה לך האות וגו׳ אשר דבר״ (שירפא לו ושיעלה ביום השלישי בית ד׳ ושיוסיף על ימיו טו שנה ושיצילנו מכף מלך אשור ככתוב בפסוקי ד ה שם). „הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות ויאמר יחזקיה נקל וגו׳״, ועמ״ש בטעם חסרון זה למטה בהערה (1). — [ח.] **הנני משיב וגו׳**, במ״ב כ ט י יא כתוב לשון יותר מְאֹרך ושלם: „וזה לך האות וגו׳ דבר, הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות? ויאמר יחזקיה נקל לצל לנטות עשר מעלות, לא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, ויקרא ישעיהו אל ד׳ וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות״ (ופה התקצר לשון זה לפי שיחסר פה למעלה הדבור שיחזקיה בקש אות וכמש״ל בהערה), ועמלו כל המפרשים להבין דבר הצל ומעלות אחז, ולמה נקל לצל לנטות מלשוב, וכל דבריהם לא יועילו להסיר הערפל כאשר יתבאר, ולדעתי הדבר פשוט מאד, כי היכל המלך אחז (שהוא בְנָאוֹ ובו ישב בנו יחזקיה) עמד על גבעה, ומשם לצד צפון ירדו מעלות רבות על מורד הגבעה, ובזרוח השמש נפל צל ההיכל על אלה מעלות ההיכל (כי ארץ ישראל היא

---

(1) בסוף הפרק הנוכחי בפסוקי כא כב כתוב „ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וְיִמְרחו על השחין ויחי ויאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית ד׳״, וכל קורא שם רואה, כי לבד שאין לפסוקים אלה שם שום המשך עם הפסוקים שלפניהם ושלאחריהם, אך גם הדבור שם נראה בלתי נשלם, וכן לא נזכר שם יום השלישי אשר על זה לבד בקש יחזקיה אות, והאמת תורה דרכה כי פסוקי כא כב הם הוספה מאוחרת מנביא וסופר זה הפרק או מנביא וסופר מאוחר (והרבה כן כמש״ל לד טז) אשר חפץ למלאות בסוף הפרק קצת חסרון מפסוקי ד—ז מפרק זה שלא נזכר בהם שרפא ישעיה את יחזקיה ושנתן לו אות אחרי ששאל, אולם בהתרת השאלה הקשה למה התקצרו פה בידי הנביא הסופר הראשון מס׳ ישעיה כל הדבורים שזכרנו למעלה, נראה לי מפני שפסוק ז מ״ב שם „ויאמר ישעיהו קחו וגו׳ וַיקחו וַישימו על השחין וַיחי״ לפי

[לה] וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ
לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ [לו] וַיֵּצֵא ׀
מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּכֶּה בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה
וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר
וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים׃ [לז] וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ
וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃
[לח] וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו
וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחֶרֶב
וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־
חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

במ״ב יט לג כתוב „אשר יבא״, והלשון הנוכחי „אשר בא״ מתוקן יותר עמש״ל לו א. — [לו.] ויצא בלילה מ״ב יט לה (13) (וכמו שכתוב אח״כ בפסוק הנוכחי „וישכימו בבקר״ וכמרומז לעיל יז יד) מלאך ד׳ ויכה וגו׳ בלילה אחד (עמש״ל לט א בהערה) בדֶבֶר (כמו ש״ב כד טו טז, ועמש״ל לא ח), וכן יאמר סופרנו הקדמון יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר עשירי פ״א, ועמש״ל ט ד (14), וישכימו שארית מחנהו כט ח; ל לב (וכן יוסף בקדמוניות שם) בבקר וגו׳. — [לז.] וַיָּשָׁב וגו׳ בבשת פנים דהי״ב לב כא, וישב בנינוה. כי לא נהרג תיכף אח״כ מיד בניו (בפסוק הבא), וחיה עוד הרבה שנים, עמש״ל לט א. — [לח.] ארץ אררט, אשר שם ממלכות אררט ירמיה נא כז, והרי אררט בראשית ח ד, בדרום ארץ קויקאז ובצפון ארץ אשור כנודע בגיאגראפיה. אסר חדן, עמש״ל כה א.

הלשון) אשר טעמו ביחוד פרי האדמה למאכל אדם דברים יא יוד; מ״א כא ב; משלי טו יז ,овощи Gemüse, חָצִיר הוא דֶשֶׁא שגדל כל צרכו כמש״ל לה ז, וחציר גגות (בפסוק הנוכחי; תהלים קכט ו) הגדל על הגגות (ולא נקצר רק נעקר תהלים שם) ושרשיו לא יעמיקו ולא יוכל למוץ לֵחַ האדמה, ייבש מהרה מכל רוח יָבֵשׁ עוד טרם שייבש חציר בשדה, וכן הדגן בהיותו עוד עשב וטרם היותו בשבלים ושרשיו לא יעמיקו, ייבש מהרה מרוח יָבֵשׁ בפסוק הנוכחי.

(13) בהלשון מ״ב שם „ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ד׳ וגו׳״ אין הכוונה על הלילה שאחר הנבואה שלמעלה שהיתה בתחלת מלחמת סנחריב עם תרהקה כמש״ל פסוק ל, כי עברו אח״כ שתי שנים עד מגפת סנחריב כמש״ש, ולשון ויהי בלילה ההוא מ״ב שם טעמו כמו בלשון התלמוד „פעם אחת בלילה״, ודומה לזה „ויהי ביום ההוא״ ש״א ג ב טעמו כמו בתלמוד „פעם אחת״, ובשארי מקומות ויהי בלילה ההוא (שופטים ו כה; ז ט; ש״ב ז ד) טעמו בלילה הסמוך אחר היום שנזכר למעלה, ויהי ביום ההוא בראשית כו לב טעמו ביום ההוא ממש. בטעם הלשון והיה ביום ההוא עמש״ל ז יח.

(14) הסופר היוני הקדמון הידוע היראדאט (שהיה בימי בית שני בעת ממשלת פרס, ולא ידע מאומה מכ״ק והוא נסע בהרבה ארצות אירופא אזיה ואפריקא וחבר ספרים אשר יספר בהם מה שראה או שמע באלה הארצות) יְסַפֵּר לפי תמו בספריו (ב 141) אשר בהִלָּחֵם סנחריב עם מלך מצרים נפלו בלילה אחד על מחנה סנחריב עכברי שדה לאין מספר אשר השחיתו בשִׁניהם אשפות החצים ומיתרי הקשתות ואזני המָגִנים, ונשאר המחנה בלא כלי מלחמה וינוסו ביום מחר והרבה מהם מתו, ולכן העמידו המצרים בהיכל מקדשם מצבת דמות מַלכם שהלך לקראת סנחריב ועכבר בידו ועליו כתוב „רְאֵה בי וְיִרָא את האלהים״, ואם נשוה דברי הסופר הקדמון ההוא עם האמור בכ״ק, נוכל לשער כי סִפּורו היה אצל כהני המצרים (אשר מהם שמע היראדאט) סִפּור קדמון רְמָזִי מהדֶבֶר אשר פרץ במחנה סנחריב מלך אשור, כי נודע כעת בבירור לחכמי הרפואה, אשר בעת הדֶבֶר שהוא מגפת הטחורים שנזכרה דברים כח כז; ש״א ה ו כמש״ל יוד יח, נְגָפים תחלה העכברים ובחָלְיָם לא ייראו מהאדם ויבואו לרבבות בבתים ויפיצו המחלה בארץ על האדם (וכאשר כן היה בימינו בשנת תרנז בפרוץ דֶבֶר הטחורים בחינה והודו), ואל העכברים האלה בלא ספק הכוונה בנוסח ע זקנים ש״א ה ו שגרסו שם בסוף הפסוק „ובתוך הארץ שרצו העכברים״, וש״א ו א שגרסו שם בסוף הפסוק „וכל הארץ מלאה עכברים״, וגי׳ זו מוכרחת מהאמור ש״א ו ד ה עמש״ש, והנה גם מגפת מחנה סנחריב פרצה בנפול עליהם העכברים, ולכן חכמי מצרים בעת ההיא רמזו עליה בצורת עכבר שנתנו ביד מלך מצרים במַצַבתו, כאות על ישועת אלהים מסנחריב ע״י העכברים, ובמשך הזמן היתה מצבת מלך ההיא ליסוד לסִפּור רְמָזִי בפי כהני מצרים כי נפלו על מחנה סנחריב עכברי שדה אשר השחיתו כלי מלחמתם וכמסופר מפי היראדאט. ויש להעיר כי הסופר היראדאט יקרא למלך מצרים שיצא לקראת סנחריב בשם שֶׁתוֹן, הוא סוא או שבתקא אבי תרהקה כמש״ל ז יז, ונחלף להסופר היוני שֵׁם בנו בשֵׁם אביו, וי״א שחיה עוד אז שבתקא ושלח בנו יורש הכסא תרהקה לקראת סנחריב, לכן הזכיר היראדאט שֵׁם אביו.

וַיְחִי מֵחָלְיוֹ׃ [י] אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׃ ‖ [יא] אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי

הושע ו ב) מחליו, ונמשך שיר זה עד פסוק כא, והוא סתום מאד, וכל המפרשים עמלו להסיר המעקשים מעל כל השיר ללא הועיל, והקורא יראה כי פירושי יפרוש אור בהיר על כל השיר. מִכְתָּב בפסוק הנוכחי טעמו כמו מִכְתָּם (תהלים טז א, ועוד חמש פעמים בתהלים) (3) בחלוף ב מ, עמש״ל טו ט, שטעמו שיר נעלה, ויסוד טעמו שיר זהבי (אב״ע ורד״ק) ונבנה משם כֶּתֶם למין זהב טוב אדמדם עמש״ל יג יב (וכן בערבית שיר נעלה נקרא מדהבאן, מהשם דהב שטעמו זהב). ונראה לי כי יתכן עוד אשר מִכְתָּם לשיר נעלה יסוד טעמו שיר כתוב בדיו אדום (כי שיר נחמד כתבו לפעמים בדיו אדום להבדיל ערכו ולשום לב אליו, וכן יעשו עד היום לדָבָר כתוב הראוי לשום לב), מפעל כתם בטעם בָּ ת״ב בצבע אדום, ומזה בנפעל נכתם עונך ירמיה ב כב (הכוונה בדם אדום ע׳ לעיל א יח), והשם כֶּתֶם למין זהב אדמדם כמש״ל, ובארמית (וכן בסורית) בא פעל כתם בטעם טַנֵּף בדם אדום ע׳ תרגום יונתן לעיל א יח, והשם כיתמא, כֶּתֶם למקום מטונף בדם אדום кровавое пятно, Blutfleck ע׳ תרגום יונתן ירמיה שם; נדה פ״ח מ״א ועוד הרבה. — [יוד.] אני אמרתי בחָליי (בחשבו שימות בו) בִּדְמִי (לא נמצא יותר, והוא ש״מ מפעל דמה שבטעם בָּ ר״ת, שנמצא בקל ונפעל) בכריתות ימי אלכה בשערי שאול (עמש״ל ה יד) שימות בלא עתו ולא ימלאו ימיו (ע׳ שמות כג כו; ש״ב ז יב; להלן סה כ), כי חלה בשנת יד למָלכו, כמש״ל פסוק א, בהיות לו לט שנה (מ״ב יח ב), פֻּקַּדְתִּי חסרתי עמש״ל כז ג יתר שנותי למלאות ימי. יש מפרשים דְּמִי=דֳּמִי להלן סב ו ז; תהלים פג ב שטעמו שֶׁקֶט ומנוחה (מפעל דמה שבטעם שָׁ ק״ט, נוח ירמיה יד יז; איכה ג מט), והלשון „דְּמִי ימים" הוא מליצה לימי ההצלחה, אך הלוא היו אז ימי צרה ליחזקיה בעלות עליו סנחריב (לז ג), לכן לדעתי הטעם הראשון עיקר, ובכוונה נִקדו פה דְּמִי להבדיל טעמו מן דֳּמִי. — [יא.] אמרתי בחליי לא אראה יה יה לשון כפול לחזק עמש״ל יב ב; כט ט בארץ החיים, כן נקראה הארץ שאנחנו חיים עליה (היפך השאול) להלן נג ח; יחזקאל לב כג ועוד, והכוונה שלא יעלה עוד בית ד׳ לראות פני ד׳ (עמש״ל א יב), כאשר אוה תמיד המלך הצדיק יחזקיה ע׳ פסוקי כ כב; מ״ב כ ה ח, לא אביט אדם עוד עם מֵעִם (אדם מֵעִם) יושבי חדל (נרדף עם חֶלֶד) יושבי תבל, כי ימות. „עִם" בא לפעמים בטעם מֵעִם, ומזה ש״א יוד ב; צפניה א ד (4); איוב כז יג (ע׳ איוב כ כט), כמו שבא פעמים רבות „את" בטעם מאת להלן מה ט („את" שני); בראשית ד א; מט כה; יהושע כב יז (ע׳ יחזקאל טז כ); ש״ב יוד ו („ואת מלך"); יחזקאל טז לב (הכוונה אתנן); מח כ (עמש״ש); איוב יד ה („אתך"); דהי״א ב יח („את עזובה" ע״ש פסוק יט), כמו שבכלל מ היחס חסר לפעמים כמש״ל מט כו. חֶדֶל (לא נמצא יותר) נרדף עם חֶלֶד (כמו כבש כשב ועוד הרבה, עמש״ל יב ד), וכן דעת רד״ק. ר״ב המפרשים והמעתיקים יבינו חֶדֶל בטעם קֶבֶר, מהתאר חָדֵל תהלים לט ה, והפעל חדל איוב יד ו שבטעם מֵת, מות עמש״ל נג ג בהערה (כמו שבא חֲלוֹף, חליפה משלי לא ח; איוב יד יד, והפעל חלף תהלים קב כז בטעם מָוֶת, מות, עמש״ל ט ט), אך טעם זה רחוק בהמשך הפסוק הנוכחי, ועוד על המתים שבקֶבֶר רגיל (בזולת תהלים קמג ג; איכה ג ו) הפעל שכב ולא ישב, ע׳ תהלים פח ו; לעיל יד יח; יחזקאל

היום באים הלשונות לפנות ב״קר, ב״קר, צהרים, ח״ם חיום, ח״ם השמש, עלות המנחה, עת המנחה, בין הערבים, לפנות ערב), כי טרם שפשט בעם שמוש כלי מורה שעות של הקדמונים (ע״י הצל, או מים וחול הנשפכים מעט מעט מכלי אל כלי) אין תועלת לחַלֵּק היום לשעות, אחרי שאין שום אות להכירן.

(3) ובשארי מקומות בא מִכְתָּב בטעם צורת הכְּתָב שמות לב טז; דברים יוד ד, ובטעם סֵפֶר ואִגֶּרֶת בכ״ק האחרונים עזרא א א; דהי״ב כא יב; לה ד; לו כב, ובלשון התלמוד (כלים פי״ג מ״ב; ע״ז כב ב; אבות פ״ה מ״ו) בא מכתב (אולי יש לִנְקֹד שָׁם מִכְתַּב) על עט ברזל לכתוב ולחרות.

(4) ובזה יאירו הכתובים הקשים באלה שני המקומות שלא הבינום כל המפרשים, והנה יתכן שָׁם ג״כ כי מ מסוף המלה שקדמה נמשך למעלה ולמטה כמש״ל ח יג.

בְּמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה׃
[ט] מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֲלֹתוֹ

לצפון מעגול המזלות או האֶקליפטיקה שבו יסובב השמש, והשמש לא יעמוד שם לעולם מול הראש), וצל זה ארוך בבקר והולך ומתקצר עד חצות היום, ואח״כ הולך ומתארך עד הערב כנודע לכל, והנה חפץ ישעיה לתת ליחזקיה אות אחר חצות היום (כאשר צל ההיכל ירד יותר מעשר מעלות) במה שהצל ילך (ירד ויתארך) עוד על עשר מעלות או ישוב (יעלה ויתקצר) על עשר מעלות לעיני יחזקיה (ששכב חולה בהיכל זה ורואה דרך חלונו מעלות ההיכל), ואמר לו יחזקיה שנקל לצל ההיכל לנטות (להמתח, להשתרע עמש״ל לד יא), כי גם מן לשון עב ענן יפול צל על הארץ כנודע לכל, ולכן יתכן שיתארך צל ההיכל על המעלות מעב ענן כזה, אך לא יתקצר צל ההיכל ממדתו הראויה כ״א באות ומופת, והנה „מעלות אחז" טעמו מעלות היכל אחז, ואולי עשה אחז אלה המעלות יפות ונחמדות לעין חרואה עד שנקראו בשם אחז בונה היכל זה. המעתיקים והמפרשים יבינו כי „מעלות אחז" הם מַסְמֵר מורה שעות שמשי (אשר העמידהו אחז בחצרו נוכח חלון ביתו), העומד על לוח אבן שנחלק לחלקים (שנקראים מעלות) בסימנים משני צדי המסמר, הוא „אבן השעות" עם מַסְמֵר במשנה עדיות פ״ג מ״ח; כלים פי״ב מ״ד, „אבן שעיא" בתרגום יונתן בפסוק הנוכחי ומ״ב שם, וצל המסמר הנופל על חלקי הלוח ונעתק ממערב למזרח מבֹּקֶר עד עֶרֶב הוא מורה שעות היום, וַיֵּאָמֵר על צל הנעתק הזה מחצי היום עד ערב, שהוא „הולך", „נוטה" „יורד" (כמו שבא על היום בזמן קרוב לעֶרֶב הלשונות נטות היום, היום רד שופטים יט ח יא) (2), אך פירוש זה לא יתכן כלל, כי לבד שלא נמצא עוד „מעלות" בטעם זה, הנה אין אף הבדל קל במופת הצל אם יעתק על המעלות למערב או למזרח. ויש לי להוסיף עוד, שאם דעת הקורא נוטה לאמר שמעלות אחז הם כל' או בנין מיוחד אשר הכינהו אחז למדידת הזמן, נאמר שהיה לא לדעת שעות היום, אך שבועות התקופות השנה, והיה עמוד נִצב על תֵל אשר ממנו ירדו בצפון נג מעלות, ולפי אֹרך וקֹצר הצל בחצי היום בקו על המעלות לצפון ידעו שבועות תקופות השנה, כי ידוע אשר הצל בא״י (ובכל הארצות אשר לצפון עגול המזלות) בחצי היום נוטה לצפון ממש, והוא קצר בתקופת תמוז בהיות השמש גבוה, והולך ומתארך עד תקופת טבת כאשר ישפל השמש, ומאז הולך ומתקצר עד תקופת תמוז, ובעת חלי יחזקיה היה הצל בחצי היום ארוך יותר מעשר מעלות, ואז שאל הנביא אם ילך (ירד ויתארך) הצל עוד עשר מעלות או ישוב (יעלה ויתקצר) עשר מעלות, והשיב יחזקיה כי נקל לצל להמתח, והכוונה ע״י לשון עב ענן כמש״ל. **במעלות אחז בשמש** בזרות השמש (כי הצל יהיה רק בזרות השמש). **ותשב השמש וגו'**, הכוונה צל השמש (וכן לא נזכר שמש מ״ב כ ט יוד), ולפי שהצל לפני המופת היה ארוך וירד על המעלות בהיות השמש שפל (כמש״ל לשני פירושַי), לכן בהתקצר הצל במופת יצויר ששב השמש למעלה, והנה המופת היה רק בצל ולא בשמש עצמו, וכן הסכימו ר״ב המפרשים ועמ״ש להלן לט א. — [ט.] **מכתב** מִכְתָּם או שיר נעלה ליחזקיה וגו' ויחי וַיֶּרָפֵא (ע' פסוקי א טז כא; בראשית כ ז; יהושע ה ח; מ״ב א ב; ח ח;

השקפה ראשונה נראה כסותר מאד למה שכתוב לפניו ולאחריו, כי אם נרפא יחזקיה תיכף, למה הַבְטָחַת הנביא שם פסוק ויו „ביום השלישי תעלה בית ד'", ולמה שאל יחזקיה אח״כ פסוק ח שם אות שירפא לו ד' ושיעלה ביום השלישי בית ד', ובשביל סתירה גלויה זו התקצר פה ולא נזכרו הדבורים הנראים כסותרים זל״ז: ההבטחה שירפא לו ד' ושיעלה ביום השלישי בית ד', רפואת יחזקיה ע״י ישעיה, בקשת יחזקיה אות שיעלה ביום השלישי בית ד' ואיזה אות, רק נזכר פה שעשה ישעיה אות ליחזקיה על מה שנזכר למעלה שיחיה עוד טו שנה ושיצילנו ד' מכף מלך אשור. והנה הסתירה במ״ב שם קשה לישבה. כי אף אם נאמר שפסוק ז מ״ב שם מקומו אחר פסוק יא שם, מכל זה לא יובן למה אות אם יֵרָפא תיכף אח״כ הנביא את המלך, ואין לנו דרך לישב הסתירה אם לא שנאמר כי „ויחי" מפסוק ז שם טעמו מעט מעט במשך ימים רבים, והנה כן נראה מהלשון להלן לט א ולעיל לג יז שנרפא יחזקיהו מעט מעט עמש״ש.

(2) גם לפירוש זה אין הכוונה שהורו המעלות יב שעות היום כבימינו, רק חלוקה אחרת ויותר מעשרים חלקים לחצי היום (כן יהיה מוכרח לפירוש זה שירד הצל עשר מעלות אחר חצי היום, והנביא חפץ להורידו עוד עשר מעלות), כי ב״י הקדמונים לא ידעו מחלוקת היום והלילה לכ״ד שעות עד אחר תימת כ״ק בימי בית שני שקבלוה מהיונים ומהרומיים (ולכן לא נמצא זֵכֶר בכ״ק משעות היום, ולסַמֵן זמני

לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ [יד] כְּסוּס עָגוּר כֵּן
אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם
יְהוָה עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃ [טו] מָה־אֲדַבֵּר
וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי

נמשך למעלה ולמטה, והרבה כן כמש״ל ה יד. מתרגום יונתן נואה שקרא שַׁוַּעְתִּי (בחלוף ע יוד, עמש״ל סד ו) עד בקר, והוא מתקבל מאד. — [יד.] כסוס עגור, חסר ויו החבור (9) כסוס ועגור (שני מיני עופות קטנים כאשר יתבאר) כן אצפצף בקול צפרים (עמש״ל ח יט) чирикать, zwitschern, אהגה אהמה (עמש״ש) כיונה (נט יא, יחזקאל ז טז) מפני הכאב (האדם בכאבו הגדול פעם יצעק כמו בפסוק שעבר, ופעם יצפצף כצפור ויהמה כיונה). סום ועגור מיני עופות נוסעים שיבאו אלינו בימי האביב, כנראה מהלשון „תור וסים (בכתיב וסוס) ועגור שמרו את עת באנה״ ירמיה ח ז, וקבלו ר״ב המעתיקים הקדמונים כי סים היא הצפור הנוסעת ласточка, Schwalbe (אולי מהיות קולה דומה להברת סים), ומפני שמלשון הפסוק הנוכחי וירמיה שם נראה כי גם עגור הוא עוף קטן מצפצף, לכן קשה להסכים לדעת האומרים (המעתיק הסורי ור״ס גאון) כי עגור הוא הנקרא בארמית כורכיא או כרוכיא, הוא журавль, Kranich, כי כורכיא הוא עוף גדול וצועק בקול רם (ומזה בתלמוד צווח ככרוכיא קדושין מד א), ויותר נראה בזה דעת תרגום יונתן בירמיה שם שהעתיק עגור סנוניתא, שהוא סים שזכרנו (לפי עדות חכמי הלשון כן טעם סנונו, סנונית בלשון ערבי ובלשון סוריה החדישה, וכן הבין רש״י סנונית חולין סב א; שבת עז ב), ויש איזה מיני סנונית (סנונית לבנה ושחורה ועיד חולין שם), וסום ועגור הם שני מיני סנונית, דלו (קל עבר מן דלל) הָנְשאו עיני למרום בחליי בתפלה (עמש״ל כב יא, בזולת תפלתו מפסוק ג) הכתובה תיכף אח״כ עד פסוק יז „ד׳ עשקה לי וגו׳ מר לי מר״, כאשר יתבאר טעמה. כפולים דלל ונל״ה דלה ביסודם באים בטעמים הפוכים, דלל פעל עומד בטעם היות שָׁפָל, ובהשאלה היות נִדכה, ומזה בקל ונפעל דָּללו לעיל יט ו, דלותי תהלים קטז ו, יִדַּל לעיל יז ד ועוד, דלה פעל יוצא בטעם נִשָּׂא, הֵרים, הֶעלה, ומזה בקל (ביחוד הֶעלה מים מבאר) ובפיעל דִּלָּה שמות ב יט, דִּליתני תהלים ל ב, ומפני שפעלי כפולים ונל״ה רגילים להתחלף כמש״ל יא ח, לכן בא לפעמים דלל בטעם דלה, רק כי דלל ישאר פעל עומד הָנָּשא, ובהשאלה הִתָּלה, ומזה דַלּו בפסוק הנוכחי; איוב כח ד, דַּליו משלי כו ז (10), ומזה השם „דַלָּה״ התלויה למטה כמש״ל פסוק יב, וכן בארמית בא תלה עין (תרגום ירושלמי בראשית לח כה; מט כב ועוד הרבה) בטעם נשא עין. והתפללתי (כמש״ל): „ד׳! עשקה (לא נמצא יותר, ונרדף עם עֹשֶׁק) לי! עָוֶל (עמש״ל כג יב) נעשה לי, ורומז לשחין רע אשר נִגף בו, וחשב יחזקיה שזה פעולת מלאך רע, ואם סִפֵּר (או סִפּור) איוב קדם ליחזקיה, הנה היה נודע ומפורסם בעם שיכה לפעמים השטן בשחין רע בלא עון ופשע, ופעולתו זאת תצויר כעֹשֶׁק (איוב ב ג ז; יוד ג), וזה שאמר ערבני! פדני מעֹשֶׁק זה (השחין), וכן אמר איוב יז ג בדבר עֹשֶׁק השחין (כמש״ל) „ערבני עמך״ (11), כהלשון תהלים קיט קכב ערב עבדך לטוב (על טוב, בשביל טוב שעשיתי ע״ש פסוק קכא) אל יעשקני זדים (שם פסוק קכא). לפי ש ה ע ֹרֵ ב יפדה את הנערב מיד הנושה, לכן בא במליצה פעל ערב בטעם פָּדָה. — [טו.] כרגע יתיאש המלך מרפואה: מה אדבר בתפלה לד׳, ואמר לי שאמות (א) והוא עשה! טעמו עתיד יעשה, ולא תועיל לי תפלתי, אדדה (עתיד קל מן נדד בתוספת ה (12), והוא פה פעל יוצא וכן לעיל יוד יד; תהלים מב ה, ובשארי מקומות נדד פעל עומד) אניע ואעתיק двигать, отодвигать, bewegen, fortrücken כל שנותי ממני, מליצה שאמות

ירושלמי בראשית א טז; תרגום איוב ל יט, ורגיל מאד בארמית בטעם שום תרגום בראשית ד טו; כא יד; כד ב; כז לז; ל מ; לב יז ועוד.

(9) וכן בְּלִי בפסוק יז, ברכה יט כד, ערות כ ד, אֹמן כה א, לא יקומו כז ט, אלוף ירמיה יח יט; את הושע ה ז, יורה ו ג, לי ח ב, שלש עמוס ד ח, ירח חבקוק ג יא, יהי שמות ז ט, אפלה יוד כב, תבאמו טו יז, בכל במדבר יד יא, יטהר (ראשון) יט יב, תהיינה יהושע כא מ, ארבעה שופטים יט ב, כן ש״א א ז, בכל כב טו, הגבורים ש״ב יוד ז, הוא כג יוד, על ספר דהי״ב לב לב, ועוד הרבה (כמו שבא לפעמים ויו החבור נוסף כמש״ל לב ז).

(10) דַליו עבר קל מן דלל ביוד נוסף עמש״ל טז ט, והטעם משלי שם: דַליו (נָשאו) שקים מפסח (ללכת, כהלשון ויִשא רגליו בראשית כט א, ומהלכו מגונה לעין, כן) ומשל בפי כסילים (אשר נשא על פיהם, כהלשון לעיל יד ד; תהלים טז ד; נ טז. שהוא מָשָׁל מגונה לאזן השומע).

(11) הערב יאמר אל המלוה ערבתי את הלוֶה מֵעִמך בראשית מד לב, ואל הלוֶה יאמר ערבתי אותך עמי איוב שם. (12) עם סגול לפניו, וכן ואקראֶה ש״א כח טו, עֲלֵפָּה (מן עָלַף) יחזקאל לא מו, ידשנֶה תהלים

חָדֵל׃ [יב] דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי
קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם
עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ [יג] שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר
כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־

לב כא כח ועוד. — [יב.] פסוק זה נמשך על „אמרתי" מפסוק שעבר. אמרתי דורי דירתי (כטעם דור תהלים יד ה; מט כ, בארמית דירא, בערבית דאר, מפעל דור תהלים פד יא בטעם גור) жилище, Wohnung המצויר במליצה כמו אהל (משלי יד יא; איוב ח כב; כא כח ועוד) נסע נעתק ונעקר (האהל ביתדותיו עמש"ל לג כ) ונגלה חלף ועבר (אהלי) עמש"ל כד יד, ואולי הטעם פה כמו ונגלל (האהל, יריעותיו) עמש"ל נז ח בהערה מני, כי במליצה יצויר שבמות בעל הבית יֵהָרֵס אהלו (ע' איוב ח כב; כא כח), כאהל רֹעִי רֹעִים (בחסרון מ הרבים עמש"ל ה א, או שבמליצה רֹעִי = רֹעֶה, וכן זכריה יא יז עמש"ש), אשר בנסעם לרעות יהרסו אהליהם לקחת עמם (שופטים ו ה), קפדתי (לא נמצא יותר) קפלתי свертывать, zusammenwickeln (וכן בארמית וסורית בא קפד בטעם הִתְכַּוֵּץ стягиваться, sich zusammenziehen, אתקפד בטעם התקפל, ע' תרגום יונתן פה, ומזה בערבית שֵׁם קַפַּד בטעם קפול) ([5]) כארג אשר יְקַפֵּל הָאֶרֶג על הקורה התחתונה (כאשר יתבאר) חיי, מליצה שחשב יחזקיה שבא הקץ לחייו (כאשר יתבאר), מדלה, לדעתי דַּלָּה היא קְוֻצַּת חוטי השתי бахрома, Franse בכלות האריגה, והיא תלויה למטה מהקורה העליונה (היא יְתַד הָאֶרֶג שופטים טז יד) ([6]) ואליה מחובר הָאֶרֶג המתקפל על הקורה התחתונה (ע' כלים פכ"א מ"א), ובַדַּלָּה זאת יגזרו הָאֶרֶג מהקורה העליונה, יבצעני יְגַזְּרֵנִי (כטעם פעל בצע בקל עמוס ט א, ובפיעל איוב ו ט, ואולי גם בנפעל יואל ב ח יִבְצָעוּ = יְבַצְּעוּ) ד', מליצה שימיתנו ד', כי ימי חיי האדם העוברים מהרה (תהלים צ יוד) יצוירו כמעשה האריגה אשר כלי חוט הָעֵרֶב челнокъ, Weberschiffchen רץ מהרה אנה ואנה ([7]), ומשך ימי החיים שעברו יצויר במדת הָאֶרֶג המקופל, ולכן סוף החיים יצויר בכלות הָאֶרֶג והתקפלו על הקורה, והַמָּוֶת בגזור הָאֶרֶג מהַדַּלָּה (ודומה לזה יש במליצות היונים והרומיים), מיום עד לילה טעמו במליצה כמו מבקר עד ערב וציור לזמן קצר (וכן איוב ד כ) תשלימני תְּכַלֵּנִי אתה ד' (תאבדני ותכריתני, כטעם פיעל כלה במדבר טז כא; כה יא ועוד הרבה, כי הפעל שלם ביסוד טעמו נרדף עם פעל כלה), ולא נמצא יותר פעל שלם בטעם זה. בפסוק הנוכחי בא גוף אחד (ד') בנסתר ונוכח, והרבה כן כמש"ל א כט. לפי המשך טעם הפסוק הנוכחי נראה מאד כי קפדתי = קִפַּדְתָּ בנוכח אל ד', כי בא לפעמים יוד נוסף גם בפעל עבר זכר נוכח כמש"ל לג כד. — [יג.] שויתי שָׁוִיתִי או דִּמִּיתִי עד בקר כארי בשאגתי מכאב השחין (ע' פסוק כא; איוב ג כד; ב ז יג), כי החלי והכאב יתגבר בלילה ויעביר הַשֵּׁנָה ע' איוב ז ג ד; ל יז; [כארי] כן ישבר ד' בחלי השחין אשר נִגְּפַנִי כל עצמותי ע' איוב ל ל; אמרתי (כבפסוק יא, וחסר במליצה עמ"ש בפסוק טז) מיום וגו' תשלימני! כמ"ש טעמו בפסוק שעבר. פעל שוה (בין שארי הוראותיו) ([8]) טעמו בקל היות דומה מ כה; משלי ג טו; ח יא; כו ד, וכן בהתפעל משלי כז טו, ובפיעל טעמו דִּמָּה תהלים קלא ב (יחס הפעול נפשי נמשך גם על שויתי), וכן בהפעיל להלן מו ה; איכה ב יג, ולפעמים גם הפיעל עומד כהקל בפסוק הנוכחי; הושע יוד א, ובא פה אחריו כ היחס כבפיעל יוצא תהלים יח לד; קלא ב. כארי

([5]) ומזה קְפָדָה יחזקאל ז כה בטעם פחד ואימה, כי הפוחד יצויר כמִתְכַּוֵּץ (וכן יש ציור זה בערבית, ובלשונות אירופא), ומזה עוד השם קִפּוֹד לעיל לד יא למין עוף המפיל פחד ואימה בקול יללתו כמש"ש, והשם קופד בארמית להחיה ежъ, Igel (כמש"ל לד יא בהערה) מהיותה מתקפלת ומתכוצת ושערה הקשה והחד בולט לחוץ, ואין כל חיה טורפת יכולה לקרב אליה, ומזה בלשון התלמוד פעל קפד והשמות קפדן קפדנות על מהירות הכעס והחמה, כי איש מְהִיר חמה יצויר כמתקפל ומתכוץ כחית הקופד (ודומה לזה בלשון רוסיה ,ежиться), והנה פעל קפד קרוב בהוראתו לפעל צפד (איכה ד ח) בחלוף ק צ, כמו בקע בצע, רקב רצב, מחק מחץ, קלחת צלחת, קלעים צלעים, ארץ ארקא (בארמית) ועוד.

([6]) כמו שנקרא דַּלָּה קְוֻצַּת שער הראש локоны, Locken התלויות למטה שה"ש ז ו, נגבנה מפעל דלל שבטעם הִתָּלֵה עמ"ש בפסוק יד.

([7]) ומזה המליצה ימי קלו מני אֶרֶג איוב ז ו, אֶרֶג פה טעמו כלי חוט הָעֵרֶב.

([8]) פעל שוה בא עוד: 1) בקל בטעם היות יָשָׁר וְכָשֵׁר стоить, Werth sein איוב לג כז (ולא שוה לי שחטאתי וישר העויתי); אסתר ג ח; ה יג; ז ד, ובפיעל בטעם יִשֵּׁר לעיל כח כה, 2) בפיעל בטעם ישום תהלים טז ח; יח לד; כא ו; פט כ; קיט ל (לשון קצר והטעם שויתי לנגדי תמיד כמו טז ה, וכן הביגו ע זקנים), וכן בארמית בא פעל שוי בבניניו בטעם היות דומה, דַּמָּה דניאל ה כא; תרגום

[יט] חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים
יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ [כ] יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי
וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃
[כא] וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים
וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ [כב] וַיֹּאמֶר
חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃
לט [א] בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹאדַךְ
בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים

עמש״ש), ודבר זה מתקבל מאד, כי בזה יהיה הפסוק הנוכחי מקביל בחלקיו אל הפסוק הבא (עמש״ש), כנראה לכל קורא. — [יט.] חי חי וגו' (כפול לחזק עמש״ל כט ט), ההמשך הוא „חי חי כמוני היום (ולא יורדי בור מפסוק שעבר) הוא יודך״. אב חי לבנים יודיע אל את (עמש״ל לב א בהערה) אמתך הסדך כמ״ש בפסוק שעבר. — [כ.] ד' אמר (עמ״ש בפסוק טז) להושיעני מחליי (ע' תהלים קז יט) ומכף סנחריב (פסוק ו; לז לה), ונגינותי ונגינות ננגן וגו' על בית בבית ד' (עמש״ל פסוק יא), ובזה נשלם מכתב ליחזקיה מפסוק ט. „על״ בא פה במקום ב היחס וכן בפסוק טו ועוד הרבה כמש״ל ז טו. נגינותַי בפסוק הנוכחי; חבקוק ג יט כנראה איננו בכנוי רק טעמו כמו נגינות עם סימן רבים נוסף קצר במליצה במקום נגינותַים (כמו חורָי, חשופַי, שָׂדַי ועוד עמש״ל יט ט), כי בא לפעמים סימן הרבים יַם נוסף, ומזה עבותַים יחזקאל יט יא; לא ג יוד יד (מהיחיד עָב, והרבים עָבות ש״ב כג ד; תהלים עז יח) (16). — [כא. כב.] פסוקים אלה אין להם שום המשך עם הפסוקים שעברו ושיבואו, והדבור בהם נראה בלתי נשלם, ועמ״ש בטעמם לעיל פסוק ד בהערה. דבלת תאנים עוגת תאנים כבושות יחד прессованная смоква, Feigenkuchen ש״א כה יח; ל יב (נקראת ג״כ לפעמים קַיִץ עמש״ל טז ט), וכן טעמו בארמית ותלמוד (תרומות פ״ד מ״ח ועוד), והיא עגולה או מרובעת (תרומות שם). וימרחו (לא נמצא יותר, ומזה שם מפשט מרוח אשך ויקרא כא כ עמש״ש) וימעכו, וכן בלשון המשנה בפיעל מְמַרח שבת פכ״ב מ״ג. ויחי וְיֵרָפא עמש״ל פסוק ט.

לט. [א.] בעת ההיא אחרי מלחמת סנחריב ומפלתו בגבולי ארץ יהודה מפרק לז (עמש״ש בפסוק ז), כן מוכח מהלשון להלן בפסוק הנוכחי והבא כאשר יתבאר. מדברי ימי אשור ובבל שנגלו בימינו ע״י הכתבות הרבות שמצאו חוקרי ימי קדם בחרבות ארצות אשור ובבל (עמ״ש כג יג ובסוף הספר) נדע, כי בבל במשך שנות מאות רבות נכנעה לאשור, אך עוד 40 שנה לפני תגלת פלאסר מלך אשור (שנזכר מ״ב טו כט, כי היו עוד לפניו באשור מלכים בשם תגלת פלאסר כנודע, ועמש״ל כב יז בהערה) מרדה בבל באשור, ותגלת פלאסר נלחם עליה ולא יכול להכניעה, וכן לא יכל להכניעה שלמנאסר מלך אשור, ורק סרגון מלך אשור נלחם שתי שנים עם מראדך בלאדן מלך בבל וילכד עיר בבל. ומראדך נס ממנו לדרום, ותהי בבל תחת ממשלת אשור ארבע שנים, ואחרי מות סרגון שב מראדך בלאדן לבבל וימרד שנית בסנחריב, ואף שסנחריב לכד לישעה עיר בבל, אך עד מהרה מרדו בו עוד בני בבל ולא יכל סנחריב להכניע בבל כל ימיו עד ימי אסר חדון, אשר הכניע בבל והעתיק עיר מלכותו מנינוה לבבל (ולזה ירמזו הכתובים דהי״ב לג יא ולעיל לב יט עמש״ש, ועמש״ל כה א), הוא נתן לפני מותו את אשור לבנו סַרְדַנַפַּל (באשורית אַשור־בַן־הַבַל, ויש אומרים שהוא הנקרא בכ״ק אָסְנַפַּר רבא ויקירא עזרא ד יוד), ואת בבל לבנו השני זאָאַז—דוחין, וזה האחרון קשר עם מלך עילם על אשור, ויעל עליו סרדנפל וילכד את בבל (וזאָאַז—דוחין נשרף בהיכלו אשר שרף על עצמו מיראת נְקַם אחיו), ותהי בבל תחת יד אשור כל ימי סרדנפל ואחריו איזה זמן עד שמרד נבופלאסר (באשורית נַבו־הַבַל־אֻצֻר אבי נבוכדנצר) הכשדי באשור, ויתחבר עם ציאַקסאַר המדי וילכו על נינוה וילכדוה ויהרסוה (בימי יאשיהו מלך יהודה, עמש״ל יג א; כה ו), ואחרי כל אלה הדברים שנגלו בימינו נבוא לביאור הכתובים. שלח מראדך בלאדן (במ״ב כתוב „בראדך בלאדן״, והלשון הנוכחי יותר מתוקן עמש״ל לו א, כי כן שֵׁם מלך זה בכתבות ארץ אשור) בן בלאדן מלך בבל שמרד בסנחריב כמש״ל ספרים (עמש״ל לז יד)

בא ע״ד השאלה: 1) בטעם צֶדֶק לעיל טז ה ועוד כמש״ש, 2) בטעם חֶסֶד בפסוקי יח יט הנוכחים; לט ח; ירמיה לג ו, ועל הרב בטעם זה בא אמת עם חסד בכעב״ש, בראשית כד כז מט; לב יא; מז כט; יהושע ב יד ועוד הרבה, וע״ד השאלה בא עוד אמת 3) בטעם אהבה תהלים צא ד; אסתר ט ל (אבל שָׁלום אמת ירמיה יד יג טעמו שלום ברור בלא שֶׁקֶר, ואין לכם לפחוד).

(16) עוד יתכן כי נגינותַי פה וחבקוק שם הוא במליצה בסימן רבים נוסף קצר (כמש״ל) במקום

עַל־מַר נַפְשִׁי׃ [טז] אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ
וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃
[יז] הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ
נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי־הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ
כָּל־חֲטָאָי׃ [יח] כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת
יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃

בלא עתי (פסוק יוד), על מר נפשי במר (במרירות נפשי (עמ"ש בפסוק כ), מפני כאב השחין (איוב ז יא; יוד א). גם רש"י הבין אֶדַּדֶּה מפעל נדד רק שלדעתו „שנותי" הוא מהיחיד שֵׁנָה (וברבים שנות משלי ו יוד, כד לג), ולשון אדדה כל שנותי קרוב ללשון ותדד שנתי בראשית ל מ, אך מהמשך הפסוק נראה שהדבור הוא משני חייו, וכן מוכח בבירור מפסוק הבא. — [טז. יז.] אדני! אמור עליהם על השנים הנודדות ממני מפסוק שעבר: „יחיו"! השנים, שיהיו שנות חיים (משלי ג ב; ד יוד; ט יא), כי במליצה יצויר שהאיש שמת בלא עתו מתו שָׁניו, וכאשר הולך ומפרש דבריו ולכל, בהמשך המליצה טעמו ולכל השנים מהשנים הנודדות שנזכרו, אמור: „יהי (13) בהן חיי רוחי"! ותחלימני ותחזקני (ומזה בקל איוב לט ד), ופה בטעם ותרפאני ע' לט א (ולא נמצא יותר חלם בטעם זה, ורגיל בלשון התלמוד חלים פסחים עח ב ועוד על הנרפא מחליו), והחייני ורפאני (כעב"ש) עמש"ל פסוק ט; הנה קויתי לשלום אחרי הבטחת הנביא להצילו מיד סנחריב לעיל לז ז כט טרם שחלה יחזקיה כמש"ל פסוק א, ועתה מר לי, מר!" משחין רע שהוא מר נפשו (פסוק שעבר), ובזה נשלמה תפלת יחזקיה אשר החלה בפסוק יד „ד' עשקה לי וגו'", ועתה (עד סוף פסוק כ) יבוא ציור מליצה ששמע ד' תפלתו (וכאשר בִּשְּׂרוֹ הנביא בפסוק ה). פעל „אמר" חסר לפעמים וביותר במליצה ומובן מהמשך הענין, וכן בפסוקי יג כ ועוד הרבה כמש"ל יד ח. „הנה לשלום מר לי מר" לשון קצר במליצה בדבור של קריאה עמש"ל לו ה, והכוונה הנה קויתי לשלום ועתה מר לי מר. ואתה חשקת חָשַׂכְתָּ נפשי משחת בלי ובלי, משאול (ע' פסוק הבא), כהלשונות יחשך נפשו מני שחת איוב לג יח, לא השך ממות נפשם תהלים עח נ, כי השלכת אחרי גוך וגו' לבלי לראותם, וכן מזה מליצות הלשון מ"א יד ט; יחזקאל כג לה; נחמיה ט כו. בלא ספק בא בפסוק הנוכחי חָשַׁקְתָּ בטעם חָשַׂכְתָּ בחלוף ש ימנית ושמאלית כמו משארת שְׂאֹר, שריון סריון (ירמיה מו ד), בושם (עמוס ה יא) בוסס, נתש נתס (איוב ל יג), שערורה שער, שוטר סטר, ועוד, ובחלוף ק כ עמש"ל ט יז, ודעת המעתיקים והמפרשים אשר חשקת שבפסוק טעמו התאוית ואהבת (כטעם הרגיל מפעל חשק) אי אפשר לישבה, כי לבד שאחר פעל חשק בטעם זה בא ב היחס (בראשית לד ח ועוד) ולא יחס הפעול, הנה היה ראוי לאמר חשקת נפשי לגאלה או לפדותה משחת (ע' תהלים קז ד; איוב לג כח). השאול נקרא שַׁחַת כמש"ל ה יד, וגם אבַדון כמש"ש, והנה שם „בְּלִי" טעמו בְּלָיָה וכליון (וכן בערבית), ובא בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר) כנוי לשאול כמו אֲבַדון, והלשון משחת בלי טעמו משחת ובלי (כעב"ש) וחסר ויו החבור, והרבה כן כמש"ל פסוק יד. — [יח.] כי לא שאול וגו' הכוונה יורדי שאול, מות וגו' לא מות וגו' (14), כנוי לשאול כמש"ל ה יד וכעב"ש (ודומה לזה הלשון תהלים ו ו), לא ישברו לא יקוו יורדי בור אל אמתך אל חסדך (15). יש אומרים יְשַׂברו=יְבַשרו (בחלוף מצב האותיות כמו חדל חלד בפסוק יא

כ ד, תרגה איוב לט כג, ועל הרב רגיל ה נוסף בסוף עם קמץ לפניו: ואשלחה, אעלזה, ונחקרה, יחישה, ותבואה, ותעגבה ועוד, וכן בהא הנוסף בסוף פעלי צווי ומקור עמש"ל יוד ל; כד יט, וכן בבינוני זכר נמצא לפעמים הא נוסף ובקמץ לפניו, ומזה בּעֹרָה הושע ז ד והנגינה מלעיל להבדילו מן בינוני נקבה, ומזה בכתיב נמצאה ירמיה מח כז, וכנראה כי גם „באה" יחזקאל ז ו יוד הוא בינוני זכר בהא נוסף, וראויה שם הנגינה מלעיל כמו הושע שם, וכן בא ה נוסף בסוף הרבה שמות והנגינה מלעיל כמש"ל יוד ל.

(13) פעל המציאות היה חסר לפעמים ומובן מהענין, בפסוק הנוכחי; כד כג; מה כג; נג ג; נד א; נט יוד; ס כא; סג ד, ועוד בראשית ט כ; שמות ח ו; יד כט; טז לב (יהיה למשמרת, ועמ"ש עוד לעיל ה יד); ויקרא כב יט; כה מד (יהיו מאת); במדבר ז יג; יא יוד; יח ב; דברים לג ז; שופטים ה לא; ש"א כה ב; כז יא; הושע ב ב; ה יד; ט ו; איכה ד ג ועוד.

(14) „לא" עומד במקום שנים, והרבה כן בכ"ק במלות השלילה „לא" „אַל" ע' דברים כ יט (לא האדם); לג ו (ואל יהי); ש"א ב ג (אל יצא); הושע א ו (לא אשא); תהלים ט יט (לא תאבד); לח ב (ואל בחמתך); משלי ל ג (לא אדע); איוב לב ט (ולא זקנים).

(15) השם אמת (מפעל אמן עמש"ל א כא) לבד טעמו הרגיל (היפך שֶׁקֶר) בראשית מב טז ועוד,

וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ [ג] וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה־אָמְרוּ ׀ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ [ד] וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ [ה] וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃ [ו] הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ [ז] וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ [ח] וַיֹּאמֶר

מקום לאצור בו הכסף והזהב והבשמים והשמן הטוב, והתקשו מאד חוקרי הלשון בביאור שם בית נְכֹ̇ת, ולפי שמצאנו נְכֹאת בראשית לז כה שהוא לדעת חוקרי הלשון שֵׁם למין מיץ מריח ומתקשה (הנקרא בערבית נַכַּאַה) הנוטף מעץ טְרַגַקַנְטִי (מין עץ דק ושפל), לכן לדעתי בית נכתה טעמו בית־נכת שלו, בשם „בית־נְכֹ̇ת" נקרא בית אוצר כל יְקָר אשר בנה יחזקיה או מלך אחר לפניו בירושלם בין שִׂיחֵי עצי נְכֹ̇ת הנותנים ריח טוב סביבותם (ודומה לזה נקרא היכל אחד בירושלם בית יער לבנון מפני שתקרת הבית נשענה על עמודי ארזים מיער הלבנון כמש"ל כב ח). מפסוק זה נראה שהיה ליחזקיה ע̇שֶׁר וכבוד רב תיכף אחרי מפלת סנחריב אף שבעת מלחמת סנחריב נתן לו חזקיה כל הכסף והזהב מ"ב יח טו טז (עמ"ש בפסוק שעבר), ולא התפרש מאין בא מהרה הע̇שר הזה, וכנראה שהוא מהשלל הגדול שלקחו צבאות אשור ביהודה ובכל הארצות, כי אחרי מגפת אשור בגבולי א"י עזבו ר̇ב שללם בארץ יהודה (ואולי מצאו שם גם כל הכסף והזהב שלקח סנחריב מיחזקיה שלא הובילם עוד לארצו אשור) ע' לעיל לג א ד כג ומש"ש, וכן מהמנחה שהביאו לו כל הגוים סביב אחרי מפלת סנחריב דהי"ב לב כג (ועמש"ל כג יח), וכן כתוב דהי"ב שם פסוקי כז כח כט שהיה ליחזקיה אחרי מגפת סנחריב עשר וכבוד הרבה מאד. **ואת כל בית כליו** בית כלי מלחמתו (עמש"ל יוד כח), ואולי הוא „מגדל דוד הבנוי לתלפיות [3] אלף המגן וגו'" שה"ש ד ד. **ואת כל וגו'** לבד מה שנזכרו למעלה בשֵׁם. **בביתו ובכל ממשלתו**, הכוונה שהלך עם המלאכים להראותם ערי יהודה (אחר שנפדו מיד סנחריב שלְּכדן לו א) וכל אשר בהם, ואולי לפי שכרת יחזקיה ברית עם מלך בבל נגד אשור כמש"ל פסוק א, לכן היה צריך מלך בבל לדעת גֹּדֶל כח יחזקיה נגד מלך אשור אויבם. —

[ג.] **מארץ רחוקה וגו'**. המלך לא השיב על שאלת הנביא „מה אמרו האנשים האלה", כי אמרו לכרות ברית עם מלך בבל כמש"ל פסוק א, וחזקיה ידע כי רע מאד בעיני הנביא כל ברית ישראל עם עַם זר כאלו עזב ישראל בטחונו בד' כמש"ל כט ט, אך הנביא הבין וידע מה שאמרו, וביותר שהלשון יחזקאל כג טז כנראה רומז שחזקיה שלח תחלה למלך בבל לכרות עמו ברית, ולכן נבא על חזקיה הרעה הגדולה מפסוקי ו ז (כי במה שהראה להם אוצרותיו לבד אין טעם מספיק לע̇נש קשה ומר כזה), והנה על הברית ההיא עם מלך בבל שהיתה רעה בעיני ד' ירמזו הכתובים דהי"ב לב כה לא. —

[ו. ז.] **ונשא וגו' בבל**, מדה כנגד מדה, תחת מה שהראה להם כל אוצרותיו (ב), והתקיים זה בימי נבוכדנצר מלך בבל ויהויקים (דניאל א ב; דהי"ב לו ז) ויהויכין וצדקיהו (מ"ב כד יג; כה יג—יז) מלכי יהודה, **ומבניך וגו' יקחו** (במ"ב כ יח בכתיב „יקח", והלשון הנוכחי מתוקן לפי הקרי עמש"ל לו א, ועמ"ש עוד ח כג בהערה) **והיו סריסים וגו'** טעמו סריסים ממש (כְּרוּתֵי שָׁפְכָה), כי יקחו מלך בבל ושריו נערים מזרע בית דוד ויסרסום להיות שומרים להם ולבתי הנשים ע' להלן נו ג, או סריסים פה טעמו משרתים [4], שיקח מלך בבל מזרע בית דוד, והתקיים זה בימי נבוכדנצר ויהויקים (דניאל א ג ד), והנה כל זה מדה נגד מדה, תחת שכרת יחזקיה ברית עם מלך בבל לכן

---

(3) הטעם שם: מגדל דוד הבנוי על (עמש"ל כח יוד) תלפיות, הוא שֵׁם התֵּל שעליו נבנה המגדל, ונקרא התֵּל בשם „תלפיות" מפני פיות (лезвея, Schneiden) החרבות (שופטים ג טז; תהלים קמט ו; משלי ה ד) המונחות במגדל זה.

(4) סריס יסוד טעמו כְּרוּת שָׁפְכָה Eunuch, евнухъ אשר לא יוליד בנים להלן נו ג ה, ובימים

וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃ [ב] וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת ׀ הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב

לשאול לשלום חזקיהו ומנחה אל חזקיהו, וישמע כי שמע (וכן הלשון מ"ב כ יב) עמש"ל ג יד כי חלה חזקיהו (מ"ב כ יב) ויחזק נרפא מחליו (ע' יחזקאל לד ד טז ועמש"ל לח טז), לכן שלח לשאל לשלומו כלשלום אוהבו. מראדך שלח ליחזקיה בלא ספק אחרי מגפת סנחריב, כי חזקיה חלה אחרי שעלה עליו סנחריב (לח ו) אשר לכד כל ערי יהודה הבצורות ויחזקיה נתן לו (ללא הועיל עמש"ל לג א) כל הכסף והזהב שבבית ד' ובבית המלך (מ"ב יח יג טו טז), ומפסוקי ב ו ח הבאים נראה שהיה אז עֹשר רב ליחזקיה ואין פחד סנחריב לנגד עיניו, וכן נראה ממה ששלח מראדך ליחזקיה מנחה, כדרך ששלחו לו שארי הגוים אחרי מגפת סנחריב, כי נִשא יחזקיה לעיני כל הגוים דהי"ב לב כג [1], וביותר נשא יחזקיה בעיני מראדך, כי אחרי מפלת סנחריב בארץ יהודה חָזקו ידי מראדך לעמוד במרדו כל ימי סנחריב (כמש"ל), ומהאמור בפסוקי ב—ז נראה שכוונת מלך בבל היתה עוד לכרות ברית אתו (וכן הבין סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר עשירי פ"ב) ולחזק ידי יחזקיה שלא יִכָּנע לסנחריב ולא יירא ממנו אולי יבוא שנית עליו, כי סנחריב חיה הרבה שנים אחרי שובו לנינוה (לז לז) כנודע בדברי ימי אשור. ויש לשאול הלא סנחריב נגף כשתי שנים אחרי שחלה יחזקיה כמש"ל לח א, ואיך יאמר פה „וישמע כי חלה ויחזק"? ומזה ראיה למש"ל לח ד בהערה שנרפא יחזקיה מחליו (משחין רע) מעט מעט במשך ימים רבים ושָב לאיתנו רק אחרי שתי שנים. במ"ב כ יב כתוב „כי שמע כי חלה חזקיה" וחסרה מלת „ויחזק", והלשון פה בזה יותר מתוקן (עמש"ל לו א), כי אז עברו כשתי שנים לחלי יחזקיה (כמש"ל), ובלא ספק כבר התחזק כאשר הבטיחהו הנביא (מ"ב כ ה) [2]. — [ב.] וישמח עליהם, הכוונה על המלאכים שהביאו הספרים והמנחה מפסוק א (כנראה מהפעל „ויראם" להלן בפסוק). במ"ב כ יג כתוב „וישמע עליהם" כנראה ג"כ בטעם וישמח בחלוף ע ח עמש"ל יא טו, והלשון בפסוק הנוכחי יותר מתוקן (עמש"ל לו א), ואולי וישמע עליהם מ"ב שם טעמו וישמע אליהם ורומז למה ששמע יחזקיה לדברי המלאכים לכרות ברית עם מראדך כמ"ש בפסוק שעבר. בית נכתה את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת השמן הטוב. מלשון זה נראה ברור כי „בית נכות" היה

נגינותַיִם, וכן בא סימן רבים נוסף ־ַיִם במליצה לְחֹתַיִם יחזקאל כז ה עמש"ש, רְבֹתַיִם תהלים סח יח, ובכתיב נסמך בָמוּתֵי להלן נח יד; דברים לב יג ועוד מהנפרד בָמוֹתַיִם, וגם בדבור פשוט בשע"פ גְדֹרֹתַיִם יהושע טו לו, ובנסמך מְרַאֲשֹׁתָי ש"א כו יב מהנפרד מְרַאֲשֹׁתַיִם (כמו שבא סימן רבים ־ַיִם נוסף בדבור פשוט להורות על מספר זוגי בלשון חומותַיִם לעיל כב יא; מ"ב כה ד), כי בא ־ַיִם לפעמים לסימן הרבים בכלל (ולא לסימן זוגי בלבד) כמו ארבעתַיִם, שבעתַיִם, שבעה עינַיִם (זכריה ג ט), רשעתַיִם, מְרָתַיִם, ירושלַיִם, מצרַיִם, סְפַרְוַיִם, מַיִם, וכנראה שהשמות בסמיכות ובכנוי בָּמֳתֵי לעיל יד יד ועוד, פַּאֲתֵי מואב במדבר כד יז, אַחְוֹתַיִךְ יחזקאל טז נה, עֲצָתַיִךְ להלן מז יג, שִׂנְאָתֵיךְ יחזקאל לה יא, תהלָּתֶיךָ תהלים ט טו, אַשְׁמָתֵינוּ עזרא ט טו ועוד נבנו מן רבים קדמונים: בָּמֳתַיִם פְּאָתַיִם אַחְוֹתַיִם עֲצָתַיִם שנאָתַיִם תהלָּתַיִם אשמָתַיִם=במות פאות אחיות עצות שנאות תהלות אשמות, אולם יתכן עוד שנבנו מן רבים קדמונים: בָּמֳתִים אחותִים עצתִים שנאתִים תהלתִים אשמתִים, כמו שבא לדעתי תבואתִי איוב לא יב קיצור מן תבואתִים=תבואות, ועמש"ל ה א.

(1) בשארי מקומות בכ"ק נזכר שהביאו מנחה לגדול או למלך לאות הכנעה, ולנביא כאשר ידרשו מעמו דבר נבואה, ע' בראשית לב יד; מג יא; שופטים ג טו; ש"א ט ז; יוד כז; מ"א ה א; מ"ב ח ח; יז ג ועוד.

(2) בדהי"ב לב לא כתוב עוד ששלחו שרי בבל אל יחזקיה „לדרוש המופת אשר היה בארץ", ובהשקפה ראשונה נראה שהכוונה על אות הצל (לעיל לח ח) שנקרא בפסוק כד דה"י שם בשם מופת, אך זה לא יתכן, כי המופת לא היה בשמש רק בצל שהתקצר (כמש"ל לח ח) והיה נראה זה רק בחצר המלך ולא בכל הארץ, ואף אם נאמר שלדעת סופר דה"י היה האות בשמש עצמו והיה אות זה נראה בכל הארץ, איך יכלו הגוים הרחוקים (ג) לשמוע ולהאמין כי רק ידי הנביא שבישראל עשו המופת הזה בשמים, לכן יש להחליט שבדה"י שם הכוונה על המגפה הנוראה ממחנה אשור בארץ יהודה בלילה אחד (עמש"ל יוד יז כו; כט ה), ואין מגפה כמוה, לכן תצויר כמופת, ומלך בבל רצה לדעת פרטי המגפה הגדולה ההיא מאויבו מלך אשור ביהודה.

ספר

ישעיהו

עם באור רחב חדש

אור בהיר

הפורש אור בהיר על כל הספר הקדוש לגלות מצפוניו בדרך חדשה סלולה, אשר הָטבעה על יסודות נאמנים המבארים בההקדמה לספר זה.

מאתי

שמעון בן פינחס בערמאן

רב לקהילות ישראל בעיר וגליל טֶלְשִׁי פלך קאוונא.

חלק שני

ווילנא

בדפוס י. פיראָזשניקאָוו.

תרס"ד.

חִזְקִיָּ֙הוּ֙ אֶֽל־יְשַֽׁעְיָ֔הוּ ט֥וֹב דְּבַר־יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֣ר || דִּבַּ֑רְתָּ וַיֹּ֕אמֶר כִּ֥י יִהְיֶ֛ה שָׁל֥וֹם וֶאֱמֶ֖ת בְּיָמָֽי׃

פתח באתנח

יקחו מלך בבל ושריו מבניו להם לסריסים. — [ח.] טוב דבר ד׳ אשר דברת, טעמו כמו בלשון התלמוד (ברכות ס ב; תענית כה א) „כל דעביד רחמנא לטב עביד", „גם זו לטובה", כי קבל עליו יחזקיה דין שמים באהבה. ויאמר יחזקיה בלבו או חָשַׁב (5) „כי טעמו אך עמש"ל ל ה יהיה שלום ואמת וחסד עמש"ל לח יח בימי"!, חכוונה שדי לו בחסד ד׳ שלא תבוא הרעה בימיו. עוד יתכן כי „טוב" נמשך גם למטה, והטעם טוב כי יהיה וגו׳. במ"ב כ יט כתוב „ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי", והוא לשון קשה, ונראה שבא שם „אם" מיותר והרבה כן כמש"ל לג כא, ויש להוסיף עוד שאולי „הלוא" שם טעמו לוּ, וכטעם הַלְוַאי בארמית (תרגום ירושלמי בראשית יז יח; תהלים פא יד ועוד).

אמר המחבר ש"ב: לפי שטעמי ויו החבור בהמשך המשפט רבים מאד, ובהרבה מקומות בכ"ק הבנתם תלויה רק בטעם ו החבור הבא בהם, ובביאורנו על כ"ק טעמי ויו אלה מפוזרים בהרבה מקומות, לכן למען הקל על הקורא לזכור הטעמים האלה, מצאתי לנכון בקצה באורי „אור בהיר" על חלק ראשון מס׳ ישעיה לבאר בקצרה ר"ב טעמי ויו זה עם מראה מקומותם בבאורי על ישעיה או בפסוקי כ"ק: 1) להפוך בפעלים עבר לעתיד ועתיד לעבר (ויו המהפך), ידוע לכל קורא בכ"ק, 2) בטעם ויו הבאור, עמש"ל א כח, 3) בטעם לכן, עמש"ל ב ט, 4) בטעם כי, יען כי, עמש"ל ג יד, 5) בטעם ב היחס, עמש"ל ה יב, 6) בטעם עם עמש"ל ז א, 7) בטעם אך, רק, אכן, אולם, עמש"ל ז ד, 8) בטעם והיה כאשר, ואם, אם, עמש"ל ח ח, 9) בטעם כאשר עמש"ל ח יא, 10) בטעם ואחרי כן, ואז, אז, עמש"ל ח כב, 11) בטעם אשר עמש"ל יוד יוד, 12) בטעם ה השאלה, עמש"ל לו יט, 13) בטעם ויהי כאשר, וכאשר, עמש"ל לז ט, 14) בטעם למען, למען אשר, עמש"ל מט ה, 15) בטעם או, ומזה ואמו, ונמצא שמות כא טו טז יז, ואסרה במדבר ל ד, ומשנאתו דברים ט כח, ואל חגי ב יב ועוד הרבה, 16) בטעם כ היחס, כן, ומזה ואל בראשית לז יוד, ושר, ושמועה משלי כה כ כה, ומשל כו ז, ותקות איוב יד יט, ובן טז כא, ומקרה הבהמה קהלת ג יט, ואשר אסתר ו ח ועוד, 17) כמו קיצור מן „הוא", ומזה וגבול (הוא גבול) במדבר לד ו (וגבול שני); דברים ג טז יז; יהושע יג כג כז; טו יב (וגבול שני), ופר שופטים ו כה, וסביב עמוס ג יא, 18) בטעם הלוא, עמש"ל סו ב, 19), בטעם עַד, וָעַד, ומזה והירדן דברים ג יז, והלבנון יא כד; יהושע א ד, ודדנה יחזקאל כה יג (ע׳ ירמיה מט ז ח, ועמ"ש בראשית יוד ז), וים מיכה ז יב (עמש"ש), ומגדל זכריה יד יוד (עמש׳ש), 20) בטעם וכן, וגם, ועוד, עמש"ל יוד יח, 21) בטעם גם .... גם (עמ"ש מו יא) בהתחבר איזה מלות המשפט בויו ובא הויו גם על המלה הראשונה, ומזה ואת אשר ... ואת אשר בראשית לד כח, ואת ... ואת ש"ב ה ח, ואני ... ואני ש"ב טו לד, וגבה ויראה יחזקאל א יח, ולהב ... וברק נחום ג ג, ורכב וסוס תהלים עו ז, ויחיל ודומם איכה ג כו, ובשנה .... והשלישית דהי"ב כז ה ועוד. — עוד מסגולות ויו החבור בלשון כ"ק, כי הוא חסר לפעמים עמש"ל לח יד, או נוסף לפעמים לתפארת הלשון או בטעם הנה עמש"ל לב ז, ובא לפעמים נוסף במשפט עיקרי הבא אחר משפט טפל או אחר מלות ההשלמה עמש"ש, בנשוא אחר נושא עמש"ש, ובראשית הדבור לתפארת הלשון או בטעם הנה עמש"ל ג יד.

תם חלק ראשון.

קדמונים היו משרתי המלך מסורסים ירמיה לח ז; מא טז; אסתר א יוד יב. ומהם היו שומרי בית הנשים אסתר ב ג יד; ד ד (ומפני שבתורת משה נאסר הסירוס ויקרא כב כד; דברים כג ב עמש"ש, נראה כי הסריסים למלכי יהודה היו מבני הנֵּכָר, וכן נראה ירמיה לח ז), ואח"כ הושאל שֵׁם סָרִיס גם למשרת המלך בכלל (אף שאיננו מסורס) ש"א ח טו; מ"ב כה יט; ירמיה לד יט, וכן בלשון התלמוד ב"מ מב ב; בכורות לא ב סרסיא בטעם משרת בכלל (וכן בערבית האדם טעמו סריס ממש וגם משרת), ובפסוק הנוכחי (עמש"ל נו ג) ועוד בהרבה מקומות בכ"ק קשה להכריע בשם סריס אם הוא סריס ממש או משרת לבד.

(5) כטעם פעל אמר בהרבה מקומות מז יוד; בראשית כ יא; מד כח; שמות ב יד; ש"א כ ג ד; ש"ב כא טז ועוד, ולפעמים בא בפירוש אמר בלב להלן מז ח יוד; בראשית יז יז ועוד.

КНИГА
ПРОРОКА ИСАИИ

СЪ НОВЫМЪ ПРОСТРАННЫМЪ НА ДРЕВНЕ-ЕВРЕЙСКОМЪ ЯЗЫКѢ КОММЕНТАРІЕМЪ

„ОРЪ БАГИРЪ"

(„Яркій Свѣтъ").

Комментарій разработанъ на основаніи строго научныхъ изслѣдованій и разъясняетъ текстъ, какъ въ грамматическомъ и филологическомъ, такъ и въ хронологическомъ, историческомъ, географическомъ и этнографическомъ отношеніяхъ.

СОСТАВИЛЪ

ТЕЛЬШЕВСКІЙ УѢЗДНЫЙ РАВВИНЪ

Ш. П. Берманъ.

ЧАСТЬ II.

ВИЛЬНА

Типографія И. І. Пирожникова. Завальная ул., д. № 1147.

1903.

DAS BUCH

des

PROPHETEN „JESAIA“

mit einem neuen ausfuehrlichen Commentar in althebraeischer Sprache:

„OR BAHIR”

(„Helles Licht“).

Der Text wird eroertert auf Grundlage streng wissenschaftlicher Untersuchungen in grammaticalischer, philologischer, chronologischer, historischer, geographischer und ethnografischer Beziehung.

Bearbeitet

von Telscher Kreis-Rabbiner

Sch. P. Bermann.

II THEIL.

WILNA

Druck von I. Pirojnikoff.

1903.

ספר ישעיהו

עם באור „אור בהיר"

חלק שני

Дозволено Цензурою 13-го Сентября 1903 года. Вильна.

ישעיה

חלק שני מ—סו

פתיחה

כל פרקי מ — סו שיש לנו עוד מִסֵּפֶר הקדוש הנוכחי נוכל לקרוא בְּצֶדֶק חלק שני מס׳ ישעיה, יען כי הוא נבדל מאד מחלק הראשון (פרקי א—לט) בלשונו ומליצותיו, ועוד יותר ב ת ֹכֶ ן עניניו, כי בחלק הראשון אם שגם בו יש איזה נבואות על זמן מאוחר אחר חרבן בית ראשון על מפלת בבל ואדום בימי כורש בפרקי יג יד (א—כג) כא (א — יוד) לד לה כמש״ש, אך מעטות הן במספר, ולא כן נבואות החלק השני, כולן (בזולת אחת עמש״ל נו ט) הן על זמן מאוחר אחר חרבן בית ראשון, ולא לבד על זמן אחד אחר החרבן, אך על זמנים שונים מיום חרבן בית ראשון עד ימי נחמיה בן חכליה כאשר יראה הקורא בפירושנו בכל פרקי החלק השני הזה, ו ב ר״ב פרקים אלה וכן בפרקי יד לה מחלק הראשון ידבר הנביא על שארית פליטת יהודה שבבבל אחרי גלות בבל בימי כורש מלך פרס, וינחמם ויחזקם בדברים טובים ובשורות טובות על תְחִיַת גולי ישראל בארצם והצלחתם, ויזכר את מלך פרס כורש בשמו (מד כח; מה א), וכבר ראו חוקרי כ״ק הראשונים כמה קשה לשמוע כל אלה נבואות נחמה הרבות לשארית יהודה בימי כורש עם ציור בבל כמלוכה נוראה לכל עמי תבל (פרקי יד מז) מפי הנביא ישעיה שחיה בימי יחזקיה בעוד היתה בבל ממלכה שפלה ונכנעה לאשור כמש״ל יג א; לט א, ולא בא בנבואות אלה על גאולת גולי בבל בשום מקום דבור נבואי כי תתנשא תחלה בבל לראש כל הממלכות ומלך בבל יחריב מקדש ד׳ ויַגְלה את ישראל לבבל, ולשונות נבואות אלה הם כאיש המְדַבר אל עַמו שבדורו ולא כנביא הנִבא על דור אחרון רחוק מדורו (כמו לעיל לט ו ז ועוד), ולכן מפרשי כ״ק הנאורים הקדמונים (האב״ע ברמזיו בפירושו בפרק הנוכחי) וכן חוקרי כ״ק האחרונים החליטו שהנבואות מחלק שני מס׳ ישעיה וכן הנבואות שזכרנו מפרקי יג יד כא לד לה (עמש״ש) הן רק מיוחסות להנביא ישעיה ונאמרו מנביאים מאוחרים שחיו אחר חרבן בית ראשון ובזמנים שונים (כמש״ל) שנשכחו שמותם, ואבותינו הקדושים מסדרי כ״ק ספחו נבואותיהם לנבואות הנביא הגדול ישעיה (1), כי כבוד קדושת הסֵּפֶר הקדוש הזה לא ישפל אף כחוט השערה אם נאמר שהנבואות שבו נאמרו מנביא אחד או מנביאים רבים, מנביא ד׳ זה או מנביא ד׳ אחר, ודומה לזה אמר ר׳ סימון ויקרא רבה פ״ו על פסוקי יט כ מפרק ח בישעיה שהם דברי בארי אבי הנביא הושע ונטפלו לישעיה (אף שאין זה מוכרח שם כלל), וכן מצאנו שהנבואה הקצרה לעיל ב ב—ד התיחסה (בשנוים קטנים) גם להנביא מיכה בן דורו של ישעיה, ע׳ מיכה א א; ד א—ג, וכן מצאנו בס׳ יואל שפרקי ג ד הם מנביא אחר מאוחר בימי בית שני כאשר יתבאר שם, וכן בס׳ זכריה כל הנבואות מפרק ט והלאה הן מזמנים שונים מוקדמים ומאוחרים לזכריה כאשר יתבאר שם, וכן הרבה פרקי ס׳ תהלים

---

(1) בלא ספק היה מהנביא הגדול ישעיה עוד נבואות רבות בזולת אלה שבחלק ראשון מס׳ ישעיה רק שלא הגיעו אלינו ונאבדו, כמו שנאבדו מאתנו דברי עזיה אשר כתב ישעיה (דהי״ב כו כב). בכלל ספרי הנביאים שבידינו הם כאוד מוצל מאש מכל ספרי נביאינו הקדושים שנפזרו במהומות המלחמות והגלות ונאבדו מאתנו, ע׳ דהי״א כט כט; דהי״ב ט כט; יב טו; יג כב; כ לד (ע׳ יט ב; מ״א טז א); לג יח יט, כמו שנאבדו מאתנו עוד ספרים רבים שנזכרו בכ״ק, והם ס׳ מלחמות ד׳ (במדבר כא יד), ספר הישר (יהושע יוד יג; ש״ב א יח), ספר דברי שלמה (מ״א יא מא), ספר דברי הימים למלכי יהודה וישראל (מ״א יד יט כט ועוד הרבה, ועמש״ל ט יא), קינות ירמיה על יאשיהו (דהי״ב לה כה). וי״א שגם פרשת בלעם שכתבה משה ונזכרה בברייתא בבלי ב״ב יד ב וירושלמי סוטה פ״ה ה״ו נאבדה מאתנו (הריטב״א ב״ב שם והשל״ה פרשת בלק בשם הציוני), כי לדעתם הכוונה בברייתא שם על פרשה מיוחדת ארוכה יותר מפרשת בלעם שבתורה (אך לדעתי לא כן כוונת הברייתא ההיא כמ״ש בספרי צפנת פענח מאמר ששי בסוד חטא משה ואהרן במי מריבה), וגם בנבואות שבידינו יש שהגיעו אלינו בלתי שלמות, ולכן הן קשות וסתומות (עמש״ל ז יז), וע׳ בס׳ חשמנאים שני ב טו.

ישעיה

חלק שני

מ [א] נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃
[ב] דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי
מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה
מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ [ג] קוֹל

מ. [א.] הנבואה מפרק הנוכחי (וכן כל נבואות הבאות עד נב יג) נאמרה על ימי כורש כאשר כבשה לפניו מלכות בבל וראשי הגולה שבבבל ידעו (עמש״ל מה ד) שלב כורש טוב אל גולי יהודה וישר בעיניו להשיבם אל ארצם ובעוד זמן קצר יעביר קול בכל מלכותו שהוא נותן רשות לבני הגולה לעלות מהגולה ליהודה וירושלם ולבנות בית ד׳ (עזרא א א ב ג), ויקרא הנביא המליץ בשם ד׳ לשומעי קולו לנַחֵם את בני יהודה וירושלם ולבשרם כי גאולתם מבבל קרובה לבוא. גולי יהודה שבבבל נפלגו לראשי אבות כנראה עזרא פרק ב, והיו להם ראשי אבות עזרא א ה; ב סח; ג יב; ד ב ג; נחמיה ז ע עא, ושופטים להלן נט ד (וכן מסופר משופטי יהודה בגולה בס׳ שושנה, הוא אחד מספרי אפקריפה או כתובים אחרונים), וגם נשיא עזרא א ח, וכנראה שהיו נשיאיהם מבית דוד, כי בעלות הגולה מבבל היה נשיאם ששבצר עזרא א ח יא; ה טז, אשר שמהו כורש לפחה ביהודה וצוהו לבנות בית ד׳, וכן עשה והחל לבנות עזרא ה יד טו טז, והוא בלא ספק שם בבלי או פרסי לזרבבל (מזרע יהויכין מלך יהודה עמש״ל נב יג) שהיה מראשי עולי הגולה עזרא ב ב; ג ח; ד ב ג, והיה פחה ביהודה חגי א א יד; ב ב כא, אשר החל לבנות בית ד׳ עזרא ג ח; זכריה ד ט, והוא בלא ספק פחת יהודה שנזכר עזרא ו ז. נחמו נחמו (עמ״ש כט ט בהערה) עמי יהודה. — [ב.] דברו על לב ירושלם (המצוירת במליצות הנביאים כאֵם לבני יהודה עמש״ל מט ד) לנַחֲמָה (ע׳ בראשית לד ג; נ כא; רות ב יג) ולחַזֵק ידיה (ע׳ ש״ב יט ח; דהי״ב ל כב; לב ו) וקראו אליה וקראו עליה את הקריאה הבאה (ע׳ יונה א ב; ג ב): כי מלאה צבאה חיי עָמָלה (עמש״ל כט ז בהערה) כי נרצה שֻׁלַּם (לה) עונה בה ע׳נ׳ש שבא עליה (בחרבן בית המקדש ויהודה וירושלם וגלות יהודה), כאשר הולך ומפרש כי לקחה מיד ד׳ כפלים שִׁלּוּם (המובן בפעל „נרצה״ שקדם) כִּפלים, או שִׁלּוּם כפול בכל חטאתיה, וכן אמר ירמיה על ע׳נ׳ש עונם בעת החרבן „ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם״ ירמיה טז יח, מליצה לע׳נ׳ש גדול יותר מִדָּי (ע׳ מז ו). ע׳נ׳ש החוטא יצויר כמו שִׁלּוּם מד׳ להחוטא בעבור חטאתו ירמיה שם; להלן נט יח; סה ו; סו ו; דברים ז יוד ועוד הרבה, ולפעמים יצויר בהיפך שהחוטא בע׳נ׳ש הבא עליו יְשַׁלֵּם לד׳ חובו ויקרא כו מא מג (ואולי שם מטעם אחר כמ״ש להלן בהערה). פעל רצה (בין שארי הוראותיו) ([1]) בא לפעמים בטעם שַׁלֵּם חוב, בקל ויקרא כו לד מא מג; דהי״ב לו כא, בנפעל בפסוק הנוכחי, והפעיל ויקרא כו לד. כִּפלים (בפסוק הנוכחי; איוב יא ו, רבוי זוגי מהיחיד כֶּפֶל איוב מא ה) טעמו ש״מ Verdoppelung, удвоенie, ובהיותו סומך בא במקום תאר „כפול״ (עמש״ל יג ג בהערה). — [ג. ד. ה.] פסוקים אלה נמשכים על „נחמו נחמו״ מפסוק א לבשר את ירושלם כי בניה ישובון מהרה מהגולה, וזה שאמר הנביא: קול קורא במראה

([1]) פעל רצה (וכן הפעל הארמי רעא הנרדף עמו בר״ב טעמיו) יסוד טעמו חָפֵץ בָּחַר, בקל ואחריו ב היחס מיכה ו ז; חגי א ח; תהלים קמז יוד; קמט ד; דהי״א כח ד; כט ג, או יחס הפעול תהלים נא יח; קמז יא; איוב יד ו (ירצה יום מותו), או מקור תהלים מ יד, ועל דרך השאלה בא עוד פעל רצה בטעמים אלה: 1) אָהֵב חָנַן (רק בקל ואחריו יחס הפעול), וטעם זה רגיל מאד בכ״ק, להלן מב א; בראשית לג יוד; דברים לג כד ועוד הרבה, 2) קִבֵּל ברצון (בחֵפֶץ) בחסד ואהבה (בקל ונפעל

המיוחס לדוד הם מזמנים מאוחרים אחר חרבן בית ראשון (תהלים קלז א) עד ימי מלחמת החשמנאים עם היונים בימי בית שני אחרי שפסקה הנבואה (תהלים עד ט) כנודע, וכבר אמרו רבותינו בשה"ש רבה ד ד וקהלת רבה ז יט שעזרא הסופר הוא אחד מעשרה זקנים שאמרו ס' תהלים, וכן אמרו ביבמות סד ב שפרק צ מס' תהלים (תפלה למשה) הוא לדוד. ויש להעיר כי הדעה ההיא שנבואות חלק שני מס' ישעיה הם מנביאים אחרים איננה סתירה גלויה למה שאמרו רבותינו בברייתא ב"ב טו א „יחזקיה וסיעתו כתבו ישעיה", כי יתכן שאין הכוונה שם על כל הספר ורק על חלק ממנו, ודומה לזה אמרו שם בברייתא יד ב „שמואל כתב ספרו" (ס' שמואל א וב, כי לא נחלק ס' שמואל בברייתא שם לשני ספרים), ומכל זה הכוונה רק עד ש"א כה א (וכן דעת אב"ע בפירושו פה מ א), כי כן שאלו בגמרא שם: והכתיב ושמואל מת (ש"א כח ג, ונראה שיש לגרוס בגמרא „והכתיב וימת שמואל" ש"א כה א)? והשיבו דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא, ובהיפך יש ראיה נכונה שגם מסדרי הברייתא רמזו שחלק שני מספר ישעיה הוא מנביאים מאוחרים, ממה שאמרו בברייתא שם יד ב „סדרן של נביאים וכו' ירמיה יחזקאל ישעיה ותרי עשר" שלא יובן למה אחרו הנביא המוקדם ישעיה להנביאים המאוחרים ירמיה יחזקאל (וכאשר הקשו זה בגמרא שם, ותירוצם הוא ע"ד דרש), וגם הוא שלא כהמסרה מכ"ק שבידינו שס' ישעיה יקדם לספרי ירמיה ויחזקאל, ונראה שבכוונה העמידו בברייתא ישעיה אחר ירמיה ויחזקאל לרמז שחלק השני ממנו הוא מנביאים מימי בית שני המאוחרים לירמיה ויחזקאל. ועוד ראיה יש לזה ממה שלא נזכר בחלק שני אף פעם אחת הלשון „חזון ישעיהו", או „הדבר אשר חזה ישעיהו" כבחלק ראשון (א א; ב א; יג א), כי ביותר היה ראוי להזכיר שֵׁם הנביא ישעיה בחלק שני, למען ידעו כי נביא גדול קדמון נִבָּא אלה הנבואות אשר התקיימו אח"כ או יתקיימו באחרית הימים, ועוד יש ראיה גדולה לזה ממה שהועתקו דברי מלחמת סנחריב ומפלתו בימי יחזקיהו מס' מלכים ב בסוף החלק הראשון מס' ישעיה שבידינו (פרקי לו—לט, עמש"ל לו א) ולא בסוף כל ספר ישעיה (כמו שהועתק מס' מלכים ב חרבן בית ראשון בסוף ס' ירמיה), אשר מזה נראה כי מסדרי כ"ק שבידינו מצאו החלק הראשון מס' ישעיה (שהוא מקובץ ממגלות נפרדות כמש"ל א א) כבר מסודר לפניהם (והיה מסודר עוד בימי כותב דהי"ב שבידינו ונקרא בשם „חזון ישעיהו בן אמוץ", ע' דהי"ב לב לב, ועמש"ל לח יד בהערה), והם הוסיפו לו החלק השני מנבואות נביאים מאוחרים שנשכחו שמותם, אולי מפני שהתיחסו אלה הנבואות בקבלה אל הנביא ישעיה (ואולי הקבלה ההיא יסודה במה שגם בחלק ראשון בפרקי יג יד כא לה שהתיחסו כבר לישעיה באו נבואות על מפלת בבל ונחמות ציון), כי כן מצאנו אשר יהושע בן סירא איש ירושלם שחיה בימי שמעון הצדיק (הראשון) ולפני החשמנאים אומר בספרו פרק מח פסוקי כז כח על ישעיה הנביא „ברוח קדשו ראה קץ כל דבר וינחם אבלי ציון, אותו הגיד עד סוף הימים ותעלומות כבר בטרם צמחו" (אם שיתכן ג"ב שכוונת בן סירא על פרקי יג יד כא לד לה מחלק ראשון מס' ישעיה), רק שהחתימה המוחלטת מחלק שני מס' ישעיה יתכן שהיתה אחרי מלחמת החשמנאים, כי בכלל החתימה המוחלטת מכ"ק היתה אחר מלחמת החשמנאים, כי גם בס' תהלים יש פרקים מימי המלחמות אלה כמש"ל, כי אסיפת כ"ק לאגודה אחת שבידינו היתה לא פעם אחת אך פעמַיִם ועוד יותר אחרי חרבן בית ראשון (ע' דניאל ט ב) ובימי בית שני, וכן כתוב בס' חשמנאים שני ב יד טו טז בהמכתב ששלחו אנשי ירושלם ויהודה לאחיהם היהודים במצרים בימי יוחנן הורקנוס החשמנאי בשנת קפח ליונים בזה הלשון: „וכאשר דרש נחמיה אל ספרי דוד והמלכים והנביאים ואת אשר כתבו בדבר הקרבנות ויאספם לאספה, כן עשה גם יהודה (המכבי החשמנאי), כי אסף את הספרים אשר נפוצו ונפזרו בשערורית המלחמה בארץ, והם למשמרת בידינו ואם נכספתם להם שלחו נא אלינו ושלחנום לכם". הארכתי בזה לברר היסודות אשר עליהם נבנתה דעת חוקרי כ"ק מראשונים ואחרונים אשר נבואות חלק שני מס' ישעיה הם מנביאים מאוחרים, אך אין לנו על הדעה ההיא מופתים חותכים ורק אותות ההשערה מושכלות לבד, ועל הקורא המשכיל והמבין לרַחֵק או לקָרֵב הדעה ההיא, כי דבר זה מסור ללב כל איש לפי דרכו ומחשבותיו בהבנת כתבי קדשנו, והוא יבחר הטוב בעיניו. — ר"ב נבואות החלק השני מס' ישעיה מליצותיהן נשגבות מאד ונעימות ביתר שאת על ר"ב נבואות שארי ספרי הנביאים שבידינו, והנביא או הנביאים (כמש"ל) אשר חזו אלה הנבואות היו מליצים יקרים ונפלאים בלה"ק הזכה והברורה משרידי מליצי בני יהודה בגולה (ולא משארית יהודה שבא"י, עמש"ל נט יוד) אשר עוד ניבי לה"ק הזכה שגורים בפיהם בלא תערובות לשון ארמית וניביה, והנה הנבואות מפרקי מ — נב (עד פסוק יג), פרקי נד נה נו (עד פסוק ט), פרקי נז (מפסוק יד) נח נט ס סא סב סג (עד פסוק ז) נאמרו על ימי כורש מלך פרס וחרבן מלכות בבל, ושארי הנבואות נאמרו על הימים בין חרבן בית ראשון ובין כורש וגם על ימי נחמיה בן חכליה, כאשר יתבאר בביאורנו בכל פרקי החלק השני הזה.

אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ [ז] יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ [ח] יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃

[ט] עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ [י] הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא

מה שצוה לו לקרוא: **כל הבשר חציר וגו׳** עד סוף הפרק. הלשון „קרא וְאָמַר מה אקרא" הוא במקום הלשון הרגיל „קְרָא לאמר" (ע׳ זכריה **א** יד יז), וקרוב מאד בעיני לאמר כי הדבור הנוכחי „קְרָא וגו׳ אקרא" יכוון על כל הנבואות מפרק הנוכחי והבאים המדברות בגאולת גולי בבל ושובם לארצם יהודה, והדבור הזה הוא כמו פתיחה לכל הנבואות שזכרנו ובמקום הלשון הרגיל אצל שארי הנביאים (ירמיה יחזקאל זכריה) „ויהי דבר ד׳ אלי לאמר" שלא נמצא בחלק שני מס׳ ישעיה, ועל „ואמר" הנוכחי נמשכים הדבורים הקשים „לי אמר" (קול קורא) להלן מה כד, „ואמר" (עוד קול קורא) להלן נז יד כמש״ש. הדבור הבא „כל הבשר חציר וגו׳ יקום לעולם" יצייר כי האדם כאַיִן נחשב נגד ד׳ ורק דבר ד׳ יקום, והוא כמו הקדמה לנבואה הבאה בפרק זה (ואולי גם להנבואות מפרקים הבאים כמש״ל) מגאולת בני הגולה ושובם לארצם לאַמֵּת קיום דְבַר הנבואה מפי ד׳ ולא לפחוד מאויבי ישראל (עמש״ל לה ג), כי אין איש יוכל לעצור בעד ד׳ (ע׳ פסוקי טו יז; מה ט; נא יב). **כל הבשר** כל אדם או כל העמים (פסוק ה; סו כג כד; בראשית ו יב ועוד) (3) **חציר** (וכן נא יב) **וכל חסדו** שיעשה עם אחרים **כציץ השדה** כפֶּרַח השדה, שייבשו מרוח יבש (תהלים קג טו טז, ועמש״ל לה ז), כן האדם וחסדו יכלו מרוח ד׳, וזה שאמר **יבש חציר נָבֵל ציץ כי** טעמו אם או כאשר (4) **רוח ד׳** כנוי לרוח מזרח היבש כמש״ל כז ח **נשבה בו**, **אכן** כן (5) **חציר — העם** (שם מליצה בפי הנביא לבני אדם הכָּלים מהרה כחציר — трава—народъ, Gras—Volk.) (6) ייבש כחציר וחסדו יִבּול כציץ (מליצה שיכלה הוא וחסדו) מרוח ד׳ (כנוי לכעסו עמש״ל כז ח): **יבש חציר נבל ציץ** (במקום עתיד), הכוונה על דמיונם המליצי כל בשר וחסדו מפסוק ו, **ודבר אלהינו יקום לעולם** ואין איש יוכל לעצור בעדו, ורומז על גאולת הגולים כמש״ל. בתרגום יונתן „חסדו" מתורגם תוקפהון, וכנראה שקרא יונתן חָסְנוֹ (ע׳ ת״י א לא). — [ט.] אחרי ההקדמה הקטנה מפסוקי ו ז ח שהאדם כאין נחשב נגד ד׳, יתחיל הנביא מליצותיו על גאולת גולי בבל ע״י כורש עבד ד׳ (מה א יג). **על הַר גבוה וגו׳ מבשרת ציון**. דרך מבשרי טוב לעמוד על הר גבוה ולהודיע בקול גדול לכל הקהל בפסוק הנוכחי; להלן נב ז; נחום ב א, ולפי שלא לכבוד לאשה לקרוא בקול גדול לקהל אנשים. ורק בעת בשורה גדולה לא תשית לבה לכבודה ותמהר לבַשֵּׂר, לכן במליצה תצויר בשורה גדולה ע״י נשים בפסוק הנוכחי ותהלים סח יב. **הרימי קולך** שנזכר **אל תיראי וגו׳** את מְבַשרת מהאויבים (עמ״ש בפסוק ו) „**הנה אלהיכם**"! הוא לשון קצר בקריאה (עמש״ל לו ה), הנה אלהיכם בא (לגאלכם כ מ פ״ר ש בפסוקי יוד יא הבאים), ודוגמתו הנני (בא לגאלך) נב ו, הנני (בא למשפט) על הנביאים ירמיה כג ל לא לב. — [יוד.] **בחָזָק** ברוח חָזָק (כטעם חָזָק כח ב, ועמ״ש עוד כו ד בהערה) **יבוא** (ע׳ מ״א יט

ובא ע״ד השאלה בכ״ק בטעם רַמָּה (בראשית כז לו ועוד), וממנו התאר עָקֹב הלב (מלא מרמה) ירמיה יז ט עמש״ש, והשֵׁם עָקֹב בפסוק הנוכחי בטעם מקום מעוקש ומעוקל.

(3) עמ״ש סו טז בהערה, ולפעמים בָּשָׂר הושאל לעם ישראל ביחוד, וגם יחד לכל הנבראים מאדם ובהמה ורמש על הארץ כמש״ש.

(4) כטעם „כי" לפני פעל ושֵׁם בהרבה מקומות נב ה; נז טז; נח ז; בראשית כד מא; שמות כא ב לז; לד ט; יהושע יז יח (כי שני); ירמיה כט טו ועוד.

(5) „אכן" בא בטעם „אך" להלן מט ד; נג ד; צפניה ג ז; תהלים לא כג; פב ז, או בטעם „אָמְנָה" להלן מה טו; בראשית כח טז; שמות ב יד; ש״א טו לב; ירמיה ג כג; ד יוד; ח ח, או בטעם „כן" בפסוק הנוכחי, או בטעם „כי" (יען כי) מ״א יא ב (וכן בא „כן" בטעם אך תהלים קכז ב; איוב ז ג; דהי״ב לב לא, ובטעם אמנה זכריה יא יא; משלי יא יט, ובטעם כי להלן נב יד, ועמש״ל כו יד בטעמי לכן).

(6) ודומה לזה שמות מליצה תולעת—יעקב מא יד, צאן—אדם (סך עצום מאדם) יחזקאל לו לז לח, פרא—אדם בראשית טז יב, ובהיפך אנוש—רמה ובן אדם—תולעה איוב כה ו.

קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ
בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ [ד] כָּל־גֶּיא
יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב
לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ [ה] וְנִגְלָה
כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי
יְהוָה דִּבֵּר׃ [ו] קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה

הנבואה כל הדבור מפסוקי ג ד ה באזני הנביא הכותב: „במדבר שבין בבל לא״י עמש״ל לה א פנו דרך ד׳ מאבנים (עמ״ש מט יא; נז יד; סב יוד) ישרו בערבה במדבר מסלה דרך טובה (עמש״ל נז יד) לאלהינו שיעלה עם בני הגולה, ע׳ נב ז ח ומש״ש, והולך ומפרש איך ליַשֵּׁר מסלה בערבה: כל גיא בהמדבר שנזכר לעשות שם דרך טובה לעולי הגולה יִנָּשֵׂא וגו׳ בטעם צווי לנסתר (וכן הפעלים ישפלו והיה להלן בפסוק הם בטעמי צווי), והיה העקב бугристое мѣсто, hügeliger Ort מקום מעוקש ומעוקל (²) במעלות ומורדות (מְגָאָיות והרים וגבעות שנזכרו) למישור למקום ישר (וכן הלשון מב טז), והרכסים שורות הרים וגבעות קשורים יחד горные хребты, Gebirgsketten לבקעה (מישור שפל ע׳ בראשית יא ב, וכן טעם בקעה בסורית וערבית) הטובה לעבור בה, וכאשר יתקיים צווי שנזכר מתיקון המסלה ונגלה כבוד ד׳ בהלוך עַם ד׳ במדבר בדרך ד׳ הסלולה שנזכרה לשוב לארצו (וכן הלשון לה ב), וראו יתבוננו וידעו (עמש״ל מד טז בהערה) כל בשר (עמ״ש בפסוק ו) יחדו כי פי ד׳ דבר" באזני הנביא קול קורא הנוכחי לעשות שם דרך סלולה, או הכוונה שאז ידעו כי פי ד׳ דבר ביד נביאו לגאל עמו ולהשיבו לארצו לעיל פרק לה ועוד בהרבה פרקים הבאים, והנה הצווי בלא מְצַוֶּה מבורר לתקן דרך ד׳ מבבל לא״י בפסוקי ג ד; נז יד; סב יוד, או ההבטחה שיתקן ד׳ דרך זה מא יח; מב טז; מג יט כ; מח כא; מט יוד יא (וכן ירמיה לא ח) הוא ציור מליצי לגאולת הגולים שיעלו מבבל לא״י ביד רמה בשמחה וגיל ולא ירעבו ולא יצמאו ולא ייעפו ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות במדבר שבין בבל לא״י כמש״ל לה א ג. מפעל רכס שבטעם קָשַׁר חַבֵּר שמות כח כח; לט כא נבנה השם רְכָסִים בפסוק הנוכחי (מהיחיד רֶכֶס או רֹכֶס) בטעם שורות הרים וגבעות קשורים יחד, ועוד רֻכְסֵי איש (מהיחיד רֹכֶס) תהלים לא כא לְקֶשֶׁר של אנשים, ויותר לא נמצא פעל ושֵׁם רכס בכ״ק. לא אכחד כי שם רכסים בטעם זה לא לבד שקשה ביסוד הלשון, כי אין בפעל רכס מושג הגֹבַה ורק החבור, הנה הוא נראה ג״כ מיותר בהמשך הפסוק הנוכחי אחר הדבור שקדם „וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור", ונראה לי כי יתכן מאד אשר רְכָסִים הנוכחי טעמו נְקרות צורים ущелья, Felsenklüfte שקשה מאד לעבור בם, ויאמר הנביא שאלה נְקרות צורים יהיו לבקעה רחבה בין ההרים (דוגמת בקעת הלבנון יהושע יב ז בין הרי לבנון) וטובה לעבור בה, ונבנה שֵׁם רכסים מהפעל התלמודי רכס שטעמו היסודי בָּקַע שָׁבַר (קרוב בטעמו והברתו להפעל הארמי רסק שבטעם כָּתַת שָׁבַר), ומזה בפיעל פרות המְרֻכָּסות בתבואה ב״מ פט ב; צ א בטעם דשות תבואה שרויה במים להסיר קליפתה, והשם ריכסא ב״ב ג א לאבנים שבורות קטנות. — [ו. ז. ח.] קול שני (בזולת קול מפסוק ג) אומר אל הנביא במראה הנבואה באזני הנביא הכותב „קרא" ואמר הקול מה אקרא (פעל קרא בא פה בטעם הכריז עמש״ל מד ז), והולך וכותב הלשון

והתפעל) ויקרא א ד; דברים לג יא; ש״א כט ד; עמוס ה כב; דהי״ב יוד ז ועוד, ומזה כנראה גם בפיעל יְרַצּוּ דלים איוב כ יוד (ובלשון התלמוד עירובין ק ב; אבות פ״ד מי״ח בא בפיעל והפעיל בטעם דַּבֵּר דברי חסד ואהבה, ואולי מזה גם איוב שם ודהי״ב שם), 3) הַסְכֵּם (בקל) משלי טז ז; קהלת ט ז, 4) הִתְרָצֵה (היות אוהב ורֵעַ למי, בקל ואחריו „עם") תהלים נ יח; איוב לד ט, 5) בטעם שַׁלֵּם חוב כמש״ל (המְשַׁלֵּם חובו יצויר כמִתְרַצֶּה עם הנושא בו), 6) בארמית ותלמוד עוד בטעם סַפֵּר (מָנָה) כסף שבת כב א ועוד, או סַפֵּר דברים חגיגה יד ב ותרגום משלי ו כב, ואולי מזה ג״כ בעברית בקל בטעם סַפֵּר דברים ויקרא כו מא מג (ירצו את עונם, יְסַפְּרוּ את עונם להצדיק את דינם ע׳ שם פסוק מ; יחזקאל יב טז; תהלים לב ה; משלי כח יג; איוב לא לג); תהלים מט יד; סב ה, ובפיעל בטעם סַפֵּר כסף תהלים סח לא. והנה מפעל רצה בהוראותיו נבנה השם רָצוֹן באלה הטעמים 1) חֵפֶץ תהלים ל ח; מ ט ועוד, 2) אהבה וחן וחסד (וביותר מד׳), וטעם זה רגיל מאד להלן מט ח; נו ז; נח ה; ס ז יוד; סא ב; בראשית מט ו; שמות כח לח; ויקרא א ג; תהלים ה יג; יט טו; ל ו; נא כ; פט יח; משלי ח לה; יוד לב ועוד הרבה, 3) פעם אחת בטעם קרבן רָצוּי לד׳ מלאכי ב יג.

(²) הפעל עָקֹב ביסוד טעמו נרדף עם עָקַם בארמית (בחלוף ב מ עמש״ל טו ט), עָקַל, עָקַשׁ,

בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים
וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ [יג] מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ
יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ [יד] אֶת־מִי נוֹעָץ
וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ
דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ [טו] הֵן גּוֹיִם
כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן

ומדד (11) **בשליש** וגו׳ (נזכר עוד תהלים פ ו) שֵׁם מדה שהיתה שלישית ממדה אחרת יותר ידועה, ולא נדע בבירור מה הוא השָׁליש, ואולי הוא שלישית האיפה ושֵׁם שני לסאה או שהוא שלישית הסאה (שני קבין, ועמש״ל ה יוד) (12). **ושקל בפלס** וגו׳ (נזכר עוד משלי טז יא, וביחד עם מאזנים) (13) безменъ, Snellwage. — [יג. יד.] **מי תכן את רוח ד׳** מי שָׁקַל (עמ״ש בפסוק שעבר, וכן מזה ו ת״כ ן רוחות משלי טז ב, כי גם על הרוח נופל הפעל שָׁקַל ע׳ איוב כח כה) רוח ד׳, הוא חכמתו ועצתו (עמ״ש מב א בטעמי רוח), **ואיש עצתו יוריענו** ומי האיש אשר יודיע עצתו את ד׳ (וכן הבין בעל הטעמים ועמש״ל מו יא), כי לא יִוָּעֵץ ד׳ עם איש, וזה שאמר **את מי נועץ** וגו׳ **יודיענו**. — [טו.] **הן גוים כמר** כמו נְטָף (14) (טִפָּה, טִפָּא בארמית ותלמוד) מים מדלי הנישאר בדלי אחרי שהריקו ממנו את המים, **וכשחק** (15) стертое, das Ausgeriebene מאזנים הנשחק מהדבר הנשקל ונשאר בכף מאזנים אחרי המשקל **נחשבו** לפני ד׳, **הן**

בטעם מספר מנין ומִדה (אבל תכונה יחזקאל מג יח עמ״ש; איוב כג ג נרדף עם מָכון, ומפעל כון, עמש״ל נא יג), 2) בטעם תִּקֵּן דבר יפה וחזק ש״א ב ג; יחזקאל יח כט; תהלים עה ד, ומזה השם תָּכנית יחזקאל כח יב; מג יוד (עמ״ש) בטעם תבנית יפה.

(11) לקוח מארמית תרגום שמות טז יח; רות ג טו; מנחות נג ב ועוד (ומזה השם בארמית כַּיְלָא מְכִילא בטעם מדה לדבר שנשפך), ובכ״ק לא נמצא יותר הקל, ויש ממנו בנין פיעל מרובע כַּלְכֵּל תהלים קיב ה בטעם מֹדד (וכן הבינו אב״ע ורד״ק) דבריו ודַבֵּר בהַשְׂכֵּל, ובשארי מקומות בכ״ק בא פעל כול בבנין פיעל ופֻעל מרובעים ובבנין הָפעל בטעמי ע״צ״ר בתוכו. נַשֹּׂא, סָבֹל, זון, הִצְטַיֵּד.

(12) בשארי מקומות „שָׁלִישׁ״ הוא שַׂר גבור שומר למלך (כנראה בטעם שלישי למלך, כמו שיש „משנה למלך״ אסתר יוד ג; דהי״ב כח ז, „משנה״ ש״א כג יז; בראשית מא מג; דהי״ב לה כד) מ״ב ז ב יז יט; ט כה; טו כה, ומזה הרבים שָׁלִשִׁים או שָׁלִישִׁים מ״א ט כב; מ״ב יוד כה; יחזקאל כג טו כג; דהי״א יא יא; יב יח, דהי״ב ח ט, ומזה הַשָּׁלִשִׁי(=הַשָּׁלִשִׁים, עמש״ל ה א) ש״ב כג ח, אבל שָׁלִשִׁים ברבים לבד (בלא יחיד) בא: 1) בטעם אנשי רֶכֶב אחד שמות יד ז; טו ד (כנראה מפני שכל רכב לוו שלשה אנשים, אחד רוכב ושנים פרשים כמש״ל כא ז בהערה), 2) בטעם כלי שיר מיוחד ש״א יח ו (אולי מהיות לו שלשה מיתרים, כמו שיש כלי שיר עשר תהלים צב ד על שֵׁם מספר מיתריו), 3) בטעם שֵׁם מפשט שילוש ספרים (שלשה ספרים) משלי כב כ עמ״ש (אבל שְׁלִשִׁים הוא תה״פ בטעם פעם שלישית ש״א יט כא; מ״ב א יג, או הוא מספר סדורי מהיחוד שלישי במדבר ב כד, או הוא שֵׁם מלאכותי לְעֲלִיָּה שלישית בראשית ו טז; מ״א ח ח, ולשילוש עליות וע״ז יחזקאל מב ג עמ״ש). הארכתי בזה מפני שראיתי באלה השמות מבוכה רבה אצל הרבה חוקרי הלשון.

(13) מפעל פלס שבטעם שָׁקֹל משלי ד כו; ה כא (ע׳ איוב לא ו), וכן הבינו משלי שם רש״י ואב״ע וכן הבינו בתלמוד מ״ק ט א, וע״ד השאלה בא פעל פלס בטעם יַשֵּׁר הדרך (בדמיון לקנה המאזנים אשר יישרוהו באשר ישקלו) לעיל כו ז; תהלים נח ג; עח נ; משלי ה ו, ואולי פלס בטעמו האחרון יסודו בָּקֹעַ דֶּרֶךְ, והוא מפעל הארמי פלס שבטעם פָּלֹחַ בָּקֹעַ ב״ק יט ב, ומזה פלח דבלה ש״א ל יב מתורגם פִּלַּח דְבִלְתָא, ומזה כנראה בלשון התלמוד מבוי מפולש (בחלוף ס ש, כמו שריון סריון ועוד) שבת ו א; עירובין ו ב ועוד על מבוי פתוח משני ראשיו.

(14) מַר שֵׁם מפעל ישן מרר (בערבית מַרְמַר) שבטעם נָזֹל שָׁטֹף, ולא נמצא יותר בכ״ק שֵׁם מַר, ורגיל מַר תאר היפך מתוק.

(15) מפעל שחק שטעמו כָּתֹת מָחֹה, ובערבית עוד בטעם היות דַק, היות פָּרוש ומָתוח, ולא נמצא יותר בכ״ק שֵׁם שַׁחַק בטעם שזכרנו, ורגיל שַׁחַק בטעם ענן, רקיע (בהיותם פרושים ומתוחים ע׳ פסוק כב; תהלים קה לט, וכן בערבית שַׁחַק טעמו ענן דק).

וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ [יא] כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ [יב] מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל

כצ״ל רפה

יא; זכריה ט יד) לגאל עַמו וזר״עו (בויו נוסף בסוף עמש״ל כט כג בהערה) וזר״עַ משלה (בינוני תאר ולא נשוא) לו (דוגמת הלשון יד חרוצים תמשול משלי יב כד) לְיַסֵּר אויביו ולהושיע אוהביו עמש״ל נא ט, הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו (כעב״ש עמש״ל לב יג) לשלם גמול טוב לישראל תחת עֳניים ולַחצם מעת החרבן עד ימי כורש. יתכן מאד שראוי לנַקֵד בחֹזֶק בטעם בכח, וכן הבין תרגום יונתן. — [יא.] כרעה עדרו ירעה, ירעה ד׳ שנזכר בפסוק שעבר את עדרו, בזרעו וגו׳, כן יעשה רועה חכם לשמור עדרו, והוא מליצה שישמור ד׳ את ישראל בדרך בשובו מהגולה לא״י (עמ״ש בפסוק ג), וכן נקרא ד׳ רועה ישראל בראשית מט כד; תהלים כג א; פ ב (ע״ע יחזקאל לד יג יד טו; הושע ד טז; מיכה ז יד; תהלים כח ט), וישראל עדר ד׳ ירמיה יג יז; זכריה יוד ג, כי במליצה המושל ועמו יצוירו כרועה ועדרו, ומושל צדיק יצויר כרועה חכם ומושל רשע כרועה אויל ע׳ מד כח; נו יא; ירמיה ב ח; ג טו; יוד כא; כג א — ד; לא ט; נ ו; יחזקאל פרק לד; מיכה ד ו; ה ג ד (עמש״ל כד כא); נחום ג יח; זכריה פרק יא; תהלים עח עא עב. ובחיקו עמש״ל סה ו ישא את הטלאים, עלות מניקות (בראשית לג יג; ש״א ו ז יוד; תהלים עח עא) (7) ינהל יְנַהֵג לאט, ע׳ בראשית לג יג יד. — [יב.] בפסוק זה והבאים יתאר הנביא גאון ד׳ ושְׁפַל ערך כל אדם לנגדו, ויצייר כי בעת ברא ד׳ שמים וארץ מדד מי הים ועפר ארץ ומרחבי שמים (מה שאין אדם יכול לעשות ע׳ ירמיה לא לו; לג כב). מי מדד בעת בריאת שמים וארץ (שנבראו במדה ומשקל) בשעלו (מהנפרד שׁ״ע ל, שַׁעַל, נמצא רק בפסוק הנוכחי; מ״א כ יוד; יחזקאל יג יט) שֵׁם כלי—מדה קטן לדברים נשפכים (8) מים (בראשית א ב, וע׳ איוב כח כה), ושמים בזרת Spanne, пядень, שֵׁם למדת חצי אמה (9) תכן מדד (10), וכל

(7) כן נראה טעמו ברור מהלשון ש״א ו ז יוד, ונמצא בכ״ק רק ברבים עָלוֹת, והוא שם שנבנה מבינוני קל מפעל עול שבטעם הניק (בערבית פעל עאל טעמו יָנַק מָצַץ) שלא נמצא בכ״ק, ויש מזה לדעת הרבה חוקרי הלשון פיעל מרובע קצר יעלעו דם איוב לט ל בטעם יעלעלו או יְיַנְקוּ דם חללים במדבר כג כד; ש״ב א כב (עמ״ש עוד עבדיה א טז), ומהפעל עול בבינוני פעול קל נבנה השם עול ליונק שדים להלן מט טו, וע״ד השאלה לילד קטן בכלל להלן סה כ (וכן בסורית עילא), ועוד נבנה מפעל עול השמות עויל איוב יט יח; כא יא, תעלולים לעיל ג ד, עולל איוב ג טז; איכה ב יא; ד ד ועוד לילד קטן ע״ד השאלה גם אחרי שנגמל משדי אמו ויוכל לדַבֵּר ולבַקֵד ואוכל לחם כנראה מהלשונות שם.

(8) לַחים כמים בפסוק הנוכחי ומ״א כ יוד (עוברי דרכים היו רגילים לקחת עמם כלי שַׁעַל לשתות בדרך) ויבֵשים כמיני דגן יחזקאל יג יט, ושם שעל יסוד טעמו אגרוף פתוח hohle Hand, горсть, בסורית שועלא, והושאל בלה״ק לשֵׁם כלי—מדה קטן (כמדת האגרוף) לדברים נשפכים כנראה ברור בפסוק הנוכחי (כי באגרוף לא ימדו מים), וכנראה שהשרש שעל יסוד טעמו הוא מקום צר סגור, ומזה מִשְׁעוֹל במדבר כב כד לדרך צר בין הגדרים, וע״ד השאלה מזה שַׁעַל לחלל האגרוף ושֵׁם לכלי מדה קטן בכ״ק, שעולא בארמית בתרגום יונתן בפסוק הנוכחי ומ״א ויחזקאל שם, והלשון בתרגום מ״א שם „אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פַּרְסַת רַגְלֵי עַמָּא דעִמִּי" שהוא סתום ולא הבינוהו חוקרי הלשון, לדעתי ברור שיש בו טעות סופר, ובמקום „פרסת רגלי" יש לגרוס „פָּרָשֵׁי וְרַגְלֵי" בטעם פָּרָשִׁים ורַגְלִים ע׳ מ״א שם פסוקי א כ כט ות״י שם.

(9) זֶרֶת נזכרה עוד שמות כח טז; לט ט; ש״א יז ד; יחזקאל מג יג, וטעמו Spanne, пядень, שהוא מדת המרחק מראש אצבע קטנה עד ראש אצבע עבה שביד כשהיא פתותה והאצבעות נפרדות, וכן טעמה בסורית וארמית (בתרגום בכל המקומות וב״ר פס״ג), ומדתה חצי אמה כנראה ברור יחזקאל מג יג יז עמש״ש, וכן קבלו רבותינו בתלמוד, ע׳ ערובין ד א ומנחות צז ב ברש״י ותוספות שם. בתלמוד כתובות ה ב; מנחות יא ב בא עוד זרת בטעם אצבע קטנה שביד (בלה״ק קֹטֶן מ״א יב יוד), כנראה קיצור מן זְעֶרֶת (בחסרון ע, עמש״ל לה ח, כמו שנקרא בלה״ק קֹטֶן מן קָטֹן).

(10) פעל תכן בא בכ״ק: 1) בטעם מָדַד, שָׁקַל בפסוק הנוכחי והבא; מ״ב יב יב; משלי טז ב (ע׳ איוב כח כה); כא ב (ע׳ איוב לא ו); כד יב; איוב כח כה, ומפעל נבנו השמות תֹּכֶן (שמות ה יח; יחזקאל מה יא), מַתְכֹּנֶת (שמות ה ח; ל לב לז; יחזקאל שם; דהי״ב כד יג), תכונה נחום ב יוד (עמש״ש)

עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־
לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ [כא] הֲלוֹא תֵדְעוּ
הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם

הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ [כב] הַיֹּשֵׁב
עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה
כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃

והכוונה לאליל) עץ לא ירקב יבחר חרש וגו' עץ להכין (עמש"ל נא יג בטעמי פעל כון) להעמיד (תהלים קג יט; איוב כט ז; ירמיה נא יב) ולחַזֵּק (עמש"ל ד ה בהערה) פסל לא ימוט שלא יפול לארץ עמ"ש מא ז. מְסֻכָּן לא נמצא יותר ונרדף עם מִסְכֵּן. — [כא.] אחרי ציור שִׁפְלַת האלילים בפסוקי יט כ יצויר בפסוקי כא — כו גדולת ד'. הלוא האם לא (עמש"ל יוד ט, וכן טעם כל „הלוא" בפסוק הנוכחי ובפסוק כח) תדעו (בינוני) .... תשמעו (עבר) .... הגד מראש מִלְּפָנִים (וכן מא ד כו; מח טז; משלי ח כג; קהלת ג יא) .... הבינותם (בינוני) לדעת (ע' לב ד) מוסדות הארץ (זה נמשך על כל הפעלים שבפסוק תדעו תשמעו הגד הבינותם) כי נפלאים הם מאד ועל מוסדות הארץ אלה יושב ד' ועליהם נטה השמים בפסוק הבא כמש"ש ולמטה בהערה (23). — [כב.] הישב הוא יושב (יש ה הידיעה בטעם שם הגוף מקוצר כמש"ל יד כז), והכוונה אֶל מפסוק יח, על חוג עגולה (24) кругъ, Kreis הארץ הוא מוסדות הארץ מפסוק שעבר, שהם ההרים הרמים הסובבים בעגולה קצה הארץ (הנקראים ג"כ חוג שמים, במתי ארץ, במתי ים, גבעות עולם), אשר עליהם יסמכו השמים כמ"ש בפסוק שעבר, ובמליצות כ"ק יצויר שכאשר ירד ד' משמים לארץ יֵרֵד תחלה על חוג הארץ לדרוך ולהתהלך ולשֶׁבֶת שם בפסוק הנוכחי; עמוס ד יג; מיכה א ג; חבקוק ג ו; איוב ט ח; כב יד, וישביה של הארץ נראים לד' בשבתו על מרומי חוג הארץ שנזכר קטנים כחגבים (המביט מראש הר גבוה לארץ יראה כל דבר מְקֻטָּן מאד), הנטה הוא נוטה (כמש"ל) או מושך (עמש"ל לד יא) בעת בריאת שמים וארץ כדק כקרום דַק (עמ"ש בפסוק טו) שמים וימתחם את השמים (כִּפַּת השמים) כאהל על חוג הארץ כמ"ש בפסוק שעבר, כאהל לשבת בו (ע' מה יח; במדבר לה ב ג; שופטים

אשר לא יֵרָתֵק קהלת יב ו בא בטעם עד אשר לא יֻקְשַׁר (שיִנָּתֵק, וי"א יֵרָתֵק=יִנָּתֵק בחלוף ר נ, עמש"ל מח יוד).

(23) אחרי העיון הדק בכל המקומות בלשונות כ"ק נראה ברור בעיני, כי לפי ציורי כ"ק על הארץ (השְּׁטָה על מי תהום תהלים כד ב; קלו ו, ותולה על בלימה איוב כו ז) בִּקְצָהּ מסביב יש עמודים רחבים וגבוהים מאד כהרים שהם בולטים על קצה הארץ ממעל ומתחת ונקראים קצות הארץ להלן פסוק כח, ועמודי הרים אלה שָׂמִים גבול למי הים אשר מתחת לארץ לבל ישובון לכסות הארץ משלי ח כט; תהלים קד ט, ולכן אלה ההרים נקראים איוב לח ח יוד בשם „בריח ודלתים ליב", והם מצוירים כמו יסודות מתחת סביב לבנין הארץ, ולכן נקראים עוד מוסדי (או מוסדות) ארץ לעיל כד יח (ע"ד השאלה על מוסדי ארץ אשור); בפסוק הנוכחי; ירמיה לא לו; מיכה ו ב (מוסדי הארץ נקראו שָׁם עוד בשם כנוי „הָאֵתָנִים" בטעם הקדמונים כמש"ש, וכטעם שמם „הררי קדם" כמ"ש להלן); תהלים פב ה (ע"ד השאלה על מוסדי ארץ ישראל); משלי ח כט, מוסדי תבל ש"ב כב טז, מוסדי הרים (הרים שהם מוסדים) דברים לב כב; תהלים יח ח, מצוקי ארץ ש"א ב ח, מְכוֹנֵי ארץ תהלים קד ה, עמודי ארץ תהלים עה ד; איוב ט ו, חוג הארץ בפסוק הבא (ע' משלי ח כז; איוב כו יוד) עמש"ש, זרועות עולם (בטעם מימי קֶדֶם מפני שנבראו בראשית בריאת הארץ כאשר נראתה היבשה לשום גבול לים) דברים לג כז, ועל אלה עמוד ההרים ממעל נִסְמֶכֶת כִּפַּת הרקיע ע' עמוס ט ו (וקרוב לזה אמרו בתלמוד חגיגה טו א; ב"ב עד א; פרקי ר' אליעזר פ"ג, ועמש"ל סו א), ולכן קצות הארץ נקראים קצות השמים ע' לעיל יג ה; ירמיה מט לו; דברים ד לב; יג ח; כח ס ד; ל ד, ולכן מוסדי הרים שבתהלים יח ח נקראו בש"ב כב ח מוסדות השמים, ועמודי ארץ שזכרנו נקראו עוד עמודי שמים איוב כו יא, וחוג הארץ שזכרנו נקרא עוד חוג שמים איוב כב יד, ובלי ספק הרים אלה נקראו עוד בשמות במתי ארץ דברים לב יג; ישעיה נח יד; עמוס ד יג; מיכה א ג, במתי ים איוב ט ח; גבעות עולם (מימי קדם, מפני שנבראו בראשית בריאת הארץ לשום גבול לים כמש"ל) בראשית מט כו; דברים לג טו; חבקוק ג ו, הררי קדם דברים שם, הררי עד (קֶדֶם, כמו עַד איוב כ ד עמש"ל נז טו בהערה) חבקוק שם, במות עולם (מימי קֶדֶם) יחזקאל לו ב, והם ההרים והגבעות שנזכרו יונה ב ז; מיכה ו א ב; תהלים צ ב; צה ד; משלי ח כה; איוב טו ז, אשר בהם לדעת הקדמונים ספונים אוצרות כל יקר וחמדה כנראה בראשית מט כו; דברים לג טו (עמש"ל נח יד).

(24) וכן טעם חוג משלי ח כז; איוב כב יד, מפעל חוג איוב כו יוד בטעם רָשֹׁם עגולה, ומזה

אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ [טז] וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר
וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ [יז] כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן
נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ [יח] וְאֶל־מִי
תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃
[יט] הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ
וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ [כ] הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה

איים כדק כק״ום דק (16) יטול ישא (17) לתתם בלב ימים בעת בריאת הארץ. — [טז.] ולבנון ויער לבנון אין די להגוים מפסוק שעבר בָּעֵר (מקור פיעל) לבער או להדליק (בעצי יערו הרבים והנשאים לז כד; זכריה יא א ב) על המזבח להקטיר עולה לד׳, וחיתו של יער הלבנון (שיש בו חיות הרבה ע׳ מ״ב יד ט; חבקוק ב יז) אין די עולה להקריב לפני ד׳, כי אין אדם יכול לכבדו כערכו. — [יז.] כל הגוים וגו׳ מאפס ותהו וגו׳ מְעַט מִן (פחות מן) אפס ותהו, וכן בא מ היחס בטעם זה להלן מא כד; תהלים סב יוד (18). עוד יתכן שבא באלה המקומות מ היחס בטעם כ היחס, כי מ היחס הוא לפעמים קיצור מן עִם כמש״ל ל ו, ומצאנו „עִם״ בא לפעמים בטעם כ היחס או כמו, ע׳ תהלים פח ה; קמג ז; איוב ג יד טו; ט כו; כא ח; קהלת ב טז. — [יח.] ומה דמות (ע׳ בראשית א כו) מאלהי העמים ע׳ פסוק הבא תערכו תְּדַמּו לו (19). — [יט. כ.] פסוקים אלה נמשכים על „ומה דמות תערכו לו״ מפסוק שעבר, להורות שדמות אלהי העמים היא פֶּסֶל מעשה ידי אדם ולא אלהים הוא (ע׳ מד יוד יא). הפסל של הדמות מפסוק שעבר, אם הוא של מתכת פשוטה (עמש״ל ל כב) נסך חרש אומן במלאכת ברזל ונחשת ואבן ועץ (מד יב יג; ש״ב ה יא; דהי״ב כד יב ועוד) (20), וצרף (שֵׁם, עמש״ל מח יוד בהערה) золотыхъ дѣлъ мастеръ, Goedschmied בזהב ירקענו (21) יצפהו בפחי זהב, ורתקות שרשרות (שלשלאות) (22) של כסף צורף (בינוני קל עמש״ש) מַתִּיךְ הצורף שנזכר לאסור הפסל לקיר ולא ימוט (ע׳ להלן); הַמְסֻכָּן המְסֻכָּן (העני שאין לו זהב וכסף) תרומה (יחס הפעול,

---

(16) וכן מזה השם דַּק שמות טז ד; ויקרא כא כ, ד״ק להלן פסוק כב, ובשארי מקומות דַּק הוא תאר היפך עב.

(17) עתיד קל מן נטל, ומזה בפיעל נִטֵּל להלן סג ט (ולא נמצא יותר בפיעל) בטעם נִשֵּׂא. לפי שבשארי מקומות בכ״ק נמצא רק הקל „נטל על״ ש״ב כד יב; איכה ג ח (עמש״ל ח כג בהערה) ובטעם שום או נָתוֹן איזה דבר על מי, נראה בעיני שהושאל פעל נטל בקל ובפיעל מארמית שבא בו פעל נטל בטעם נָשָׂא נַשּׂא (בפַעֵל), נְ ס״ע הַסִּיע (באַפְעֵל), לָ ק״חַ, שום (בְּאַפְעֵל), הַשְׁלֵךְ (באַפְעֵל). יש אומרים כי „יטול״ שבפסוק הוא עומד נפעל מן טול בטעם יושלך, שממנו בשארי מקומות בכ״ק בא הפעיל, הָפעל ופיעל הטיל הוטל טלטל (לעיל כב יז עמש״ש), אך יותר נכון לפרש פה יטול (ד׳) בקל בטעם יִשָּׂא.

(18) מ היחס בשֵׁם (בין שארי הוראותיו) בא בטעם מ היתרון больше, mehr, grösser להורות שיש לשם אחר יתרון (בכמות או באיכות, שיש להשלימן לפעמים לפי הענין) עליו לטובה או לרעה, ורגיל לבוא אחר פעל בראשית יט ט; כו טז; כט ל; לח כו; שופטים ב יט ועוד (וגם לפני פעל איוב יא ז, והטעם שם באור יותר חזק מצהרים יקום חלד), ואחר תאר בראשית ד יג; לט ט; שופטים יא כה; יד יח; ש״א ט ב; מ״ב יוד ג; ירמיה יז ט; מיכה ז ד (יָשָׁר רע יותר ממסוכה); שה״ש א ב ועוד, וגם אחר שם עצם ושם הגוף, ומזה ופסיליהם (רבים יותר) מירושלם לעיל יוד יוד, אני (לי יותר) ממך ש״ב יט מד (עמש״ל נא יב), ודעת אלהים (יותר טוב) מעלות הושע ו ו, ומשך חכמה (יָקָר יותר) מפנינים איוב כח יח, ולפעמים בא בשם מ היתרון להורות שיש יתרון לו על שֵׁם אחר הקטן או המעט ממנו (קָטֹן מִן, מְעַט מִן, פחות מִן) меньше, kleiner, weniger, אחר פעל ותאר בראשית לב יא; שופטים א יג; מ״א ח סד; איוב יב ג, וגם אחר שֵׁם בפסוק הנוכחי; מא כד; תהלים סב יוד, וכן דעת הרד״ק יהושע יט מז ובס׳ השרשים שיש מ היתרון בטעם פחות מִן.

(19) פעל ערך (מלבד טעמו הרגיל סַדֵּר ע׳ מד ז ועוד) בא בטעם פעל יוצא שַׁוֵּה דַּמֵּה למי בפסוק הנוכחי; תהלים מ ו, וגם פעל עומד שָׁו״ה דָּמ״ה למי תהלים פט ז; איוב כח יז יט (ביחס הפעול בטעם יחס שאליו עמש״ל כז ד).

(20) לפעמים גם אומן במלאכת זהב וכסף נקרא חָרָשׁ הושע ח ו; יג ב.

(21) פיעל רקע מטעמו הרגיל הָדֵק מתכת לפחים שמות לט ג; במדבר יז ד (ובפֻעל ירמיה יוד ט) הושאל בטעם צַפֵּה בפחי מהכת בפסוק הנוכחי.

(22) ע׳ מ״א ו כ״א; יחזקאל ז ג, מפעל רתק בטעם אָס״ר, ובזה בפֻעל נחום ג יוד, ובנפעל עד

וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ [כט] נֹתֵן
לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃
[ל] וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל
יִכָּשֵׁלוּ׃ [לא] וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר
הצירי תחת היוד

כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃
מא [א] הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים
יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט
נִקְרָבָה׃ [ב] מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ

וארץ, אין חקר תכלית וגבול (28) לתבונתו. — [כט.] ולאין אונים לחַלָּש (עמש"ל יוד טו) עצמה כח ואמץ (29). — [ל. לא.] ויעפו אם ייעפו (עמש"ל ה ח בהערה) נערים וגו' אנשי מלחמה צעירי ימים וחזקים (בראשית יד כד; ש"ב ב יד; מ"א כ טו), וקוי ד' אך (עמש"ל ז ד) המקוים לד' (ע' תהלים כה ג; לז ט; סט ז; איכה ג כה, ועמש"ל כו ח) יחליפו יְחַדשו (עמש"ל ט ט) כח יעלו (הפעיל) אבר לעוף מהרה כנשרים (דברים כח מט; ש"ב א כג; ירמיה ד יג; חבקוק א ח; איוב ט כו), מליצה על הילוך קל ומהיר (וכן שמות יט ד), ירוצו וגו', כוונת המליצה פה על בני הגולה שיעלו מבבל לא"י מהרה ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות ולא ייעפו מרעב ומצמא עמש"ל פסוק ד.

מא. [א.] הפרק הנוכחי ועד מב ד הוא נבואה אחת ועל עת כהנבואה שקדמה (עמ"ש מ א) כאשר נכבשה לפני כורש מלכות בבל וכל הארצות שנכנעו לה ומָלך כורש בצדק על כל העמים (כנודע לכל קורא בדברי ימי עולם), ובעוד זמן קצר יעביר כורש קול בכל מלכותו להודיע רשיונו לכל הגולה לעלות מבבל לא"י, ויפנה הנביא להעמים ולב"י להודיעם כי רק ד' אלהי ישראל (ולא אלהי העמים) שלח את כורש ללכוד מלוכת בבל ולמשול בצֶדֶק, ויחַזֵק הנביא לב ב"י שלא ייראו מאויביהם וכי במהרה ישובו בני הגולה בשלום מבבל לא"י. החרישו ד"מ ו אלי (1) ולא לבַטֵל שלא בפָנַי (כנראה מהפעל „יגשו" להלן בפסוק) דברי מפסוקי ב ג ד הבאים (שרק ד' אלהי ישראל ולא אלהי העמים שלח את כורש) איים איי הים והארצות הנשענות על הים (עמש"ל מב ד) ולאומים אשר (עמש"ל ז כ) יחליפו (כטעם עבר) החליפו או חדשו (עמש"ל מ לא) כח (להלחם עם כורש ע' פסוקי ה ו ז, ללא הועיל) ג"כ יחרישו אלי שלא בפָנַי כמש"ל; כאשר (עמש"ל כו טז בהערה) יגשו אלי האיים והלאומים שנזכרו אז ידברו נגדי בטענותיהם, יחדו למשפט לדברי ויכוח (2) נקרבה, ודברי ויכוח אלה מפורשים להלן בפסוקי כא—כט. — [ב. ג. ד.] מי העיר לבוא (עמש"ל יוד כו) ממזרח הוא פרס אשר ממזרחית צפונית לא"י כנודע (ודומה לזה הלשון על כורש בפסוק כה; מו יא; ירמיה נ ט מא) צדק? איש צֶדֶק (עמש"ל כא יז), שֵם כנוי לכורש שיעשה משפט צֶדֶק לכל העמים (מב א—ו), הכוונה מי העירו לבוא ללכוד כל העמים ולעשות להם צֶדֶק, מי יקראהו

(בזרועך הגדולה) שמות טו טז, כליל תכלת (תכלת כלילה) כח לא עמש"ש, חַלוקי אבנים (אבנים חֲלוקות) ש"א יז מ, חגורֵי אזור (אזור חָגור) במתניהם סרוחֵי טבולים (טבולים סרוחים) בראשיהם יחזקאל כג טו, חמוּקֵי ירכיך (ירכיך החמוקות) שה"ש ז ב ועוד. שם מפשט בבואו במקום תאר, יבוא לפעמים בנסמך לפני המתואר ולפעמים בסומך אחריו כמש"ל יג ג בהערה.

(28) וכן טעם חֵקֶר בר"ב המקומות תהלים קמה ג; משלי כה ג (הטעם שם: שמים לרום וארץ לעמק יש חקר, ולב מלכים אין חקר); איוב ה ט; ט יוד; יא ז (גבול גדולת ד'); לד כד; לו כו; לח טז (ומזה ג"כ מחקרי ארץ תהלים צה ד), ועל המעט חֵקֶר טעמו חקירה ודרישה למצוא מה משלי כה כז, או לדעת ולהבין מה שופטים ה טז; איוב ח ח, גבנה השם חקר מהפעל חקר שבטעם דָרש חִפֵש.

(29) נרדף עם תעצומות תהלים סח לו, ובשארי מקומות להלן מז ט; נחום ג ט (עמש"ש) עָצְמָה טעמו רבוי множество, Menge, וכן בא הפעל עצם בטעמי חָזַק׳ רָבָה, והתאר עצום בטעם חָזָק׳ רָב.

(1) אחרי הפעיל החריש בא הגוף שמוגעים מְדַבֵּר אליו בל היחס בפסוק הנוכחי ובמדבר פרק ל, או במ היחס ש"א ז ח; ירמיה לח כז; איוב יג יג (ובקל תהלים כח א).

(2) „משפט" (בין שארי הוראותיו עמש"ל נט ט) בא בטעם דברי ריבות בדין тяжба, Rechtstreit, או דברי ריבות בויכוח, диспутъ, Disputation בפסוק הנוכחי; ג יד; לב ז; נ ח; נד יז; ירמיה א טז; ד יב; יב א; לט ה; איוב ט לב; יג יח; כב ד; כג ד; לב ט; לד ד; במדבר כז ה; לה כד; מ"א ג יא (וכן בא לפעמים פעל שפט על ריב ויכוח עמש"ל מג כו).

[כג] הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ
עָשָׂה׃ [כד] אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף
בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם
וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ [כה] וְאֶל־
מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ [כו] שְׂאוּ־
מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא
בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב
אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃ [כז] לָמָּה
תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה
דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃
[כח] הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי
עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף

יח א ועוד) כאשר ימתחו אהל לשבת בו. — [כג. כה.] הנותן הוא נותן (עמ״ש בפסוק שעבר) רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (ע׳ פסוק יז), ירמוז לבית מלך בבל שמלך על כל הארצות שנכרת כאשר נכבשה בבל לפני כורש ע׳ יד יח — כב, והולך ומפרש דבריו בדמיון מליצה: אף (עמש״ל מו יא) בל נטעו (נפעל) אף בל זרעו (פֻּעל) הרוזנים והשופטים שנזכרו, מליצה שלא יעמדו זרעם [25], אף בל שרש (פֻּעל) לא הושרש [26] בארץ גזעם, גם זה מליצה שלא יעמדו זרעם אחרי מותם, כי גֶּזַע בא במליצה על בן הנשאר אחרי האב כמש״ל יא א, וגם נשף ד׳ רוח בהם באלה שלא נטעו ונזרעו והגֶּזַע שלא הושרש (שלא ימצו ליח האדמה) ויבשו וגו׳ (ע׳ פסוק ז), מליצה לכליון גמור מְמַהֵר. — [כה. כו.] ואל מי וגו׳ (יח) יאמר קדוש! כנוי לד׳ (נז טו; הושע יא ט; איוב ו יוד ועוד), שאו וגו׳ מי ברא אלה השמש והירח והכוכבים (הכוונה הלא אני בראתים ולא אל אחר), מי המוציא להאיר על הארץ כל כוכב בזמנו במספר צבאם (לכלם לכל אחד ואחד מהכוכבים בשם יקרא. וכן תהלים קמז ד) מרב עֹם רב (עמש״ל ל ו) אונים כח ואמיץ כח וכח אמיץ (איוב ט יט) [27], איש מצבא השמים לא נעדר בצאתם. „מי" נמשך גם למטה. לפי ההמשך „לכלם בשם יקרא" הוא מאמר מוסגר. — [כז.] הנביא יאמר לאלה מישראל שנואשו מישועת ד׳ אחר חרבן ירושלם והמקדש בחשבם שד׳ הסתיר פניו מהם ולא יחפץ לגאלם מפני שאין ביכלתו להצילם מיד אויביהם החזקים מהם כמש״ל לה ג, ולכן מצאום רעות רבות: למה וגו׳ נסתרה דרכי עסקי ועניני (עמש״ל נח יג) מד׳ שהסתיר פנים ממני (ע׳ איוב ג כג; דברים לא יז יח; יחזקאל ח יב; ט ט) ומאלהי משפטי דיני (לעשות לי דין באויבי ישראל להענישם, עמש״ל נט ט בטעמי משפט) יעבר יחלוף ויעבר ולא יעשנו (ודוגמתו הלשון אל הסיר משפטי איוב כז ב; לד ה), ויחשבו בני ישראל שהסתיר ד׳ פניו מהם מפני שאין בכחו להצילם מאויביהם כמש״ל ולכן מצאום רעות רבות כמש״ל (ולא מפני שעזבו את ד׳ ולא בטחו בו, וכן טעם הלשון הדומה לזה דברים לא יז יח), וע״ז יאמר הנביא הלא ידעת וגו׳ בפסוקי כח — לא הבאים לדעת כי אין חֵקר לגבורת ד׳, ויעזור לכל הבוטחים בו. — [כח.] הלוא האם לא עמ״ש בפסוק כא. אלהי עולם אלהי קֶדֶם (דברים לג כז), מימי קדם (כטעם עולם בהרבה מקומות בכ״ק עמ״ש נח יב, כי עולם בטעם תֵּבֵל נמצא רק בתלמוד ומושאל מארמית עַלְמָא תרגום תהלים סא ז ועוד הרבה). בורא קצות הארץ הם מוסדות הארץ מפסוק כא כמש״ש שברא בעת בריאת שמים

עוד השם מחוגה להלן מד יג לכלי הרושֵׁם עגולה Zirkel, циркуль.

[25] הפעלים נטע זרע באים במליצות כ״ק על קיום העם או בית האב לימים רבים, בפסוק הנוכחי; שמות טו יז; ש״ב ז יוד; ירמיה יב ב; כד ו; לא כו כז; לב מא; מב יוד; יחזקאל לו ט לו; הושע ב כה; עמוס ט טו; נחום א יד; תהלים פ ט טז (וע״ע להלן ס כא; סא ג), ועמ״ש עוד לעיל ה כד בהערה.

[26] פיעל שֵׁרֵשׁ בא רק בטעם עָקַר השֹּׁרֶשׁ תהלים כב ז; איוב לא יב, והפֻּעל בא בטעם הושרש בפסוק הנוכחי; ירמיה יב ב, וגם בטעם הָעֳקַר השרש איוב לא ח (ועמש״ל ה ב).

[27] לפעמים בא בלשונות כ״ק ע״ד הזרות התאר לפני המתואר, ומזה אַמִּיץ כח (כח אמיץ) בפסוק הנוכחי, וידוע חלי (וחלי ידוע) נח ג, אחת רעה (רעה אחת) יחזקאל ז ה, אֶחָד קדוש דניאל ח יג, עבטיט (טיט עב עמ״ש נז כ) חבקוק ב ו, בירקרק חרוץ (בחרוץ ירקרק) סח יד, טוב איש (איש טוב) קיב ה, חַי אֵל (אֵל חַי) איוב כז ב. לפעמים בא תאר לפני המתואר ונסמך לו, ומזה מר המות (המות המר) ש״א טו לב, יְפֵה נוף (נוף יָפֶה) תהלים מח ג, ועל הר״ב לא ישמור אז התאר המין והמספר של המתואר, ומזה חכלילי עינים... ולבֶן שנים (עינים חכלילות... ושנים לבָנות) בראשית מט יב, ב גָּד״ל זרועך

צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר
לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא
יִמּוֹט׃ [ח] וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ [ט] אֲשֶׁר
הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ
קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה
בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ [י] אַל־תִּירָא
כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ
אִמַּצְתִּיךָ אַף עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין
צִדְקִי׃ [יא] הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים
בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃
[יב] תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ
יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃
[יג] כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ

הקוף רפה

מ יט) להכין פחי כסף וזהב ליפות את הפסל (ע׳ ירמיה יוד ג ד). במלאכת כסף וזהב יש מכה בפטיש להחליק פחי הכסף והזהב, ויש מכה על הסַדָּן (наковальня Ambos) לְרַקֵּעַ פחי כסף וזהב, וזה שאמר **מחליק פטיש** בפטיש (עמש״ל א כה בהערה) או מקבת גדולה (ירמיה כג כט; נ כג) את פחי הכסף והזהב יְחַזֵּק (למהר מעשהו) **את הולם** (בינוני קל ונסוג אחור=הוֹלֵם) מַכֶּה (כח א: משלי כג לה) **פעם** על פעם או סַדָּן (8) לְרַקֵּעַ פחי כסף וזהב; **אמר** חרש עצים שנזכר **לדבק** מין טיט לַדֶּבֶק (וכן בלשון המשנה שבת עח ב) **טוב הוא** שטוב לחבר בו פסל עץ שעשה לארץ שלא יפול, **ויחזקהו** את הפסל (המובן בכל הפסוק) עוד **במסמרים** אל הקיר **לא ימוט** ע׳ מ כ; ירמיה יוד ד. — [ח. ט. יוד.] **ואתה ישראל .... יעקב ....** שם מליצה לעם יהודה עמש״ל ט ז, **זרע אברהם אהבי** אוהב שלי (דהי״ב כ ז, אשר כָּרַתִּי עמו ברית בראשית טו יח) **אשר החזקתיך** אחזתיך (ביחס הפעול, ע׳ ירמיה ו כג כד; נחמיה ד יא, ויותר רגיל ההפעיל החזיק בזה הטעם בב היחס אחריו) להביאך לארצך (ע״י כורש מד כו כח; מה יג) **מקצות הארץ** מליצה לבבל ואשור ופרס (ע׳ מג ו; ה כו, וכן נקראות ירכתי ארץ ירמיה ו כב; מ נא) שהיו שם נדחי ישראל (מג ה ו) **ומאציליה** מצדיה (9) (של הארץ, כעב״ש עם „מקצות הארץ״) **קראתיך** לעלות לארצך, **אל תירא** לעלות מבבל לא״י מפני העמים אויביכם (עמש״ל לה ג) **כי עמך אני**, **אל תשתע** וגו׳ אל תהיה מֻכֶּה בעִוָּרוֹן הדעת (עמש״ל ו יוד; ослѣпленъ, verblendet) יא ח בהערה) לירא מקול עלה נדף. **אמצתיך** וגו׳ בטעמי עתיד אאמצך אעזרך ואתמכך (עמש״ל לג טו) **בימין צדקי** בימין־צֶדֶק שלי (עמש״ל יוד יא). — [יא] **הנחרים** (נפעל מן חרה, וכן מה כד; שה״ש א ו) המתאנפים разсердиться, sich erzürnen **בך** מהעמים אויבי ישראל, **יהיו כאין** וגו׳ כי יאבדם המלך הצדיק כורש. — [יב.] **מצתך**, מַצֻּת לא נמצא יותר ונרדף עם מַצָּה שבטעם ריב. — [יג.] **מחזיק ימינך** מְחַזֵּק וּמְאַמֵּצְךָ. יד ימין (החזקה מיד שמאל) מצוירת בכ״ק למשכן כח באדם (תהלים כא ט; מה ה; משלי כז טז; איוב מ יד ועוד) ובאלהים (שמות טו ו יב; תהלים יח לו; סג ט; קלח ז ועוד), ומזה מחזיק ימינך בפסוק הנוכחי, החזקתי בימינו להלן מה א, ובשארי מקומות רגיל בזה החזיק יד מי (לעזרו) יחזקאל טז מט; ל כה, לְחַזֵּק מושג הגוף ובמקום שֵׁם הגוף כפול (כמו מג יא; מח טו; נז ו; הושע ה יד; תהלים עו ה ועוד) הבא ג״כ לְחַזֵּק טעמו כמש״ל כט ט, ומזה ואתה הוא (במקום ואתה אתה) נקה תנקה ירמיה מט יב, אני הוא (אסבול) להלן מו ד, וגם ביחד עם שם הגוף כפול, ומזה אנכי אנכי הוא מחה להלן מג כה, אנכי אנכי הוא מנחמכם נא יב, ואולי מזה הטעם „הוא״ עוד במקומות משארי הפסוקים שהבאתי למעלה.

(8) שם פַּעַם לְסַדָּן נבנה מפעל פעם שטעמו הכות, ולא נמצא יותר פַּעַם בטעם זה, רק בטעם צַעַד, או בטעם מִסְפָּרִי ,Mal ,разъ.

(9) מנפרד יחיד אָצִיל שבטעם צַד, ויש עוד אָצִיל בטעם איש נכבד שמות כד יא, ולא נמצא יותר שֵׁם אָצִיל, ויש עוד מלת היחס אֵצֶל (בצַד), נבנו מפעל אצל שבטעם הִבְדִּיל (בראשית כז לו ועוד), כי בהצד שהוא הַקָּצֶה יִבָּדֵל דָּבָר מִדָּבָר, וכן איש נכבד יצויר כנבדל מההמון (כמו נזיר מפעל נזר), ויש עוד אַצִּיל, אצילה בטעם זרוע עליונה מהיד (מהיותה אֵצֶל הַכָּתֵף) ירמיה לח יב; יחזקאל יג יח, ובטעם כִּידַת אַמַּת קידש (שהיא כמדת זרוע עליונה) יחזקאל מא ח עמש״ש. יש אומרים כי אָצִיל שמות שם טעמו איש מגזע משפחה נכבדה כטעם אַצִּיל בערבית, והוא מהפעל הערבי אַצַּל בטעם מושרש היטב, והשם הערבי אַצְל בטעם שֹׁרֶשׁ, ויש אומרים עוד כי השם אַצִּיל אַצִּילָה לזרוע עליונה (הקשורה בהכתף) ימלת היחס אֵצֶל נבנו מהפעל הערבי וַצַל בטעם קֶשֶׁר.

לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן
כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ [ג] יִרְדְּפֵם
יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃
[ד] מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ
אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃
[ה] רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ
קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ [ו] אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ [ז] וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־

(3) (ודומה לזה הלשון על כורש מב ו; מה ג ד; מו יא; מח טו; מט א) את איש צֶדֶק שנזכר לרגלו? אחריו (4) (ללכת אחריו, בדרכי ד' למען עשות צֶדֶק), מי יתן לפניו גוים להכניעם ומלכים ירד (הפעיל מן רדה) הכניע (עמש"ל יד ב) לפניו (ודומה לזה הלשון על כורש מה א), כי (עמש"ל ז כ בהערה) יתן יתנם (בחסרון הכנוי שיש להשלימו מהמשך הענין כמש"ל יוד כה בהערה) את המלכים שנזכרו כעפר חרבו כקש נדף (ע' יט ז) קשתו, הטעם שחרב כורש וקשתו יתן (5) את המלכים כעפר וכקש נדף (ודומה לזה הלשון על כורש בפסוק כה), ירדפם את המלכים יעבר כורש ברדפם את המלכים שלום (בטעם תה"פ וכן נז ב) בשלום ארח בדרך (ע' מח טו) אשר ברגליו לא יבוא? לא בא כורש מעולם (עמ"ש מה ב; מח טו), מי פעל ועשה? (כעב"ש, הראשון נמצא בכ"ק רק בקל ובמליצה) הוציא לפֹעַל את מחשבתו (עמש"ל כב יא בהערה) האמורה למעלה, מי קרא מעביר קול או מכריז (עמש"ל מד ז) בפי נביאיו הדורות הדורות שיהיו (מה שיהיה בדורות הבאים) מראש? מִלְּפָנִים (עמ"ש מ כא), והכוונה שהודיע מלְּפָנִים ע"י נביאיו שיבואו מלכי מדי ופרס עם כורש בראשם וילכדו בבל וכל הארצות וישיבו גלות יהודה (ע' פסוקי כו כז; יג יז; יד א ב; מב ט; מג ט; מה ג ו כא; מו יוד; מח ג—טז; ירמיה נ א ט מא; נא יא כז כח; איכה א כא), ועל כל אלה השאלות ישיב ד' בפי הנביא: אני ד' ככתבו שהוא שם אלהי ישראל עֹשֶׂה וְקֹרֵא כל הכתוב למעלה. [אני] ראשון לכל הדורות ואת אחרונים שבדורות אני הוא הֹוֶה במציאות (я есмь, ich bin) (וכן מד ו; מח יב). „מי" „אני" נמשך גם למטה. לפעמים בא „הוא" בטעם בינוני קל מפעל המציאות היה כמש"ל יח ב. ולפי שהבינוני תמונתו שוה לכל שלשת הגופים, לכן „הוא" שבטעם בינוני בא לפעמים ג"כ על כל הגופים, ומזה בגוף ראשון אני הוא (הֹוֶה במציאות) בפסוק הנוכחי; מג יוד יג; מח יב; נב ו; דברים לב לט, ובגוף שני אתה הוא (ты еси, du bist) לעיל לז טז; נחמיה ט ו; ירמיה יד כב; תהלים מד ה; קב כח (6), ובגוף שלישי (онъ есть, er ist) ד' הוא האלהים מ"א יח לט, האלהים שופט הוא תהלים נ ו, ועוד מזה בגוף ראשון ואני הוא אשר חטאתי דה"א כא יז, ובגוף שני את היא להלן נא ט יוד, ובגוף שלישי „מי הוא" נ ט (בטעם מי הוא אשר); בראשית כז לג; איוב ד ז; אסתר ז ה, חלום אחד הוא בראשית מא כו (7). — [ה.] פסוקי ה ו ז יתארו במליצה איך לאומים החליפו כח (א) להלחם עם כורש בלכתו ללכוד כל העמים. ראו שמעו (עמש"ל מד טז) איים (א) וייראו קצות הארץ יחרדו, קרבו קצות הארץ זל"ז ויאתיון, טעמו נאספו יחד, להִוָּעֵץ מה לעשות במלחמה עם כורש. — [ז.] פסוק זה יצייר כי הלאומים העמידו להם אלילים יפים בתקותם כי יעזרו להם במלחמתם עם כורש. ויחזק (ידי רעהו למהר מלאכתו) חרש עצים עושה פסל עץ (מ כ) את צרף (שָׁם עמ"ש

(3) עתיד בטעם עבר, וכן כל פעלי עתיד מפסוקי ב ג ה ו.

(4) לְרֶגֶל או לְרַגְלֵי בא לפעמים אם בטעם מלת החבור בגלל (כמו עֵקֶב מן עָקֵב) בראשית ל ל (ע"ש פסוק כז); לג יד, או בטעם מלת היחס אַחֲרֵי (הָלַךְ אחרי מי) בפסוק הנוכחי; ש"א כה מב; חבקוק ג ה, ואולי גם בראשית לג יד (והוא ע"ד השאלה, כי הַדָּבָר הבא בגלל דבר או אחריו יצויר כאחריתו וסופו כמו שהָרֶגֶל והָעָקֵב הם בסוף הגוף), ויותר רגיל לבוא בטעם אחרון זה (אַחֲרֵי) בְּרֶגֶל, בְּרַגְלֵי שמות יא ח; דברים יא ו; שופטים ח ה; ש"א כה כז; ש"ב טו טז יז יח; מ"א כ יוד; ומ"ב ג ט.

(5) חרבו, קשתו הם נושאים, ולפי הדקדוק היה ראוי תתן או תתננה, כי חרב קשת הם לשון נקבה, רק שלפעמים בלשונות כ"ק וביותר במליצה לא נשמר המין והמספר שבמשפט כמש"ל ב יא יח, ועוד חרב קשת בא לפעמים גם בלשון זכר ע' איוב מא יח; ש"ב א כב.

(6) יש אומרים כי בכל אלה המקומות שזכרנו „הוא" שם כנוי כבוד לאלהים בדבור החי לבלי להזכיר שם אלהים (ויש דוגמתו בלשונות פרס ויון), והדעה ההיא קרובה לשמוע, ואולי מטעם זה ג"כ „הוא" ז יד; לא ב; מב ח; מג כה; נא יב; סד יוד; ירמיה ה יב; יחזקאל מד ג (עמש"ש); הושע יוד ב; איוב יג טז, ואולי מזה בלשון המשנה אני והו (והוא, וכן הגי' בירושלמי) סוכה מה א, ועמש"ל סג א.

(7) לפעמים בא „הוא" בלא הוראת שם הגוף או הוראות „הֹוֶה", ורק נוסף לאחד משלשת הגופים

בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו׃
[כ] לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ
יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת וּקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃ [כא] קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר
יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃

[כב] יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה
הָרִאשֹׁנוֹת ׀ מָה הֵנָּה הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ
וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃
[כג] הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי
אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה

ברוש, הוא עץ גדול ורם מהרי לבנון ומהר שניר (הוא הרמון דברים ג ט אשר שם יתלכדו שני רְכסי הרי לבנון המזרחי והמערבי כנודע) יד ח; לז כד; ס יג; יחזקאל כז ה; תהלים קד יז; דהי״ב ב ז ועוד, ועצו טוב לבנין בית מ״א ו טו לד, וספינה יחזקאל שם, ועשו ממנו חצים ורמחים נחום ב ד (ע׳ יחזקאל לט ט) וכלי שיר ש״ב ו ה, נקרא בארמית וסורית וערבית (וכן בתלמוד ר״ה כג א) ברותא או ברתא, ופעם אחת גם בעברית ברות שה״ש א יז (בחלוף ש ת הרגיל מעברית לארמית וערבית עמ״ש בראשית כא לג, ועמ״ש עוד להלן מח יוד בהערה), ויש להחליט כדעת ר״ב חוקרי הלשון שהוא העץ הידוע הנקרא (בהברה קרובה) בלשונות איירופא кипарисъ, Cypresse הגדל על הרי לבנון ועוד מקומות וריחו ערב כנודע בספרי הטבע, וזה שאמר הנביא וריח לו כלבנון הושע יד ז (ולדעת הרבה חוקרי הלשון נקרא עוד בשם „עץ גֹּפֶר״ בראשית ו יד בהברה קרובה לשמו האיראפי). תדהר ותאשור נזכרו עוד ביחד כעצי לבנון להלן ס יג, ותאשור מובחר מאיי כתים נזכר עוד יחזקאל כז ו (בת אשורים=בתאשורים, ת״י ורש״י ורד״ק, ועמש״ל ח יד), ורגילים להעתיקם תדהר Ulme, вязъ (וכן בהעתקה הרומית), ותאשור Scherbin (מין ארז, וכן בתלמוד שורבינא כמ״ש להלן למטה בהערה), ובכלל הם מיני עצים אשר הוראותיהם הברורות כבר נשכחו אצל הקדמונים ([11]) אך שמותם (שנבנו מהפעלים דהר, אשר) מעידים עליהם שהם עצים גבוהים וחזקים. — [כ.] וישימו לב ([12]) כל העמים בראותם ישועת ישראל. זאת.... בראה הישועה חהיא (עמ״ש כב יא בהערה; מה ח בהערה). — [כא.] עתה ישוב הנביא לדבריו מפסוק א בדברי ריבות של ויכוח עם העמים לבָרר אלהי מי שלח את כורש (ועמש״ל מג ט). קרבו וגו׳ אתם הלאומים מפסוק א, הגישו עצמותיכם (שם מפישט מפעל עצם) ראיותיכם החזקות ([13]) вѣскія доказательства, gründliche Beweise (שאלהיכם אמת), כמו שבהיפך ראיות חלושות נקראות גַּבֵּי חֹמֶר איוב יג יב שהוא דָיֵק של חֹמֶר הנהרס מכח קל. — [כב. כג.] יגישו עצומותיהם מפסוק שעבר (עמש״ל מה כא), ויגידו הלאומים מפסוק א (כהלשון שם „יגשו אז ידברו״) לנו בשֵׁם אליליהם את אשר תקרינה, טעמו כמו בלשוננו „נבואות על העתיד להיות״ (שהתקיימו אח״כ, או שיתקיימו עוד בזמן הבא וכאשר הולך ומפרש דבריו): הראשונות נבואות קדמוניות שהגיעו זמנן להתקיים (וכן טעם הראשונות מב ט; מג ט; מח ג, ולא כן טעם ראשונות מג יח; מו ט; סה טז יז כמש״ש) מה הנה וגו׳ ונדעה אחריתן אם התקיימו או לא, או הבאות מה שיהיה בזמן הבא (נבואה שלא הגיע עוד זמנה להתקיים) השמיענו למען דעת אם אליליכם הם אלהים ע׳ פסוק הבא, הגידו אתם הלאומים בשם אליליכם האותיות (וכן מד ז; מה יא, והוא בינוני קל מן אתה בתוספות יוד עמש״ל טז ט, להבדילו מן אותות שמות ד ט ועוד מהיחיד אות) הבאות (המקרים הבאים) לאחור לזמן עתיד (וכן טעם לאחור מב כג ([14]), כי זמן עתיד הנעלם מאתנו יצויר כמו לאחור שלא נראה כמו שבהיפך זמן עבר נקרא לְפָנִים, מִקֶּדֶם) והוא כעב״ש עם הדבור שקדם „או הבאות השמיענו״ ונדעה כי אלהים אתם אלהי העמים (בפסוק זה בא בדבור אחד שני נוכחים והרבה כן כמש״ל כג ב), אף תיטיבו ותרעו לבני אדם כאלהים, ונשתעה נְסַפֵּר דברים איש לרעהו (עמש״ל יא ח בחערה) אני ד׳ ואלילי העמים כשני

([11]) תדהר מתורגם ביונתן מורנין, ובתלמוד ר״ה כג א; ב״ב פ ב שאגא, ובב״ר פט״ו אדרא, ובילמדנו תרומה אספנדמון (מובא בערוך, ובמדרש תנחומא שבידינו תרומה אות ט כתוב בטעות איספוּ נרמוז), ותאשור מתורגם ביונתן אשכרוע, ובתלמוד שם שורבינא, ובב״ר שם פסקינין (שהוא שֵׁם שני לאשכרוע כנראה ירושלמי יומא פ״ג ה״ח), וגם אלה השמות הארמיים לא נדע בבירור הוראותיהם ורבו פירושיהם, וכן הועתקו תדהר ותאשור על פנים שונים בהעתקות הקדמוניות היונית והרומית.

([12]) וכן בא פעל שום בלא יחס הפעול בטעם שום לב שופטים יט ל; איוב ד כ; יז ג; כג ו; כד יב, ולפעמים בטעם שים פנים מ״ב ח יא עמש״ש; יחזקאל כא כא עמש״ש.

([13]) ולא נמצא יותר ש״מ עצמות, ויש מזה פעם אחת תאר עֲצֻמים (מלבד טעמו הרגיל הזקים וְרַבִּים) משלי יח יח על המריבים בחזקה, ובתלמוד מזה הפעל נתעצמו (רָבו בחזקה) סנהדרין לא ב.

([14]) אבל „לאחור״ ירמיה ז כד; תהלים קיד ג ה טעמו תה״פ אַחֹ׳בַ נ י ת назадъ, rückwärts.

הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ [יד] אַל־
תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי
עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
[טו] הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל
פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ
תָּשִׂים׃ [טז] תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה
תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃ [יז] הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים
מְבַקְשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה
אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם׃
[יח] אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ
בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־
מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי מָיִם׃ [יט] אֶתֵּן
בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים

או החזיק ביד מי, או החזיק במי כמש״ל כז ה. האמר לך „אל תירא (יוד) אני עזרתיך״ (יא) בטעם עתיד אעזְרך. — [יד.] אל תיראי (יוד) תולעת יעקב מליצה לעם ישראל השפל והרפה כתולעת עמש״ל מ ז מתי אנשי (עמש״ל ג כה) ישראל. עזרתיך (יג) אעזרך. — [טו. טז.] שמתיך אשימך, הכוונה ע״י המלך האדיר כורש למורג מין כלי דישה עם שִׁני ברזל חרוץ חַד כמש״ל כח כז חדש בעל פיפיות שיש לו שִׁני ברזל חדים משני צדיו (כמו חרב פיפיות תהלים קמט ו, ע׳ שופטים ג טז). תדוש הרים וגו׳ תזרם וגו׳, מליצה שישחיתו ויפַּזרו אויביהם, כי רמיסת העם ופיזורו מצוירים כדישה וזְרָיָה כמש״ל כא יוד; כח כג, בקדוש ישראל תתהלל וכן הלשון מה כה; תהלים לד ג; סג יב; סד יא; קה ג (ועל האלילים צז ז), ועמש״ל סה טז בהערה. — [יז. יח. יט.] עוד טרם עלו בני הגולה ברשות כורש (עמ״ש בפסוק א) רואה הנביא בחזיונו בני הגולה עולים דרך מדבר ציה וצמאון מבבל לא״י. העניים והאביונים (כנוים לבני ישראל שדַלו מאד בגולה ע׳ מט יג; סא א, ועמש״ל יד ל) בעלותם מהגולה דרך מדבר ציה שבין בבל וא״י (ע׳ לה א ומש״ש) מבקשים מים... נשתה יָבְשָׁה (עמש״ל יט ה), אני ד׳ אענם וגו׳ (עמש״ל יוד ל בהערה) אפתח על שפיים ראשי צורים חלקים (עמש״ל יג ב) שבמדבר ציה נהרות וגו׳ למוצאי מים למקורי מים (עמש״ל נח יא) אתן במדבר ארז, כמו כתוב לה ב ו ז, מליצה שילכו ב״י במדבר זה ביד רמה ובשמחה וגיל ולא ירעבו ולא יצמאו ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות כמש״ל לה א. ארז הוא кедръ, Zeder העץ הרם והנשא, וביותר הארז אשר בלבנון (ויקרא יד ד; במדבר כד ו; ישעיה ב יג; לז כד; מ״א ה יג; יחזקאל כז ה; עמוס ב ט; תהלים צב יג ועוד), וכן שמו בכל לשונות בני שם, וע״ד השאלה בא לפעמים ארז על כל עץ חזק ורם ע׳ להלן מד יד (ומזה כנראה במדבר כד ו, ולכן אמרו בתלמוד ר״ה כג א ועוד ארבעה או עשרה מיני ארזים הן, ובב״ר פט״ו אמרו כ״ד מיני ארזים הן והמשובחים מכולם שבעה או שלשה מינים). שטה (ברבים שטים) дерево акацій, Akacîenbaum בערבית שַׁנְט, במצרית שָׁנְטִי, עץ גדול המחופה בקוצים קשים הגדל במצרים וערב ועל חצי אי סיני, אשר ממנו בנו משכן משה וכליו שמות פרקי כה כו כז, ועצו חזק מאד ולא יעלה בו רָקָב וגם קל מאד במשקלו עמ״ש שמות כה ה. והדס миртъ, Myrthe בערבית הַדַשׁ או אַשׁ (בשין שמאלית, וכן בארמית ותלמוד אסא), נזכר עוד נה יג; זכריה א ח יוד יא; נחמיה ח טו (10), ומזה שע״פ הדסה אסתר ב ז. ועץ שמן (נזכר עוד מ״א ו כג לא לב לג; נחמיה ח טו), הוא עץ זית מדברי дикая маслина, wilder Oelbaum ועצו נבדל מעץ זית הרגיל, כנראה נחמיה שם ומשנה תמיד פ״ב מ״ג.

(10) מהלשון שם „ועלי הדס וגו׳ ועלי עץ עבות״ נראה שבלשון כ״ק הדס ועץ עָבֹת שני מיני עץ, והנה עץ עָבֹת שבנחמיה שם ובתורה ויקרא כג מ כפי הנראה מהלשון שם הוא בבירור מין עץ מיוחד שנקרא „עץ עָבֹת״ (עָבֹת תאר) מפני שענפיו מכוסים בעלים רבים סבוכים וקלועים סביב (מפעל עבת מיכה ז ג עמ״ש, אשר יסוד טעמו היות מסובך וקלוע, ומזה השם עֲבֹת על חֶבֶל ושרשרת קלועים), ולא בכלל כל עץ המכוסה בעלים כאלה (שנקרא ג״כ עץ עָבֹת יחזקאל ב כח), ולפי שבקבלת כל רבותינו בתלמוד סוכה לב ב עץ עָבֹת שבתורה הוא הדס, לכן יש להחליט שבלשון כ״ק האחרונים בשם „הדס״ נקרא רק הדס שאיננו עץ עָבֹת, כי יש בעץ הדס מינים רבים כנודע לקורא בספרי הטבע, ויש שעליו מעטים (שנקרא בלשון התלמוד הדס שוטה סוכה יב א; לב ב), וכן הבינו הטעם בנחמיה שם בעלי התלמוד סוכה יב א.

אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃

מב [א] הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט

מפסוק שעבר **אָוֶן** אָיִן (וכן טעם אָיִן עמוס ה ה; זכריה יוד ב) ע׳ מ כג, **אפס מעשיהם** הם האלילים נז יב „מעשה ידיהם" (ב ח ועוד הרבה, נקרא ג״כ פ׳על א לא, וכנראה שמטעם זה „מעשים" ירמיה מח ז; יחזקאל ו ו), **רוח ותהו נסכיהם** אליליהם (כטעם נֶסֶך מח ה; ירמיה נא יז, נָסִיךְ דניאל יא ח, וכן בא במקומות אחרים אפס רוח ותהו אַיִן אָוֶן כנוים לאלילים עמש״ל מד כ) כעב״ש. כן נראה לדעתי טעם פסוקי כה—כט הסתומים שהתקשו בהם מאד כל המפרשים.

מב. [א.] פסוקי א—ד הם המשך הנבואה מפרק שעבר כמש״ל מא א. **הן עבדי** (1) הכוונה על כורש שנזכר מא כה (וכן נקרא כורש עבד ד׳ ור׳עו ומשיחו ואיש עצתו ואוהבו מד כו כח; מה א; מו יא; מט ג) **אתמך בו** אאחוז בו לסמוך עמש״ל לג טו (כהלשון על כורש ואחזק בידך פסוק ו, החזקתי בימינו מה א; מח יד) ברוח גבורה אשר נחה עליו (ע׳ להלן בפסוק) להכניע כל הגוים, **בחירי** (שם כנוי לכורש. וכן בא עליו הלשון ויבחרך מט ז עמש״ש) אשר **רצתה** אהבה (עמש״לם ב בהערה) ע׳ מח יד **נפשי נתתי רוחי** רוח גבורה (לעיל בפסוק) ורוח חכמה ובינה ומשפט (לשפוט גוים בצֶדֶק להלן בפסוק, כי עשה כורש צֶדֶק לכל העמים שהכניע כנודע בדברי ימי עולם וכמצויר בפסוקי א—ו; מא ב; מה ח יג) (2) **עליו** עמ״ש נט יט, **משפט** משפט

ומנחה טהורה" הוא סתום לכל המבארים, כי לא נדע באיזה זמן הקטירו הגוים בכל מקום לד׳ אלהי ישראל, ולדעתי הנביא מלאכי שחיה בלא ספק בימי ממשלת פרס על כל הארצות כנראה מהלשון „הקריבהו נא לפחתך" שם פסוק ח (כי פֶּחָה ביהודה היה רק בימי ממשלת פרס ע׳ חגי א א יד; ב ב כא; נחמיה ה יד טו יח; יב כו, ועוד ראיות יש על זה כמ״ש מלאכי א א בארוכה, ושם החלטתי שחיה בימי אחשורש ואסתר), חשב את הפרסים המושלים בכל הארצות ועובדים להשמים בזבחים במקום טהור על ההרים כמקריבים בכל מקום מנחה טהורה לאלהי ישראל.

(1) בחלק שני מס׳ ישעיה בשם „עַבְדִּי" נקרא עם ישראל מא ח ט; מג יוד; מד א ב כא; מה ד (עבדי, בחירי, כהלשון בפסוק הנוכחי); מח כ, וכורש בפסוק הנוכחי; מד כו; מט ג עמש״ש (וכן נקרא נבוכדנצר מלך בבל ירמיה כה ט; כז ו; מג יוד), יהויכין להלן נב יג עמש״ש; נג יא (וכן נקרא עוד אחד מיוצאי חלציו זרבבל חגי ב כג), והנביא להלן פסוק יט; נ יוד (וכן נקרא הנביא ישעיה לעיל כ ג), ולכן יש מפרשים עַבְדִּי בחירי שבפסוק הנוכחי על עם ישראל, ויש מפרשים על הנביא הכותב, אך קשה מאד וזר לישב המשך ומלות הפסוקים הנוכחים לטעמים אלה.

(2) יש רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד׳ לעיל יא ב; שמות כח ג; דברים לד ט, ורוח משפט לעיל כח ו, וכל אלה הרוחות מצוירות כיוצאות מאלהים (ונקראת גם כן רוח קדשו להלן סג יוד יא; תהלים נא יג, רוחו הטובה תהלים קמג יוד; נחמיה ט כ), ומזה רוח אלהים לעיל יא ב („רוח ד׳" שָׁם כולל כל אלה הסגולות); מ יג; בפסוק הנוכחי; מד ג; בראשית מא ח; שמות לא ג; שופטים ג יוד; ו לד; יג כה; יד ו יט; ש״א טז יג יד; איוב כו יג ועוד, ובא עוד רוח אלהים על הנבואה ממנו, במדבר כד ב; ש״א יוד ו; מ״א כב כד; יחזקאל יא ה ועוד, כי בלשון כ״ק מצוירות ברוחות כל דרכי התגלות כח אלהים על הארץ ועל האדם וכל התכונות השונות שבנפש האדם (המצוירות כיוצאות מאלהים ונופלות על האדם), כמו חכמה ובינה לעיל יט ג; איוב כ ג; לב ח יח, כח וגבורה יהושע ב יא; ה א; מ״א יוד ה, גבואה במדבר יא יז כה; הושע ט ז, וחֵפֶץ עמש״ל כה ד, וכעס עמש״ל כז ח, ומזה עוד רוח חיים בראשית ו יז ועוד, רוח קנאה במדבר ה יד, רוח משפט (לענוש הרשעים) לעיל ד ד, רוח עִוְעִים יט יד, רוח תרדמה כט יוד, רוח כהה סא ג, רוח רעה שופטים ט כג; ש״א טז יד, רוח שֶׁקֶר מ״א כב כב (אשר ממנו יִנָּבְאוּ לַשָּׁקֶר) זכריה יג ב, רוח טומאה (=רוח שֶׁקֶר), רוח משחית ירמיה נא א, רוח זנונים הושע ד יב, רוח נשברה תהלים נא יט, רוח נכאה משלי טו יג; יז כב, רוח חן ותחנונים זכריה יב יוד, רוח נכון, רוח נדיבה תהלים נא יב יד, שְׁבַר רוח להלן סה יד, גֹבַה רוח משלי טז יח, ומזה עוד תועי רוח לעיל כט כד (מי שיש בו רוח מַתְעָה ע׳ הושע ד יב), נאמן רוח משלי יא יג (מי שיש לו רוח נאמן ע׳ תהלים עח ח), שְׁפַל רוח טז יט, אֶרֶךְ רוח, גְּבַה רוח קהלת ז ח.

וְנִרְאֶה* יַחְדָּו׃ [כד] הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם
מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃ [כה] הַעִירוֹתִי
מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי
וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־
טִיט׃ [כו] מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה
וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־מַגִּיד אַף
אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃
[כז] רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַםִ מְבַשֵּׂר
אֶתֵּן׃ [כח] וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין
יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ [כט] הֵן כֻּלָּם

ונראה קרי ·

אלהים דומים זל״ז (היודעים את העתידות) ונראה יחדו אם יתקיימו האותיות האלה, והנה כל זה לשון התול, כי האלילים לא ידעו ולא יבינו ולא יגידו האותיות לאחור, וכאשר יפרש הנביא דבריו בפסוקים הבאים. — [כד.] הן אתם אלילים מפסוק שעבר מאין כְּאַיִן עמש״ל מ יז ולהלן מד כ ופעלכם ומעשיכם של האלילים מאפע כאפע עמש״ל מ יז או כאפס (בחלוף ס ע עמש״ל ב כא בהערה, ולא נמצא יותר שֵׁם אֶפַע) ולא כפֹּעַל ד׳ כי גדול הוא (ח יג), תועבה איש תועבה (עמש״ל כא יז, ובא פה בקיצור לשון לעשותו לנע״ל, תועבה יבחר בתועבה, כי תועבה כנוי לאלילים כמש״ל מד יט) יבחר בכם בהאלילים לעבדם. — [כה.] העירותי אני ד׳ אלהי ישראל את צֶדֶק (איש צֶדֶק) שנזכר בפסוק ב, הוא כורש מלך פרס מצפון ויאת ללכוד בבל וכל הארצות, ממזרח שמש (כי פרס הוא מזרחית צפונית לא״י כמש״ל פסוק ב) יקרא בשמי לעבדני (עמש״ל יב ד), כי אני נתתי כל העמים בידו כמו שאמר למעלה בפסוקי ב—ד „מי העיר ממזרח צדק וגו׳ אני ד׳״, ויבא וְיָבֵם (עתיד קל מן בוס) סגנים כמו חמר וכמו יוצר וגו׳ (כט טז), מליצה על הכנעה שלמה, וכן המליצה לעיל פסוק ב. מפני שהעיר ד׳ רוח כורש שיעשה צדק לכל העמים (מא ב; מב א) ויהרוס מלכות בבל וַיַּרְשֶׁה לבני הגולה לשוב לירושלם (מד כו—כח; מה יג; עזרא א א ב), לכן בא עליו מד׳ הלשון „יקרא בשמי״; ויותר נראה כי העברים חשבו את הפרסים הקדמונים לעובדי אלהי ישראל (אף שלא ידעו הפרסים שֵׁם אלהי ישראל עמ״ש מה ד ה), מפני שלא היו להם פֶּסֶל ומסכה וגם לא בית ומזבח לאלהיהם כשארי העמים, וידעו שאין לאלהים תמונת אדם, ואלהיהם היה רקיע השמים (עזרא א ב) אשר הקריבו לו זבחים במקום טהור על ראשי ההרים הרמים, עמש״ל מה ז, ולכן בא על כורש הלשון „כה אמר כורש וגו׳ כל ממלכות הארץ נתן לי ד׳ אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם״ דהי״ב לו כג; עזרא א ב, והנה בדברינו אלה יאיר לנו פסוק סתום מאד במלאכי א יא כמ״ש למטה בהערה [15]. „ויבא״ בלא ספק טעמו כמו ויבס, סמך של סגנים נמשך גם למעלה (והרבה כן כמש״ל ח כג), וכן הבינו תרגום יונתן והיוני. לפי שקשה מאד בעיני לאמר שהפעל „העירותי״ נמשך על צֶדֶק מפסוק ב, לכן נראה לי כי יתכן מאד אשר „שמש״ שבפסוק עומד במקום שנים ונמשך גם על העירותי, והוא כנוי לשֵׁם כורש אשר לדברי ר״ב חוקרי הלשון טעמו בשפת פרס הישנה שמש, והמשך וטעם הפסוק כן הוא: העירותי שמש (כורש) מצפון ויאת, ממזרח—שמש (כן רגיל להִקָּרא צד מזרח במדבר כא יא ועוד) יקרא (שֶׁמֶשׁ כורש, והוא לנע״ל) בשמי. — [כו.] הלשון הפשוט „מי (מהאלילים מפסוקי כג כד) הגיד מראש (ג) ומלפנים (כעב״ש. שיבוא המלך הצדיק כורש ויבס סגנים מפסוק שעבר בטעם שילכוד בבל וכל הארצות כמש״ש, כדרך שבשרו הנביאים בשם ד׳ כמש״ל פסוק ד) ונדעה (כג) ונאמר צדיק״ (ונאמר שאליל זה הוא צדיק, „צדיק״ כנוי כבוד לאלהים עמש״ל כד טז) נחלק בדבור מליצה לשני דבורים נבדלים (עמ״ש ה ט): מי הגיד וגו׳ צדיק! אף (עמ״ש מו יא) אין מגיד וגו׳ אמריכם („אמריכם״ נמשך על הפעלים מגיד משמיע שמע) אמרי האלילים ע״י נביאיהם. —[כז. כח.] ראשון מגיד ומשמיע (מפסוק שעבר) ראשון (מביאת כורש אשר ילכוד בבל וכל הארצות, או „ראשון״ זה=מראשון, מ ממלת „אמריכם״ שקדמה נמשך גם למטה והרבה כן כמש״ל ח כג, וטעמו לְפָנִים מאז ומקדם כמו מראשון ירמיה יז יב) לציון (נמשך למטה) הנה הנם מגיד ומשמיע שנזכרו (הם נביאי ד׳ שהגידו והשמיעו לְפָנִים בשם ד׳ לירושלם מביאת המלך הצדיק כורש אשר ילכוד בבל ובל הארצות כמש״ל פסוק ד), ולירושלם מבשר אתן (כעב״ש) נתתי אני ד׳ כמש״ל פסוק ד, וארא כי ראיתי (עמש״ל ג יד) ואין איש נביא מהעמים, ומאלה מהאלילים מפסוק כו ואין יועץ אין מודיע את העתיד להיות (עמש״ל יא ב בהערה) מביאת כורש ואשאלם אשר אשאלם (עמש״ל יוד יוד) וישיבו דבר מה שעתיד להיות, לכן אני הייתי המבשר הראשון. — [כט.] הן כלם כל העמים

[15] הלשון מלאכי שם: כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי

בָּהּ׃ [ו] אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק
בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר
גּוֹיִם׃ [ז] לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא
מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃
[ח] אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־
אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ [ט] הָרִאשֹׁנוֹת
הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם
תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ [י] שִׁירוּ לַיהוָה
שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם
וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ [יא] יִשְׂאוּ מִדְבָּר

עמש״ל לד א. — [ו.] **קראתיך** את כורש (וכן הלשון על כורש במקומות הרבה עמש״ל מא ב) **בצֶדֶק** טעמו לעשות צֶדֶק (פסוקי א—ד), וכן הלשון והטעם על כורש „העירותהו בצדק״ מה יג (5) **ואחזק בידך** (וכן הלשון על כורש מה א) לעזרך עמש״ל כז ה; מא יג, **ואצרך** עתיד קל מן נצר (אבל ואצרך ירמיה א ה הוא עתיד קל מן יצר) **ואתנך לברית עם** (וכן הלשון על כורש מט ח, ובמלת „ואצרך״ ירמוז למה שהיה כורש בהיותו ילד קטן בסכנה גדולה כמש״ל מט א) לברית לעם ישראל (לכרות עמו ברית, ציור למה שירשה לבני הגולה לשוב ליהודה ולבנות ערי יהודה וירושלם ובית ד׳ מד כו כח; מה יג), שנקרא לפעמים במליצה בשם „עָם״ ביחוד ע׳ כו יא; דברים לג ה כא (עמש״ש); שופטים ה ב; דניאל יא לג (כמו שנקרא עם ישראל לפעמים ביחוד בשם „גוי״ כמש״ל יד לב), **לאור גוים** (וכן הלשון על כורש מט ו) מליצה על מה שיעשה משפט צדק לכל הגוים (א), כי משפט צֶדֶק יצויר באור עמש״ל נא ד. עוד יתכן כי „לברית עם״ בפסוק הנוכחי; מט ח טעמו כמו לעם ברית (עמש״ל כה יב בהערה), שֵׁם כנוי לעם ישראל (כמו בלשון התלמוד בני ברית ב״ק פ״א משנה ב ג ועוד), והטעם ואתנך להיות מושל לעם ישראל (ע׳ מד כח). — [ז.] **לפקח עינים עורות** מליצה על בני הגולה שבבבל אשר ירשם כורש לשוב לארצם עמש״ל לה ה, **להוציא ממסגר** מִכֶּלֶא (6) **אסיר** אֲסירים עמש״ל יוד ד, הם בני הגולה שהלכו אסירים לבבל ומהם הושמו שם בבתי כלאים וכאשר נכבשה בבל לפני כורש הוציאם לחפשי ע׳ יד יז; נא יד ומש״ש, **מבית כלא יושבי חשך** כעב״ש, היושב בבית כלא יצויר כיושב בחשך מז ה; מט ט; תהלים קז יוד; איכה ג ו, ובכלל הצרה או הגלות תצויר כחשך עמש״ל ב ה בהערה. — [ח.] **אני ד׳** טעמו בלשון אני הָאֵל שנקרא ד׳ (ככתבו שהוא שֵׁם אלהי ישראל) כמש״ל מג יא, **הוא** ד׳ שנזכר **שמי** (ואין שמי בעל כמוש נבו ועוד) והכוונה בלשון זה מפי ד׳ לעורר נפש הנביא והעם כי ידבר עמם ד׳ (ככתבו) אלהי ישראל ולא אֵל אחר כמש״ש בהערה, למען ידעו כי גאולת ישראל מיד בבל מפסוק שעבר מד׳ היא ולא מאֵל אחר, וזה שאמר **וכבודי** שאני אֵל אמת וכַביר כח **לאחר** לאֵל אחר (מח יא; תהלים טז ד) בשֵׁם אחר **לא אתן** (וכן מח יא) **ותהלתי** לא אתן **לפסילים** לא אתן נמשך גם למטה. — [ט.] **הראשונות** נבואות קדמוניות שהגיע זמנן להתקיים (מא כב) על מפלת בבל ע״י כורש (עמש״ל מא ד) **הנה באו**, **וחדשות** הם נבואות העתידות להתקיים בקרוב, שיעלו בני הגולה בעוד זמן קצר מבבל לא״י ברשות כורש (עמש״ל פסוק ה) **אני מגיד** בפסוקי ו ז טז, **בטרם תצמחנה** מליצה בטעם בטרם הִגָּלוֹת לעין כל, וכן מזה פעל צמח מג יט; מה ח; נח ח; סא יא; תהלים פה יב **אשמיע** (בטעם בינוני) **אתכם**. — [יוד.] פסוקי יוד—יג הם מאמר מוסגר מפי הנביא (בתוך דברי ד׳ מפסוקי ו—יז) בשיר תהלה על חסדי ד׳ מפסוק ט אשר שלח את כורש לגאול כל העמים מיד מלכי בבל העריצים שרדו באף גוים (יד ו). **שירו תהלתו וגו׳ ומלאו וגו׳** (עמש״ל לא ד) על ישועתו מיד בבל, שירו נמשך גם למטה. **איים** (ד). — [יא. יב. יג.] **ישאו** (מהמשך פסוקי יוד יא יב נראה כי ישאו צווי לנסתר, וכן הפעלים הבאים ירנו יצוחו ישימו יגידו) קול רנה (עמש״ל ג ז) **מדבר** ועריו, מהאמור להלן בפסוק נראה שהדבור

---

(5) ודומה לזה הלשון אין קורא בצדק (לעשות צדק) נט ד, וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (בטעם לעשות צדק ומשפט וחסד ורחמים) הושע ב כא, והיו לי לעם וגו׳ באמת ובצדקה (בטעם לעשות אמת וצדקה) זכריה ח ח.

(6) וכן כד כב; תהלים קמב ח. יש עוד מַסְגֵּר מ״ב כד יד טז; ירמיה כד א; כט ב כנראה בטעם חָרָשׁ נחשת וברזל מיוחד החורש דלתות נחושה ובריחי ברזל לסגור שערי ערים בצורות כמש״ש.

לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ [ב] לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־
יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ [ג] קָנֶה רָצוּץ לֹא
יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת
יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ [ד] לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ
עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים
יְיַחֵלוּ׃ [ה] כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא
הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ
נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים

צדק (עמש"ל יוד ב) לגוים שילכוד יוציא, בטעם שיעשה להם משפט (וכן בפסוק ג, ודוגמתו הלשון והוציא וגו' ומשפטיך כצהרים תהלים לז ו, ובקל הושע ו ה; חבקוק א ד; תהלים יז ב), ולא כמלכי בבל שרדו באף גוים (יד ו). — [ב.] לא יצעק לא ישאג (³) ככפיר שואג לִטְרֹף (ע' ה כט; ירמיה ב טו) על כל הגוים שלכד (כבבל על כל העמים, כמצויר ירמיה ב טו; נא לח), ולא ישא קולו (וכן בפסוק יא עמש"ל ג ז, או „קולו" שבפסוק נמשך גם על ולא ישא) ולא ישמיע בחוץ ברחובות עיר קולו (כמושל אכזרי, עמש"ל לג ז) כעב"ש, רק יהיה דבריו בנַחת כחֲכָם (קהלת ט יז). — [ג.] קנה רצוץ מעוך הקל להשבר (⁴) измятый, zerknüllt לא ישבור כורש מפסוקים שעברו, ופשתה פתילת הנֵר (של שֶׁמֶן) הקלועה מחוטי светильня, Docht פשתים (וכן טעם פשתה להלן מג יז) כהה הבוערת באור כהה וקרובה להִכָּבות לא יכבנה, מליצה שכורש יעשה משפט אמת לאיש עשוק ורצוץ, וכאשר הולך ומבאר הנמשל: לאמת באמת (עמש"ל ז טו, וע' משלי כט יד) יוציא משפט (א). איש עשוק ורצוץ אשר רוחו כהה (להלן סא ג: יחזקאל כא יב), יצויר במליצה קנה רצוץ ופשתה כהה. — [ד.] מפני שבפסוק שעבר יצייר שלא ישבור כורש קנה רצוץ ולא יכבה פשתה כהה (מליצה שיעשה משפט צדק לעשוק ורצוץ), יצייר עוד במליצה דומה את כורש עצמו: לא יכהה, מליצה בטעם לא תכהה עינו מזֹקֶן (בראשית כז א). ולא ירוץ (בטעם פעל עומד וע"ד נע"ו כמ"ש בהערה שקדמה) לא יהיה מעוך, מליצה בטעם לא יִזְקַן (איש זקן שכלה כחו תהלים עא ט, יצויר כקנה מעוך הקרוב להִשָּׁבֵר, כי השבירה היא ציור לָמָוֶת איכה א טו; דניאל ח כה; יא כו), עד ישים בארץ משפט צֶדֶק (כאמור בפסוקי א ג), הכוונה שישים כורש משפט צֶדֶק בארץ עוד טרם יִזְקַן, ולתורתו וללִקחו הטוב (עמש"ל ח טז) איים ייחלו, כן נראה בעיני טעם הפסוק הסתום הזה אשר נבוכו בו כל המפרשים. בשם איים בפסוק הנוכחי ובפסוקי יוד יב; מא א ד; נא ה; ס ט הכוונה על איי צור וצדון ופלשת וארצות אזיה הקטנה אשר לכד כורש כנודע, הנשענות על הים ונקראות ג"כ איים כמש"ל כ ו. — [ה.] מפסוק הנוכחי מתחלת נבואה נבדלה ג"כ על כורש ועל עת כהנבואה שקדמה (עמ"ש מא א) כאשר נכבשה לפני כורש מלכות בבל וכל הארצות שנכנעו לה ומָלַך כורש בצדק על כל העמים ובעוד זמן קצר יתן רשות לבני הגולה לעלות מבבל לא"י (פסוקי ו ז ט טז), והנה נמשכת נבואה זו עד מג כא ומתחלקת לשני חלקים: 1) פסוקי ה—יז, 2) מן פסוק יח עד מג כא. ונוטיהם ונוטה אותם (עמש"ל ג ה בהערה; סב ה; מ כב). רקע הארץ (על המים תהלים קלו ו ועמש"ל מ כא) וצאצאיה צאצאיה (עמש"ל ז א) произведенія, Erzeugnisse הם כל בעלי חיים וצמחי האדמה שעל הארץ עם

(³) בכל המקומות בכ"ק בא פעל צעק בקל בטעם הרים קול ביללה או בתחינה ובקשה (ומזה הטעם רגיל ג"כ השם צעקה), ורק בפסוק הנוכחי ולעיל לג ז; איכה ב יח (ואולי גם איוב לה יב עמש"ש) בא צעק בטעם שאג (שהברתם קרובה בחלוף צ ש ימנית כמו נָפַשׁ נחום ג יח נפֹצו, שרב צרב. נתש נתץ ועוד. או שמאלית כמו שחק צחק, שרף צרב ועוד, או סמך עמש"ל לא ה, ובחלופי ע א עמש"ל יא טו, ק ג עמש"ל ג כד) כארי, ואולי גם השם צעקה בראשית יח כא; יט יג בא בטעם שאגה (ככפירים השואגים לטרף), כמו שבא לפעמים בהיפך הפעל שָׁאַגְתִּי תהלים לח יט בטעם צָעַקְתִּי, והשם שאגה תהלים כב ב; לב ג; איוב ג כד בטעם צעקה.

(⁴) וכן טעם קנה רצוץ לו ו, כי פעל רצץ בלשון כ"ק טעמו מָעֹךְ דָּחֹק לָחֹץ (ולא שָׁבֹר כָּתֹת) כנראה מהלשונות בפסוק הנוכחי; לו ו; יחזקאל כט ז עמש"ש; בראשית כה כב; שופטים ט נג (וכן טעם רצץ בלשון המשנה חולין נו א; טהרות פ"ח מ"ב), והוא על הר"ב פעל יוצא, ורק בפסוק הבא וקהלת יב ו (ותָרֻץ; אך „ונָרֹץ" שָׁם הוא נפעל מפעל רוץ) בא כפעל עומד ומנוקד ע"ד נע"ו, ורגיל פעל רצץ ע"ד השאלה בטעם דָּחֹק לָחֹץ איש את רעהו במעשים קשים להלן נח ו ועוד הרבה.

אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים
אוֹבִישׁ׃ [טז] וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא
יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים
מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר
אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃

קמץ בז״ק

[יז] נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל
הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃
[יח] הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ
לִרְאוֹת׃ [יט] מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ
כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר

דברים לב כב) על בבל, ושמתי נהרות לאיים כי ייבשו מימיהם, וְיִגָּלוּ בהם איים, ואגמים ובריכות מים Teiche, пруды אוביש, לדעתי ברור שרומז על מה שנהר פרת עבר בתוך עיר בבל כנודע, וכורש בצורו על עיר בבל חפר תעלות סביב לעיר וְהֵסֵב לשם שֶׁטֶף הנהר עד אשר נשארו בקרקע הנהר שבעיר רק מי בְּרֵכִים, ואז פרץ חיל כורש לעיר בבל דרך קרקע הנהר (היראדאט ספר א 191, עמ״ש עוד להלן מט ד), והנה טרם שנלכדה בבל היו בעיר בבל או סביבותיה עוד אגמי מים הרבה שנמשכו מהנהר ובהם גדלו קני אגמון (עמש״ל מד כז בהערה) הרבה אשר גם הם היו למחסה מפני האויב שלא יוכל לעבור בהם, וכאשר משך כורש מי הנהר מן העיר מעטו ג״כ מי האגמים וחיל כורש פרץ לשם ושרף קני אגמון אלה, ולזה הכוונה בפסוק הנוכחי („נהרות״ ברבים מליצה לנהר פרת, וכן מג ב; מד כז; מז ב עמש״ש; תהלים פט כו כמש״ל יט ו בהערה); להלן מד כז; ירמיה נ לח; נא יג לב לו („והחרבתי את יַמָּהּ״, כי נהר פרת מכונה במליצה יָם עמש״ל יט ה, ואולי מזה עיר בבל שעבר בה פרת מכונה במליצה יָם להלן נז כ עמש״ש; ירמיה ו כג; יחזקאל כו ג) (14). — [טז.] והולכתי עורים כנוי לבני הגולה (ז) שיעלו מבבל לא״י בדרך לא ידעו וגו׳ (עמש״ל לה ח), אשים בדרכם מחשך חשך לפניהם לאור ומעקשים (לא נמצאו יותר ומקום מעוקש ומעוקל (מהרים וגיאיות) бугристое мѣсто, hügeliger Ort (נקרא עוד עָקֹב, הדורים מ ד; מה ב) למישור, רומז לדברי הנביא מ ג ד „ישרו בערבה מסלה לאלהינו כל גיא וגו׳ למישור״, כי דרך עקלתון על הרים וגבעות יצויר חָשׁוּךְ; אלה הדברים שנזכרו למעלה בפסוק זה עשיתים אעשם (ע׳ נה יא) ולא עזבתים ולא אעזבם. — [יז.] נסגו (נפעל מן סוג ועבר בטעם עתיד י ס״ג ו) אחור יבשו בשת וגו׳ (עמש״ל מד כה) למסכה לאלהי מסכה אתם אלהינו (עמש״ל מד טו), הכוונה על בני בבל שיסוגו אחור ולא יפריעו את בני הגולה לצאת מבבל ויבושו שבטחו באליליהם שלא עזרו להם לקראת כורש. — [יח.] מפסוק הנוכחי מתחיל חלק שני (ע׳ פסוק כא) מנבואה הנוכחית בזמן קרוב לפני עלות הגולה מבבל ברשות כורש ונמשכת עד מג כא (עמש״ל פסוק ה), ובו הנביא הכותב ידבר עם עם ישראל שלא חפצו לשמוע חזון מנביאיו ופחדו לעלות מבבל לא״י מיראתם מהעמים אויביהם (עמש״ל לה ג), וגם עם נביאי ישראל הזקנים שבעת ההיא אשר חדלו לראות חזון (כי לא חפצו לראות חזון מפני שהעם צוה עליהם שלא ינבאו וישמע לדברי נביאי השקר שבתוכו ע׳ נ ה ו; נה א ומש״ש), ויבשר להם הגאולה הגדולה מעלות הגולה לא״י במליצה נשגבה. החרשים כנוי בלשון כ״ק להעם שלא ישמעו דברי הנביא כמש״ל כט יח שמעו דברי ד׳ מפסוק כא והלאה, והעורים כנוי בלשון כ״ק להנביאים שלא יראו חזון מד׳ כמש״ל כט יח הביטו לראות חזון מד׳ שמפסוק כא והלאה וכאשר הולך ומפרש בלשון מליצה במאמר מוסגר בפסוקי יט כ הבאים מי החרשים והעורים שהזכיר ולמה קראם בשמות אלה, לבלי לטעות שכוונתו בפסוק הנוכחי בשמות חרשים ועורים ככנוי הרגיל במליצה לגולים ומעונים כמו בפסוק ז; מג ח; לה ה עמש״ש ועוד. — [יט. כ.] (מי עור מפסוק יח כי אם עבדי, הכוונה נביא שנקרא עבד ד׳ כמש״ל פסוק א, וחרש ומי חרש מפסוק יח כמלאכי אשלח, הוא לשון קצר וטעמו כהעם אשר מלאכי (או נביאי, כי נביא נקרא לפעמים בשם מלאך חגי א יג; שופטים ב א ד; ה כג; דהי״ב לו טו טז) אשלח לו (וכן חסר בכתיב יחס שאליו „לה״ ירמיה נ כט, „אלי״ רות ג ה יז, וכן בכלל לפעמים חסר ל׳ היחס כמש״ל יג ב), מי עור כמשלם (בינוני פֻּעל מן שלם) תמים עם ד׳ שם כנוי לנביא (15) ועור

כה ז) ושאף (כעב״ש כמו בפסוק הנוכחי) יחזקאל לו ג, וכן מזה הפעל שאף (לבלוע) עמוס ב ז; ח ד; תהלים נו ב ג; נז ד; קיט קלא; איוב ה ה.

(14) הלשון על מפלת עיר בבל „עלה על בבל הים (מליצה לנהר פרת כמש״ל) בהמון גליו נכסתה היו עריה לשמה וגו׳ ולא יעבור בהן בן אדם״ ירמיה נא מב מג, „ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים״ לעיל יד כג, איננו סותר להדבור הנוכחי „ואגמים אוביש״, כי שם הוא נבואה לעתיד שהתקיימה רק בשנים מאוחרות בסוף ימי בית שני ולא בימי כורש כמש״ל יג יט.

(15) ולא נמצא יותר פֻּעל מְשֻׁלָּם בטעם זה, ויש מזה בינוני פעול קל שְׁלֻמֵי אמוני ישראל ש״ב כ

וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע
מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ [יב] יָשִׂימוּ לַיהוָה
כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ [יג] יְהוָה
כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה
יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃
[יד] הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק
כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃
[טו] אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם

בפסוק הנוכחי על החבל הצפוני מארץ ערב אשר על גבול דרומי מבבל וארם, הוא ארץ מדבר וישבו שם עמים קטנים רבים בממלכות קטנות, וביניהם עַם.קֵדָר עמש"ל כא יג טז, ומדבר זה הְבו סלעים והרי סלע כנודע בגיאגראפיה, ושכניהם מלכי בבל הכום תמיד ושדדו ארצם, חצרים וחצרים או כְּפָרִים мокפים בגדר קנים או קוצים (7) תשב יושבת (עמש"ל ל יט) קדר, כי ישב עם קדר בחצרים בארץ הנקראת חצר (על שם החצרים שישבו בהם) והכם נבוכדנצר מלך בבל מכה רבה ירמיה מט כח, ירנו יושבי סלע ממדבר שנזכר שרובו סלעים כמש"ל מראש הרים הרי סלע שבמדבר שנזכר כמש"ל יצוחו יקראו (8) לשמוע רנתם שנזכרה על מפלת בבל, ישימו לד' כבוד (9), עמ"ש סו יח ותהלתו באיים (יוד) יגידו יהללו בשיר (עמש"ל ג ט) על מפלת בבל ויאמרו: „ד' כגבור יצא בטעם בינוני מתמיד (עמש"ל ה יג, וכן כל פעלי עתיד שבפסוק יג), כאיש מלחמות (נמשך למעלה) יֹ.צֵ.א על אויביו, יעיר קנאה על אויביו (ע' תהלים עה לח, ועמש"ל ט ו) יריע (עמש"ל טו ד) אף יצריח ישאג (10) על אויביו (ע' ירמיה ב טו; נ טו ועוד). על אויביו יתגבר", כן נראה לי נכון המשך וטעם פסוקים אלה. על אויביו נמשך גם למעלה. — [יד.] פסוקי יד—יז הם המשך דברי ד' שבפסוק ט (שמַפָּלת בבל קמה ונהיתה, ובשורה שיעלו בני הגולה בזמן קרוב מבבל לא"י) אחרי מאמר מוסגר מדברי הנביא בפסוקי יוד— יג. החשיתי מעולם הטעם דַרְכִּי מעולם להחשות (לְד"ם) ולא לריב מהרה עם אויבַי (וכן נז יא)· אחריש אֶד"ם ואתאפק (פעלי עתיד בטעמי עבר, וכן כל פעלי עתיד בפסוקי יד טו הם בטעמי עבר) החרשתי והתאפקתי לבלי לריב מהרה עם בבל (אשר ממנה הדבור בפסוק ט) ע' סד יא עד בוא יומה, ואח"כ כיולדה אפעה פעיתי או שאגתי (11) על בבל בהלחמי אתה (יג) אשם (עתיד קל מן נשם) (12) ואשאף (כעב"ש вдыхать, einathmen מליצה בטעם אבלע (13) (בלעתי כמש"ל) יחד כולם (עמש"ל א כח), כל בני בבל ע"י כורש. הפעיל החשה החריש המתמיד פעלים עומדים כהקל חשה חרש, — [טו.] אחריב החרבתי (עמ"ש בפסוק יד) הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ציור מליצה לחרון אף ד' הגדול (יג יג עמש"ש;

(7) חָצֵר מלבד טעמו הרגיל מקום גדור סביב לבית Hof ,дворъ, בא עוד בטעם כְּפָר מבתים (ויקרא כה לא) ואהלים (ירמיה מט כט) מוקף בגדר קנים או קוצים (ולא חומה ויקרא שם) לשמירה קלה ליושביו, ואלה החצרים הם מושבות סביב לעיר (חומה) יהושע פרקי יג טו יח יט (ע"ש פסוק ח), או בלא עיר בארץ מדבר בפסוק הנוכחי; בראשית כה טז, והנה נבנה השם חָצֵר מפעל ארמי חזר (בחלוף צ ז עמש"ל יוד כה) בטעם הַ.קֵ.ף, או מפעל ערבי חדר (בחלוף צ ד, כמו פצע בארמית פדע) בטעם סָ.ג.ר (ומזה השם חֶדֶר), ואולי השם חָצֵר יסודו מפעל הארמי חטר (בחלוף צ ט עמש"ל לג כ) שבטעם גָּ.ד.ר בקנים תרגום איוב יט ח, ואח"כ הושאל חָצֵר למקום גדור בכלל (אף באבנים) סביב לבית (עמ"ש עוד לעיל לה ז).

(8) מפעל צוח בארמית שבטעם קרא, ע' בראשית רבה פכ"ו; ויקרא רבה פכ"ח; תרגום דהי"א יא ז ועוד. ולא נמצא יותר פעל צוח בכ"ק, ובארמית (תרגום בראשית כז לד ועוד) רגיל ביותר פעל צוח בטעם צָעַק בְּמַר נפש, ומזה רגיל בכ"ק השם צוחה (לעיל כד יא ועוד) ביחוד על צעקה במר נפש.

(9) וכן הלשון יהושע ז יט, ובשארי מקומות רגיל הלשון תֵּת כבוד או יהב כבוד.

(10) הפעל צרח בטעם שָׁאַג נמצא עוד פעם אחת בקל צפניה א יד, וכן בארמית (תרגום משלי כח טו) וערבית. השם צריח שופטים ט מו מט; ש"א יג ו (אשר כנראה ש"א שם הוא מקום סֵתֶר להתחבא ולא מין מצודה) הוא משרש אחר, וחוא בור (בערבית צרח) רחב ידים מתחת לארץ, ובשופטים שם נתנקו האנשים בצריח מעשן רב.

(11) ולא נמצא יותר פעל פעה בכ"ק, ויש בארמית, ע' חולין מג א; בכורות לה א; ערכין ו ב ועוד.

(12) ולא נמצא יותר פעל נשם בכ"ק רק השם ממנו נְשָׁמָה, ובתלמוד (סוכה כו ב ועוד) יש מזה שֵׁם נְשָׁמָא בטעם שאיפת רוח Athmung ,дыханіе.

(13) וכן מזה המליצה שַׁמּוֹת (מקור קל מן כפולים שָׁ.מ.ם בטעם נָשַׁם בחלוף כפולים וחפ"נ עמש"ל

כְּלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה
וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ [כג] מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת
יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ [כד] מִי־נָתַן
לִמְשׁוֹסָה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא
יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ
וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ [כה] וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו
חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב
וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃

פתח בס״פ למשיסה קרי קמץ בז״ק

מג [א] וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ
יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי
גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ [ב] כִּי־
תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא
יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה
וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ [ג] כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי
כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃

ובבתי כלאים החבאו (עמש״ל פסוק ז) אלה שנלכדו, היו לבז וגו׳ משסה היו למשסה („היו ל״ שבפסוק נמשך גם למטה) ואין אומר השב (צווי) הָשֵׁב המשסה. ויותר נראה לי כי בחורים הוא מהיחיד חור וטעמו בתוך חורים, אשר שם טמנו פח ללכוד, עמ״ש עמוס ג ה בטעם פח בארוכה. — [כג.] מי בכם בהחרשים והעורים (העם ונביאיו) מפסוק יח יאזין זאת?! את האמור בפסוקי כד כה הבאים (שיבארו למה נתן ד׳ את ישראל לבוזזים פסוק כב), מי בכם יקשיב וישמע לאחור?! (מה שיהיה) לימים הבאים (עמש״ל מא כג), הכוונה את האמור להלן מג א—כא (בציור ישועת ישראל שנזכרה בפסוק כא). —[כד. כה.] מי נתן למשסה וגו׳ לבוזזים (כב) הלא ד׳ זו טעמו אשר [18] חטאנו וגו׳ חמה אפו חֲמַת [19] או יְקוד (כטעם היסודי מן חֵמָה ע׳ סו טו; הושע ז ה; דניאל ח ו) אפו, או הטעם בחֵמָה (ביְקוד) אפו (כהלשון סו טו) וחסר ב היחס (עמש״ל א כה בהערה) וֶעֱזוּז עם עזוז (עמש״ל ז א) או ע״ז (תהלים עח ד; קמה ו) מלחמה, ירמוז למלחמת נבוכדנצר הנוראה עם יהודה, ותלהטהו החֵמָה שנזכרה (ע׳ ירמיה ד ד; כח יב ועוד) מסביב ולא ידע וגו׳ ולא הבין.

מג. [א.] ועתה (נמשך לפרק שקדם עמש״ל מב כג) אחרי שקבלת ענשך מיד ד׳ עבור חטאתיך (מב כה) כה אמר ד׳ בראך יעקב ויצרך ישראל, בכנוים אלה ועוד בכנוים ע״שֵׁךְ קָנֵךְ נקרא ד׳ אלהי ישראל במליצות כ״ק ע׳ פסוקי א ז טו כא; יז ז; כט טז; מד ב כא כד; מה ט יא; נד ה; תהלים עד ב; קמט ב; שמות טו טז; דברים לב ו ועוד (מפני שד׳ בורא ויוצר ועושה וקונה האדם בכלל ע׳ כז יא; מה ט; תהלים קיט עג; קלט יג; איוב יוד ח; קהלת יב א ועוד, כי הפעלים עשה קנה על ד׳ רגילים בכ״ק בטעם ברא יצר, וכן טעם פעל קנא בערבית, וכנראה שכן יסוד טעם פעל קנה בלה״ק רק ע״ד השאלה רגיל פעל קנה בטעם רָכ״ש לו איזה דבר בכֶסֶף), אל תירא מלעלות מבבל לא״י (עמש״ל לה ג) ע׳ פסוק הבא, כי גאלתיך אגאלך (ודומה לזה הלשון והענין מד א ב), קראתי בשמך טעמו בחרתיך עמש״ל יב ד בהערה. — [ב.] כי תעבור במים הכוונה נהר פרת בעלותך מעיר וארץ בבל שהיא על נהר פרת וממזרח לו אתך אני, ובנהרות כי תעבר בנהרות (עמש״ל מב טו) לא ישטפוך כעב״ש, כי תלך במו (עמש״ל כה יוד) אש וגו׳ ולהבה וגו׳ כעב״ש, מליצה להמדבר הגדול (לה א) בין בבל לא״י אשר שם נחש שרף (נחשים ארסים) ועקרב שיעברו בו ב״י בשלום (מב טז), או הוא מליצה לבני בבל עצמם המכונים נחשים צפעונים ירמיה ח יז שיצאו מהם ב״י בשלום. — [ג.] אני ד׳ אלהיך אני קדוש וגו׳ נתתי אתן (ע׳ פסוק הבא) כפרך כ״פֶר (פדיון עמש״ל כח יח בהערה) נפשך מצרים, כוש וסבא אתן תחתיך, והכוונה אלה הארצות למלך פרס, והוא טעם מליצי שלא נגע כורש בישראל לרעה ורק היטיב להם להשיבם לארצם כאלו נתן לו ד׳ כ״פֶר ישראל עמים אחרים לרדות בהם (כאשר יתבאר) ולא כ״פֶר ומחיר ו ש״חַד מישראל עצמו ע׳ מה יג;

לָ כ״ד בפח, ולא נמצא יותר פעל פחח בכ״ק, ומהפעל פחח נבנה השם פח, או שהפעל פחח נבנה מהשם פַּח.

(18) „זו״ בשורק רגיל במליצה בטעם כנוי המושך „אשר״ בלי הבדל המין והמספר, בפסוק הנוכחי; מג כא; שמות טו יג טז; תהלים ט טז ועוד, ורק חבקוק א יא; תהלים יב ח בא „זו״ בשורק בטעם כנוי הרומז זה.

(19) חֵמָה נפרד במקום נסמך חֲמַת עמש״ל יז ח.

כְּעֶבֶד יְהוָה׃ [כ] רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר
פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ [כא] יְהוָה חָפֵץ
ראות קרי
לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ [כב] וְהוּא
עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי

כעבד ד׳ (הוא נביא כמש״ל), והוא כעב״ש עם הדבור שקדם „מי עור כי אם עבדי״, ועתה מפרש למה יקרא להם עור וחֵרֵשׁ: ראות מקור בטעם עבר (או הכתיב ראית עיקר עמש״ל כה יוד) רָאִיתָ אתה עבדי (הנביא) בשנים קדמוניות בחזון רבות מראות רבות (או טעמו פעמים רבות, וכן אולי מזה „רבות״ איוב טז ב) ולא תשמור ולא תהיה היום שומר או נביא עמש״ל כא יא (כי לא יראה עוד חזון ונקרא במליצה עור כמש״ל), פקוח (מקור בטעם עבר) העם פָּקַח או פָּתַח אזנים בשנים קדמוניות לשמוע נביאיו ולא ישמע היום דברי נביאיו ונקרא במליצה חֵרֵשׁ כמש״ל, כן נראה ברור בעיני טעם פסוקי יח יט כ הסתומים אשר נלאו כל המפרשים לחפש דרך לפרשם ולא מצאו. אם לא תנוח נפש הקורא בפרושנו על הלשון „וחרש כמלאכי אשלח״ שחסר אחריו יחס שאליו, נאמר עוד כי יש לפרש גם החֵרשים מפסוקי יח יט כנוים לנביאים שלא ישמעו שמועת נבואה מד׳ (ע׳ כא יוד; כח ט כב; ירמיה מט יד; עבדיה א א), ועל אלה הנביאים יאמר בפסוק כ „פקוח אזנים (שפקח ד׳ אזניהם בשנים קדמוניות לשמוע נבואה, וכהלשון אדני ד׳ פתח לי אוזן להלן נ ו) ולא ישמע״ (היום נבואה מד׳), אך לא מצאנו במקום אחר כנוי חֵרֵשׁ לנביא שלא ישמע נבואה, ורק להעם שלא ישמע דברי הנביא כמש״ל פסוק יח. בכ״ק רגיל על השמיעה הלשון פתח אזנים לה ה; מח ח; נ ה, והלשון פקח אזנים נמצא רק בפסוק הנוכחי (ומזה השם פִּקֵּחַ היפך עור וחרש שמות ד יא, וכן בלשון התלמוד ,במות קיב ב ועוד בא פִּקֵּחַ היפך חֵרֵשׁ), ובשארי מקומות בכ״ק בא הפעל פקח רק על פתיחת העינים ועמש״ל סא א בטעם פעל פקח. — [כא.] פה יתחיל הנביא חזיונו להחרשים והעורים מפסוק יח אחרי מאמר מוסגר מפסוקי יט כ. המשך הכתוב הוא (עמש״ל א יח): ד׳ חפץ צדקו (כהלשון תהלים לה כז) ישועתו (עמש״ל א כז בהערה), של עם ישראל מפסוק ו מיד בבל למען יגדיל ישראל אחרי שיגאל מיד בבל ושובו לא״י תורה לֶקַח טוב (עמש״ל ח טז) ללכת בדרכי ד׳ ויאדיר יְחַזֵּק או יְהַדֵּר וִינַשֵּׂא verherrlichen, провозносить (16) תורה שנזכרה. — [כב.] אחרי שבִּשֵּׂר הנביא בפסוק שעבר בקצרה שד׳ חפץ ישועת ישראל, יצייר מפסוק זה והלאה עד מג כא את הלחץ הגדול אשר לחצו בני בבל את ישראל ויבאר למה באה הצרה ההיא לישראל, ויפרש אח״כ במליצה ארוכה הישועה הגדולה אשר יעשה ד׳ לישראל, בשובם מבבל לא״י. והוא (לפי ההמשך ויו החבור נוסף לתפארת הלשון או בטעם הנה, והרבה כן עמש״ל ג יד) הוא ישראל מפסוק שעבר עם בזוז ושסוי מהבבלים (ירמיה נא לד; מ״ב כד יא—טז; כה ו—כא), הפח (מקור בטעם עבר) הֵפֵחוּ או לכדו בפח (17) בני בבל בחורים (מהיחיד בָּחוּר) בחורי ישראל כלם מליצה על מה שלכדו בני בבל את הנסים מישראל ע׳ איכה א ג ו יג; ד יט; יחזקאל יב יג; יז כ (ודומה לזה המליצה לעיל כד יז; ירמיה יח כב ועוד),

יט, ותאר שְׁלוֹמִים תהלים נה כא; סט כג, שְׁלֵמִים נחום א יב (עמש״ש) לאיש תמים עם ד׳, ובערבית בא בטעם זה מוּשְׁלָם (ומזה שומרי דת מחמד נקראים מושלמנים).

(16) פעל אדר לפי הנראה יסוד טעמו היות גדול וחָזָק ועַז כנראה מהתאר אדיר, ובתורת השמרונים בראשית כז מ הגי׳ „והיה כאשר תאדר״ בטעם תֶּחֱזַק ותגדל, וע״ד השאלה בא פעל אדר בטעם היות הָדוּר רָם ונִשָּׂא (הפעלים אדר הדר קרובים בהברתם וטעמם, או שטעם אהרון זה מן אדר שאול מפעל ארמי דרי ברכות ח ב; חולין קה ב ועוד הרבה, או אדר סנהדרין סג ב (ע׳ ערוך ערך אדרמלך) שבטעם נָשָׂא הֵרִים (מַשָּׂא), ומזה כנראה פעל עומד אידרי ע״ז נט ב; ס ב בטעם קָפַץ, רוץ), ובכ״ק בא הפעל אדר בשני טעמיו בנפעל שמות טו ו יא, והפעיל בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר בכ״ק פעל אדר), ומהפעל נבנו התאר אדיר והשמות אַדֶּרֶת, אֶדֶר (בטעם מין בגד עליון רָחָב והָדוּר, או בטעם ש״מ הָדָר ותפארת ע׳ מ״א יט יג; מיכה ב ח; זכריה יא ג יג). בתלמוד יש אדרא מין עץ חזק ורם מהר לבנון עמש״ל מא יט בהערה. אולי מפעל עברי אדר שבטעם היות חזק וגדול. עוד יש בתלמוד וארמית אדרא בטעם גֹּרֶן (תרגום בראשית נ יא ועוד) ובטעם נֵס שעל תֹּרֶן הספינה ב״ב עג א, אודרא בטעם צֶמֶרֶת רכה וקלה מנוצה וצֶמֶר ברכות נו א; ע״ז כח ב, כנראה שנבנו מהפעל הארמי דרי (תרגום ישעיה ל כד; מא טז ועוד) שבטעם זָרָה (פִּזֵּר הֵפִיץ), כי בגרן יזרו את הדגן, והנס וכן הצֶּמֶרֶת יתפזרו לכל צד מרוח קל.

(17) כן הסכימו כל חוקרי הלשון האחרונים כי הָפֵחַ הוא מקור הפעיל מכפולים פחח שבטעם

בָּהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ
עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃
[י] אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר
בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ
כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי
לֹא יִהְיֶה׃ [יא] אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין
מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃ [יב] אָנֹכִי הִגַּדְתִּי
וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם
עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃ [יג] גַּם־מִיּוֹם
אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי

קמץ בז״ק

יג כא; מא כו, כי מבורש הדבור בנבואה הנוכחית ובכל הנבואות מפרק מ והלאה) שיבוא כורש וילכוד בבל וכל הארצות, וראשונות (נבואות קדמוניות שהגיע זמנן להתקיים (עמש״ל מא כב) ישמיעונו השמיעונו כמו שהשמיעו זאת נביאי ישראל כמש״ל מא ד כז; יתנו כל הגוים עדיהם בטעם ש״מ ,свидѣтельства Zeugnisse (³) אם היו בהם נביאים כאלה ויצדקו ויהיו צדיקים (שיגידו האמת), וישמעו מה ששאלתי „מי בהם וגו׳ ישמיענו״ ויאמרו אמת (כעב״ש) שלא היו בהם מי שהגיד זאת והשמיע ראשונות. — [יוד. יא.] אתם ישראל עדי וגו׳ (ודומה לזה הלשון פסוק יב; מד ח, ועמ״ש עוד מח ו; נה ד) שאני הגדתי והשמעתי (ע״י נביאי ד׳) את האמור בפסוק שעבר (נבואות לעתיד על כורש ומפלת בבל) ועבדי אשר בחרתי (הוא ישראל מד א, ועמש״ל מב א בהערה) הוא עד (כעב״ש), למען תדעו וגו׳, ממה שרק אני מגיד העתידות ולא אֵל אחר, כי אני ד׳ שנזכר (ככתבו שהוא שם אלהי ישראל) הוא הֹוֶה (עמש״ל מא ד) я есмь, ich bin (ולא אֵל אחר הֹוֶה במציאות), וזה שאמר לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, אנכי אנכי (עמש״ל מא ד) ד׳ טעמו אנכי האֵל הנקרא ד׳ (ככתבו) (⁴) ואין מבלעדי אֵל אחר בשם אחר (כמו בעל כמוש נבו ועוד) מושיע (וכן מה טו כא; הושע יג ד) את העמים מיד בבל (מב א) ע׳ פסוק הבא. — [יב. יג.] ההמשך הוא (עמש״ל א יח) אנכי הגדתי שאשלח את כורש ואהרוס את מלכות בבל והשמעתי זה לעמי ע״י נביאי ככתוב בפסוק ט והושעתי את העמים מיד בבל (קיימתי את דברי) ככתוב בפסוק יא ואין בכם זר אֵל זר (כטעם זר דברים לב טז; ירמיה ג יג; ה יט) שהגיד והשמיע, ואתם עדי נאום ד׳ ככתוב בפסוק יוד; ואני (בויו נוסף עמש״ל לב ז) אני ד׳ ככתבו שנזכר אֵל ולא אַחֵר גם מיום תה״פ בטעם מאז ומלפנים ehedem ,прежде (⁵) אני הוא אני הֹוֶה כמ״ש בפסוק יוד (ולא אֵל אחר הֹוֶה) ולכן ואין מידי מציל הכוונה אין מציל מיד כורש עבדי את בבל שלכד ואת גולי יהודה שישלח חפשי (עמ״ש מט כד כה), אפעל פָּעֳלָתִי, והכוונה להביא כורש (ע׳ מא ד) ללכוד בבל ולשלוח חפשי גולי יהודה ומי מהאלילים ישיבנה (את פעולתי זאת) אחור לבַטְּלָהּ (⁶),

(³) כטעם עֵד בהרבה מקומות שמות כ טז; כב יב; משלי כה יח; לעיל יט כ ועוד, ומזה ג״כ לעיל ל ח לפי קריאת התרגום לעֵד, וברבים עֵדים בפסוק הנוכחי; איוב יוד יז, בלשון התלמוד עדות, ועל הר״ב עֵד, עֵדים בכ״ק טעמם איש או אנשים המעידים.

(⁴) ומזה הטעם לעיל מב ח; להלן מה ה ו יח כא, ומזה בהרבה דבורים בתורה מפי ד׳ בא בראשם או בסופם דבור קצר נבדל „אני ד׳״ שמות ב ו ח כט; ויקרא יח ה כא; יט יב יד טז יח ל לב לד לז ועוד (וכן לעיל מב ח כמש״ש) לעורר נפש הנביא והעם כי יְדַבֵּר עמם ד׳ (ככתבו) שהוא אלהי ישראל ולא אֵל אחר (בעל כמוש נבו ועוד) מאלהי העמים, ולפעמים בא בכוונה זאת דבור קצר נבדל „אני ד׳ אלהיכם״ שמות כט מו; ויקרא יח ב ד ל; יט ג ד יוד ועוד.

(⁵) (וכן בא בטעם מלפָנים הלשונות לפני יום, לפני מזה עמש״ל מח ז) וביחזקאל מח לד בא תה״פ „מיום״ על זמן עתיד בטעם מיום ההוא (הבא) והלאה, וכן תה״פ „מִיָּמִים״ בא על זמן עתיד בטעם בעוד איזה זמן שופטים יא ד; יד ח; טו א (ומזה הטעם עוד לשון „מימים רבים״ יהושע כג א; יחזקאל לח ח, ועמש״ל כד כב), ועל זמן עבר בטעם מאז ומלפָנים נחום ב ט (מִימֵי=מִיָּמִים עמש״ש). בשארי מקומות „מיום״ הוא שֵׁם בטעם מִן יום אחד בזמן עבר או עתיד שמות יוד ו; יב טו ועוד.

(⁶) הפעיל השיב בא לפעמים בטעם הָשִׁיב אחור (לבַטֵּל או לבלי לעשות מה) הָסִיר, וכן מזה ישיבנה יד כז, תשיב נח יג, ולא אשיבנה (ברכתי) במדבר כג כ, ישיבני איוב ט יב, להשיב אסתר ח ה ח (ע״ש ג), וכן בקל בא לפעמים שוב (גם בלא מ היחס אחריו) בטעם סור להלן נט כ; לעיל ה כה; ירמיה ח ד (אם ישוב) ו; לא יח; יהושע כג יב; תהלים ט יח, ובטעם שוב ריקם (לבלי לעשות מה)

[ד] מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי
אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים
תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ [ה] אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי
מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃
[ו] אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי
הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃
[ז] כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו
יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ [ח] הוֹצִיא עַם־עִוֵּר
וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ [ט] כָּל־
הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי

נב ג. ארץ מצרים ידועה; כוש (בערבית חַבַּשׁ ובשרידי זכרונות בבל ואשור נקרא כושי או כוסי) הוא הנקרא כעת אֶטיאֶפִּיָה או הביסיניָה בדרום לארץ מצרים; סבא לדעת חוקרי כ״ק הוא החלק הצפוני מארץ כוש שקראוהו הסופרים הקדמונים בשם מֶרָאֶה (כעת סֶנַאאַר), ושם היתה כעדות יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ספר ב פ״י) עיר ראשית בשם סבא, וכן נזכרו ביחד מצרים וכוש וסבא להלן מה יד, ונקראו שם אנשי סבא בשם „סבאים אנשי מדה״, וכן יצייר הסופר הקדמון היראדאט (ספר ג 20) יושבי הארץ ההיא כאנשי קומה, ועמ״ש בראשית יוד ו ז בביאור השמות מצרים כוש וסבא, והנה כורש עצמו אחר שלכד בבל ושארי הארצות חשב בלי ספק ללבוד גם מצרים שהיו בעצה אחת עם קרֶזוס מלך לידיה אויב כורש, אך הוא מת טרם מלא חפצו ובנו כַּמְביזוס מלך פרס לכד מצרים ועשה שפטים נוראים במצרים ובאליליהם, ומשם הלך לדרום ולכד סבא (מֶרָאֶה ע׳ קדמוניות שם), ומשם הלך הלאה לדרום ללכוד גם ארץ כוש (אך שב מדרכו, כי חילו לא מצא לחם ומים בארץ מדבר שבין מצרים וכוש) כנודע כל זה בדברי ימי עולם, ואל זה ירמוז הפסוק הנוכחי. — [ד.] ואתן לכן אתן (עמש״ל ב ט) כֹּפֶר למלך פרס (עמ״ש בפסוק שעבר) אדם, כן היו נקראים לפעמים בלשון החי גוים נכרים בזולת ישראל ע׳ ירמיה לב כ; תהלים קכד ב, כמו שנקרא עוד לפעמים בלשון החי בשם „אדם״ איש פשוט ביחוד, ע׳ שופטים טז ז; ש״א כה כט; תהלים מט ג; פב ז; איוב לב כא, ואולי גם הושע ו ז תחתיך ולאומים וגו׳ שנזכרו בפסוק שעבר. — [ה. ו. ז. ח.] אל תירא (א עמש״ש) כי אתך אני להעלותך מבבל לא״י (מט יוד), ומוסיף עוד לבשרם בפסוקי ה ו הנוכחים שלא לבד שיגאל גולי בבל, אך גם גולי שארי ארצות (וכן מט יב) כאשר יתבאר. ממזרח מפרס שהיא במזרחית צפונית לא״י כמש״ל מא ב כה והיו שם גולי ישראל ויהודה כמש״ל יא יא. וממערב הוא ארצות אזיה הקטנה ויון שהן ממערב לא״י כנודע והיו שם גולי ישראל ויהודה כמש״ש. אמַר לצפון לארץ צפון, והכוונה בבל ואשור המצוירים בכ״ק מצפון לא״י ([1]) והיו שם גולי ישראל ויהודה כמש״ש „תני״ בָּנַי שנזכרו להלן בפסוק ולתימן ([2]) ולארץ דרום, והכוונה מצרים שהיא מדרום לא״י כמש״ל ל ו והי׳ שם גולי ישראל ויהודה כמש״ל יא יא „אל תכלאי״ אל תעצרי בָּנַי שנזכרו להלן בפסוק (כי הפעלים נתן כלא הם יוצאים), „הביאי וגו׳ ארץ צפון ותימן שנזכרו מקצה הארץ; כל הנקרא בשמי הוא בני עַם ישראל שנקרא „עַם ד׳״ (במדבר יא כט; יז ו; שופטים ה יא; ש״א ב כד; ש״ב א יב; מ״ב ט ו; יחזקאל לו כ; צפניה ב יוד) ולכבודי (בויו החבור נוסף עמש״ל לב ז) למען יספרו כבודי (ע׳ פסוק כא; תהלים קמה יא יב) בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (עמש״ל פסוק א כעב״ש, הוציא (מקור בטעם צווי) הוציאי צפון ותימן מפסוק ו עם עור וגו׳ למו״ כנוים לגולים ומעונים כמש״ל מב ז; לה ה, והנה כל דבור זה מד׳ להעמים הוא מליצה (ולכן אין לדקדק בה למה בא הדבור מד׳ רק לצפון ותימן ולא למזרח ומערב) למשפט חרוץ מד׳ לגאל את ישראל מיד העמים. ההמשך הוא כל הנקרא בשמי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו לכבודי. — [ט.] פסוקי ט—יג הם ויכוח מליצי עם העמים להראותם שרק אלהי ישראל הוא אלהי אמת, והוא כעב״ש עם ויכוח כזה לעיל מא א—ד כא—כט (ועוד להלן מד ו—כ; מה כ כא; מח ה ו יב יד). כל הגוים נקבצו (במקום עתיד ובטעם בקשה וצווי כהפעל וְיֵאָסְפוּ הבא אחריו) יִקָּבְצוּ יחדו וגו מי בהם מנביאיהם יגיד הגיד זאת ביאת כורש (עמש״ל כב יא בהערה, וכן מה

([1]) אשור עמש״ל יד לא, ובבל לעיל יד יג וירמיה א יד; ו כב; יוד כב; כה ט; מו יוד כד; זכריה ב יוד יא, ובפסוק הנוכחי; ירמיה ג יח; זכריה ו ו „צפון״ כולל אשור ובבל.

([2]) על פזור ישראל זה לארבע רוחות השמים מפסוקי ה ו הכוונה בזכריה ב א ב יוד.

רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ׃ [יט] הִנְנִי
עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ
אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמוֹן נְהָרוֹת׃
[כ] תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת
יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת
בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃ [כא] עַם־

קמץ בז״ק

זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ [כב] וְלֹא־
אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃
[כג] לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ
לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא
הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ [כד] לֹא־קָנִיתָ לִּי
בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ

בהערה) ישועות ד׳ ראשונות (קדמוניות, כטעם ראשונות להלן מו ט; סה טז יז, ולא כן טעם ראשונות לעיל מא כב ועוד כמש״ש) ביציאת מצרים שנזכרה וקדמוניות וישועות קדמוניות אל תתבוננו (כעב״ש) אל תשימו לב (עמש״ל א ג) לזכור, כי יציאת ב״י מגלות בבל ושובם לא״י שתהיה בקרב הימים (עמש״ל מב יח) היא ישועה גדולה מיציאת מצרים, ומצייר במליצה בפסוקי יט כ הישועה ההיא. — [יט. כ. כא.] הנני עשה חדשה טעמו לפי הענין (עמש״ל כב יא בהערה) ישועה חדשה (עלות הגולה מבבל לא״י) עתה בזמן קרוב (עמש״ל כט כב) עמ״ש בפסוק שעבר תצמח (ע׳ מב ט) הלוא תדעוה הכוונה תראוה ([12]) (הישועה ההיא בזמן קרוב), אף אשים בעלות הגולה דרך מדבר מבבל לא״י במדבר וגו׳ לה ו ז (עמ״ש פסוק א); מא יז יח, תכבדני חית השדה תנים וגו׳ אשר במדבר ההוא (לה ז) במצאם במדבר מים לשתות, והוא מליצה על פלאות הישועה כאלו גם חית השדה נושעו בגלל ישראל ויהללו את ד׳ (ודומה לזה המליצות מד כג; מט יג; נה יב); עם זו טעמו אשר (עמ״ש מב כד) יצרתי לי הוא ישראל (א), תהלתי יספרו״ (עמ״ש בפסוק ז) בעלותם בשלום דרך המדבר לא״י (ע׳ עזרא ג יוד יא). — [כב.] מפסוק זה מתחלת נבואה חדשה (וכן דעת הרד״ק) בזמן הנבואות הקודמות (אחרי מפלת בבל ובזמן קרוב לפני עלות הגולה מבבל

לא״י עמש״ל מב ה), והיא נמשכת עד מד ה ונחלקת לשני חלקים: 1) פסוקי כב—כה, 2) מפסוק כו עד מד ה, ובה דברי תוכחה לישראל אשר לא שבו בגולה בכל לבם אל ד׳ (עמש״ל לה ג), עם הבטחה על סליחת עונם ושובם בשלום לא״י והצלחתם בא״י עצמה. ולא (בויו החבור נוסף בראשית הדבור לתפארת הקריאה או בטעם הנה עמש״ל ג יד) אותי קראת לעבדני (עמש״ל יב ד) יעקב, כי בטעם כמו ([13]) יגעת בי בעבודתי ישראל, כאלו אני דרשתי ממך זבח ומנחה רבים, הנחשבים יגיעה ותלאה להעם ע׳ מיכה ו ג ז; מלאכי א יג ומש״ש, וע״ז ישיב הנביא בפסוקי כג כד שאין זה אמת, כי לא הוגיעם ד׳ בזבח ומנחה אך בהיפך הם הוגיעו את ד׳ בחטאותיהם. — [כג. כד. כה.] לא הביאת לי וגו׳ בבבל (שלא היה שם מִזְבֵּחַ לד׳) וזבחיך וגו׳ ובזבחיך (עמש״ל א כה בהערה), לא העבדתיך לא הכבדתי עליך לעבדני ([14]) במנחה ולא הוגעתיך (כמ״ש בפסוק שעבר) בלבונה למנחה (ויקרא ב א ול קטֹרת (שמות ל לד), לא קנית לי בכסף קנה (קָנִיתָ קָנֶה לנע״ל) מין קנה מריח (Kalmus) ([15]) להקטיר על מזבחי ([16]) וחלב זבחיך ובחלב זבחיך (רק שאחר הפעיל הִרְוָה ופיעל רִוָּה בא הדבר אשר בו ירוו ביחס הפעול כמש״ל טז ט בהערה, ולכן „וחלב״ שבפסוק איננו חסר ב היחס כאשר הבין אב״ע בפירושו) לא הרויתני, אך לְהֵפֶך אתה העבדתני הכבדת עלי או הוגעתני (כמש״ל בהערה)

([12]) פעל ידע בא פעמים רבות בטעם פעל ראה ע׳ שמות ב ד; במדבר יד לא; דברים לד יוד, (ע׳ בראשית לב לא); ש״א כב ג; רות ג ד, וכן באים הפעלים ידע ראה כמו כעב״ש ש״א כג כב; כד יא; כז יז; ש״ב כד יג.

([13]) וכן בא „כי״ בטעם כמו או כ היחס לעיל טו א; להלן נד ט; נה ט; סב ה; זכריה ט טז (עמ״ש עוד לעיל ח יד בהערה); יוד ב (כי אין); נחמיה יב מו, ובכתיב שופטים טז כח, וכן רגיל טעם „כי״ בלשון התלמוד: כי כסלא ברכות ו א, כי כשורא כתובות פו א, כי שרגא קדושין ס א, כי דרך נזיר סג א, כי אוכלא סד א, כי דכתיבא סוטה יז ב ועוד הרבה.

([14]) הפעיל העביד בא בטעם: 1) הַכביד לעבוד בפסוק כג הנוכחי; שמות א יג; ו ה; ירמיה יז ד; יחזקאל כט יח. 2) הכריח לעבוד דהי״ב ב כז; לד לג, 3) ע״ד השאלה בטעם הלאות הוגיע בכלל בפסוק כד הנוכחי.

([15]) יחזקאל כז יט; שה״ש ד יד, נקרא עוד קנה הטוב ירמיה ו כ, קנה בשם שמות ל כג כדי להבדילו מן קָנֶה בטעמו הרגיל מַקֵּל או שֵׁבֶט.

([16]) לא נזכר בתורה קָנֶה לקטרת ורק לשמן המשחה שמות ל כג לד. ונזכר בקבלת הנביאים

יֹשִׁ֥בְנָֽה׃ [יד] כֹּה־אָמַ֧ר יְהוָ֛ה גֹּאַלְכֶ֖ם קְד֣וֹשׁ
יִשְׂרָאֵ֑ל לְמַֽעַנְכֶ֞ם שִׁלַּ֣חְתִּי בָבֶ֗לָה וְהוֹרַדְתִּ֤י
בָֽרִיחִים֙ כֻּלָּ֔ם וְכַשְׂדִּ֖ים בָּאֳנִיּ֥וֹת רִנָּתָֽם׃
[טו] אֲנִ֥י יְהוָ֖ה קְדוֹשְׁכֶ֑ם בּוֹרֵ֥א יִשְׂרָאֵ֖ל
מַלְכְּכֶֽם׃ [טז] כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הַנּוֹתֵ֥ן בַּיָּ֖ם
דָּ֑רֶךְ וּבְמַ֥יִם עַזִּ֖ים נְתִיבָֽה׃ [יז] הַמּוֹצִ֥יא
רֶֽכֶב־וָס֖וּס חַ֣יִל וְעִזּ֑וּז יַחְדָּ֤ו יִשְׁכְּבוּ֙ בַּל־
יָק֔וּמוּ דָּעֲכ֖וּ כַּפִּשְׁתָּ֥ה כָבֽוּ׃ [יח] אַל־תִּזְכְּר֖וּ

,הנה כל פסוקי ט-יג הם כעב״ש במליצה. —[יד] גאלכם (א) קדוש ישראל (ג) למענכם לשבור ע״ל מלך בבל מעל צואריכם ולהשיב גלות יהודה שלחתי מלאכים ([7]) (הכוונה על כורש ושריו עמ״ש מד כו; מח טו; נה יא) בבלה והורדתי הפלתי לארץ (ע׳ יוד יג; הושע ז יב; עמוס ג יא; משלי כא כב, וכן בקל ירד בטעם נפל עמש״ל לב יט) ע״י אלה המלאכים בָּריחים (מהיחיד בָּרִיח=בְּרִיח או מוט מחבר) ([8]) כלם כל בריחי שערי עיר בבל ששברום כורש (מה ב; ירמיה נא ל, ועמש״ל מו א) וכשדים הורדתי (בשבי מבבל לפרס ומדי דרך נהרות פרת וחדקל ע׳ מז ב—ה) באניות רנתם באניות—רנה שלהם (עמש״ל יא יוד), כן יקרא הנביא אניות קטנות הממהרות לשוט שהיו לבני בבל לשוט בהן להתענג (נקראות עוד לדעת איזה מפרשים „אניות אֵבֶה״ איוב ט כו בטעם אניות תַאֲבָה או אניות תענוג). מפני שבא פה בריחים כשם כנוי במליצה לעיר מבצר, וכן עמוס א ה; נחום ג יג (ע״ש ב יד); איכה ב ט (מפני ש ח ָז ק עיר מבצר מצויר ב ח״ז ק בריחיה תהלים קמז יג), לכן בא פה על הבריחים פעל הורדתי כעל חומת עיר בצורה (משלי כא כב; עמוס ג יא). עוד פירושים רבים נאמרו בפסוק הסתום הזה, וכולם רחוקים מפשט הפסוק. — [טו.] אני ד׳ קדושכם אני בורא ישראל (ז) מלככם (לג כב ועוד), קדושכם מלככם הם נשואים, ופסוק זה הוא כמו טעם על „למענכם שלחתי״ מפסוק שעבר. — [טז יז. יח.] כה אמר ד׳ הנותן בים דרך רומז לקריעת ים סוף בצאת ב״י ממצרים שמות יד כא כב, ובמים עזים חזקים ([9]) הם מי ים סוף (שנקראים מים עזים נחמיה ט יא, ·מים אדירים שמות טו יא) נתיבה כעב״ש המוציא ממצרים (לרדוף אחרי ישראל שמות יד ח רכב וסוס, חיל חיל צבא ועזוז וגבור ([10]) (בטעם שם הקבוץ גבורים, כמו שבא גבור כשם הקבוץ יחזקאל לט כ ועוד) שמות יד ו ז ט; טו ד, אשר (עמש״ל ז כ) יחדו כולם ישכבו בל יקומו (עתיד בטעם עבר) שכבו מתים ולא קמו אחרי שטבעו בים סוף שמות יד כח ל דעכו כבו ([11]) כפשתה כפתילת הנר (מב ג) כבו (כעב״ש), הכוונה אור חייהם ע׳ משלי יג ט; ש״ב כא יז: „אל תזכרו ראשונות טעמו לפי הענין (עמש״ל כב יא

עמש״ל מה כג, ומזה הלשון הרגיל השיב אף וחמה, שוב אַף וחמה בטעם הסיר או סור האף והחמה עמש״ל סו טו, ועמ״ש עוד בהערה מז יוד; ל טו.

([7]) לפעמים בא פיעל שלח בלא יחס הפעול, והוא מובן בטעם מלאכים בפסוק הנוכחי; ש״א לא ט, וכן בקל במדבר כב יוד; תהלים נט א, ולפעמים מובן יחס הפעול יד, עמש״ל ה יד בהערה.

([8]) וכן בא בָּריח בטעם בְּריח לעיל כז א עמש״ש. הרבה מפרשים יבינו בָּריחים בפסוק מהיחיד בָּריח בטעם בורח, אך הרבים מיחיד זה הוא בְּריחים לעיל טו ה עמש״ש, ולבד זה קשה לישב טעם זה בפשט הפסוק הנוכחי.

([9]) התאר עַז יסוד טעמו חזק במדבר יג יח ועוד, וע״ד השאלה בא עַז או עַז פנים בטעם дерзкій, Frech בלשון מלך עַז לעיל יט ד (כהלשון מלך עַז פנים דניאל ח ג), עַם עָז לעיל כה ג, עַזים יחזקאל ז כד; תהלים נט ד, עַז פנים דברים כח נ, ובפעל העזה פניה משלי ז יג, עם נועז לעיל לג יט, ומזה ש״מ עַזות משלי יח כג, או „ע״ז פנים״ קהלת ח א, והטעם קהלת שם לדעתי: הכמת אדם תאיר פניו וע״ז פניו של אדם שנזכר (הנִכָּר בפנים כאשר מוכיח על זה, שֵׁם עַז פנים) אם הוא עַז פנים ישונא לאור פנים (ע׳ איוב כט כד; במדבר ו כה; תהלים מד ד) בחכמתו שיקנה המאירה פניו, כי יעזב אז עזותו.

([10]) וכן תהלים כד ח, אבל עֱזוּז הוא ש״מ ע״ז עמש״ל מב כה.

([11]) כטעם דעך משלי יג ט; כ כ; כד כ ועוד, ובנפעל איוב ו יז, ופֻעל תהלים קיח יב, וכן בארמית ע׳ תרגום בפסוק הנוכחי ומשלי שם, נרדף עם זעך איוב יז א בחלוף ד׳ ז׳ עמש״ל לד יא.

עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ [ג] כִּי
אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה
אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־
צֶאֱצָאֶיךָ׃ [ד] וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים
עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ [ה] זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי
וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ
לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ [ו] כֹּה־אָמַר
יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת

מלעלות מבבל לא״י מפני פחד המדבר ומפני פחד האויבים בא״י עצמה (עמש״ל לה ג) ע׳ פסוק הבא וישרון שֵׁם כנוי כבוד לישראל, וכן דברים לב טו; לג ה כו (1) אשר בחרתי בו. — [ג.] כי אצק מים על צמא וגו׳ בעלותך דרך המדבר מבבל לא״י (מא ז יח), ואח״כ בבואך לא״י אצק רוחי על זרעך הטעם רוח עצה וגבורה (עמש״ל מב א; כט יוד) להתגבר בא״י על העמים השכנים הרעים וברכתי על צאצאיך בניך עמש״ל לד א. — [ד.] ההמשך הוא (עמש״ל א יח): וצמחו יגדלו (2) צאצאיך מפסוק שעבר רעננים (מלאים כח עלומים) כערבים ива, Bachweide אשר יגדלו כמש״ל לה ז בבין חציר על יבלי מים (ל כה, ולכן נקרא ערבי נחל ויקרא כג מ; איוב מ כב), כן נראה לדעתי טעם הפסוק הקשה הזה. „בבין" לא נמצא יותר וטעמו כמו בין בבית כפול נוסף עמש״ל יז יד. או שבא פה ב היחס ללא ענין רק לתפארת הלשון ולחזקו עמש״ל כו ד. — [ה.] בפסוק זה יצויר שבני הגולה בשובם לא״י לא יתערבו עוד בגוים, רק יתפארו בשמותם יעקב וישראל (עמ״ש סא ט) ובד׳ (ככתבו) אלהיהם (ע׳ ס יט). זה יאמר „לד׳ אני" שאני עובד את ד׳ וזה יקרא לרעהו (מרחוק לבוא אליו) בשם „יעקב" שהוא שם אבינו הראשון, וזה יכתב ידו על ידו (עמש״ל יוד לב) „לד׳" לאות כי הוא עבד ד׳ (כמו שעשו נוסעי הצלב אות אמונתם על בית יד בגדיהם כנודע, ועמ״ש סו יט בהערה) ובשם „ישראל" שהוא שם אבינו הראשון יכנה (לרעהו כאשר יקראהו מרחוק לבא אליו) בכנוי כבוד (כטעם פיעל כַּנה להלן מה ד; איוב לב כא כב, ויותר לא נמצא פעל זה בכ״ק), והכוונה שלא יקרא איש מישראל לרעהו בשם „עברי" (שמות א טו ועוד) או „יהודי" (ירמיה נב כח ל; אסתר ג יוד ועוד, ועמש״ל יט יח), רק בשם כבוד יעקב או ישראל עמ״ש מט ג (שלא נקרא בכ״ק בשמות אלה איש אחר בזולת אבינו הראשון, ונמצא רק יעקבה דהי״א ד לו, ישראלה דהי״א כה יד=אשראלה שם פסוק ב). „וזה יכתוב ידו לד׳" הוא נגד „זה יאמר לד׳ אני", „ובשם ישראל יכנה" הוא נגד „וזה יקרא בשם יעקב". — [ו.] פסוקי ו—כג הם נבואה חדשה ובזמן כהנבואות הקודמות (עמש״ל מ א), ובה יְחַזֵּק הנביא ידי ב״י שלא ייראו מלעלות לא״י מבבל (עמש״ל לה ג) וכי רק אלהי ישראל הוא אלהי אמת (עמש״ל

оратоpъ, Redner איוב טז, כ (ומזה השם „מליצה" לדבור נעים במשל ושיר משלי א ו; חבקוק ב ו), או על הטוען להצדיק Vertheidiger защитникъ, (איש כזה צריך להיות בעל שפה ברורה ונעימה) איוב לג כג, וגם על המדבר בלשונות הגוים (איש כזה יצויר בשְׂפַת חלקות) בפסוק הנוכחי; בראשית מב כג; דהי״ב לב לא. יש עוד בכ״ק פעל בודד בנפעל „נמלצו" תהלים קיט קג בטעם נעמו על דבור נעים (ואולי מזה עוד נמרצו איוב ו כה בחלוף ל ר עמש״ל ג ה בהערה), ויתכן שנבנה פעל מלץ מהשם מליצה (שהוא מפעל לוץ כמש״ל), ודומה לזה נבנו בלשון התלמוד הפעלים תרם התריע התחיל מהשמות תרומה תרועה תחלה (שהם מפעלים רום רוע חלל).

(1) עַם ישראל נקרא בשם מליצה יְשָׁרִים (בטעם תמימים וצדיקים, כי ישר נרדף עם תָּם איוב א א ח ועוד) במדבר כג יוד; תהלים קיא א (עמש״ל א יג בהערה), או ביחיד יָשָׁר (עַם תָּם וישר), ומזה כנראה הלשון „ספר הישר" הושע יוד יג: ש״ב א ח שֵׁם מליצה בטעם ספר ישראל, והוא שֵׁם לספר קדמון מאד בישראל שהיה בו קבוץ שירים לאומים ממלחמת ב״י עם שונאיהם (ונקרא ספר הישר להבדילו מן ספרי ושירים דומים לו משארי העמים), ונקרא עוד בשם „ישרון" כמש״ל, וקרובה לשמוע דעת חוקרי הלשון כי ישורון הוא יָשָׁר בסימן הקטנות ון לאות חִבָּה עמש״ל טו ט בהערה (ולדעתי נקרא עוד בשם „מישרים" שה״ש א ד; ז יוד, עמש״ל ה א בהערה).

(2) כטעם פעל צמח בקל שמות יוד ה; זכריה ו יב עמ״ש; קהלת ב ו, ובפיעל ש״ב יוד ה, בה פעיל להלן נה יוד.

הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃
[כה] אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי
וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ [כו] הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה
יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ [כז] אָבִיךָ
הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃
[כח] וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם
יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃

מד [א] וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי
וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ [ב] כֹּה־אָמַר יְהוָה
עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא

בחטאתיך הוגעתני בעונותיך (כעב״ש), כי במליצות כ״ק יצויר שחטאי האדם ילאו את אלהים, כמו שדבור רע ילאה את ד׳ לעיל ז יג; מלאכי ב יז, אבל **אנכי אנכי הוא** (עמש״ל מא ד) **מחה פשעיך למעני** שלא יחל שמי וכבודי (מח ט יא) בגוים בהכריתי אותך בגוים מפני חטאיך (ע׳ מח א; יחזקאל כ ט יד כב מד) כי יאמרו בגוים שלא יכלתי להציל עמי מידיהם, **וחטאתיך לא אזכר** אשכח. — [כו. כז. כח.] מפסוק זה עד מד ה הוא החלק השני מנבואה הנוכחית (עמש״ל פסוק כב). **הזכירני** קרא אותי (עמש״ל יב ד בטעם הזכיר, ובא פה הזכיר כלנע״ל „לא אזכיר״ מפסוק שעבר) להתוכח עמכם עם מי הצדק **נשפטה** נִתְוַכָּח (17) **יחד** אם צדקו דרכי ד׳ אשר שלח על ישראל אויבים להכותם ולהגלותם כ מ פ״ר ש להלן בפסוק כח, **סַפֵּר אתה** מה שעשית (אם עשית טוב) **למען תצדק** בהשפטך עם ד׳, ועתה יגיד להם ד׳ שבשביל חטאם שלח עליהם רעה גדולה: **אביך הראשון** כנוי למלך (כי אָב כנוי לשר לעיל כב כא עמש״ש; מ״ב ה יג, וגם למלך ש״א יב טו; כד יא; איכה ה ג, ולכן ליתר ביאור נקרא המלך „אב הראשון״, וכן נקרא המלך יחזקיה „אבי עד״ לעיל ט ה עוד בכוונה אחרת כמש״ש) ולכה״ג (כי גם הכהן נקרא אב שופטים יז יוד; יח יט, וכן בלשונות אירופא) **חטא**, הכוונה על המלך האחרון צדקיהו אשר עשה הרע בעיני ד׳ (מ״ב כד יא) והֵפִיר ברית ד׳ עם נבוכדנצר (יחזקאל יז יג יט; דהי״ב לו יב יג), ועל הכה״ג האחרון שריה (מ״ב כה יח) שגם הוא חטא לד׳ (דהי״ב לו יד) ומרד הוא ומשנהו בנבוכדנצר (שלכן המיתם נבוכדנצר מ״ב שם), **ומליציך** языковѣды, Sprachkenner כן נקראים השרים היודעים לשונות הגוים ובידם ישלח מלך למלך אחר דהי״ב לב לא (18) (וכן רבשקה לעיל לו יא), והכוונה על השרים אשר שלח צדקיהו בראשית מלכותו בבלה לנבוכדנצר ירמיה כט ב ג בלא ספק לכרות ברית (ומצאנו עוד שצדקיהו בשנת ד למלכותו הלך בעצמו עם שריו לבבל ירמיה נא נט בלא ספק לחַדֵּש בריתו) **פשעו בי**, כי הם הסיתו את צדקיהו למרוד בבבל (ע׳ ירמיה לח כב) והלכו לכרות ברית עם מלך מצרים (יחזקאל יז טו), ולכן **ואחלל שרי קדש** (כן נקראו הכהנים הגדולים ומשניהם ע׳ דהי״א כד ה), ירמוז למה שהמית נבוכדנצר שריה כהן הראש וצפניה כהן המשנה (מ״ב כה יח כא, וע׳ איכה ד טז) **ואתנה לחרם** לְהַשְׁמָדָה (עמש״ל יא טו בהערה) **יעקב וישראל לגדופים** לחרפה ובוז אחרי חרבן המקדש וירושלם (ירמיה כד ט; נא נא; יחזקאל ה טו ועוד, ועמש״ל נא ז).

מד. [א. ב.] פסוקי א—ה נמשכים להפרק שקדם כמש״ל מג כו. **ועתה** אחרי שקבלת ענשך מיד ד׳ עבור חטאתיך (מג כח, ודומה לזה הלשון מג א) **שמע יעקב עבדי וישראל** אשר **בחרתי בו** (מא ח), **כה אמר ד׳: עשך ויוצרך מבטן** כנוים לד׳ (כמש״ל מג א) **יעזרך** (נשוא להנושאים עשך יצרך) לעלות ולשוב מבבל לא״י, **אל תירא** וגו׳

בפסוק הנוכחי; ירמיה ו כ, ויפלא בעיני למה לא נזכר קָנֶה בקבלת רבותינו בתלמוד בפיטום הקטרת כריתות ו א: ירושלמי יומא פ״ד ה״ה אף שהוסיפו שם בקבלה מיני בשמים אחרים (ודומה לזה עמש״ל נ א).

(17) כטעם נפעל הִשָּׁפֵט (בין שארי הוראותיו עמש״ל סו טז בהערה) ש״א יב ז; משלי כט ט, וכן הקל שפט בא לפעמים בטעם הוכיח יחזקאל ב ד; כב ב; כג לו, וכן השם „משפט״ בא לפעמים על ריב ויכוח עמש״ל מא א.

(18) הפעל לוץ (הקרוב ביסוד טעמו והברתו לפעל לוז) יסוד טעמו דַּבֵּר בשפת חלקות, ובפרט: 1) או להָתֵל, עבר קל משלי ט יב, ובינוני לֵץ תהלים א א ועוד הרבה, לִצֵּץ הושע ז ה, והפעיל עבר ועתיד תהלים קיט נא; משלי ג לד; יד ט (הטעם שם בין אוילים יליץ אשם ובין ישרים יליץ רצון, „בין״ „יליץ״ עומד במקום שנים, יליץ הראשון בטעם יְלֹצֵץ והשני בטעם ידבר בשפה נעימה, עמ״ש להלן); יט כח, והתפעל לעיל כח כב (ומזה השם לָצוֹן לעיל כח יד לדברי מהתלות). 2) או לדבר בשפה ברורה ונעימה, עבר הפעיל משלי יד ט (כמש״ל), ומזה בינוני הפעיל „מליץ״ על המדבר בשפה ברורה ונעימה

בַּל־יָדָעְתִּי׃ [ט] יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ
וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה* בַּל־
יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ [י] מִי־יָצַר
אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ [יא] הֵן כָּל־
חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ
כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ [יב] חָרַשׁ
בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ
וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ

*נקוד על המה

כח) צור (שם כנוי לאלהים במליצות כ"ק עמש"ל כו ד) אלהים מאלהי העמים בל ידעתי! הכוונה ולכן אני יודע שכולם אפס ותהו, והולך ומצייר כי אלהיהם הוא רק מעשי ידי אדם: האומנים יֹצְרֵי (מפעל יצר בטעם образовать, bilden עמש"ל כו ג) פסל כלם יוצרי תהו הֶבֶל וּאָוֶן, והוא כנוי לאלילים (עמש"ל כד יוד), וחמודיהם дрожайшie, die Liebste כנוי לאליליהם אשר יחמדום (6) בל יועילו לא יביאו תועלת (עמ"ש מז יב בהערה) ועדיהם של האלילים שנזכרו להעיד עליהם שלא יועילו (היפך עדי ד' מפסוק ח) יהיו נא המה היוצרים עצמם (שיעידו עליהם אשר): „בל יראו ובל ידעו" (תהלים קלה טז), למען יבשו היוצרים; מי יצר אל ופסל נסך (בטעם בינוני יוצר ונוסך) לבלתי היעיל! (ט) הלא לבשת ולחרפה הוא; הן כל חבריו של הפסל יבשו (ט) והולך ומפרש במאמר מוסגר מי הם „חבריו" (וחרשים כויו הבאור עמש"ל פסוק ח המה מאדם) ולא מלאכים הם חבריו (הנביא יצייר במליצה את החרשים יוצרי הפסל כחבריו ע' פסוק כ), יתקבצו כלם חבריו (חָרָשִׁים שנזכרו יעמדו להתוכח עמי (עמש"ל נ ח) אם פסלם הוא אֵל, והכוונה הלא יודו אז שפסלם תהו, יפחדו (מאויביהם, היפך ישראל עובדי ד' שאין להם לפחוד בפסוק ח) יבשו יחד כלם (ט), והוא כעב"ש, כן נראה לי טעם פסוקי ח—יא אשר נבכו בהם כל המבארים. „יצרי" נמשך גם למטה. בדבר הנקודות שעל מלת „המה" ועוד על מלות אחרות בתנ"ך עמ"ש במדבר ג לט בארוכה. — [יב.] בפסוקי יב—יז יצויר במליצה מעשה ידי החָרָשִׁים השוקדים לעשות פסל ברזל ועץ יפה והנביא יְהַתֵּל בהם. חָרַשׁ (נסמך מן חָרָשׁ) ברזל אומן במלאכת הברזל (עמש"ל מ יט) кузнецъ, Schmied (בארמית נַפָּחָא) [חָרַשׁ] (פעל קל עבר) смастерилъ, gemeistert (7) יָצַר כְּלִי מעצד קַרדם קטן של חרשי עץ (8) לתתו לחָרָשׁ עץ למלאכת פסל עץ (ירמיה יוד ג) מפסוק הבא. ופעל עשה מלאכה חָרַשׁ ברזל שנזכר בפחם בגחלים ובמפוח לעשות פסל מפסוק ט מברזל ובמקבות молоты, Hammer (9) יצרהו את הפסל של ברזל ויפעלהו ויעשהו (עמש"ל מא ד) בזרוע כחו בזרוע—כח שלו (עמש"ל יא יוד בהערה), בזרועו החזקה (ירמיה כא ה) (10), גם רעב (עבר קל) ולא אכל בשָׁקדו על מלאכתו לכלותה ואין כח עוד

ג, האמון נב טו (ע' מ"ב כה יא), הוציא יחזקאל יא ז (ע' מסורה שם), הושיע ש"ב ג יח, התחפש מ"א כב ל, אשתוללו תהלים עו ו, אתחבר דהי"ב כ לה (ויתכן עוד שהפעלים אגאלתי. אשכים, אשתוללו, אתחבר באים בהפעיל והתפעל ע"ד בניני אַפְעֵל אִתְפַּעַל שבלשון ארמית), וכן בלשון צורי (הקרובה מאד ללה"ק) בא א במקום ה הידיעה. ויש אומרים שהפעל הנוכחי רהה טעמו חָרֵד ונבנה מפעל ראה בערבית שבטעם נוע.

(6) הַשֵּׁם (או בינוני פעול קל) חָמוּד בא עוד בתהלים לט יב כנוי לבריאת האדם, ובאיוב כ כ כנוי להון האדם ורכושו.

(7) פעל חרש על פעולת החָרָשׁ נמצא עוד בכ"ק רק בבינוני קל חֹרֵשׁ בראשית ד כב; מ"א ז יד בטעם שֵׁם חָרָשׁ.

(8) וכן ירמיה יוד ג, וכן ברור בלשון התלמוד ב"ק קיט א (ע"ש עמוד ב), וכן בלשון ערב, מהפעל הערבי עצד בטעם גָּזֹר חָטֹב.

(9) וכן שופטים ד כא; מ"א ו ז; ירמיה יוד ד, והוא מפעל נקב=נקף בחלוף ב פ עמש"ל ל ו (וי"א שמזה שם כנוי יהודה המכבי=המקבי ליהודה החשמנאי אשר הכה את היונים), אבל מקבת להלן נא א הוא בטעם נֶקֶב מפעל נקב בהוראתו הרגילה.

(10) דוגמת הלשון זרוע עזו (זרוע—עז שלו) להלן סב ח, זרוע עזך תהלים פט יא (והיפכו זרוע לא עז איוב כו ב). עוד יתכן כי בפסוק הנוכחי בזרוע כחו=בכח זרועו (ע' דניאל יא ו) בחלוף נסמך וסומך עמש"ל כה יב.

אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין
אֱלֹהִים׃ [ז] וּמִי־־־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ
וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת
וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ [ח] אַל־תִּפְחֲדוּ
וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי
וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר

נ״א מ״ו

מג ט). אני ראשון לכל הדורות ואני אחרון לכל הדורות (וכן מא ד; מח יב) ומבלעדי אין אלהים מאלילי הגוים. — [ז.] ומי כמוני הכוונה מהאלילים שנזכרו בפסוק שעבר יקרא יעביר קול או יכריז (3) ויגידֶהָ ויערכֶהָ לי, לפי המשך הענין כל פעלי עתיד שבפסוק הם בטעם עבר קרא והגידה וערכה לי (בכנוים בלתי מבוררים, והכוונה לפי הענין את השומָה או משפט החרוץ המובנת בפעל הבא „משומי" כאשר יתבאר, עמש״ל כב יא בהערה) משומי מן חָרְצִי מִשְׁפַּט עם עולם עַם בבל שנקרא עם עולם או גוי מעולם (ירמיה ה טו, בטעם גוי מִקֶּדֶם עמש״ל מ כח, מפני שעיר בבל קדומה מאד מאז שנפלגו גויי הארץ אחר המבול בראשית יא ט), ורומז פה על מה שהודיע ד׳ מלפנים ע״י נביאיו משפט בבל שיבאו מלכי מדי ופרס וילכדו בבל כמש״ל מא ד, ואותיות ומי (מהאלילים) אותיות ואשר תבאנה כעב״ש (עמש״ל מא כב כג) והכוונה על מפלת בבל כמש״ל יגידו הגידו (כמש״ל) למו (4), כן נראה לי טעם הפסוק הסתום הזה. פעל שום בין שארי הוראותיו בא בטעם חָרֹץ משפט, ומזה אוי מי יחיה משמו אל (עמש״ל יז ו) במדבר כד כג (ובביאורי על התורה פרשתי אור בהיר כצהרים על פסוקי כג כד שם הסתומים וחתומים לכל המפרשים וחוקרי הלשון), התדע בשום אלוה עליהם (על הענגים אם לשבט או לחסד) איוב לז טו, ואולי מזה לשום לאבילי ציון (על אבילי ציון) לתת להם פאר להלן סא ג, ומזה השם שומה ש״ב יב לב בטעם משפט חרוץ (כנראה שטעם זה לפעל שום הושאל מטעמו שום פנים, שום לב עמש״ל מא כ). ויש להוסיף עוד כי נראה מאד אשר בפסוק הנוכחי יש לקרוא יגידָה ויערכָה, והם פעלי עתיד (בטעם עבר כמש״ל) בתוספת ה הרגיל בפעלי עתיד כמש״ל לח טו. ר״ב המפרשים יבינו טעם הפסוק הנוכחי כן: „ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי (את אשר היתה בזמן עבר) משומי עם עולם (מיום עשותי עַם קֶדֶם בראשית בריאת הארץ) ואותיות ואשר תבאנה (בזמן עתיד) יגידו למו", אך מה שהיה בזמן עבר לא יִפָּלֵא גם מעובדי האלילים ואין בזה אות על האלילים שהם הבל, ועוד מפסוק הבא נראה ברור שהדבור פה הוא מנבואות נביאי ד׳ על מפלת בבל. — [ח.—יא.] אל תפחדו מלעלות לא״י מבבל (עמש״ל לה ג) ואל תרהו (לא נמצא יותר) ואל תיראו (5) (כעב״ש), הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי (ודומה לזה הלשון מג יוד יב) שאני השמעתיך ע״י נביאי שיבוא כורש וילכוד בבל וכל הארצות כמש״ל מא ד כז ולא נביאי האלילים, כי רק ד׳ הוא אלהים אמת, ולכן תבטחו בי ולא תיראו. עתה שב הנביא לדבריו מפסוק ויו „ומבלעדי אין אלהים" ויצייר במליצה ארוכה (פסוקי ח—כ) כי כל אלהי הגוים אפס ותהו: היש אלוה מבלעדי ?! הוא דבור של שאלה וקריאה יחד, והכוונה הלא אין אלהים מבלעדי. וזה שאמר ואין (בויו הבאור עמש״ל א

(3) פעל קרא בא (בין שארי הוראותיו) בטעם העביר קול, הכריז לעיל א יד; מ ו; בראשית מא מג; ויקרא כג ד; מ״א כא ט יב; מ״ב יוד כ; יואל א ד; ד ט; יונה ג ב; משלי א כא; איכה א טו ועוד, ומזה השם „קריאה" יונה שם בטעם הכרזה, והשם „מִקְרָא" גם כן יסוד טעמו הכרזה לעיל א יד, או קריאה בספר נחמיה ח ח (ורק ע״ד השאלה רגיל מקרא בטעם אסיפת עם כמש״ל ד ה).

(4) „למו" (במליצה בטעם להם) הוא פה מלת הגוף נוספת ביחס שאליו לחזק הדבור, והרבה כן בלשונות כ״ק, ומזה עוד בפעלים ונס לו לא ח, לך לך בראשית יב א, אשובה לי במדבר כב לד, שחת לו דברים לב ה, ותטהו לה ש״ב כא יוד, נגזרנו לנו יחזקאל לז יא, בודד לו הושע ח ט, המלאה לה עמוס ב יג, קראתי מצרה לי יונה ב ג, ואזל לו משלי כ יד, קוו למו איוב ו יט, הָנחלתי לי ז ג, קומי לך, לכי לך, הלך לו שה״ש ב יוד יא ועוד, ובשמות (נוסף על ל היחס או על כנוי השם) ויקרא ז ח ט; במדבר ו ז; ש״ב ו כג; כב ב; תהלים כז ב; שה״ש א ו; ח יב ועוד. לפעמים יש נוספת מלת הגוף ביחס הפעול כמו זבדני אלהים אותי בראשית ל כ, ואת העם העביר אותו מז כא, את הצפור החיה יקח אותה ויקרא יד ו ועוד. לפעמים יש נוספת מלת הגוף ביחס ישר, ומזה „אני" בראשית ו יז; יז ד; כד כז; ש״א כה כד; ש״ב ה א; יט א מד; מ״א א כו ועוד, „אתה" בראשית מט ח; במדבר יד לב; חגי א ד; זכריה ז ה; משלי כב יט; דהי״ב לה כא ועוד, „הוא" עמש״ל ז יד.

(5) בחלוף א ה, כמו ויתאבכו (ויתהפכו) ט יז, מדהבה יד ד, אגאלתי סג ג, אשכים ירמיה כה

[טו] וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם
אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל
וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ [טז] חֶצְיוֹ
שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה

קמץ בז"ק

צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי
רָאִיתִי אוּר׃ [יז] וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה
לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו
וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ [יח] לֹא

יתיר י

ע"לפירושנו זה יש בפסוק הנוכחי הרבה שאלות: למה' לא פ"ר ש בפסוק שיקח עץ דק וצעיר, ולמה לא פ"ר ש ש א"ר ן נטע בעצי היער, ולמה לא נכתב ביחד תרזה ואלון וארן, לכן נראה מאד בעיני דעת איזה חוקרי הלשון כי אֹרֶן שבפסוק (שלא נמצא יותר בכ"ק) = ת"ֹרֶ ן (14), אשר יסוד טעמו מַצֶּבֶת עץ גבוה וחזק ויישר בהיות העץ החזק והגדול עוד צעיר וגבוה ודק молодой стволъ, junger Stamm (15), וטעם הפסוק הנוכחי כן: "ויקח תרזה ואלון ויאמץ (ויניע) לו בעצי היער (והולך ומפרש איזה תרזה ואלון ימע בעצי היער): נטע ארן (מַצֶּבֶת צעירה מן תרזה ואלון) וגשם יגדל" והוא נכון ויישר בלא לחץ. — [טו.] והיה העץ שנטע אחרי שיגדל (יד) אשר מתחלה יקציענו הרבה מכל עֵבֶר ורק מקצתו יעשה לפסל, לאדם לבער להדליק בו (בהחלקים המוקצעים) אש, והכוונה לָח"ם (להתחמם) ולאפות לֶחֶם כאשר מפרש דבריו במאמר מוסגר (ויקח מהם מהעצים שנזכרו בפסוק שעבר ויחם התחמם וגו' לחם), אף יפעל יעשה אל וישתחו עשהו פסל ויסגד (כעב"ש) (16) למו לאל ופסל שנזכרו, ויתכן עוד שמפני שפסל ומסכה יעשו לאלהים שהוא לשון רבים, לכן בא "למו" ברבים, וכן לעיל מב יז. — [טז. יז.] פסוקים אלה הם כעב"ש עם פסוק טו. חציו חלק ממנו (17) שרף במו אש לצלות בשר ולָח"ם כאשר מפָרש דבריו במאמר מוסגר (על חציו חלקו בשר וגו' ויאמר האח охъ, ach (מלת הקריאה לשמחה) חמותי (קל עבר מן חמם) התחממתי ראיתי הרגשתי (18) я чувствовалъ, ich empfand אור) להבת אש (חומו) עמש"ל כד טו, ושאריתו וגו' יסגד לו וישתחו וגו' כעב"ש כמש"ל. — [יח. יט.] לא ידעו הכוונה לא יראו עמש"ל מג יט ולא

(14) בחלוף א ת, כמו אוה (במדבר לד יוד; בראשית מט כו) תוה (ש"א כא יד; יחזקאל ט ד), תנה (שופטים יא מ) אנה. וכן הפעלים תרז (וממנו תִּרְזָה כמש"ל) ארז בערבית נרדפים בטעם היות חזק, ועוד יש שרשים נרדפים בחלוף א ת בלשונות בני שם. יש מפרשים שמזה יצא חלוף א ת בפעל עתיד ממדבר בעדו ונוכח באיזה מקומות קשים בכ"ק, כמו אזכיר שמות כ כד, אריק יחזקאל ה ב, תמטיר עמוס ד ז, תביט חבקוק א ג, תשכח תהלים קלז ה, ויתכן עוד שבאלה המקומות בא החלוף מפני דמיון אותיות א ת בכתב עברי ישן (כתב שמרוני עמש"ל ח א בהערה), אך בכלל אין הכרח להחליט שם חלוף כזה כמש"ש.

(15) כנראה שהשם ארן נבנה מפעל ישן ארן בטעם היות דק וארוך, ומזה השם ארנבת לחיה ידועה, ובסורית יש שֵׁם אַרְנָא לחית יַעֲלָה, והנה ת"ֹרֶן אחרי שהוסרו ענפיו לעשותו מוט גבוה ויישר רגיל בטעם мачта, Mastbaum להעמידו על האניה או על ראש ההר (לאות) כמש"ל ל יז.

(16) פעל סגד נמצא רק בס' ישעיה בפסוקי טו יז מפרק הנוכחי; מו ו, והוא שאול מארמית, שכן מתורגם פעל השתחוה תרגום בראשית כד כו מח נב ועוד הרבה.

(17) חצי בא לפעמים בטעם חֵלֶק, ומזה בפסוקי טז יט; במדבר יב יב; ש"ב יט מא (ע"ש פסוק מב), וכן הפעל חצה מורה לפעמים על חלוקה בכלל ע' בראשית לג א; שופטים ז טז; ט מג; דניאל יא ד.

(18) בלשון כ"ק פעל ראה, מלבד טעמו הרגיל על ראות העין, בא עוד ע"ד השאלה בטעמים שונים על הרגשות שונות פנימיות, רוחניות או גופניות (המצוירות כראיות פנימיות), כמו: 1) התבונן, חָש"ב בלב, חָקִ"ר בלב (וטעם זה רגיל מאד בכ"ק). ישעיה מ ה; מז יוד; נח ג; ירמיה ב יוד יט; יחזקאל יח יד (ויראה); הושע ה יג; זכריה ט ח; קהלת א טז; ב ג יב יג כד; ג יח; ח טז; ט יג; בראשית כ יוד; לב כו; שמות ב כה; יוד יוד; ש"א ט טז ועוד הרבה, ופעם אחת בא בלשון ברור ראיתי בלבי תהלים סו יח, 2) שָׁמ"ֹע ישעיה מא ח; בראשית ב יט; מב א; שמות כ יח; ש"א כג [illegible]; כו ג; ש"ב טו כז; מ"א יט ג; מ"ב ג יז; ירמיה ב לא; כג יח; חבקוק ב א; זכריה ט ה, 3) בָּח"ר בראשית כב ח; מא לג; דברים יב יג; לג כא: ש"א יד נב; טז א; ש"ב כד כב; מ"ב יוד ג; הושע ט

לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ [יג] חָרַשׁ עֵצִים נָטָה
קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת
וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ
כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ [יד] לִכְרָת־
לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ
בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃

נון זעירא

לעבוד, לא שתה מים מרב שקידתו במלאכתו ויעף, וכנראה שרומז פה על הכתוב בתורה שמות לד כח; דברים ט ט יח שמשה בעמדו לפני ד' על הר סיני לא אכל ולא שתה מ יום ולא [סר כחו כיוצרי פסל. „חָרַשׁ" נמשך גם למטה, הראשון שם והשני פעל. מפני שמעצד הוא בבירור כלי מעשה לחָרַשׁ עץ ירמיה יוד ג וכמש"ל, לכן יש להחליט שהכוונה בפסוק הנוכחי שחרש ברזל יעשה מעצד לחרש עץ מפסוק הבא, ומפני שקשה מאד לאמר שכל הלשון „ופעל בפחם וגו' ויעף" נמשך רק על עשית המעצד, לכן יש להחליט כי יצויר עוד פה מעשה פסל ברזל, והלשון „ויעשהו וגו' בית" בסוף הפסוק הבא נמשך גם על הפסוק הנוכחי. — [יג.] בפסוק זה יצויר מעשה פסל עץ. חרש עצים בעשותו פסל עץ נטה קו כדרך הבונים (זכריה א ט; איוב לח ה, ועמש"ל לד יא) לגזור עץ במעצד (מפסוק שעבר) במדה הראויה לפסל, ואח"כ יתארהו יְצַיירהו (11) изобразить, abbilden את דמות הפסל מפסוק ט על בול עץ בשרד (לא נמצא יותר, והוא מפעל שרד=שרט) מין עֵט ברזל, грифель, Griffel לשרוט בו דמות (נרדף עם חֶרֶט עמש"ל ח א, ובערבית שַׁריד הוא מרצע), ואח"כ יעשהו יְתַקנהו בְּמַקצעות (לא נמצא יותר, והוא מפעל קצע) מין סכין קצר Schnitzmesser, рѣзецъ (12) לְגָרֵד לעשות צורה בולטת על העץ, ואח"כ במחוגה (לא נמצא יותר) Zirkel, циркуль העושה עגולה (עמש"ל מ כב בהערה) יתארהו יסובבהו (כמש"ל בהערה), הכוונה יעשה עגולה סביב ראש הפסל (אחרי שנקצעו הפנים) למען עשות ראשו עגול כראש איש, וזה שאמר ויעשהו (זה נמשך ג"כ על פסל ברזל מפסוק שעבר) כתבנית איש, כתפארת אדם כתפארת לאדם עושהו (ודוגמתו הלשונות תפארת בנים אבותם משלי יז ו, תפארת בחורים כחם כ כט), לשבת בית, כי רגלים להם ולא יהלכו (תהלים קטו ז), והוא לשון התול. — [יד.] בפסוקי יד—יז יצייר שהאיש הבוחר לו חָרָשׁ עצים חָכָם לעשות לו פסל עץ מפסוק שעבר (וע' מ כ) יְגַדֵּל בעצמו את העץ לקחתו אח"כ לפסל, כ' יקר בעיניו לעשות לו פסל מֵעֵץ אשר נטע וגִדֵּל, ודומה לזה מצאנו בתלמוד גיטין נז א שהיו נוהגים לנטוע ארז בלדת בן או תורניתא בלדת בת ולקוץ אותם ביום כלולת הבן או הבת לעשות להם חופה. לכרת למען (עמש"ל יד ח) כְּרָת (מקור) לו ארזים לעשות מהם פסל ויקח לקח תרזה (לא נמצא יותר והוא מפעל תרז בערבית בטעם היות חזק) עץ חזק ממיני הארזים עמש"ל מא יט, ולא נדע בבירור מה הוא, ור"ב המעתיקים הקדמונים העתיקוהו Steineiche, каменный дубъ ואלון עמש"ל ו יג, הכוונה שמהרי הלבנון או ממקום אחר רחוק אשר שם יגדלו מיני הארזים יביא לביתו עץ דק וצעיר מהעצים שנזכרו ויאמץ ויטע (13) לו בעצי יער הקרוב לו עד אשר יהיה לעץ גדול, או נטע ארן בעצי היער (ולא נמצא יותר אֹרֶן, והוא אם מפעל ישן ארה בטעם היות חזק ומזה השם אֲרִי, או מפעל ראן בערבית בטעם היות חזק, ומזה בערבית השם רון בטעם חֹזֶק) הוא עץ חזק ג"כ ממיני הארזים כנזכר תלמוד ר"ה כג א; פרה פ"ג מ"ח, ולא נדע בבירור מה הוא, וקרוב לשמוע דעת האומרים שהוא הנקרא ברומית בהברה קרובה ornis ובלשונות החדשות wilde Bergesche, дикій ясень, והכוונה פה על עץ דק וצעיר של אֹרֶן, וגשם יגדל (זה נמשך ג"כ על תרזה ואלון) עד שהיה לעץ גדול. — לפי

(11) פעל תאר בקל בא בטעם פעל עומד נָס"ב sich wenden поворачиваться, יהושע טו ט יא; יח יד יז, ובפיעל בא תאר בטעם פעל יוצא סובב, ומזה „יתארהו" השני בפסוק זה, וגם בטעם צַיֵּר איזה דמות, ומזה „יתארהו" הראשון בפסוק (כל דמות היא מן חלקים מוּסַבים בקוים, ומטעם אחרון מפעל זה נבנה השם תֹּאר בטעם דמות ותבנית), ובפֻעַל (בטעם קל) יהושע יט יג, ויותר לא נמצא פעל תאר בכ"ק.

(12) יש מעתיקים מַקצעות Hobel, стругъ מין כלי מַחליק את הקרשים, ולא נראה כן טעמו בהמשך הכתוב, אם שיתכן כי בשם מַקצעות נקרא ג"כ כלי מַחליק שזכרנו, כמו שבארמית ותלמוד בשם אזמל נקרא סכין קצר וגם הברזל החד שבכלי מַחליק ע' תרגום יהושע ה ב; שבת מח ב.

(13) וכן מזה אמצת תהלים פ טז יח (ע"ש פסוק ט), כמו שבא בהיפוך פעל נטע בטעם אמץ בלשון וכמשמרות נטועים (מאומצים ומחוזקים) קהלת יב יא, וכן באים הלשונות לנטוע שמים להלן נא טז, באמצו שחקים משלי ח כח בטעם אחד. כי הנטיעה היא ציור לחזוק וקיום עמש"ל מ כד.

אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה
יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא
תִנָּשֵׁנִי׃ [כב] מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן
חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ [כג] רָנּוּ
שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת
אֶרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ

קמץ בז"ק

כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃
[כד] כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן
אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי
רֹקַע הָאָרֶץ מֵאִתִּי׃ [כה] מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים
וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר
וְדַעְתָּם יְסַכֵּל׃ [כו] מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת

מאתי קרי

אלה האמור בפסוקי ו — כ שד' אלהיכם אמת ואלהי העמים אלילים יעקב, וישראל ז כ״ר כי עבדי אתה (א), הכוונה ולכן לא אשכחך ואתה שוב לעבודתי, וזה שאמר עוד יצרתיך (ב) עבד לי, אתה ישראל לא תנשני (נפעל) לא תִנָּשֶׁה ממני (עמש"ל כז ד בהערה), מחיתי מוחה אני (ע' מג כה) כעב אשר יעוף לפעמים מהרה ואיננו יט א; ס ח; איוב ל טו פשעיך וכענן חטאתיך כעב"ש, שובה אלי לעבודתי (בהיותך עבדי) כי גאלתיך (מה כ ובטעם עתיד) אגאלך מהגוים לשוב לא"י (עמש"ל פסוק ו) לעבודתי, כי א"י היא ארץ ד' או נחלת ד' כמש"ל מט ה. „אתה" השני הוא נמשך למטה, וכן נראה מתרגום יונתן, והוא המשך נכון. „זכר" נמשך גם למטה. — [כג.] רנו (צווי) שמים כי עשה ד' תוציא לפ'ע'ל מחשבתו (עמש"ל כב יא בהערה), והכוונה פה להביא כורש ללכוד בבל וכל הארצות (וכן מא ד) ולגאל את ישראל הריעו תחתיות ארץ הוא השאול כמש"ל ה יד בהערה, כי במליצה גם השאול שמח למפלת בבל לעיל יד ט יוד, פצחו (עמש"ל יד ז) הרים רנה יער וכל עץ בו וגו' כי במליצה גם הם שמחו למפלת בבל לעיל מב יא; יד ח, ודומה לזה עוד המליצה על גאולת ישראל מט יג; נה יב. — [כד.] מפסוק זה מתחלת נבואה חדשה ובזמן כהנבואות שקדמו (עמש"ל מ א) ונמשכת עד סוף פרק מה ומתחלקת לשני חלקים: 1) מפסוק הנוכחי עד מה ט, 2) מן מה ט עד סוף הפרק. כה אמר ד' גאלך ויצרך מבטן (פסוקי ב כא): אנכי ד' עשה כל, הכוונה אור וחשך שלום ורע כהלשון אני ד' עשה כל אלה מה ז עמש"ש, אנכי נטה שמים (מ כב) לבדי ואין עוזר לי, אנכי רקע הארץ (מב ה עמש"ש) מאתי מרצוני (לבד, ולא מרצון אלהים אחרים), וכן טעם „ממני" לעיל ל א; הושע ח ד. ויותר נראה להחליט שהכתיב „מי אתי" עיקר (עמש"ל כה יוד), וטעם הכתוב נטה שמים לבדי רקע הארץ (לבדי), מי אתי?, וכן הבינו רבותינו בראשית רבה פ"א. — [כה.] מהמשך הלשון והענין נראה שפסוקי כה—כח הם דברי הנביא במקום דברי ד. (עמש"ל ב ו בהערה). ד' מפר אתות בדים כְּמְשַׁקְּרים (עמש"ל טז ו), כן יקרא הנביא הנוכחי וירמיה נ לו לחרטומי בבל החוזים בכוכבים (להלן מז יג) להודיע לבני בבל העתיד לבוא עליהם (שם) על פי אותות השמים, כי חוזים אלה הבטיחום בשקר שלא תבא אליהם רעה מכורש (ע' מז יג), וזה שאמר וקסמים הם בדים שנזכרו יהולל יַתְעֶה (25) ввести въ заблужденіе, in Irre führen משיב חכמים הם הקסמים שנזכרו (כי הקוסמים והחרטומים וכל מיני מכשפים בעמים נקראו אצלם חכמים, ע' דניאל ב יב יג יד יח כד מח; ד ג טו; ה ז ח טו, וכן בראשית מא ח; שמות ז יא) אחור כדרך הבושים (מב יז; תהלים לה ד; מ טו; קכט ה; איכה א ח ועמש"ל נ ז בהערה), כי יבשו מסכלותם ודעתם ובינתם (עמש"ל מז יוד) יסכל (כעב"ש), וכן אומר ירמיה שם על קוסמי בבל „חרב אל הבדים ונואלו" (ונסכלו). יונתן תרגם „בדים" הנוכחי „בִּדין" (בהברה קרובה אל בַּדים), והוא בארמית קוסם אוב (תרגום ח יט; ויקרא יט לא ועוד), אך זה השערה רחוקה, ולכן בירמיה שם „בדים" מתורגם ביונתן קסמהא (קוסמים). — [כו. כז. כח.] ד' (עמ"ש בפסוק שעבר) מקים דבר עבדו כורש (כח) וכמש"ל מב א, לכבוש כל הארצות (מא ב), ועצת מלאכיו

ויהַתֵּל מ"א יח כז, ופעל תלל רק בהָפעל (וע"ד נע"ו) הותל בפסוק הנוכחי, והפעיל שמות ח כה; שופטים טז יוד יג טו; איוב יג ט, ועוד יְהָתֵלּוּ ירמיה ט ד, תְּהָתֵלּוּ איוב שם (במקום יְהָתֵלּוּ תְּהָתֵלּוּ) מורכב מפיעל התל והפעיל תלל (עמש"ל יוד יג; לד ו), ומאלה הפעלים נבנו השמות הבודדים מהַתָלות לעיל ל יוד, הֲתֻלִים (אנשי התולים) איוב יז ב בטעם דברי לשון שֶׁקֶר (אבל בינוני פעול קל תָלוּל יחזקאל יז כב בטעם גבוה והשם תֵל כנראה הם משרש אחר).

(25) כפולים הלל (מלבד טעמו זָרַח עמש"ל יג יוד) בא ע"ד השלמים (בפיעל פועל התפעל) בטעם

יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם
מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ [יט] וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־
לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ
שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו

לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה
אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ [כ] רֹעֶה אֵפֶר
לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ
וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ [כא] זְכָר־

יבינו בלבם (כי טח וגו׳ (19) הודבק בְּדֶבֶק залѣп-лены, verklebt לבותם), ולא ישיב אל לבו (וכן הלשון להלן מו ח; דברים ד לט; ל א; מ״א ח מז; איכה ג כא) обдумать, bedenken, ולא דעת ולא תבונה ואין דעת ואין תבונה (בו) לאמר בזה הלשון: „חציו וגו׳ (פסוקי טו טז יז) לתועבה כנוי בפי הנביא לאליל (וכן שמות ח כב; דברים ז כו; לב טז; מ״ב כג יג) במקום „לאל״ שבפי עובדי אלילים (ודומה לזה שמות שם), לבול לגוש (20) глыба, Klumpen עץ אסגוד? — [כ.] רעה (21) אפר (22) נוי העושה לו חָבֵר (יא)

ורֵעַ дружитъ, zugesellt הֶבֶל ורוח (כנוי לאלילים, וכן טעם רֹעֶה רוח הושע יב ב) (23) לב הותל נתעה בשוא (24) הטהו להאמין בשוא, והולך ומפרש למה הוא לב הותל: ולא (בויו הבאור עמש״ל א כח) יציל אֵפֶר (אליל) שנזכר את נפשו ולא יאמר „הלא שקר בימיני״! כי במליצת כ״ק יצויר אשר אלהים יעמוד לימין אוהביו לעזרם ע׳ סג יב; תהלים טז ח; קט לא; קי ה; קכא ה; קמב ה (ולפעמים יצויר כי האלהים יקח את אוהביו לשבת לימינו תהלים פ יח; קי א), כי הימין באדם ובאלהים הוא ציור לכחם כמש״ל מא יג. — [כא. כב.] זכר

יוד; משלי כג לא (עמ״ש נז ח), 4) הַסְּבִם קהלת ג כב; ה יז, 5) רא״ה בְּחֵמָה שמות ה כא; איכה ג נט, 6) רָא״ה בגאוה או בוז איוב מא כו; שה״ש א ו, 7) רָא״ה נקמה עבדיה א יב; איכה א ז; תהלים כב יח; לה כא; נד ט; קיב ח; קיח ז (ובהפעיל נט יא, וכן בא פעל הַבֵּט בטעם זה תהלים כב יח; צב יב), 8) רָא״ה לשמור בראשית לט כג; מ״א יב טז; תהלים לז לז, 9) הַרְגֵּשׁ פנימה הרגשה גופנית, ощущать, испытывать, empfinden, ausstehen אם הרגשה רעה мука, Qual כמו עמל נג יא, רעב ירמיה ה יב, מות תהלים פט מט, או הרגשה טובה наслажденіе, Genuss כמו חום בפסוק הנוכחי; ירמיה יז ח, חיים קהלת ט ט, שֵׁנָה ח טז, משכבי אשה ויקרא כ יז; בראשית ט כב, וטובה בכלל תהלים לד יג; קהלת ב א.

(19) טַח עבר קל מכפולים והוא פעל עומד בטעם הודבק בְּדֶבֶק, ולא נמצא יותר, והוא מושאל כנע״ו טוח שהוא פעל יוצא בטעם מָשֹׁחַ את הקיר בטיט בקל ויקרא יד מב; יחזקאל יג יוד—טו; כב כח (או בכסף וזהב דהי״א כט ד), ומזה השם טיח לטיט שבו ימשחו את הקיר, ואם הטיח הוא מטיט לבד בלא עירוב סיד ותבן שאיננו מתקיים אז טיח זה נקרא תָּפֵל יחזקאל שם (וע״ד השאלה שם ואיכה ב יד לנבואת שקר שאיננה מתקיימת) מן תָּפֵל בטעם טיט, בערבית טַפַאל (אבל תָּפֵל איוב ו ו הוא מטעם אחר).

(20) וכן טעם בול בלשון התלמוד שבת סז ב; ב״מ צ א; ירושלמי ר״ה פ״א ה״ב; במדבר רבה פ״ב, אבל בלשון בול הרים איוב מ כ בלא ספק בול=יבול (עמש״ל ח כג בהערה).

(21) פעל רעה (מלבד טעמו הרגיל רעות בהמה weiden, weiden lassen, пасти, пастись ומזה בינוני רֹעֶה בטעם מְנַהֵל העדר пастухъ, Hirt) בא בטעם פעל יוצא עשות מי לְרֵעַ дружить, zugesellen ומזה בקל כל רעיך (מנהלי העדר ע״ש כג א, והוא יחס הפעול) תרעה (תעשה אותם לְרֵעִים, והוא לנע״ל רוה (למען נַשְׂאֶם מהרה לגולה עמש״ל נז יג) ירמיה כב כב, רְעֵה אמונה תהלים לז ג, ירעה אולת משלי טו יד, ובינוני קל רֹעֶה אפר בפסוק הנוכחי, רעה רוח הושע יב ב, רֹעֶה כסילים, רֹעֶה זוללים, רֹעֶה זונות משלי יג כ; כח ז; כט ג (ובהפעל רֵעָה שופטים יד כ, ובהתפעל תתרע משלי כב כד), ומהפעל נבנה השמות רֵעֶה רֵעַ בטעם חָבֵר ואוהב.

(22) אֵפֶר пепелъ, Asche המתפזר מרוח קל מושאל לפעמים בטעם הֶבֶל ורוח, ומזה רעה אפר בפסוק הנוכחי, משלי אפר איוב יג יב.

(23) בלשון כ״ק באים כנוים לאלילים: אפר בפסוק הנוכחי, תהו עמש״ל פסוק ט, הֶבֶל ושָׁוְא וכָזָב עמש״ל כח טו, רוח לעיל מא כט; הושע יב ב (ומזה המליצה להלן נז יג), אַיִן, אֶפֶס לעיל מא כד כט, אָוֶן סו ג; ש״א טו כג (ומזה אָוֶן שם כנוי לגנאי, לבית אל ולבית שמש עמש״ל יט יח, והוא מן אָוֶן שבטעם אַיִן עמש״ל מא כט), פֶּשַׁע, חטאת, אַשְׁמָה, שֶׁקֶר עמש״ל נז ד ובהערה שם, בֹּשֶׁת ירמיה ד כד; יא יג; הושע ט יוד, קָלוֹן הושע ד יח, תועבה עמש״ל פסוק יט.

(24) הפעלים התל תלל נרדפים בטעם רַמֵּה, כַּזֵּב, הַתְעֵה, שָׂחֵק, לָעֵג, פעל התל רק בפיעל

נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ׃
[ג] וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי
מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא
בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ [ד] לְמַעַן עַבְדִּי
יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ
אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃ [ה] אֲנִי יְהוָה וְאֵין
עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא
יְדַעְתָּנִי׃ [ו] לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי
יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ [ז] יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא
חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע
אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה׃

ובריחי ברזל..., כנראה שרומז על השערים הגבוהים מחומת בבל ובריחיהם שנצתו באש ונשברו (ירמיה נא ל נח) כמש"ל מג יד. „הדורים" שֵׁם (לא נמצא יותר) בטעם מקום במעלות ומורדות (ולעיל מ ד; מב טז, נקרא עָקֹב, מעקשים), וכן נראה טעם „הדורי" ב"ב יב א (ע' רש"י שם), מפעל הדר אשר יסוד טעמו הָרים, נָשׂא כמ"ש למטה בהערה ([2]). יש אומרים כי הדורים שבפסוק טעמו דרך מעוגל מפעל ארמי окольный путь, Umweg הדר בטעם שוב, ס"ב (ע' תרגום ירושלמי בראשית ג יט; אסתר ט יד ועוד) ומזה השם „הדורא דכנתא" חולין קג א למעַיִם דקים הכרוכים בעגולה, ופירוש זה קרוב לשמוע. — [ג.] **ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים**, מליצה לכסף וזהב לפי שהם טמונים בחשך במסתרי ההרים איוב כח א—יא, ונראה כי ירמוז פה לאוצרות גדולים מכסף וזהב ואבנים טובות ושֵׁן (שִׁנֵּי הפיל) שמצא כורש בעיר מלוכת מָדַי אחמתא (עמש"ל יא יא) ששללו המָדים עיר נינוה כאשר נהרסה נינוה מידי ציאַקסאַר המדי ונבופלאסר (אבי נבוכדנצר) הכשדי (עמש"ל יג א), וכן לאוצרות כסף וזהב שמצא כורש אצל קְרֶזוס מלך לידיה (עמש"ל מג ג) אשר התגאה בעשרו ובהלחמו עם כורש נפל שבי בידו, כנודע בדברי ימי עולם. ההמשך הוא: **למען תדע** כאשר התקיימו דברי ששמתי בפי נביאי על אודותיך (עמש"ל מא ד) **כי אני ד' אלהי ישראל הקורא בשמך** הבוחר בך (מב א) כטעם „קרא בשם מי" כמש"ל יב ד בהערה. — [ד.] **למען עבדי יעקב וישראל בחירי** (מד א) **ואקרא** קראתי (עמש"ל לב ז בהערה) **לך בשמך** בחרתיך כמ"ש בפסוק שעבר, **אֲכַנְּךָ** בפי נביאַי בכנויי כבוד (עמש"ל מד ה), כמו משיחי עבדי בחירי ר"ע י (פסוק א; מב א; מד כו כח), **ולא ידעתני**, כי לא ידע כורש מד' אלהי ישראל ומנביאיו (שנבאו עליו שיכבוש כל הארצות ויהרוס מלכות בבל וישיב גלות יהודה לא"י לבנות ירושלם ובית ד') עד אשר לכד בבל אשר שם היו ר"ב גולי יהודה, ואחרי כבוש בבל שמע כורש מראשי גולי יהודה (עמש"ל מ א) דברי נביאי ד' עליו, או קרא דברי הנביאים הכתובים בספר, וזה שאמר כורש „כל ממלכות הארץ נתן לי ד' אלהי השמים (עמ"ש מא כה; מח טז) והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים וגו' אשר בירושלם" עזרא א ב ג, וכן יספר יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר יא פ"א. — [ה.] **אני ד'** טעמו בלשון אני האל הנקרא ד' (ככתבו) כמש"ל מג יא (**ואין עוד אל, זולתי אין אלהים**) כעב"ש **אאזרך** חזקתיך עמש"ל פסוק א **ולא ידעתני** כמ"ש בפסוק שעבר. לפי ההמשך ואין עוד וגו' אלהים הוא מאמר מוסגר. — [ו. ז.] **למען ידעו** כאשר התקיימו דברי אשר שמתי בפי נביאי על אודות כורש (עמ"ש בפסוק ג) **ממזרח שמש** פרס **וממערבה** ארצות אזיה הקטנה ויָון עמש"ל מג ה **כי אפס בלעדי כי אני ד'** אני הוא הנקרא ד' כמש"ל ואין עוד אל, **אני יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע** עמ"ש בפסוק הבא בהערה, **אני ד' עשה כל אלה** (מד כד) אור וחשך שלום ורע שנזכרו, ובלא ספק ירמוז הנביא להכחיש תורת כהני מדי אשר החלה להתפשט בפרס שיש שני אלהים, אחד יוצר אור ועושה טוב ואחד בורא חשך ועושה רע כאשר יתבאר. הפרסים הקדמונים (כעדות הסופר הקדמון

יא; תהלים סו יא, והחגור במתניו ציור לחָזָק, והמְפֻתָּח ציור לרָפֶה בפסוקי א ה; ח ט; כב כא; ירמיה א יז; נחום ב ב; תהלים יח לג; צג א; משלי לא יז; איוב יב כא (ולא כן הטעם מ"א כ יא), ועמ"ש עוד לעיל כג יוד.

([2]) בשארי מקומות בכ"ק בא הפעל חדר רק ע"ד השאלה בטעם תת כבוד או פאר ויתרון למי, ומזה בקל הלשון לא תשא פני דל ולא תהדר (נרדף עם לא תשא) פני גדול ויקרא יט טו, ועוד שם פסוק לב; שמות כג ג (ומזה בינוני פעול הָדור להלן סג א בטעם מכובד או מפֹאר), ובנפעל איכה ה יב, ובהתפעל משלי כה ו, ומהפעל נבנו השמות הנרדפים הָדָר הֶדֶר הֲדָרָה (פְּאֵר).

מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַםִ תּוּשָׁב
וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם׃
[כז] הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ׃
[כח] הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי יַשְׁלִם
וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַםִ תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד׃

קמץ ברביע

מה [א] כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ
לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד־
לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ
לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ׃ [ב] אֲנִי
לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים אֲוַשֵּׁר דַּלְתוֹת

במונח — אישר קרי

שריו (שרי כורש) במלחמותיו ישלים יְמַלֵּא ויקיים (וכן בפסוק כח, ואולי גם איוב כג יד, ולא נמצא יותר פעל שלם בטעם זה, ורגיל בארמית ע׳ תרגום פסוקי כו כח; יהושע יד ח ט; ש״ב כב כו; מ״א יא ו; איוב כג יד), האמר לפי ההמשך טעמו הוא (ד׳) אומר עמש״ל מ כב לירושלם על ירושלם (עמש״ל כט טז בהערה) שנתרבה עם ערי יהודה מיד נבוכדנצר והכשדים (מ״ב כד ב; כה ט יוד; ישעיה יד יז; מט יט; נא ג; נד ג; נח יב; סא ד; סד ט; ירמיה ט יוד; יחזקאל כו יב; לג כד; לו ד יוד לג; לח יב) „תושב״ תהיה נושבת, ולערי יהודה הוא אומר „תבנינה וחרבותיה אקומם״, האמר הוא אומר בעת כבוש בבל לצולה (לא נמצא יותר ונרדף עם מצולה, כי שרשם צול) (26) болото, Sumpf מליצה לעיר בבל שהיו בה מים רבים (נהר פרת ותעלותיו וברכותיו כמש״ל מב טו) „חרבי תחרבי ונהרותיך אוביש״ רומז למעשה כורש בעת כבוש בבל כמש״ל מב טו, האמר הוא אומר לכורש על כורש „רֹעִי הוא רועה שלי (רועה שם מליצה למושל כמש״ל מ יא), הכוונה להיות מושל על ישראל עַם ד׳ (עמש״ל מב א ו) וכל חפצי ישלים״ יְמַלֵּא (כמש״ל) בבבל להרוס מלכותה (ע׳ מו יוד; מח יד נה יא) ולאמר ויאמר (עמש״ל ט ח בהערה) כורש שנזכר לירושלם על ירושלם תִּבָּנֶה והיכל ד׳ תוסד עזרא א ב; ב א ע. יתכן שהלשון „והיכל תוסד״ רומז למה שבימי כורש הניחו רק יסוד בית ד׳ (עמ״ש כח טז בהערה בטעמי פעל יסד), ומפני שטנת אויבי ישראל לא יכלו לבנותו עד ימי דריוש כמסופר עזרא ג יוד יא; ד ד ה.

מה [א.] פסוקי א—ח הם המשך מהנבואה שקדמה (עמש״ל מד כד). למשיחו לכורש עמש״ל מב א אשר החזקתי בימינו (עמש״ל מא יג), וכן הלשון על כורש מב ו, לרד (מקור קל מן רדד) לשטוח, מליצה בטעם להכניע (עמש״ל יד ב בהערה) לפניו גוים ומתני (ויו בטעם אח״כ, עמש״ל ח כה בהערה) אח״כ (כאשר נכנעו הגוים) מָתְנֵי (עמש״ל יא ה) מלכים של הגוים שנזכרו אפתח, הכוונה את החגורה שעל המתנים, מליצה על הכנעתם (1), וכן הלשון על כורש „ומלכים יַרְדְּ״ (ד׳ לפניו) לעיל מא ב, לפתוח לפניו דלתים של ערים בצורות שצָר עליהן (עמ״ש מג יד; מב טו מט ד) ושערים ואח״כ (כאשר נפתחו לפניו דלתים) שערים לא יסגרו עוד (הכוונה שלא מרדו עוד בכורש). בפסוק זה ידבר ד׳ על עצמו בלשון נסתר ומדבר בעדו יחד, והרבה כן כמש״ל סב א בהערה.—[ב.] פסוקי ב—ז הם דבור ד׳ לכורש ונמשכים על „כה אמר ד׳ למשיחו לכורש״ מפסוק א כי הדבור שם „אשר וגו׳ יסגרו״ הם משפטים טפלים. אני לפניך אלך הלכתי (וכן כל פעלי עתיד שבפסוק הם בטעם פעלי עבר כנראה מהלשון „אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים״ מפסוק א) להלחם באויביך (כמו לפני ישראל נב יב; דברים א ל לג; ש״ב ה כד ועוד הרבה) והדורים מקום במעלות ומורדות бугристое мѣсто, hügeliger Ort שקשה לעבור בו אישר (וכן בפסוק יג) יְיַשַּׁרְתִּי, מליצה שעבר בשלום בדרך רעה לא עבר בה מעולם (מא ג; מח טו) דלתות...

שַׁבַּח זַמֵּר וע״ד הכפולים בטעם תָּעָה (בערבית והל), ובפרט: 1) בקל בטעם תָּעָה מדרך הַצֶּדֶק׳ заблудиться, sich verirren ומזה בינוני קל הוללים заблужденные, verirrte תהלים ה ו; עג ג; עה ה, ועתיד קל תהלו תהלים עה ה, 2) בפיעל בפסוק הנוכחי; איוב יז יז; קהלת ז ז בטעם התעה מי (סכל דעתו), ובפועל תהלים קב ט (עמש״ש); קהלת ב ב והתפעל ש״א כא יד; ירמיה כה טז; מו ט; נ לח; נא ז; נחום ב ב בטעם השתגע, ומזה בס׳ קהלת (א יז ועוד) השם הוללות בטעם שגעון וטרוף דעת.

(26) השם מצולה טעמו הרגיל מַעֲמַקֵּי יָם морская глубина, Meeres-tiefe (יונה ב ד; תהלים קז כד; איוב מא כג, ומזה הרבים מצולות שמות טו ה; תהלים פח ז) מפעל צול=צלל שבטעם שָׁקַע טָבַע במים, והושאל עוד לטעם בִּצָּה ויָוֵן (שֶׁיִּטְבַּע בו רֶגֶל הדורך) אשר יגדלו בהם מיני עצים קטנים כהדס ואגמון (עמש״ל מב טו) זכריה א ח; תהלים סט ג (ביון מצולה כעב״ש), והרבים מצולות יאור זכריה יוד יא, ולכן בטעם הראשון בא לפעמים ליתר ביאור מצולות ים מיכה ז יט; תהלים סח כג.

(1) הַמָּתְנַיִם אשר האדם יחגרם בחגורה יצוירו למקום הגבורה באדם ע׳ דברים לג יא; יחזקאל כא

חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־
יָדַיִם לוֹ׃ [י] הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד
וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ [יא] כֹּה־אָמַר יְהוָה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי
עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ [יב] אָנֹכִי
עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי
יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי׃

[יג] אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו
אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא
בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
[יד] כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־
כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ
וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ
וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ

קמץ בז"ק

מִשִּׁבְרֵי כלי חרש, והולך ומפרש מה הוא הריב: היאמר חמר של חרש (של שֶׁבֶר כלי חרש) שנזכר ליוצרו ליוצר כלי חרש מה תעשה עוד כלי חרש ופעלך אין ידים לו? אין כח לו (כטעם ידים דברים לג טז; יהושע ח כ; תהלים עו ו, ויותר רגיל בזה הטעם היחיד יד עמש"ל ח יא), מליצה שלא יתקיים פעלך (כי חימר שבפסוק הוא של שֶׁבֶר כלי חרש כמש"ל) ולכן למה תעשה עוד כלי, וזה דמיון מְשָׁלִי, שישראל הם פֹּעַל ידי ד' (פסוק יא) והוא יוצרם (שם), ונמשלו ביד ד' כחמר ביד היוצר כט טז; סד יז; ירמיה יח ו; איוב יוד ט; לג ו, ורשעי ישראל מהגולה (שהאמינו שאין כח באלהי ישראל לגאלם) יאמרו לד' למה יאמר לשוב ולבנות ישראל (לגוי בא"י וע' ירמיה לא ב) אחר שנשבר מה שבנה (שהלכו בגולה). — [יוד.] גם פסוק זה יאמר לרשעי ישראל כפסוק שעבר. הוי אומר לאב מה תוליד עוד ולאשה אשת אביו שנזכר מה תחילין תכאבי ללדת (עמש"ל נא ב בהערה) עוד, מליצה שטעמה כבפסוק שעבר, כי ד' הוא אב לישראל (סג טז; סד ז; ירמיה לא ח; מלאכי א ו; דברים לב ו; דהי"א כט יוד, ועמש"ל ט ה), ותחית ישראל לגוי בארצו אחרי שגלה ממנה יצויר כלידה חדשה (מט כא; סו ח ועוד). — [יא.] בפסוקי יא יב יג משיב הנביא על סכלות רשעי ישראל מפסוקי ט יוד שקדמו, כי ד' הוא מושל בכל וכל אשר יחפוץ יעשה והוא שלח כורש לעשות צדק ולפדות גלות ישראל. ויוצרו מג א. האתיות הבאות (נבואות על מה שיהיה לעתיד. עמש"ל מא כג) שְׁאָלוּנִי (צווי, כי עבר נסתר הוא שְׁאֵלוּנִי ע' תהלים קלז ג, וכן בא צווי בע"פ גרונית בְּחָנוּנִי, סְעָדֻנִי), הכוונה תוכלו לשאל פי נביאי נבואות לעתיד ואגיד לכם, אך האם על בני עם ישראל (מג ו ועוד) ועל פעל ידי מעשה ידי (עמ"ש מג א; ס כא) כעב"ש תצוני? לגאלם או לא?. — [יב.] נטו שמים מ כב וכל צבאם (עמש"ל כד כא) צויתי להיות עמש"ל יג ג בהערה. — [יג.] העירתיהו לבוא (עמש"ל מא ב) את כורש (שממנו הדבור בחלק ראשון מנבואה זו פסוק א: מד כו—כח, ובכל הנבואות מפרק מ והלאה, ע' מא ב כה; מב ו; מג ט יד; מד ח) בצדק הטעם לעשות צדק לכל העמים שילכוד ע' מא ב; מב ו ומש"ש וכל דרכיו אישר ע' פסוק ב, הוא יבנה עירי וגו' מד כו כח. לא במחיר (עמ"ש נה א בטעם מחיר) ולא בשחד, ע' נב ג; מג ג ומש"ש. — [יד. טו.] בפסוק יד תצויר הצלחת ב"י בשובם לארצם בציור מליצה במה שיקנו עבדים מצוינים מהעמים, ודומה לזה המליצה על הזמן ההוא לעיל יד ב עמש"ש. יגיע מליצה לרכוש ([6]) מצרים וסחר товаръ, Waare (עמש"ל כג ג) כוש: וסבאים (בויו הבאור עמש"ל א כח, כי „סבאים" הוא באור ליגיע וסחר שקדמו מה הם) אנשי מדה אנשי קומה ([7]), הכוונה עבדים מעם סבאים (עמש"ל מג ג בטעם סבא) שהיו מצוינים בגדלם (כמש"ש) ורב מחירם, ובהם סחרו מצרים וכוש שהיו שכנים לסבא (כמש"ש) עליך עירי מפסוק שעבר היא ירושלם ובניה יעברו לְהִמָּכֵר לעבדים ולך יהיו אלה העבדים הסבאים, כי יהיה לך עשר רב ותקנם, אחריך ילכו כעבדים בזיקים יעברו העבדים שנזכרו (עמ"ש נח ו) בלכתם אחריך (שלא יברחו) ואליך ישתחוו כהעבד להאדון אליך יתפללו

חרש איכה ד ב נראה כי חרש יסוד טעמו חמר שממנו נעשה כלי חרש, וע"ד השאלה בא חֶרֶשׂ בטעם שֶׁבֶר כלי חרש בפסוק הנוכחי; ל יד; יחזקאל כג לד; איוב ב ח; מא כב, ולפעמים בא חרש בטעם כלי חרש ירמיה יט א.

([6]) וכן נה ב; ירמיה ג כד; כ ה; יחזקאל כג כט; תהלים קט יא, וכן יְגָע איוב כ יח.

([7]) וכן אנשי מדות במדבר יג לב, איש מדה דהי"א יא כג; כ ו, ודומה לזה בית מדות ירמיה כב יד כטעם בית גדול ורחב ידים.

[ח] הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים
יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה
תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃ [ט] הוֹי רָב
אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר

היראדאט א 131) לא עשו להם פסל ומסכה ובית אלהים ומזבחות, גם שחקו על העמים העושים להם פסילים, כי האמינו שאין לאלהים תמונת אדם, ואלהיהם היה רקיע השמים אשר הקריבו לו (וגם למאורות השמים כצבא אלהים ומלאכיו) זבחים במקום טהור על ראשי ההרים הרמים (עמש"ל מא כה), ובימי כורש או עוד לפניו החלה להתפשט בעם פרס מעט מעט תורת השבט המגים שבמדי (ע' היראדאט א 101) אשר נתן להם מחוקקם זָרָאַסְטְר בספרו זֶנְד־אֲוֶסְטא אשר אלוה הקדמון התפרד לשני אלהים: אלהי האור והטוב הָרמוזד העושה רק טוב לבני אדם, ואלהי החשך והרע אֲרימַאַן העושה רק רע לבני אדם, וכהני התורה ההיא היו בני שבט המַגים שזכרנו, ובתלמוד סנהדרין לט א נזכרו אלה שני אלהי מדי ופרס בשמות הורמיז ואהורמין (ומזה שם מלכת פרס „איפרא הורמיז" תענית כד ב; ב"ב ח א; נדה כ ב) וכהניהם בשם אמגושי (3), והנה הנביא הנוכחי הורה לכורש ולעמו כי תורת המגים היא שֶׁקֶר כמש"ל, כי יש רק אלוה אחד (וכן עוד דומה לזה בפסוק יח עמש"ש). — [ח.] בפסוק זה יצויר במליצה כי ד' ברא הצֶּדֶק לבוא לכסות את הארץ במלוך כורש, כי עשה כורש צֶדֶק לכל העמים כמש"ל מב א. הרעיפו (צווי בטעם עתיד עמש"ל ו ט) יזילו (עמש"ל ה ל) שמים צֶדֶק ממעל ושחקים יזלו צדק כעב"ש (צֶדֶק נמשך גם על הרעיפו) תפתח ארץ את פיה וכן תהלים קו יז (וויותר נראה שבא פה ותהלים שם פתח בקל עומד=תִּפָּתַח, כמו שבא לפעמים גם פיעל פִּתַּח להלן מח ח; ס יא; שה"ש ז יג עומד=פִּתַּח, עמש"ל נז ח בהערה) ויפרו ויצמחו (עמש"ל יא א) מהארץ שנפתחה ישע וצדקה ישועה וצדק לכל העמים תחת שבט כורש, תצמיח תצמיחם (וחסר הכנוי שיש להשלימו מהמשך הענין והרבה כן כמש"ל יוד כה בהערה), הטעם הארץ שנזכרה תצמיח את הישע והצדקה יחד; אני ד' האוהב משפט וצדק (סא ח; תהלים א ז; לג ה; לז כח) בראתיו את הצדק שנזכר (4), הכוונה על ידי כורש שיעשה צדק לכל העמים. „וצדקה" נמשך למעלה, כן נראה לי ברור טעם הכתוב הסתום הזה. — [ט.] מפסוק ט מתחיל החלק השני מנבואה הנוכחית (עמש"ל מד כד) ונמשך עד סוף הפרק ובו יוכיח הנביא את רשעי ישראל שבבבל שהאמינו שאין כח באלהי ישראל לגאלם ולהשיבם אל א"י עמש"ל לה ג, ויראם הנביא לדעת כי ה' יוצר הכל והוא שלח את כורש לגאלם, וגם ישמח הנביא לב בני הגולה בציור הצלחתם בשובם לא"י, ואח"כ יוכיח את הגוים להראותם כי רק ד' אלהי ישראל הוא אלהים אמת (וכן יש ציורים דומים בפרקים שקדמו). הנביא אומר אל רשעי ישראל הוי (עמש"ל ה ה) רב (נשוא ובינוני קל) את יוצרו יוצר כלי חרש (עמש"ל כט טז, ודומה לזה המליצה שם) חרש (נושא) שֶׁבֶר כלי חרש (5) את מאת (עמש"ל לח יא) חרשי אדמה!

(3) בזמן מאוחר הושאל בכל הלשונות השם מגוש ובלשון התלמוד אמגושי (מ"ק יח א; ב"ב נח א) למכשף וקוסם, ובשבת עה א הזכירו שתי הוראות השם אמגושי: חרשי (קוסם) וגדופי (כן כנו היהודים בימי רב ושמואל את כהני פרס ומדי החדשים שבאו בימיהם לבבל והיו משבט חֲבֵרים כמ"ש להלן, אשר קנאו מאד לדת זאראסטר וגדפו ובזו כל דת אחרת כנודע בדברי ימי עולם). — מדברי ימי עולם נדע כי אחר חרבן בית שני בימי האמוראים הראשונים לכד את המלוכה בפרס ומדי בית הסַּסַּנידים שהי' משבט חֲבֵרים שומרי דת זַרָאַסטאר ועובדי האש שהיא לדעתם נשמת אלוה הטוב הורמיז, וחֲבֵרים אלה הָיו אדוקים מאד באמונתם ושנאו ורדפו כל בני דת אחרת, והם באו לבבל בימי האמוראים רב ושמואל ,ונזכרו הרבה פעמים בתלמוד בשם „חברי", או „הברין" אשר הצרו מאד לישראל בפרס ובבל ע' שבת יא א; מה א; יבמות סג ב; קדושין עב א; גיטין יז א, ומלכי הסַּסַּנידים איזגדר השלישי (שמלך אחרי המלך הטוב איזגדר השני הנזכר זבחים יט א; כתובות סא א) ובנו פירוז רשיעא (חולין סב ב) בעת חתימת התלמוד גזרו גזרות שמד על ישראל והשחיתו מאד בישראל כמסופר באגרת רב שרירא גאון ובסדר תנאים ואמוראים, ויש עד היום שארית פליטת שומרי תורת זראסטר ועובדי האש בפרס והודו בשם גֶבֶרים (חֲבֵרים) או פַּרְסִים.

(4) הפעל ברא נמצא בכ"ק רק על האלהים בלבד ובטעם יָצַר איזה דבר נראה לעין או בלתי נראה לעין (כמו ח'שך בפסוק ז, רוח עמוס ד יג), ולפעמים גם בטעם עשות איזה דבר חדש מְפֻשָּׁט (שִׂכלי) שנראה רק תולדותיו, כמו הצדק בפסוק הנוכחי, הרע בפסוק ז, הישועה מא כ, הדבור נז יט, הגילה סה יח, המנהג ירמיה לא כא, וכן מזה לב טהור ברא לי אלהים (ברא לי יראת ד' בלבי) ורוח נכון חדש בקרבי (כעב"ש) תהלים כא יב. — גם פעל יצר בא לפעמים על דבר חָדָשׁ מְפֻשָּׁט, בטעם חָשַׁב מחשבת רעה, עצה, עמל, עמש"ל כב יא בהערה. (5) מהלשון הרגיל כלי חרש ויקרא ו כא ועוד הרבה, נבלי

בַּקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד
מֵישָׁרִים׃ [כ] הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו
פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ הַנֹּשְׂאִים אֶת־
עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא
יוֹשִׁיעַ׃ [כא] הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו
מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא
אֲנִי יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל־
צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי׃ [כב] פְּנוּ־אֵלַי
וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל וְאֵין
עוֹד׃ [כג] בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי
צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי
תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃
[כד] אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז
עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃

א ב ועוד) **בקשוני** ללכת מא״י לשמוע דברי במדבר סיני כביום מעמד הר סיני, רק נמצאתי להם בכל מקום בארצם, כי העמדתי להם בארצם נביאים לדַבֵּר בשמי (דברים יח יח) (10), וכל זה ראיה שכלית שד׳ אלהי ישראל אמת ונביאיו אמת, **אני ד׳** ולא אל אחר (יח) **דֹבר צדק מגיד מישרים** (כעב״ש, וע׳ לג טו) לכל העמים בשלחי כורש לעשות צדק (יג). ב מן יעקב נמשך גם למטה למלת תהו, והרבה כן כמש״ל ח כג. — [כ.] פסוקי כ—כה הם דברי ויכוח עם העמים להראותם שרק אלהי ישראל אמת, והוא כעב״ש עם ויכוחים דומים בפרקים שעברו (עמש״ל מג ט), **התנגשו** התקרבו (ולא נמצא יותר התפעל התנגש) **יחדו פליטי הגוים** רצים (11) курьеры, Eilboten מהגוים אשר (עמש״ל ז כ) **לא ידעו** לא יבינו (שאין להם דעת, וכן בל ידעו מד ט), **הנושאים וגו׳ אל אֵל לא יושיע** (כי רק אלהי ישראל מושיע פסוק טו).— [כא.] **הגידו** אתם פליטי הגוים מפסוק שעבר מענה על מה שאשאל להלן בפסוק „מי השמיע וגו׳ הגידה״ **והגישו** אלי המענה המובן מהפעל הגידו שקדם (12) **אף יועצו יחדו** מה לענות על שאלתי: **מי השמיע זאת** ביאת כורש (וכן מג יט עמש״ש) **מקדם** מימי קדם (וכן מיכה ה א ועוד), **מי מאז הגידה**? (כעב״ש) **הלא אני ד׳** אני האל הנקרא ד׳ (יח) כמש״ל מא ד, **ואין עוד אלהים מבלעדי אני אל צדיק** (עמש״ל מא כו) **ומושיע וגו׳** (טו). — [כב.] **פנו אלי והושעו** (כא) **כל אפסי ארץ** כל העמים **כי אני וגו׳** (שם). — [כג.] **בי נשבעתי** (וכן הלשון בראשית כב טז; ירמיה כב ה; מט יג) נשבע אני: **יצא מפי „צדקה״!** (בטעם ישועה עמש״ל א כז בהערה), דבור קצר של קריאה (עמש״ל לו ה בהערה) „צדקה״ בטעם „תהי צדקה״ (13), והכוונה שתהי׳ צדקה (ישועה) בכל **אפסי ארץ** (כב), **יצא מפי דבר** (הוא המלה צְדָקָה שקדמה), **ולא ישוב** ריקם (נה יא; משלי כה יוד, ועמש״ל מג יג בהערה), והולך ומבאר למה: **כי** יבוא יום **כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון** לעבדני עמש״ל יט יח. — [כד. כה.] „**אך בד׳** (לי אמר) ד׳ והוא מאמר מוסגר מדברי הנביא בתוך דברי ד׳, וכנראה שנמשך על „ואמר״ מ ו עמש״ש, **צדקות** ישועות (פסוק כג, וכאמור פסוק טו) **ועז, עדיו** אליו (14) **אל ד׳ יבוא** (15) (לעבדו ע׳ תהלים סה ג) זרע ישראל להלן בפסוק, **ויבשו כל** הגוים שונאי ישראל **הנחרים בו** בזרע ישראל (וכהלשון הן יבשו

(10) ולזה תרמוז ג״כ המליצה „המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה״ (שאי אפשר למצוא אותי לדעת דרכי ומצותי, הלא נתתי לכם נביאים המדברים בשמי) ירמיה ב לא.

(11) וכן טעם פליטים סו יט, ואולי גם ירמיה נ כח; יחזקאל כד כו כז; לג כא, וכן בא ההפעיל הפליט לעיל ה כט (עמש״ש); מיכה ו יד (ע״ד השאלה על הלידה) בטעם הָריץ.

(12) הפעיל הגיש כנראה הוא יוצא בכל המקומות (וגם עמוס ט יוד הטעם לא תגיש אתה ד׳ הרעה עמש״ש), והנה בא הגיש גם על דבר רוחני כדבור בפסוק הנוכחי; לעיל מא כא כב.

(13) ודומה לזה (יהי) מְלֹא העמר שמות טז לב, (יהי) בהן חיי רוחי לעיל לח טז ועוד כמש״ש בהערה.

(14) „עד״ בא לפעמים במליצה בטעם אֶל, ל, ומזה בסמיכות עֲדֵי איוב כ ה; במדבר כד כ כד, עֲדֵי עַד לעיל כו ד עמש״ש, ובכנוי עָדיו בפסוק הנוכחי, עדי במדבר כג יח, עדיך מיכה ד ח; תהלים סה ג; איוב ד ה, עדיכם איוב לב יב, ובנפרד עד מה (למה) במדבר כב כב; תהלים עט ה; פט מז, עד תבונותיכם איוב לב יא, ולפעמים גם בדבור פשוט ומזה ועד (ואל) אביך ש״א כ ח, עד הם (אליהם) מ״ב ט יח, עד זנוני (לזנוני) איזבל שם פסוק כב, ומזה הלשון שוב עד ד׳ לעיל ט יב; יו כב ועוד.

(15) במסורה ויקרא יא לד אמרו על יבא הנוכחי „סבירין יבאו״, ושם מונה יד פעמים יבא

בַּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים׃ [טו] אָכֵן
אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
מוֹשִׁיעַ׃ [טז] בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם
יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים׃
[יז] יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת
עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־
עוֹלְמֵי עַד׃ [יח] כִּי־כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא
הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ
וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ
לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃
[יט] לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ
חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ

(העבדים) יזמרו לך שיר תהלה (8) ויאמרו (עמש״ל יד ח): „אך בך ירושלם אֵל ואין עוד אל אפס [עוד] אלהים, אכן אמנה (עמש״ל מ ז בהערה) אתה אֵל, מסתתר, כנוי בפי העבדים עובדי האלילים לאלהי ישראל שאין לו כל תמונה כאלילי העמים (ע׳ דברים ד טו) ע׳ פסוק הבא, וזה שאמרו ליתר ביאור—אלהי ישראל—מושיע״ ואין אֵל אחר מושיע ע׳ פסוק כא; מג יא (כי גם העבדים שיקנו יכירו שרק אלהי ישראל אמת). „עוד״ נמשך גם למטה על „אפס״ (ע׳ ש״ב ט ג). „בך״ „אתה״ שני נוכחים בדבור אחד והרבה כן כמש״ל כג ב. מפני שבכל מקום „התפלל״ הוא רק לאלהים כמש״ל בהערה, וכן ממה שלפירושנו זה באים שני נוכחים בדבור אחד, לכן יותר נראה לפרש טעם אלה הפסוקים כן: אליך (ירושלם) יתפללו (מצרים וכוש שנזכרו, אחרי שובם לארצם, והכוונה שיתפללו לד׳ ופניהם לירושלם למקדש ד׳ ע׳ דניאל ו יא ועמש״ל כב ה, וכהלשון התפלל אל המקום הזה או הבית הזה מ״א ח כט ל לה לח מד מח, ויאמרו בתפלתם „אך בָּךְ (=בְּךָ, וכן תהלים ה יב, והכוונה אך בך ד׳ שוכן ירושלם ולא באלילי הגוים) אל מושיע (כהלשון אכן בד׳ אלהינו תשועת ישראל ירמיה ג כג), ואין עוד אפס עוד (כעב״ש) אלהים אכן וגו׳ מושיע״, „מושיע״ נמשך גם למעלה ופירוש זה קרוב מאד לשמוע. — [טז.] בושו וגו׳ (כל פעלי עבר שבפסוק הם בטעמי פעלי עתיד) חרשי צירים צורות (9), חָרָשִׁים העושים פסילים שיש להם צורה (היפך אלהי ישראל שהוא אל מסתתר בפסוק שעבר ואין לו צורה), וכן אומר אליהם שיבושו ויכלמו לעיל מד ט יא. — [יז.] ישראל הוא עם נושע בד׳ (וכן דברים לג כט) תשועת עולמים, לא תבשו וגו׳ כחרשי צירים מפסוק שעבר. — [יח.] פסוקי יח—כה יְאַמתו הדברים מפסוקי יג—יז כי רק ד׳ הוא אלהים אמת ומושיע והוא שלח את כורש ללכוד כל העמים ולעשות להם צדק. כי כה אמר ד׳ בורא השמים (יב), (הוא האלהים יוצר הארץ ועשה (שם) הוא כוננה חזקה ואמצה (כטעם פיעל כונן בהרבה מקומות ועמש״ל ד ה בהערה) שתתקיים לעולם עם יושביה, וזה שאמר לא תהו לא שְׁמָמָה בראה את הארץ, לשבת בה (ע׳ מ כב) אדם ובהמה יצרה), נראה שהדבור האחרון (כמו פסוק ז) ירמוז להכחיש תורת מַגֵי מָדַי שתבוא עת אשר אלוה הרע אחרימאן (עמש״ל פסוק ז) ישרוף את הארץ ויכחיד כל היקום מעל פני האדמה (ורק באחרית הימים יקום עליו האל הטוב הרמוזד ויכחידנו, וממשלתו הטובה תהיה קַיֶּמֶת לעד) כנודע לכל קורא דברי ימי פרס הקדמונים, אני ד׳ טעמו אני אל הנקרא ד׳ כמש״ל מג יא, ואין עוד אֵל בלעדי. לפי המשך המשפטים בפסוקי יח יט נראה כי הדבור „הוא האלהים וגו׳ יצרה״ מאמר מוסגר. — [יט.] לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך עם עַם ישראל, ירמוז למעמד הר סיני, שכל העם ראו אש ד׳ הגדולה ושמעו דבריו מתוך האש (דברים ד יא יב לו ועוד), לא אמרתי לזרע יעקב בהיותם אצל הר סיני, תהו בתהו (במדבר שְׁמָמָה הוא מדבר סיני אשר סביב להר סיני שמות יט

(8) כי בא לפעמים התפלל על שיר תהלה ש״א ב א, וכן תְּפִלָּה בא לפעמים בטעם שיר תהלה כנראה מהלשון כלו תפלות דוד בן ישי תהלים עב כ, ויש בין עב פרקי תהלים הראשונים ג״כ שירי תהלה לבד. — רק בפסוק הנוכחי בא „התפלל״ על איש לרעהו, ובכל שארי המקומות „התפלל״ הוא רק לאלהים.

(9) וכן בא ציר בטעם צורה בכתיב תהלים מט טו, ולא נמצא יותר ציר בטעם זה (כי בשארי מקומות ציר טעמו חֵבֶל וכאב יג יח ועוד, או מלאך שָׁלוּחַ יח ב ועוד, או ציר הדלת משלי כו יד).

הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם
עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ [ב] קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו
לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה׃
[ג] שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית
בֵּית יִשְׂרָאֵל הַעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים
מִנִּי־רָחַם׃ [ד] וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־
שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי
אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט׃ [ה] לְמִי

מאלילי בבל (2), והכוונה שכרעו אלה האלילים העומדים (ז) כאשר העמיסום על חיה ובהמה להל בפסוק, **היו עצביהם** של בבל **לחיה** על חיה (עמש"ל כט טז) **ולבהמה** ועל בהמה, **נשאתיכם** כן יקרא הנביא בלשון התול להאלילים אשר הם נשואים מעובדיהם פסוק ז; מה כ (ולא כד' אלהי ישראל שהוא נושאם בפסוקי ג ד) **עמוסות משא לעיפה** לחיה (על חיה) ובהמה עֲיֵפָה, כי כבדו האלילים מאד ולא יכלו לנשאם, וזה שאומר **קרסו כרעו יחדו** החיה והבהמה **לא יכלו** החיה והבהמה **מַלֵּט** הציל מיד האויב **משא** משאם (עמש"ל יוד כה בהערה) שעל כתפיהם, **ונפשם** וגופם (3) (האלילים עצמם) **בשבי הלכה** ביד חיל פרס כמש"ל. — [ג. ד.] **שמעו אלי בית יעקב וגו'** (העמוסים הנשואים (4) **מני בטן** מיום לדתם הנשואים **מני רחם** (כעב"ש) מאלהיהם (ולא כאלילי העמים אשר עובדיהם יעמסום וישאום פסוקי א ב), מליצה שישמרם מכל פגע וינהגם בדרך טוב (וכן המליצה להלן סג ט; שמות יט ד; דברים א לא; לב יא, תהלים סח כ) מאז שהיו במצרים טרם היו לגוי (ע' מח ח) ואחרי שהיו לגוי במצרים והוציאם משם (ע' א ב; סג ט), **ועד זקנה**, זקנה ושיבה מליצה על זמן היותם לָעם מימים רבים (ע' דברים ד כה; הושע ז ט) **אני הוא** (עמש"ל מא ד בהערה) **ועד שיבה אני אסבול** („אסבול" נמשך גם על „אני הוא") **אשא** (5) בית יעקב ובית ישראל שנזכרו **אני עשיתי** את ישראל (מג ז) **ואני אשא ואני אסבול** (כעב"ש) **ואמלט** היפך אלילי הגוים שלא לבד שלא יצילו עובדיהם, אך גם עובדיהם לא יצילו אותם מיד האויב פסוק ב הפסוק הבא נמשך על „שמעו אלי וגו' ישראל", ולכן הדבור „העמוסים וגו' ואמלט" הוא מאמר מוסגר. זקנה ושיבה נרדפים ויקרא יט לב; תהלים עא יח ועוד (6). — [ה.] פסוק זה והבאים נמשכים על „**שמעו וגו'** בית

האלהים (והוא בַּעַל אצל עמי כנען), ומשם אליל זה נבנו שמות מלכי בבל בֵּלשאצר, בלאדן; נבו (נזכר אליל זה רק בפסוק הנוכחי) הוא אליל שני של הבבלים, וממנו שע"פ בבבל נבו פלאסר (אבי נבוכדנצר), נבוכדנצר, נבוזראדן, נבוּשזבן, סמגר נבו, נַבֻּנִיד (המֶּלֶךְ האחרון מבבל), ובכתיבות בבל יצויר נבו לסופר בשמים אשר יכתוב בספר כל הנעשה בשמים ובארץ, ובזמן קדום מאד עבדו לו גם הכנענים והמואבים כנראה משע"פ לעיר נבו בארץ מואב לעיל טו ב ועוד, ועיר נבו בנחלת שבט יהודה עזרא ב כט; יוד מב; נחמיה ז לג („נבו אחר" להבדילו מן נבו הידועה שבארץ מואב), הר נבו דברים לב מט; לד א. עוד נזכר בכ"ק אליל שלישי של הבבלים „מְרֹדָךְ" ירמיה נ ב (וממנו שע"פ ממלכי בבל אויל מרודך, מְראדך בלאדן), והוא ידוע מאד בכתיבות בבל לאליל השומר עיר בבל ומגין עליה.

(3) כי בא לפעמים „נפש" (בין שארי טעמיו, עמ"ש ה יד; מז יד) בטעם גוף тѣло, Körper, ומזה הלשונות וריקה נפשו כט ח, למלא נפשו משלי ו ל, מים קרים על נפש עיפה כה כה, נפשנו יבשה במדבר יא ו, ברזל באה נפשו תהלים קה יח, ומזה הלשונות נפש חיה בראשית א כ; ב ז ועוד, הרבה, נפש (גוף מת) ויקרא יט כח; כא א; במדבר ה ב; ט יוד, נפש מת ויקרא כא יא; במדבר ו ו.

(4) פעל עמס בא לפעמים בטעם הֵרים ונָשא, ומזה העמוסים בפסוק הנוכחי, עומסיה זכריה יב ג יעמס לנו תהלים סח כ.

(5) פעל סבל טעמו נָשׂא מַשָּׂא כָּבֵד להלן בפסוק ז; בראשית מט טו; תהלים קמד יד; קהלת יב ה, וע"ד השאלה בא בטעם נָשׂא מי להגן עליו בפסוק ד, ובטעם נָשׂא עֹנֶש מי להלן נג ד יא; איכה ה ז, ומהפעל נבנו השמות סַבָּל (איש נושא מַשָּׂא), סֵבֶל (מַשָּׂא תהלים פא ז, עבודת מַשָּׂא מ"א יא כח; נחמיה ד יא), סֹבֶל (מַשָּׂא לעיל יוד כז; כד כה, כ"בֶּ ד ט ג), סִבְלוֹת (עבודת משא שמות א יא ועוד).

(6) מפעל שוב (בשין שמאלית) ש"א יב ב; איוב טו יוד שבטעם הֵהָפֵךְ שֵׂעָר לְלָבָן сѣдѣть, Grau werden נבנה השם שיבה בטעם שֵׂעָר לָבָן מזקנה сѣдина, graues Haar (ע' הושע ז ט; איוב מא

[כה] בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃ ‖ מו [א] כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ

ויכלמו כל הנחרים בך מא יא עמש״ש) : כד׳ ולא באלילים יצדקו יִוָּשעו (עמש״ל א כז בהערה), ויתהללו עמיש״ל מא טז כל זרע ישראל״. עוד יש לפרש עדיו (אל ד׳) יבוא (יבואו לעבדו אפסי ארץ מפסוק כב וכהלשון שם פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ) ויבשו כל (הגוים) הנחרים בו (כד׳ וכהלשון התקצף וגו׳ ובאלהיו ח כא, ועל ד׳ יזעף לבו משלי יט ג), ויו ויבשו נמשך גם למעלה והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה, וכן הבינו בפסוק הנוכחי יבוא בטעם יבואו במסורה פה; ויקרא יא לד (במסורה ויקרא שם מנו יד מקומות בכ״ק קרי יבוא וסבירין יבואו, ועמ״ש יחזקאל מו יוד).

מו. [א. ב.] גם נבואת הפרק הנוכחי נאמרה בזמן הנבואות שקדמו (עמש״ל מ א) כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן קצר יתן רשות לבני הגולה לעלות מבבל לא״י. — מכת־בות הרבות שמצאו בימינו חוקרי ימי קדם בהרבות היכלי ערי בבל גדע, כי המלך האחרון מבבל נקרא נַבָנִיד (וכן יְסַפֵּר בירֹאסי הכשדי ע׳ יוסף בן מתתיהו בספרו נגד אַפִּיאָן ספר א פרק כ), ובנו בלשצר היה יורש עצר ושר הצבא, וכאשר עלה עליהם כורש ונגפו לפניו, ברח נַבָנִיד לעיר בורסיף הקרובה לעיר בבל ([1]), ובנו בלשצר ברח לעיר בבל הבצורה מאד, וגם היא נכבשה אח״כ לפני כורש (עמש״ל יג יז; כא א ב), ובלא ספק באו אז רצים מעיר בבל להודיע לנַבָנִיד בבורסיף שנכבשה עיר בבל (וכנראה שלזה ירמוז ירמיה נא לא עמש״ש), ואח״כ גם נַבָנִיד נפל שבי ביד כורש, והנה בלשצר יורש עצר זה נקרא בדניאל ה א ל; ז א; ח ח בשם מלך, כי יורש עצר נקרא לפעמים בשם מלך (עמ״ש עמוס ב א), וגם מפני שאביו נַבָנִיד ישב על הר״ב בערי בבל אחרות, ובנו בלשצר יורש עצר ושר הצבא שישב בעיר בבל נחשב בעיני יושבי בבל כמלך. עוד יסופר בכת־בות שנזכרו כי המלך נַבָנִיד אהב מאד את אליליו הרבים וטרם עלה עליו כורש הביא משארי ערי בבל לעיר בבל הבצורה אלילים רבים נגד רצון כומריהם, וכנראה עשה כן למען יצילו אלה האלילים הרבים את העיר בבל מיד כורש, עמ״ש יוד יוד; נז יג, אולם אחרי שנכבשה עיר בבל לפני כורש השיב כורש אלה האלילים לעריהם למלאות רצון כומריהם. ויש להעיר שמכת־בות בבל שנזכרו לא נראה שבִזה כורש אלילי בבל, רק בהיפך שאחרי כבוש בבל הראה המלך הגדול והחכם כורש אותות הכבוד לאלילי בבל למען קנות אהבת בני בבל, וגם לא עשה כורש רעה לבני בבל ולא הרס כל חומות עיר בבל רק מקצתן (ורק דריוש מלך פרס שמלך אחר כמביזוס בן כורש הוא השחית מאד בבני בבל שמרדו בו והרס עד היסוד כל חומות בבל הבצורות, ואחשורוש בן דריוש בזה ובזז גם בית אלילי בבל כנודע בדברי ימי עולם, ואולי על דריוש זה ובנו ירמוז חלק גדול מנבואות ירמיה פרקי נ נא על השחתת עַם בבל ואליליו וחומותיו ונבואות זכריה ה ה—יא; ו א—ט עמש״ש, ועמש״ל יג יט), אולם לדעת הכתובים בפסוקי א ב הנוכחים; מג יד; מז א; כא ט, עשו חיל פרס ומדי שפטים גם באלילי בבל ולקחו בשבי בני בבל, ויתכן מאד שאין זה סותר להכת־בות שנזכרו, כי כפי הנראה מאלה הכת־בות נכבשה עיר בבל לפני שר צבא כורש אוגבירו, וכורש עצמו בא לעיר בבל רק אחרי כן כשלשה חדשים וחצי, ולכן יתכן מאד שבאלה החדשים לא חסו שרי צבא כורש וחילו על אלילי בבל ושברו הרבה מהם וגם הוליכום שבי עד בוא המלך החכם כורש לעיר בבל והודיע כקול קורא לכל בני בבל שהוא שלוח מאלילי בבל לכבוש העיר ולעשות שלום לה וליושביה, ככתוב קול קורא זה (בכתב היתדות) בכת־בת נפלאה על עמוד של חֶרֶשׂ שמצאו חוקרי ימי קדם בחרבות בבל בשנת תרלט. — בפסוקי א ב יתאר הנביא איך אחרי כבוש בבל מהרו בני בבל לעמוס אליליהם על חיה ובהמה אשר נשאו אותם להצילם מיד האויב, אך לא יכלו חיה ובהמה לנשאם ולמַלטם מפני כָבדם ונפלו שבי בידי חיל פרס (כמש״ל), וציור זה מאלילי בבל הוא היפך ציור אלהי ישראל מפסוקי ג ד שישראל הוא עמוסיו ונשואיו והוא ימלטם. כרע בל אחד מאלילי בבל ([2]) קרס (נמצא פעל זה רק בפסוקים הנוכחים, ומהפעל נבנו השמות קֶרֶס בטעם וו כפוף קרסולים בטעם כְּרָעַיִם) כורע על קרסוליו נבו עוד אחד

סבירין יבאו, אך מהם הכרחים רק ויקרא יא לד; שופטים יג יב; ירמיה מט לו; נא מח; יחזקאל כ לה; מד כה.

([1]) כעת חרבות בורסיף נקראות בירס—נומריד, נזכר בורסיף בתלמוד שבת לו א; סנהדרין קט א; בראשית רבה פל״ח ועוד.

([2]) בֵּל ראש אלילי בבל (נזכר בפסוק הנוכחי; ירמיה נ ב; נא מד), וכן יצויר בכת־בות בבל כאלהי

אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר
עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ [יא] קֹרֵא
מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ
אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף
אֶעֱשֶׂנָּה׃ [יב] שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב
הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ [יג] קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי
לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי
בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃
מז [א] רְדִי ׀ וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת
בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־
כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה
וַעֲנֻגָּה׃ [ב] קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי

עצתי קרי — קמץ בז"ק — מלרע

מה שיהיה באחריתו (ע' יחזקאל לו יא; איוב ח ז; מב יב; קהלת ז ח) ומקדם אנכי מגיד ע"י נביאַי אשר לא נעשו עוד; אנכי אמר מְצַוֶּה (10) „עצתי מחשבתי החרוצה (עמש"ל ה יט) תקום"! הכוונה להביא כורש להרוס מלכות בבל (עמש"ל מא ד), ע' פסוק הבא וירמיה נ מה, וכל חפצי בבבל אעשה ע"י כורש (ע' מד כח; מח יד; נה יא). לפי ההמשך הפעלים אמֵר אעשה הם בטעמי עבר. — [יא] אנכי (עמ"ש בפסוק ט) קרא ממזרח פרס (עמש"ל מא ב) עיט עוף דורס (עמש"ל יח ו), כנוי להמלך האדיר כורש (ויש אומרים שיכונה כורש כן מפני שלעדות הסופר הקדמון קסינאָפאָנט נשאו לפני חיל כורש דֶגֶל עם נשר של זהב בראשו) (11) אשר קראהו ד' לבוא על בבל (ע' מא ב; מב ו; מח טו), מארץ מרחק כנוי לארץ פרס ומדי (וכן יג ה, וכן יכונה ארץ אשור יוד ג, וארץ בבל ירמיה ה טו) אני קורא איש עצתי כנוי כבוד לכורש (עמש"ל מב א, כמו אנשי עצתי תהלים קיט כד, ולא כן הטעם לעיל מ יג עמש"ש) ובכוונה שניה שהוא איש אשר ימלא עצתי (להרוס מלכות בבל) מפסוק שעבר אף דברתי עצתי מפסוק שעבר (להביא כורש) אף אביאנה אקיימנה (ככתוב שם, וע' מח טו), יצרתי השבתי (עמש"ל כב יא; מה ח בהערה) עצתי שנזכרה אף אעשנה עצתי. אף... אף הראשון נוסף, וכן מ כד; מא כו, וכן בא גם... גם להלן סו ג ד; בראשית כד כה; שמות יב לא ועוד. לפי ההמשך הפעלים קורא אביאנה אעשנה הם בטעמי עבר. — [יב. יג.] בפסוקים אלה יפנה הנביא אל שארי פושעי ישראל שבבבל שלחצו שכיריהם אחיהם העניים ולא נתנו לחם ובגד לעניי ישראל שם כנזכר להלן נח א—ז (עמש"ל מח א). שמעו אלי אבירי לב אמיצי לב או אכזרים (ע' דברים טו ז) (12) הרחוקים מצדקה מצֶּדֶק ילחצו העניים: קרבתי אָקָרֵב צדקתי (לנע"ל „מצדקה") ישועתי (עמש"ל סה כג), לא תרחק, ותשועתי לא תאחר (עומד, וכן בהרבה מקומות) כעב"ש, והכוונה על גאולת הגולים ושובם לא"י, וזה שאמר ונתתי בציון תשועה לישראל שהוא תפארתי (מט ג; ס כא; סא ג; סב ג; סג יב עמש"ש). עוד יתכן לפרש ונתתי בציון תשועה ולישראל (אתן) תפארתי (כי ד' הוא תפארת ישראל להלן ס יט; תהלים פט יח), והפירוש הראשון נראה עיקר.

מז. [א.] גם נבואות הפרק הנוכחי נאמרה בזמן הנבואות שקדמו (עמש"ל מ א) ועל בבל בעת אשר נכבשה לפני כורש, ויצוירו בני בבל המושלים בכל הארץ בשמות בתולת בת בבל או בת כשדים (עמש"ל יוד ל בהערה) היושבת על כסא המלוכה, והנה בא על כבוש בבל בפרק הנוכחי איזה פעלים בזמן עבר (פסוק ט) בטעם בינוני, או עתיד (פסוקי ג ט יא) בטעם עבר ובינוני, או בינוני (פסוק ח) בטעם עבר (עמש"ל ה יג בהערה). רדי מכסא המלוכה שנזכר להלן בפסוק (וע' יחזקאל כו טז) ושבי על עפר לאות אֵבֶל עמש"ל ג כו בתולת בת בבל! שבי לארץ, אין עוד כסא כסא המלוכה בת כשדים! כי לא תוסיפי יקראו לך (וכן הלשון בפסוק ה) הוא לשון מליצה במקום לשון פשוט „כי לא תוסיפי להִקָּרֵא" (עמש"ל נב א בהערה) רכה изнѣженная, verzärtete ועגוגה нѣжная, zarte (1), שם מליצה לבני בבל שהתענגו בהיכלי ע"נ ג (לעיל יג כב). —[ב. ג. ד.] הרבה מבנות בבל נלקחו בשבי ביד חיל פרס כמש"ל מו א, ודרך השבוים לטחון ברחים שמות יא ה (ע"ש יב כט); שופטים טז כא; איכה ה יג, וזה שאמר קחי רחים וטחני קמח

(10) כטעם פעל אמר בהרבה מקומות בראשית א ג; דברים לג כז (עמ"ש עוד נח יג בהערה); ש"ב א יח; טז יא; תהלים לג ט; קה לד; אסתר א יז; נחמיה יג ט ועוד, ובערבית פעל אמר רגיל בטעם זה.

(11) ואולי מזה בא סנהדרין יב א „נשר" שֵׁם חִבָּה לפרס ע' רש"י שם, אך יותר נראה ששם הכוונה על מלכות בבל (שנכבשה לפני מלכות פרס, ומלך פרס נקרא לפעמים מלך בבל עזרא ה יג; נחמיה יג ו, ועמש"ל כה ו בהערה) והמליצה לקוחה מהלשון „הנשר הגדול" יחזקאל יז ג למלך בבל, או מהלשונות חבקוק א ח; דניאל ד ל.

(12) אבל אבירי לב תהלים עו ו טעמו חכמי לב, כהלשון הן אל כביר ולא ימאס (איש) כביר כח לב איוב לו ה.

(1) וכן הרך והענג, הרַכָּה והענוגה, מהתענג ומרֹך דברים כח נד נו. כי בלה"ק הע"נ ג

תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלֻנִי וְנִדְמֶה׃
[ו] הַזָּלִים זָהָב מִכִּים וְכֶסֶף בַּקָּנֶה
יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ
אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃ [ז] יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ
וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא
יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ
לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ [ח] זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ
הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־־־לֵב׃ [ט] זִכְרוּ
רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד
אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ [י] מַגִּיד מֵרֵאשִׁית

ישראל" מפסוק ג. למי מאלילי העמים תדמיוני ותשוו כעב"ש ותמשלוני (עמש"ל יד ד בהערה) ונדמה? (קל עתיד מדברים בעדם) ונהיה אני והוא דומים? — [ו.] הזולים הם (עמש"ל יד כז) זלים, дешево цѣнить, gering schätzen (7) זהב מכים כי לא יחוסו על הזהב לקחתו לצפות בו פסל (ע' מ יט) כסף (להלן בפסוק), וכסף בקנה Schnellwage, безмѣнъ בלשון המשנה קנה מאזנים כלים פי"ב מ"ב (ולא נמצא יותר קָנֶה בכ"ק בטעם זה, נקרא עוד פֶּלֶס עמש"ל מ יב) ישקלו וגו' יסגדו אף ישתחוו כעב"ש (עמש"ל מד טו). י"א הזולים=הסלים (בחלוף ז ס, כמו עלז עלס, זור סור, מזג מסך, גזם קסם ועוד) בטעם השוקלים (עמש"ל נז יד בהערה), והוא מקביל אל „ישקלו" שבפסוק, אך לטעם זה יחסר בפסוק כלי המשקל לזהב. — [ז.] ישאהו וגו' יסבלהו (עמ"ש בפסוק ד) ויניחהו תחתיו במקומו (עמש"ל כה יוד) ויעמד עמש"ל פסוק א, ממקומו לא ימיש לא ינוע (8) אף יצעק וגו'. לפי ההמשך ראוי יצעקו, מצרתם, יושיעם. ועמש"ל ב יח, ויתכן מאד שראוי להנקד פה ישאֻהו יסבלֻהו ויניחֻהו, וכל הפסוק יהיה בלשון יחיד. — [ח. ט.] זכרו פושעי ישראל שבבבל (להלן בפסוק) שלא האמינו ביכלת ד' להצילם מיד אויביהם (עמש"ל לה ג) זאת האמור בפסוקי ו ז (כי אלה העמים ריק) והתאששו (9) והתחזקו ולא תיראו, השיבו פושעים על לב שימו אל לב (עמש"ל מד יט) מה שאמרתי בפסוקי ו ז (כעב"ש), זכרו ראשונות (עמש"ל כב יא בהערה) פעולות ד' ראשונות (קדמוניות עמש"ל מג יח) מעולם מימי עולם והתאששו כי אנכי אל ואין עוד, אנכי אלהים ואפס כמוני. „והתאששו" עומד במקום שנים, וכן „אנכי" עומד במקום שנים ונמשך גם על פסוקי יוד יא הבאים. — [יוד.] אנכי (עמ"ש בפסוק שעבר) מגיד ע"י נביאי מראשית מראש איזה דבר אחרית

כג), ולכן בא שיבה (או שֵׂיב מ"א יד ד) נרדף עם זקנה. בתלמוד אבות פ"ה מכ"א אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה, ובלי ספק אין טעם אלה השמות מדויק במספר השנים בלשון כ"ק, ע' בראשית יח יא; כד לו; כה ח; לה כט.

(7) באיכה א ח בא פעל יוצא הפעיל מן זול הֵזִיל (ע"מ הֵנִיחַ הֵסִית), ובירמיה ב לו (תֵּזְלִי=תָּ ז'ל י) בא פעל עומד קל מן זלל, ומזה בינוני קל זוללה איכה א יא (ומזה השם זלות תהלים יב ט), ופה בא גם הקל זול יוצא (ולא נמצא יותר הקל זול), ונראה שהוא לקוח פה מארמית שבא בו זול יוצא גם בקל ע' תרגום ירושלמי שני בראשית טז ה, ובפיעל מרובע זלזל תרגום ירושלמי דברים כז טז; ברכות ו ב; חולין צח א ועוד (ומזה בארמית השם „זול" מעשר שני פ"ד מ"א ועוד בטעם מחיר קטן). עוד פירושים נאמרו על „הזלים" שבפסוק, והפירוש שכתבנו לפי המשך הלשון עיקר בלא ספק.

(8) הפעל מוש טעמו סור, נוע, עָתַק ממקומו (וע"ד השאלה בטעם הֶעְקֵר עמש"ל כב כה), והוא פעל עומד בקל במדבר יד מד; שופטים ו יח ועוד, וגם בהפעיל בפסוק הנוכחי; שמות יג כב; לא יא; ירמיה יז ח; נחום ג א; תהלים נה יב, ולפעמים גם הקל זכריה ג ט גם ההפעיל מיכה ב ג ד; איוב כג יב הם יוצאים. — הפעיל נע"ו הָמִישׁ בשופטים טז כו; תהלים קטו ז בא בטעם הפעיל כפולים הָמֵשׁ (שמות יד כא) או מַשֵּׁשׁ, осязать, betasten,

(9) לא נמצא יותר פעל אשש בכ"ק, ויסוד טעמו היות חזק ומתקיים (עמש"ל טז ז), ובערבית אשש טעמו יוצא חַזֵּק אַמֵּץ, ובלשון רבותינו נתאוששו (ב"ר פס"ז ופע"ה) בטעם התחזקו, המאוששות (שה"ש רבה ב ה) בטעם המחוזקות, ובתרגום תהלים קיט יא (באיזה נוסחאות) אשישית בטעם חזקתי, ומזה בלה"ק „איש" אשר יסוד טעמו גֶּבֶר חָזָק, עמש"ל נג ג בהערה. יש אומרים כי התאוששו שבפסוק הוא פעל מהשם איש, וטעמו היו לאנשים (כהלשון ש"א ד ט), אולם יותר נראה שהפעל אשש במדרש ותרגום שם איננו מושאל מלשון הפסוק הנוכחי רק נמצא בלשון החי אצלם, לכן הפירוש הראשון עיקר בפסוק הנוכחי.

שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃
[ח] וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיֹּשֶׁבֶת
לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד
לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃
[ט] וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם
אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ
בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃
[י] וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי

ממלכות (ה), עד אשר (מ ר״ב בָטַחַךְ בגבורתך) **לא שמת אלה על לבך**, הכוונה לא שמת על לבך (להבין מעצמך) הדבורים שנזכרו „קצפתי וגו׳ בידך", **לא זכרת** עמש״ל יב ד **אחריתה** (ודומה לזה הלשון איכה א ט), הכוונה אחרית הפעולה שנזכרה „לא שמת להם רחמים וגו׳ מאד", שינקם ד׳ נקמת עמו (ג). י״א שבא אחריתה במקום אחריתך, כי בא לפעמים גוף אחד בנוכח ונסתר בדבור אחד כמש״ל א כט. —[ח. ט.] **ועתה**, הכוונה לפי שאת לא זכרת אחרית פעולתך (ז), לכן תשמעי זאת ממני, **שמעי זאת** אחרית מפסוק ז **עדינה** רכה וענוגה (פסוק א עמש״ש טעמם) (6) **הישבת** (בטעם עבר אשר ישבה **לבטח**, **האמרה** (בטעם עבר) אשר אמרה **בלבבה** „**אני ואפסי עוד** (וכן הלשון בפסוק יוד; צפניה ב טו), הוא מָשָׁל המוני בלשון החי בטעם **אֶפֶס עוד** כמוני, אַפְסִי=אֶפֶס ביוד נוסף, כמו זולתי, דברים א לו; ד יב; יהושע יא יג; מ״א ג יח; יב כ; תהלים יח לב=זולת מ״ב כד יד (אבל זולתי לעיל מה ה כא; הושע יג ד **הוא** בכנוי), **לא אשב אלמנה ולא אדע שכול**" ,потеря дѣтей Kinderverlust (7) (עמ״ש להלן מט כ), עיר שאבדה מלכה ואנשיה תצויר אלמנה ושכולה ע׳ מט כ; נד ד (עמש״ש פסוק א); יחזקאל לו יב; איכה א א ועוד **ותבאנה** (בטעם בינוני) הנה (עמש״ל לב ז בהערה) באות **לך שתי אלה רגע** בזמן קצר (עמש״ל לד יד בהערה) **ביום אחד**: **שכול ואלמן** (אלמ׳ן ש״מ בטעם אלמָנות, ולא נמצא יותר) שהיית בטוחה שלא תבאנה לך, והכוונה על מה שביום אחד (מעל״ע) נלכדה עיר בבל ונהרג בלשאצר מלך בבל (דניאל ה ל, ועמש״ל מו א; יד יח) ואנשי העיר (רבים מהם עמש״ל מו א) לֻקחו בשבי ביד האויב, **כתמם** כבְתֻמם (בחסרון ב היחס עמש״ל א כה בהערה), כבהיות שכול ואלמ׳ן בתֻמם או בשלימותם (8), въ совершенствѣ, in vollkommenheit **באו** (בטעם בינוני) באות **עליך ברב** עם רב **כשפיך** שהיו בבבל (דניאל ב ב; ד ד; ה ז; יחזקאל כא כו, כי היו הכשדים ידועים לקוסמים ומכשפים מאז היו לגוי ע׳ להלן פסוק יב, ולכן הושאל שם „כשדים" לקוסם ומכשף דניאל ב ב ד ובארמית כשדאי ב ה יוד; ד ד; ה ז יא, וכן בלשונות יונית ורומית Chaldaeus) אשר בהם צדו נפשות כל העמים להכניעם, ודומה לזה על אשור נחום ג ד עמש״ש (ונזכר הרבה בתלמוד אשר המכשפים הזיקו לאחרים בכשפיהם), **בעצמת** עם רבוי (עמש״ל מ כט) **חבריך** כשפיך (9) **מאד** אשר בהם קשרו נפשות כל העמים אליהם לעשות רצונם (כמש״ל בהערה בטעם חברים). הכוונה שר״ב כשפיך וחבריך לא יכלו להצילך מיד האויב מהיות שכול ואלמ׳ן. פרשתי כן לפי שמהלשון בפסוק יב נראה שחשבו בני בבל שבכשפיהם וחבריהם יכניעו העמים. ממה שבא „ותבאנה לך שתי אלה" בלשון נקבה נראה בעיני כי שכול ואַלְמֹן הם פעלי מקור קל במקום ש״מ (עמש״ל ח ו בהערה) שְׁכול ואלמָנות, ולא נמצא יותר בכ״ק פעל אלמן ויש ממנו בתלמוד פיעל מאלמן את אשתו פסחים מט א, והתפעל נתאלמנה ב״ב צב ב (בכתובות טו ב הגי׳ ונתארמלה, כי בארמית אַרְמְלָא היא אלמנה). — [יוד.] **ותבטחי** את בָטַחַתְּ, היית שוקטת ושְׁלֵוָה (עמש״ל יב ב) ולא יָרֵאת **ברעתך** שעשית לישראל (ויו) **אמרת** בלבך (עמש״ל לט ח) **אין ראני** אין רואה אותי, בטעם

(6) הפעל עדן יסוד טעמו היות רך ונכפף (וכן בערבית), ומזה בתלמוד מְעַדֵּן... מַקְשֶׁה מ״ק טז ב, מעדן את הבשר פסחים מג א, מעדן הראש והגוף שה״ש רבה א ב, ולפי שבאיש תענוגים גופו יצויר רך (א), לכן בא התפעל התעדן נחמיה ט כה בטעם התענג (ולא נמצא יותר פעל עדן בכ״ק), ומזה השמות עדינה בפסוק הנוכחי בטעם רכה וענוגה, עדנים ש״ב א כד (עמש״ש); תהלים לו ט בטעם ש״מ תענוגים. מעדנים בראשית מט כ; ירמיה נא לד (עמש״ל א כה בהערה); איכה ד ה בטעם מאכלי ענג, ולפי שבימי הנעורים הגוף יצוייר מָלֵא לֵחַ ור׳ך וקל להכָּפֵף (כי כאשר יזקן האדם ינוס לחו דברים לד ז), לכן בא השם עדנה בראשית יח יב בטעם לֵחַ הנעורים, сокъ молодости, Ingendsaft (עמ״ש עוד להלן סד ה), ומזה עוד השם עֵדֶן (אשר בו גן עדן) בראשית ב ח יוד טו ועוד לארץ ידועה מלאה כל טוב להלן נא ג; יחזקאל כח יג; לא ט, אשר יתעדן בה האדם.

(7) וכן בפסוק ט, וכנראה שמזה הטעם גם הלשון „שכול לנפשי" תהלים לה יב, והוא דבור של קריאה לאדם המקלל את עצמו כאשר נפשו מרה לו, דוגמת הלשון „רזי לי" ! לעיל כד טז.

(8) כטעם ת׳ם (שלימות הבריאות) איוב כא כג, ובשארי מקומות רגיל ת׳ם בטעם תמימות ויֹשֶׁר.

(9) וכן בפסוק יב, ומזה עוד חֲבָרִים תהלים נח ו, וביחיד חָבֶר דברים יח יא, וכן המכשף נקרא

צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־־שֹׁבֶל גַּלִּי־־שׁוֹק עִבְרִי
נְהָרוֹת׃ [ג] תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם־־תֵּרָאֶה
חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃
[ד] גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ [ה] שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־

קמין בז״ק

כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ לָךְ גְּבֶרֶת
מַמְלָכוֹת׃ [ו] קָצַפְתִּי עַל־־עַמִּי חִלַּלְתִּי
נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־־שַׂמְתְּ לָהֶם
רַחֲמִים עַל־־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד׃
[ז] וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְבָרֶת עַד לֹא־

מלרע

כשפחת השבי, גלי צמתך (נזכר עוד שה״ש ד א ג; ו ז) מין צעיף או רְעָלָה (עמש״ל ג יט) вуаль, schleier [2] אשר בה תכסינה הנשים בארצות המזרח פניהן וראשן בצאתן החוצה, ואשה שבויה העומדת להִמָּכר לשפחה פניה גלוים להֵרָאות להקונים חשפי גלי [3] שֹׁבֶל שולים [4] (שפת בגד ארוך מלמטה סביב שמות כח לג לד; לעיל ו א ועוד), וכן חשפתי שוליך, נגלו שוליך ירמיה יג כו כב, וגליתי שוליך נחום ג ה, ובכל אלה המקומות בגלוי השולים יראה השוק והערוה, והנה פה הכוונה שתגלה השולים לעבור בשבי (כמש״ל) מבבל לפרס דרך נהרות פרת וחדקל (כנודע בגיאָגראַפיה), וזה שאמר עברי נהרות פרת וחדקל (עמ״ש עוד מב טו) ללכת לפרס תגל ערותך גם תראה חרפתך (וכן הלשון ירמיה ונחום שם); „נקם מפסוקי א—ג אקח (בטעם בינוני) אני לוקח מבבל (על שהרעו מאד לישראל ע׳ פסוק ו) ע׳ לה

ד; סא ב, והכוונה ע״י חיל פרס, ולא אפגע אדם״ שיעמוד למולי, ירמיה נ מד, אָמַר (עמש״ל ה ט; יד ח) גואלנו וגו׳ ישראל. — [ה.] שבי דומם בשתיקה [5] מרֹב צרה (עמש״ל כג ב) ובאי בחשך כנוי לגלות (עמש״ל ח כב) בשבי בת כשדים (א) כי לא תוסיפי יקראו לך הטעם להִקָּרא כמש״ל פסוק א גברת ממלכות (פסוק ז; מ״ב כה כח), גְּבֶרֶת (שנמצא גם בנפרד בפסוק ז ויותר לא נמצא) נרדף עם גבירה, והכנוים (גבִרתי גבִרתך גבִרתה) הם רק מן גְּבֶרֶת. — [ו. ז.] קצפתי על עמי חללתי נחלתי א״י (עמ״ש מט ח) בתתי אותה ביד זרים (איכה ב ב; יחזקאל כד כא) ואתנם בידך (ביד בבל) עמי ונחלתי שנזכרו, לא שמת להם לבני עמי רחמים, על זקן וגו׳ (ירמיה כא ז; דהי״ב לו יז; איכה ב כא; ד טז; ה יב) מרב אכזריותך, ותאמרי לעולם אהיה גברת

наслажденіе, Genuss והר״ך нѣжность, Zartheit הם ציורים קרובים, בי העֹנֶג מביא ר״ך בגוף האדם, ועמש״ל פסוק ח.

[2] וכן הבינו שֵׁם צַמָּה תרגום היוני והסורי ור״י אבן גנאח, וכן עיקר בלא ספק כנראה מהלשון שה״ש שם, נבנה השם צַמָּה מפעל ישן צמם בטעם קָשַׁר קָלַע (בערבית צם, טם), כי הצַמָּה היא קלועה ולא ארוגה, ומזה עוד השם צַמִּים (יחיד ע״מ צַדִּיק) איוב יח ט בטעם שְׂבָכָה (אבל צַמִּים איוב ה ה כנראה= צָמִים בינוני קל מפעל צום, והטעם רְעֵבִים; או צַמִּים=צְמֵאִים מפעל צמא). בלשון ארמי ותלמוד בא מפעל צמם פיעל והתפעל מרובעים צמצם התצמצם בטעם כַּסֵּה הִתְכַּסֵּה בצַמָּה או צעיף תרגום ירושלמי שני בראשית כד סה; לח טו; ב״ר פמ״ה; איכה רבה ג א, וע״ד השאלה בא בתלמוד צמצם בטעם כָּבַשׁ, צַמֵּק, יבמות מו א; גיטין ז א; סנהדרין עו ב ועוד, ואולי מזה השם צומם משנה בכורות מד א לבהמה שאזניה כבושות וצומקות.

[3] פעל חשף (בשין שמאלית) טעמו הרגיל גִּלָּה, עֵרָה בפסוק הנוכחי: כ ד; נב יוד ועוד (ומזה השם מַחְשֹׂף בראשית ל לז עמ״ש ולעיל ח כז בהערה, אבל „חשיפים״ מ״א כ כז שהוא בלשון שם מיוחד לעדרי עזים, כנראה נבנה מפעל ישן חשף שמטעם קָשַׁר אָגַד, ומזה בארמית שם חֲסַף דניאל ב לג מב לטיט המתדבק בחלקיו), ובא עוד פעל חשף בטעם שָׁאַב לעיל ל יד; חגי ב טז.

[4] שֹׁבֶל לא נמצא יותר, ולפי שהשם שולים נמצא רק ברבים, לכן יתכן מאד כי שֹׁבֶל הוא יחיד מהרבים שולים בחלוף ב ו, עמש״ל ה יב.

[5] דומם הוא פה תה״פ, ובשארי מקומות הוא תאר בטעם שותק, ומזה אבן דומם חבקוק ב יט (ע״ש פסוק יח, ולפי שאבן בכל מקום נקבה, לכן נראה שהטעם שם דוממה, הכון „הוא״ שאחריו נמשך גב למעלה, והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה), ויחיל ודומם איכה ג כו, ויותר לא נמצא דומם בכ״ק.

אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃ [יג] נִלְאֵית
בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ הֹבְרוּ*
שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים מוֹדִיעִים לֶחֳדָשִׁים
מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ׃ [יד] הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ

אֵשׁ שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם
מִיַּד לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר
לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ׃ [טו] כֵּן הָיוּ־לָךְ
אֲשֶׁר יָגָעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ

* הברי קרי

היית לגוי כמש״ש (ע׳ ירמיה ב ג; יחזקאל טז כב; מג ס ועוד) **אולי תוכלי** בחבריך וכשפיך **הועיל** (לארצך) (14), **אולי תערוצי** תחרידי (את אויבך כורש) (15), והוא לשון התול. — [יג.] **נלאית** ולא עצרת כח נגד הרעה (יב) **ברב עצתיך** עצותיך (עמש״ל לח כ בהערה) עם חכמיך הרבים (ע׳ פסוק יוד; ירמיה נ לה; נא נז) לעמוד לפני האויב. **יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים** גוזרי השמים, הם אִסְטְרָלָגִין Astrologen, астрологи, ולא נמצא יותר השם הוברים והוא נבנה מהפעל הערבי הבר בטעם גָּזַר, חָלַק, כי הם גוזרים רקיע השמים בכוכביהם לתמונות מכוכבים, והן התמונות הנקראות בשם מַזָּלוֹת (עמש״ל יג יוד), וביותר לי״ב מזלות הידועים אצל הקדמונים (וכן בתלמוד ברכות לב ב ועוד), והם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים שבעיגול האפקליפטיקה אשר תחתם תסוב השמש במשך שנה מַזָּל בכל חדש כנודע. **החזים בכוכבים** להגיד עתידות (16) **מודיעים** ומודיעים **לחדשים** כל חֹדֶשׁ וחֹדֶשׁ ממַזָּל שבכל חֹדֶשׁ (כמש״ל) **מאשר יבאו עליך**, כי הם חזו לבבל שלא תבא עליה רעה מכורש כמש״ל מד כה, לכן **יעמדו נא** היום **ויושיעוך**. — [יד.] **הנה היו** חוזים בכוכבים מפסוק שעבר כשארי בני העם שבבבל **כקש**, **אש שרפתם** כקש שלא תשאר ממנו גחלת (ע׳ ה כד), **לא יצילו את נפשם** את עצמם sich, себя (17) **מיד להבה**, **אין גחלת** אחרי שנשרף גופם כקש **לחמם** (מקור קל) להתחמם (18), **אין אור** להבת אש (עמש״ל כד טו) **לשבת נגדו** להתחמם בעת שנשרפו, כי מהרה ישָׂרפו כקש, וכל זה משל על כליון חוזי כוכבים שבבבל, הם בַּדֵּי בבל שכלו ירמיה נ לו (עמש״ל מד כה), שלא יכלו **הועיל** מאומה לבני בבל בעת צרתם וכלו עמהם. — [טו.] **כן** ללא הועיל (יב) **היו לך** הכְּשָׁפִים והחברים מפסוקי ט יב **אשר** בהם (19) **יגעת** [מנעוריך]! (יב) **סחריך** מעמים אחרים שבאו תמיד לסחור בעיר המלוכה בבל (ע׳ ירמיה נא מד) **מנעוריך** מאז היית לגוי (יב) **איש** כל איש מהסוחרים

(14) הועיל (הפעיל מן יעל נמצא רק בהפעיל) בא בטעם עָזַר בפסוק הנוכחי; ל ה; נז יב; איוב ל יג ועוד, ובטעם הביא תועלת מד ט; מח יז; איוב טו ג; כא טו; לה ג (מחטאתי טעמו בלא חטאתי, עמש״ל ח יא בהערה) ועוד.

(15) כל מפרשי עמנו וכן תרגום יונתן יבינו תערוצי בטעם תתחזקי אך לא נמצא בלה״ק (ולא בארמית וערבית) פעל ערץ בטעם התחזק, ובכ״ק בא רק בטעם פחד, הפחיד כמש״ל ב יט, ומזה השם עריץ לאיש נורא ואביר לב אשר ייראו ממנו כמש״ש.

(16) בדרך האסטרלגין הקדמונים ע׳ ירושלמי שבת פ״ו; ע״ז פ״ב; ב״ר פרשה פ״ז; ויק״ר פל״ו; דב״ר פ״ח; תרגום דהי״א יב לב ועוד.

(17) וכן נראה מטעם זה „נפש״ בכנוי ה יד (עמש״ש); נג יוד; ש״א יט יא; מ״א א יב; ירמיה מח ז; נא ו מה: יחזקאל ג יט כא: עמוס ב יד טו, ובתלמוד בא בטעם זה: עצמו, עצמה ועוד בשארי כנוים ע׳ כתובות כז ב; קה ב; ספרי במדבר ו יג; אבות פ״א מ״ה; פ״ב מי״ב ועוד הרבה, וכן בלשון הקדש המאוחרת (מושאל מלשון התלמוד, ובתלמוד מושאל כהעתקה מארמית, כי בארמית גרם טעמו עֶצֶם ובכנוי טעמו sich, себя ע׳ תרגום ירושלמי בראשית טו ב; כז מ; ויקרא יוד כ; במדבר ו ג; ברכות מח א ועוד). בשארי מקומות בכ״ק בא על הוראת sich, себя „את״ עם כנוי, ע׳ שמות ה יט; ויקרא כב טז; במדבר ו יג; ירמיה ז יט; יחזקאל לד ח יוד, אך „עֶצֶם״ עם כנוי לא נמצא בכ״ק בטעם זה ורק לפעמים בא „עֶצֶם״ בלא כנוי בטעם selber, самый, самъ שמות כד יוד; איוב כא כג; איכה ד ז (עמש״ש), ומזה הלשון הרגיל בעצם היום הזה בראשית ז יג ועוד, ובלשון התלמוד בא גם בטעם זה עצם עם כנוי אבות פ״א מי״ד ועוד, וכן בארמית גרם עם כנוי, ע׳ תרגום ירושלמי ויקרא ז כט; דברים ג יא; תרגום תהלים סח יוד.

(18) וכן בהלשון ושריש רתמים לַחְמָם איוב ל ד י״א טעמו להתחמם בגחלי רתמים, ע׳ תהלים קכ ד.

(19) כנוי המושך ומלת החבור „אשר״ בלשון כ״ק בולל לפעמים מלות ישונות הנחוצות להמשך

חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי
בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד׃ [יא] וּבָא עָלַיִךְ
רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה

לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם
שֹׁאָה לֹא תֵדָעִי׃ [יב] עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ
וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ

אין חוקר אותי (את מעשי, עמש״ל מד טז בהערה) להוכיחני, מהיותי גברת ממלכות (ה) ואין איש רואה (חוקר) אחרי המלך את אשר עשה (ע׳ קהלת ב יב), חכמתך (ע׳ ירמיה נ לה; נא נז) ודעתך ובינתך (10) (כעב״ש) היא שובבתך עשתה אותך שובבה Zügellose, необузданная (11) ותאמרי וגו׳ (ח). — [יא.] ובא (כטעם בינוני) לכן בא (עמש״ל ב ט בהערה) עליך רעה (הוא נגד „רעתך״ מפסוק יוד), הכוונה על בוא כורש על בבל לא תדעי (הוא נגד „דעתך״ שם) לא הבינות שחרה (מקור פיעל עם כנוי) לחקור אותה (עמש״ל ח כ) לדעת מראש שיבוא כורש על בבל, כי כורש לא היה בן מֶלֶךְ וּמָלַךְ פתאום על פרס ומדי, עמש״ל מט א, ומלכי מדי היו לפנים אוהבים למלכי בבל עמש״ל יג א. ותפול ונופלת עליך הֹוָה שֶׁבֶר וצרה וכן יחזקאל ז כו) (12) לא תוכלי לא יָכֹלְתְּ

כפרה למחותה (להעבירה) עמש״ל כח יח, ואולי „כַּפְּרָהּ״ טעמו פְּדֵה אותה בכֹּפֶר, ונבנה פעל כִּפֵּר הנוכחי מהשם כֹּפֶר שבטעם פדיון או כסף פדיון כמש״ש, והנה כן אמר הנביא על מפלת בבל „הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו״ לעיל יג יז (וכן הלשון אכפרה פניו במנחה בראשית לב כא יתכן טעמו אפדה כעסו בכֹּפֶר מנחה), ותבא ובאה עליך פתאם עמ״ש מח ג שאה שֶׁבֶר וצרה (עמש״ל ו יא בהערה) לא תדעי (ודומה לזה הלשון תהלים לה ח) לא הבינות כמש״ל והוא כעב״ש. — [יב.] עמדי נא עִצְרִי כח устой, besteh (נגד הרעה בפסוק שעבר) (13) בחבריך וברב כשפיך כמ״ש בפסוק ט באשר בְּדָבָר (הוא החֲבָרים והכְּשָׁפים) אשר (כטעם באשר נו ד; סה יב; סו ד; קהלת ג ט, ובשארי מקומות בא בטעם: במקום אשר, יען אשר, בגלל) יגעת מנעוריך מאז

חובר דברים שם ותהלים שם, ומהלשון תהלים שם נראה אשר חובר הוא הלוחש על הנחשים שלא יזיקו, חָבֵר הוא הַלַּחַשׁ על זה, ובתלמוד סנהדרין סה א, כריתות ג ב הבינו כי חובר חָבֶר לוחש על כל מיני חיה ונחשים שלא יזיקו, ויסוד טעמו חָבֹר (שהוא לפעמים יוצא בקל הושע ד יז) או קְשֹׁר החיה והנחש אליו לעשות רצונו, וזה שאמרו בכריתות שם שגם מְקַטֵּר לשד לחברו אליו נוכל לקרוא חובר חבר, ומפסוקי ט יוד הנוכחים נראה שהיו חוברי חבר שלחשו על האדם לקשרו אליהם לעשות רצונם.

(10) וכן מד כה, ובשארי מקומות בא דעת בכנוי על חֵפֶץ ורצון להלן נג יא; משלי ג כ או על ידיעה והבנה להלן מח ד; איוב יוד ז; יג ב.

(11) פיעל (מן שוב) שובב (לבד טעמו השיב מט ה; נח יב; ירמיה נ יט; יחזקאל לט כז או תת מנוחה תהלים כג ג; סג ג, ובפֻעל יחזקאל לח ח עמש״ש, עמש״ל ל טו בהערה) בא בטעם עשות מי פרוע необузданный, zügellos או פֶּרֶאִי wild, дикій ומזה בפסוק הנוכחי; ירמיה נ ו; יחזקאל לח ד (הטעם שם אעשך שובב כחיה רעה, וזה שאמר שם „ונתתי חחים בלחייך״ כבחיה רעה ע׳ יחזקאל יט ד; איוב מ כו) לט ב עמש״ש, ובפֻעל ירמיה ח ה, ומזה תארים „שׁוֹבָב״ ירמיה לא כא; מט ד; מיכה ב ד, „שׁוֹבָב״ להלן נז יז; ירמיה ג יד כב, „משובה״ (תאר נקבה) ירמיה ג ו ח יא יב בטעם פרוע ופֶרְאִי, ועוד ש״מ משובה בטעם פרעות ירמיה ב יט; ג כב; ה ו; ה ה; יד ז; משלי א לב; הושע יד ה (אבל משובתי הושע יא ז טעמו תשובה וַחֲזָרָה עמש״ש), והנה טעם זה בפיעל שובב נבנה מטעם סור הסיר שיש בקל שוב והפעיל השיב כמש״ל מג יג בהערה.

(12) ולא נמצא יותר הֹוָה, ולפעמים בא בטעם זה איוב הַוָּה ו ב; ל יג וברבים הַוּוֹת תהלים נז ב; משלי יט יג ובשארי מקומות בא הַוָּה ביחיד מיכה ז ג (עמש״ש), וברבים תהלים ה יוד בטעם אָוֶן וָעָוֶל, ובא עוד לפעמים הַוָּה ביחיד בטעם אַוָּה (תאוה וחמדה) משלי יוד ג; יא ו ואולי גם תהלים נב ט.

(13) הפעל עמד מטעמו הרגיל (היפך ישב) הושאל למושגים שונים (עמ״ש יא יוד; מח יג), ומזה בטעם עצר כח במלחמה או באיזה מקרה כבד ורע, בלשונות עמד לפני מי או מה שמות ט יא; יהושע כא מב; מ״ב יוד ד; תהלים עו ח; קמז ז ועוד, או בפני מי אסתר ט ב, או נגד מי קהלת ד יב, ורגיל מאד בטעם זה גם „עמד״ לבד בפסוק הנוכחי; שמות יח כג; ירמיה מז טו; יחזקאל כב יד; הושע יוד ט; עמוס ב טו; מלאכי ג ב; תהלים קל ג; דניאל יוד טו כה ומזה בפירוש „עמד במלחמה״ יחזקאל יג ה.

וָאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃
[ד] מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל
עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ [ה] וָאַגִּיד לְךָ
מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־תֹּאמַר
עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃ [ו] שָׁמַעְתָּ
חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ
חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃
[ז] עַתָּה נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא
שְׁמַעְתָּם פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃ [ח] גַּם
לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז לֹא־
פִתְּחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד
וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃ [ט] לְמַעַן שְׁמִי

ואשמיעם והשמעתים (כעב"ש), פתאום עשיתי ותבאנה והתקיימו הראשונות שנזכרו, הכוונה על הנבואות שנבאו נביאי ד' לְפָנִים על מפלת בבל (עמש"ל מא ד) שהתקיימו פתאום מז יא כי פתאום נלכדה בבל ירמיה נא ח (עמש"ל יד יט). — [ד. ה.] מדעתי (מקור עם כנוי) מפני דעתי (לפי שידעתי) כי קָשֶׁה ([1]) קְשֵׁה עֹרֶף (איש עומד בדעתו שלא ישמע עצה) упрямый, hartnäckîg אתה וגיד ברזל ערפך жила, Ader מליצה לערף קשה (כעב"ש) ומצחך נחושה נחֹשֶׁת, מליצה לאיש עז פנים ([2]), ואגיד לכן (עמש"ל ב ט) הגדתי לך מאז הראשונות מפסוק ג, בטרם תבוא באה (התקיימה מה שהגדתי) השמעתיך (ג) כעב"ש, פן למען אשר לא (עמש"ל ו יוד בהערה) תאמר עצבי פסלי (עמש"ל יד ג בהערה), שעבדו לו הרבה מב"י בעת חרבן בית ראשון ע"י הבבלים (ע' ירמיה פרק מד) ועד עתה בסתר לבם נטו ב"י להאמין באלילי הגוים כמש"ל פסוק א עשם מה שהגדתי (ממפלת בבל כמש"ל) ופסלי ונסכי צום להיות (עמש"ל יג ג בהערה) כעב"ש, — [ו. ז. ח.] שמעת מאז מפי נביאי מה שהגדתי על מפלת בבל הבאה (פסוקי ג ה), ועתה חזה (צווי) כלה! מה שהגדתי, כי באה והתקיימה (ג) ואתם הלא תגידו! הכוונה אתם עדי שבאמת שמעתם זאת מאז מפי נביאי (ודומה לזה מג יוד יב; מד ח), השמעתיך מאז ע"י נביאי (ג) חדשות מעתה חדשות מזמן הַזֶּה (ממפלת בבל שנהיתה היום) ונצורות ונסתרות ([3]) (ממפלת בבל שתבא השמעתיך ולא אשר לא (עמש"ל יוד יוד) ידעתם אשר (עמש"ל ז כ) עתה בזמן הַזֶּה נבראו ולא מאז, ולפני יום ומלפנים ([4]) ולא שמעתם מפי אחרים בזולת נביאי; פן אל (עמש"ל ו יוד בהערה) תאמר „הנה ידעתין"! מִלְּפָנִים שתבאנה החדשות (ממפלת בבל) מפי האלילים (ה), כי אין זה אמת; גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה לא פִּתְּחָה (עמש"ל מה ח) אזנך לשמוע (עמש"ל ב כ) אלה החדשות (כעב"ש) מפי אחרים.—כי ידעתי, דבור זה נמשך על הדבורים „פן תאמר" מפסוקי ה ז, ונקשר עם פסוקי ט יוד יא הבאים בגוד תבגוד (בטעם בינוני) שבוגד אתה בד' (ירמיה ג כ ועוד) ונוטה אחרי האלילים ופושע מבטן מליצה בכוונה על שבתם במצרים טרם היו לגוי (מו ג) וחטאו שם (יחזקאל כ ה—ח) קֹרָא (פֻּעַל עבר) לך מפי נביאי (דברים ט כד; יחזקאל ב ג ועוד), אך למען שמי וגו' בפסוק הבא. — [ט.] כי ידעתי בגוד וגו' לך (פסוק ח עמש"ש ונוטה אחרי אלילים ואין לך זכות להִגָּאֵל מיד הכשדים), אך למען שמי שלא יחולל בגוים (כהלשון יחזקאל כ ט יוד כב מד) שלא יאמרו שלא

([1]) לשון קצר נרדף עם הלשונות קְשֵׁה עֹרֶף שמות לב ט ועוד (ומזה הַקְּשֵׁה עֹרֶף דברים יוד טז, עֹרֶף קָשֶׁה לא כז), קשה לב יחזקאל ג ז (ומזה הקשה לב שמות ז ג ועוד), וכן בא לשון קצר ש"מ קשי (קשיות ערף) דברים ט כז, אבל קְשֵׁה פנים יחזקאל ב ד טעמו עז פנים (עמש"ל מג טז) עמ"ש בהערה הבאה. עוד בא התאר קשה בטעמים: כבד (שמות א יד; יח כו ועוד), חזק (ש"ב ג לט), רע (לעיל כא ב; שופטים ב יט), אכזרי (לעיל יט ד; ש"א כה ג), אמלל (בלשונות קשת רוח ש"א טו, קשה יום איוב ל כה). תאר נקבה בלא מתואר קָשָׁה תהלים ס ה טעמו רָעָה (ע' תהלים עא כ), ובשארי מקומות קָשָׁה ש"א כ יוד; מ"א יב יג; יד ו, וקשות בראשית מב ז ל, טעמם תה"פ בזעם жестко, сердито, hart, böse

([2]) כטעם חזקי מצח, קשת פנים, פנים חזקים יחזקאל ג ז ח; ב ד, ולפעמים חזקי מצח, פנים חזקים הם כנוים לאיש העשוי לבלי חת неустрашимъ, unerschrocken יחזקאל ג ח ט.

([3]) הפעל נצר טעמו הרגיל שמר, והושאל בטעם צור (על העיר סביב) כמש"ל א ח, ועוד בטעם הסתיר רק בבינוני פעול קל, ומזה נצורות (דברים נסתרים) בפסוק הנוכחי (ומזה כנראה ובצורות ולא ידעתם ירמיה לג ג בטעם ונצורות ולא ידעתם כהלשון פה, ובחלוף ב נ מדמיון תמונתם, וכן רש"י ותרגום יונתן גרסו שם ונצורות ע' מנחת שי שם, ופן יש באיזה כתבי יד), נצורים (מקומות נסתרים) להלן סה ד, נצורת לב (נסתרת לב, במחשבות זמה) משלי ז יוד.

([4]) לא נמצא יותר לשון „מלפני יום". ומזה הטעם עוד הלשון „ולפני מזה" נחמיה יג ד (ע"ש

תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃
מח [א] שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב
הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה
יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים ׀ בְּשֵׁם יְהוָה וּבֵאלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת וְלֹא בִצְדָקָה׃
[ב] כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
[ג] הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ

לעברו לצדו (לצד ארצו) תעו הלכו בלא דרך (עמש״ל יט יג) בחפזם לנוס מבבל כאשר נכבשה לפני חיל כורש, אין מושיעך מאלה הסוחרים, וכן נבא הנביא לעיל יג יד; ירמיה נ טז; נא ו ז ט׳ „מנעוריך״ נמשך גם למעלה.

מח. [א.] גם נבואת הפרק הנוכחי נאמרה בזמן כהנבואות שקדמו (עמש״ל מ א) כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לעלות מבבל לא״י (ע׳ פסוקי כ כא), והיא מתחלקת לשלשה חלקים: 1) פסוקי א—יא, 2) פסוקי יב—טו, 3) פסוקי יז—כב. בחלק הראשון יפנה הנביא להוכיח את פושעי ישראל שבבבל שבפיהם התפללו לד׳ לישועה ובסתר לבם נטו אחרי אלילי הגוים (עמש״ל סה א) וחשבו שאולי אלילי הגוים שלחו את כורש לגאל כל הגוים מיד בבל (ע׳ פסוקי ה ז ח יא), ולבד זה עשו רעה עם אחיהם העניים שבבבל, וזה שאמר שמעו זאת האמורה בפסוקי ג—יא בית יעקב הנקראים בשם „ישראל״, וממי יהודה מליצה לזרעו (וכהמליצה עין יעקב דברים לג כח, יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים משלי ה טז) יצאו, הם גולי יהודה שבבבל, והכוונה בזה שֶׁיְּדַבֵּר לבני יהודה (מגלות בבל) ולא לבני אפרים (מגלות אשור) שנקראו ג״כ יעקב וישראל כמש״ל ט ז בהערה, הנשבעים בשם ד׳ ובאלהי ישראל יזכירו יקראו בתפלה (עמש״ל יב ד) לא באמת כי נטו בלבם גם אחרי האלילים כמש״ל ולא בצדקה ולא בְּצֶדֶק (עמש״ל א כז), כי יתפללו לד׳ לישועה ולא יעשו צֶדֶק, והכוונה ברורה על מה שבעת שהתפללו לה׳ היו לוחצים אחיהם שכיריהם העניים שבבבל ולא נתנו לחם ובגד לעניי עמם בבבל כנזכר מאלה הפושעים שלא עשו צדקה ג״כ להלן נח א—ז; נט ה ו, והם אבירי לב הרחוקים מצדקה לעיל מו יב. יש אומרים וּמִמֵּי יהודה=וּמִמְּעֵי יהודה (בחסרון ע׳, עמש״ל לה ח), הם הבנים, ע׳ פסוק טו; בראשית טו ד; כה כג; ש״ב ז יב; טז יא, וטעם זה מתקבל מאד. — [ב.] פסוק זה הוא מאמר מוסגר לבאר הדבורים מפסוק א (כי מעיר הקדש היא ירושלם (נב א; דניאל ט כד; נחמיה יא א יח) נקראו (בטעם בינוני) נקראים גולי בבל בפי העמים, הכוונה שיקראום גולים מירושלם (או ירושַׁלְמִים, כמו שיקראו עמים זרים יושבי ארץ אפרים „שומרונים״ מ״ב יז כט), ולכן הם מִמֵּי יהודה (א), ועל אלהי ישראל נסמכו (בטעם בינוני) נסמכים שיעזרום, ד׳ צבאות שמו), ולכן הם יזכירו (יתפללו) באלהי ישראל (א). — [ג.] פסוק זה והבאים נמשכים על „שמעו זאת בית יעקב וגו׳ לא באמת ולא בצדקה״ מפסוק א להראותם כי רק ד׳ אלהי ישראל הוא אמת (ולא אלילי הגוים אשר נטו להאמין בהם כמש״ל פסוק א) ממה שרק ה׳ השמיע ע״י נביאיו מזמן מוקדם על מפלת בבל ע״י כורש (ודומה לזה עוד בנבואות שקדמו עמש״ל מג ט). הראשנות נבואות קדמוניות שהגיע זמנן להתקיים כמש״ל מא כב אשר (עמש״ל ז כ בהערה) מאז הגדתי ע״י נביאי ומפי יצאו

הענין, ומזה בטעם „אשר בו, או בם״, בפסוק הנוכחי; בראשית כז כז; מ״א ח ט; כב כה; זכריה יא יג (עמש״ש), „אשר מהם״ דברים כח כז, „אשר עליו, או עליהם״ שמות כד יב; מ״ב כא ז (אשר שני), „במקום אשר״ „מקום אשר״ או „אשר שם״ סד יוד; בראשית ל לח (אשר שני); במדבר כ יג; דברים ח טו; יב כט; רות א טז, „בדבר אשר״ סה יח; ויקרא כב ב; ש״ב כד יוד, „אשר כמהו״ שמות יוד ו „מי אשר״ או „מה אשר״ כד ב; לא ו; נה יא; בראשית לא א לב; מח טז; במדבר כב ו; ירמיה טו ב, „יען אשר״ עמש״ל כח יא בהערה, „למען אשר״ שמות כ כו, „אשר בגללה, או בגללם״ דברים ל יח; שופטים ח טו; מ״ב כא ד (עמ״ש עוד להלן נא א), ולפעמים ע״ד הזרות כולל „אשר״ גם פעל או שם המובנים מהענין אף שאין דרך הלשון להשמיטם, ומזה אשר (יורה) המתברך סה טז, למועד אשר (אמר) שמואל ש״א יג ח (ואולי טעמו אשר שם שמואל, שמ מן שמואל נמשך למעלה ולמטה והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה), אשר (בא שם) לתתו לו ש״ב ד יוד (עמש״ש), אשר (עשה) הדד מ״א יא כה, אשר (בארץ) כנענים עבדיה א כ.

אֵתִּי׃ [יב] שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
מְקֹרָאִי אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי
אַחֲרוֹן׃ [יג] אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי
טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ
יַחְדָּו׃ [יד] הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם
הִגִּיד אֶת־אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ
בְּבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃ [טו] אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי
אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃
[טז] קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ
בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי

פה שלא יאמרו העמים שאלהיהם גדולים מאלהינו שלא יכול להצילנו מיד העמים. „כבודי" נמשך גם למעלה. — [יב. יג.] פסוקי יב—טז הם החלק השני מנבואה הנוכחית (עמש"ל פסוק א), והוא כעב"ש עם האמור בפסוקי ג—ח (עמש"ש), להראות לב"י שרק ד' אלהי ישראל הוא אמת ורק הוא השמיע ע"י נביאיו בזמן מוקדם ממפלת בבל. **שמע וגו' מקראי** (בינוני פֻּעל) בחירי (מג כ; מה ד ועוד) עמש"ל יב ד. **אני הוא וגו'** אני הוה עמש"ל מא ד, ולא אלילי הגוים, **אף ידי** ולא יד האלילים **יסדה ארץ** (לשון רגיל על בריאת הארץ ע' נא יג טז; תהלים כד ב; קב כו; משלי ג יט ועוד) בנתה אותה (עמש"ל כח טז) **וימיני טפחה** שָׁטְחָה וּמָשְׁכָה (9) **שמים** (כטעם הלשון הרגיל נטה שמים מ כב; מד כד ועוד, עמש"ל לד יא בהערה) בעת בריאת שמים וארץ, **קרא אני** קראתי בראשית הבריאה **אליהם** עליהם (על שמים וארץ): „**יעמדו יחדו**", רומז לדבורי הצווי „יהי רקיע", „יקוו המים וגו' ותראה היבשה", בראשית א ו ט. פעל עמד (בין שארי הוראותיו, עמ"ש יא יוד; מז יב) בא לפעמים בטעם הָיֹה ע' תהלים לג ט; דהי"א כ ד (ע' ש"ב כא יח). — [יד. טו.] **הקבצו כלכם** יעקב וישראל מפסוק יב **ושמעו** מה שאומר לכם: **מי בהם** בהאלילים (אשר מהם הדבור בפסוקי ה יא) **הגיד את אלה** והולך ומפרש מה אלה: „**ד' אהבו** את כורש (אשר ממנו הדבור בפסוקי ג—ז) ע' מב א, כי קרא לו עבדי, בחירי, רֹעִי, משיחי, איש עצתי כמש"ל מב א, **יעשה** כורש **חפצו** חפץ ד' **בבבל** (ע' מד כח; מו יוד; נה יא) להרוס מלכות בבל **וזרעו** וכחו וגבורתו (שמות טו טז ועוד), גבורת ד' יעשה (ע' מ"א טז כז; כב מו) כורש **כשדים**"? בכשדים (בחסרון ב היחס עמש"ל א כה בהערה, או ב היחס מן „בבבל" נמשך גם על כשדים) כעב"ש, **אני אני** (עמש"ל מא ד בהערה) ד' **דברתי** ע"י נביאי (עמש"ל מא ד) את האמור בפסוק למעלה „ד' אהבו וגו' כשדים", **אף קראתיו** את כורש (ע' מא ב; מב ו; מו יא) לבא מפרס על בבל, **הבאתיו** (ע' מו יא) על בבל **והצליח דרכו** (נושא) דרך כורש הצליח (ע' נה יא) בלכתו לבבל בדרך רעה אשר לא עבר בה מעולם (מא ג; מה ב) הפעיל הצליח לפעמים יוצא beglücken осчастливить בראשית כד כא מב נו; לט ג ועוד, ולפעמים עומד beglückt sein быть счастливымъ, בפסוק הנוכחי; נה יא; בראשית לט ב; שופטים יח ה; מ"א כב יב ועוד. — [טז.] פסוק זה הוא דברי הנביא לישראל. **קרבו** יעקב וישראל מפסוק יב **אלי שמעו זאת**, והולך ומפרש בפסוק זה מה „זאת" והיא משני דבורים, אחד מד' ושני מכורש אשר שם הנביא בפיו להודיע לכל העמים שד' אלהי ישראל שְׁלָחוֹ ללכוד בבל וכל הארצות ולהשיב גלות יהודה (ע' פסוק כ), ולשון זה לקוח בפי הנביא המליץ מדברי כורש לכל העמים הכתובים עזרא א ב ג, ודומה לזה בא להלן מט א—ו לשון ארוך אשר שם הנביא בפי כורש, ואח"כ בפסוקי ז—יג שם דברי ד' לכורש כאשר יתבאר שם. **לא מראש** מִלְּפָנִים (עמ"ש מ כא) **בסתר דברתי** אל נביאי ישראל שאביא כורש להרוס מלכות בבל ולהשיב גלות יהודה ע' מא ב ומש"ש, **מעת היותה** מעת היות עם ישראל (עמש"ל יט כד) [**שם**] בבבל (שממנה הדבור בפסוקי יב—טז) **שם אני** (כי בכ"ק

ט בהמשך ציורי הרעם והגשם, כי רגיל הקור והכער לבוא לפני הרעם והגשם, וכאשר הולך ומפרש מי רעהו:) מקנה (מְקָרֶה כמש"ל) אף על עולה (=עלעולה מלה אחת, וכן הבינו החכמים רייפמאַן וגרעץ, והרבה כן בכ"ק כמש"ל ח יד בהערה, וטעמה סערה כבארמית ע' תרגום תהלים קז כט; איוב ד טו; לח א ועוד, וכן בסורית).

(8) יש עוד כור אשר יצרפו בו ברזל באש חזקה מאד, ולכן כור ברזל (דברים ד כ; מ"א ח נא; ירמיה יח ד) בא בכ"ק מליצה ללחץ הנורא מב"י בארץ מצרים.

(9) פעל טפח כנראה יסוד טעמו שָׁטַח, רָקַע, וכן בלשון איטיאפית אחות לה"ק (ובחלוף צ ט שזכרנו לעיל לג כ בא פעל צפח בערבית בטעם רָקַע פחים, ומזה בעברית השם צפיחית שמות טז לא לְרָקִיק מרוקע ושָׁטוּח), ומזה טפחה שמים בפסוק הנוכחי, וע"ד השאלה בטעם גִּדֵּל וְרִבָּה יֶלֶד קטן (גידול הילד

אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃ [י] הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף

בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי׃ [יא] לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי־אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־

אוכל להציל עמי מידם אאריך אפי אעצור חמתי (5), ותהלתי ולמען תהלתי אחטם אֶ בְּלֹ֗ם укрощать bändigen לך אפי (כעב"ש) לבלתי הכריתך בגוים. בלשון ארמית (תרגום ירושלמי ויקרא כא יח; יבמות קכ א ועוד) חוטם הוא אף nase носъ ומזה השם חַטָם בלשון המשנה שבת פ"ה מ"א לחַח שנותנים באף בהמה וחיה למשכן (לעיל לז כט; יחזקאל כט ד; לח ד), ומזה בלה"ק הפעל חָטֹ֗ם אף טעמו תת חָח באף בהמה וחיה לבָלְמָם, ולפי שהשם אף בלה"ק בא עוד בטעם כעס וחמה, לכן בא במליצה „חטֹ֗ם אף" בפסוק הנוכחי בטעם בָלֹם או שָׁכֹךְ חֵמָה, ולא נמצא יותר פעל חטם בכ"ק. „למען", „אפי" עומדים במקום שנים. עוד פירושים נאמרו בפסוק הנוכחי, וכולם רחוקים מפשט הלשון.— [יוד.] הנה צרפתיך זקקתיך (6) מחטאיך, וצירוף זה הוא בשני פנים, אם בצרות הבאות על העם, או בהכרית הפושעים מהעם עמש"ל א כה, ולא

בכסף ולא בכור כסף, הוא כור אשר יצרפו בו כסף וזהב להסיר סיגיהם (יחזקאל כב יח כ כב; תהלים יב ז; משלי יז ג; כז כא), מליצה שלא צרפתיך להכרית פושעים ממך, לבלי להכריתך כלך (ט), כי כל העם הפושעים (ח), רק בחרתיך בחנתיך או צרפתיך (7) בכור עני מליצה לגלות וצרות (8) שבאו אליהם, ובאה נרצה עונם (מ א). „בכור" נמשך גם למעלה. הפעל בחן מטעמו הרגיל (נַסֹּה חָקֹר) הושאל בלשון על צירוף הזהב זכריה יג ט; ירמיה ט ו; תהלים סו יוד, וגם על בחינת הזהב ע"י אֶבֶן בחן (עמש"ל כח טז) אם הוא זהב מזוקק איוב כג יוד.— [יא.] למעני למעני (עמש"ל כט ט בהערה) למען שמי (ט) אעשה אאריך אפי (ט) ואמחה פשעיך (ע' מג כה) לבלי להכריתך בגוים (ט), כי איך יחל (נפעל מן חלל) [כבודי]! בהכרית אותך בגוים מפני חטאיך (וכן יחזקאל כ ט יד כב מד), וכבודי לאחר לאֵל אחר (מב ט; תהלים טז ז) לא אתן (וכן הלשון מב ט), הכוונה

פסוק ה) וכן בא לפעמים בטעם זה „מיום" „מימים" כמש"ל מג יג.

(5) וכן טעם האריך אף משלי יט יא (וע"ע איוב ו יא וקהלת ח יב ומש"ש), ומזה התאר ארך (עמש"ל א ד) אפים שמות לד ו; משלי יד כט ועוד, ארך רוח קהלת ז ח בטעם langmüthig терпѣливъ, וש"מ אֶרֶךְ אפים ירמיה טו טו, ארך אפים משלי כה טו בטעם Langmuth терпѣливость, (אבל הלשון מָשֹׁךְ אף תהלים פה ו טעמו קָצֹף ימים רבים), ובהיפך קְצַר רוח (התקצף) מיכה ב ז עמש"ש; איוב כא ד, קְצַר אפים משלי יד יז, קְצַר רוח (מתקצף) שם פסוק כט, קֹצֶר רוח (רגז וכעס) שמות ו כט על מהירות החמה, וזה ציור בלשון מפני שהמתקצף נשימת אפו קצרה (ועמ"ש עוד במדבר כא ד).

(6) הפעל צרף יסוד טעמו התיך (וכן בסורית schmelzen плавить, וביחוד כסף וזהב לעיל מ יט (צורף שני), ומזה השם צורף לאומן במלאכת כסף וזהב לעיל שם (צורף ראשון); מא ז; מו ו; שופטים יז ד ועוד, והושאל בלשון פעל צרף בטעם זקק כסף וזהב מסיגיהם (ע"י התכה) בפסוק הנוכחי; לעיל א כה; ירמיה ו כט; זכריה יג ט; מלאכי ג ב ג; תהלים סו יוד, ובמליצה בטעם זקק האיש מחטאיו כמש"ל א כה, ובא עוד ע"ד השאלה צרף בטעם בחן (נַסֹּה חָקֹר) שופטים ז ד; תהלים יז ג; כו ב, כמו שבא לפעמים בהיפך פעל בחן בטעם צרף (זקק) כמ"ש להלן בביאורי בפסוק הנוכחי.

(7) הפעל בחר הנוכחי טעמו בחן, צרף, והוא לקוח מארמית (וכן בסורית), כי כן בחן ירמיה ט ו; יב ג; יז יוד; זכריה יג ט מתורגם בחר, וכן צרף שופטים ז ד מתורגם בחר, ואולי מזה עוד הכתיב בחר (בחן ותִפֵּשׂ) בָּתֵּיהֶם סביב דה"ב לד ו, ולפי שבארמית בא עוד פעל בחן (תרגום דברים לג ח ועוד) כטעמו הרגיל בעברית (נַסֹּה חָקֹר), וכן בא עוד בארמית פעל בחר (תרגום תהלים לג יב; סה ה ועוד) כטעמו הרגיל בעברית (בָּרֹר והַבְדֵּל דָּבָר מִדָּבָר), לכן יש להחליט מזה כי גם בחר העברי יסודו בחן (הבוחר יבחן תחלה הדברים המבוררים), והנה בחן בחר נרדפים בחלוף ד נ הרגיל בלשונות בני שֵׁם, וכן יַנְתֵּק יַרְתֵּק (קהלת יב ו, ועמש"ל מ כ), נָגַע רָגַע (איוב ז ה, ועמש"ל לד יד), עָכָן (יהושע ז א) עָכָר (דהי"א ב ז), נבכדנאצר נבכדראצר (ירמיה כא ב; כז ו ועוד), עֶשֶׁן עָתָר (יחזקאל ח יא, עוד בחלוף ש ת עמש"ל מא ט) נִתְהִיָּה רְתָחֶיהָ (יחזקאל כד ה), וכן טָמַן, גָּמַשׁ, זָרַח בֵּן, שְׁנַיִם ועוד מתורגם בארמית טְמַר, רְמַשׁ, דְּנַח (ע' תרגום בראשית לא לב ועוד), בר, תְּרֵין ועוד, ואולי מזה מִקְנֶה איוב לו לג=מִקְרָה (שופטים ג כ כד) בטעם התקררות Kühle прохлада, כיבזה יאיר לנו הפסוק הסתום שם לכל המעתיקים והמפרשים ראשונים ואחרונים, וטעמו כן הוא: יגיד עליו (על הברק שיבוא) רֵעוֹ (רעהו של הברק, מליצה להקור והסער שנזכרו איוב לח

מָיִם׃ [כב] אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃
מט [א] שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי
אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי׃ [ב] וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב

מליצה לגאולת גולי יהודה כמש״ל לה א. „בקול רנה״ נמשך לכטה, ויתכן ג״כ שנמשך למעלה על צאו מבבל ע׳ נה יב.—[כב.] אין שלום, אמר ד׳, לרשעים (וכן הלשון נז כא) הכוונה לבני בבל (עמש״ל יג יא) אשר הגלו את יהודה, כי לא תהיה עוד מלוכה בבבל, וגם יוכו עוד ממלכי פרס, כאשר הכם מכה רבה דריוש מלך פרס עמש״ל מו א, ואולי הדבור הנוכחי נמשך על „צאו מבבל״ מפסוק כא לחזק לב ב״י לצאת מבבל.

מט [א.] הנבואה הנוכחית נמשכת עד סוף פסוק יג, וכל קורא משכיל רואה כי פסוקי א—ח הם סתומים מאד מאד, וכל עמל המפרשים לבארם הוא ללא הועיל, כי כל הפירושים שנאמרו בהם זרים מאד בפשט והמשך הכתובים כנראה לכל מבין, לכן בחרתי לי דרך חדשה לפרשם ולהסיר המסכה הנסוכה על הנבואה ההיא. לדעתי הדבור מפסוקי א—ו שם הנביא בפי כורש מלך פרס כאשר נתן רשיון לבני יהודה לעלות לא״י ולבנות בית ד׳, ודבור זה לקוח בפי הנביא המליץ מדברי כורש לכל העמים הכתובים עזרא א א ב ג „העיר ד׳ את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר: כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ד׳ אלהי השמים והוא פקד עלי וגו׳ אשר בירושלם״, והוסיף פה הנביא המליץ בפי כורש דברים רומזים על תולדות כורש מיום הולדו, וישועת ה׳ הנפלאה להצילו מכל פגע ולהכניע לפניו כל העמים כאשר יתבאר, ויתכן מאד שקול קורא של כורש כתוב עזרא שם בלשון מקוצר, והנביא הנוכחי שמע או ראה קול קורא זה בשלימותו, והיו בו מלים רומזות על תולדות כורש הנפלאה, והנה לדעתי על דברי כורש מפסוקי א—ו בא אח״כ בפסוקי ז—יב מענה מד׳ שהוא עזרהו ונצרהו למען אשר ישיב גולי יהודה ויקים ארצם וינחילנה להם, ובפירושנו זה יהיה אור בהיר כצהרים פרוש על כל הנבואה ההיא כאשר יראה כל קורא מבין, ועמש״ל מח טז שלדעתי גם שם באים דבורים דומים בפי ד׳ ובפי כורש, וגם שם לדעתי שם הנביא המליץ בפי כורש דבור לקוח מקול קורא הכתוב עזרא שם. — אבי סופרי דברי הימים הקדמונים הסופר הקדמון היראדאט (ספר א 107—130) יְסַפֵּר נפלאות גדולות מתולדות המלך הגדול כורש, ובקיצור דברים מהמסופר שם, כי למלך מדי אסטיאגוס (שמלך גם על עם פרס) היתה בת ושמה מַנְדָנָה אשר היתה לאיש לשר אחד פרסי, ויהי כאשר הרתה בתו ראה מלך מדי בחלומו כי ממעי בתו צמח עץ גפן אדיר אשר כסה כל פני ארץ אזיה, ופותרי חלומות ראו בחלום זה אות כי בתו תלד בן אשר יקח המלוכה מאבי אמו וימלוך על כל ארץ אזיה, ויהי כאשר ילדה בתו בן, ויקרא המלך לאוהבו הַרְפַּגוּס ויתן לו את הילד ויצוהו להמיתו, אך השר בשובו לביתו לא חפץ לשלוח ידו בילד, ויתננו בסתר לרועה בקר אחד אשר למלך מדי במִדְבָּר להרגו שם, אך גם הרועה לא הרגהו רק גִדלו כבן ואיש לא ידע כי הנער מזרע המלוכה, ובהיות הנער כבן עשר שנים והוא נעלה בשכלו ויפיו על כל בני גילו, ויעיז בשחוק הנערים לְיַסֵּר בשוטים נער אחד מבני השרים הגדולים, ויצו המלך להביא לפניו והנער עז—פנים זה וישתומם המלך על שכלו ואֹמֶץ לבו בדברו עם המלך ועל תאר פניו שהיה כתאר פני המלך ויחקור עליו המלך וַיִּוָּדַע שבן הרועה הוא כורש בן בתו של המלך, וייִרא המלך לגדל הילד בביתו במדי וישלחהו לבית אביו לפרס, ויהי כאשר גדל הילד ויהי לאיש העיר רוח בני עמו פרס למרוד במלך מדי, והוא עמד בראש המורדים וילחם עם אבי אמו ויכניעהו ואח״כ נלחם עם שארי העמים ויכניעם וימלך על כל הארצות (1). ועתה נבוא לביאור הכתובים. כורש מלך פרס אומר לכל העמים: שמעו איים וגו׳ ד׳ מבטן קראני (וכן מה ג ד) בחר בי (עמש״ל יב ד בחערה), ממעי אמי הזכיר שמי טעמו ג״כ בחר בי (כמש״ש), והוא כעב״ש, ורומז לחלום מלך מדי על כורש בהיותו עוד במעי אמו לאות שימלוך הילד על כל הארצות כמש״ל. — [ב.] וישם פי

שימהרו בני יהודה להמלט, כמו שנמלטו אז שארי גוים זרים מבבל ע׳ ירמיה נ טז; נא ו ז ט; לעיל יג יד; מז טו.

(1) כפי הנראה מת אַסטיאַגוס מהרה אחרי שהכניע אותו כורש בן בתו, וכורש מָלַךְ על פרס והשלים עם דודו ציאַקסאַר השני (הוא דריוש שבס׳ דניאל) בן אסטיאגוס, אשר מלך במדי ונתן לכורש את בתו לאשה, וציאַקסאַר זה כבש בבל בעזרת בן אחותו וחתנו כורש מלך פרס, ובמות ציאַסקאַר מָלַךְ כורש על פרס ומדי ועל כל הארצות, עמש״ל יג יז.

וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ [יז] כֹּה־
אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכֲךָ בְּדֶרֶךְ
תֵּלֵךְ׃ [יח] לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי
כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃
[יט] וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ
כִּמְעוֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ
מִלְּפָנָי׃ [כ] צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים
בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ
עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ
יַעֲקֹב׃ [כא] וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם
מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ

יצויר שד׳ הלך עמם בגולה לבבל עמש״ל נב ה; „שם״ נמשך למעלה ולמטה, והרבה כן כמש״ל ה יד) יאמר ד׳, „ועתה כאשר הגיע הזמן להִפָּקד בבל לרעה וישראל לשוב לארצו (כנבואת ירמיה כה יא יב; כט יוד; דניאל ט ב; דהי״ב לו כא כב) ד׳ אלהים שלחני לבבל להרוס מלכותה ולגאל את ישראל (ע׳ מג יד; נה יא) ורוחו״ ברוחו (בחלוף ב ו עמש״ל ה יב, וכן הבין הגאון רב סעדיה ע׳ רד״ק, ודוגמתו הלשון זכריה ז יב; נחמיה ט ל), יאמר כורש משיחו, והכוונה שעתה כאשר הגיע זמן מלכות בבל לפול וגלות יהודה לשוב לאדמתו העיר ד׳ את כורש להרוס מלכות בבל ולגאל יהודה ברוח ד׳ (רוח חכמה וגבורה) אשר נתן ד׳ עליו (מב א), כן נראה לי טעם הפסוק הסתום הזה אשר לא ידעו לפרשו כל המבארים. — [יז.] פסוקי יז—כב הם החלק השלישי מהנבואה הנוכחית (עמש״ל פסוק א), ללמד לבני ישראל לשמוע מצות ד׳ ויצליחו כל הימים, ולבישרם שקרובה לבוא עת עלות הגולה מבבל לא״י (ברשות כורש) בשמחה וקול רנה. מלמדך להועיל להביא לך תועלת עמש״ל מז יב, מדריכך בדרך תלך, הכוונה מבבל לא״י (ע׳ פסוק כא; מט יוד), והולך ומפרש הדבורים אלה בפסוקים הבאים כאשר יתבאר שם. — [יח. יט.] פסוקים אלה יבארו הדבור „מלמדך להועיל״ מפסוק יז. לוא הקשבת טעמו עתיד (וכן כל הפעלים מפסוקי יח יט) תקשיב למצותי ויהי (משפט עקרי) כנהר שלומך מליצה לשלום רב ומתמיד (וכן סו יב) וצדקתך וישועתך (עמש״ל א כז בהערה) גדולה ונשאה כגלי הים (ע׳ איוב לח יא) ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך הם זרע האדם כמש״ל לד א כמעותיו כצאצאי מְעֵי הים שנזכר, מליצה לדגי הים כמש״ש, הרבים לאין מספר (ע׳ בראשית מח טז ותרגום שם). „צאצאי״ נמשך גם למטה. היחיד מְעַ או מְעִי שבאדם внутренность Eingeweide לא נמצא בכ״ק, ובא רק ברבים מֵעַים (בראשית טו ד ועוד) או מֵעוֹת (רק בפסוק הנוכחי). — [כ. כא.] פסוקי כ—כב יבארו הדבור „מדריכך בדרך תלך״ מפסוק יז. צאו מבבל ברשיון כורש מלך פרס (עזרא א א ב ג) ולא תפחדו מהכשדים ולא מעמל הדרך במדבר אין מים שבין בבל וא״י (כמפריש להלן) עמש״ל לה ג, ברחו לכו מהרה או רוצו (כטעם פעל ברח בראשית כז מג; לה א: במדבר כד יא; עמוס ז יב; שה״ש ח יד; נחמיה יג יוד ועמש״ל כז א בהערה, וכן בא לפעמים נוס בטעם רוץ כמש״ל יוד ג) מכשדים מארץ כשדים (ע׳ ירמיה נ יוד; נא כד לה; יחזקאל יא כד; טז כט) או בבל, והכוונה אל תתמהמהו מלשוב אל ארץ ישראל (אף שאין איש מאיץ בכם לצאת מבבל עמש״ל נב יב) [10], בקול רנה הגידו השמיעו זאת השירה (עמש״ל ג ט) האמורה להלן בפסוק „גאל ד׳ וגו׳ מים״, הוציאוה את השירה ההיא (לשיר אותה) עד קצה הארץ, אמרו הללו בשיר (עמש״ל ג יוד) „גאל ד׳ וגו׳ ולא צמאו בחרבות במדבר שבין בבל וא״י הוליכם, מים מצור וגו׳ מים״,

---

יצויר כשטוח) בלשון טפחתי ורביתי (כעב״ש) איכה ב כב ויותר לא נמצא מפעל טפח בכ״ק, ומהפעל נבנו השמות טִפֻּחִים (ש״מ בטעם גידול) בלשון עוללי טִפֻּחִים (עוללי גידול, או עוללים מגודלים) איכה ב כ, טְפָחוֹת (ש״מ בטעם שטוח הגג) בלשון וממסד עד הטפחות מ״א ז ט, מִטְפַּחַת (שֵׁם בגד עליון שטוח בלא תפירה) לעיל ג כב, טֹפַח, טֶפַח (בטעם יד פתוחה באצבעות שטוחות, וע״ד השאלה שם למדה קטנה כ ארך) שמות כה כה; מ״א ז כו ועוד (וע״ד השאלה מזה עוד טְפָחוֹת תהלים לט ו שם מליצה לחיים קצרים). בלשון ארמית בא הפעל טפח בטעם הכות תרגום ישעיה מא ז; יונה ד ח ועוד, וביותר בטעם הכות ביד או ברגל תרגום ישעיה לז כה; יחזקאל כה ו ועוד, וכן בלשון התלמוד (ב״ק לב ב; סנהדרין צב ב; מ״ק כז ב ועוד) כנראה משרש אחר.

(10) אבל הלשונות נודו מתוך בבל ומארץ כשדים צאו ירמיה נ ח, צאו מתוכה עמי ומלטו איש את נפשו מחרון אף ד׳ נא מה, פלטים מחרב הלכו אל תעמדו שם פסוק נ ירמזו על עת לכידת עיר בבל

לְהָשִׁ֑יב וּנְתַתִּ֙יךָ֙ לְא֣וֹר גּוֹיִ֔ם לִהְי֥וֹת
יְשׁוּעָתִ֖י עַד־קְצֵ֥ה הָאָֽרֶץ׃ [ז] כֹּ֣ה אָֽמַר־
יְהוָ֡ה גֹּאֵ֨ל יִשְׂרָאֵ֜ל קְדוֹשׁ֗וֹ לִבְזֹה־נֶ֠פֶשׁ

לִמְתָ֨עֵֽב גּ֜וֹי לְעֶ֣בֶד מֹֽשְׁלִ֗ים מְלָכִ֞ים יִרְא֤וּ
וָקָ֙מוּ֙ שָׂרִ֣ים וְיִֽשְׁתַּחֲו֑וּ לְמַ֤עַן יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר
נֶאֱמָ֔ן קְדֹ֥שׁ יִשְׂרָאֵ֖ל וַֽיִּבְחָרֶֽךָּ׃ [ח] כֹּ֣ה ׀

ב טעמים

„שומר ישראל" תהלים קכא ג ד ה, וע"ל כז ג) להשיב לארצם (כעב"ש), הכוונה מעט ממך להיות גואל „ישראל לבד, אך גם ונתתיך לאור גוים (וכן הלשון על כורש מב ו) מליצה על מה שעשה כורש משפט צדק לכל הגוים (מב א) להיות ישועתי מיד בבל עד קצה הארץ לכל הגוים אשר רדה בהם בבל באף (יד ו). הדבור „יצרי מבטן וגו' עזי" הוא בלא ספק מאמר מוסגר. הלשון „ואלהי היה עזי" אף שיתכן לפרשו בטעם פשוט ואלהי היה כחי וגבורתי, אך אין לטעם זה המשך נכון בפסוק. — [ז.] פסוקי ז—יב הם מענה מד' לכורש על דבריו מפסוקי א—ו (עמש"ל פסוק א) לאַמִּתָם אשר רק ד' אלהי ישראל גִדלו ונִשאו על כל המלכים ושמָרו מכל פגע, למען אשר ישיב גלות יהודה לארץ יהודה ולהנחילה להם. כה אמר ד' גאל ישראל קדושו (מא יד ועוד) לבזה נפש לבזוי נפש (דוגמת הלשון עזי נפש להלן נו יא, מר נפש ש"א כב ב, רחב נפש משלי כח כה) או לאיש בָזוי, כנוי רמזי בפי הנביא על כורש שבהיותו נער נחשב לבן רועה בקר במדבר (שהוא איש נבזה בעיני העם) אשר למלך מדי כמש"ל פסוק א, למתעב גוי למתְעָב (לאיש מתְעָב презрѣнный verachtet בעם עמ"ש א ל בהערה (דוגמת הלשון בְזיי עם תהלים כב ז, בָזוי באדם ירמיה מט טו), כנוי רמָזי שני בפי הנביא על כורש בהיותו נחשב לבן רועה בקר, לעבד מושלים, כנוי רמָזי שלישי בפי הנביא על כורש בהיותו נחשב לבן רועה בקר במדבר עבד למלך מדי, והולך ומפרש הנביא מה אמר ד' לכורש: מלכים יראו את כורש וקמו לאות כבוד (שמות לג ח ועוד) שרים וישתחוו לאות הכנעה (הפעלים יראו קמו ישתחוו הם פה בטעם פעלי בינוני מתמיד, עמש"ל ה יג בהערה) למען בגלל [7] ד' אשר נאמן הוא [8] (דברים ז ט; תהלים פט לח) נכנעו לכורש כל המלכים והשרים, כי הוא אמר שיהיה כורש מלך מלכים (מא ב ג; מב א ב) למען (בגלל) קדוש ישראל ויבחרך (ויו החבור בטעם אשר עמש"ל יוד יוד בהערה) אשר בחר בך (מב א) נכנעו לו כל המלכים והשרים. „לבזה" (נסמך מהנפרד בָזֹה) קשה דקדוקו, ונראה בעיני כי הוא מקור קל שבא לפעמים בטעם דרך החלטה כמש"ל כא א, ופה הוא במקום בינוני בֹזֶה ובטעם פעל עומד בָזוי או נבזה, כי כן מצאנו עוד פעם אחת בָזֹה פעל עומד בלשון ויִבֶז (כטעם נפעל ויִבָז) בעיניו לשלוח יד אסתר ג ו. מתָעֵב בלא ספק טעמו מתְעָב והוא בינוני פֻעל (וראוי כן להנקד, או מפני שלפעמים הבינונים הפעולים באים בנקוד בינוני פועל כמש"ל ח ג בהערה) או שֵם ע"מ מלָשְני (בקרי) תהלים קא ה, ועמ"ש עוד כח טז בהערה. „למען" נמשך גם למטה.—[ח.ט.] כה

או מאמר מוסגר את קשר המאמר, ומזה בפעלים אמר... ויאמר בפסוקי ה ו, ואמרו... ואמרו במדבר יד יד טו, ואמר... ואמרו דברים כט כא כג, ויאמר... ויאמר ש"ב כא ב ג; כד יז, ותאמר... ותאמר מ"א ג כו, יעיר... יעיר להלן נ ד, הנני מקים... והקמתי בראשית ט ט יא, ויקח... ויקחם לב כג כד. יביאו... והביאם ויקרא יז ה, והנוגע... תגע כב ד, והעברת... תעבירו כה ט, והיה ערכך... והיה ערכך כז ג, ויהיו כל פקודי... ויהיו כל הפקודים במדבר א מה מו, וזכרתם... למען תזכרו טו לט מ, ויסעו... ויסעו לג ג ה, לקחו... לקחו לד יד, וכי יבא... ובא דברים יח ו, אענה... אענה הושע ב כג, יחזיקו... והחזיקו זכריה ח כג ועוד, ובשמות פקדיהם... פקדיהם במדבר ג כב, והאנשים... האנשים יד לו לז, ומכיחצית... ממחצית לא מב מז (כי פסוקי מג—מו שם הם מאמר מוסגר), את האיש ההוא... את האיש דברים יז ה ועוד.

[7] „למען" הוא: 1) מלת היחס בבואו עם כנוי או לפני שֵם, ומורה על הרוב הסבה הגורמת (קרוב בטעמו אל „בגלל") בפסוק הנוכחי; בראשית יח כד; דברים ג כו: מ"א ח מא; יא לט ועוד הרבה, ועל המעט מורה על הכוונה התכליתית דברים ל ו; לעיל מג יד; יחזקאל כא לג; לו כו לב, 2) מלת החבור בבואו לפני פעל, ומורה על הרוב הכוונה התכליתית בראשית יב יג; לז כב; שמות א יא ועוד הרבה, ועל המעט מורה על הסבה הגורמת (קרוב בטעמו אל „יען") סו יא; בראשית יח יט; שמות לג יג; נחמיה ו יג (למען הראשון).

[8] לפעמים בפעל בינוני (שאין בו סימן הגוף) חסר שם הגוף ומובן מהענין. ומזה נאמן [הוא]

חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ
בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ [ג] וַיֹּאמֶר לִי
עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃
[ד] וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל
כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי

אֶת־אֱלֹהָי׃ [ה] וְעַתָּה ׀ אָמַר יְהוָה יֹצְרִי
מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו
וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי
הָיָה עֻזִּי׃ [ו] וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד
לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל

לו קרי ונצורי קרי

כחרב חדה בהיותו נער בדברו עם מלך מדי כמ"ש בפסוק א, בצל ידו החביאני (וכן באה מליצה זאת על כורש להלן נא טז), מליצה שהצילהו ד' מיד מלך מדי כאשר הכיר המלך את הנער שהוא בן בתו, כי נתן ד' בלב המלך לבלי להמיתו ורק להשיבו לבית אביו לפרס כמש"ש, וישימני לחץ ברור שנון (2) באשפתו הסתירני עד בוא העת להכות בחץ זה כל המלכים ולהכניעם, והוא מליצה שנתן ד' על כורש רוח גבורה וחכמה (מב א, ועמש"ל מח טז) ושמָרו מכל פגע עד אשר גדל והכניע כל הארצות.— [ג.] ויאמר לי (הכוונה עלי בפי נביאיו) כאשר יצרני בבטן אמי: עבדי אתה (ה), וכן קראהו „עבדי" מב א; מד כו, ישראל אתה („ישראל" בפי הנביא שם כנוי כבוד לכל איש כמש"ל מד ה, או הטעם פה „כישראל" וחסר כ היחס עמש"ל יד יט, והטעם הראשון עיקר עמ"ש פסוק ה) אשר בך אתפאר כבישראל שהוא תפארתו (עמש"ל מו יג). — [ד.] הסופר הקדמון הירודאט (ספר א 170—191) יתאר בארוכה עיר בבל שהיתה בצורה מאד מאד בחומות גבוהות ורחבות (ע' ירמיה נא נח) ותעלות מים ואין כל צר ואויב יכול ללכדה, וגם כורש לא יכול ללכדה עד שעשה בערמה שלא הכירו בני עיר בבל שהוא מֵסֵב שטף נהר פרת (העובר בתוך עיר בבל) לתעלות שחפר סביב לעיר, עד אשר נשארו בקרקע הנהר שבעיר רק מֵי אַפְסָיִם ואז פרץ חיל כורש לעיר בבל דרך קרקע הנהר עמש"ל מב טו, ולדעת חוקרי ימי קדם הגדולים גם ערמה זאת לא היתה בְּדֵי ללכוד עיר בבל, רק שעזרו לכורש המורדים שבעיר בבל עצמה אשר פתחו לחיל כורש דלתות חומות העיר (ואלה המורדים לדעת חוקרי ימי קדם הרגו את בלשאצר כאשר פרצו הפרסים לעיר בבל עמש"ל יד יח), וזה שאמר כורש ואני אמרתי בצורי על בבל לריק יגעתי וגו' כליתי כי לא אוכל ללכדה, אכן משפטי משפט חרוץ (3) Entscheidung рѣшенie של ללכדה את ד' עם ה', שהוא חפץ לתתה בידי (ע' מח יד ומש"ש) ופעלתי וגמולי (עמש"ל לב יז) בעבור עבודתי הגדולה, בצורי על בבל את אלהי עם אלהי, להמליכני גם על בבל.— [ה. ו.] ועתה כאשר נלכדה בבל, אמר ד' (יצרי מבטן לעבד לו (ג) לשובב למען השיב (עמש"ל מז יוד בהערה) יעקב אליו מגלות בבל לא"י (מב ז; מד כו כז) שהיא ארץ ד' או נחלת ד' (לעיל מז ו; ירמיה ב ז; יב ז ח ט; יחזקאל לו כ; הושע ט ג; ש"א כו יט; ש"ב כ יט; כא ג ועוד), וישראל ולמען ישראל (4) לו יאסף (5) כעב"ש, ואכבד בעיני ד' שקראני בכנויי כבוד (מה ד עמש"ש) „עבדי", „ישראל" בפסוק ג (ועוד בכנויי כבוד אחרים עמש"ל מב א), ואלהי היה ד' (ככתבו שהוא שם אלהי ישראל שנזכר, עזי) (עיז כנוי לד' אלהי ישראל עמש"ל יב ב) היה (ד' שנזכר) ויאמר (כפול לשון עם „אמר ד'" מפסוק ה, מפני שהפסוק מאמר מוסגר „יצרי וגו' עזי") (6) ד' אלי „נקל מעט ממך מהיותך לי עבד (ה) להקים את שבטי יעקב על אדמתם (שם, וע' פסוק ח), ונצורי ושמורי (כטעמו הרגיל מפעל נצר, עמש"ל מח ו) ישראל (ששמרם מכליון ד'

(2) וכן מזה בהפעיל הָבֵרוּ החצים ירמיה נא יא. פעל ברר כנראה יסוד טעמו הבדל דבר טוב מרע, או רע מטוב (וכן בארמית) יחזקאל כ לח; קהלת ג יח ועוד, ומזה ע"ד השאלה ברר בטעם נָקִי ה טָהֹר להלן נב יא; ירמיה ד יא; צפניה ג ט ועוד, ומטעם אחרון זה עוד ע"ד השאלה בטעם שָׁנוּן חֵץ, כי נקיון החצים הוא בשינון ולטישה.

(3) כטעם משפט שמות כח כט ל; דברים יז ט יא; יט ו: מ"א ג כח; כ מ; ירמיה מח מז; הושע ו ה; משלי טז לג; כט כו ועוד.

(4) יש ויו החבור בטעם למען, למען אשר, ומזה עוד ואבנה בראשית ל ג, ואדעה מב לד, ולא יסור דברים יז יז, ותיית ל טז, ותעצר ש"ב כד כא, ונדרשה מ"א כב ז, ולא מלאכי א יוד ועוד.

(5) לפי הכתיב „לא יאסף" טעמו לא יכלה ויאבד (ע' נז א).

(6) כן דרך הלשון בהרבה מקומות בכ"ק לכפול דבר אחד במאמר ארוך כאשר יפסיקו מלות צדדיות

וּמִיָּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים׃ [יג] רָנּוּ שָׁמַיִם
וְגִילִי אֶרֶץ יִפְצְחוּ הָרִים רִנָּה כִּי־נִחַם
יְהוָה עַמּוֹ וַעֲנִיָּו יְרַחֵם׃ [יד] וַתֹּאמֶר צִיּוֹן
עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ [טו] הֲתִשְׁכַּח
אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה
תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ [טז] הֵן

קמץ בז"ק יפצחו קרי

„ממזרח" מא ב; מג ה; מו יא), ומים וממערב, הכוונה ארצות אזיה הקטנה ויון כמש"ל מג ה, ואלה מארץ סינים שהיא ארץ רחוקה וגם שם היו גולי ישראל כאשר יתבאר. לעיל מג ה ו במספר ארצות גולי יהודה וישראל לא נזכרה ארץ סינים, ובמקומה נזכרה שם „תימן" (דרום) בכוונה על מצרים (כמש"ש), ואם נסכים לדעת האומרים כי ארץ סינים איננה במצרים (כאשר יתבאר), חסרה פה תימן ולעיל שם ארץ סינים, כי מליצות הנביאים על תשובת גולי יהודה הן שונות ורבות ואין לדקדק מאד בציורי המליצה כבספורי דברי הימים (ודומה לזה עמש"ל מג ו). ארץ סינים לא נזכרה עוד בכ"ק ולא נדע בבירור מקומה, ואיננה סִינִי בראשית יד יז שהוא שבט כנעני שישב על גבול צפוני מא"י כמש"ש וארצו איננה רחוקה, וגם איננה מדבר סין אצל הר סיני שמות טז א; יז א שלא היו שם גולי יהודה, ויתכן שהיא סִין עיר בצורה סין שבמצרים יחזקאל ל טו טז, והיא פֵּלוזיום (בתרגום ירושלמי בראשית מז יא ועוד פילוסין, ובתלמוד ע"ז לט א פלוסא) על חוף ים הגדול בקצה צפונית מזרחית ממצרים התחתונה שנקראה בערבית טינה, והיו במצרים גולי יהודה וישראל כמש"ל מג ה (11), ולטעם זה ארץ סינים מקבילה אל תימן לעיל מג ו, דעת חוקרי לשון האחרונים כי ארץ סינים היא הארץ הגדולה הידועה חינה China אשר למזרח פרס ומדי, הנקראת בלשון סורי וערבית צין, והנה יש עד היום שארית פליטת ישראל בארץ חינה כנודע, ולא נדע בבירור מתי באו לשם, ואולי ראשי הגולים באו לשם מפרס ומדי אחרי גלות שמרון ויהודה ע"י שלמנאסר ונבוכדנצר (ע' דה"י לבני ישראל מהחכם פין חלק א 117). — [יג.] רנו שמים וגו' פסוק זה הוא דברי הנביא בסיום הנבואה הנוכחית (עמ"ש פסוק א) אשר בעליצות נפשו יקרא לשמים וארץ לרנן על גאולת ישראל (ודומה לזה מד כג; נב ט; זכריה יג ח; ש"א כא יב; ש"ב ג יב; מ"א ט יח כא; תהלים לז ג ט יא כב כט; מד ד ועוד, ועמש"ל כד א.

נה יב) נחם עמ"ש נא ג. ועניו עמ"ש מא יז. — [יד.] מפסוק הנוכחי מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד נ ג ועל עת כהנבואות הקודמות (עמש"ל מ א) כאשר נכבשה בבל ובעוד זמן קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לשוב לא"י, ויבשר הנביא שבקרב הימים ישובו בני הגולה בכבוד לארצם, ולפי שפסוקי א ב ג מפרק נ נראים כנבואת בלתי נשלמה, וכן מפני שלשון הפסוק הנוכחי איננו נראה כהתחלת נבואה, לכן נראה מאד בעיני כי פסוקי א ב נ מפרק נ מקומם לפני פסוק יד הנוכחי (עמש"ל א יח), ובזה יהיה המשך כל הנבואה נכון וישר כאשר יראה הקורא. בפסוקי א ב ג מפרק הבא (שמקומם בראש הנבואה הנוכחית כמש"ל) בזמן קצר לפני עלות הגולה מבבל לא"י בא הנביא להוכיח בשם ד' את אלה מבני הגולה שהאמינו שהסתיר ד' פניו מב"י מפני שאין ביכלתו להצילם מיד אויביהם החזקים מהם כמש"ל לה ג, ובפסוקי יד—כו מפרק הנוכחי יוכיח את אלה מבני הגולה שהתיאשו מרחמי ד', וחשבו שד' עזבם ושכחם ולא האמינו לדברי נביאיהם שחפץ ד' לגאלם, וגם פחדו אולי ישובו הכשדים למרוד בכורש מלך פרס (כמו שמרדו אח"כ בדריוש מלך פרס, כמש"ל מו א) וינקמו מב"י אם יעלו מבבל לא"י או שפחדו מפני העמים השכנים בא"י עצמה כמש"ל לה ג. — הנביא בשם ד' אומר לציון ולירושלים עיר המלוכה (המצוירת במליצות הנביאים כמו אֵם לבני יהודה) (12) שהתיאשה מרחמי ד' כמש"ל: ותאמר ציון עזבני וגו'. — [טו.] התשכח אשה עולה, יונק שדיה עמש"ל מ יא בהערה, התשכח אשה מרחם (ע' תהלים קב ה) בן בטנה?! (כעב"ש) גם אלה הנשים תשכחנה עולן ובן בטנם שנזכרו ואנכי לא אשכחך, הכוונה שיוכל להיות שאלה הנשים תשכחנה לפעמים בניהן, אך לא יוכל להיות שאני אשכח ציון (ודומה המליצה לזה בפסוקי כד כה). „התשכח אשה" נמשך גם על „מרחם". — [טז.] הן

(11) יונתן תרגם פה ארץ סינים „ארע דרומא", ובלא ספק תרגם כן רק לפי הכוונה להשוות ארץ סינים עם תימן לעיל מג ו ולהשוות הציורים פה ולעיל שם, ולא לפי המלות, כי ארץ סינים הוא שֵׁם מקום פרטי ואין שום יסוד להבין בו שֵׁם כללי ארץ דרום.

(12) בפסוקי יד יז כ כא כב; מ ב ט; נא יז יח; נב א ב; נד א; ס ט; סב ה; סו ח ועוד, ועמש"ל כו יג בהערה.

אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם
יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית
עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת׃
[ט] לֵאמֹר לַאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ
הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־שְׁפָיִים
מַרְעִיתָם׃ [י] לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא־
יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי־מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם
וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם׃ [יא] וְשַׂמְתִּי
כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן׃ [יב] הִנֵּה־
אֵלֶּה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה־אֵלֶּה מִצָּפוֹן

אמר ד׳ לכורש בעת רצון (9) (חן וחסד ע׳ מה שכתבתי לעיל מ ב בהערה) אשר לי עניתיך מלאתי משאלות לבך (עמש״ל יוד ל בהערה בטעמי פעל ענה) במלחמותיך עם המלכים, וביום ישועה אשר לי (כמ״ש בהערה שקדמה) עזרתיך באלה המלחמות, ואצרך ואתנך לברית עם (וכן הלשון על כורש לעיל מב ו, ובמלת „ואצרך" ירמוז לַמַה שבהיות כורש ילד קטן היה בסכנה גדולה כמש״ל פסוק א), טעמו לכרות ברית עם ישראל, או טעמו להיות מושל לעם ישראל כמש״ל מב ו, להקים משממותה ארץ ארץ ישראל (10), להנחיל לעם (ישראל שנזכר) נחלות (מהיחיד נַחֲלָה) שֹׁמֵמוֹת (בינוני קל מן שמם, עמש״ל פסוק יט בהערה) כנוי לא״י ששממה אחר גלות יהודה (עמש״ל מד כו), לאמר לאסורים מגולי בבל שנתנום בבתי כלאים עמש״ל יד טז צאו לחפשי ע׳ נא יד, לאשר בחשך מליצה ליושבים בגולה הִגָּלו הִתְגַלו לאור, מליצה על רשיון כורש לבני ישראל לצאת מגלות בבל ולשוב ליהודה ולבנותה כמש״ל מב ז, ודומה לזה המליצה שם על כורש ורשיונו זה „להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך".— אחרי שצייר הנביא במליצה בחלק ראשון מפסוק זה רשיון כורש לב״י לצאת מבבל לא״י, יוסיף לצייר עוד במליצה בחלק שני מפסוק זה (הנקשר עם הפסוק הבא) ובפסוקים הבאים עלות הגולה דרך מדבר מבבל לא״י בשלום ושלוה ולא ירעבו ולא יצמאו, וציורי מליצה אלה כפולים בהרבה מקומות בס׳ ישעיה כמש״ל לה א. על דרכים במדבר בלכתם מבבל לא״י ירעו מליצה שלא ירעבו ויצמאו שם (יוד) כמיש״ל, ובכל שפיים ראשי צורים חלקים שבמדבר ציה עמש״ל מא יח מרעיתם (כעב״ש), כי שם יִפָּתחו נהרות (שם).— [יוד.] לא ירעבו וגו׳ כמ״ש בפסוק שעבר ולא יכם שרב חרב וח״ם (עמש״ל לה ז) ושמש (כהלשון יונה ד ח) במדבר ציה שילכו בו, כי יְהֻפַּךְ המדבר לאגם מים עם עצי יער אדירים (מא יח יט), כי מרחמם הוא ד׳ (נד יוד ועוד) ינהגם וגו׳ מבבל לא״י ע׳ פסוק הבא; מ ג; נב ז ח ומש״ש, וכל זה מליצה על שלום עולי הגולה בדרך מדבר ציה כמש״ל.— [יא.] ושמתי כל הרי בדרכם מבבל לא״י לדרך, כי הר וגבעה שם ישפלו (מ ג), ומסלתַי הם דרכים מתוקנים וחלקים בשפיכת חול (ע׳ נז יד; סב יוד ומש״ש) ירמון בשפיכת חול רב להחליקן מאד, וכל זה מליצה שלא ייעפו עולי הגולה בלכתם במדבר כמש״ל לה א; מ ג. מפני שדרך עולי גולי בבל במדבר יכונה במליצת הנביא דרך הקדש (לה ח), דרך ד׳ ומסלה לאלהינו (מ ג, וע׳ פסוק שעבר), לכן הָרַי דרך זה ומסלותיו נקראים בפי ד׳ הָרַי, מסלותַי.— [יב.] בפסוק זה יבשר ד׳ כי לא לבד גולי בבל ישובו לא״י, אך גם גולי שארי ארצות, וכן לעיל מג ה ו. הנה אלה הגולים מפסוק ט מרחוק ממקום רחוק יבאו לא״י, והולך ומבאר מאיזה מקומות רחוקים: והנה (בויו הבאור עמש״ל א כח) אלה מצפון, הכוונה מבבל ואשור כמש״ל מג ו, ופה כולל גם פרס הנקרא לעיל מג ה „ממזרח" (כי לפי שפרס הוא במזרחית צפונית לא״י כמש״ל מא ב, לכן נקרא פרס לפעמים „מצפון" בפסוק הנוכחי; מא כה; ירמיה נ ט מא, ולפעמים

בפסוק הנוכחי, חצבי [הוא] חקקי [הוא] כב טז, [אני] בורא נז יט, [אני] פֹּעֵל חבקוק א ה, וחוטא [אתה], מספח [אתה] ב יוד טו, מגיד [אני] זכריה ט יב, [אני] שֹׂנֵא מלאכי ב טז, [אתה] רֹבֵץ בראשית ד ז, כי כֹבֵד [הוא] במדבר יא יד, [אתה] פותח תהלים קמה טז ועוד

(9) במליצות להק״ יצויר כי יש לד׳ עת רצון (ע׳ ירושלמי מכות פ״ב ה״ז) בפסוק הנוכחי; תהלים סט יד, יום רצון להלן נח ה, שנת רצון סא ב, יום ישועה בפסוק הנוכחי, והאיש השב לד׳ בכל לבו הוא יוצר לד׳ עתים כאלה אשר בהנה קרוב ד׳ לקוראיו למלא משאלותם ולהושיעם, ובהיפך יש לד׳ יום נָקָם לד ח; סא ב; סג ד; ירמיה מו יוד, יום רעה ירמיה יז ח, שנת שִׁלּוּמים לעיל לד ח,

(10) בהרבה מקומות בכ״ק בא „ארץ" „הארץ" סתם בטעם ארץ ישראל ביחוד, בפסוק הנוכחי; ז יג; ס כא; סה טז; ירמיה ט יח; הושע ב כה; ד א; יואל א ב; חבקוק ג יב;

שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה
מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה
אֵיפֹה הֵם׃ [כב] כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים
אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ
עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ [כג] וְהָיוּ מְלָכִים
אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ
יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קוָֹי׃
[כד] הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי

את אלה ואני שכולה אבודה מבנים (כמ"ש בהערה שקדמה) лишенная дѣтей, kinder beraubte וגלמודה! בודדה ועריריה (16) Уединенная, Einsame [אני] גלה נודדת ממקומי странница, Pilgerin (17) מליצה על חרבן ירושלם מיד נבוכדנצר (עמ"ש מד כו) כאלו ציון (יד) העתיקה מירושלם מקום שִׁבְתָּה וסורה וְסָרָה (עמ"ל ח כג בהערה) או נפרדת (ע' ז יז) ממקומי (כעב"ש), ואלה מי גדל? הן אני נשארתי לבדי בלא בנים אלה [מי] איפה הם? „אני" „מי" נמשכים גם למטה. — [כב. כג.] אשא אל גוים ידי להתאסף אלי (18) לא"י (להביא עמהם בני הגולה מכל הגוים) ואל עמים ארים נסי הוא ג"כ אות להתאסף עמ"ל יח ג, והביאו בניך בחצן... בחיק הבגד (19) пола, Schoss am Kleide אמניך... מגדליך וחונכיך воспитатели, Erzieher (עמ"ל א כא בהערה). ועפר רגליך ילחכו... מליצה להכנעה גדולה (ע' מיכה ז יז; תהלים עב ט) קוי המקוים לי (עמ"ל כו ח), כל לשון זה הוא מליצה על עלות בני הגולה מבבל לא"י ביד רמה ובשמחה וגיל ולא יפחדו מגדודי האויבים עמ"ל לה א (ודומה לזה הלשונות להלן ס ד ט יד; סב יוד יא; סו יב יט כ). — [כד. כה.] פסוקי כד כה כו באים להשקיט רוח בנ"י לבלי לירא מהכשדים אולי יבגדו בכורש ויכניעו שנית את בנ"י וינקמו מהם, וגם לבלי לירא מאויביהם העמים השכנים בא"י עצמה כמ"ל פסוק יד. היקח מגבור מלקוח (שלקח במלחמה) ואם שבי צדיק בַּזַּת

מי או להתרחק ממי ולהתקרב לצד אחר, ועל הרוב טעמו להתקרב אל מי בראשית כז כב כו ועוד הרבה, ולפעמים (לפי הענין) טעמו להתרחק ממי, ומזה גשה בפסוק הנוכחי, ולכן בא לפעמים ליתר ביאור בטעם התרחק ממי הלשון „גש הלאה" בראשית יט ט, ודומה לזה בפעל קרב שבא לפעמים בטעם התרחק ממי בלשון קרב אליך (הכוונה התרחק ממני) להלן סה ה, וַיִּקְרַב מאת פני הבית מ"ב טז יד, והנה בפסוק הנוכחי „גשה לי" טעמו למעני (עמש"ל יד ח), כי בלה"ק נמצא רק „נגש אל מי" בראשית כז כב ועוד הרבה, „נגש בעד מי" לג ג, „נגש במי" להלן סה ה, „נגש על מי" יחזקאל ט ו; מד יג. „נגש את מי" ש"א ט יח; ל כא, ולא נמצא במקום אחר „נגש למי" (ויש רק „נגש למלחמה" שופטים כ יג; ירמיה מו ג בטעם נגש להלחם).

(16) גלמוד בא בטעם תאר ערירי, בודד בפסוק הנוכחי; איוב ג ז; טו לד (עדת חנף גלמוד, וראוי גלמודה. רק שהנשוא לנושא נסמך רגיל לבוא במין ומספר של הסומך כמש"ל ב יא), או בטעם תאר הפעל בערירות ובדידות איוב ל ג. בימי בעלי התלמוד היו מקומות שקראו לנדה גלמודה ר"ה כו א; ב"ר פע"ט (כי הנדה בימים קדמונים ישבה בָּדָד רחוקה מאנשים עמ"ש בראשית לא לה).

(17) כטעם פעל גלה ובינוני גולה ש"ב טו יט; יחזקאל יב ג ד, ועמ"ש עוד לעיל כד יא ולהלן נז ח.

(18) הלשון „נשא ידים" הוא לאות להתפלל לד' כמש"ל יוד לב, או לאות לברך ויקרא ט כב; תהלים קלד ב (וע"ע נחמיה ח ו), והלשון „נשא יד" בא: 1) לאות שבועה בהרבה מקומות בכ"ק (14 פעמים) שמות ו ח; במדבר יד ל ועוד (וכן יש מזה הטעם הרים יד בראשית יד כב), ולפעמים בא בטעם זה „נשא" לבד תהלים קלט כ ואולי גם לעיל ג ז עמש"ש, 2) לאות להתאסף בפסוק הנוכחי, 3) לאות אהבה (כאלו רוצה לחבק בידיו) יחזקאל כ ה (ואשא השני), וכן מזה נשא כפים תהלים קיט מח, 4) לאות לאַיֵּם או להכות תהלים יוד יב (וכן יש מזה הטעם נופף או הניף יד עמש"ל יוד לב, הרים יד במדבר כ יא), 5) לאות למרוד במי („נשא יד ב") ש"ב יח כח; כ כא (וכן יש מזה הטעם „הרים יד ב" מ"א יא כו כז).

(19) וכן ח̇צן נחמיה ה יג, חֵצֶן תהלים קכט ז (כנראה מפעל ערבי חַצַּנַ בטעם חַבֵּק), אבל ה̇יצן יחזקאל כג כד אשר באיזה כ"י הגי' שם ח̇צֶן (ע' מנחת שי שם) הוא בטעם קֶרֶם (כי הכשדים לחמו

עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃
[יז] מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ
יֵצֵאוּ׃ [יח] שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם
נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי
כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃

[יט] כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ
כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃
[כ] עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־
לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ [כא] וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי

על כפים חקותיך (בכתבת קעקע), תבנית עיר ציון וחומותיה וזה שאמר חומותיך נגדי תמיד, ציור מליצה לזכרון תמיד, ודומה לזה יחזקאל כג יד, ואולי לקוחה פה המליצה ממנהג העמים הקדמונים לחקק על ידיהם אות מיוחד לאלהיהם כמש״ל סו יט בהערה (ודומה לזה מצאנו בימי התלמוד „ירושלים דדהבא״ שבת נט א; נדרים נ א מין עדי לאשה לזכרון ירושלם). — [יז.] מהרו (בטעם עתיד, וכן הבינו יונתן ורד״ק) ימהרו לשוב (עמ״ש מלאכי ג ה) אליך מגלות בבל בניך, מהרסיך ומחריביך הם הכשדים (עמש״ל מד כו) שעמדו בא״י אחרי גלות יהודה כל ימי ממשלת בבל (ע׳ ירמיה מ יוד; מא ג) ממך יצאו אחרי שנהרסה מלכות בבל מיד כורש ולא יוסיפו לבוא בך (נב א). —[יח.] שאי וגו׳ כלם בניך מפסוק שעבר נקבצו באו (בטעמי עתיד) יִקבצו ויבאו לך (וכן הלשון ס ד עמש״ש) חי אני וגו׳ כי כלם את כל בניך כעדי כבעדי (עמש״ל א כה בהערה) כלה תלבשי ותקשרים את בניך קִשֻׁורים (מין חגורה יפה לכלה ירמיה ב לב, עמש״ל ג כ) ככלה, מליצה שתלבישם בבגדי תפארה סא יוד (תחת בבגדי גולה ירמיה מו יט; יחזקאל יב ג ד). „כלה״ נמשך גם למעלה. פיעל קִשֵּׁר בא לפעמים בטעם קל איוב לח לא, ועוד ביחוד בטעם קִשֵּׁר עדי קִשֻּׁורים (בכנוי על האיש הנקשר בעדי זה) בפסוק הנוכחי, ולא נמצא יותר פיעל קִשֵּׁר בכ״ק. — [יט.] כי (נמשך על „כלם נקבצו באו לך״ מפסוק שעבר) חרבותיך (מהנפרד חָרְבָּה) מקומות חֲרֵבִים (עמש״ל מד כו) ושממתיך ([13]) נרדף עם חרבותיך וארץ הריסתך (הריסות שם מפשט נרדף עם הריסה עמוס ט יא, ושניהם בודדים בכ״ק) (כי) עתה תצרי תֵּצַר (עתיד קל נסתרת מן צרר, והוא פעל עומד בהרבה מקומות ע׳ פסוק הבא; כח כ; איוב יח ז ועוד) או יהיה צר לה (לארץ הריסות שנזכרה) מיושב מפני יושב (יושבי הארץ הרבים שישובו מהגולה; היחיד יושב בא לפעמים בטעם שם הקבוץ יושבי הארץ לעיל ה ט; ו יא; כ ו; כד יז ועוד) ורחקו מבלעיך משחיתיך (עמש״ל ג ,ב בהערה), הם הכשדים שיצאו ממך (יז) ע׳ ירמיה נא לד מד; איכה ב טז. „כי״ השני נוסף עמש״ל ז כ בהערה. תֵּצְרִי לפי ההמשך הוא נסתרת יחידה תצר ביוד נוסף, וכן ותזני ירמיה ג ו, תשקטי מז ז ביוד נוסף בנסתרת יחידה, עמש״ל לג כד בהערה. — [כ.] עוד יאמרו באזניך זל״ז בני שכליך בני שכֻלים, בני אבדה (בנים אבודים потерянные дѣти, verlorene Kinder ([14]) שלך עמש״ל יא יוד בהערה) כאשר ישובו אליך: צר לי המקום (יט) לשבת בו מרוב אדם, גשה לי טעמו בלשון גשה הלאה (התרחק הלאה הצדה) сторонись, tritt auf die Seite (למען אוכל לשבת) ([15]) ואשבה ציור לרבוי אדם בא״י מעולי הגולה. —[כא.] ואמרת בלבבך (כאלו ציון מסופקת אם באו לה בניה ולא בני אשה אחרת, הם בני עם זר, והוא מליצה על רבוי שָׁבֵי הגולה) מי ילד לי

([13]) „שׁ֫מֵמוֹת״ שֵׁם שנמצא רק ברבים נקבה בפסוק הנוכחי; סא ד; דניאל ט יח כו. אבל שׁ֫מֵמוֹת לעיל פסוק ח; יחזקאל לו ד הוא בינוני קל מן שמם, עמש״ל נב יד; נד א ובהערה שם.

([14]) הפעל שכל בקל הוא יוצא בטעם אִבֵּד הבנים (בענין רע שמתו או נאבדו) בראשית כז מה, על הרוב חסר יחס הפעול „בנים״ בראשית מג יד; ש״א טו לג, ומזה בינוני פעול קל שכולה בפסוק הבא בטעם אשה אבודה מבנים (שאבדה בניה), ובפיעל הוא יוצא בטעם עשות מי לשָׁכול או שְׁכולה обезчадить, kinderlos machen בראשית מב לו; ש״א טו לג, ובלא יחס הפעול בטעם יָלִיד מֵתִים מֵרֶחֶם בראשית לא לח; שמות כג כו; איוב כא יוד (וע״ד השאלה מלאכי ג יא לעץ אשר לא יבשל פריו), וכן טעמו בהפעיל הושע ט יד, וע״ד השאלה בא פיעל שִׁכֵּל בטעם אִבֵּד או השמיד אדם ובהמה ויקרא כו כב; דברים לב כה; יחזקאל לו יג יד טו; איכה א כ ועוד, וכן בהפעיל ירמיה נ ט. והנה מפעל שכל נבנו השמאת שַׁכּול (דוב שַׁכּול) ש״ב יז ח; משלי יז יב; הושע יג ח; שַׁכּולה ירמיה יח כא; שה״ש ד ב; ו ו לאשה או בהמה שאבדה ילדיה, שְׁכוֹל לעיל מז ח (עמש״ש), שִׁכֻּלִים (ברבים על משקל נעורים, זקונים ועוד) בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר) שמות מפשטים בטעם אבידת הבנים, ובבואו סומך אל בנים (בני שִׁכֻּלִים) טעמו כמו תאר (בנים אבודים), עמש״ל יג ג בהערה.

([15]) הפעל נגש בקל מורה על התנועה להתקרב לאיזה צד, ולפי הענין טעמו אם להתקרב אל

אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי
אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם
נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃
[ב] מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין
עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־
בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם
אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין
מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ [ג] אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם
קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ [ד] אֲדֹנָי
יֱהֹוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת

לנפשה כאיש השולח מביתו את אשתו להיות לאיש אחר (דברים כד א), **או מי מנושי אשר מכרתי אתכם** (בני האֵם שנזכרה) **לו** לעבדים, כי בימים הקדמונים לקחו הנושים לעבדים את בני הלֹוֶה שלא יוכל לשלם חובו, וכן נראה מ״ב ד א; נחמיה ה ה ([1]), **הן בעונותיכם** ולא בכסף **נמכרתם** (ולכן אין זה מכירה גמורה, וכן נב ג) לעבדים לעמים זרים **ובפשעיכם שלחה אמכם** מעל פני לשעה בלא ספר כריתות, והוא מליצה שעַם ישראל גם אחרי גְלותו מעל אדמתו נקרא עַם ד׳ ובני ישראל הם עבדי ד׳, ואם חָפצו לשוב לא״י לעבוד את ד׳ לא היה איש מפריע אותם, **מדוע באתי** עד כה (טרם נתן כורש רשות לבני הגולה לעלות מבבל לא״י) לארצו א״י (שהיא ארץ ד׳ עמש״ל מט ה) **ואין איש** מעמי שם (עמש״ל נט יוד) שלא שבו אלי מהגולה, **קראתי** לעמי (ע״י נביאי) לשוב אלי לעבודתי **ואין עונה**, כי חשבו שלא אוכל לגאלם מיד אויביהם החזקים מהם, אך אין זה אמת: **הקצור קצרה ידי** כחי (עמש״ל לז כז) **מפדות** וגו׳ **הן בגערתי אחריב ים**, גערת ד׳ מליצה לקצפו עמש״ל נא כ, ופה היא עוד ציור לרוח קדים אשר נשף ד׳ בים סוף ובקעהו בצאת ב״י ממצרים שמות יד כא (וכן המליצה תהלים קו ט, וע״ע נחום א ד ומש״ש) **אשים נהרות מדבר** וגו׳ יְבֵשים כמדבר, רומז לבקיעת הירדן כאשר עמדו נושאי ארון ד׳ בקצה המים יהושע ג טו טז (וע״ע נחום שם; תהלים עד טו). **אלביש שמים קדרות** (לא נמצא יותר, והוא ש״מ מפעל קדר ירמיה ד כח ועוד שבטעם חָשׁךְ) שַׁחְרות **ושק אשים כסותם**, רומז לחשך אפלה ששלח ד׳ במצרים שמות יוד כא כאלו השמים כֻסו בשק. הירדן נקרא במליצה פה ונחום שם ותהלים שם ברבים „נהרות״, וכן מצאנו שגם פרת וחדקל ונילוס נקראים במליצה לפעמים ברבים נהרות כמש״ל יט ו בהערה. יתכן מאד כי „נהרות״ שבפסוק הנוכחי ונחום ותהלים שָׁם הוא שֵׁם מליצה לים סוף, כי במליצה ים נקרא לפעמים נהר, נהרים, נהרות כמש״ל יט ו בהערה, ובא פה ונחום שם ים ונהרות כעב״ש. עמש״ל מט יז כי לדעתי הנבואה מט יד—כו היא המשך הנבואה הנוכחית מפסוקי א ב ג. — [ד.] מפסוק הנוכחי מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד נא טז ונאמרה בזמן כהנבואות שקדמו (עמש״ל מ א) כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לעלות מבבל לא״י, ונבואה זו נראה כחסרה בראשיתה (עמש״ל ז יז), או שראוי לאמר בראשיתה „הקשיבו אלי עמי״ ונשמט דבור זה מיד הנביא הכותב או מיד מסדרי כ״ק, והנה פסוקי ד—ט הם מדברי הנביא עצמו, ומשם והלאה דברי הנביא מפי ד׳ המתחלקים לחמש נבואות קצרות: [1]) פסוקי יוד יא, [2]) נא א—ג, [3]) נא ד — ו, [4]) נא ז—יא, [5]) נא יב—טז. — הנביא אומר לאנשי עירו הרשעים ואל יראי ד׳ שבתוכם (כן נראה מהלשון בפסוקי יוד יא) דברי עצמו בפסוקי ד—ט שד׳ נתן לו לשון למודים וכי ד׳ הוא עוזר לו ולא יירא מאלה האנשים המפילים חתיתם עליו לבלי לְהִנָּבֵא (כאשר יתבאר), וזה כמו הקדמה לנבואתו מפי ד׳ מפסוק יוד והלאה עד נא טז. **אדני ד׳ נתן לי לשון למודים** לשון מליצים (הַמְלֻמָּדים לְדַבֵּר בלשון משל ומליצה) עמש״ל א יז בהערה **לדעת לעות** את יעף דבר, הטעם הוא לעות דָבָר (לְדַבֵּר דָבָר בעתו) עם יָעֵף (מְצֻרָה, לְחַזֵּק

(וכמשרש) נג ב, עלות (מעלות, עמ״ש עוד לעיל ח כג בהערה) שמות יט יב, אויביו יהושע יוד יג, האיש ש״ב יז ג, ירושלם יט כו, ועל (ומעל) פני יחזקאל מ טו עמש״ש, גדר מב יוד עמש״ש, כספם הושע ח ד (ע״ש יג ב), על אדמתה עמוס ה ב, בית אל (מבית אל) זכריה ז ב עמש״ש, וכן בא לפעמים תא בטעם מאֵת, עִם בטעם מֵעִם כמיש״ל לח יא. — עסים טעמו מיץ הפרי הנסחט, ומזה עסים רמוני שה״ש ח ב, וביותר רגיל עסים על מיץ הענבים בהיותו עוד יין מתוק (טרם שתסס, נקרא עוד תירוש) יואל א ה; ד יח; עמוס ט יג, נבנה השם עסים מפעל עסם מלאכי ג כא (בארמית עסי תרגום איוב ל יז; אסתר א יוד ועוד) בטעם דָרַךְ, ועמ״ש עוד צפניה ג יט.

([1]) בתורת משה אין יסוד למשפט זה, וגם לא בקבלת רבותינו בתלמוד ויפלא בעיני למה לא למדו רבותינו משפט זה מדברי נביאים וכתובים (ודומה לזה עמש״ל מג כד).

צַדִּיק יִמָּלֵט׃ [כה] כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה
גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט
וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי
אוֹשִׁיעַ׃ [כו] וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־
בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־
בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר
יַעֲקֹב׃
נ [א] כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת

קמץ בז"ק

הרכוש של איש צדיק ([20]) (שלקח הגבור במלחמה) ימלט?! כי כה אמר ד׳: גם שבי גבור יקח לפעמים, ומלקוח עריץ ימלט לפעמים. ואת אך את (עמש"ל ז ד) יריבך (יריב שם בטעם איב הרב והלוחם, וכן תהלים לה א) הוא בבל אנכי ד׳ אלהיכם (ולא גבור מאדם) אריב, ואת בניך אנכי ד׳ (ולא עריץ מאדם) אושיע ואין מידי מציל, ולכן לא תדאגו אתם בנ"י אולי ישובו שנית אויביכם הכשדים להכניעכם או אולי ירעו לכם העמים השכנים מא"י עצמה, „כי" נוסף עמש"ל פסוק יט ודרך המליצה בפסוקים הנוכחים דומה להמליצה לעיל פסוק טו, כן נראה לי טעם פסוקי כד כה הסתומים. המפרשים שקדמוני הבינו כי גבור מפסוק כד הוא מלך בבל שהגלה את יהודה, והלשון „שבי צדיק" טעמו שבי הגבור שנזכר שלקח מהצדיק (כנוי לעם ישראל עמש"ל כו ב), ויש שהבינו עוד כי פסוק כד הוא דברי אויבי ישראל שחשבו את מלך בבל לצדיק, ומחוקרי הלשון האחרונים יש שהבינו כי „צדיק" הנוכחי טעמו עריץ (מפעל ערבי צַדַק בטעם היות חזק וקשה), והוא מקביל אל „עריץ" מפסוק כה (ואולי מטעם זה צדיקים יחזקאל כג מה, וכן בא „נדיב" לפעמים על מושל רשע עמש"ל לה ה), וכל אלה הפירושים רחוקים מאד בפשט ולשון הכתובים, ועוד הנבואה הנוכחית נאמרה אחרי שנהרסה בבל ובזמן קצר לפני עלות הגולה מבבל לא"י כמש"ל פסוק יד. — [כו.] והאכלתי את מוניך נוגשיך ולוחציך ([21]) הם בני בבל והעמים אויביהם בא"י את בשרם שיאכלו בשר עצמם, וכעסים וכמעסים ([22]), הוא יין מתוק Most мустъ דמם מִדָּמָם ישכרון שישתו דמי עצמם, מליצה על איש רעב וצמא מאד בלחץ ועני, ודומה לזה המליצה אויל חובק את ידיו (ולא יעשה מלאכה לשבוע לחם) ואוכל את בשרו (בלחצו ועניו כאשר יכלה לאכול כל מה שיש לו, מליצה שירעב ללחם) קהלת ד ה, ועמש"ל ט יט. כל בשר כל העמים עמ"ש סו טז. —

נ [א. ב. ג.] עמש"ל מט יד כי לדעתי פסוקי א ב ג הנוכחים מקומם שם לפני פסוק יד, ובהם יוכיח הנביא מפי ד׳ בזמן קצר לפני עלות הגולה מבבל לא"י את אלה מבני הגולה שהאמינו שהסתיר ד׳ פניו מב"י מפני שאין ביכלתו להצילם מיד אויביהם החזקים מהם. במליצות כ"ק יצויר ד׳ אלהי ישראל כבעל וידיד לעמו, ועמו כאשה לאלהי ישראל וכאם לבני ישראל כמש"ל כו יג בהערה, וזה שאמר הנביא מפי ד׳: אי זה איה עמ"ש סו א ספר כריתות אמכם היא עם ישראל אשר שלחתיה

בקרדומות ירמיה מו כב, ועמש"ל יד ח) ושאול מארמית (וכן בסורית וערבית) חצינא, ע׳ תרגום יונתן לעיל מד יב; ירמיה יוד ג (נבנה מפעל ערבי חַצַנ בטעם חָצ׳ב דָק׳ר).

([20]) „שבי" (או שביה) יסוד טעמו ש"מ Gefangenschaft плѣнъ, במדבר לא כו; דברים כא יג; כח מא; ירמיה מח ו ועוד, והושאל כשם הקבוץ לשבויים מאדם Gefangene плѣнники, לעיל כ ד; במדבר לא יב; דברים כא יא; איכה א ה ועוד, וגם לבִזָּה Beute добыча, של בהמה עמוס ד יוד (כמו שבא פעל שבה גם על בהמה שמות כב ט; במדבר לא ט; דהי"א ה כא; דהי"ב יד ד), ולדעתי לפעמים בא שבי גם על בִּזַּת הרכוש שאין בו רוח חיים בפסוק הנוכחי; במדבר לא יט (עמש"ש, כמו שבא לפעמים פעל שבה גם על רכוש עבדיה א יא; דהי"ב כא יז). „מלקוח" (שנמצא רק בפסוקים הנוכחים ובמדבר פרק לא) בא על שבי מאדם וגם על בִּזת בהמה במדבר שם פסוקי יא יב כו כז לב, אבל לא על בזת הרכוש. „שלל" רגיל לבוא בטעם בזת הרכוש דברים ב לה; ג ז ועוד, וגם בטעם בִּזת בהמה יהושע כב ח; ש"א יד לב; ל כ; ירמיה מט לב ועוד, אך לפעמים גם בטעם שְׁבִי אדם דברים כ יד; שופטים ה ל; ירמיה כא ט.

([21]) פעל ינה טעמו נגש לחץ, וע"ד השאלה עקב, רִמָּה, הוריש, גרש, ומזה בקל הלשונות חרון היונה ירמיה כה לח עמש"ש, חרב היונה מו טז; נ טז. העיר היונה צפניה ג א, נינם תהלים עד ח (ויותר לא נמצא בקל), ורגיל בטעמים שזכרנו בהפעיל בפסוק הנוכחי; שמות כב כ; ויקרא יט לג; כה כ יז; יחזקאל מה ח; מו יח ועוד.

([22]) מ היחס חסר לפעמים ומובן מהענין, ומזה וכעסים דמם בפסוק הנוכחי (ע׳ נא כא), וכשרש

אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ
אֵלָי׃ [ט] הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא
יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃
[י] מִי בָכֶם יְרֵא יְהֹוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ
אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח
בְּשֵׁם יְהֹוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ [יא] הֵן כֻּלְּכֶם
קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר
אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת

([4]), הוא ד' העושה משפט צדק (תהלים ט ה ועוד) ולא אפחד עוד אולי יוסיפו אויבי להכותי בעבור נבואותי (ויו), וגם לא אירא אולי ינצחוני אויבי בויכוחים ע"ד נבואות אלה להכחישן, וזה שאמר מי יריב אתי מי חפץ לריב אתי בדברי ויכוח (על אשר אנבא בשם ד') נעמדה יחד לדַבֵּר דברי הריב (ע' מד יא, הושאלה מליצה זו מהאמור דברים יט יז), מי בעל משפטי בעל ריבי בדברי ויכוח (עמש"ל מא א) יגש אלי (כעב"ש) ולא אפחד אולי יְנַצְּחֵנִי, הן אדני ד' יעזר לי (ז) הכוונה פה שיתן לי לשון למודים (פסוק ד, וע' משלי טז א) בריב ויכוח לנַצֵּחַ בעלי ריבי, מי הוא ירשיעני יְנַצְּחֵנִי בריב ויכוח הנזכר ([5]), הן כלם כל אויבי שהם אויבי ד' כבגד יבלו, עש Motte, моль (נזכר עוד נא ח; הושע ה יב ועוד), מין תולע קטן האוכל בגדים וישחקם לאבק (נא ח עמש"ש; איוב יג כח) ובונה לו בית מַסְוֶה סביב גופו אשר ישא עמו (ולזה יכוון איוב כז יח) ([6]) יאכלם כבגד (נא יח), מליצה על כליון גמור בלא שארית (ע' פסוק יא), וכן נא ח. — [יוד.] מפסוק זה מתחלת נבואת הנביא מפי ד', ופסוקי יוד יא הם החלק הראשון מנבואה זו כמש"ל פסוק ד, ומדבר אל אנשי עיר הנביא הרשעים ואל יראי ד' שבתוכם (אשר אליהם פנה הנביא בהקדמתו כמש"ש), א) מי בכם בעיר הנביא (כמש"ל פסוק ד') ירא ד' שומע בקול עבדו הוא נביא ד' (עמש"ל מב א) אשר הלך (נמשך על "שומע") חשכים בדרך חֲשֵׁכִים (עמש"ל לג טו בהערה, חֲשֵׁכִים רבים מן חֲשֵׁכָה, ולא נמצא יותר, עמש"ל נט יוד) ואין נגה לו מליצה לאיש בצרה (עמש"ל ה ל) יבטח בשם ד' וגו' כעבדו הנביא (ז) וד' יושיעם כרודפי צדק ע' נא א ז. — [יא.] הן כלכם מעיר הנביא זולת יראי ד' (יוד) אתם קדחי אש מבערי אש ([7]) מאזרי זיקות מאזרים את עצמם בניצוצי אֵש ([8]), זה מליצה על רִשְׁעָה גדולה המצוירת כבוערת באש חזקה אשר תְּכַלֶּה את הרשעים כמש"ל ט יז יח, וזה שאמר לכו טעמו עתיד (עמש"ל ה יג בהערה) תלכו באור בלהבת (עמש"ל כד טו) אשכם ובזיקות בערתם, הטעם תִשָּׂרְפוּ בְאֶשְׁכֶם והוא מליצה על כליונם, מידי היתה תהיה זאת

קשה ובריא איוב לט ד, ובערבית נקראת אבן שנזכרה חַלְּנַבוּש (וכן נבנה מפעל חלם עוד שֵׁם מין אבן יקרה קשה אַחְלָמָה שמות כח יט).

([4]) ויתכן עוד כי מצדיקי טעמו מושיעי (העוזר לי פסוק ז), כמו שבא פעל צדק בקל בטעם הושיע עמש"ל א כז בהערה.

([5]) וכן מזה תַּרְשִׁיעִי (תְּנַצְּחִי בריב של ויכוח) להלן נד יז, וטעם זה להפעיל הרשיע שאול מלשון הרגיל במשפט המריבים לפני השופט "והרשיעו (יחייבו) את הרשע" דברים כה א (ומזה שמות כב ח; תהלים לז לג ועוד), ומטעם נַצֵּח בריב של ויכוח הושאל עוד הפעיל הרשיע בטעם נַצֵּחַ בריב מלחמה בלשון ובכל אשר יפנה ירשיע ש"א יד מז. פעל רשע בקל בא בכל מקום (מ"א ח מז; איוב ט כט ועוד) בלא יחס אחריו, ורק במקום אחד בא אחריו מ היחס בלשון ולא רשעתי מאלהי ש"ב כב כב (וכן תהלים יח כב), ולדעתי "מאלהי" טעמו כמו עם אלהי (כי בא לפעמים מ היחס בטעם עִם כמש"ל ל ו), והלשון רשעתי עִם אלהי כהלשונות רָד עִם אֵל הושע יב א, יצדק אנוש עם אֵל איוב ט ב, הצנע לכת עם אלהיך מיכה ו ח, תמים תהיה עם ד' דברים יח יג ועוד.

([6]) אבל עַשׁ בלשון עָשָׂה עש כסיל וכימה איוב ט ט (עמש"ל יג יוד בהערה) בלא ספק נרדף עם עַיִשׁ בלשון וְעַיִשׁ על בניה תנחם איוב לח ב, והוא בבירור המזל ממזלות השמים הנקרא בלשונות אירופה הדוב הגדול, ובניה הם שלשת הככבים אשר בזנבו, כי בערבית נקרא מזל זה "נעש", ושלשת כוכבי זנבו "בנאת נאש", רק שבעברית התקצר נעש על עַשׁ או עַיִשׁ.

([7]) וכן בא קדח פעל יוצא להלן סד א; ירמיה יז ד, ובשארי מקומות (דברים לב כב; ירמיה טו יד) הוא בטעם פעל עומד בָּעֹר.

([8]) זיקות בפסוק הנוכחי, זקים משלי כו יח טעמו ניצוצי אֵשׁ (וכן בארמית זיקין תרגום ירושלמי שמות כ ב ג, או זקוקין תרגום חבקוק ג ד; תרגום ירושלמי שמות כד יז; חולין קלז ב), ובשארי מקומות (לעיל מה יד; נחום ג יוד ועוד) זִקִּים טעמו כַּבְלֵי ברזל.

אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר
לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ [ה] אֲדֹנָי יֱהוִֹה
פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא
נְסוּגֹתִי׃ [ו] גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי
לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃
[ז] וַאדֹנָי יֱהוִֹה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי
עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־
לֹא אֵבוֹשׁ׃ [ח] קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב

רוחו) יעיר (לפי המשך הפסוקים טעמו עבר העיר) ד׳ שנזכר בבקר בבקר בכל יום ויום (עמש״ל לג ב) יעיר (נשוא כפול מפני הֶפְסֵק המלות „בבקר בבקר״ עמש״ל מט ו בהערה) לי אזן (יעיר אזני) לשמוע דברי ד׳ (בנבואה) כלמודים כתלמידים (עמש״ל א יז בהערה, והוא לנע״ל עם „למודים״ הראשון שבטעם אחר כמש״ל) אשר יעירו את אזנם לשמוע דברי מוריהם. הפעל עות לא נמצא יותר, ונכונה דעת המדקדק הגדול ר״י אבן גנאח שפעל זה נבנה מהשם „עת, ושמושו הוא רק בלשון „עות דָּבָר״ בטעם דַּבֵּר דָּבָר בעתו (ודומה לזה בלשון „איש עִתִּי״ ויקרא טז כא עתי תאר מהשם עת וטעמו מזומן לעת ההיא). הרבה חוקרי הלשון יבינו הפעל עות בטעם חַזֵּק׳ אַמֵּץ׳ מפעל ערבי עות שבטעם עָזֹר סָמֹךְ, אך לטעם זה היה ראוי לאמר, „בדבר״ או „בדברים״, לכן הטעם הראשון עיקר בעיני. — [ה. ו. ז.] אדני ד׳ פתח לי אזן לשמוע (עמש״ל מב יט), מליצה שהעיר אזני לשמוע דבריו בנבואה (ד) להוכיח את העם ואנכי לא מריתי וגו׳ (עמש״ל סג יוד בטעמי פעל מרה), שמעתי נבואה והוכחתי את עמי אף שצוו עלי לבלי להנבא ע׳ מב יח ומש״ש (מפני ששמעו לקול נביאי השקר שבתוכם שחזקו ידי עושי רע וגם נבאו לבלי לשוב לא״י עמש״ל נה א), ובימי הנביא הראשונים לא חדלו רשעי העם גם להכותו ולהכלימו כאשר לא שמע הנביא לפקודתם לבלי להנבא, וזה שאמר גוי נתתי למכים ולחיי למרטים למרוט שער זקני (ע׳ לעיל ג טו; יח ב; עזרא ט ג; נחמיה יג כה), פני לא הסתרתי מכלמות ור״ק, כי רקקו בפני להכלימני (ע׳ במדבר יב יד; דברים כה ט; איוב ל יוד), הכוונה שעשו כן לי להפחידני למען אחדל להנבא (ודומה לזה מצאנו בנביאים אחרים לעיל ל יוד; ירמיה יא כא; עמוס ב יב; ה יוד; מיכה ב ו), אך אני לא חדלתי להנבא ובטחתי על ישועת ד׳ לעזרני (כנראה הכוונה בידי יראי ד׳ ורודפי צדק מהעם שנזכרו בפסוק יוד; נא א ז), וזה שאמר „ואדני הן (עמ״ש לב ז, וכהלשון בפסוק ט) אדני ד׳ יעזור לי״ אמרתי (עמש״ל יד ח) על כן לא נכלמתי, הכוונה לא הרגשתי בנפשי כלמה (2) כאשר הכלימוני אויבי במעשים שנזכרו; על כן שמתי פני כחלמיש מין אבן קשה кремень, Kieselstein (3), מליצה שהיו פָּנַי חזקים (עשוים לבלי חָת עמש״ל מח ד בהערה) ולא יראתי מאויבי ולא חדלתי להנבא, ואדע יען כי (עמש״ל ג יד) ידעתי כי לא אבוש בימים יבואו, כי ישלח ד׳ לי עזרתו (בידי יראי ד׳ ורודפי צדק לשמרני כמש״ל). — [ח. ט.] עתה (כאשר שלח ד׳ עזרתו לי, עמ״ש בפסוק שעבר) קרוב לי (להגן עלי נגד אויבי) מצדיקי מי שעושה לי משפט צדק (וכן טעם הפעיל הצדיק ש״ב טו ט; תהלים פב ג)

(2) פרשתי כן למען לא יהיה דבור זה סותר להדבור שקדם „פני לא הסתרתי מכלמות ור״ק״. ונראה לי כי יתכן עוד שמפני שדרך הנכלם לסוג אחור (תהלים לה ד; מ טו; ע ג; קכט ה; לעיל מב יז; איכה א ח), לכן הושאל בלשון לפעמים הנפעל הָכְּלַם בטעם הסוג אחור, ומזה נכלמתי בפסוק הנוכחי (מקביל אל „אחור לא נסוגתי״ מפסוק ה), ואל תכלמי להלן נד ד (ובזה לא יהיה שם לשון כפול בלא טעם), תִּכָּלֵם (תִּסוֹג אחור ולא תצא מפתח ביתה מפני הבושה) במדבר יב יד (מקביל אל „תִּסָּגֵר״ שם)׳ ואולי גם ההפעיל הכלים (שהוא בכל מקום פעל יוצא בזולת ירמיה ו טו, אך גם שם הַכְלִים הוא בלא ספק כתיב להקרי הִכָּלֵם כנראה שם ח יב, וכן הבין שם תרגום יונתן) בא לפעמים בטעם הסיג מי אחור או הדיח отталкивать, verstossen ש״א כה ז טו; תהלים מד יוד (ע׳ דברים ל א ועוד); שופטים יח ז, והלשון הסתום שופטים שם „ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר״ יתכן טעמו ואין דָּבָר מכלים ואין דבר מדיח איש זר הבא לשם, כי יושב הארץ שוקט ובוטח ולא יאהב מלחמה) ואין בארץ יורש עצר (יורש הממשלה עמש״ל נג ח בהערה, שאין שם מושל בירושה מאבותיו, רק יבחרו להם מושל לשעה או על כל ימי חייו כמו בנ״י בימי השופטים, ואין בני עם כזה אנשי מלחמה), „ואין״ עומד במקום שנים.

(3) נזכר עוד חלמיש דברים ח טו; לב יג; תהלים קיד ח; איוב כח ט, נבנה מפעל חלם (בתוספת „יש״ בסוף, כמו עכביש להלן נט ה; איוב ח יד מפעל עכב) בעברית (וכן בסורית) בטעם היות

יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם
מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן
וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃
[ד] הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ
כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר
עַמִּים אַרְגִּיעַ׃ [ה] קָרוֹב צִדְקִי יָצָא

יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ
וְאֶל־זְרוֹעִי יְיַחֵלוּן׃ [ו] שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם
עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־
שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה
וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם
תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃ [ז] שִׁמְעוּ אֵלַי

דגש אתר שורק

ציון... חרבתיה (מד כו) וישם (בטעם עתיד) מדברה כעדן (עמ"ש יד יג בהערה) וערבתה כגן ד' וגו' כעב"ש, תודה על חֶסֶד ד' וקול זמרה. — [ד.] פסוקי ד—ו הם החלק השלישי מנבואה הנוכחית כמש"ל נ ד. [ג.] הקשיבו אלי עמי ולאומי וגו'. מהמשך הלשון להלן בפסוק ובפסוק הבא נראה מאד בעיני כי עמי ולאומי טעמם עמים ולאומים בחסרון מ הרבים (והרבה כן עמש"ל ה א), וכל הדבור בפסוקי ד—ו הוא לכל העמים לבשרם כי כורש מלך פרס שלקח המלוכה מיד מלך בבל שרדה באף גוים (יד ו) יעשה משפט וצדקה לכל העמים. כי תורה לקח טוב (עמ"ש ח טז) מדרכי ד' (משפט וצדק) מאתי תצא ומשפטי יֵצֵא לאור (כהלשונות הושע ו ה; צפניה ג ה; תהלים לז ו, כי משפט צדק יצויר כאור עמש"ל מב ו) לכל העמים, והכוונה ע"י כורש עבד ד', וכהלשון „הן עבדי וגו' משפט לגוים יוציא..., לאמת יוציא משפט... ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו... לאור גוים" מב א—ו, עמים ארגיע אָנִית (אתן להם מנוחה אחרי שהסירותי מהם ע"ל בבל) עמש"ל לד יב בהערה. „עמים" נמשך למטה. „יֵצֵא" חסר ויש להשלימו מפעל תֵּצֵא שקדם אף שהוא במין אחר, והרבה כן במש"ל ה יד בהערה. — [ה.] קרוב צדקי יִשְׁעִי (עמש"ל א כז בהערה). יצא ישעי (כעב"ש) לכל העמים מפסוק שעבר מיד בבל וזרועי (עמש"ל פסוק ט) עמים ישפטו יצילום מאויביהם (בבל), וכן טעם פעל שפט ש"א כד טז; ש"ב יח יט לא; תהלים ז יב; מג א, אלי איים יקוו (וכן הלשון ס ט, ועמש"ל מב ד) ואל זרועי שנזכרה ובטעם עֶזְרִי (עמש"ל ט יט) ייחלון ע"י כורש, וכהלשון עליו מב ד. — [ו.] שאו וגו' שמים כעשן נמלחו יִמָּלְחוּ או יִקָּרְעוּ וְיִשָּׁחֲקוּ (⁴) והארץ... ויושביה כמו כן גם כן (ולא נמצא יותר „כמו כן" בכ"ק, ורגיל בלשון הסופרים האחרונים בטעם שאמרנו, וכן הבין פה תרגום יונתן) ימותון, וישועתי אך ישועתי לכל העמים מיד אויבם בבל (ה) לעולם תהיה וצדקתי וישועתי (עמש"ל א כז בהערה) לא תֵחָת לא תֵּהָרֵס (עמש"ל ז ח), והוא כעב"ש, והטעם שיותר קרוב להיות שהשמים והארץ ויושביה יאבדו אך לא תאבד ישועת ד' אשר בִּשַּׂר בפי נביאיו, והוא ציור מליצה על קיום אמיץ מישועת ד' (ודומה לזה המליצות נד יוד; מט טו כה). ועמ"ש עוד להלן סה יז בהערה. יש אומרים „כן" שבפסוק הוא יחיד מהרבים כִּנִּים (שלא נמצא בכ"ק, ויש מזה היחיד כִּנָּם שמות ח יג יד כשם הקבוץ לכנים, ובלשון התלמוד יש היחיד „כִּנָּה" פרה פ"ט מ"ב; שבת יב א; קז ב ועוד), והכוונה שימותו

רעה וצרה utѣшаться, sich trösten בראשית לח יב ועוד, ולפעמים טעמו ביחוד הִנָּחֵם (קַבֵּל תנחומים) בנק"ם מהאויב עמש"ל א כד (וכן יש בהתפעל), 2) בטעם רִחֵם על מי שופטים כא ו טו; תהלים צ יג, ואולי גם להלן נז ו, 3) ויותר רגיל הִנָּחֵם בטעם התחרט раскаиваться, bereuen בראשית ו ז ועוד הרבה, ולפעמים טעמו ביחוד התחרט וְרִחֵם ירמיה טו ו; יחזקאל כד יד; תהלים קו מה. הפיעל נִחַם בא בטעם דִּבֵּר דברי תנחומים על לב utѣшать, trösten לעיל מ א ועוד (ומזה בפעל בטעם שָׁמַע דברי תנחומים להלן נד יא; סו יג), ואם ד' הוא הַמְנַחֵם אז על הרב טעמו נִחַם וְרִחַם מי או מה פסוקי ג יב; יב א; מט יג; נב ט; זכריה א יז; תהלים עא כא; פו יז; קיט עו פב. התפעל התנחם בא בטעמי נפעל: בטעם קַבֵּל תנחומים בראשית לז לה; תהלים קיט נב, ובטעם הִנָּחֵם בִּנְקֹם מהאויב דברים לב לו; תהלים קלה יד; יחזקאל ה יג (ומזה כנראה הלשון אחיך מתנחם לך להרגך בראשית כז מב בטעם אחיך נִחָם בִּנְקֹם לך להרגך, ע' נחום א ב; יחזקאל כה יב), וגם בטעם התחרט במדבר כג יט, ועמ"ש נז יח בשם נחומים.

(⁴) לא נמצא יותר בכ"ק פעל מלח בטעם זה (ורק בטעם מָלֹחַ בַּמֶּלַח). וכן בערבית יש פעל מלח בטעם קָרֹעַ שָׁחֹק, ומזה השם מְלָחִים ירמיה לח יא יב בטעם בגדים קרועים.

לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃

נא [א] שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי
יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת
בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ [ב] הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם
אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד
קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ [ג] כִּי־נִחַם

לכם הכתוב למעלה שתכלו באֶשכם, **למעצבה** במעצבה (עמש"ל ז טו בהערה) או בכאֵב (עמש"ל יד ג בהערה) **תשכבון** הטעם תמותו (ע' יד ח; איוב ג יז; ז כא; יד יב; כ יא ועוד), וכן בא מִשְׁכָּב בטעם קֶבֶר עמש"ל נז ב. יש אומרים קְאַזָּרֵי = מְזָרֵי (פיעל מנל"ה זרה באלף נוסף עמש"ל יח ב) (9), מְזָרֵי זיקות טעמו מְפַזְּרֵי או מְפִיצֵי נצוצי אֵש לשלוח אש סביבותיהם, וטעם זה מתקבל מאד בפשט הכתוב. יש אומרים עוד כי הלשון „קדחי אש ומאזרי זיקות" הוא מליצה על ריבם עם הנביא (פסוקי ו—ט), כי הריב מצויר באש (ע' משלי כו כ כא), וטעם זה אם שאיננו רחוק בלשון הוא רחוק בהמשך הכתוב פה, כי הציור שאֵש זאת תְּכַלֶּה את המְבַעֲרים הוא יותר מקובל לאֵש רִשְׁעָה וכהציור לעיל ט יז יח.

נא. [א. ב.] פסוקי א — טז הם המשך הנבואה שקדמה ופסוקי א — ג הם מחלק השני מנבואה זו כמש"ל נ ד. **ב) שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ד'** (עמש"ל נח ב בהערה) מכל בני הגולה ובתוכם יראי ד' השומעים בקול עבדו נ יוד, **הביטו אל צור** אשר ממנו (1) **חצבתם** מליצה על תוצאות העם מאביהם הראשון, **ואל מקבת** נֶקֶב (עמש"ל מד יב בהערה) **בור** שבצור שנזכר, אשר בו (1) **נקרתם** חֻפַּרתם (עמש"ל לז כה), מליצה על תוצאות העם מֵרֶחֶם אמם הראשונה, וכאשר הולך ומפרש משלו: **הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה** אשר (שחסר לפעמים כמש"ל בהערה) **תחוללכם** (עתיד בטעם עבר) אשר חוללה או ילדה (2) אתכם, **כי אחד קראתיו**, בחרתי בו (עמש"ל יב ד בהערה) כאשר היה אחד בלא בנים, **ואברכהו וארבהו** לרשת ארץ כנען (בראשית יב ב; יג טו טז ועוד), והוא מליצה בכוונה מסותרת שעוד יותר אֲבָרֵךְ וַאַרְבֶּה קיבוץ אנשים מרודפי צדק מבקשי ה' שנזכרו לרשת ארץ כנען היא א"י ולבנות חרבותיה (ודומה לזה הלשון יהזקאל לג כד), וזה שאמר בפסוק הבא: כי נחם ד' וגו'. — [ג.] **כי** (נמשך לפסוק שעבר עמש"ש) **נחם** נִחַם וְרִחַם (3) **ד'**

---

(9) וכן בא בהיפך ותזורני ש"ב כב מ בטעם ותאזרני (ע' תהלים יח מ) בחסרון א פ"פ בבנין פיעל, וכן יַהֵל (יְאַהֵל) לעיל יג כ, וָאַבדך (וָאֲאַבדך) יחזקאל כח טז, אַמצה (אֲאַמצה) זכריה יב ה עמש"ש, מַלְּפנו (מְאַלפנו) איוב לה יא.

(1) כנוי המושך „אשר" חסר לפעמים כמש"ל ז כ בהערה, ולפי שכנוי המושך „אשר" כולל לפעמים מלות שונות הנחוצות להמשך הענין כמש"ל מז טו בהערה, לכן לפעמים יחסר ג"כ „אשר" עם מלות הנחוצות להמשך הענין, ומזה (אשר ממנו) חצבתם ... (אשר בו) נקרתם בפסוק הנוכחי, יום (אשר בו) אירא תהלים נו ד, עודנו באבו (אשר בו) לא יקטף איוב ח יב, מזימות (אשר בהן) עלי תחמסו כא כז (עמש"ל נג ט בהערה), אי זה הדרך (אשר בו) ישכון אור איוב לח יט. שאול (יגזול מי אשר) חטאו כד יט, חללת (מי אשר) יצועי עלה בראשית מט ד, שלה נא ביד (מי אשר) תשלח שמות ד יג ועוד.

(2) נע"ו חול בא (בין שארי הוראותיו, כאשר יתבאר) בקל והפעיל והֻפעל בטעם כָּאַב ללדת ישעיה יג ח; כג ד; כו יז יח; מה יוד; נד א; סו ז ח (עמש"ש); ירמיה ד לא; מיכה א יב (ומזה השם חִיל ירמיהו כד; כב כג; נ מג; מיכה ד טו, חִילה איוב ו יוד בטעם חֶבְלֵי הַלֵּדָה), ובפיעל ופועל בטעם יָלֹד, יָצֹר הוֹלֵד, הֻעֲצַר בפסוק הנוכחי; דברים לב יח; תהלים נא ז; צ ב; משלי ח כד כה; כה כג; איוב טו ז; לט א. עוד בא פעל חול: 1) בקל בטעם נָחֹת ירמיה כג יט; ל כג; הושע יא ו; ש"ב ג כט; איכה ד ו, ובהתפעל בטעם התגלגל ירמיה כג יט (עמ"ש עוד בהערה פסוק ט; כו א; נד טו), 2) בקל והפעיל ופועל והתפעל (ע"ד המרובעים) בטעם רָעֹד, חָרֹד, פָּחֹד, הָבְעֵת, ישעיה כג ה; ירמיה ה ג כב; נא כט; יחזקאל ל טז; יואל ב ו; דברים ב כה; ש"א לא ג; תהלים כט ח; נה ה; עז יז; צו ט; צז ד; איוב טו כ; כו ה; אסתר ד ד (ומזה השם חיל שמות טו יד בטעם רעדה), ובפיעל בטעם הרעיד החריד תהלים כט ט, 3) בקל ופיעל בטעם רָקֹד, פַּזֵּז שופטים כא כא כג, ואולי גם תהלים פז ז (עמ"ש פסוק ט בהערה), 4) בפיעל והפעיל והתפעל בטעם חַכֵּה, קַוֵּה בראשית ח יוד; שופטים ג כה; תהלים לז ז; איוב לה יד (ועל הרוב בא בטעם זה נפ"י יחל בבניני נפעל בראשית ח יב, פיעל תהלים עא יד, והפעיל ש"א יוד ח; יג ח; איוב לב יא טז), 5) בטעם היות חָזָק ומתקיים, רק בהפעיל תהלים יוד ה; איוב כ כא. ואולי גם הושע ח יוד עמש"ש (ומזה השם חַיִל בטעם כֹּחַ וחֹזֶק). בטעמי פעל כפולים חלל עמש"ל פסוק ט.

(3) פעל נחם נמצא בנפעל פיעל פועל והתפעל. הנפעל הִנָּחֵם בא 1) בטעם קַבֵּל תנחומים אחרי

אַתְּ־הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃
[י] הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם
רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים׃
[יא] וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃ [יב] אָנֹכִי אָנֹכִי
הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ
יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ [יג] וַתִּשְׁכַּח

ו ו), וזה שאמר: הלא את היא עמ״ש מא ד המחצבת רהב שָׁם מליצה לחיה גדולה בים וכנוי מליצה למצרים כמש״ל ג ה בהערה, מחוללת דוקרת ([7]) תנין וגו׳ ג״כ כנוי מליצה למצרים כמש״ל כז א, ורומז על מכות מצרים טרם שלחו את בנ״י מארצם שמות פרקי ז — יב, המחרבת ים וגו׳ ים סוף בצאתם ממצרים שמות יד כא כט, דרך לעבור גאולים הם יוצאי מצרים אשר גאלם ד׳ שמות טו יג (וכן נקראים גאולים עולי הגולה מבבל כמש״ל לה ט), והכוונה פה בתפלה זו שגם לגולי בבל אשר גאלם ד׳ מיד מלכי בבל ע״י כורש מלך פרס, ישים ד׳ דרך לעבור בשמחה לא״י בלא פגע ע׳ פסוק הבא. — [יא.] פסוק זה הוא מענה ד׳ על תפלת הנביא מפסוקי ט יוד כי ימלא בקשתו להשיב ב״י לארצם בשמחה ובלי פגע. ופדויי ד׳ הם בני הגולה שבבבל שגאלם ד׳ מיד מלכי בבל ע״י כורש ישובון וגו׳. פסוק זה נאמר גם בסוף נבואת פרק לה על עלות הגולה בשלום מבבל לא״י, רק שפה הוא דברי ד׳ ושם הוא דברי הנביא (ע״ש פסוק ב), לכן נראה מזה כי הנבואה הנוכחית מפי ד׳ קדמה לנבואת פרק לה שמפי הנביא. — [יב. יג.] פסוקי יב — טז הם החלק החמישי והאחרון מנבואה הנוכחית כמש״ל נ ד. ה) אנכי אנכי (עמ״ש כט ט בהערה) הוא (עמ״ש מא ד בהערה) מנחמכם (ג) מְנַחֵם וּמְרַחֵם אתכם (עמש״ש), מי את מה לך ([8]) ותיראי אשר תיראי (עמש״ל יוד יוד בהערה) מאנוש אשר (עמש״ל ז כ) ימות ומבן אדם חציר ינתן, טעמו יֵחָשֵׁב (ע׳ נג ט; בראשית מב ל; ש״א א טז; מ״א יוד כז; יחזקאל כח ב, וכן בפעל שום לעיל ה כ, וכן הבין פה תרגום יונתן) כחציר אשר ייבש מהרה, וכן מ ו ז, והכוונה על אלה מבני הגולה שיָראו לעלות מבבל לא״י מפני הכשדים אולי תגבר ידם למרוד בכורש (כמו שאח״כ מרדו בדריוש מלך פרס כמש״ל מו א) ויִנָּקמו מב״י אם יעלו מגלות בבל לא״י כמש״ל לה ג, ותשכח ד׳ עשך בוראך (עמש״ל

תולע זה לא יבנה לו בית מטוה סביב גופו, ולכן אין תולע זה עָשׁ הבונה לו בית, ולא סָס האוכל צמר.

([7]) פִּעֵל כפולים חלל בא באיזה טעמים: 1) בטעם דָּקֹר, נָקֹר, פָּצֹעַ, הָדְקַר, הִנָּקֵר, הִפָּצַע בקל ופיעל ופועל בפסוק הנוכחי; נג ה; תהלים קיט כב; משלי כו יוד עמש״ש; איוב כו יג, וע״ד השלמים יחזקאל כח ט; לב כו (ומזה השם חָלָל), 2) בטעם בַּזֵּה, הִבָּזֵה (קֹדֶש או שאר דבר נכבד ויקר) בנפעל ופיעל (ע״ד השלמים) ופועל (ע״ד השלמים) והפעיל בראשית מט ד; שמות לא יד; ויקרא כא ד; במדבר ל ג; יחזקאל כ ט יד כב; לו כג; לט ז; תהלים נה כא ועוד. 3) בטעם גַּלְגֵל (כמו שבא בנע״ו חול התפעל התחולל בטעם התגלגל כמש״ל פסוק ב) בפיעל (ע״ד השלמים) בלשון חַלֵּל לארץ תהלים עד ז; פט מ, וגם בלא „לארץ" יחזקאל כח טז, 4) בטעם התחיל, הָתְחַל בהפעיל והֻפעל בראשית ד כו; יוד ח; ויקרא כא ט (תְּחִל = תָּחֵל בהפעיל עמש״ש); דברים ב כה; שופטים כ לט; הושע ח יוד (עמש״ש) ועוד, 5) בטעם נַגֵּן בחלילים, בקל תהלים פז ז (חֹלְלִים, וי״א שהוא בינוני פיעל = מְחֹלְלִים, עמש״ל כח טז בהערה, מנע״ו חול בטעם מְבַקְּדים כמש״ל פסוק ב) ופיעל (ע״ד השלמים) מ״א א מ. בטעמי נע״ו חול עמש״ל פסוק ב.

([8]) „מי את" בא לפעמים בטעם „מה לך", וכן מי את רות ג טז, ובכלל בא לפעמים בכ״ק שֵׁם הגוף ביחס ישר במקום נוטה, ומזה מה אתם (מה לכם) שופטים יח ח (ודומה לזה יש בלשון רוסיה что ты), וגם בדוד אני (לי) ממך (יותר ממך) ש״ב יט מד, אם כן (אם באמת אני הרה) למה זה אנכי (למה זה לי, והכוונה למה לי בבטני צער בלתי רגיל בנשים הרות, וחשבה אולי רק חלי לה בבטנה, ולכן הלכה לדרוש את ד׳ מה לה ואמר לה שתאמים בבטנה אשר יהיו לשני גוים מריבים זה עם זה כל היכיב, ולכן היו מתרוצצים עודם בבטן אמם) בראשית כה כב, נתן בלבו הוא ואהליאב (בו ובאהליאב) שמות לה לד ועוד.

יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ׃ [ח] כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם

סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים׃ [ט] עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא

מלרע

בְנָ.ק ל ככנים, וטעם זה איננו רחוק, ויש לדעתי יסוד להיחיד כֵּן בטעם כֵּנָה בלשון הירושלמי כמ״ש למטה בהערה (5), אך אין בזה הכרח בפסוק הנוכחי. יש אומרים עוד כי טעם הפסוק הוא „כמו כנים ימותון", „ימ" מן ימותון נמשך למעלה ולמטה, והרבה כן בכ״ק כמש״ל ח כג בהערה, וטעם זה קרוב מאד לשמוע. — [ז.] פסוקי ז — יא הם החלק הרביעי מנבואה הנוכחית כמש״ל נ ד. ד) יודעי צדק, הם רודפי צדק מפסוק א עמש״ש, עַם אשר (עמש״ל ז כ) תורתי בלבם, אל תיראו חרפת אנוש (ביחס הפעול, ע׳ יחזקאל יא ח; צפניה ג ט; תהלים כג ד) ומגדפתם אל תחתו אל תפחדו (עמש״ל ז ח), הכוונה על אלה מבני הגולה שיָראו לעלות מבבל ולשוב לא״י מפני העמים אויביהם בדרכם מבבל לא״י ומהעמים השכנים הרעים בא״י עצמה כמש״ל לה ג, אשר חרפו וגדפו את יהודה אחרי חרבן ירושלם, ע׳ לעיל מג כח; ירמיה נא נא; יחזקאל ה יד טו; כב ד; איכה ג סא; ה א; דניאל ט טז; נחמיה א ג; ג לו; ה ט ועוד. — [ח.] כי כבגד וגו׳, ההמשך הוא: כי יאכלם (את אויבי ישראל מפסוק שעבר, אך לעיל נ ט הכוונה על אויבי הנביא) עש כבגד ויאכלם סס כצמר, מליצה על כליון גמור (כעש וסס האוכלים ושוחקים בגד וצמר לאבק), וצדקתי וישועתי (ויו) לישראל שהבטחתי ע״י נביאַי לעולם תהיה וישועתי וגו׳ (כעב״ש וכן בפסוק ו, רק ששם לדעתי הדבור לכל העמים וישועתם מבבל). עָשׁ נזכר עוד לעיל נ ט ועוד, סָס לא נמצא יותר, והם מיני תולעים, עָשׁ אוכל בֶּגֶד (בפסוק הנוכחי; איוב יג כח) ובונה לו בית מַטְוֶה סביב גופו (איוב כז יח), וסס אוכל צמר (בפסוק הנוכחי), וגם בֶּגֶד (תרגום משלי כה כ, וכן בהעתקה הסורית משלי שם), והם ממיני התולע моль, motte, ולפי שמן תולע זה יש רק שני מינים הבונים להם בית מַטְוֶה סביב לגופם, מין אחד אוכל צמר ובגדי צמר, ומין שני אוכל עורות שֵׂעָר כנודע בספרי הטבע, לכן יש לשער כי סס הוא המין הראשון האוכל צמר ובגדי צמר, ועָשׁ הוא המין השני האוכל בגדי עורות שֵׂעָר (אדרות שֵׂעָר) (6), אף שיתכן עוד שבלשון כ״ק השמות עָשׁ סָס נרדפים לשני מיני התולעים שנזכרו, ופה באים כעב״ש על המין הראשון האוכל צמר ובגדי צמר. — [ט. יוד.] פסוקים אלה הם דברי הנביא בתוך דברי ד׳ מפסוקי ז—יא, אשר בשמעו תנחומים מפי ד׳ בפסוקי ז ח לחזק ידי ב״י לבלי לפחוד לעלות מבבל לא״י אחרי שפדם ד׳ מיד בבל (כאשר לקח כורש המלוכה מבבל), יפנה הנביא אל ד׳ בתפלה להשיבם בשמחה לא״י בלא פגע, ועל דברי הנביא אלה בא הפסוק יא מענה מד׳ להנביא שימלא בקשתו, ודומה לזה בא ירמיה ח טז מענה מד׳ בתוך דברי הנביא, ובכלל בדבורי נבואה שבכ״ק בא לפעמים בדבור אחד דְּבַר ד׳ ודְבַר הנביא יחד כמש״ל ב ו בהערה. לבשי עֹז כח וגבורה (וכן תהלים צג א; להלן נב א) זרוע ד׳ (ד׳ בזרוע עזו ישית ישועה ויפזר האויבים להלן סב ח; תהלים פט יא, כי זרוע בא כשם כנוי לכח וגבורה כמש״ל ט יט, וזרוע ד׳ בא לציור התגלות כח ד׳ לְיַסֵּר אויביו ולהושיע אוהביו שמות ו ו; ישעיה מ יוד; לעיל פסוק ה; נב יוד; נג א; נט טז; סג ה; תהלים מד ד; פט כב; צח א ועוד) עורי כימי קדם וגו׳ הכוונה על גאולת ב״י ממצרים (שמות

(5) הלשון הקשה ירושלמי שבת פ״א ה״ג אשר נבכו בו כל מפרשי הירושלמי לדעתי טעמו כן הוא; אמר ר״ש בן חלפתא ולא מחלזון שמענו (האם לא מחלזון שבמשכן שמענו איסור הריגת חיות קטנות שבארץ בשבת, כי איסור נטילת נשמה בשבת מבעלי חיים למדנו מנטילת נשמה מאילים ותחשים וחלזון לבנין המשכן ע׳ רש״י בבלי שבת עה ב; מט ב, וחיה קטנה שבארץ יש לה דמיון לחלזון שהוא חיה קטנה שבים שבת כו א, עמ״ש בספרי צפנת פענח מאמר שביעי בסוד התכלת שבתורה והלזון שבתלמוד) וחלזון יש לו גידים ועצמות ולא כֵּן (ולא כֵּנָה, ולכן אין ללמוד כִּנָה מחלזון, וחולק על התנאים והאמוראים שנזכרו שם למעלה בירושלמי שאוסרים להרוג כִּנָה בשבת, וסובר כבית הלל ועוד אמוראים בבבלי שבת יב א שמתירין להרוג כִּנָה בשבת; „כֵּן" לשון קצר מן כֵּנָה בלשון הירושלמי שהוא „לישנא קלילא" ב״ק ו ב); תני כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר משלשה חדשים (הוא דבור בפני עצמו ואיננו נקשר עם הדבור שלפניו לדבור אחד, רק בא להורות ההבדל הגדול שיש בין בעלי חיים שיש להם ושאין להם גידים ועצמות כדי להבין למה הבדיל ר״ש בן חלפתא למעלה באיסור נטילת נשמה בין כִּנָה ובין חלזון).

(6) עוד יש ממיני זבוב קְשֵׁה—כנפים Käfer ,жукъ תולע קטן ידוע בשם „אוכל עורות", אך

גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ [טז] וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה׃

קמץ בז"ק

[יז] הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃

שמו), וכן יצויר ד׳ ירמיה לא לד, כנראה שרומז על בקיעת ים סוף (ע׳ שמות יד כא; תהלים עז יז), ואשים שמתי (נשוא להנושא „ואנכי" עמש"ל לב ז בהערה, כי „רגע הים וגו׳ שמו" הוא מאמר מוסגר) דברי בפיך כורש (12), (שני נוכחים נבדלים ישראל וכורש בדבור אחד עמש"ל כג ב) ובצל ידי כסיתיך כורש (מט ב עמש"ש), והולך ומפרש „דְּבָרַי" מה הם: לנטע לאַמֵּץ (עמש"ל מד יד בהערה) שמים וליסוד (מקור קל) ארץ מליצה לישועה שעשה כורש לכל העמים כאשר יתבאר ולאמר לציון (הכוונה ליושב ציון) בשם ד׳ „עמי אתה" (ודומה לזה הלשון על כורש „ולאמר לירושלם וגו׳ תוסד" מד כח), רומז לְמַה שנתן כורש רשיון לבני הגולה לשוב ולהיות לְעָם בציון לד׳ אלהי ישראל כדברי כורש „מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם וגו׳ ד׳ אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם" עזרא א ג. מן ציור מליצי שבפסוק ו שיותר קרוב שהשמים והארץ יאבדו משתאבד ישועת ד׳ לכל העמים מיד אויבם בבל כמש"ש, יולד ציור מליצי שני שאם תאבד ישועת ד׳ גם שמים וארץ יאבדו (ודומה לזה ציור מליצי ירמיה לא לה), ומזה ציור מליצי שלישי שבפסוק שכורש בעשותו ישועת ד׳ לכל העמים הוא נוטע שמים ויוסד ארץ, ועמ"ש עוד סה יז בהערה. — [יז.] מפסוק זה מתחלת נבואה חדשה עד נב יב, ונאמרה בזמן כהנבואות שקדמו כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן

קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לשוב לא"י (עמש"ל מ א), והיא נבואת נחמה לירושלם עם בשורה שבני הגולה ישובו לה מהרה. התעוררי התעוררי (עמש"ל כט ט בהערה) קומי, טעמו הָקיצי מִשְּׁנָתֵךְ (13) (אשר נפלה עליך אחרי שתותך לשכרון כוס תרעלה להלן בפסוק) וקומי ממשכבך, או טעמו הָקיצי מתרדמת היאוש עמש"ל בהערה וקומי מהארץ (כי מי שהוא בצרה גדולה יצויר כמתפלש בעפר כמש"ל נב ב) ושבי (ע׳ נב ב), ירושלם המצוירת במליצות הנביאים כאם לְעַם יהודה כמש"ל מט יד אשר שתית וגו׳ כוס חמתו! כוס אֶרֶס Gift ,ядъ (14) שלו (כי לא תוסיפי לשתות כוס חמתו פסוק כב ולא יוסיף לבוא בך ערל וטמא נב א), את קבעת כוס Helm- ,шлемъ-кубокъ becher (הוא כוס גדולה) התרעלה האֶרֶס (15) שתית מצית! מליצה על הרעה הגדולה אשר הביא ד׳ על יהודה ע"י נבוכדנצר, כי במליצות כ"ק הרעה אשר יביא ד׳ על העם תצויר שישקם ד׳ לשכרון כוס משקה ארסי בפסוקי יז כא כב; סג ו; ירמיה ח יד; כה טו; מח כו; מט יב; נא ז נז; יחזקאל כג לא—לד; עבדיה א טז; נחום ג יא. חבקוק ב טז; תהלים ס ה; עה ט; איכה ד כא; קֻבַּעַת נמצא רק פה בפסוקי יז כב בלשון „קבעת כוס", ונראה כי קבעת נרדף עם קובע (ש"א יז לח; יחזקאל כג כד), הוא כובע נחשת על ראש אנשי המלחמה, וכוס גדול בדמות קובע נקרא קבעת כוס.

(12) שממנו הדבור מפרק מ והלאה, אף שלא נזכר פה כורש בשמו, וכן בא הדבור מכורש מבלי להזכיר שמו בהרבה מקומות מחלק שני מס׳ ישעיה, ע׳ מא ב כה; מב ו; מג יד; מד כו; מו יא; מח טו ועוד.

(13) התפעל התעורר בפסוק הנוכחי טעמו הָקִיץ מִשֵּׁנָה, כטעם הקל תהלים מד כד, והנפעל זכריה ד א; איוב יד יב (ומזה בפיעל יוצא לעיל יד ט, ובהפעיל עומד ויוצא זכריה ד א; תהלים לה כג; נז ט. וכן בא הפעיל הקיץ עומד בלשון כ"ק ויוצא בלשון מסדרי התפלה „מקיץ נרדמים"), ורגיל מאד ע"ד השאלה הפעל עוד בבניניו בטעם הָקִיץ (עומד ויוצא) מתרדמת הַיִּאוּש או העצלות או הַבַּטָּלָה, обод-риться, ободрить, sich ermuntern, ermuntern להיטיב פנים או להיות זריז ומהיר לעשות מה, ומזה עומד בקל לעיל פסוק ט; נב א; שופטים ה יב ועוד, בנפעל ירמיה ו כב ועוד, ובהתפעל להלן סד ו; איוב יז ח; לא כט, ואולי גם בפסוק הנוכחי, ויוצא בפיעל לעיל יוד כו (עמש"ש); זכריה ט יג ועוד, והפעיל לעיל מא כ כה; נ ד; יואל ד ט ועוד.

(14) כטעם חֵמָה סג ו; ירמיה כה טו; דברים לב כד לג; תהלים נח ה; קמ ד; איוב ו ד, ובמליצה יצויר הכח המְשַׁכֵּר שביין כאֶרֶס דברים לב לג; הושע ז ה.

(15) תרעלה נמצא רק פה בפסוקי יז כב; תהלים ס ה, ולפי פשט הכתובים נראה נכונה ועקרית דעת הרד"ק שטעמו אֶרֶס, וכן טעם רַעַל זכריה יב ב, ומזה פָּעַל בבנין הָפעל „והברושים (חצים מן עצי

יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ [יד] מִהֵר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ [טו] וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ

א׳ בקמץ

מג א) נוטה שמים ויסד ארץ (עמש״ל מח יג) ותפחד תמיד כל היום כל הימים ([9]) (כעב״ש וכן נב ה) מפני חמת המציק הוא עם הכשדים שהציקו להם והגלום (ע׳ ירמיה יט ט) כאשר טעמו אשר (וכן במסורה יונה א יד, וכן בהרבה כ״י הגי׳ פה אשר) כמש״ל כ ג כונן (עבר פיעל מן כון) הֵפְנָה направлять, gerichtet ([10]) (את חמתו שנזכרה) עד כה להשחית בישראל ובעמים (ירמיה ד ז; נא כ כה; יחזקאל ה טז), ואיה חמת המציק? חמת עם כשדים, הלא אבד גבורתו לפני כורש אשר נתן ה׳פ ש לאסירי בבל ע׳ פסוק הבא ולמה תירא עוד מהכשדים. — [יד. טו. טז.] פסוקים אלה הם לבאר הדבור „ואיה חמת המציק״ מפסוק שעבר ולהורות לב״י לבלי לירא עוד מאויביהם. מהר צעה איש כפוף ושח ([11]) сгобенный, gebeugt מליצה לאסירי ישראל שבבבל (עמש״ל מב ז) להפתח ממוסרותיו אחרי שלכד כורש את המלוכה בבבל (כמש״ש), ולא ימות לשחת, הוא לשון קצר והכוונה ולא ימות (בְּכֶלֶא) לרדת (תהלים ל יוד; איוב לג כד) או לראות (תהלים טז יוד; מט יוד) שחת ולא יחסר לחמו כאסירים האוכלים לחם צר (ע׳ מ״א כב כז), ואנכי וגו׳ כי אנכי (עמש״ל ג יד) (רגע מרגיז עמש״ל לד יד בהערה הים ויהמו גליו ד׳ צבאות

([9]) כטעם „כל היום״ כח כד; נב ה; סה ב ה; בראשית ו ה; דברים כח לב; לג יב; תהלים כה ה; מב ד יא ועוד, וגם „היום״ לבד בא בהרבה מקומות בטעם כל הימים בראשית ל לב; לא מח; ש״ב ג ח; יט ו (היום שני) כג (היום ראשון); מ״א ה כא; תהלים צה ז; קיט צא; נחמיה א ו, ואולי גם שופטים יא כז; רות ד ט יוד יד, אבל כַּיּוֹם (להלן נח ד), כהיום (ש״א ג יט; נחמיה ה יא), כהיום הזה, כַּיּוֹם הזה (בראשית לט יא; נ כ; דברים ב ל; ד כ; ירמיה לב כ ועוד הרבה) טעמם היום, היום הזה, ולפעמים בא „כיום״ בטעם „תְּחִלָּה״ בראשית כה לא לג; ש״א ב טז; ט כז; מ״א א נא; כב ה; דהי״ב יח ד, ולפעמים כ כַּיּוֹם הוא כ הדמיון ממש דברים ו כד; יהושע יוד יד; מ״א ח סא; תהלים קלט יב; דהי״א כח ז.

([10]) ומזה הטעם פיעל כונן קשת או חֵץ תהלים ז יג; יא ב; כא יג (ואולי גם בהפעיל ז יד), ומזה בהפעיל הלשון „הכין לב״ ש״א ז ג; תהלים יוד יז; עח ח; איוב יא יג; עזרא ג יוד; דהי״ב כ לג; ל יט ועוד בטעם הַפְנָה הלב אל מי (לְאַהֲבוֹ או לְעָבְדוֹ), או הפנה הלב לחקור ולדרוש מה, ובטעם אחרון זה בא לפעמים „הכין״ לבד בלא „לב״ ש״א כג כב, וגם בפיעל כונן איוב ח ח. הפעל כון שנמצא בכ״ק בכל הבנינים (בקל רק איוב לא טו), יסוד טעמו היות במציאות, הִמָּצֵא, היות יָשָׁר, עָמֹד בִּישֶׁר ובחָזְקָה (וכן בשארי לשונות בני שֵׁם) פעל כון למושגי פעולה הרבה, ובכ״ק בא פעל כון בבניניו בטעמים אלה: בָּרֹא, יָצֹר, בָּנֹה, חַזֵּק, אַמֵּץ, קַיֵּם, יַסֵּד, הַצֵּב על יסוד קיים, הזמין (כל אלה ההוראות הן בבנינים פועלים מפעל כון, ויש מהם גם בבנינים פעולים בטעמי הִבָּנֵה, חָזֹק, התקיים, הִוָּסֵד, נִצָּב על יסוד קיים, מזומן), היות גבוה ורם (בנפעל עמש״ל ב ב), היות טוב יָשָׁר אֱמֶת וצֶדֶק (בנפעל), ומהפעל כון נבנו השמות מָכוֹן (עמש״ל ד ה), תְּכוּנָה (יחזקאל מג יא; איוב כג ג בטעם מקום קבוע וקיים, אבל תכונה נחום ב יוד הוא מפעל תכן ונרדף עם תֹּכֶן בטעם מִדָּה ומספר כמש״ש), כֵּן (בטעם מַסָּד ובסיס לאיזה דבר בזולת בנין שמות ל כח ועוד, ובטעם תה״פ באמת יהושע ב ד ועוד, או תאר יָשָׁר, תָּמִים בראשית מב יא ועוד, או שֵׁם אֱמֶת וצֶדֶק תהלים צ יב; לעיל טז ו ועוד), מכונה (מ״א פרק ז; זכריה ה יא בטעם כֵּן—בָּסִיס, ועזרא ג ג בטעם יסוד), כַּנָּה (תהלים פ טו בטעם נֶטַע).

([11]) בערבית פעל צעא טעמו הִכָּפֵף, שָׁחֹחַ, ומזה בערבית אצעי בטעם הריק (נוזלים מכלי), הַטֵּה אֹזֶן, ובעברית בא פעל צעה בקל עומד בטעם הִכָּפֵף שָׁחֹחַ בפסוק הנוכחי ובטעם הוצע (הִפעל מן יצע) ירמיה ב כ, וגם יוצא בטעם כָּפֹף, הַשַּׁח להלן סג א ובטעם הָרִיק ירמיה מח יב, וכן בפיעל ירמיה שם בא בטעם הָרִיק, ויותר לא נמצא מפעל צעה בכ״ק.

יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי
מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃
[כג] וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ
לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ
גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃

נב [א] עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן
לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר
הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל
וְטָמֵא׃ [ב] הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְׁבִי
יְרוּשָׁלָםִ הִתְפַּתְּחִו מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה
בַּת־צִיּוֹן׃ [ג] כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם

התפתחי קרי

ואלהיך אשר (עמש"ל ז כ) יריב ריב (עמש"ל א יז) עמו: הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה וגו' שנזכרה פסוק יז לא תוסיפי לשתותה הכוס והקבעת עוד, מליצה שלא יביא ד' עוד עליה רעה כמש"ש ושמתיה לשתות ביד מוגיך הם עמי בבל (עמש"ל סג ו), מוגיך ההפעיל מן יגה וטעמו מַכְאִיבַיִךְ וּמְעַנַּיִךְ כמש"ל כז ז, או מוגיך=מוגגיך (בחסרון אות הכפול עמש"ל א כה בהערה, וכן בא ותמוגגני להלן סד ו בטעם ותמוגגני, והוא פיעל מן מוג בטעם הַמְּסָה וציור להריסה וכליון תהלים עה ד; איוב ל כב ועוד, ולפחד גדול שמות טו טו ועוד) או מְהָרְסִיךְ וּמְכַלִּיךְ, אשר אמרו לנפשך „שחי ונעברה" עליך ברגלינו, מליצה לְמֵצִיק גדול, המצויר כרומס כל הנכנעים לו (עמ"ש נז יד בהערה). ודומה לזה המליצה עד אשית אויביך הדום לרגליך תהלים קי א, על גבי חרשו חרשים קכט ג, ונראה שמליצות אלה לקוחות ממנהג העמים הקדמונים, שהמנצחים שמו רגליהם על צוארי המנוצחים ע' יהושע י כד כה. ועמש"ל נב ב. גֵּוֵךְ גַּבֵּךְ, וכן בכל מקום טעם גֵּו (בזולת גֵּו איוב ל ה שבטעם תוך), גַּו בכ"ק.

נב. [א.] פסוקי א—יב נמשכים להנבואה שקדמה (עמש"ל נא יז). עורי עורי הָקִיצִי מתרדמת היאוש (עמש"ל נא יז בהערה) לבשי עזך טעמו התחזקי (ע"ל נא ט) ציון, לבשי בגדי תפארתך וגו', תחת בגדי אלמנה (בראשית לח יד יט) או בגדי אֵבֶל (ש"ב יד ב), כי ירושלם אחרי גלות בבל נמשלה לאלמנה (להלן נד ד; איכה א א) ואֲבֵלָה (להלן ס כ, וכן בניה נמשלו לאֲבֵלִים המתאבלים על אִמָּם נז יח; סא ב ג; סו יוד), והוא מליצה שתקבל ציון פני בניה השבים לה (ע' מט יח) בשמחה ופנים צוהלים. כי לא יוסיף יבא טעמו בלשון לא יוסיף לבוא (ע' הושע א ו; משלי כג לה; בראשית כה א; שופטים יא יד) (1) בך ערל וטמא, הם הכשדים (עמש"ל לה ח) שיצאו ממך (מט יז), ועמש"ל מט כד. — [ב.] התנערי מעפר אשר הִתְפַּלַּשְׁתְּ שם (כי אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים נא כג) (2) קומי מהארץ שבי על כסא, ירושלם; התפתחי מוסרי צוארך מוסרי עֻלֵּךְ מעל צוארך (ירמיה ה ה; ל ח ועוד), שביה תאר בטעם בינוני פעול קל שבויה (ולא נמצא יותר שביה) בת ציון מליצה לבני ירושלם (עמש"ל יוד ל בהערה) שהלכו בשבי (יד ב; סא א; איכה א יח ועמ"ש יד יז) וע"ל מלך בבל עליהם (לעיל מז ו), ועתה כורש הוציאם לחפשי (מה ז; נא יד). התפתחי כפעל חוזר טעמו פַּתְּחִי עצמך, ובא פה אחריו יחס הפעול מה לְפַתֵּחַ, ודומה לזה ויתנצלו את עדים שמות לג ו. הדבור „התנערי... ירושלם" הוא לירושלם, והדבור „התפתחי... בת ציון" הוא לבני ירושלם. — [ג.] חנם נמכרתם בלא כסף (ורק בעונותיכם נ א), ואין זה מכירה גמורה. מליצה שגם אחרי

(1) ובכלל בא לפעמים פעל בדרך החלטה או צווי במקום מקור (עמ"ש ה יג בהערה); וביותר כאשר פעל שלפניו בא בדרך החלטה או צווי, ומזה ותלכנה בראשית כד סא, ארעה ל לא, ויעבר לב כג, וימלאו מב כה, והשקה, ובאו במדבר ה כד, ויעלו, ועלינו יד מ, וישב כד כה (ע"ש לא ח), בַּאֵר דברים א ה, רָש ב כד, ולקחת כא יא, וילמדה לא כב (ע"ש פסוקי כח—ל), ונשב יהושע ז ז, עשו שופטים ט מח, ולין יט ו, תדברו ש"א ב ג, נשמדנו ש"ב כא ה, וילך (הראשון) מ"א ב מ, ויאמרו לעיל לז ג, יקראו לך (לְהִקָּרֵא) מז א ה, שבו ירמיה יג יח, באים לג ה (=לבוא, ובזה יאיר הפסוק הסתום הזה כמש"ש), שחתו הושע ט ט, ירחמנו מיכה ז יט, השחיתו צפניה ג ז, זממתי זכריה ח טו, כבסני תהלים נא ד, תחייני עא כ, שכחו קו יג, נתן קיב ט, פנו איוב ו כח, תתפלא יוד טז, יגעו איכה ד יד ועוד.

(2) ובכלל מי שהוא בצרה גדולה יצויר כמתפלש בעפר ע' מיכה א יוד; ש"א ב ח; תהלים מד כו; קיט כה; איכה ג כט, ואולי גם לעיל כט ד (וכן מי שהוא בפחד גדול יצויר כנטמן בעפר לעיל ב יוד).

[יח] אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין
מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃
[יט] שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ
הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃

[כ] בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת
כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת
אֱלֹהָיִךְ׃ [כא] לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה
וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ [כב] כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ

חוקרי הלשון האחרונים הבינו קבעת בטעם שְׁמָרִים (הקבועים על קרקע הכלי), או בטעם קֶצֶף הצף על המשקה пѣна, Schaum (המצויר כמו קובע שעל הראש), אך רחוקים אלה הטעמים, כי אין להם יסוד בלשון כ״ק, ועוד פה יצויר כל המשקה ארסי, ולא רק השְׁמָרים והקצף. — [יח.] אין מנהל כנוי למלך ומושל (ע׳ תהלים לא ד, ובא פעל נהל אולי גם ביחוד על עזרתם לעמם בראשית מז יז; דהי״ב לב כב, וכן יש בפעל נחה הנרדף עמו נז יח; נח יא; תהלים שם; סא ג; דברים לב יב ועוד) לה לירושלם (יז) מכל בנים אשר (עמש״ל ז כ) ילדה, כי משלו עליה מלכי בבל, ואין מחזיק בידה וגו׳ לְעֶזרה (עמש״ל כז ה). ויתכן עוד כי נַהֵל שבפסוק טעמו סָעֹד поддерживать, stützen, וכן טעם נהל בראשית מז יז (עמש״ל ג א בהערה); דהי״ב לב כב, לפי המשך הפסוקים היה ראוי בפסוק הנוכחי לְדַבֵּר בנוכַחַת, רק שלפעמים בא נוכח ונסתר בדבור אחד כמש״ל א כט. — [יט. כ.] שתים הנה קראתיך (שֵׁם נבנה מבינוני קל מפעל קרא=קרה) приключенія, Begebenheiten ממלכי בבל (מי ינוד לך!) לנחמך (עמש״ל לז כב בהערה), וכן הלשון על ירושלם ירמיה טו ה, והולך ומפרש שתים אלה מה הן: השד הלַחַץ והאֹנֶס (עמש״ל טז ד) מבחוץ (מהאויבים) והשבר מפנימה, וכאשר הולך ומבאר דבריו והרעב (בויו הבאור עמש״ל א כח) הוא השֶׁבֶר מפנימה והחרב הוא השד מבחוץ (ע׳ יחזקאל ה יב) (מי אנחמך!) מי ינחמך, בניך עלפו חָלשו מאד [16] שכבו בראש כל חוצות (איכה ב יט כא; ד א ה) כתוא שור הבר зубръ הנקרא буйволъ, Auerochs Büffel עוד תאו דברים יד ה עמש״ש מכמר של מכמר (שנפל במכמר או בְרֶשֶׁת, נרדף עם מַכְמֹר, מִכְמֹרֶת), המלאים חמת ד׳ אֶרֶס ד׳ המשַׁכֵּר כמש״ל פסוק יז (ע׳ יחזקאל כג לג) גערת אלהיך (נד ט). קֶצֶף ד׳ יצויר כגערתו [17]. „המלאים״ נמשך על „בניך״ וההמשך הוא בניך המלאים חמת ד׳ גערת אלהיך עלפו וגו׳. לפי ההמשך „מי ינוד לך״, „מי אנחמך״ הם מאמרים מוסגרים, „אנחמך״ טעמו ינחמך בחלוף א יוד הרגיל הרבה בכ״ק כמש״ל ל כא בהערה. יש מפרשים טעם הפסוק הנוכחי „במי (שהוא בצרה כמוך) אנחמך״ (ע׳ איכה ב יג) וחסר ב היחס (עמש״ל א כה בהערה) או שאות ב מן „והחרב״ נמשך למעלה ולמטה (עמש״ל ח כג בהערה), ויש מפרשים עוד „מי״ בטעם „האם״, וכטעם „מי״ עמוס ז ב ה (ואולי גם רות ג טז), ובלשון התלמוד רגיל מאד מי בטעם זה ע׳ ברכות ב ב; ג ב; ה ב ועוד לאין מספר, אך הטעם הראשון עיקר בעיני, כי הדבורים מי ינוד לך, מי אנחמך הם מקבילים. — [כא.] לכן אכן (כן נראה פה טעמו לפי המשך הפסוקים) עמש״ל כו יד בהערה שמעי נא זאת עניה כנוי לירושלם (וכן נד יא) ושכרת ושֻׁכֻרה (עמש״ל ט ב) [18] או שְׁכֹּרָה ולא מיין (ודומה לזה כט ט), ורק מחמת ד׳ (פסוק יז עמש״ש). — [כב. כג.] כה אמר וגו׳

ברושים עמש״ל מא יט) הָרעלו נחום ב ד בטעם נמשתו באֶרֶס (ע׳ איוב ו ד; תהלים סד ד), ואולי גם בנפעל והֵעָרל (=והֵרָעל עמש״ל יב ד בהערה) חבקוק ב טז, ויסודם מפעל רעל בארמית וסורית וערבית בטעם רעוד התנודד (עמש״ל ג יט), כי האֶרֶס מבַלְבֵּל דעת השותה ומנידו כשכור.

[16] עלף יסוד טעמו כִּסָּה, התכסה בראשית לח יד; יחזקאל לא טו (לאות אֵבֶל); שה״ש ה יד, וע״ד השאלה בא בטעם חָלַשׁ מאד בפסוק הנוכחי; עמוס ח יג; יונה ד ח, כי מי שחָלש מאד יצויר מָחְשָׁך ומכוסה, ודומה לזה בפעל עטף אשר יסוד טעמו כִּסָּה, התכסה ע׳ תהלים סה יד; עג ו; איוב כג ט, ורגיל בטעם התעלף חָלַשׁ מאד, הִכָּנע להלן נז טז ועוד, עמ״ש בהערה שם.

[17] בפסוק הנוכחי; סו טו; תהלים עו ז; פ יז, וכן בא על קֶצֶף ד׳ וקללתו פעל גער (ביחס הפעול אחריו, ולפעמים גם בב היחס) לעיל יז יג; להלן נד ט (כעב״ש); מלאכי ב ג; תהלים ט ו; סח לא; קיט כא.

[18] שְׁכֻרה הוא בינוני פעול קל מן שכר, ולפי שפעל שכר הוא עומד בכל מקום, לכן נראה לי כי שְׁכֻרה הוא בינוני פועל (שֹׁכֵרָה) בנקוד בינוני פעול, כי הבינונים הפועלים והפעולים מתחלפים לפעמים בנקודם כמש״ל ח כג בהערה, ואולי יש להִנָּקֵד פה שְׁכֹרַת מהנפרד שְׁכֹרָה (ש״א א יג), והוא שֵׁם.

אֱלֹהָיִךְ׃ [ח] קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו
יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה
צִיּוֹן׃ [ט] פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם
כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם׃ [י] חָשַׂף
יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם
וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ* אֵת יְשׁוּעַת

קמץ בז"ק

אֱלֹהֵינוּ׃ [יא] סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם
טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ
נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ [יב] כִּי לֹא
בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא
תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה
וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ [יג] הִנֵּה

הלכו בניה בגולה (ע' ירמיה יב ז; יחזקאל ח ו, ועמש"ל סב ד; סג יז), והלך עמם לגולה (עמש"ל פסוק ה), ועתה בשוב הגולה מבבל לציון, שב עמם גם אלהים למלוך בירושלם (ע' פסוק הבא; עבדיה א כא; מיכה ד ז; דהי"א כח ה). — [ח.] קול צופיך! שַׁיִל הומותיך (לראות אם בא אויב או אוהב מרחוק סביב לעיר, ע' נו יוד; ש"ב יח כד; מ"ב ט יז; יחזקאל לג ב ועוד) שמעתי (עמש"ל ה ט) בנבואה אשר יודיעו לציון שראו מְבַשְּׂרים רצים לציון (ז), נשאו קול, יחדו כולם (עמש"ל א כה) ירננו אלה הצופים, כי עין בעין יראו מרחוק בשוב ד' ציון עם בניה (פסוק יב; מ ג; מח כא; מט יוד) למלוך עליהם בציון, והוא מליצה כמ"ש בפסוק שעבר. הנביא ראה בחזיונו חומות ירושלם שלמות אף שכבר נהרסו ביד נבוכדנצר, ודומה לזהכא ו; סב ו כמש"ש. יש אומרים „קול" הראשון=כול (ע' ירמיה לג ח) או כ̇ל בחלוף כ ק עמש"ל ט יז, קול צופיך נושא אל הנשוא „נשאו" (וכן אולי מְ ק̇ל ירמיה ג ט=מְ כ̇ל, וכן בהיפוך וכלו שה"ש ה טז אולי=וק̇לו, והכוונה שקולו ערב כקול השָׁרים, וכמו שהדוד יהלל קול רעיתו שם ב יד; ד ג; ח יג), וטעם זה קרוב לשמוע. הלשון ראה עין בעין טעמו עָמ̇ד פנים אל פנים, וכן במדבר יד יד, ומזה ג"כ ירמיה לב̇ ד. — [ט.] פצחו פתחו לְרַנֵּן (עמש"ל יד ז) רננו וגו', עמש"ל מט יג. חרבות ירושלם עמש"ל מד כו. נחם, עמש"ל נא ג. — [יוד.] חשף גִּלָּה (עמש"ל מז ב) ד' את זרוע קדשו וגו' (וכן תהלים צח א, ועמש"ל נא ט) זרוע קֹדֶש שלו (עמש"ל יא יוד בהערה) להלחם (ע' יחזקאל ד ז, וכן יספרו סופרי היונים והרומים שגבורי מלחמה

בהלחמם חשפו זרועם הימנית, ועמ"ש עוד סג יב) עם אויבי ישראל, ע"י עבדו כורש (עמש"ל מא יוד). — [יא. יב.] סורו סורו צאו אַתֶּם בני הגולה משם מבבל שבפסוק ד (וכן מח כא) ברשיון כורש ולא תפחדו מהכשדים ועמל הדרך (כמש"ש), טמא בטָמֵא [6] (בדבר טָמֵא) אל תגעו, כי תלכו לא"י בדרך שנקרא דרך הק̇דש לה ח עמש"ש; צאו אתם הלוים מתוכה מבבל הברו (צווי נפעל מן ברר) הִטָּהרו (עמש"ל מט ב ברחיצה במים) נושאי כלי ד' (במדבר פרק ד) אשר לקח נבוכדנצר מירושלם וכורש השיבם לגולי יהודה להביאם לירושלם (עזרא א ז ח; ו ה). כי לא בחפזון תצאו וגו' (כמו בגאולת מצרים שמות יב לט; דברים טז ג), זה טעם על „הברו" שיוכלו להטהר טרם שיצאו ואין איש יאיץ בהם לצאת מהרה (עמש"ל מח כא), כִּי הלך לפניכם ד' (ח), ע' דברים א ל לג; לא ח (כמלך ההולך לפני המחנה, ע' בהערה הבאה) ומאספכם apiepгapдъ, Arriergarde ההולך אחריכם [7] אלהי ישראל (ודומה לזה הלשון נח ח), זה טעם על „צאו" לבלי לירא מהאויבים כמש"ל. — [יג.] מפסוק זה מתחלת נבואה חדשה עד סוף פרק נג, והיא אחת מהנבואות היותר סתומות בכ"ק, כי לא פ̇רַש על מי נאמרה ולא נדע על מה תרמזנה חִדות כל פסוק ופסוק ממנה, וגם לא בא בה זֵכֶר מגאולת בני הגולה מבבל כבכל הנבואות שקדמו מפרק מ והלאה, וכבר עמלו לפרשה כל המפרשים וחוקרי הלשון ראשונים ואַחרונים מבני עמנו ומחכמי העמים ולא עלתה בידם, כי לדעתם נבואה זו נאמרה אם על עם ישראל בכלל (ולזה הסכימו ר̇ב מפרשי עמנו רש"י ואב"ע ורד"ק ועוד, וגם הרבה מפרשי הנוצרים

[7] מֶלֶךְ או שר הצבא הולך לפני המחנה (במדבר כז יז; ש"ב יוד טז; מיכה ב יג; זכריה יב ח), ואחרי המחנה הולך מחנה קטן Arriergarde ,apiepгapдъ הנקרא בלה"ק מאסף (בינוני פיעל) במדבר יוד כה; יהושע ו ט יג מהיותו מאסף חלקי מחנה גדול שלא יתפרדו, ומזה במליצה „מְאַסֵּף" כנוי לד' השומר ומאסף פזורי ישראל בפסוק הנוכחי, ומזה עוד המליצה בקל עתיד „והלך לפניך (כמו מֶלֶךְ) צדקך כבוד ד' יַאַסְפֶךָ" (יהיה לך כְּמַחנה המאסף לקבל פזוריך) להלן נח ח.

נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ׃ [ד] כִּי כֹה אָמַר
אֲדֹנָי יְהֹוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה
לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ [ה] וְעַתָּה
מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהֹוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי
חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהֹוָה וְתָמִיד
כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ [ו] לָכֵן יֵדַע עַמִּי
שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא
הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ [ז] מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים
רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב
מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ

משליו קרי

שנמכרתם עַמי אתם (כמש״ש), ולכן ולא בכסף תגאלו ביד כורש (מה יג ועמ״ש מג ג). מליצה שיגאלו בני הגולה מיד כשדים לשוב לארצם א״י בלא מלחמה (אחרי שנלכדה בבל מיד כורש) ברשיון כורש מלך פרס. — [ד. ה.] מצרים וגו׳ לגור שם (בראשית מז ד; דברים כו ה), הכוונה שלבני מצרים היתה זכות מה ללחוץ עם ישראל ולהעבידו אחרי שבא לגור בארצם לאכול תבואתה, ואשור אך (עמש״ל ז ד) אשור, והכוונה פה על בבל שנקרא לפעמים „אשור״ (וכן מ״ב כג כט, ע׳ ירמיה מו ב), וכמש״ל כה ו בהערה, באפס בלא דָבָר (3) безъ основанія, ohne Grund, עשקו לְחָצו וְדִכאו (עמש״ל כג יב בהערה) בלא שום זכות על זה (כי בא מלך בבל לארץ יהודה ולכדה ויולך את עמה בגולה); ועתה מה לי פה! נאום ד׳, טעמו בלשון (עמש״ל כב טז בהערה) למה אשב פה, והכוונה למה אשב פה בבבל (כי במליצות הנביאים יצוייר שהלך ד׳ עמם בגולה לבבל עמש״ל בפסוק ז ולעיל מח יז, וכהלשון עמו אנכי בצרה תהלים צא טו) וְאַחֵר לגאל את עמי אם הוא נעשק באפס ממלך בבל, וזה שאמר כי טעמו אם (עמש״ל מ ז בהערה) לקח עמי בשבי בגולה (ע׳ בראשית יד יב; מ״ב כד יב, ובפירוש ירמיה מח מו) חנם כמש״ל, משלו של עמי (שָׂרֵי עמי, ע׳ דהי״ב כג כ) יהילילו יילילו (4) על שברם, ותמיד כל היום (כעב״ש, עמש״ל נא יג) שמי מנאץ (5) מבוזה בפי בני בבל (יחזקאל לו כ כג), ולכן לא אוכל עוד לאַחֵר גאולת עמי, ע׳ פסוק הבא. מפני שהתאר „משלים״ איננו רגיל בטעם שרי העם, לכן יש ממפרשים ראשונים (יונתן ורש״י) ומחוקרי הלשון האחרונים שיבינו בפסוק הנוכחי כי מושלים הם

מלכי בבל (יד ה), יהילילו טעמו יִתְהַלְּלוּ (כנראה באליליהם כמו תהלים צז ז), או יתהוללו (ישתגעו עמש״ל מד כה בהערה, כנראה באליליהם, וכהלשון על בבל ובאמים יתהוללו ירמיה נ לח), וטעמים אלה מתקבלים פה לפי המשך הפסוק, כי יהיו מקבילים אל הדבור הבא „ותמיד כל היום שמי מנאץ״, אך קשה מאד להבין יהילילו בטעמי התפעל מפעל הלל, אם לא שנאמר כי יהילילו הוא כתיב לקרי יהוללו (שבטעם יתהוללו), והוא פֻּעַל מן הלל. — [ו.] לכן ידע עמי שמי טעמו בלשון יכבדו שמי (היפך „שמי מנאץ״ מפסוק שעבר) ע׳ מ״א ח מג; תהלים ט יא; צ א יד, והכוונה כאשר „גאל (ג) וישוב לארצו שהיא ארץ ד׳ (עמש״ל מט ה), לכן [ירע עמי] ביום ההוא כאשר יִגָּאֵל (ג) כי אני ד׳ (אלהיך) מפסוק שעבר הוא (עמש״ל מא ד) המדבר היום אליך „הנני״ הוא לשון קצר בטעם הנני בא (ע׳ סב יא, לגאלך ע׳ פסוקי ז—יוד הבאים) כמש״ל מ ט. „ידע שמי״ נמשך גם למטה ובזה „לכן״ השני לא יהיה מיותר, ועמ״ש עוד להלן נט יח בהערה. — [ז.] פסוקי ז—יב הם דברי הנביא אשר יצייר במליצה שמחתו הקרובה כאשר יגאל ד׳ את עמו (ג) מבבל לשוב לארצם, וחזיונו במראה הנבואה שהמבשרים והצופים משמיעים לציון כי שָׁבים לה בניה. מה נאוו (עמש״ל כז יוד בהערה) יָפו על ההרים (עמש״ל מ ט) רגלי מבשר, הכוונה על המרוצה העצומה מֵהַמְּבַשֵּׂר (שראה הנביא בחזיונו) אשר תפליא עין כל רואה. משמיע שלום לציון מהמלך כורש, מבשר טוב משמיע ישועה לציון, שבניה שָׁבים לה מבבל, אומר הַמְּבַשֵּׂר לציון „מלך אלהיך״ בך, כי לפי שאין מלך בלא עם לכן במליצה יצויר שעזב ד׳ את ירושלם וא״י כאשר

(3) ובשארי מקומות (משלי יד כח; כו כ; איוב ז ו; דניאל ח כח) „באפס״ הוא מלת היחס בטעם בלא, безъ, ohne.

(4) יהילילו הפעיל מן ילל בתוספות ה הבנין, וכן אֲהוֹדֶה יְהוֹדֶה (תהלים כח ז; מה יח; נחמיה יא יז), יְהוֹשִׁיעַ (ש״א יז מז; תהלים קטז ו), ובבנין הָפעל מְהֻקְצָעוֹת (=מְקֻצָּעוֹת) יחזקאל מו כב עמש״ש, כמו שבהיפך לפעמים יחסר ה הבנין כמש״ל כג יא.

(5) הנקוד מִנֹּאָץ מורכב משני בנינים התפעל ופֻעל והרבה כן כמש״ל לד ו בהערה.

(6) וכן בא אחר פעל נגע יחס הפעול בראשית כו כט; רות ב ט.

מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם׃ [טו] כֵּן
יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים
פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ
וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ׃
נג [א] מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ
יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה׃ [ב] וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק

מָשְׁחָת (הָפעל מן שחת) מאיש מכל איש מראהו (שאין איש עם מראה מָשחת כמוהו) ותארו מָשחת מבני אדם" מכל בני אדם, כי היה יהויכין מוכה בשחין רע ותארו היה מָשחת ונבזה מאד כמש"ל, כן (אחרי שיצא יהויכין מבית כלא וגִדלו מלך בבל מכל המלכים אשר אתו בבבל כמש"ל) שממו עליך רבים (או גדולים ואמרו) כן: „יַזֶּה יגער גוים רבים יגער בם כמושל, עליו בעבורו (עמש"ל ל ה, ויתכן עוד שהיה בא הלשון „קפץ פה על מי" כמו שבא בהיפך „פתח פה על מי" תהלים קט ב) יקפצו יסגרו (כטעם פעל קפץ בקל בכל מקום) מלכים שבבבל פיהם" לשמוע מה ידבר יהויכין אליהם, כי היה גדול מהם כמש"ל (ע' איוב כט כא כג), כי אשר לא ספר להם (לרבים שנזכרו) דוגמתו (להוציא איש מבית כלא ולגַדלו על כל המלכים והשרים) ראו ואשר לא שמעו דוגמתו התבוננו ראו בשום לב (כטעם התבונן יד טז; תהלים לז יוד; איוב לא א; מ"א ג כא) ביהויכין (בגדולתו). „מִשְׁחַת" קשה דקדוקו, ונראה שהוא הָפעל מן שחת=מָשְׁחַת (=מָשְׁחָת, וכן מָשְׁחַת מלאכי א יד=מָשְׁחָת), ודומה לזה מִבְדָּלוֹת יהושע טז ט=מָבְדָלוֹת (הָפעל); ויש לי להוסיף עוד כי אולי „מִשְׁחַת" נִתַּךְ משתי מלות מִי שָׁחַת, והרבה כן כמש"ל ח יד, וכל הדבור „„משחת וגו' אדם" הוא דבור של שאלה וקריאה, מפני שבפסוק יד בא עליך בנוכח ובפסוק טו יַזֶּה, עליו בנסתר, לכן נראה בעיני כמו שפרשתי כי הדבור „יַזֶּה ... פיהם" הוא מפי „רבים" מפסוק יד, והלשון „שממו עליך רבים כן" מפסוק יד נמשך גם למטה לפסוק טו, או שהדבור השלם מפסוק טו הוא „כן שממו עליך רבים כן יזה גוים וגו'" והתקצר מן „כן" הראשון עד „כן" השני, והרבה כן כמש"ל לו יט. עוד יתכן שראוי בפסוק יד „עליו", רק שבא לפעמים בלשון כ"ק בדבור אחד גוף אחד בנוכח ונסתר עמש"ל נג יוד, וטעם פסוקי יד טו כן הוא: כאשר שממו עליו (על יהויכין) רבים (גוים רבים שבבבל כאשר הביאהו נבוכדנצר לבבל ושמהו בבית כלא) כן: „משחת וגו' אדם" (כאשר פרשתי), כן יזה (יגער יהויכין) גוים רבים וגו', והכוונה תחת ששממו עליו אז גוים רבים על שפלתו, יגער עתה בגוים אלה בגאונו. יַזֶּה לדעתי הפעיל מפעל ארמי נזה שבטעם גָעַר, שבת מח א, צָעַק, נָהַם תרגום איוב ו ה (לגי' הערוך וכתבי יד), ומזה בארמית השם נזהא בטעם גְּעָרָה, צְעָקָה, נַהֲמָה פסחים קיב ב; סנהדרין מא ב, והנה בא יזה גוים ביחס הפעול, כמו שבא לפעמים פעל גער ביחס הפעול אחריו מלאכי ב ג; תהלים ט ו; סח לא; קיט כא. המפרשים שקדמוני הבינו יַזֶּה אם בטעם הִרְקִיד (שירקדו הגוים מפני הפחד), או בטעם פִּזֵּר, ע"ד השאלה מההפעיל הִזָּה הרגיל בכ"ק בטעם זרק נטפי דם או מים, ופירושים אלה רחוקים בטעם פעל יַזֶּה, וי"א עוד „יזה" טעמו יַזֶּה דם, אך לפי זה יחסר יחס הפעול דם, וגם רחוק טעם זה בפשט הכתוב.

נג. [א.] הפרק הנוכחי נמשך לפרק שעבר כמש"ל נב יג ונאמר על יהויכין כמש"ש, ויצייר הנביא המליץ פה כל הרעה אשר עברה על ראש יהויכין והישועה הגדולה אשר עשה לו ד' לגדלו למעלה והרושם הגדול אשר עשה גאולת יהויכין וגדולתו בלב כל עם יהודה, והבטחת ד' ליהויכין לראות זרע ולהאריך ימים ולשבוע עֹשר וכבוד. מי האמין לשמועתנו! במלוך אויל מראדך בבבל, ששמענו פתאום שהוציא מלך בבל את יהויכין מבית כלא (שהיה כלוא שם לז שנה כמש"ל נב יג) וינשאהו מכל המלכים, ודִמינו כי שמועת שֶׁקֶר היא, כי בני הגולה חשבו שכבר מת יהויכין בבית הכלא ע' פסוק ח ומש"ש, וזרוע ד' הוא ציור להתגלות כח ד' לְיַסֵּר אויביו ולהושיע אוהביו כמש"ל נא ט (עמ"ש עוד להלן סג יב) על מי נגלתה! על יהויכין, שהיה בצאתו בגולה לבבל איש לא תאר לו נבזה וחדל אישים בפסוקי ב ג הבאים, ועתה גָּדַל ונשא מאד, והיה זה פלא גדול באזני כל השומעים.— [ב.] וַיַּעַל גָּדַל יהויכין בבחרותו

ולהכרית זרעו, וכבר העירו ע"ז רבותינו סנהדרין לז ב; ויק"ר פ"י וסוף פי"ט ואמרו שהגלות והתשובה של יהויכין בטלו הגזירה והשבועה ההיא והביאו לו כפרה והיו לו באחרונה בנים ובני בנים (דהי"א שם) שמהם הושתלה מלכות בית דוד (מזרבבל), ולזה כוון הנביא חגי ב כג „אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי... ושמתיך כחותם (היפך מה שאמר ירמיה כב כד על יכניה „כי אם יהיה כניהו... חותם על יד ימיני כי משם אתקנך") כי בך בחרתי", וכן אמרו בתלמוד ר"ה יח א; יומא עג ב שגזרת הנביא חוזרת לפעמים אף שהיתה בשבועה, ועמש"ל ז כא.

יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד׃ ‖ [יד] כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת

כאשר הזכירם החכם גיזיניוס בפירושו לישעיה), או על ישעיה הנביא או ירמיה הנביא או על נביאי ישראל בכלל, או על המלך המשיח אשר יחכה לו בית ישראל (תרגום יונתן ועוד), או על המלך עזיה או יחזקיה או יאשיהו, או על איוב, אך כל קורא משכיל אשר יקרא פירושיהם אלה (אשר לא אוכל פה להעתיקם כי יעלו לסֵפֶר שָׁלֵם) יראה ויבין כמה ע״ד הפשט קשה ורחוק להבין כל אלה הפירושים בלשונות ומלות כל הפסוקים פה, לכן הנני מחליט כי נבואה זו נאמרה על המלך יהויכין (הנקרא ג״כ יכניה, יכניהו, כניהו בספרי ירמיה אסתר ודה״י) בן יהויקים כאשר הוציא אותו אויל מראדך מלך בבל מבית הכלא (שהיה אסור שם לז שנה כאשר יתבאר) וידבר אתו טובות ויתן את כסאו ממעל לכסא כל המלכים אשר אתו בבבל ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חייו מ״ב כה כז כח; ירמיה נב לא לב, ובזה יהיה אור בהיר פרוש על כל החִדות שבנבואה זו וכל המעקשים שבה יהיו למישור כאשר יראה הקורא בפירושנו. — מהאמור מ״ב כד ח — יז ידענו כי יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו היה בן יח שנה במלכו ומָלַךְ רק ג חדשים, כי עלה עליו נבוכדנצר מלך בבל ויצא יהויכין אליו לְהִכָּנַע לו ויקחהו נבוכדנצר אותו ואת אמו ונשיו ויַגְלֵם בבלה ויַמלך תחתיו את דודו צדקיהו בן יאשיהו, ומהאמור מ״ב כה כז; ירמיה נב לא נראה ברור כי נבוכדנצר שם את יהויכין בבבל בבית כלא והיה אסור שם לז שנה כל ימי חיי נבוכדנצר (וכנראה שלזה ירמוז הנביא לעיל יד יז) עד אשר מָלַךְ בבבל אויל מראדך (בן נבוכדנצר לעדות הסופר הקדמון הכשדי ביראסי, ע׳ יוסף בן מתתיהו בספרו נגד אַפִּיאָן ספר א פרק 20), והנה לא התפרש במה חטא יהויכין ולמה כְּלָאו נבוכדנצר והמליך תחתיו דודו צדקיהו, אך יש לשער כי נִקְםֵבו בגלל אביו יהויקים שמרד בנבוכדנצר ומת במרדו (כנראה מ״ב כד א—ו, עמש״ש בארוכה), וכן הבינו רבותינו ויקרא רבה סוף פי״ט, וקרוב מאד בעיני לאמר מהלשון ירמיה כב כה כי ידי שרי יהודה היו במעל זה, כי שנאו את יהויכין וחשבוהו בלתי ראוי למלוכה והלשינו לפני נבוכדנצר על יהויכין שהיתה ידו עם אביו המורד יהויקים, כי לדעתי היה יהויכין איש מוכה בשחין רע המשחית עור הפנים (ע׳ איוב ב ז יב; ז ה; יט כ; ל ל), ומזה היה תארו מָשחת ונבזה מאד, כי אל זה לדעתי ירמוז הלשון ירמיה כב כח ([8]). ואל זה ירמזו ג״כ פסוקים רבים בנבואה הנוכחית כאשר יתבאר שם, והנה במ״ב פרק כד לא נזכרו בני יהויכין, אך מהאמור ירמיה כב כח ל נראה שהיו לו בנים (קטנים כי גלה בן יח שנה) וגלו עמו לבבל ומתו שם, ומהאמור עוד דהי״א ג יז—כד נראה שהיו בנים ובני בנים ליהויכין (הוא יכניה) ומהם יצא זרבבל אשר שב עם הגולה לא״י ברשיון כורש (עזרא ב ב) והיה שם לפֶחָה (חגי א א, ועמש״ל מ א), לכן הנני מחליט כי אלה הבנים שנזכרו דהי״א שם נולדו ליהויכין כאשר יצא מבית כלא זקן בן נה שנה (כי במָלכו היה בן יח שנה ובבית כלא ישב לז שנה), ובלא ספק לזה ירמוז הנביא יחזקאל בלשונו יז כד „הובשתי עץ לח (צדקיהו שהיו לו בנים ושחטם מלך בבל מ״ב כה ז, ומי שאין לו בנים נמשל לעץ יבש להלן נו ג) והפרחתי עץ יבש״ (יהויכין שמתו בניו בבבל, והוליד בנים בבבל בזקנתו כאשר יצא מבית הכלא) ואל זה תרמוז ג״כ הנבואה הנוכחית להלן נג יוד כאשר יתבאר שם ([9]), והנה הגאולה הפתאומית של המלך יהויכין (אשר בני הגולה חשבוהו למת כבר בבית הכלא כמש״ל נג א ח) וגדולתו אשר גדלהו מלך בבל עשתה רושם גדול בלב כל בני יהודה שבבבל ועוררה תקוה בלבם על תחית העם בארצם א״י עם מַלכם מבית דוד בראשם, ואל תקוה זאת רומז יחזקאל יז כד; כט כא. ועתה נבוא לביאור הפסוקים, הנה ישכיל (טעמו בינוני מתמיד עמש״ל ה יג בהערה, וכן כל הפעלים מפסוק זה) משכיל או מצליח ([10]) עבדי הכוונה על יהויכין מלך יהודה (עמש״ל מב א) כמש״ל וכן נג יא, ירום וגו׳ רָם ונשא וגבוה מאד, ירמוז לַמָה שהצליח יהויכין מאד במלוך אויל מראדך בבבל שהוציאהו מבית כלא וידבר אתו טובות וישם כסאו ממעל לכסא כל המלכים אשר אתו בבבל ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חייו כמש״ל. — [יד. טו.] כאשר שממו תָמהו ([11]) עליך (יהויכין כאשר הביאהו נבוכדנצר לבבל ושמהו בית כלא) רבים גדולים (עמש״ל נג יב) שבבבל ואמרו (עמש״ל יד ח) כן: „מָשחת

([8]) כי לדעתי בירמיה שם נקרא יהויכין בשם „עָצֶב (צורת אדם עמש״ל יד ג בהערה) נבזה נפוץ״, „כלי אין חפץ בו״ מהיותו מוכה בשחין רע ותארו מָשחת ונבזה מאד, והנה כל הפסוק ירמיה שם „העצב... אם כלי... בו״ הוא בלשון תמיה מתקיימת והכוונה על התשובה שבאמת כן הוא, ודומה לזה ירמיה לא יט „הבן יקיר לי אפרים... עוד״ הוא ג״כ בלשון תמיה מתקיימת.

([9]) בירמיה כב כד—ל באה נבואה רעה בשבועה על יכניה להסירו ממלוכה ולהגלותו בבלה

וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ׃ [ד] אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא
וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ
מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃ [ה] וְהוּא מְחֹלָל
מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֺנֹתֵינוּ מוּסַר
שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ׃
[ו] כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ
וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֺן כֻּלָּנוּ׃ [ז] נִגַּשׂ
וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה

(6). **אכן** לא בצדק היה נבזה יהויכין בעינינו מפני חליו ומכאוביו (ג) כי **חלינו** בטעם כפול: רעות וצרות (עמש"ל א ה, הראויות לנו מפני עונותינו), ושֵׁם כנוי לעון כמו לעיל לג כד (ואולי גם ירמיה יוד יט) **הוא נשא** ג"כ בטעם כפול: שהיה „ידוע חלי" (ג) תחתינו, וכִפֵּר עונותינו (כטעם נשא עון עמ"ש בפסוק יב), **ומכאבינו** בטעם כפול: רעות וצרות (עמש"ל א ה, הראויות לנו מפנו עונותינו), ושֵׁם כנוי לעון כמו ירמיה יז ט (ועמש"ל יז יא) **סבלם** ג"כ בטעם כפול: שהיה „איש מכאבות" (ג) תחתינו, וסבל עונותינו (להֵעָנש בשבילנו, כמו שאמר בפסוק יא „ועונותם הוא יסבל", ודומה לזה הלשון „ואנחנו עונותיהם סבלנו" איכה ה ז); **ואנחנו חשבנוהו נגוע מכה** (כעב"ש) **אלהים** מאלהים (בגופו משחין רע) **ומענה** מאלהים (בבית הכלא ע' פסוק ז), הכוונה שלא בגללנו ורק בעונותיו, **והוא** אכן הוא (עמש"ל ז ד) באמת **מחלל** מדוקר ומנוקר (עמש"ל נא ט בהערה), מליצה לשחין רע הדוקר ונוקר בשר האדם (ע' איוב ו ד; ל יז; לד ו) **מפשעינו** מפני פשעינו, **מדכא** (וכן בפסוק יוד) בגולה ובבית הכלא **מעונותינו**, **מוסר שלומנו** מוסר (ע"נ ש עמש"ל ח יא) שלום (שָׁלֵם, בלא חנינה) שלנו (המגיע לנו בעונותינו) **עליו ובחברתו** בטעם כפול: בפִצעו (עמש"ל א ו בהערה) מנגע השחין שבו (ע' איוב ט יז) ובצרותיו (המצוירות כחבורה עמש"ל א ה) בגולה ובבית הכלא **נרפא לנו** בטעם כפול: נרפא לנו חליינו ומכאבינו (רעות וצרות כמש"ל, הראויות לנו) ונסלח לנו עונותינו שנזכרו (כי בא במליצה פעל רפא על סליחת עון כמש"ל ו יוד). „אלהים" נמשך גם על נגוע, מענה. שלום בא לפעמים בטעם תאר שָׁלֵם בפסוק הנוכחי, ומזה הרבים שְׁלומים בלשון הגְלָת יהודה כלה הגלָת (יהודה) שְׁלומים ירמיה יג יט בטעם תה"פ הַכֹּל, כליל совершенно, ganz (וע' עמוס א ו ט), כמו שבא בהיפך שלֵמים בראשית לד כא בטעם שלומים (אנשי שלום) תהלים נה כא; סט כג (וכן תם הנרדף עם שָׁלֵם בא בלשון איש תם בראשית כה כז בטעם איש שלום), והנה לדעתי המתאר מוּסַר נסמך להתאר שלום, והרבה כן כמש"ל יז יוד בהערה, ולכן הכנוי שלומנו נמשך על הנסמך מוסר כמש"ל יא יוד בהערה. י"א „שלומנו" ראוי בנקוד שִׁלומנו (בשורק) או גמולנו (בעבור עונותינו) עמש"ל לד ח, והוא קרוב לשמוע. — [ו.] **תעינו** מדרך ד' (ע' יחזקאל מח יא; תהלים נח ד, ועמש"ל יט יג בהערה). **וד' הפגיע** גָרַם לפגוע (לפגוש ולמצוא: заставить встрѣчать, begegnen lassen (ז)) **בו** ביהויכין **את עון כלנו** (יא) להענש בגללנו (ד). בלשון כ"ק יֵאָמר שמצאו את עון האדם או שהעון מצא את האדם בטעם כדי לֵעָנשו על עונו (התגלות העון מושכת את הע"נ ש), ומזה הלשונות האלהים מצא את עון עבדיך בראשית מד טז, לא ימצאו לי עון אשר חטא הושע יב ט, למצוֹא עונו תהלים לו ג, חטאתכם אשר תמצא אתכם במדבר לב כג, ומְצָאָנו עון מ"ב ז ט, אם יקרך עון ש"א כח יוד, ומזה הפגיע (גָרם לפגוש ולמצוא) בו את עון כלנו בפסוק הנוכחי, ובהיפך על סור הע"נ ש יאָמר: יבֻקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה ירמיה נ כ, תדרוש רשעו בל תמצא תהלים יוד טו, ומפני מושג זה שבמליצות כ"ק, באים לפעמים השמות עון חטא על הע"נ ש עצמו הבא בגללם כמש"ל ה יח. — [ז.] **נגש** (נפעל מן נגש בשין ימאלית) נלחץ ונדחק (היה יהויכין ממלך בבל) **והוא נענה** נכנע (וכן בא בטעם זה ענה בנפעל שמות יוד ג, בקל לעיל לא ד והתפעל בראשית טז ט, ועמש"ל כה ה). **ולא יפתח פיו** לא התאונן על גורלו המר (הטה שכמו לסבול צרותיו ע' פסוק יוד, והכוונה על מה שהוליכהו מלך בבל בשבי בבלה ויתנהו שם בבית כלא) **כשה לטבח יובל** (אשר לא יפתח פיו), **וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא** (בויו נוסף עמש"ל לב ז בהערה) **לא יפתח** יהויכין **פיו**, „כשה... יובל" נמשך למעלה, „וכרחל... נאלמה" נמשך למטה,

אנשי חיל ש"א ד ט; מ"א ב ב; משלי יח יד, ואולי גם ש"א כו טו, נבנו אלה ההוראות מיסוד הוראת איש בטעם גֶּבֶר חָזָק כמש"ל מו ח בהערה.

(6) בלשונות כ"ק רגיל הציור שבבוא ע"נש על הרשעים אז לפעמים גם הצדיקים לא ימָּלטו ממנו, ע' בראשית יט טו; דברים לב כג; יחזקאל כא ח ט; תהלים עט ב ועוד, ואולי גם להלן נז א, עמ"ש פסוק יג שם, אבל הציור שביסורים או מָוֶת הבאים על איש אחד שלא חטא יכופרו עונות מאיש אחר

לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ׃

[ג] נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה

כיונק כענף רך (1) לפניו (לפני ד' שנזכר), והולך ומפרש (בויו הבאור) כאיזה יונק; וכשרש וכמִשֹּׁרֶשׁ (כיונק מִשֹּׁרֶשׁ, וחסר פה מ היחס עמש"ל מט כו בהערה) מארץ ציה שאין בה מים (מא יח ועוד) וענף רך העולה בה מהשרש הוא דל ורע במראהו, כן היה יהויכין בְּמָלכו בן יח שנה דל ותארו מָשחת ונבזה מפני שהיה מוכה בשחין רע כמש"ל נב יג, וזה שאמר לא תאר טוב (2) לו ולא הדר יֹפִי, ונראהו ראינו אותו בְּמָלכו בירושלם ולא מראה לו („לו" שבפסוק נמשך גם למטה) ונחמדהו אשר (עמש"ל יוד יוד) נחמדהו (כהלשון נחמד למראה בראשית ב ט), הכוונה שלא יכולנו להוקירו כאשר ראינו מראהו המשחת (ע' פסוק ג) ולכן שנאנוהו עמש"ל נב יג. — [ג.] נבזה היה (עמש"ל לח טז בהערה) וחדל אישים חָדֵל (עזוב) (3) מאנשים (בערבית מחדול) עמש"ל א ל בהערה, אשר רחקו ממנו מפני שהיה מוכה בשחין רע כמש"ל (ע' איוב יט יג; ל יוד), איש מכאבות מפני השחין (עמש"ל לח יג) וידוע חלי ומוכה (4) מחֹלִי (דוגמת הלשונות מֻכֵּה אלהים בפסוק הבא, מֻכֵּי חרב ירמיה יח כא), מהשחין וכמַסְתֵּר (יהויכין היה כמַסְתֵּר) פנים ממנו („ממנו" מדברים בעדם ולא נסתר) למען לא נביט אל מראהו המָשחת מאד מפני השחין כמש"ל, נבזה היה (כמש"ל) ולא חשבנוהו לא הוקרנוהו (עמש"ל יג יז) рק תעבנוהו כמ"ש неуважали, nicht geschätzt בפסוק שעבר. עוד יש לפרש חֲדַל אישים בטעם איש בלתי נכבד (בזוי), שחדל להיות איש נכבד (מפני תארו המתֹעב) כי בא לפעמים איש ביחוד בטעם איש גדול ונכבד בעמו знатный мужъ, vornehmer Mann כמ"ש למטה בהערה (5). עוד יש לפרש וידוע חֹלִי=וחלי ידוע (ידוע תאר להמתאר חלי, כי בא לפעמים תאר לפני המתאר כמש"ל מ כו בהערה), והטעם איש חלי ידוע (משחין רע נראה לעין כל). עוד יש לפרש וכמַסְתֵּר פנים ממנו בטעם וכמְסַתֵּר פנים (של ד') ממנו (מיהויכין), והכוונה שהיה יהויכין כאיש שד' מסתיר פניו ממנו וימצאהו רעות רבות וצרות (ע' נד ח; נט ב; סד ו; דברים לא יז יח ועוד), כי בא לפעמים בינוני פעול בנקוד בינוני פועל כמש"ל ח כג בהערה. [ד. ה.] בפסוקים אלה (וכן בפסוקים הבאים) ירמוז הנביא שמה שהיו ליהויכין חליים ומכאובים בגופו טרם צאתו בגולה לבבל ואח"כ לַחַץ וצרה בגולה ובבית הכלא בבבל לז שנה היו רק למען כַּפֵּר ביסוריו את עונות עם ישראל שלא יעשה אתם נבוכדנצר כָּלָה

(10) כטעם הפעיל השכיל בהרבה מקומות דברים כט ח; יהושע א ז ח ועוד (ואולי מטעם זה גם הקל שנמצא רק ש"א יח ל), והוא ע"ד השאלה, כי העושה מעשיו בְּהַשְׂכֵּל מצליח.

(11) פעל שמם בקל נפעל הפעיל הָפעל בא בכ"ק בטעם חָרֵב пустѣть, wüste werden, וגם בטעם תָּמֹהַּ, פוג, הִוָּאֵשׁ изумиться, цѣпенѣть, отчаяваться, erstaunen erstarren, verzweifeln ממראה מחריד או מיגון ופחד או מאֶפֶס תקוה ומיאוש עמ"ש מט ח יט; נד א (ובפיעל וההפעל רק בטעם השני), וכן השמות (שנבנו מפעל שמם) שַׁמָּה, מְשַׁמָּה, שְׁמָמָה באים בטעם חָרְבָּה ובטעם תִּמָּהוֹן וּבְעָתָה, אבל השם שִׁמָּמוֹן בא רק בטעם השני, והתאר שָׁמֵם (בנקבה שְׁמֵמָה) והשם שִׁמְמוֹת רק בטעם הראשון.

(1) בשארי מקומות בא בטעם ענף רך היחיד יוֹנֶקֶת איוב ח טז; יד ז; טו ל, והרבים יונקות יחזקאל יז כב; הושע יד ז; תהלים פ יב, או יניקות יחזקאל יז ד.

(2) לפעמים בא „תאר" ביחוד על תאר טוב, וכן איש תאר ש"א טז יח.

(3) הפעל חָדֵל בא יוצא ועומד, ורגיל בטעם מָנַע, הֻמְנַע, ולפעמים בא בטעם עָזֹב איוב ג יז; יט יד, ובטעם מות איוב יד ו, וכן התאר חָדֵל בא בטעם נמנע יחזקאל ג כז, ובטעם עזוב בפסוק הנוכחי, ובטעם מֵת תהלים לט ה (עמש"ל לח יא).

(4) כטעם פעל ידע בקל יחזקאל יט ז, בנפעל ירמיה לא יח; תהלים עד ה עמש"ש; משלי יוד ט, ובהפעיל שופטים ח טז, ועמש"ל נח ג בהערה.

(5) ומזה איש בראשית מב ל; מג ג; שמות לב א; במדבר יב ג; שופטים ז יד; ש"א ט ז; כו טו; מ"ב כה יט; זכריה ו יב ועוד, וברבים אישים בפסוק הנוכחי; תהלים קמא ד; משלי ח ד (ולא נמצא יותר הרבים אישים), ולפעמים בא איש, אנשים ביחוד בטעם איש חיל (גבור בגופו או ברוחו).

בְּפִיו׃ [י] וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־
תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ
יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ [יא] מֵעֲמַל
נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק

קמ"ץ בז"ק

כנראה שרומז שלא נשבע למרמה כאביו יהויקים שנשבע בלא ספק למלך בבל לעבדו (כמו שנשבע לו אח"כ צדקיהו יחזקאל יז יג יט; דהי"ב לו יג) ומרד בו (מ"ב כד א), כי לא מרד יהויכין במלך בבל, רק יצא אליו כאשר בא על ירושלם (מ"ב כד יב), וד' אך ד' (עמש"ל ז ד) חפץ (קל עבר) דכאו (מקור) לדכאו (ה) ביד מלך בבל (להוליכו בגולה ולתתו בכלא), ד' חָפֵץ החלי (מקור) הַחֲלִיאוֹ (בגופו), בחֵפֶץ ד' לבד ולא בשביל עונותיו כאשר חשבו בני דורו, והכוונה למען ישא במכאוביו וצרותיו עון עמו (פסוקי ד ה ו). הֶחֱלִי (הפעיל מן חָלָא דהי"ב טז יב=חָלָה, ומזה השם תחלואים) לדעתי ברור שהוא מקור=הַחֲלִי, ודומה לזה הֶחֱזִיקִי ירמיה לא לא בטעם מקור הַחֲזִיקִי (עמ"ש עוד להלן סג יז בהערה), וכן בא הֶעְמִיקִי ירמיה מט ח ל בטעם צווי הַעֲמִיקוּ (ובכלל בא לפעמים עבר במקום מקור או צווי כמש"ל ה יג בהערה), והנה בפסוק הנוכחי ראוי הֶחֱלִיאוֹ, רק שחסר בו א ל"פ (וכן מָצָתִי במדבר יא יא, בָּנוּ ש"א כה ח, אבי מיכה א טו, יני תהלים קמא ה, ובכתיב חחטי מ"ב יג ו. ישי תהלים נה טז ועוד), וגם הכנוי שיש להשלימו מהכנוי „דכאו" שלפניו (והרבה כן כמש"ל יוד כה). יש אומרים כי „עשיר" שבפסוק נִתַּךְ משתי מלות ע'שֵׂי רע (והרבה כן עמש"ל ח יד בהערה), והוא קרוב מאד לשמוע. יש אומרים „בְּמותיו"=בָּמוֹתָיו (וכן יש באיזה כתבי יד, והוא רבים מהיחיד בָּמָה), והוא כנוי מליצה לְקֶבֶר (עמש"ל יד יד בהערה) גדולי העם יחזקאל מג ז (בָּמוֹתָם=בְּבָמוֹתָם עמש"ש) מפני שהיו הוצבים קבריהם במרומי סלע עמש"ל כב טז, ואולי גם כנוי מליצה לקבר בכלל כמו שנקרא במליצה הַקֶּבֶר „גדיש" איוב ה כו (הטעם שם כאשר יעלה גַּל הַקֶּבֶר בעתו הראויה בימי זקנה); כא לב, וכן בערבית גַּדַשׁ, מפני גַּל עפר שישפכו על הקבר (מפעל גדש בארמית וערבית בטעם צָבַר), ויש אומרים מטעם זה גיל (=גַּל) איוב ג כב, וטעם זה במלת „במותיו" קרוב מאד לשמוע בפסוק הנוכחי, כי הדבור „ואת עשיר במותיו" יהיה מקביל להדבור שקדם „את רשעים קברו" וכעב"ש. — הדבור הבא אם תשים וגו' עד סוף הפרק איננו נקשר עם ראשית פסוק יוד, רק הוא דבור נבדל מד' על יהויכין עם הבטחת גמול רב לו על אשר נשא עונות עמו בחליו ובצרותיו בגולה ובבית כלא לו שנה. אם תשים, לפי ההמשך ראוי פה בנסתר ישים (רק שבא לפעמים בלשון כ"ק גוף אחד בנוכח ונסתר בדבור אחד כמש"ל א כט) ובטעם עבר אם שָׂם (יהויכין) אשם נפשו את עצמו (עמש"ל מז יד בהערה), הכוונה שקבל עליו יסוריו וצרותיו ולא התאונן על גורלו המר (ז) למען כַּפֵּר על עַם ישראל (פסוקי ד ה ו יב) ועשה עצמו כקרבן אשם המכפר על עון החוטא (ויקרא ה ו ז טו כה), יראה זרע כי מתו בניו בבבל ובאה לו הבטחה שיִוָּלדו לו בנים אחרי צאתו מבית הכלא כמש"ל נב יג, יאריך ימים אחרי צאתו מבית כלא בן נה שנה כמש"ש, וחפץ ד' שבפי נביאיו לבנות בית דוד שנפל (ירמיה ל ט; יחזקאל לד כג כד; לז כד) בידו יצלח geratheu, успѣть, удаваться, gedeihen (היפך מה שאמר ירמיה על יהויכין „גבר לא יצלח בימיו" כב ל) כמש"ל נב יג. — [יא. יב.] אם („אם" מפסוק שעבר נמשך גם לפסוק זה) מעמל נפשו בחליו ובגולה יראה ישבע ראה (בטעם הַרְגֵשׁ ausstehen, испытывать עמש"ל מו טז בהערה) וְשָׂבֵעַ, בדעתו mit Bewusstsein, сознательно (בידיעה נפשית) יצדיק הַצַּדִּיק צדיק עבדי (כנוי ליהויכין וכן נב יג) לרבים מֵעַם

(כהלשון בפסוק הנוכחי), אבל הלשון הקשה „על משפטי אַכַזֵּב" איוב לד ו לדעתי אַכַזֵּב הוא תיקון סופרים במקום יְכַזֵּב (ד') מפני הכבוד (ודומה לזה לדעתי „אך דרכי אל פניו אוכיח" איוב יג טו דְּרָכַי תיקון סופרים במקום דְּרָכָיו, והרבה מקומות יש בכ"ק בתיקון סופרים כאלה והזכירום רבותינו בעלי התלמוד, עמ"ש להלן נז ח), או שראוי להנקד שם בנפעל אֶכָּזֵב.

(13) בארמית מצאנו בבנין אִתְפַּעַל אִתְחַמְסִי תרגום ירושלמי בראשית ז כא בטעם נשחתו ונאבדו, ומזה נראה בעיני כי גם בלשון כ"ק פעל חמס יסוד טעמו השחית האביד, ומזה הלשונות בקל חמסו תורה יחזקאל כב כו; צפניה ג ד (דוגמת הלשון שִׁחַתֶּם ברית מלאכי ב ח), חומס נפשו משלי ח לו (דוגמת הלשון משחית נפשו ו לב), יחמס כגפן בסרו איוב טו לג, ויחמס כגן סכו איכה ב ו, ומזה הטעם לדעתי בנפעל ירמיה יג כב „נגלו שוליך נחמסו (נשחתו ונתקלקלו ע' ירמיה יג ז) [שולַי] עקביך" (שולי הבגד המכסים עקביך ונראה ערותך שם פסוק כו, ועמש"ל מז ב, והוא כעב"ש, „שוליך" נמשך גם למטה), והושאל פעל חמס בטעם עָשַׁק (לָקֹחַ מיד בעליו איזה דבר בחזקה, המצויר כנאבד סמנו) ירמיה כב ג.

לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה
וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃ [ח] מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט
לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי־יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר
מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃
[ט] וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר
בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה

קמץ בז״ק

כן נראה בעיני המשך הפסוק הקשה הזה. — [ח.] בפסוקי ח ט יוד יצייר הנביא איך טרם יצא יהויכין מבית הכלא (אשר היה כלוא שם לז שנה) חשבו בני הגולה שיהויכין מפני עונותיו הָגלה לבבל ונפל שם בבית כלא וכבר מת שם, ולא הבין אף אחד מבני הגולה כי הוא סָבַל עונות עם ישראל והוא גָלָה ומֵת בכלא (כאשר חשבו) בחטאם. מעצר מן ממשלה (8) ומשפט לקח (יהויכין), הכוונה שלֻקח (בצאתו בגולה) מהיות מושל ושופט לעם ישראל, ואת ועִם דורו (דור יהויכין) שחשב שכבר מת יהויכין בכלא (שהיה אסור שם לז שנה) מי מאנשי דורו ישוחח (עתיד פיעל מן שוח ובטעם עבר כי לא נמצא בכ״ק עבר מן שוח) מי שָׂח (דִבֶּר) כי „נגזר יהויכין מארץ חיים שמֵת (עמש״ל לח יא) מפשע מפני פשע עמי (ולא מפני פשעו), נגע מִנֶּגַע (מ „מפשע״ נמשך גם למטה) למו״? מפני נגע (תוכחת אלהים) הראוי להם בעונותיהם (ע׳ תהלים לט יא; פט לג) למען יְכַפֵּר עליהם יהויכין בחליו ומכאוביו (פסוקי ד ה), והכוונה שאין איש מדור יהויכין דִבֶּר כן, כי לא הבינו וחשבו שנפל יהויכין בכלא ומת שם מפני עונותיו כמש״ל. — [ט. יוד.] ויתן חשב (עמש״ל נא יב) דור יהויכין מפסוק ה את עִם רשעים קברו, כי חשבו שמפני עונותיו נפל יהויכין בבית הכלא ומת שם כמ״ש בפסוק שעבר. והי׳ קִברו בעיניהם כקבר איש חוטא ורשע, ואת ועִם עשיר שֵׁם כנוי בפי הנביא והעם לאיש זדון ואכזרי (מהיות ר״ב עשירי העם רעים ואכזרים ע׳ ש״ב יב ד; מיכה ו יב; משלי יח כג; כב ז; כח יא) נתן (חָשַׁב דור יהויכין) קִברו („ויתן קברו״ נמשך גם למטה) במותיו במותו (9) (בבית הכלא כמש״ל), עַל אף כי (10) לא חמס עַוְלָה (11) (כבני דורו פסוק ו) עשה ולא מרמה בפיו,

או מכל העם וינצלו מענש נמצא רק בפרק הנוכחי ויחזקאל ד ה ו, ועוד פעם אחת במשפט רוצח בשגגה לשבת בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול במדבר לה כח לב; יהושע כ ו אם נבין במשפט זה כדעת הרבה מרבותינו בבלי מכות יא ב; ירושלמי יומא פ״ז ה״ג אשר הכה״ג במותו יְכַפֵּר עון הרוצח (אם שיתכן עוד להבין במשפט זה טעם אחר כמש״ש), וכן מצאנו עוד ציור כפרה כזו בבבלי יומא כג א; סוכה כ א; קדושין לא ב; נגעים פ״ב מ״א ועוד, ומקובל ליסוד בדת הנוצרית.

(7) פעל פגע ביסוד טעמו נרדף עם פגש (והנפגע בא ביחס הפעול או בב היחס) בקל בראשית כח יא; לב ב; שמות ה כ; כג ד; במדבר לה יט; ש״א יוד ה ועוד, ובהפעיל בטעם גָרַם לפגוש בפסוק הנוכחי, ובא פעל פגע ע״ד השאלה: 1) בטעם בִּקֵּש מאד (פָּצַר, כי הפוצר יצויר כפוגש ואוחז את האיש אשר יְבַקֵּשׁ) בבקשה או בתפלה (והנפגע בב היחס) בקל בראשית כג ח; ירמיה ז טז; כז יח; איוב כא טו; רות א טז, ובהפעיל בטעם הקל להלן פסוק יב; ירמיה לו כה, או בטעם גָרַם לְבַקֵּשׁ מאד ירמיה טו יא, 2) בטעם נָפַל על מי להרע לו או להכותו (והנפגע ביחס הפעול) בקל להלן סד ד; שמות ה ג; עמוס ה יט, ובהפעיל להלן נט טז (וכן בא פעל פגש בטעם זה בקל, והנפגש ביחס הפעול או בב היחס שמות ד כד; הושע יג ח; משלי יז יב, ואולי מזה בנפעל „נפגשו״ משלי כב ב; כט יג מְרָעָה), ומזה בינוני הפעיל בלשון הקשה „ויצו (ד׳) עליה (על אור הברק, כי בא לפעמים אור בלשון נקבה ירמיה יג טז) במפגיע״ איוב לו לב לדעתי הוא שֵׁם מלאך ממונה לפול באש הברק ובקול הרעם על בני עַוְלָה להרע להם ע״ש פסוק לג (ודומה לזה יש בתלמוד שבת עז ב „מפגיע״ שֵׁם לחיה קטנה אשר באה עליה ההגדה שנופלת על הארי וּמַפֶּלֶת עליו חתיתה), 3) בטעם הכות מי (והנפגע בב היחס) בקל ש״א כב יז יח; ש״ב א טו; מ״א ב כט ועוד.

(8) עֹצֶר טעמו ממשלה בפסוק הנוכחי; תהלים קז לט (ואולי שָׁם עֹצֶר טעמו לַחַץ מפעל עצר בארמית בטעם לָחַץ, דָרַךְ ע׳ תרגום בראשית מ יא; שופטים ו לח); משלי ל טז (עֹצֶר רָחַם, אשר לא ישבע מהמְשֻׁגָּל ע׳ יחזקאל טז כח, ורומז להמשל התלמודי סנהדרין קז א; סוכה נב ב אבר קטן יש באדם משביעו רעב וכו׳), וכן נראה מטעם זה יֶעֶצֶר שופטים יח ז (עמש״ל נ ז בהערה), מהפעל עצר שבטעם מָשַׁל (יסודו עָצַר בעָם שלא יעשה כל הישר בעיניו) ש״א ט יז; דהי״ב יד יוד.

(9) השם מָוֶת נמצא במליצה גם ברבים מותים בפסוק הנוכחי; יחזקאל כח יוד, או ממותים ירמיה טז ד; יחזקאל כח ח.

(10) יש „על״ בטעם אף כי, וכן מזה על דעתך (אף כי ידעת) איוב יוד ז, על לא חמס טז יז

נָשָׂא וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃

נד [א] רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי
רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־
שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃
[ב] הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת
מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי

ולפושעים ועל פושעים מעמו **יפגיע** הפגיע או בקש מאד רחמים (עמש״ל פסוק ו בהערה) ממלך בבל (כאשר יצא יהויכין אליו) לסלוח להם לבלי להכריתם, או הכוונה שבקש מאד רחמים מד׳ לסלוח להם בגמול **צדותיו** (פסוקי ז יוד), והפי׳ **הראשון** עיקר בעיני. יש אומרים יִרְאֶה שבפסוק=יִרְוֶה (מפעל רוה על השותה משקה לְמַבִי) בחלוף **א ו** (14). ולכן בא „מעמל׳ במ היחס, כי הדבר המרוה בא בקל במ היחס (ירמיה מו יוד; תהלים לו ט, ועמש״ל לד ז), ונראה מאד בעיני שבא **עוד** רְאֵה בטעם **תאר** נסמך רְוֵה (מהנפרד רָוֶה) איוב יוד טו (ואולי גם בהפעיל תהלים צא טז; נ כג, רק שבא שם אחריו הדבר המרוה בב היחס ובשארי מקומות ביחס הפעול לעיל מג כד; איכה ג טו), ולכן בא בפסוק הנוכחי **ואיוב** שם (וכן תהלים שם) ראה מקביל אל שבע, ופי׳ זה **קרוב** מאד לשמוע. ויש לי להוסיף כי יתכן עוד **אשר** „מעמל״ הוא התכה משתי מלות „אם עמל״ (והרכה כן כמש״ל פסוק ט), ובזה לא יחסר פה „אם״, וכן יתכן **מאד** כי „שלל״ שבפסוק עומד במקום שנים ונמשך גם **על** „אחלק״, והדבור אחלק וגו׳ שלל הוא כעב״ש.

נד. [א.] פרק זה הוא נבואה חדשה על זמן כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לשוב לא״י, כהנבואות שקדמו מן מ א (עמש״ש) עד נב יג (כי מן נב יג עד סוף פרק נג באה נבואה **על** יהויכין כמש״ש), והיא נבואת נחמה גדולה לירושלם עם בשורה שבני הגולה ישובו לה מהרה ויפרו וירבו שם ויחיו חיי שלום ולא יוסיף ד׳ להכותם, והיא מתחלקת לשני חלקים: 1) פסוקי א—יוד, 2) פסוקי יא—יז. **רני** את **עקרה**, מליצה לירושלם שנהרסה מיד נבוכדנצר והיא ריקה מאדם כאשר יתבאר, אשר (עמ״ש ז כ בהערה) **לא ילדה פצחי רנה** (ע׳ יד ז) **וצהלי** (ע׳ יוד ל) את עקרה שנזכרה אשר **לא חלה** לא כאבה ללדת (עמש״ל נא ב בהערה) והוא כעב״ש, **כי רבים** יהיו (עמש״ל לח טז) **בני שוממה** בני אשה מיואשת отчаянная, verzweifelte (עמש״ל נב יד בהערה) (1) ושם כנוי בלשון לאשה מרת נפש שהתיאשה מלהיות לאיש וללדת בנים (בפסוק הנוכחי; איכה א יג; ש״ב יג כ) ומליצה לירושלם כאשר יתבאר. **מבני בעולה** מבני אשה שיש לה בעל (עמש״ל כו יג בהערה), מליצה לערי מלוכה מעמים אחרים **כאשר** יתבאר, והכוונה שבני הגולה ישובו לירושלם ויפרו וירבו שם יותר מבערי המלוכה לעמים. **עקרה** היא אשה שלא ילדה (ואיננה נרדפת עם מְשַׁכֵּלָה שאבדה בניה ע׳ שמות כג כו), ובא פה „לא ילדה״ נוסף במליצה לדבור מקביל אל „לא חלה״ שאחריו, וגם בדבור פשוט שופטים יג ב ג, והנה בא רני פצחי צהלי בנוכחת, **לא ילדה ולא חלה** בנסתרת, מפני שמובן ביניהם כנוי המושך „אשר״, ודומה לזה אני הגבר (אשר) ראה איכה ג א. **עיר** המלוכה ירושלם נמשלת במליצה לאם לבני יהודה שהם בניה עמש״ל מט יד, ומלכה נמשל לבעלה שהוא אב לבניה (עמש״ל מג כז). ולכן אחרי שנהרסה ירושלם מיד נבוכדנצר ומלכה ובניה **הלכו** בגולה תצויר ירושלם כמו אשה אלמנה פסוק ד; איכה א א; ה ג (ודומה לזה לעיל מז ח) ושכולה לעיל מט כא; יחזקאל לו יב (ודומה לזה לעיל מז ח ט), **או עקרה** שלא ילדה ולא חלה בפסוק הנוכחי (ודומה לזה לעיל כג ד), **ועיר** המלוכה משארי העמים שיש לה מלך ועם תציר **כאשה** בעולה בפסוק הנוכחי. — [ב.] **הרחיבי** לבניך הרבים (ג) **מקום אהלך** (אהל מליצת הלשון לבית מ״א ח סו; ירמיה ד כ; משלי יד יא; איוב ח כב ועוד, וגם מליצה לירושלם עמש״ל טז ה) שהוא מיריעות ומיתרים ויתדות (לג כ; שמות כו יד ועוד), וזה שאמר **ויריעות** אהל **משכנותיך** ימו (2) (צווי נסתר) עבדיך (כי אין דרך אשה אשר אליה נמשלה ירושלם לנטות אהל) **אל תחשכי** אל תעצרי (את המטים), **האריכי מיתריך** וגו׳

(14) וכן האבלתי (הובלתי) יחזקאל לא טו (וכן הבינו שם רבותינו ב״ר פל״ג ושמ״ר פי״ד ותנחומא אמור אות ה ועמ״ש עוד להלן סא ו), יוכלו (יאכלו) מב ה, וכן באים נרדפים הפעלים קאם (הושע יוד יד) קום, ראם (זכריה יד יוד, וע״ע משלי כד ז) רום, לאט (ש״ב יט ה; איוב טו יא) לוט, נאץ (קהלת יב ה) נוץ, תאה (במדבר לד ז ח) תוה ועוד, ובשמות באר (תהלים נה כד) בור, תאר תור (דהי״א יז יז) ועוד, וכן בארמית נרדפים הפעלים דאב דוב, דאך דוך ועוד, ועמ״ש עוד לעיל יח ב.

(1) ומזה עוד בינוני קל שומם איכה א טז; ג יא (ואולי גם איכה א ד, עמש״ל ג כו), ובינוני פיעל משומם עזרא ט ג ד, ובינוני הפעיל משמים יחזקאל ג טו.

(2) לפעמים בא על נטית האהל ההפעיל הִטָּה (ואולי רק בטעם הטות אהל לאחרים), וכן ש״ב טז כב, ויותר רגיל בזה הקל בראשית יב ח; לג יט; שמות לג ז ועוד.

עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ [יב] לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים

יהודה, והכוונה לדעתי על מה שיצא יהויכין למלך בבל בעלותו על ירושלם (מ״ב כד יב) בכוונה למען הצדיק את עַמו בעיני מלך בבל שלא חפצו למרוד בו ולהצילם מחרב מלך בבל (וכן הבין טעם צאת יהויכין אל מלך בבל סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר יוד פי״א אות 2) ועונותם הוא יסבל סָבַל, כי הֵסֵב ד׳ לב מלך בבל לקחתו בשבי ולתתו בבית כלא בשביל עונות עם יהודה (פסוקי ד ה) למען יציל יהויכין אותם בצרותיו מכליון, לכן אחלק אתן חֵלֶק (וכן ש״ב ו יט, ובקל דברים ד יט; כט כה; איוב לט יז, וכן יש בנפעל בטעם הנתן חֻלַּק במדבר כו נו עמש״ש) לו ברבים בגדולים (באנשים גדולים) ([12]) (והוא לנע״ל „לרבים״ שבפסוק יא בטעם אחר), הכוונה שישב עם גדולי ארץ, ואת עצומים ועם מלכים עצומים (חזקים) יחלק שלל, מליצה שיהיה כאחד המלכים האדירים (ואולי שלל פה ומשלי לא יא הוא שֵׁם מליצה למעדני מלכים ושרים עמש״ל נט טו בהערה, ורומז פה למה שאכל יהויכין אחרי צאתו מבית הכלא לחב אצל מלך בבל כל ימי חייו מ״ב כה ל לא, ביחד עם שארי מלכים עצומים שנכנעו לפני מלך בבל או שבאו אליו לשאול לשלומו). תחת אשר הערה שפך למות נפשו, מליצה על העושה מה בסכנת מות (ע׳ תהלים קמא ח, ודוגמתו המליצות חרף נפשו למות שופטים ה יח, וישלך את נפשו מנגד ט יז), והכוונה לדעתי על מה שיצא יהויכין אל מלך בבל בעלותו על ירושלם ולא ירא מהסכנה שיקחהו מלך בבל בשבי (כאשר כן עשה) או ימיתהו ואת פושעים פושעי המלך נמנה בתת אותו מלך בבל בכלא והוא יהויכין לא נשא עון עצמו בצרותיו אלה רק חטא רבים מעמו (יא) נשא כִּפֶּר ([13]) (ה)

ומזה השם חָמָס בטעם פעולה רעה בכח או עַוְלָה насилие, Gewaldthat בכלל בפסוק הנוכחי; נט ו; ס יח; בראשית ו יא יג; טז ה (עמש״ל כו יב בהערה); מט ה; ירמיה ו ז; יואל ד יט; עבדיה א יוד ועוד, ואח״כ מהשם חָמָס הושאל פעל חמס בטעם עשות חָמָס (עַוְלָה), ומזה נראה לי טעם הלשון הקשה איוב כא כז „ומזימות (אשר בהן עמש״ל נא א) עלי תחמסו (תעשו לי חֲמַס דְּבָרִים, ודומה לזה הלשון ב״ר פמ״ה „חומסני אתה בדברים״), ועמש״ל טז ד; כג יב בטעמי הפעלים שָׁד״ד עָ״ש״ק והשמות ש״ד עֹ״שֶׁ״ק.

([12]) רַב מלבד טעמו הרגיל תאר למספר גדול, בא עוד בטעם תאר גדול בכלל ל כה; בראשית ז יא; במדבר יא לג: ש״א יד יט; ירמיה יג ט; תהלים מח ג ועוד, וגם בטעם שם תאר איש גדול (שר, מושל או מלך), ומזה רב יט כ; סג א; דניאל א ג, רבים בפסוק הנוכחי; לעיל נב יד; ירמיה לט יג; מא א; נחום א יב עמש״ש, ואולי גם במדבר כב טו; נחמיה ו יח (וכן רגיל רב בטעם האחרון בארמית ותלמוד).

([13]) הלשון „נשא עון (או חטא ופשע) פלוני״, אם הנושא הוא אלהים אז טעמו בכל מקום כִּפֶּר עון פלוני (כאלו ירים את העון להסירו) שמות לב לב; תהלים לב ה; איוב ז כא ועוד, ואם הנושא הוא אדם, אז לפעמים טעמו כִּפֶּר עון פלוני בראשית נ יז; שמות יוד יז; ויקרא יוד יז; במדבר יח כג, ולפעמים טעמו נשא על עצמו ענש עון רעהו במדבר ל טז; בפסוק הנוכחי; יחזקאל ד ה ו (וכן בא בטעם זה „נשא בעון פלוני״ יחזקאל יח יט כ). עוד בא בדבר נשיאת עון לשונות אלה בכ״ק: 1) „נשא עון״ (או חטא ופשע) סתם בלא זֵכֶר גוף החוטא, ואם הנושא הוא אלהים אז טעמו כִּפֶּר עון שמות לד ז; הושע יד ג, ואם הנושא הוא אדם אז טעמו לפעמים כִּפֶּר עון שמות כח לח; במדבר יח א, ולפעמים טעמו נשא ע״נ״ש עון שמות כח מג; ויקרא יט יז; כב ט; במדבר יח כב לב, 2) „נשא לפלוני״ בלא זֵכֶר הַחֵטְא, ובא אצל נושא אלהים בטעם כִּפֶּר עון פלוני בראשית יח כד כו; במדבר יד יט; לעיל ב ט; הושע א ו; תהלים צט ח, 3) „נשא את פלוני״ בלא זֵכֶר הַחֵטְא, ובא אצל נושא אדם בטעם כִּפֶּר עון פלוני איוב כא ג, 4) „נשא עון (או חטא ופשע) עצמו״, ובכל מקום טעמו נשא ע״נ״ש עונו ויקרא ה א יז; יט ח; כ כ; כד טו; במדבר ה לא; ט יג; יד לד ועוד, ולפעמים בא בטעם זה הפעל „נשא״ לבד יחזקאל טז נח (נשאתים טעמו נָשָׂאת אותם); כג לה; משלי ט יב; איוב לד לא עמש״ש.

נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ
כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃
[י] כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה
וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי
לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃
[יא] עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי
מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃
[יב] וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ

נשבעתי וגו׳ בראשית ט יא (5), מקצוף (ח) לבלי קצוף (עמש״ל ח יא בהערה) ומגער בך (נא כ עמש״ש). יתכן „כי״ שבפסוק טעמו כ הדמיון (עמש״ל מג כב בהערה), כי מֵי=כְּמֵי (עמ״ש עוד לעיל ח יד בהערה). יש ספרים (וכן תרגום יונתן והסורי והרומי) שגורסים פה „כימי״ (מהנפרד יום ע׳ רד״ק ומנחת שי, אך מהלשון „אשר נשבעתי מעבר מי נח״ שהוא ביאור להדבור שקדם „כי מי נח זאת לי״ נראה ברור שגרסא שבידינו עקרית בלא ספק. — [יוד.] כי ההרים ימושו וגו׳ יעקרו (כב כה; זכריה יד ד) עמש״ל נא ו. מרחמך (ז).— [יא.] פסוקי יא—יז הם החלק השני מנבואה הנוכחית כמש״ל פסוק א. עניה (נא כא) סערה (בינוני קל או פֻּעל) הומה ורגזה волнующаяся aufgeregte (וכן בנפעל וַיִּסָּעֵר מ״ב ו יא) לא נחמה! (נא יט; איכה א ב ט טז יז) כנוי לירושלם מאז שהחריבה נבוכדנצר, הנה אנכי מרביץ רוצף (ע״ד השאלה מן הפעיל вымащиваю, pflastere הרביץ שטעמו השכיב) בפוך באבני פוך (דהי״א כט ב) אבניך, הכוונה רִצְפּות אבניך (שתהיינה רצפות האבנים בירושלם מאבני פוך). ויסדתיך ואבנה אותך (עמש״ל כח טז בהערה) הכוונה חומותיך בספירים, ספיר מין אבן יקרה (נזכרה הרבה פעמים בכ״ק) ממראה רקיע (שמות כד יוד) אשר כן שמה בכל הלשונות Sapphir, והנה פסוק זה והבא הם ציורי מליצה לר״ב עשרירושלם והצלחתה. „אבן פוך״ נזכרה רק דהי״א כט ב, ונראה מאד כי היא אבן הנקראת темносѣрая сурьма, dunkel-grauer Spies glanz ונמצאת בחיק האדמה בגושים גדולים אשר על פניהם קשקשים נוצצות, ולפי עדות הסופרים הקדמונים כתשו אז את האבן ההיא לאבק מצבע שְׁחַרְחַר אֲפרי מתנוצץ הנקרא בכ״ק „פוך״ מפעל פך בערבית וסורית בטעם שָׁבַ״ר, כָּתַ״ת) ובו צבעו (כחלו) הנשים עפעפי עיניהן (מ״ב ט ל; ירמיה ד ל; איוב מב יד; יחזקאל כג מ), ולפי שפני האבן ההיא מתנוצצים, לכן רצפו בה לפעמים בתים וחצרות ליופי, ומזה בפסוק הנוכחי ודה״י שם. יש מפרשים וחוקרי הלשון שהבינו כי פוך בפסוק הנוכחי ודה״י שם הוא שם מאוחר לאבן יקרה נֹפֶךְ שנזכרה שמות כח יח; יחזקאל כז טז; כח יג, וכן בתרגום הסורי פוך פה ודה״י שם ונֹפֶךְ שמות שם מתורגם בשֵׁם אחד „צרידא״, וטעם זה קרוב מאד לשמוע, ולא נדע בבירור נֹפֶךְ איזה אבן טובה היא (ובכלל לא נדע הוראה ברורה לר״ב שמות אבנים טובות שנזכרו בכ״ק ובתרגומים הקדמונים), והמעתיקים העתיקוהו לאחת ממיני אבנים טובות מצבע אדום או אדמדם, ורבות הן: Purop, Granat, Karfunkel, Rubin, Sardonyx, ועוד, ומתרגום רב יוסף בדה״י שם ותרגום איוב מב יד שתרגמו פוך איזמרגדין Smaragd נראה ג״כ שהבינו פוך=נֹפֶךְ, כי כן מתורגם נֹפֶךְ שמות כח יח; יחזקאל כח יג, רק שאיזמרגד היא אבן טובה ירוקה כעשב כנודע (6). — [יב.] ושמתי כדכד מין אבן טובה אדומה שמשתיך (מהיחיד שֶׁמֶשׁ, ולא נמצא יותר הרבים שמשות), לדעתי שֵׁם מליצה לחומות עיר (עמש״ל ס יוד) עם קַרְנַיִם (שִׁנַּיִם) בולטות עליהן סביב зубчатыя стѣны, gezagte Mauern כאשר יתבאר (ודומה לזה יצויר יחזקאל כח יג חומות עיר צור מאבנים יקרות), ושעריך מחומותיך (שהן שמשות שנזכרו) אשים

---

(5) בבראשית פרק ט לא נזכרה שבועה רק ברית, אך ברית היא כשבועה, ע׳ בראשית כד ז: כו ג (ע׳ טו יח, כי בהשבועה כב טז לא נזכרה ירושת ארץ כנען), ומזה כנראה הלשון את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך דברים ז יב.

(6) בהשקפה ראשונה בהלשון דה״י שם „אבני שהם (שתי אבני שהם לאפוד) ומלואים (ובאבני מלואים לחשן ע׳ שמות כה ז; לה ט כז) אבני פוך וגו׳״ נראה שאין אבן פוך בין אבני מלואים, ולכן איננה ג״כ אבן נפך שהיא אחת מאבני המלואים שמות כח יח, אך אין זה ראיה, כי יתכן שמלבד אבן פוך (נפך) אחת לחשן הכינו עוד אבני פוך רבות (כמו שהכינו דה״י שם אבני רקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לר״ב) לתתן בבנין ובעמודים וברצפות ושלחנות, וכן יזכור דה״י שם „אבני שהם״ אף שהיתה אבן שהם אחת מאבני המלואים שמות כח כ. ויש לי להוסיף עוד, כי ממה שלא נאמר פה „באבני פוך״

מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ [ג] כִּי־יָמִין
וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים
נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ [ד] אַל־תִּירְאִי כִּי לֹא תֵבוֹשִׁי
וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת
עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא
תִזְכְּרִי־עוֹד׃ [ה] כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי

מלא ו׳ קמץ בז״ק קמץ בז״ה

כָּל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ [ו] כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה
וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים
כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ [ז] בְּרֶגַע קָטֹן
עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃
[ח] בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע
מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר
גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ [ט] כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר

נ״א כימי

לעשות אהל רחב. — [ג.] ימין ושמאל דרום וצפון עמש״ל ט יא תפרצי וזרעך גוים שבדרום וצפון יירש ינחל ארצם להרחיב את נחלתו עמ״ש סא ז (ועמ״ש שמות טו ט בטעמי פעל ירש בבניניו בארוכה). וערים נשמות שבארץ יהודה, (עמש״ל מד כו. — [ד.] אל תיראי (צווי בינוני) עתה מהגוים אויביך (עמש״ל נא ז) אולי ישובו לעשות רע לך (לבניך), כי לא תבושי עוד משפלותיך (עמש״ל יט ט בהערה), בשוב בניך מגלות בבל אליך, ואל תכלמי (צווי בינוני) עתה מאלמנותיך שמימי גלות בבל (עמש״ל פסוק א), כי חרפה לאשה לשבת בלא בעל להלן בפסוק (עמש״ל ד א), כי לא ולא (3) תחפירי (פעל עומד) אל תֶּחֱוָרִי מִבּשֶׁת עמ״ש לג ט (והוא כעב״ש), ויותר נראה בהמשך הלשון הטעם כן: ואל תכלמי (אל תסוגי אחור עתה מפני הכלימה עמש״ל נ ז בהערה) בשבתך אלמנה כי לא תחפירי (עוד בשוב בניך לך), כי בשת (מפני שפלותך עמש״ל יט ט בהערה) עלמיך בימי חרבן ירושלם מיד נבוכדנצר (שנים רבות לפני כורש גואל ישראל, לכן חרבן זה יצויר במליצה כבימי נעורי ירושלם, כמו שחרבות ערי יהודה מימי נבוכדנצר נקראו במליצה בימי כורש בשם „חרבות עולם״ להלן נח יב בטעם חרבות ימי קדם, ולפעמים בהיפך קרא הנביא להזמן מכורש עד נבוכדנצר במליצה בשם „רגע קטן״ להלן פסוק ז), או עלומיך טעמו ימי נעוריך בהיות בניך בבית עבדים בארץ מצרים (עמ״ש בפסוק ו) תשכחי וחרפת אלמנותיך בימי גלות בבל (כמש״ל) לא תזכרי עוד, כי ד׳ אלהי כל הארץ יהיה בעלך וגואלך בפסוק הבא. „בשת עלמיך״ מקביל אל „כי לא תבושי״, „חרפת אלמנותיך״ מקביל אל „כי לא תחפירי״. — [ה.] כי בעליך בַּעְלֵךְ או אישך (עמש״ל כו יג בהערה) יהיה (במקום מלכך שגלה עמש״ל פסוק א) עושיך וגו׳ בוראך (עמש״ל מג א) וגואלך הוא קדוש ישראל אשר „אלהי כל הארץ״ יקרא, רומז לדברי כורש „כל ממלכות הארץ נתן לי ד׳ אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם וגו׳״ עזרא א ב. במליצה יצויר ד׳ אלהי ישראל כבעל לעמו וירושלם כמש״ל כו יג בהערה, בעליך עושיך בלשון רבים מפני כבוד אלהים עמש״ל סב ה. — [ו.] כי כאשה אשת איש (ע׳ משלי יט יד; בראשית כד נא ועוד) עזובה (ס טו; סב ד) מאישה ועצובת רוח (עזובה עצובה לנע״ל) קראך אליו (ע׳ בראשית כז א; ש״ב יג יז ועוד) ד׳ לשוב אליו אחרי שעזב אותך (ז), ואשת נעורים אשה שנשאת לאיש בימי נעוריה כי הֲכִי (עמש״ל כט טז) תמאס? (4) אמר אלהיך, לכן גם אנכי לא אמאסך. ימי שֶׁבֶת ב״י במצרים וצאתם ממצרים אשר היו אז לעם לד׳ (שמות ו ז) יצוירו כימי נעורים לב״י ירמיה ב ב; יחזקאל טז כב ס; כג ג ח, ולפי שד׳ יצויר כבעל לעם ישראל (ה), לכן נמשל עם ישראל לאשת נעורים בפסוק הנוכחי; ירמיה שם. — [ז.] ברגע (עמש״ל לד יד בהערה) קטן בזמן קצר מנבוכדנצר עד כורש. אקבצך הכוונה בָּנַיִךְ (מהגולה). — [ח.] בשצף בשטף קצף (כהלשון שֶׁטֶף אף משלי כז ד, וע״ע הושע ה יוד; נחום א ח) הסתרתי פני רגע וגו׳ (ז), עמש״ל נג ג. שצף לא נמצא יותר, והוא בלא ספק נרדף עם שטף בחלוף ט צ (עמש״ל לג כ), ובא פה שצף כלנע״ל קצף. — [ט.] כי מי נח זאת הישועה שאעשה לך (עמש״ל כב יא בהערה) לי: אשר כאשר (עמש״ל כ ג)

(3) לפעמים בא „כי״ בטעם ו החבור ע׳ יהושע יא כ (כי השני); שופטים יח יוד; ש״א ב כא; כב כב (כי השני); דהי״א כט יא (כמו שבא לפעמים בהיפוך ו החבור בטעם כי עמש״ל ג יד), ופה בא „כי״ במקום ו החבור בכוונה לעשות הדבור „כי לא תחפירי״ מקביל להדבור „כי לא תבושי״.

(4) מלאכי ב יד טו; משלי ה יח, והלשון שם „אשת נעוריך״ טעמו אשת נעורים (שהיתה לאיש בימי נעוריה) שלך, עמש״ל יא יוד בהערה.

אֵלָיִךְ׃ [טו] הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי
מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ [טז] הֵן* אָנֹכִי
בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא
כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
לְחַבֵּל׃ [יז] כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא
יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט
תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הנה קרי

קמץ בז״ק

ונראה לי כי יתכן מאד אשר תיראי=תראי (מפעל ראה) ([10]), והטעם פה שלא תראי ע׳שֶׁק, „וממחתה" טעמו ומפחד (עמש״ל ז ח בהערה), ובזה יהיו הדבורים בפסוק הנוכחי מקבילים. — [טו.] הן גור יגור (יגור פעל סתמי, עמש״ל ח ד) יגורו או יפחדו ([11]) בעמי אפס מאותי רק ממני (ולא מאויביהם שלא יפחדו מהם בפסוק שעבר), מי גר (לנע״ל „גור יגור") גָר (מהעמים) הגָר אתך בא״י עליך יפול יכנע לך (הושאל מלשון „נפל על מי", או „נפל אל מי" שבטעם הִמָּסֵר והִכָּנַע למי מ״ב ז ד; ירמיה כא ט; לז יג יד; לח יט; לט ט; דהי״א יב כ) ולא תיראי ממנו, ובלא ספק הכוונה על העמים אויבי ישראל שישבו אז בא״י עצמה (ע׳ עזרא ד א; נחמיה ב יוד; ד א, ועמש״ל לה ג) שיִכָּנעו לבני ישראל. הלשון „אפס מאותי" לא נמצא יותר והוא בודד בכ״ק בטעם „רק ממני", כי בא אֶפֶס (בין שארי הוראותיו) בטעם „רק" במדבר כב לה; כג יוד ועוד, מֵאותי=מֵאתי (ממני), וכן מאותך ש״ב כד כד; מ״א כ כה בטעם מֵאִתָּך, מֵאותו מ״א כב ז; מ״ב ג יא; ח ח בטעם מֵאִתּוֹ, וכן בא הרבה פעמים אותי אותך אותו אותם בטעם אִתִּי אִתְּך אִתּוֹ אִתָּם ע׳ יהושע יד יב; מ״ב א טו; ו טז; ירמיה א טז; יב א; יחזקאל ג כז ועוד. עוד פירושים רבים נאמרו בפסוק הנוכחי וכולם רחוקים מפשט והמשך הלשון, והפירוש שכתבתי נראה עיקר בעיני. — [טז. יז.] חרש וגו׳ אומן במלאכת ברזל ונחשת (עמש״ל מ כ) כלי כלי מלחמה (עמש״ל יוד כח) למעשהו למלאכתו (ע׳ במדבר לא נא), ואנכי בראתי משחית איש משחית בכלי מלחמה זה לחַבֵּל, אך כל כלי מלחמה שנזכר אשר יוצר (עמש״ל כו ג בהערה) מֵחָרָשׁ שנזכר להכותך לא יצלח (יד) неудаваться, nicht gerathen וכל לשון אשר תקום אתך למשפט בריב ויכוח (עמש״ל נ ט) תרשיעי תְּנַצְּחִי (עמש״ש), ירמוז שלא יעיזו העמים אויביהם היושבים בא״י להלחם עמהם, וגם שינצחו ב״י אֵלֶּה העמים אויביהם בריבם לפני מלכי פרס, כי ילשינו על ישראל לפני מלכי פרס להפריע את בנ״י מלבנות בית ד׳ וחומות ירושלם ולא תעלה בידם, ע׳ עזרא ב ה ו יוד; ו א—יב; נחמיה ב יט כ. נראה לי כי יתכן מאד כי „משחית" מפסוק טז טעמו מלאך המשחית כמו שמות יב יג כג (ע׳ ש״ב כד טז), והכוונה על המלאך השָׂטָן (עמש״ל ה יד בהערה) אשר ישטן לפני ד׳ להרע לבני אדם איוב א ט; ב ג ד; תהלים קט ו (כמו שיש „מלאך מֵליץ" איוב לג כג, עמש״ל מג כז בהערה), וכן מצאנו שִׂטְנָה כזאת מהשטן על יהושע הכה״ג זכריה ג א ב בזמן קצר אחרי שובו עם הגולה מבבל לא״י (עזרא ב ב; ג ב), רק שלא הועילה שטנתו (זכריה שם). וזה שאמר „וכל לשון תקום אתך למשפט (בריב ויכוח לפני ד׳ עם המלאך המשחית שנזכר) תרשיעי" (תנצחי), ולפירוש זה יהיו הדבורים מפסוק יז מקבילים להדבורים מפסוק טז. זאת (עמש״ל כב יא בהערה) הגאולה המצוירת בכל הפרק הנוכחי נחלת מזל (עמש״ל יז יג) עבדי ד׳ וצדקתם וישועתם (עמש״ל א כז בהערה) מאתי. — אמר המחבר שמעון בן פינחס בערמאן: לזכרון עולם יהיה לי ולבָנַי אחרי היום

ספק זה לדעתי תרגם יונתן בפסוק הנוכחי ויחזקאל כז טז כדכד „מרגלין" שטעמו בארמית אבנים טובות בכלל (ע׳ תרגום ירושלמי שמות כה ז ועוד), וכן לדעתי מפני ספק זה נחלקו שנים מהאמוראים הראשונים בא״י בתלמוד ב״ב עה א בפירוש כדכד שבכ״ק, ואחד מהם אומר ש׳הַם והשני אומר שהוא יָשְׁפֵה, כי לדעתם שהם וישפה שבתורה הם כדכודא וכדכדנא הארמים.

([10]) וכן יש איוב ו כא בהרבה נוסחאות תיראו חִתַּת בטעם תראו חתת, וכן יש להלן ס ה שתי נוסחאות תראי, תיראי עמש״ש, וכן בצפניה ג טו יש שתי נוסחאות תיראי, תראי, ע׳ מנחת שי בכל אלה המקומות, וכן בא ירמיה יז ח כתיב (כנראה עיקר עמש״ל כה יוד בהערה) ירא (עתיד קל מן ירא ביוד אחד, וכן ירמיה כו כא; מיכה ז יז; מ״ב יז כח ועוד) וקרי יִרְאֶה (עתיד קל מן ראה).

([11]) נע״ו גור נמצא רק בקל והתפעל, ובא בכ״ק באלה הטעמים: 1) יָשַׁב בארץ זמן קצר בקל

לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ [יג] וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ [יד] בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב

לאבני אקדח (כי יֻעֲשׁו מאבני אקדח), ג"כ מין אבן טובה אדומה, וכל גבולך מרחב ארצך (7) (ארץ ישראל) אשים לאבני חפץ הכוונה לארץ מאבני חֵפֶץ או אבני חמדה, מליצה לאבנים יקרות (ודוגמת הלשון ארץ חֵפֶץ מלאכי ג יב, דברי חֵפֶץ קהלת יב יוד), וכל זה מליצה לעשר ירושלם וא"י והצלחתן כמ"ש בפסוק שעבר. קוי אור היוצאים מהשמש מסביב מכונים במליצה קַרְנַיִם חבקוק ג ד (8), ומזה בהיפך לדעתי חומת עיר (העגולה כשמש) עם קרניה היוצאות למעלה סביב מכונה במליצה (כנראה רק בפי הנביא המליץ הנוכחי) שֶׁמֶשׁ, וחומות רבות כאלה שְׁמָשׁות, ואולי מזה שמש (חומה עם קרנים) ומגן ד' אלהים תהלים פד יב. איזה מעתיקים ראשונים ורוב חוקרי הלשון האחרונים יבינו שמשות בטעם קרני החומות שזכרנו מפנ, דמיונם לקרני השמש, אך רחוק לכנות קרני השמש בשמש עצמה, ועוד למה מכונות קרנים אלה ברבים שמשות. יש מפרשים עוד שמשות בטעם חלונות או זכוכיות שבחלונות אשר קרני השמש יעברו בם לבית פנימה, אך רחוק לתת שם חדש שמשות לחלונות וזכוכיות. כדכד נזכר עוד בין שארי אבנים טובות יחזקאל כז טז, והיא ממראה אדום, כי בערבית כַּדְכַּדַה טעמו אֹדֶם חזק, ושרשו כידוד (איוב מא יא) בטעם ניצוץ אש, ולא נדע בבירור איזה אבן טובה היא כי יש אבנים טובות הרבה ממראה אדום כמ"ש בפסוק שעבר, וכדכד כנראה אחת מהן (9). אקדח לא נמצא יותר ולא נדע בבירור איזה אבן טובה היא, ולפי ששרשו קָדַ֫ח שטעמו בע֫ר, לכן נראה כי גם אקדח הוא אבן טובה אדומה הנראה כגחלת בוערת, וכן תרגמו יונתן „אבני גמר" (ואולי אבני אקדח נקראות עוד „אבני אש" יחזקאל כח יד טז), והיא אחת מאבנים טובות ממראה אדום שזכרנו בפסוק שעבר, כנראה karfunkel אשר בהיותה מלוטשת מתנוצצת כגחלת אש. — [יג.] וכל בניך יהיו למודי ד' תלמידי ד' (עמש"ל א יז בהערה) השומעים תמיד לקח מפי נביאי ד' עמש"ל ח טז, ורב יהיה שלום בניך. — [יד.] בצדקה בְּצֶדֶק תכונני תִּוָּסְדִי (עמש"ל נא יג בהערה), ולא יהיה עוד חמס ושוד וָשֶׁבֶר בגבוליך (ס יח), וזה שאמר רחקי (צווי במקום עתיד עמש"ל ו ט) תהיי רחוקה מעשק מעול וצרה ולחץ (עמש"ל כג יב בהערה) כי לא תיראי מאיש (מאויבי ישראל), וממחתה ורחקי (תהיי רחוקה) ממחתה או מִשֶּׁבֶר וּפֶרֶץ (עמש"ל ז ח בהערה) כי לא תקרב המחתה אליך, והוא כעב"ש. „רחקי" נמשך גם למטה על „וממחתה".

כבדה"י שם רק „בפוך" לבד שטעמו בשארי מקומות אבק אבן פוך שזכרנו, לכן אולי יתכן כי „מרביץ בפוך אבניך" טעמו משכיב באבק פוך המתנוצץ (במקום חול ועפר) אבניך (אבני הרצפה), ומפני שלא נמצא במקום אחר פעל רבץ בטעם רצף, רפד, לכן אולי יתכן עוד כי „מרביץ" שבפסוק טעמו מְזַלֵּף כטעם רַבֵּץ בתלמוד עמש"ל לה ז, ופה הכוונה שיזלף באבק אבן פוך בלול במים את רצפות האבנים לתת להן מראה אַבְנֵי רִקְמָה, אך מכל זה נראה עיקר כי פוך פה ודה"י שם=נֹפֶךְ כמש"ל.

(7) „גבול" לבד טעמו הרגיל קו מבדיל (תחום) בין מקום למקום לעיל כח כה; במדבר כ כג; לד ג—יב ועוד הרבה, בא הרבה פעמים (ביחיד וגם ברבים גבולים) בטעם ארץ, מרחב ארץ, חֶבֶל ארץ, חבל נחלה, פֶּלֶךְ (המוגבל בגבול סביב, וכן край בלשון רוסיה בא בשתי הוראות תחום וחבל ארץ), ומזה בפסוק הנוכחי; ס יח; ירמיה טו יג; עמוס ו ב; שמות ז כז; יואל ד יד יט ועוד הרבה, ולפעמים בא בטעם זה הלשונות גבול ארצך דברים יט ג, גבול נחלתם גבול נחלתו יהושע יט מא; כד ל.

(8) קוי האור מצוירים כקרנים, וכן בערבית קַרְן טעמו קֶרֶן החיה וקו אור (ואולי מזה המליצה אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי תהלים קלב ז, קרן כולל שתי הוראותיו, ולכן נופל על לשון נר), ומזה נבנה הפעל קרן שמות לד כט בטעם זָרַח, ומפני דמיון זה נקרא השמש בבקר במליצה „אילת השחר" תהלים כב א, כי קרני אור השמש בבקר בצאתו על הארץ יפות ודומות לקרני האילה היפות והמפוצלות לכל צד.

(9) בשמות כח יח בתרגום ירושלמי א יָהֲלֹם מתורגם כדכודא, ובתרגום ירושלמי ב נֹפֶךְ מתורגם כדכדנא, ובפסיקתא הביאה הערוך ערך כדכד וילקוט ישעיה רמז תעת נחלקו בביאור „כדכד" שבפסוק שנים מן האמוראים הראשונים שבא"י, ר' לוי אמר כדכדיינין ור' יהושע בן לוי אמר כדכודי, ומזה נראה שעוד בימי האמוראים הראשונים ואחריהם בימי בעלי התרגום הירושלמי היו ידועות בא"י בלשון ארמי שתי אבנים טובות בשמות קרובים להשם כַּדְכֹּד העברי ולא ידעו בבירור איזה מהן הוא כַּדְכֹּד שבכ"ק, ומפני

נַפְשְׁכֶם׃ [ג] הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי
שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם
בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃
[ד] הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה

לְאֻמִּים׃ [ה] הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי
לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ [ו] דִּרְשׁוּ
יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃

וחיה וחֵלֶב תבואת הארץ, תהלים סג ו; סה יב; איוב לו טז; שופטים ט ט ועוד), מליצה לר"ב ע"נ ג וברכה בא"י כאשר ישובו אליה (נא ג). הדבור הפשוט למה תשקלו כסף ויגיעכם בלא לחם לשבעה נחלק במליצה לשני דבורים למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה והרבה כן כמש"ל ה ט. עוד יש לפרש פסוקי א ב כתוכחת מוסר לאלה המתרפים לעלות מבבל לא"י כמש"ל, כי לפי שא"י היא ארץ נחלי מים וחטה ושעורה וגפן וזבת חלב ודבש (לו יז; דברים ו ג; ח ז ח ט ועוד), לכן יצויר כי בשֶׁבֶת ב"י על אדמתם ישתו מים וישברו לחם ויין וחלב בלא כסף, ובשבתם בארץ זרה יצויר שישתו מים (ע' איכה ה ד) וישברו לחם ויין וחלב בכסף וגם לא ישבעו, כי מְאֵרַת ד' תהיה בבטנם (ויקרא כו כו, ודומה לזה לעיל ט יט; הושע ד יוד; מיכה ו יד, ואולי גם חגי א ו עמש"ש), ולפירוש זה „ואשר אין לו כסף" עומד במקום שנים ונמשך למעלה („ואשר" בטעם וגם אשר, עמ"ש יוד יח) ולמטה (והרבה כן כמש"ל ח יד בהערה), והפירוש הראשון עיקר בעיני, כי בהמשך הנבואה (פסוקי ו ז; נו א ב) יוכיח הנביא את העם לשוב לד' ולעשות משפט וצדק. — [ג.] הטו אזנכם אלי (לנביאי) ולכו אלי לא"י ארץ ד' עמש"ל מט ה (לבלי להתרפות לעלות לא"י כמש"ל פסוק א) שמעו אלי ותחי תשוב לתחיה, ожить, aufleben (וכן בראשית מה כז; שופטים טו יט, זכריה יוד ט; תהלים סט לג) בא"י (ג) נפשכם שעֻלפה בעת גלות בבל (נא כ) ואכרתה לכם בא"י ברית עולם (וכן הלשון סא ח) חסדי דוד הנאמנים כחסדי דוד (וחסר כ היחס, עמש"ל יד יט), או כהחסדים שנעשו לדוד (עמש"ל כו יב בהערה) הקבועים ומתמידים (עמש"ל א כא בהערה) אשר עשה ד' לו בברית ושבועה (ש"ב ז טו; כב נא; תהלים פט ד ה כה כט לד לה לו לז לח),

ובפסוקי ד ה הבאים יתאר ברית עולם זאת ודמיונה לחסדי דוד. „אלי" נמשך גם על הטו, שמעו. — [ד. ה.] הן עד לאומים ללאומים נתתיו את דוד מפסוק שעבר, הטעם עֵד כי ד' אלהי ישראל הוא אלוה אמת (וכטעם עֵד מג יוד יב; מד ח ט), ונראה הכוונה על שירי דוד הידועים אשר בהם שר דוד בבלי שיר בתהלת אלהי ישראל (ע' דהי"א ו טז; דהי"ב כג יח; כט כז; עזרא ג יוד; עמוס ו ה) והיו ידועים שירים אלה גם בעמים (ע' תהלים קלז ג), נגיד ומצוה לאומים ללאומים ש"ב ח ו יד; יוד יט; כב מד. הן גוי לא תדע אתה עם יהודה תקרא לבוא אליך לעבדך והוא יבוא ע' ס ט יוד יב (נגד „נגיד ומצוה לאומים") וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לכבד את ד' בזבח ותהלה (ע' ס ו ז), וזה שאמר למען ד' אלהיך ולקדוש ולמען קדוש (עמש"ל יד ח) ישראל כי פארך (וכן הלשון ס ט) украшать, verherrlichen בברכת ד' עליכם (ב), ואתה תהיה עֵד לעמים שד' הוא אלהים אמת (והוא נגד „עד לאומים נתתיו"). עֵד, מְצַוֵּה (ראוי מְצַוֶּה) נפרדים, ל לאומים הוא ל היחס לשם אומים [3] הנרדף עם השם הרגיל לאומים. — [ו.] פסוקי ו— יג הם החלק השני מהנבואה הנוכחית כמש"ל פסוק א. דרשו ד' (לשוב אליו ולעבדו בתפלה ובעשות חקיו ומשפטיו, עמש"ל נח ב בהערה) בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, מליצה על הימים הקרובים ליום תת כורש רשיון לבני הגולה לשוב מבבל לא"י, כי נמצא ד' להם לגאלם ע"י כורש משיחו. הלשון כי יִמָּצֵא ד' למי טעמו שחָפֵץ ד' להושיעו בפסוק הנוכחי; סה א, ומפני שיותר רגיל בטעם זה הלשון כי יִמָּצֵא ד' למבקשיו או לדורשיו, או כי יִמְצָא (או לא יִמְצָא) המבקש את ד' (דברים ד כט; ירמיה כט יג יד; הושע ב ט; ה ו; דהי"א כח ט; דהי"ב טו ב ד טו), לכן אמר פה שעתה שנמצא להם ד' (שחפץ לגאלם) ראוי להם לדרוש אותו, לשוב אל

בא מחיר בטעם גמול בפסוק הנוכחי; לעיל מה יג; ירמיה טו יג; מיכה ג יא; משלי כז כו (עמש"ש); דברים כג יט (עמש"ש).

(3) נמצא רק ברבים אומים בפסוק הנוכחי; תהלים קיז א, אומות בראשית כה טז; במדבר כה טו, ובארמית רגיל גם היחיד אומה.

נה [א] הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ [ב] לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן

היום יט אדר ב שנת תר"ס לפ"ק (7 מארט 1900) פה טלשי בכלות באורי על הפרק הנוכחי, כי ביום ההוא מסר לי שר המחוז מעיר טלשי האדון טראָצקי — סניוטאוויטש מטבע זהב על פתיל סטאַניסלאוו לשאת על החזה, אשר נתכבדתי מכבוד אדוננו קיסר רוסיה ניקאָלאַי השני יר"ה בגמול עבודתי שנים רבות במשרת הרבנות בטלשי (פלך קאָוונא):

נה. [א. ב.] פה מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד נו ט ומתחלקת לשלשה חלקים: 1) פסוקי א—ה, 2) פסוקי ו—יג, 3) נו א—ח, ונאמרה בזמן כהנבואות שקדמו (עמ"ש נד א) כאשר נכבשה בבל לפני כורש ובעוד זמן קצר יתן כורש רשות לבני הגולה לשוב לא"י (ע' פסוקי ו יב; נו א ז), ובנבואה זו יוכיח הנביא את בני הגולה לשמוע בקול נביאי ד' ולעשות משפט וצדק וגם לבלי התרפה לעלות לא"י, ויבשרם כי יעלו בשמחה לא"י ויצליחו מאד שם, כי רבים מבני הגולה לא חפצו לשמוע בקול נביאֵי ד' (מב יח; נ ו) ולא עשו צדק ומשפט (פסוק ז; נו א; מח א; מו יב), וגם לא חפצו לעלות לא"י (פסוק ג; מט יד; נ א) באשמת נביאי השקר שבתוכם (שהיו בבבל מעת שגלו לשם, ע' ירמיה כט א ח כא; יחזקאל פרק יג, ע"ש פסוק ט), שחזקו ידי עושי רע ולא הוכיחום לעשות צדק, וגם נבאו להם בימי כורש לבלי לשוב לא"י (מפני הטעמים שבארנו לעיל לה ג) כאשר יתבאר. במליצות כ"ק המבקש דברי ד' יצויר כצמא למים ורעב ללחם עמוס ח יא, ודברי ד' יצוירו עוד כדבש ונפת צופים יחזקאל ג ג; תהלים יט יא; קיט קג, וגם כיין וחלב בפסוק הנוכחי, וזה שאמר הוי (עמש"ל ה ח) **כל צמא** לשמוע דברי ד' **לכו למים** לשתות, מליצה ללכת אל נביאי ד' לשמוע דברי ד' הנמשלים כמים לצמא, **ואשר אין לו כסף** (נמשך למטה) **לכו שברו** קנו דגן (1) **ואכלו**, **ולכו שברו** קנו **בלא כסף ובלא מחיר** גמול (2) вознагражденie, Belohnung **יין וחלב**, מליצה שיוכלו לשמוע חנם מפי נביאי ד' דברי ד' הנמשלים כלחם ויין וחלב; **למה תשקלו כסף בלא לחם** לְשָׂבְעָה **ויגיעכם** ולמה תשקלו יגיעכם (רכושכם עמש"ל מה יד) **בלא לחם לשבעה**, מליצה על מה שישמעו לנביאי שקר (כמש"ל) שנבאו במחיר כסף ויין וְשֵׁבֶר ולחם (ע' מיכה ב יא; ג ה יא; יחזקאל יג יט; נחמיה ו יב); ונבואתם בְּשֶׁקֶר לא תשביע אתכם כנבואת אמת אשר במליצות כ"ק תשביע את דורשיה כלחם ודבש ויין וחלב כמש"ל, וזה שאמר **שמעו שמוע אלי** לנביאַי **ואכלו טוב** שֵׁם בטעם שֶׁפַע וברכה (עמש"ל ג יוד, נרדף עם טוב בשורק) **ותתענג** увеселиться, sich vergnügen **בדשן וגו'**, בשֶׁמֶן (חֵלֶב בהמה

בראשית יב יוד; יט ט ועוד הרבה, ובהתפעל מ"א יז כ (ומזה השמות גֵר גֵרות), 2) יָרֹא, פָּחֹד (בעתיד וצווי, ונרדף עם יגר בעבר) בקל בפסוק הנוכחי; במדבר כב ג ועוד (ומזה השמות מָגור, מגוֹרה, מגוּרה), 3) התאסף בקל תהלים נו ז; נט ד, ובהתפעל הושע ז יד (ומזה השם מגורה חגי ב יט), 4) הסית, חַרְחֵר ריב להלחם בקל תהלים קמ ג (נרדף עם גרה) — כפולים גָר״ר טעמו מָשֹׁך, סָחֹב, גָלֹל, הקציע (וכן בארמית) ונמצא בקל ופועל והתפעל, בקל ויקרא יא ז; חבקוק א טו; משלי כא ז, בפועל מ"א ז ט, ובהתפעל ירמיה ל כג (התגורר בטעם התחולל ע"ש כג יט שבטעם התגלגל, עמש"ל נא ב בהערה), ומזה השמות גֵּרָה ויקרא יא ג ועוד, מְגֵרָה מ"א שם (אבל נפעל נגר והפעיל הִגִיר הם מחפ"נ נגר בטעם נָזֹל, שָׁפֹךְ).

(1) פעל שָׁבֹר בקל בראשית מא נז; מב ב; דברים ב ו ועוד טעמו קְנֹה תבואת דגן, ובא גם על קנין מיני משקה להלן בפסוק, ובהפעיל טעמו תמיד (בזולת להלן סו ט עמש"ש) מָכֹר תבואת דגן בראשית מב ו; דברים ב כח; עמוס ח ה ו; משלי יא כו, ופעם אחת בא גם הקל בטעם הפעיל בראשית מא נו (ואולי יש להִנָקד שם וַיַּשְׁבֵּר בהפעיל), ומהפעל נבנה השם שֶׁבֶר לתבואת דגן בראשית פרקי מב מג מד מז; עמוס ח ה; נחמיה יוד לב (הושאל פעל שָׁבֹר מטעמו הרגיל לטעם שאמרנו, מהיות אכילת הלחם או שתית המשקה תשבור הרעב והצמא, וכהלשון ישברו פראים צמאם תהלים קד יא, ודומה לזה בא שֶׁבֶר שופטים ז טו על פתרון החלום, כאלו ישבור את החלום לגלות סודו).

(2) „מחיר" יסוד טעמו עֵרֶך כסף מכל דְבַר קנין Kaufpreis покупная цѣна, ש"ב כד כד; מ"א יוד כח: כא ב; תהלים מד יג; משלי יז טז; איוב כח טו; איכה ה ד; דניאל יא לט, וע"ד השאלה,

עֵץ יָבֵשׁ׃ [ד] כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים
אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר
חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ [ה] וְנָתַתִּי
לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב

בנים, ולכן למה לו לעלות לא״י. — [ד. ה.] כי כה אמר ד׳ וגו׳ ונתתי להם בביתי בבהמ״ק שיבנה בירושלם ובחומותי, הן החומה אשר סביב להר הבית (³), וקירות אבן אשר סביב לחצרות בית ד׳ (ע׳ מ״א ז יב; מ״ב כא ה; כג יב) שנקראות במליצה חומות כמש״ל ל יג בהערה, יד מקום (נז ח; במדבר ב יז; דברים כג יג ועוד, וברבים ידים לעיל לג כא; בראשית לד כא; מ״ב יא

מט ועוד, ובן עם אחר הגר בקביעת בא״י נקרא „גר" או „תושב" שמות יב מה מח מט; כב כ; כג ט; ויקרא כב יוד ועוד הרבה, או „גר תושב" ויקרא כה מז, או „גר ותושב" בראשית כג ד; ויקרא כה כג לה מז; במדבר לה טו, בלא הֶבְדֵל אם עזב הגר לגמרי אלהי ארצו לעבוד לעולם את ד׳ ולשמור כל מצותיו או לא (רק שהתורה הטילה על הגר הגָר בא״י לבלי לעבוד שָׁם אלהים אחרים ולשמור שָׁם הרבה מצות ממצות שנצטוו בהן ב״י ע׳ שמות יב יט; יג ז; כג יב; ויקרא טז כט; יז ח יוד יב יג טו; יח כו; כ ב; כד טז; במדבר טו יד, בכל הימים אשר יגור הגר בא״י עד שיצא משם ע׳ רות א טו טז; ב יב, וכן הבין זה החכם אב״ע בפירושו שמות יג ז; ויקרא כ כה), כי עד ימי אמצע בית שני שכל אחד מב״י שמר יחוסו לאחד משבטי יעקב (ע׳ דהי״א ה ז יז; ז ח ט מ; ט א ג; עזרא ב נט סב; ח א; נחמיה ז ה) לא יכלו גוים אחרים אף אם עבדו לאלהי ישראל להספח אל עם ישראל להיות גוי אחד, ודבר זה היה עורר פחד בלב בני שני שבטי ישראל וחצי שישבו בעבר הירדן מזרחה אולי יחשבום שארי שבטי ישראל שבעבר הירדן מערבה לגוי אחר שאין לו חלק בד׳ אלהי ישראל ולא יוכלו להיות גוי אחד עמהם יהושע כב כד כה כז, ומטעם זה לא יכלו הגרים להספח לעם ישראל לעם אחד אף שעבדו אלה הגרים לאלהי ישראל (עמ״ש דברים כג ד ח ט), ומטעם זה לא נספחו לב״י הקינים שופטים א טז; ד יא יז, והגתים ש״ב טו יח יט, והגרים בכלל יהושע ח לה ועוד הרבה, אשר בלא ספק עזבו בא״י לגמרי עבודת אלהיהם ע׳ דברים לא יב, וכן מטעם זה לא קבלו בני יהודה את השמרונים ועוד עמים שהפצו להספח לעם יהודה ולהיות לעם אחד עובד ד׳ בראשית ימי בית שני עזרא ד ב ג; נחמיה ב כ, עמש״ל סו א, ובהיפך שבטי ישראל במלכות ישראל שעבדו אלהים אחרים כמעט כל הימים, לא נמנעו להקרא בני ישראל ואחים אל שארי שבטי ישראל במלכות יהודה שעבדו את ד׳ והתחתנו זע״ז כאשר יראה הקורא בכל ספרי מלכים א ב (ע׳ מ״א יב לג; יח כ; יט ו; כ כז כט; כב יד; מ״ב ג ז; ח יח; דהי״ב יח א; ירמיה ז טו ועוד), ולפי שבימי כותבי כ״ק נקרא גר רק בן עם אחר הגר בארץ (עמש״ל ה יז) בלא הֶבְדֵל אם יעבד אלהי הארץ או לא כמש״ל, לכן פה בפסוקי ג ו לא נזכר שָׁם גר, מפני שהדבור פה מבני הנכר שבבבל ולא יפול עליהם שָׁם גר אף שעבדו לאלהי ישראל, ורק באמצע ימי בית שני כאשר הדלו העברים (בזולת הכהנים והלוים) להתיחס לשבטי ישראל, כי שכחו יחוסם לשבטיהם, החלו להִסָּפח לב״י להיות לעם אחד הגרים שבא״י ובני הנכר אשר קבלו עליהם לעבוד אלהי ישראל ולשמור מצותיו, ואז נקבע בישראל שָׁם גר לבן עם אחר בכלל שנספח אל בית ישראל להיות כישראל, ופעל התגייר להפעולה (מילה וטבילה) שעל ידה נספח הגר לבני ישראל להיות כישראל (במקום הפעל הקדום בזמן „התיהד" אסתר ח ז שבטעם לעבוד לאלהי ישראל לבד, מבלי להִסָּפֵח לעם ישראל לגוי אחד כמש״ל), כאשר רגיל שָׁם ופעל זה בטעמים שאמרנו בספרי התלמוד (יבמות כד ב; מו א; מז א ועוד הרבה). ובדרך זה נספחו האדומים לעם יהודה בימי יוחנן הורקנוס החשמנאי להיות לעם אחד כמש״ל לד א בהערה, והנה הרבה נביאים בעוד שלא נשתקע יחוס עם ישראל לשבטיו התאוו שהגרים שבא״י שעבדו את ד׳ יִסָּפחו לעם ישראל לעם אחד (ואולי לזה היה חֵפֶץ הנביאים בנחמיה ו יד, לבלי להרחיק הגרים שבא״י החפצים להספח אל עם ישראל ולהיות עם אחד, ע׳ נחמיה ב כ), ונבאו ע״ז שכן יהיה בימים הבאים ע׳ ישעיה יד א; יחזקאל מז כב כג; זכריה ב טו, וכן נבא הנביא הנוכחי להלן בפסוקי ז ח כאשר יתבאר שם.

(³) לא נזכרה בכ״ק חומת הר הבית במקדש שלמה, ונזכרה בבנין בית עתיד בנבואות יחזקאל מ ה; מב כ, ובבנין בית שני ע׳ מדות פ״ב מ״א, ומכל זה נראה שגם במקדש שלמה היתה חומה סביב להר הבית, וכן מהשם המלאכותי „שער האיתון" שנזכר במראה יחזקאל מ טו שהוא שער מזרח שבחומת הר הבית כמש״ש, נראה שהיה שָׁם שער זה לחומת הר הבית ידוע בימי יחזקאל מימי שלמה.

[ז] יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו
וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ
כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ [ח] כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי
מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם
יְהוָה׃ [ט] כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן
גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי
מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ [י] כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם
וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי
אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ
וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ [יא] כֵּן
יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב
אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי
וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ [יב] כִּי־בְשִׂמְחָה
תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת
יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה
יִמְחֲאוּ־כָף׃ [יג] תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה
בְרוֹשׁ *תחת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה
לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃
נו [א] כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט
וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא
וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ [ב] אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ
יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר
שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־
רָע׃ [ג] וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה
מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי

*ותחת קרי

ד׳ (ז) ולעשות משפט וצדקה (נו א). — [ח. ט.] פסוקים אלה נמשכים על „דרכו״ „מחשבותיו״ מפסוק ז. כי לא מחשבותי וגו׳ הכוונה שמחשבותיכם ודרכיכם מפסוק ז אינם לרצון למחשבות ד׳ ודרכיו; כי (טעמו „כמו״ עמש״ל מג כב, או טעמו „כי כאשר״ וחסר כאשר עמש״ל כו טז) גבהו וגו׳. — [יוד. יא.] פסוקים אלה נמשכים על וירחמהו מפסוק ז. כי וגו׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי ע״י נביאי שיבוא כורש וילכוד את בבל וישיב גולי יהודה מבבל לא״י כמש״ל מא ב ד לא ישוב וגו׳ כי אם עשה דְּבָרִי את אשר חפצתי לשלוח כורש והצליח דְּבָרִי אשר את האיש אשר (עמש״ל מז טו בהערה) שלחתיו הוא כורש (מג יד; מח טו טז). — [יב. יג.] כי בשמחה תצאו מבבל לא״י ובשלום תובלון מח כ; נב יב, ההרים וגו׳ (ודומה לזה המליצה על גאולת בבל מד כג מט יג) ימחאו כף (וכן הלשון תהלים צח ח, ומזה מחא יד יחזקאל כה ו) יכו כף לשמחה, תחת הנעצוץ מין קוץ דוקר (ז יט) אשר במדבר שבין בבל לא״י יעלה ברוש (עמש״ל מא יט) ותחת הסרפד (לא נמצא יותר) ג״כ מין קוץ (אולי מן סָרַף בטעם שָׂרַף ע׳ עמוס ו יוד בדלת נוסף על משקל גלמוד רפסד גלעד ועוד, מהיות בקוץ זה מיץ בוער באצבע הנוגעת בו) יעלה הדס (עמש״ל מא יט), כל זה מליצה שילכו בני הגולה במדבר שבין בבל לא״י ביד רמה ובשמחה, לא ירעבו ולא יצמאו ולא יפחדו מגדודי האויבים וחיות רעות שבמדבר, והרבה מליצות כאלה בס׳ ישעיה על דרך עולי הגולה מבבל כמש״ל לה א, והיה דבר זה (שמחת עולי הגולה והצלחתם במדבר בעלותם מבבל לא״י) לד׳ לשם וגו׳.

נו. [א.] פסוקי א—ח הם החלק השלישי מנבואה הנוכחית כמש״ל נה א, שמרו וגו׳ וצדקתי וישועתי (עמש״ל א כז, והוא כעב״ש) להגלות כמש״ל נה ו ז. — [ב.] זאת... בה (שם הגוף וכנוי מלת היחס בלתי מבוררים שבאים בלשון נקבה, עמש״ל כב יא): שומר שבת וגו׳. — [ג.] בפסוק זה והבאים יחזק הנביא ידי הגרים והסריסים (מבני ישראל) שבבבל שלא יתרפו גם הם מלעלות לא״י (עמש״ל נה א), אף שיש טעם לחפצם לבלי לעלות. ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ד׳, הם בני עמים אחרים בבבל שעזבו אלהיהם ודבקו בד׳ (וכן קבלו בעלי המשנה קדושין סט א שעלו גרים כאלה מבבל לא״י) (1) לאמר הבדל יבדילני ד׳ מעל עמו שלא יוכלו להתערב עם בני יהודה להיות לעם אחד (2), ואל יאמר הסרים מבני יהודה, שלקחו מהם מלך בבל ושריו נערים וסרסום להיות שומרים להם ולבתי הנשים עמש״ל לט ז, הן אני עץ יבש (כן נקרא במליצה איש שאין לו בנים כמש״ל נב יג), כי אין סרים מוליד

(1) ועליהם לדעת התלמוד קדושין ע א ירמזו הלשונות „וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אליהם לדרוש לד׳ אלהי ישראל״ עזרא ו כא, „הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים״ נחמיה יוד כט, אך עמ״ש להלן סה א.

(2) כל משכיל מבין בפשטי כ״ק יודע כי איש ישראל היושב בא״י נקרא בכל מקום אזרח שמות יב מח;

שְׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃
[י] צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם
כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים
שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם׃ [יא] וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־
נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא
יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ
מִקָּצֵהוּ׃ [יב] אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה
שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד׃

צ׳ רבתי צופיו קרי קמץ בז״ק

כג), כנוי מליצה לגדודי מצרים ישדה צען (ע׳ תהלים עח יב יג). אתיו לאכול כל חיתו ביער כנוי מליצה לבני ארץ יהודה הנקראת במליצה יער (ירמיה כא יד, ועמ״ש עוד לעיל כב ח), או יער הנגב (יחזקאל כא ג, מפני שנחלת יהודה בנגב א״י יהושע טו א ומיושבת מאד מאדם). „חיתו ביער״ טעמו חיה ביער, רק שבאה במליצה לפעמים לנפרד תמונת נסמך (חיתו=חית כמש״ל) עמש״ל ט ב. — [יוד, יא, יב.] בפסוקים אלה יתאר הנביא לחיתו השדות (מצרים) מפסוק שעבר את המבוכות ולא—סדרים בחיתו יער (בעם יהודה) ויוכלו לבוא לאכלם ואין איש עומד לנגדם, כי שרי ערי יהודה שוגים כל הימים ביין ועבדיהם עושקים בני העיר, ושרי המלוכה ג״כ עיניהם רק אל הבצע. צופיו של יער (ארץ יהודה) שנזכר בפסוק ט העומדים על החומות לראות מרחוק אם לא קרב האויב אל העיר כמש״ל נב ח עורים כלם לא ידעו מה שנעשה סביב לעיר (כי לא יראו), כלם לכלם (וחסר ל היחס עמש״ל יג ב) לכל הצופים שנזכרו כלבים (כדרך השומרים, כי כלב עֵר ביום ובלילה ומרגיש מרחוק גֶּשֶׁת כל איש זר ונובח) אלמים לא יוכלו לנבוח (לא נמצא יותר פעל נבח) лаять, bellen (וכן בארמית וערבית), ולכן גם כלבי הצופים לא יוכלו לשמור את העיר, והולך ומפרש דבריו במאמר מוסגר שאין הכוונה עורים ואלמים ממש, רק כעורים וכאלמים: (הזים מדברים תהפוכות, бредить, phantasiren (הצופים שנזכרו) כשתותם יין לשכרה (פסוק יב, וע׳ משלי כג לג) שוכבים אוהבי לנום כדרך השכורים (משלי כג לד לה) ולכן הם כעורים, והכלבים עזי נפש בעלי תאוה עזה לאכול עמש״ל ה יד לא ידעו שבעה) וכל היום יבקשו אֹכֶל ולא ישמרו העיר, ולכן הם כאלמים לא יוכלו לנבוח, וכל זה מליצה, הצופים ההוזים אוהבי לנום הם שרי הערים השוגים ביין ולא ישמרו העיר מהאויב, וכלביהם שלא ידעו שבעה הם עבדיהם שלא ישמרו בני העיר אך יעשקו רכושם, והמה, רעים (ביאור למלת „והמה״ שקדמה עמש״ל יז ו), שם מליצה למלך ושרי המלוכה כמש״ל מ יא (ופה הכוונה על המלך ושרי המלוכה מיהודה) לא ידעו הבין, אינם יודעים להבין מה שעשו שרי הערים ועבדיהם שנזכרו, כי כלם הרועים שנזכרו לדרכם לעסקם занятie, Beschäftigung (ע׳ נח יג ומש״ש ולא לעסק עמם) פנו, איש כל איש מרועי יהודה לבצעו (עמש״ל לג טו) ע׳ נז יז; ירמיה כב יז; יחזקאל יט ו ז; כב יביג כז; לג לא (ולא לאֲשֶׁר עִמָּם פָּנָה מקצהו הוא פה שם הקבוץ בטעם מקצותיו (7) וטעמו מקצות היער מפסוק ט (וכן „צופיו״ מפסוק יוד נמשך על יער מפסוק ט) הוא ארץ יהודה, והכוונה מכל מרחבי ארץ יהודה. ועתה הולך הנביא ומעתיק חלק קטן משיר היין ידוע בימי הנביא, אשר שרו הצופים השכורים שנזכרו (ודומה לזה עמש״ל כג טז; כו א; כז ב): „אתיו וגו׳ והיה כזה כיום זה משתה יין יום מחר, יום גדול יתר (8) מאד״ больше, grösser מיום הנוכחי

ירמוז ג״כ ירמיה ב טז; יואל ד יט, והיה זה כאשר אחרי מות יאשיהו המליכו בני יהודה את בנו יהואחז שלא ברצון פרעה, ופרעה הסירהו מכסאו וַיַּמְלֵךְ את אחיו יהויקים ויתן על הארץ ע׳ נ ש כסף וזהב מ״ב כג ל—לה; דהי״ב לו א—ד.

(7) וכן הלשונות הקשים כל העם מקצה בראשית יט ד, מעריו מִקְּצֵהוּ יחזקאל כה ט לדעתי טעמם מֵהַקְּצוֹת (מכל הקצוֹת), מִקְּצוֹתָיו (של מואב), וכן בא קצה השמים דברים ל ד, קצות השמים ירמיה מט לו, קצה הארץ לעיל מח כ, קצות הארץ מ כח, קצוי ארץ כו טו בטעם אחד, כי היחיד קָצֶה נמצא ברבים רק ביחזקאל לג ב ובטעם אחר כמ״ש להלן, ולכן היחיד קָצֶה בא לפעמים כשם הקבוץ לרבים, וברבים רגיל הנסמך קְצוֹת (מיחיד נפרד קָצָה) ולפעמים הנפרד קְצוֹת (מהיחיד קְצוֹ שלא נמצא, או מהיחיד קְצָת). בהלשון הקשה איש אחד מִקְצֵיהֶם (רבים מן קָצֶה) יחזקאל לג ב לדעתי מִקְצֵיהֶם טעמו מראשיהם (מראשי העם), וכן לדעתי טעם מִקְצוֹת (רבים מן קָצָה) בלשון מקצותם אנשים בני חיל שופטים יח ב, מִקְצוֹת העם מ״א יב לא; יג לג, מִקְצוֹתָם מ״ב יז לב, כמו שבא פִּנָּה על ראשי העם כמש״ל יט יג; וכן פאות (הנרדף עם קְצוֹת) בלשון פאתי מואב במדבר כד יז הבינו תרגום ארמי ויוני ורומי ור״ס גאון בטעם ראשי מואב, אבל בלשון הקשה ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים בראשית מז ב לדעתי מ מִקְצֵה איננו מ היחס רק מ המשקל ונרדף עם מִקְצָת בספרים אחרונים (דניאל א ב; נחמיה ז ע, וכן בלשון התלמוד) על חלק קטן. כן נראה לדעתי טעמי קָצֶה קְצֵי קְצוֹת מִקְצֵה בפסוק הנוכחי ובכל הפסוקים שזכרנו שנבוכו בהם כל חוקרי הלשון.

(8) יֶתֶר (לבד טעמו חֶבֶל תהלים יא ב ועוד) בא בטעם תה״פ הַרְבֵּה תהלים לא כד (על יתר=

מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר
לֹא יִכָּרֵת׃ [ו] וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־
יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה
לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ
וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ [ז] וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־
הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי
עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי
כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃
[ח] נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל
עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃ [ט] כֹּל חַיְתוֹ

טז ועוד) ושם שהוא טוב מבנים וגו׳ אשר לא יכרת ויהיה שָׁמָּם בביתי לברכה במקום בנים ולא יהיו כעץ יבש, ונראה הכוונה שיהיו סריסי ישראל עוזרים להלוים בעבודת בהמ״ק, כמו שעזרו להלוים בעבודתם הנתינים ([4]) שנזכרו עזרא ב מג נח ע; ז כד; ח יז כ; נחמיה ג כו לא; יוד כט; יא כא; דהי״ב ט ב שהיו בלא ספק מהגרים שבא״י שאספם דוד (דהי״א כב ב) ונקראו נתינים (מפעל נתן) מפני שנתנם דוד לעבודת בית ד׳ לעזרה להלוים כנראה ברור עזרא ח כ. ([5]). — [ו. ז. ח.] בפסוקים אלה יאמר שבני הנכר עובדי ד׳ העולים מבבל לא״י לא יבדלו מעם ישראל כאשר חשבו בפסוק ג. ובני הנכר שנזכרו בפסוק ג הנלוים וגו׳ שעזבו אלהיהם לעבוד ד׳, כל שמר שבת וגו׳ מאלה בני הנכר, והביאותים מבבל עם בני הגולה מישראל אל הר קדשי וגו׳ הוא הר המקדש סה יא; זכריה ח ג ועוד, או טעמו ירושלם שנקראת לפעמים הר הקדש כמש״ל סב ט, בבית תפלתי וגו׳ בבית תפלה (כנוי לבית ד׳, נמצא רק בפסוק הנוכחי) שלי (עמש״ל יא יוד בהערה), בית תפלה יקרא לכל העמים בלא הבדל בין עם ישראל ושארי העמים עובדי ד׳, נאם אדני ד׳ מקבץ נדחי ישראל (מג ה; נד ז); עוד עמים אקבץ עליו (אליו) על „נדחי ישראל״ שנזכרו, לנקבציו (הוא יתר באור למלת „עליו״ שקדמה) לנקבצי ישראל שנזכרו (בלשון „מקבץ נדחי ישראל״), הכוונה שקבוצי העמים עובדי ד׳ לא יִבָּדְלוּ מקבוץ עם ישראל כאשר חשבו בפסוק ג ויוכלו להיות לגוי אחד כמש״ל בפסוק ג בהערה. — [ט.] מפסוק הנוכחי מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד נז יד, והיא שונה מאד בלשונה ובתֹּכֶן ענינה מהנבואות שעברו מפרק מ והלאה (בזולת הנבואה מן נב יג עד סוף פרק נג), כי לא נזכר בה דבר ממפלת בבל ומעלות הגולה מבבל לא״י, והיא סתומה מאד, כי לא נדע בבירור על איזה זמן נאמרה ורבו הדעות בזה, וגם קשה להסכים תֹּכֶן ענינה ולשונותיה עם דברי ימי ישראל מזמנים הידועים לנו מבית ראשון או שני, ואחרי עיון רב מצאתי כי לשונות הנבואה ההיא יתכנו מאד (כאשר יראה הקורא בפירושנו) על ימי יהויקים מלך יהודה בסוף ימי בית ראשון כאשר נהרג המלך הצדיק יאשיהו במלחמתו עם פרעה נכה מלך מצרים (עמ״ש כה ו) ויתן פרעה ענש על ארץ יהודה מאה ככרי כסף וככר זהב, ויַּמלך פרעה בירושלם את יהויקים בן יאשיהו אשר עשה הוא ושריו ועמו הרע בעיני ד׳ (ע׳ ירמיה כה ב; כו ב; לו ג; צפניה א ח; דהי״ב לו ח, והנביאים צפניה פרק א וירמיה כב יח יט; לו ל לא נבאו עליהם רעות גדולות), ויהויקים אסף מעם הארץ את מס הכסף והזהב אשר העניש פרעה ויתנם לו (מ״ב כג כט—לז), ועמ״ש עוד פירוש אחר להלן נז יד, והנה נבואה זו נחלקה לשני חלקים: 1) פסוקי ט—יב, 2) נז א—יג. בפסוקי ט—יב קורא הנביא למצרים לבוא להשחית מלכות יהודה הרשעה בימי יהויקים ([6]) ואומר: כל חיתו שדי כל חית השדות (עמש״ל בהערה יט ט; כט

([4]) כפי הנראה כבר בימי דוד נשארו רק מעט מזער מהגבעונים שנתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים לבית ד׳ יהושע ט כג כז, כי המיתם וכלם המלך שאול ש״ב כא א ה, ובימי עלות הגולה מבבל כבר כלו לגמרי או שהתערבו עם הנתינים, ולכן לא נמצא זכרם בספרי עזרא נחמיה.

([5]) ויש לי להוסיף עוד כי יתכן אשר „יד״ שבפסוק טעמו מַצֶּבֶת בתבנית יד שיציבו בחצרות בית ד׳ ותִקָּרֵא „יד פלוני״ הסרים, לאות זכרון ושֵׁם לסרים צדיק תמים העובד בביהמ״ק שאין לו בנים, כמו שמצאנו מצבת „יד אבשלום״ לזכרון לאבשלום מפני שלא היו לו בנים ש״ב יח יח, וכן בא „יד״ בטעם מצבת בתבנית יד בלשון „והנה מציב לו יד״ ש״א טו יב לזכרון על נצחון שאול בעמלקי (יד נטויה במצבת מורה לכל רואה לשום לב ולזכור מה, וכן מצאו חוקרי ימי קדם תבנית יד נטויה על מצבות קדמוניות משרידי צור וצדון) ולדעתי יש בלשון ש״א שם רמז נפלא, והכוונה שם ששאול הציב מצבת יד על מזבח שבנה שם (להקריב עליו מיטב הצאן והבקר מבִּזת עמלק שם פסוק טו) לאות שהשמיד עמלק, ורמז שאול בזה שעשה מצות ד׳ ביד משה (דברים כה יט), כי משה אחרי מפלת עמלק בנה מזבח והציב עליו נֵס אשר עליו כתוב „ד׳ נִסִּי״ עמש״ל סו יט, ועל הנֵּס תבנית יד לזכרון לב״י להשמיד את זכר עמלק שמות יז טו טז עמש״ש בארוכה.

([6]) כנראה שרומז פה על מה שהכה פרעה נכה ביהודה אחרי שנהרג יאשיהו, כי ע״ז כנראה

[ג] וְאַתֶּם קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע
מְנָאֵף וַתִּזְנֶה: [ד] עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־
מִי תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־
אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר: [ה] הַנֵּחָמִים
בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים
בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים: [ו] בְּחַלְּקֵי־

כמש"ל כו יג בהערה. לדעתי המשך הפסוק כן הוא (עמש"ל א יח): **ואתם קרבו הנה בני עננה** (יחידה נקבה מיחיד זכר עֹנֵן) **ותזנה** אשר תזנה (עמש"ל יוד יוד), או אשר היתה זונה, **זרע מנאף** זרע שהוא מנאף (עמש"ל א ד בהערה), ציור מליצה (כמש"ל) לרשעי העם בימי יהויקים שפנו אל האלילים כאבותיהם בימי המלכים הרשעים מנשה ואמון. הפעל „ותזנה" בסוף פסוק התקשו מאד חוקרי הלשון והמפרשים לבארו, ולדעתי מקומו אחר „עננה", ובזה טעם הפסוק ישר בלא לחץ. — [ד. ה.] **על מי** עם מי **תתענגו** (4) ? sich увеселиться vergnügen הכוונה עם האלילים מפסוקים הבאים (שהם שֶׁקֶר להלן בפסוק, ולא עם ד', וכהלשון התענג על ד' להלן נח יד; תהלים לז ד; איוב כב כו; כז יוד), **על מי תרחיבו פה** לבזות (וכן תהלים לה כא; ובקל ש"א ב א, וכן מזה הטעם הגדיל פֶּה או כפה יחזקאל לה יג; עבדיה א יב, פותה שפתים משלי כ יט) **תאריכו לשון** ? תוציאו לשון מפיכם לחוץ, והוא ג"כ אות לבזות אצל כל העמים, והכוונה פה על ד' שיבזוהו בתתם יתרון לאלהים אחרים לעבדם, ועתה יצייר הנביא במליצה את אהבתם לאלילים ודרך עבודתם להם ואומר: **הלא אתם יִלְדֵי** (5) **פשע** יְלָדִים של פשע, „פשע" שם כנוי לאלילים (שעבודתם פשע לעם ישראל) ע' מיכה א ה (ע"ש פסוק ז); דניאל ח יב יג (ע"ש יב יג) (6) **זרע שקר** זרע של שֶׁקֶר, „שֶׁקֶר" ג"כ שם כנוי לאלילים ע' ירמיה ה לא; יג כה; טז יט; כ ו (ועמש"ל מד כ בהערה), והוא כעב"ש ומליצה לעובדי אלילים, **הנחמים** (נפעל מן חמם) המתחממים (ציור למשכב זכר ונקבה ע' תהלים נא ז; הושע ז ו ז; בראשית ל לח מא; לא יוד) **באלים** (מין עץ גדול עמש"ל ו יג) בין אילים (כי יש ב היחס בטעם בין, וכן בפסוק הבא, עמש"ל כד יג בהערה) **תחת כל עץ רענן** לזנות שם (ע' הושע ד יג יד), והוא מליצה (כמש"ל, וכן נראה מלשון הבא שבפסוק, וכן הבין תרגום יונתן) שיעבדו שם לאלילים (הושע שם; לעיל א כט; דברים יב ב; מ"ב טז ד; יז יוד) **שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים** בַּדֵּי הסלעים (עמש"ל ב כא) לאלילים, כי האמינו שיש אלהי עמקים ואלהי הרים (ע' מ"א כ כג כח) ועבדו לאלילים בנחלים בקרבן אדם מבניהם (כמו בגיא בן הנם ירמיה ז לא ועוד), ולאלילים על ההרים בפסוק ז. חוקרי הלשון האחרונים יבינו „על מי תתענגו" בטעם התענג בלעגם על ד' (כהלשון שאחריו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון), אך לא נמצא עוד „התענג על מי" בטעם זה. — [ו.] פסוק זה הוא מאמר מוסגר לבאר „בנחלים" מפסוק שעבר כי עבדו לאלילים בנחלים. (**בְּחַלְּקֵי** בין חַלְּקֵי (עמ"ש בפסוק שעבר) **נחל** בין סלעים חֲלָקִים (7) (בלא „צֶמַח" ע' יהושע יא יז) אשר בנחל, והם בין סעיפי הסלעים מפסוק שעבר **חלקך** (לנע"ל בְּחַלְּקֵי) Erbtheil, наслѣдіе, הכוונה שחלקך הוא אלהי הנחל שבין סעיפי הסלעים ואין ד' חלקך, כי במליצות כ"ק אלהים הוא חלק (נחלת) עמו כאשר יתבאר למטה בהערה (8), והם הקריבו קרבן לאלהי הנחלים להלן בפסוק ולא לד',

---

(4) פעמים רבות בא על בטעם עם, ע' בראשית לב יב; שמות יב ח ט; לה כב; במדבר יט ה; לא ח; דברים כב ו; שופטים טו ח; עמוס ג טו; איוב לח לב, וכן מזה והתענגו על רב שלום תהלים לז יח.

(5) רק בפסוק הנוכחי בא יֶלֶד בנסמך רבים יַלְדֵי (ע"מ בִּגְדֵי), ובשארי מקומות רגיל יַלְדֵי לעיל ב ו ועוד.

(6) וכן עגלי הזהב מכונים „חטאת" דברים ט כא; מ"א יד טז; [טז יט; הושע יוד ח, „אשמה" עמוס ח יד, וכן הבמות נקראות חטאת ירמיה יז ג עמש"ש; מיכה א ה.

(7) לדעתי נראה עיקר כי „בחַלְּקֵי" הוא מיחיד נפרד חַלָּק (שלא נמצא) והוא שם (ע"מ דַּכָּא, גַּנָּב ועוד) בטעם סֶלַע חָלָק, אבל בלשון „חַלְּקֵי אבנים מן הנחל" ש"א יז מ חַלְּקֵי הוא מיחיד נפרד חַלֻּק (שלא נמצא, והוא ע"מ חנון, עמוד ועוד), והוא תאר נרדף עם חָלָק, והלשון חַלְּקֵי אבנים טעמו כמו אבנים חֲלֻקוֹת כמש"ל מ כו בהערה.

(8) חֵלֶק מלבד טעמו הרגיל מנה Theil, часть בא בכ"ק עוד ע"ד השאלה באלה הטעמים:
1) בטעם נַחֲלָה (הנחלה שינחל האדם תצויר כאלו נתונה לו בחלקו) להלן סא ז; הושע ה ז; עמוס ז ד;

נז [א] הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין
כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק׃ [ב] יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ׃

קמץ בז״ק

יהיה משתה יין יום מחר (ודומה לזה דברי השכורים משלי כג לה). פעל הָז״ה לא נמצא יותר, ובערבית יש פעל הדי (בחלוף ד ז עמש״ל לד יא) בטעם שאמרנו.

נז. [א. ב.] פסוקי א—יג הם החלק השני מנבואה הנוכחית (עמש״ל נו ט) ובהם יוכיח הנביא את העם בימי יהויקים שלא שמו לבם אל מות צדיקי הדור כיאשיהו והתמכרו לעבודת אלילים ירמיה כה ו [1]. הצדיק הוא המלך יאשיהו, וכן לדעתי נקרא יאשיהו „צדיק" חבקוק ב ד עמש״ש, ואולי גם לעיל כו ב עמש״ש, **אבד** כי המיתהו פרעה נכה מ״ב כג כט; דהי״ב לה כד, **ואין איש שם על לב** (להבין מה שכתוב להלן כי מפני הרעה וגו'), **ואנשי חסד** וחסידים [2] **נאספים**, כנראה שרומז על הנביאים שהמיתם יהויקים ע' ירמיה ב ל; כו כג, או אולי רומז פה על רבים מאנשי חיל הצדיק יאשיהו יראי ד' שנפלו אתו במלחמתו עם פרעה (כי רחוק לאמר שרק יאשיהו לבדו מת במלחמה), או שרומז פה על רבים יראי ד' שהיו במספר הרוגי פרעה נכה כאשר הסיר את יהואחז והמליך את יהויקים כמש״ל נג ט בהערה, **באין** איש **מבין** כי (זה נמשך גם על „ואין איש שם על לב") **מפני הרעה** הכוונה על חרבן ירושלם ובהמ״ק וגלות יהודה מיד נבוכדנצר שיהיה בימי צדקיהו בן יאשיהו **נאסף הצדיק** טעמו כל צדיק (כטעם ה הידיעה בראשית ו ה; יחזקאל מה טו; קהלת ב יד ועוד), והכוונה „הצדיק" (יאשיהו) ואנשי חסד שנזכרו. שמתו למען לא יראו ברעה שתבוא על כל העם וכמו שכתוב על יאשיהו „ונאספת אל קברתיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה" מ״ב כב כ, וזה שאמר: **יבוא** בא **שלום** (תה״פ, וכן מא ג) בשלום אל קברו (ככתוב על יאשיהו מ״ב שם) **ינוחו** נחו **על משכבותם** בקברם (ע' יחזקאל לב כה; דהי״ב טז י ד, ועמש״ל נ יא) **הלך נכחו** הולך בדרך נכחו (עמש״ל לג טו בהערה) או בדרך יָשְׁרוֹ [3] (כהלשון הולך בישרו משלי יד ב, וטעמם הולך בדרך—יֹשֶׁר שלו ע' משלי ב יג). והם הצדיק (יאשיהו) ואנשי חסד שנזכרו. — [ג.] עובדי אלילים הם עוננים (כו; דברים יח יד ועוד), ובמליצות לה״ק על קֶשֶׁר ישראל עם אלהים אחרים או עם עמים זרים עובדי אלהים אחרים בא פעל זנה, והעם נקרא זונה

יתר על, ע' יואל ד ד); דניאל ח ט, ומזה „גדול יתר" בטעם больше, grösser בפסוק הנוכחי (כלשון האחרונים יותר גדול), ורגיל מאד יֶתֶר בטעם שארית (או במקום תאר הנשאר, הנשארים) ישעיה לח י; מד יט; שמות יוד ה ועוד הרבה, ובא עוד בטעם יתרון בראשית מט ג; משלי יז ז, רכוש תהלים יז יד; איוב כב כ (וכן טעם יִתְרָה ישעיה טו ז; ירמיה מח לו), וגם בטעם מלת היחס „לבד" במדבר לא לב (ע״ש פסוק נג), וכן בא יֹתֵר בטעם שארית (או הנשאר) ש״א טו טו, יתרון קהלת ו ח יא, רכוש ז יא, הַרְבֵּה ב טו; ז טז; אסתר ו ו (больше, mehr), לְבַד קהלת יב ט יב (ועמש״ל יוד כ בהערה).

[1] גם בימי המלך הצדיק יאשיהו שהכרית האלילים וכרת ברית הוא וכל העם ללכת אחרי ד' (כמספר מ״ב פרק כג ודהי״ב פרק לד) לא חדל העם מלסור מדרך הטוב וגם מלעבוד בסתר לאלילים כנראה ברור ירמיה א ב טז; ג ו; כה ג; צפניה א א—ו, כי לא שבו אז לד' בכל לבם ירמיה ג יוד (ודומה לזה היה בימי המלך הצדיק יחזקיה כמש״ל א א בהערה), וכאשר מלך בנו הרשע יהויקים, שב הוא וכל עמו לעבוד אלילים בגלוי.

[2] חֶסֶד רגיל בטעם חנינה милость, Genade לעיל מ ו; נד ח יוד; נה ג; בראשית כד יב מט ועוד הרבה, וע״ד השאלה בא בטעם חֵן ואהבה בראשית לט כא; ירמיה ב ב; לא ב; תהלים לו יא; אסתר ב טז יז, ובטעם צֶדֶק (מעשה טוב וישר) בפסוק הנוכחי; טז ה; הושע ד א; ו ד ו; משלי ג ג; יד לד; רות ג יוד; נחמיה יג יד; דהי״ב ו מב; לב לב; לה כ ועוד (ומזה השם חסיד לאיש עושה צדק), ובמליצה בא עוד חֶסֶד שם כנוי לאלהים (העושה חֶסֶד) יונה ב ט; תהלים קמד ב.

[3] נכחו הוא מנפרד יחיד נָכֹ״ח שבטעם שֵׁם יֹשֶׁר, ולא נמצא יותר ביחיד, רק ברבים נכֹחים משלי ח ט; כד כו; ש״ב טו ג בטעם תאר יְשָׁרִים, והנה היחיד נָכֹחַ נרדף עם יחידה נְכֹחָה נז יד; עמוס ג יוד שטעמה יֹשֶׁר, ומזה ברבים נכחות לעיל כו יוד; ל יוד. עוד יתכן כי נכחו שבפסוק=נָכֹ״ח כויו מיותר, והרבה כן כמש״ל כט כג והוא תאר (כהרבים נכחים) בטעם יָשָׁר, והלשון הולך נכח כהלשון יָשָׁר הולך מיכה ב ז' וטעמם הולך בדרך ישר כמש״ל לג טו בהערה.

[ח] וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ || כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ

בפסוק) על ההרים (דברים יב ב; הושע ד יג ועוד) **ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך**, זכרונך לדעתי תיקון סופרים מפני כבוד ד' ([11]), וטעמו זכרוני, והוא מליצה על השִׁכְחָה, כי לפי שבאה מצות התורה „וכתבתם (דברי ד') על מזוזות ביתך ובשעריך" דברים ו ט; יא כ, לכן בני ישראל ששכחו את ד' יצוירו במליצה ששמו זכרון ד' אחר הדלת והמזוזה (שהוציאו זכרונו החוצה ונעלו הדלת אחריו ע' ש"ב יג יז; בראשית יט ו) (**כי מאתי גלית** טעמו כמו קל גָלִית ([12]) או חָלַפְתְּ וְעָבַרְתְּ (ולכן שכחתני) עמש"ל כד יא ([13]) **ותעלי**) על הר גבוה לזבוח לאלהי ההרים כמש"ל, **הרחבת משכבך**

לאדם נראה על הבאר ההיא), **הנה הבאר בין קדש ובין ברד....** ודע הקורא כי מפני הקושי שבלשון „הגם הלם ראיתי אחרי ראי" שלא התפרשה הראיה הראשונה בתורה, וכן ממה שבא הלשון „על כן קרא לבאר" ולא „על כן קרא לעין", כי בפסוק ז נזכר עין (וביותר כי עין הוא מעין אשר יזלו מימיו דברים ח ז; דהי"ב לב ג, ובאר אם שמימיו חיים לא יצאו החוצה, ורק בראשית כד יא יג טז כ באים באר ועין נרדפים), לכן נראה לי מאד שעל פסוקי יג יד נופל הכלל הגדול שמסרו לנו רבותינו בתלמודים ומדרשים (עמ"ש ישעיה א יח) „אין מוקדם ומאוחר בתורה" ומקומם להלן פרק כא אחר פסוק יט (ואולי לזה רמז גם האב"ע בראשית כא כ), אשר אחרי שמסופר שם בפסוקי יז—יט „ויקרא מלאך אלהים אל הגר וגו' ותרא באר מים וגו' ותשק את הנער" יבוא הדבור מפסוקי יג יד הנוכחים „ותקרא שם ד' הדובר אליה אתה אל ראי (אל נראה ומתגלה לאדם כמש"ל) כי אמרה הגם (הלא גם) הלם ראיתי (את המלאך הזה) אחרי ראי (אחרי ראותי אותו כבר, והכוונה בהיותה הרה כמסופר בפרק הנוכחי), על כן קרא לבאר (היא הבאר הנזכרה שם פסוק יז) באר לחי ראי (כמש"ל טעמו) הנה בין קדש ובין ברד", כי תעתה הגר במדבר באר שבע שם פסוק יד, ומדבר זה מתפשט בדרום א"י מן באר שבע (שבדרום א"י שופטים כ א; ש"ב כד ז ועוד) עד קָדֵשׁ (שעל גבול דרומי מא"י במדבר יג כו; כ א יד טז ועוד). הנה כל קורא רואה כי לפירוש זה אור בהיר פרוש על פסוקי יג יד הנוכחים,

([11]) במקומות רבים בכ"ק בא תיקון בלשון מפני כבוד ד', והוא הנקרא אצל חכמי ישראל הקדמונים בשם תקון סופרים כאשר יתבאר, ומזה עוד מקללים להם (אותי) ש"א ג יג. את אויבי ד' (את ד') ש"ב יב יד, כבודו (כבודי) ירמיה ב יא, כבודם (כבודי) תהלים קו כ, אל אפם (אפי) יחזקאל ח יז, לא נמות (לא תמות) חבקוק א יב, ילעגו למו (לך) תהלים פ ז, ומזה נראה לי הלשונות אך דרכי (דרכיו) אל פניו אוכיח איוב יג טו, על משפטי אכזב (יכזב) לד ו, וכן בא בָּרֵךְ את ד' מ"א כא יוד יג; איוב ב ט בטעם קַלֵּל את ד' (וכן בלשון התלמוד הרג את עצמו גיטין נו ב ועוד לשונות בתלמוד), וכן באים קרי שָׁכֹב, טְחֹרִים, צואה, מי רגלים להכתיב שָׁגֹל, עפלים, חֲרָאָ, שֵׁיןָ שהם מלות מגונות בדבור, עמש"ל לו יב בהערה, וכן דעת התלמוד מגילה כח ב, ומשם נראה שאלה הקריין אינם כשארי קרי וכתיב, רק תיקון חכמים איך לקרוא הכתיב המגונה בדבור, ודומה לזה בא תיקון סופרים מפני הכבוד בדרך הקריאה לבד (בלא קרי וכתיב) במה שהתקינו לקרוא בכל מקום שֵׁם המפרש (יהוה) בנקוד אדני או אלהים (כמו שנקרא לפעמים מפני הכבוד במלת „שֵׁם" לבד כמש"ל ל כז), ולקרוא בשבעה מקומות הלשון בקל ראה את פני ד' בנקוד נפעל (לעיל א יב עמש"ש; שמות לד כג כד; דברים טז טז; לא יא; ש"א א כב; תהלים מב ג). יש אומרים עוד שבא לפעמים תיקון סופרים גם בכוונה הפוכה להשפיל כבוד הדבר הרע, ומזה להעציבה (לשַׂמחה) ירמיה מד יט, ואִוֶּלֶת (וְחָכְמַת) משלי יד ט, אִוֶּלֶת (עֲטֶרֶת) שם פסוק כד ועוד.-- תיקוני סופרים במספר מעט או רב נזכרו במכלתא ומדרש תנחומא שמות טו ז ובספרי במדבר יוד לה וב"ר פמ"ט ושמ"ר פי"ג (במכלתא שם ובספרי שם לא נקראו תיקוני סופרים רק כנוים) וערוך ערך כבד א בשם ילמדנו, והנה במסורה בראש ס' במדבר ותהלים קו כ אמרו ומנו יח תיקוני סופרים, אבל רובם בלתי מוכרחים, ונאמרו רק ע"ד דרש כנראה לכל מעיין בכל המקומות שנזכרו בהמסורה שם, וכן לא הסכים על רבים מהם אב"ע בספרו צחות ובפירושיו במדבר יא טו; יב יב; איוב ז כ; לב ג, וכן רש"י בפירושיו לא הביא תיקוני סופרים של המסורה מ"א יב טז; ירמיה ב יא; יחזקאל ח יז; זכריה ב יב (עמש"ש); מלאכי א יב; תהלים קו כ. והנה תיקוני סופרים אלה לדעת תנחומא ושמ"ר וערוך שם ורש"י בראשית יח כב הם תיקון לשון מהסופרים האחרונים מעתיקי כ"ק שבידינו מפני כבוד ד', אך הדעה ההיא איננה מוכרחת כלל, כי יותר נראה שתיקוני סופרים אלה נכתבו מתחילה כן מיד הסופר הראשון מפני הכבוד, עמ"ש עוד בענין זה בספרי צפנת פענח מאמר ראשון בסוד האורים והתמים,

([12]) במקומות רבים בכ"ק בא חלוף בנינים אם חלופם הוא בנקודם לבד, ומזה גָלִית (גָּלִית) בפסוק

נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם
שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה
אֶנָּחֵם׃ [ז] עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ
מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃

הם הם הנחלים מפסוק שעבר גורלך וגו' חלקך (9) שלקחת לך לעבוד להם (ע' דברים ד יט; כט כה), העל אלה החוטאים אנחם?) אֲנַחֵם, עמש"ל נא ג בהערה, ויתכן עוד כי „העל אלה אנחם" הוא דבור של קריאה, וטעמו הלא על אלה (החוטאים) אֶנָּחֵם! והכוונה בנקמי מהם (ע' פסוקי יב יג), כי בא לפעמים הִנָּחֵם הִתְנַחֵם בטעם זה עמש"ל נא ג, וכן בא לפעמים הֲ התימה והשאלה (ולפני אהח"ע או שוא הַ) בטעם הֲלֹא, ומזה הַעַל בפסוק הנוכחי; חבקוק א יז, הֲגַם בראשית טז יג (10); איוב מא א, ועוד במקומות רבים ע' במדבר כ יוד; ש"א ב כז; ש"ב יג כ; מ"א כב ג; יחזקאל ח ו יב טו יז; כ ד; כב ב; כג לו (ע' דהי"ב כ יב); לח יז; מז ו; חגי ב יט; איוב כ ד ועוד. — [ז. ח.] על הר וגו' שמת משכבך וגו' לזנות, מליצה לעבודה לאלהי ההרים (עמש"ל פסוק ה, וכמפ"רש להלן

מיכה ב ד; חבקוק א טז; קהלת ב יוד כא; ג כב; ה יז יח; ט ט, ולכן בא לפעמים בדבור אחד חלק ונחלה נרדפים יהושע יח ז, או כעב"ש (בטעם חֵלֶק או נחלה) בראשית לא יד; במדבר יח כ; דברים יוד ט; יב יב; יד כז כט; יח א; ש"ב כ א; מ"א יב טז; איוב כ כט, ומן חֵלֶק זה שבטעם נחלה רגיל במליצות כ"ק הלשון שאלהים הוא חֵלֶק עמו בפסוק הנוכחי; יהושע כב כה כז; ירמיה יוד טז, נא יט; תהלים טז ה; עג כו; קיט נז; קמב ו; איכה ג כד, או בהיפך שהעם הוא חֵלֶק אלהיו דברים לב ט; זכריה ב טז או נחלת אלהיו ישעיה יט כה; דברים ד כ; ט כו כט; לב ט; מ"א ח נא נג; ירמיה יוד טז; נא יט; מיכה ז יח; תהלים לג יב; עח עא. 2) בטעם מַזָּל שבתלמוד (וכן בא לפעמים נחלה בטעם זה) עמש"ל יז יד, 3) בטעם חֶלְקַת השדה מ"ב ט יוד לו לז, ואולי גם חבקוק א טז עמש"ש, 4) בטעם ש"מ חֲלָקָה על חלקת שפתים משלי ז כא, ואולי גם איוב יז ה עמש"ש. — ביחוס ד' אל הכהנים רגיל הלשון שד' הוא נחלת הכהנים במדבר יח כ; דברים יוד ט; יהושע יג לג; יחזקאל מד כח, או אחוזתם יחזקאל שם, ופעם אחת שד' הוא חלק הכהנים במדבר שם, אך לא נמצא בשום מקום בכ"ק הלשון שד' הוא נחלת עם ישראל, ולכן הלשון „ד' הוא נחלתו" בתפלת אל מלא רחמים איננו על טהרת לה"ק והיה ראוי לאמר ד' הוא חלקו.

(9) „גורל" רגיל לבוא בטעם Loos, жребій במדבר כו נה נו ועוד הרבה, ולפעמים טעמו הדבר (אבנים, עצים או פתקות קטנים) שבו נעשה הגורל ויקרא טז ח; יהושע יח יא ועוד, וע"ד השאלה בא גורל על החלק שעלה בגורל במדבר לו ג; יהושע יח יא (גבול גורלם); שופטים א ג, וגם בטעם חלק בכלל (הלק ממש וגם במובן מזל Schicksal, судьба כמו שבא לפעמים חלק ונחלה בטעם מזל כמ"ש בהערה שקדמה) בפסוק הנוכחי; לעיל יז יד (עמש"ש); ירמיה יג כה; תהלים טז ה; קכה ג; משלי א יד; דניאל יב יג.

(10) מפני שבלשון בראשית שם פסוקי יג יד התקשו מאד כל המפרשים וחוקרי הלשון, לכן מצאתי לנכון להעתיק פה מה שכתבתי שם בביאורי על התורה (אשר אתי בכתובים). ותקרא שם ד' הוא המלאך מפסוקי ז—יא, כי בכ"ק הראשונים המלאכים נקראים לפעמים בשמות ד', אל, אלהים,.. הדבר אליה „אתה אל רֳאִי" (אֵל נסמך אל רֳאִי; רֳאִי שֵׁם, ובהפסק רֹאִי בפסוק יד; ש"א טז יב; איוב לג כא, נרדף עם ראות בשורק קהלת ה יוד, רְאִיָּה בתלמוד, ובא פה רֳאִי גם בהפסק, מפני שהדבור „אתה אל ראי" הוא פה כשע"פ שלא ישתנה בהפסק משוא לחולם, וכן בהיפך מן גְּדִי נבנה שע"פ עין גֶּדִי גם שלא בהפסק יחזקאל מז יוד), טעמו אתה אֵל של רְאִיָּה, או אֵל (מלאך) הנראה ומתגלה לאדם, כי אמרה הֲגַם הלא גם (כמש"ל) הלם ראיתי הכוונה את האֵל (המלאך) ההוא אחרי רֹאִי (לנע"ל רֳאִי, אך רֹאִי זה הוא מלרע ומקור עם כנוי וכן הבין רש"י, וע"ד נל"א כמו במ' צַאֲכֶם בראשית לב כ, כמו שבא בהיפך מקור נל"א ע"ד נל"ה מְלֹאת ויקרא ח לג, קראת שופטים ח א, ועוד), אחרי ראותי אותו כבר (הכירתו שהוא הנראה אליה כבר פעם אחת), ולכן הוא מלאך נראה ומתגלה לאדם, ולא התפרש מתי ראתה תחלה המלאך ההוא, כי דברי ימי אבותינו בס' בראשית הם קיצור נמרץ וראשי דברים, ובהגדות הלאומיות ובספרים הקדמונים כספר מלחמות ד', ספר הישר ועוד אחרים שנאבדו (עמ"ש ישעיה ראש פרק מ) היו בלא ספק הרבה פרטים מדברי ימי אבותינו שלא נכתבו בתורה; על כן קרא פעל סתמי בטעם קראו (עמש"ל יא ט) לבאר הוא עין בדרך שור שנזכר בפסוק ז „באר לַחַי (חַי אחד משמות הכנויים לאֵל יהושע ג יוד; מ"ב יט ד טז; איוב יט כח; כז ב ועוד) רֹאִי" (ראוי מלעיל רֹאִי והוא שֵׁם בטעם ש"מ רְאִיָּה כמש"ל, לחי נסמך אל ראי), או באר למלאך הנראה ומתגלה לאדם (מפני שהמלאך המתגלה

רִקָּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִרַיִךְ עַד־מֵרָחוֹק
וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃ [י] בְּרֹב דַּרְכֵּךְ
יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת
עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃ [יא] וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ

חסר יוד

תערובות смѣсь пряностей, Würzmischung בשמים עם השמן שנזכר (לעשותו שֶׁמֶן מִרְקַחַת שמות ל כה) ותשלחי ציריך עד מרחוק (עמש״ל כב יא בהערה) למצרים עם השמן והרקוחים שנזכרו, והכוונה ששלחת תשורה למצרים למען יבוא אליך למשכב דודים (כמו ביחזקאל טז לג) ע׳ פסוק הבא ותשפילי (עומד, וכן ירמיה יג יח; תהלים קיג ו; איוב כב כט) עד שאול, כי היה בך הפך מכל הזונות אשר יתנו להן אתנן ואת נתת אתנן לדודיך (כמו יחזקאל טז לד), והוא מליצה על שבא יהויקים בברית עם עַם זר מצרים (עמש״ל פסוק ג) וישלח לפרעה נכה מנחה שמן (לא נזכר זה במקום אחר, אך כן היה דרך מלכי ישראל בבואם בברית עם מלכי מצרים, ע׳ הושע יב ב) וקבל עליו להיות עבד לפרעה (16) (כמו שהיה אח״כ עבד לנבוכדנצר מ״ב כד א). — [יוד.] ברב דרכך דבור מליצה בטעם ברב משכבך (17) לזנות מפסוקים שעברו יגעת כלה כחך (ע׳ שופטים יט כו; משלי לא ג), והוא מליצה על מה ששלח ד׳ עמים זרים להכניעך בגמול עבודתך לאלילים וקשרך עם עמים זרים (כמש״ל פסוקי ג ט), לא אמרת נואש חנם (נואש תה״פ, напрасно. umsonst וכן ירמיה ב כה; יח יב. ובשארי מקומות נואש ש״א כז א; איוב ו כו, יאש קהלת ב כ הוא נפעל ופיעל בטעם חָדַל מִיַּחֵל), לא אמרת לריק עבדתי לאלילים ובאתי בברית עם עמים זרים, חית ידך מצאת. לדעתי טעם דבור זה (שהתקשו בו כל המפרשים וחוקרי הלשון) ידך (נושא) מָצְאָה (כהלשון לעיל יוד יוד ועוד) מִחְיָה (בהיותך תחת יד מצרים), על כן לא חלית לא הֻרְגַּשְׁתְּ (כטעם חלה ירמיה ה ג; משלי כג לה) שפלותך (ט), או טעמו לא דאגת (כטעם חלה ש״א כב ח ובנפעל עמוס ו ו, וכן יש בלשון איטיאפית אחות לה״ק) לשפלותך, ולא שַׁבְתְּ מדרכך הרעה. חית לדעתי נפרד=חַיָּה, וכן לחית (לְחַיָּה) תהלים עד יט (וכן בהרבה שמות עמש״ל ט ב, ואולי בא פה „חית״ בתיו תחת ה בדמיון אל „מצאת״ שבפסוק שבא ג״כ בתיו תחת ה כאשר יתבאר), ופה חַיָּה טעמו מִחְיָה, וכן מזה לדעתי חַיָּתָם (מִחְיָתָם לתת באוצרות) במדבר לה ג. נל״א „מצאת״ שבפסוק הוא לדעתי נסתרת=מצאה (וכן בא ת סימן נסתרת עבר בלשונות בני שם ארמית סורית ערבית ואיטיאפית), ומזה עוד בנל״א חָטָאת (חָטְאָה) שמות ה טז, קָרָאת (קָרְאָה) לעיל ז יד; דברים לא כט; ירמיה מד כג, ובנפעל נִפְלָאת (נִפְלְאָה) תהלים קיח כג, ובהָפעל הֻבָאת (הֻבְאָה) בראשית לג יא, ובנל״ה עָשָׂת (עשתה) ויקרא כה כא, הֻרְצָת כו לד, הָגְלָת ירמיה יג יט, הֻלְאָת יחזקאל כד יב, ובפעלים אחרים אָזְלַת דברים לב טו, ושָׁבַת (ושָׁבָה) יחזקאל מו יז, ויש אומרים מזה ונִשְׁכַּחַת (ונִשְׁכְּחָה) לעיל כג טו — [יא.] ואת מי דאגת ותיראי ממי (מאיזה עם זר) את פָּחַדְתְּ (כטעם פעל דאג ביחס הפעול אחריו, ע׳ ירמיה לח

בדבר אחר (הלשון רקח מרקחת שמות ל כה הוא כעב״ש כמו חלקת השדה ועוד, ובלשון מרקחת לבשמים דהי״א ט ל לבשמים ליתר ביאור), רַקָּח שֵׁם לאיש היודע לעשות תערובה זאת, נבנו מפעל רקח שטעמו עָרַב או בָּלַל בחכמה מיני בשמים זב״ז או בדבר אחר (בלשון התלמוד תַּבֵּל) שמות ל כה לג; דהי״א ט ל; דהי״ב טז יד, ומפני שהרוקח עושה מלאכתו על הר״ב בבישול חזק, לכן הושאל אח״כ הפעיל הַרְקַח יחזקאל כד יוד על הבישול החזק, ושם מֶרְקָחָה יחזקאל שם; איוב מא כג למים רותחים המבעבעים בבישול חזק кипятокъ, siedendes Wasser.

(16) כי מה שקרא פרעה לאליקים שם חדש יהויקים מ״ב כג לד הוא בלא ספק אות עבדות לזכור שהוא שֵׁם שקרא לו אדונו פרעה, ודומה לזה מצאנו בנבוכדנצר וצדקיהו, ע׳ מ״ב כד יז כ.

(17) וכן בא „דרך״ על משכב דודים (ע״ד השאלה, מפני שהיא דרך כל אדם בטבעו ע׳ בראשית יט לא) ירמיה ב כג לג לו; ג יג (ע׳ יחזקאל טז טו לו); יחזקאל טז כז; משלי ל יט („דרך גבר בעלמה״, והטעם שאי אפשר לשמור צעדם וכמאמר התלמוד כתובות יג ב ועוד: „אין אפוטרופוס לעריות״, וזה שאמר שם פסוק כ: כן דרך אשה וגו׳); לא ג.

וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד || חָזִית׃ [ט] וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי

לזנות על הר שנזכר, ולכן צר לך הר אחד ולקחת למשכבך הרים רבים, וזה שאמר ותכרת לך ברית (ע' ש"א יא ב; כ טז; כב ח; דהי"ב ז יח) מהם עמהם (עמש"ל ל ו בהערה), עם ההרים לשכב עליהם אהבת משכבם של ההרים, יד מקום (נו ה) חזית ראית (הכוונה בָּחַרְתְּ, וכן שמות יח כא, וכן יש בפעל ראה עמש"ל מד יז בהערה) על ההרים לשכב שם, וכל זה מליצה שבחרו מקומות על הרים רבים להעמיד שם אלילים ולזבוח להם כמש"ל. לפי ההמשך „כי מאתי גלית ותעלי" הוא מאמר מוסגר. רבותינו בתלמוד (מנחות כח א ועוד) קבלו שמצות „וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" היא לקבוע על מזוזת הבית ציון שעליו כתובים דברי תורה (קלף שעליו כתובים פרשיות מתורה), וציון זה נקרא בימי התלמוד (ועד עתה) „מזוזה" (ע"ד השאלה), ולפי קבלה זו יתכן מאד כי בימי הנביא הכותב נקרא ציון זה שעל מזוזת הבית בשם „זכרון" (מהיותו לזכור מצות ד', כמו שלקבלת רבותינו תפלה של ראש נקראת בתורה טוטפת דברים ו ח; יא יח, וזכרון שמות יג ט), וטעם מליצת הפסוק הנוכחי כן הוא: „ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (הוא ציון שעל מזוזת ביתך אשר הסירות והשלכת החוצה ונעלת הדלת אחריו) כי מאתי גלית (פיעל, וטעמו כמש"ל בהערה הֶעֱבַרְתְּ והסירות, את זכרונך שנזכר) ותעלי", ולטעם זה יהיה זכרונך כפשוטו בלא תיקון סופרים, וכן גלית הוא פיעל ויוצא כפיעל גלה בשארי מקומות. — [ט.] ותשרי ותשלחי תשורה ([14]) למלך למלך מצרים פרעה נכה אשר המליך את יהויקים בירושלם (עמש"ל נו ט) בשמן, ותרבי רקחיך (לא נמצא יותר) ([15])

הנוכחי, תִּפְתַּח (תְּפָתַּח) מה ח עמ"ש, יָבֹאוּ (יָבֹאוּ) ס ד, יְקַוּוּ (יְקָוּוּ) שם פסוק ט, יְמַלֵּא (יְמָלֵא) סה כ, יְפָּרְדוּ (יִפָּרְדוּ או יְפֹרְדוּ) הושע ד יד, הֻחַלּוּ (הָחֵלּוּ) ז ה, ירוֹמַם (ירוֹמַם) יא ז, וַיֵּשְׁבוּ (ויֵשְׁבוּ) בראשית מג לג, צִוֵּיתִי (צֻוֵּיתִי, ע' תרגום אונקלוס) ויקרא ח לא, הֻחְתִּים (הָחתים) טו ג (עמש"ל יט ו), וַיִּלָּכֵד (וַיִּלָּכֵד) את משפחת יהושע ז יז (את לפני נושא, עמש"ל פסוק יב בהערה), יְמַלֵּט (יְמָלֵט) עמוס ב טו (ימלט הראשון וע' תרגום יונתן); איוב כ כ, תְּזֻנֶּה (תִּזָּנֶה ע' יחזקאל טז לד) עמוס ז יז, וַאֲפַלְּטָה (וְאֶפָּלְטָה) איוב כג ז (עמ"ש עוד לעיל ה כט בהערה), לְהַבְזוֹת (לְהָבָזוֹת) אסתר א יז, מְמַלֵּא (מְמֹלָּא) דהי"א יב טז. ועוד, ולפעמים בא חלוף בנינים גם אם חלופם הוא באותיות, ומזה ותְּכַס (ותתכס) בראשית לח יד (ע"ע דברים כב יב; יונה ג ו), נודעתי (הודעתי תרגום אונקלס) שמות ו ג, נשברתי (שברתי) יחזקאל ו ט ועוד.

([13]) ומזה בפיעל גַּלֵּה תהלים קיט כב (ואולי גם בפסוק הנוכחי עמ"ש להלן בביאורי) בטעם העבר הָסֵר, והנה פיעל גַּלֵּה בטעם זה קרוב לטעם פעל גלל, ולכן באים לפעמים הפעלים גַּלֵּה גלל נרדפים בטעם גלל, ע' ירמיה יא כ; לג ו; תהלים כב ט; לז ה; משלי טז ג, ואולי גם הנפעל נגלה לעיל לח יב טעמו נגלל.

([14]) פעל שור (בשין ימנית) בא בכ"ק בטעמים אלה: 1) בטעם ראה בקל במדבר כג ט; כד יז ועוד הרבה, ופעם אחת בפיעל איוב לו כד, ובא לפעמים הקל שור בטעם ראה מי בשום לב לשמור הושע יד ט (וכן יש בפעל ראה עמש"ל מד טז בהערה), וע"ד השאלה בא פעל שור בטעם אָרַב בקל ירמיה ה כו; הושע יג ז; תהלים צב יב (שורי=שָׁרַי עמש"ל ח כג בהערה, וכדי להבדילו מן בינוני שָׁרַי בטעם מִשׂוֹרְרַי), ובפיעל רק בבינוני רבים שוררים (=משוררים עמש"ל כח טז בהערה, וכדי להבדילו מן משוררים שבטעם מדברים בשיר) תהלים ה ט; כז יא; נד ז; נו ג; נט יא, 2) בטעם הלך ונסוע (בערבית שאר, והוא קרוב בטעמו ליסוד טעם פעל תור בעברית), ומזה ישר (=ישור, וכן ישב לעיל יב א ועוד) על (אל) אנשים איוב לג כז, תשורי שה"ש ד ח (מקביל אל „תבאי" שם), ומהפעל נבנה השם הארמי שְׁיָרָא (תרגום בראשית לז כה ועוד) בטעם ארחה караванъ, Caravane ואולי מזה בעברית שָׁם שרה בלשון אניות תרשיש שרותיך יחזקאל כז כה, והנה לדעתי מפעל שור בשני טעמיו רָאה, הָלוֹךְ ונסוע נבנה השם תשורה ש"א ט ז בטעם מנחה שיביאו לאיש גדול בלכתם לראות פניו, ואח"כ מהשם תשורה בטעמו נבנה פעל שור 3) בטעם שָׁלַח תשורה לאיש גדול בפסוק הנוכחי. — עוד בא פעל שור: 4) בטעם גדיר (בערבית שאר), והוא פעל ישן שנמצא בכ"ק רק השם ממנו שור בטעם חומה בראשית מט כב; ש"ב כב ל; איוב כד יא, ומזה בלא ספק הלשון עלו בשרותיה (=בשְׁרוּתיה) ירמיה ה יוד, ואולי מזה גם שרותיך יחזקאל כז כה, 5) בטעם רַנֵּן (בקל ופיעל והפעיל) שמות טו א; צפניה ב יד; תהלים ז א ועוד.

([15]) רְקָחִים, רֶקַח, רֹקַח, מִרְקַחַת, מִרְקָחִים לדעתי שמות נרדפים לתערובה של בשמים זב"ז או

יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ [יד] וְאָמַר ‖ סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל

ינחל ארץ ארץ ישראל (עמש"ל מט ח) ולא יגלה **ויירש הר** קדשי שם כנוי לארץ ישראל כמש"ל יא ט. „ולא" נמשך גם למטה. — בפסוק יג כלתה הנבואה הנוכחית אשר פרשנוה על ימי יהויקים ופרעה נכה כמש"ל נו ט, ולפי שלפרושנו זה יקשה הלשון „אנשי חסד" מפסוק א שלא נזכר מהם בימי יהויקים, וכן יקשה הלשון „ותשורי למלך" בפסוק ט שלא פ'רש למלך מצרים (באשר גם בישראל היה אז מלך יהויקים), לכן אולי יש לפרש נבואה זו על ימי מלחמות הכהנים החשמנאים עם מלכי יונים הסורים (שמלכו בסוריה אחרי מות אלכסנדר המוקדוני), כי כל קורא בספרי חשמנאים ראשון ושני ובספרי יוסף בן מתתיהו יודע כי המלך הרשע בסוריה אנטיוכוס אפיפאנוס והמלכים שאחריו (בנו אנטיוכוס אֶאֻפַּאטר, דימיטריוס בן סיליקוס, אלכסנדר בן אנטיוכוס אפיפאנוס, דימיטריוס בן דימטריוס, אנטיוכוס בן אלכסנדר) רצצו את ישראל באכזריות נוראה והרגו מישראל אלפים ורבבות או מכרום לעבדים, ובימי אלה המלכים עמדו פושעים רבים בישראל אשר עזבו תורת משה ללכת בחקות היונים ולעבוד לאליליהם, ויסיתו את מלכי סוריה לגזור על ישראל לעזב דתם וללכת בחקות דת היונים ולטמא מקדש ד' ולהשמיד כל איש שומר דת משה, וגם הכהנים הגדולים הרשעים ישוע, מיניליאוס, ליזימאכוס ואליקים היתה ידם עם פושעי ישראל אלה, ואז קמו הכהנים החשמנאים האחים הצדיקים והגבורים יהודה ויונתן ושמעון בני מתתיהו בראשי האנשים יראי ד' וילחמו שנים רבות בגבורה נוראה בעד ארצם ודתם עם מלכי סוריה היונים ועם הפושעים מישראל להכריתם, וביותר הצטיין בגבורתו הניראה יהודה החשמנאי (המכונה המכבי), ובימי מלחמות אלה נפלו חללים לאלפים מיראי ד', וגם הגבור הנפלא יהודה המכבי נפל חלל במלחמתו עם דימיטריוס בן סליקוס, ואחריו אחיו הגבור יונתן נלכד בערמה והומת מיד טריפאָן שר צבא אנטיוכוס בן אלכסנדר (ורק אחרי מות יונתן כרת אחיו שמעון החשמנאי ברית שלום עם מלך סוריה והסיר ע'ל היונים מעל ישראל והשיב בישראל את העבודה לד' לבדו), והנה על עת רעה ההיא בישראל יתכנו הרבה לשונות בנבואה הנוכחית: חיתו שדי (נו ט) הם מלכי סוריה או שדה ארם (הושע יב יג); צופים ורועים (נו יוד יא) הם שרי ערי יהודה והכהנים הגדולים הרשעים; הצדיק (נז א) הוא הצדיק יהודה המכבי או אחיו יונתן שנפלו במלחמה בעד ארצם ודתם; ואנשי חסד (שם, בטעם חסידים) הם יראי ד' שנאספו אל האחים החשמנאים הצדיקים להלחם מלחמות ד' ונפלו מהם רב לאלפים, ויראי ד' אלה נקראו בשם חסידים (ס' חשמנאים ראשון ב מב; ז יב, ונזכרו עוד בשם חסידים במקומות רבים בס' תהלים כנודע); כי מפני הרעה נאסף הצדיק (נז א) טעמו מפני עונות הפושעים עמש"ל נג ד בהערה (כי לא יתכן לפרש טעמו כדי שלא יראו בהרעה שתבוא על העם, כי שמעון החשמנאי גאל את העם מיד מלכי סוריה כמש"ל); ילדי פשע וגו' (נז ג—ח) הם הפושעים שעזבו דת משה ודבקו בדת היונים; ותשורי למלך בשמן וגו' (נז ט) הוא מלך סוריה (כי לא היה אז מלך בישראל) וציור למנחה גדולה מכסף וזהב ששלחו הכהנים הגדולים הרשעים למלכי סוריה כמסופר בספרי חשמנאים ויוסף בן מתתיהו, אך לפירוש זה יקשה מאד ציור עבודת האלילים בנחלים ובהרים תחת אילים ועץ רענן וקרבן הילדים לאלילים שבנבואה זאת, כי לא נמצא כן בדת היונים, ורק בדת עמי כנען, ועוד שיר היין (אחד משירי העם) אשר ממנו נעתק חלק קטן לעיל נו יב הוא על טהרת לה"ק ובימי החשמנאים כבר דברו העברים בלשון ארמית או בלשון המשנה (ע' אבות פרק א) כנודע, לכן אני בוחר בפירושי הראשון שנבואה זאת נאמרה על ימי יהויקים ופרעה נכה. — [יד.] מפסוק זה עד סוף הפרק היא נבואה חדשה ועל עת כהנבואות מפרק מ והלאה (בזולת שתי נבואות נב יג; נו ט) כאשר נכבשה מלכות בבל לפני כורש וראשי הגולה ידעו שכורש חפץ לתת רשות לבני הגולה שבבבל לשוב מהגולה ליהודה וירושלם ולבנות בית ד' ובעוד זמן קצר יעביר קול בכל מלכותו להודיע רשיונו זה (עמש"ל מ א), והנביא (כמו בהרבה נבואות שקדמו עמש"ל לה א) ינחם את בני הגולה ויבשרם כי מהרה ישובו בשלום לא"י ושם ישבו בשלוה. **ואמר** לי עוד (במראה הנבואה) הקול שאמר לי (במראה נבואה) „קְרָא" ומה אקרא לעיל מ ו עמש"ש: **סלו סלו** (צווי מן סלל) פלסו וישרו ([21]) проклaдывайте, **פנו דרך** (וכן הלשון מ ג) במדבר (שם) bahnet שבין בבל לא"י מאבנים (סב יוד) לעולי הגולה מבבל לא"י, **הרימו** הסירו ([22]) **מכשול** וגו', הוא

([21]) פעל סלל יסוד טעמו הַגְבֵּהַ, רומם, נַשֵּׂא, כנראה מהקל סלו לרכב בערבות תהלים סח ה (דוגמת הלשון גדלו לד' אתי ונרוממה שמו תהלים לד ד, וע"ל כה א; שמות טו ב ועוד), ובהפעיל סלסלה ותרוממך משלי ד ח, ומזה בלשון התלמוד עָם סלסול קדושין עח ב בטעם רוממות ומעלה, וע"ד השאלה בא סלל בכ"ק: 1) בטעם עשות (הַגְבֵּהַ) תל בלשון סלוה כמו ערמים ירמיה נ כו, ומזה השם סוללה לעיל

וַתִּירְאִי֙ כִּ֣י תְכַזֵּ֔בִי וְאוֹתִי֙ לֹ֣א זָכַ֔רְתְּ לֹא־
שַׂ֖מְתְּ עַל־לִבֵּ֑ךְ הֲלֹ֨א אֲנִ֤י מַחְשֶׁה֙ וּמֵ֣עֹלָ֔ם
וְאוֹתִ֖י לֹ֥א תִירָֽאִי׃ [יב] אֲנִ֥י אַגִּ֖יד צִדְקָתֵ֑ךְ
וְאֶֽת־מַעֲשַׂ֖יִךְ וְלֹ֥א יוֹעִילֽוּךְ׃ [יג] בְּזַֽעֲקֵךְ֙
יַצִּילֻ֣ךְ קִבּוּצַ֔יִךְ וְאֶת־כֻּלָּ֛ם יִשָּׂא־
ר֖וּחַ יִקַּח־הָ֑בֶל וְהַחוֹסֶ֥ה בִי֙

יט) ויראת (כעב"ש) בימים שעברו כאשר עבדת את ד' כי תכזבי (בטעם עבר) כי אח"כ כָּזַבְתְּ או בָּגַדְתְּ (18) בי изменять мнѣ, treilos handeln gegen mich (וכן בא שַׁקֵּר לבד להלן סג ח בטעם שַׁקֵּר או בָּגֹ֫ד בד' וכן כַּחֵשׁ משלי ל ט בטעם כַּחֵשׁ בד' עמש"ל ל ט, ויתכן עוד שפסוק הנוכחי טעמו „תכזבי בי", „בי" מן תכזבי נמשך למעלה ולמטה, והרבה כן כמש"ל ח כג בהערה) ואותי לא זכרת כי לא הבינות שאני משמרך מכל פגע והלכת אחרי אלהים אחרים, לא שמת על לבך זה הדבר: הלא אני מחשה ומעולם (בויו נוסף עמש"ל לב ז וכהלשון החשיתי מעולם לעיל מב יד), טעמו הלא דרכי מעולם להחשות ולא לריב מהרה עם אויבי, וכן לעיל מב יד, ואותי ולכן אותי (עמש"ל ב ט) לא תיראי (בטעם עבר) לא יראת לבגוד בי בראותך כי אני מחשה ולא הבינות כי דרכי להחשות זמן מה להפושעים ואח"כ לשלם להם כפעלם (כאשר עשיתי עמך ששלחתי עליך אויב הוא פרעה מלך מצרים בפסוק שעבר, ועוד אשלח עליך אויב נורא ע' פסוק הבא הוא נבוכדנצר כמש"ל פסוק א). — [יב. יג.] אני אגיד צדקתך משפט צֶדֶק (עמש"ל א כז) שלך (ע' דברים יז ט), הכוונה משפטך ממני להענישך על חטאתיך שנזכרו למעלה (ששכחת אותי וכרת ברית עם עמים זרים ותעבדי לאליליהם). ואת מעשיך (נושא) (19) הם האלילים שעשית (ע' מא כט) ולא (בויו נוסף אל הנשוא עמש"ל לב ז בהערה) יועילוך לא יעזרוך (עמש"ל מז יב) להסיר ממך הענש שאביא עליך (עמש"ל בפסוק שעבר). [ולא] בזעקך לישועה אל מעשיך (אליליך) שנזכרו יצילוך מידי קבוציך (לא נמצא יותר „קבוצים", והוא ש"מ רבים ונרדף עם ש"מ בודד ג"כ „קבוצה" יחזקאל כב כ) אֲסֵפָתֵךְ, הכוונה אֲסֵפַת מעשיך (אליליך) שנזכרו, והוא לשון התול בפי הנביא לרב אליליהם שעשו (ירמיה ב כח; יא יג; לעיל ב ח) שלא יושיעום בעת רעתם (ירמיה שם), ואולי ירמוז הנביא למנהג מלכי העמים לאסוף אלילי ערים רבות לתוך עיר המלוכה להגן עליה, עמש"ל יוד יוד, וכמו שעשה מלך בבל האחרון עמש"ל מו א, או ירמוז לאמונת עובדי האלילים שאליליהם יתאספו על הר אחד שנקרא „הר מועד" (הר האֲסֵפָה) עמש"ל יד יג, ומאד יתכן שבחר הנביא במלת „קבוציך" (קיבוץ אליליך, ובטעם אליליך הרבים) לעשותה לנע"ל „בזעקך" שיש לו (בנפעל בכל המקומות, ובהפעיל שופטים ד יוד יג ועוד) עוד טעם אָסֹף, קַבֵּץ. ואת (בויו נוסף, או בטעם הנה, עמש"ל לב ז בהערה) כלם כל עובדי האלילים שנזכרו בנבואה זו ישא רוח לגולה (ע' סד ה; ירמיה כב כב; הושע ד יט), עמש"ל פסוק א, יקח הבל רוח נשמת פה חם дуновенie, der Hauch (20), לגולה (ע' בראשית יד יב; יחזקאל יז יב ועוד), מליצה שיגלו מהרה ונְקַלָּה ע' ירמיה כב כב (עמש"ל מד כ בהערה 21); הושע ד יט, והוא ג"כ דבור ציורי שהאלילים המכונים רוח והבל (עמש"ל מד כ בהערה 23) ישאו את עובדיהם (להגלותם על נקלה) ברוח וְהֶבֶל, והַחוסה בי

(18) וכן כִּזֵּב במי, למי מ"ב ד טז; תהלים פט לו, שִׁקֵּר למי או שִׁקֵּר במי, במה בראשית כא יג; ויקרא יט יא; תהלים מד יח; פט לד בטעם בָּגֹ֫ד בהבטחתו או בבריתו לאדם או לאלהים, וכן בא כִּזֵּב בטעם בָּגֹ֫ד בלשונות לא יכזבו מימיו להלן נח יא עמש"ש, אַכְזָב ירמיה טו יח; מיכה א יד.

(19) לפעמים בא „את" לפני נושא, ע' עוד במדבר ה יוד; יהושע כב יז; שופטים כ מד מו; ש"א יז לד; מ"ב ו ה; יחזקאל מד ג; דניאל ט יג; נחמיה ט יט לד, וביותר אם הנושא הוא מבנינים פעולים בראשית יז ה; כא ה ח; שמות יוד ח; כא כח; דברים יב כב; ש"א כא כב; ירמיה לח ד, ובכלל בא לפעמים „את" מיותר ע' במדבר כא יד: כג יוד; לה ו.

(20) וכן טעם הֶבֶל בארמית ותלמוד ע' תרגום תהלים צ ט; שבת פח ב; קיט ב (וע"ד השאלה בא בתלמוד בטעם אֵד חם יבמות פ ב; ב"ק נ ב ועוד), ולא נמצא יותר בכ"ק הֶבֶל בטעם זה, ורגיל ע"ד השאלה בטעם תהו, אֶפֶס ואין וריק ושוא, לעיל ל ז; תהלים לט ו ועוד הרבה (ומזה הבל כנוי לאלילים עמש"ל מד כ בהערה), ומן הֶבֶל שבטעם זה נבנה הפעל הבל בקל בטעם תעה (בדרך שוא) מ"ב יז טו; ירמיה ב ה; תהלים סב יא, או דַבֵּר דברי ריק איוב כז יב (הבל תהבלו עמש"ל ה יג), ובהפעיל מַהְבִּלִים ירמיה כג טז בטעם מתעים.

וילך שובב בדרך לבו׃ [יח] דרכיו ראיתי
וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו
ולאבליו׃ [יט] בורא נוב שפתים שלום
ניב קרי

שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו׃
[כ] והרשעים כים נגרש כי השקט לא
יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט׃ [כא] אין

זה (אשר כל המפרשים וחוקרי הלשון יבינוהו בטעם הסתרתי פני ממנו (מעמי) וקצפתי עליו) קשה מאד בהמשך הפסוק, וגם היה ראוי לאמר קצפתי והסתר (ע׳ לעיל נד ח; דברים לא יז), לכן לדעתי טעמו פה הסתרתי פנים מעון עמי (כהלשון תהלים נא יא, ולא נמצא יותר הסתר פנים בטעם זה) לבלי לקצוף עליו ורפאתי למכותיו, ואח״כ שבתי לקצוף עליו (עד ימי חרבן בית ראשון, ע׳ ירמיה טו ו) וילך כי הלך (עמש״ל ג יד) שׁוֹבָב פרוע וּפְרָאִי עמש״ל מז יוד בדרך לבו, שהוא דרך רע עמש״ל א יז בהערה; דרכיו שנכנע לפני (פסוק טז, ואולי הכוונה פה שנכנעו ושבו לד׳ אחרי תוכחות מוסר מנבואה הבאה בפרק נח, שקדמה לנבואה הנוכחית כמש״ל נח א) ראיתי וארפאהו, בטעם כפול ארפא למכותיו יאסלח לעונותיו (עמש״ל ו יוד) ואנחהו עמש״ל נא יח) אנהגהו (הכוונה שאהיה עמו תמיד ע׳ נח יא ולא אעזבנו, ע׳ דברים לא יז) ואשלם נחמים תנחומים [27] לו לעמי (יד) ולאבליו הם אנשי עם ישראל (והוא כעב״ש במליצה), אשר אחרי חרבן ירושלם יצוירו במליצה כאבלים על אמם כמש״ל נב א. — לשון קצר „הסתיר״ בטעם הסתיר פנים נמצא רק בפסוק הנוכחי. הלשון שלם נחומים זר מעט ולא נמצא יותר, ואולי ואשלם הוא כתיב לקרי ואשלח (ביד הנביאים) ע׳ סא א ב; ש״ב יוד ב ג. — [יט.] אני (עמש״ל מט ז בהערה) בורא ניב שפתים „שלום שלום לרחוק לב״י שבארצות רחוקות (בזולת בבל) עמש״ל מג ה ו; מט יב ולקרוב״ לב״י שבבבל אמר ד׳, הטעם שבעת גאולת בבל אני ד׳ (אשר שם פה לאדם שמות ד יא) בורא בפי כל ישראל ניב (עמש״ל מה ח בהערה) כזה „שלום וגו׳ ולקרוב״, והוא מליצה על בשורת שלום (ע׳ מ ט; נב ז ח) שתהיה בפי כל איש מישראל כאשר יתן כורש רשות להם לשוב לא״י, ורפאתיו (בויו המהפך) וארפאהו (יח). — [כ. כא.] והרשעים הכוונה על בני בבל (שנקראו רשעים לעיל יג יא; יד ה; מח כב, וכן מוכח מלשון פסוק כא שהוא כהלשון לעיל מח כב) שהרעו מאד לישראל, היו כים נגרש=נרגש או הומה (יז יב) [28], כי טעמו אשר [29], השקט היות שוקט (עמש״ל ז ד בהערה) לא יוכל, כי כן היו בני בבל אשר בלא הפסק הרגיזו כל הארץ (יד ה טז; חבקוק א ו) ונמשלו לים בגליו ירמיה ו כג; יחזקאל כו ג (עמ״ש עוד מב טו), ויגרשו גרשו והשליכו (על שפתם) מימיו של ים נרגש הציורי שבפסוק (הוא בבל) בהמון גליו רפש (לא נמצא יותר, והוא שם מפעל רפש שטעמו בוס, רמס) דּוֹמֶן навозъ, Mist וטיט לתת על כל העמים מליצה לע״ל בבל הכבד על כל העמים (לעיל מז ו; ירמיה כז ח יא יב), וכהלשון על בבל חבקוק ב ו „הוי המרבה לא—לו (המרבה לו משכנות זרים ע״ש א ו, ועמש״ל יוד טו בהערה) וגו׳ ומכביד עליו (על „לא—לו״ שנזכר בטעם זרים) עבטיט״ (טיט עב, עמש״ל מ כו

גם פעל עלף בא באלה טעמי עטף כמש״ל נא כ, ואולי הם נרדפים בחלוף ט ל, כי כפי הנראה היה נמצא בלשונות בני שם חלוף ל עם ט ד, ומזה זבל זבד בראשית ל כ עמש״ש, רעל רעד עמש״ל ג יט בהערה, פול ולוד להלן סו יט כנראה הם פוט ולוד יחזקאל כז יוד, וכן בארמית על עד דניאל ב ל; ד יד, אזל אזד דניאל ב ה ח; ו יט, וכן יש חלוף כזה בלשונות הודו—אירופא.

[27] וכן מזה הטעם דברים נחומים (דברים נפרד במקום נסמך עמש״ל יז ח בהערה) זכריה א יג, ולפעמים נחומים טעמו רחמים בלשון נכמרו נחומי הושע יא ח, כמו שבא לפעמים פעל נחם בטעם רִחֵם כמש״ל נא ג בהערה.

[28] נרגש נפעל בטעם קל רגש תהלים ב א, ומזה השם רֶגֶשׁ, רִגְשָׁה תהלים נה טו; סד ג, וכן בא פעל רגש בארמית בקל ואִתְפְּעֵל בטעם אחד כבעברית ע׳ תרגום תהלים לח ט; מו ז; ירמיה ג כג ועוד, והוא קרב בטעמו להפעלים רגז רעש.

[29] יש „כי״ בטעם כנוי המושך „אשר״ welcher, который שמות יג יז; במדבר יד יג; ש״ב יג לט (כי שני); יט כב; כג ו; תהלים קיט קב ועוד, ויותר רגיל „כי״ בטעם מלת החבור „אשר״ dass, что בראשית א ד; ו ה ו ז; שמות יח א ועוד לאין מספר.

מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃ [טו] כִּי כֹה אָמַר
רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם
וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ
לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב
נִדְכָּאִים׃ [טז] כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב
וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי
יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי׃ [יז] בַּעֲוֹן
בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף

האבנים שעל הדרך, וכל זה ציור מליצי שיעלו הגולים דרך המדבר מבבל לא"י בשמחה וגיל ולא יפחדו מאויבים וחיות רעות כמש"ל מ ג. — [טו.] כי כה אמר רם ונשא תארים לד' (ע' לג יוד; תהלים קלח ו ועוד) „שכן יושב ודר (23) עד„ „עד" (נצח (24) והוא שֵׁם) הוא יחס הפעול מקומי להנשוא שוכן (עמ"ש למעלה בהערה) въ вѣчности, in Ewigkeit „שוכן עד" כנוי מליצה לד' שהוא אל עולם (נִצְחִי) (25) וקדוש" שמו (ע' מ כה; הושע יא ט; חבקוק ג ג; איוב ו יוד): מרום מקום רם (עמש"ל כו ה) וקדוש ומקום קדוש (וכן תהלים מו ה; סה ה), כנוים לשמים (כד יח כא; סג טו; דברים כו טו: תהלים כ ז; דהי"ב ל כז ועוד) אשכון, ואת דכא ושפל רוח אשכון להחיות וגו' (ודומה לזה תהלים קיג ה ו ז), הכוונה פה על בני הגולה שבבבל המדוכאים והשפלים כמפרש בפסוקים הבאים. — [טז.] לא לעולם אריב וגו' (וכן תהלים קג ט) אתקוטט (עם הפושעים להענישם) כי טעמו אם או כאשר (עמש"ל מ ז) רוח חיים שבאדם (נשמתו) מלפני יעטוף יתעלף (יְחֻלַּשׁ מאד) וִיִכָּנַע (26) ונשמות אשר (עמש"ל ז כ) אני עשיתי בראתי (ע' מב ה; משלי כ כז) מלפני יעטוף (כעב"ש), והכוונה פה שלכן ירחם על בני הגולה שנכנעו לד' בפסוקים הבאים. — [יז. יח.] בעון בצעו (עמש"ל נו יא) של עמי מפסוק יד קצפתי (טז) ואכהו הכיתיו ע"י העמים אויבי ישראל הרבה פעמים במשך ימי בית ראשון הסתר (מקור בטעם עבר) ואקצוף, לשון

לז לג ועוד לתל עפר סביב לעיר, 2) בטעם עשות דרך טובה וישרה (בשפיכת חול להרימה ולישרה) בפסוק הנוכחי; סב יוד; איוב יט יב; ל יב, ומזה התאר (או בינוני פעול קל) סלולה ירמיה יח טו; משלי טו יט לדרך ישרה וטובה (בשפיכת חול), והשם מסלה לעיל יא טז; יט כג; מט יא ועוד, מסלול לעיל לה ה לדרך טובה כזאת או לדרך טובה בכלל, ומפני שדרך טובה היא לדרוך עליה, לכן 3) הושאל עוד פעל סלל: בטעם דָרֹךְ רָמֹס בהתפעל בלשון עודך מסתולל בעמי (רומס את עמי) שמות ט יז (ע' לעיל טז ד; תהלים ז ו, ועמש"ל נא כג), ובטעם זה כפולים סלל נרדף עם גל"ה (עמש"ל יא ח בהערה) סלה בקל תהלים קיט קיח ופיעל איכה א טו (רק שפעל סלה בא עוד ע"ד השאלה בטעם שָׁקֹל איוב כח טז יט; איכה ד ב, עמ"ש עוד לעיל מו ו, כי המשקל יצויר כדורך על כף מאזנים), ובלשון התלמוד בא עוד בפיעל סולל בטעם שָׂחֹק, חָכֹךְ יבמות עו א; סנהדרין סט ב. כן נראה בעיני טעמי הפעלים סלל סלה בכ"ק.

(22) כטעם „הרים מ" ויקרא ב ט; ד יט; ו ג; במדבר יז ב; יחזקאל מה ט, וגם „הרים" לבד יחזקאל כא לא.

(23) פעל שכן בא בטעם יָשֹׁב, דור, חָנֹה ואחריו המקום בב היחס או על בראשית ט כז; יד יג; לה כב; תהלים לז כט; קב ו ועוד הרבה (ולפעמים אחריו המקום ביחס הפעול בפסוק הנוכחי; לעיל לג טז; תהלים סח יז ועוד), ולפעמים שָׁכֹן טעמו ביחוד יָשֹׁב ודור ו חָנֹה במנוחה (נוח) תהלים לז כז כט; קב כט (וע"ד השאלה למת השוכב בקבר במנוחה לעיל כו יט; נחום ג יח; תהלים צד יז). ועמ"ש עוד בטעם פעל שכן לעיל יג כ.

(24) כטעם עַד לעיל ט ה, עולמי עַד מה יז (אבל עַד חבקוק ג ו; איוב כ ד טעמו קֶדֶם, עמש"ל מ כא בהערה), ויותר רגיל הלשונות עֲדֵי עַד (עמש"ל כו ד), לעולם וָעֶד (וָעֶד=וַעַד), לָעַד בטעם תה"פ לעולם, לנצח.

(25) עמש"ל ט ה, ומזה המליצה ד' (אשר) ישכון לנצח תהלים סח יז עמש"ש, והוא היפך האדם שוכן ארץ (לעיל יח ג), אשר ימות ומצויר במליצה כגר ותושב על הארץ ויקרא כה כג; תהלים לט יג; דהי"א כט טו.

(26) וכן מזה פעל עטף (בקל ונפעל והתפעל) יונה ב ח; תהלים סא ג; עז ד; קב א; קז ה; קמב ד; קמג ד; איכה ב יא יב יט (וע"ד השאלה בא הפעיל העטיף על צאן חלשות המאחרות להתעבר, ובינוני פעול קל עטופים להולדות המאוחרים שנולדו מהן בראשית ל מב), והנה עטף יסוד טעמו כַּסֵּה התכסה ע' תהלים סה יד; עג ו; איוב כג ט, והושאל לטעם התעלף כי מה שחַלָּשׁ יצויר מֻחְשָׁךְ ומכוסה.

וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ
וְכָל־עַצְּבֵיכֶם* תִּנְגֹּשׂוּ׃ [ד] הֵן לְרִיב וּמַצָּה
תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרוֹף רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ
כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃ [ה] הֲכָזֶה
יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ
הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ
הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה׃
[ו] הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת
רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים
חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ [ז] הֲלוֹא

*הצ׳ בדגש

עמ״ש בפסוק ה), וע״ז משיב הנביא הן ביום צמכם תמצאו חפץ עֵסֶק (3) занятie, Beschäftigung, והכוונה פה (וכן בפסוק יג) מלאכת עבודה, אשר ימצאו לעשותה ביום צום שלא כדת, כי מנהג הקדמונים לבלי לעשות מלאכה ביום צום (וכמו שאמרו בירושלמי תענית פ״א ה״ו העושה מלאכה בתענית צבור כעושה מלאכה ביוה״כ), וכל ובכל (עמש״ל א כה בהערה) עצביכם מלאכותיכם הקשות (עמש״ל יד ג בהערה) תנגשו תלחצו, הכוונה את עבדיכם ושכיריכם שיעשו אותן (ע׳ פסוק ו, כן נראה לדעתי טעם הלשון הקשה „הן ביום צמכם וגו׳ תנגשו" שבפסוק), הן לריב בריב (עמש״ל ז טו) ומצה עם רעיכם תצומו ולהכות ובהכות באגרוף (4) רשע (באגרוף של עָוֶל, דוגמת הלשונות חרצבות רֶשַׁע פסוק ו, מטה רֶשַׁע יחזקאל ז יא, שבט הָרֶשַׁע תהלים קכה ג) את אנשי ריבכם (כי המכה את רעהו נקרא רשע שמות ב יג, וע׳ סנהדרין נח ב), לא תצומו כיום היום (עמש״ל נא יג בהערה) להשמיע במרום קולכם בתפלה, כי ביום צום ראוי להתפלל לד׳ (ע׳ נחמיה א ד; יואל א יד; יונה ג ח). — [ה.] הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (לבלי לאכול מאומה) לבד? (מבלי לשוב מחטא ועָוֶל שנזכרו בפסוקי ג ד), הלכף האם לָכֹף כאגמן עמש״ל ט יג ראשו לסימן אֵבֶל והכנעה ע׳ איכה ב יוד; איוב כב כט ושק ואפר יציע (פעל סתמי בטעם יציעו, עמש״ל ח ד), כדרכם ביום צום אסתר ד ג; יונה ג ה הלזה תקרא צום ויום רצון יום חן וחֶסֶד (עמש״ל מט ח ובהערה שם) לד׳? „הלזה" נוסף בהמשך הלשון לחזק הרעיון. הלשון ענה נפש טעמו בכל המקומות מניעת האכילה איזה זמן לעיל פסוק ג; ויקרא טז כט לא; כג כז לב; במדבר כט ז; ל יד; תהלים לה יג, וכן בנפעל להלן פסוק יוד, ובפֻעל ויקרא כג כט (פעל ושם צום לא נמצא בתורה ורק בנביאים וכתובים וכן בלשון ארמית וערבית, ואולי הושאלו בלה״ק אחרי משה מלשונות ארם וערב, ובמקום פעל צום בא בתורה הלשון ענה נפשו ויקרא שם ובמדבר שם). — [ו.] פתח ביום צום שנזכר חרצבות (5) כבלי оковы, Fesseln רשע (עמש״ל פסוק ד) מרגלי העבדים, התר אגדת מוטה (של העֹל ויקרא כו יג; יחזקאל לד כז) מצוארי העבדים, כל זה מליצה לשעבוד קשה של עבדיהם (ע׳ מה יד; ירמיה כז ח), אשר רדו בהם בפרך (עמש״ל פסוק ג) ושלח רצוצים הם עבדיהם אשר רדו בהם בפרך חפשים מעבודת פרך אחרי שתפתחו חרצבותיהם וכל מוטה תנתקו מצוארי העבדים אחרי שתתירו אגודות המוטה (לעיל בפסוק). — [ז.] הלוא הוא לשון קצר וטעמו הלוא

ואולי גם בראשית יח יט, 3) ע״ד השאלה על המְשֻׂגָּל (המצויר כידיעה נפשית) בראשית ד א ועוד. עוד יש פעל ידע בטעם הכות, ענש, עמש״ל נג ג, כנראה משרש אחר.

(3) חֵפֶץ מטעמו היסודי רצון, תאוה, חמדה הושאל לטעם עֵסֶק בפסוק הנוכחי ופסוק יג, או דָּבָר וענין Sache, дѣло מישלי ג טו; ח יא; קהלת ג א יז; ה ז; ח ו (עֵסֶק ודָבָר וענין הם על הרב תוצאות חֵפֶץ לב האדם).

(4) אגרוף נזכר עוד שמות כא יח וטעמו יד קמוצה (באצבעות קבוצות לתוכה) кулакъ, Faust וכן הבינו התרגום היוני והרומי, וכן טעם אגרוף בלשון התלמוד (פסחים נז א; סנהדרין, כא א; כלים פי״ז מי״ב ועוד), והוא מפעל גרף שיסוד טעמו אָסֹף קָבֹץ כמש״ל יוד יח בהערה. בתרגום ארמי פה ושמות שם אגרוף מתורגם כורמיזא, ולדעתי יתכן כי הוא שם ארמי ליד קמוצה ונבנה מפעל כרם שבטעם אָגֹר, אָסֹף כמש״ל יוד שם, ודעת המפרשים אשר אגרוף הוא רֶגֶב עפר (ע׳ רמב״ן שמות שם), וכורמיזא הארמי הוא אבן או מקל שביד (כבלשון יונית) קשה ליישבה בהמשך הלשון פה ושמות שם.

(5) השם חרצבות נמצא עוד תהלים עג ד (כי אין חרצבות למותם) ע״ד השאלה בטעם ענוי мука, Qual, כי הכבלים יצוירו בעינוי, וכהלשון ענו בכבל רגלו תהלים קה יח, ובערבית יש מזה פעל חצרב (בהיפוך אותיות) בטעם קָשֹׁר בחזקה מאד.

שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃
נח [א] קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשֹּׁפָר
הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית
יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ [ב] וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן
וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה
עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי
מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃
[ג] לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ

קמץ בז"ק

בהערה, והוא משל לע"ל כָּבֵד), ולכן אין שלום, אמר אלהי, לרשעים לבני בבל כמש"ל (היפך מה שאמר ד' לבני ישראל שלום שלום לרחוק ולקרוב בפסוק יט), ורומז שלא תהיה למלכות בבל תקומה לעולם (עמש"ל נא ח). נגרש בא פה (לעשותו לנע"ל ויגרשו) בטעם נרגש, וכן בא ונגרשה עמוס ח ח בטעם ונרגשה. ויש פעלים ושמות רבים בחלוף מצב האותיות נרדפים כמש"ל יב ד בהערה. — עמש"ל נט א כי לדעתי הנבואה מפרק נט היא החלק השני מנבואה הנוכחית. —

נח. [א] הפרק הנוכחי הוא נבואה חדשה, ומהלשון בפסוקי ג ח יא יב נראה שנאמרה טרם שידעו שיתן כורש רשות לבני הגולה לשוב מבבל לא"י והנביא יבטיחם שישובו לא"י אם ישובו לד' ויעשו צֶדֶק (ולכן נאמרה לפני הנבואה שעברה נז יד—כא), ונראה בעיני שנאמרה נבואה זו אחרי שלכד כורש מלוכת בבל ובזמן קצר טרם שחרץ כורש לתת רשיונו לב"י לעלות לא"י. ובכל הארץ ידעו כי טוב לב כורש לכל העמים שנכנעו לפניו, והנביא יעורר את בני הגולה ויוכיחם לשוב לד' ואז ימהר ד' לגאלם ע"י כורש שיתן להם רשות לעלות, ונראה שדברי הנבואה הנוכחית פעלו פעולה עזה בלב ב"י ושבו לד' ונכנעו לו, וע"ז ירמוז הנביא בלשונו בנבואה שעברה נז יח (דרכיו ראיתי וארפאהו) שנאמרה אחרי הנבואה הנוכחית כמש"ל. ד' אומר להנביא: קרא וגו' לבני הגולה כמש"ל חטאתם, והולך ומפרש חטאתם בפסוקים הבאים. — [ב. ג. ד.] ואותי (בויו הבאור עמש"ל א כח, כי פסוקי ב ג ד הם ביאור לפשעם וחטאתם מפסוק א) יום יום ידרשון וגו' מעם הנביא לדעת חקי אלהים ותורותיו ([1]), קרבת приближеніе, Annäherung אלהים יחפצון (ע' תהלים עג כח), יחפצו לקרב אל אלהים (ע' צפניה ג ב), או טעמו יחפצו שאלהים יקרב אליהם (ע' איכה ג נז, שיהיה קרוב להם ע' דברים ד ז; תהלים לד יט; קמה יח) כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב (הדבור „כגוי וגו' לא עזב" עומד במקום שנים ונמשך ג"כ על הדבור „ישאלוני וגו' יחפצון" שאחריו), ותאמרו (עמש"ל יד ח) „למה צמנו ולא ראית לא התבוננת (לא שמת לבך, עמש"ל מד טז בהערה), ענינו נפשנו ולא תדע" לא התבוננת ([2]) (כעב"ש,

---

([1]) הלשון דָרש את (או ל או ב) אלהים (ד' או אלהים אחרים) בא בכ"ק באיזה טעמים (ולא כדברי הרמב"ן בפירושו בראשית כה כב שהלשון דרוש את ד' הוא רק להתפלל): 1) טעמו הרגיל הוא לשוב לו ולעבדו בתפלה ובעשות חקיו ומשפטיו ט יב; נה ו; סה יוד; ירמיה ח ב; יוד כא; כט יג; לז ז; דברים יב ל; דהי"ב יז ד ועוד הרבה מאד, 2) לפעמים טעמו שאל פי אלהים (בכהניו ונביאיו) על חפץ אלהים לעיל לא א, או על נסתרות ועתידות לעיל ח יט; יט ג; יחזקאל כ א ג (עמש"ל סה א בהערה); בראשית כה כב; מ"ב א ב ג ו טז; כב יג יח, ומזה הטעם הלשון דרש אל (או ב) האובות והידענים לעיל ח יט; יט ג; דהי"א יוד יג, אל המתים לעיל ח יט עמש"ש; דברים יח יא, 3) לפעמים טעמו דָר"ש (בלב או מעם הכהנים והשופטים) לדעת חקי אלהים ותורותיו בפסוק הנוכחי; שמות יח טו; תהלים קיט ב יוד (ע"ש פסוקי מה צד קנה; עזרא ז יוד; דהי"א כח ח); דהי"ב יד ג; לא כא (וכן הלשון דרש אֶל, מֵעִם, מאת הנביא או משיח ד' טעמו לשמוע דברי אלהים ותורותיו כמש"ל יא יוד). — גם הלשון בקש את האלהים או את פני האלהים בא בטעמים שזכרנו, ע' נא א; דברים ד כט; ש"ב יב טז; כא א; הושע ג ה; ה טו; זכריה ח כא כב; משלי כח ה; דהי"ב כ ד ועוד, אך הלשון בקש פני איש טעמו בקש אהבתו או חכמתו מ"א יוד כד; משלי כט כו.

([2]) פעל ידע מלבד טעמיו הרגילים-знать, понимать, замѣчать, wissen, verstehen, bemerken בא לפעמים עוד: 1) בטעם התבונן ושים לב בכלל betrachten ,размышлять בפסוק הנוכחי; במדבר לב כג; דברים ד לט; ח ה ועוד, או בפרט בטעם הָשב בלב מה לעשות בראשית יח כא; שמות לג ה; שופטים יח יד; מ"א ב מד (ידע), 2) ע"ד השאלה בטעם שמר (חשב על מי כדי לשמור) בראשית יח יט עמש"ש; דברים ב ז; הושע יג ה; נחום א ז; תהלים א ו (ע' משלי כ ח); לז יח; משלי יב יוד; כז כג, או בטעם בָּח"ר (חָשב על מי כדי לבחר בו) שמות לג יב יז; ירמיה א ה; עמוס ג ב; תהלים קמד ג

מִמָּיו׃ [יב] וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם
מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר
פֶּרֶץ מְשֹׁובֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת׃ [יג] אִם־
תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם
קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה
מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא

„מים נאמנים" לעיל לג טז; ירמיה טו יח, ובהיפך מקור מים שייבש בימי החמה בשם „מים מכזבים" בפסוק הנוכחי (וכן יש בלשון המשנה פרה פ"ח מ"ט, ובתוספתא פרה פ"ט בא בזה גם פעל עבר כָּזבה, כָּזבו), או אכזב ירמיה שם; מיכה א יד, ודוגמתו בא פעל כחש הושע ט ב; חבקוק ג יז על הצֶמַח הבוגד ואיננו עושה פרי ויתכן ג"כ שפעל כזב באלה הלשונות על מקור מים שייבש בא בטעם בָּגַד (עמש"ל נז יא בהערה), ודוגמתו הלשון בגדו כמו נחל איוב ו טו. — [יב.] ובנו ממך בשובך לא"י חרבות עולם חרבות (ערי ח'רֶב שבא"י ע' סא ד. ועמש"ל מד כו) ימי קדם ([10]) (ומזה הטעם הלשון חרבות מעולם יחזקאל כו כ), והכוונה מעת גלות בבל, מוסדי דור ודור יסודות (מערי חרב) שנשארו במשך הרבה דורות (כטעם דור ודור סא ד; תהלים יוד ו; סא ז; משלי כז כד, ועל הרב טעמו כל הדורות) מעת גלות בבל תקומם (ודוגמתו הלשון סא ד), מליצה שישובו בני הגולה לבנות ערי א"י ותהיינה הערים נושבות מהם וקרא (פֻּעל) לך אחרי שתבנה הערים החרבות „גדר פרץ" מליצה לתומך ומקים עם שנפל ע' יחזקאל יג ה; כב ל; עמוס ט יא, משובב משיב (עמש"ל מז יוד בהערה) בא"י נתיבות ששממו עם חרבן הערים (ע' ס טו; איכה א ד) לשבת" למקום מיושב (נתיבות לערים נושבות שיבנו), וכטעם שָׁבֶת לדעתי בלשון הקשה ש"ב כג ז „ובאש שרף ישרפו (הקוצים שנזכרו שם בפסוק ו הגדלים במדבר ויקצצום שם בכלי ברזל ויביאום לביתם לשרפם במקום עצים) בשָׁבֶת", ובלשון התלמוד „ישוב". מעת גלות בבל עד שובם לא"י בימי כורש עברו רק ערך חמשים שנה (ע' עזרא ג יב; חגי ב ג; זכריה א יב; ז ה, ועמש"ל נט יוד), אך גם משך נ שנה נקרא לפעמים עולם. ע' שמות כא ו; ויקרא כה לב ומש"ש (עמ"ש עוד לעיל נד ד), וכן דור בא לפעמים על שנות האב עד לידת הבן ע' בראשית ז ט; דברים כג ג ד ט; תהלים יוד ו; איוב מב טז ועוד. עוד יתכן שפה הכוונה גם על

חרבות ערי מלכות ישראל שהחריבון מלכי אשור תגלת פלאסר ושלמנאסר והגלו יושביהן (לעיל ח כג; מ"ב טו כט; יז ה ו), כי בנבואות שעל ימי כורש באה הבטחה גם על שבות גולי ישראל מארצות אחרות ע' לעיל מג ה ו; מט יב. — [יג. יד.] אם תשיב משבת רגלך, טעמו אם תעצור משַּׁבָּת (כטעם „השיב מ" ירמיה כג כב; מלאכי ב ו) הליכות רגלך (ובהיפך „השיב רגל אל" תהלים קיט נט, ועמש"ל סו טו), כי מצות התורה לבלי לצאת בשַׁבָּת כל איש מביתו שמות טז כט עמש"ש, וכן הבין החכם אב"ע בפירושיו פה ושמות שם, וכן מנהג יהודי כוש (הם היהודים הפַלַאשים בארץ אטיאפיה או הביסיניה, עמש"ל יא יא) עד היום לעדות נוסע ארץ כוש, עשות חפצך עסקך (ג) ביום קדשי הוא לדעתי מועד מִקְרָא קֹדֶשׁ שבתורה שנקרא בספרים אחרונים יום קָדוש או יום קֹדֶשׁ נחמיה ח יוד יא; יוד לב (עמש"ל א יג בהערה), קדוש ד' להלן בפסוק, ובספרי התלמוד „יום טוב" (הוא העתקה מהשם הארמי „יומא טבא" תרגום ויקרא כג יא ועוד), וכן הזהיר הנביא לעיל נו ב לבלי לחלל את השבת, כי לא נזהר העם בראשית ימי בית שני מחלול שבת ויו"ט כנראה נחמיה יוד לב; יג טו—כב, וקראת לשבת „עֹנֶג" יום עֹנֶג ([11]) יקראו כן מפני שישבו כל היום בבית (כמש"ל) בחברת נשיהם ובניהם ולא יעשו כל מלאכה אף לצרך אֹכֶל נפש ויקרא כג ג ועוד (ולא כן ביו"ט שלא באה המצוה בהם לשבת בבית כל היום וימנעו רק ממלאכת עבודה ויקרא כג ז כא כה לה לו, ולא ממלאכת אֹכֶל נפש ליו"ט שמות יב טז), לקדוש ד' הוא יום טוב כמש"ל, שנקרא יום קדוש לד' נחמיה ח יוד, תקרא „מכבד" יום מכובד (כמש"ל), והולך ומפרש במה יכבדנו (אם איננו יושב בביתו כל היום ועושה מלאכת אכל נפש ולא כביום השבת כמש"ל): וכבדתו מעשות לבלי עשות (עמש"ל ח יא בהערה) דרכיך עסקיך ועניניך (ע' מ כז; איוב ג כג; מ"א יח כז; תהלים לז ה ז; משלי ג ו ועוד) ככתוב למעלה, ממצוא

וגם בטעם היות חגור כלי מלחמה (בנפעל הֵחָלֵץ במדבר לא ג; לב יז כ, וכנראה שטעם זה הוא משרש אחר, מפעל ערבי חלז, ויותר רגיל בכ"ק בינוני פעול קל חלוץ לעיל טו ד; במדבר לא ה; לב כז ועוד הרבה לאיש חגור כלי מלחמה), ומפני שהאיש חגור כלי מלחמה מצויר חזק, לכן הושאל ההפעיל החליץ בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר) ואולי גם הפיעל איוב לו טו בטעם חִזֵּק. וכן בא בלשון גרמניה rüstig בטעם היות חלוץ או היות חָזָק.

([10]) כטעם עולם מ כח; ירמיה ו טז; יח טו; יחזקאל כו כ; תהלים קלט כד; קמג ג; משלי כב כח; איוב כב טו ועוד, וכן טעם „מעולם" לעיל מב יד; מו ט ועוד, ולפעמים בא בפירוש ימי עולם סג ט יא ועוד.

([11]) „יום" וכן „חג" חסר לפעמים ומובן מהענין, וכן מְכֻבד להלן בפסוק, שָׁבֻעות

פָּרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא
בָיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ
לֹא תִתְעַלָּם׃ [ח] אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ
וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ
צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ׃ [ט] אָז תִּקְרָא
וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־
תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־
אָוֶן׃ [י] וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה
תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ
כַּצָּהֳרָיִם׃ [יא] וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ
בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ
כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ

זה אבחרהו („זה אבחרהו" מפסוק שעבר נמשך גם לפסוק הנוכחי): פרס שבר מן отламывать, abbrechen (6) לרעב לחמך ועניים מרודים וגו' נעים ונדים скитальцы, Herum— irrende ומבשרך וגו' מבן עמך соплеменникъ, Stammverwandter (7), כי לא נתנו לענייהם לחם ובגד נט ה ו, ועמ"ש מח א. מרודים תאר בטעם נעים ונדים, נבנה מפעל רוד בעברית (וכן בערבית) שבטעם תעה, נוע ונוד, בקל ירמיה ב לא, ובהפעיל תהלים נה ג, ואולי גם לעיל טו ג עמש"ש, ובא עוד מרוד וברבים מרודים בטעם ש"מ גדוד וטלטול איכה א ז; ג יט. скитанie, Herumirren יש אומרים מרוד מרודים טעמם בינוני פעול קל עזובים או ש"מ עזיבה ונבנו מפעל מרד, וטעם ראשון נראה עיקר בעיני.— [ח.] אז יבקע יגיח: (8) прорываться, hervorbrechen כשחר (המצויר כמו יגיח בבקר מהשמים להאיר על הארץ) אורך מליצה להצלחה וישועה עמש"ל ב ה בהערה (וכן הישועה מצוירת כבקר לעיל כא יב עמש"ש, וכשחר הושע ו ג), וארכתך ורפואתך (ירמיה ה כב ועוד, וכן בארמית ותלמוד) מהרה תצמח, הכוונה על גאולתם מגלות בבל, וזה שאמר והלך לפניך וגו' (מבבל לא"י) עמש"ל נב יב. — [ט. יוד.] אם תסיר (זה דבור נפרד ונמשך להפסוקים הבאים) מתוכך מוטה מוטות עלכם (ו) שְׁלַח (מקור ונמשך על „אם תסיר") וְשַׁלַּח אצבע על רעך לאות לעג אצל הקדמונים (כנזכר אצל סופרי רומא) ע' משלי ו יג ודבר און, ותפק ותוציא (כטעם הפעיל הפיק תהלים קמ ט; קמד יג ועוד עמש"ל כח ז, מן קל פוק בטעם יָצָא שלא נמצא בכ"ק, בארמית נפק) לרעב נפשך רצונך (כטעם נפש בראשית כג ח; דברים כא יד; תהלים כז יב; מא ג; קה כב ועוד) אשר יְבַקֵּשׁ הָרָעֵב ממך (כי הָרָעֵב יבקש להפיק ממך רצון וכהלשון משלי ח לה; יב ב; יח כב, ועמש"ל מ ב בהערה), והוא להאכילו לחם (ז), וזה שאמר ונפש נענה מדוכא ושפלה (עמש"ל כה ה) מפני הרעב עמש"ל פסוק ה תשביע, וזרח בחשך וגו' מליצה לצרה וגלות עמש"ל ב ה בהערה, והכוונה על גאולתם מגלות בבל (ע' מט ט). — [יא.] ונחך ד' תמיד ולא יעזבך (עמש"ל נז יח) והשביע בצחצחות (לא נמצא יותר, והוא מפעל צחא עמש"ל ה יג) במקומות צחיחים ויבשים בלא מים (והכוונה על המדבר שבין בבל לא"י אשר יעלו בו בני הגולה ע' לה א ומש"ש) נפשך ועצמותיך יחליץ יְחַזֵּק (9) והיית ותהיה אח"כ בשובך לא"י דשן ורענן כל הימים כגן רוה (וכן הלשון ירמיה לא יא) ממים (ע' נה יוד; תהלים סה יא) וכמוצא מים כמקור מים (ע' מא יח; תהלים קז לג לה; דהי"ב לב ל) אשר לא יכזבו מימיו. דרך הלשון לקרוא מקור מים קבועים ומתקיימים בשם

(6) פעל פרס או פרש בשין שמאלית (מלבד טעם פרש הרגיל מָתַח, פָּשַׁט) טעמו הבדיל, הפריד, חָלַק, פָּלַח, שָׁבַר (וכן בארמית וערבית), ומזה בקל מיכה ג ג, ובהפעיל ויקרא יא ג, וביחוד בא פעל פרס או פרש על המפריד או השובר נתח מככר לחם בפסוק הנוכחי: ירמיה טז ז (בחסרון יחס הפעול לחם); איכה ד ד, ומזה בתלמוד הַשָּׁם פרוסה לנתח מככר לחם ר"ה כט ב; דמאי פ"ה מ"ה ועוד.

(7) בָּשָׂר (כמו שְׁאֵר) בא בכ"ק ע"ד השאלה בטעם קרוב ממשפחתו Verwandter, родственникъ בראשית כט יד; לז כז; שופטים ט ב; ש"ב יט יד, ולפעמים גם בטעם בן שבט אחד ש"ב יט יג, או גם בן עם אחד בפסוק הנוכחי; ש"ב ה א.

(8) נפעל הִבָּקַע בא לפעמים בטעם הגיח (פעל עומד) בפסוק הנוכחי; לה ו; נט ה (החי מביצתו); בראשית ז יא; משלי ג כ, וכן בא לפעמים הקל בָּקַע בטעם הגיח (פעל יוצא) hervorstossen, прорывать לעיל לד טו (הביצים ממעי האם, וע' מיכה ד יוד); תהלים עד טו, וכן בא לפעמים בטעם זה פיעל בִּקַּע להלן נט ח (הביצים ממעי האם); יחזקאל יג יא יג; חבקוק ג ט; איוב כח יוד, ועמ"ש עוד בטעם פעל בקע לעיל ז ו.

(9) הפעל חלץ בא בכ"ק (בקל ונפעל ופיעל) בטעם הפשיט, סור, הסיר, הוציא מצרה, הושיט,

עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת
וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה׃ [ו] קוּרֵיהֶם לֹא־
יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם
מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי־אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃
[ז] רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם
נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד
וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם׃ [ח] דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא
יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם נְתִיבוֹתֵיהֶם
עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם׃
[ט] עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא
תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ
לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ׃ [י] נְגַשְׁשָׁה
כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ
בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׃

ח יד, בארמית עכביתא, בערבית ענכבות) אשר יוציאו (ילדו) מקרבם כעכביש יארגו לבית עכביש, паутина, Spinnengewebe, לעשות מזה (במקום צמר ופשתן) בגדים לעניי עמם, האכל מהעם מביציהם ימות מפני הארס שבהן, והזורה ומהזורָה (מהביצה הזורָה או המעוכה עמש״ל א ו, ברגל ע׳ איוב לט טו) תבקע תגיח (פעל עומד עמש״ל נח ח בהערה) אפעה ג״כ מין נחש ארסי (עמש״ל ל ו) אשר ישך את האיש אשר דרך על הביצה. קוריהם שנזכרו לא יהיו לבגד להעם, כי יִקָרעו טרם יתפרו מהם בגד ולא יתכסו העם במעשיהם במעשי הארג שנזכר של ראשי העם להעם, וכאשר הולך ומפרש הנמשל: מעשיהם של ראשי העם מעשה און וגו׳ עד סוף פסוק ח, והכוונה על מה שלא נתנו לענייהם לחם לאכל ובגד ללבש נח ז, ועמ״ש מח א. „קורים״ נמצא רק ברבים בפסוקים הנוכחים, בערבית קור טעמו פתיל, ובתלמוד (ברכות לא א ועוד) „קורא״ הוא ענף דק ורך בדקל הראוי לאכילה. זורֶה (בינוני פעול קל נקבה מן זור) ראוי לפי הדקדוק זורָה, ודומה לזה ולָנָה (=ולָנָה עבר קל נקבה מן לון) זכריה ה ד, והנה מ „מביציהם״ נמשך גם על והזורה וטעמו ומהזורה. מלשון תִּבָּקַע אֶפְעֶה נראה כי אפעה בא גם בלשון נקבה, כמו שבא מַחֲנֶה לפעמים בלשון נקבה (בראשית לב ט; דברים כג יוד; תהלים כז ג). — [ז.] רגליהם וגו׳ דם (וכן הלשון משלי א טז) נקי וגו׳ (ג) שד לחץ ואנס (עמש״ל טז ד בהערה) ושבר והריסה (להעם) במסלותם. — [ח.] ואין משפט וגו׳ (ד) נתיבותיהם עקשו להם ללכת בדרך עִקש (הוא דרך חטאים משלי ב טו ועוד). — [ט.] על כן מפני שאין בנו משפט (ד) רחק משפט (לנע״ל משפט ראשון) ממנו, טעמו רחק ממנו משפט ד׳ באויבינו [2] בגלות בבל להענישם ולא תשיגנו צדקה ישועה עמש״ל א כז בהערה. נקוה לאור וגו׳ נקוה לנגהות וגו׳ (נרדף עם נגה, ולא נמצא יותר), אור ונגה מליצה לישועה והצלחה, וחשך ואפלה מליצה לצרה וגלות כמש״ל ב ה בהערה. — [יוד.] נגששה כעורים וגו׳ מפני החשך והאפלה שבפסוק שעבר, וכל זה ציור לצרה וגלות כמש״ש. באשמנים (לא נמצא יותר) בחשך (נהי׳ עמש״ל לח טז בהערה) כמתים (איכה ג ו) בשאול (אשר שם חֹשֶׁך גדול, עמש״ל ה יד בהערה). לדעתי נכונה ועקרית דעת הרבה מפרשים ראשונים (ע׳ רש״י) ותרגום הרומי כי אשמנים טעמו חֹשֶׁך (ובא ברבים אשמנים, כמו שבא אפלה, חֹשֶׁך מַחְשָׁך ברבים אפלות בפסוק שעבר, חֲשֵׁכִים נ יוד, מַחֲשַׁכִּים איכה ג ו ועוד), וביסוד טעם זה לדעתי אשמנים=אִשׁונים (חֹשֶׁך ע׳ משלי ז ט; כ כ) בתוספת מ, כמו נמבזה ש״א טו ט, צלם תהלים לט ז (ע״ש קמד ד). יש אומרים אשמנים טעמו חֳרָבוֹת, והוא שם מפעל אשם (ע״מ אלמן, חרצן ועוד) שבטעם שָׁמֵם (עמש״ל כד ו בהערה), והכוונה שאנחנו שוכבים בערים חרבות שבא״י (עמש״ל נח יב) כמתים שוכני קבר במקומות חרבים, ותהיה הכוונה פה על שארית יהודה שנשארו מהגולה בא״י (מ״ב כה יב), וטעם זה לשם אשמנים איננו רחוק, אך רחוק לאמר שהכוונה פה על שארית יהודה שבא״י שלא בא זכרם בימי כורש, ומהלשון עזרא ב א וממה שלא

על מושל אדיר, והלשון דָרֵךְ על במות עמים אחרים דברים לג כט מליצה למושל אדיר המכניע אלה העמים.

[1] עָמָל וָאָוֶן שבפסוק נרדפים בטעם עָוֶל, ובא פה טעם זה במלות שונות ליפי המליצה (וכן לעיל יוד א), וכן יש להעתיקם במלות שונות נרדפות.

[2] שם „משפט״ בין שארי הוראותיו (עמש״ל יוד ב; כח כו; מא א) בא עוד ביחוד בטעם משפט ד׳ שיעשה באויבי ישראל להענישם בפסוק הנוכחי ובפסוק יא; מ כז; מיכה ז ט; תהלים ט ה; מח יב; צז ח; איכה ג נט; מ״א ח מה מט נט, או בטעם משפט ד׳ שיעשה ברשעי ישראל להענישם לעיל א כז; ד ד; תהלים א ה; יז ב; לה כג; איוב לו ו. וגם בכלל בטעם ענש כמש״ל לד ה.

חֶפְצֶךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃ [יד] אָז תִּתְעַנַּג עַל־
יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־בָּמֳותֵי* אָרֶץ
וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי
יְהוָה דִּבֵּר׃

נט [א] הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה
מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃
[ב] כִּי אִם־עֲוֺנוֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים

יתיר ו'

בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם* הִסְתִּירוּ
פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ [ג] כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ
בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם
דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃
[ד] אֵין־קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה
בָּטוֹחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ עָמָל
וְהוֹלֵיד אָוֶן׃ [ה] בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ וְקוּרֵי

יתיר ו'

לבלי מצוא חפצך עסקך (כמש"ל והכוונה שלא לבד שלא יעשו עסק, אך גם לא יבקשו איזה עסק יש להם לעשות אחר יום טוב) ודַבֵּר דָּבָר חָר"ץ מה לעשות (ע' ח יוד) (12) בעסקך, או הטעם דַבֵּר דָּבָר בחפצך שנזכר (שלא לדבר מעסקך ביום טוב), או הטעם דַבֵּר דברי ריק, כטעם דָּבָר לעיל לו ה; משלי יד כג; ש"א יז כט, **אז תתענג על ד'** עמש"ל נז ד **והרכבתיך על במתי ארץ** (וכן המליצה דברים לב יג) על גבה הרי הארץ עמש"ל יד יד בהערה, אשר בהם ספונים אוצרות כל יקר עמש"ל מ כא בהערה, ופה ודברים שם „במתי ארץ" (וכן „במות עולם" יחזקאל לו ב) שם מליצה לא"י שהיא מישור הררי (הר יהודה, הר אפרים, הר נפתלי יהושע כ ז) ונקראת לפעמים בשם הר כמש"ל יא ט, ובה אוצרות כל חמדה (דברים ח ה ז ט; לב יג יד; לג יג), וכוונת המליצה פה שישיבם ד' לא"י וינחלוה (13), וזה שאמר עוד **והאכלתיך** כאשר תשוב לא"י **נחלת יעקב אביך** (בראשית כח יג; לה יב; מח ד), **כי פי ד' דבר** ואין איש יעצור בעדו לעשות דברו (עמש"ל א כ). הלשון „דַבֵּר דָּבָר" בא לפעמים בכ"ק בטעם דַבֵּר דברי שֶׁקֶר יחזקאל יד ט; הושע יוד ד (וכן בלשון התלמוד „מילין" ע"ז לח ב; חולין קלט ב), אך בפסוק הנוכחי רחוק לפרש כן, כי בעון דבר שקר אין הבדל בין שבת ויו"ט ובין יום חול.—

נט. [א.] הפרק הנוכחי הוא נבואה חדשה, ואיננו המשך מפרק שעבר, כי שם הבטיח הנביא לבני הגולה בבבל שיגאלו בתנאי אם ישובו לעשות צֶדֶק וִיפָרֵשׁ שָׁם חטאם, ובפרק הנוכחי יבטיח שיגאלו בלא תנאי (פסוקי טז—כ) רק שיברר להם חטאותם (פסוקי א—טו) שבשבילם לא נגאלו עד כה (כנראה מהלשון „היו מבדילים" בפסוק ב), ונראה בעיני כי הנבואה הנוכחית היא חלק שני מהנבואה לעיל נז יד—כא, כי אחרי שבשר שם הנביא להם שיגאלו מגלות בבל מפני שנכנעו ושבו לד' (נז יח), יברר להם פה בפסוקי א—טו למה לא גאלם ד' עד כה (מפני עונותיהם בגולה), וכן נראה מלשון פסוקי טז יז שנבואה זו נמשכת על נבואה שקדמה עם הבטחה ברורה שיגאלו כמש"ש. **לא קצרה יד ד'** עמש"ל לז כז. **משמוע** נאקתכם בגולה.—[ב.] **עונותיכם** בגולה. **וחטאתיכם הסתירו** (בטעם יוצא לשלישי ולא נמצא יותר הפעיל הסתיר בטעם זה) גרמו להסתיר (שהסתיר ד') **פנים** וגו' נד ח; סד ו; ירמיה לג ה.—[ג.] **נגאלו** נפעל ופעל עמש"ל לד ו בהערה.—[ד.] **אין קרא בצדק** טעמו אין איש מראשי העם בגולה (עמש"ל מ א) קורא לעשות צדק (עמש"ל מב ו בהערה), **ואין** איש **נשפט** (עמש"ל סו טז בהערה) מראשי העם השופטים שבגולה (עמש"ל מ א) **באמונה** באמת וצדק (עמש"ל יא ה בהערה) וכן מסופר בספר שושנה (אחד מספרי אפקריפה). **בטוח** מקור בטעם עבר (וכן שארי פעלי מקור שבפסוק) בטחו ראשי העם **על תהו** כנוי לאלילים (עמש"ל כד יוד) שנטו אחריהם רבים מבני ישראל בגלות בבל עמש"ל סה א **ודבר שוא** (היפך צֶדֶק), **הרו** הָר"ה (עמש"ל ו ט בהערה) **עמל** עָוֶל (עמש"ל יוד א) неправость, Unrecht **והוליד און** (וכן הלשון איוב טו לה, וע' להלן פסוק טו) несправедливооть, Ungerechtigkeit (1) מליצה לחושב בלבו מחשבות רע ואח"כ יעשנו כמש"ל לג יא בהערה.—[ה. ו.] פסוקים אלה הם דבור משלי להדבור שקדם „והוליד און" מפסוק ד. **ביצי צפעוני** מין נחש ארסי (עמש"ל יא ח; יד כט) **בקעו** הגיחו (פעל יוצא) מקרבם (ילדו ביצים וכן בקל ובקעה לד טו. ועמש"ל נח ח בהערה) ראשי העם מפסוק שעבר להאכיל את עניי עמם **וקורי עכביש** חוטים דקים של עכביש паукъ, Spinne (נזכר עכביש עוד איוב

במדבר כח כו (הוא חג שבועות שמות לד כב ועוד), בכורים ויקרא כג יז (הוא יום הבכורים במדבר שם);

(12) פעל דבר בא לפעמים בטעם חָר"ץ לעשות איזה דָּבָר לעיל ח יוד עמש"ש; בראשית כד נא. שופטים יט ל; מ"ב יד כז ועוד, ונראה שגם פעל אמר בא לפעמים בטעם זה, ע' דברים לג כז; יהושע כב לג; מ"א ה יט; מ"ב ז ד; דהי"א טו ב.

(13) עוד בא בכ"ק הלשון בָּכ"ב או דָּר"ך על הבמות ש"ב כב לד; חבקוק ג יט מליצה

וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי־אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ
וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ׃ [יז] וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה
כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ
בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה׃
[יח] כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו

המ׳ רפה

גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם׃ [יט] וְיִירְאוּ
מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה
נֹסְסָה בוֹ׃ [כ] וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי
פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ [כא] וַאֲנִי זֹאת

איש וישתומם כי אין מפגיע, והרבה כן כמש״ל ה ט, ותושע לו זרעו (וכן הלשון סג ה) עמש״ל נא ט, להכות את אויביו בני בבל וצדקתו ומשפט צֶדֶק שלו (עמש״ל א כז בהערה) היא סמכתהו (ודומה לזה הלשון סג ה), כי לִבָשָׁה כשרין, וזה שאמר וילבש צדקה (ע׳ איוב כט יד) שנזכרה כשרין כמָגֵן щитъ, Panzer וכובע ישועה (עמש״ל יב ג) לישראל בראשו (ע׳ דהי״ב ו מא), וילבש בגדי נקם (ע׳ נא ט) תלבשת (תִלְבֹּשֶׁת לא נמצא יותר, ולפי הענין טעמו ש״מ לבישה (одѣяніе, Bekleidung), והמשך הוא וילבש תלבשת בגדי נקם, ויעט (קל מן עטה) כמעיל (ש״א כח יד; תהלים קט כט) קנאה (עמש״ל יא יג בהערה), כל זה מליצה (עמש״ל סא ג) על מה ששלח ד׳ על אויביו בני בבל העריצים את כורש מלך פרס להכניעם ולגאל את גולי יהודה מידיהם.— [יח.] המשך הכתוב כן הוא (עמש״ל א יח): כעל לפי מדת соразмѣрно, verhältnissmässig (וכן טעם „כעל" להלן בפסוק; סג ז, ויותר לא נמצא) גמלות כעל לפי מדת חמה חמת ד׳ על בבל (ע׳ סג ה) ישלם לצריו לאויביו, ישלם גמול לאויביו הם בני בבל, וכאשר הולך ומפרש בשם כנוי מי הם צריו ואויביו: לאיים כנוי לארץ בבל מפני שהיא מוקפת בנהרות פרת וחדקל עמש״ל כא א, או מפני שהיא נסמכת בדרום ללשון ים פרס (עמש״ל כ ו) כנודע גמול ישלם ד׳ ע״י כורש מלך פרס כמ״ש בפסוק שעבר. יתכן עוד לפרש הפסוק הנוכחי בלא סירוס מלות רק כי „כעל" השני כפול ומיותר, והרבה מקומות כאלה בכ״ק כמ״ש למטה בהערה (4).— [יט. כ.] וייראו (מן פעל ירא) ממערב את שם ד׳ (ע׳ דברים כח נח; תהלים סא ו; פו יא; קב טז; נחמיה א יא) וממזרח שמש ייראו את כבודו (ע׳ תהלים קב טז), כי יראו בעיניהם עזרת ד׳ לגולי יהודה וישראל אשר במערב ומזרח לשוב מהגולה לא״י ע׳ מג ה ומש״ש, כי יבוא בטעם עבר כי בא (כי נבואה זו שראשיתה לעיל נז יד כמש״ש ולעיל פסוק א נאמרה אחרי שבא כורש ולכד מלכות בבל כמש״ש) עם צבאותיו העצומים כנהר עמש״ל ח ז צָר אויב חָדָשׁ (על הצָרים מפסוק יח, הם בני בבל צָרֵי יהודה) אשר (עמש״ל יז כ בהערה) רוח ד׳ נוססה נוצצה בו, רומז לכורש מלך פרס אשר נתן ד׳ רוחו עליו (מב א), והוא הרס מלכות בבל וגאל שם את גולי יהודה להשיבם לירושלם (מה כו ועוד), וזה שאמר ובא לציון גואל הוא כורש (מב ז; מט ט) ולשבי פשע ולשבים מִפֶּשַׁע (5) (ע׳ נז יח) ביעקב יבוא גואל נאם ד׳, כן נראה לדעתי טעם אלה הפסוקים הסתומים אשר נלאו לפרשם כל המפרשים וחוקרי הלשון. „וייראו" בשני יודין (וכן תהלים קב טז בלשון דומה לפסוק הנוכחי), וכן הנוסח העקרי פה לעדות בעל מנחת שי, והוא מפעל ירא ולא מפעל ראה, וכן הבין תרגום יונתן, כי לשון ראה את שם ד׳ (שלא נמצא בשום מקום) אין לו טעם בפסוק הנוכחי. רוח ד׳ נוססה בו לדעתי טעמו כמו רוח ד׳ נוצצה בו, וכן מזה בהתפעל אבני נזר (מתנוצצות) זכריה ט טז, כי הפעלים נָסַס נָצַץ נרדפים בחלוף ס צ עמש״ל לא ה (אבל נוסס לעיל יוד יח, התנוסס תהלים ס ו הוא מטעם אחר כמש״ל שם), וכן בא בלשון התלמוד על רוח ד׳ הנח על האדם „נצנצה בה רוח הקדש" ב״ר פרק פה.— [כא.] ואני

(4) ומזה כנראה כפול ומיותר עוד: רק (הראשון) שופטים יט כ, כי (הראשון) ש״ב יב כא, וקלי ש״ב יז כח, ארגים (הראשון) כא יט, הנער ב״ב ט ד, עוד יחזקאל לז כב, דרך מב יב עמש״ש, אל החצר החיצונה מד יט, תמימם (הראשון) מז ו (עמ״ש עוד לעיל יז יד). להיות (הראשון) מיכה ה א, וכן נחום א יב, ובאת זכריה ו יוד, על (הראשון) יב ב, ולא יד יח (עמש״ש), כל (הראשון) תהלים לט ו, אם איוב לז יג, על כן אסתר ט כו, למען (הראשון) נחמיה ו יג (עמ״ש עוד לעיל מט ז בהערה), ואת ארץ (הראשון) ט כב ועוד, ואולי מזה ג״כ וישמע לעיל לז ט, לכן נב ו, אשר להלן פסוק כא עמש״ש; דניאל א יוד.

(5) ודוגמתו הלשון שובי (=שָׁבֵי עמש״ל ח כג בהערה) מלחמה מיכה ב ח בטעם שָׁבים ממלחמה, ועמש״ל א ל בהערה.

[יא] נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה
נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה
מִמֶּנּוּ׃ [יב] כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ
וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ
וַעֲוֺנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם׃ [יג] פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָֹה
וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה
הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר׃ [יד] וְהֻסַּג
אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־
כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל
לָבוֹא׃ [טו] וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר
מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָֹה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו
כִּי־אֵין מִשְׁפָּט׃ [טז] וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ

מלא ו'

נזכר שם בבל הפרק דָבר משארית יהודה בעריה שלא הלכו בגולה נראה שלא מצאו עולי הגולה איש מאחיהם בערי יהודה (וכן נראה מהלשון נ ב; ס טו; ירמיה ט ט—יא), ונראה ששארית זו נספחה אל יוחנן בן קרח שהלך עמה למצרים מפני פחד הכשדים כאשר הרג ישמעאל בן נתניה את גדליהו אשר הפקיד מלך בבל בארץ והכשדים אשר אתו ע' ירמיה מ ו—יב; מא ג יוד—יח, ומעט משארית זו שלא הלך למצרים הֶגלה אח"כ נבוזראדן בגלות שניה ירמיה נב ל (גלות זו כנראה היתה בשביל רֶצַח ישמעאל בן נתניה), וכן באה הקבלה בסדר עולם רבא פרק כז; שבת קמה ב; נד א „נב שנה לא עבר איש ביהודה" (אחר חרבן בהמ"ק ראשון).— [יא.] נהמה מצרה ולחץ (יחזקאל ז טז; תהלים נה יח ועוד) כדבים משלי כח טו (עמש"ל כט ח בהערה) כלנו וכיונים הגה נהגה ע' לח יד, נקוה למשפט וגו' ד' באויבי ישראל (ט). — [יב.] כי רבו פשעינו נגדך (ע' תהלים קט טו) נגד עיניך (שתִרְאֵם) וחטאתינו ענתה העידה (עמש"ל ג ט) בנו וגו' (ובהיפך וענתה בי צדקתי בראשית ל לג) לפני ד'. ועונותינו ידענום: פשע וכחש וגו' וסר מרע משתולל בפסוקי יג יד טו הבאים. — [יג.] פשע... ונסוג... (מקור נפעל מן סוג עמש"ל א ד בהערה; יד לא, או מקור קל מן נסג הנרדף עם סוג) הֹרוֹ (מקור פֹּעל מן הרה ע' איוב ג ג, ועמש"ל פסוק ד) מתחלה בקרב הלב ואח"כ והֹגו הָגֹה בפה דברי שקר (ד). והֹגו=והָגו (מקור קל), ובא והֹגו לזִוּג הבדתו עם הֹרו (מקור פֹּעל).— [יד. טו.] והסג (מקור הָפעל מן נסג הנרדף עם סוג כמ"ש בפסוק שעבר) אחור משפט (ד) מבית המשפט וצדקה וגו' וצדק (עמש"ל א כז בהערה), כי כשלה ברחוב אמת ונכחה וישר (עמש"ל נז ב בהערה) לא תוכל לבוא לבית המשפט (אחרי שכשלה ברחוב אמת ולא תוכל לקום), והוא מליצה על העדר האמת והצדק, וזה שאמר ותהי האמת נעדרת וסור מרע משתולל נבוך (ולא ידע איפוא למצוא אמת וצדק), וירא ד' את מעשינו וירע בעיניו כי אין משפט צדק בנו, ולכן „נקוה למשפט (ד' באויבינו) ואין לישועה רחקה ממנו" פסוק יא (כי על דבור זה נמשך פסוקי יב—טו). משתולל (התפעל מן שלל) טעמו נבוך, ומזה עוד אשתוללו (ע"ד לשון ארמית=השתוללו) תהלים עו ו, והוא מפעל ישן שלל בטעם היות נבוך, ומזה התאר שולָל (נָבוך) מיכה א ח; איוב יב יז יט, ובתלמוד יש מזה פעל שולֵל מ"ק כב ב, והשם שְׁלַל שם כו ב; שבת מח ב על התפירה העשויה בסְבַך בלא סֵדֶר, שְׁלַל של ביצים ביצה ז א על סבך ביצים קטנות במעי העוף, ואולי מזה שַׁלְשֶׁלֶת בארמית בטעם שַׁרְשֶׁרֶת מהיותה מחלקים סבוכים ואחוזים יחד, וי"א שמזה „שָׁלָל" בלשון שְׁלַל צבעים שופטים ה ל, ושלל לא יחסר משלי לא יא בטעם אֶרֶג (מחוטים סבוכים) מרוקם (בצבעים סבוכים ע"ש פסוקי כא כב) (³). — [טז. יז.] אחרי שברר הנביא להעם בפסוקי א—טו למה לא נגאלו עד כה, שב לדַבֵּר על הגאולה כהיום אשר ממנה וזיה הדבור לפני פסוקי א—טו, והוא לדעתי הנבואה לעיל נז יד—כא כמש"ל פסוק א. וירא וגו' ד' אחרי שהטבנו דרכנו (נז יח), והמשך הפסוק הוא „וירא (ד') וישתומם כי אין איש (מישראל ומהעמים) מפגיע" (נופל להכות על הרשעים שנזכרו בחלק ראשון מנבואה הנוכחית נז כ כא, הם בני בבל כמש"ש, עמש"ל פסוק א, ודומה לזה המליצה על מפלת בבל להלן סג ה, ועמש"ל נג ו בהערה בטעמי פעל פגע), רק שבמליצה נחלק דבור זה לשנים, וירא כי אין

(³) כפולים שלל בא בכ"ק: 1) בהתפעל בטעם היות נבוך, ומזה התאר שולל כמש"ל, 2) בקל בטעם שמט והפיל לארץ רות ב טז (נרדף עם חפ"נ נשל), 3) וביותר רגיל הפעל שלל (בקל) והשם שָׁלָל בטעם בָּזֹז, בז, לעיל יוד ו ועוד הרבה (טעם זה קרוב להטעם שקדם, כי הבוזז שומט את הבז מבעליו). ואולי שלל משלי לא יא ולעיל נג יב (עמש"ש) הוא שם מליצה למעדני מלכים ושרים המצוירים כאוכלים שלל האויב.

וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם
חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ [ו] שִׁפְעַת גְּמַלִּים
תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא
יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה
יְבַשֵּׂרוּ׃ [ז] כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי
נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי

שבאו הגוים והמלכים לשלום ורכושם עמם נדבה לבית ד׳ (פסוקי ו ז), ופחד בתחלה יפחד כמש״ל ואח״כ ורחב לבבך משמחה (ע׳ תהלים קיט לב, ובהיפוך מפחד וצרה יִתְקַוֵּץ הלב וייבש ויתקישה תהלים קב ה; ש״א כה לז), כעב״ש, והולך ומצייר במליצה בפסוק זה סבת פחדם ושמחתם: כי יֵהָפֵךְ עליך יפנה ויעבור עליך [3] המון ים קהל עם (עמש״ל יג יד בהערה) היושב על הים אשר מהם תפחדי, ונראה הכוונה פה על העמים היושבים על נהרות פרת וחדקל (במלכות בבל) הנקראים במליצה ים (עמש״ל יט ה) ומשם יבאו העמים עם גולי בבל (ולכן ים הנוכחי אין טעמו מערב, כי גולי בבל באו לא״י ממזרח, ומעמי מערב הדבור בפסוקי ח ט כמש״ש), חיל גוים רכוש (עמ״ש ח ד) גוים (וכן טעם חיל גוים בפסוק יא; סא ו; זכריה יד יד חיל עמים לעיל יוד יד) יָבֹאוּ, לפי ההמשך נראה טעמו הפעיל יָבִאוּ (המון ים שנזכר) כמ״ש בפסוק שעבר, ומזה ירחב לבבך. ר״ב המפרשים יפרשו „תראי״ מפעל ראה „ופחד״ מפני גדל השמחה פתאום, אך בזה אין המשך נכון אל „תראי״ אחרי „וראי״ מפסוק שעבר, וכן „תראי ונהרת״ לא יהיה מקביל להדבור שאחריו „ופחד ורחב לבבך״, וכן ציור פחד לְשמחה פתאומית איננו ברור בלשון כ״ק עמ״ש בראשית מה כו; ירמיה לג ט; הושע ג ה; יוד יוד יא. יש ספרים הגורסים פה „ורהב״ עמש״ל ג ה, וטעמו יהמה ויסער כמש״ש, אך אין לגי׳ זו המשך נכון בפסוק הנוכחי. — [ו.] בפסוקי ו ז יצויר כי מלבד עמי המזרח מפסוק ה (כמש״ש), גם עמי דרום יביאו רכושם לירושלם לבית ד׳, שפעת רבוי (וכן בא בנפרד שִׁפְעַת מ״ב ט יז, נרדף עם שֶׁפַע דברים לג יט) גמלים אשר עליהם ירכבו עמי דרום מפסוקי ו ז תכסך כשפעת מים (איוב כב יא; לח לד) בכרי גמלים צעירים (וכן בערבית, ומזה בִּכְרָה ירמיה ב כג לְגַמָּלָה צעירה, ואולי מזה עוד בְּכָרִים יחזקאל כז כא, ולא נמצא יותר) מדין (הנודעה בגמליה הרבים שופטים ו ה; ז יב) ועיפה כלם הכוונה כל רוכבי גמלים ובכרים שנזכרו משבא יבאו, הם שמות עמים וארצות מדרום לא״י אשר מקומם יתפרש למטה בהערה [4], זהב ולבונה ישאו משבא שנזכרה (שהיא ארץ עפרות זהב וכל בשם כמש״ל בהערה) מנחה לד׳ ע׳ פסוק ז, ותהלות ד׳ יבשרו על דרכם לירושלם ובשערי ירושלם ובשובם מירושלם לארצותם ע׳ פסוק יח; סא ג יא; סב ז. — [ז.] כל צאן קדר אחד משבטי ישמעאל בראשית כה יג (עמש״ל כא טז) יקבצו לך עם בני קדר שיבאו לירושלם, אילי נביות ג״כ אחד משבטי ישמעאל בראשית שם, שישבו בחבל הצפוני מארץ ערב מדרום לא״י כמש״ל כא יג,

[3] וכן בא נהפך אל מי איכה ה ב בטעם פנה ועבר אל מי, ולפעמים בא נהפך אל מי בטעם פנה ונפל על מי ש״א ד יט; דניאל יוד טז, ומזה הטעם עוד „נהפך במי״ איוב יט יט.

[4] עמי מדין ועיפה ושבא מתיחסים לבני אברהם מפלגשו קטורה אשר שִׁלְּחָם אברהם אל ארץ הקדם בראשית כה ב ג ד ו, והנה עם מדין התחלק לשבטים רבים (ואחד מהם עיפה שבפסוק הנוכחי) שם פסוק ד, אשר ישבו במקומות שונים על גבולי א״י: מדרום קרוב לגבול מצרים בחצי אי סיני שמות ב טו; ג א, ובחבל ארץ בין אדום ופארן מ״א יא יח, וממזרח בעבר הירדן מזרחה בשדה מואב בראשית לו לה, ובמלכות סיחון יהושע יג כא, ומשם הלאה למזרח בראשית לז לח, ומלשון הפסוק הנוכחי נראה שפשטו שבטי מדין עוד בדרומית מזרחית מא״י עד קרוב לשבא שישב בחֶבֶל ארץ שעל שפת לשון ים פרס מצפון כאשר יתבאר. עמי שבא ודדן יתיחסו בכ״ק לרעמה (לדעת חוקרי הקדמוניות עם רעמה ישב בחבל עיר רֶגְמָה בארץ אֻמַאן בדרומית מזרחית מארץ ערב על שפת לשון ים פרס מדרום) מבני כוש בראשית יוד ז; יחזקאל כז כב, וגם ליקשן בן אברהם מפלגשו קטורה בראשית כה ג, ויש להחליט כי שבא ודדן הם שמות עמים שישבו בחלק מזרחית צפונית מארץ ערב (עמש״ל כא יג) על חבל לשון ים פרס מצפון, והתיחסו אלה העמים שבא ודדן מקצתם שבדרום (שבאו מדרום מארץ רעמה שבדרומית מזרחית מארץ ערב כמש״ל) לרעמה בן כוש, ומקצתם שבצפון (שבאו מארץ אשר לצפונה מחֵלֶק ערב שזכרנו, והוא למזרח מארץ כנען כנודע בגיאגרפיה ליקשן בן אברהם מפלגשו קטורה אשר שִׁלְּחָם אברהם למזרח מארץ כנען כמש״ל, והנה משבא זה הקרוב לרעמה הדבור בפסוק הנוכחי, כי משם הביאו לבונה וכל בשם וזהב ואבן יקרה מ״א יוד א ב עמש״ש; ירמיה ו כ; יחזקאל כז כב; תהלים עב טו. יש עוד

בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

ס [א] קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ [ב] כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃ [ג] וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ [ד] שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה*׃ [ה] אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד

*המ׳ בפתח

זאת בריתי אותם עם שבי פשע ביעקב מפסוק שעבר (אחרי שישובו מהגולה לא״י) אמר ד׳: רוחי (אשר) עליך יעקב שנזכר (ובא פה בפסוק אחד גוף אחד בנסתר ונוכח, והרבה כן כמש״ל א כט) שיהיו ביעקב נביאים רבים (ודוגמתו הנבואה יואל ג א), ודברי אשר שמתי אשים בפיך (בפי נביאיך) בדור זה לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו׳, הכוונה שלא יחדלו מעמך נביאים לעולם, הדבור „לא ימושו מפיך וגו״ יתכן במשפט עקרי רק אל הדבור אשר שמתי בפיך, ולא אל הדבור „רוחי אשר עליך״, ולכן „אשר״ הראשון מיותר עמש״ל ז כ בהערה, או שהוא כפול ומיותר כמש״ל פסוק יח בהערה, ויתכן עוד שההמשך הוא „אשר רוחי עליך״.

ס. [א.] פרק זה הוא נבואה חדשה ועל עת כר״ב הנבואות שקדמו (עמש״ל נז יד; נח א) כאשר נכבשה מלכות בבל לפני כורש וראשי הגולה ידעו שכורש חפץ לתת רשות לבני הגולה לשוב ליהודה ולירושלם ולבנות בית ד׳ ובעוד זמן קצר יעביר קול בכל מלכותו להודיע רשיונו זה (עזרא א א ב ג), הנביא אומר אל ציון וירושלם: קומי אורי כי בא אורך בא אור בקר Frühlicht ,разсвѣтъ (כטעם אור שופטים יט כו; איוב ג ט; נחמיה ח ג) שלך (אחרי שיָשַׁבְתְּ בחשך נט ט יוד) וכבוד ד׳ עליך זרח (בטעם עתיד ע׳ פסוק ב) יזרח, אור שבפסוק מליצה לישועה והצלחה, וכבוד ד׳ הזורח על ישראל בפסוקי א ב מליצה לחכמת תורת ד׳, כי הישועה וההצלחה והחכמה ותורת ד׳ מצוירות באור והצרות והסכלות בחשך וערפל כמש״ל ב ה. הלשון „בא אורך״ (בטעם אור בקר שלך) הוא דוגמת הלשון לעיל כא יב „אתא בקר״ (בטעם ישועה כמש״ש). — [ב.] כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל יכסה לאומים (חשך וערפל מליצה לסכלות כמ״ש בפסוק שעבר), מליצה שלא ידעו מתורת ד׳ ולקחו הטוב, ועליך יזרח ד׳ וגו׳ אור תורתו כמ״ש בפסוק שעבר. — [ג.] והלכו גוים וגו׳ זרחך (מנפרד שם כללי זֶרַח שלא נמצא יותר, וטעמו זוהר), הכוונה שיבואו לירושלם (ע׳ פסוק הבא) ללמוד שם תורת ד׳ ודרכיו הטובים, ודומה לזה הנבואה לעיל ב ג. — [ד.] כלם גוים ומלכים מפסוק שעבר נקבצו באו (בטעמי עתיד כנראה מהלשון להלן בפסוק ובפסוקים הבאים) לך בניך מרחוק יבאו, לפי ההמשך טעמו הפעיל (עמש״ל נז ח בהערה) יביאו ([1]) (גוים ומלכים שנזכרו), וכן נראה מפסוק ט (וכן לעיל יד ב; מט כב; ירמיה טז טז), ובנותיך על צד תאמנה ([2]) תנשאנה מהאומנים (עמש״ל א כא בהערה) מן גוים ומלכים שנזכרו, ע׳ סו יב, ודומה לזה הנבואה על עולי הגולה מט כב כג, ופסוק זה וכן הפסוקים הבאים הם מליצה על עלות הגולה מבבל לא״י ביד רמה ובשמחה בלא פחד מגדודי האויבים כמש״ל שם. ר״ב המפרשים יבינו הדבור „כלם נקבצו באו לך״ על הבנים והבנות שנזכרו אחריו (כטעם הלשון „כלם נקבצו באו לך״ מט יח), „יבאו״ כטעמו בקל, וזה רחוק בפשט הכתוב, ועוד לא נדע על צד מי תֵּאָמַנָה הבנות, ועוד מהלשון בפסוק ג (כמש״ש) ומפסוק ה נראה שהכוונה פה שיבאו הגוים והמלכים לירושלם וכמפרש בפסוקים הבאים. — [ה.] אז כאשר יִקָּבצו ויבאו לך גוים ומלכים מפסוק שעבר כמ״ש תראי תיראי (וכן הבין אב״ע בפירושו וכן יש באיזה כתבי יד, והוא מפעל ירא, ועמש״ל נד ד בהערה), בתחלה תיראי אולי למלחמה באו עליך, ונהרת ואח״כ (עמש״ל ח כב בהערה) תזרחי (עמש״ל ב ב בהערה) באור פניך (דוגמת הלשון הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו תהלים לד ו) משמחה (משלי טו יג, ובהיפוך מפחד וצרה ישחרו הפנים כמש״ל יג ח) בראותך

[1] וכן בפסוק ה בא יָבֹאו בטעם יָבִאו, וכן בא הפעיל אָבִא שמות יט ד; ירמיה לה ד, יָבִא במדבר ו יוד; תהלים עח כט; שה״ש ח יא; קהלת יב יד, יבִאו במדבר לא יב נד; שופטים כא יב; מ״א ח ח ועוד בלא יוד ההפעיל.

[2] בחסרון דגש בנ שבמקום תֵּאָמֵנָּה, כי שרשו אמן, וכן תֵעָגֵנָה רות א יג בלא דגש בנ.

הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי
אֲכַבֵּד׃ [יד] וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי
מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־
מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ [טו] תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה
וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ
דּוֹר וָדוֹר׃ [טז] וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד
מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ [יז] תַּחַת
הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא
כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים
בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ
צְדָקָה׃ [יח] לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ
שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה
חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ [יט] לֹא־יִהְיֶה־
לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ
לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם
וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ [כ] לֹא־יָבוֹא עוֹד
שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־
לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃
[כא] וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ
אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו* מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃
[כב] הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם

מטעי קרי

הלבנון מליצה לעציו הגדולים עמש"ל יוד יח **אליך יבוא** לבנין בית ד' (להלן בפסוק) **ברוש תדהר ותאשור וגו'** הגדלים בהרי לבנון עמש"ל מא יט, **ומקום רגלי** הוא בית ד' עמש"ל סו א **אכבד**. — [יד.] **והלכו אליך שחוח** (לא נמצא יותר, והוא תה"פ שנבנה מהפעל שחח) **בני מעניך וגו'**, מדה כנגד מדה, כי כן עשו לה אויביה נא יג. **עיר ד'** (ע' תהלים מח ב ט) **ציון של קדוש ישראל**. — [טו.] **תחת היותך עזובה** (נד ו; סב ד) **ושנואה** מד' (ירמיה יב ח) **ואין עובר וגו'** (נ ב; נח יב; ירמיה ט ט יא). — [טז.] **וינקת חלב גוים ושד** (נרדף עם שַׁד וכן סו יא; איוב כד ט) **מלכים וגו'**, מליצה לרכוש רב שיביאו העמים (הבאים לירושלם פסוקי ד ה) לשלם לבני יהודה הנזק שעשו להם בפסוק הבא; סא ו ז (ודומה לזה המליצה סו יב). — [יז.] **תחת הנחשת וגו'** שלקחו האויבים ביהודה, **ותחת העצים וגו'** ע' איכה ה ד, **ותחת האבנים וגו'** שהרסו בתי אבנים בערי יהודה, **ושמתי פקדתך** ע"ד השאלה בטעם פקידך (עמש"ל יוד ג בהערה) **שלום**, **ונוגשיך** ומושליך (עמש"ל ג יב) אשים **צדקה** צֶדֶק, מליצה כאלו השלום יהיה לה לפָקיד והצדקה למושלים, והטעם איש שלום ואנשי צדקה (ע' סא ג), או שחסר פה הנסמך „איש", „אנשי" וכן בהרבה מקומות בכ"ק כמש"ל כא יז, והנה הכוונה שלא יהיה חמס ושד בגבוליך בפסוק הבא. — [יח.] **לא ישמע וגו'** מפני שיהיו פקידך ומושליך אנשי שלום וצדקה בפסוק שעבר, וקראת „ישועה" חומותיך (יוד), מפני שלא תפלנה שנית ביד האויבים (כא) ושעריך (יא) תקראי „תהלה", מפני שהגוים הבאים בהם יספרו תהלות ד' (פסוק ו; סא ג יא; סב ז). — [יט.] **לא יהיה לך וגו'** מליצה להצלחה (המצוירת באור כמש"ל פסוק א) עולמית בלא הפסק, כי אור השמש והירח יחשך לפעמים בקדרות (בלקוי) השמש והירח, ולנוגה ולאור (בלילה) **הירח לא יאיר לך וגו' ואלהיך לתפארתך** עמש"ל מו יג. — [כ.] פסוק זה הוא ציור שני להצלחתם לעולם. **לא יבא** לא ישקע **עוד שמשך** בערב **וירחך לא יאסף** לא ישקע בלילה, כי יהיו לך שמש וירח חדשים מאירים תמיד, הוא ד' ואורו, וזה שאמר כי ד' וגו' (יט), **ושלמו ימי אבלך** עמש"ל נב א. — [כא.] **ועמך** יהיה (עמש"ל לח טז בהערה) **כלם צדיקים** ע' סא ג, **לעולם יירשו ארץ** (יח); **נצר** ענף חדש רך יוצא מהשרשים (עמש"ל יא א) **מן מטעי**, מַטָּעַי ד' מליצה לעם ישראל סא ג; ה ז ועוד, „נצר מטעי" מליצה לדור נולד מן „עמך" שנזכר, יהיה **מעשה ידי** (מליצה לאדם בכלל ולישראל בפרט, ע' סד ז; יט כה; מה יא; תהלים קלח ח; איוב יד טו, ועמש"ל מג א) **להתפאר** (וכן הלשון סא ג), כי ישראל יהיה תפארת ד' עמש"ל מו יג. — [כב.] **הקטן** הכוונה בית אב קטן במספר אנשיו **יהיה לאלף והצעיר** ובית אב שָׁפָל ונקלה (כטעם צעיר שופטים ו טו; ירמיה יד ג; תהלים קיט קמא) **יהיה לגוי עצום**. —**אני ד'**

וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ [ח] מִי־אֵלֶּה כָּעָב
תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ [ט] כִּי־
לִי ׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם
לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי
פֵאֲרָךְ׃ [י] וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חוֹמֹתַיִךְ
וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ
וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ [יא] וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ
תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא
אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ [יב] כִּי־
הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ
יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ [יג] כְּבוֹד

ישרתונך, הוא מליצה שהאילים ישרתו את ירושלם במה שיעלו לקרבן על מזבח ד׳ שבירושלם (ודומה לזה משרתיו אש לוהט תהלים קד ד), יעלו הצאן והאילים וכן הלבונה מפסוק שעבר על רצון לרצון (עמש״ל כט טז; מ ב בהערה) [על] מזבחי ובית תפארתי הוא בהמ״ק (סד יוד; יחזקאל כד כה) אפאר украшать, verherlichen בזהב שיבאו (ויו) ועוד בעצי לבנון יקרים (יג). „על״ שבפסוק עומד במקום שנים. — [ח.] בפסוקי ד—ז שקדמו מצויר בוא גויי מזרח ודרום לירושלם, ובפסוק הנוכחי והבא יצייר הנביא במליצה כי יראה בנבואה עמים באים אליה ממערב באניות דרך ים הגדול המביאים לירושלם גולי ישראל ויהודה שבארצם. הנביא שואל: מי אלה כעב תעופינה (עמש״ל מד כב) וכיונה אל ארבתיהם? (חלוני קִניהם), וע״ז משיב הנביא בעצמו על שאלתו (והרבה כן עמש״ל א ה) „כי לי איים יקוו וגו׳״ בפסוק הבא. תעופינה נשוא לשון נקבה לנושא בלתי מבורר, והרבה כן כמש״ל כב יא בהערה. — [ט.] כי לי איים יקוו (וכן הלשון נא ה) לישועתי, ולפי הענין הכוונה פה על ארצות אזיה הקטנה הנשענות לים הגדול ונקראות בשם איים עמש״ל כ ו, אשר שלח ד׳ את כורש ללכדן ולעשות צדק ליושביהן והן בכלל האיים שנזכרו בצדקת כורש לעיל מב ד יוד יב; נא ה, והנה היו שם ובכל איי ים הגדול גולי יהודה וישראל כמש״ל יא יא; מג ה, ואניות תרשיש תבאנה בראשונה, לפי הענין תרשיש זה הוא מבני יון בן יפת בראשית יוד ד שישב באזיה הקטנה (לפי המוסכם תרשיש שָׁם הוא בארץ קיליקיה באזיה הקטנה הידועה אצל הקדמונים עם עיר בשם תרשי), ויאמר הכתוב שמאיים שנזכרו (מארצות אזיה הקטנה כמש״ל) יבאו ראשונה אניות עם ועיר תרשיש (שבאזיה הקטנה) להביא בניך שגלו שם כמש״ל מרחוק, כספם וזהבם אתם לפאר בית ד׳ כמש״ל פסוק ז, לשם למען שם (עמש״ל יד ח) ד׳ וגו׳ כי פארך, וכן הלשון נה ה עמש״ש. לא אכחד מהקורא כי לא תנוח דעתי בפירושי בפסוק הנוכחי, כי תחסר מלת „תבאנה״, ולמה לא יביאו האיים גולי יהודה וישראל כאניות תרשיש, וכן קשה לפרש „איים״ רק על יושבי אזיה הקטנה ולא על איים ממש שבים הגדול (שלא לכדם כורש), וכן קשה לפרש „אניות תרשיש״ על אניות מעיר תרשיש שבאזיה הקטנה, כי לא כן הוא טעם אניות תרשיש בכל המקומות בכ״ק כמש״ל כג א ובהערה שם, לכן נראה מאד נכונה דעת האומרים כי פיעל יְקַוּוּ שבפסוק הוא במקום נפעל יִקָּווּ (עמש״ל נז ח בהערה) או יִקָּבצו (ולשון לי איים יִקָּוו דומה להלשון ונקוו אליה כל הגוים ירמיה ג יז), ובזה יהיה המשך הפסוק ישר בלא לחץ, כי איים המתקבצים (ולא המקוים לישועה) הם איי הים הגדול אשר גם שם היו גולי יהודה וישראל כמש״ל, ושם הלכו אניות תרשיש כמש״ל כג א, והפעל „יקוו״ (יקבצו) נמשך גם על אניות תרשיש. — [יוד.] ובנו בני נכר הבאים אליך (פסוקי ד—ט; שיכנעו לך פסוקי יא—יד, ויעשו מלאכתך סא ה) חומותיך חומות בית ד׳ עמש״ל נו ה, ויותר נראה חומות ירושלם (מ״ב כה ד יוד; לעיל כב יא; דהי״ב לב ה; לג יד) ע׳ פסוק הבא, ומלכיהם (ג) ישרתונך (ודומה לזה המליצה מט כג עמש״ש), כי בקצפי הכיתיך (נז טז ועוד) וברצוני (סא ב) בחסדי (עמש״ל מ ב בהערה) רחמתיך. — [יא, יב.] ופתחו ופִתחו עמש״ל מה ח; נז ח בהערה שעריך וגו׳ מחומותיך (יוד) להביא אליך חיל גוים רכוש גוים (עמ״ש בפסוק ה) הנזכר בפסוקי ה—ח, ומלכיהם הבאים עם אלה הגוים לירושלם (ע׳ פסוק ג) נהוגים נוהגים (עמש״ל ח כג בהערה) חיל גוים שנזכר מתנה לירושלם, מליצה להכנעת הגוים ומלכיהם לעם יהודה, וזה שאמר כי הגוי וגו׳ לדעתי „הגוי״ זה מליצת הלשון כשם כבוד לראש העם (כי גוי ממש נזכר אח״כ בסוף פסוק), והרבה כן כמש״ל כו ב. — [יג.] כבוד

שבא מבני יקטן בחלק דרומית מערבית מארץ ערב בראשית יוד כח, ועוד עם דדנים מעמי יון בראשית יוד ד, והם עמים אחרים כמש״ש.

אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה
וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה
לְהִתְפָּאֵר׃ [ד] וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת
רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת
דּוֹר וָדוֹר׃ [ה] וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם
וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם׃ [ו] וְאַתֶּם
כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר
לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ׃

[ז] תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ
חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת
עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם׃ [ח] כִּי אֲנִי יְהוָה אֹהֵב
מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם
בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרוֹת לָהֶם׃
[ט] וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ
הָעַמִּים כָּל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע
בֵּרַךְ יְהוָה׃ [י] שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל

קמץ בז"ק

יחזקאל טז ט; עמוס ו ו; רות ג ג) בעת שמחה תחת אבל, שלא סכו בימי אֵבֶל שמן (ש"ב יד ב, וכן קבלו רבותינו בתלמוד מ"ק טו ב), מעטה (ל"א נמצא יותר, והוא שם מפעל עטה וטעמו מעיל ושלמה) תהלה, מעטה תהלה מליצה לתהלה של עם מהולל בגוים (כאלו הוא לבוש תהלה, ודומה לזה המליצה להלן פסוק יוד; נט יז, וע"ע חבקוק ב יז; תהלים עג ו), ע' פסוק יא; ס ו יח; סב ז, תחת רוח כהה מצרה (ע' יחזקאל כא יב, ועמש"ל מב ג), ואחרי שאתן לגולי יהודה „פאר וגו' כהה" וקרא (פֻּעל) להם מפי הגוים „אילי שרי (עמש"ל טו ח) הצדק (מפני שיהיו כלם צדיקים ס כא, וישרים ע' פסוק ה) מטע ד' להתפאר ס כא. — [ד.] ובנו חרבות עולם נח יב עמש"ש. שממות (נסמך מהנפרד שְׁמֵמוֹת בטעם חֳרָבוֹת, עמש"ל מט יט בהערה) ראשנים דורות ראשונים ע' נח יב ומש"ש. — [ה.] ועמדו זרים עמים זרים שיבואו ויכנעו לכם לעשות מלאכתכם (עמ"ש ס יוד) ורעו צאנכם וגו'. בפסוקים שעברו בא על גולי יהודה לשון נסתר, ובפסוקי ה ו לשון נוכח, ובפסוק ז לשון נוכח ונסתר יחד, והרבה כן בלשונות כ"ק כמש"ל א כט. — [ו.] ואתם כהני ד' תקראו מפי הגוים מפסוק שעבר, משרתי אלהינו יאמר יקרא (עמש"ל ה כ בהערה) לכם, מפני שילבשו על ראשם פאר (מגבעת) פסוקי ג יוד (עמ"ש עוד בפסוק ט) כהכהנים הלובשים פאר כמש"ל בפסוק ג ונקראים משרתי ד' יואל א ט יג; ב יז, חיל גוים רכושם (עמש"ל ס ה) תאכלו (ס טז יז) ובכבודם וברכושם (עמש"ל יוד ג) תתימרו (התפעל מן ימר ירמיה ב יא שבטעם החליף, ולא נמצא יותר התפעל זה) תתחלפו, ורומז לדעתי למה שכתוב למעלה ס יז „תחת הנחשת אביא זהב וגו' ברזל". ר"ב המפרשים וחוקרי הלשון יבינו תתימרו=תתאמרו (מפעל אמר בחלוף נפ"י ונפ"א, כמו אסף יסף, אסר יסר, אחר יחר, האבלתי יחזקאל לא טו הובלתי, ע' ב"ר פל"ג ושמ"ר פי"ד ותנחומא אמר אות ה, עמ"ש עוד לעיל נג יא, או בכלל בחלוף א יוד עמש"ל ל כא בהערה) בטעם תתנשאו (כטעם יתאמרו תהלים צד ד) עמש"ל יז ו, וטעם זה נכון מאד בעיני. ולפיהו הלשון ובכבודם תתימרו לדעתי טעמו וברכושם (שתאכלו לעיל בפסוק) או בכבודם ממש (שיכבדו אתכם בשמות כבוד לעיל בפסוק) תתנשאו. — [ז.] תחת בשתכם שעזבתם את ארצכם (ירמיה ט יח) עמש"ל יט ט יהיה לכם משנה או כפלים (כאשר יפרש להלן כוונתו), וכלמה ותחת כלמה (שעזבתם אדצכם בעצבת רוח ע' נד ו, „תחת" נמשך גם למטה) ירנו (בלשון נסתר עמש"ל פסוק ה) חלקם בחלקם (בחסרון ב היחס, עמש"ל א כה בהערה ודומה לזה ירמיה לא ו, ועמ"ש עוד לעיל ח כג בהערה), או נחלתם (עמש"ל נז ו בהערה), והולך ומפרש דבריו בדבור יותר מבורר: לכן (בשביל בשתם וכלמתם ועצבת רוחם שעזבו ארצם, ישלם ד' להם גמול מדה כנגד מדה, ע' פסוק הבא, ויתכן ג"כ כי „לכן" זה טעמו „כי", עמש"ל כו יד) בארצם משנה יירשו שירחיבו גבול ארצם (ע' נד ג), שמחת עולם תהיה להם (לה יוד; נא יא), כן נראה לדעתי טעם הפסוק הנוכחי אשר התקשו בו כל המבארים והמעתיקים. — [ח.] פסוק זה הוא טעם להגמול מפסוק שעבר אשר ישלם ד' לישראל. כי אני ד' וגו' שנא גזל גְּזֵלָה בעולה לבלי להביא לפני קרבן עולה גזולה (ע' מלאכי א יג) אף כי גָזֵל וָעָוֶל בין איש לאיש, ונתתי לכן (עמש"ל ב ט) אתן את פעולתם גמולם (עמש"ל לב יז) של ישראל (תחת ענים ביד האויבים בפסוק שעבר) באמת בצדק (עמש"ל טז ה), וברית עולם אכרות להם (נה ג). — [ט.] ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם (עמש"ל לד א) בתוך העמים והולך ומפרש במה: כל ראיהם יכירום כי הם ארע ברך ד', טעמו זֶרַע אשר בֵּרְכוֹ ד' באֹשר והצלחה ושיפרו וירבו לרב (ס טז יז כב; וע' נא

אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃
סא. [א] רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי יַעַן
מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי
לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר
וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ׃ [ב] לִקְרֹא שְׁנַת־
רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם
כָּל־אֲבֵלִים׃ [ג] לָשׂוּם ׀ לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת
לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת

בעתה אחישנה, דבור אחרון זה בסיום הנבואה מפרק הנוכחי כנראה נמשך על כל הנבואה הנוכחית שנאמרה בזמן קצר טרם שהעביר כורש קול עם רשיונו לגולי יהודה לשוב לא״י כמ״ש בפסוק א, ויאמר הנביא בסיום הנבואה בשם ד׳ „בעתה (כאשר תגיע עִתָּה של הנבואה הנוכחית, והכוונה שתגיע העת שהיא מוכשרת להתקיים בה הנבואה) אחישנה״ (אמהר לקיים נבואה זו ככל האמור בה) (5). עוד יש לפרש „בעתה״ ב היחס נוסף עמש״ל כו ד, והטעם עִתה (של נבואה הנוכחית שתתקיים בה) אחישנה.

סא. [א.] פה מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד סוף פרק סב ומתחלקת לשני חלקים: 1) פרק סא הנוכחי, 2) פרק סב הבא, ונאמרה על עת כהנבואה שקדמה (עמש״ל ס א) עם בשורה מגאולה קרובה לבני הגולה והצלחתם בא״י, והנה בפרק הנוכחי באים יחד דברי הנביא בפסוקי א—ז, ודברי ד׳ בפסוקי ח ט (עמש״ל ב ו בהערה), ואח״כ דברי העם בפי הנביא בפסוקי יוד יא. **רוח ד׳ אלהים עלי** בנבואה (יען **משח ד׳ אתי** לנביא, והטעם נתנִי לנביא (הושאל פה לשון „משח ד׳ אותי״ מהמנהג בימי בית ראשון למשוח הנביאים הגדולים כמו הכהנים הגדולים והמלכים כנראה מ״א יט טז, ואולי מזה גם תהלים קה טז) **לבשר ענוים** עניים (עמש״ל יא ד בהערה) שגאולתם קרובה, ענוים כנוי לגולי בבל (מא יז; מט יג) שדלו מאד, והדבור „יען וגו׳ ענוים״ לפי ההמשך הוא מאמר מוסגר, **שלחני לחבש לנשברי לב** כנוי לגולי בבל **לקרוא לשבוים** מגולי בבל (יד ב; נב ב; איכה א יח, ועמש״ל יד יז) „**דרור**״! חפש, **ולאסורים** מגולי בבל (אשר מלך בבל לא פתח ביתה יד יז עמש״ש) **לקרוא** „**פקח—קוח**״! פתחון דֶּלֶת (דלתי בית האסורים) отпиранie, Aufschliessen, או טעמו פִּתְחון זיקי האסירים (ע׳ ירמיה מ ד) расковка, Entfesselung והנה בנבואה הנוכחית (כמו בהרבה נבואות מפרקים שקדמו) הכוונה על מה שִׁנבא הנביא שכורש במצות ד׳ (עזרא א ב) יתן בזמן קרוב רשיונו לגולי בבל לשוב לא״י, כי מה שינבא הנביא בשם ד׳ על גורל העמים יצויר כאלו הנביא עצמו בכחו עושה פעולתו בעמים, וכהלשון „ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע״ ירמיה א יוד. פקח—קוח טעמו כמלה אחת פקחקוח (עמש״ל ח יד בהערה) שלא נמצא יותר והוא שם בכפילת ע ול הפעל, כמו ירקרק, שחרחר, אדמדם, פתלתל, אספסוף, ערב רב (ערברב, עמש״ל ח יד בהערה), יפה—פיה (ירמיה מו כ=יפהפיה), בהמה המה (קהלת ג יח=בהמההמה), וטעמו פִּתְחון (הדלת או זיקי האסירים), גבנה שם זה מפעל פקח שבטעם פתח, ובכ״ק בא פעל פקח רק על פתיחת העינים והאזנים עמש״ל מב כ, ובארמית ותלמוד גם בטעם פתח בכלל (וביותר פָּת̇חַ גל אבנים, ע׳ תרגום קהלת ג ה; ר״ה לד ב ועוד). יש אומרים פקח—קוח הוא מקור פיעל (=פקחקוח, ובטעם פתח הדלת או האזיקים כמש״ל) בכפילת ע ול פעל, כבו סחרחר (תהלים לח יא), חמרמר (איכה א כ ועוד), ירחק—חק (מיכה ז יא=ירחקחק), אהבו הבו (הושע ד יח=אהבוהבו).— [ב. ג.] פסוקים אלה נמשכים על „שלחני״ מפסוק א. **לקרוא שנת רצון** (עמש״ל מט ח בהערה) **לד׳** לעמו ישראל **ויום נקם** (עמש״ש) **לאלהינו** מאויבי ישראל ע׳ לה ד; מז ג. **לנחם כל אבלים** (נז יח ועוד), **לשום לאבלי ציון לתת להם** (כעב״ש, ואולי „לשום לאבלי ציון״ טעמו לחרוץ משפט על אבלי ציון עמש״ל מד ז) **פאר** מִגְבַּעַת (כעל ראשי כהני ד׳) כנראה הכוונה למען יִקָּראו ממלכת כהנים וגוי קדוש כהבטחת ד׳ שמות יט ו (ע״ע הושע ד ו), עמ״ש פסוקי ו ט יוד (פאר או מגבעת הוא מין כובע גבוה על הראש לכהן ולחתן ולנשים כבודות כמש״ל ג כ, וע׳ להלן פסוק יוד) **תחת אפר** (לנע״ל פאר) שנתנו על ראשם לאות אבל (ש״ב יג יט; יחזקאל כז ל; איוב ב יב; איכה ב יוד), **שמן ששון** (וכן הלשון תהלים מה ח) כן נקרא שמן אשר יסוכו בו ראשם וגופם (תהלים כג ה;

---

(5) ודומה לזה נראה טעם הלשון חבקוק ב ג (עמש״ש) „כי עוד חזון למועד וגו׳ (טעמו כי חזון שבפסוק ב שם שבכוונה על מפלת בבל הוא עוד למועד או לזמן קבוע בימים שיבואו ולא תיכף) אם יתמהמה (המועד) חכה לו כי בא יבא (המועד) לא יאחר״ (פעל עומד וטעמו לא יאחר לבוא כאשר תהיה שעה מוכשרת למועד זה).

יְהוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ [ד] לֹא־
יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־
יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־
בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ
וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ [ה] כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה
יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ [ו] עַל־חוֹמֹתַיִךְ
יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־

(סא ג, ועמש״ל מו יג) תהיי עטרת תפארת היא כֶּתֶר מלכות (ירמיה יג יח) ביד ד׳ לתת על ראשך, והוא מליצה שמעולי הגולה יחדש ד׳ את המלוכה בישראל [3], וזה שאמר עוד וצניף מלוכה הוא מצנפת של מלך (יחזקאל כא לא) עמש״ל ג כג בכף אלהיך לצנוף את ראשך. עוד יש לפרש טעם הפסוק שיתן ד׳ עטרת תפארת וצניף מלוכה על ראשו ומליצה שימלוך ד׳ על ישראל (ע׳ נב ז), ולפי שבציורי כ״ק איננו רגיל לשון ציורי מראש ד׳ (נמצא רק פעם אחת לעיל נט יז ובארמית דניאל ז ט), לכן בא פה ביד ד׳, בכף אלהיך ובכוונה גלויה לתת אח״כ על ראשו, והפי׳ הראשון נראה עיקר. — [ד.] לא יאמר לא יִקָּרֵא (עמש״ל סא ו) לך עוד „עזובה״, הוא שע״פ לנקבה (ע׳ מ״א כב מב; דהי״א ב יח יט) ופה ברמז על היותה עזובה מאלהי ישראל (עמש״ל נב ז) כאשה עזובה (נד ו), ולארצך לא יאמר עוד „שממה״ מהיותה שממה ועזובה מאדם (סד ט; ירמיה לג יוד ועוד), כי לך יקרא „חפצי—בה״, הוא ג״כ שע״פ לנקבה (מ״ב כא א), ופה ברמז כי חפץ ד׳ בך להלן בפסוק (היפך השם עזובה וטעמו), ולארצך „בעולה״, כן נקראת אשה שיש לה בעל כמש״ל כו יג בהערה, verheirathete ,замужняя ופה במליצה בעלה הוא אלהי ישראל, כי במליצת כ״ק יצויר אשר אלהי ישראל הוא בעל לירושלם כמש״ל כו שם, והוא ישוב עם בני הגולת לירושלם כמש״ל נב ז (ולא תהיה עוד שממה), וכאשר הולך ומבאר דבריו כי חפץ ד׳ בך (ולכן תִּקָּרֵא „חפצי בה״) וארצך תבעל תהיה לבעל ואדון כמש״ל כו שם (ולכן תקָּרא „בעולה״). — [ה.] כי יבעל כמו יבעל (עמש״ל מג כב בהערה) בחור בתולה טעמו יהיה בעל לה (יקחנה לאשה) כמש״ל כו יג בהערה יבעלוך בניך (ולא בנים זרים), טעמו יהיו ארונים לך או ימשלו בך (כטעם היסודי מפעל בעל כמש״ש), ומשוש וגו׳ וכמשוש („כי״ שבפסוק נמשך גם למטה, או שחסר פה כ הדמיון עמש״ל יד יט בהערה) אלהיך. ויש להעיר שהמליצה שהבנים יבעלו לאמם (ובטעם שיהיו אדונים לירושלם) היא זרה ולא נמצא במקום אחר בכ״ק, אבל רגילה המליצה על אלהי ישראל שיבעלנה נד ה ועל ארצה שהיא בעולה ממנו בפסוק שעבר וכמש״ל כו יג בהערה, וביותר כי מסוף הפסוק „ומשוש חתן וגו׳ אלהיך״ נראה שהבעל הוא אלהיה ולא בניה, לכן נראה נכונה מאד בעיני דעת האומרים כי בָּנָיִךְ שבפסוק יש לקרוא בֹּנָיִךְ (ודומה לזה אמרו רבותינו בתלמוד ברכות סד א ועוד על בָּנָיִךְ לעיל נד יג „אל תקרא בָּנָיִךְ אלא בּוֹנָיִךְ״), והוא שם כנוי לאלהים בונה ירושלם תהלים קב יז; קמז ב; לעיל מד כו כח (וגם בונה בית ישראל ירמיה כד ו; לא ג; לג ז; מב יוד; עמוס ט יא), ובא פה יבעלוך בֹּנָיִךְ בלשון רבים מפני כבוד אלהים (שהוא ג״כ לשון רבים), כמו שבא על ד׳ לשון דומה ברבים „בֹּעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ״ לעיל נד ה, עֹשֶׂהָ כב יא, עֹשָׂיו תהלים קמט ב, עֹשָׂי איוב לה יוד, נוטיהם לעיל מב ה (ועמ״ש עוד לעיל ג ה בהערה), וכן בא אלהי ישראל לפעמים עם פעל או תאר רבים, כמו התעו אותי אלהים בראשית כ יג, אלה אלהיך וגו׳ אשר העלוך שמות לב ד, אלהים קדושים יהושע כד יט, אלהים חיים ש״א יז כו, אלהים שופטים תהלים נח יב ועוד, ועמ״ש עוד להלן סו ה. — [ו. ז.] שומרי חומות ירושלם (עמש״ל ס יוד) בימי בית ראשון היו קוראים בקול בפיהם בזמנים קרובים ביום ובלילה דבור קבוע ידוע למען ידעו הכל כי הם צופים מסביב ולא יישנו, ולדעתי דבור קבוע זה היה „על מצפה ד׳ אנכי עומד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות״ כמש״ל כא ח, והנה חומות ירושלם נהרסו מיד נבוכדנצר מ״ב כה יוד, רק שהנביא במראה הנבואה העמיד שומרים על אלה החומות (שנראו במראה הנבואה שלמות) לקרוא בקול הדבור הידוע שאמרנו בימי בית ראשון (ודומה לזה מצאנו עוד במראה נבואה אחרת לעיל כא ו ח עמש״ש). ולזה לדעתי הכוונה בפסוקי ו ז הנוכחים (אשר התקשו מאד בביאורם כל המפרשים) ובזה אור בהיר פרוש עליהם. הנביא אומר על חומותיך ירושלם הפקדתי במראה הנבואה שמרים וגו׳ לא יחשו כמש״ל, והנה פנה הנביא

[3] ואולי רומז פה על זרובבל פחת יהודה מזרע דוד שעלה עם הגולה מבבל לא״י עמש״ל מ א, אשר עליו שמו עולי הגולה עיניהם ותוחלתם שהוא יחדש ויכונן מלכות יהודה והוא יהיה להם למלך מזרע דוד כנראה מהמליצות זכריה ג ח; ו יב יב; חגי ב כג עמש״ש.

נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע
מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר
וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ [יא] כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא
צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי
יֱהֹוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־
הַגּוֹיִם׃

סב. [א] לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה
וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא
כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃
[ב] וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ
וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהֹוָה
יִקֳּבֶנּוּ׃ [ג] וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־

ב, וכן מזה הלשון זרע ברוכי ד׳ להלן סה כג), ונראה הכוונה פה שיכירו את עולי הגולה במה שילבשו פְּאֵר ויקראו הגוים אותם כהני ד׳ ומשרתיו כמש״ל פסוק ו. ויתכן מאד שרומז פה להאמור מד ה ויכירום בהכתבת שעל ידם ובשְׁמָם עמש״ש, והפירוש הראשון עיקר בעיני שהכוונה על האותות שנזכרו למעלה בנבואה הנוכחית. — [יוד.] פסוקי יוד יא הם דברי העם בפי הנביא (כמש״ל פסוק א) בשיר תהלה לד׳ אחרי ששמעו בשורת הנביא בפסוקי א—ט. כי הלבישני (עבר בטעם עתיד ילבישני, וכן נראה מפסוק הבא) בגדי ישע מעיל צדקה ישועה (עמש״ל א כז בהערה) יעטני כעב״ש, ועמש״ל פסוק ג בטעם מליצה זו, [הלבישני] פְּאֵר מפסוק ג (ומזה עוד בפסוקי ו ט כמש״ש) כחתן אשר יכהן ילבש לבוש כהן פאר מגבעת עמש״ל פסוק ג, ובגדי עֲדִי ככלה אשר תעדה כליה, וכן מט יח, והכוונה בגדי תפארה תחת בגדי גולה כמש״ש. „הלבישני״ נמשך גם למטה. הפיעל יְכַהֵן טעמו פה ילבש לבוש כהן, ולא נמצא יותר פיעל כַּהֵן בטעם זה (ואולי מזה בגדי הקדש וגו׳ לְכַהֵן שמות לא יוד; לה יט; מא ו, ולכן לא נאמר שם לְכַהֵן לד׳ כמו ויקרא ז לה, וכמו שבא בשארי מקומות בדבור ד׳ „לכהן לי״ שמות כח א מד ועוד. — [יא.] פסוק זה הוא לבאר המליצה הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני מפסוק שעבר.

זרועיה וגו׳ יְרָקָה Gemüse, овощи (1) יצמיח עמש״ל מב ט צדקה ישועה כמ״ש בפסוק שעבר ותהלה (פסוק ג; ס יח) לעם ישראל נגד כל הגוים (פסוק ג; ס ו יח; סב ב ז).

סב. [א.] הפרק הנוכחי הוא החלק השני מנבואה הנוכחית (עמש״ל סא א), ובו אומר הנביא שלא יחדל להתפלל לד׳ בלא הפסק עד אשר ימלא ד׳ דבריו מפרק שעבר מגאולת בני הגולה והצלחתם הגדולה בא״י, ומְסַפֵּר עוד שבמראה הנבואה נשבע ד׳ לעשות כן. הנביא אומר (1) למען ציון לא אחשה.... לא אשקוט מלהתפלל לד׳ עד אשר יצא כנגה כאור צדקה ישועתה (עמש״ל א כז) וישועתה כלפיד יבער כעב״ש. הישועה מצוירת במליצה כאור כמש״ל ס א. — [ב.] וראו גוים צדקך (ע׳ סא י) ישועתך כמ״ש בפסוק שעבר, וכל מלכים כבודך המצויר בפרקי ס סא, או הכוונה וכל המלכים שיבואו אליך (ס ג) יראו כבודך כאשר יזרח עליך כבוד ד׳ (ס א ב עמש״ש) וקרא (פֻּעל) לך שם חדש (המפרש בפסוקי ד יב עמש״ש, ודומה לזה יש בנבואת ירמיה לג טז ויחזקאל מח לה) אשר פי ד׳ יקבנו יקראנו בפה. יקבנו עתיד קל מן נקב שבטעם קרא או פָּרֵשׁ בפה בפסוק הנוכחי; עמוס ו א; בראשית ל כח; ויקרא כד יא, ובנפעל במדבר א יז ועוד (2). — [ג.] והיית עטרת של תפארת ביד ד׳, טעמו את המכונה תפארת ד׳

---

(1) זֵרוּעַ (בשורק) בפסוק הנוכחי; ויקרא יא לז עמש״ש, או זֵרֹעַ דניאל א יב טעמו יָרָק הגן הנאכל, נקרא ג״כ זרעונים דניאל שם פסוק טז.

(1) ולא ד׳ בפי הנביא, כן נראה מהלשונות בפסוקי ב—ה שבא בהם ד׳ בנסתר, ואף שאין זה ראיה מוכרחת, כי בלשונות כ״ק ד׳ ידבר על עצמו לפעמים בלשון נסתר או בלשון נסתר ומדבר בעדו יחד (להלן פסוקי ח ט; מה א; סה טו כ; לעיל יוד יב; בראשית ט ו; יח יט; שמות כד א; דברים א ח; הושע א ז; יא ג; יד ח; עמוס ו ח; צפניה ב יב יג; זכריה ז יג; מלאכי א ט ועוד), אך מהלשון בפסוקי ו ז מוכח בבירור שכל אלה דברי הנביא כמש״ש.

(2) עוד בא פעל נקב בקל בטעם עשות נקב לעיל לו ו ועוד, ובטעם קלל ויקרא כד טו; במדבר כג כה; משלי יא כו ועוד, ובטעם אחרון זה חפ״ג נקב נרדף עם כפולים קבב במדבר כג ח ועוד (עמש״ל כה ז בהערה).

סג. [א] מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ
בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה
בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב
לְהוֹשִׁיעַ׃ [ב] מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ
כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ [ג] פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי
וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי

סג. [א.] פסוקי א—ו הם נבואה קצרה על מפלת אדום שהרעו מאד לישראל כמש״ל לד א, וכן באה נבואה על מפלתם לעיל פרק לד, רק שהנבואה שם נאמרה לפני מפלתם כמש״ש פסוק א, והנבואה פה נאמרה אחרי מפלתם כנראה מהלשון בפסוקי א—ו ובזמן קרוב לפני עלות הגולה מבבל לא״י (כמו הנבואות שקדמו) כנראה מהלשון בפסוק ד. וכפי הנראה כורש אחרי שהרס מלכות בבל הרס ג״כ ארץ אדום כמש״ל לד א. הנביא המליץ ששמע מפלת אדום ראה בחזיונו את אלהי ישראל בתבנית איש גבור ונורא בא לבני הגולה שבבבל (לעלות עמם מהגולה לירושלם ע׳ נב ז) מארץ אדום (ודומה לזה עמש״ל כא א) בלבוש מכובד אך מגואל בדם, והנביא שואל: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מְאָדָּם (לנע״ל אדום) בבגדים (עמש״ל א ל בהערה) מִדָּם (ע׳ פסוקי ב ג; לעיל לד ה ו) מבצרה? עיר ראשית באדום עמש״ל לד ו, מי זה הדור מכובד ומפ׳אר (עמש״ל מה ב בהערה) בלבושו כשר מלחמה (ע׳ ש״ב כ ח; מ״א יוד ה; יחזקאל כג ו יב) צעה הצועה (וחסר ה הידיעה, ועמש״ל טז ו בהערה) או הכופף וּמְמַשֵּׁחַ (עמש״ל נא יד בהערה) את אויביו ברב כחו? וע״ז בא מענה להנביא בחזיונו מהאיש שנשאל מי הוא: אני ד׳ (כאשר יתבאר) מדבר המְדַבֵּר (וחסר ה הידיעה וכמש״ל בפעל צעה) בצדקה בְּצֶדֶק (הטעם כן דרכי ע׳ משלי ח ח) רב ורב או שר גדול (עמש״ל נג יב בהערה) להושיע, הכוונה שבאתי מאדום לבני הגולה שבבבל להושיעם ולהעלותם מבבל לא״י (ע׳ נב ז ומש״ש) ע׳ פסוק ד. „מי״ נמשך גם למטה, ממה שלא נאמר בפסוק „אני ד׳״, נראה בעיני כי „אני״ שבפסוק הוא כנוי כבוד לד׳ (ואולי הוא קיצור מן אדני), וכן יש בלשון רבותינו בתלמוד סוכה נד א, ואולי מזה ג״כ סוכה מה א בלשון „אני והו הושיעה נא״ (והו קיצור מן והוא, וכן הגירסא „והוא״ בירושלמי סוכה פ״ד, וג״כ כנוי כבוד לאלהים כמש״ל מא ד בהערה), ונראה מאד בעיני כי מזה עוד „אני״ בלשונות כ״ק תהלים פט מח; איוב יט כז; לד לג. חָמוּץ בינוני קל מן חמץ שבטעם פעל יוצא אַדֵּם, צָבַע בְּצֶבַע אדום, ומזה בסורית אתחמץ (בבנין אֶתְפַּעַל) בטעם התאדם, ומזה בארמית ע״ד השאלה (בבניני פַּעֵל ואַפְעֵל) בטעם הַכְלֵם (אַדֵּם) פני רעהו תרגום משלי יוד א; כה ח ועוד (ועמש״ל יג ח), ומזה לדעתי השם חבצלת כמש״ל לה א בהערה, ויתכן מאד שבלשון למען תמחץ רגלך מדם תהלים סח כד תמחץ=תחמץ (בהיפוך מצב אותיות עמש״ל יב ד בהערה) בטעם תאדם (1). — [ב.] הנביא שואל עוד: מדוע אדם ללבושך (ל ראשון נוסף, עמש״ל לב א; יז יד), כי בא חמוץ בגדים (א) ובגדיך כדרך ענבים בגת? שבגדיו אדומים ממיץ ענבים האדום (ע׳ משלי כג לא; בראשית מט יא; דברים לב יד). המליצה כדורך בגת נופל על הלשון בא.... מבצרה מפסוק א, כאלו בָּצַר שם ענבים לדרוך. — [ג.] פסוקי ג—ו הם מענה ד׳ לשאלת הנביא מפסוק ב. פורה נרדף עם גת (2) דרכתי לבדי בבצרה (באדום) מפסוק א ומעמים אין איש אתי (זה ביאור על „לבדי״) לעזור לי לדרוך בגת, והוא מענה מקביל אל השאלה „ובגדיך כדורך בגת״ מפסוק שעבר ומליצה שבכחו לבד רמס אויביו (בני אדום), וכמליצת הלשון גת דרך ד׳ לבתולת בת יהודה איכה א טו, ואדרכם את אויבי באפי וגו׳

(1) בטעם זה פעל חמץ קרוב לפעל אמץ (בחלוף א ח עמש״ל יא ו בהערה) שבטעם אַדֵּם מאד, שמזה בינוני פעול קל אמוצים זכריה ו ג בטעם אדומים מאד כמש״ש, ואולי מזה בלשון התלמוד אומצא שבת קכח א; קמב ב ועוד שֵׁם לבשר חי מהיותו אדום (הלשון אומצא דאסמוק חולין צג ב טעמו בשר חי שאדום ביותר מפני שנצרר בו הדם), ובערבית יש פעל ומץ בטעם זָרַח, נָצַץ כנראה ג״כ משרש זה, כי צבע אדום יתואר כזורח ונוצץ, וכן שָׁנִי נקרא בארמית זהורי, ובערבית פעל שנא טעמו זָרַח, נָצַץ.

(2) פורה נמצא עוד חגי ב טז, והלשון הקשה שם („לחשף חמשים פורה״ שלא נמצא עוד פורה לשֵׁם מדה) לדעתי טעמו „בא אל היקב לחשף חמשים (כ״ר, וכן בא שם בראשית הפסוק עשרים, עשרה בכוונה על כ״ר) מפורה (מיקב) והיתה עשרים״ (כ״ר), מ האחרון מן חמשים נמשך גם למטה והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה, פורה טעמו יֶקֶב וגם גת בפסוק הנוכחי כמו שבא לפעמים יֶקֶב בטעם גת כמש״ל ה ב.

הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־
יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ [ז] וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי
לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם
תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ [ח] נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ
וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד
מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר
תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ [ט] כִּי מְאַסְפָיו
יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ
בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ [י] עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים
פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ
מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ [יא] הִנֵּה
יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ
לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ
אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ [יב] וְקָרְאוּ לָהֶם
עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא
דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃

במראה הנבואה על אלה השומרים בדבור הבא: „אתם המזכירים את ד׳! בקול קריאתכם על החומות „על מצפה ד׳ וגו׳ כל הלילות״ כמש״ל, אל דמי שקט ומנוחה (עמש״ל לח יוד) לכם! לבלי לחדל קול קריאתם על החומות, ואל תתנו דמי שֶׁקֶט ומנוחה לו לד׳ שנזכר, והכוונה שלא יחדלו להזכיר שם ד׳ בקריאתם עד יכונן יְיֻסַּד ויבנה (עמש״ל נא יג בהערה) ועד ישים ד׳ את ירושלם (נמשך גם על יכונן) תהלה בארץ״ כאשר הבטיח סא ג (וע״ע שם פסוק יא; ס ו יח). — [ח.] אחרי שאמר הנביא במראה הנבואה אל שומרי חומות ירושלם הדבור מפסוקי ו ז לבלי לחשות עד יכונן ד׳ את ירושלם ושימה לתהלה בארץ, בא במראה הנבואה מענה מד׳ בפסוקי ח—יב בשבועה כי כן יעשה לירושלם וליהודה. נשבע ד׳ בימינו (4) ובזרוע עזו (עמש״ל נא ט) אם אתן את דגנך וגו׳ (ע׳ ירמיה לא יא). — [ט.] כי מאספיו דגנך מפסוק שעבר יאכלהו והללו את ד׳ (דברים ח יוד; יואל ב כו) ומקבציו תירושך מפסוק שעבר ישתהו בחצרות קדשי (ד׳ ידבר על עצמו בלשון נסתר ונוכח עמש״ל פסוק א בהערה), הכוונה על מעשר שני שיביאו לעיר המקדש ושם ישתוהו דברים יד כג, וחצרות קדשי הוא לשון קצר וטעמו חצרות עיר קדשי, היא ירושלם עמש״ל מח ב, או טעמו בחצרות הר קדשי (ודומה לזה עמש״ל כה ט) היא ירושלם שנקראת לפעמים הר הקדש להלן סו כ; יואל ד יז; תהלים ב ו; כח ב; יואל ט טז (ועמ״ש עוד לעיל יא ט; נו ז). — [יוד] פסוקי יוד יא הם ג״כ מדברי ד׳ (עמש״ל פסוק ח). עברו עברו (כל הצווים שבפסוק בלא מְצַוֶּה מבורר הם ציורי מליצה כמש״ל מ ג) בשערים בשערי ערי בבל לבשר לבני הגולה כי גאולתם קרובה, פנו דרך העם של עולי הגולה סלו סלו המסלה וגו׳ (וכן הלשון נז יד עמ״ש) מבבל לא״י, הרימו נס על המסלה שנזכרה על אל העמים, הכוונה להראות אות לבני הגולה שבהעמים להתאסף יחד במקום הנס (עמש״ל יח ג בהערה) על המסלה המתוקנת מבבל לא״י לעלות בה (ודומה לזה לעיל יא יב), ע׳ בפסוק הבא. — [יא.] הנה ד׳ השמיע אל קצה הארץ (לכל העמים אשר בהם גולי ישראל) בזה הלשון; „אמרו אתם עמים לבת ציון הם בני ירושלם (עמש״ל יוד ל בהערה) שבגולה הנה ישעך יֶשַׁע פה (כנראה מהלשון להלן בפסוק) שם כנוי לאלהים כמו תהלים כז א; סב ח (ועמש״ל יז יוד) בא לגאלך ולעלות עמך לירושלם (ע׳ נב ז), הנה שכרו אתו עם ד׳ ופעולתו וגמולו עמש״ל כא ח לפניו״ לשלם לבת ציון שנזכרה תחת עֳניה בגולה (כאשר אמר הנביא לעיל סא ח), וזה ציור מליצה על קול שהעביר כורש בכל מלכותו במצות ד׳ לתת רשיון לבני הגולה לעלות לא״י (עזרא א א—ג), והנה „השמיע״ שבפסוק הוא עבר במקום עתיד ישמיע, כי הנבואות מפרקי ס סא סב נאמרו בזמן קצר טרם שהעביר כורש קול רשיונו זה כמש״ל ס א; סא א. בפסוק זה ידבר ד׳ על עצמו בלשון נסתר, והרבה כן כמש״ל פסוק א בהערה. — [יב.] וקראו כל העמים להם להעם מפסוק יוד עם הקדש (סג יח; דניאל יב ז, או עם קדוש דברים ז ו; יד ב כא; כו יט; דניאל ח כד), גאולי ד׳ עמש״ל לה ט, ולך ציון מפסוק שעבר יקרא „דרושה״ (מאלהיה) במקום שְׁמָהּ „דורש אין לה״ ירמיה ל יז, „עיר לא נעזבה״ (שם קרוב להשם „חפצי—בה״ אשר בחר לה הנביא בפסוק ד) היפך שמה „עזובה״ מפסוק ד.

---

(4) השבועה רגילה בהרמת יד עמש״ל ג ז; מט כב, ימנית בפסוק הנוכחי, ומזה כנראה הלשון אשר פיהם דבר שוא וימינם (בשבועה) ימין שקר תהלים קמד ח יא, ובערבית ימין טעמו שבועה, ואולי כן טעמו תהלים שם.

עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם
לְמוֹשִׁיעַ׃ [ט] בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר
וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ
לו קרי

הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי
עוֹלָם׃ [י] וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ
קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם׃

להיות לו לעם (שמות ו ז; דברים ד לד; ירמיה ז כג ועוד) „אך אמנם (³) עמי המה בנים לא ישקרו" לא יבגדו בי (עמש"ל נז יא), ויהי להם למושיע הכוונה שהושיעם מיד מצרים (שמות יד ג ל; תהלים קח ח יוד), כן נראה מהלשון בפסוק הבא. — [ט.] בכל צרתם במצרים לו (⁴) צר (תאר) (⁵) тѣсно, eng (כהלשון עמו אנכי בצרה תהלים צא טו, ותקצר נפשו בעמל ישראל שופטים יוד טז), ומלאך פניו ומלאך—פנים שלו (עמש"ל יא יוד בהערה), הוא מלאך נכבד הרואה פני אלהים (כמו שיש שרים רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות מ"ב כה יט; אסתר א יד, ואצל בעלי התלמוד יש „שר הפנים" כנוי להמלאך מיכאל ע' רש"י פה) הושיעם מיד מצרים, וכמו שכתוב במדבר כ טז „וישלח ד' מלאך ויציאנו ממצרים", באהבתו ובחמלתו הוא ד' גאלם ממצרים (ע' דברים ז ח; יחזקאל טז ה), וינטלם וינשאם כעב"ש בטעם וַיְרוֹמְמֵם כל ימי עולם כל ימי קֶדֶם (עמש"ל נח יב בהערה) בארץ כנען (עמש"ל א ב; מו ג). פיעל נַטֵּל (שלא נמצא יותר) טעמו בארמית נַשֵּׂא עמש"ל] מ טו בהערה, ובא פה וינטלם וינשאם כעב"ש במליצה מפעל ארמי ועברי, עמש"ל ה יג. — [יוד.] והמה אך (עמש"ל ז ד בהערה) המה (בנ"י מפסוק שעבר) מרו לא שמעו, בָּגדו, בָּזו, או טעמו מֵרְרוּ (⁶) (את רוח ד' להלן בפסוק) ועצבו הכאיבו או צערו (עמש"ל יד ג בהערה) את רוח קדשו בימים לפני חרבן הבית איכה א יח כ; ג מב ויהפך להם לאויב בימי חרבן הבית איכה ב ד ה, הוא נלחם בם (ע"י העמים אויבי ישראל) בימי חרבן הבית ירמיה כא ה. „הוא" נוסף לחזק הדבור עמש"ל ז יד בהערה, ויתכן עוד כי הוא הנוכחי כנוי לאלהים כמש"ל מא ד

(³) מלת החבור „אך" יסוד טעמו להוראות ההיפוך והמיעוט но, однако, только, aber, jedoch, nur בראשית ז כג; יח לב; כ יב; שמות כא כא; יונה ב ה ועוד, ובא עוד אך: 1) להורות החלטה והקיום והבאור בטעם אמנם, הלוא вѣрно, дѣйствительно, истинно, да, вѣдь, gewiss, wahrlich, wirklich, ja, בפסוק הנוכחי; לעיל לד יד; בראשית כו ט; כט יד; מד כח; שופטים ג כד ועוד, ומזה כנראה ג"כ מ"ב כד ג; תהלים לט יב; סח כב; איכה ב טז, 2) בלא הוראה מיוחדת ורק לחזק הציווי והבקשה שמות יב טו; לא יג; ויקרא כג כז לט; ש"א א כג, 3) בטעם תיכף как только, Kaum בראשית כז ל; שופטים ז יט; מ"א ט כד. — „רק" ביסודו נרדף עם אך (ע' במדבר יב ב) הוראות ההיפוך והמיעוט בראשית ו ה; יט ח; כד ח; מז כב ועוד, ובא עוד (כמו „אך") בטעם אמנם, הלוא בראשית כ יא (ע' כו ז); במדבר כ יט; דברים ד ו; שופטים יד טז; מ"א כא כה, ולחזק הציווי והבקשה שופטים יט כ; תהלים לב ו.

(⁴) „לו" שבפסוק הוא קרי להכתיב לא, וכן יש בט"ו מקומות בכ"ק לפי המסורה לעיל ט ב (ומהם איוב יג טו), ומהלשון סוטה לא א נראה שלבעלי התלמוד לא היה פה (וגם איוב שם) קרי לו, והבינו קרי זה מסברא לבד, וכן „לא" יחזקאל כא יח בלא קרי כנראה טעמו לו (ועמ"ש עוד לעיל כח כח). ובהיפך לפי המסורה לעיל ט ב יש שני מקומות כתיב לו וקרי לא ש"א ב טז; כ ב, אבל כפי הנראה יש עוד לו בלא קרי שטעמו לא ש"א יוד יט; כא ו; איוב ו כא (באיוב שם יש ספרים בקרי לא).

(⁵) כן נראה נכון טעם צַר (ובהפסק צָר) בלשון „צַר למי" בפסוק הנוכחי; שופטים יא ז; ש"א יג ו ועוד, כי האיש שהוא בצרה, בפחד, או בדאגה ותוגה יצויר שצר לו מקומו (אבל בלשון „בצר למו" לעיל כה ד; דברים ד ל ועוד נראה צר שֵׁם בטעם צָרָה, עמש"ל ה ל).

(⁶) פעל מרה הוא יוצא ונמצא רק בבינוני קל והפעיל הנרדפים בפעל זה בטעמם, וטעמם: 1) מָאֵן לשמוע ослушаться, быть непослушнымъ, ungehorsam, widerspenstig sein, ואחריו יחס הפָּעול מי או מה, בקל במדבר כ כד; ירמיה ד יז; תהלים קה כח ועוד, ובהפעיל יהושע א יח; יחזקאל ה ו; תהלים עח נו ועוד, 2) מָרַד, בָּגַד измѣнять, verrathen ואחריו יחס במי בקל הושע יד א; תהלים ה יא, ובהפעיל יחזקאל כ ח יג כא, 3) ההפעיל בא עוד בטעם בָּזָה חִלֵּל כבוד מי обижать, beleidigen בלשונות למרות עליון בציה, ימרוהו במדבר תהלים עח יז מ, ובהמרותם (בבזותם) תלן עיני איוב יז ב, למרות עיני כבודו לעיל ג ח, כי במליצות להק"ק יתכן לאמר המרות (בזות או חלל

וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי
וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ [ד] כִּי יוֹם נָקָם
בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ [ה] וְאַבִּיט וְאֵין
עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי
זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ [ו] וְאָבוּס
עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד
לָאָרֶץ נִצְחָם׃ [ז] חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר
תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה
וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם
כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ [ח] וַיֹּאמֶר אַךְ־

ויז נצחם דמם על בגדי (ולכן הם אדומים בפסוק שעבר) וכל מלבושי אגאלתי הגאלתי או טנפתי. נֵצַח בטעם דם נמצא רק בפסוקי ג ו והושאל מן נצח שבטעם חיים איכה ג יח, כי הדם הוא הנפש בראשית ט ד; ויקרא יז יד. אגאלתי טעמו הגאלתי בחלוף א ה עמש״ל מד ח בהערה (ולא נמצא יותר הפעיל מן גאל), או אגאלתי הוא עבר הפעיל ע״ד לשון ארמית כמש°ש. ודע הקורא כי לא תנוח דעתי בפירושנו בלשון ומעמים אין איש אתי, כי קשה מאד לחברו עם הדבור שאחריו ואדרכם וגו׳ בכוונה את אויבי שלא נזכרו בפירוש בפסוק, ועוד מי הם העמים שלא היו אתו. ועוד שמתחיל במשל „פורה דרכתי״ ותיכף עוזב המשל ומדבר מהנמשל ואדרכם באפי וגו׳, ונראה לי ברור כי ויז ומעמים הוא נוסף והרבה כן כמש״ל לב ז בהערה, והמשך הפסוק כן הוא: „פורה דרכתי לבדי מעמים (לכן בגדי כדורך בגת, והוא דבור מליצה בטעם רמסתים, וכהמליצה גת דרך ד׳ לבתולת בת יהודה איכה א טו), אין איש אתי (לעזרני לדרוך העמים שנזכרו ואדרכם וגו׳ ויז נצחם וגו׳״, ובזה כל הפסוק ישר בלא לחץ. והנה העמים שבפסוק הנוכחי, וכן גוים לעיל לד ב; עבדיה א טו, הם מליצה למשפחות אדום (אשר ממנו הדבור בכל אלה המקומות) כמש״ל לד שם, וכן מצוירת הנקמה באדום בְּשֶׁפֶךְ דם לר״ב לעיל לד ג—ז. [ד.] כי יום נקם (עמש״ל מט ה בהערה) היה (עמש״ל לח טז בהערה) בלבי לנקום באדום (וכן לד ח) ושנת גאולי לשוב לא״י, גאולי ד׳ (עמש״ל סב יב) הם בני הגולה שגאלם ד׳ ע״י כורש מיד בבל, באה, כי בזמן קרוב אחרי מפלת אדום עלו בני הגולה מבבל לא״י כמש״ל בפסוק א. — [ה. ו.] פסוקים אלה יבארו הדבור „ושנת גאולי באה״ מפסוק שעבר, שבאה שנת גאולה זו אחרי שהרס ד׳ (ע״י כורש) את מלכות בבל. ואביט ואין עוזר, אין איש מישראל ומהעמים עוזר לישראל מיד בבל ואשתומם ואין סומך ביד ישראל (ודומה לזה המליצה על מפלת בבל לעיל נט טז) ותושע לי זרועי (וכן הלשון על מפלת בבל לעיל שם עמש״ש) להכות בני בבל אויבי וחמתי וכעסי על בבל (ע׳ נט יח) היא סמכתני (ודומה לזה הלשון על מפלת בבל וצדקתו היא סמכתהו נט טז) ואבוס (בויו המהפך לעבר, וכן בשארי הפעלים שבפסוק) עמים הכוונה עמי ארץ בבל (שהרסו ירושלם ובית ד׳, ע׳ ירמיה א טו; לד א; איכה א יוד; יחזקאל ז כד; יט ח; כג כד; ל יא; לא יב; לב ג יב) באפי ואשכרם בחמתי שנזכרה ובהוראתה השניה אֶהֱם עמש״ל נא יז, הוא כוס חמת ד׳ שהשקה ושִׁכר את בבל לעיל נא כב; ירמיה כט טו כו כז; נא ז נז, ומליצה לרעה גדולה שהביא ד׳ עליהם כמש״ל נא יז, ואוריד לארץ נצחם דמם כמש״ל פסוק ג, וכן מצוירת הנקמה בבבל בְּשֶׁפֶךְ דם לרב ירמיה נ כז; נא מ. מפני שהלשון „וחמתי היא סמכתני״ זר מעט ולא נמצא דוגמתו, לכן יש אומרים וחמתי=ואַמתי בחלוף א ח (עמש״ל יא ח בהערה, ובא פה חמתי לעשותו לנע״ל „בחמתי״) בטעם זרועי או ידי (והוא כעב״ש עם הדבור שלפניו ותושע לי זרועי), כטעם אמה בארמית ע׳ תרגום אונקלס שמות ב ה; סוטה יב ב; תמיד פ״ג מ״ו (ובלה״ק בשארי מקומות נמצא אמה רק ע״ד השאלה למדה ידועה מאָרֶךְ „אמה״ סתם כמדת זרוע התחתונה, „אמת אצילה״ יחזקאל מא ח גדולה ממנו טפח כמדת זרוע העליונה, עמ״ש יחזקאל מ ה ודברים ג יא בארוכה), ופירוש זה קרוב לשמוע. — [ז.] פה מתחלת נבואה חדשה הנמשכת עד סוף פרק סד, ומהלשונות בפסוקי יח יט; סד ט יוד יא נראה ברור שנאמרה אחרי חרבן בית ראשון וטרם בא כורש על בבל שהעיר תקוה בלב כל העמים לחסיר מעליהם עול בבל. הנביא טרם ישפך שיחו על צרת עמו בגלות בבל והתפללו לישועה הזכיר תחלה בפסוקי ז—יד חסדי ד׳ לישראל בימים שעברו (ודומה לזה חבקוק פרק ג; תהלים פרקי מד פט). חסדי ד׳ אזכיר, תהלות ד׳ אזכיר כעל לפי מדת (עמש״ל נט יח) כל אשר גמלנו ד׳ ורב טוב לבית ישראל אזכיר אשר גמלם וגו׳ „אזכיר״ נמשך גם למטה. — [ח.] ויאמר ד׳ מפסוק שעבר, כאשר בחר את ישראל במצרים

הֲמ֤וֹן מֵעֶ֙יךָ֙ וְֽרַחֲמֶ֔יךָ אֵלַ֖י הִתְאַפָּֽקוּ׃
[טז] כִּֽי־אַתָּ֣ה אָבִ֔ינוּ כִּ֤י אַבְרָהָם֙ לֹ֣א
יְדָעָ֔נוּ וְיִשְׂרָאֵ֖ל לֹ֣א יַכִּירָ֑נוּ אַתָּ֤ה יְהוָה֙
אָבִ֔ינוּ גֹּאֲלֵ֥נוּ מֵעוֹלָ֖ם שְׁמֶֽךָ׃ [יז] לָ֣מָּה
תַתְעֵ֤נוּ יְהוָה֙ מִדְּרָכֶ֔יךָ תַּקְשִׁ֥יחַ לִבֵּ֖נוּ
מִיִּרְאָתֶ֑ךָ שׁ֚וּב לְמַ֣עַן עֲבָדֶ֔יךָ שִׁבְטֵ֖י
נַחֲלָתֶֽךָ׃ [יח] לַמִּצְעָ֕ר יָרְשׁ֖וּ עַם־קָדְשֶׁ֑ךָ
צָרֵ֕ינוּ בּוֹסְס֖וּ מִקְדָּשֶֽׁךָ׃ [יט] הָיִ֗ינוּ מֵֽעוֹלָם֙
לֹֽא־מָשַׁ֣לְתָּ בָּ֔ם לֹֽא־נִקְרָ֥א שִׁמְךָ֖ עֲלֵיהֶ֑ם
ל֚וּא־קָרַ֣עְתָּ שָׁמַ֣יִם יָרַ֔דְתָּ מִפָּנֶ֖יךָ הָרִ֥ים נָזֹֽלּוּ׃

(לעיל ט ו; לג יג; לז לב ועוד), המון הֶמְיַת (עמש"ל יג ד בהערה) מעיך וגו' עמש"ל טז יא. — [טז.] כי אתה אבינו וגו'. מפני שב"י קראו לאברהם ולישראל (או ליעקב) בשם „אבינו" ע' נא ב; נח יד; שמות ג ו; יהושע כד ג; דהי"א כט יוד (לפי הנגינה), ואבותיהם אלה לא יכלו להצילם מיד אויביהם, לכן יאמר הנביא המליץ כי עם ישראל קוראים בשם „אבי" רק את ד' (וכן סד ז, וע' ירמיה ג ד יט) ויבקש ממנו להצילם. „גאלנו" מעולם שמך בפינו ע' ירמיה נ לד; לעיל מא יד; מג יד; מד ו כד; מז ד; מח יז; מט כו; נד ה ח; ס טז. — [יז.] למה התענו וגו' תקשיח לבנו תַּקְשֶׁה לבנו ([8]) מיראתך! בכ"ק יצויר כי את המאריך לחטוא יַסֵּב ד' את לבו אחורנית להרבות חטא ופשע בפסוק הנוכחי; מ"א יח לז, ובהיפך השב לד' בכל לבו יעזרהו ד' לאהבה את ד' כל הימים דברים ל ו; מ"א ח נח, וקרוב למושג זה רגיל בתלמוד הלשון „בא לטהר מסייעין אותו בא לטמא פותחין לו" שבת קד א; יומא לח ב; ע"ז נה א; מנחות כט ב (וביחזקאל לו כו כז; הושע ב טז — יט באה ההבטחה שאף אם יאריכו לחטוא בגלות, מכל זה באחרית הימים יקבצם ד' ויתן להם לב חדש ליראה את ד'). שוב לנחלתך (א"י ש"א כו יט ועוד, עמש"ל מט ה) אשר עזבת (ירמיה יב ז ח, ועמש"ל נב ז) למען עבדיך (עם ישראל נקרא עבדי ד' ויקרא כה מב נה; תהלים קיג א; נחמיה א ו ועוד) שהם שבטי נחלתך א"י כמש"ל, או „נחלתך" כנוי לעם ישראל שהוא נחלת ד' כמש"ל נז ו בהערה. „שוב" הכוונה לנחלתך שאחריו בפסוק, וכן נראה מהלשון בפסוק הבא שעל זה התפלל הנביא. — [יח.] למצער לזמן מעט ירשו עם קדשך הם ב"י (עמש"ל סב יב) את מקדשך להלן בפסוק, כי ירושלם והר חמקדש לא יכלו ב"י להורישם עד ימי דוד ע' שופטים יט יוד יא יב; ש"ב ה ו; כד כד; דהי"ב ג א, צרינו בני בכל (איכה א ז; ירמיה ג ז ועוד) בוססו מקדשך. מקדשך נמשך גם למעלה. — [יט.] היינו מעולם כמעולם (וחסר לפעמים כ היחס או כמו, עמש"ל יד יט, וכן סד א) לא משלת בם (ע' שופטים ח כג; תהלים נט יד) בעם קֹדֶש מפסוק שעבר לא נקרא שמך עליהם (ע' דברים כח יוד; ירמיה יד ט; דניאל ט יט) להקרא בשם „עם ד'" (במדבר יא כט; שופטים ה יא; יחזקאל לו כ ועוד. — לוא קרעת וגו' נזלו. דבור זה בלא ספק נמשך לראש

קדשו בפסוק הנוכחי, והשם מֹרַת (מרירות) רוח בראשית כו לה (אך בשארי מקומות בכ"ק לא נמצא בפעל מרר, שהוא פעל עומד, לשון מר רוח או הָמֵר רוח, רק מַר נפש ש"א ל ו; מ"ב ד כז ועוד, הֵמַר נפש איוב כז ב), ובהיפך אל תַּמֵּר (תַּמְרֶה) בו שמות כג כא. הארכתי בזה מפני שראיתי בפעלים אלה מבוכה אצל הרבה מפרשים וחוקרי הלשון.

*) ([7]) „ים סוף" נקרא לפעמים בשם „ים" לבד לעיל נ ב; נא יא ועוד, ומהענין מובן טעמו.

([8]) וכן טעם הקשיח איוב לט טז (ויותר לא נמצא, וכן בערבית בא פעל קשח בטעם קשה) בלא יחס הפעול לב והוא מובן בהפעל, כמו שבא הִקְשָׁה איוב ט ד בלא יחס הפעול לב או עֹרֶף ומובן בהפעל. הלשון הקשה איוב לט טז „הקשיח בניה ללא—לה" לדעתי הוא משני דבורי קריאה נפרדים, וטעמו הקשיח! (מקור כאשר יתבאר בטעם שם מפשט הַקְשָׁחַת לב, עמש"ל ח ו בהערה, והכוונה הַקְשָׁחַת לב אנחנו רואים בעוף זה), בניה כלא—לה! בלא פעל החלטה, כמו שהלשון שאחריו „לריק יגיעה בלי פחד" בא בלא פעל החלטה (והכוונה לא תפחד), והנה בא ללא בטעם כלא, כי בא לפעמים ל היחס בטעם כ היחס ומזה לכל שמות לו א; במדבר יד כט; דברים לד יא יב; מ"ב כא ח; דהי"א טז מ בטעם ככל, ואולי לפרחות יחזקאל יג כ טעמו כפרחות (כמיני עוף), וכן הִקְשִׁיחַ=הַקְשִׁיחַ, כי בא לפעמים מקור הפעיל בנקוד עבר, ומזה הִקְצוֹת, הִסגיר ויקרא יד מג מו, הֵקִים אותם במדבר ל טו, השאיר דברים ג ג, הִשמיד ז כד; כח מח; יהושע יא מד, הִרגיע, הִרגיז ירמיה נ לד, הִדריכה נא לג, הִגיד מיכה ו ח, ועמ"ש עוד לעיל נג יוד, וכן בא לפעמים מקור פיעל בנקוד עבר, ומזה חִלֵּץ ויקרא יד מג, בֵּרֵךְ במדבר כג כ, נִאֵץ ש"ב

*) הערה [7] שייך לעמוד שלפניו

[יא] וַיִּזְכֹּר־יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀
הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם
בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ [יב] מוֹלִיךְ לִימִין
מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם
לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ [יג] מוֹלִיכָם
בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃
[יד] כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה
תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם
תִּפְאָרֶת׃ [טו] הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל
קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ

בהערה. — [יא.] ויזכר ימי עולם ימי קדם (יוד) משה (ימי משה) עמו, „עמו" נושא, והטעם עמו (ישראל מגלות בבל אחר חרבן הבית אשר עליהם ירמוז בפסוק שעבר כמש"ש) יזכור ימי קדם, ימי משה, והכוונה כל הטובה אשר עשה ד' עמם בימי משה, ויאמר (עמש"ל יד ח, והכוונה פה על כל הדבור הבא עד סוף פסוק יד): איה המעלם (בינוני בטעם עבר, עמש"ל ה יג בהערה, וכן פעלי בינוני בפסוקי יב יג יד) איה זה (הוא ד' אלהי ישראל) אשר העלם (את העם בנים לא ישקרו מפסוק ח, והם אבות דור בני הגולה) מים מים סוף ([7]) את רֹעֵה רעה צאנו! שם מליצה למשה (ע' במדבר כז יז) שמות פרק יד, איה השם איה זה אשר שם בקרבו בקרב משה שנזכר את רוח קדשו! במדבר יא יז כה, מליצה שיבקשו את ד' שעשה חסד עם אבותיהם. „ימי" נסמך אחד לשני סומכים „עולם" „משה" (והרבה כן כמש"ל כא ט), והטעם פה ימי עולם, הם ימי משה. — [יב.] בפסוקי יב יג יד יִזָּכְרוּ חסדי ד' בדבור ספורי לבאר דבורי הקריאה מפסוק שעבר. מוליך (בינוני בטעם עבר כמ"ש מפסוק שעבר) הוליך לימין משה עמש"ל מד כ זרוע תפארתו זרוע—תפארת שלו (עמש"ל יא יוד בהערה), הוא זרוע קדשו נב יוד; תהלים צח א, ונראה שרומז פה למה שהלך ד' לפני ב"י בצאתם ממצרים בעמוד ענן ואש שמות יג כא, וזרוע ד' מצוירת באור, ואולי מזה המליצות לעיל נב יוד; נג א והמליצה „על כפים כסה אור" איוב לו לב (וכן יסופר בתלמוד ברכות ה ב על ר' יוחנן שהיה איש יפה מאד וחשף זרועו אשר הפיצה אור), וכן אולי מזה הלשון הקשה אור זָרֻעַ לצדיק תהלים צז יא טעמו אור זְרֹעַ (של ד' מפסוק יוד שם), בוקע בָּקַע (כמש"ל) מים מֵי ים סוף מפסוק שעבר (שמות יד כא) מפניהם לעשות לו שם עולם ירמיה לב כ; דניאל ט טו; נחמיה ט יוד. לא אכחד מהקורא כי לא תנוח דעתי בפירושי להלשון מוליך לימין משה זרוע תפארתו, כי הוא לשון זר ואין דוגמתו בכ"ק, ונראה בעיני כי יתכן מאד שבא פה זרוע בטעם זֶרַע עמש"ל ט יט, והנה זֶרַע תפארת ד' הוא עם ישראל כמש"ל מו יג, ובזה יהיה לשון הפסוק הנוכחי ישר בלא לחץ. — [יג. יד.] מוליכם הוליכם (כמש"ל פסוק יא) אחרי שבקע להם המים (יב) בתהומות של ים סוף (ע' שמות טו ה ח) בלא עמל ויגיעה כסום במדבר (וכן אמר תהלים קו ט ויוליכם בתהומות כמדבר), כסום הרץ במדבר שהוא ארץ מישור, ולכן לא יכשלו לא נכשלו בלכתם בתהומות, הוליכם בתהומות (שהם בבקעה תהלים קז כו) כבהמה בבקעה תרד, רוח ד' תניחנו (עתיד בטעם עבר) הניחָהו (את העם מפסוק יא) או נתן לו מנוחה ברדתם לתהומות שנזכרו, ורומז למה שהרגיע משה מפי ד' את לב ב"י לבלי לירא לבוא בים שמות יד יג יז; כן נהגת עמך בתהומות שנזכרו לעשות לך שם תפארת (יב). מוליכם בתהומות נמשך גם למטה. הפעיל הָניח טעמו העקרי תת מנוחה דברים יב יוד; יהושע כב ד ועוד. תרגום יונתן ורש"י הבינו „תניחנו" בטעם תַּנְחֵנוּ (הפעיל מנל"ה נחה) שטעמו תנהגנו, אך מהלשון שאחריו „כן נהגת" נראה שאין „תניחנו" בטעם הנהגה. — [טו.] הדבור „איה המעלם וגו' שם תפארת" מפסוקי יא—יד שָׂם הנביא בפי העם בני הגולה כמש"ש, ומפסוק הנוכחי עד סוף פרק סד הנביא עצמו מקונן על צרת בני הגולה ומתפלל לד' להושיעם. הבט משמים, וראה (נמשך למטה) מזבול קדשך ותפארתך (הוא השמים מעון קדשו דברים כו טו; דהי"ב ל כז) כעב"ש, והכוונה להביט צרת עמו וחרפתו ע' סד ח, איה היום קנאתך (עמש"ל יא יג בהערה) וגבורתיך באויבי ישראל בימים שעברו

עיני פלוני כנראה מהלשון איוב שם, והנה בבוא פעל מרה בלא יחס אחריו יש להבין בו לפי הענין אחד מהטעמים שזכרנו, ומזה בקל בפסוק הנוכחי; לעיל א כ; נ ה ועוד, ובהפעיל דברים ט ז כד; לא כז; נחמיה ט כו, ומזה הלשון סורר ומורה (בינוני קל) דברים כא יח ועוד, מורים במדבר כ יוד, מוראָה צפניה ג א (ע"ד נל"א=מורָה בינוני קל נקבה, ובא ע"ד נל"א להבדילו מן מורָה שבטעם תער), והשם מרי לעיל ל ט ועוד. לפעמים בא (בחלוף נל"ה וכפולים עמש"ל יא ח בהערה) פעל מָרָה בטעם מָרַר. ומזה מֹרָה (מר) מ"ב יד כו, המרו (הֵמֵרוּ) את רוחו תהלים קו לג, ואולי מזה גם מָרוּ (מֵררו) . . . . רוח

[ד] פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ
יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם
עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ׃ [ה] וַנְּהִי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ
וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ וַנָּבֶל כֶּעָלֶה
כֻּלָּנוּ וַעֲוֹנֵנוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ׃ [ו] וְאֵין־קוֹרֵא
בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ כִּי־

חסר יוד

שם (ע״מ נָסַבָּה, נָבְקָה ועוד, עמש״ל יט ג בהערה) ובטעם חרדו ורעדו, שמזה בערבית זלזל (הרעיד) רחוקה בעיני, כי לא נמצא טעם זה בכ״ק, ואין הכרח פה לבקש הוראה חדשה לפעל זה מערבית, ועוד לטעם זה לא מצאתי דרך נכונה לפרש הדמיון בהלשון „לוא קרעת שמים וגו׳ הרים נזלו כקדח אש המסים מים תבעה אש״. הֲמָסִים בלא ספק טעמו כדעת רש״י שהוא שֵׁם מפעל מסס וטעמו דברים שיִמַּסו (מהחום), כי לא אוכל להסכים לחוקרי הלשון שהבינו שטעמו ענפים דקים יבשים מפעל השם (בהיפך אותיות) בערבית בטעם שָׁב״ר (ומזה בערבית השים בטעם עצים יבשים רצוצים), כי לבד שאין הכרח לבקש לשֵׁם זה הוראה מערבית, הנה המשך הלשון „נזלו כקדח אש המסים״ מורה בבירור כי המסים טעמו דברים שימסו. — [ד.] מפסוק זה עד סוף הפרק שב הנביא לדבריו סג יח לקונן על צרת עמו. פגעת הכית (עמש״ל נג ו בהערה) את שש ועשה צדק השש לעשות צדק (ע׳ תהלים קיט יד קסב) או הצדיקים בדור הרבן בהמ״ק בימי המלך צדקיהו (ע׳ איכה ד ז ח כ) ובדור שלפניו את המלך הצדיק יאשיהו ושארי הצדיקים שבדורו עמש״ל נז א, אשר בדרכיך יזכרוך! אשר יזכרוך (יקראו לך בתפלה עמש״ל יב ד) בדרכיך, ורומז לדרכי ד׳ שנִזכרו בתורה „אל רחום וחנון וגו׳ נושא עון ופשע וחטאה״ שמות לג יג; לד ו ז; במדבר יד יח (בלשון התלמוד ר״ה יז ב ועוד „יג מדות״), אשר בהם התפללו לך (כמו משה במדבר שם) צדיקי הדור בימי חרבן בהמ״ק ולפניו לסלוח לעונות עמם, הן אתה קצפת עלינו בימי החרבן (מז ו) ונחטא ונשאנו ע״ג ש (כטעם פעל חטא שמות ה טז, וכן בא חַטאים מ״א א כא בטעם נושאים ע״ג ש, וכן בא לפעמים חֵטְא חַטָּאת בטעם ע״נ ש עמש״ל ה יח בהערה) ולא השגחת על תפלת הצדיקים בדרכיך שנזכרו, בהם ובחם, בדרכיך שנזכרו עולם מעולם (מ האחרון מן „בהם״ נמשך גם למטה, והרבה כן כמש״ל ה כג בהערה) ונושע! (לפי הדקדוק ראוי וַנושע בויו המהפך, כמו וַנחטא שקדם) נושענו (עמש״ל לב ז בהערה), כמו שמצאנו בתפלת משה במדבר יד יח (וכן קבלו בתלמוד ר״ה יז ב „ברית כרותה ליג מדות שאינן חוזרות ריקם״), ולמה לא סלחת לנו בדור חרבן בהמ״ק (מ״ב כד ד; איכה ג מב) כאשר התפללו לך הצדיקים שבדור בדרכיך שנזכרו כמו שסלחת מאז לזוכרי דרכיך, כן נראה בעיני טעם הפסוק הנוכחי אשר נלאו בו כל המפרשים ראשונים ואחרונים לבארו. יתכן עוד כי „בהם״ טעמו בהצדיקים שנזכרו, ואומר הנביא בהם (בהצדיקים) מעולם נושענו (כמש״ל) כאשר התפללו לך לסלוח לעמך, כמו משה ואהרן שמות לב יא; במדבר יא ב; יד יג; טז כב; יז יוד; עמוס ז ב ה, ולמה לא סלחת לנו כאשר התפללו לך הצדיקים שבדור חרבן בהמ״ק, אך טעם הראשון מן בהם נראה עיקר לפי המשך הכוונה בפסוק זה. — [ה.] ונהי בעת חרבן בהמ״ק כטמא כלנו (אף צדיקנו מפסוק שעבר), החוטא יצויר כַּטָּמֵא יחזקאל כ ל; הושע ה ג; ו יוד; תהלים קו לט וכבגד עדים כבגד של עת נדת אשה המאוס היו כל צדקתינו (של צדיקינו מפסוק שעבר) בעיני ד׳ (ולכן הפגיע גם הצדיקים בפסוק שעבר) ונָבֶל ו נ ב״ל (עמש״ל טז ח בהערה) כעלה כלנו (ע׳ א ל; לד ד) ועוננו כרוח הנושא עָלֶה (ויקרא כו לו) ישאנו (בטעם עבר) נשאנו בעת החרבן בגלות בבל (עמש״ל נז יג). עִדים (מהיחיד עִד או עִדָּה) לא נמצא יותר וטעמו עת נדת אשה, ואולי מזה עֶדְנָה בראשית יח יב (עמ״ש עוד לעיל מז ח בהערה), ובתלמוד (נדה ב א; נח ב ועוד) רגיל עֵד, עִדים בטעם חתיכת בגד לקנח בו דם נדה, ואולי מזה עִדים בפסוק הנוכחי, והנה מפעל „עד״ בערבית שבטעם סָפ״ר, מָנ״ה נבנה השם עִדין בערבית, עִדָּן בארמית לזמן קבוע ממספר ימים, ועוד השם עִדַּה בערבית ביחוד לעת הקבועה מנדת האשה, ועֵד שבתלמוד שבטעם בגד עֵד (בגד לעת הנדה לקנח בו) הוא כנראה ע״ד השאלה. „ונָבֶל״ לפי נקודו הוא עתיד הפעיל מן כפולים בלל, אבל פה טעמו ברור ו נ ב״ל עתיד קל מן נבל (כי פעל נבל רגיל לבוא על עָלֶה כמש״ל, ופעל בלל טעמו עָר״ב ולא נמצא ממנו בהפעיל במקום אחר), רק שיתחלפו לפעמים פעל חפ״נ וכפולים כמש״ל פסוק א. יש אומרים כי וַנָּבֶל הוא עתיד הָפעל מקוצר (=וַנָּבְלֶה) מנל״ה בלה (רָק״ב, הָשָׁחַת), אך פעל בלה לא נמצא בהפעיל והָפעל רק בקל ופיעל, ובא רק על רקבון הַבֶּגֶד (נ ט; דברים ד ד ועוד הרבה), וע״ד השאלה על כליון האדם והארץ (נ ט; נא ו ועוד), ולא נמצא בשום מקום פעל בלה על רקבון העָלֶה או שארי מיני הצֶּמַח, וכן לא נמצא הָפעל (וגם פֻעַל) מקוצר מן גל״ה בכ״ק. — [ו.] ואין קורא בשמך לעבדך (עמש״ל יב ד) בגלות בבל אחרי שפגעת בעת חרבן גם את הצדיקים (ד) ואין מתעורר להחזיק בך במצותך ובבריתך (ע׳ נו ב

סד. [א] כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם
תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ
גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ [ב] בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא
נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ [ג] וּמֵעוֹלָם
לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה
אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃

קמץ ברביע

פרק הבא (וכן קראו האב"ע והעתקות ע' זקנים והרומית והסורית), ושם יבואר טעמו, כי יש במקומות רבים בכ"ק חלוקת הפרקים בלתי מדויקת כמ"ש למטה בהערה (9), כי חלוקת הפרקים בכ"ק שבידינו מאוחרת מאד בזמן קרוב למציאת מלאכת הדפוס ונעשה ע"י אחד מכהני הנוצרים, ולכן לא נמצא זֵכֶר מפרקי כ"ק אצל המפרשים הראשונים רש"י ואב"ע ורמב"ן ורד"ק ועוד.

סד. [א. ב. ג.] עמ"ש בסוף פרק שעבר שהדבור שם „לוא" קרעת וגו' נזלו" נמשך לפרק הנוכחי. הנביא יזכיר מעמד הר סיני הנורא כאשר ירד ד' מהשמים על הר סיני לעיני בני ישראל ללמדו תורה ומצות, ואומר הנביא כי לֻו עשה ד' כן כאשר בוססו צרינו מקדשו (סג יח) אז יָרְאו כל הגוים מפניו ולא הרעו לישראל. לוא כאשר צרינו בוססו מקדשך (סג יח) קרעת שמים ירדת (כמו שעשית במעמד הר סיני שירד עליו ד' מהשמים שמות יט יא יח כ; נחמיה ט יג) מפניך ולֻו מפניך מפני אִשְּׁךָ הגדולה (כבמעמד הר סיני דברים ד לו; ה כב) הרים נָזלו נָזְלוּ או נָמַסו (כמו שנָזַל או נָמַס הר סיני במעמד הר סיני שופטים ה ה, שנקרא במליצה ברבים „הרים" שופטים שם; תהלים סח יז בשם כבוד, או מפני שהר סיני יש לו הרבה ראשים כנודע, ויצויר במליצת הפסוקים הנוכחים שנמס אז הר סיני מפני שירד עליו ד' באש וההר היה בוער באש גדולה דברים ד יא; ה כ; ט ט (1) (ודומה לזה יצויר עמוס ט ה; תהלים צז ה) כקדח אש המסים (המסים לא נמצא יותר) טעמו כְּהֶמָּסִים (דברים שיִמַּסו, וכן דעת רש"י) אשר קדחה (פעל יוצא בערה עמש"ל נ יא) אותם אש, וגם היו מעלים ההרים אבעבעות (מהאש הגדולה) מים כמים (כ כקדח נמשך גם על מים) אשר תבעה תעלה אבעבעות (עמש"ל ל יג) אש (נושא), להודיע שמך לצריך אויבי עמך בעת חרבן בהמ"ק (סג יח), אז מפניך גוים ירגזו רגזו (ולא זדו להרע לעמך) בעשותך כבעשותך (עמש"ל סג יט), כמו שרגזו גוים בעשותך נוראות לא נקוה לא קוינו, רומז להנוראות שנראו במעמד הר סיני שרגזו מהן כל הגוים (ולא נזכר מפחד הגוים זה בכ"ק, אולי רומז על זה חבקוק ג ו עמש"ש, מפני שרעשה אז הארץ שופטים ה ד; תהלים סח ט, וע' פרקי ר' אליעזר פמ"א, ומצאנו בהגדה לרבותינו בעלי התלמוד מכלתא שמות כ ב מסופר מְפַחַד זה של הגוים, וכן אמרו מיסדי התפלה במוסף ר"ה על יום מעמד הר סיני „העולם כלו חל מפניך", ואולי הוא קבלה קדומה בעם ישראל), וכאשר הולך ומפרש במאמר מוסגר הנוראות שזכר מה הן (ירדת מהשמים בעת מעמד הר סיני, מפניך הרים נָזֹלו) נָזְלו מפני האש כמש"ל, ומעולם כי (עמש"ל ג יד בהערה) מעולם (זה טעם על מה שזכר שרגזו אז כל הגוים) לא שמעו, לא האזינו. עין לא ראתה מאיש מהגוים שזכר אשר אלהים זולתך יעשה כן למחכה לו (ודומה לזה דברים ד לב לג לד; ש"ב ז כג), כן נראה לדעתי המשך וטעם פסוקי א ב ג הסתומים מאד. „נָזֹלוּ" לפי נקודו הוא עבר נפעל מן זלל, ונראה עיקר כדעת ר"ב המפרשים שנקודו או טעמו (בחלוף חפ"נ וכפולים עמש"ל כה ז בהערה וכן בא חלוף כזה להלן בפסוק ה) נֻזְלו (כמו שופטים ה ה) ובהפסק נָזָלוּ, והוא עבר קל מן נזל (מהאש או מהמים כמש"ל), ודעת חוקרי הלשון האחרונים (וכן נראה ת"י פה ושופטים שם) כי נזלו פה הוא נפעל מן זלל וכן נָזְלו שופטים

יב יד (ובהיפך מצאנו ג"כ נַשַּׁני בראשית מא נא=נִשַּׁני והוא ע"ד לשון ארמית), וכן בכלל בא לפעמים דרך החלטה בטעם מקור כמש"ל ה יג בהערה.

(9) וכן מזה שמות ו א (נמשך לפרק שעבר, וכן הבינה שם המסורה שהעמידה סימן פרשה סתומה בפסוק ב); יב נא (נמשך לפרק הבא); כא לז (לפרק הבא, וכן המסורה); לו א (לפרק שעבר); ויקרא כו א ב (לפרק שעבר, וכן המסורה); במדבר כב א (לפרק שעבר, וכן המסורה); דברים יג א (לפרק שעבר, וכן המסורה); ש"ב יג לח (לפרק הבא); הושע ו יא („בשובי שבות עמי" נמשך לפרק הבא); רות א כב (לפרק הבא), וגם אצלנו יש באיזה מקומות נוסחאות שונות בחלוקת הפרקים, ע' ש"א כג כט; ירמיה ל כה; דהי"א כב א.

(1) בשופטים שם הציור שנזל הר סיני כנראה מליצה שניה. שנָזַל מפני הגשם הרב שירד אז עליו שם פסוק ד; שמות יט טז; תהלים סח ט.

נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשֻׁנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי || הִנֵּנִי אֶל־גּוֹי לֹא־קֹרָא בִשְׁמִי׃ [ב] פֵּרַשְׂתִּי

המלחמות הנוראות של האחים החשמונאים וחסידי ישראל עם מלכי יון בעד ארצם ודתם, ובימים אלה עמדו פושעים רבים בישראל אשר עזבו עבודת ד׳ ודבקו בעבודת אלילי יון, וכאשר הכו מלכי יון פעמים רבות מכות גדולות מיד החשמונאים הסירו החשמונאים את ע״ל היונים מעל יהודה כמש״ל נז יג, והנה פושעי ישראל בעת ההיא לאות עָזבם תורת ד׳ ודָבקם בחקות היונים אכלו בשר החזיר (חשמונאים שני ו כא; ז א ח) והקריבו לאלילי יון חזיר וכל בהמה טמאה (חשמונאים ראשון א מו), ועל אלה הפושעים שיכלו והחסידים שיצליחו באים דבורי הנבואה הנוכחית, אך הדעה ההיא בטלה בלא ספק, כי למה יזכיר בפסוק יא האלילים גד ומני שעבדו להם ולא יזכיר אחד מאלילי יון הנודעים לנו בשמותם, ועוד למה לא נמצא פה אף רמז קל על הישועה העקרית להצדיקים היא גאולת ישראל מיד היונים אשר זממו להשמיד עם ישראל כלו. לבד כל אלה שאמרנו יש עוד ראיה מוכחת על ביטול שני הפירושים שזכרנו, כי המעיין בלשונות פרקי סה סו יראה ויָוכַח שנכתבו מיד נביא אחד ועל זמן אחד, כי הלשונות בפסוקי ג ד יב יז יח יט בפרק הנוכחי קרובים מאד להלשונות בפסוקי יז ד כב יוד בפרק סו, והלשון עבדי ד׳, עוזבי ד׳ שבפרק הנוכחי (פסוקי ח ט יא יג יד טו) הם עבדי ד׳, ואויביו הפושעים בו, ואחיהם שונאיהם מנדיהם של בני יהודה סו יד כד ה, והנה הנבואה מפרק סו הסתומה מאד נאמרה לדעתי בבירור בימי נחמיה בן חכליה כאשר הרחיק את השמרונים ושארית אפרים שבארץ שמרון שהתחברו עמהם שחפצו להיות גוי אחד עם יהודה ולעבוד ד׳ אלהי ישראל בבית מקדשו בירושלם, ומאז והלאה היו השמרונים ושארית אפרים אויבים גדולים לבני יהודה ובנו להם בהמ״ק חדש לד׳ על הר גריזים, והנביא בראשית פרק סו פנה דבריו אל שארית אפרים אלה שעזבו אחיהם בני יהודה והתחברו עם השמרונים אויבי יהודה שעבדו לאלילים ולאלהי ישראל יחד כאשר יתבאר כל זה בארוכה להלן סו א, ולכן גם נבואת הפרק הנוכחי (שנאמרה על זמן אחד עם פרק סו כמש״ל) נאמרה על ימי נחמיה, והנביא בראשית דבריו פנה בדברי תוכחה אל שארית אפרים שזכרנו וינבא עליהם כליון חרוץ ועל בני יהודה ברכה והצלחה לעולם, ויתכן מאד שהיה הנביא משארית אפרים והוא נבדל מאחיו שהתחברו עם השמרונים והתחבר עם אחיו בני יהודה עולי הגולה לעבוד לד׳ בירושלם עמש״ל סו א, והנה לדעתי העמידו מסדרי כ״ק פרקי סה סו בסוף הספר, מפני שכל הנבואות שקדמו הן על זמן לפני נחמיה, עמש״ל בפתיחת פרק מ. ועתה נבוא לביאור הכתובים. הנביא אומר לשארית אפרים בימי נחמיה בן חכליה (כמש״ל) שנבדלו מאחיהם בני יהודה והתחברו עם השמרונים אויבי יהודה והחלו לבנות להם בית מקדש לד׳ על הר גריזים (עמש״ל סו א) ועבדו גם לאלהים אחרים מהעמים: נדרשתי נֶחְפַּשְׂתִּי ‎auf- отыскаться‎ ‎gesucht werden‎ (להיות קרוב לשואלי) [1] ללא שאלו לאלה שלא שאלו (איה אני), נמצאתי (עמש״ל נה ו) ללא בקשוני חִפשוני, הכוונה על עשרת השבטים שבמלכות אפרים אשר בימי ר״ב מלכי ישראל סרו מד׳ לעבוד אלילים (כנראה לכל קורא בספרי מלכים א ב) וד׳ שלח להם נביאים רבים (אליהו, אלישע, הושע, עמוס ועוד נביאים, ע׳ עמוס ב יא יב; מ״ב יז יג) לקרוא להם לשוב לד׳ ולא שמעו אליהם, ועל שארית אפרים בארצם אחרי גלות שמרון בימי יחזקיה (מ״ב יח יוד) אשר שלח יחזקיה להם רצים באגרות עם תוכחות מוסר לשוב אל ד׳ ויהיו משחקים ומלעיגים ברצים אלה דהי״ב ל ו—יוד, וזה שאמר אמרתי הנני הנני אל גוי לא קֹרָא (בינוני פָּעל) היום בשמי, כי התחברו בני שארית אפרים אחרי גלות שמרון עם עמים זרים שמרונים (מ״ב יז כט) אשר הביא מלך אשור והושיבם בערי שמרון (מ״ב יז כד; עזרא ד ב ט יוד) ולא נשאר לשארית אפרים שהתבוללו עם השמרונים שֵׁם „ישראל״ הידוע בשם „עַם ד׳״ (שופטים ה יא; מ״ב ט ו ועוד) גם בפי העמים (יחזקאל לו כ), רק שֵׁם העמים הזרים „שמרונים״ (עמש״ל פסוק טו). מתרגום יונתן נראה שקרא לא קֹרֵא (בינוני קַל) בשמי (לעבדני עמש״ל יב ד), אך לפי ביאורי יותר נכון לפי הענין לקרוא כהמסורה שבידינו לא קֹרָא בשמי, כי מזה יובן שהדבור פה משארית אפרים שבמלכות שמרון שהתחברו עם השמרונים כמש״ל. — [ב.] פרשתי ידי בבקשה

[1] וכן טעם נפעל הִדָּרֵשׁ (הִחָפֵשׂ למי להיות קרוב לו) יחזקאל יד ג; כ ג לא (עמש״ל נח ב בהערה); לו לז, כי פָּעל דרש יסוד טעמו חַפֵּשׂ, בַּקֵּשׁ ‎suchen‎, ‎искать‎ (ויקרא יוד טז; יחזקאל לד ו יא; איוב יוד ו; לט ח), לכן בא הנפעל (בין שארי הוראותיו) בטעם הִחָפֵשׂ,

הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגֵנוּ בְּיַד־
עֲוֺנֵנוּ׃ [ז] וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ
הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ׃
[ח] אַל־תִּקְצֹף יְהוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד
תִּזְכֹּר עָוֺן הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ׃ [ט] עָרֵי
קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה*
יְרוּשָׁלַ͏ִם שְׁמָמָה׃ [י] בֵּית קָדְשֵׁנוּ
וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה
לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה׃
[יא] הַעַל־אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה
וּתְעַנֵּנוּ עַד־מְאֹד׃
סה. [א] נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ*

חסר יוד   קמץ בז״ק   קמץ בז״ק

ד; מ״א ט ט), כי הסתרת פניך ממנו (נד ח; נט ב; ירמיה לג ה) ותמוגנו ותמוגגנו (עמש״ל נא כג) ביד בעד עונינו. „ביד" לדעתי טעמו פה „בעד", וכן מזה ביד ירמיה מא ט; איוב ח ד; לז ז, אולי בחלוף יוד ע, ומזה עבשו (יבשו) יואל א יז, עָם (יָם) יחזקאל לג לא (ע״ש כז ג), ואולי מזה שויתי (שועתי) לעיל לח יג כמש״ש. מתרגום יונתן וע׳ זקנים נראה שהבינו או גרסו ותְּמַגְּגֵנוּ (מפעל מגן בטעם מסר) ביד עוננו (אשר נשאנו כרוח, וע׳ תהלים מ יג; משלי ה כב), כהלשון אשר מגן צריך בידך בראשית יד כ. — [ז. ח.] אבינו אתה! סג טז, אנחנו החמר וגו׳ כמש״ל מה ט, אל תקצף ד׳ (ד) עד מאד (איכה ה כב) מאד מאד (כטעם עד—מאד בכל המקומות בכ״ק איכה ה כב; בראשית כז לג ועוד, ופעם אחת עד למאד דהי״ב טז יד בזולת עד מאד בלשון „אל... עד מאד" תהלים קיט ח מג שטעמו כנראה לְגַמְרֵי совершенно, ganz וכן מזה הטעם כנראה „ולא... מאד" איוב לה טו עמש״ש), ואל לעד תזכר עון (פסוק ו), הן הבט נא! ענינו וחרפתנו (סג טו; איכה א יא; ה א, וע׳ תהלים יג ד; פ טו) שבפסוקי ט יוד הבאים ואל תסתר פניך ממנו (פסוק ו), עמך כלנו! סג ח. — [ט.] ערי קדשך הוא לשון קצר וטעמו ערי הר קדשך (ודומה לזה עמש״ל סב ט) הם ערי א״י שנקראת הר הקדש כמש״ל יא ט (כי לא נמצא בכ״ק לשון „ערי קדש" על כל ערי א״י, ורק עיר הקדש על ירושלם כמש״ל מח ב) היו מדבר וגו׳ מד כו עמש״ש. — [יוד.] בית קדשנו ותפארתנו ובית תפארתנו (כעב״ש), הוא בהמ״ק (עמש״ל ס ז) אשר שם (עמש״ל מז טו בהערה) הללוך אבותינו בכלי שיר בבית ד׳ דהי״ב ה יג; ז ו; ח יד; כג יג; כט ל; לא ב, היה לשרפת אש (מ״ב כה ט) סג יח, וכל מחמדינו כנוי לבהמ״ק похоти, Gelüste וכליו ע׳ יחזקאל כד כא כה; איכה א יוד היה לחרבה כעכ״ש. — [יא.] העל אלה הרעות בפסוקי ט יוד שעשו לנו בני בבל תתאפק ד׳ תחשה מָריב עם בבל (מב יד עמש״ש) ותעַננו [תדכאנו (עמש״ל כה ה בהערה) עד מאד? (עמש״ל פסוק ח) בגלות בבל, עמש״ל סג ז.

סה. [א.] בנבואת הפרק הנוכחי שנאמרה על הימים שאחרי חרבן ירושלם ובהמ״ק ראשון בלא ספק ע׳ פסוקי ט טז יח יט, יש חקירה גדולה וכבדה על איזה זמן אחר החרבן נאמרה. ר״ב מפרשי כ״ק יבינו כי היא מענה מד׳ על תפלת הנביא מפרק שעבר אשר קונן על צרת בני הגולה בבבל, וענהו ד׳ שעוד טרם חרבן בהמ״ק שלח נביאים לבני יהודה להזהירם לשוב לד׳ ולא שמעו רק התמכרו לעבודת אלילים, לכן יענישם קשה, ויבטיח ד׳ להנביא שאח״כ ירחמם וישובו הצדיקים „עבדי ד׳ ובחיריו" מבני יהודה לרשת א״י (ט) ולהיות שם באשר והצלחה גדולה, והרשעים „עוזבי ד׳" יכלו, אך הפירוש ההוא אי אפשר לקבלו, כי מלבד שלא נדע מי הם הצדיקים אם הנביא סד ו התעצב שלא נשארו בעם קוראים בשם ד׳, הנה הלשון בפסוק א על רשעי ישראל „גוי לא קרא בשמי" שלא חפצו להקרא בשם עַם ד׳ ג״כ לא יתכן על רשעי יהודה בסוף ימי בית ראשון ובגלות בבל, שלא נמצא אצלם שנקראו בשם המורה שאינם עַם ד׳, ועוד לא מצאנו שבני הגולה שבבבל עבדו בגלוי לאלילים ואכלו בשר החזיר והתעיבו את אחיהם עובדי ד׳ ושנאום ושכחו הר המקדש בירושלם כאשר יצויר כל זה בפסוקי ג ד ה יא (אף שרבים נטו בסתר להאמין גם באלילים עמש״ל מח א; נט ד, ורק בימי יחזקאל נמצא ב״י בבבל מגלות יהויכין שעבדו לאלילים בסתר או בגלוי ולאלהי ישראל יחד, ע׳ יחזקאל יד ג; כ א לא לב). וכן לא נזכרו מיהודים כאלה בעלות הגולה בס׳ עזרא ובכל התוכחות והנבואות מפרקים שעברו שנאמרו על זמן קרוב לפני עלות הגולה, ועוד למה לא נזכר בנחמות שבפרק הנוכחי דָבָר מההבטחה שיעלו בני הגולה מבבל לא״י בשלום ככ ר״ב הנבואות שעברו מפרק מ והלאה, ומזה נראה שהנחמות מפרק הנוכחי נאמרו ליושבי יהודה אחרי ששבו בני הגולה לא״י והיו בצרה גדולה בארצם. יש אומרים שנבואת הפרק הנוכחי נאמרה בזמן מאוחר בבית שני בימי

[ז] עֲוֺנֹתֵיכֶם וַעֲוֺנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר
יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־
הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה
עַל־חֵיקָם׃ [ח] כֹּה | אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר
יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־
תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן
אל קרי
עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃ [ט] וְהוֹצֵאתִי
מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ
בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה׃ [י] וְהָיָה
הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ
בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃ [יא] וְאַתֶּם
עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי

לב יח; תהלים עט ב) עונותיכם ועונות אבותיכם וגו׳ (יחס הפעול להפעל ושלמתי) אשר קטרו וגו׳ (זה נמשך על אבותיכם) מ״ב יז יוד יא, ומד״תי כי אָמֹד (עמש״ל ג יד בהערה) פעלתם גמול פעולתם (עמש״ל לב יז) ראשונה הראשונה (עמש״ל טז ו בהערה) של אבותיהם אל חיקם אל חיק בניהם. לשאת גמול גם בעבור עונות אבותיהם, ולא נמצא יותר הלשון „מדד פעולת מי אל חיק״ על הגמול. בפסוקים הנוכחים בא בדבור אחד נוף אחד בנסתר ונוכח והרבה כן כמש״ל א כט. — [ח. ט.] מפסוק זה והלאה תצויר הצלחת בני יהודה ומפלת רשעי ישראל משארית אפרים בארץ ישראל. כאשר יִמָּצא התירוש ע״ד השאלה בטעם עֵנָב (עמש״ל כד ז בהערה) באשכול ע״ד השאלה בטעם זמורת הגפן (וכן בראשית מ יוד ואולי גם במדבר יג כג עמש״ש, וכן בערבית אִתכַאל טעמו ענף עץ תמר או אשכול פרי עץ הָמָר), ואמר האיש הרואה שבעל הגפן רוצה לקצץ (לזמור) האשכול (הזמורה) עם שארי זמורות הגפן שיבשו (ע׳ ה ו) „אל תשחיתהו כי ברכה בו״, כי הרואה הכיר שיגדל בו מעט ענבים (שלא ראם בעל הגפן) המצוירים במליצה בשם „ברכה״, כי איש מבֹרָך יצויר כיושב תחת גפנו מ״א ה ה; מיכה ד ד; זכריה ג יוד, או אולי מפני שיברכו את ד׳ על כוס יין כנראה תהלים קטז יג (וכן נקבעה בתלמוד ברכה אחר המזון על היין בכוס שנקרא „כוס של ברכה״ ברכות נא א; פסחים קה ב ועוד), כן אעשה למען עבדי בני יהודה כמש״ל פסוק א (שהם מעטים נגד עשרת שבטי ישראל הנמצאים שבמלכות אפרים מפסוקים שעברו, כמו במשל מעט ענבים בזמורת הגפן) לבלתי השחית הכל כל עם ישראל המכונה במליצה גֶּפֶן תהלים פ ט טו או כֶּרֶם לעיל ה ז (ע׳ עוד ירמיה ב כא; הושע יוד א), והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי, הוא דבור מליצה הנחלק לשנים מדבור פשוט (והרבה כן כמש״ל ה ט) והוצאתי מיעקב ומיהודה (כעב״ש, עמש״ל ט ז בהערה) זֶרַע יורש הָרַי (א״י שהיא מישור הררי משלשה הרים הר יהודה הר אפרים והר נפתלי ונקראת בפי ד׳ הר קדשי כמש״ל יא ט) וירשוה הכוונה ארץ הָרַי שנזכרו בחירי בני יהודה כמש״ל פסוק א ועבדי ישכנו שמה (כעב״ש), הכוונה שיירשו בני יהודה גם ארץ מלכות אפרים שישבו שם השמרונים ושארית בני אפרים כמש״ל פסוק א. — [יוד.] והיה השרון בקעה ידועה נחמדה בפרחיה הרבים על חוף ים הגדול ממערב א״י עמש״ל לג ט ומקום מרעה טוב לְבָקָר דהי״א כז כט; מנחות פז א לנוה צאן (עמש״ל כז יוד בהערה) שהוא מרעה יותר מובחר ועמק עכור ממזרח א״י קרוב ליריחו (יהושע ז כד כו; טו ז; הושע ב יז) שהיה ידוע למקום שְׁמָמָה כנראה מהמליצה הושע שם, יהי׳ לרבץ בקר (כמו שהיה תחלה השרון שנזכר) לעמי אשר דרשוני בני יהודה ששבו לירושלם לבנות בית ד׳. הנביא בחר לתאר השרון ועמק עכור מפני היותם משני צדי א״י ממערב וממזרח ושניהם ידועים בעם, האחד לבקעה נחמדה בפרחיה והשני למקום שְׁמָמָה. — [יא. יב. יג.] ואתם עזבי ד׳ הם שארית אפרים שהתחברו עם השמרונים כמש״ל פסוק א השכחים את הר קדשי הוא הר המקדש בירושלם (עמש״ל נו ז) כי החלו לבנות להם בית מקדש אחר לד׳ על הר גריזים (סו א) ועבדו גם לאלהים אחרים כמש״ל

במדבר יא יב; דברים יג ז; כח נד; מ״א א ב; ג כ; איכה ב יב ועוד, 2) בְּפַלֵי הַבֶּגֶד (אשר נוכל לשום בהם מה) שעל החזה пазуха, Busen שמות ד ו; תהלים עד יא; משלי יז כג; כא יד ועוד, 3) כֶּפֶל הבגד בין הרגלים באיש או באשה בשבתם лоно, Schooss ישעיה מ יא; ש״ב יב ג; משלי ו כז ועוד 4) קֶרֶב ותוך внутренность, Inneres בפסוקים הנוכחים; מ״א כב לה; איוב יט כז; קהלת ז ט ועוד, 5) שֵׁם מלאכותי לשטח גבוה המקיף עמוד או בנין יחזקאל מג יג יד יז עמש״ש.

יָדַי כָּל־הַיּוֹם אֶל־עַם סוֹרֵר הַהֹלְכִים
הַדֶּרֶךְ לֹא־טוֹב אַחַר מַחְשְׁבֹתֵיהֶם׃
[ג] הָעָם הַמַּכְעִיסִים אוֹתִי עַל־פָּנַי תָּמִיד
זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת וּמְקַטְּרִים עַל־הַלְּבֵנִים׃
[ד] הַיֹּשְׁבִים בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ
הָאֹכְלִים בְּשַׂר הַחֲזִיר וּפְרַק פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם׃
[ה] הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל־תִּגַּשׁ־בִּי כִּי
קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־
הַיּוֹם׃ [ו] הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׁה
כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי אֶל־חֵיקָם׃

ומרק קרי

(עמש"ל כה יא בהערה) ע"י נביאי (שייטיבו דרכם) כל היום כל הימים (עמש"ל נא יג בהערה) אל עם סורר מורד (עמש"ל א כג), הכוונה על עשרת השבטים שבמלכות ישראל כמ"ש בפסוק א (וע' הושע ד טז; ט ט) שמרדו בד' ההלכים עד היום (ימי נחמיה בן חכליה כמ"ש בפסוק א) הדרך וגו'.— [ג. ד. ה.] פרשתי ידי כל היום אל (דבור זה מפסוק ב נמשך גם על פסוק ג) העם בני מלכות אפרים המכעיסים אתי (מ"ב יז יא יז; הושע יב טו) על פני נכח פָּנַי (²) (במעשים שיעשו נכח פני להלן בפסוק) תמיד עד היום, זבחים בגנות לאלילים (וכן יצויר סו יז, וע' לעיל א כט) ומקטרים על הלבנים לאלילים (ולא נזכר עוד עבודה לאלילים על הלבֵנים, ובתלמוד ע"ז מו א ועוד בדפוסים ישָׁנים סוטה מז א; סנהדרין קז ב נראה שלפעמים זקפו העמים לבֵנה לאליל), הישבים בקברים בהבנינים שעל הקברים (ע' מ"ק יב ב לדרוש אל המתים (שאסרה התורה דברים יח יא) ובנצורים ובמקומות נסתרים (עמש"ל מח ו בהערה) בקברים שנזכרו ילינו לשמוע דָּבָר מהמתים על החיים (וכן אמרו בתלמוד סנהדרין סה ב), האכלים בשר החזיר אשר זבחו לאלילים והעלו דמו על מזבח האלילים (וכן יצוירו סו ג יז) ומרק פגלים מְרַק של קרבן מגֹאל כליהם מכליהם (יאכלו מכליהם, מ מן פגולים נמשך גם למטה, והרבה כן כמש"ל ח כג בהערה), האמרים אל אחיהם בני יהודה שלא התקדשו ולא הטהרו לזבוח לאלילים כמוהם (סו יז), ולא אכלו בשר החזיר קרבנם שנזכר כמוהם „קרב אליך טעמו כמו התרחק ממני עמש"ל מט כ בהערה (ועמש"ל סו ה) אל תגש בי אל תקרב אלי לנגוע בי (וכן טעם הקל נגש במה איוב מא ח, והנפעל נגש במי עמוס ט יג), כי תְּטַמְּאֵנִי בנגיעתך, כי קדשתיך" קְדַשְׁתִּי ממך עמש"ל כז ד בהערה ובטעם יותר ממך עמש"ל מ יז בהערה: אלה האנשים (שארית אפרים שנזכרו) הם עשן באפי מליצה לחרון אף חזק ע' תהלים יח ט; דברים כט יט, אש יוקדת באפי (ע' דברים לב כב; ירמיה טו יד; יז ד) כל היום כל הימים (עמש"ל פסוק ב). פִּגּול יסוד טעמו ש"מ גֹּאַל (נבנה מפעל ערבי פחל בטעם גָּעַ"ל בחלוף ג ח, כמו פלג פלח שיג שיח, גול חול, גרה חרה, ומזה הפעל העברי בָּחַ"ל זכריה יא ח בחלוף פ ב עמש"ל ל ו), ובכ"ק בא השם פִּגּול רק ע"ד השאלה על קָרְבָּן מגֹאל לד' בפסוק הנוכחי; ויקרא ז יח; יט ז; יחזקאל ד יד (יחזקאל כהן היה א ג), ויותר לא נמצא פִּגּול בכ"ק, וכן בארמית בא ע"ד השאלה פִּגּול בטעם פֶּגֶר (גוף מת) תרגום בראשית טו יא; ש"א יז מו (ואולי פִּגּול הארמי בטעם פֶּגֶר העברי הוא בחלוף ר ל עמש"ל ג ה בהערה). בדבר הכתיב „ופרק" עמש"ל לז כז. — [ו. ז.] הנה כתובה (פעל סתמי בלשון נקבה עמש"ל כב יא בהערה) הכוונה דרכם מפסוקים שעברו לפני עמש"ל ד ג, לא אחשה כי אם שלמתי (בטעם עתיד) ושלמתי (לדעתי הוא דבור אחד בפעל כפול לחזק טעמו עמש"ל כט ט בהערה) גמול (המפרש בפסוקי יא—טו) אל חיקם אל קרבם (³) (וכן הלשון על הגמול בפסוק ז; ירמיה

(²) כטעם „על פנים" (כנסמך או בכנוי) שמות כ ג; לג יט; ויקרא יוד ג; במדבר ג ד; איוב א יא; ד טו; ו כח, או „אל פני" איוב ב ה; יג טו ועוד, ולפעמים בא „אל פנים" בטעם לְפָנַי, לפניו ועוד בראשית יא כח (ע' דהי"א כד ב); כג ג; לב כב ועוד. עוד בא על פנֵי או אל פני בטעם מול, לעמת, לנכח, לְנֶגֶד יחזקאל מב ב ז ח יוד יג עמש"ש; מה ז; מח כא ועוד (ולפעמים ליתר ביאור אל נכח פני במדבר יט ד עמש"ש, אל מול פני ש"ב יא טו, ולא כן טעמו במדבר ח ב ג כמש"ש), או בטעם לאֹרֶךְ במדבר כא יא; מ"א ו ג (על פני הבית); יחזקאל מא ד יב טו עמש"ש; מח טו; דהי"א ה יוד, או בטעם למזרח בראשית כה יח; דברים לב מט; ש"א טו ז; מ"א יא ז; יז ג ועוד (עמש"ל ט יא).

(³) השם חֵיק (או חֵק) נבנה מפעל ערבי חאק (שבטעם הַקִּף סַ גּ"ר) הנרדף עם הפעל העברי חָבֹ"ק, ובא בכ"ק השם חיק באלה הטעמים: 1) הֶחָזֶה Brust, грудь, עם הידים (אשר יחבקו בהם), בראשית טז ה;

וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי
נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ
מֵעֵינָי׃ [יז] כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים
וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת
וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ [יח] כִּי־אִם־שִׂישׂוּ
וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי
בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלִַם גִּילָה וְעַמָּהּ
מָשׂוֹשׂ׃ [יט] וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלִַם וְשַׂשְׂתִּי
בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי
וְקוֹל זְעָקָה׃ [כ] לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל

אמת ([8]) והוא ד׳ אלהי ישראל (ירמיה יוד יוד; תהלים לא ו) ולא באלילים והנשבע בארץ כא״י ישבע באלהי אמן באלהי אמת ולא באלילים (ע׳ ירמיה יב טז), כי וכי (והכר ויו החבור עמיש״ל לח יד בהערה) נשכחו הצרות הראשונות מעבדיו, הכוונה על כל צרות בני יהודה בסוף ימי בית ראשון ובגלות בבל וגם אחרי שובם לא״י עד ימי נחמיה עמיש״ל כו א וכי נסתרו מעיני (מליצה על שכחת הצרות והוא כעב״ש), והנה שֵׁם אַחֵר לא פּירש בפסוק רק נרמז בחִדָה להבינו מציור השם שבפסוק, והכוונה לדעתי שיקראם בשם „ברוכי ד׳” כאשר יקראם בפסוק כג, ושֵׁם זה יעיד שהם מתברכים בד׳ ונשבעים בד׳ וכי נשכחו צרותם, כן נראה לדעתי טעם פסוקי טו טז הסתומים אשר לא מצאו לפרשם כל המפרשים וחוקרי הלשון. — [יז. יח. יט.] פסוקים אלה נמשכים על „כי נשכחו הצרות וגו׳” מפסוק שעבר. כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (וכן יצייר סו כב), הוא ציור להצלחת האדם על הארץ בכלל ובני ישראל בא״י בפרט, כי הרעה הבאה על האדם בכלל ועל בני ישראל בפרט מצוירת במראה הנבואה בקדרות השמים ורגזם ובאבדת ורעש הארץ עמש״ל יג יוד ([9]), וזה שאמר ולא תזכרנה הראשונות הצרות הראשונות (טז) ולא תעלינה על לב לזִכָּרוֹן (ירמיה ג טז), כי אם שישו וגילו צווי בטעם עתיד (עמש״ל ה יג בהערה) תשישו ותגילו עדי עד עד עולם (עמיש״ל כו ד) אשר בדבר אשר (עמיש״ל מז טו בהערה) אני בורא והולך ומפרש מה הוא בורא: כי הנני בורא את עִם ירושלם גילה ועמה ואת (ועִם) עמה אני בורא משוש (עמש״ל מה ח בהערה), והנה בריאת הגילה והמשוש שיברא ד׳ עִם ירושלם ועמה היא מליצה על שמחה תמידית בירושלם ובעמה ועל שמחת ד׳ בהם להיטיב להם, וזה שאמר עוד וגלתי בירושלם וגו׳. ד׳ ישמח בעמו אשר יעבדנו להיטיב לו, ובהיפוך ישיש על עמו שסר ממנו להרע לו (ט טז; סב ה; ירמיה לב מא; צפניה ג יז; דברים כח סג; ל ט). ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה מהמתאבלים עליה על רעתה טרם עלה נחמיה (עמיש״ל פסוק א), ע׳ סו יוד; נחמיה א ד. — [כ.] לא יהיה משם הכוונה ממנו (מעמי שנזכר בפסוק שעבר) עוד עול

ומליצה שיחשוב בלבו כי שלום יהיה לו, וכמפרש שם טעם מליצה זו „לאמר שלום יהיה לי”), ובשארי מקומות (בראשית כב יח; כו ד; ירמיה ד ב עמ״ש להלן בזה; תהלים עב יז) בא „והתברכו במי” כנראה בטעם נפעל ונברכו במי (בראשית יב ג; יח יח; כח יד) שטעמו ונברכו איש מרעהו בלשון הֱיֵה ברוך כפלוני (כמו בראשית מח כ, וכן הבין רש״י בראשית יב ג), ורק בפסוק הנוכחי בא התברך בטעם היות מבֹרך וצְלַחַ מד׳ (ויותר לא נמצא התברך בכ״ק), וכן טעמו בתלמוד יבמות סג א; סוטה לח ב ועוד, וכן בארמית יִתְבָּרֵךְ, מִתְבָּרֵךְ (בבנין הִתְפַּעֵל הוא פֻּעַל בעברית) תרגום בראשית יב ג; תהלים לז כב; קכד ד ועוד. התפַּעל התהלל הוא בכל המקומות פֹּעל הוזר (לעיל מא טז; מה כה; תהלים נב ג ועוד), ורק בשני מקומות התהלל טעמו היות מהֻלל מאחרים משלי לא ל; ירמיה ד ב, והלשון ירמיה שם (שהתקשו בו כל המפרשים וחוקרי הלשון) טעמו „ונשבעת (אתה ישראל) וגו׳ והתברכו בו (בישראל) גוים (שיברכו בגוים איש את רעהו שיהיה ברוך כישראל כמיש״ל בטעם התברך) ובו (בישראל) יתהללו” (בגוים, שאיש יהלל את רעהו שהוא מהֻלל כישראל, ובא ירמיה שם ישראל בדבור אחד בלשון נוכח ונסתר, והרבה כן כמיש״ל א כט). הארכתי בזה מפני שראיתי באלה הפעלים במקומותם מבוכה אצל הרבה מפרשים וחוקרי הלשון.

([8]) רק בפסוק הנוכחי בא אָמֵן בטעם ש״מ אמת Wahrheit, истина. ובשארי מקומות אָמֵן הוא תה״פ gewiss, истинно ובהוראות „יהי כן” בבקשה מד׳ לקיים דברי מי, או לקיים הברית או השבועה במדבר ה כב; דברים כז טו; מ״א א לו; ירמיה כו ו ועוד הרבה.

([9]) ויתכן עוד שיש ציור שני במליצה הנוכחית, כי לפי שיצויר לעיל נא ו על ימי כורש שיותר

הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי
מִמְסָךְ׃ [יב] וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם
לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע
בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם׃
[יג] לָכֵן כֹּה־אָמַר׀ אֲדֹנָי יְהוִֹה הִנֵּה
עֲבָדַי׀ יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי

קמץ בז״ק

יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ
וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ׃ [יד] הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב
לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר
רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃ [טו] וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם
לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יְהוִֹה
וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃ [טז] אֲשֶׁר
הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן

קמץ בטרחא

פסוק א. הערכים לגד למלאך מָגִין духъ хранитель, Schutzgeist (4) שלחן כנוי למזבח (וכן יחזקאל מא כב; מד טז; מלאכי א ז יב) להקריב עליו קרבן לגד והממלאים את השלחן (מזבח) שנזכר למני (לא נמצא יותר) שֵׁם אליל בלתי מבורר לנו, ולדעת חוקרי הלשון הוא אליל ההצלחה богъ счастія, Glücksgott (מן מָנָה בטעם גורל ירמיה יג כה; תהלים יא ו; טז ה), ממסך יין חזק מעורב בבשמים (עמש״ל ה כב בהערה) לַנֶּסֶךְ יין לאליל (כמו שהיה נסך יין במקדש ד׳ במדבר פרקי טו כח כט, אשר לפי קבלת התלמוד סוכה מח א; זבחים סג א עָרוּ היין בספל מנוקב בְּנֶקֶב דק על המזבח, וע׳ זכריה ט טו ומש״ש). ומניתי (לנע״ל מְנִי) אָכִין או איעד (ולא נמצא יותר מנה בקל בטעם הָכִין, יָעַד, רק בפיעל יונה ב א; ד ו ז ח; איוב ז ג; דניאל א ה, ואולי גם תהלים סא ח) אתכם וגו׳ תכרעו. „שלחן" שבפסוק היה אפשר לפרש שלחן ממש עם מיני מאכל (בדמיון לשלחן עם לחם הפנים בבית ד׳ שמות כה ל; מ״א ז מח) שהעמידו הבבלים (שמשם באו השמרונים) לפני אליליהם בעדות הסופרים הקדמונים היראָדָט ודיאָדאָר, אך מהלשון שאחריו („הממלאים" בלא יחס אחריו) נראה כי שלחן שבפסוק הוא המזבח כמש״ל. יען קראתי וגו׳ ולא שמעתם וגו׳ (עמש״ל א יט בהערה) בחרתם (וכן יצויר סו ד) כמש״ל פסוק א, לכן כה אמר אדני ד׳ הנה עבדי וגו׳ בני יהודה (ח) ואתם תֵבֹשו (וכן יצוירו סו ה). „יען קראתי וגו׳ בחרתם" נמשך למטה לפסוק יג. — [יד.] ומשבר רוח מתוגה ויגון (ע׳ משלי טו ד). — [טו. טז.] והנחתם שמכם אתם שארית אפרים (שהתחברו עם השמרונים ונקראו על שמם כמ״ש בפסוק א ויכלו עמם להלן בפסוק) לשבועה טעמו לאלה או לְקללה ע׳ במדבר ה כא (לְאָלָה ולשבועה, כעב״ש); דניאל ט יא (כעב״ש) (5) לבחירי לבני יהודה (ט), שבקללם יאמרו ישימך ד׳ כהשמרונים (וְדומה לזה טעם הלשונות „לשבועה" במדבר ה כא, „לְאלה" שם פסוקי כא כז; ירמיה כט יח; מב יח; מד יב, ולֻקח מהם קללה וגו׳ ישימך ד׳ וגו׳ כט כב), והמיתך כי (עמש״ל ג יד) ימיתך (לפי ההמשך ראוי והמיתכם ברבים, עמש״ל ב יח) אדני אלהים (6) (ולכן יהיה שמכם לשבועה), ולעבדיו בְני יהודה (ח) אשר יצלחו מאד (פסוקי יג יד) יקרא שם אחר, אשר אשר יורה (עמש״ל מז טו בהערה, והכוונה פה ששם אחר שיקרא להם יורה את האמור להלן בפסוק): המתברך בארץ המבֹרך (7) בארץ ישראל (ע׳ מה שכתבתי לעיל מט ח בהערה) באֹשֶׁר והצלחה יתברך באלהי אמן באלהי

(4) נרדף עם גָד בראשית ל יא, וכן טעם גַד, גַדָא בארמית, תרגום אונקלס וירושלמי בראשית שם; שבת סז ב, ויש גַדָא לבית נדרום נג א; ב״ר פע״א, להַר חולין מ א, וגם האליל יש לו גַדָא אשר בו יָגֵן על אוהביו ב״ר פס״ה, וכן היה גָד באמונת עמי כנען כנראה משע״פ לערים בעל גָד יהושע יא יז; יב ז; יג ה, מגדל גד טו לז.

(5) וכן בא בהיפוך אָלָה בטעם שבועה בראשית כד מא (ע״ש פסוק ח); ויקרא ה א (עמש״ש); מ״א ח לא; יחזקאל טז נט; יז יג, או בטעם שבועת שוא תהלים יוד ז; נט יג, וכן בא לפעמים הנפעל „הִשָּׁבַע ב" תהלים קב ט, והפעיל הַשְׁבֵּעַ ש״א יד כח בטעם קַלל, והפעיל הַאָלָה מ״א ח לא בטעם הַשְׁבֵּעַ והקל אָלֹה הושע ד ב בטעם הִשָּׁבֵעַ לשוא, והנה באים לפעמים אלה השמות והפעלים נרדפים מפני שהשבועה וגם כריתת ברית היתה באלה (קְלָלָה) ע׳ במדבר ה כא; דברים כט יא יג יח יט; נחמיה יוד ל, ועמש״ל כד ה ו.

(6) בפסוק זה יבוא אלהים בדבור אחד בלשון מדבר בעדו ונסתר, והרבה כן כמש״ל סב א בהערה.

(7) התפעל התברך בא פֿעל חוזר דברים כה יח („והתברך בלבבו" טעמו יברך את עצמו בשלום,

ע׳ פסוקי יוד יג, ואחרי שוב בני הגולה מבבל לא״י כי בנחמות שבפרק לא נזכר דָבָר מהבטחה שיעלו בני הגולה מבבל לא״י בשלום כבר״ב הנבואות שעברו מפרק מ והלאה, וכן בפסוקי יט כ באה ההבטחה שישובו גולי יהודה וישראל מארצות רחוקות שונות קרואות בשמותן ובבל לא נזכרה ביניהן, ולכן הלשון בפסוקי יוד יג אשר בהם יצייר הנביא את המתאבלים על ירושלם וינחם אותם בישועה קרובה מורה בבירור על צרה גדולה בירושלם וארץ יהודה אחרי שוב הגולה לא״י, וכאשר נעיין עוד בפרק הנוכחי בפסוקי א ג ה יז נראה שרשעי ישראל שקראם הנביא „אחיכם שנאיכם מנדיכם" בנו להם בית מקדש לד׳ והקריבו שם זבחים לד׳, והנביא הוכיחם שאין חֵפֶץ לד׳ בבית מקדשם אחרי שהקריבו גם לאלילים, ומהלשון בפסוקי ו כ כג נראה שהיה מקדש בירושלם המקודש בעיני הנביא, וכל זה הוא כחידה סתומה בעיני כל חוקרי כ״ק ראשונים ואחרונים מתי היה כן בישראל, כי לא יתכן שנאמרה נבואה זו על בני הגולה טרם עלו מבבל לא״י כמש״ל, ולא על עם ישראל בימי החשכנאים כאשר בקשו מלכי היונים להשמיד עם ישראל ותורתו, כי לא בנו אז פושעי ישראל בית לד׳ רק עבדו את האלילים לבד במקדשי היונים עמש״ל כה א. ואחרי עיון רב בחקירת השאלה ההיא מצאתי כי יש לנבואה הנוכחית יסוד חזק רק בימי עלות נחמיה בן חכליה (שהיו אז נביאים בישראל כנראה מהלשון נחמיה ו ז יב יד), כי מהאמור נחמיה א ב ג ד; ב ג ה יז נראה כי בעלות נחמיה לירושלם היתה ירושלם חרבה והיהודים הפליטה שנשארה ביהודה מן השבי היו ברעה גדולה ובחרפה, ונחמיה בכה והתאבל על חרבן ירושלם וצרת עמו, והנה יִפָּלא מאד בעיני כל קורא מבין בכ״ק איזה צרה נוראה עברה על ירושלם ויהודה עד שנמצאו בְמַצָב שָפֵל מאד בעלות נחמיה בן חכליה בשנת כ לארתחששתא (נחמיה ב א), אחרי שעלה עזרא (עְליה שניה אחרי עלות זרבבל בימי כורש עזרא ב ב) ועמו קהל רב מישראל לירושלם בשנת ז לארתחששתא במצות המלך אשר צוה לפאר בית ד׳ (עזרא פרקי ז ח), וכל שרי מדינות המלך נשאו את עם ישראל ואת בית האלהים (ח לו)? ועוד יִפָּלא שבכל יג שנה מעלות עזרא עד עלות נחמיה לא נדע דבר מפעולת האיש הגדול והנעלה עזרא הסופר לטובת בני עמו שהיו ברעה גדולה ובחרפה עד עלות נחמיה, ורק בימי נחמיה מצאנו שנית את עזרא ופעולתו בעם יהודה (נחמיה ח א ט; יב כו לו), והנה פתרון לשאלות אלה נוכל למצוא בדברי ימי פרס הקדמונים, כי במשך השנים שבין עלות עזרא ועלות נחמיה לא״י פרצה מלחמה גדולה במלכות פרס פנימה בין המלך ארתחששתא ובין גיסו מיגאביז פחת עבר הנהר אשר מרד במלכו, ונמשכה מלחמה זו שנים רבות אשר בהן הִכָה צבא המלך מכות גדולות הרבה פעמים, עד אשר לאחרונה כרתו הנלחמים ברית שלום ביניהם וַיָשב מיגאַביז לעבודת מלכו, ולכן יש להחליט שבימי המלחמות הגדולות האלה במלכות פרס פנימה חרבו בארץ יהודה ערים רבות ופְלָכים ומעטו אנשיהם שנלקחו לצבא משני הנלחמים ונהרגו במלחמה או שנמלטו מפני המלחמה לארצות רחוקות שלא נגעה בהן המלחמה, ואולי היו שערוריות המלחמה ביותר בארץ יהודה וסביבותיה בדרך העולה לארץ מצרים (אשר בשבילה מרד מיגאביז במלכו כמסופר בדברי ימי פרס), וקרוב לאמר שבימי מהומות המלחמות האלה כאשר סר פחד מלך פרס מעל השמרונים צוררי יהודה (עזרא ד א ב) החליפו השמרונים כח להרע לישראל בכל מושבותיהם, ועזרא הכהן לא יכל להצילם מיד אויביהם עד אשר שקטה המלחמה ונחמיה עלה במצות המלך לירושלם לבנותה. והנה בס׳ נחמיה מצאנו כי צרי יהודה היו סנבלט החֹרֹני וטוביה העמוני וגֶשֶם הַעַרְבִי והערבים והעמונים והאשדודים (ב יוד יט; ד א; ו א „וליתר אויבינו") ולא נזכר מאויביהם השמרונים מ״ב יז כט (הם הכותיים בספרי התלמוד ר״ה כב ב; ב״ק לח ב ועוד הרבה, ויש מהם עוד היום מתי מספר בא״י בעיר שכם וסביבותיה ומקדשם על הר גריזים ובידם ספר תורת משה כתוב בכתב עברית, עמ״ש להלן בהערה) שהושיבם מלך אשור בערי שמרון אחרי גלות עשרת השבטים (מ״ב יז כד), המה צרי יהודה שנזכרו בעלות הגולה בימי כורש (עזרא ד ב ט יא), ונראה מאד כי סנבלט החרני עמד בראש השמרונים כי כן נראה ממה שבאה הקבלה בפי יוסף בן מתתיהו אשר סנבלט היה פחת שמרון ובנה להשמרונים בית מקדש על הר גריזים (קדמוניות ספר יא פרקי ז ח. רק שבלבל שם יוסף את הזמנים לחשוב את סנבלט בימי דריוש מלך פרס האחרון. וכאשר יתבאר להלן), ומהלשון נחמיה ב כ; יג כח נראה שבימיו חפצו אויבי יהודה להתערב עם עַם יהודה ולהיות גוי אחד ונחמיה הרחיקם, כמו שזרבבל בעלות הגולה בימי כורש הרחיק את השמרונים שחפצו להיות גוי אחד עִם יהודה (עזרא ד א ב ג), ועמש״ל נו ג בהערה בטעם ההרחקה ההיא, ולפי שבאה הקבלה בפי יוסף בן מתתיהו (בקדמוניות שם) כי סנבלט פחת שמרון בנה להשמרונים בית מקדש לד׳ על הר גריזים כהמקדש שבירושלם, לכן יש להחליט כי אחרי שהרחיק נחמיה בהחלט עולם את סנבלט והשמרונים מלהתערב עם

יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי
הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן־
מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃ [כא] וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ
וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ [כב] לֹא
יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר
יֹאכֵל כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי׃ [כג] לֹא יִגְעוּ לָרִיק
וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה
הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ [כד] וְהָיָה טֶרֶם
יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים
וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ [כה] זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד
וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ
לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי
אָמַר יְהוָה׃

קמץ בטרחא

ימים ילד קטן (עמש״ל מ יא בהערה) בן שנה (עמש״ל לב יוד בהערה) וזקן לפני שבעים שנה (שהם ימי שנות האדם תהלים צ יוד), ועמש״ל מו ד בהערה, אשר לא ימלא ד׳ (כמו שמות כג כו, ועמש״ל לח יוד) מפסוקים שעברו ([10]) (רק שבא שם במדבר בעדו ופה בנסתר, והרבה כן כמש״ל פסוק טו בהערה) את ימיו, כי לא ימות איש לפני מאה שנה, וזה שאמר כי הנער בן מאה שנה ימות ולא פחות, ואם ימות בן ק שנה יאמרו עליו שנער מת, כי יאריכו האנשים ימים מאד (פסוק כב) כמו בדורות שלפני המבול, והחוטא אשר ימות („ימות״ שבפסוק נמשך גם למטה) בן מאה שנה יקלל בפי העם, כי יאמרו שמת בן ק שנה בחטאו. „משם״ בא לפעמים (לפי הענין) בטעם ממנו, ממנה, מהם ומזה בפסוק הנוכחי; בראשית ג כג; יוד יד; ויקרא ב ב (ובנוסח השמרוני שם כתוב „וקמץ ממנה״); מ״א יז יג, ועמ״ש עוד בראשית מט כד. — [כא. כב.] ובנו בתים וישבו וגו׳ לא יבנו ואחר ישב וגו׳, כי יאריכו ימים מאד (כ), וזה שאמר כי כימי העץ כהרבה מיני עץ שיחיו יותר משבעים שנה ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו בחירי (נושא) בני יהודה (ט), כי יחיו בחירי יותר מבתיהם שיבנו וכרמיהם שיטעו. — [כג.] לא יגעו לריק כי יבנו ויטעו לעצמם (כב) ולא ילדו לבהלה כנוי לשאול, שלא ימותו בניהם הקטנים (כ) כי זרע ברוכי ד׳ המה (בחירי מפסוק שעבר, הם בני יהודה), זֶרַע שהם „ברוכי ד׳״ (עמש״ל א ד בהערה) כן יקרא אותם ד׳ כמש״ל פסוק טו (וע״ע סא ט ומש״ש), וצאצאיהם ובניהם (עמש״ל לד א) אתם שלא ימותו בעודם קטנים כמש״ל. בֶּהָלָה ביסוד טעמו ויקרא כו טז; ירמיה טו ח; תהלים עח לג נרדף עם בַּלָּהָה (בחלוף מצב האותיות עמש״ל יב ד בהערה) לעיל יז יד; איוב כד יז; ל טו; תהלים עג יט בטעם מורא ופַחַד (וכן בא בפעלים בכתיב ומְבַלהים עזרא ד ד בטעם הקרי ומְבַהלים, וכן בסורית בַּלְהי טעמו בַּהֵל), וע״ד השאלה בא לדעתי בַּלָּהָה שם כנוי לשאול (אשר יפיל אימה ופחד על האדם, ועמש״ל ה יד בהערה בטעם שאול בארוכה), ומזה לדעתי בלהות בהמליצות יחזקאל כו כא; כז לו; כח יט; איוב יח יא יד (מלך בלהות הוא מֶלֶךְ השאול עמש״ל ה יד שם); כז כ, לכן לדעתי גם בֶּהָלָה (הנרדף עם בַּלָּהָה) בא לפעמים כנוי לשאול בפסוק הנוכחי. — [כד.] טרם יקראו בפה אלי בתפלה ואני אענה אמלא משאלות לבם (עמש״ל יוד ל בהערה), עוד הם מדברים בתפלה וטרם כלו ואני אשמע אמלא משאלותם (כי עם „שמע ד׳״ בראשית יז כ; ל ו; מ״ב כב יט; תהלים ה ד ועוד הרבה). — [כה.] זאב וטלה וגו׳ תבן, וכן באה נבואה כזו לעתיד לעיל יא ו—ט עמש״ש, ונחש אשר בקללת ד׳ אוכל עפר ונושך את האדם בראשית ג יד טו; מיכה ז יז עפר לחמו, הכוונה רק עפר לחמו ולא יִשַּׁךְ עוד אדם, לא ירעו וגו׳ וכן לעיל יא ט עמש״ש. מפני שהנחש הוא זוחל עפר והולך על גחונו (בראשית שם; דברים לב כד) לכן יצויר בכ״ק כאוכל עפר (אף שגם הנחש יחיה מבעלי חיים קטנים שאוכל, כנודע).

סו. [א.] נבואת הפרק הנוכחי היא כחידה סתומה ולא נודע על איזה זמן נאמרה ומי הם אחיכם מנדיכם ואויבי ד׳ והפושעים בו בפסוקי ה יד כד, והנה היא נאמרה בלא ספק אחרי הרבן בית ראשון

קרוב שיאבדו שמים וארץ משתאבד ישועת ד׳ לישראל ע״י כורש כמש״ש (עמ״ש עוד שם פסוק טז), ובימים לפני נחמיה עברו שנית צרות גדולות על בני הגולה ששבו מבבל לא״י כמש״ל סו א. לכן יצויר פה במליצה שיִבָּראו שמים חדשים וארץ חדשה בבוא ישועה חדשה לב״י בארץ ישראל.

([10]) או שיש לקרא פה אמַלֵּא (במדבר בעדו) בחלוף א י עמש״ל ל כא בהערה, או שיש לקרוא פה יִמָּלֵא בנפעל (ובטעם ימָּלאו, וכן שמות ז כה), עמש״ל נז ח בהערה.

תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ [ב] וְאֶת־
כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה
נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ [ג] שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר
מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עוֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה
מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן
קמיץ בז"ק לכדנחאי אל כצ"ל

גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם
נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ [ד] גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלוּלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן
קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי
בָּחָרוּ׃ [ה] שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים

רגליו לעיל ו א; יחזקאל שם; דהי"א כח ב), ואי זה מקום הוא מנוחתי. כי בית ד' יצויר כמו בית מנוחה לד' (ע' תהלים קלב ח יד), והנה הטעם הגלוי שבלשון הפסוק הוא שאין לי צֹרֶךְ בביתכם שתבנו לי (על הר גריזים), כי השמים והארץ הם כסאי והדם לרגלי (ודומה לזה מ"א ח כז), והכוונה המובנת בהפסוק שאין לי חֵפֶץ בביתכם להטעם המפ"רש בפסוק ג. מָקוֹם נפרד ונושא, מנוחתי נשוא. מפני שהשמים יצוירו בכ"ק ככפה הנסמכת בקצותיה על הארץ וכהלשון הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה עמוס ט ו (ועמש"ל מ כא בהערה), לכן כאשר השמים יצוירו ככסא ד', הארץ תצויר כהדם רגליו (ולא נמצא יותר שני הציורים האלה). — [ב.] ואת הלוא את (³) כל אלה השמים והארץ מפסוק א ידי עשתה (תהלים קטו טו ועוד) ויהיו יצאו אל המציאות (עמש"ל осуществиться, sich verwirklichen כג יג בהערה) כל אלה השמים והארץ לי לכסא והדם רגלי (א) נאם ד'! לכן אין לי צרך בביתכם (א), לא אביט אל ביתכם (דבור זה חסר ויש למלאותו מהדבור שאחריו, והרבה כן כמש"ל ה יד בהערה), ואל זה אביט אל עני ונכה רוח (משלי טו יג; יז כב; יח יד) печальный, betrübt וחרד על דברי שוקד וזריז рачительный, eifrig (מפני חֶרְדַּת הַמִּצְוָה) על דברי (⁴) (מצותי) לעשותו, והוא ציור לבני יהודה שהיו בצרה גדולה בגלות בבל, וגם אח"כ בשובם לא"י סבלו צרות רבות עזרא פרק ד, וגם בימי נחמיה טרם עלותו לא"י כמש"ל פסוק א, ושקדו לעשות מצות התורה בימי עזרא (פרקי ט יוד, ובלשון חָרֵד חֲרֵדִים עזרא ט ד; יוד ג כהלשון והטעם בפסוקי ב ה בפרק הנוכחי, ומפני שלא נמצא יותר חָרֵד בטעם זה כמש"ל בהערה, לכן גם מזה ראיה שנאמרה נבואה זו על דור עזרא) ונחמיה (פרקי ח ט יוד). —

[ג. ד.] שוחט השור לד' בבית מקדשם אשר בונים לד' מפסוק א, והכוונה על שארית אפרים שהתחברו עם השמרונים והתחילו לבנות בית מקדש לד' על הר גריזים כמש"ש, מכה איש הורג איש, ורומז על מה שהיו שורפים השמרונים בניהם לאליליהם מ"ב יז לא (כי עבדו לד' וגם לאלילים כמש"ל פסוק א), זובח השה לד' בהר גריזים עורף כלב לאלילים (כמו שהיתה עריפה בקרבן עוף בבית ד' ויקרא א טו; ה ח ובבכור חמור שמות יג יג, ובעגלה דברים כא ד), ואולי היו מקריבים כלב לאליל השמרונים נבחז מ"ב יז לא או נבחן לגי' התלמוד בבלי סנהדרין סג ב וירושלמי ע"ז פ"ג ה"ב ובאיזה כתבי יד (עמש"ל לז כט) שנקרא כן לדעת התלמוד שם ורבים מחוקרי הלשון מהיותו בדמות כלב נובח, מעלה מנחה מנחת סֹלֶת (ויקרא פרק ב) לד' על הר גריזים מעלה („מעלה" שבפסוק נמשך גם למטה) דם חזיר לאלילים עמש"ל סה ד, מזכיר לבונה מקריב לד' בהר גריזים אזכרת המנחה שנזכרה עם לבונתה (עמש"ל יב ד בהערה) כמצות התורה ויקרא ב ב מברך און אָוֶן וכנוי לאלילים כמש"ל מד כ בהערה. — גם המה בחרו וגו' גם אני אבחר. בתעלוליהם (לא נמצא יותר, כי תעלולים לעיל ג ד הוא מטעם אחר כמש"ש) במעשיהם הרעים (עמש"ל יב ד בהערה, והכוונה בהרעות שעשו לבני יהודה כמש"ל פסוק א) [להם] להשיב (ע' הושע ד ט) להם מה שעשו לבני יהודה, ומגורתם ופחדם על בני יהודה אשר הבהילום תמיד לעשות להם רעה (ע' עזרא ד ד; נחמיה ו ט יד יט) אביא להם להבהילם ג"כ ברעה, יען קראתי וגו' בחרו לעיל סה א כמש"ש, וכהלשון עליהם סה יב. „גם" הראשון נוסף עמש"ל מו יא, והנה הדמיון שבלשון גם... גם הנוכחי הוא רק דמיון מליצי בפעל בחר (המה בחרו ולכן גם אני אבחר). „להם" נמשך גם על תעלוליהם. — [ה.] שמעו וגו' החרדים אל

(³) לפעמים בא ו החבור בטעם הלוא ומזה ואת בפסוק הנוכחי, ואברהם בראשית יח יח, ועתה שופטים ו יג, וכל דבר ש"ב יח יג.

(⁴) וכן בא בטעם זה „חָרֵד אל" פסוק ה, „חרד ב" עזרא ט ד; יוד ג, וגם בפסוק הנוכחי למדנחאי (לבני בבל) הגירסא חָרֵד אל כבפסוק ה, ולא נמצא יותר תאר חָרֵד בטעם זה.

סו, [א] כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי || וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר

עַם יהודה ([1]). בנה סנבלט בית מקדש לד׳ להשמרונים על הר גריזים (ויוסף שם שלא בצדק האחיר את סנבלט זה עד ימי דריוש מלך פרס האחרון כמש״ל), וכן הדעת נותנת שהיה בית מקדש להשמרונים מאז שראו בימי נחמיה שאפסה כל תקוה להתערב עם יהודה להיות גוי אחד, אך רחוק לאמר שבנו להם מקדש על הר גריזים עוד בימי זרבבל כאשר הרחיק את השמרונים (כמש״ל) או בימי עזרא אשר קנא לד׳ ולתורתו והרחיק את בני יהודה מלהתחתן עם העמים יושבי א״י (עזרא פרקי ט יוד), כי אם היה כן לא חפצו השמרונים להתערב עם יהודה לגוי אחד בירושלם בימי נחמיה כמש״ל, וגם לא היו נמנעים סופרי עזרא ונחמיה בזכרם אלה הגוים להזכיר את בית מקדשם בהר גריזים אשר בו נבדלו הבדלה עולמית מבני יהודה ומקדשם בירושלם. והנה שארית בני ישראל ממלכות אפרים אחרי גלות שמרון (ע׳ דהי״ב ל א—יא) לא היה לבם שלם עם בני יהודה כנראה דהי״ב ל יוד, וכנראה שנטו להתערב עם השמרונים שהושיב מלך אשור בארצם, וכאשר שבו בני הגולה מבבל ליהודה והרחיקו את השמרונים להתחבר עמהם להיות לגוי אחד, התרחקו מבני יהודה גם שארית ישראל ממלכות אפרים והתערבו עם השמרונים להיות גוי אחד (ולכן השמרונים מתיחסים עד היום לעשרת שבטי ישראל ממלכות אפרים, וכן נזכר זה במדרש ב״ר פרק צד) ואויבים גדולים לבני יהודה כהשמרונים, כי לא רצו להבדל מהשמרונים היושבים בארצם אשר התחתנו עמהם במשך הרבה דורות, ורק מעט משארית ישראל אלה נבדלו מהשמרונים להתחבר עם בני יהודה ועליהם בלא ספק ירמוז הלשון „ובירושלם ישבו (אחרי עלות בני הגולה מבבל) וגו׳ ומן בני אפרים ומנשה״ דהי״א ט ג (ע׳ נחמיה יא ג ד), ועליהם לדעתי ירמוז הלשונות בימי זרבבל „וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אליהם (להשבים מהגולה) לדרוש לד׳ אלהי ישראל״ עזרא ו כא, ובימי נחמיה „וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת אלהים״ נחמיה יוד כט. והנה אני מחליט שהנביא מפרק הנוכחי (שהיה אולי אחד משארית ישראל שבשמרון שנבדל מאחיו להתחבר עם עולי הגולה מיהודה כמש״ל) וכן מפרק סה שקדם (כמש״ש פסוק א) פנה בראשית דבריו בדברי תוכחה אל שארית ישראל ממלכות אפרים שנבדלו מאחיהם בני יהודה ומקדשם בירושלם והתחברו עם השמרונים והחלו לבנות בית מקדש לד׳ על הר גריזים, ועבודתם לד׳ לא היתה טהורה רק בלולה בעבודת האלילים כהשמרונים וכעדות הכתובים מ״ב יז כז—מא; כג יט כ; דהי״ב לא א; לד ו ז, והנביא ינבא עליהם כליון חרוץ ועל בני יהודה ברכה והצלחה לעולם עם הבטחה שישובו בני יהודה להיות גוי גדול (אחרי שמעטו ודלו במלחמות פרס פנימה כמש״ל), כי ישובו גולי יהודה לארצם מכל ארצות העמים, ובזה יאירו כל הפסוקים הסתומים שבפרק סה שעבר כמש״ש, וכל הפסוקים הסתומים מאד בפרק הנוכחי כאשר יתבאר. הנביא אומר אל שארית בני ישראל שבמלכות אפרים שהתחברו עם השמרונים והחלו לבנות להם בית מקדש לד׳ על הר גריזים: **כה אמר ד׳ השמים כסאי**, השמים ששם יושב ד׳ יצוירו ככסא ד׳ (ובתהלים יא ד; קג יט יצויר כי כסא ד׳ הוא בשמים) **והארץ הדם** (שְׁרַפְרַף בתלמוד, подножіе, Schemel להניח תחת רגלי היושב על הכסא) **רגלי, אי זה** (²) какой, welcher **בית אשר תבנו** (בטעם בינוני) **לי** אשר אתם בונים לי בהר גריזים כמש״ל, להיות לי לכסא והדם לרגלי (כי בית ד׳ יצויר כמו כסא ד׳ והדם רגליו, ע׳ ס יג; ירמיה יד כא; יז יב; יחזקאל מג ז; תהלים צט ה; קלב ז; איכה ב א, ולפעמים יצויר בית ד׳ כמקום לכסא ד׳ ולהדם

(¹) כנראה בעצת עזרא הסופר ששנאם מאד עד כי בחר לכ״ק שבידינו כתב אשורית להִבָּדֵל לגמרי מהשמרונים שכתבו ספר התורה בכתב עברי, כידוע לנו דבר זה בקבלת רבים מרבותינו בתלמוד סנהדרין כא ב; כב א; זבחים סב א; ירושלמי מגילה פ״א הי״א; סוטה פ״ז ה״ב; תוספתא סנהדרין פ״ד, ובקבלת השמרונים עצמם שקוראים כתב אשורית שבידינו בשם „כתב עזרא״ ושונאים מאד את האיש הגדול הזה ומקללים אותו כאשר יזכירו את שמו, ועמש״ל ח א בהערה, ובספרי צפנת פענח במאמר שני „סוד הכתב״ כתבתי בדבר כתב אשורית ועברית בארוכה.

(²) „אִי״ יסוד טעמו אַיֵּה בראשית ד ט; דברים לב לז; ש״א כו טז; משלי לא א, ומזה 1) „אי זה״ בטעם אַיֵּה לעיל נ א; ש״א ט יח; איוב כח יב כ; אסתר ז ה, 2) „אי זה״ (ויש גם נוסחאות כמלה אחת איזה) בטעם какой, welch (וכן „איזה״ בלשון התלמוד) בפסוק הנוכחי; מ״א יג יב; קהלת ב ג; יא ו ועוד, 3) „אי מזה״ בטעם מֵאַיִן בראשית טז ח; ש״ב א ג יג ועוד. עוד בא 4) אִי בטעם אֵיךְ как, wie בלשון אִי לזאת ירמיה ה ז.

אִם־אֲנִ֧י הַמּוֹלִ֛יד וְעָצַ֖רְתִּי אָמַ֥ר אֱלֹהָֽיִךְ׃
[י] שִׂמְח֧וּ אֶת־יְרוּשָׁלִַ֛ם וְגִ֥ילוּ בָ֖הּ כָּל־
אֹהֲבֶ֑יהָ שִׂ֤ישׂוּ אִתָּהּ֙ מָשׂ֔וֹשׂ כָּל־
הַמִּֽתְאַבְּלִ֖ים עָלֶֽיהָ׃ [יא] לְמַ֤עַן תִּֽינְקוּ֙
וּשְׂבַעְתֶּ֔ם מִשֹּׁ֖ד תַּנְחֻמֶ֑יהָ לְמַ֧עַן תָּמֹ֛צּוּ
וְהִתְעַנַּגְתֶּ֖ם מִזִּ֥יז כְּבוֹדָֽהּ׃ [יב] כִּי־כֹ֣ה ׀
אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנְנִ֣י נֹטֶֽה־אֵ֠לֶיהָ כְּנָהָ֨ר
שָׁל֜וֹם וּכְנַ֧חַל שׁוֹטֵ֛ף כְּב֥וֹד גּוֹיִ֖ם וִינַקְתֶּ֑ם
עַל־צַד֙ תִּנָּשֵׂ֔אוּ וְעַל־בִּרְכַּ֖יִם תְּשָׁעֳשָֽׁעוּ׃
[יג] כְּאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר אִמּ֖וֹ תְּנַחֲמֶ֑נּוּ כֵּ֤ן אָֽנֹכִי֙
אֲנַ֣חֶמְכֶ֔ם וּבִירוּשָׁלִַ֖ם תְּנֻחָֽמוּ׃ [יד] וּרְאִיתֶם֙
וְשָׂ֣שׂ לִבְּכֶ֔ם וְעַצְמוֹתֵיכֶ֖ם כַּדֶּ֣שֶׁא
תִפְרַ֑חְנָה וְנוֹדְעָ֤ה יַד־יְהוָה֙ אֶת־עֲבָדָ֔יו
וְזָעַ֖ם אֶת־אֹיְבָֽיו׃ [טו] כִּֽי־הִנֵּ֤ה יְהוָה֙ בָּאֵ֣שׁ

המוליד כמש"ל **ועצרתי**? האם מוכרחת אני לעצור בעד הרחם (כהלשון עצר בעד רחם בראשית כ יח) לבלי ללדת הרבה בפעם אחת זאח"ז, הלא אוכל להשביר ולהוליד הרבה בנים זאח"ז בפעם אחת, **אמר אלהיך**. והוא מליצה בכוונה כי לא יִפָּלא מד' דבר, והוא מְקַבֵּץ פתאום לירושלם קבוץ גדול מנדחי ישראל כמש"ל, והנה פסוקי ו ז ח ט הם חזון נבואה שראה הנביא נגד עיניו מעשים שיֵעָשו בימים יבואו, ובפסוקים הבאים יצויר איך יתקיים חזון נבואה זה בימים הבאים. „ביום אחד" „פעם אחת" משכים גם למטה. — [יוד, יא.] **שמחו וגו'** בטעם עתיד תשמחו ותגילו (וכן הלשון והטעם לעיל סה יח) **שישו** תשישו **אתה משוש כל המתאבלים עליה** על מַצָּבָה הרע והשָׁפֵל מאד בעת עלות נחמיה לא"י כמש"ל פסוק א, וכאשר התאבל עליה נחמיה א ד, ע' לעיל סה יט, **למען** יען (עמש"ל מט ז בהערה) **תינקו ושבעתם משׁד** (נרדף עם שַׁד עמש"ל ס טז) **תנחמיה, למען** יען (כמש"ל) **תמצו והתענגתם מזיז** מזיו או הוד Glanz блескъ. **כבודה** מגוים (פסוקי כ כג). מפני שהיו רגילים להשקות את האָבֵל כוס תנחומים ירמיה טז ז, וירושלם מצוירת כמתאבלת על בניה (ס כ), לכן תצויר עוד שכאשר תְּנֻחַם בשוב בניה אליה (נא ג) תשתה כוס תנחומים אשר יַרְוֶה נפשה, ובניה שיְנֻחמו בירושלם (יג) יינקו משד תנחומיה. זיז טעמו כמו השם הארמי זיו בס' דניאל (ב לא ועוד) בתרגום (במדבר כז כ ועוד) שבטעם הוד (ומזה בעברית חדש זִו מ"א ו א לז על חדש אייר על שֵׁם הוד פרחיו בשדה). בחלוף ז ו (מדמיון תמונתם), וכן זאת (זאת) יחזקאל מג יז יח יט, או (אז) ש"א כ יוד, ועמ"ש יחזקאל מז יג, ויש איזה כתבי יד הגורסים פה זיו. יש מפרשים זיז שבפסוק בטעם שפע ורבוי, מיסוד טעם זיז על התנועה מאיזה מקום (מפעל זוז בארמית בטעם נוע מאיזה מקום תרגום ירושלמי במדבר יד מד; תענית כג א ועוד), ומזה זיז שָׂדַי תהלים נ יא; פ יד שם הקבוץ לכל נפש חיה רוחשת, ובלשון ארמי והתלמוד יש זִיז למין תולע קטן רוחש תרגום ירושלמי דברים יד יט; חולין סז ב; תוספתא בכורות פ"א, ולְקֶרֶש בולט מהבנין עירובין צח ב ועוד הרבה (הבליטה מצוירת כתנועה ממקומה), ויש אומרים עוד כי זיז שבפסוק הוא שֵׁם לראש השַׁד (פיטום הדד בלשון התלמוד), אולי ג"כ מהיותו מַזִּיל חָלָב, וכן נקרא בלשונות אירופא בהברה קרובה (Zitze, титька ועוד), ופי' אחרון זה נכון מאד בהמשך הפסוק, כי הדבור „תמצו... מזיז כבודה" יהיה מקביל אל הדבור שקדם „תינקו משד", ואל הדבור בפסוק הבא „הנני נוטה אליה... כבוד גוים וינקתם", ולפירוש זה „כבודה" שבפסוק הוא כבוד גוים (רכושם) שישטוף לירושלם בפסוק הבא. — [יב.] **נוטה** מושך (עמש"ל לד יא בהערה) **אליה** אל ירושלם **כנהר שלום** (מח יח עמש"ש), **וכנחל שוטף כבוד גוים** רכושם (סא ו עמש"ש) **וינקתם** כמצויר בפסוק שעבר, **על צד תנשאו** מהעמים אומניכם (ס ב; מט כג) שיביאו גולי יהודה מארצם (להלן פסוק כ) **ועל ברכים** של העמים אומניכם **תשעשעו** (הָפֳּעַל מן שעע) תתענגו עמש"ל יא ח בהערה. — [יג.] **ובירושלם** בהצלחתה ועשרה (יב) **תנחמו**, זה ביאור להדבור שקדם „אנכי אנחמכם", ועמש"ל פסוק יוד. — [יד.] **וראיתם** הצלחת ירושלם **ושש לבכם** (יוד) **ועצמותיכם כדשא** (עמש"ל לה ז בהערה) **תפרחנה**, כי בני יהודה נכאי רוח מפסוק ב יצוירו בעצמות יבשות וכהמליצה רוח נכאה תיבש גרם משלי יז כב, **ונודעה** בגוים (פסוקי יח יט) **יד ד'** כחו וגבורתו **את עם עבדיו** בני יהודה (כמש"ל סה ח) להיטיב להם עמש"ל ח יא בהערה, **וזעם** וְקִלל **את אויביו** (אויבי ד') אשר ד' ישלם גמול להם כאמור בפסוק ו, והם שארית אפרים והשמרונים כמש"ש (וכאשר תצויר מפלתם הגדולה בפסוקים הבאים), כי האיש או העם הזעום (המקולל) מד' יִבָּרֵת ע' מלאכי א ד; משלי כב יד. פעל זעם (שרגיל לבוא על ד' בזולת משלי כד כד; כה כג; דניאל יא ל, אולי גם תהלים ז יב, וכן השם זעם עמש"ל יוד כה) יסוד טעמו הכעיס, הקציף (משלי כה כג; דניאל יא ל, ומזה השם זעם בטעמו הרגיל כעס וקצף), ורגיל בכ"ק בטעם קלל (מכעס) בפסוק הנוכחי; במדבר כג ז ח; מיכה ו יוד; זכריה א יב; מלאכי א ד; משלי כב יד; כד יד. — [טו.] **ד' באש יבוא על אויביו** מפסוק שעבר, נקמת ד' באויביו תצויר באש (עמוס

אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ [ו] קוֹל שָׁאוֹן
מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם
גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ [ז] בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃
[ח] מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה
הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם
אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃
[ט] הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
כצ"ל

דברו הם בני יהודה כמש"ל פסוק ב, **אמרו אחיכם שנאיכם**, הם אחיהם שארית אפרים שנהפכו להם לאויבים כמש"ל פסוק א **מנדיכם** המרחיקים (5) אתכם (רומז על מה שאמרו להם „קרב אליך אל תגש בי" לעיל סה ה): **„למען שמי יכבד ד'"**, הכוונה שיאמרו שארית אפרים והשמרונים שיִכָּבֵד ד' בעמים בשביל שמם, שישמעו שהשמרונים עובדים לד' על הר גריזים, **ונראה** לכן (עמש"ל ב ט בהערה) נִרְאֶה (אלהים שהוא לשון רבים מְדַבֵּר לפעמים על עצמו בלשון רבים מדברים בעדם ע' בראשית א כו; יא ז, ועמ"ש עוד לעיל סב ה) או אֶרְאֶה (6) **בשמחתכם** (ע' פסוק יוד) **והם יבשו** משברם (וכל העמים יבינו כי אין כבוד ד' בהשמרונים), וכא"כ יצוירו מפסוק הבא עד סוף הפרק ההצלחה העתידה לבני יהודה ומפלה העתידה לשארית אפרים והשמרונים אויבי יהודה. — [ו. ז. ח.] הנביא רואה בחזיונו נגד עיניו המעשים שיֵעָשׂו בימים יבואו כאשר תָּחֵל מפלת אויבי יהודה והצלחת בני יהודה המובטחות בפסוק שעבר, ושומע בחזיונו שני קולות, בתחלה **קול** אחד **קול שאון** אני שומע (עמש"ל ה ט) **מעיר**! מירושלם (עמש"ל כה ב בהערה) ואח"כ קול שני **קול מהיכל**! קול ד' מבית ד' שבירושלם (שנשלם בנינו כבר בימי זרבבל ככתוב עז"א פרק ו), והולך ומפרש קול שאון מעיר ששמע שהיה משלשה קולות נפרדים: **קול שאון** מעיר בבשורה **„ד' משלם גמול לאויביו"**! הם שארית אפרים עם השמרונים כמ"ש בפסוקים שעברו (וכן נקראו אויביו בפסוק יד), ועוד קול שאון שני מעיר בבשורה שניה **„בטרם תחיל** תכאב ללדת (עמש"ל נא ב בהערה) עיר ירושלם שנזכרה **ילדה** בניה, הטעם שלא תחיל תחלה ואח"כ תלד כדרך הנשים, רק תחיל ותלד כאחד (כן נראה טעמו, מפני שבפסוק ח יצויר שהיה לה חיל), **בטרם יבא חבל לה והמליטה** (הכוונה שתחיל ותלד יחד כמש"ל) וילדה (עמש"ל ה כט בהערה) **זכר"**! (כעב"ש) בטעם שם הקבוץ זכרים (וכן מלאכי א יד, וי"א שמזה ד' זְכָרָנוּ יברך תהלים קטו יב= זְכָרֵנוּ שם הקבוץ לזכרים, והכוונה על הזכרים העולים בחג לבית ד' כמצות התורה שמות כג יז; דברים טז טז) או בנים, והוא מליצה על הִתְחַדֵּשׁ פתאום בני יהודה בא"י לגוי גדול (אחרי שמעטו ודלו טרם עלות נחמיה כמש"ל פסוק א), כי יבוא פתאום לירושלם קבוץ גדול מבני יהודה המפוזרים בארצות העמים כההבטחה והציור להלן פסוקי יט כ, ועוד קול שאון שלישי מעיר בשאלת פֶּלֶא, כאלו לא יחפצו להאמין בהקבוץ הפתאומי שבשרו בקול שאון שני מעיר: **„מי שמע וגו' היוחל** (הָפעל מן חול, ולא נמצא יותר בהָפעל, וטעמו כמו בהפעיל כמש"ל נא ב בהערה) היחיל או יכאב ללדת **ארץ ביום אחד** ללדת יחד כל בניה **אם יולד גוי פעם אחת, כי חלה** (כאבה ללדת) ביום אחד **גם ילדה** פעם אחת **ציון את בניה"**? מליצה בשאלת פלא איך יתכן שיִקָּבֵץ פתאום לירושלם קבוץ גדול מבניה מכל הארצות, ועל שאלת פֶּלֶא זאת שמע הנביא מענה קול ד' מהיכל שנזכר בפסוק ו: **האני אשביר** אפתח פי רחם האשה בעת הלֵדָה (עמש"ל לז ג, ולא נמצא יותר הפעיל השביר בטעם זה) **ולא אוליד**? לא אוציא את הילד מרחם אמו (פעולת פתיחת הרחם היא ההריון ופתיחת פי הרחם בעת הלידה והלידה מתיחסות בכ"ק לכח אלהי ע' בראשית כט לא; ל כב; ש"א א ה ו; רות ד יג; איוב לט א ב ג) **יאמר ד'**; אם אני

(5) וכן מזה מנדים עמוס ו ג, ולא נמצא יותר פעל נדה בכ"ק, ומזה השם נִדָּה לדבר מגואל אשר יתרחקו ממנו עמ"ש ויקרא יב ב, ובתלמוד יש מזה פיעל נִדָּה ובינוני פעול מנודה על אחת מדרכי החֵרֶם המרחיק את האדם מן הקהל בהרבה דברים.

(6) גם איש נכבד יְדַבֵּר לפעמים על עצמו בלשון רבים, ע' בראשית כט כז; במדבר כב ו; ש"ב כד יד, וגם איש פשוט בדבור שיר ומליצה שה"ש א ד, וכן יש בלשון ערב (ע' אב"ע בראשית א א) ובלשונות אירופא.

יְהוָֽה׃ [יח] וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת
וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ [יט] וְשַׂמְתִּי בָהֶם
אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם
תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל
וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ

אחד, ויתכן כי קרי וכתיב אלה שקולים (עמש״ל יא ד בהערה), ובא בלה״ק לפעמים „אחת״ כנוי לאלילה ראשית, „אחד״ כנוי לאליל ראשי (אולי אלילת עַשְׁתֹּרֶת ואליל בעל של עמי כנען שנטו אחריהם בני אפרים ברב ימי ממשלת אפרים מ״א טז לז ועוד, כי בעל ועשתרת הם האלילים הראשים לעמי כנען), כמו שבא לפעמים אֶחָד שם כנוי לאלהים אמת זכריה יד ט; מלאכי ב טו (האחד) עמש״ש; איוב כג יג (באחד=אחד בתוספת ב, כמו ביה); לא טו. — [יח.] ואנכי כאשר מעשיהם גמולת מעשיהם הרעים לד׳ לאחיהם בני יהודה (פסוקי ג ד יז) ומחשבתיהם הרעים על אחיהם בני יהודה (ד) באה (בינוני, ולכן הנגינה מלרע), הכוונה כאשר תבוא העת להשיב להם גמול הכתיב בפסוקי טו טז יז לשארית אפרים הפושעים, לקבץ טעמו בא (אנכי בא, „בא״ נבלע במלת „באה״ שלפניה, והרבה כן כמש״ל ה יד בהערה) לקבץ, או „לקבץ״ טעמו כמו עתיד אקבץ (עמש״ל כא א) את כל הגוים והלשונות ([11]) לבוא לראות את כבודי, ובאו וראו את כבודי, הכוונה לראות נקמת ד׳ בשארית אפרים אויביו (יד) הפושעים בי (כד), כי בנקמת ד׳ באויביו יתעלה ויתקדש ד׳ בכבודו (ה טז; מב יב; יחזקאל לח טז כג; לט יג כא כז). „כאשר״ חסר לפעמים כמש״ל כו טז בהערה, ויתכן עוד כי הברת „כי״ במלת אנכי נמשכת גם למטה (והרבה כן כמש״ל ח כג בהערה) ובטעם כאשר. „מעשה״ בא פעמים רבות לפי הענין בטעם גמולת מעשה כמש״ל לב יז, והנשוא „באה״ נמשך על גמולה המובנת בהנושא מעשיהם. הדבור „לבוא לראות את כבודי״ חסר ויש למלאותו מדבור הבא „ובאו וראו את כבודי״, והרבה כן כמש״ל פסוק ב. — [יט.] ושמתי בהם בהגוים שיְקבצו מפסוק שעבר, והכוונה במתי מספר מהם, אות סימן (עמש״ל ז יא בהערה) להכיר שהם שלוחי ד׳ ([12]), ושלחתי מהם מהגוים שיְקבצו, והכוונה את אלה מהם שאשים אות בהם פליטים רצים курьеры, Eilboten (עמש״ל מה כ בהערה) אל הגוים הרחוקים (ככתוב להלן בפסוק) שלא נקבצו לא״י עם הגוים מפסוק שעבר: תרשיש וגו׳ ויון האיים הרחוקים וגו׳ (האיים הרחוקים הם מושבות הגוים תרשיש וגו׳ ויון שנזכרו, ואיים אלה הם איים ממש בים או ארצות הנשענות על הים כמש״ל

([11]) כעב״ש, כי בא לפעמים ע״ד השאלה „לשון״ בטעם עַם הַמְדַבֵּר בשפה אחת, ומזה בנסמך וכעב״ש מכל לשונות הגוים זכריה ח כג, ורגיל בארמיתל בס׳ דניא ג ד ז כט לא; ה יט; ו כו; ז יד׳ וכן יש בלשון התלמוד.

([12]) אות שבפסוק כנראה, הוא אות בגופם (ב כ ת ב ת קעקע) המורה שהם עובדי ד׳ והוא מחסם ומגנם, ומזה כנראה הטעם וישם ד׳ לקין אות (בגופו) לבלתי הכות אתו כל מצאו בראשית ד טו, כי נראה מאד שהיה לכל גוי מהגוים הקדמונים (כמו היום לעמי אירופא) אותות מיוחדים לאלהיהם אשר נשאום על לבם או נוכח פניהם (ואולי מזה יחזקאל יד ג ד יז, ובמליצה הושע ב ד) או על בית יד בגדיהם (עמש״ל מד ה, וכמו שעשו נוסעי הצלב באירופא) או חקקו על ידיהם (כמו שעשו הרבה מנוסעי הצלב) עמש״ל מט טז, או העמידום על נס בחצרות בית אלהיהם, ומזה יש אומרים טעם הכתובים „שמו אותתם (אותות אלהיהם) אותות״ (לאותות, בחצר בית ד׳ במקום האותות לד׳) תהלים עד ד, „אותותינו (המיוחדים לד׳) לא ראינו״ (עוד בחצר בית ד׳, כי הסירום הגוים) שם פסוק ט, ולא נדע בבירור איזה אותות לד׳ היו לבני ישראל, ואולי היה אות אחד מהם בתמונת נס אשר עליו כתוב „ד׳ נסי״, כי אולי לזה ירמזו הכתובים שמות יז טו יז עמש״ש ולעיל נו ה בהערה; תהלים כ ו; ס ו (ודומה לזה עמד בישראל במשך שנות מאות רבות הנס של משה עם תמונת נחש הנחשת בראשו לזכרון על המופת מרפואת העם מהנחשים במדבר כא ט; מ״ב יח ד, שעמד כנראה בחצרות בית ד׳ ושם היו מקטרים לו), ואולי על דמיון לאותות כאלה לד׳ שעל היד ובין העינים שהיו ידועים בעם ישראל ירמזו לשונות הכתובים לפי קבלת רבותינו במצות תפילין שמות יג ט טז; דברים ו ח; יא יח.

יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ [טז] כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ

חַלְלֵי יְהוָה׃ [יז] הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־

אחת קרי

ה ו ; צפניה א יח ; זכריה ט ד ; מלאכי ג יט ועוד, ומפלת חיל סנחריב ג"כ תצויר באש לעיל ל לג עוד מטעם אחר כמש"ש) , ויתכן מאד שהכוונה פה שימטיר ד' עליהם אש וגפרית כמו ביחזקאל לח כב, ועמש"ל פסוק כד, **וכסופה מרכבותיו** מליצה למהירות בואו (כמו לעיל ה כח עמש"ש ; ירמיה ד יג). **להשיב** להסב על אויביו **בחמה** ביקוד **אפו** (עמש"ל מב כה) **וגערתו** ציור לקצף ד' כמש"ל נא כ להשיב **בלהבי אש** כעב"ש. הלשון „השיב אף מן" עזרא יוד יד, וגם בלא יחס אחריו תהלים עח לח ; משלי כט ח ; איוב ט יג טעמו הסיר אף (וכן בקל „שוב אף מן" בראשית כז מה ; במדבר כה ד ועוד, או בלא יחס אחריו לעיל ה כה ; יב א ועוד טעמו סור האף) (7). עמש"ל מג יג בהערה, אך בלשון „השיב אף בחמה" „בחמה" מוכיח על טעמו הסֵב אף בְּחֵמָה על מי, ומזה בפסוק הנוכחי (ולא נמצא יותר), כי בא לפעמים הפעיל הָשִׁיב בטעם הָסֵב (הַפְּנֵה) , ע' תהלים צ ג ; קיט נט ; משלי כ כו (ע"ל כח כז) ; איוב טו יג ; דניאל יא יח יט (ע' שופטים יח כג), ואולי מזה ג"כ הלשון „הָשִׁיב יד" עמש"ל א כה, וכן בקל באים לפעמים שוב ס"ב (פְּנֵה) נרדפים ע' ש"ב ו כ ודהי"א טז מג ; כא כ; תהלים עא כ כא.—[טז.] **כי באש** (טו) **ד' נשפט** יעשה משפט учинить судъ, Gericht ausüben (למען עֲנ"ש להחוטאים ולהיטיב להצדיקים) (8) **ובחרבו** (גם החֶרֶב ציור לנקמת ד' באויביו כמש"ל כז א) **נשפט** **את כל בשר** (נמשך גם על „באש נשפט") מעם ישראל (9) (כן נראה מהמשך הענין בפסוקי יד—יח) **ורבו חללי ד'**, הכוונה על שארית אפרים כמש"ל פסוק א שיכלו בחרב (ע' סה יב) ובאש, ומפרש פשעם בפסוק הבא. — [יז.] פסוק זה הוא ביאור להדבור „ורבו הללי ד'" מפסוק שעבר, לפרש מי הם חללי ד' ומה פשעם. **המתקדשים והמטהרים** שארית אפרים המתקדשים והמטהרים (ע' סה ה) ברחיצת גופם וכבוס בגדיהם (כמו שיש בעבודת ד' שמות יט יוד ; ויקרא יד ח ; דהי"ב ל ג יח ועוד) בלכתם **אל הגנות** אשר שם העמידו שארית אפרים עם השמרונים את אליליהם לעיל סה ג, **אחר אחת** אחרי אלילה אחת (כהלשון ללכת אחר אלהים מ"ב כג ג, וע"ע לעיל נט יג ; ש"א יב יד, ויותר רגיל הלשון ברבים ללכת אַחֲרֵי אלהים דברים ו יד ; יג ה ועוד הרבה) **בתוך** באמצע הגן (שעמדה שם האלילה, כדרך שעמד עץ החיים באמצע גן עדן בראשית ב ט), **אכלי בשר החזיר** שהעלו שארית אפרים דמו לאלילים (פסוק ג ; סה ד) **והשקץ** הוא שם כללי לדגים ועופות ושרץ העוף טמאים ושארי שרצים השורצים על הארץ (10) ויקרא יא יוד יג כ מא מב **והעכבר** (יתכן שגם השקץ והעכבר העלו דמם לאלילים ואכלו בשרם, כי היו להם אלילים בדמות כל שקץ ע' יחזקאל ח יוד) **יחדו יספו** וגו'. „בלכתם" חסר ומובן בהמשך הלשון וכן ח כג ; יוד כד עמש"ש. אחת קרי והכתיב

(7) וכן „השיב חמה מן , מעל" במדבר כה יא ; ירמיה יח כ ; תהלים קו כג , או בלא יחס אחריו משלי טו א טעמו הסיר החמה , וכן בקל „שוב החמה מן" דניאל ט טז , או בלא יחס אחריו בראשית כז מד (כנראה שם בא כעב"ש, „ממך" מפסוק מה נמשך גם על פסוק מד) טעמו סור החֵמה.

(8) נפעל הִשָּׁפֵט בא באיזה טעמים : 1) הִשָּׁפֵט את (עם) , עם ל, בטעם עשות משפט (למען עֲנ"ש לרשע ולהיטיב לצדיק , או למען עֲנ"ש לרשע לבד) בפסוק הנוכחי ; ירמיה ב לה ; כה לא ; יחזקאל יז כ ; לח כב ועוד, 2) הִשָּׁפֵט את (עם), יחד, בטעם התוכח לעיל מג כו עמש"ש בהערה ; ש"א יב ז ; משלי כט ט, 3) כטעם הרגיל בנפעל מן קל, היות שָׁפוּט מהשופט быть судимымъ, gerichtet werden לעיל נט ד ; תהלים ט כ ; לז לג ; קט ז.

(9) „כל בשר" בא לפעמים בכוונה על עם ישראל ביחוד בפסוק הנוכחי וכן ירמיה יב יב ; מה ו ; יואל ג א , ולפעמים טעמו כל העמים או כל האדם פסוקי כג כד ; לעיל מ ה ; מט כו ; בראשית ו יב ועוד , ולפעמים טעמו כל מיני החי בראשית שם פסוקי יג יז ועוד,

(10) בזולת ח שרצים אשר אחד מהם עכבר ויקרא יא כט ל, כי עכבר נזכר להלן בפסוק, וכנראה ששמונה שרצים אלה (המטמאים במותם ויקרא שם פסוק לא) נקראים ביחוד שֶׁרֶץ טמא ויקרא ה ב, או שֶׁקֶץ טמא ז כא.

וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ [כא] וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃

(לא נמצא יותר, והוא מפעל כרכר ש"ב ו יד טז בטעם רקד, ע' דהי"א ו כט) ברקודים ומחולות (וכן הבין רש"י ותרגום יונתן) על הר קדשי הוא ירושלם וגו' עמש"ל סב ט, כאשר יביאו בני ישראל וגו' הם בני יהודה בימי בית שני (16) בית ד' בית שני כמש"ל פסוק א. ר"ב המפרשים וחוקרי הלשון יבינו כרכרות למין גמלה הממהרת לרוץ ונראה כמרקדה, ויתכן עוד כי כרכרות מין מרכבה ממהרת לרוץ המתנודדת ברוצה (כמו בימינו מרכבה בנצות ברזל), שנקראת עוד מרכבה מרקדה נחום ג' ב, גלגל כמש"ל ה כח. — [כא.] וגם מהם מאחיכם שיביאו מהגולה (יט) אקח לכהנים ללוים, נראה בעיני שהכוונה

מטמא במותו, כי טרטוקא הוא השרץ שזכרנו בלשון רומי ועוד), כי מהלשון ספרא ויקרא שם „צב זה צב" נראה שהיה שרץ צב ידוע בימי התנאים, וכן נראה כתרגום אונקלוס ויקרא שם שתרגם צָבָא, ובמדבר שם עגלות צב תרגם אונקלוס „עגלן כד מחפין", ובספרי שם „רבי אומר אין צב אלא מחופים", ובמדבר רבה שם אמרו „עגלות צב מהו צב דוממות לקליינין (לחדרים, ע' תרגום ירושלמי בראשית ו יד; במדבר כד כה) רבי אומר אין צב אלא קמורות (מחופות, ע' אהלות פ"ג מ"ז ועוד) וכמנסקי פסקאות (הוא ט"ס, ויש לגרוס „וכמין סקפסטאות" והיא מרכבה מכוסה פסיקתא דרב כהנא בחדש השלישי; מדרש רבה איכה א ג; מדרש תהלים פרקי ג קג ועוד, והיא מלה יונית) היו מחופות" ויש בספרי ובמ"ר שם עוד פירושים לשם עגלות צב (שהיו מצוירות, או שהיו מטוקסות ועוד), ומזה נראה ברור שהבינו שעגלות צב דומות לחדרים או למרכבות מכוסות לא מפני שכן מוכיח שֵׁם צָב (שאז לא היה מי שחולק על זה), רק שהבינו טעם זה מסברא שנקראות עגלות צב מהיותן מכוסות ודומות לשרץ הידוע צָב המכוסה בעצמות; והנה יסוד שֵׁם שרץ צב הוא מהפעל הערבי צב בטעם שָׁפֵל לארץ, כי השרץ שזכרנו רגליו קצרות מאד ובמהלכו נראה כזוחל על הארץ, וגם לאלה המפרשים ששרץ הצב הוא מין צפרדע אחד (ולא צפרדע הרגיל הקופץ, כי הוא איננו מטמא במותו, ע' קדושין פ א ועוד) жаба, Kröte או מין ממיני לטאה (ящерицы, Eidechsen) שנקרא גם בערבית צַב, יסודם מפעל ערבי שזכרנו, כי גם אלה השרצים נראים כזוחלים על הארץ. ויש להעיר כי בתרגום יונתן בפסוק הנוכחי ובצבים מתורגם וברחלין (בכבשות), ותרגום זה זר וסתום, כי אין לו טעם בפסוק הנוכחי וגם אין לו יסוד בשם צבים, והרב לֵוִי באוצרו יאמר כי יש ט"ס בתרגום ויש לגרוס וּדְהִלְוָן (וכן הגי' בדפוסים קדמונים) וטעמו חיות נוראות אך גם גירסא זו אין לו טעם בפסוק ואין לו יסוד בשם צבים, ונראה לי כי יש לגרוס בתרגום ובִרְגָלִין, והיא מין מוטות עץ כפופים בקצוהב לתת על הכתף לשאת עליהם משא כבד ביצה ל א; ב"מ פג א (בדגלא=בִרגלא, וכן גרסו בתוספות, ע' ביצה שם), והבין תרגום יונתן צבים שבפסוק בטעם מוטות עץ כאלה על הכתף לשאת אדם עליהם, מהשם ציבא בארמית בטעם עץ הטוב (תענית כג ב; ב"מ כט ב ועוד), ואולי גם עגלות צָב שבתורה הבין יונתן בטעם עגלות עם מוטות עץ כפופים כאלה על גביהן להניח עליהם משא כבד ממלאכת המשכן ולא יִשָּׁמֵט, ולא עגלות מכוסות כאשר הבינו בתרגום אונקלוס ובספרי ומדרש רבה (כמש"ל), ולכן תרגום יונתן פה צבים „רגלין" ולא „עגלן כד מחפין" כתרגום עגלות צָב באונקלוס במדבר שם. ויותר נראה לי כי הגירסא (לפי דעתי) בת"י „וברגלין" יש לנקד ובר'גלין וטעמה מרכבות שפלות (על אופנים קטנים), כמו שמצאנו בלשון המשנה ר'גליות פאה פ"ז מ"ח (בירושלמי רוגליות); מנחות פו ב לגפנים שפלות לארץ, ומרכבות כאלה לדעת ת"י נקראות בעברית צבים מפעל ערבי צב שזכרנו שבטעם שָׁפֵל לארץ, ולכן יתכן מאד כי גם עגלות צב במדבר ז ג הן לדעת ת"י עגלות שְׁפֵלות על אופנים קטנים. ויש להוסיף עוד כי נואה מאד אשר השם הארמי „ציבין" בת"י לעיל מט כב; נחום ב ח' (כנראה שהתרגום הבין שם וְהֻצַּב=וְהַצָּב) הוא שם ארמי שני (נרדף עם רגלין) למרכבות שפלות שזכרנו ולא מרכבות מכוסות (בדמיון לשרץ צָב), כי אז היה ראוי ליונתן להבין צַבים בפסוק הנוכחי בטעם שם הארמי ציבין (הקרוב בהברתו לשם צַביב), וכן לתַרְגֵם, ולא „רגלין" שהוא בטעם אחר (כמש"ל) ובלא שום דמיון בהברתו לשם צַבים. ויש להעיר כי „ציבי" בתרגום ירושלמי במדבר ז ה איננו (כאשר הבינו רבים) מלה ארמית לעגלות צב (המתורגם בפסוק ג שם „עגלן כד מהפן ומטקסן", והוא כשני הטעמים יחד בספרי ובמ"ר שזכרנו למעלה), כנראה ברור מהמשך הלשון בתרגום שם, אך „ציבי" שם הוא בינוני קל וטעמו מְכִינים או מוכנים („לצרוך סדורא", הוא סדר קרבנות הנשיאים המפרש הלאה שם בכל הפרק), וכן בסורית, נרדף עם צבת בסורית ובתלמוד (ר"ה יז א; חולין ס א) בטעם הכין.

(16) בשם „בני ישראל" נקרא כל עם ישראל בני שבטי יעקב מאז שהיו לעם במצרים עד שנחלק

אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ
אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ [כ] וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם | מִכָּל־הַגּוֹיִם | מִנְחָה | לַיהוָה
בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים

כ ו, וכן כל הארצות שנזכרו כאשר יתבאר) ולא ראו את כבודי בעשותי נקמות באויבי בפסוק שעבר והגידו את כבודי בגוים, והנה הכוונה בשליחות זו למען יביאו אלה הגוים הרחוקים (כאשר ישמעו כבוד ד׳ אלהי ישראל) את גולי ישראל שבארצם לירושלם כמפ״רש בפסוק הבא, כי היו גולי ישראל בארצות שנזכרו כאשר יתבאר. תרשיש שבפסוק כנראה הוא המושב הידוע של הצורים בשפניה כמש״ל כג א בהערה, ולא תרשיש עַם מבני יון בן יפת שבאזיה הקטנה עמש״ל כג שם; ס ט, אשר איננו רחוק הרבה מא״י, ועוד אם תרשיש הוא מבני יפת למה הפסיק בפסוק הנוכחי בין תרשיש ובין תובל ויון (שניהם מבני יפת כאשר יתבאר) בשמות „פול ולוד משכי קשת״ שהם מבני חם באפריקא הצפונית כאשר יתבאר, והנה היו גולי ישראל ויהודה באזיה הקטנה ובכל איי הים הגדול ובארץ מצרים וכוש כמש״ל יא יא; מג ה. פול כשם עם או ארץ לא נמצא יותר בכ״ק ולא נדע בבירור מי הוא. אך במה שנזכר פה פול עם לוד מושכי קשת (וכן נקראו לודים תופשי דורכי קשת ירמיה מו ט), ובמקומות אחרים נזכרו יחד כוש ופוט ולוד (ירמיה שם; יחזקאל ל ה), או כוש ופוט (נחום ג ט; יחזקאל לח ה) או לוד ופוט (יחזקאל כז יוד) כעמים שכנים למצרים וכשכירי מלחמה למצרים (ירמיה מו טז כא; יחזקאל ל ה; נחום ג ט), ופוט שהוא מבני חם בראשית יוד ו (כמו כוש ומצרים שם) הוא עם בצפון אפריקא ממערב למצרים במדבר לוב (Либія, Libyen אשר שם ישב עוד עָם בשם לובים נחום ג ט; דניאל יא מג; דהי״ב יב ג; טז ח, והוא כנראה להבים שבתורה בראשית יוד יג), כי ארץ לוב נקראת בשפת מצרים הישנה בשפת פַּיַט לכן נכונה מאד דעת האומרים כי פול שבפסוק הנוכחי הוא פוט (בחלוף ל ט עמש״ל נז טז בהערה) וכן הבינו ע׳ זקנים בהעתקתם, והנה היו גולי ישראל בפיט שבאו לשם ממצרים. עם לוד (שהיו שכנים למצרים כמש״ל) יתיחש למצרים בן חם בראשית יוד ו יג, והוא כנראה ג״כ במדבר לוב שהיתה שם עיר לֻודיה שהזכירו הקדמונים, והיו שם גולי ישראל שבאו לשם ממצרים כמש״ל [13]. יש עוד לוד מעמי בני שם בראשית יוד כב שהוא לדעת יוסף בן מתתיהו בקדמוניות (ספר א פרק ו) ורבים מחוקרים האחרונים עַם לודים מארץ לידיה הידועה באזיה הקטנה עמ״ש בראשית שם, וגם שם היו גולי ישראל כמש״ל. אך לוד זה איננו רחוק הרבה מא״י, ועוד ממה שיצוירו פה הלודים מושכי קשת כמו ירמיה מו ט, ושם נזכרו הלודים עם כוש ופוט מבני חם (כמש״ל) העוזרים למצרים כמש״ל, לכן יש להחליט כי לוד שבפסוק הוא עַם מצרי מבני חם שזכרנו, תובל ויון הם עמים מבני יפת בראשית יוד ב, תובל שנזכר עוד בהרבה מקומות ביחזקאל (כז יג; לב כו; לח ב ג; לט א) ביחד עם עַם משך הם לדעת כל חוקרי קדמוניות העמים תְבַּרִי ומָשְׁכִי שזכרו הסופרים הקדמונים, תְבַּרִי על שפת ים השחור הדרומית, משכי בדרום קויקַאז; יון בראשית שם הוא עם יאָני הנודע בדברי ימי עולם לאחד מארבעת שבטי הגריכים הקדמונים, ובכ״ק (בפסוק הנוכחי; יחזקאל כז יג; יואל ד ו; זכריה ט יג; דניאל ח כא; יוד כ; יא ב) וכן בלשונות סורית וערבית ואשורית הושאל אח״כ שם יון לכל עם הגריכים שישבו באזיה הקטנה ובאירופא בארצות הנשענות על הים הגדול ובאיי הים הגדול [14], והנה היו שם גולי ישראל כמש״ל. — [כ.] והביאו הגוים הרחוקים מפסוק שעבר את כל אחיכם הגולים מכל הגוים שנזכרו מנחה לד׳ (ודומה לזה המליצה לעיל יח ז עמש״ש) בסוסים וברכב ובצבים במרכבות מכוסות Кареты, Kutschen נרדף עם עגלת צב במדבר ז ג עמש״ש [15] ובפרדים Мулы, Maulthiere ובכרכרות

[13] ונראה שהוא עם לודאי הנזכר בתלמוד בבלי שבת יוד א; גיטין מז ב; מז א, לודיין ירושלמי תרומות פ״ח ה״ח כעם פרא אוכל אדם.

[14] אבל יָוָן בלשון „ויון מאוזל״ יחזקאל כז יט טעמו עיר יָוָן מארץ „אוזל״ הנזכר בראשית יוד כז, והם מקום אוזל ועיר יון שזכרו הסופרים הקדמונים בארץ יָמֶן בחצי אי ערב.

[15] נמצא עוד צָב ויקרא יא כט למין שרץ המטמא במותו (ויותר לא נמצא צָב בכ״ק), ויש להחליט אשר השרץ צב הוא השרץ הידוע המכוסה מלמעלה ומלמטה בשריון עצמות קשות, черепаха, Schildkröte (וכן דעת ר״א בחור ועוד מהאחרונים, וכן דעת פסיקתא זוטרתא ויקרא שם אשר „צב זה השרץ שהוא מכוסה כגון גביע״. ולא כדעת הרמב״ם בהקדמתו לסדר טהרות אשר השרץ טרטוקא איננו

לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה׃

יתק״ק סימן. חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ישעיה אלף ומאתים ותשעים והמשה · בריח ניחח **ארצה** אתכם סימן · וחציו כי אם שם אדיר יי לנו · ופרקיו ששים וששה ועוזבי ה׳ **יכלו** סימן · וסדריו כו **והיה** יי למלך על כל הארץ סימן׃

אשר ירחיקוהו), ויתכן שבחר הנביא פה בלשון דראון כלנע״ל תולעתם, כי בארמית דרנא (ובערבית דרן) טעמו תולע ע׳ שבת עה א; חולין סז ב. ויש לי להוסיף עוד כי קרובה מאד לשמוע דעת האומרים כי השם דראון בטעם ש״מ ג׳על הוא חָדָשׁ בלשון העברים בימי מלכות פרס ולֻקח בפי העברים ע״ד השאלה (ובשינוי לשון מעט לעשותו שֵׁם ע״מ שמות לשון עברי) מִשֵּׁם מלאך משחית באמונת הפרסים הקדמונים דַּרַוַנְד Darawand אשר תארו מַשחת מאד ומעורר געל נפש בכל רואיו. — והיה מדי חדש וגו׳ להשתחות לפני אמר ד׳. —

נשלם ביאורי „אור בהיר״ על ספר ישעיה בעזרת צורי אלהי חסדי יום ב ר״ח שבט ה אלפים תרס״א לבריאת עולם למספר בני ישראל (8 יאנואר 1901) פה עיר טֶלשי פלך קאוונא ברוסיה המדינה.

המחבר שמעון בן פינחס בערמאן.

[כב] כִּי כַּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי
נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃
[כג] וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת
בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא* כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי
אָמַר יְהוָה׃ [כד] וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי
הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא
תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן

סבירין יבואו

על הכהנים והלוים שהלכו בגולה עם אחיהם לארצות שנזכרו ואבדו בגולה כְּתָבָם המתיחשים, כי בדומה לזה מצאנו בכהנים רבים בעליה ראשונה בימי זרבבל אשר מפני אבדת כתבם זה גֹאֲלו מן הכהונה עד עמוד הכהן לאורים ותמים עזרא ב סב (עמ״ש בספרי צפנת פענח מאמר ראשון בסוד האורים והתמים בארוכה), ופה הכוונה שיקחו בני יהודה בשאלת פי ד׳ במשפט האורים כהנים ולוים מאחיהם שיביאו מהגולה שאבדו שם כְּתַב יחוסם. — [כב.] כי (זה טעם על מה שישיב ד׳ גולי ישראל מארצות רחוקות בפסוקי יט כ, מפני שלא ישוב להגלותם) כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה בורא, כמצויר לעיל סה יז, והוא ציור מליצה להצלחת האדם על הארץ כמש״ש עמדים מתקיימים עמש״ל יא יוד לפני וגו׳ כן יעמד יתקיים זרעכם שלא יגלו עוד ושמכם שיִקראו תמיד בשם „ברוכי ד׳״ כמש״ל סה טו. — [כג. כד.] והיה מדי חדש בחדשו כל ראש חדש (חדש, מלבד טעמו חדש ימים, בא עוד בטעם ראש חדש בכ״ק שמות יט א; במדבר כט ו; לעיל א יג ועוד, ורק במדבר יוד יוד; כח יא נקרא בפירוש ראש חדש) ומדי שבת בשבתו כל מועד מקרא קדש (יו״ט) כמש״ל א יג ובהערה שם יבוא להמקדש שבירושלם כל בשר מבני יהודה מעריהם וכן כל הגוים מארצותם (עמש״ל פסוק טז בהערה) שראו או שמעו כבוד ד׳ בנקמתו מאויביו (שארית אפרים שהתחברו עם השמרונים) בפסוקי יח יט להשתחות לפני וגו׳, כי העברים היו רגילים להתאסף מעריהם לבית ד׳ להשתחוות ביו״ט במצות התורה שמות כג יז ועוד. ובר״ח במנהג מקובל בעם כנראה יחזקאל מו ג, כמו שהלכו עוד לראות פני הנביא ביו״ט ור״ח מ״ב ד כג (ויושבי ירושלם באו להשתחוות בבית ד׳ גם בשבת של יום ז כנראה יחזקאל מו א ג), ופה אמר שגם מהגוים יבאו לירושלם בר״ח ויו״ט להשתחוות בית ד׳ (ודומה לזה על הגוים בזכריה יד טז; תהלים כב כח; פו ט), ויצאו כאשר ישובו בני יהודה והגוים לעריהם ולארצותם וראו כדבר פֶּלֶא בפגרי האנשים הפושעים בי (הם שארית אפרים שהתחברו עם השמרונים כמש״ל פסוק א) אשר המיתם ד׳ (טז) בארצם אפרים, כי נקמת ד׳ בהם אחרי מותם תפליא עין כל רואה כל הימים, כי תולעתם האוכלת פגריהם לא תמות לעולם ואשם מאש וגפרית שירדו עליהם מהשמים להמיתם עמש״ל פסוק טו לא תכבה לעולם, כי יהיו עליהם מוקדי עולם (ודומה לזה יש באגדות התלמוד ב״ב עד א; סנהדרין קי א על קֶבֶר קרח), והיו הפושעים שנזכרו ושמם דראון געל נפש отвращеніе, Eckel לכל בשר מבני יהודה ומהעמים. דֵרָאוֹן (ע״מ צִמָּאוֹן, יֵרָקוֹן, הֵרָיוֹן ועוד) נמצא רק בפסוק הנוכחי; דניאל יב ב, נבנה שם זה מפעל דרא בערבית בטעם דָחֹף או הַרְחֵק דבר רע, ומזה בעברית זָרָא (בחלוף ז ד, עמש״ל לד יא) במדבר יא כ שֵׁם בטעם ג״ע ל

עם ישראל לשתי ממלכות יהודה וישראל (בימי רחבעם בן שלמה) שמות א ט יב יג; ב כג כה ועוד הרבה מאד בארבעה חומשי תורה, וכן בספרי יהושע (א ב; ב ב ועוד הרבה) שופטים (א א ועוד) ש״א (ב כח ועוד) ומ״א (ו יג; ח א סג; ט כב; יב יז), ואחרי שנחלק עם ישראל לשתי ממלכות יהודה וישראל עד שנהרסה מלכות ישראל (בימי המלך האחרון הושע בן אלה) נקראו בשם „בני ישראל״ רק בני מלכות ישראל מ״א יב כד לג; יח כ; יט יוד יד; כ כז כט; מ״ב ח יב; יג ה; יז ז ט כב כד; ישעיה יז ג; הושע ב א ב; ג א ד ה; ד א; עמוס ב יא; ג א יב; ד ה; מיכה ה ב; דהי״ב יוד יח; יג יב טז יח; כח ח, וגם אחרי שנהרסה מלכות ישראל ירמיה לב ל לב; נ ד; יחזקאל לז טז; דהי״ב לא ו, אולם אחרי שנהרסה מלכות ישראל נקראו גם בני יהודה בשם „בני ישראל״ ישעיה כז יב; סו כ; ירמיה טז טו; יחזקאל ב ג; ד יג; ו ה; לה ה; דהי״ב ל כא; לה יז, וכן בבית שני נקראו בני יהודה בשם „בני ישראל״ עזרא ג א; ו טז כא; ז ז; נחמיה ב יוד; ט א; יוד מ.

כו בהערה, או מ מן כשדים נמשך גם למטה והרבה בן כמש״ל ח כג בהערה) מולדתם״ (הכוונה כי חגורי אזור וסרוחי טבולים של הכשדים היושבים בבבל הם בגדי תפארה של הכשדים בארץ מולדתם הישנה ובהם לקחו לב אהליבה ביפים, ולא של בני בבל יושבי ארץ בבל מעולם שלא לבשו בגדי תפארה כאלה). והנה בימי אברהם אבינו לא באו עוד הכשדים בבבל, רק ישבו בארצם בצפון אשור כמש״ל, וישם היתה עיר בשם „אור כשדים״ (בראשית יא כח לא; טו ז; נחמיה ט ז) להבדילה מעיר שניה בשם „אור״ (ג״כ בשורק) בדרום בבל על לשון ים פרס הידועה מאד בכתבות ארץ בבל כאחת מערי המלוכה שבבבל, וממה שישב אברהם אבינו (מבני שם) באור כשדים (בראשית ונחמיה שם) נראה שגם הכשדים היו עַם מבני שֵׁם, ולכן נכונה מאד דעת האומרים (וכן דעת סופרנו יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר א פ״ו) אשר ארפכשד (=ארף—כשד או גבול כשדים, כי בערבית אֻרְפַּה טעמו גבול) בן שֵׁם (בראשית יוד כב) הוא אבי עַם הכשדים שישב בצפון אשור, כי שם נזכר אצל הסופר והתוכן היוני בטלמיוס מקום בשם אַרַפַּכְתִּים. ויש להוסיף עוד כי כפי הנראה היה בארם בימים מאוחרים עוד שבט אחד בשם כשדים שהתיחס אל כשד בן נחור מאור כשדים אחי אברהם בראשית כב כב, ואולי גדודי הכשדים שנזכרו איוב א יז היו משבט זה. — כעת לשון עַם הכורדים קרוב ללשון פרס, והוא אחד מלשונות בני הודו—קויקאז, ונראה שאחרי שהסיעו מלכי אשור את הכשדים לבבל כמש״ל או אהרי שנהרסה מלכות אשור ע״י נבופלאסר הכשדי מבבל, פרץ לארץ כשדים הישנה עַם מארצות פרס ומדי הקרובות לה ממזרח והביאו לשונם עמם (כמו שעַם פרס הביא עמו לשון בני הודו—קויקאז לארץ עילם עמש״ל יא יא, שהיא אחת מארצות בני שֵׁם בראשית יוד כב, ובהיפוך כמו שהביאו עמי בני שם לשונם עמם לארצות בבל ואשור כמש״ל), ונקראו בשם כורדים על שֵׁם ארץ כשדים (כלדים) הישנה שנאחזו בה.

נוספות לבאורי ישעיה כג יג

עם קיצור נמרץ וראשי דברים מדברי ימי אשור ובבל הקדמונים.

הכתיבות העתיקות והרבות מאד (בכתב היתדות) שמצאו חוקרי ימי קדם בימים האחרונים בחרבות ארצות אשור ובבל הפיצו אור גדול על דברי ימי עמי אשור ובבל הקדמונים אשר עד כה היה ערפל חתולתם, כי חוקרי ימי קדם הגדולים הפליאו עצה לצלול בנבכי ים אלה הכתבות ולהסיר המַסֵכָה הנסוכה על אלה גויי הארץ הקדמונים. בעזרת אלה הכתבות העתיקות נדע כהיום: 1) כי בימים קדמונים מאד מלכו מלכי בבל גם על אשור (ולזה ירמוז ספור התורה בראשית יוד ח—יב אשר נמרוד מָלַךְ בבבל ופרש ממשלתו גם על אשור עמש"ש), אחרי כן מלכו על בבל מלכים זרים שיצאו מעילם (מפרס), ואחד ממלכי עילם אלה בשם אֶרִי—אַקו שמָלַךְ בעיר לַרְסו בבבל הוא לדעת חוקרי ימי קדם אריוך מלך אלסר שבימי אברהם בראשית יד א (עמ"ש לז יב בהערה), אחריהם מלכו בבבל מלכים מעַם בבל, ואחריהם מלכים מעַם כָּסי (כושי), ואחריהם תגלת—אדר מלך אשור (בסוף ימי השופטים בישראל) לכד את ארץ בבל ותהי ארץ בבל תחת יד אשור (ע' מ"ב יז כד; מיכה ד יוד; דהי"ב לג יא) שנות מאות הרבה, אך בני בבל בקשו תמיד להסיר מעליהם ע"ל אשור, ופעמים רבות המליכו עליהם מלך בבבל וימרדו באשור (עמ"ש כא ב; כד טז; לג א; לט א), ומלכי אשור תגלת פלאסר, שלמנאסר, סרגון, סנחריב, אסר חדון, (שנזכרו בכ"ק) וסרדנפל (בן אסר חדון) נלחמו מלחמות ארוכות וכבדות עם בבל והרבה פעמים הכניעום שנית (עמ"ש כה א; לט א), עד שבא הקץ למלכות אשור ע"י נבופלאסר (אבי נבוכדנצר) הכשדי (בימי יאשיהו מלך יהודה, עמ"ש יג א; כה ו; לט א) אשר הרס מלכות אשור ועיר המלוכה נינוה וימלך בבבל הוא ובניו אחריו; 2) כי יושבי ארצות אשור ובבל מימי עולם לא היו מבני שם, ולדעת חוקרי ימי קדם הגדולים בימינו היו מעמי כוש (ולזה ירמוז ספור התורה בראשית שם שנמרוד הכושי מלך על בבל ואשור), ורק אחרי כן פרצו ממערב לארצות בבל ואשור עמים מבני שם ויתבוללו שָׁם עם יושב הארץ מעולם אשר קבל מעמי בני שם שבאו בהם את לשונם (כאשר יעידו ע"ז לשונות הכתבות באשור ובבל אשר רובן כתובות בלשונות בני שם, ומעט מהן היותר עתיקות כתובות בלשון בבל הקדום הנודע בשם „לשון אַכַּד—סומיר"), ולא נדע שמות עמי בני שֵׁם שפרצו לבבל רק שֵׁם עַם מבני שֵׁם שפרץ לאשור, הוא עַם אשור (מבני שם בראשית יוד כב) שבאו לארץ שנקראה אח"כ על שמו אשור, ומפני שהשם „כשדים" לבני בבל מצאנו בכ"ק רק בימים מאוחרים כאשר נהרסה מלכות אשור ופשטה מלכות בבל על כל הארצות (חבקוק א ו—יז; מ"ב פרקי כד כה; ישעיה יג יט; מג יד; מז א ה; מח יד כ, ובספרי ירמיה יחזקאל דניאל ועזרא), ורק ישעיה כג יג נזכרו כשדים כעם חדש אשר לא היה עד כה בבבל (כאשר התבאר שם), וכן בכתבות אשור ובבל נזכרים הכַּלדים (הם הכשדים בלשון כ"ק, וכן נקראים כַּלרים בלשונות יון ורומי ובתלמוד) בבבל רק בזמן מאוחר בעת ממשלת אשור על בבל, לכן נראה נכונה מאד דעת האומרים כי מולדת עם כשדים היא בצפון ארץ אשור אשר שם יושב כעת עם כורדים (שֵׁם כלדים נשתנה לשם כורדים בחלוף ל' ר' עמש"ל ג ה בהערה) בארץ כורדישטאַן, ובאיזה זמן מהזמנים בימי ממשלת אשור על בבל הסיעו מלכי אשור ר"ב עם כשדים (שישב בצפון אשור ונכנע לאשור) לארץ בבל (אשר מדרום לאשור), אולי למען הפיל אימתם על מורדי בבל (כי היו הכשדים פראי אדם וגבורי מלחמה נוראים חבקוק א ו—יוד, ואותם שלח אח"כ סרגון מלך אשור לצור על צ"ר ולהרסה ישעיה כג יג כמש"ש), ומעת ההיא החֵלו לקרא ארץ בבל בשם „ארץ כשדים" (בפסוק הנוכחי ועוד הרבה בספרי ירמיה יחזקאל), או „כשדים" לבד (להלן מח כ ועוד כמש"ש), ולדעתי לארץ כשדים הישנה (בצפון אשור) ירמוז הלשון הקשה יחזקאל כג יד טו „צלמי כשדים (שישבו בבבל ונקראים ג"כ בני בבל בפסוקי טו יז) וגו' שלישים כלם; דמות בני בבל כשדים (הכוונה הדמות שנזכרה בלשון „צלמי כשדים חקקים בששר חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם" היא) ארץ (מארץ וחסר לפעמים מ היחס כמש"ל מט

לוח ההשמטות בחלק ראשון מס׳ ישעיה (פרקי א–לט).

צד	עמוד	שורה	נדפס	להוסיף
2	1	20	אויביהם	(עמ״ש הושע ה ו)
4	1	20	בטעם זה,	וי״א מזה מְקֻשָּׁה ירמיה יוד ה,
5	2	8	בארוכה.	עוד יש לפרש כי בפסוק הנוכחי נזכר רק יו״ט ב״ם „שבת קרא מקרא״ ולא שבת בראשית, כי בשבת שהוא יום מנוחה כל איש בביתו, והיתה בבית ד׳ אספת עם מעטה רק מיושבי ירושלם, ולא באו לבית ד׳ על יום השבת מערים אחרות. ועמ״ש להלן נח יג, ולפירוש זה „מועד״ בפסוק הבא טעמו יו״ט כטעמו הרגיל.
5		11 בהערה	נח יג	ומש״ש
6	1	5	ועמ״ש	טז ד;
〃		16 בהערה	בארוכה	(עמ״ש עוד להלן ל כא)
12	2	15	ע׳ פסוקי יב יט,	ועמ״ש נב ב בהערה.
〃		7 בהערה	ג ג;	משלי יב כח;
13	2	19	שמות כח ג;	ויקרא יב ז;
15	1	29	בישראל	(ב ו),
16	1	8	═צרו,	ובקרי ד וכתיב ר ש״ב יג לז; מ״ב טז ו; ירמי׳ לא לט; משלי יט יט; ע׳ מסורה ירמיה שם, ובקרי ר וכתיב ד ירמיה ב כ; עזרא ח יד,
18		3 בהערה	(ומקרה אחד) ועוד	(כמו שבא לפעמים בהיפוך כי בטעם ו החבור עמש״ל נד ד בהערה).
22		7 בהערה	(ע׳ מ״א ח יג	תהלים כד ז ט
23	1	5	במדבר יוד ב	והנה מְקְרָאֶהָ בלא יוד הוא יחיד (וכן נראה מתרגום יונתן) וראוי להנקד מְקְרָאָהּ ובמפיק ה (כמו צְבָאָהּ), אך אולי הוא רבים בחסרון יוד עמש״ל טו ה בהערה, וכן באיזה דפוסים ישנים יש מקראיה ביוד כחק וכן נראה ברש״י ורד״ק.
23		2 בהערה	עמש״ל לח כ,	וכן כנראה מזה ראש הַשָּׁלִשִׁי ש״ב כג ח═ראש, הַשָּׁלִישִׁים (כמו דהי״א יא יא; יב ח), ועמ״ש מ יב בהערה.
25	1	29	באמצע	(וכן יצויירו שרי יהודה הושע ה יוד)
27	2	23	ומזה עוד	תאתה ובאה מיכה ד ח,
28		22 בהערה	להלן כח טו;	יהושע יג יד;
〃		27 שם	תחתיות ארץ	להלן מד כג עמש״ש;
29		33 שם	(עמש״ל יא יא),	[נפשו] עליך ש״א כד יוד,
31	1	5	**בעיניהם**	(ע׳ משלי ג ז; כו יב)

לוח ראשי תיבות הבאים בפירושי על כתבי הקֹדֶש

א. אב"ע אבן עזרא. — א"י ארץ ישראל. — אח"כ אחרי כן. — אמ"ת איוב משלי תהלים. — אע"פ אף על פי. — אעפ"כ אף על פי כן. —

ב. ב"ב בבא בתרא. — בהמ"ק בית המקדש. — ב"י בני ישראל. — בלנע"ל בלשון נופל על לשון. — ב"מ בבא מציעא. — ב"ק בבא קמא. — במ"ר במדבר רבה. — ב"ר בראשית רבה. —

ג. גי' גירסת (נוסח). — ג"כ גם כן. —

ד. ד' יהוה (שם אלהי ישראל). — דב"ר דברים רבה. — דהי"א דברי הימים א. — דהי"ב דברי הימים ב. — ד"מ דרך משל. —

ה. ה' הֲלָכָה (ה"א הלכה א, ה"ב הלכה ב...). — הגי' הגירסא (הנוסח). — הי' היה. —

ו. וגו' וגומר (и т. д. u. s. w.). — וי"א ויש אומרים. — ויק"ר ויקרא רבה. — וכו' וכולי (и т. д. u. s. w.). —

ז. זא"ז זה אל זה. — זאח"ז זה אחר זה. — זב"ז זה בזה. — זל"ז זה לזה. — זו"נ זכר ונקבה. — זע"ז זה עם זה, זה על זה.

ח. חפ"י חסרי פ יוד. — חפ"נ חסרי פ נ. —

ט. ט"ס טעות סופר. —

י. י"א יש אומרים. — יהי' יהיה. — יוה"כ יום הכפורים. — יו"ט יום טוב (מועד מקרא קדש). — יר"ה ירים הודו. — יתב"ע יונתן בן עוזיאל (תרגומו). —

כ. כה"ג כהן גדול. — כ"י כתב (כתבי) יד. — כלנע"ל כלשון נופל על לשון. — כמ"ש כמו שכתבתי (שכתב). —

כמש"ל כמו שכתבתי (שכתוב) למעלה (לעיל) או למטה (להלן). — כמש"ש כמו שכתבתי שם. — כעב"ש כפל ענין במלות שונות. — כ"ק כתבי קדש. —

ל. לה"ק לשון הקדש. — ל"ז לשון זכר. — לזו"נ לשון זכר ונקבה. — ל"י לשון יחיד. — ל"נ לשון נקבה. — לנע"ל לשון נופל על לשון. — ל"פ ל פעל. — ל"ר לשון רבים. —

מ. מ' משנה (מ"א משנה א, מ"ב משנה ב...). — מ"א מלכים א. — מ"ב מלכים ב. — מד"ר מדרש רבה. — מכ"ז מכל זה. — מעל"ע מעת לעת (לילה ויום). — מ"ק מועד קטן. — מ"ש מה שכתבתי (שכתב), מנחת שי. — מש"ש מה שכתבתי (שכתוב) שם. —

נ. נל"א נחי ל א. — נל"ה נחי ל ה. — נ"כ נביאים כתובים. — נע"ו נחי עו. — נפ"א נחי פ א. — נפ"י נחי פ יוד. —

ס. ס' ספר. — ס"ק ספרי קדש. —

ע. ע' עיין (ראה). — ע"ד על דרך, על דבר. — ע"ז עבודה זרה, על זה. — ע"י על ידי. — ע"מ על משקל. — עמ"ש עיין מה שכתבתי (שכתב). — עמש"ל עיין מה שכתבתי למעלה (לעיל) או למטה (להלן). — עמש"ש עיין מה שכתבתי (שכתוב) שם. — ע"ע עיין (ראה) עוד. — ע"ש עיין שם. — ע"פ על פי, ע' פעל. —

פ. פ' פרק או פרשה (פ"א פרק א, פרשה א, פ"ב פרק ב, פרשה ב...). — פי' פירוש. — פ"י פעל יוצא. — פ"ע פעל עומד. — פעו"י פעל עומד ויוצא. — פ"פ פ פעל. —

צ. צ"ל צריך להיות, צריך לגרוס. —

ק. קה"ק קדש הקדשים. —

ר. ר' רבי. — ראב"ע ר' אברהם אבן עזרא. — רד"ק ר' דוד קמחי. — ר"ה ראש השנה. — ר"ח ראש חדש. — ר"ל רצוני (רצונו) לאמר. — רמב"ם ר' משה בר מימון (מיימוני). — רמב"ן ר' משה בר נחמן. — ר"ש רבי שמעון. — רשב"ם רבי שמואל בר מאיר (נכד רש"י). — רש"י רבי שלמה יצחקי. — ר"ת רבנו תם (נכד רש"י); ראשי תיבות. —

ש. ש"א שמואל א. — ש"ב שמואל ב. — שה"ש שיר השירים. — ש"מ שם מפשט. — שמ"ר שמות רבה. — שע"פ שם עצם פרטי. —

ת. ת"א תרגום אונקלוס. — תהי' תהיה. — תה"פ תאר הפעל. — ת"י תרגום יונתן. — תיב"ע תרגום יונתן בן עוזיאל. — תנ"ך תורה נביאים כתובים. —

לוח ההשמטות

צד	עמוד	שורה	נדפס	להוסיף
107		10 בהערה	כמש״ל	(עמ״ש עוד הושע א ז),
108	1	23	אפרים	עמש״ל סו כ בהערה)
109	1	21	שה״ש ג ז	קהלת ב כא
118		9 בהערה	נפרד	או נסמך מן שֵׁכָר
121	1	22	מצבה	(עמ״ש הושע ג ד בטעמי מצבה)
123	1	19	פסוק א)	אשר בטחו בהם פלשתים (כמש״ש).
124	1	25	הלשונית	עמנו אל (ארץ יהודה) ח ח,
128	1	17	ס א	וכן שַׁחַר נח ח; הושע ו ג)
129	2	4	ועוד,	עמ״ש דברים א כז,
134	1	13	לירושלם	(ודומה לזה המליצה הושע ד טו),
״		14 בהערה	עמש״ש	ולהלן כה ו; כו ב; נז א),
137	1	8	כתים	(ע׳ יוסף בקדמוניות ספר א פרק ו),
״	״	22	הבית.	עַם כתים שזכרנו ישב עוד על איים רבים בים הגדול ועל הארצות הנשענות על ים הגדול (שנקראות ג״כ איים עמש״ל כ ו), ומזה איי כתים ירמיה ב יוד; יחזקאל כז ו, כתים דניאל יא ל לארץ איטליה (ע׳ תרגום אונקלוס במדבר כד כד ואב״ע בראשית כז מ), ארץ כתים חשמנאים ראשון א ד לארץ מַקְדֳנְיָה.
137		21 בהערה	יח לז	עמ״ש עוד להלן סג יז).
139		6 בהערה	ירמיה כז כ,	בָעיר (בהעיר) תהלים עג יט,
145		6 בהערה	לחְמלה ועוד,	ועם כנוי כשָׁמעתו, בְקרבתם, חֲמצתו, עמש״ל ל יט,
155		1 בהערה	רחוק ע׳	ש״א ב ו;
158	1	33	ח כג),	וכן נראה מתרגום ע׳ זקנים,
159	2	22	בני ישראל	מְמַלכות יהודה (עמש״ל סו כ בהערה),
160	1	32	פ״ג מ״ב	ע׳ רש״י בגמרא שם)
164		5 בהערה	ז כו,	מַהר (ממַהר) צפניה א יד
168		4 בהערה	ירמיה ג א,	ומצות לֶקֶט לעניים רות פרק ב, ומצות שכחת העמר (דברים כד יט) רות ב טז (ומזה כנראה המליצה ירמי׳ ט כא),
175		5 בהערה	ועוד	(עמש״ל יוד ט).
182	1	32	כשמעתו	(מן מקור שָׁמעה עמש״ל כד יט עם כנוי, וכן בְקרבתם שמות מ לב; ויקרא טז א, חֲמצתו הושע ז ד)
188	2	8	לב יב;	מב ב;
191		2 בהערה	ונאופים	וע״ד השאלה בטעם נְבָלָה עמ״ש הושע ו ט),
192		2 בהערה	בהוראתם	והנה מת׳אר שַׁאֲנָן נבנה אח״כ פָּעֲל בלשון שַׁאנַנּו איוב ג יח, ולכן נשארה בו ש פתוחה בעבר שלא כחק (והוא ע״ד פָּעֲל בארמית וערבית, ודומה לזה נַשַּׁנִי בראשית מא נא במקום נִשְּׁנִי לעשותו לנע״ל מְנַשֶּׁה), אך שאנַן ירמי׳ ל יוד; מו כז; מח יא; משלי א לג יתכן ג״כ שאיננו פעל עבר רק תאר נרדף עם שאנָן, כמו שבא בנפרד אתנָן וגם אתנַן (יחזקאל טז לד מא), רענָן וגם רענַן (בארמית דניאל ד א), וכן יש כ״י גורסים איוב כא כג שלאנן.

לוח ההשמטות

צד	עמוד	שורה	נדפס	להוסיף
34	2	18	פסוקי יא—יג	ואולי רומז הנביא להרעש הנורא שהי' בימי עזיה כמסופר עמוס א א; זכריה יד ה. אשר ישראל ויהודה שמעו קול הרעש (עמוס א ב עמש"ש) וראו מהפכת עריהם שנהרסו מהרעש (עמ"ש עמוס ג יד טו) ולא שבו לד'
38	1	10	קצה המחנה	עמש"ל יוד לג בהערה
״		3 בהערה	יד	בשם אחינדב כי לא נמצא עוד שֵׁם אחינדב בכ"ק, ודומה לזה אחימלך ש"ב ח יז; דה"א כד ג ו לא נקרא פעם אחת אבימלך דהי"א יח טז
45		7 בהערה	כט טו;	יהושע ה ה;
49	2	14	ז יד	ולהלן כא א
51	2	2	כה יג	ועמ"ש הושע ה א
״		13 בהערה	יז א בהערה)	ואולי מזה עָקֹב מאשר (עקבם, אשר) בראשית מט יט כ (העירני על זה אחי היקר ר' נחום יוסף בערמאן),
52	2	14	ע'	מ"א כב יא;
״		5 בהערה	במדבר יא ד	ותרגום ארמי שה"ש א יב
55		17 בהערה	כב ב,	גביני כרוז תמיד פ"ג מ"ח; יומא כ ב
56		3 בהערה	ו ג,	מגוים ז כג,
״		5 שם	יבאו	מה כד עמש"ש; יהושע ו יט;
57		5 בהערה	יז יד בהערה	מז טו
58		9 בהערה	להושע	(שלא עלתה ליחזקיה, כי שנת 9 להושע היתה שנת 6 ליחזקיה מ"ב יח יוד),
67	2	7—6	אשר (	עמש"ל מז יב,
75	2	17	יג כב;	שמות לב יח (ענות שני)
״	״	18	נא יד;	שמות שם (ענות ראשון)
77		2 בהערה	כד כ	זַנֵּב בטעם כָּרֵת הַזָּנָב (כנוי לקצה המחנה הנמשך אחרי המחנה) דברים כה יח; יהושע יוד יט, עמש"ל ז ד (ומזה בלשון התלמוד: המזַנֵּב בגפנים שביעית פ"ד מ"ו, מזנב באשכולות ב"ר פמ"ב).
82		1 בהערה	בית ראשון	וכן נראה ממה שלפי עדות הנוסעים אין ליהודי כוש ימי פורים וחנכה שנוסדו בימי בית שני בעת ממשלת פרס ובימי החשמנאים.
״		1 בהערה	מני חלקה	(מֻגְלִיק)
״		״	בן דוד	(עמ"ש מ"א יוד א).
90	2	29	בן אחותו	וחתנו
94	1	20	מט יח;	יהושע כד כג;
״	2	24	(6)	(ע' עוד מדרש תנחומא ישן יתרו אות ד' וילקוט בשלח רמז רסה),
95		6 בהערה	כג ב	דברים לא יוד
98	2	24	צבאותיו	של עשן שנזכר (שהוא מליצה למלך אשור)
101	2	26	הערבה	(אחרי שהשיב ירבעם בן יואש את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה מ"ב יד כה, כי עמוס נבא בימי ירבעם בן יואש, ע' עמוס א א),
103	2	12	עצה	שופטים כ ז;

לוח התיקונים מס׳ ישעיה בחלק ראשון (פרקי א—לט)

צד	עמוד	שורה	נדפס	לתקן
6		5 בהערה	Schüller	Schüler
7		2 ישם	справедливъ вѣренъ	справедливымъ, вѣрнымъ
8	1	16	всякій, jeder)	(всякій , jeder
19	1	2	עדיין	עדין
22	1	22	ג יד	למחקם ולהעמיד במקומם לענוש
23	2	23	שנמצא	שמצא
26	1	15	g	G
33	1	26	ד׳	אדני
״	2	1	ד	ד׳
34		9 בהערה	domit	damit
35	1	13	פעלו	פעלי
36		1 בהערה	בא עוד ;	בא עוד :
38	2	5	טבאל	טבְאַל
40	2	16	ד׳	אדני
43		3 בהערה	הכושי .	הכושי ,
44	1	7	ד׳	אדני
״	2	24	— [כא]	למחוק
47	2	5	שומרון	שמרון
״		17	השלוח	השלח
48		21 בהערה	החצבים	החצבם
51		16 בהערה	כז ה	כזה
52		7 בהערה	פיהו	פיהו)
69		1 בהערה	מליצות	במליצות
77		13 בהערה	למעין	למעיין
87	2	21	פועל	פְּעַל
91	1	3	יכבושו	יכבוש
92	1	2	uhn	Uhu
97	1	11 , 12 , 13	או טאה.. ממאטא).. טעמו	טאה) . . . מטאטא. . . טעמם
99	1	28	,(1)	.(1)
103	1	17	ברצועות	ברצועת
״	2	23	מְעֻצָּם	יְעֻצָּם
״	2	75	מצאורי	מצאורי
״		5 בהערה	mit.	mit,
104		10 בהערה	Rauber	Räuber
111	2	22	לפי הנראה	לפי ההמשך נראה

לוח ההשמטות

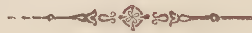
צד	עמוד	שורה	נדפס	להוסיף
193	2	40	ואדם	בראשית ח ז (הטעם שם ששלח נח את העורב חפשי לעוף דרך החלון שפתח, כי היה העורב עורב שחור בייתי המכיר את אדוניו ויודע לשוב אליו כנודע בספרי הטבע);
221	2	6	לחזק	וכן בפסוק יט
225	1	4	עמש"ל	פסוק יא;
228	2	8	לז יוד,	ובאבותיכם ש"א יב טו (עמ"ש עוד להלן מג כז)

לוח ההשמטות בחלק שני מס' ישעיה (פרקי מ—סו).

צד	עמוד	שורה	נדפס	להוסיף
3	2	5	ז ועוד),	וכן מהלשון מו יג נראה שהנבואה שם תבַשר גאולת הגולים ושובם לא"י לימים קרובים, וכן זר לשמוע הלשון נ ו מפי ישעיה,
4	2	46	הנבואות	(בזולת אחת מן נו ט עד נז יג כמש"ש)
17	2	26	מִקֶּדֶם	ומזה טעם הלשון „מה לפנים ומה לאחור" במשנה חגיגה יא ב כמפרש בתוספתא חגיגה פ"ב
39	1	4`	יותר)	או בינוני פעול קל
54		17 בהערה	דהי"ב לד ו,	אבְחר (אבחן) איוב כט כה,
69	2	21	בב"ק	ביחיד כִּנָּה
70		6 בהערה	ועצמות	(כי ברייתו דומה לדג מנחות מד א)
75		1 בהערה	בהערה	נג יוד)
80	1	2	בויו הבאור	או בויו נוסף עמ"ש בסוף הלק ראשון)
121		תחת הנביא		וצניף קרי

לוח התיקונים

צד	עמוד	שורה	נדפס	לתקן
56	1	5	ד׳ אלהים	אדני ד׳
57	1	29	הנפלאה	הנפלאות
63	1	2	к	K
〃	2	1	Schoss	Schooss
65		3 בהערה	תא	את
67		16 בהערה	נאיש	נעיש
70	2	3	motte	Motte
96	2	18	(בו	(ב ו
〃		13 בהערה	Genade	Gnade
115		13 בהערה	ידדדן	ודדן
〃		15 בהערה	בגיאגרפיה	בגיאגרפיה)
116	1	7	her	herr
125		7 בהערה	Kaum	kaum
〃		8 בהערה	הוראות	על הוראות
〃		19 בהערה	בבינוני	בכניני
126		6 בהערה	המרו	הִמְרוּ
127		14 בהערה	השאיר	הִשאיר
128	2	4	מפניך	מפניך
140	1	17	[ו, ז, ח.]	[ו, ז, ה, ט.]
141	1	27	בתרגום	ובתרגום

לוח התיקונים

צד	עמוד	שורה	נדפס	לתקן
112		1 בהערה	жужжать	жужать
113	1	6	מא ד ,	מא ד .
114		3 בהערה		завязь, Fruchtknoten
119	1	11	ве	вве
120		5 בהערה	מרבותנו	מרבותינו
121	1	3	בו	בח
125	1	31	wüsch	wünsch
128	2	4	ק֫רָאִים	ק֫רָאִם
137	2	4	ממקום	במקום
142	1	12	מקשרות	מקטרות
144	1	7	נז ח	נז ה
〃	2	14	ли	лы
162		11 בהערה	(עמש"ש)	(עמש"ש),
166	1	18	נב ב	(נב ב·
〃	〃	〃	ועוד	ועוד)
177	2	15	постъ	пость
178	2	26	וטעמו	וטעמה
206	1	37	השפוך ... (יצויר	(השפוך . . . יצויר
217	2	15	ותגדל) עמש"ל	ותגדל (עמש"ל
222	1	9	בהערה	בהערה ,
		6 בהערה	ежиться,	е житься

לוח התקונים בחלק שני מספר ישעיה (פרקי מ—סו).

צד	עמוד	שורה	נדפס	לתקן
17	1	22	вазъ	вязъ
20	2	25	ei	eu
24	1	11	ישמע	ישמע)
28		10 בהערה	F	f
44	1	17	בהרבות	בחרבות
〃	2	25	כקול	בקול
45	2	13	פסוק ב	פסוק ב .
47	2	2	ילהצו	ולחצו
〃	〃	26	tete	telte
49	2	4	cѣ	co
〃	〃	〃	vo	Vo
53	2	15	הבאים	הבאים ,
54	1	5	n	N
55	2	10	מה ב)	מה ב) ,